ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția „OPERE FUNDAMENTALE"
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

TITU MAIORESCU

OPERE

IV. Discursuri parlamentare (1900–1913)

Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie
de D. VATAMANIUC
Introducere de
EUGEN SIMION

Fundația Națională pentru Știință și Artă

univers enciclopedic

București, 2006

Coperta: PODALV
Redactor: Elisabeta SIMION
Tehnoredactor: Mariana MÎRZEA

Cartea a apărut cu sprijinul
S.C. PETROM SERVICE S.A. București
și al

COMPANIEI NAȚIONALE „LOTERIA ROMÂNĂ" S.A.

ISBN: 973-7934-98-9
978-973-7934-98-7

ISBN: 973-637-145-X
978-973-637-145-5

DISCURSURI PARLAMENTARE

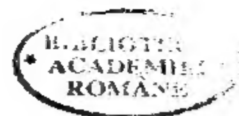
CU

PRIVIRI ASUPRA DEZVOLTĂRII POLITICE A ROMÂNIEI

SUB

DOMNIA LUI CAROL I

VOLUMUL IV
(1888–1894)

PTREFAȚĂ

În precuvântarea la volumul I al acestei publicări se vorbește de greutatea unei istorii a timpurilor noastre.

Greutatea, care exista din capul locului pentru evenimentele menționate în acel volum – epoca dintre anii 1866 și 1876 –, trebuie să pară și mai mare pentru volumul de față, care ajunge la timpuri mai apropiate și aduce firul istoriei până în toamna anului 1895, totdeauna cu intenția nepărtinirii.

Subscrisul este încredințat de adevărul tezei susținute de Lessing, că cineva nu poate scrie bine decât istoria propriului său timp; deși unul din cei mai interesanți istorici moderni, Treitschke (în monografia *Lord Byron și radicalismul*), se mira de „spirituala și curagioasa" vorbă a lui Lessing și mulți alții împreună cu el nu o vor admite. Ceea ce însă, după părerea noastră, o îndreptățește, este mai marea siguranță a constatării faptelor.

Trăind încă autorii lor și în orce caz mulți martori oculari, controlarea exactității se face de la sine și eventualele rectificări se produc mai ușor. Tocmai acest folos crește cu apropierea evenimentelor.

Iar în ce privește judecata istoriografului, aceasta nu ne pare a fi mai „obiectivă" sau mai lipsită de controversă la cei ce se ocupă cu istoria veche. Cine își aduce aminte cum Mommsen coboară pe Cicero la categoria „slugarnicilor politici", cari trec

dintr-un partid în altul după interesele materiale, și numește pe Marcus Porcius Cato „o caricatură a strămoșului său", pe când în cartea de școală a lui Duruy acelaș Cicero este *meilleur que son temps, croyant à la vertu, au pouvoir de la raison, à la liberté*, și acelaș Cato *celui, peut-être de tous les grands personages de l'antiquité qui porta le plus haut l'idée du devoir;* cine constată apoi cum însuș Treitschke combate pe Macaulay în ideile sale asupra dezvoltării constituționale a Angliei: acela va fi înțeles valoarea pretinsei deosebiri între o istorie a trecutului și o istorie contimporană cât pentru nepărtinirea lor.

Respectarea „obiectivității", întru cât este omenește cu putință, a fost pentru subscrisul înlesnită prin faptul că expunerea sa, așa cum se vede alcătuită de la început ca o însoțire și un adaos la discursurile parlamentare, urmărește întâmplările mai ales pe temeiul repercutării lor în Corpurile legiuitoare și în întregimea mișcării constituționale.

În această privință însă, deși în decursul evenimentelor descrise aici a făcut și el parte din câteva guverne ca ministru al instrucției publice, nu a rămas după urma sa nici o reformă legislativă; încercările sale s-au izbit de rezistența unor majorități variabile. Ideile, de care a fost inspirat, le-a crezut și le crede drepte; unele din ele s-au și realizat prin legile altora, căci ideile nu erau personale, ci culese și adaptate din tezaurul comun al culturei europene; altele se vor realiza poate într-un viitor mai îndepărtat, în care putința participării sale personale va fi încetat de mult. Puținul ce l-a putut face în acest departament ministerial (aducerea documentelor Hurmuzaki, restaurarea bisericei de la Curtea de Argeș, introducerea studiului limbei române în licee și alte câteva măsuri) l-a făcut pe cale administrativă, iar nu legislativă.

Astfel autorul scrierii de față, cu respectul ce-l are pentru realitățile date și cu recunoașterea dreptului majorităților de a fi cum sunt, a renunțat la orce gând de legiferare în materie de școli și așteaptă aici progresul de la îndreptarea metoadelor

și a personalului profesoral, fără nici o privire la vicisitudinile parlamentare. Cu atât mai dezinteresat se știe în expunerea lor și cu atât mai întărit în dorința celei mai impersonale aprețieri.

Dacă totuș a reprodus în acest volum printre discursurile sale parlamentare și pe cele relative la reforma învățământului, a făcut-o din datoria de a publica discursurile în totalitatea lor. Numai astfel o asemenea publicare poate contribui la caracterizarea exactă a oamenilor și a epocei. Suprimări, știrbiri, modificări alterează imaginea realității.

Ceea ce a fost, trebuie să rămâe așa cum a fost și nu se poate face parcă n-ar fi fost; legea timpului e inexorabilă: *facta infecta fieri non possunt.*

Sinaia, $^{3}/_{16}$ octomvrie 1903 T. MAIORESCU

VII

Sub regimul conservator

De la ministerul Teodor Rosetti–Carp până la formarea ministerului Lascar Catargi-Carp

23 martie 1888 – 17 decemvrie 1891

Ministerul conservator „junimist" de la 23 martie 1888[1], chemat să înlocuiască regimul îndelungat al lui Ioan Brătianu, este astfel compus:

Teodor G. Rosetti, prezident și interne,
Petre P. Carp, externe și (de la 4 iunie până la 11 noemvrie 1888) ad-interim domenii,
Titu Maiorescu, culte și (până la 3 iunie 1888) ad-interim domenii,
Menelas Germani, finanțe,
General Const. Barozzi, război,
Prințul Al. B. Știrbei, lucrări publice,
Al. Marghiloman, justiție.

Din cele arătate în capitolul precedent se înțelege pentru ce la căderea lui Ioan Brătianu guvernul nu a fost încredințat

[1] Aceasta este data decretului de numire, însă miniștrii depun jurământul și intră în funcție marți la 22 martie după-amiazi. (Vezi pag. 80 a volumului precedent; *ed. n.* – p. 748).

Opoziției-unite reprezentate prin triumviratul Dimitrie Brătianu – Lascar Catargi – Gheorghe Vernescu. Un minister de coaliție poate fi indicat în împrejurări excepționale pentru a semnala un moment istoric, a cărui importanță îl înalță deasupra partidelor, cum a fost primul minister al principelui Carol de la 11 mai 1866 și cum ar fi trebuit să fie ministerul care a proclamat Regatul la 14 martie 1881. Dar la sfârșitul lui martie 1888, când guvernul avea mai întâi de toate să îndrumeze țara spre o altă direcție a politicei interne și să facă alegerile, o coaliție de elemente contrare s-ar fi paralizat ea însăș și n-ar fi putut nici să prezideze la alegeri cu destulă hotărâre, pentru a împiedeca dezlănțuirea urelor ațâțate împotriva lui Ioan Brătianu. Iar programul negativ, în privința căruia puruse conveni Opoziția-unită și la a cărui executare se angajase, adecă așa-numita „reintrare în legalitate" prin abrogarea Constituției revizuite și desființarea dotațiunii Coroanei, în forma în care fusese creată: acest program devenise o piedecă mai mult pentru ajungerea la guvern a semnatarilor lui, cărora nu le rămânea decât să caute prilejul de a se desface de el și chiar de a se desface unii de alții.

Prilejul îl „da ministerul Teodor Rosetti–Carp, care era luat din opoziția necoalizată și își manifestase din capul locului direcția sa conservatoare, deschizând astfel perspectiva unei reconstituiri a întregului partid după eliminarea elementelor heterogene.

Că așa a și fost interpretat și recunoscut ministerul Rosetti–Carp de către conservatorii din Opoziția-unită, se dovedește și prin mărturisirea d-lui general Gheorghe Manu, care în ședința Camerei de la 26 noemvrie 1890 declară următoarele:

> „D-nii șefi ai Partidului Liberal-Conservator n-au găsit nimic a opune, ba încă au recomandat chiemarea la putere, ca foarte constituțională, a d-lui Rosetti...
>
> *G. Vernescu.* Noi l-am recomandat?
>
> *General Manu.* Poate nu d-voastră, dar, eu l-am recomandat, și d. Constantin Grădișteanu, delegatul de a duce Regelui moțiunea Opoziției-unite, l-a recomandat. După aceasta cei mai mulți dintre noi, cei mai mulți dintre liberalii-conservatori, în contra voinței personale a șefului, d. Lascar Catargi, au fost de opiniune că nu se poate să mai continue coalițiunea, care era formată ca Opozițiune-unită pentru răsturnarea guvernului liberal-național. S-a format astfel atunci guvernul d-lui Teodor Rosetti, adică un guvern conservator."

O altă întrebare este, pentru ce Regele, dacă în acel moment critic a recunoscut necesitatea unui minister conservator junimist, nu a însărcinat cu formarea lui pe însuș d. Petre Carp, care încă din anul 1881 prezentase Parlamentului programul distinctiv al acestei grupări politice și se afla deputat în Cameră, ci s-a adresat d-lui Teodor Rosetti, care, ca membru al Curții de Casație, era retras din politica militantă. Poate tocmai această situație a d-lui Rosetti a contribuit la chiemarea înaltului magistrat. În fața violenței crescânde, cu care Opoziția-unită combătuse regimul lui Ioan Brătianu și care acum se traducea în strigăte de răzbunare, a putut părea preferabil un ministru-prezident mai puțin accentuat și mai ușor dispus la concesii.

De altminteri, pentru „junimiștii" înșii chestia personală devenea indiferentă din momentul în care li se da putința unui început de înfăptuire a programului lor politic. Și numai cu gândul la această înfăptuire au primit guvernul în ziua de 22 martie 1888, începând de îndată punerea în lucrare a ideilor manifestate în Camera de la 1881, cu adaosele indicate de împrejurările ulterioare. Astfel ministerul Teodor Rosetti–Carp, în care unii nu vedeau decât un simplu cabinet de tranziție pentru alegeri, a câștigat o altă însemnătate în evoluțiunea tânărului Regat.

Convingerea că viața constituțională nu consistă în alternarea la guvern a diferitelor grupări de persoane numai pentru a se bucura de foloasele puterii, făcând din activitatea

legislativă și administrativă un pretext și o ocupație secundară, trebuia acum generalizată și trebuia desrădăcinat simțimântul rămas de la domnia seculară a fanarioților, că schimbările politice se fac mai ales pentru căpătuirea clientelei.

Lipsa de sfială, cu care guvernul Brătianu de câțiva ani încoace anunța la fiecare început de sesiune câte un program de activitate legislativă, a cărui realizare nici nu o încerca, pe când și în ceailaltă parte se propuneau drept idei politice niste generalități fără aplicare, iar dacă se propuneau și idei aplicabile, ele erau destinate numai pentru agitare în opoziție, nu pentru realizare la guvern: toate aceste deprinderi trebuiau combătute și încetul cu încetul înlăturate pentru a aduce statul pe cale normală la acea cultură apuseană, spre care tinsese de la început mișcarea sa națională, când își adusese aminte de originea latină, respingând deopotrivă suzeranitatea de la miazăzi și protecția de la miazănoapte.

Deocamdată însă ministerul Rosetti–Carp avea să se înfățișeze înaintea unui parlament compus din adversari și în acelaș timp să restabilească ordinea turburată de o mișcare a țăranilor, a cărei izbucnire precedase cu câteva zile intrarea în funcțiune a guvernului.

Camera liberală, deși se afla la sfârșitul lui martie, nici nu începuse discuția publică a budgetului pentru anul de la 1 aprilie 1888 la 31 martie 1889, și ministerului i se impunea datoria de a asigura mai întâi mersul regulat al administrației finanțiare. Însă unii membri ai Opoziției-unite, nemulțumiți de soluțiunea dată crizei ministeriale, căutau să împiedice această regulare a situației, atacând guvernul din prima zi a înfățișării lui în Cămară. D. Gheorghe Panu și Nicolae Blaramberg, ultimii reprezentanți ai unui antidinasticism, care era pe cale de a deveni o armă prea tocită, imputau formațiunii Rosetti–Carp că este ministerul Palatului sau, cu formula întrebuințată pe acele vremuri, un „guvern personal".

Generația tânără de la începutul secolului actual nu mai aude acest strigăt de atac; dar în epoca de la 1885 la 1895 opoziția liberală de toate nuanțele îl îndrepta adeseori în contra guvernelor adverse, deplângând în acelaș timp violarea Constituțiunii"[1]. Faptul merită să ne atragă luarea aminte și stă în legătură cu una din temele studiului nostru, care este „transiția României de la starea precară a unor Principate elective spre consolidarea unui Regat hereditar" (vol. I, pag. 2; *ed. n.* – p. 7). În capitolul următor, odată cu cercetarea împrejurărilor, care în octomvrie 1895 aduc pe d. Dimitrie Sturdza la putere, vom arăta interpretarea constituțională, cu care liberalii din opoziție căutau să justifice acea critică. Pentru moment trebuie să ne mărginim la situația ministerului de la 23 martie 1888.

Este instructiv de constatat că îndeosebi „junimiștii" din acest minister erau priviți ca fiind într-o particulară intimitate cu Palatul, și din această închipuire li se aplica mai ales lor epitetul de curtizani, pentru a nu cita un alt cuvânt mai trivial împrumutat din vocabularul francez.

Aplicarea acestui epitet era nedreaptă față de junimiști.

Din momentul în care politica lor recunoscuse necesitatea programului național al divanurilor *ad-hoc* de la 1857, susținerea și întărirea Dinastiei alese în aprilie 1866 era unul din punctele de căpetenie pentru toată concepțiunea despre noul stat român, și asupra acestui punct nu mai putea să încapă nici o șovăire, precum nu a încăput nici asupra celorlalte: unirea, independența, sistemul reprezentantiv. Tocmai această consecvență neabătută trebuia să-i apere de imputarea servilismului, deoarece ei, și în afară de realizarea programului constitutiv de la 1857, erau cunoscuți prin formularea unui

[1] Într-un discurs din ședința Camerei de la 16 noemvrie 1890 d. Take Ionescu, pe atunci liberal, explica pentru ce, deși liberal, recunoaște că nu se poate imputa ministerului Teodor Rosetti că ar fi fost „personal". Însă *Voința Națională* încă în fevruarie 1894 publică în contra diferitelor cabinete conservatoare articole de fond intitulate *Șease ani de regim personal, Armata și regimul personal* etc.

program de organizare internă și prin cererea ca toate partidele să aducă la cunoștința țării ideile lor politice precize, de care să se ție atât în opoziție, cât și la guvern.

Oamenii publici, cari se caracterizează prin o asemenea atitudine, stau și cad cu programul lor și dau astfel mai multă garanție de independență. În ideea lor despre respectul absolut cuvenit Regelui inviolabil și neresponsabil, datoria omului de stat este de a avea și de a manifesta de mai nainte programul său de acțiune în privința chestiilor însemnate la ordinea zilei, iar dreptul Coroanei este de a aduce acești oameni cu acest program la guvern, dacă îi crede în interesul țării, firește cu aprobarea ulterioară sau anterioară a parlamentului, și de a-i îndepărta de la guvern, când nu-i mai crede în interesul țării, cu acelaș acord între Coroană și parlament.

Din contră, cine nu are și nu arată de mai nainte convingerile sale asupra viitoarei acțiuni de guvern, sau dacă le are și le arată în opoziție, este gata să le părăsească la guvern, acela se va învârti totdeauna după voința altora: în opoziție se va pleca înaintea suveranității de jos, la guvern înaintea celei de sus. Și astfel antidinasticii din opoziție devin adeseori lingușitorii de la guvern, cu marele pericol că, sub pretext de a atribui Regelui toate meritele, îi atribuie în fapt toată răspunderea și slăbesc simțimântul dinastic, de-abia statornicit după atâtea peripeții[1].

[1] Dintre „junimiștii" politici se tăgăduiește anume fruntașului lor, d-lui P. Carp, lealitatea statornică față de Dinastie, și prin unele ziare (nu în parlament și în prezența d-lui Carp, căci atunci faptul ar fi fost de mult lămurit și rectificat) i se amintește colaborarea la ziarul *Le Pays Roumain*, despre care se găsesc în cartea *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. II, pag. 85, o notă și câteva rânduri dintr-o scrisoare de la 1870 a Principelui Anton de Hohenzollern către Domnitorul nostru, unde se vorbește de d. P. Carp și de „perfidia" acelui ziar „antidinastic".

Nu e de mirat ca Principele Anton de Hohenzollern, nedeprins cu exuberanța de stil a ziarelor noastre și judecând din punct de vedere occidental, să fi rămas impresionat de unele articole antidinastice din *Le Pays Roumain* și să fi presupus d-lui Carp asemenea porniri, de vreme ce îl vedea figurând pe frontispiciul foaoi ca unul din redactori.

În fapt lucrurile stau altfel. *Le Pays Roumain* a fost o anexă franceză hebdomadară a ziarului român *Țara* („Térra"), fundat în noemvrie 1867 de un comitet al Partidului Conservator, compus din Manolache Kostaki, P. Mavrogeni, prințul Dimitrie Ghica, generalul Tell, Al. Plagino, B. Boerescu, care a încredințat redacția lui N. Blaramberg și Aristid Pascal, iar pentru a avea și un reprezentant moldovean, s-a adresat la d. P. Carp, pe atunci în Paris. Propunerea fiind făcută în numele întregului Partid Conservator, d. Carp a primit să figureze în redacția noului ziar, și astfel a apărut la 12 (24) noemvrie 1867 *Le Pays Roumain, revue hebdomadaire*, cu notița:

> „La direction politique du *Pays Roumain* est confiée à Mm. Nicolas Blaramberg, Aristide Pascal et Pierre Carp. La direction littéraire, à M. Ulysse de Marsillac."

Cum a înțeles comitetul fundator al ziarului atitudinea sa față de Coroană, se vede din următoarea declarare publicată, tot în acel număr începător de la 12 (24) noemvrie 1867:

> „Qu'il soit bien entendu que, tout en combattant le ministère actuel (Golesco-Bratiano), nous professons le respect le plus profond pour l'auguste fondateur de la dynastie à qui la nation a confié ses destinées, et que nous regarderions comme une trahison indigne de nous toute atteinte portée au trône sur lequel nous sommes si heureux et si fiers de saluer le dévouement patriotique, les vertus publiques et privées, la générosité sans bornes du fils de l'antique maison des Hohenzollern devenu le chef de la nation roumaine."

În *Le Pays Roumain*, ca și în *Țara* (încetate de altminteri în decursul anului 1870), articolele nu erau semnate. Dintre puținele articole scrise de d. Carp nu se referă nici unul la Coroană; zilnica stăruință în redactarea ziarelor o punea N. Blaramberg, care însă peste puțin timp s-a aruncat în cunoscuta opoziție antidinastică. Că articolele antidinastice din *Pays Roumain* cad în răspunderea sa personală, se poate constata și dintr-o discuție a Camerei. Cu prilejul

Mai constituțional admisibilă decât acea imputare de guvern personal era cererea d-lui P. Grădișteanu ca parlamentul,

de-abia ales în ianuarie, să fie îndată disolvat și alegerile făcute în timpul cel mai scurt. Căci în adevăr ministerul Teodor

---

furtunoaselor dezbateri din ianuarie 1871 relative la scrisoarea Domnitorului pretinsă către Auerbach, Aristid Pascal se arătase destul de respectuos pentru Coroană, pe când N. Blaramberg fusese cât se poate de agresiv în contra Domnitorului (în discursul său îi amintise soarta împăratului Maximilian din Mexico); asupra unei asemenea deosebiri de atitudine între cei doi redactori de la *Le Pays Roumain* (d. Carp încetase orce relație cu ziarul după intrarea sa în ministerul Manolache Kostaki la 20 aprilie 1870) d. Nicolae Ionescu atacă pe Blaramberg, iar acesta îi răspunde cu următoarele cuvinte, zise „în chestie personală" (ședința Camerei de la 30 ianuarie 1871):

„D. Nicolae Ionescu a profitat de oarecare cuvinte zise de onor. d. Pascal spre a-mi adresa o diatribă din cele mai pasionate. Faptul de a fi colaborat cu acesta la redacțiunea unei foi, care – prin parantes – a încetat, este după d-sa de ajuns pentru ca vederile noastre să fie negreșit identice. Mai întâi de unde știe d-sa, dacă tocmai *aceste divergențe ce se manifest astăzi nu sunt cauza ce a contribuit mai mult la încetarea organului în cestiune.*"

Prin urmare nu este drept a atribui d-lui Carp articolele antidinastice din *Le Pays Roumain*. Cel mult i se poate imputa de ce nu s-a retras de la redacția ziarului, îndată ce au apărut asemenea articole. Dar și aici îl scuză împrejurarea că însuș comitetul conservator, care îl chemase la colaborare și care era compus din bărbații cei mai autorizați ai partidului, nu crezuse de cuviință să facă vreo manifestare contrară.

Am adăogat această lungă notă la textul expunerii de mai sus, fiindcă întregul epizod este caracteristic pentru ușurința, cu care și vechiul Partid Conservator trata pe atunci chestia dinastică. De altminteri, toată critica adresată în contra colaborării d-lui Carp la acele ziare este indiferentă pentru afirmarea din textul nostru, că atitudinea grupării politice numite „junimistă" nu a șovăit niciodată în privința respectului datorit Coroanei; căci această grupare ca grupare politică datează din primăvara anului 1871, precum se arată în volumul I, pag. 40–48 (*ed. n.* – p.), și numai de atunci încoace a putut fi vorba de un program politic junimist" și de consecventa lui respectare, iar ziarele *Țara* și *Le Pays Roumain* încetaseră în decursul anului 1870.

Rosetti–Carp fiind luat din elementele opoziției, fie cât de moderate, având prin urmare înțelesul unei schimbări de regim, încrederea ce i-o acordase Regele trebuia să fie completată prin încrederea Parlamentului, și d. P. Grădișteanu presupunea că acel parlament Brătienist nu putea să susție nici un act al noului guvern.

Dar situația era prea încordată în momentul căderii lui Ioan Brătianu și teama de darea lui în judecată prea mare pentru ca majoritatea de atunci să nu fi fost accesibilă unor considerări de prudență, și pe de altă parte starea finanțiară periclitată prin creșterea agiului reclama cel puțin stricta păzire a normei budgetare, adecă votarea la timp a veniturilor și cheltuelelor statului pentru anul viitor.

Firește că dacă membrii noului cabinet și-ar fi interpretat misiunea politică numai în sensul unui minister de tranziție, ar fi trebuit să dizolve îndată parlamentul fără privire la situația finanțiară și la răzbunările politice de prevăzut. Dar tocmai în concepțiunea lor de guvern chestia finanțiară era de o însemnătate covârșitoare în acel moment, și datoria de a pregăti terenul favorabil pentru neapăratele reforme interne presupunea împiedecarea pornirilor de răzbunare politică, de care era turburată o mare parte a Opoziției-unite și pentru a căror legitimare se invoca exemplul Partidului Liberal de la 1876 cu darea în judecată a tutulor miniștrilor conservatori.

Din aceste puncte de vedere prealabila regulare a budgetului și întârzierea dizolvării parlamentului erau de la sine indicate. Prima condiție, cea relativă la budget, fusese și pusă de d. Carp și primită de demisionarul Ioan Brătianu în numele partizanilor săi. Astfel guvernul a cerut și a dobândit îndată de la Cameră votarea budgetului *en bloc*, și la 1 aprilie în bună regulă constituțională s-a promulgat noul budget al statului. Din acel moment dispăruse chiar și pretextul de a mai vorbi de „guvern personal": votându-i-se de Cameră budgetul, ministerul Rosetti–Carp a fost recunoscut ca o necesitate a

momentului și a primit sancțiunea țării legale, și totdeodată i s-a întărit autoritatea în vederea importantelor măsuri de luat spre cea mai grabnică înlăturare a agiului.

Până a nu închide parlamentul, guvernul face să se voteze legea pentru răscumpărarea monopolului pulberelor, prezentată de ministerul Brătianu în ultimele sale zile[1], și o promulgă la 9 aprilie, precum cu o zi mai nainte promulgase legea pentru continuarea fortificațiilor, accentuând îndată deosebirea de conservatorii din Opoziția-unită, cari se pronunțaseră în contra acestor lucrări, dar pe care le-au continuat și ei când au ajuns la guvern.

Ministerul de la 23 martie 1888 în primele zile ale funcționării sale, alături de lupta din parlament și de obișnuitele frământări ale schimbărilor de regim, este mai ales preocupat de răscoala țaranilor. Izbucnită în câteva sate din județul Ilfov, mișcarea se întinde curând și peste județele învecinate. Țaranii, unii ademeniți și de bună-credință, alții ca pretext, cer cu zgomot pământ fie de la stat, fie de la particulari. Câtă vreme actele de violență se îndreptează numai în contra autorităților comunale, guvernul încearcă înlăturarea lor prin blândețe; când însă țaranii instigați atacă viața oamenilor și proprietățile particulare, o reprimare mai aspră devine inevitabilă, și guvernul se vede pus în trista necesitate de a trimite armata în contra celor răsvrătiți. La 12 aprilie un comunicat al *Monitorului* poate anunța că ordinea este pretutindeni restabilită.

Față de această grabnică potolire și de faptul că răscoala n-a avut alte urmări, nu mai are importanță să cercetăm, cine au fost adevărații ei instigatori și dacă erau fundate învinuirile aduse de *Voința Națională* în contra unor membri ai Opoziției-unite și în contra convențelor presupuse cu niște agenți rusești, nici dacă se amestecaseră și socialiștii.

---

[1] Vezi mai jos discursul 78.

Înainte de încetarea răscoalei țărănești, la 4 aprilie, guvernul închide sesiunea parlamentară, și mesagiul se mărginește a releva „regularea la timp a situațiunii finanțiare". Acum miniștrii pot întrebuința puținele luni ce le mai rămân până la începerea campaniei electorale, pentru discutarea în consiliu și elaborarea definitivă a principalelor proiecte de legi, nu numai a celor indicate pentru prima sesiune 1888–1889, ci și a celor destinate întregei legislaturi de patru ani, lucrare de cea mai mare însemnătate pentru un guvern, ai cărui membri propuseseră încă în Camera de la 1881 un program de organizare internă și vedeau în aplicarea lui treptată scopul principal al luptei lor politice în „Era nouă" a Regatului Român. Totodată, era o chestie de corectitudine constituțională ca programul legislativ să fie adus la cunoștința țării înainte de alegeri, pentru a deveni ceea ce se numește „platforma electorală". Un stat cu sistem reprezentativ cere neapărat o educație politică a corpului electoral și trebuie să-i deștepte cât mai multă pricepere și considerare a problemelor de interes general. Astfel guvernul, dizolvând parlamentul la 8 septemvrie și hotărând alegerile pentru începutul lui octomvrie 1888, publică totodată prin chiar *Monitorul oficial* principalele sale proiecte de legi și le însoțește de un „Apel către alegători", al cărui text îl reproducem aici:

> „În fața apropiatelor alegeri pentru Cameră și Senat, guvernul se crede dator a expune țărei vederile sale asupra situației interne și a reformelor ce le reclamă.
>
> Generației, care ne-a precedat și din care avem încă în mijlocul nostru câțiva reprezentanți de frunte, i-a fost dat să-și îndeplinească marele ei program național. Puternica aspirare a românilor spre cultura occidentală a fost satisfăcută în formele ei generale. Pe felurite căi și după diferite idei de partid, a căror diferință însă era adeseori mai mult aparentă decât reală, premergătorii

noștri au fondat monarchia constituțională a României sub Dinastia victoriosului rege Carol I.

Opera trecutului este terminată.

Ceea ce se impune acum generației noastre este organizarea temeinică a țărei înlăuntrul cadrului constituțional, îndeosebi regularea situației economice, descentralizarea administrativă și independența magistraturei.

În ultimii ani ai luptelor parlamentare, cererea acestei opere de reformă, deja prea amânată, s-a produs cu stăruință și i s-au indicat și unele baze.

Acum în fine a sosit momentul de a concentra activitatea politică asupra reformelor necesare, și guvernul și-a îndeplinit datoria de a prezenta țărei pe cele mai decizive, nu sub forma vagă și nefolositoare a unui program de dorințe generale, ci sub forma preciză a chiar proiectelor de legi elaborate în amănuntele lor.

Tendința acestor proiecte de primă necesitate, care, după convingerea guvernului, vor trebui să formeze obiectul dezbaterilor parlamentare în noua legislatură, se poate rezuma astfel:

Relativ la situația economică, cea dintâi preocupare a noastră a trebuit să fie soarta sătenilor și a meseriașilor. Între dânșii și elementele conducătoare ale unui popor există o solidaritate de interese, care nu se poate ignora fără o grea răspundere națională. A stârni și a preveni proletariatul în sate și în orașe este idealul pe care-l urmărim; și dând săteanului toate înlesnirile putincioase pentru împroprietărire, căutând, pre cât atârnă de guvern, a introduce o mai mare echitate în raporturile dintre proprietari și săteni, procedând la o organizare administrativă, care să pună populația la adăpostul abuzurilor biurocrației inferioare, credem a realiza un progres serios. Cât pentru meseriași și lucrători, legea asupra meseriilor va stabili între dânșii o puternică asociare ce-i va apăra în contra ignoranței, a neajunsurilor bătrâneței și a accidentelor.

În privința reformei administrative, prin proiectele de lege asupra organizării comunelor rurale și asupra organizării administrației generale s-a deosebit cu desăvârșire comuna rurală de cea urbană și s-au luat deasupra celei dintâi sarcinile și îndatoririle complicate ce o apasă astăzi și o împiedică a avea o viață proprie mai sănătoasă, bazată pe interesele ei firești. Siguranța publică greu compromisă se va spori în mod simțitor prin mărirea numărului și micșorarea circumscripțiilor agenților direct însărcinați cu paza ei și totdeodată se va reduce din administrația zilnică a comunelor acel formalism sec, care nu face decât a înlesni abuzurile și vexațiunile de tot soiul. Suprimând din organizarea județeană comitetele permanente și înlocuindu-le cu noile comitete instituite pe lângă fiecare căpitănie, cărora li s-a dat un cerc mai larg de acțiune, se va face un pas înainte pe calea adevăratei descentralizări și a participării reale a cetățenilor la afacerile administrative.

Instituirea căpitănilor generale întinde această descentralizare asupra tutulor administrațiilor civile ale statului, unde astăzi enorma îmbulzeală a lucrărilor în biurourile ministeriale face din ce în ce mai anevoioasă o soluțiune grabnică și dată în cunoștință de cauză a diverselor cestiuni. Proiectele de legi asupra organizării comunelor urbane, asupra înființării unei gendarmerii, asupra admiterii și înaintării în funcțiunile administrative, asupra perceperii dărilor comunale și județene, în fine asupra modificărilor de introdus în legea actuală electorală comunală și județeană, vor completa organizarea proiectată și vor forma un cod administrativ coordonat, care va căuta să dezvolte instituțiunile fără a produce confuzia ce ar rezulta din o reformă prea radicală.

În justiție, guvernul propune Corpurilor legiuitoare inamovibilitatea pentru curțile de apel, pentru președinții de tribunale și pentru judecătorii de instrucție, aceștia,

îndeosebi pentru a fi la adăpost de bănuiala influențelor guvernamentale. Intră firește în vederile guvernului de a întinde inamovibilitatea la toate organele legii, treptat cu învățămintele experienței, și de a completa reforma prin ameliorarea retribuțiunii magistraților. Legea pentru organizarea judecătorească s-a mai preocupat a pune la dispoziția sătenilor justiția simplă și expeditivă ce nu i-au putut-o da judecătoriile comunale.

În administrarea finanțelor, guvernul își propune a remania unele din impozite pe baze mai echitabile, spre a putea desființa acele dări, pe care opinia generală le consideră ca mai îngreuitoare și mai nedrepte, precum taxa asupra rachiurilor și spirturilor și taxa de 5% asupra funcționarilor; a reforma instituția creditelor agricole, a căror situație inspiră legitime îngrijiri, spre a micșora pagubele eventuale ce pot aduce statului și spre a le pune în stare să răspundă în realitate la necesitățile cultivatorilor, pentru care au fost create; în fine, a restabili valoarea monedei fiduciare astăzi în circulație, restituind datoria provenită din biletele ipotecare și luând toate celelalte măsuri necesare spre a scăpa comerciul și creditul public de neajunsurile agiului și a împedeca reîntoarcerea sa.

În departamentul cultelor și al instrucțiunii publice sunt deocamdată două mari trebuințe de satisfăcut. Este întâi îmbunătățirea soartei clerului de mir; pentru acest scop Sf. Sinod își va termina în sesiunea de toamnă proiectul început pentru organizarea eparchiilor; iar o parte a mijloacelor materiale cerute, se va procura din monopolizarea în favoarea preoților mireni a producerei și vânzărei unor obiecte necesare cultului religios. A doua trebuință urgentă este întinderea învățământului real; actualele gimnazii reale vor fi complectate până la 7 clase (s-a și făcut începutul cu cel din Brăila), și absolvenților li se va deschide intrarea legală la facultățile de științe și de medicină, precum și la școala superioară de poduri și

șosele. O asemenea direcție dată unei părți a învățământului public de la clasicismul exclusiv de astăzi spre studiile mai practice ne îndreptățește a spera accelerarea mișcării economice și industriale și înfrânarea tendinței spre funcționarism.

Acestea sunt reformele principale, pe care ministerul le crede indicate în starea actuală a țării. Rămâne acum ca dv., d-lor alegători, să hotărâți prin reprezentanții ce-i veți alege, dacă primiți – în tendința lor generală – aceste idei de reformă, fără de care, după convingerea noastră, țara va cădea în niște lupte sterile ce vor întârzia propășirea și întărirea națiunii.

Făcând acest apel, ne adresăm cu încredere la cugetul înțelept și cumpătat al poporului român

T. G. Rosetti, P. P. Carp, T. Maiorescu,
Al. Șurbei, General Barozzi, M. Germani,
Al. Marghiloman.

București, 12 septemvrie 1888.

Cele mai multe proiecte de legi astfel anunțate au și fost înfăptuite în epoca de peste șeapte ani a regimului conservator de la 1888 până la 1895 și li s-au putut adăoga și altele. Așa fiind, numeroasele obiecțiuni deșteptate prin apelul de mai sus și prin forma publicării lui, nu ne par decât simptomele premergătoare ale oricărui progres. Nu era lucru ușor de a înlocui abstracțiunile de până acum cu măsuri precize de organizare și de a cere, în contra ademenirilor electorale și a făgăduielilor zadarnice, onesta executare a unui program politic manifestat. Lupta era neapărată și prevăzută. Dar, cu toate împotrivirile, precedentul a prins rădăcini, și atât ministerul L. Catargi de la 18 decemvrie 1891, cât și ministerul Dimitrie Sturdza de la 14 fevruarie 1901 au anunțat țării de mai nainte și cu preciziunea cerută vederile politice ale guvernului lor și le-au și realizat. Abaterea d-lui Dimitrie Sturdza la octomvrie 1895, când în chestia

transilvană a luat la guvern o atitudine contrară celei susținute în opoziție, a avut urmări așa de nefericite pentru d-sa, încât nu credem ca de acum înainte se va mai repeta o asemenea eroare.

Și astfel putem afirma că s-a statornicit o îndreptare în chiar cugetul oamenilor noștri politici – lucru mult mai important decât vremelnicile legi croite în controverse și modificate după împrejurări. În ceea ce privește însă legile, cu toate violentele critice ale liberalilor în contra proiectelor noului guvern, în contra legii meseriilor, taxată de reacționară, a jandarmeriei rurale, a monometalismului de aur etc., ele au fost în curând răzbunate prin necesitatea ce au simțit-o liberalii înșii de a le respecta și în parte de a le înfăptui.

În mijlocul acestor discuții se apropie alegerile generale. În afară de pregătirea operei legislative pentru organizarea internă, a cărei însemnătate era prea puțin pricepută, guvernul în cele șase luni ale activității sale putuse atrage atenția prin alte fapte caracteristice. De relevat este depărtarea companiei străine „Lemberg-Czernowitz-Iassy" de la exploatarea liniei ferate Iași-Roman-Ițcani și trecerea administrației ei asupra statului român – măsură de mult cerută, dar totdeauna ocolită de guvernul liberal de teama jignirii intereselor unor partizani fruntași ca Beizadea Dimitrie Ghica și Mihail Kogălniceanu, reprezentanții români ai acelei societăți abuzive; și este mai ales de relevat surprinzătoarea scădere și în curând desăvârșita stârpire a agiului obținută printr-o serie de dispoziții, despre cari vom vorbi în capitolul următor.

Dar toate aceste nu înlăturau impresia de nedomirire, de care erau coprinși mulți alegători față de guvernul „junimist". În locul schimbărilor radicale în personalul administrativ și judecătoresc, cu care erau deprinși la venirea unui nou regim și pe care o cereau cu stăruință unii membri ai Opoziției unite („cu mătură și cu rășină!" strigau ei pe atunci), ei vedeau acum ocrotirea multor funcționari ai regimului trecut și nu

înțelegeau că aceasta era din partea guvernului anticiparea marei reforme, a cărei trebuință de abia peste vro 14 ani avea să fie mai obștește simțită: stabilitatea – pe cât se poate – a funcționarilor statului, județului și comunei. Pe de altă parte opinia publică nu putea rubrica noul guvern în nici una din vechile despărțiri de partide, așa cum se prezentau în acel moment. Căci deși se știa că „junimiștii" aveau principii conservatoare, reintrarea lor în organizarea partidului nu era încă făcută, de vreme ce vechii conservatori se aflau confundați cu atâtea elemente disparate din Opoziția-unită.

Aceste nedomiriri prevesteau că rezultatul viitoarelor alegeri nu se va rezuma în formula obișnuită: atâți guvernamentali, atâția din opoziție, ci va cuprinde fermentul unei evoluții, din care de-abia mai târziu se va închega adevăratul minister al acestei epoci conservatoare: ministerul Lascar Catargi–Carp.

Deocamdată și în însăș campania electorală de la septemvrie–octomvrie 1888, Opoziția-unită începe prin a-și desminți declararea, că nu recunoaște revizuirea Constituției și este silită să i se supună.

Acum mai ales reiese importanța faptului că guvernul „junimist" este în esență un guvern conservator; el înlesnește apropierea elementelor similare din Opoziția-unită și impune vechilor conservatori desfacerea de nefireasca legătură, mai întâi de coaliția cu Dimitrie Brătianu, apoi și de împerecherea cu grupul Vernescan. În curând toți conservatorii redobândesc și curajul și demnitatea de a se numi sincer ceea ce sunt, adecă Partid Conservator, părăsind confuzia etichetei de „conservator-liberali" sau „liberal-conservatori", la care îi coborâse teama de impopularitate și compromiterea cu grupuri politice străine de chemarea lor proprie.

Astfel alegerile generale, terminate la 14 octomvrie 1888, dau – precum se și prevedea – o mare majoritate de elemente conservatoare. Se aleg toți fruntașii vechiului partid de

ordine, mulți „junimiști", prea mulți „Vernescani", dar se aleg și destui liberali, printre cari M. Kogălniceanu, Dimitrie Brătianu, D. A. Sturdza, Gh. Chițu, N. Fleva, Take Ionescu etc., se aleg și doi socialiști[1]. Prin insistența energicului primar al Capitalei, Em. Protopopescu-Pake, căruia n-ar fi trebuit să i se cedeze, s-a opus lui Ioan Brătianu în București candidatura „liberal-conservatoare" a bancherului Zerlendi[2]. Cu toate aceste, ca rezultat final, opoziția liberală a putut număra în Cameră și Senat vro 40 de membri, și acest număr apare ca o notă favorabilă în deosebire de „unanimitățile" guvernamentale, cu care unele alegeri ulterioare, mai ales cele de la 1895 și 1901, au compromis regimul constituțional și au dovedit și mai mult sterilitatea revizuirii de la 1884.

Noul Parlament se deschide la 1 noemvrie 1888, cu 15 zile înainte de termenul ordinar. Față de rezultatul alegerilor și după toată tendența ministrului-prezident Teodor Rosetti, care lucrase în înțelegere cu Lascar Catargi, cabinetul trebuia să fie modificat în compunerea sa, pentru a exprima o primă fază a apropierii tutulor conservatorilor. Modificarea se face însă cu multă greutate, și situația parlamentară devine de la început nesigură, precum se vede îndată la compunerea biuroului. Pe când în Cameră alegerea de prezident a lui Lascar Catargi, primită de guvern, izbutește cu mare majoritate, în Senat se alege generalul Florescu în contra candidatului guvernului Nicolae Krezzulescu.

În asemenea împrejurări tratările pentru reconstruirea Cabinetului sunt foarte anevoiase. Dar în sfârșit, după 11 zile și după ce „junimiștii" fac concesia de a primi alături de ei pe G. Vernescu, pentru care stăruia – pe lângă cei doi prezidenți ai Corpurilor legiuitoare – îndeosebi și generalul Manu, se

[1] Vezi mai jos discursul 79

[2] Precum de altminteri, sub regimul liberal, deși printr-un contrast mai puțin supărător, se opusese odinioară lui C. Bozianu necunoscutul Dr. Severin

convine asupra următoarei liste ministeriale, al cărei decret de numire apare la 12 noemvrie 1888:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
G. Vernescu, justiție,
General G. Manu, război,
P. P. Carp, afaceri streine,
Al. Lahovari, domenii,
T. Maiorescu, culte,
Al. B. Știrbei, interne,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, lucrări publice.

Înainte de a se prezenta parlamentului guvernul astfel modificat, se petrece la Palat o scenă de o solemnitate excepțională. Regele convoacă (vineri, 11 noemvrie, 10 ore seara) pe cei doi prezidenți ai Corpurilor legiuitoare împreună cu toți miniștrii și, așezând în jurul mesei la dreapta sa pe Lascar Catargi (probabil ca fost Locotenent Domnesc), la stânga pe generalul Florescu, deși prezident al Senatului, și după ei pe miniștri, întreabă întâi pe Lascar Catargi, arătând cu un gest circular persoanele designate pentru ministerul modificat, dacă acest guvern, astfel compus, este expresia majorității și va avea sprijinul său? La această întrebare L. Catargi răspunde afirmativ și declară că-i va da tot sprijinul. În acelaș sens se exprimă și generalul Florescu.

După așa solemnitate și cu așa întărire se înfățișează a doua zi noul Cabinet înaintea parlamentului. Dar tăria este numai aparentă. În mesagiul deschiderii, care de astă dată, conform cerințelor formulate de noi în opoziție, cuprinde în mod exact reformele propuse ca temă a lucrărilor pentru acea sesiune, se indicau proiectele de legi pentru înstrăinarea unor părți din bunurile statului în folosul țăranilor, pentru tocmelile agricole, pentru retragerea biletelor ipotecare și pentru organizarea

judecătorească. După stagnațiunea ultimilor ani ai regimului liberal, mulți conservatori aleși aveau dorința sinceră de a contribui cu munca lor la îndeplinirea operei legislative, pentru care fuseseră chemați, și înainte de a se termina introducerea istorică a volumului de față, vom arăta rezultatul activității lor. Dar de-abia începuseră secțiile parlamentului să se ocupe cu discutarea proiectelor de legi, când se văd împiedecate prin tot felul de incidente și constată cu mirare că cei doi prezidenți sunt aceia cari fac greutăți guvernului, îndeosebi Lascar Catargi caută prilejul de a-și arata nemulțumirea și de a se retrage de la prezidența Camerei. Prilejul îl găsește ușor. Împreună cu N. Blaramberg propune „a se declara Brăila și Galații porturi-france pe 10 ani", și când guvernul se pronunță contra (Al. Lahovari, în ședința de la 13 ianuarie 1889, nu se poate opri de a zice: „Scenele triste, la cari asistăm de două zile, îmi aduc aminte un cuvânt ce l-am auzit adineori de la un spiritual coleg din Cameră: aici pare a nu mai fi vorba de porto-franci, ci de porto-folii") și când Camera, după trei zile de dezbateri, respinge propunerea, Lascar Catargi își dă demisia din prezidență și, văzându-se reales, și-o renoiește cu stăruință, așa încât Camera la 19 ianuarie își alege un alt prezident în persoana fostului ministru „al junei drepte" de la 1870, Constantin Grădișteanu[1].

Incidentul cu Lascar Catargi este semnalul altor dificultăți parlamentare, cari se concentrează în cererea depusă de N. Blaramberg în numele a 22 deputați (printre cari G. Apostoleanu, G. Em. Lahovari de la *Indépendance Roumaine*, G. Panu) de a se da în judecată cabinetul „d-lui

[1] Și N. Blaramberg crede de cuviință să-și dea demisia din viceprezidență, însă demisia îi este îndată primită și în locul său se alege F. Protopopescu-Pake.

De altminteri, Lascar Catargi, ajuns însuș în capul guvernului, chiar după o nouă dizolvare a Camerei, nu mai revine la cererea porturilor france.

I. C. Brătianu în cele două ultime formațiuni ale sale". Propunerea era cu atât mai insidioasă, cu cât se știa că „junimiștii" din guvern erau adversarii ei hotărâți, pe când cei mai mulți conservatori din Opoziția-unită o aprobau, iar Lascar Catargi voia îndeosebi să-și răzbune pentru darea sa în judecată de la 1876. Dezbaterile ce urmează slăbesc autoritatea guvernului și în decursul lor să trădează un fel de conivență între opoziție și cel puțin unul din membrii cabinetului modificat. Căci pe când la aprinsa discuție iau parte dintre deputați d-nii G. Panu, N. Blaramberg, Lascar Catargi, Al. Enacovici, vorbind pentru darea în judecată, și d-nii Take Ionescu, Gr. Chrisenghi, M. Kogălniceanu vorbind contra, dintre miniștri nu intră în luptă decât d. Carp și autorul scrierii de față, pronunțându-se firește în contra acuzării. Însă în vremea, în care cel din urmă vorbea de la tribună și cita tocmai precedentul cu darea în judecată a lui Lascar Catargi de la 1876 ca o greșală a liberalilor ce nu trebuia imitată, se aude deodată întrerupt cu violență de un coleg al său de pe banca ministerială, de ministrul de justiție G. Vernescu, care vine în ajutorul lui N. Blaramberg (vezi mai jos discursul 92 în ședința Camerei de la 31 ianuarie 1889). Din această singură scenă se poate înțelege mai bine decât din orce explicare situația anormală a ministerului Teodor Rosetti, modificat la 12 noemvrie 1888.

Cât pentru însăș propunerea Blaramberg, ea – după felul propuitorului – păcătuia de la început prin exagerare, cuprinzând între punctele de acuzație și chestia Basarabiei și a Dunării. Pentru a face propunerea mai acceptabilă în ochii majorității, dd. Nicu Filipescu, Iacob Negruzzi, Ioan Marghiloman și alții, se încearcă să o amendeze și să o mărginească la „violările de lege și delictele de drept comun, în afară de orce preocupațiune politică". Ivindu-se însă îndoieli, dacă legea asupra responsabilității ministeriale admite asemenea amendamente, noul prezident al Camerei,

C. Grădișteanu, în ședința de la 2 februarie 1889 pune primitiva propunere Blaramberg la vot, și curiosul rezultat este că – după ce se declară „votanți 160, abțineri 1" – din urne ies totuși 161 bile, 80 albe și 81 negre. Pe când se aud strigăte că votul este nul, prezidentul îl declară valabil și prin urmare propunerea respinsă.

Însă în vederea numeroaselor incriminări și față de împărțirea Camerei în două tabere aproape egale, vernescanul Ilariu Isvoranu depune peste câteva zile o nouă propunere de acuzare (semnată și de dd. Nicu Filipescu, C. M. Stroici, A. Cămărășescu etc.) cu scopul de a fi cel puțin trimisă „în studiul unei comisiuni de informațiuni", conform art. 15 al legii asupra responsabilității ministeriale. Propunerea se primește la 9 februarie cu 101 voturi contra 41 – atât era de redus numărul „junimiștilor" rămași credincioși; dd. Dimitrie Brătianu, C. T. Grigorescu, G. D. Pallade declară că se abțin, dar nu votează contra. În comisia de informațiuni, compusă din 7 membri, se aleg dd. C. Olănescu, Vericeanu, Enacovici, Iancovescu, Pesiacov, G. Apostoleanu (în locul demisionatului Tzony); se alege – după a sa stăruință – și N. Blaramberg, cu toate că legea oprește pe cel ce a semnat propunerea de dare în judecată de a face parte din comisia de informațiuni, dar politicianii interpretează că vechia propunere căzuse și că propunerea Ilariu Isvoranu nu era semnată și de Blaramberg.

După lege comisia de informațiuni trebuie să înainteze raportul ei în 10 zile, poate însă cere de la Cameră prelungirea terminului. În fapt, raportul (făcut firește de N. Blaramberg) nu se depune decât în ianuarie 1890, precum vom arăta mai jos.

Atmosfera parlamentară devine acum relativ mai liniștită; însă ultimele incidente scoseseră la iveală atâta deosebire de vederi în chiar sânul cabinetului încât putința continuării lui sub aceeași formațiune se micșora din zi în zi. De altminteri, pe când cei trei membri nou introduși în guvern declaraseră că primesc reformele propuse de ministerul Teodor Rosetti de la început, și îndeosebi Al. Lahovari ca ministru al domeniilor lucra cu bună credință la înfăptuirea legii d-lui Carp pentru vânzarea moșiilor la țărani, ministrul de justiție G. Vernescu amâna mereu legea judecătorească, cu toată însemnătatea și urgența ce o avea.

Înainte de izbucnirea inevitabilei crize, ministerul Teodor Rosetti mai poate contribui la consolidarea ordinei dinastice a Regatului, introducând formal pe moștenitorul prezumptiv al Coroanei în viața constituțională. Dacă regele Carol rămânea fără descendenți direcți și deoarece atât fratele mai mare, principele Leopold de Hohenzollern, cât și nepotul cel mai în vârstă notificaseră de mai nainte renunțarea lor, principele Ferdinand, al doilea fiu al principelui Leopold, devenea moștenitorul prezumptiv al Tronului României. Drept aceea în ședința Senatului de la 14 martie 1889 d. Ștefan Greceanu, un vechi membru al Partidului Conservator, cunoscut prin îndeletnicirile sale heraldice, face interpelarea cuvenită asupra înscrierii principelui Ferdinand în lista senatorilor ca moștenitor al Coroanei, conform art. 76 din Constituțiune. Senatul votează cu unanimitate o moțiune în acest sens, în urma căreia principele Ferdinand începe să ia parte la ședințele lui.

Latenta criză ministerială se declară în sfârșit cu prilejul unor numiri la Curtea de Casație, făcute de G. Vernescu fără o prealabilă înțelegere în consiliul de miniștri și cu vizibila tendență de a-și favoriza partizanii personali. Ministrul-prezident, după îndemnul colegilor săi junimiști, înaintează Regelui demisia Cabinetului, și la 29 martie 1889 se formează un nou minister, a cărui compunere denotă, cu ce scop și sub ce instigațiuni fusese introdus d. G. Vernescu în fostul cabinet:

Lascar Catargi, prezident și interne,
G. Vernescu, finanțe,
General C. Manu, răsboi,
Al. Lahovari, externe și *ad-interim* lucrări publice,

N. L. Gherassi, justiție,
C. Boerescu, culte,
Gr. Păucescu, domenii.

Că acest minister Catargi–Vernescu însemna, după vorba d-lui Carp, „un pas îndărăt în dezvoltarea normală a acestei țări" și în evoluțiunea Partidului Conservator, s-a constatat îndată din prima sa declarare politică. Un adversar isteț, d. Take Ionescu, interpelează guvernul în chiar ziua înfățișării lui asupra politicei externe, și Lascar Catargi răspunde că este pentru „neutralitate" și adaogă următoarele cuvinte de necrezut din partea unui ministru român după războiul independenței: „Tot ce a căpătat o țară mică ca a noastră e prin bunăvoința Puterilor Mari" (Ședința Camerei de la 30 martie 1889). Cine-și aduce aminte de discuțiile petrecute în sânul comitetului conservator când cu articolul din *Deutsche Revue* și mai ales de acțiunea d-lui Carp ca ministru plenipotențiar la Viena, după care a urmat întrevederea lui Ioan Brătianu cu principele Bismarck la Gastein (vol. III, pag. 9, 39 și 40; *ed. n.* – p. 702, 719 și 720), înțelege tot anahronismul unei asemenea atitudini politice.

Dar și în afară de aceasta, însăș compunerea noului minister îi da o față hipocratică. Sporirea influenței lui G. Vernescu prin admiterea în cabinet a obscurului său amic Gherassi nu se potrivea cu vederile majorității, iar propria sa trecere la Ministerul de Finanțe însemna părăsirea bunei tradiții conservatoare de a pune în capul resorturilor mai importante oameni de competență, și era cu atât mai jignitoare, cu cât măsurile treptate pentru stârpirea agiului se aflau în curs de lucrare și reclamau o deosebită pricepere finanțiară[1]. Camera își și arată nemulțumirea, și în ședința de

[1] De atunci răul precedent, obișnuit la liberali, s-a mai imitat de conservatori numai o dată, când cu numirea generalului Manu la finanțe în a. 1899, însă rezultatul dezastruos al acestei numiri a fost de natură a ne garanta pe viitor în contra unor rătăciri analoage.

la 22 mai 1889 improvizatul ministru de finanțe e în pericol să primească un vot de blam.

Lascar Catargi simte că nu poate guverna cu această Cameră, dacă nu se desparte de Vernescu, și nu vrea să se despartă, fiind pentru moment identificat cu el în pornirea comună de a da sub judecată pe Ioan Brătianu. Astfel după închiderea parlamentului (8 iunie 1889) și înainte de a începe a doua sesiune legislativă prezidentul consiliului, îndemnat de G. Vernescu, dar în contra părerii lui Al. Lahovari, încearcă să obție dizolvarea Camerei, însă Regele, văzând divergența în consiliul de miniștri, hezită și, în urma demisiei lui Lascar Catargi, însărcinează cu formarea cabinetului pe generalul Manu, care se declară în stare să guverneze cu ajutorul „junimiștilor". E probabil că în acel moment Regele s-a hotărât cu atât mai ușor în favoarea generalului Manu, cu cât participarea „junimiștilor" la noua formațiune era o garanție (și d. P. Carp a și pus-o generalului Manu ca o condiție), că ministerul, lipsit acum de elementul Vernescan, va ști să împiedice darea în judecată a lui Brătianu, oricare ar fi raportul comisiei de informațiuni, și că prin urmare se va evita țării la 1890 ceea ce nu i s-a evitat la 1876.

Generalul Manu, după înțelegerea cu d. Carp, care îi promite tot sprijinul câtă vreme va continua realizarea programului din „Apelul" de la septemvrie 1888, propune d-lor Teodor Rosetti, Menelas Germani și autorului scrierii de față intrarea în minister. Cel din urmă refuză, din motive private; și d. Rosetti refuză la început, însă după declararea generalului Manu că din participarea sa face o *conditio sine qua non* a întregei formațiuni, primește să fie ministru de justiție cu rezerva, că îndată ce va fi trecut legea organizării judecătorești să se retragă.

Astfel se alcătuiește la 5 noemvrie 1889 ministerul, numit „concentrat", cu:

Generalul G. Manu la prezidenţă şi interne,
Teodor G. Rosetti la justiţie şi *ad-interim* la culte,
Al. Lahovari la externe,
Men. Germani la finanţe,
Al. Marghiloman la lucrări publice,
Gr. G. Păucescu la domenii şi
Generalul M. Vlădescu la răsboi.

Că formarea acestui cabinet a deşteptat nu numai nemulţumirea lui Lascar Catargi şi a Vernescanilor, dar şi a altor fruntaşi conservatori, s-a văzut puţin timp după redeschiderea parlamentului. Generalul Florescu, servind în tot decursul frământărilor acestei epoce ca un termometru al atmosferei politice, îşi dă demisia de prezident al Senatului şi în locul său se alege la 13 decemvrie Nicolae Krezzulescu.

Cu toate greutăţile parlamentare, ministerul o poate duce de la noemvrie 1889 până la fevruarie 1891, şi cel puţin dd. Teodor Rosetti şi Menelas Germani mai realizează în acest timp o parte însemnată a reformelor propuse în septemvrie 1888, iar d. P. Carp, în calitatea de prezident al unei comisii speciale, alcătuieşte în vederea apropiatei expirări a tractatelor noastre de comerţ tariful vamal autonom.

Totdeodată cabinetul Manu îşi împlineşte misiunea de a împiedica darea în judecată a fostului guvern liberal. Când N. Blaramberg, nemaiputând spera dizolvarea Camerei şi alegerea unei majorităţi de mai înainte hotărâte pentru condamnare, se vede silit să înainteze raportul, care conchide la darea în judecată, găseşte în întregul minister o energică rezistenţă. Raportul, mai scurt şi mai puţin banal, dar tot aşa de violent ca cele 4 volume ale d-lui Misail de la 1877, vine în discuţia Camerei la 17 ianuarie 1890; cetirea lui ţine 3 zile, iar dezbaterile alte 9. Vorbesc *pentru* darea în judecată dd. G. Panu, G. Apostoleanu, A. Pesiacov, Lascar Catargi (cu acest prilej citeşte scrisoarea sa de la 9 fevruarie 1878, menţionată de noi în vol. III, pag. 11, nota (*ed. n.* – p. 703) şi N. Blaramberg, care ocupă tribuna Camerei 5 zile de-a rândul cu atacurile sale; vorbesc *contra* dării în judecată dd. Gr. M. Buiucliu (actual membru la Curtea de Casaţie), P. Carp, Take Ionescu, M. Kogălniceanu şi generalul Manu. La votul final şi individual de la 31 ianuarie 1890 se respinge darea în judecată a lui Ioan Brătianu cu 86 bile contra a 67 şi 4 abţineri, a doua zi se respinge cu majoritate şi acuzarea d-lor Dimitrie Sturdza, Aurelian, Stolojan, Cernat, Nacu, D. Giani; iar darea în judecată a d-lor Eugenie Stătescu – cel ce propusese acuzarea de la 1876 – şi Radu Mihai întruneşte o majoritate de voturi (la mult bănuitul Radu Mihai chiar 87 contra 59 şi 7 abţineri), este însă respinsă, fiindcă nu ajunge la cele două treimi pe care le cere legea.

Ne mărginim la aceste notiţe, mult mai scurte decât cele relative la darea în judecată a ministerului conservator din volumul II, de vreme ce încercarea de răzbunare politică de la 1889–90 n-a avut gravitatea celei de la 1876–78: mai întâi că la 1876, în lipsa legii de responsabilitate ministerială (promulgată de-abia la 2 mai 1879), Camera liberală îşi arogase atribuţiile judecătorului de instrucţie, chiar şi dreptul de perchiziţie şi de arestare, zdruncinând astfel temelia unui stat constituţional; dar apoi însăş acuzarea de la 1876 a fost primită de unanimitatea liberală, pe când cea de la 1889 a fost respinsă de majoritatea conservatoare, care a dovedit astfel mai multă maturitate şi a confirmat vorba zisă de d. P. Carp în şedinţa Camerei de la 28 martie 1888: „în politică greşelele se îndreptează, dar nu se răzbună.

Cu înlăturarea dării în judecată a lui Ioan Brătianu şi cu trecerea legii pentru reorganizarea magistraturei în sesiunea extraordinară de la 16 aprilie la 9 iunie 1890, încetează activitatea folositoare a ministerului „concentrat". Generalul Manu crede însă, că poate duce sarcina mai departe, şi după ce la 15 noemvrie, în chiar ziua deschiderii sesiunii a treia parlamentare, d. Teodor Rosetti îşi dă demisia, precum

fusese convenit, se stabilește o nouă înțelegere cu d. P. Carp, în urma căreia la 16 noemvrie 1890 ministerul este astfel modificat:

General Gheorghe Manu, prezident și interne,
Al. Lahovari, externe,
T. Maiorescu, culte și *ad-interim* lucrări publice,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, domenii,
General Vlădescu, răsboi,
Gr. Triandafil, justiție[1].

Rezervarea unui portofoliu prin interimatul lucrărilor publice nu putea să însemneze (și așa a și fost prealabil înteleasă între generalul Manu și autorul acestei scrieri) decât o mai mare apropiere de d. P. Carp, principalul sprijin al ministerului în Cameră, și dacă d. Carp ar fi primit să intre în minister, ar fi reluat administrația domeniilor, iar d. Marghiloman lucrările publice.

Însă situația parlamentară la începutul nouei sesiuni se arată așa de precară, încât după câteva săptămâni nu mai poate fi vorba de complectarea ministerului, ci numai de retragerea lui. Alegerea de prezident al Senatului devine din nou simptomatică: generalul Florescu întrunește 53 de voturi și întrece cu un vot pe candidatul guvernului Nicolae Krezzulescu. Se discută între miniștri demisionarea cabinetului; generalul Manu însă declară că alegerea prezidențială se va rectifica

[1] Eliminarea lui Grigore Păucescu a fost cerută de d. Carp, care îl văzuse rău ministru de domenii. Mai târziu însă (în ședința Camerei de la 29 noemvrie 1899) generalul Manu s-a plâns de această separare impusă, numind pe Gr. Păucescu „cel mai bun prieten politic, conservatorul cel mai convins". Acest „convins" părăsește Partidul Conservator îndată după venirea la putere a d-lui Dim. Sturdza în oct. 1895, și trece la adversari, fiind recompensat cu o alegere de deputat, puțin timp înaintea morții sale.

printr-un vot de încredere dat guvernului, dar că în cazul unei dificultăți viitoare e dispus să ceară dizolvarea Senatului.

Noua dificultate nu întârzie de a se prezenta. Fără a ne opri la incidentele precursorii, în cari opoziția profită de slăbiciunea guvernului pentru a-i impune cheltuieli exagerate, precum sunt cele 17 milioane ale liniei Galați-Bârlad și altele[1], trecem la însuș momentul căderii.

În discuția secțiilor Senatului rămăsese încă de pe vremea ministerului Rosetti–Carp proiectul unei reforme parțiale a învățământului public, propus de autorul scrierii de față. Ajungând acum legea la ordinea zilei, adversarii „liberali-conservatori" ai guvernului, îndeosebi generalul Florescu, ajutat între culise de Lascar Catargi și G. Vernescu, se pun în înțelegere cu „național-liberalii", și în ședința de la 14 fevruarie 1891 fac pe Senat să adopte cu 52 voturi contra 50 o moțiune de suspendare,

> „fiindcă proiectul nu corespunde la așteptarea generală în privința rezolvării marilor cestiuni relative la direcțiunea învățământului secundar și la organizarea facultăților".

Semnăturile acestei moțiuni, în care dd. Constantin Esarcu și Petru Poni se întâlneau cu dd. Zerlendi, Bușilă, Șoarec și Plesnilă, arătau din capul locului că aici nu era vorba de învățământul public, ci de alte interese. Asupra dezbaterilor, care au ocupat 13 ședințe ale Senatului, nu mai insistăm, deoarece obiectul lor a fost înlăturat. S-ar cuveni să relevăm numai lungul discurs de 4 zile, ținut de d. Dimitrie Sturdza în contra proiectului; însă viitorul șef „național-liberal", luând stenogramele cuvântării sale spre a le revedea, nu le-a mai restituit Senatului, și astfel a dispărut din analele parlamentare un discurs, al cărui spirit reacționar pusese un moment pe gânduri întregul Partid Liberal[2].

[1] Vezi mai jos discursul 107.
[2] Vezi mai jos discursul 112.

În consiliul ținut înaintea Regelui după votul Senatului, toți miniștrii (afară de cel de culte, care se abține) propun dizolvarea Senatului. Cu deosebită tărie insistă Al. Lahovari, care numește moțiunea una din acele intrigi, în contra cărora se îndrepta tocmai acțiunea de însănătoșare a Partidului Conservator de un an și jumătate încoace; chiar și moderatul ministru al justiției, d. Triandafil, se pronunță pentru dizolvare. Generalul Manu însă refuză de a o cere, și astfel nu rămâne decât demisionarea cabinetului întreg și instalarea unui nou minister, format la 21 fevruarie 1891, în care se oglindesc cele petrecute la Senat[1]. În adevăr:

Generalul Ioan Emanoil Florescu e numit president fără portofoliu,
Lascar Catargi, ministru de interne,
G. Vernescu, finanțe și *ad-interim* justiție,
Colonel Iacob Lahovari, război,

[1] Refuzul generalului Manu de a cere dizolvarea Senatului e surprinzător după declararea sa anterioară. Mult mai târziu, în ședința Camerei de la 29 noemvrie 1899, i-au scăpat în privința acestui incident cuvintele: „Trebuie să mărturisesc că căderea nu m-a surprins și că am stat indiferent la dezbaterea legii, fiindcă menagiul în sânul guvernului ce prezidam devenise nesuferit din cauza elementului junimist." D. A. Marghiloman întrerupe: „Vasăzică președintele consiliului a lucrat în contra miniștrilor!" – După două zile *Timpul*, organul autorizat al generalului, încearcă o justificare zicând că generalul Manu „tovarăș leal și om cinstit" ar fi răspuns unei delegațiuni liberal-conservatoare (adecă tocmai opoziției, care propunea moțiunea în contra legii învățământului) că nu se poate despărți de nici unul din colegii săi, *„adăogând că nici nu va cere M. Sale în urma votului de blam, de ar obține majoritate, dizolvarea Senatului. Așa a și urmat"*. În adevăr, așa a și urmat generalul, și nu încape îndoială că a fost leal față de opoziție; chestia este, cum a fost față de colegii săi din minister, cărora nu le-a comunicat curioasa conversație cu „delegațiunea liberal-conservatoare". Toată lumea pricepe ce puteau însemna vorbele generalului pentru niște senatori, în contra cărora perspectiva dizolvării este singurul mijloc de înfrânare.

C. Olănescu, lucrări publice,
Ilariu Isvoranu, domenii,
G. Dem. Teodorescu, culte.

Aceasta este a doua încercare a vechilor conservatori de a guverna fără concursul „junimiștilor", și semnul unor asemenea opintiri apare de astă dată și mai pronunțat prin improvizarea unor miniștri de ocazie, lipsiți de competență și de autoritate. În afară de numirile nemerite ale lui Lascar Catargi la interne și ale d-lor Iacob Lahovari și C. Olănescu la resorturile lor speciale, se acordă grupului vernescan cea mai largă participare. Lui G. Vernescu însuși i se încredințează două portofolii importante și i se mai admit în cabinet și doi partizani, dd. Ilariu Isvoranu și G. Dem. Teodorescu, cărora li se adaogă ciudata figură politică a lui Constantin Esarcu la externe.

În chiar ședința de la 21 fevruarie 1891, în care se înfățișează înaintea Camerei curiosul cabinet, se vede întâmpinat cu o moțiune de neîncredere, care întrunește 77 voturi contra 69, iar a doua zi generalul Florescu dizolvă Camera, fixând alegerile la 9 aprilie. Ceea ce zicea generalul Manu că nu putea să facă în contra fruntașilor conservatori, cari au urzit moțiunea senatorială, generalul Florescu – mai consecvent și mai hotărât – a făcut-o foarte ușor în contra tutulor conservatorilor, cari nu aprobau preponderanța vernescanizmului în partid.

Nouăle alegeri dau obișnuita majoritate guvernamentală. Pe când însă liberalilor li se înlesnește izbutirea a 18 candidați, „junimiștii" sunt pretutindeni combătuți, și numai 5 din ei pot pătrunde în Cameră, printre cari dd. P. Carp (ales la Botosani), Men. Germani și Rosetti-Tescanu[1]. În urma acestei atitudini prea ostile a vechilor conservatori, „junimiștii", cari încă din

[1] Autorul acestei scrieri de-abia izbutește în Târgul Jiului să ajungă la un balotaj, după care prefectul conservator se aliază cu liberalii pentru a scoate pe candidatul lor Iunian.

anul 1885 aveau în *România liberă* și apoi în *Constituționalul* organul lor propriu, se constituiesc sub șefia d-lui P. Carp într-un club politic deosebit pe care îl inaugurează la 9 mai 1891 sub numele de „club constituțional".

Cu funcționarea guvernului Florescu coincide la 10 Mai 1891 serbarea jubileului Domniei de 25 de ani a Regelui, eveniment de o însemnătate deosebită ca o dovadă a consolidării monarhiei în România. Poate că această aniversară, a cărei solemnitate se cuvenea să nu fie turburată prin vreo mișcare pe stradă a opoziției liberale, a contribuit întrucâtva la formarea cabinetului Florescu, și nu e de mirat ca pentru acest jubileu Regele să fi preferit la interne pe fostul Locotenent Domnesc și prim-ministru al său; iar prezidența generalului Florescu, pe lângă toată eleganța ei externă, amintea actul de energie de la 3 august 1865, când generalul împotriva unei încercări de revoltă a liberalilor adusese tunurile pe piața cea mare a Capitalei. În orce caz, Lascar Catargi și generalul Florescu puteau garanta ordinea.

Dar în afară de împlinirea acestui rol cabinetul Florescu–Vernescu nu este în stare să lucreze. Unii din membri se arată chiar așa de puțin capabili, încât generalul Florescu se vede silit să-i înlocuiască în timpul vacanțelor parlamentare, și astfe. își asociază mai întâi pe d. Petru Poni în locu. d-lui G. Dem. Teodorescu și apoi pe d. Al. Vericeanu în locul d-lui Ilariu Isvoranu. Înlocuirea d-lui Isvoranu cu d. Vericeanu nu schimba mult în situație; mai surprinzătoare ar părea intrarea d-lui Poni într-un Cabinet Florescu alături de Lascar Catargi. Că generalul Florescu avea recunoștință pentru d Poni, care luase o parte așa de activă la lupta de răsturnare cu prilejul legii învățământului, este explicabil; dar că d Poni, care trecea de liberal, intra într-un minister vechiu conservator, e mai greu de explicat, afară numai dacă prima oferire a unui portofoliu nu l-a ispitit să se creadă om special și deasupra partidelor.

Slăbiciunea guvernului neliniștește cu atât mai mult pe conservatori, cu cât Partidul Național Liberal, după trei ani de amorțeală, se reculege și începe a-și încerca vechia putere de agitare. La 4 mai 1891 încetează din viață Ioan Brătianu, dar prin ultimele sale stăruințe partidul se arată acum împăcat și reîntregit cu toate elementele de mai nainte, și printr-o declarație publicată în *Voința Națională* de la 21 mai 1891 primește șefia lui Dimitrie Brătianu. Declarația e semnată de toți liberalii mai cunoscuți, printre cari figurează alături de d-nii Dimitrie Sturdza, Aurelian, M. Pherekyde, Eug. Stătescu etc., și foștii răsvrătiți N. Fleva, C. T. Grigorescu, G. Pallade etc. Se observă și semnătura lui Mihail Kogălniceanu, cel din urmă act al vieței sale politice, – după câteva săptămâni la 20 iunie 1891, dispare și acest reprezentant istoric al epocei de renaștere națională.

Nu doară că șefia lui Dimitrie Brătianu ar fi dat partidului său vreo nouă tărie. Însă faptul unirii tutulor liberalilor era un semn de disciplină și le prevestea revenirea la putere sub un alt șef, care să fie mai acceptabil decât Dimitrie Brătianu, îndeosebi în ceea ce privește politica externă[1].

Pe sub mână se și pregătea șefia d-lui Dimitrie Sturdza.

Fața de puterea crescândă a adversarilor și în vederea apropiatei deschideri a sesiunii parlamentare generalul Florescu, uneori ușuratic în concepțiile sale, crede că-și întărește Cabinetul, făcând pe ministrul de finanțe Vernescu să cedeze portofoliul justiției lui Nicolae Blaramberg (5 noemvrie 1891). Dar îndată ce la 15 noemvrie guvernul modificat deschide parlamentul cu un mesagiu, a cărui prolixitate stă în proporție dreaptă cu lipsa de idei precize, se vede întâmpinat de rezistența hotărâtă a adevăraților conservatori Criza o provoacă însuș Lascar Catargi, care își dă în sfârșit socoteală de paguba suferită în Partidul Conservator prin încercarea de a

[1] Vezi vol. III, pag. 25 și 26 (*ed. n.* p. 712 și 713).

înlocui pe „junimiști" cu te miri ce alte elemente și, în afară de aceasta, simte poate și oarecare dificultate personală de a face parte dintr-un minister, pe care nu-l prezidează.

Prilejul i-l oferе alegerea biuroului Camerei în ședința de la 18 noemvrie. Prezidenta colonelului G. Roznovanu, propusă de guvern, se admite cu mare majoritate; însă din lista celor patru vicepreziḍenți, candidații Vernescani Ilariu Isvoranu și Corjescu rămân în minoritate, în locul lor se aleg d-nii Al. Catargi și – ca reprezentant al opoziției liberale – N. Fleva, propuși de N. Filipescu și susținuți de amicii săi, tinerii conservatori, cari aduc astfel partidului un mare serviciu.

În urma acestor incidente Lascar Catargi își dă demisia, și atunci întregul Cabinet se vede silit să se retragă – nu fără o izbucnire de indignare din partea decepționatului Blaramberg[1].

Formarea noului guvern este încredințată lui Lascar Catargi, care la 27 noemvrie compune mai întâi un minister de tranziție cu generalul Manu, prințul Alexandru Știrbei și d. D. Sturdza-Scheianul, și în aceeaș zi proroagă parlamentul.

[1] Daca Nicolae Blaramberg în cele 21 de zile, în care a fost ministru, n-a avut putința să lucreze ceva, a avut cel puțin ocazia să-și desmintă trecutul antidinastic. În ședința Camerei de la 19 noemvrie 1891, asupra cererii deputaților C. Ressu și Al. Lahovari de a se ridica ședința deoarece ministrul de interne L. Catargi și-a dat demisiunea, Nicolae Blaramberg – surprins de această veste pe care, deși ministru, nu o aflase până atunci – descopere o nouă prerogativă a guvernului și a Coroanei și se apucă să le apere în contra lui Alexandru Lahovari, strigând:

„Apoi, pentru Dumnezeu, unde suntem și sub ce regim trăim?! D-voastră în acest moment *ampietați* nu numai asupra prerogativei părții ministeriale, dar aveți încă pretențiunea să uzurpați și drepturile Coroanei... (întreruperi, protestări). Până ce Coroana nu s-a pronunțat asupra acestei demisiuni acceptând-o sau refuzând-o, nu este loc pentru Cameră a face o inițiativă și încă mai puțin la suspensiuni de ședințe."

Camera însă a suspendat ședința, și Nicolae Blaremberg a trebuit să demisioneze împreună cu restul Cabinetului, sfârșind astfel cariera sa politică.

Camera însă în prima ședință după redeschidere votează cu o slabă majoritate o moțiune de neîncredere, semnată de Aristid Pascal, G. Vernescu, Ilariu Isvoranu, Al. Vericeanu, G. Dem. Teodorescu etc. „Junimiștii" se abțin de la vot; de astă dată Lascar Catargi se înțelesese cu ei pentru o apropiată colaborare și primise condiția pusă de d. Carp de a dizolva mai întâi parlamentul spre a obține o majoritate mai homogenă. Astfel votul de neîncredere provocat de vernescani este binevenit, și a doua zi 10 decemvrie, spre consternarea adversarilor, Lascar Catargi citește decretul de dizolvare a ambelor Corpuri legiuitoare, fixând începutul alegerilor la 1 fevruarie 1892.

Acum situația este limpezită, și la 18 decemvrie 1891 se formează adevăratul și definitivul minister conservator, caracterizat prin participarea dlor Carp, Germani și Marghiloman sub prezidența lui L. Catargi. De aici înainte încetează rolul politic al generalului Florescu și al lui G. Vernescu, necum al figuranților de a doua mână, cu toată încercarea vernescanilor de a face acțiune comună cu Partidul Național-Liberal, în fața pericolelor cari amenință instituțiunile noastre liberale și democratice", cum se exprimă *Voința Națională* de la 1 ianuarie 1892 cu vechea frazeologie. Generalul Florescu însă, cu puține luni înaintea morții sale, întâmplată la 9 mai 1893, mai îndeplinește o ultimă misiune reprezentativă: după invitarea specială a Regelui asistă la căsătoria Principelui Ferdinand în Sigmaringen.

Sfârșind acest capitol al frământărilor Partidului Conservator, se cuvine să ne reamintim în câteva cuvinte personalitatea politică a aceluia care – după o intermitență de 15 ani – este pentru a doua oară chiemat să conducă un minister conservator de lungă durată și de mare valoare. Dintre fruntașii conservatori de la 1866 încoace Manolache Kostaki era mult mai cult ca educație, generalul Florescu mult mai distins ca apariție, Petru Mavrogeni mult mai fin ca inteligență. Dar Lascar Catargi îi întrecea pe toți cu puterea sa de

muncă, dovedită printr-o neobosită activitate, semănând întru aceasta cu Ioan Brătianu și cu d. Dimitrie Sturdza. La o așa de importantă însușire – importantă mai ales într-o societate nedeprinsă cu sârguința – Lascar Catargi adaogă o afabilitate totdeauna egală, simplă și cumpătată, prin care se deosebea de spirituala distracție a lui Manolache Kostaki, ca și de eleganța superficială a generalului Florescu și de răceala dusă până la indiferență a lui Mavrogeni. Atrăgându-și astfel simpatiile multor oameni, el știa să le menție, inspirând încredere printr-o energie fără șovăire în acțiunile sale. Lipsit de talentul oratoriu, chiar și de exprimarea corectă, el avea cel puțin destulă modestie pentru a nu vorbi decât foarte scurt și destul tact pentru a nemeri exact punctul în discuție, deosebindu-se întru aceasta de divagațiunile lui Ioan Brătianu și de nesfârșitele admonestări, mai mult scolastice decât politice, ale d-lui Dimitrie Sturdza. Sobru și corect în viața sa privată, el păstra o firească rezervă și demnitate în toată apariția publică, și niciodată n-ar fi imitat pe Ioan Brătianu în folosirea unei colecte „pentru încurajarea virtuților cetățenești". Crescut, de altminteri, în tradiția rămasă de pe urma domniilor fanariote, el nu se credea legat prin declarările sale politice și nu știa să-și subordoneze totdeauna sentimentele și resentimentele personale intereselor obștești. Adânca vătămare ce a simțit-o la darea sa în judecată din anul 1876 l-a făcut să fie mai stăpânit decât se cuvenea de dorința răzbunării. Nu numai participarea la violențele Opoziției-unite, în care s-a împărechiat cu G. Vernescu, și stăruința amândora pentru acuzarea lui Ioan Brătianu se explică astfel, dar și o parte a raporturilor sale cu Coroana[1] par a fi fost dictate de aceeaș susceptibilitate nepolitică. De aici se și poate înțelege, pentru ce conservatorii „junimiști" de la 1881 până la 1891 n-au mai primit conducerea sa și ar fi preferit o vremelnică înlocuire. Dar tot Lascar

[1] Vez. vol. III, pag. 10 și 11 (*ed. n.* p. 705 și 706).

Catargi, după ce acuzarea lui Ioan Brătianu a fost înlăturată și insuficiența elementului vernescan pe deplin dovedită, a avut destulă abnegație de sine și destulă prețuire a valorii oamenilor pentru a se apropia iarăș de „junimiști", a primi cu încredere ideile lor și a scrie cu ei împreună ultima pagină însemnată în cartea vieței sale.

VIII

CONTINUAREA REGIMULUI CONSERVATOR

Ministerul Lascar Catargi–Carp

18 decemvrie 1891–3 octomvrie 1895

Ministerul Partidului Conservator de la 18 decemvrie 1891, cel din urmă format de Lascar Catargi, se poate compara cu cel de la 1871–1876 în valoarea membrilor săi și-i este superior ca unitate de acțiune, cu rezerva unei singure chestii, de care vom vorbi mai jos. Compunerea este caracteristică:

Lascar Catargi, prezident și interne,
P. P. Carp, domenii,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, justiție,
General Iacob Lahovari, răsboi,
C. Olănescu, lucrări publice,
Take Ionescu, culte.

Cu greu se va mai găsi în vremurile noastre o împreunare a atâtor bărbați de autoritate, cărora să li se poată încredința resorturile ministeriale conform competenței fiecăruia din ei. În această apreciare intră și Alexandru Lahovari, care devenind inițiat în politica internațională și făcându-și din afacerile

străine o specialitate, ajunge a reprezenta interesele României cu tact și cu pătrundere.

O excepție pare numai noul ministru al cultelor, d. Take Ionescu. Chiar faptul intrării sale într-un minister conservator (L. Catargi îl admisese și în cel vremelnic de la 29 noemvrie) putea să mire pe cunoscătorii antecedentelor sale politice. Intrat pentru întâiaș dată în Camera liberală aleasă pe temeiul Constituției revizuite, întâmpinat cu ironie de Mihail Kogălniceanu după primul său discurs parlamentar (din dec. 1884), în care se arătase prea brătienist și zisese despre Partidul Conservator că este pierdut, d. Take Ionescu trece mai târziu în opoziția formată contra regimului lui Ioan Brătianu și lovește cu violență în corupția unor membri ai Cabinetului[1], rămâne însă tot liberal și atacă adeseori pe miniștrii conservatori, îndeosebi la 2 decemvrie 1888 pe Alexandru Lahovari cu atâta vioiciune, încât acesta îi răspunde într-un mod neobișnuit[2]. Chiar și la 21 fevruarie 1891, în contra ministerului Florescu, se arată încă opozant liberal[3]. Dar lesne

[1] În discursul de la 31 martie 1888 vorbește de „hoțiile" lui Radu Mihai și ale generalului Al. Angelescu și dă cele mai crude amănunte asupra lor.

[2] Iată cuvintele, cu cari apostrofează d. Al. Lahovari pe d. Take Ionescu:

„Pentru un act de patriotică abnegațiune, Partidul Conservator s-a văzut atunci (la convenția consulară cu Germania) amenințat de a-și închide pentru totdeauna calea puterii.

Ei bine, el n-a dat îndărăt, acel partid, pe care d-ta, domnule Take Ionescu, îl maltratezi din vârful celor 3 ani ai d-tale de viață politică. Proprietarii din țara românească au făcut ce n-au făcut lorzii d-tale din țara englezească, dând $^2/_3$ din moșiile lor țăranilor. Când vor face și lorzii d-tale așa atunci să stăm și să vorbim cu ei, deși eu personal n-am avut onoarea să mă așez la mesele lor, nici să mă duc la balurile lor din ziua când se primesc slugile de către stăpâni o dată pe an și joacă slugile cu stăpânii (ilaritate, aplauze)... Ai văzut fără să înțelegi această apropiere o dată pe an."

[3] Din discursurile d-lui Take Ionescu, publicate de d-sa și de d. Christu Negoescu în mai multe volume, lipsesc cele patru menționate mai sus.

adaptabil, precum este și pătrunzând totdeauna cu agerime partea personală a situațiilor politice, d. Ionescu prin relațiile sale cu d. Nicu Filipescu se introduce pe lângă Alex. Lahovari, care – mai ales după riposta din Cameră – se simte măgulit de această apropiere și, recunoscând talentul noului adept, stăruie pentru admiterea sa în Cabinetul L. Catargi. Aici tânărul ministru se distinge printr-o rară aptitudine de asimilare și ajunge în curând să stăpânească resortul ce-i este încredințat. Legea organizării Ministerului Cultelor votată în primăvara 1892, a învățământului primar, promulgată la 18 mai și a clerului mirean la 29 mai 1893, împreună cu fixarea parohiilor de la 5 aprilie 1894, dovedesc o deosebită inteligență și sârguință. Astfel d. Take Ionescu este mai mult o notă interesantă decât o notă discordantă în ministerul Lascar Catargi–Carp, și orce s-ar zice despre acțiunea sa ulterioară în Partidul Conservator (noi vom face mai jos rezerve și în privința amestecului său în chestia transilvană de pe timpul ministerului Catargi), faptul că în cel mai scurt timp a știut să ocupe un loc de frunte printre oamenii politici ai generației sale, nu se poate tăgădui.

După exemplul inaugurat de Cabinetul „junimist" în septemvrie 1888, și Cabinetul conservator Lascar Catargi–Carp publică la 4 ianuarie 1892, cu o lună înaintea alegerilor, programul său legislativ drept „platformă electorală" prin următorul *apel către alegători* (probabil redactat de d. Take Ionescu), al cărui sfârșit se potrivește bine cu trecutul politic al d-lui P. Carp:

„Domnilor alegători,

Partidul Conservator, ai cărui reprezentanți în guvern suntem, cerându-vă încrederea d-voastre, se simte dator să vă arate cari sunt principiile ce vor însufleți activitatea sa.

Dacă nu ar fi acuzațiunile pe cari patimele politice le asvârlă asupră-ne, am crede de prisos să vă spunem că

suntem pe deplin respectuoși și sinceri sprijinitori ai libertăților publice și ai instituțiunilor pe care și le-a dat țara. Trecutul partidului, partea însemnată pe care el a luat-o la întemeierea și dezvoltarea regimului reprezentativ sunt dovezi cari nu se pot recuza; și astăz. Partidul Conservator, urmărind acelaș țel, va căuta să producă în instituțiunile noastre toate acele îmbunătățiri cari sunt menite să asigure și mai mult libertățile publice, garanția cea mai puternică a ordinei, fără de care nu este progres.

În acest scop, guvernul va cere votarea unor proiecte de legi cari, regulamentând condițiunile de admisibilitate în funcțiunile publice și întărind astfel stabilitatea servitorilor statului, va asigura un mers mai regulat în deosebitele administrațiuni publice.

Libertățile publice, însă, nu sunt numai un scop, ele sunt și un mijloc. La adăpostul lor trebuie să urmărim opera de dezvoltare organică a statului pe toate tărâmurile activității naționale.

Fără a tăgădui mersul înainte al țarei în toate timpurile, Partidul Conservator poate afirma, cu o dreaptă mândrie, că în anii din urmă opera de organizare a statului a făcut pași uriași.

Continuarea acelei munci va fi misiunea noastră, și, după cum multe și deosebite sunt nevoile națiunii române, tot astfel pe multe și deosebite căi se va întinde activitatea noastră.

Administrațiunea interioară a țarei este cea dintâi care are trebuință de o reorganizare completă.

Toate ramurile administrațiunilor publice au fost reformate și îmbunătățite. Numai administrația Ministerului de Interne funcționează încă și astăzi cu legi cari nu stau în raport cu dezvoltarea modernă.

Administrațiunea Ministerului de Interne trebuie ușurată de câteva atribuțiuni cari pot fi lăsate administrațiunilor locale, astfel ca opera de descentralizare să înceapă de la cap.

Atribuțiunile administratorilor locali, prefecți, subprefecți sau administratori de ordin inferior, trebuiesc lămurite prin lege; drepturile și datoriile lor bine precizate.

Împărțirea actuală a plășilor și a comunelor, astfel cum a fost întocmită printr-o lege a guvernului liberal, este inegală și nepotrivită. Legea județiană și legea comunală trebuiesc revăzute din punctul de vedere al unei descentralizări înțelepte și a micșorărei unei biurocrații costisitoare și nefolositoare. În această reformă vom ține socoteală, ceea ce n-au făcut legislațiunile anterioare, de deosebirea radicală ce există între administrațiunea unei mici comune rurale și aceea a unor centruri mari de populațiune.

Pentru ca legile însă să aibă o eficacitate serioasă, trebuie ca să existe și organe de execuțiune. Înființarea geandarmeriei va asigura executarea legilor, paza regulamentelor, siguranța persoanelor și a averilor.

O cestiune încă care ne-a preocupat, este starea sanitară a populațiunii noastre rurale. Modul cum este astăzi organizat acest serviciu este recunoscut ca defectuos. Sistemul medicului ambulant este părăsit în parte și înlocuit, pe cât se va putea, prin tratamentul în spitale.

Guvernul va stărui dar să înființeze spitale treptat în toate plășile și în centrurile de populațiune mai însemnate.

O bună administrațiune are, însă, drept corolar și o bună justiție.

În acest ordin de idei intră continuarea reformei judecătorești începută la 1890.

Suntem cei dintâi cari, cel puțin în mare parte, am dat justițiabililor garanția inamovibilității cerută de toți și nerealizată de nimeni. Voim a completa opera noastră, întinzând din ce în ce mai mult această garanție.

Tot asemenea trebuie repede reorganizată justiția de ocoale, plină de lacune, și reînființată justiția și mai poporană, până aci numită comunală, și care nu există decât în aparență.

Adânc pătruns de marele adevăr că interesele conservatoare ale statului sunt indisolubil legate de armonia dintre diferitele pături sociale, Partidul Conservator a urmărit întotdeauna înălțarea tutulor claselor sociale, și mai ales a acelor straturi adânci cari reprezintă temelia edificiului național.

Pe lângă principiile generale, însă, cari reprezintă țelurile ideale ce urmărește un partid, nu trebuie să uităm legitimele interese materiale, a căror satisfacere dă unei națiuni mijloacele de a fi la înălțimea sacrificiilor ce evenimentele-i pot impune. În primul rând vom căuta deci ca muncitorii, de la activitatea cărora atârnă avuția națională, să beneficieze cât se va putea mai curând de legile votate în favorul lor și fără cari roadele dorite nu se pot obține. Aplicarea legii vânzării bunurilor statului, legea creditelor agricole, care va înlesni prin avansuri mijloacele necesare la mutarea noilor proprietari, și votarea tabelelor de evaluări prevăzute în lege, vor face din 180 000 de agricultori, atâția gospodari ce vor iubi cu atât mai mult țara lor, cu cât vor fi mai strâns legați de pământul ei.

Legea tocmelilor agricole va căuta să înfrățească cât se va putea mai mult interesele marei proprietăți cu buna stare a muncitorilor de pământ și va corespunde adevărului netăgăduit că marea și mica proprietate nu constituie decât un tot și au dreptul la egala noastră solicitudine.

Pe târâmul culturei practice se impune reforma, de mult așteptată, a școalelor de meserii, de agricultură și de comerciu. Rezultatele obținute până acuma fiind mai mult teoretice, nu au pus la dispozițiunea meseriașului român acele cunoștințe practice, fără care teoria nu rămâne decât o abstracțiune goală.

Școlile noastre trebuie să dea drumurilor noastre de fier, diferitelor industrii ce zilnic se înmulțesc, culturei intensive a pământului, personalul necesar pentru propășirea lor și în acest sens trebuie reformate programele școalelor care atârnă de Ministerul Domeniilor

Pe lângă această reformă, o lege asupra condiției meseriașilor va umple un gol simțit de industria noastră, a cărei dezvoltare merge crescând.

Procedând astfel, credem că ne îndeplinim datoria noastră fața cu prezentul și vom aștepta ca noi necesități să provoace noi măsuri.

Căile noastre de comunicațiune, cu tot avântul ce li s-a dat în anii din urmă, nu mai corespund cu exigențele economice ale țărei.

În adevăr, dezvoltarea considerabilă luată de căile noastre ferate impune o înmulțire corespunzătoare a șoselelor. Numai cu mijlocul acesta se va putea utiliza toată puterea drumurilor de fier, se va încuraja agricultura în toate unghiurile țărei și se va aduce la adevăratul ei nivel valoarea funciară, în mai multe locuri depreciată din lipsa de șosele.

Este cert însă că acest țel nu se poate lesne atinge nici cu actuala lege a drumurilor, nici cu actuala organizațiune a servicielor noastre technice.

De aceea vom propune o nouă lege a drumurilor care, prin o rațională coordonare a resurselor de cari dispunem și prin transformarea unora dintr-însele, să ne permită execuțiunea unui program general de lucrări, program azi deja fixat de noi.

Tot asemenea vom propune o lege de organizare a corpului nostru technic. Una din măsurile de căpetenie ale acestui proiect de lege este întruparea într-un singur mănunchiu a personalului technic al statului, al județelor și al comunelor, realizându-se astfel o unitate necesară și personalului și lucrărilor.

În fine, am întocmit un proiect de lege asupra apelor. Nu pretindem prin aceasta a deslega problema cea mare a punerii în stare de plutire sau de navigațiune a râurilor noastre interne, dar înțelegem a pune primele baze ale acestei opere prin reglementarea regimului apelor.

Întru cât privește finanțele, guvernul va menține cu rigurozitate echilibrul budgetului, ca baza cea mai temeinică a creditului statului, și va păstra drept regulă nestrămutată ca toate nevoile serviciilor publice să fie întotdeauna acoperite prin resurse normale.

Pe de altă parte vom procede fără întârziere la reforma acelora dintre actualele impozite care reclamă o mai grabnică prefacere, în sensul unei repartițiuni cât mai echitabile a sarcinelor publice și a unui sistem de constatare și împlinire mai sigur și totodată mai drept pentru contribuabili; printre acestea vor figura, în prima linie, reforma legii licențelor spre a introduce în așezarea acestui impozit o proporțiune mai dreaptă și a-l face mai lesne de suportat, precum și revizuirea legii patentelor, spre a o pune în nivel cu dezvoltarea ce a luat comerciul și cu diversitatea profesiunilor ce sunt supuse acestei dări.

Noul tarif vamal va fi aplicat cu strictețĕ și rezultatele sale urmărite cu luare-aminte, astfel ca modificările ce s-ar dovedi necesarii să nu jicnească trebuințele industriei naționale și să se întemeeze pe o experiență de un timp mai îndelungat.

Creditele agricole vor fi reorganizate pe baza proiectului deja prezentat Corpurilor legiuitoare, pentru ca operațiunile lor să fie puse în concordanță cu legea vânzării bunurilor, lărgindu-se încă cercul înlesnirilor de făcut agricultorilor mici.

Armata a primit în anii din urmă multe și serioase îmbunătățiri. Vom urmări cu stăruință terminarea întăririlor menite a da armatei noastre un sprijin puternic. Vom arma infanteria noastra după sistemul cel mai nou și mai perfecționat, vom efectua reorganizarea cavaleriei, dezvoltând și producțiunea cailor în țară; vom da trupelor un cazarmament sănătos și rațional.

Ca legi organice voim să reorganizăm statul major să stabilim pozițiunea ofițerilor de rezervă și să completăm organele auxiliare necesare armatei.

Astfel se va completa opera reorganizării puterii noastre armate care, rezemată pe o administrațiune

cinstită, va da roadele pe cari națiunea este în drept a le aștepta după sacrificiile ce a făcut?

Orcât de mari ar fi nevoile imediate ale țărei, pregătirea zilei de mâne nu poate să fie uitată. De aceea creșterea generațiunilor viitoare este sarcina de căpetenie a orcărui guvern înțelept.

Guvernul conservator, răspunzând unor cerințe așa de des repetate, va procede cât mai în grabă, printr-o serie de legi cari vor atinge toate gradele învățământului, la reforma legii actuale, în îndoitul scop de a pune legislațiunea în acord cu starea actuală de lucruri și de a da școalei naționale o direcțiune mai apropiată cu cerințele vieței moderne.

În învățământul primar voim să facem *eficace principiul obligativității*, să fixăm mai bine drepturile și datoriile membrilor corpului didactic, să îmbunătățim și înmulțim școlile normale de învățători și învățătoare, institutori și institutoare, și să asigurăm înzestrarea comunelor cu localuri de școale.

În învățământul secundar vom urmări ușurarea și, pe cât cu putință, unificarea în parte a programelor școalelor secundare; în învățământul superior completarea universității prin reorganizarea facultății de drept, astfel încât să răspunză varielor nevoi ale statului, organizarea agregațiunii și înzestrarea facultăților cu catedrele și instituțiunile pe cari le reclamă progresul științei moderne.

Modul de recrutare al corpului didactic, prin firea lucrurilor deosebit pentru cele trei grade ale învățământului, va fi simplificat, astfel încât să se înlăture greutățile pe cari le-a dovedit practica sistemului actual, fără a se atinge însă principiul emulațiunii.

Învățământul special și profesional cere multe și grabnice îmbunătățiri, iar învățământul privat nu-și va putea îndeplini misiunea de a ușura sarcina statului pentru instrucțiunea și educațiunea națională, până ce o lege nu va reglementa principiul libertății stabilit în Constituțiune.

O lege care să reformeze organizațiunea internă, a ministerului și să reglementeze controlul învățământului va completa opera ce voim a întreprinde.

Odată cu reforma școalei va veni și reforma clerului. Fixând parohiile și personalul lor, vom putea fi în stare să dăm clerului mirean o situațiune materială mai potrivită cu înalta lui misiune, iar reforma învățământului ne va da prilegiul să facem această ameliorare și mai serioasă.

Acestea sunt reformele, pe cari Partidul Conservator le crede necesare stării de azi a țărei.

Pentru realizarea lor, România simte mai înainte de toate trebuință de pace.

În raporturi de amicitie cu toate guvernele streine, România nu poate să aibă altă politică în afară decât aceea care-i garantează independența și integritatea teritoriului său. Dorința de pace, care insuflă astăzi toate puterile Europei, este cea dintâi garanție a acestor mari interese. Pe cea de-a doua țara noastră o are în buna organizațiune a armatei și în patriotismul națiunii întregi.

Situațiunea de azi este limpede. Partidul Conservator, întrunit și organizat într-un singur mănuchiu, însuflat de aceleași sentimente, condus de o cugetare unică, face o chemare leală la încrederea țărei de la care se fălește că n-a demeritat.

Adversarii noștri politici au căutat să înnegrească trecutul nostru și să denatureze intențiunile noastre. Având o încredere fermă în bunul-simț și dreapta judecată a poporului român, noi ne prezintăm înaintea d-voastră cu faptele noastre proaspete încă în memoria tuturor și cu făgăduieli pe cari sunteți siguri că le vom îndeplini, pentru că niciodată nu am promis mai mult decât putem ține, nici n-am uitat ceea ce am promis.

Lascar Catargi, P. P. Carp, Alexandru Lahovari, Menelas Germani, Alexandru Marghiloman, General I. Lahovari, C. Olănescu, Take Ionescu

Alegerile din fevruarie 1892 și cele suplementare de mai târziu trimit în parlament vreo 50 de membri ai opoziției, printre cari d-nii D. Brătianu, D. Sturdza, G. Vernescu, Aurelian, E. Stătescu, Stolojan, G. Mârzescu, P. Grădișteanu etc. Cu toate acestea se mai găsește un liberal, care – criticând a doua dizolvare acordată de Coroană aceluiaș ministru de interne – adaogă plângerea că parlamentul n-ar fi adevărata expresie a țării, plângere mai nainte des auzită, dar care astăzi din norocire pare a nu mai figura în dicționarul obligatoriu al opoziției. Discursul 110 din volumul de față răspunde criticei liberale și aduce tocmai revizuirea Constituției făcută sub Ioan Brătianu ca un argument în contra ei.

Prezidenți ai Corpurilor legiuitoare în toate sesiunile de la 1892 până la 1895 se aleg d-nii Gheorghe Gr. Cantacuzino la Senat și generalul Gheorghe Manu la Cameră, iar activitatea guvernului și a parlamentului este mai încordată decât în orce epocă anterioară. Noi vom arăta rezultatele ei, după ce vom fi menționat câteva evenimente izolate, care s-au petrecut în vremea aceea și dintre care unul a avut o însemnătate cu totul deosebită.

În ordinea chronologică începem cu ruperea relațiilor diplomatice între România și Grecia, întâmplată în octomvrie 1892. Într-un proces intentat de familia Zapa înaintea tribunalelor române pentru trimiterea în posesia averii imobiliare lăsate de Evanghelie Zapa în România, dar pe care testamentul o dăruia instituției „Olimpicelor“ în Atena, intervine atât guvernul elin în calitatea sa de reprezentant al „Olimpicelor“, cât și statul român, care tăgăduiește rudelor Zapa filiațiunea lor cu testatorul și totodată statului străin dreptul de a moșteni imobile în România. Instanța fiind astfel legată înaintea tribunalelor noastre prin intervenirea spontană a guvernului elin, este cu atât mai surprinzătoare cererea ulterioară a acestuia de a regula pretențiile „Olimpicelor“ pe cale diplomatică, lăsând tribunalele la o parte. Guvernul nostru nu poate decât să refuze, și atunci Grecia își rechiamă

ministrul rezident din București și noi pe al nostru din Atena. Relațiile nu se restabilesc decât peste patru ani (iulie 1896), guvernul elin părăsind pretenția de a regula afacerea Zapa pe cale diplomatică și readucând-o mai târziu sub o nouă formă înaintea tribunalelor române.

În ordinea internă trebuie menționată, mai ales pentru urmările ce le-a avut sub ministerul d-lui Dimitrie Sturdza, retragerea din scaun a blândului mitropolit-primat Iosif Gheorghian și alegerea episcopului Ghenadie al Argeșului în locul său. Acest din urmă prelat, după art. 2 din legea sinodală de la 1872, nu s-ar fi putut alege mitropolit, fiind lipsit de titluri academice. Ministrul cultelor însă impune parlamentului abrogarea citatului articol și ridicarea episcopului la cel mai înalt grad al ierarhiei noastre bisericești (16 mai 1893), îndoită greșală, și prin abrogarea unei legi bune și prin propunerea unei alegeri rele.

În contrast cu aceste incidente avem să înregistrăm evenimentul cel mai important din cele menționate aici: căsătoria moștenitorului prezumptiv al Coroanei cu Principesa Maria, fiica Ducelui Alfred de Edinburg, mai târziu de Coburg, și a Marei Ducese Maria a Rusiei, căsătorie săvârșită la Sigmaringen în ziua de 29 decemvrie 1892 (10 ianuarie 1893). Cu o lună înainte parlamentul votase Principelui Ferdinand o dotațiune anuală de 300 000 lei, reversibilă pe jumătate asupra Principesei Maria.

Binecuvântata căsătorie a dat naștere până acum la patru copii, dintre care doi de sexul bărbătesc. Cel mai în vârstă, Principele Carol, e născut în ziua de 3 octomvrie 1893 la Sinaia, pe pământul României, e botezat în religia țării și întrupează astfel în sine unul din idealurile oamenilor noștri politici de la 1857 încoace. Și ceilalți copii sunt botezați în religia ortodoxă. La Principesa Elisabeta (născută 29 septemvrie 1894) fusese oarecare ezitare, de vreme ce art. 82 al Constituției, după explicarea dată în constituantă, nu cere religia țării decât pentru „coborâtorii“ în linie bărbătească, și

pe de altă parte dogma catolică a tatălui, dacă a devenit mai indulgentă pentru diferența de religie între soți, a rămas intransigentă în privința confesiunii descendenților. Totuș, după stăruința d-lui P. Carp, s-a hotărât botezul ortodox pentru toți copii, și de acum înainte nu mai poate interveni nici o umbră între țară și familia regală într-o chestie așa de subtilă precum este deosebirea religiei.

Dar acum este timpul să recapitulăm rezultatele cele mai însemnate ale activității miniștrilor și majorităților parlamentare din cei $7^1/_2$ ani de la martie 1888 până la octomvrie 1895. Va rămânea totdeauna un titlu de onoare pentru regimul conservator că în această epocă turburată în prima ei jumătate prin desele schimbări ministeriale, de care am vorbit, iar în a doua jumătate prin agitările opoziției liberale, de care vom vorbi, s-au putut totuș înfăptui cele mai importante legi și măsuri de îmbunătățire în toate ramurile administrative și că prin urmare frământările dinlăuntrul partidului, dacă au provenit adeseori din ambiții personale, n-au pornit niciodată din interese vulgare și n-au împiedecat realizarea unui complex de reforme, ale căror binefaceri se simt și se vor simți din ce în ce mai mult.

Printre aceste trebuie să menționăm întâi stârpirea agiului, rămasă în opinia publică ca meritul cel mai apreciat al guvernului Teodor Rosetti–Carp și îndeosebi al ministrului său de finanțe Menelas Germani. Mai multe măsuri bine combinate au dat în câteva luni un rezultat așa de fericit. S-a regulat din primul moment situația dintre guvern și Banca Națională, oprindu-se conturile curente și relațiile introduse de guvernul liberal, cari avuseseră de efect o circulare nefundată a biletelor de bancă. S-a obligat apoi Casa de depuneri să restituie Băncii Naționale cele 7 milioane de lei împrumutați în contra legii și cu cari se sporise la Bancă emisiunea a tot atâtor milioane bilete în afară de statute. S-a operat în al treilea rând retragerea celor aproape 27 milioane de bilete ipotecare; și în sfârșit, la 17 mai

1890, s-a promulgat legea, prin care stocul de argint al Băncei Naționale se preschimbă în stoc de aur. Dar agiul dispăruse încă din primăvara anului 1899, îndată după înlăturarea relațiilor meșteșugite dintre Banca Națională și guvernul liberal[1].

Față de acest mare rezultat, la care a contribuit deopotrivă concepțiunea teoretică a d-lui P. Carp și abilitatea practică a ministrului de finanțe, celelalte legi și măsuri ale lui Germani par de mai puțină importanță.

O excepție trebuie să facem pentru legea pensiilor promulgată la 10 mai 1890 și pusă în lucrare la 1 aprilie 1891, lege pe care răposatul financiar o credea cea mai umană și mai potrivită cu mijloacele noastre (de aceea a și promulgat-o la aniversara de 10 Mai), dar care în curând s-a arătat așa de împovărătoare, încât după zece ani a trebuit să fie cu desăvârșire modificată și redusă în exagerata ei libertate.

Cea mai spornică activitate o desfășură Ministerul Domeniilor sub conducerea sau inspirarea d-lui P. Carp, care ridică acest resort la însemnătatea ce i se cuvine în țara noastră. Legea vânzării unor bunuri ale statului în loturi mici pentru țărani, completarea ei prin tabelele de prețuri după deosebirea localităților, înființarea fermelor model și legea minelor promulgată la 20 aprilie 1895 sunt reformele de căpetenie rămase de la d. Carp. Și modificarea tocmelelor agricole votată în sesiunea 1892–93 se datorește inițiativei sale. Mult combătuta sa lege asupra meseriilor a fost reluată, deși denaturată, de urmașii liberali, și noi credem că în viitor se va adopta și majoratul în favoarea țăranilor, adică indivizibilitatea pământului lor, pentru a pune stavilă unuia din efectele cele mai destructive ale Codului Napoleon, introdus în țară la 1865.

Printre lucrările d-lui Teodor Rosetti trebuie să relevăm întinderea inamovibilității la curțile de apel și la prezidenții

[1] Vezi în *Monitorul Oficial* discursul ținut de M. Germani în ședința Senatului de la 30 noemvrie 1893.

tribunalelor, după legea propusă de d. Al. Marghiloman ca un pas înainte spre acea separare a puterilor statului, fără de care nu poate dura o monarhie de ordine constituţională. De la d. Marghiloman datează şi codificarea competenţei judecătorilor de pace.

Din celelalte resorturi, pe lângă legile d-lui Take Ionescu enumerate la pag. 65 (*ed. n.* – p. 1056), înregistrăm unificarea infanteriei şi introducerea armei Mannlicher calibru mic sub generalul Lahovari, precum şi aşezarea pietrei fundamentale a podului peste Dunăre la Feteşti în ziua de 9 octomvrie 1880, ministru al lucrărilor publice fiind d. Al. Marghiloman, şi inaugurarea podului terminat după planurile şi sub conducerea inginerului Saligny la 14 septembre 1895, ministru fiind d. C. Olănescu. Tot sub d. Olănescu se încep lucrările pentru portul de la Constanţa.

O deosebită menţiune merită activitatea lui Lascar Catargi la Ministerul de Interne, unde se simte permanenta îngrijire a omului practic şi cunoscător de ţară pentru îmbunătăţirea administraţiei. Penitenţiarele, poşta rurală (lege de la 13 iulie 1893), spitalele săteşti, jandarmeria rurală (lege votată în sesiunea 1892–93, la început violent combătută, apoi fără pricepere trunchiată şi în sfârşit din necesitate sporită de liberali) erau obiectele preocupărilor sale, şi mai presus de toate zilnica rezolvire a raporturilor prefectorale, de cari lua personal cunoştinţă în toate amănuntele lor, da publicului un simţimânt de siguranţă şi funcţionarilor subalterni teama de supraveghere. Sub a sa administraţie, primar al capitalei fiind activul d. N. Filipescu, se votează şi legea asupra maximului taxelor şi contribuţiunilor comunale, cu prilejul căreia liberalii au dat din nou rău exemplu de a combate cu înverşunare o lege, pe care tot ei au aplicat-o mai apoi (deşi prin *Voinţa Naţională* de la 25 apr. 1894 se angajaseră anume să o desfiinţeze) şi chiar au exagerat-o în aplicarea ei.

În cazul de faţă opoziţia liberală nu s-a mărginit numai la cuvinte, ci a înscenat şi o mişcare pe stradele capitalei şi a contribuit să aţâţe o revoltă ţărănească în judeţul Bacău, despre

cari vom vorbi mai jos ca de nişte simptome ale conducerii partidului sub noua şefie a d-lui Dimitrie Sturdza.

În adevăr, în proporţia în care guvernul Catargi–Carp se arată tare nu numai prin unirea membrilor săi, dar şi prin o activitate consecvent urmărită, speranţa liberalilor de a veni mai curând la putere, deşteptată prin frământările anterioare, scade pe zi ce merge şi neastâmpărul lor creşte. Câtă vreme trăieşte Dimitrie Brătianu, opoziţia nu iese din obişnuitele forme de agitare. Se convoacă la 15 martie 1892 un congres naţional-liberal în capitală[1], se alege un comitet central mai numeros şi un comitet executiv de 11 persoane, în cap cu d. Dimitrie Sturdza. *Voinţa Naţională* (fevruarie–mai 1892) încearcă unele atacuri piezişe în contra Regelui, publică articole de fond cu titluri ca „Mesagiul, providenţa şi Mălinescu", „Coroana şi providenţa", „Coroana şi lacheii", se apucă să combată chiar activitatea literară a Reginei; dar toate aceste nu au pentru situaţia generală nici o însemnătate.

Lucrurile se schimbă după moartea lui Dimitrie Brătianu (8 iunie 1892) şi după ce cu prilejul unui al doilea congres naţional-liberal, ţinut la Iaşi în 8 noemvrie 1892, câţiva fruntaşi ai partidului întruniţi la un banchet, în absenţa d-lui Stătescu şi a multor altora, primesc propunerea lui Anastasie Stolojan de a proclama şef pe d. Dimitrie Sturdza, iar ceilalţi partizani – de voie, de nevoie – îl recunosc[2]. De altminteri d. Sturdza este şi autorul programului cetit la acel congres, un document, în care, după o lungă denaturare a faptelor

[1] Convocarea e semnată de un triumvirat: bolnavul Dimitrie Brătianu îşi asociază pe dd. Eugeniu Stătescu şi Dimitrie Sturdza, şi la semnare d. Stătescu trece înaintea d-lui Sturdza. Se vede că pe atunci d. Stătescu avea încă perspectiva de a deveni şeful partidului.

[2] Caracteristice sunt micile deosebiri între reproducerea convocării de la 15 martie şi a acoperirei proclamări de la 8 noemvrie în *Voinţa Naţională* şi menţionarea lor în cartea d-lui Sturdza *Treizeci de ani de Domnie*, vol. II, pag. 314 şi 330.

istorice și o scurtă înșirare a unor idei generale, se găsește ca singur punct preciz promisiunea de a se aduce Primatul Mitropoliei, Sinodul și facultatea de teologie de la București la Iași. Dar în afară de acest program nerespectat, opoziția național-liberală devine sub noua șefie sistematic violentă și se concentrează în tema cea mai indicată pentru tot felul de agitări: în chestia Transilvaniei. De aci înainte chestia numită „națională" se urmărește pas cu pas, se exploatează prin articole de ziare, prin întruniri publice și prin discursuri în parlament, iar în jurul ei se grupează celelalte mijloace de turburare cunoscute din trecutul liberalilor, instigarea studenților și a ofițerilor, ațâțarea mișcărilor pe stradă, punerea în chestie a Regelui și în sfârșit părăsirea parlamentului. Nu e vorba, o parte a acestor mijloace, deopotrivă condamnabile, fusese întrebuințată și de Opoziția-unită, după ce intraseră în ea liberalii răzvrătiți; dar cel puțin liberalii Brătieniști erau considerați ca adversari ai demagogiei, de când Ioan Brătianu făcuse din ei un partid de guvernământ monarhic; și acum noul șef național-liberal se grăbește să distrugă această iluzie și aruncă partidul reunit în vechiul văgaș, din care de-abia ieșise.

Chestia Transilvaniei era de mult o temă a ziarelor liberale, încă de pe vremea când C. A. Rosetti vorbea de „crucea ortodoxă" și întrebuința Transilvania ca o amenințare în contra Austriei, iar inspirărilor lui i se supuneau pe atunci toți partizanii, în cap cu frații Golești și Brătieni[1]. Și mult mai

[1] Memorabilă a rămas o caricatură de la 1868 intitulată (pe steagul purtat de Don Quijote – Ioan Brătianu) *Luarea Transilvaniei*, în care „marele rabin" C. A. Rosetti, pe un car înhămat cu țărani, și frații Golești, într-o pagodă chinezească, sunt precedați de fostul ministru de culte Dimitrie Gusti cu o cruce ortodoxă în mână și urmați de ceata liberalilor (A. Treboniu Laurianu și Papiu Ilarianu îmbrăcați ca ciobani cu bâte, V. A. Urechia în costum de paiață spaniolă etc.), formând astfel *armata nățiunalilor* și pornind la răsboi în contra Austro-Ungariei. Se zice că inspiratorul caricaturei a fost d. Petre Grădișteanu.

târziu (iunie 1883), după ce se înființase în București Societatea „Carpații" pentru ajutorarea studenților de dincolo C. A. Rosetti, prin agenți de ai săi, caută să-i dea o direcție politică pentru scopurile Partidului Liberal[1]. Însă felul abrupt al lui C. A. Rosetti, mai mult scăpărător decât stăruitor, toată educația lui politică, formată după exemplele revoluționarilor francezi, nu prindea la românii din Ungaria, și nici cunoștințele lui istorice și etnografice despre monarhia vecină nu erau suficiente pentru o influență mai durabilă.

Situația ia altă față, când d. Dimitrie Sturdza se înfige în chestie. Cu educația sa germană, cu neobosita sa activitate, totdeauna migăloasă, dacă nu totdeauna conștiențioasă, cu întinsele sale relații personale întreținute și prin Academia Română, d. Sturdza se găsește din capul locului mai apropiat de transilvăneni și acțiunea sa produce îndată efect. Încă sub ministerul lui Ioan Brătianu trimesese pe un novelist de talent la Sibiiu ca să înființeze ziarul *Tribuna* (v. vol. III, pag. 65; *ed. n.* – p. 738), și orcât de folositoare ar fi fost acțiunea literară a d-lui Slavici, din sămânța aruncată prin acțiunea politică a *Tribunei* încolțește foarte repede învrăjbirea românilor de peste Carpați și se transplantează și la ei acel spirit al sectarilor, care învenineazà partidele politice din România liberă. În curând se ivesc dincolo de Carpați adepți de ai d-lui Dimitrie Sturdza sub firma liberală, cărora – cu neapărata provocare a unui extrem prin celălalt – li se opun după câtva timp adepți de ai d-lui Take Ionescu sub firma conservatoare, și pe lângă această nenorocită dezbinare se mai răspândește printre

[1] La mica Societate „Carpații" tendența n-a izbutit, dar a izbutit la mai importanta „Liga culturală", fundată în anul 1890 cu scopul curat al unității ideale a tutulor românilor fără spirit de partid sau de politică militantă, denaturată însă în curând și ajunsă instrument de agitări „patriotice". Răposatul Vasilie Alexandrescu, numit și Urechia, i a fost multă vreme prezident și d. Periețeanu-Buzău casier

Românii de dincolo ideea că ei au să primească toate directivele lor politice de la partidele de dincoace[1].

Paralel cu agitarea instigată la Sibiiu, Brașov și Arad, merge agitarea în București și Iași. Când la 9 ianuarie 1892 un congres politic al românilor ținut în Sibiiu ia hotărârea de a prezenta la Viena împăratului Franz Iosef, de-a dreptul și cu ocolirea guvernului maghiar, un memoriu asupra situației românilor din Ungaria și când Împăratul refuză primirea deputațiunii, se provoacă printre studenții din București și Iași „manifestațiuni simpatice" pentru românii de dincolo (9 iunie 1892)[2]. Iar d. Dimitrie Sturdza, cu ocazia adresei Senatului, ține în ședința de la 27 noemvrie 1893 și apoi în cea de la 9 și 10 decemvrie 1894 două mari discursuri în cari se amestecă fățiș în relațiile dintre guvernul maghiar și românii de dincolo.

> „Datoria Partidului Național-Liberal,

afirmă d-sa,

> este să caute să clarifice o situațiune atât de dificilă și de întunecată"

și, declarând de altminteri că nu trece prin mintea nimenui de la noi să cucerească Transilvania, intră în amănuntele cerințelor românești din Ungaria și califică politica ungară de „absurdă", „nedreaptă",

> „o barbarie asiatică, nedemnă de un popor european."

[1] Acțiunea d-lui Take Ionescu în Transilvania a fost întreprinsă fără știrea consiliului de miniștri, din care făcea parte.

[2] D. Sturdza, în publicarea organizată de d-sa ca secretar general al Academiei Române *Treizeci ani de Domnie ai Regelui Carol I, 1866–1896*, printre faptele și cuvintele Regelui și adresele Corpurilor legiuitoare, menționează întrunirile studențești ca evenimente memorabile.

Apoi face următoarea aplicare a teoriilor sale internaționale la guvernul român:

> „Fără a ne compara cu statele cele mari, fără a ne compara bărbații noștri de stat cu bărbații popoarelor conducătoare, dar îmi permit să zic că guvernul nostru a trebuit să facă ceea ce principele Bismarck a făcut în congresul de la Berlin, unde se ciocneau interese foarte mari. Principele Bismarck a zis: eu am fost samsarul onorabil în această încurcătură. Să se fi făcut și guvernul nostru și să se facă și astăzi samsarul onorabil în această mult necesară împăciuire dintre maghiarii și românii din Ungaria."

Se înțelege de la sine că guvernul conservator nu lucrează așa, ci își dă seamă de marea deosebire ce există între a mijloci la un congres chiemat cu consimțimântul Puterilor pentru a aplana niște anume diferende, și între a-și lua rolul unui samsar nepoftit pentru a se introduce în treburile altui stat cu prilejul chestiei celei mai iritante, a chestiei naționalităților, și tocmai despre Bismarck este știut că s-a ferit totdeauna de a mijloci în favoarea situației politice a germanilor din alte state.

Foarte cuminte dar ministerul Lascar Catargi–Carp păzește cu strictețe rezerva indicată în relațiile internaționale și precizează atitudinea sa cu următoarele cuvinte rostite de prezidentul consiliului în ședința Senatului de la 27 noemvrie 1893:

> „Fiindcă noi suntem în bune relațiuni cu toate Puterile, precum nu vom primi niciodată ca nimeni să se amestece în afacerile noastre interioare, asemenea nici guvernul nostru nu se va amesteca niciodată în afacerile interioare ale nici unei Puteri."[1]

Față cu această atitudine prudentă, d. Dimitrie Sturdza, la sfârșitul discursului său de la 27 noemvrie 1893, uită până

[1] Vezi în acelaș sens discursul 112 de mai jos.

într atât convențiile parlamentare încât vorbește de „nemernicia" guvernului conservator. Tonul devine și mai agresiv, agitarea și mai aprinsă, după ce 14 delegați ai memorandului, trimiși înaintea curții cu jurați din Cluj, sunt condamnați (15 mai 1894) la închisoare, printre ei și demnul lor președinte Ioan Rațiu. Atunci d. Sturdza îi sfătuiește să se sustragă de la pedeapsă și să transporte centrul acțiunii lor în București. Sfatul dovedește atâta lipsă de cumpăt, încât n-ar fi de crezut din partea unui om deprins cu afacerile publice, dacă *Tribuna* din Sibiu n-ar fi publicat mai târziu (noemvrie 1898) textul autentic al scrisorii d-lui Dimitrie Sturdza, în care cetim cu uimire următoarele rânduri:

„Subscrisul

și cu dânsul toți bărbații, cari veghează și lucrează în nesmintirea rostului neamului românesc

credem

1-° ar fi o mare și ireparabilă greșeală politică, a se recunoaște legitimitatea verdictului de condamnare din Cluj, și prin urmare, a se supune acestui verdict;

2-° că se impune ca o datorie patriotică și națională ca cei condamnați la Cluj, să transporte în România centrul activității lor în lupta ce susțin pentru existența națională a românilor din Transilvania și Ungaria...

București. În ziua Înălțării Domnului 1894.

D. Sturdza"

Fruntașii condamnați au fost destul de cuminte să nu primească un asemenea sfat, ci s-au supus pedepsei în statul lor, fiind de altminteri grațiați – unii mai curând, cei mai mulți de abia după 13 luni și 10 zile de închisoare.

Cu atât mai nestăpânită este iritarea d-lui Sturdza. Într-o adunare publică din sala „Orfeu" (25 septemvrie 1894) ține faimosul discurs, în care denunță numerile mandatelor, eliberate

de d. Take Ionescu pentru Transilvania, insultă din nou pe unguri, vorbește iar de datoria ce se impune guvernului nostru de a veni în ajutorul românilor din statul vecin și, fiindcă guvernul nu urmează așa, nu se sfiește să-l numească trădător[1]

Paralel cu manifestările șefului merg excitările organului oficial al partidului, ale cărui expresii întrec în violență pe ale d-lui Sturdza, dacă se poate; din „huni", „barbari", „călăii neamului românesc" nu-i mai scoate pe unguri, și alături de stigmatizarea „infamiei ungurești" curg loviturile în contra „tovărășiei maghiaro-conservatoare". *(Voința Națională*, de la 11 ian., 27 fevr., 2 mart. 1894).

Însă agitarea nu se putea mulțumi numai cu vorbele partizanilor, îi trebuiau și ceva fapte. În mijlocul emoțiunii deșteptate și întreținute prin „chestia națională", se întrebuințează, la nevoie se inventează, în toate cazurile se exagerează orce alt prilej de nemulțumire, fie cel mai disparat, numai să poată da loc la turburări. Așa nechibzuita opoziție în contra legii maximului comunal ațâță la 5 aprilie 1893, a doua zi după întrunirea liberalilor din sala „Dacia", o mișcare pe stradele capitalei; iar peste un an izbucnește în județul Bacău o mișcare țărănească sub cea mai fantastică răstălmăcire a „maximului", câteva zile după întrunirea liberalilor ținută la 3 aprilie 1894 în orașul Bacău[2].

[1] Textual din cuvântarea d-lui Sturdza de la „Orfeu": „Puterea, pentru a trăda interesele naționale, aceasta e treaba boerilor". „Să vedeți, Domnilor, cum merge lucrarea boerilor mai departe, căci nu am sfârșit cu catalogul trădărilor."

După acest precedent este explicabil, că și unii din adversarii d-lui Sturdza (nu numai conservatori), văzându-i schimbarea la față în momentul ajungerii la putere, l-au apostrofat cu acelaș strigăt de „trădător", și mirarea liberalilor nu este justificată

Din parte-ne, găsim întrebuințarea excesivului cuvânt deplorabilă și la d. Sturdza și la adversarii săi.

[2] Vezi ultimele pagini ale volumului de față, discursul 113

De altă categorie şi lăsând din nefericire urme mai durabile, cel puţin în cugetele tinerei generaţii, a fost participarea d-lui Dimitrie Sturdza la mişcarea politică a studenţilor. După o veche deprindere, Partidul Liberal caută să implice şi de astă dată studenţimea în agitarea chestiilor zilei îndeosebi în chestia naţională; articolele de fond ale *Voinţei* vorbesc de „iubiţii studenţi", de „tinerimea cea mai ilustră", care „smulge admiraţiunea ţării" şi se întrec în epitete linguşitoare la adresa unor inteligenţe prea fragede. La 8 aprilie 1893, aniversarea morţii lui C. A. Rosetti, sub pretextul unui pelerinaj la mormântul lui (după venirea la guvern a d-lui Sturdza mormântul şi aniversara au rămas ignorate), o mulţime de liberali se adună împreună cu reprezentanţii unor societăţi studenţeşti în curtea maiorului Fănuţă, de unde pornesc prin strada Clemenţei spre Palatul Regal, deşi ordonanţa poliţiei oprise din legitimă precauţiune trecerea procesiunii pe dinaintea reşedinţei Regelui. În capul procesiunii, între coroana clubului liberal şi două coroane ale societăţilor studenţeşti, păşeşte însuş d. Dimitrie Sturdza, care se ia la discuţie cu procurorul pus înaintea cordonului de infanterie pentru paza ordinei, şi de-abia după a treia somaţiune se retrage de la calea oprită şi merge prin strada Colţei la cimitirul Belu, unde ţine discursul său politico-funebru, intercalat între discursul studentului Mircea Petrescu de la Asociaţiunea generală" şi a studentului Ştefănescu de la „Unirea" universitară, iar *Voinţa Naţională* (10 aprilie) numeşte guvernul „criminal şi faţă de armată şi faţă de naţiune".

Cine-şi aducea aminte – şi desigur studenţii o ştiau – cum acelaş d. Dimitrie Sturdza ca ministru de culte fusese cel mai straşnic păzitor al disciplinei şcolare şi cum dase în judecată chiar pe profesorii G. Mârzescu şi M. Tzoni pentru manifestările lor politice, trebuia să primească impresia că guvernarea ţării prin nişte oameni ca Lascar Catargi, Petre Carp şi Alexandru Lahovari era o aşa de grozavă calamitate publică, încât îl făcea

pe d. Sturdza să şi iese din fire şi să se pue chiar alături de nişte studenţi în capul unei contravenţiuni poliţieneşti.

Scenele din strada Clemenţei se repet la 8 aprilie al anului următor 1894, de asta dată fără d. Dimitrie Sturdza, dar cu steagul albastru dăruit studenţilor de fetele din Sibiu, desigur nu pentru a servi în România la demonstraţiile unui partid politic în contra altuia.

Când la 14 septemvrie al aceluiaş an, cu prilejul întoarcerii mai multor studenţi de la un congres ţinut în Constanţa, unde s-a discutat cu aprindere chestia transilvană şi la care au luat parte şi câţiva studenţi din Ungaria, guvernul – de altminteri prin măsuri puţin chibzuite – vrea să oprească o manifestaţie nocturnă la statua lui Mihai Viteazul, se întâmplă între sergenţi şi manifestanţi un conflict urmat de o năvălire a studenţilor în contra edificiului poliţiei. *Voinţa Naţională* de a doua zi laudă pe înflăcăraţii tineri şi stigmatizează „infamiile săvârşite de poliţie", şi când studenţii anunţă pentru 18 septemvrie o întrunire publică în sala „Dacia", în care să-şi arete plângerile lor în contra poliţiei şi totodată vederile lor în chestia transilvană, comitetul executiv al Partidului Naţional-Liberal, care convocase pentru aceeaş zi o adunare în sala „Orfeu", o amână pe dumineca viitoare, motivând amânarea anume prin „rezoluţiunea studenţilor universitari de a ţine în capitală o mare întrunire publică". În acea duminecă după amânare ţine d. Dimitrie Sturdza discursul cu acuzarea de trădare şi cu denunţarea mandatelor, despre care am vorbit mai sus; iar eroii mişcărilor studenţeşti sunt îmbrăţişaţi ca membri ai partidului şi recompensaţi cu funcţii premature îndată după venirea d-lui Sturdza la putere[1].

[1] Guvernul liberal a introdus şi obiceiul de a ţine un număr de studenţi universitari în solda poliţiei – fapt dezonorant şi pentru studenţi şi pentru guvern. Ar fi timpul să înceteze orice implicare a studentului în frământările politice.

Din nenorocire şi o parte a conservatorilor crede că trebuie să imiteze acum vechia demagogie liberală.

În atmosfera aprinsă prin agitarea tinerimii universitare se introduce la începutul anului 1894 o altă agitare, aruncată tot într-o tinerime ușor de înflăcărat: demisionarea colectivă a ofițerilor de cavalerie. Din cauza lipsei lor de instrucție specială, ministrul de răsboi le numise inspector pe generalul de infanterie Cantilli, de la a cărui asprime aștepta îndreptare. Această numire, precum și trecerea unor ofițeri de stat-major din artilerie la cavalerie deșteaptă multe nemulțumiri și dă celor doritori de turburări prilejul de a îndemna pe ofițerii de cavalerie să se retragă din armată în număr destul de mare pentru a înfățișa mișcarea ca o demonstrație militară. Se țin întruniri tainice, se trimit în ascuns emisari, se iscălesc înscrisuri pe onoare, și la 29 ianuarie 1894 peste o sută de căpitani și locotenenți își înaintează cererea de ieșire din armată, probabil cu știrea, dacă nu după îndemnul unor superiori, cărora ministrul de război le acorda o încredere neîntemeiată. Mulți din cei coalizați își retrag mai pe urmă demisia, dar la patrusprezece li se primește pentru a statua un exemplu și a feri armata de primejdioasa molipsire. Însă generalul Cantilli e strămutat la comanda diviziei din Dobrogea, în locul său devine inspector generalul de cavalerie Băicoianu, d. Iacob Lahovari se vede obligat să iese din guvern și, după un interimat de câteva luni ținut de însuș L. Catargi, generalul C. Poenaru este numit ministru de răsboi (12 iunie 1894).

Atitudinea opoziției național-liberale față de demonstrația ofițerilor trădează conivența. Cu 9 zile înaintea izbucnirii d. Costică Stoicescu dezvoltă în Cameră o interpelare „asupra neajunsurilor și relelor din armată". Contrastul dintre interpelant și chestiile militare face să nu se prea ia lucrul în serios. De-abia prezentarea însăș a demisiilor trezește îngrijirea administrației centrale, iar interpelările ulterioare ale d-lor Nicolae Fleva și Dimitrie Sturdza (3 și 4 fevruarie 1894), pe atunci strâns uniți, dau faptului toată gravitatea sa politică. Și pe când *Voința Națională* (2–24 fevr.) publică articole cu titlul

„Armata și regimul personal", numind demisionarea ofițerilor o „hotărâre demnă", „un act de abnegațiune și de curaj" și cerând rechiemarea în armată a celor demisionați, d. Dimitrie Sturdza convoacă șapte dumineci de-a rândul adunări publice, motivându-le anume prin demisia ofițerilor, în privința cărora la a patra întrunire (6 martie, în sala „Dacia"), aruncă în public cuvintele: *„Armata tot ca noi gândește"*, și *Voința* notează „aplauze entuziaste"[1].

Dacă nenorocitul epizod militar de la ianuarie 1894, care aduce aminte tristele antecedente liberale de la 1866, 1870 și 1875, nu a avut urmări mai rele, trebuie să o mulțumim pentru primul moment energiei guvernului Lascar Catargi, iar mai târziu înțelepciunii Regelui, care a împiedicat partidul d-lui Sturdza, ajuns la guvern, să-și îndeplinească temerara promisiune de a reprimi în activitate pe ofițerii demisionați. Răzvrătiții au rămas în rezervă și nu li s-au putut oferi ca răsplata decât niște funcții civile pe la polițiile și primăriile liberale și niște locuri pe la fabrici.

Conducerea neizbutitei mișcări pare a fi fost luată în mână[2] de redactorul *Voinței Naționale* G. C. Cantacuzino

[1] Și d. Dimitrie Sturdza este astăzi (oct. 1903) ministru de răsboi.

[2] Ofițerii demisionați protestează în *Voința* de la 25 fevruarie 1894 în contra bănuielii că ar fi fost îndemnați de „instigatorii politici", dar mai târziu unul din ei le mărturisește (vezi *Epoca* de la 27 aprilie 1898). Însă lucrul se întrevede cu destulă claritate din cele arătate mai sus, la care se adaogă discursul d-lui Emil Costinescu – astăzi ministru de finanțe în cabinetul d-lui Dimitrie Sturdza –, ținut în ședința Camerei de la 14 martie 1898. În acest discurs, după ce d. Costinescu citează din *Voința Națională* încurajările date ofițerilor demisionați și promisiunile de a-i reprimi în armată printr-o lege specială și a le considera vechimea, întreabă pe d-nii G. C. Cantacuzino și Dimitrie Sturdza: „De ce ați înșelat pe acei oameni, pe acei ofițeri de frunte? Din două una: sau în momentul când ați luat angajamentul, știați că nu se poate realiza, și atunci erați înșelători, sau nu știați, credeați lucrul posibil, și atunci nu sunteți oameni de stat și nu meritați să stați acolo unde stați". (Erau atunci pe banca ministerială.) Aceste cuvinte se adresează atât d-lui G. C. Cantacuzino

(Rifoveanu). Ceea ce o indică și mai tare este împleticirea articolelor în favoarea ofițerilor demisionați cu atacurile reînnoite în contra Coroanei. De mult încă, într-o scrisoare deschisă adresată „M. S. Regelui" și publicată în *Voința* de la 8 fevruarie 1892 sub propria semnătură G. C. Cantacuzino, acest fruntaș liberal, profitând de remiterea unui bilet destinat altui Cantacuzino pentru plata unor servicii electorale patronate de poliție, zice Regelui:

> „Am transcris aici, Maiestate, conversația mea cu cetățenii poliției, nu pentru edificarea M. Voastre, care știți cum s-au făcut *din ordinul M. Voastre* alegerile, dar pentru ca să fie în înalta cunoștință a M. Voastre, că și noi știm cum s-au făcut,"

terminându-și scrisoarea prin cuvintele

> „Cu umilință recomand pielea mea Maiestății Voastre."

Aceste fuseseră scrise la începutul luptei de opoziție, despre care am vorbit la pag. 86 (*ed. n.* – p. 1069). Mai târziu, în primul an al șefiei d-lui Dimitrie Sturdza, atacurile în contra Regelui încetează; acum însă, simultan cu mișcarea militară și cu agitația studenților, reîncep. La prima întrunire publică ținută de liberali în chestia ofițerilor demisionați (13 fevruarie 1894), d. M. Pherekyde „în numele partidului" vorbește despre Rege în așa mod, încât Beizadea Dimitrie Ghica se vede silit să protesteze *(Voința* de la 20 fevruarie). Numeroasele articole ale *Voinței Naționale* în contra „regimului personal" și în contra „Pavanei la Palat" se termină la 1 martie printr-un „apel către Țară" și prin amenințarea:

cât și d-lui Dimitrie Sturdza, despre cari d. Costinescu zisese mai nainte: „Ați știut numai câțiva de acest fapt, întâi d. Cantacuzino, apoi și d. Sturdza. N-ați consultat comitetul, nu s-a dezbătut asupra faptului nici mainte, nici după producerea demisiunii; *l-ați exploatat singuri!*"

> „Regele să-și aleagă: nu voește să se desfacă de asasinii săi? Poporul român este stăpân pe el și dator să-și croiască o altă soartă"[1].

Exercițiile de stil semnate sau patronate de G. C. Cantacuzino Rifoveanu sunt în curând răsplătite de d. Dimitrie Sturdza prin admiterea sa ca ministru de finanțe în Cabinetul format la 4 octomvrie al anului următor[2].

Dacă am mai vorbit aici de atacurile liberalilor în contra Coroanei în anii de la 1892 la 1894, nu este pentru însemnătatea lor reală, căci aceasta dispăruse împreună cu ultimii antidinastici: N. Blaremberg sfârșise printr-un ultra-regalism ministerial, radicalul d. G. Panu era pe cale de a deveni dinastic până la absolutism, și unicul partid de principii republicane – socialiștii – căutau prilejul de a se desființa singuri și de a trece la d. Sturdza, numai să fie la putere. În această privință progresul țării era îndeplinit, autoritatea personală a Regelui definitiv statornicită, și rămânea numai ca simțimântul dinastic să fie ocrotit și în

---

[1] Pavana aceea, cu care *Voința* ataca pe atunci familia regală în cele mai felurite combinări de stil („țara piere de tătari și în palat se joacă pavana!" „Sfârșitul pavanei e vărsare de sânge" etc.), e un joc de origine spaniolă, obișnuit la curtea Franței de prin secolul al 16-lea. Principesa noastră Maria, cu predilecțiunile sale artistice și în dorința de a mai varia balurile Palatului (despre cari este știut că nu sunt date pentru petrecerea Curții, ci pentru apropierea societății și animarea comerțului), introdusese în iarna 1893–94 vechiul joc cu imitarea costumelor timpului.

[2] Reînceperea atacurilor în contra Coroanei la 1894, autorizate acum de șeful partidului, coincide cu apariția volumului I al memoriilor Regelui (Stuttgart, la Cotta, 1894), unde la pag. 235 și 236, într-o scrisoare a Regelui către Principele Anton de Hohenzollern, se zice despre d. Dimitrie Sturdza: „Sturdza este acum (iarna 1867–1868) un adversar al lui Brătianu, el vede lucrurile în colori foarte negre și nu le poate judeca din depărtare. El se ține de școala lui Ioan Ghica, care vrea să îndeplinească lucruri mari cu mijloace mici și se teme de toate măsurile energice."

cugetele generației viitoare. Însă am semnalat atacurile liberalilor ca o ultimă rămășiță a unei rele deprinderi, cu atât mai condamnabile la 1894, cu cât nu se putea scuza nici măcar prin aparența unei convingeri, ci prevestea din contră celălalt extrem, în care avea să cadă liberalismul d-lui Sturdza, îndată ce va ajunge la guvern: lingușirea exagerată, tot așa de dăunătoare pentru educația poporului nostru ca și atacurile antidinastice.

Când dar la 1894 liberalii, impresionați de propriele lor cuvinte, nădăjduiesc că au intimidat guvernul și într-o interpelare a d-lui N. Fleva se încearcă să o ia de sus, energia cu care îi asigură Lascar Catargi că va ști să păzească ordinea, îi potolește, și liberalii nu mai încearcă să traducă în fapt exuberanțele lor stilistice.

Văzând d. Dimitrie Sturdza că nu izbutește nici cu studenții, nici cu ofițerii, nici cu mișcările în contra maximului, nici cu amenințările în contra Regelui, ia din arsenalul partidului ultima armă: părăsirea parlamentului. Obiecțiunile în contra acestei tactici, care în țară la noi a ieșit totdeauna în defavoarea celor ce au încercat-o, le-am rezumat cu altă ocazie (în discursul 61 din vol. III; *ed. n.* – p. 829–845). Aici trebuie să adăogăm, că și pretextul invocat a fost de astă dată mai slab decât orcând. D. Dimitrie Sturdza, ca toți imitatorii, caută să înlocuiască originalitatea prin exagerare, și astfel aplică și ultima încercare a opozițiilor nerăbdătoare la cazul cel mai nepotrivit, la legea minelor d-lui Carp. Folosindu-se de un paragraf asupra proprietății subsolului, căruia printr-o interpretare arbitrară îi construiește o contrazicere cu Constituțiunea, d. Sturdza atacă legea ca o lovitură anticonstituțională și antinațională, convoacă numeroase adunări publice în capitală și în provincie (18 dec. 1894–2 fevr. 1895), redactează de Anul Nou 1895 un apel către „cetățeni", în care le face declararea sinistră, că „ordinea morală, constituțională și națională este răsturnată în patria noastră", apoi – când ajunge proiectul în discuția publică a Senatului – mai ține în București o „mare întrunire a partidului", iar când legea votată de Senat este primită și de Cameră, toată opoziția (37 deputați și 19 senatori) se retrage din parlament (15 aprilie 1895), angajându-se cu solemnitate înaintea țării să repare pretinsa știrbire adusă Constituțiunii, îndată ce va veni la putere. Guvernul răspunde la provocările opoziției prin imediata promulgare a legii.

Ieșirea liberalilor din parlament nu numai că n-a produs nici un efect asupra guvernului, dar – ca toate tacticile greșite – s-a răzbunat în contra autorului ei: pe de o parte a contribuit, după ce d. Sturdza fusese 3 ani la guvern, să-i dea – din punct de vedere constituțional – ultima lovitură prin neputința sa de a obține de la Cameră modificarea legii minelor, pe de alta l-a silit în chiar forma sosirii sale la guvern să renege teoria și tradiția liberală, precum vom arăta îndată.

Căci schimbarea regimului era mai apropiată decât o prevedeau liberalii în acel moment, și ea s-a întâmplat – nu prin opintirile opoziției, nici prin vreo greșală a miniștrilor, ci de astă dată prin o înțeleaptă aplicare a sistemului constituțional din partea guvernului. La 1 octomvrie 1895 regimul conservator durase șapte ani și jumătate, cu patru ani mai puțin decât cel liberal al lui Ioan Brătianu; dar în privința acestuia părerile erau unanime, că fusese prea lung. Dacă ministerele efemere de câteva luni sunt fără folos, nici ministerele prea lungi nu par a fi compatibile cu mobilitatea spiritelor noastre, și de câte ori se apropie sfârșitul legal al celor patru ani prevăzuți în art. 66 din Constituție ca maximul duratei unei Camere de deputați, se naște întrebarea despre sfârșitul ministerului, cel puțin ca oportunitate. Din acest punct de vedere mandatul Camerei conservatoare, alese la fevruarie 1892, expira la fevruarie 1896, după cum interpretau unii sau între 15 fevruarie și 15 noemvrie 1895, după cum interpretau alții. Argumentul în favoarea mai scurtei durate era că

principala misiune a Camerei este fixarea budgetului anual, prin urmare o legislatură de 4 ani însemnează votarea a 4 budgete, și deoarece Camera conservatoare discutase în martie 1895 al 4 lea budget, care era acum lucrător pe anul 1895–96, nu i se mai putea prelungi existența de la 15 noemvrie 1895 înainte până la fevruarie 1896, în care timp ar fi fost chiemată să se ocupe de al 5-lea budget. Inconvenientul devine mai simțitor, dacă admitem împreună cu încetarea mandatului Camerei și schimbarea regimului. Ar fi fost în contra bunului-simț ca ministerul liberal să intre în funcție de-abia la fevruarie 1896, adică după ce budgetul pe 1896–97 ar fi fost alcătuit de Camera conservatoare și regimul liberal condamnat să administreze statul pe un an de zile – nu după propriele sale vederi finanțiare, ci după vederile adversarilor săi[1].

Dar în afară de această controversă, activitatea desfășurată sub regimul conservator de la martie 1888 încoace, numeroasele legi discutate și votate într-un timp relativ scurt, produseseră un fel de saturație a spiritelor. Simptomul ei aparent era slăbirea disciplinei în majoritatea parlamentară. Chiar prezidenții începuseră să devie sau să redevie șovăitori, generalul Manu cu ocazia unei modificări a legii electorale în contra bătăușilor, d. G. Gr. Cantacuzino cu ocazia legii minelor; iar când ministrul justiției, d. Marghiloman, ordonă urmărirea câtorva funționari din Galați, bănuiți de abuzuri, un organ conservator, inspirat de d. Nicu Filipescu, îl atacă pe motivul procedurei urmate cu această ocazie și intră într-o polemică violentă cu alt organ conservator, care susține pe d. Marghiloman. În asemenea împrejurări, proiectele de legi plănuite de guvern pentru organizarea meseriilor, pentru

[1] Vezi mai jos discursul 113 la adresă, unde raportorul majorității propune 4 ani budgetari, conform cu părerea opoziției liberale exprimată prin A. Stolojan

descentralizarea comunală, pentru o mai departe întindere a inamovibilității magistraturei, se cuvenea cu atât mai mult să fie amânate, cu cât importanța lor cerea o mai lungă pregătire pentru aplicare. Cu alte cuvinte: o schimbare de regim devenise oportună.

Vor fi fost desigur mulți conservatori, cari niciodată n-ar fi voit să părăsească puterea de bunăvoie; dar unii din miniștrii stăruesc pentru retragerea spontană a Cabinetului, punând astfel interesul general deasupra satisfacțiilor personale și conformându-se spiritului constituțional, pentru care alternarea partidelor la guvern este o condiție esențială din cele mai folositoare, în contra închipuirii unor șefi de partid, cari văd țara în primejdie, dacă nu sunt ei la putere.

Astfel ministerul Lascar Catargi își prezentă demisia la 3 octomvrie 1895 și d. Dimitrie Sturdza se vede în sfârșit chiemat să formeze Cabinetul. A doua zi, fără un moment de ezitare, șeful național-liberal își alcătuieste lista ministerală, despre care vom vorbi în volumul următor, și primul său act de guvern este o dezmințire a teoriilor liberale, pe temeiul cărora ministerele conservatoare fuseseră până acum combătute ca „regim personal", ca „ministere ale Palatului". Una din teorii a fost astfel formulată de d. Nicolae Ionescu în ședința Camerei de la 25 noemvrie 1888: „Nu este politic și constituțional să se ia miniștrii afară din reprezentațiunea constituțională a țării", – regulă pe care a înfrânt-o d. Dimitrie Sturdza prin părăsirea colectivă a parlamentului, în urma căreia și-a expus partidul de a fi chiemat la guvern nu ca reprezentând țara legală, ci numai pe temeiul unui decret al Regelui contrasemnat de Lascar Catargi.

După a doua teorie liberală, mai exagerată, guvernul nu trebuie numai luat din parlament, ci trebue chiar indicat de o majoritate parlamentară și apoi numit de Rege, căci toate puterile statului emană de la națiune (art. 31 din Const.), iar Adunările legiuitoare sunt directa ei reprezentare față de Coroană.

Credem însă că la noi preponderanța Coroanei întru chiemarea partidelor și persoanelor la guvern e rezultatul slăbiciunii alegătorilor, și până când nu vom izbuti să-i facem pe aceștia mai independenți, trebuie să ne mulțumim cu acordul, fie și ulterior, între Coroană și parlament.

Orcum ar fi, d. Dimitrie Sturdza, îndată ce i-a venit la îndemână, s-a grăbit să înlăture interpretările constituționale ale partidului său, și opoziția conservatoare de la octomvrie 1895, mai cuminte decât cea liberală din trecut, nu a întrebuințat în contra d-lui Sturdza, arma retorsiunii și nu l-a întâmpinat cu strigătul: „guvern personal, minister al Palatului!" De atunci încoace a dispărut încă una din confuziile, cu care se ametea opinia publică a tinerii monarhii constituționale.

Momentul, în care d. Dimitrie Sturdza ajunge astfel la guvern, este un moment solemn. Atitudinea ce o luase în opoziție, însărcinase Partidul Național Liberal cu două misiuni din cele mai mărețe: în politica internă repararea și restituirea pactului fundamental al țării pretins violat prin legea minelor, în politica externă schimbarea „nemernicei" direcții a ministerului conservator și îmbunătățirea situației românilor din Ungaria. Dacă una din aceste misiuni nu era pricepută în însemnătatea ei decât de cei ce erau pătrunși de ideia dreptului ca a unui fundament de stat, iar pentru majoritatea publicului rămânea cu atât mai indiferentă, cu cât liberalii deprețiaseră de mult vorba de „violare a Constituțiunii" prin abuziva ei întrebuințare: din contră chestia transilvană intrase, poate acum pentru prima oară, în mințile tutulor oamenilor, aprinsese îndeosebi întreaga tinerime din România liberă și deșteptase atâtea speranțe în inimile românilor din imperiul vecin, încât toți împreună priveau cu cea mai încordată atenție la primele acte de guvern ale noului șef liberal.

Căci d. Dimitrie Sturdza nu era cel dintâi venit printre compatrioții săi. Încărunțit în trebile statului, unul din puținii cari mai rămăseseră de pe timpurile Divanurilor

ad-hoc, distins – dacă nu prin o inteligență strălucită, dar desigur prin o neobosită sârguință în studiarea actelor istorice ale românilor și prin deplina cunoaștere a situației politice din Austro-Ungaria și Germania: când un asemenea om, după un asemenea trecut, cu asemenea cunoștințe, lua o asemenea atitudine într-o chestie de trei ori seculară, ca cea transilvană: toată lumea, nu numai partizanii săi, nu numai tinerimea ușor inflamabilă, toată lumea onestă și patriotică se putea aștepta la o schimbare hotărâtoare, la o fază până atunci necunoscută de mândrie națională și de izbândă în politica română.

Vom vedea în volumul următor, cum a îndeplinit d. Dimitrie Sturdza marea misiune națională și internațională ce și-o atribuise.

DISCURSURI PARLAMENTARE 1888-1894

78

Răspuns la trei întrebări deosebite
(Restaurare de biserici. Demisia profesorului Dr. Asaki. Răscumpărarea monopolului pulberelor)

(Ședința Camerei de la 2 aprilie 1888)

Ministerul din acel timp

T. G. Rosetti, prezident și interne
P. P. Carp, externe
T. Maiorescu, culte și *ad-interim* domenii
Men. Germani, finanțe
Al. Marghiloman, justiție
A. B. Știrbei, lucrări publice
General C. Barozzi, război

În una și aceeaș ședință a Camerei, de la 2 aprilie 1888, noul ministru al cultelor se vede obligat să răspundă de trei ori la întrebările ce-i sunt adresate. Dacă reproducem și aceste cuvinte zise numai în treacăt, este pe de o parte din motivul explicat în prefață, iar pe de alta din cauza interesului ce-l au uneori asemenea notițe ca semne ale preocupărilor timpului

A
Restaurarea a două biserici

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu D-lor deputați, pentru creditul de 700 000 lei care s-a votat, am avut onoarea să vă dau explicările cuvenite în secțiuni, acest credit

era pentru lucrări făcute și pentru lucrări angajate; era dar o regulare de plată din trecut, cu singura deosebire a celor 31 000 lei pentru restaurarea așa-numitei catedrale din Botoșani, dar și această sumă era promisă, oarecum moralmente angajată într-un moment solemn, adică îndată după marele incendiu, care a bântuit Botoșanii.

Cât pentru biserica, pe care cu drept cuvânt onor. deputat de la Craiova o numește unul din cele mai vechi și mai interesante monumente, biserica Sf. Dimitrie din Craiova, mă voi informa chiar luni, și dacă în adevăr este vreun credit disponibil pentru acea restaurare, dacă este numai la dispoziția puterei executive de a executa ceea ce legislativa ar fi decis, atunci în campania acestui an se va face lucrarea. Odată ce țara a dat fondurile, nu eu voi lăsa un minut măcar în întârziere lucrarea trebuincioasă unei biserici de importanța celei din Craiova.

B
Demisia profesorului Dr. Asaki

Dr. Cantemir. D-le președinte, rog pe d. ministru al instrucțiunii să binevoiască a ne spune care este cauza pentru care distinsul nostru profesor de la facultate, d. dr. Asaki a demisionat.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, în ziua în care am intrat în minister, am găsit o petiție subscrisă de d. Asaki prin care-și prezintă, fără a arăta motivele, demisia; nu s-a luat încă nici o hotărâre în privința aceasta. Mă voi pune în înțelegere cu d. sa și cu colegii d-sale de la facultate, și în urmă voi avea onoare să dau onor. interpelator toate luminile ce le cere.

P. Grădișteanu. L-a tras la cfit comisiunea budgetară.

Chestia profesorului Asaki mai vine încă o dată în discuția Camerei, pe la fevruarie 1889 (vezi mai jos discursul 94) cu prilejul unei noue părăsiri a catedrei din partea sa. Cât pentru demisia de la martie 1888, ea a fost retrasă în urma intervenirii personale a ministrului de culte. Ceea ce făcuse pe doctorul Asaki să ia în primul moment hotărârea de a părăsi Bucureștii, era rolul ce-l jucase în ultimile zile ale ministerului liberal când cu cercetarea împușcării ușierului de la Cameră în ziua de 15 martie 1888. (Vezi vol. III, pag. 79; *ed. n.* – p. 747.) Guvernul lui I. Brătianu dorea să implice opoziția în instrucția asupra omorului și pentru aceasta ar fi trebuit ca glonțul, care a cauzat moartea ușierului, să fi fost de revolver, deoarece se constatase că unii deputați din opoziție veniseră cu revolvere la Cameră. Din contră opoziția susținea că glonțul fusese dintr-o pușcă de soldat, după comanda unui agent al guvernului care voia cu orice preț să producă o intimidare a opoziției; se respândise chiar bănuiala că glonțul fusese destinat d-lui Nicolae Fleva, care urca în acel moment treptele intrării în Cameră.

În această controversă instrucția a cerut părerea unor medici, printre cari dr. Asaki, și a unor experți-negustori de arme. Cei din urmă au declarat glonțul provenit din pușcă de soldat, medicii au fost împărțiți în părerile lor: pe când unii s-au pronunțat asemenea în sensul experților-negustori, dr. Asaki a admis posibilitatea provenienței glonțului dintr-un revolver. Pe drept sau pe nedrept, această părere a doctorului Asaki era suspectată de complezență pentru guvernul lui I. Brătianu, și situația profesorului devenise cu atât mai penibilă în momentul căderii cabinetului liberal.

C
Răscumpărarea monopolului pulberelor

La începutul volumului de față se arată, cum ministerul de la 23 martie 1888, înainte de a dizolva parlamentul liberal, obține încă votarea budgetului pe 1888–1889 și a unor legi urgente rămase de la I. C. Brătianu. Printre acestea era și legea pentru aprobarea convențiunii cu răscumpărarea monopolului pulberelor

și a fabricei Lăculețe de la concesionarii belgiani, al căror reprezentant la încheerea convențiunii fusese autorul scrierii de față, pe atunci nici deputat, nici cu vreo altă influență oficială. D. Nicolae Fleva profită însă de prezentarea legii în chestie pentru a face, după vechiul obicei al unui fel de opoziție, insinuări personale și a cere amânarea ei ca un „act de delicatetă".

La observările d-lui Fleva răspunde discursul următor:

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, când am auzit că se anunță discuțiunea acestui proiect de lege, m-am dus de pe banca ministerială, fiindcă nu voiam sa iau nici o parte, nici la discuție, nici la tot ce se va face în această privință. Cu mai multe săptămâni în urmă, înainte de a fi putut fi vorba de actuala mea situație politică, ca simplu advocat privat am subscris în numele concesionarilor această tranzacție. N-am luat parte după aceasta, și sper că nimeni din d-voastră nu presupune contrarul, la nici o lucrare oficială, nici direct, nici indirect. Am fost chemat ieri pentru a da lămuriri într-o secție, și acele lămuriri le-am dat în ceea ce privește cunoștința ce o avusesem ca un om privat în momentul când am încheiat acea tranzacție, adică la 6 fevruarie, dar nu m-am amestecat deloc în dezbaterile chestiei și am părăsit secția.

Eram, d-lor, și acum în anticameră, când mi s-a spus că d. Fleva a citat numele meu, și dacă mi s-a reportat bine, l-a citat mirându-se cum această convenție, fiind subscrisă de mine ca om privat, e acum adusă în discuția Camerei, cu fiind ministru?

D. N. Fleva. Am zis că, în ajunul închiderii acestei Camere, care nu e pusă nici cum în curentul afacerei și când se pretinde că nu e nici o comunitate de vederi între guvern și maioritate, când deja este anunțată disoluțiunea Camerei, ar fi un act de delicatetă și către guvern și către țară ca să se amâne votarea acestui proiect de lege relativ la o tranzacțiune în care figurați și d-voastră.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Mulțumesc d-lui Fleva că este așa de gelos pentru mine în chestii de delicatetă. Dacă dar chestia e pusă pe acest teren, atunci d-sa mă obligă a-mi exprima și eu părerea asupra ei.

Nu e așa, d-lor deputați, că eu ca om privat, aveam voie să exercit profesiunea de advocat și să susțin pretutindeni interesele acelea ce mi se păreau că sunt drepte de susținut? Da. Așa fiind, la mine, om cu desăvârșire privat, au venit din partea Ministerului de Resbel, atunci încredințat ministrului-prezident I. Brătianu, doi advocați ai statului, d-nii M. Schina și Vasile Brătianu, care mi-au spus următoarele: suntem într-un proces care ține de mult între concesionarii pulberelor și Ministerul de Resbel, în privința fixării prețurilor anuale cu cari să se vândă pulberea la particulari; din cauza neînțelegerii asupra acestei fixări, concesionarii, cari se găseau oarecum violentați de măsurile luate de fostul ministru de resbel, general A. Angelescu, încetaseră chiar cu lucrarea și ministerul se afla în oarecare dificultate față cu contractul de a-și procura praful de pușcă în o formă regulată, și astfel acei doi advocați au făcut apel la mine pentru împăcarea acestei neînțelegeri. Ei mi-au zis că ministrul-prezident Brătianu vrea să ia fabrica aceasta asupra statului pentru motivul că nu e prudent în genere și nu e prudent mai ales în actuala situație a Europei, ca tocmai fabricarea prafului de pușcă al armatei române să fie lăsată în mâni străine. În particular d. advocat Vasile Brătianu, pentru care am o deosebită considerare, s-a adresat la mine nu atât ca advocat, ci ca român și în interesul țării.

Ce ar fi făcut onor. Fleva, dacă ar fi fost în locul meu? Sunt convins că ar fi zis *da*, ca și mine, la acest apel de împăciuire, făcut mai ales cu acest accent din partea d-lor V. Brătianu și M. Schina. Și dați-mi voie să adaug, că eu am primit cu atât mai mult a intra în această tranzacție, cu cât la discutarea și la subscrierea ei nu eram deputat, nici nu-mi pusesem candidatura, lucram cu desăvârșire ca om privat

N. Fleva: Cer cuvântul în cestiune personală.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice: Mergând apoi la Ministerul de Resbel, am întrebat: ce voiți să faceți? Și ce voiți de la mine? – Voim să luăm înapoi tot privilegiul, tot monopolul ce l-a avut până acum fabrica, pentru ca să intrăm noi în stăpânirea fabricei și a monopolului vânzării; iar d-voastră să interveniți ca să faceți pe concesionari să consimtă la aceasta în condițiile pe cari ministerul poate să le ofere. Am răspuns: o voi face, și am și făcut-o.

Am insistat la clienții mei ca să consimtă, le-am pus în vedere că la caz contrar nu o vor scoate la capăt, că din momentul în care se află în așa dificultăți cu Ministerul de Resbel, nu o să aibă sfârșit bun întreprinderea lor ș. c. l.

Am izbutit la aceasta, fiindcă și concesionarii se găseau desperați de greutățile ce le făcuse generalul Angelescu, și în acel moment (ianuarie 1888) se afla fața cu atotputernicia ministrului de răsboi Ioan Brătianu. Și astfel mi-au dat autorizare de a încheia tranzacția și mi-au trimis și o scrisoare, prin care arătau că prețul ce-i costă pe ei fabrica, este de 2 600 000 franci. Eu, care nu am în obiceiul meu procedările obscure sau piezișe, am dus acea scrisoare, așa cum am primit-o, la ministrul de răsboi d. Ioan Brătianu, care în acel timp era emoționat de ceea ce se agita în privința generalului A. Angelescu. Într-o scurtă întrevedere, nici de 2 minute, d. Brătianu mi-a spus că a făcut anchetă și cercetări și că ministerul nu poate da decât 1 600 000. Eu i-am răspuns că nu discut cu d-sa, și am telegrafiat concesionarilor că acesta este ultimul preț ce li se ofere. După multe greutăți, mi s-a răspuns: da, suntem siliți, nu avem ce face, încheie tranzacția. Am făcut-o. Acum toate celelalte amănunte, în ce mod vrea actualul Minister de Răsboi să reguleze tranzacția mai departe, aceasta nu mă privește pe mine, căci vă puteți închipui că de la 6 ianuarie, adică din ziua subscrierii tranzacției rolul meu a încetat.

Iată, onor. d-le Fleva, poziția mea în această chestie.

Eu nu am avere moștenită, poate mi ar fi plăcut și mie să o găsesc de-a gata agonisită de părinții mei, eu am muncit și muncesc, și nu-mi lipsește mândria de a mă ști independent prin propriele mele puteri. Am fost silit să mă ocup de meseria – pardon, fiindcă ești și d-ta advocat; voi zice mai politicos: – de *profesiunea* de advocat, pe care o ai și d-ta. Orce advocat mai ocupat, precum ești și d-ta, se va găsi în orce moment, în care va intra într-o funcție administrativă, într-o relație oarecare de interese private față cu statul; sau că va fi având procese pendente în contra domenielor sau în contra altor ministere, sau că va fi încheiat vreo tranzacție sau altele de asemenea. Apoi cari din d-voastră advocații nu ați avut sau nu aveți procese în contra statului sau în contra domenielor?

N. Fleva. Nu vă fac nici o incriminare.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Aceasta este ceva firesc. Ce voiește acum d. Fleva? Voiește că, dacă m-am întâmplat eu să fiu advocat în acea tranzacție subscrise, voiește că, dacă internul țărei, ce-l va explica mai bine ministrul de răsboi, reclamă numaidecât să nu fie pulberea armatei noastre în mâni străine, acest proiect de lege, care nici nu a fost prezentat de noi, să fie amânat și pulberile statului român să rămână în nehotărâre pentru acest motiv? Să rămână armata română în această privință nesigură, fiindcă acum două luni, când eram om privat, s-a întâmplat să iscălesc eu o tranzacțiune?

Apoi delicatețâ pentru delicatețâ, iertați-mă; n-aș voi să întrebuințez un cuvânt prea tare, dar o asemenea argumentare ar fi așa de absurdă încât nici nu merită o mai departe discuție.

Atât aveam să zic ca chestie personală a mea; de altminteri dați-mi voie să fac ceea ce am făcut la începutul acestei discuții să mă duc în odaia de alături, fiindcă eu ca ministru nu vreau să iau nici o parte la discuția acestui proiect de lege, deputat n-am onoare să fiu, și prin urmare n-am nici un cuvânt mai mult să vă zic.

79

Pentru validarea alegerii unui socialist

(Ședința Camerei de la 7 noemvrie 1888)

Majoritatea secțiunii Camerei însărcinată cu verificarea alegerilor județului Iași propusese suspendarea validării dlui I. Nădejde, ales în balotaj la colegiul 3 de Iași în contra dlui G. M. Buiuclu, amic al guvernului, și numirea unei anchete parlamentare. În contra acestei păreri vorbește:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, dacă ar mai fi în acest moment un coleg lângă mine pe banca ministerială, aș fi preferit să vorbesc de pe o bancă de deputat. Vă rog dar să primiți vorbirea mea ca venind din partea unui deputat, pentru că știu că guvernul nu trebuie să se amestece în chestii de validare sau invalidare a deputaților.

M. Kogălniceanu. Banca ministerială nu poate interveni în chestii de validare.

N. C. Aslan. Nici direct, nici indirect.

T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu știu, dacă d. Kogălniceanu susține că nu pot vorbi nici ca deputat?

Dacă țiu să vorbesc ca deputat în această chestie, este pentru că am cetit în ziare atribuindu mi-se niște cuvinte ce le-aș fi zis în privința alegerii d-lui Nădejde în secția, din care aș fi făcut parte pentru cercetarea alegerii. Țiu să declar că

aceste cuvinte ce mi se atribuie contra d-lui Nădejde nu sunt exacte.

Eu din contră rog pe onor. Cameră să binevoiască a valida alegerea d-lui Nădejde. Pre cât am văzut, cele mai multe alegeri s-au validat; au rămas a se mai cerceta numai trei sau patru, din aceste trei sau patru două privesc pe singurii doi socialiști ce-i avem în mijlocul nostru. Orce motive plauzibile s-ar fi dat în secțiune pentru cererea invalidării – și desigur, fiindcă a fost o majoritate în secțiune care a cerut anchetă, trebuie să fie motive de oarecare valoare – nu s-ar putea totuș șterge impresia generală, când s-ar invalida numai acești doi deputați, că a fost o preocupare de intoleranță politică față cu ideile sociale ale d-lor Nădejde și Morțun.

Fiindcă însă este știut că există în țară un număr de alegători în colegiul III, cari sunt partizani ai ideilor reprezentate prin dd. Nădejde și Morțun; fiindcă este necontestat că asemenea idei au găsit o expresie sub forma alegerilor: ele sunt și în drept să fie reprezentate în Cameră. Și eu voi adaoga: mai bine este să fie socialiștii reprezentați aici în parlament, decât prin agitări afară din parlament. (Aplauze.) Și de aceea vă rog să binevoiți a valida alegerile d-lor Nădejde și Morțun.

Camera a și validat alegerea d-lui I. Nădejde, care era în chestie; dar pe a d-lui V. G. Morțun, care a venit mai târziu în discuție, a invalidat-o și a declarat vacant colegiul III de Roman.

80

Asupra gradațiunii salariilor corpului didactic

(Ședința Camerei de la 26 noemvrie 1888)

Ministerul din acel timp

Cu deschiderea parlamentului în toamna 1888, după alegerile din octomvrie al aceluiaș an, s-a introdus în ministerul Teodor Rosetti acea discutabilă modificare, despre ale cărei peripeții vorbește expunerea noastră istorică din pag. 32. Astfel Cabinetul la epoca discursului următor și a celorlalte până la 29 martie 1889 inclusiv, era compus în următorul mod:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
G. Vernescu, justiție,
General G. Manu, răsboi,
P. P. Carp, externe,
Al. Lahovari, domenii,
T. Maiorescu, culte,
Prințul Al. Știrbei, interne,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, lucrări publice.

Vivacitatea atacurilor, ce încep îndată în contra guvernului întreg și a fiecărui ministru în parte, sunt unul din simptomele situației precare a cabinetului și al frământărilor Partidului Conservator de atunci.

În ceea ce privește discursul de mai jos, el este răspunsul la o interpelare a d-lui C. Dobrescu (Argeș)

asupra inegalității ce exista încă în aplicarea budgetară a legii gradațiunii la salariile corpului didactic, și este caracteristic că cea dintâi preocupare despre ale școalelor din partea unui deputat „liberal-democrat", fost învățător, privește lefurile profesorale.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, plângerile d-lui interpelator asupra nepotrivirii între budgetul instrucțiunii publice și între legea gradațiunii profesorilor sunt întemeiate. În adevăr, așa cum găsim budgetul alcătuit de la intrarea noastră în minister (căci budgetul era făcut în comisia budgetară a fostei Camere, deși a fost votat *en bloc* sub ministerul nostru), cele mai multe cifre de salarii ale corpului didactic nu se potrivesc cu legea normativă pentru salariile corpului didactic.

Iată o stare de lucruri ce trebuie să dispară. Este inadmisibil să se facă o lege organică pentru fixarea salariilor, și tocmai bugetul care este punerea în lucrare a fixării salariilor, să vie să contrazică legea organică votată ad-hoc.

Cauza care a făcut însă ca în buget să nu fie respectată legea gradațiunii, este greutatea financiară.

Iată cum stă chestia: legea instrucțiunii publice din 1864 la art. 387 zice: învățătorii după 12 ani de serviciu vor avea salariile lor primitive îndoite; și dacă admitem că trebuia să se aplice acest principiu de la punerea în vigoare a acelei legi, adică de la 1865, atuncea la 1877–1878 venea momentul în care toate salariile deodată să se fi fost îndoit. Înțelegeți imposibilitatea de fapt în această procedare față cu starea noastră bugetară, să vie deodată în un an bugetar să se propue îndoirea tutulor lefurilor. Față însă cu multa stăruință ca să se dea satisfacere acelui drept acordat prin legea instrucțiunii publice, guvernul din 1883 a făcut ceea ce se numește acum „legea pentru fixarea și gradarea remunerarilor membrilor corpului didactic". Legea este promulgată la 6 martie 1883 și

s-a pus în lucrare la 1 octomvrie 1883. Însă dispozițiunile ei se vedea că sunt prea îngreuetoare pentru buget; este mai întâi fixat acolo că orce învățător sătesc să aibă ca salariu primitiv 90 lei pe lună, orce institutor urban 225 lei pe lună (până acum avea cam 200 lei și învățătorul sătesc 60 lei); orce profesor de seminar, de externat secundar, de școale reale să aibă 280 lei, orce profesor de gimnasiu clasic și de liceu 360 lei, iar profesorii de universități 500 lei pe lună.

Al doilea s-a zis: dacă vreun membru al corpului didactic în acel moment al aplicării legii are o leafă mai mare, dreptul la această leafă să fie respectat; al treilea: că după această normă de lefuri, de 90 lei pentru învățătorii sătești, de 225 pentru institutori și așa mai departe, să se socotească gradațiunea, adică după fiecare 5 ani de serviciu să se sporească salariul cu 15%, și această gradațiune să se repete de patru ori, astfel încât gradațiunea să ajungă la un plus de 60% după 20 de ani de serviciu.

Acum, d-lor deputați, principiul așa pus în lege, se prezenta foarte avantajos pentru corpul didactic: cine avea mai mult decât atât în momentul acela, i se păstra; cine nu avea, i se promitea. Însă punerea în lucrare imediată atunci în octomvrie 1883 sau cel puțin la noul buget din aprilie 1884, ar fi însemnat o imediată înscriere în buget a unui plus de peste 2 000 000 lei pe an. Se vede că aceste 2 000 000 nu s-au găsit, căci legea nu s-a aplicat în buget. S-au putut înscrie numai cifre mai mici: pentru gradațiune găsesc chiar în bugetul astăzi lucrător cifra special afectată de 1 616 000. Gradațiunea se înțelege că crește din an în an, așa încât pentru anul acesta va trebui să fie introdus un alt spor de 154 000 lei, și s-ar face o cifră de 1 770 000, rămânând lucrurile încă în statu-quo, adică cu salariile după cum stau în buget, prin urmare mai mici decât în lege.

Dacă am înscrie și gradațiunea și salariile după lege, atunci ar mai trebui o altă cifră de 844 000 lei, adică cu noul spor al gradațiune, 1 milion, cu care nu s-ar face nici o școală mai

mult prin sate, nu s-ar cumpăra nici un instrument, nici o hartă, nici o bancă mai mult pentru școale, ci s-ar spori numai lefurile existente.

Dacă însă comisiunea bugetară, delegațiunea d-voastre, va crede că este bine să se facă aceasta și dacă va găsi mijloace pentru a o face, atunci înțelegeți că nu este nimic mai plăcut pentru un ministru al instrucțiunii publice decât să zică: am dat completă satisfacere corpului profesoral. Însă am văzut, d-lor deputați, un fel de deosebire de curente în această Cameră. Aud pe mulți din d-voastre cerând economii, și aud pe alții cerând creațiunile cutare și cutare în buget.

Așa, de exemplu, ceea ce cere onorabilul d. interpelator, v-am arătat că se traduce într-un mai mult în buget. Ieri auzeam o altă propunere de la un onorabil deputat ca să se înscrie un alt milion în buget pentru teatrul de la Iași; alt deputat cere ca să se înscrie o anuitate de 30 000 lei, anual, care corespunde la o emisiune de 650 000 lei, pentru subvenționarea Ateneului; este apoi interpelarea d-lui Micescu pentru îmbunătățirea stării clerului de mir, ceea ce ar însemna, după regularea parohiilor, o sumă de 3 milioane pe an. Vedeți, că dorințele tutulor sunt ca să se facă îmbunătățiri, dar este evident că vor trebui să se însumeze toate cererile și să se vadă, la comisiunea bugetară, ce se poate realiza fără să se dezechilibreze bugetul.

Revenind acum la întrebarea onor. interpelator, răspund: nu cred că starea noastră bugetară ne va permite să înscriem în afară de orce alte îmbunătățiri pentru școală, în afară de orce școli noue de creat, un milion de lei mai mult peste ceea ce este astăzi în buget numai pentru lefurile profesorilor. Pe de altă parte, aveți dreptate să ziceți că între lege și între aplicarea bugetului nu trebuie să fie deosebire. Este neiertat ca să fie favoruri de cari, cu drept cuvânt, vă plângeți, adică pentru unii din membrii corpului didactic să se facă îmbunătățiri de salarii și pentru alții să nu se facă, vasăzică o

modificare de lege așa încât să se pună în deplin acord cu bugetul, este trebuincioasă, și voi avea onoarea să prezint onor. Camere o asemenea modificare; și al doilea, orcum va fi de făcut modificarea, o măsură egală în gradarea drepturilor trebuie să fie aplicată la toți membrii corpului didactic. Aceasta o promit și o voi supune aprobării d-voastră prin proiect de lege și prin buget.

81

Răspunsuri după o interpelare relativă la clerul mirean

(Ședința Camerei de la 26 noemvrie 1888)

Deputatul liberal C. Micescu își dezvoltă o interpelare adresată ministrului de domenii și de culte „în privința soartei preoților de mir", de care de altminteri liberalii nu se ocupaseră în cei 12 ani ai guvernului lor precedent. După ce a răspuns Alex. Lahovari, pe atunci ministru al domeniilor, de la care interpelatorul cerea să dea din moșiile statului „o porțiune de pământ preoților, din fondul căreia ei să trăiască", răspunde și

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, eu voi fi și mai scurt decât colegul meu de la Domenii.

Legea pe care o cere d. Micescu, legea de îmbunătățire a soartei clerului mirean, este legată de deliberările Sfântului Sinod.

După spiritul legii constitutive a Sfântului Sinod, episcopii eparhioți numesc și revoacă pe preoți. S-a arătat în Sinod că a crescut prea mult numărul de preoți și că o parte a răului vine din concurența a prea mulți aspiranți la puținul salariu ce l poate da comuna rurală.

Sfântul Sinod este în momentul de față în cercetarea unor măsuri de propus pentru remedierea acestei stări, adică pentru fixarea și reducerea numărului parohiilor; prin urmare, și reducerea treptată a numărului preoților.

Aceasta trebuie să fie întâi făcută de Sfântul Sinod, și nu o poate face altcineva decât Sfântul Sinod.

După ce va fi odată fixat atât numărul parohiilor, cât și numărul preoților de fiecare parohie, vom avea o bază pentru calcularea totală a cifrei cerute pentru îmbunătățirea salariului. Și rezolvirea acestei lucrări, precum și combinarea ei cu mijloacele finanțiare, toate acestea vor fi supuse deliberărilor d-voastre.

Acum însă intervine în această discuție Mihail Kogălniceanu și zice între altele:

„Nu aș putea primi ca să așteptăm ce va face Sinodul. Cu părere de rău, cu durere constat cum că legea Sinodului, așa cum s-a făcut, n-a produs roadele așteptate și că o reformă mare trebuie introdusă în organizarea Sinodului. Acea reformă s-a proiectat în divanul ad-hoc până în punctele cele mai mici de reprezentanții, de membri ai Sinodului, din cari cel de pe urmă supraviețuitor e eruditul, ortodoxul episcop de Roman (Melchisedec). D-lor, trebuie să introducem în Sinod elementul preoților de mir, și dacă ar fi cu putință, eu, cât pentru mine, aș introduce și elementul mirean. Orcât s-ar zice, între elementul călugăresc și între elementul preoților de mir există o dușmănie mare.

M-am plâns de multe ori mitropolitului reposat Calinic Miclescu. Îmi pare rău că trebuie să vorbesc rău de dânsul, dar era om prea de lume, prea alerga pe la gări în întâmpinarea celor mari, ca să mai aibă timp să se ocupe de cler. Actualul mitropolit (Iosif Gheorghian) e un adevărat preot, dar mă tem cum că nu e destul de ajutat pentru ca să facă din reforma Sinodului și îmbunătățirea clerului, ceea ce așteaptă țara întreagă și chiar ortodoxă.

Nu trebuie dar noi să așteptăm mult de la Sinod; dar trebuie odată să se țină cuvântul ce s-a dat țării în această Adunare și să se ia în serios această cestiune; trebuie să ne îngrijim de preot, care se află în cea mai tristă pozițiune, și care nu mai are acea autoritate morală ce trebuie să o aibă un preot.

Eu sunt deplin convins că prin îngrijirea pe care vedem că o are d. ministru al instrucțiunii publice, va înțelege și rolul ce este chemat preotul să joace în țară la noi. Eu dar îl rog să nu se uite la formalități și într-o astfel de reformă să nu se uite nici la greutăți, ci să se pună îndată pe lucru, fără să aștepte ce va veni de la Sinod."

La aceste observări răspunde

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Chestia pusă pe acest târâm, adică dacă trebuie modificată legea Sinodului, e cu totul alta decât acea pusă de onor. d. interpelator, și e o chestie ce nu o vom deslega în această seară[1]. Până când este însă legea actuală în vigoare, să-mi permită onor. d. Kogălniceanu să-i spun că eu nu pot admite o călcare a unei legi în vigoare.

Legea de constituire a Sinodului la art. 19 lasă fixarea parohiilor la propunerea Sinodului, se înțelege cu aprobarea posterioară a Camerelor, iar la art. 11 lasă ministrului cultelor în Sinod, numai un vot consultativ.

Vrea să zică, după organizarea Sfântului Sinod, Sinodul care are să fixeze eparhiile, trebuie să fixeze întâi parohiile și înainte de a fi vorba de o lege bugetară pentru preoții de mir, trebuie să se facă mai întâi regularea parohiilor. Sezisat, cum s-ar zice în franțuzește, Sfântul Sinod încă în sesiunea de primăvară, se ocupă și acum cu parohiile; lucrarea sa sper că va fi terminată în zilele aceste. Înainte însă de a ieși din Sinod, eu nu pot face nimic; căci mai întâi numărul preoților în funcțiune atârnă de la acea lucrare a Sinodului. După art. 24 al legii Sinodului, protoereii și proistoșii se numesc și se destituie *numai* de către mitropoliți sau episcopii eparhioți

[1] Vezi și vol. I, disc. 5, pag. 112 (*ed. n.* p. 78) și vol. III, disc. 69, pag. 356 et sqq. *ed. n.* p. 923 și urm.

Urmează dar ca tot episcopii să se ocupe mai întâi și de gradele inferioare ale preoților de mir, în a căror numire și schimbare ministerul asemenea nu se poate amesteca după legea astăzi în vigoare. Competința lui ar începe numai la partea financiară, care pentru protoierei aduce cu sine necesitatea recunoașterii lor de către minister.

Când va fi vorba să se reformeze legea, după cum cere d. Kogălniceanu, atunci poate vom ajunge la o mai mare influență a societății laice asupra acestor lucruri. Până atunci, dați-mi voie să rămân după spiritul legii în bună înțelegere cu Sfântul Sinod care, trebuie să o recunosc, își dă cea mai mare silință să propue o soluțiune acestei reforme foarte urgente.

Apoi se amestecă în discuție, ca de obicei, d. Nicolae Ionescu, fără ca să aducă vreo lămurire, și după d-sa ia din nou cuvântul Mihail Kogalniceanu, care la zisele sale de mai sus adaogă următoarele:

„Negreșit că d. ministru are datoria să apere S-tul Sinod, dar eu am înainte de toate să mă constitui apărător al societății și trebuie să exprim regretul ce am de a vedea cum că Sinodul astfel cum este compus, nu mai poate sta, chiar pentru salvarea sa, a clerului și chiar a religiunii noastre.

Noi ținem la ortodoxie, este religiunea părinților noștri și o vom apăra chiar în contra acelora cari sunt puși în capul ei și nu știu să o apere, vom da bani, pentru că speranța este în religiune, și religiunea trebuie să fie în contact cu populațiunea noastră.

D. Maiorescu ar trebui să știe că nici unul din miniștri de sub Cuza-Vodă nu și-ar fi pus ștreangul în gât ca să facă legea secularizării averilor monastirești, lege în contra căreia erau șapte puteri, dacă noi am fi știut ce întrebuințare avea să se facă de acele fonduri, întrebuințare pe care nu voi să o mai calific. Animați de cele mai bune intențiuni, noi am secularizat acele averi ca să facem bine, ca să servim biserica, școala, spitalele, și în loc de aceasta fondurile monastirești s-au întrebuințat la echilibrări budgetare și adeseori la cheltuieli destrăbălate sau netrebuincioase.

Așadar, înainte de toate, să ne aducem aminte că averile monastirești au fost date de bătrânii Domni și boeri ai țării, și adeseori de oameni cari nici nu aveau drepturi în această țară, pentru biserică, pentru școală, pentru spital. La asemenea cheltuieli trebuia să fie întrebuințate aceste fonduri.

De aceea, eu vă zic, d-lor, ca a venit timpul ca să faceți aceste imperioase îmbunătățiri. Dacă d-voastre vă dați înlături, vom lua noi această inițiativă. Cu noi bătrânii se vor asocia ațâți tineri energici, zeloși de progres, și vom vota cu toții nouile legi pe cari le reclamă societatea. Vom vedea atunci dacă S-tul Sinod va avea să zică ceva, dar eu cred, din contră, că ne va fi recunoscător; căci mă cred dator să declar aci că nu S-tul Sinod este causa de nu s-au votat până acum aceste legi cari ar fi trebuit să fie de mult votate, ci noi, puterea civilă, cari, pentru ca să ne complacem reciproc unii altora, am votat multe cheltuieli de prisos, refuzând altele din cele mai folositoare."

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu: D-lor, ați fost martori la rezerva intenționată, din partea mea, cu care am căutat să nu dau acestei discuțiuni o mai mare proporție decât credeam că era în spiritul d-lui interpelator. Dar dv. sunteți suverani de a da chestiei întinderea ce voiți. Nu vă mirați dar, dacă vă mai iau și eu câteva minute ca să răspund; căci așa cum a prezentat chestia celebrul nostru adversar în cazul de față, d. Kogălniceanu, nu se poate bine susține anume de d-sa.

Cum? Mie, care sunt la minister de 7 luni, mie să mi impute celebrul și încăruntitul prin faptele sale istorice d. Kogălniceanu, de ce nu am și făcut ceva pentru clerul de mir? Dar d-sa care (încărunțit în istoria țării? Aplauze)

Atunci, când a luat averile mânăstirești în administrarea statului, la 1864, de ce nu a făcut d. Kogălniceanu, ceea ce d-sa cere numaidecât acum? Atunci era momentul cel adevărat! S-au secularizat atâtea averi mânăstirești, averi rămase de la moși și strămoși destinate a se cheltui pentru întreținerea bisericei și a școalei; la secularizare d. Kogălniceanu era atotputernic; de ce nu a făcut d-sa ceea ce îmi cere să fac eu acum?

Auzi, în țara aceasta s-au secularizat averile bisericești hărăzite în interesul cultului bisericesc și școlar, și d. Kogălniceanu nu s-a gândit atunci să facă o casă specială, în care să se păstreze o parte din aceste averi secularizate pentru îmbunătățirea clerului și a școalei, și s-au aruncat toți banii în casa generală a statului spre a servi la te miri ce alte cheltuieli, adeseori luxoase; și d-ta, d-le Kogălnicene, mă întrebi pe mine de ce nu fac eu aceasta acum, după 24 de ani? Iar d-ta, care ai mai fost ministru de interne și de externe și sub d. Brătianu, d-ta, care or la guvern, or în Cameră, n-ai găsit vreme să te ocupi în timp de 24 ani cu această chestie, mă întrebi pe mine, venit la guvern de câteva luni numai, de ce nu rezolv eu chestia foarte grea a îmbunătățirii clerului de mir?

Am terminat. Scuzați-mă, dar trebuie să spunem lucrurile după dreptate; și nu oameni de autoritatea d-lui Kogălniceanu să vină astăzi și să mai facă, când e membru în opoziție și neresponsabil, încercarea de a ne pune în luptă cu episcopatul român.

Eu, d-lor, în înțelegere cu episcopatul, caut să fac ceea ce trebuie să se facă pentru îmbunătățirea clerului de mir; și am găsit din partea Sfântului Sinod toată bunavoința pentru aceasta. Nu eu, zic, mă voi pune în luptă cu dânsul numai după dorințele d-lui Kogălniceanu. Dacă voi putea să aduc îmbunătățire împreună cu episcopatul, o voi face; numai în ziua când aș dobândi convingerea că episcopatul nu voiește îmbunătățirea clerului mirean, atunci mă voi adresa de-a

dreptul la d-voastră. Astăzi însă sunt convins de bunavoința ce o are Sfântul Sinod în această chestie.

Voci. Închiderea discuțiunei. (Zgomot.)

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Vă rog, și sunt convins că și Camera va primi rugăciunea mea, să nu închideți tocmai acum discuția.

Cred că nu e bine ca și în această Cameră să se creeze precedentul de a se închide discuția imediat după vorbirea unui ministru. (Aplauze.) Din contra, vă rog ca tocmai în urma vorbirii unui ministru să fie discuția deschisă, pentru ca mai ales vreunul din membrii opoziției să poată răspunde. (Aplauze.)

81

Despre numirea protoiereilor

(Ședința Camerei de la 12 decemvrie 1888)

Deputatul de Dorohoi, d. G. Burghelea, își dezvoltă o interpelare, al cărei obiect se înțelege din primele sale cuvinte: „Am interpelat pe d. ministru al instrucțiunii publice să binevoiască a-mi răspunde care este cauza de a confirmat în funcțiunea de protoiereu la județul Dorohoi pe o persoană care nu întrunește condițiunile cerute de lege."

La aceasta răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, în adevăr legea instrucțiunii publice, la articolul citat de d. interpelator, prevede că absolvenții seminariilor cu 4 clase vor avea dreptul să fie numiți preoți și că absolvenții seminariilor cu 7 clase vor fi *preferiți* la numirea de preoți în orașe, protopopi și proistoși.

Legea instrucțiunii publice însă din 1864 trebuie să o completați, în ceea ce privește întrebarea de față, prin o altă lege posterioară, legea de la 1872 pentru constituirea Sfântului Sinod, elaborată de ministrul cultelor de atunci, generalul Tel. Această lege posterioară în art. 24 zice:

„Protoereii și proistosii se vor numi în funcțiunile lor și se vor destitui numai de către mitropoliți sau episcopii eparhioți."

Vedeți dar din capul locului, că ceea ce am să răspund d-lui interpelator își va avea o limită impusă prin acest articol din legea Sinodului.

Cuvântul *numai,* care este introdus aci, dă acestui articol o deosebită energie, și dacă n-ar fi bugetul statului, ca să mai aibă administrația civilă oarecare influență aci, înțelegeți că toate numirile și toate destituirile ar fi prin legea aceasta sustrase de la orce amestec al meu.

Deși dar, prin lege, este dat dreptul mitropolitului de a numi și destitui, însă când vine chestia plății lefei celui numit, fiindcă este pusă în bugetul statului, se înțelege de sine, că trebuie ca aceste numiri să aibă și recunoașterea ministerială.

Astfel s-a introdus în practică ca toate funcțiile eclesiastice, cari figurează în bugetul statului, să fie recunoscute și de Ministerul Cultelor.

Pe temeiul acestei practice, când mi s-a propus acest protopop pentru Dorohoi, am hesitat să-l confirm, fiindcă nu avea 7 clase seminariale; am făcut oarecari dificultăți, și când l-am văzut trecut în primul stat de salarii, i-am refuzat plata.

Am căutat să mă explic cu mitropolitul din Iași și la ocaziune m-am și explicat, și iată ce mi-a spus Înalt Preasfinția Sa. Fie zis în parenteză; aș fi preferat să se fi făcut o asemenea interpelare în Senat, pentru că este și mitropolitul de Iași acolo și ar fi putut să dea și Înalt Preasfinția Sa oarecari explicări. Aci în Cameră nu se poate explica decât ministrul singur, oarecum unilateral.

Mitropolitul din Iași mi-a spus că acest protoiereu din Dorohoi era sub-protoiereu mai nainte și că era recunoscut de fostul ministru în această calitate, și deși nu are 7 clase seminariale, dar odată ce a fost sub-protoiereu, este mai firesc lucru și este chiar și după toate uzurile și tradițiile mai bine să se înainteze și să treacă tot el în postul de protoiereu devenit vacant în acelaș județ.

Atunci i-am răspuns că ar fi totuș bine să păzim și articolul din legea instrucțiunii publice, și am vorbit de acel aspirant din Dorohoi, pe care-l chiamă Ciocoiu, care are 7 clase seminariale și pe care îl cer poporanii și o parte din cler. I.P.S. mi-a spus, că i s-a făcut în adevăr asemenea petițiuni, dar că vede în asemenea agitări un fel de răzvrătire, și că tocmai niște mișcări precum le-a făcut acel aspirant sunt o dovadă că el nu ar fi bun pentru administrarea bisericească, și că nu poate nimeni silui conștiința I. P. S., și întrucât legea-i dă acest drept, I.P.S. crede și ia răspunderea înaintea lui Dumnezeu și înaintea conștiinței sale, că așa cum își exercită acest drept, este bine pentru biserică.

Onorată Cameră, a face acum un conflict între mitropolitul din Iași și între ministrul cultelor pentru aceasta, nu mi-a părut lucru destul de important; căci era deocamdată un caz izolat și personal, și după o așteptare de câteva luni având în vedere art. 24 din legea constitutivă a Sfântului Sinod și sperând că dificultatea făcută va fi deja un bun început, ca în viitor să nu se mai repete asemenea precedente, am propus M. S. Regelui confirmarea acestui protoiereu.

83

Răspuns la o interpelare despre școala Roșca-Codreanu din Bârlad

(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

La o interpelare a d-lui I. G. Gâlcă, senator al Bârladului, în privința relei administrări a fundațiunii școlare Roșca-Codreanu răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, chestia *școalei Codreanu* din Bârlad este o chestie veche; de la 1854 este testamentul de care vorbește onor. d. interpelator, și într-însul se lăsa 6000 de galbeni pentru înființarea unei școale, cum am numi-o astăzi, profesională, și 2000 galbeni capital ca să se adaoge profesori de limba franceză și italiană pentru podoaba sexului, cum zice testamentul; se mai prevede îndeplinirea câtorva legaturi, și dacă va mai fi prisos, acesta să se dea la un spital. Dar tot testatorul în această fundațiune eliminează orce amestec al administrației. Pentru că, precum știți, foarte mulți n-au încredere în administrația noastră așa cum merge în general. Totodată se numesc de testator executorii dispozițiilor sale, și anume vornicul Radu Rosetti, spătarul Emanoil Costin, doctor în medicină, și ilustrul Costache Negri. Costache Negri n-a avut timp să se ocupe, aflându-se în alte funcții din cauza vieței sale politice, încât rămâne neamestecat în această

afacere; a rămas vornicul Radu Rosetti și spătarul Costin cari se ocupau, dar mai cu deosebire Costin. În testament, foarte liberal, foarte independent de administrație, se zice că fiecare cetățean din Bârlad are dreptul să se intereseze de această fundațiune și să tragă la răspundere pe cei cari nu o execută în spiritul testatorului. Vedeți că chiar din capul locului se impune oarecare rezervă acțiunii administrative, lăsându-se îngrijirea mai mult asupra d-voastră, liberali și independenți cetățeni din fața locului. Cum au administrat acest institut vechii executori testamentari, se vede din faptul că în timp de 20 de ani, de la 1854 la 1874, în loc să se înmulțească averea, ea a mai scăzut. Capitalizându-se veniturile putea să se îndoiască și să se întreiască averea primitivă de 282 000 lei noi.

I. G. Gâlcă. După 20 de ani a rămas un sfert din capital.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. S-au dat împrumut pe la oameni fără asigurare și s-au pierdut banii. Foarte bine au făcut cetățenii din Bârlad, în spiritul de bună gospodărie, în interesul orașului și în interesul general, că s-au adresat la tribunal obținând o hotărâre prin care s-au destituit epitropii de atunci, s-au chemat în parte la răspundere – răspundere iluzorie – și s-au numit alți epitropi, între cari după vremuri să fie primarul orașului – și astăzi chiar este primarul și d. Chenciu, directorul liceului, și o alta a treia persoană, cari administrează. – La 1875 – eram ministru (de aceea zic că este foarte vechie istoria, o cunosc de atunci) – constatând că s-a obținut măcar acest rezultat de a avea o administrație mai sigură, am cerut epitropilor celor noi să-mi spună dacă s-a înființat școala prevăzută în testament, și ne-a răspuns: cu venitul actual nu se poate înființa; toată suma primitivă era de 282 000 lei noi și în acel moment era cu mult redusă, așadar, sau să ne vie statul în ajutor, sau să capitalizăm fondul acesta și să adăogăm venitul la fond. Astfel au rămas lucrurile atunci.

Dintr o dare de seamă publicată la 1886, pe care o aveți și d voastră, fără îndoială, subscrisă de d. Chenciu și de d. Ionescu, se vede modul cum de atunci încoace s-a sporit capitalul cu adăogirea veniturilor. La 1874 începe un fel de încasare, la 1875, la 1876 o duc așa cu încasarea banilor până la 1886, în fiecare an au câte un spor.

La 1880, tot din venit, cu un ajutor din partea statului, care se dă și astăzi, de 5000 lei pe an, se deschide în fine școala. Școala profesională este înzestrată în plus ca limba franceză și italiană după dorința testatorului, cu un program care coprinde în partea esențială studiele din programul statului și câteva adăogiri, precum erau în drept epitropii să le facă; cu salarii foarte modice, dar s-au găsit profesori cu aceste salarii, este interesul lor. Școala aceasta a funcționat astfel de atunci până astăzi. Văd din darea de seamă că s-a scăzut ceva din datoria vechie; că s-au plasat fondurile de către noii epitropi în scrisuri funciare de 5 și 7 la sută; că sunt depuse fondurile la Casa de depuneri și consemnațiuni; că averea rulantă, compusă din veniturile acelea, se păstrează, în casa primăriei Bârlad.

Acum, înainte de a avea o idee de interpelarea care mi se face, înainte de a fi chiar ales onorabilul interpelator de astăzi în Senat, adică în 31 mai 1888, la aceasta a doua a mea funcționare ca ministru, mi-am adus aminte de afacerea cercetată încă din 1875 și am trimis de la mine o anchetă școlară, ca să vadă ce se face acolo și cum mai stau lucrurile după atâta timp.

Am primit la 8 august 1888 un raport amănunțit al d-lui inspector școlar Palade. Dacă îl cunoaște d. interpelator pe d. Palade, profesorul, știe că este un om foarte exact, de specialitate matematic.

Din raportul d-sale rezultă că această școală are astăzi 288 000 lei în bonuri rurale de 5 și 7 la sută, o creanță a d lui Mateescu, una pe numele..

I. Gâlcă. Mavrogheni.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Și imobilul școalei. Veniturile se arată că sunt din cupoanele bonurilor, adică din procentele și agiul de la acele obligațiuni,

precum și din subvențiunea de 5000 lei ce se primește de la stat. Veniturile totale sunt de 29 519 și cheltuielile de 28 703; rămâne dar un excedent mic de 810 lei.

Pe mine m-a interesat să văd cum merge învățământul; și trebuie să spun onor. d-lui interpelator, că informațiunile ce am primit de la inspectorul școalei nu sunt defavorabile, directoarea este de mult adusă de către primarul local...

I. Gâlcă. De către epitropie.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Membrul epitropiei și anume adusă de la scoala profesională română din Brașov; căci știți, că pe atunci asemenea școli profesionale nu funcționau încă la noi.

Găsesc dar că această procedare a epitropiei Roșca Codreanu, din Bârlad, era cuminte. Nu am văzut asemenea în contra directoarei nici o plângere. Dacă însă mi s-ar arăta de onor. d. interpelator vreo neregularitate, îi voi fi recunoscător, voi trimite o nouă anchetă ca să cerceteze; până acum însă, după cum am zis, nu am aflat nimic mai grav. Nu mi s-a raportat asemenea ceva rău în contra profesorilor; și după, raportul inspectorului școlar, administrațiunea financiară este în regulă, banii sunt depuși la Casa de depuneri, și micul venit rulant de 29 000 lei stă în casa primăriei.

După ce am primit dar acel raport, m-am liniștit; mi-a părut bine că această nefericită fundațiune pe care o găsiam periclitată la 1875, astăzi la 1888 o găsesc că funcționează...

Dacă aveți d-voastră vreo altă notiță afară de broșura...

I. Gâlcă. În însuș broșura aceea se pot vedea toate probele de care am vorbit.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Eu m-am întemeiat pe raportul ulterior al d-lui inspector Palade, și așa fiind, cred că nu este motiv de a găsi că acea donațiune nu și îndeplinește deocamdată scopul în ceea ce privește școala.

Nu trebuie să uităm că este o fundațiune privată; și eu unul difer de predecesorul meu d. Sturdza, care de altminteri a arătat

mult zel în asemenea chestii, nu cred că este bine să amestecăm prea mult administrația centrală în asemenea fundațiuni pioase; căci știți că în administrația ministerială, în general vorbind, se produc ușor și alte tendențe, d. e.: politica de partid, care angajază mai departe și în alte direcții, și cred că atunci s-ar descuraja oamenii de a mai face asemenea fundațiuni, când s-ar vedea că se violează sentimentul de independență al celor cari le-au făcut mai nainte.

Până acum – afară numai dacă d. interpelator va binevoi a ne da alte elemente – cred că s-a făcut tot ce trebuia să se facă din partea administrației centrale.

E interesant a constata, cum punctul de vedere al ministrului conservator în favoarea unei mai mari independențe lăsate fundațiunilor private, acest respect al micei urme de *self-governement* câtă există în asemenea instituții, nu este admis și nu este măcar priceput de opoziția liberală (cu excepția d-lui P. Grădișteanu, care s-a arătat mai bun cunoscător al principiilor liberale). Administrația anterioară a d-lui Dimitrie Sturdza, care de altminteri după tot caracterul său politic n-a fost niciodată liberal, alcătuirea și ideile exprimate cu ocazia legii pentru reînființarea casei școalelor din partea d-lui Poni și administrarea ulterioară, a d-lui Haret dovedesc o exagerată tendență de centralizare și de amestec administrativ, care sunt deopotrivă în contradicție cu principiul fundamental și istoric al liberalismului. Nu e de mirare că și d. Nicolae Fleva, pe atunci senator, când după replica interpelatorului ia și d-sa cuvântul în acea dezbatere a chestiei Roșca Codreanu, se exprimă în următorul mod.

„Eu sunt liberal, dar nu înțeleg să lăsăm averile instituțiunilor private, ale fundațiunilor private de școli și binefaceri, în părăsire. Oare fiindcă suntem cetățeni liberali, voiți să rămână și averile institutelor acestora libere de orice control? Și mă mir, cum de la o bancă ministerială, care este conservatoare, aud zicându-se că statul nu se

amestecă în administrația instituțiunilor private, de teamă ca nu cumva să se descurajeze fundatorii...

Ne spune onor. d. ministru – și primesc aceasta sub beneficiu de inventar – că ar fi în capul acelei școale una din profesoarele cele mai bune din Brașov (?). Mă îndoiesc oarecum de a fi așa; căci dacă ar fi fost în adevăr una din profesoarele cele mai bune de acolo, dacă ar fi fost un adevărat fenomen (?!), cu greu ar fi fost trimisă în exportație la noi."

La aceste cuvinte și la replica interpelatorului răspunde

Ministrul cultelor și al instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, așa de ușor este să faci un discurs de cuvinte, ca al onor. d. Fleva, și să-i dai un aer de opoziție, de critică în contra guvernului. D-sa zice: „De unde teoria să nu se amestece guvernul?"

Dar cine a spus această teorie? Apoi nu am început prin a vă spune faptul, că încă de la 75 am întrebat ce se face cu această avere? Și că înainte de a veni d. interpelator, am trimis eu în 1888 un inspector pentru a cerceta această afacere? Apoi aceasta nu este intervenire și amestecare a guvernului?

Dar am zis: „Nu trebuie să mă amestec prea mult", și acest „prea mult" d. Fleva îl lasă la o parte.

Cum vedeți, nu m-am dezinteresat, și v-am putut spune ce mi s-a raportat.

Vine inspectorul școlar și îmi raportează: „Capitalul este depus la casa de consemnațiuni."

I. Gâlca. De cine?

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Acum, în răspunsul cel nou al d-voastre, veniți și îmi dați o notiță, care, dacă va fi adevărată, constituie, după părerea mea, o neregularitate, adică că acești bani nu s-ar fi depus pe numele epitropiei, ci pe numele unui particular, a d-lui Chenciu. Aceasta cred și eu că este o neregularitate; voi cerceta faptul, și dacă este așa, va fi îndreptat și voi raporta d-lui interpelator

rezultatul acestei cercetări. Dar a merge așa de departe, încât înainte de a fi primit cercetarea asupra acestui fapt, să și trimit un revizor financiar într-o anchetă de bănuieli, cred că nu trebuie. Să aștept întâi să se constate neregularitatea, pentru a-mi lua acest drept; căci, onor. d-le interpelator, dacă epitropul Chenciu, după cum ați spus dv., a fost numit de tribunal ca om de încredere, nu pot cu ușurință să arunc un blam asupra lui și asupra primarului orașului care-l asistă.

Epitropul Chenciu se întâmplă să fie și directorul liceului din Bârlad, nu este numit de mine, l-am găsit în această funcție. Nu voi să zic nimic în contra d-voastră, d-le interpelator, dar știți la câte animozități nu pot da uneori loc certele locale politice, electorale etc., și nu este bine ca în mijlocul Senatului să se arunce fără probe sigure un blam directorului liceului sau primarului din Bârlad. Asemenea nu cred că este bine să facem cum a făcut d. Fleva, și să pronunțăm cuvinte cari să atingă susceptibilitatea directoarei școalei profesionale, dând adică să se înțeleagă că *marfa bună nu se exportă.* Sunt rău plătiți compatrioții noștri de dincolo, sunt în mizerie în mai multe priviri. Când pot avea o situație mai bună în România liberă, vin dincoace cu fericire.

Directoarea de la Bârlad e o bună profesoară, e româncă din Brașov, a funcționat bine la școalele române de acolo, și de acolo a fost chemată în Bârlad.

Las la aprețiarea d-voastre, dacă este nemerit ca noi să întâmpinăm pe acești membri ai corpului profesoral, cari sunt aduși de peste Carpați în țara noastră, cu asemenea primire.

Voi face dar o nouă cercetare, voi avea onoarea să comunic rezultatul onor. d. interpelator, și dacă voi vedea că este ceva neregulat în privința fondurilor, cum ar fi cazul dacă ele ar fi depuse la casa de depuneri pe nume privat, voi căuta să remediez la acest lucru.

84

Răspuns la o interpelare asupra clădirii gimnaziului din Târgoviște

(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

La o interpelare a senatorului din Târgoviște, Ioan Ciuflea, în favoarea „clădirii unui gimnaziu în orașul Târgoviște", răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, cu ocaziunea unei legi însemnate pentru construcțiunea de institute de cultură, nu numai pentru școale, ci și pentru Academie, Arhivă etc., s-a prezentat în Cameră și s-a primit de Senat – sunt acum 4 ani – un amendament, în care se zicea că peste ceea ce era cerut de guvern – și se ceruse 19 000 000 – să se mai dea 2 000 000 pentru construirea a zece edificii de gimnazii, acolo unde funcționează gimnazii în realitate, dar n-au localurile lor proprii.

Târgoviștea este în cazul acestui articol, are un gimnaziu care nu-și are localul său propriu și, conform acestei legi, predecesorul meu s-a adresat la district sau la comună și a primit donațiunea unui teren. Creditul este votat; prin urmare se poate începe lucrarea.

În orice caz acest gimnaziu se va clădi și sper că se va putea începe chiar în decursul campaniei acestei veri. Dacă zic sper și nu sunt sigur, este numai că deodată nu se pot face toate.

Căci, d-lor, din legea votată de 21 000 000, au mai rămas 4 300 000 lei pentru Mitropolia din București, 5 000 000 pentru Academie, Arhivă și Muzeu, 2 000 000 pentru universitatea din Iași etc., toate aceste construcțiuni n-au să se poată face deodată și trebuie să le eșelonăm pentru a face cu prudență emiterea de rentă.

În anul trecut s-a început în București *școala pedagogică* și construcția *ministerului.* La Craiova s-au făcut reparațiunile *liceului*; la Iași s-au început două școale, la Tecuci s-a terminat *gimnaziul,* la Galați se construiește asemenea. Și în anul acesta câteva din edificiile arătate în lege au să fie începute, și cred că va putea fi și *gimnaziul* din Târgoviște, fiindcă eram mai dinainte informat de starea rea, din punctul de vedere igienic, a acestui gimnaziu.

Înțelegeți foarte bine, d-lor senatori, că nu este un lucru mai fericit pentru un ministru de instrucțiune publică decât să poată înzestra școalele cu edificii proprii.

85

Asupra restaurării Mitropoliei din Târgoviște
În contra neprevederii finanțiare

(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

Acelaș senator în aceaș ședință interpelează pe ministrul cultelor asupra continuării lucrărilor pentru repararea bisericei mitropolitane din Târgoviște, și îi răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, restaurarea începută la așa-numita biserică mitropolitană din Târgoviște se întemeiază pe o procedare financiară, pe care eu unul, cât voi sta pe această bancă, nu o voi urma; fiindcă o găsesc periculoasă pentru finanțele statului, este un fel de tentațiune care te duce pe urmă mai departe decât credeai. Nu este singurul caz ce se prezentă cu această reparațiune, ci procedarea aceasta s-a întâmplat cu multe alte lucrări de o importanță și mai mare, cu fortificările de exemplu. În cazul de față, s-a cerut Camerei un credit de 100 000 lei pentru restaurarea bisericei Mitropoliei din Târgoviște, vechi monument istoric foarte interesant. Ei, un credit de 100 000 lei nu este tocmai cifră mică, dar într-un avânt de generozitate și pentru o asemenea lucrare Camera și-a zis: să l primim, și l-a primit. Se prezentă chestia dar așa: cu 100 000 lei restaurăm marele monument, Mitropolia de la

Târgoviște! Dar chestia în realitate nu era așa. Se ceruse credit înainte de a se fi făcut studii, și studii cari să spună reprezentanților națiunii într-un mod exact, cum stă astăzi chestia, adică: încep cu 100 000 lei, am să continuu cu altă sută și cu altă sută de mii, până la 4 sau 5 sute de mii. Așa fiind, dacă voiți să reîncepem restaurarea, binevoiți a vota creditul începător. Și apoi mai știți că evaluările prealabile nu au ieșit niciodată mai jos, ci din contră, de regulă mai sus, necum când nu se face nici un fel de evaluare. Vedeți dar confuzia: se votează 100 000 lei, se zice că cu această sumă să se facă restaurarea, și după aceasta se fac studiile de cari vorbea onor. interpelator, și atunci se vede că numai pentru *restaurarea zidurilor, fără nici o decorațiune* internă, și aici e marea chestie, *fără strane, fără iconostas, fără policandre, fără pictură etc., etc.*, se cer 200 000 de lei.

Nu am misiunea, și nici mi-ar sta bine să acuz pe predecesorii noștri la guvern, dar pot spune ceea ce cred că era mai bine de făcut, și ceea ce promit că voi face. În asemenea caz, datoria era înainte de a începe lucrarea, să se vină din nou înaintea Corpurilor legiuitoare, să se zică: am cerut 100 000, dar iată ce lucrări se reclamă, trebuie numai pentru zid 200 000, și mai trebuie, probabil pentru tot ornamentul 300 000, în total 500 000. Sunteți dispuși să dați această sumă? Dacă nu o dați, nici nu încep. Ei bine, nu s-a procedat așa, s-a început lucrarea fără alt credit de cât acel de 100 000, s-au dat zidurile jos, s-a luat învelitoarea, și astfel astăzi se găsește vechea Mitropolie, care cel puțin înainte, de bine de rău, galbenă cum era colorată, sta acolo pe zidurile ei, sub acoperișul ei, astăzi, zic, se găsește cu un acoperiș provizoriu, parte din zid dat jos la pământ, și fiindcă 100 000 lei sunt cheltuiți, nemaiavând credit nu se poate urma mai departe, și din contră cheltuielile s-au sporit de acum 4 ani, erau oameni cari trebuiau însărcinați cu păstrarea și paza lucrării cu oarecari lefuri, leafa a mers și după ce nu s-a mai făcut nici o

lucrare, şi astăzi se plăteşte la un supraveghetor. Acum pe de altă parte să las Mitropolia în această stare, nu te lasă inima, iertaţi-mi expresiunea familiară: ai intrat în joc, trebuie să mergi înainte. Numai trebuie să se ştie onest şi clar, cum mergem mai înainte? Aceasta înseamnează încă 400 000 de lei cheltuială, cel puţin. Aceasta din ce fond? Iacă ce cred că s-ar putea face: În creditul acela votat de 21 000 000 era afectată o sumă de 5 000 000 cu emitere de rentă pentru construirea Mitropoliei din Bucureşti. I.P.S. Sale Mitropolitului Primat i-am împărtăşit în anul trecut că mi-e teamă de a începe această construcţie prea importantă, eu nu cred că dispoziţiunile noastre artistice actuale sunt suficiente pentru a risca o lucrare monumentală ca Mitropolia din Bucureşti în momentul de faţă. Mai putem aştepta.

La intrarea mea în minister, la martie 1888, trebuiam să asigur mai întâi de toate continuarea altor lucrări importante începute tot la biserici, precum era la *Trei Ierarchi* din Iaşi; am cerut dar consimţământul Mitropolitului Primat ca să viu să reduc 700 000 lei din acel credit de 5 000 000 al Mitropoliei şi să-l afectez pentru acele construcţii bisericeşti începute, fără o îngreuere peste ceea ce era deja votat.

S-ar putea dar, după acest precedent, să se ia din creditul rămas acum de 4 300 000, se înţelege prin un proiect de lege, succesiv sumele trebuitoare pentru repararea Mitropoliei din Târgovişte, care s-a început şi care a lăsat azi interesantul monument într-o stare aproape de destrucţiune. Dacă va fi atunci majoritatea Camerei şi a Senatului de această părere, adică dacă va consimţi la această schimbare de destinaţiune a fondurilor votate, eu promit d-lui interpelator să îndeplinesc, în urma votării unei asemenea legi, dorinţa legitimă a d-sale. (Aplauze.)

86 şi 87

Despre profesorii socialişti şi libertatea învăţământului

(Şedinţa Senatului de la 14 ianuarie 1889)

Într-o scurtă interpelare, senatorul de Bacău, d. George Sturdza, se plânge în contra „propagandei socialiste" făcute de unii „profesori salariaţi de stat", îndeosebi la Bacău. După răspunsul ministrului de culte, intervine şi G. Mârzescu în dezbateri, căruia îi răspunde ministrul printr-o nouă cuvântare. Iată aceste două discursuri:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Aşa vag pusă întrebarea aş putea să răspund...

D. George Sturdza. Nume proprii? Profesorul Teodoru.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Agitaţiuni socialiste cari din domeniul unei concepţiuni, unei argumentări teoretice, unui ideal de stat, pentru care este liber orşicine să şi-l formeze, ar trece la o manifestare practică, care violează legile şi regulele de stat stabilite, nu se pot tolera. Poate să fi o întrebare delicată, unde este limita acestei treceri, şi aş găsi că este un precedent periculos, când fiecare ministru întâmplător pe această bancă, într un stat constituţional, de firea sa schimbător de ministere, după singurul său arbitru, după numai a sa convingere, ar vrea să judece, din punct de vedere de partid politic, dreptul unui profesor de a avea o părere şi momentul trecerii acestei păreri în agitare. Dar în ceea

ce privește cazul de față, în ceea ce privește agitarea socialistă, miniștrii cultelor sunt până la un punct oarecare puși la adăpostul imputărilor de arbitrarietate.

Chestia s-a prezentat înaintea acelei instanțe – să o numesc judecătorească – înaintea acelei instanțe judecătorești, pe care o prevede legea instrucțiunii publice, judecata Pairilor profesori, și s-a prezentat, din norocirea noastră a conservatorilor, anume sub ministerul liberal. Era însuși profesorul, astăzi deputatul d. I. Nădejde, la 1881 profesor la liceul din Iași; și d. Nădejde propaga pe atunci convingerile d-sale de *socialism*, le propaga prin scrieri, și le propaga prin toate întrunirile ce le avea, poate și în cursul școlar sau cel puțin în convorbiri cu școlarii.

Cazul a fost atunci apreciat de Universitatea din Iași, și juriul profesoral, care a avut să judice pe d. Nădejde, a fost compus dintr-un liberal, după convingerile sale în afară de materia de învățământ, unde partidul politic nu are ce căuta, Urechiă; dintr-un eminent reprezentant al liberalismului în Camera de astăzi, d. profesor Tzoni, din d. Culianu, rector al Universității, din d. Chintescu.

Climescu. Comisiunea aceasta a fost trasă la sorți.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Se înțelege, a fost trasă la sorți după prescrierea legală. Și d. Tzoni ca și d. Urechiă și d-nii Culianu și Chintescu au fost de părere că d. Ion Nădejde, profesor, să fie destituit ca incapabil de a exercita misiunea de profesor, propagând asemenea idei subversive în actuala organizare a statului.

Iată precedentul creat în această privire. Ce e drept, precedentul este creat într-un caz individual, astfel că nu pot zice în mod absolut că sentența dată în acest caz individual ar trebui să fie considerată ca o sentență definitivă și generală pentru toate cazurile.

Cu toate acestea ea rămâne ca un precedent important pentru administrarea instrucțiunii publice, fiindcă este

singurul precedent în această materie specială, este provocat de ministerul liberal și este stabilit de un juriu de profesori universitari trași la sorți.

Sunt dar mai la largul meu; căci aci mă pot sprijini pe autoritatea unui lucru judecat într-un caz analog și zic dar că, în ceea ce mă privește, nu voi tolera cât voi sta pe această bancă nici o agitare socialistă. (Aplauze prelungite.)

În special, în cazul de față, nu știam încă nimic despre ceea ce a binevoit a releva d. interpelant, înainte de interpelarea d-sale. Îndată după anunțarea ei am mai primit o încunoștiințare prin d. ministru de interne asupra profesorului Teodoru în acelaș sens.

Am telegrafiat d-lui director Corivan să-mi spună ce este, dacă în adevăr lucrul este așa de grav, cum se afirma. Până în momentul de față nu am primit răspuns, cred că pe mâine îl voi avea.

Dacă răspunsul va confirma cele relatate; eu pe d. Teodoru, care este numai suplinitor, îl voi depărta imediat de la locul ce ocupă. (Aprobări.)

D. președinte, general I. Em. Florescu. D. interpelator Sturdza voiește să răspundă d-lui ministru?

D. G. Sturdza. Nu, eu sunt mulțumit de răspunsul d-lui ministru.

D. președinte. Atunci, onor. d. Mârzescu a cerut cuvântul.

D. G. Mârzescu. Declarațiunea categorică a d-lui ministru de culte și instrucțiune publică, inspirată de la un nenorocit precedent liberal, mă silește ca să intervin în această discuțiune. Aș dori să știu, eu, profesor de universitate, liber pe cugetarea mea, precum este și d. ministru de culte liber pe cugetarea sa, pe baza unui articol din Constituțiune...

D. G. Chițu. Te plătește țara ca să omori moralicește?! Liber până unde?! (Aplauze.)

D. G. Mârzescu. Această întrerupere neașteptată din partea tocmai a d-lui Chițu mă cuprinde de mare mirare. V-aș ruga, onorate domn, să binevoiți a mă îngădui să-mi spun

toată cugetarea. Căci, în ce mă priveşte, şi prin creşterea şi prin felul meu de a trăi în societate, numai om de foc şi sabie nu pot să fiu numit; şi, prin urmare, pot asigura pe d. Chiţu că am condamnat întotdauna şi pe aceia cari asasină şi pe aceia cari propagă asasinatele morale, fie în domeniul vieţei private, fie în domeniul vieţei publice.

Revenind la sentinta pronunţată de Universitatea de Iaşi, cu precedentul acesta întâmplat sub guvernul liberal, invocat azi ca o pată neagră pentru un minister liberal, onor. d. ministru al cultelor, cu multă abilitate, nu numai că-şi propune să stabilească o antiteză între modul său de vedere şi de administrare şi între acel al predecesorilor săi liberali, dar chiar cu franchetă ne-a declarat că înarmat cu verdictul Universităţei de la Iaşi, este cam în largul său. Căci, cugetaţi vă rog bine la propriile cuvinte ale d-lui ministru: *sunt la largul meu, eu, conservator, când am văzut pe liberali rostind nişte asemenea sentinte... mă cred autorizat şi în drept să iau pe profesori să-i învârtesc...* (Ilaritate, aplauze.)

Ei, d-le ministru de culte şi instrucţiune publică, d-ta care ai debutat la Iaşi prin conferinţe publice, d-ta, care ai fost acuzat de mai multe ori că propagi idei în contra religiunii creştine, d-ta, cel acuzat că propagi şi susţii ideile lui Darwin, acuzat de pe chiar banca prelaţilor, tocmai d-ta să vii astăzi ca ministru de culte şi instrucţiune publică şi să declari acestea în Senat, fără ca în acest Senat, în majoritatea sa eminamente conservator, să nu se găsească nimeni să-ţi răspundă? Eu cred că prin tăcerea noastră noi nu numai că am fi legitimat declaraţiunile d-voastră, dar am fi insultat chiar raţiunea noastră de oameni. (Aplauze.)

Şi fiindcă te-ai servit cu expresiunile de „agitare socialistă", eu v-aş întreba, d-le ministru, să-mi defineşti d-ta ce înţelegi prin vorbele aceste „agitaţiune socialistă"? Vă desfid şi desfid pe întregul guvern să poată defini ce este agitaţiune socialistă.

Şi cum? E destul ca un profesor să vorbească ceva, şi îndată d-ta, în omnipotenţa d-tale ministerială, să-i zici: taci agitaţiune socialistă; arde-l (ilaritate), destituie-l dă-l în judecată. Dar unde am merge şi unde am ajunge cu un asemenea sistem. Nu vezi, d-ta, om cult şi luminat, profesor de universitate, că am pica în arbitrariul administrativ cel mai îngrozitor? (Aplauze.)

Cum? Nu vezi d-ta, d-le ministru, conservator convins, iubitor de ordine, de legalitate şi de constituţionalitate, nu vezi că ai în Constituţiune un articol, art. 24, care zice:

> „Constituţiunea garantează tutulor libertatea de a comunica şi publica ideile şi opiniunile lor prin grai, prin scris şi prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăţi în cazurile determinate prin codul penal, fără a se putea restrânge dreptul în sine sau a se înfiinţa o lege excepţională."
>
> Etc., etc., etc.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, aşa de uşor este de a face o discuţiune de cuvinte şi de a întoarce vorba asupra orcărei materii, aşa încât să aibă aparenţa că e o mare diferenţă de vederi, că e o mare opoziţiune, un drept, o chestie de libertate, fără ca să fie în fond nici un motiv de acest fel!

Încep întâi prin a înlătura – nu se cuvin în asemenea discuţiuni – toate relaţiunile personale cu mine ca profesor. Nu-mi este cunoscut că asupra conferinţelor mele libere din Iaşi şi asupra cursului meu, or asupra părerilor mele manifestate ca profesor să se fi făcut cea mai mică intervenire. Nu-mi este cunoscut că cineva de pe banca prelaţilor să se fi ridicat în contra părerilor mele exprimate ca profesor prin grai or prin scris...

G. Mârzescu. Scrierea părintelui episcop de Roman.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. În literatură? Da! Am scris eu multe critice şi s-au scris o sumă

de critice în contra mea. Aci este altă chestie. Dar în corpurile politice constituite, în Senat, în Cameră, în Sinod, până când mi se va arăta cazul, contest! Pe cât știu din propria-mi experiență atât în rândul trecut, când am avut onoarea să fiu ministru, cât și acum, am trăit în Sinod în cea mai bună înțelegere cu prea sfinții prelați...

I. P. S. S. Mitropolitul Primat. Așa este.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. N-am avut decât să mă felicit de raporturile noastre, și cum cu drept cuvânt a zis d. Mârzescu, liber-cugetător cum sunt, și sunt mândru de a fi așa, aduc acest omagiu prea sfinților prelați toleranți ai bisericei ortodoxe române.

Vasăzică, chestia mea individuală este înlăturată.

Singurul atac în contra părerilor mele teoretice ca profesor mi s-a făcut în Camera liberală a d-lui Ioan Brătianu, când la 1878 am fost ales deputat în aceeaș zi cu onor. d. prezident al Senatului, generalul Florescu, și când s-a cerut în Cameră să se invalideze amândouă aceste alegeri. La d. general Florescu pentru motivul nedrept, prin'o rea interpretare a legii, că ar fi votat câțiva coloneii în contra legii; la mine pentru părerile filosofice ale lui Schopenhauer cari le-a citit un domn deputat din un articol din *Revue des deux mondes*, unde nici nu se vorbea de Schopenhauer, ci din contră de un adversar al lui[1]. *De altminteri eu nu împărtășesc părerile pesimiste ale lui Schopenhauer*, dar am tradus numai o eminentă scriere a lui în interesul științei. Pentru părerile dar ale lui Schopenhauer, și nici măcar ale lui, ci ale unui adversar al lui, mi se atribuia mie răspunderea și se cerea să mă invalideze Camera liberală română (Râsete, aplauze). Și s-a găsit atunci o majoritate de deputați cari au ales o comisiune parlamentară de anchetă, care să judece alegerea mea, și am fost citat înaintea ei la dealul Mitropoliei.

[1] Vezi și vol. II, pag. 120–122 (*ed. n.* p. 447).

Aci era cazul de a vorbi de libertatea unui cetățean, ales deputat, de a avea părerile sale filosofice, și este lucru de necrezut, că s-a putut întâmpla un asemenea precedent într-o Cameră numită liberală! Președintele acelei comisii parlamentare era onor. d. Rusu Lăcusteanu, și-mi aduc aminte de scurta și strania noastră convorbire, în care i-am zis că, dacă este vorba de o disputare filosofică ca la o teză de doctorat, sunt gata să o fac pentru frumusețea cazului; iar dacă e vorba de o discuție politică, atunci nu pot răspunde; fiindcă am fost ales de amicii mei politici din Iași, de colegiul I de pe atunci, chiar fără știrea mea. În momentul alegerii eram încă, împreună cu d. general Florescu, sub acuzarea ministerială, care de altminteri s-a retras de Cameră a doua zi după alegerea noastră.

Și atunci la Cameră, după terminarea anchetei asupra alegerii mele, s-a găsit o foarte mare majoritate în contra validării mele, dar trebuiau două treimi. Și răposatul prezident al acelei Camere, d. C. A. Roseti – aduc acest omagiu memoriei sale – a fost cel dintâi, care într-o pornire de adevărat liberalism a zis: „Nu urmăriți pe un deputat pentru convingeri filosofice". Și s-a scoborât de pe scaunul prezidențial, a votat extensibil pentru mine și numai așa am putut să trec cu vro 3 voturi peste o treime contra majorității.

Pentru materia profesoratului, nu cunosc o altă critică oficială a părerilor mele. Nu sunt dar eu în chestia de astăzi ca profesor.

Dar, onorabile d-le Mârzescu, am zis – ai fi zis și d-ta pe această bancă – și de altminteri știu și eu să mi cumpănesc cuvintele; și a învârti cuvintele, știm amândoi, și așa! și așa! (Ilaritate.) Am zis dar: Este o chestie delicată de a ști unde sfârșește libertatea cugetării, ce nimeni nu o poate contesta nimănui, cu atât mai puțin unui profesor, și unde începe agitarea socialistă, care violează legile existente. (Aplauze.)

Poți zice d-ta altfel? Nu! Ei, ce materie de critică aveți aci?

D-ta zici: „Cestiunea este de agitare". Și eu zic așa, cestiunea este de agitare. Ei, m-ai văzut luând vro măsură, care să treacă mai departe?

G. Mârzescu. Nu te-am acuzat.

Ministrul cultelor și instrucțiunei publice, T. Maiorescu. Ei atunci, ce poate fi? D-ta recunoști libertatea cugetării, o recunosc și eu, și nu mă dau îndărăt nici de la cazul relevat de d-ta; recunosc profesorului de drept la o facultate în țară, în conștiința sa de om de știință, de jurisprudență, ca interpretând dreptul constituțional în bună-credință, și nu pentru agitare politică, să zică și să-și întemeeze părerea, că d. e. Domeniul Coroanei este neconstituțional. Va veni altul care va dovedi în aceeași bună-credință și bună știință, că domeniul Coroanei este constituțional.

Sunt dar cel dintâi a recunoaște dreptul profesorului de a avea o convingere a sa științifică și de a o manifesta în toată libertatea și demnitatea științei. Căci adevărate și întemeiate convingeri științifice în toată puritatea lor trebuie să dăm noi tinerimii, care vine după noi, și aci nu suntem în dezacord.

Dar când vine agitarea? Ce este agitarea? Nu s-a discutat până acum, de aceea nu am zis nici eu nimic. În cazul de față însă cu d.Teodoru, pot să spun acum mai mult decât a spus onorabilul d. interpelator. D. ministru de interne îmi comunică acum următoarele: d. Teodoru – și aci nu este vorba de libera cugetare a unui om care se gândește la idealul constituirii patriei sale - d Teodoru a luat petițiuni scrise de socialiști pentru țărani, tipărite în formular, pentru a cere pământ, și a adunat în sărbători țăranii din prejur la sine, și le-a spus cum să agite pentru obținerii de pământ.

Și un fapt, care pentru mine este tocmai deosebit de grav, se mai zice, că acest profesor întrebuințează școlarii săi din gimnaziu pentru lățirea acestei propagande.

Voci A! A!

G. Mârzescu. De acord cu d-voastră pentru a reproba asemenea procedări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Apoi de ce veniți cu prilejul acestui profesor suplinitor de limba franceză, care iese din datoriile sale, să faceți teorii asupra liberei cugetări, și să mă puneți și pe mine în joc, care nu am lipsit întru nimic de la lege? Aci este o simplă chestie de administrație practică, și tocmai pentru amicii liberalilor m-am provocat la o hotărâre a juriului universitar, unde între alții erau și doi eminenți membri ai Partidului Liberal, dintre cari astăzi unul este în Cameră și altul în Senat. Dar d. Mârzescu mă întreabă: de ce m-am provocat la acest precedent al unui juriu universitar, și nu la acela, în care a fost implicat d-sa și unde juriul universitar și-a declinat competința și a rămas ca chestia să fie trimisă la curtea cu jurați? Pentru un motiv foarte simplu: este că precedentul, la care m-am referit, este tocmai pentru socialism, pe când al d-voastră era pentru antidinasticism (Aplauze), și că într-o chestie, ca a d-lui Teodoru, unde este vorba de socialism, nu mă puteam întemeia decât pe singurul precedent, unde este vorba de socialism, și nu pe un precedent, unde este vorba de altceva. D-lor, ce poate să facă cineva mai mult pentru a mulțumi și pe un liberal autoritar, ca onor. d. Mârzescu, decât cele ce am zis în privința chestiei care s-a relevat?

D-lor senatori, mai înainte de a avea o certitudine în privința chestiei de fapt, eu nu pot lua o măsură severă în contra unui membru al corpului profesoral. Am cerut dar informații, și dacă lucrul este așa cum s-a arătat, atunci voi destitui pe profesorul suplinitor Teodoru. (Aplauze)

88 și 89

Răspuns la o interpelare despre administrarea monastirii Neamțul

(Ședința Senatului de la 20 ianuarie 1889)

Senatorul de Iași, G. Mârzescu, își dezvoltă o interpelare asupra „stării economice și administrative a monastirii Neamțul și Secul", la care răspunde

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor senatori, permiteți-mi a înlătura iarăș din discuție chestia personală a mea fiindcă nu are a face aci. Onorabile d-le interpelator, dacă d-voastră ați fost declarat înstrăinat de biserică, îmi pare foarte rău pentru d-voastră.

G. Mârzescu. M-a iertat!

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Eu nu am fost declarat *înstrăinat* de biserică, nu mă simt înstrăinat de biserică, și am arătat bisericei tot respectul ce trebuie să arăt bisericei naționale prevăzută în Constituțiunea țării mele. (Aplauze.)

Cuvântul de *liber-cugetător* nu trebuie să-l întindeți d-voastră asa încât să facem în Senat discuțiune academică asupra dicționarului limbei române și asupra diferitelor înțelesuri ale cuvintelor. „*Materialist*", cum se vorbește în broșura citată de d-voastră, nu sunt în convingerea mea personală, și nu am fost niciodată. *Cosmopolit* nu sunt și nu

am fost niciodată. În privința aceasta ceea ce importă să știți d-voastră, ca senator, ar putea fi numai relațiunea mea cu Sinodul. În această privință însă tocmai d-voastră, înstrăinat al Bisericei, cred că ar fi bine să așteptați ca însuș Sinodul, ai cărui membri mai importanți îi avem în Senat, dacă crede de cuviință să-și reguleze pozițiunea sa față cu mine, sau mai bine pozițiunea mea față cu Sfântul Sinod.

Dar toată această discuție despre materialiști, despre catolici, despre protestanți ca adversari ai bisericei ortodoxe este cu atât mai nepotrivită pentru a atinge poziția mea ca ministru al cultelor, cu cât chiar în legea constitutivă a Sfântului Sinod al nostru este un articol special care zice:

> „dacă s-ar întâmpla ca ministrul cultelor să fie eterodox, adică de altă religiune, atunci în Sinod va fi înlocuit cu un ministru coleg al său ortodox".

Atât de puțin constituirea Sinodului nostru are a face cu ceea ce vorbiți pe aceeaș linie de luptă în contra materialiștilor, în contra catolicilor, sau în contra protestanților, încât prevede direct posibilitatea, care nu s-a întâmplat și cred că nu se va întâmpla, dar prevede posibilitatea să fie un ministru al cultelor eterodox. Vasăzică, nu poate fi în chestie această parte a interpelării d-lui Mârzescu.

Acum viu la chestie.

Despre ancheta despre care m-ați întrebat în interpelarea d-voastre, nu găsesc în dosarele ministerului nici o urmă; am pus pe șeful comptabilității și al cultelor să caute, și mi se raportează că nu există nici un raport de anchetă; singura adresă, pe care o găsesc în dosarele cercetate și care cam de departe s-ar putea interpreta ca fiind un început pentru o viitoare anchetă, este o adresă din 7 iunie 1880, foarte scurtă, în care se invită d. prefect de Neamțu să inspecteze „la toate ocaziunile" administrarea în general a monastirilor din acel județ, fiindcă acele monastiri ar fi din cele mai însemnate

O adresă, în care se zice că, „la ocaziune" să cerceteze un prefect cum se face administrarea, este o adresă cam vagă, și nu vă poate mira, dacă, fiind vorba numai de ocaziuni, nu s-a găsit îndemnat prefectul să raporteze mai de urgență ceva. În adevăr nu se găsește nici un raport despre starea financiară a monastirii Neamțu-Secu și nici o însărcinare specială cu vreo anchetă. De-abia acum un an, adică în toamna 1887, cu ocazia unei solemnități ordonate de predecesorul meu, d. Sturdza, pentru instalarea noului stariț, a fost însărcinat prefectul de Piatra să meargă la monastirea Neamțu și să citească decretul regal pentru introducerea noului stariț, și atunci prefectul raportează despre această solemnitate și adaogă la sfârșit că nu s-a putut ocupa de inventariul averii acelei monastiri, fiind membrii comisiei absenți.

Iată singurul răspuns, care are aerul de a se raporta la această adresă. Vasăzică, în dosarele ministerului nu găsesc nimic.

Acum la întrebarea legitimă a onor. d. interpelator, dacă averea ce se află la monastire se administrează conform cu legea comptabilității generale a statului, la această întrebare pot răspunde că, de când am intrat în minister, m-am preocupat, din întâmplare, tocmai de monastirile Neamțu și Secu, și la 9 august 1888, înaintea interpelării și chiar înaintea alegerii d-voastre, am trimis prefectului de Neamțu o adresă, și am insistat în prima linie asupra trimiterii de urgență a inventarului, fiindcă, în adevăr, de la secularizare și până astăzi nu se formase nici măcar inventarul averii monastirilor Neamțu și Secu. În fine, acum 3 luni, în octomvrie, am primit inventarul cu data adresei de trimitere de la 30 septemvrie 1888, și s-a trimis dar pentru prima oară de la 1860 un inventar al averii monastirei Neamțu și Secu; este aici, în fața d-voastre, compus din atâtea file câte vedeți, destul de voluminos, coprinde obiectele sfinte, cărțile destul de numeroase etc., descrierea nu este tocmai amănunțită, dar în fine este un început de ceva mai solid. La pagina penultimă este și arătarea vitelor lăsate la secularizare. Sunt specificate și apoi însemnate în total așa: 459 capete de vite de diferite soiuri, nu cred că d. interpelator dorește să-i citesc și specificarea fiecărui soi de vite. Acest inventar, datat de la 1888 iulie 12 – trimis de-abia la 30 sept. – este subscris de protoiereu, de un archiereu, de subprefectul însărcinat de prefect, și mai ales de noul stariț care recunoaște că această avere a primit-o în administrația sfinției sale. Vrea să zică, începem a avea o mai bună regulă, avem cel puțin o urmă de răspundere posibilă. Inventarul s-a făcut în patru exemplare, unul l-am primit la minister, unul trebuie să fie pentru curtea de compturi, unul presupun că este trimis S.S. Mitropolitului Moldovei, și unul este la mănăstire.

În ceea ce privește acum bugetul, în buget este o sumă relativ neînsemnată care se administrează de monastirea Neamțu și Secu. La anexa No. 12 din bugetul cultelor stă o cifră totală de 57 830 lei pe an pentru amândouă monastirile, compusă așa: din leafa unui superior, a 10 servitori și a unui medic din cheltuiala bisericei 4000 lei, a hramului 1 600 lei, nutrimentul a 258 monachi și 10 servitori 37 530 și îmbrăcămintea a 268 monachi, câte 50 lei pe an de unul, cheltuieli mărunte etc. Aceste cheltuieli sunt administrate, în ceea ce privește scriptele aflate în minister, exact conform legii comptabilității, adecă pe fiecare lună cu statul de prezență al călugărilor și al celuilalt personal; pentru fiecare astă cheltuială cu actele justificative obișnuite. Aici suntem dar în regulă și așa a fost totdeauna, în ceea ce privește scriptele aflate la minister.

Acum onor. d. interpelator denunță neregularități, ca de exemplu: deși ar fi încetat din viață un călugăr, s-ar fi cheltuit totuș banii aferenți pentru îmbrăcămintea lui; acei 50 de lei pe acel an, în chitanțele date la minister se arată cheltuiți pentru îmbrăcămintea unui călugăr.

Acum, că ar fi murit câte un călugăr și că înainte de a fi înlocuit, suma aferentă la îmbrăcămintea lui s-ar destina la alte

trebuinți, pentru aceasta pot răspunde, că în statele de prezență cari se trimit la minister, îndată ce încetează din viață un călugăr, se găsește înlocuit cu un altul, desigur înlocuit după propunerea Înalt P S S. Mitropolitului Moldovei aprobată în formă, și această parte merge la scripte în regulă. Dacă în fapt nu este așa, sau dacă, precum arătați, călugării, cari ar trebui să fie la mănăstire, se întrebuințează pentru alte servicii eclesiastice, aceasta rămâne de constatat în fapt; n-am avut cunoștință până acum. Decât, d-lor senatori, constatarea aceasta în fapt are partea ei delicată, și să mă scuze d. interpelator, nu știu dacă este nemerit să aducem anume această parte a discuțiunii sub forma, în care a prezentat-o d. interpelator înaintea Senatului, adică: să constatăm dacă un călugăr este întrebuințat și în cancelaria Mitropoliei, sau că Înalt P.S.S. Mitropolitul Moldovei ar fi încuviințat unui călugăr să fie portar și la o altă monastire; cu alte cuvinte, să se constate lucruri așa de mici, în cari se implică și o parte din administrație mai mult bisericească. Apoi, când d-voastră sunteți înaintea Senatului, întrebarea, cum un călugăr, care are 35 bani pe zi pentru hrana lui, mai are și o leafă de portar, sau cum un alt călugăr mai este întrebuințat și la Mitropolia din Iași, și încă puneți aceste chestii mai mici sub o astfel de formă, pare că s-ar întâmpla te miri ce enormități la monastirea Neamțu și Secu, permiteți-mi să zic că se depășește scopul folositor al unei asemenea discuțiuni, și nu plătesc cei 35 de bani pe zi ai unui călugăr, care ar fi și portar, atâta discuțiune publică în mijlocul Senatului. (Aplauze.) Cu mai puțin încă se plătește ca cu asemenea ocazie să începem a arunca un astfel de blam general asupra administrației bisericești din partea locului

Să mă ierte onor. interpelator a-i spune că, având în vedere cunoștințele d-sale în literatura bisericească și în administrarea bisericească, atunci când îmi anunțase interpelarea, credeam să văd te miri ce constatări precize de fapte însemnate, de o

gravitate oarecare, de un interes destul de general, pentru a merita o discuție solemnă în Senat. Dar când am văzut că este numai atât!

E neapărat regretabilă orce neregularitate, și promit că în ceea ce mă privește, mă voi ocupa și de aceasta. Dar dacă, precum am zis, e vorba de un călugăr că e portar la o monastire și de altul că e întrebuințat la Mitropolie, aceasta este puțin lucru. Voi ruga pe Înalt P.S.S. Mitropolitul Moldovei, căci fără grave motive nu vreau să mă pun în conflict cu Sf. Prelați, să binevoiască a cerceta asupra neregularității ce s-a arătat. Partea financiară a acestei administrări monastirești va fi îndeosebi cercetată, și dacă se va afla ceva important, voi avea onoare să comunic rezultatul onor. d. interpelator.

Conform unei dispoziții speciale a regulamentului Senatului, după răspunsul ministrului se dă din nou cuvântul interpelatorului. La replica senatorului G. Mârzescu din acea ședință răspunde iarăș

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, în întrebarea aceasta asupra administrării monastirii Neamțu, poate a simțit și d. interpelator că s-a redus la cam puțin ceea ce ne putea spune; dar acum în chiar chestia interpelării se amestecă o întrebare, în multe alte priviri, mult mai importantă.

Dacă ne mărginim numai la obiectul interpelării, întreb și eu la rândul meu: D-le interpelator, pentru administrațiunea monastirii Neamțu mie îmi faceți o imputare că s-ar lăsa legea administrativă oarecum în uitare? Tocmai mie, care vă arăt inventarul pentru prima oară făcut, ca să intru în legea comptabilității cu această monastire?

Apoi, d-lor, cu finețea ce o aveți, nu puteți distinge o politeță de redacțiune în răspunsurile mele, de o energie de administrare ce v-am arătat-o în acte? Am obținut inventarul,

are acum ministerul pentru prima oară elementele de control pentru acea administrațiune în monastire; eu am obținut acest rezultat, am stăruit pentru el înainte de a fi vorba de interpelarea d-voastre, pentru regula generală a unei administrații corecte.

Odată acest prim rezultat obținut, este vederat că controlul are să meargă mai departe.

Dar fiindcă este un stariț nou introdus, și fiindcă am crezut că acel stariț este cel dântâi stariț al monastirii Neamțu care a recunoscut ce avere a primit, n-am avut până astăzi nici un motiv – căci aci am să acoper și autoritatea și prestigiul lui – de a trimite anchete finanțiare peste capul unui om, care până acum mi-a dat primul act de administrațiune regulată. Și când din acest respect eu caut să îmblânzesc chestia, d-voastre trageți de acolo concluzia că eu zic că administrația civilă nu are ce căuta pe acolo în ceea ce privește legea comptabilității generale a statului? Dar în capul cărui om poate să treacă aceasta, care are a face cu administrația statului și poartă o parte a răspunderii? Vasăzică, nu este aci chestia; nimeni nu a zis un asemenea lucru.

Cu toată micimea acestei chestii, d-voastre voiți să-i dați niște proporții pe cari nu le are în sine, prin niște alterări de cuvinte, și mai amestecați și preoții de mir, cari adecă ar ști ce se petrec în monastiri și că aceasta contribuie la nemulțumirea lor și apoi mai vorbiți și de noi, că adecă tot promitem și n-am făcut nimic pentru îmbunătățirea soartei preoților de mir. Vedeți, asemenea înveninări ale chestiei, asemenea ațâțări într-o chestie arzătoare, care nu are a face cu comptabilitatea de la Neamțu, în contra acestora dați-mi voie a mă ridica. Dacă este acum vorba de clerul mirean, tocmai în momentul de față – din întâmplare chiar astăzi, nu mai departe – am discutat cu un Inalt Prelat însuș proiectul de lege elaborat pentru îmbunătățirea clerului de mir; aștept de la d-voastre și de la membrii opozițiunii din Senat ca să grăbească, împreună cu

noi, dezlegarea acestei chestii. Eu voi veni în Senat în această sesiune, peste puține zile, cu proiectul de lege care este deja făcut. (Aprobări.)

D-lor, fiindcă această chestie se agită și este o lucrare foarte importantă, și fiindcă S-tul Sinod, în sesiunea de toamnă și cea de primăvară, s-a ocupat cu mare solicitudine de ea și a transformat-o acum în proiect de lege, și fiindcă atunci, când este vorba de preoții de mir de pe la sate, nu pot lucra decât cu concursul întreg și binevoitor al prelaților, tocmai de aceea trebuie să mă lăsați să trăiesc, mai ales în vremea aceasta, în armonie cu prelații. Voiți pentru câtiva călugări, cari trec din monastirea Neamțu la alte ocupațiuni, să intru în conflict cu Mitropolitul din Iași? Sau să generalizez o anchetă finanțiară și să intru poate în conflict și cu alți episcopi? Nu mă veți atrage pe calea aceasta în momentele de față și nu mă veți atrage nici pe cale de a începe tocmai acum, când este vorba de chestia îmbunătățirii soartei clerului de mir, reforma sinodală, care este o chestie grea și foarte agitătoare de spirite. Avem destule agitațiuni în țară; Sinodul poate rămâne Sinod cum este. Mă felicit că prelații din Sinod s-au ocupat de soarta clerului mirean. Ne-am înțeles în unele puncte; proiectul se va prezenta d-voastre în această sesiune, în mod practic elaborat, și atunci voi fi cel dântâi a mă felicita de întinsele – o recunosc – cunoștințe eclesiastice ale onor. interpelator, și-l rog de pe acum să vină cu luminile d-sale să însuflețească această – în adevăr importantă lucrare – să-mi permită a zice mai importantă decât chestia acelor călugări de la Neamțu, cari mai merg și la Mitropolia din Iași și la poarta altor monastiri.

90

Asupra dreptului de interpelare

(Ședința Camerei de la 21 ianuarie 1889)

În secțiile Camerei se cerceta proiectul d-lui P. Carp, ministrul domeniilor, asupra vânzării moșiilor statului în loturi mici la țărani. Față de însemnătatea acestei legi, se propune amânarea numeroaselor interpelări înscrise la ordinea zilei.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. D-lor deputați, cred și eu că părerea exprimată de onorab. preopinenți e cea corect constituțională. Recunosc că interpelarea este un drept personal al deputatului, Constituțiunea i-l recunoaște. Regulamentul Camerei s-ar putea modifica asupra formalității de exercitare a acestui drept, s-ar putea zice, de exemplu, în regulament că interpelările să se dezvolte în o anume zi pe săptămână; niciodată însă regulamentul n-ar putea să înfrângă un principiu clar înscris în Constituțiune.

Al doilea, regulamentul de față, până când nu e modificat, este și el o lege, care trebuie păzită așa cum este astăzi, și cred și eu cu onor. d. Palade, că în conformitate cu acest regulament cel mai târziu după trei zile de la anunțarea interpelării, ministerul este obligat să răspundă, dacă insistă deputatul interpelator a avea un răspuns. Asupra acestui punct suntem dar cu toții de aceeaș părere, și vedeți că nu este de la banca ministerială nici o încercare de a slăbi, de a atinge, de a pune la îndoială dreptul de interpelare al deputatului.

Dar, d-lor, nu e mai puțin adevărat că sunt și necesități ale unor situațiuni importante, care se impun chiar interpelărilor; și fiindcă din partea unui eminent membru al opozițiunii, al minorității, din partea d-lui Kogălniceanu, a venit propunerea ca să treacă Adunarea în secțiuni până când va termina cu legea vânzării moșiilor statului; și fiindcă nici unul din interpelatori nu a ridicat un cuvânt în contra acestei propuneri a d-lui Kogălniceanu...

D. N. Blaramberg. Eu nu eram aci.

D. I. Nucșoreanu. Nici eu.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Erau alții și n-au ridicat nimeni nici un cuvânt; prin urmare, propunerea d-lui Kogălniceanu s-a primit de toți, și astfel a rămas ca o deciziune a Camerei luată în unanimitate în vederea importantelor legi ce se discută în secțiuni.

Acum onor. d. Blaramberg, care nu era prezent atunci, a declarat și d-sa, față cu aceste legi, că pentru astăzi consimte și d-sa la amânare.

D. N. Blaramberg. Pentru interpelarea mea; căci nu sunt stăpân decât pe dreptul meu.

D. ministru al cultelor și instrucției publice, T. Maiorescu. Față cu ceilalți domni interpelatori amânarea o avem, deoarece atunci, când onor. d. Kogălniceanu a propus să se amâne dezvoltarea interpelărilor, nimeni nu s-a ridicat contra; căci dacă s-ar fi ridicat în contra un singur interpelator, nu putea majoritatea, oricât de numeroasă ar fi, să-i ridice acest drept după regulamentul de astăzi al Camerii.

Cred dar că suntem înțeleși în chestia de princip și chiar și în cea de procedură. Putem intra astăzi în secțiuni, bineînțeles că, îndată ce se vor termina lucrările din secțiuni, mâine chiar, de se va putea, interpelările vor fi dezvoltate și guvernul va fi la dispoziția d-lor interpelatori.

D. Președinte C. Grădișteanu. Atunci, d-lor, cu consimțământul unanim al Adunării, interpelările se amână pe mâine, iar astăzi trecem a lucra în secțiuni.

91

Cinci răspunsuri relative la un tablou statistic, la biserica Ionașcu din Slatina, la luarea asupra statului a școalei comerciale din Ploiești (și în contra tendenței deputaților de a cere sporirea cheltuelelor), la clădirea școalei Normale în Câmpulung și la programul învățământului în școalele rurale

(Ședința Camerei de la 24 ianuarie 1889)

Precum s-a arătat mai sus, în nota discursului 80, vivacitatea atacurilor, la care este expus noul cabinet Teodor Rosetti din prima zi a înfățișării sale înaintea parlamentului, este un simptom al situației sale precare. După retragerea prezidentului Camerei Lascar Catargi și alegerea lui C. Grădișteanu în locul său, situația devine și mai anevoiasă. Chiar numărul exagerat de mare al interpelărilor este un simptom pentru aceasta; în singura ședință a Camerei de la 24 ianuarie 1889 se află la ordinea zilei 27 de interpelări, dintre care unele privesc pe ministrul cultelor și sunt întâmpinate de răspunsurile următoare.

A

Deputatul din Ploiești, C. C. Dobrescu, cere să i se remită un tablou de toate numirile făcute în învățământul primar sub ministerul de atunci, fiindu-i necesar pentru o interpelare.

La aceasta răspunde

Ministrul instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, onor. d. Dobrescu a cerut de la acest minister, prin organul prezidentului Camerei, niște dosare, în număr de trei, care i s-au pus la dispozițiune, și a mai cerut un al patrulea lucru, care este un tablou de toate numirile făcute de mine în învățământul primar și de toate avizurile date de consiliul permanent asupra acestor numiri. Apoi, onorabila Cameră, eu, care de pe această bancă am recunoscut ieri cel mai întins drept al oricărui deputat în materie de interpelări, permiteți-mi a vă spune că a satisface cererea d-lui Dobrescu, adecă a-i procura tabloul și copiile de cari a vorbit, este a însărcina administrația acestui minister cu o lucrare statistică, pentru care nu are nici timp, nici funcționari, căci s-a suprimat de mult referentul statistic.

Asemenea lucrări nu le pot ordona după simpla cerere a unui deputat. Este cu totul alta când însăș Camera va decide să fac aceasta, sau când ar cere o comisiune a Camerei, cum a cerut comisiunea budgetară așa ceva, în care caz tabloul s-a făcut.

În fața cererii d-lui Dobrescu, am onoare a declara că funcționarii de astăzi nu au destul timp să facă tabloul tutulor numirilor mele în învățământul primar și să copieze toate rezoluțiunile consiliului permanent, căci aceasta e o lucrare întinsă, afară numai dacă onor. Cameră decide aceasta, și atunci voi cere un mic credit pentru înființarea acestui fel de oficiu statistic, care să facă ceea ce cere d. Dobrescu.

B

La o interpretare a deputatului Deleanu pentru repararea bisericei Ionașcu din Slatina, răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Domnilor deputați, biserica Ionașcu din Slatina e astăzi ca orce biserică întreținută de stat. Nu văd pentru ce i s-ar destina un paragraf deosebit în budget. În decursul verei trecute nu s-a arătat din partea acelei biserici nici o cerere pentru reparații

Nu e vorbă: dacă s-ar fi arătat o cerere mare, nu s-ar fi îndestulat poate întreagă, fiindcă suma trecută în budget pentru repararea tutulor bisericilor și monastirilor din țară era numai de 65 000 lei, și era departe de a ajunge; dar oriunde s-a cerut din această mică sumă, am dispus să se dea o parte proporțională la toți. Însă, precum am zis, pentru biserica Ionașcu nu s-a cerut și prin urmare nu s-a dat. Acum, făcându-se cererea prin d. interpelator, va fi prevăzută la reparații și biserica Ionașcu pentru anul viitor cu o sumă proporțională.

Cât pentru chestia ceailaltă, că adică sunt moșii donate de Ionașcu bisericei, aceasta este o chestie pe care nu o putem deslega acum, și rămâne dar întreagă și de o parte și de alta. De bine-de rău, această avere se află astăzi secularizată, și, odată secularizată, venitul ei a intrat în venitul general al statului, și astăzi nu se mai poate susține că pentru cutare trebuință a bisericei Ionașcu să se întrebuințeze propriul ei venit. Aud că locuitorii din Slatina vor să facă proces statului; atunci vom vedea ce hotărește justiția. Astăzi trebuie să mă mărginesc a răspunde d-lui interpelator că în vara acestui an, din suma totală înscrisă în budget pentru repararea bisericelor, se vor face oarecare reparații și bisericei Ionașcu din Slatina.

C

Un alt deputat liberal din Ploiești, Radu Stanian, interpelează pe ministrul cultelor ca să grăbească a lua școala comercială din Ploiești asupra statului și primește următoarea întâmpinare, îndreptată în princip și în contra tendinței deputaților de a spori cheltuielile:

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Interpelarea aceasta mai corect trebuia să fie adresată numai d-lui ministru al domeniilor, fiindcă după legea de astăzi școalele de comerț nu se țin de resortul Ministerului Instrucțiunii Publice, ci de resortul Ministerului Domeniilor.

Dar fiindcă-mi este adresată și mie, voi răspunde cu în absența colegului meu de la Domenii. De altminteri, prin un articol special de lege se zice că școalele dependente de Ministerul Domeniilor se vor administra conform cu legea instrucțiunii publice.

D-lor, în legea instrucțiunii publice este zis: se vor înființa Școale comerțiale în mai multe orașe, între cari și Ploiești.

Nu cred că onor. d. interpelator poate de aici să deducă ca un fel de neobservare a legii, fiindcă adică nu s-a luat deja până acum asupra statului școala comerțială din Ploiești, pe care o întreține comuna. Ar fi o neobservare a legii numai atunci când ați arăta, ceea ce nu este, că în afară de orașele arătate în acel articol de lege, ar fi creat statul și întreținut vreo altă școală comerțială înainte de a fi înființat pe cele prevăzute în acel articol al legii instrucțiunii, între cari și cea din Ploiești. Dar aceasta nu s-a întâmplat. Ceea ce s-a întâmplat e că statul până acum nu a înființat toate școalele comerțiale prevăzute în lege, ci numai patru din șapte.

Apoi legea instrucțiunii nici nu prevede un termen, și, onor. interpelator, dacă este să vorbim de înapoiere în aplicarea legii instrucțiunii apoi gândiți-vă la marea nepunere în aplicare: învățământul obligatoriu de la 1864 și până astăzi la 1889 nu e încă pus în aplicare, din lipsa de școale în sate; și d-voastră vă mirați că nu s-a aplicat încă articolul din lege cu privire la înființarea tutulor școalelor de comerț. Nu trebuie să vă mirați de aceasta.

Cu toate aceste, d. ministru al domeniilor a arătat toată bunăvoința ca să se facă ceva pentru școala comerțială din Ploiești; și cred, cu drept cuvânt; căci mi s-a arătat de colegul dv., d. Ienescu, cu cifre, că districtul Prahova e unul din districtele, care contribuie în modul cel mai însemnător la

veniturile statului și în proporție e districtul care primește cea mai mică parte în compensație.

Evident că această disproporție nedreaptă trebuie să dispară; dar vă rog nu puneți chestia pe neaplicarea sau neobservarea legii de către guvernul actual. D-voastră mai ales, d-le Stanian, care sunteți deputat din Ploiești, acum ca și mai nainte, binevoiți a nu ne face imputarea ca de ce în singurul an 1889 nu facem noi ceea ce nu s-a făcut în 12 ani de zile de amicii d-voastră. (Aplauze, ilaritate.)

Dar cine era primarul Ploieștilor și totodată deputat în fosta Cameră? (Aplauze.) Am avut și eu onoarea să vă fiu coleg pe atunci, și recunosc că d-voastră erați unul din colegii cei mai plăcuți și cei mai simpatici; dar tocmai pentru că erați așa, erați unul din deputații cei mai bine văzuți și influenți ai acelei majorități. (Aplauze.) Iacă dar primarul din Ploiești, în special bine văzut și influent în partidul d-sale, căruia fostul ministru al său d. Stolojan i-a suprimat subvenția stabilită ce se da școalei comerțiale din Ploiești, și d-sa atunci nu găsește momentul oportun (aplauze) să protesteze în Cameră și ne cere acum nouă, ca deodată și numaidecât să reînființam noi la Ploiești ceea ce nu noi am suprimat (aplauze), ci din contră se suprimase în timpul unei majorități apropiate de convingerile d-sale politice. Vasăzică, pe acest teren să nu punem chestia; să o lăsăm mai bine pe terenul pus de d. Ienescu, pe acela al unui județ care contribuie așa de mult la veniturile statului și care ar avea dreptul să aibă și el mai mult din beneficiele statului; asemenea pe terenul pus de d. ministru al domeniilor că e în adevăr o școală bună și că d-sa va face ce va fi posibil pentru ea.

Dar fiindcă d. Stanian a făcut aluzie la acea dezbatere în Senat, îl rog să-și amintească un cuvânt constituționalicește foarte just pronunțat acolo de un senator: e o procedare curioasă ca să vie Camera să ceară guvernului cheltuieli; aceasta e răsturnarea adevăratului sistem constituțional. Guvernul cere cheltuieli și Camera le încuviințează, sau le restrânge, sau le refuză. Dar este lucru nepomenit în bun sistem constituțional ca să vie Camera și să ceară guvernului cheltuieli, nu într-un caz excepțional, nu în 2, ci în 10, în 20.

Mai toate interpelările d-voastră se traduc prin cereri de cheltuieli. Esența sistemului constituțional este însă din contră că deputații, cari au control asupra administrației cheltuielilor publice, să fie mai nainte de toate economi cu punga contribuabililor; istoria merge așa, că guvernele au voit să cheltuiască prea mult, și Camerile, pentru a cruța punga contribuabililor, i-au oprit și i-au moderat pe această cale.

D-voastră din contră vreți să împingeți la cheltuieli, acesta nu este adevăratul sistem parlamentar.

Nu e lucru mai plăcut pentru un ministru decât să-i dați mijloace să cheltuiască. Care ministru de culte or de domenii nu ar fi fericit să facă școli de comerț, să facă și teatre la Iași, atenee la București, ș. c. l, ș. c. l.?

Dar, d-lor, scuzați-mă, noi trebuie să venim cu un budget echilibrat; nu putem merge cu cheltuieli nechibzuite; eu cred că asemenea cereri nu pot fi bine discutate decât în comisia budgetară, și atunci când se propune o anume întrebuințare într-o parte, să știm ce economii putem face în altă parte.

Iată, d-lor, ce aveam de răspuns la interpelarea d-lui Stanian.

D

La întrebarea d-lui Dr. Sache Ștefănescu, deputat de Câmpulung, în privința clădirii școalei normale în orașul pe care îl reprezenta în Cameră răspunde

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, în această zi binecuvântată, în care am fericirea de a răspunde la atâtea interpelări, am deosebita fericire de a putea răspunde foarte scurt la interpelarea de față.

Da, lucrarea e hotărâtă de predecesorul meu, angajamentul e luat în sensul arătat și voi face tot posibilul ca să înceapă construirea edificiului chiar în campania acestui an.

E

În sfârșit, propunerea abruptă a deputatului C. Popovici relativă la niște reforme propuse de d-sa în programul școalelor sătești, se înlătură prin următoarele cuvinte:

Ministrul instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, programul învățământului școalelor sătești, după legea instrucțiunii publice, pe care, nu mă îndoiesc, d. interpelator o cunoaște, trebuie să fie votat de Consiliul General al Instrucțiunii. Eu n-am drept să introduc programe după arbitrul meu. În Consiliul general de instrucțiune sunt reprezentați și învățătorii primari, și la prima sesiune va avea consiliul și din alte puncte de vedere să se ocupe de programele învățământului în sate. Cu această ocazie se vor discuta și întrebările atinse de d. interpelator.

92

Contra dării în judecată a ministerului Ioan Brătianu

(Ședințele Camerei de la 31 ianuarie și 1 februarie 1889)

Incompatibilitatea ministrului de justiție G. Vernescu și a partizanilor săi cu opera conservatoare, precum și retragerea lui Lascar Catargi din prezidența Camerei apropie situația modificatului minister Teodor Rosetti de criza finală, pe care o prevestesc îndeosebi cele petrecute cu ocazia dezbaterilor asupra dării în judecată a lui Ioan Brătianu și a colegilor săi ministeriali. Din aceste dezbateri face parte și discursul următor, pe la începutul căreia se petrece scena cu întreruperea făcută de ministrul justiției, de care vorbește introducerea istorică a volumului de față, pag. 36 (*ed. n.* – p. 1037).

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. D-lor deputați, îmi permit a vorbi de la această tribună neutră și nu de la banca ministerială; fiindcă ceea ce voi avea onoare a vă zice, va fi zis de mine mai întâi ca deputat...

D. Caton Lecca. Ca deputat nu puteți vorbi decât la rândul înscrierii. (Aplauze.)

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. În momentul în care a binevoit a mă întrerupe onor. d. Lecca, continuam tocmai cu cuvintele: apoi ca ministru, cu părerea sa personală, fiindcă nici n-am cerut autorizarea colegilor

pentru a vorbi în numele consiliului de miniștri, și mai presus de toate în chestia de astăzi vorbesc ca un membru al majorității din Cameră. În această calitate mai ales, d-lor deputați, am cerut cuvântul în contra propunerei pentru darea în judecată a ministerului Brătianu.

M-a surprins deja în discuția de azi acest fapt, și-mi permit a-l semnala de îndată majorității numite „liberal-conservatoare" din această Cameră, că cel dintâi care a fost chemat ca să ne sfătuiască pe noi de a primi darea în judecată este radicalul d. Panu (Zgomot). Radicalul d. Panu, consecvent ca radical, ne dă a înțelege că, dacă darea în judecată a Cabinetului Catargi de la 1876 nu a avut rezultate, precum ar fi fost bine să aibă, e că nu s-a urmărit până în definitiv, s-a părăsit; că precedentul ce trebuie să-l creați mai curând, ar fi ca să dați în judecată toate ministerele. Aceasta e lecțiunea ce ar vrea să urmeze o majoritate de Cameră conservatoare în țara aceasta? Că aceasta-i convine d-lui Panu, o înțeleg; că zdruncinarea orcărei formări de guvern în monarhia constituțională, așa cum e constituită, convine radicalilor, o înțeleg; dar să examinăm dacă ne poate conveni nouă.

D-lor deputați, d-nul Panu a zis că darea în judecată e un lucru, la care unii din d-lor s-ar fi angajat și care e mângâierea unora din d-lor. Vei recunoaște, onor. d. Panu, că precum unii din d-voastră sunteți consecvenți, când cereți darea în judecată, pot fi alții consecinți când din contră o combat. Îmi permit pentru aceasta a vă aminti un fapt: În ședința Camerei de la 2 decemvrie 1886, cu câtva timp înainte de dezvoltarea interpelării asupra brutalităților comise în redacțiunile ziarelor, în ședința Camerei de la 2 decemvrie 1886, când se discuta Adresa la Tron, cel ce are onoarea a vă vorbi acum a spus în mijlocul Camerei colectiviste – și o numesc astfel, fiindcă cuvântul de colectivitate e introdus de un autorizat reprezentant al său, d. Stătescu, și eu întrebuințez cuvântul în acelaș înțeles parlamentar, în care l-a zis și d-sa – în această

Cameră colectivistă a d-lui Ioan Brătianu, mi am permis a spune următoarele cuvinte, pe cari vi le citesc din *Monitor*

> „Eu prevăd vremea – poate să mă înșel, precum se pot înșela toate prevederile omenești – eu prevăd vremea, unde voi avea să fac apărarea d-lui Brătianu atunci, când va fi d-sa în opozițiune și când vor fi alții, cari îl vor ataca cu pasiune și, împreună cu relevarea erorilor ce le-a comis, vor voi să-l persecute împreună cu ai săi și să-i șteargă orce merit ce a avut."

Acuzarea de astăzi o prevedeam și era ușor de prevăzut; fiindcă în cei din urmă 4 ani regimul era căzut și căzut din ce în ce mai mult, și din cauza secetei de idei, de care cu drept cuvânt vorbia d. Panu, și din cauza încercării de a năbuși cu violență de procedări nemulțumirea crescândă și din cauza mai presus de toate a grozavei corupțiuni administrative ce se lățise în toată țara și care trebuia să producă o reacțiune violentă.

Dar dacă era de prevăzut și a fost prevăzută acuzarea de astăzi a d-lui Brătianu, trebuia prevăzută și necesitatea combaterii ei. A venit acum momentul important, în care o majoritate conservatoare și liberală să dea o dovadă de prudență și să nu lase să fie dusă, să alunece pe acest povârniș.

D-lor deputați, și aici mă adresez la colegii mei din majoritate, noi mai avem un precedent de darea în judecată a unui întreg Cabinet sub Constituția de la 1866, precedent pe care înțelegea d. Panu că-l vom putea invoca și pe care a căutat să-l înlăture, zicând că n-a dat rezultate, fiindcă n-a fost urmărit. Dar în precedentul acesta este altceva de relevat decât rezultatul de trimitere sau netrimitere înaintea curții de casație, altceva mai important și care trebuie să ne pună pe gânduri și în situația de față. Și de aceea permiteți unuia, care se afla între cei acuzați la 1876, să vă aducă aminte de acest element, care merită să fie, mai ales astăzi, luat în considerare

În ședința de la 8 iulie îmi pare, în orce caz în luna iulie 1876, s-a făcut propunerea de darea în judecată a cabinetului

Lascar Catargi, după cum se face acum pentru cabinetul I. Brătianu

Atunci erau 10 foști miniștri dați în judecată și din întâmplare sunt tot 10 azi, a căror dare în judecată se cere... Atunci printr-un fel de ironie, pe care colectivitatea pare că n-a simțit-o, numărul de 10 s-a făcut 11, fiindcă d. Teodor Rosetti a cerut însuș, ca o onoare pentru d-sa, să fie și d-sa dat în judecată, și colectivitatea s-a grăbit să-l dea și pe d-sa în judecată. Când s-a făcut votul pentru darea în judecată, în acea ședință a Camerei din 19 iulie 1876, erau prezenți 105 membri, s-au găsit șase cari s-au abținut, cred că a fost banca ministerială; căci declarase că nu se amestecă. A fost numai unul, care a votat contra, și au fost 98 pentru, adică unanimitatea minus unul, care a votat darea în judecată a întregului cabinet Catargi. A votat-o în urma a ce?

A votat-o în urma unei cercetări, unei anchete pe la ministere, cum se propune și astăzi de d. Blaremberg și de ceilalți subscriitori.

Nu mă miră acea anchetă de la 1876, și nu mă miră nici darea în judecată de la 1876. Dar iată ce mă miră și ce trebuie relevat ca cel mai caracteristic element pentru discuția de astăzi: aproape *unanimitatea* Camerei de la 1876 a votat lucrul următor în fruntea actului de acuzare: să se dea în judecată Lascar Catargi – și aici citez textul actual – „fiindcă a întrebuințat banii publici în propriul său folos". - Aici e punctul cel mai important, după părerea mea.

Vasazică, a dat în judecată acea Cameră pe un om, pentru că ar fi întrebuințat banii publici în propriul său folos, un om pe care unanimitatea țării și chiar colectiviștii înșii îl știu de omul cel mai cinstit în această privință. (Aplauze.)

L-a dat în judecată Camera cu unanimitate, după ce alesese ca să facă cercetarea onestității lui Lascar Catargi... pe cine? Alesese între alții pe d. Stolojan și pe d. Simeon Mihălescu (râsete), precum trimisese să cerceteze lucrările diplomatice de

la Externe pe d. Fundescu de la *Telefraf* (ilaritate), iar la Ministerul de Rezbel trimisese pe d. Radu Mihai (râsete generale).

Alături cu aceștia și împreună cu ei a fost ales și d. Blaramberg ca să cerceteze finanțele.

D. N. Blaramberg. Este cu desăvârșire neexact; vă declar în mod formal că n-am luat parte în acea comisiune și pot să vă citesc *Monitorul* ca să vedeți că am protestat.

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. Vă mulțumesc de relevarea d-voastre, fiindcă vreau să fie revelată orce neexactitate. Dar permiteți-mi să vă zic că nu aveați nimic de rectificat; fiindcă eu am zis numai că d. Blaramberg a fost ales.

D. N. Blaramberg. Da, însă n-am participat.

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. Rog să mi se aducă *Monitorul oficial* din iulie 1876, unde se constată că d-voastre ați fost ales la acele cercetări, coleg cu d-nii Stolojan și Simeon Mihălescu, coleg cu d-nii Fundescu și Radu Mihai. Rezultatul acelor comisiuni, o repet, a fost aprobat cu unanimitate, minus un vot și 6 abțineri, adică să se dea în judecată un Lascar Catargi, pentru că și-a însușit din averea publică bani pentru interesul său privat.

Față cu anume acest punct al acuzării, trebuie să zic:

A fost o infamie ceea ce s-a comis atunci. (Aplauze.)

D. N. Blaramberg. D-le prezident, vă rog să mă înscriți pentru chestie personală, și dacă cuvântul de infamie se adresează la mine, atunci d. Maiorescu să-l retragă la moment (Zgomot.)

D. ministru al justiției, G. Vernescu (către d. Maiorescu). Aveți mai mult respect când vorbiți de o Cameră întreagă.

D. N. Blaramberg. Cuvântul acesta trebuie retras la moment. (Zgomot.)

Fac apel la d. președinte, care este acolo ca să ne apere onoarea, când nu ne putem să ne apărăm singuri pentru ca

d sa să intervie ca d. ministru să retragă acest cuvânt. (Zgomot.)

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Nu s-a adresat d-voastră.

D. ministru al justiției, G. Vernescu. Atunci s-a adresat mie. (Aplauze prelungite.)

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Nu se adresează întru nimic d-lui Vernescu, colegul meu; nu se adresează în genere la nimenea personal, el are următorul înțeles: acest act, această judecată asupra unui om ca d. Lascar Catargi, care este recunoscut de toți ca om cinstit, și chiar de toți acei, cari atunci l-au dat în judecată, acest act, această hotărâre am calificat-o astfel. Și cum puteam să calific acel fapt? Dar în privința persoanelor, cari au luat parte în acel vot, nu am întrebuințat nici o calificare, și am zis din contră că toate aceste persoane recunosc astăzi că nu i se poate acestui om imputa un asemenea lucru.

D. T. Calimaki. Lăsați pe d. Catargi.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Onorabile d-le Calimaki, d-voastră veți argumenta în felul d-voastră, permiteți-mi să argumentez în felul meu.

Mi se aduce acum *Monitorul oficial* din iulie 1876, l-am aci și citesc pe cei cari au fost aleși pentru ancheta de atunci. Între acei aleși este pentru Ministerul de Finanțe d. Eugen Stătescu cu 71 voturi, d. N. Blaramberg cu 70 voturi, d. I. Codrescu cu 69 voturi și așa mai departe...

D. N. Blaramberg. Vă rog, constatați: nu eram bolnav?

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Aci, d-lor, este numai sumarul ședinței, nu văd pe cei absenți. Am avut a constata numai că d-voastră ați fost ales.

D. N. Blaramberg. Eu mă voi explica în ceea ce privește purtarea mea politică, dar în privința cuvântului, tot trebuie să-l retractezi, în orice caz.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Îl retractez în orice caz față cu orice persoană, căci nu este aci o chestie personală, este chestia numai de faptul în sine.

Aceasta s-a putut întâmpla la 1876, și s-a putut găsi atunci pentru asemenea enormitate o unanimitate de Cameră. Si acum vă pun următoarea întrebare: Cum a fost cu putință una ca aceasta? Ca să se primească o asemenea acuzare din partea aproape a unanimității unei Camere?

Și s-a mers atunci mai departe, s-au tipărit faimoasele patru volume scrise de d. Misail, și însuș acel act de dare în judecată, în fruntea căruia sta acea enormitate contra d-lui Lascar Catargi, precum sta și în contra altor foști colegi ai d-sale, s-a afișat la fiecare comună și l-am văzut eu încă în 1877 afișat la o comună. A fost atunci ales un comitet de dare în judecată sub prezidența d-lui Dimitrie Brătianu. Am aci mandatul de înfățișare și cel de aducere ce mi s-a trimes mie ca și celorlalți miniștri acuzați. Poartă semnăturile d-lor Stolojan, Costinescu, Misail, Giani și Fleva.

Ce dovedește aceasta? Aceasta dovedește că pasiunile politice pot să orbească așa încât să schimbe albul în negru și negrul în alb (aplauze); și pot să orbească, cum au orbit atunci pe mulți, încât să facă din omul cel mai recunoscut onest un om care a fost pus sub o asemenea acuzațiune (aplauze). Nu este așa, d-le Panu? Cum în alt fel să se înțeleagă acest fenomen, cum să se explice votul unanimității Camerei, care pune pe d. Catargi în această acuzare?

Nu cred că veți putea găsi altă explicare decât întâmplătoarea perspectivă falșă a unui moment pasionat, cum este totdeauna acela al luptelor politice prea încordate. D-lor, acea acuzațiune ministerială de la 1876, de altminteri față cu care tocmai cei acuzați au fost foarte indiferenți, a căzut de la sine. Au venit alegerile de la 23 ianuarie 1878, în persoana d-lui general Florescu și în persoana mea la Iași, și a doua zi

după alegerea noastră s-a retras simplu toată acuzarea ministerială de aceeaş Cameră care o votase.

Erau şi alte timpuri atunci; venise rezbelul dintre România şi Turcia, şi cu ocaziunea acestei crize externe, guvernul I. Brătianu a simţit în modul cel mai grav ce greşeală a făcut de a fi împărţit ţara în două, de a vedea că ţara este expusă la un asemenea pericol, pe când fusese sfâşiată în două părţi, din care una era ţinută prin şefii săi sub ameninţarea acelei acuzaţiuni şi cealaltă era singură reprezentată în guvern şi în Cameră.

Atunci ajunsese timpul în care le era mai frică acuzatorilor de acuzare, decât acuzaţilor, cărora nu le-a fost frică niciodată. Deci acuzatorii au căutat şi au găsit cel mai mic pretext ca s-o retragă.

D-lor deputaţi, dacă a fost rău, dacă a fost periculos de a împărţi ţara în două, aşa precum s-a făcut atunci sub ministerul Brătianu prin acea acuzare a cabinetului L. Catargi, oare sunteţi d-voastră siguri astăzi că o dare în judecată a cabinetului I. Brătianu nu o să fie tot aşa de rea, nu o să sfâşie iarăşi ţara în două părţi şi nu o să se întâlnească în aceeaş stare periculoasă cu evenimente complicate din afară? Cine este la noi, în mijlocul Orientului european, cine din români este cu o inteligenţă şi cu o siguranţă aşa de perfectă încât să fie în stare a zice în bună conştiinţă: Ţara aceasta este într-o aşa linişte internă şi externă şi va rămâne în o aşa linişte, încât poate să-şi facă satisfacţia unui partid de a ţine reprezentanţii celuilalt partid sub judecată?

Nici un om cu prudenţă politică nu va putea afirma aceasta.

Dar trec acum la un alt argument, d-lor deputaţi, însă văd că e târziu.

(Se închide şedinţa şi se anunţă continuarea discursului pentru a doua zi 1 fevruarie.)

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, aveam onoare să vă spun ieri – şi terminasem cu acest punct de plecare – că precedentul constituţional, singurul pe care îl avem de la aplicarea Constituţiunii din 1866 în privinţa dării în judecată a unui întreg minister, nu e de natură a ne încuraja pe această cale, orcâtă deosebire ar fi de persoane şi de împrejurări. Şi este o datorie cunoscută în materie constituţională mai importantă de a se întemeia cineva mai întâi pe examinarea precedentelor. Nu e de natură a ne încuraja, fiindcă trebuie să producă în conştiinţa fiecărui om imparţial îndoiala asupra părţii în care s-au amestecat pasiunile politice, şi-n privinţa părţii în care a putut domni dreptatea curată.

Acum pentru a-mi înlesni puţinele cuvinte, ce am să le spun în contra propunerii formulate de onor. d. Blaramberg, daţi-mi voie să fac o distincţiune fundamentală.

Dacă ar fi vorba de cererea unei cercetări, care să constate în contra unor miniştri anume că ar fi comis vreun delict sau o crimă; dacă a avut nefericirea această ţară de a vedea în capul guvernului ei oameni cari ar fi capabili de asemenea fapte, evident că este o datorie de legalitate mai presus de toate, ca asemenea fapte să nu rămână acoperite, ci să fie urmărite şi pedepsite. Aceasta este legalitatea supremă şi e unul din drepturile fundamentale ale Camerei – este chiar sancţionarea controlului ce trebuie să-l aibă Camera asupra puterii executive. – Dacă propunerea aceasta, susţinută de onor. d. Blaramberg, ar fi în acest înteles...

O voce. Le spune legea.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Cred că s-ar găsi mulţi pentru a face aşa ceva; eu aş fi pentru o asemenea propunere...

O voce. Modificaţi legea, nu se prevede în lege asemenea propunere.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Însă, propunerea d-lui Blaramberg, îmi cer voie să o caracterizez prin numele celui care e în fruntea ei și care i-a dat lectură în Cameră – propunerea de dare în judecată a celor două din urmă cabinete Brătianu nu se mărginește aci. Ea are introdus un element în ea, care îi dă caracter politic în prima ordine, și de aceea mai ales sunt în contra ei.

Iată care este această parte.

Se vorbește între punctele de acuzare acolo formulate, se vorbește, ce e drept, sub o formă mai acoperită, oarecum ca o frază incidentală, de chestia Basarabiei și de chestia Dunării. Onor. d. Panu, unul din subscriitorii propunerii, în vorbirea d-sale de ieri, a trecut cu ușurință peste aceste puncte, și relevând lucrul a zis că pentru acestea n-ar fi de părere ca să se dea în judecată; cu toate acestea a subscris propunerea. Apoi, d-lor, înțeleg și așa s-a făcut adeseaori și nici nu se poate altfel, înțeleg, că acolo unde o propunere coprinde părți esențiale cu cari te unești, să nu faci greutăți de redacțiune și să treci peste părțile secundare. Dar se poate zice că atunci când o Cameră a țării românești cere darea în judecată a unui minister, întrebarea despre pierderea Basarabiei și întrebarea despre Dunăre sunt chestii secundare? Poate să fie o faptă istorică de cea mai mare și mai dureroasă însemnătate, precum este pierderea Basarabiei, poate să fie chestia Dunării, o chestie vitală pentru țară, chestii de o a doua ordine pe cari să le strecori într-o propunere și pe cari să le treci apoi cu vederea parcă n-ar fi fost? (aplauze), se poate? Dar nu vedeți că din momentul ce s-au pus aceste chestii, dânsele covârșesc întreaga propunere și fac dintr-însa o propunere eminent politică? Așa fiind, nu puteți șterge din această propunere caracterul ei politic.

Este chiar o contrazicere în acea propunere și este cu atât mai caracteristic, că fiind contrazicere, s-au strecurat totuși cele 2 cuvinte Basarabia și Dunărea. Se propune darea în judecată a cabinetului Brătianu, în cele 2 ultime formațiuni ale sale; toată lumea însă știe că chestia Basarabiei era terminată, înainte de a veni penultima și ultima formațiune a ministerului Brătianu. Pentru ce dar se strecoară în propunere? Toată lumea știe că ultima și penultima formațiune a cabinetului Brătianu n-a avut să se ocupe de chestia Dunării: chestia era anterioară.

De ce s-a strecurat în propunere?

Cum? vin oamenii în Parlamentul țării serioși, cari știu ce vor și implică într-o asemene chestie, în așa contrazicere două din chestiile cele mai mari de natură politică pentru țara întreagă, și noi să trecem peste ele? Apoi în chestia Basarabiei era onor. d. Kogălniceanu, coleg cu d. Brătianu; în chestia Dunării era răposatul Vasile Boerescu, care a avut o acțiune remarcabilă – nu judec, dacă în bine sau în rău – aceștia nu sunt implicați în darea în judecată. Apoi atunci despre ce poate fi vorba în aceste două întrebări, dacă nu sunt în chestie persoane de acuzat? Așa cum se prezintă propunerea și cu aceste două întrebări, în contrazicere cu ea însăș, ea câștigă un și mai straniu caracter politic și ca o așa propunere politică, îmi permit a mă ridica din toate puterile mele contra ei.

Și vorbesc în contra ei, onor. Cameră, fiindcă întrebările de această natură se judecă istoricește, iar nu pe cale de proces înaintea Curții de Casație; fiindcă e cu neputință ca să deferi înaintea unei asemenea instanțe de autoritate judiciară înaltă, dar esențial nepolitică, asemenea întrebări de grea cumpănă pentru conștiința fiecărui ministru, întrebări, în privința cărora nimeni nu știe cum le-ar fi rezolvat, într-un sens sau altul, dacă nu e pus în împrejurările de atunci și nimeni nu mai poate repune astăzi chestia în toate împrejurările ei de atunci.

Asemenea lucruri s-au judecat istoricește și au contribuit fiecare pentru partea sa la toată dezvoltarea politică mai departe a noastră a tutulor, așa că nu în această privință e chemat un partid, care vine după altul învins în alegeri, ca să facă o propunere de dare în judecată.

Aceasta cu atât mai puțin, d-lor deputați, cu cât nu trebuie să uităm un lucru în toată această materie.

D. I. Brătianu a fost reprezentantul guvernului țărei timp de 12 ani. Dupe chestia Basarabiei, tot ministerul Brătianu cu majoritatea sa a avut favoarea soartei de a proclama și de a face să se recunoască independența și Regatul României. (Exclamațiuni, protestări)... și îmi aduc aminte în acel moment...

D. I. Dimitriu. Cer cuvântul.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. În acel moment al proclamării Regatului, îmi aduc aminte de unul din cele mai frumoase cuvinte, după aprețierea mea, ce s-au pronunțat în Cameră, de cuvântul onor. meu coleg Al. Lahovari, deputat atunci în opoziția conservatoare pe acele bănci alăturea cu mine, care, când s-a prezentat propunerea de Regat în Cameră, a spus majorității colectiviste: Noi conservatorii, dacă n-am avut favoarea să prezentăm noi o asemenea propunere, îi aducem însă ceea ce putem da și care își are și aceasta marca sa importanță, îi aducem unanimitatea Camerei și o aprobam din toată convingerea noastră. (Aplauze.)

A fost dar un act al acelui guvern de partid, asupra căruia unanimitatea țării reprezentată în Cameră s-a întâlnit.

Orce am zice dar noi, guvernul acela a avut momente în cari, precum era în capul guvernului țării, tot așa reprezenta în realitate și o întreagă situațiune primită de întreaga țară legală.

Dacă așadar am da un caracter politic propunerii de acuzare în contra ministerului I. Brătianu, dacă am face un asemenea act de la partid la partid, s-ar resfrânge acea parte a acuzării și asupra țării care a susținut pe d. Brătianu cu majoritatea ei în acel timp, cu încrederea ei, cu stima ei. (Aplauze, întreruperi.)

Onor. d. Panu trece așa de ușor – cum ziceam – asupra acestei cestiuni...

D. G. Panu. M-am pronunțat categoric contra.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Contra, dar scuzați-mă, cred că termenul ușor nu trece peste conveniențele parlamentare, eu găsesc ușor, dacă ați fi procedat astfel.

Când într-o asemenea propunere se pune o chestie așa de importantă, atunci, după părerea mea, dacă nu o primești, nu trebuie să subscrii propunerea. Onor. d-le Panu, fără îndoială chestii de aceste ca Basarabia și Dunărea sunt chestii naționale, precum pierderea Basarabiei este o durere națională, sunt prin natura lor și chestii politice, și atunci trebuie să ne uităm împrejur, să ne întrebăm, ce rezultat pot produce și în privința relațiilor noastre cu guvernele dimprejur.

Și aici trebuie să fim oameni politici: căci suntem un stat independent, și în mică poziție, dar în poziția bine hotărâtă, pe care o avem în Orient, trebuie să cugetăm cu maturitate, să ne gândim de două ori în asemenea materii.

A zice că nu trebuie să fii politic în asemenea sens și că trebuie să urmezi primul sentiment de sinceritate și de convicțiune, pe care nu mă îndoiesc că-l are d. Panu, aceasta este deprindere de jurnalist. Nu este vorba, jurnalistul este un om important în politică, dar sunt și alții mai importanți în politică; este mai important în politică membrul unei majorități din Cameră; și în guvern sunt membrii cari sunt importanți și cari au răspunderea unei situații politice, pe când jurnalistul este efemer, prin natura sa, și trebuie să scrie din zi în zi, și ceea ce scrie într-un moment, nu este așa de important, fiindcă trece momentul. Dar majoritatea Camerei și guvernul, care se ocupă mai ales de chestii permanente și nu efemere, fără îndoială trebuie să deschiză ochii în patru, când vine o discuție ca cea de față. Onorată Cameră, era cu atât mai stranie această încercare a d-lui Panu de a îndulci propunerea

de acuzare, astfel formulată, cu cât această întreagă procedare este o intervertire a rolurilor obișnuite într-un Parlament. Căci, d-lor deputați, vine o propunere ca aceasta, o propunere de așa importanță, încât orcum majoritatea Camerei care ar vota-o ia răspunderea unui act foarte important prin urmările sale posibile. Și sunt între noi, cei din majoritate, unii cari în înțelesul unei propuneri de urmărire nepolitică sunt de acord, și totuș propunerea de acuzare, în loc să vie din partea majorității, mărginită în limitele cerute de majoritate, ne vine din partea minorității în întinderea ce poate conveni minorității.

Și ceea ce găsesc straniu este zelul cel mare din partea unora din majoritate pentru darea în judecată a ministerului Brătianu față cu noi; apoi și noi am suferit, noi eram mai întâi cei dați în judecată. (Întreruperi.)

Noi n-am contribuit atunci nici la sosirea la guvern, nici la susținerea în guvern a ministerului Brătianu.

Eu știam pe onor. d. Panu un înfocat guvernamental al ministerului Brătianu mult timp.

D. G. Panu. D-ta ai fost ministru la Berlin sub Ioan Brătianu și ai fost însărcinat cu vânzarea moșiilor din Bucovina[1].

Cer cuvântul în chestie personală.

D. Președinte. Vă rog nu întrerupeți.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Aceasta nu e chestia personală.

Sunt în drept a discuta atitudinele politice ale unui deputat și nu le voi discuta decât pentru a trage o concluziune politică.

Î. știam pe onor. d. Panu șef de cabinet în ministerul Ioan Brătianu (Aplauze.)

O voce. Sub C. A. Rosetti.

[1] Cea dintâi afirmare e inexactă, despre cea de-a doua vezi mai jos nota la disc. 98

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Șef de cabinet în Ministerul de Interne al ministerului Ioan Brătianu.

D-le Panu, d-voastră care ieri ziceați că este rău empirismul în politică, se vede cât de colo la d-voastră tinctura științifică a sistemei pozitiviste. Vă rog să primiți o comparare curat științifică și nu empirică. Știți că luna este un satelit al pământului, dar pământul se învârtește în jurul soarelui și cu el împreună se învârtește și luna împrejurul soarelui. Se poate ca să te fi învârtit d-ta în jurul lui Rosetti, dar Rosetti se învârtea atunci în jurul lui I. Brătianu. Și când v-ați încercat d-voastre Rosettiștii să nu vă mai învârtiți în jurul soarelui I. Brătianu, v-au sfărâmat Brătianu și v-ați împrăștiat toți în toate părțile ca niște meteori, și numai un fragment de meteor, onor. d. Tache Giani, s-a mai alipit de soare în ultimele momente, tocmai când apunea. (Aplauze.)

D-voastră faceți așa parcă a venit d. Brătianu numai în ultimele momente nesusținut, nepreparat de alte elemente, din partea aceea care voiește acum să-l dea în judecată. Dar este evident, că o parte a răspunderii cade asupra acelora cari l-au susținut de la început. Și concluziunea aceasta mă face, pe mine mai ales, să fiu cu precauțiune și să mă uit de unde vine propunerea de dare în judecată, și să mă uit dacă vine mai ales din partea majorității sau vine din partea minorității; și cu aceasta, d-lor deputați, ajung la ultimul argument.

Dacă din propunere se șterge elementul de partid politic, elementul de înaltă discuție politică, cum este Basarabia și chestia Dunării, dacă se face o simplă propunere a majorității în acest sens restrâns, se simplifică discuția

Dar dacă este vorba ca să vină propunerea așa cum a venit, și purtată în parte de asemenea elemente, apoi eu trebuie ca membru al majorității să mă întreb dacă nu se mai ascunde și altceva îndărătul ei și vă mărturisesc că văd un grad de

emoțiune în această discuție care-mi pare că nu provine numai de la chestia Brătianu.

Onor. d. Panu a căutat să facă o deosebire între membrii, pe cari i-a numit junimiști, și alții din cabinetul actual, și a zis că d-sa înțelege că junimiștii nu împărtășesc ideea dării în judecată.

Și adică de ce? O spunea d. Panu: fiindcă a fost un moment, în care era încercarea unei înțelegeri între d. Ioan Brătianu și noi. Dacă aceasta este încă în cugetul cuiva, ca un lucru care ar influența convingerea noastră în dezbaterea de astăzi, atunci vă rog ca acest lucru să-l depărtați. În chiar actele, cari a binevoit a le reproduce d. Blaramberg în propunerea sa, se vede o scurtă declarațiune, – și este o dovadă de imparțialitatea d-sale – făcută de mine, nu aci, unde nu este față d. Ioan Brătianu, dar în fața guvernului d-sale și a d-sale: am spus dar acelei Camere a d-sale cum a fost această tratare și nu am fost dezmințit.

S-a adresat d. I. Brătianu la d. Carp și prin d. Carp la mine, sunt patru ani și atât de atunci: am avut o convorbire la d. Carp la otel cu d. I. Brătianu; da! Am repetat în acea Cameră, care a fost primul meu cuvânt din întrevederea cu d. Ioan Brătianu. I-am zis: este greu să se facă înțelegerea cu noi; și ultimul cuvânt al întrevederei a fost: nu cred că se poate face aceasta, este prea greu. Evident dar, că era aici o chestie de principii; și permiteți-mi a adaoga, că în aceiaș ședință a Camerei am zis: ce, adecă dacă am fi voit noi să intrăm în ministerul Brătianu, nu ne primiați?

Dacă n-am voit atunci, evident că a fost o chestie de principii care ne separa, și dacă n-am primit atunci, când era d. I. Brătianu în atotputernicia sa, nu puteți insinua astăzi, că în discuția de față ne rămâne vreun gând ascuns în privința d-lui Brătianu, ceea ce numesc francezii *une arrière-pensée*.

Este cu atât mai nepotrivită această insinuare, cu cât la noi în țară niciodată disentimentele cele mai mari, când a fost

vorba de a se face o lucrare comună în scop politic, nu au împiedicat împreunările. În chestii, cari nu sunt personale, politica hotărăște; și s-au văzut multe feluri de împărecheri. (Zgomot.)

Fiecare a lucrat după convingerea lui momentană; și ați văzut lucrând pe d. L. Catargiu alături cu d. D. Brătianu, pe președintele consiliului acuzat la 1876 alături cu președintele comitetului de acuzare de la 1876.

Prin urmare, nu sunteți în drept să ziceți că prin aceasta s-ar putea modifica sau influența convingerea noastră în discuția de astăzi. Nici votarea pentru darea în judecată, nici votarea contra dării în judecată nu vor impiedica întru nimic, după precedentele din viața politică a țării noastre, relațiile viitoare posibile între oamenii politici.

O asemenea insinuare nu este dar motivată.

Ultimul argument pentru care sunt contra propunerei d-lui Blaramberg, este acesta: A numi o comisiune, care să facă cercetări, care să descopere delicte sau crime comune, aceasta este o lucrare care trebuie să se facă și care se poate face în toată regula, în toată liniștea și în toată măsura, precum se cuvine să domnească în materie de justiție.

Dar a face o acuzare politică, aceasta însemnează a face o agitare de pasiuni, și trebuie să fie așa; căci dacă o asemenea propunere are rațiune de a fi, ea trebuie să fie purtată de mișcarea simțimintelor țării. O acuzare, care ar fi primită numai de o întâmplătoare majoritate în Cameră, fără ca să fie purtată de interesul țării, ar fi o nefericire pentru Cameră, nu ar putea să stea în picioare, ar muri de la sine, precum a murit și acuzațiunea de la 1876, unde atunci noi, cei acuzați, ceream să fim judecați, și acuzatorii împiedicau judecata.

O voce. Cer cuvântul.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Întrebare: Este o mișcare generală a țării pentru propunerea de astăzi?

Dar d-lor, noi cei de aici, majoritatea și guvernul, cei de la guvern suntem de puține luni, și cei din majoritate, pot zice, de puține zile numai aci Nu am avut încă timpul, și am fost împiedicați prin multe chestii laterale de a face ceva bine. Dacă este o cerere principală a țării, este cererea, pe cât înțeleg eu, de a se aduce acele îmbunătățiri reale pe cari în diferite moduri le reclamă situația actuală. Aveți la ordinea zilei chestii de cea mai mare importanță: chestia vânzării pământurilor, discuția tocmelilor agricole, importanta chestie a magistraturii. Nu mai departe decât poimâine este o subscriere publică de mare importanță pentru creditul statului, este primul împrumut care se încearcă cu țifra redusă de 4 la sută, care face onoare creditului român, și care împrumut să fie acoperit în năuntrul țării. Apoi, în asemenea momente și cu așa situație, este cu putință să se distragă opinia publică și să se facă două curente cari se contrazic? Nu se pot produce într-o mișcare întreagă a țării două curente cu totul deosebite. Or vrea Camera să concentreze curentul spre ceva pozitiv, adecă să concentreze curentul spre lucrări folositoare, or vrea să-l deștepte și să-l concentreze spre ceva negativ, spre o lucrare de răzbunare politică. Amândouă curentele nu pot merge împreună și cred că este mai important ca să concentrăm toate silințele noastre la lucrări de activitate în sens pozitiv, decât la recriminări politice asupra trecutului. (Aplauze.) Orce are un caracter de asemenea recriminări, nu trebuie să fie primit în această majoritate.

Pentru aceste argumente, întâi fiindcă, după precedentele avute, nu este destulă garanție de nepărtinire, când este vorba să se judece politicește un partid de către celalt; al doilea, fiindcă în materie de a judeca politica unui partid nu trebuie să se uite că ministru. Brătianu a făcut parte din trecutul, din istoria țării, și trebuie să se cruțe acest sentiment al continuității istoriei țării în care trăim; și al treilea, fiindcă nu e bine să amestecăm un curent al mișcării generale în țară cu două lucruri cari se contrazic; nu e bine să împletecim mișcarea generală spre îndreptare cu o agitare de persecuție politică: sunt contra propunerii d-lui Blaramberg.

Găsesc că este, chiar din punctul de vedere al acelora cari o propun, o adevărată greșală politică, de a confunda politica cu o judecată de proces și de a ridica, căci este o ridicare, pe acei cari sunt politicește căzuți în alegeri, sub aparența – și aparența nu se va șterge – a unei persecuții de partid. Sunt căzuți în alegeri. S-a întâmplat căderea ministerului Brătianu așa cum nu s-a mai întâmplat o cădere de minister în această țară. Ce deosebire cu căderea de la guvern a ministerului Catargi! Era o alegere atunci făcută, ieșise pentru Senat o majoritate de câteva voturi. S-a retras constituționalmente cabinetul. În cazul din urmă însă, în cazul ministerului Brătianu, în mijlocul majorităților sale, în mijlocul alor săi și aici s-a adeverit cuvântul d-lui Carp ce-l zisese înainte, că d. Brătianu va cădea sub greutatea acelora, cari puneau apetiturile lor mai presus de interesele țării (aplauze) – în mijlocul Camerei sale a căzut ministerul Brătianu. Această cădere a fost urmată de verdictul electoral al țării, dar după toate acele garanții, pe cari le luase Camera d-sale pentru libertatea alegerilor, cu votul secret și cu lărgirea colegiilor electorale.

Din această cădere politică, din acest verdict al țării, al majorității țării legale, vroim să scoatem noi prin o propunere în contra întregului Cabinet Brătianu pe reprezentanții partidului căzut, și să apelăm de la hotărârea dată deja de țară, la hotărârea ce ar putea-o da câțiva membri de la Curtea de Casație?..

Aceasta nu cred că ar fi calea pe care putem să procedăm politicește.

Din toate aceste motive sunt contra propunerii d-lui N. Blaramberg. (Aplauze.)

93

Asupra dărâmării parțiale a turnului Goliei și asupra restaurării bisericei St. Nicolae din Iași de d. Lecomte du Nouy

(Ședința Camerei de la 14 februarie 1889)

Cu prilejul unei cereri de credit de 9000 lei pentru dărâmarea parțială a turnului Goliei din Iași, d. Nicolae Ionescu vorbește în contra dărâmării de clopotnițe (d. e. a turnului Colții din București) și dorește din contră exacta lor reconstruire și la Bisericele Trei Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași.[1]

Deocamdată ministrul cultelor răspunde, mărginindu-se la obiectul în discuție, adecă la explicarea creditului cerut.

D. ministru al cultelor, T. Maiorescu. Trebuie să fim recunoscători d-lui deputat din Iași de interesul ce-l arată pentru monumentele noastre istorice și artistice.

În ceea ce privește creditul de 9000 lei, ce se cere astăzi (și-mi veți permite să vă spun numai câteva cuvinte, fără a întinde discuția peste obiectul ei special), acest credit am trebuit să-l cer în urma nenumăratelor reclamări adresate ministerului din partea primăriei din Iași, nu de la d. Pogor, actualul primar, ci de la predecesorii d-sale, cari necontenit au

[1] Vezi mai jos și discursul 106.

cerut să se dărâme acel turn pentru motiv că amenința să cadă și pune în pericol viața trecătorilor, casele vecinilor etc.

În urma acestor reclamări am trebuit să însărcinez pe un architect ca să alcătuiască un deviz, din care să văd cu ce preț s-ar putea face lucrarea.

Ei bine, după deviz s-ar fi cerut 28 000 lei; suma mi s-a părut foarte mare; am scos mai întâi lucrarea la licitație publică; a ieșit cam acelaș preț asupra unui evreu. Chiar dacă aș fi aprobat rezultatul licitației ca sumă bănească, îmi venea greu să însărcinez cu dărâmarea unui turn creștinesc pe un asemenea heterodox, pe un evreu. După ce n-am aprobat licitarea, au început să vină la minister propuneri ceva mai scăzute.

Am însărcinat atunci pe d. arhitect Gavrilescu care, după devizul ce a făcut, a redus cifra la jumătate, la 14 000 lei, cea mai mică cifră la care s-a putut ajunge după atâtea încercări. Din acești 14 000 lei mai rămân de încuviințat cei 9000 propuși prin creditul de față.

Printr-un raport, făcut acum vro 3 ani de arhitecții-ingineri însărcinați de primărie, între cari era și d. Tzoni, mi s-a atras atenția că nu trebuie să se dărâme turnul întreg, că este un adaos superior la clădirea turnului, care s-a făcut mai târziu și din greutatea căruia s-au produs acele crăpături periculoase, și că, dacă se va dărâma această parte superioară, restul va putea fi conservat și reparat.

Eu, care am trăit mult timp la Iași, mai cunoșteam și însemnătatea istorică a acestei biserici. Am însărcinat dar pe de o parte pe d. Gavrilescu, să se mărginească în dărâmarea părții adaose a turnului; iar pe de alta d. Gavrilescu mi-a făcut o expunere asupra întregului monument în valoarea sa istorică și artistică, din punct de vedere al unei restaurări totale.

D. Gavrilescu a lucrat întru aceasta cu zel și, trebuie să o recunosc, cu un fel de entuziasm artistic.

Mi-a prezintat și un mic deviz pentru repararea unei părți a edificiului celuilalt. Așadar d. Gavrilescu e însărcinat cu

lucrarea, nu numai cu dărâmarea acelei părți a turnului care amenință pe trecători, dar și cu repararea părții care trebuie păstrată, cum și cu primele începuturi pentru restaurarea edificiului principal.

Prin urmare, s-a lucrat în această privință cu totul de acord cu dorința exprimată de onor. d. Ionescu.

Dar acum intervine în discuție Mihail Kogalniceanu și zice între altele:

„Ideea restaurării monumentelor noastre sunt dator să declar că a găsit un sprijin puternic în Regele nostru, atât în București cât și în Iași, pururea Majestatea Sa s-a ocupat de a face să se restaureze monumentele noastre; turnul Goliei, care amenința ruină, or Sfântul Nicolae-cel-Mare, cel bogat, unde se ungeau vechii Domni ai Moldovei, Majestatea Sa a zis să se restaureze fără a se abate până la temelie. Eu nu mă plâng atât de abatere, dărâmare, cât și de sistemul greșit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sfântul Nicolae, atât de cunoscută de toată lumea ortodoxă, prin următorul fapt: la aceeaș oră, din naintea acelorași ochi, se oficia sfânta leturghie a ortodoxiei în trei limbi; vin trei capele în rând: în mijloc se serba în limba vechie grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei, vorbeau deodată în lauda Domnului.

Ei bine, eu susțin că nu trebuie să ridicam acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă și de care poate fiecare român ortodox să se laude

Eu în tineretele mele am asistat la leturghie și am văzut pe tustrei preoții ridicând sfântul potir și preotul binecuvântând poporul în trei limbi. Hotărârea de a se face serviciul într-o singură limbă e o mare durere și e despuierea pentru orașul Iași de o tradițiune unică în felul său, și cred că dacă d. ministru va veni cu un proiect

de lege arătând că voiește să restatornicească biserica în architectura ei primitivă și în vechile ei tradițiuni, cred cum că în această Cameră nu se va găsi un singur deputat ortodox, care să nu dea banii trebuitori pentru aceasta.

De aci trec la biserica Trei Sfetite Dacă se va abate numai o parte, căci așa cred că are să se facă, atunci nu aș avea nici o plângere. Cu toate acestea eu mă mir ce inspirațiune ne-a venit să facem rezbel acelor puține monumente ce avem și apoi să venim cu alt fel de idei de restaurațiune.

Când s-a săpat la temelie, s-a descoperit acolo morminte de domni, doamne și domnițe în costumul lor și păstrate în așa bună stare ca și cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s-a făcut cu acestea? În mod pozitiv nu știu, faptul e însă că trebuiau puse și păstrate în muzeul din Iași cu îngrijire, iar nu să fie date în păstrarea unui preot, căci așa știam până mai deunăzi, care preot păstra și icoanele vechi ale mănăstirii."

Apoi cere numirea unei comisiuni și vorbește și de prea mare sumă cerută pentru dărâmarea turnului Goliei, de care se plânge în câteva cuvinte și d. Tzoni.

La aceste răspunde:

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. D-lor deputați, este bine înțeles că este vorba de dărâmarea parțială a turnului. Vă mărturisesc că și pe mine m-a impresionat în modul cel mai neplăcut scumpetea acestei dărâmări

De când am intrat de astă dată în minister, în martie 1888, mi s-a adus la cunoștință prin numeroase depeși că este urgent de a se dărâma turnul Goliei. Am telegrafiat eu personal într-o notă personală către d. Langa. Deși nu aveam onoare să cunosc pe d. Langa, care era atunci reprezentantul primăriei Iași, decât speram că este o persoană care se va interesa gospodărește de gospodăria orașului. I-am telegrafiat cam așa: Vă rog, spuneți-mi ca un bun gospodar, cât ar costa dărâmarea

turnului Golia. Am făcut dar apel la d-sa direct, fără alte forme de întârziere, şi am primit răspunsul telegrafic 30 000 lei.

O voce. Gospodăreşte.

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. M-a impresionat răspunsul. N am dreptul să zic mai mult, dar m-a impresionat.

M-am adresat atunci la prefect, amicul meu d. Negruzzi, şi i-am zis: Aflu că are să coste 30 000 lei. Nu se poate. Fă o licitaţie publică. A făcut o licitaţie si iertaţi-mă să vă spun că e lucru de mirare, cum într-un oraş unde toţi se plâng că nu este de lucru şi că este mizerie, rezultatul licitaţiei să fie puţin sub 28 000 lei şi încă şi condiţia ca antreprenorul să ia şi materialul vechiu!

Onor. d-le Kogălniceanu, ce să fac eu? 30 000 lei gospodăreşte, ceva mai puţin de 28 000 lei cu licitaţie, şi n-am aprobat licitaţia. Dar lucrarea se arăta urgentă. M-am adresat atunci ca în regie la d. Gavrilescu, şi d-sa mi-a propus 14 000 lei cu deviz în regulă, cea mai scăzută cifră ce am putut obţine după atâtea încercări. Acum dacă d. Tzoni ar avea bunătatea, cu cunoştinţele d-sale de acolo, în interesul cheltuielilor statului, să ne spună pe cineva care ar putea să facă cu un preţ mai redus această dărâmare, eu i-aş fi foarte recunoscător. Mie nu mi-a fost cu putinţă, cu toată procedura ce am întrebuinţat, după cum v-am spus, ca să ajung la o sumă mai mică de 14 000 lei, suma arătată de d. Gavrilescu, care de almintrelea în orce caz va justifica întrebuinţarea acestei cifre după regulele comptabilităţii generale.

Trec acum la cele zise de onor. d. Kogălniceanu. Când un deputat cu autoritatea d-sale vorbeşte pe larg şi de aceste monumente istorice şi artistice ale ţărei, banca ministerială nu poate sta indiferentă la această chestie. Nu este dar vina mea, dacă trebuie să dau şi eu o estensiune mai mare răspunsului, în afară de obiectul special al discuţiunii.

În ceea ce priveşte turnul Colţei din Bucureşti, aceasta n-a intrat întru nimica la cunoştinţa mea oficială, Colţea nu este una din bisericele întreţinute din bugetul Ministerului Cultelor, ea se întreţine de Eforia spitalelor civile; a fost dar o afacere între Eforia spitalelor civile şi Primăria Capitalei, cel mult şi Ministerul de Interne. Ministerul Cultelor nu a avut să intervie aci.

În ceea ce priveşte Sfântul Nicolae din Iaşi şi Trei Ierarchi şi în genere bisericile, monastirile şi clădirile cari depind de Ministerul Cultelor, voi răspunde următoarele: Voi împrospăta cu mulţumire Comisiunea monumentelor istorice care a rămas în părăsire. Pentru Sfântul Nicolae chestia este ceva mai grea, onor. d-le Kogălnicene. D. Lecomte du Nouy este un arhitect-artist pe care trebuie să-l cred de cea mai mare valoare şi să vă dau şi d-voastră elementele acestei convicţiuni, care aş dori să o împărtăşiţi şi d-voastră.

Când la 1874 am intrat în minister, ştiam ca orcare din d-voastră, din lectură cel puţin, că biserica episcopală de la Curtea-de-Argeş este poate cel mai însemnat monument arhitectonic al nostru. La începutul secolului al XVI-lea s-a zidit de arhitecţi, de meşteri pietrari, şi s-a zugrăvit de zugravii bizantini, primiţi cu ospitalitate la noi de Neagoe-Vodă. Aceştia s-au pus să edifice pe pământul românesc un monument, care are marea însemnătate de a fi ultimul edificiu bisericesc adevărat bizantin, lucrat de ultimii artişti ai Bizanţului, vro 50 de ani după ce căzuse sub stăpânirea turcilor.

Prin acest fapt, prin concepţiunea lui originală, prin măestria amănuntelor decorative, acest monument este pentru istoria artelor în genere şi a arhitecturei şi ornamenticei bizantine în special, monumentul cel mai interesant.

Era dar o datorie a noastră atât faţă cu ţara, cât şi faţă cu interesul general al artelor în Europa ca să păstrăm şi să restaurăm această biserică în spiritul construcţiei ei primitive.

Am găsit lucrări începute pentru aceasta, şi am găsit în minister un contract încheiat cu un arhitect, d. Montureanu,

și cheltuiți deja 80 000 lei numai cu schelele pentru începerea restaurării.

Mi-a părut că d. Montureanu – nu zic nimic contra d-sale – dar de abia ieșit din școală, nu oferea garanție pentru o așa de însemnată lucrare artistică și istorică. De aceea am desființat contractul, și m-am consultat cu cine am știut mai competent, cu d. Odobescu în prima linie, cum să preced mai bine? Două posibilități se ofereau. Artiștii arhitecți pentru asemene lucrări cei mai în renume pe atunci în Europa erau germanul Semper și francezul Viollet le Duc. Veți găsi explicabil, că am ales pe Viollet le Duc. Am scris personal d-lui Viollet le Duc, și am căutat să-l încălzesc pentru monumentul nostru. D-sa mi-a răspuns foarte cald și s-a arătat gata de a veni în ajutor.

Ne-a trimis mai întâi pe arhitectul monumentelor istorice al ministerului din Franța, pe d. de Baudot, care a venit aici și a fost la Curtea-de-Argeș de a examinat monumentul în starea de decadență, în care se afla atunci. D. de Baudot a schițat un plan, cum ar trebui lucrat, și s-a întors cu acel plan la d. Viollet le Duc să-i raporteze.

În urma acestui raport, Viollet le Duc a găsit biserica noastră de la Curtea-de-Argeș vrednică de cel mai mare interes, și d-sa mi-a recomandat pe cel mai capabil artist-arhitect pentru o asemenea lucrare, pe d. André Lecomte du Nouy, care în acel moment era atașat la comisiunea francesă trimisă în Palestina, sub conducerea d-lui Clermont-Ganeaux, pentru cercetări arheologice și totodată lucra la facerea unor monumente comemorative pe urmele ce păreau principesei Latour-D'Auvergne că le-a descoperit despre trecerea Mântuitorului nostru Isus Christos.

Am scris d-lui Lecomte du Nouy, și peste câteva luni am primit răspunsul, a venit și d-sa, și am găsit în colegii mei din consiliul de miniștri de atunci cea mai mare bună-voință, și astfel a fost însărcinat d. Lecomte du Nouy cu restaurarea bisericei episcopale de la Curtea-de-Argeș. Ce puteam face mai mult? Arhitect special nu sunt; a trebuit să mă adresez la o autoritate europeană recunoscută, și am lucrat conform cu relațiunile ce mi le-a dat.

Permiteți-mi a spune că sunt fericit de alegerea d-lui Lecomte du Nouy, căci biserica episcopală din Argeș este astăzi restaurată așa încât face admirațiunea celor mai competenți cunoscători străini și indigeni.

Am fost cu atât mai fericit să văd terminată după atâția ani de muncă această admirabilă lucrare, cu cât la căderea noastră din minister, la 1876, mi-era teamă că va fi periclitată, după obiceiul cunoscut că ministerul subsecvent din alt partid să strice mai tot ce începuse ministerul precedent. În cazul de față am fost scăpați de acest pericol, poate grație întâmplării că Viollet le Duc, pe lângă marea sa autoritate, era și fondatorul unei foi foarte liberale, *le XIX-e Siècle*, și se afla în relații cu repausatul C. A. Rosetti. Și astfel d. Lecomte du Nouy a aflat grație și la d. Ioan Brătianu și la d. C. A. Rosetti, și a putut termina cu un strălucit succes lucrarea d-sale. Pe lângă această lucrare și în mijlocul ei, predecesorul meu, d. Dimitrie Sturdza, care a avut o inteligentă îngrijire pentru monumentele noastre istorice, a mai însărcinat pe d. Lecomte și cu clădirea palatului episcopal de la Curtea-de-Argeș, și cu restaurarea mitropoliei Târgoviștei, și a Trei-Ierarchilor și a bisericei Sfântu Nicolae din Iași.

O voce. Dar știți că se impută reaua lucrare ce s-a făcut acolo.

D. T. Maiorescu, ministru de culte. Am auzit și eu aceasta, chiar de la Înalt Preasfințitul Mitropolit din Iași, și de la alții. (Zgomot.)

Eu care nu sunt special în arhitectură și, scuzați mă, nici nu cunosc mulți alți cunoscători ai arheologiei arhitectonice la noi în țară, m-am informat de la d. Lecomte du Nouy, ca să-mi pot da seamă despre ce este vorba.

Iată punctul în discuție:

La unele din monumentele noastre bisericești de importanță artistică sunt în starea lor de astăzi două feluri de construcții. Construcția lor primitivă după planul și stilul epocei mai vechi, în care au fost clădite prin îngrijirea fundatorilor lor, și apoi construcții adause mai pe urmă, când se va fi ivit necesitatea de reparații, cari construcții posterioare însă n-au ținut seamă nici de planul primitiv, nici de vechiul stil mai corect; ci au fost făcute în voia întâmplării și într-o vreme de o evidentă scădere a spiritului artistic.

Când este astăzi vorba de restaurarea unui asemenea monument, naște numaidecât întrebarea de căpetenie: Ce trebuie restaurat? Trebuie restaurat monumentul istoric primitiv după planul și spiritul fundatorului său dintr-o epocă mai interesantă pentru dezvoltarea artelor? Or trebuie să se facă o reparare a edificiului așa cum a fost arhitectura lui stricată prin adaose posterioare de oameni, de arhitecți sau de meșteri cari nu au vrut să ție seamă de planul primitiv și au făcut altceva, au făcut un adaos de construcțiune hibridă contrară concepțiunii artistice primitive?

Acum, dacă găsiți vreun mijloc ca să deslegăm mai bine această greutate, să numim o comisiune, care însă să nu împiedice adevărata lucrare a artistului, ci numai să dea sfaturi, să supravegheze, să lumineze chestia pe cât poate, foarte bine! Toți dorim ca lucrarea să se facă cât se poate de bine.

Vă mărturisesc însă că mie mi-e cam teamă de asemenea comisiuni în materie de artă specială la noi în țară; se amestecă prea ușor aici tot felul de interese contrare.

În ceea ce privește icoanele sfinte de la Sf. Nicolae și obiectele găsite la săpăturile de la biserica Sf. Nicolae, costume bine păstrate de cel mai mare interes, am fost îndată încunoștiințat. D. Lecomte du Nouy este un artist, care se interesează pentru tot ce este obiect de artă, a cunoscut valoarea acelor obiecte găsite.

Eu am rugat pe I.P.S.S. Mitropolitul de Iași să primească deocamdată icoanele; și Înalt Prea Sfinția Sa mi-a zis să le las

în păstrarea preotului, care le ține în modul cel mai îngrijit. După ce se va termina lucrarea, icoanele se vor așeza la locul lor. Iar lucrurile celelalte, vestmintele găsite acolo și alte lucruri ce se mai pot găsi, cred că e mai bine să le aducem la muzeul din București.

D. M. Kogălniceanu. Este și la Iași muzău.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor și instrucțiunii publice. Eu cred ca e mai bine ca puținele lucruri artistice ce le avem de acest fel să le adunăm la un singur loc, decât să le împrăștiem prin orașe. De altminteri, veți avea prilejul să hotărâți aceasta la timpul său cum veți crede mai bine.

94

Asupra profesorului dr. Asaki

(Ședința Camerei de la 24 fevruarie 1889)

Deputatul de Craiova dr. Atanasescu își dezvoltă o lungă interpelare, în care laudă foarte mult pe profesorul dr. Asaki, se plânge de plecarea sa din țară și atacă pe adversarii săi de la Facultatea de Medicină din București, îndeosebi pe decanul de atunci al facultății, dr. Râmniceanu, și pe dr. Severeanu.

Înainte de a răspunde ministrul interpelat, intervine în discuție deputatul G. Dem. Teodorescu, aprobând pe profesorii adversari doctorului Asaki. (Vezi de altminteri mai sus nota la discursul no. 78, pag. 118; *ed.n.* – p. 1091).

Apoi vorbește:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor, d-rul Asaki este fără îndoială profesor de mare valoare, și în scurtul timp cât a șezut în țară și cât a fost profesor la Facultatea de Medicină din București, a știut, prin lecțiunile sale și prin lucrările sale științifice importante, să-și atragă iubirea studenților săi și considerațiunea publicului român în mare parte. (Aplauze.) Tot, dar tot ce am putut face din partea administrațiunii ministeriale, am făcut pentru doctorul Asaki.

De la început d-sa a fost introdus la catedra ce o avea în timpul din urmă, printr-o lege specială; acea lege specială mai

prevedea pe lângă doctorul Kalenderu și pe un alt doctor și profesor, pe d. Babeș, căruia însă prin lege specială i s-a prevăzut un institut de bacteriologie, și s-a format acest institut tot atunci cu o prevedere specială bugetară, așa încât d. Babeș în ceea ce privește institutul său și onorarul său excepțional are poziția sa particulară fixată prin lege.

Pentru d. Asaki, de altminteri foarte favorizat, și permiteți-mi a adăoga că merita această favoare, foarte favorizat de guvernul trecut, nu s-a făcut o lege specială afară numai pentru numirea d-sale ca profesor provizoriu în modul și rangul celorlalți profesori provizorii de Universitate; căci nu s-a prevăzut prin lege creațiunea specială de vreun institut al său, nici alt mod de a fi tratat d-sa altfel decât ceilalți profesori din țară, încât – să mă scuze onor. interpelator – vedeți că din capul locului, situația legală a d-lui profesor Asaki era diferită de aceea a d-lui Babeș. D. Asaki dacă ar fi dorit din capul locului să aibă o poziție alta decât ceea ce a avut la facultatea noastră, adecă așa cum este a tutulor profesorilor, făcea bine să stipuleze aceasta înainte de a fi primit funcția în condițiile în cari a primit-o; făcea bine, și cred că i se și acorda atunci, și d-nii Brătianu și Sturdza, cari-l susțineau, cred că ar fi fost în stare să treacă o asemenea excepțională lege prin Camera de atunci.

Însă nu s-a făcut; și știți pentru ce nu s-a făcut? Când a fost vorba să se cheme d. Babeș printr-o lege specială și personală, d-sa era între toți românii și poate în Europa – o putem zice fără exagerare – între puținii eruditi medici unul din acei cari a fost în specialitatea lui de bacteriologie de o reputațiune recunoscută pretutindeni. Nu ar fi fost chiar cu putință, ca la noi în țară, sub forma unui concurs obișnuit, să examineze un juriu profesoral pe doctorul Babeș în materie de bacteriologie. (Aplauze.) Și aci difer de modul de a vedea al onor. domn G. D. Teodorescu. Aci trebuia găsită o altă măsură decât obișnuitul concurs pentru a aduce ca profesor pe d. Babeș,

trebuia pentru aceasta sau o dispoziție generală pentru românii profesori în străinătate, sau o lege excepțională, precum s-a făcut de d. Sturdza.

Pentru d. Asaki însă, chestia stă altfel:

Murise doctorul Polizu, profesor de la catedra de anatomie, deci catedra de anatomie era vacantă.

Catedra de anatomie, cum este știut, cum și eu m-am informat de la profesorii din facultatea de medicină, este oarecum coloana fundamentală pentru tot învățământul medical.

Profesorul de anatomie pe lângă lecțiunile de anatomie la facultate, trebuie să-și consacre tot timpul la studiul anatomic, trebuie să petreacă, în afară de lecțiuni, tot timpul lui și în mijlocul studenților de medicină și la disecțiuni și la preparate anatomice, așa încât nu mai poate fi vorba de libera practică pentru un profesor de anatomie. Așa este și la toate celelalte facultăți de medicină din străinătate; profesorii de anatomie au o poziție excepțională, dânșii se consacră, fără libera practică, exclusiv numai învățământului de anatomie.

Așa și era în intenția dântâi să se aducă d. doctor Asaki la facultatea noastră de medicină, din Lille în Franța, unde d-sa era profesor agregat tocmai pentru cursul de anatomie. Și în acestea cred că era bine să i se facă și d-sale o poziție materială excepțională, și o și merita atunci. Atunci și pentru institutul său anatomic se putea face o situație mai bună fixată prin lege, iar nu lăsată la fluctuațiuni anuale, cum este în bugetul de astăzi. Așa a fost intenția dântâi. Și permiteți-mi, d-le interpelator, a crede că dacă se realiza așa, dacă d. doctor Asaki s-ar fi destinat catedrei de anatomie, ar fi fost foarte bine pentru facultatea noastră și pentru studenții noștri. Nu zic că nu a fost bine că a venit și așa, cum a venit d-sa, adecă pentru alt curs; dar ar fi fost mai bine dacă venea pentru anatomie; căci nu avem nici astăzi un profesor de anatomie, după adevărata cerință; așa că facultatea noastră de medicină nu este destul de întărită la această temelie a învățământului medical.

D. doctor Asaki a preferit o altă catedră, care să permită și exercițiul de liberă practică.

D. Babeș nu practică; este exclusiv consacrat profesoratului; pe când d. Asaki practica, și foarte bine făcea; căci știu că sunt familii în București, cari îi vor rămânea în veci recunoscătoare pentru eminentele servicii medicale aduse în practica sa chirurgicală. Foarte bine! Numai, d-lor, vedeți, dacă este așa, atunci d. Asaki să fie ceva mai moderat în celelalte pretenții. Căci pretențiile d-lui Asaki ar fi fost primite fără multă greutate, dacă era vorba de anatomie, unde d-sa ar fi fost unicul, cum este unic d. Babeș. Dar situația se schimbă întrucâtva, dacă este vorba de chirurgia operatorie, unde de! de bine, de rău, mai aveam și alții în țară, poate nu cu știința timpului din urmă cum o are d. Asaki – deși este penibil de a face comparații personale – dar în fine mai avem în țară profesori de chirurgie de o foarte mare abilitate și autoritate, cum era bătrânul Russo, la Iași, chirurg de mare valoare, cum este colegul nostru din Cameră d. doctor Severeanu, un chirurg de mare autoritate și vechi profesor la Universitatea din București.

Apoi vedeți, onor. d-le deputat interpelator și doctor, când într-o așa situație, față cu un coleg în vârstă și cu autoritate, precum nu contestați nici d-voastră că o are d. Severeanu, tot la catedra de chirurgie se aduce un alt coleg mai tânăr, orcât de renumit ar fi, trebuie să se păstreze oarecare măsură în procedeurile față cu amândoi. Dar când începi a favoriza prin buget, cum este dispoziția de la Eforia spitalelor, relatată astăzi de d. Teodorescu, pe unul mai mult, și lași pe celalalt sau pe ceilalți la o parte; când introduci la Eforia spitalelor pentru bolnavii d-lui Asaki plată îndoită, și lași pe bolnavii respectabilului Severeanu cu plată pe jumătate. . De! d-lor, nu găsiți că e ceva blesant în această procedare pentru d. Severeanu? Și vă puteți mira de iritarea produsă prin asemenea procedeuri?

E foarte bine că s-a făcut pentru doctorul Asaki; trebuia să se facă însă și pentru doctorul Severeanu; între ei nu trebuie să fie distincțiune la bolnavi. E foarte bine ca s-a instituit institutul de chirurgie pentru doctorul Asaki; dar nu trebuiesc să fie izbite și lăsate în umbră institutele altor colegi de la universitate; fiindcă prin asemenea procedare nu ai face decât să provoci gelozia în corpul profesoral. (Aplauze.)

A pune fățiș pe unii profesori în rândul întâi și pe alții în rândul al doilea, ca la drumurile de fier, unde se vorbește de clasa I și clasa II, nu cred că este o procedare nemerită în materie de instrucție și în afară de distincțiile prevăzute în chiar legea instrucției.

Iată o situație care nu este din vina doctorului Asaki, dar care nu trebuie să ne mirăm că a produs nemulțumirea în o mare parte a corpului profesoral.

Dar în fine vă spun aceasta pentru a vă explica cum s-a putut produce un asemenea disentiment foarte regretabil între colegii de la facultate.

Când am intrat în minister, la 23 martie 1888, bugetul deja trecuse prin comisia bugetară.

Trebuie să rectific aici o observare făcută de d. interpelator. Noul minister din principiu nu a luat nici o parte la fixarea și votarea bugetului actual. El este exclusiv opera majorității fostei Camere. În chiar ziua de 23 martie și la 24 martie, îmi pare, am trecut în secțiunile Camerei și am fost față la ultimele discuții ale subcomisiei pentru școli, cari se ocupa tocmai cu reducerea a peste 100 000 lei, ce i se impusese de comisia bugetară pentru echilibrarea (cam fictivă și aceasta) a bugetului. Dar am asistat ca un simplu spectator, fără a mă amesteca în discuție.

Dacă mă amestecam în o singură chestie, luam o răspundere pentru facerea acelui buget, pe care nu o puteam primi și nu aveam timpul material de a studia o lucrare așa de complicată, precum este un buget general. Căci după 6 zile, la 1 aprilie, bugetul trebuia să intre în lucrare. Eu execut dar

un buget, la facerea căruia materialmente n-am luat parte. Am asistat numai câteva ore și am auzit tăindu-se, îndreptându-se de subcomisiune din bugetul propus de predecesorii mei. După cât îmi aduc aminte, în adevăr, era doctorul Râmniceanu acela care, fiind membru al subcomisiunii, a cerut ca din 6000 lei pentru materialul institutului Asaki și din numărul mai mare de asistenți ceruți, să se șteargă 4000 lei, să rămână numai 2000 lei și numai un ajutor.

Așa s-a șters și s-a echilibrat bugetul astfel.

Cum am trecut de la Cameră în edificiul ministerial, am și găsit pe masă o hârtie, cea dintâi ce am văzut-o în minister, în care profesorul Asaki își da demisia. Atunci la martie, anul trecut, nu aveam onoarea să fiu în relații personale cu d. Asaki, d. Asaki frecventând mai ales cercurile, foarte natural din partea d-sale, cercurile guvernului trecut și ale partizanilor săi.

Dar cu ocazia aceasta am intrat în relații oficiale cu d-sa, și mi-am făcut o plăcută datorie de a face cunoștință mai de aproape cu d. profesor Asaki. Am fost foarte mulțumit de raporturile personale ce le-am avut cu d-sa, și recunosc, că e unul din oamenii cei mai inteligenți și cei mai plăcuți, în relațiile sale. I-am spus d-lui Asaki: Nu-ți da demisia la schimbarea unui guvern. Ce ești d-ta, prefect, subprefect, funcționar administrativ? Nu e bine aceasta. Noi cu toții dorim ca corpul profesoral să fie în afară de fluctuațiile politice; nu-ți da demisia nici într-un caz, dar în orce caz nu în minutul de față. Atunci mi-a spus că are să se plângă de unii colegi ai d-sale și de reducerea din buget a alocațiunilor proiectate pentru institutul d-sale.

Și eu l-am întrebat: Cum se poate ca tocmai la d-ta, așa de susținut de d. Ioan Brătianu – autoritatea d-lui Brătianu asupra Camerilor acelora e știută, – cum se poate să nu treacă în buget ceea ce dorea d. Asaki? Se vede treaba că d. Brătianu vrea, d. Sturdza vrea, dar, d-lor – știți proverbul popular – (ilaritate), d. doctor Râmniceanu nu vrea.

Am exprimat d-lui Asaki părerea mea de rău că institutul d-sale nu e prevăzut precum dorea să fie, și i-am spus că dacă pot din partea mea să fac ceva – bugetul fiind votat – în limitele bugetului votat și dacă la noul buget ce se va prezenta, voi putea să fac ceva, voi face cu întreaga bunavoință.

D. Asaki mi-a mulțumit și a rămas profesor. În adevăr când a voit să-și publice cele două volume de conferente ale studenților de la laboratorul d-sale de clinică chirurgicală, lipsindu-i mijloacele, ministerul având un fond pentru imprimate, i-am dat suma ce a cerut.

În proiectul de buget, trimis deja Camerei, și încă de mult timp, am prevăzut d-lui Asaki ceea ce cerea d-sa pentru institutul de chirurgie; ce e drept însă am prevăzut ceva și pentru ceilalți colegi ai d-sale, pentru ca să nu mai redeșteptăm acel antagonism nepotrivit. În proiectul de lege pentru reforma câtorva articole din legea instrucțiunii, proiect trecut prin consiliul de miniștri și care luni sau cel mai târziu marți va fi depus la Senat, e trecut în formă legala institutul de chirurgie, așa cum propuneți d-voastră din inițiativă parlamentară. Nu e însă prevăzută în proiectul meu de lege alocațiunea fixă pentru material, și cred că nici nu se poate fixa într-un proiect de lege; căci poate să fie momente când institutul de chirurgie să aibă trebuință de 15 000 lei și altă dată de mai puțin. Materialul institutului e prea flotant ca să-l putem fixa într-o lege.

Astfel stau lucrurile, când, deodată, fără o prealabilă încunoștiințare, la 18 ianuarie, găsesc pe masa ministerului, iarăș o hârtie de la d. Asaki, prin care spunea scurt: D-le ministru, am onoarea a-mi da demisia din postul de profesor. Mărturisesc – n-am dreptul de a avea aci impresii personale ca om particular – dar am găsit procedura neobișnuită ca raport oficial. A doua zi se prezentă și o deputațiune de studenți ai facultății de medicină. Eu cu cea mai mare mulțumire stau de vorbă cu studenții – sunt și eu profesor la Universitate și cred că și studenții și profesorii trebuie să lucrăm

cu toții împreună la înflorirea pe cât e cu putință a acestui edificiu de învățământ superior. Am ascultat, zic, pe studenți, cu mulțumire.

Studenții și-au arătat iubirea lor pentru d. Asaki și mi-au spus că pleacă.

Pentru ce, i-am întrebat eu?

– Pentru că nu e prevăzută în buget suma trebuincioasă institutului de chirurgie.

– Dar, d-lor, le-am răspuns eu, sunteți în eroare, s-a prevăzut deja în proiectul de buget suma necesară. În proiectul de lege, ce am să fac, prevăd și înființarea unui institut de chirurgie.

– Da, decât trebuie să fie asigurat d. Asaki că se vor realiza aceste proiecte.

– Vă pot asigura că am să prevăd în buget, că am să prezent proiectul de lege; dar dacă le va primi Camera sau Senatul, aceasta nu v-o pot spune cu siguranță; însă după dispozițiile ce le văd, și pe cât presimt eu, cred că va fi primit și că marea majoritate a acestei Camere va aproba tot ce se va cere pentru institutul d-lui Assaki. (Aprobări.)

– Dar mai este și Eforia spitalelor.

– Acolo, îmi pare rău, nu mă pot amesteca. Dar ce va depinde de resortul meu, va fi făcut.

– Vă rugăm să chemați pe d. dr. Asaki dv. personal și să-i vorbiți.

– Am răspuns studenților: Deși cred că putea d. dr. Asaki să fi venit de la sine la minister să-mi explice pentru ce își dă demisia, dar aici nu vreau să fie chestie de susceptibilitate. Voi face eu primul pas.

Cu aceasta s-a terminat vorba mea cu studenții, cari s-au purtat, de altminteri, într-un mod foarte cuviincios.

Îndată am scris d-lui dr. Asaki invitându-l să vină la minister. A venit; mi-a arătat din nou dorințele sale. În proiectul de buget cerea ceva mai mult decât pusesem eu fără

să fi avut înțelegere cu d-sa. Am pus atunci prin un adaos suplimentar atât cât cerea.

Mai cerea peste ceea ce pusesem în proiectul de lege ca corespondența d-sale cu ministerul, ca șef al institutului chirurgical să nu treacă prin decan, ci să vie direct la minister. Am adăogat și aceasta în proiect. I-am făcut d-lui dr. Assaki tot ceea ce puteam face. Ne-am despărțit în mod prietenesc și a rămas să-și reia cursul. Și am auzit că a anunțat reînceperea prelegerilor sale. Mi-a părut cu atât mai bine, cu cât studenții pe vremea acelei agitări nu mai urmau prelegerile la ceilalți profesori, afară poate de unii.

Vă mărturisesc că nu înțeleg din toate acele mișcări cum se face că studenții nu se duceau nici la celelalte prelecțiuni. Este foarte regretabil ca studenții să fie lipsiți de lecțiunile d-lui Asaki; dar pe lângă aceasta să lipsească și de la lecțiunile celorlalți profesori, aceasta este îndoit de regretabil. (Aplauze.)

D. dr. Asaki mai dorea încă ceva: dorea să se schimbe acum decanul facultăței de medicină.

O asemenea cerere adresată ministrului este inadmisibilă. Nu există nici o formă legală care să dea dreptul ministrului să schimbe un decan în mijlocul funcțiunii sale.

D-lor, între noi, aici în Cameră, sunt și profesori de Universitate, e d. Nicolae Ionescu, e d. Cernătescu, e d. Tzoni și alții. Toți vă vor spune că decanul este o reprezentațiune liber aleasă de profesorii universitari ai fiecărei facultăți dintre ei pe termen de trei ani, și nu cred că este exemplu în istoria universitară din lume ca vreun ministru să fi destituit pe vreun decan în calitatea sa de decan. Cum o să mă amestec eu, ministru, în facultatea de medicină, să spun profesorilor: Rău ați făcut că ați ales pe cutare persoană ca decan. Profesorii au dreptul ca cu majoritate să aleagă decan pe cine cred ei.

Am spus atunci d-lui Asaki: Decanul este ales pe trei ani. Eu ca ministru nu vreau și nu pot să intervin aici, și d-ta ca profesor nici nu trebuie să dorești asemenea interveniri ministeriale. În fapt, d. Râmniceanu mai are să-și continue decanatul un an și jumătate. Eu nu cred că d-sa ține prea mult la această funcție, foarte onorofică după lege, dar uneori foarte anevoioasă. Poate se va alege un alt decan; situațiile acestea sunt după lege trecătoare. Nu-ți pot promite nimic până atunci; probabil eu atunci să nu mai fiu ministru: dar ca profesor pot vorbi cu colegii mei de la facultatea de medicină, pe câți îi cunosc mai de aproape: și este foarte cu putință ca atunci să se facă o alegere de decan care să contribuie la împăcarea facultății, dacă este vorba numai de atâta lucru. (Ilaritate.)

Ne-am despărțit cu bine, d. Asaki și eu, și de la această convorbire la minister. Era spre sfârșitul lui ianuarie.

Acum deodată, am aflat din gazete că d. dr. Asaki într-o bună seară, iertați-mă să zic peste noapte, a plecat și a ajuns la Paris. Aceasta am aflat-o a doua sau a treia zi. Institutul de chirurgie lăsat, permiteți-mi să zic, lăsat baltă; erau acolo instrumente și alte obiecte, era un fel de mică comptabilitate, era un inventar, care trebuia dat cu oarecare regulă succesorului; erau mai întâi de toate bolnavii de la spitalul Eforiei cari s-au văzut părăsiți deodată.

Eu nu am priimit la minister nici o încunoștințare, ci am aflat din jurnale, ca fiecare din d-voastră, că d. Asaki a plecat.

Ei acum, onorabile domnule interpelator, ce să vă răspund eu? Dacă regret că a plecat doctorul Asaki? Regret că a plecat eminentul profesor al facultății de medicină doctorul Asaki. Dacă aș dori să se întoarcă? Aș dori din toată inima să se întoarcă doctorul Asaki. Să-i facem toate înlesnirile; eu i le-am pus în buget și în proiectul de lege. Mai mult ce să-i fac? A plecat, s-a dus cam pripit; o fi știut omul de ce se duce. Poate are și alte interese. M-am informat și eu, am întrebat pe unii din prietenii săi, pe d. dr. Vitzu, unul din acei cari au contribuit ca să fie adus în țară doctorul Asaki, și mi-a spus alaltăieri, că a primit o scrisoare de la d. Asaki din Paris și că impresia d-sale, a d-lui Vitzu, este că doctorul Asaki nu se va mai întoarce.

D. G. Panu. Știu pozitiv că se întoarce.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor. Și eu doresc aceasta, dar vă spun impresia amicului său d. Vitzu.

Acum dacă recunoașterea meritelor sale științifice, ce o facem în această Cameră, va contribui să-l aducă înapoi, atunci mulțumesc d-lui interpelator că a făcut această interpelare și să sperăm că rezultatul va fi cel dorit de d-sa.

Însă, d-lor, sfârșind, nu pot lăsa nerelevate acele cuvinte ale d-lui interpelator, cari atacau autoritatea unei persoane oficiale, din resortul administrațiunii ministerului ce-l reprezent. Eu nu găsesc bine că s-a atacat decanul facultății de medicină, nu găsesc că este bine a se arunca în contra lui cuvinte ca cele zise de d. interpelator, că este o rușine prezența unui asemenea decan. D-lor deputați, decanul este alesul colegilor săi de la facultate și trebuie să aibă autoritatea sa întreagă față cu oricine și mai ales față cu studenții din facultate, și nu este nemerit din partea noastră să-i slăbim această autoritate, oricare ar fi de altminteri persoana decanului. Decanul Râmniceanu nu-mi este amic personal; aveți din întâmplare chiar o dovadă pentru aceasta.

Este în actele publicate de d. Blaramberg și distribuite Camerei pentru acuzarea ministerului trecut, un fragment din cele petrecute în o ședință a Camerei din 1887, și acolo ați citit că noă, celor din opoziție, ni se zicea că era să ne facă biftec. (Ilaritate.) Această expresie era de la d. Râmniceanu; prin urmare, vedeți că nu este vorba aci de simpatii personale ale mele pentru d-sa.

Dar acum este vorba de decanul facultății de medicină, de alesul corpului profesoral, a cărui autoritate morală trebuie ținută sus fată cu oricine și față cu noi cei din Cameră, cari trebuie să i recunoaștem și să i respectăm această autoritate.

Iată tot ce aveam să spun asupra interpelării de astăzi. (Aplauze.)

95

Răspuns la o interpelare în privința multor chestii de administrare școlară și apoi în privința salariilor preoților comunali

(Ședința Camerei de la 10 martie 1889)

Deputatul Ploieștilor, C. C. Dobrescu, își dezvoltă o lungă interpelare – numai în *Monitorul oficial* ocupă 22 de coloane –, în care, sub pretextul cererii de lămuriri asupra unei chestii, vorbește de o sumă de alte amănunte, neanunțate mai nainte, al căror obiect de altminteri se înțelege din următorul răspuns.

Îndeosebi merită să fie relevat cazul profesorului Vasilescu din Pitești, fiului de țăran, care a concurat pentru locul ocupat de un protejat al d-lui Dimancea și pentru aceasta și-a văzut două concursuri casate de Ministerul liberal de atunci (la culte d. Dimitrie Sturdza), iar ministrul ulterior, care a căutat să restabilească dreptatea, se vede atacat pentru aceasta de liberalul C. C. Dobrescu.

Asemenea incidente explică una din cauzele pentru cari învățământul public la noi nu a dat toate foloasele ce se așteptau de la el.

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii publice și al cultelor. D-lor, e un punct asupra căruia sunt de acord cu onor. d. interpelator, acela că legea trebuie să fie absolut respectată, că

nu e permis, dacă am o altă vedere, care reclamă o reformă a legii, să introduc alături cu legea actuală această reformă viitoare, care poate să fie primită, dar care poate să nu fie primită de parlament. Oricât de rea ar fi o lege, ea trebuie aplicată. Cine o crede rea, să o modifice pe cale legală. De acord.

Cred însă că legea s-a aplicat în toată rigoarea și că interpretarea d-lui interpelator e individuală a d-sale și după părerea mea greșită. Cred mai mult că marea majoritate a corpului profesoral o va crede greșită; de asemenea totalitatea juriilor examinatoare sunt pentru interpretarea ce s-a dat de administrația cultelor. Iată un răspuns occidental: căci e un răspuns absolut pentru respectarea legii, așadar un răspuns occidental la o interpelare cam orientală. (Ilaritate.) Căci, a mă interpela asupra administrației generale a instrucțiunii publice și a modului cum cred că trebuie să se aplice legea învățământului, și cu această ocazie a vorbi de liceul real din Brăila, de examenul înscris de la ianuarie, de concursul de institutori și de profesori, alături cu aceste 3 chestii mai generale de alte 13 chestii izolate și personale, de d. Vasilescu din Pitești, de o doamnă din Dobrogea, de d. Sfințescu, de d. Batalia, de d-nii revizori Ionescu și Petrescu, de preotul Străinescu și nu știu de mai cine; aceasta însemnează o surprindere intenționată. Când se dă ministrului trei zile ca să fie pregătit, pentru a nu pierde vremea Camerei cu lucruri improvizate, d-voastră dacă voiați să vorbiți despre toate aceste cazuri personale și izolate, trebuia să le specificați mai nainte în interpelare. Din întâmplare însă le cunosc pe toate, deși puteam să nu le cunosc și să cer cele trei zile regulamentare pentru a răspunde la toate aceste chestii necoprinse în interpelare. Voi răspunde însă acum, dacă nu obosesc prea mult Camera și în limitele scurtului timp astăzi disponibil.

Onor. d-le interpelator, să înlătur de la început tendența generală a atacului d-voastră și să dovedesc îndată și în puține cuvinte, că ați luat-o de-a-ntoarsele, ați greșit drumul și veți

ajunge la un rezultat contrar de cel ce-l așteptați. Tendența principală a imputărilor d-voastră relative la concursuri este de a arăta că eu am introdus în această materie semnul meu personal, arbitrul autorității centrale, puterea ministerială în contra spiritului mai liberal al legii instrucțiunii.

Nu este exact; tocmai contrarul este adevărat. Am scos toată această parte a administrației din arbitrul ministrului și am descentralizat-o, lăsând-o în competența juriilor, adecă a corpului profesoral reprezentat în juriile de concursuri. O veți vedea îndată.

Partea cea mai arbitrară a ministrului instrucțiunii publice este numirea de suplinitori și casarea concursurilor; partea liberală în spiritul legii este înlocuirea suplinitorilor prin titularii ieșiți din concursuri, ale căror jurii sunt în esență compuse din corpul profesoral.

Căci, d-lor, cine numește suplinitorii după simplul său arbitru?

Ministrul.

Este vreo lege care prescrie ministrului pe cine să numească suplinitor la o catedră vacantă? Este o lege care prescrie când să se scoată la concurs o catedră vacantă? Nici una. Legea zice numai ca să se publice concursul cu trei luni înainte de a se ține. Dar când anume să se publice, nu zice.

Ce este dar în arbitrul ministrului? De a numi suplinitori cât poate mai mulți și de a-i ține cât se poate mai mult timp fără a publica concursul.

Mai este în arbitrul ministerial de a casa concursul, chiar dacă l-a publicat, și de a menține iarăși suplinitorii, sau de a numi alții.

Am găsit astfel suplinitori de 4, 5, 7 ani, și multe concursuri casate de predecesorul meu.

Când am eu dreptul neîngrădit de lege de a numi suplinitori pe cine vreau, și când am dreptul de a casa concursul de câte ori vreau, și când tocmai eu ministru mă hotărăsc a înfrâna acest arbitru administrativ, a scoate cât mai multe

catedre suplinite la concurs, a nu casa concursurile și a micșora numărul suplinitorilor pentru a-i înlocui cu titularii recomandați de juriile profesorale după rezultatele concursurilor: atunci dau o dovadă că vreau să se respecteze spiritul liberal al legii instrucțiunii publice, să se respecteze descentralizarea și autoritatea juriilor corpului profesoral. Și atunci numai un lucru *nu* mi se poate imputa: că vreau să pun semnul meu personal, arbitrul meu administrativ în conducerea școalelor. Și dacă totuș o ziceți aceasta, să mă iertați, d-le interpelator, nu cunoașteți administrația și n-ați înteles chestia.

Vasăzică pentru arbitrul administrativ sunt la largul meu.

Acum, d-lor, să venim la detalii și să încep cu concursul lui Vasilescu de la Pitești. Este un bătrân țăran, neaoș român, într-o comună pe drumul de la Mușetești în județul Argeș spre Pitești. Acest om are cinci copii și a muncit ca doi să-i dea la carte și ceilalți cu el împreună să lucreze la plug ca să scoată banii pentru cartea celor doi.

Și, în adevăr, unul din băieții lui este acum judecător de ocol undeva în Moldova; iar celălalt – cel din interpelarea d-lui Dobrescu de astăzi – a putut intra în liceu, a terminat liceul, a urmat la Facultatea de Litere din București și este unul din cei dintâi licențiați ce au ieșit din facultatea noastră. Devine vacantă o catedră de istorie la gimnaziul din Pitești, rezidența districtului lui. Se prezentă omul la concurs și izbutește. Juriul îl propune ministerului pentru acea catedră. D. Sturdza casează concursul și publică altul. Se prezentă licențiatul Vasilescu la acest al doilea concurs și izbutește din nou. Juriul universitar îl recomandă pentru a doua oară. D. Sturdza casează din nou concursul și lasă tot pe vechiul suplinitor la Pitești, care nici nu s-a prezentat la concurs. Aceasta era la începutul anului trecut 1888. Cade guvernul Brătianu. Atunci bătrânul țăran de lângă Mușetești vine în Capitală și vine și fiul său, licențiatul nostru, ca să mi se tânguie. El zicea că prin influența d-lui Dimancea s-au casat acele concursuri și s-a menținut suplinitorul. Și bătrânul adaogă: Ce să fac? Nici acum la bătrânețele mele, să nu văd pe acest copil al meu, pe care l-am crescut cu atâta trudă, l-am trecut prin toate școlile din țară, și toți profesorii au fost mulțumiți de el, să-l văd și pe el așezat la școala pentru care a învățat?

Și atunci, d-le interpelator, mi-am zis și eu: un concurs casat, n-am dreptul să-l înființez, deși aveam toată dorința ca să-l pot înființa.

Îmi părea din inimă rău de acel bătrân, când gândeam să-i spun că voi publica din nou concurs, fiindcă aceasta era spaima lui după cele ce pătise. Cu toate acestea legea trebuie să fie lege: am publicat din nou la concurs acea catedră din Pitești, și licențiatul Vasilescu s-a prezentat pentru a treia oară la concurs. Era singurul concurent. Și atunci juriul universitar din București îmi raportează: acum patru sau cinci luni, am examinat tot noi pe acest om și știm că este bun; este singurul concurent, noi aprobăm concursul său din urmă și vi-l recomandăm din nou pentru catedra din Pitești.

D-lor deputați, este unul dintre d-voastră, afară de d. interpelator, care să creadă că am făcut rău de am aprobat această recomandare a juriului? (Aplauze.)

Ce era să fac? Să casez încă o dată acest concurs, aceasta ar fi fost ceva absurd. Ceea ce vă poate interesa, este să vedeți că n-am lucrat în mod arbitrar, ci am aprobat o părere a juriului. Cine-mi poate imputa aceasta?

Trec la cazul preotului Străinescu din Giurgiu.

Am publicat la concurs o catedră primară și juriul examinator din Giurgiu, întemeiându-se pe articolul din legea instrucției, care admite că se poate recomanda cineva prin cărți și proponimente, mi l-a recomandat pe baza aceasta. Eu l-am numit, nici nu cunosc pe Străinescu, dar fiindcă juriul l-a recomandat în baza unei prescripțiuni a legii, întreb: în ce am violat eu legea?

Al treilea caz, Petrescu, revizorul din Brăila. Ei bine, sunteți neexact informat și nu vă puteți scuza pentru această neexactitate.

D-lor deputați, onor. d. interpelator zice, că n-a avut și tabloul numirilor cerut de d-sa[1]. Știți că tabloul acesta al tutulor numirilor era cam greu de făcut. Decât a uitat d-sa să vă spună că ne-am înțeles personal amândoi ca să treacă d-sa la minister, unde-i sunt toate registrele deschise. D-sa m-a întrebat dacă poate să vină orcând, și am răspuns: cum nu! orce deputat are dreptul de control, poți să vii orcând și să cercetezi orce. Prin urmare dacă n-ați luat informații suficiente, nu este vina mea, ci a d-voastră.

D. Petreacu revizor școlar din Brăila? Să vedem și cazul acesta.

D. Petrescu la început a fost numit institutor cu concurs, și a funcționat ca institutor multă vreme și din institutor numit prin concurs, în cele din urmă negreșit definitiv, a trecut revizor la Brăila și a ținut conferențele obișnuite și a mers din clasă în clasă. Atunci s-a pus întrebarea juriului concursului primar din Brăila: Un revizor școlar, care mai nainte fusese numit institutor prin concurs și obținuse titlul definitiv și care a trecut apoi la revizorat și a fost revizor mai mult timp, mai poate acum să reintre iarăș ca institutor unde era înainte? Și juriul a spus: Mai poate, și atunci consiliul permanent a aprobat, și eu am aprobat consiliul permanent. Ce este aceasta? Este călcare de lege? (Ilaritate.)

Al patrulea caz: O doamnă din Dobrogea, numită institutoare.

Nu cunoașteți legea Dobrogei, onorabile interpelator; acolo nu se aplică încă legea instrucțiunii publice și nici nu se poate aplica; este statutul Dobrogei; căci nu este Dobrogea intrată în legea instrucțiunii publice, cum nu este intrată în legea constituțională politică. Membrii învățământului public în Dobrogea s-au numit și se numesc după propunerea revizorului școlar, și știți pentru ce? Pentru că legea instrucțiunii prescrie la concursuri primare intervenția comunei, care deleagă membrii în juriu, și pune școalele sătești și sub autoritatea consiliilor comunale; și în Dobrogea multe comune sunt turcești și bulgărești, și nu poate veni turcul ca să examineze pe un membru al învățământului nostru român, de pe teoria occidentală; căci ei au obiceiuri orientale. (Ilaritate, aplauze.)

Acum să vedem cazul dlui Stoicescu, învățător de la Pogoane. Dar am să relevez mai întâi un lucru.

Ați zis, d-le Dobrescu, că îndată după alegeri s-a schimbat revizorul școlar din Prahova. Este inexact! (Întreruperi din partea d-lui Dobrescu.)

Doriți să trec peste cuvintele „după alegeri?"

Apoi intenții malițioase le știu și eu, sunt și eu în Parlament de multă vreme și mai am și păcatul de a fi fost advocat și știu să brodesc cuvintele (ilaritate), și știu ce vrea să zică a produce un fel de atmosferă morală prin o insinuare piezișe, și a-ți da apoi aerul, că n-ai zis nimic rău.

Am schimbat pe d. revizor școlar din cauza alegerilor sau în vederea alegerilor? Nu. Atunci ce are a face vorba „după alegeri"? Nimic! (Ilaritate.)

D. C. C. Dobrescu. Un fapt.

D. Titu Maiorescu, ministru instrucțiunii publice. Un fapt? Sau o insinuare? *Post hoc, ergo propter hoc?* (Mare ilaritate.) Este inexact. Trebuie să fie inexact, scuzați-mă; nu-mi aduc bine aminte data, dar știu că trebuie să fi fost mult timp după alegeri și în afară de orce legătură posibilă cu alegerile trecute. Ați insinuat cuvântul „după alegeri" și eu vreau să relevez această insinuare și să o țintuiesc aici în Cameră

Îmi trebuia un revizor în Prahova și am întrebat pe d. Christu Negoescu, care nu-mi este amic politic, și pe ceilalți colegi ai d-sale de acolo, și pe d. Ienescu și pe d. Micescu, pe toți deputații profesori din Ploiești, vasăzică mult timp după alegeri, ca să-mi recomande fără coloare politică, un revizor

[1] Vez. mai sus discursul no. 89, lit. A.

cumsecade, căci eu numisem pe un literat român, de valoare după părerea mea, pe d. Vlahuță poetul; îl numisem revizor de vară în valea poetică a Prahovei. Dar nu s-a prea dus la inspecție; și când era de inspectat, inspectorul lipsea din Prahova, era în București, a lipsit chiar de la conferențele învățătorilor din Ploiești, la cari am asistat eu. Astfel, cu toată părerea mea de rău, am fost nevoit să spun acestui amic literar: nu ești bun de administrație la școli; și m-am adresat la d-nii din Ploiești să-mi recomande pe altul. Mi-au recomandat pe institutorul din Ploiești Iosif Ionescu junior. Nici nu cunoșteam pe d. Iosif Ionescu, dar am văzut și din actele ministerului că este un învățător cu merite. Poate că este un alegător înfocat al ultraliberalilor, fiindcă l-a recomandat d. Christu Negoescu, poate este un alegător al d-voastre, d-le Dobrescu. Dar nu de aceasta m-am preocupat, ci de școală, și l-am numit revizor.

Așadar cuvântul *după alegeri* nu are ce căuta aici. Apoi atunci să-l ștergem? Foarte bine; să-l ștergem! Cum am șters și cazul din Dobrogea și cazul lui Vasilescu, și al lui Străchinescu, și cum sper că vom șterge și pe celelalte. (Ilaritate, aplauze.)

Mi-a venit și mie, nu astăzi pentru prima oară, ci deja de vro trei zile fără să știu ce veți vorbi în interpelarea de astăzi, mi-a venit știrea că acest Stoicescu este om capabil și că revizorul a făcut rău să ceară depărtarea lui pentru incapacitate. Am cerut informații anume d-lui revizor și lucrul stă în suspens, și să mă păzească Dumnezeu să dau eu vrodată în cap unui institutor capabil!

D. Micescu. Cunosc foarte bine pe Stoicescu, mi-a fost școlar în școala normală, a fost cel dintâi școlar în școala noastră, și eu în toate împrejurările am urmărit pe foștii mei școlari; și mi s-a dovedit că este unul dintre învățătorii distinși.

D. ministru de culte. Foarte bine. Aștept explicările anume cerute de la revizorul Ionescu și voi examina cazul cu cea mai mare seriozitate. Dacă este învățătorul Stoicescu, precum îl arată d. Micescu, va fi reintegrat. Dar nu mă voi mărgini aici.

Găsesc inadmisibil ca un revizor pentru satisfacțiunea sa personală să-și permită a înnegri un bun institutor. Dar voi aștepta mai întâi explicările revizorului.

D-lor, când sunt peste 2000 de învățători și 1000 de institutori și profesori, tot ce puteți cere de la mine, este să am dorința legitimă de a face bine, și dacă găsiți ceva rău, semnalați-mi ca să îndreptez. Cum v-am spus, pentru cazul acesta al lui Stoicescu, este începutul de îndreptare deja făcut.

Trec acum la d. Sfințescu din Slatina.

Legea zice: Profesorii titulari de facultate sunt inamovibili, ei nu se vor putea strămuta fără a lor expresă învoire.

Profesorii universitari! Dar pentru ceilalți profesori? Dar pentru institutori?

Aici legea nu numai că nu oprește, ci pare că ar zice: Fiindcă am exceptat numai pe profesorii universitari, pe ceilalți mai ales, îi poate transfera ministerul. (Întreruperi.)

Practica așa este.

Onorabile interpelator, în proiectul de lege depus la Senat am propus inamovibilitatea și pentru membrii din învățământul primar.

Vrea să zică nu intenția mea o puteți acuza; dar practica este așa; și nu este astăzi altă autoritate în lege care să pronunțe strămutare, decât autoritatea administrativă. Eu în proiectul de lege am introdus strămutarea între pedepsele aplicate de pairi.

Ca motive? d. Sfințescu s-a zis că e vechi institutor și bun institutor în școală. Așa este. Dar mi s-a spus că e cam buclucaș, se ceartă cu prea multă lume; ba se amestecă când primăria cumpără un ceasornic, ba când zidește o casă, ba când face altceva etc. Astfel am primit în contra lui multe reclamații; și reclamații nu politice, ci de la părinți: Nu mai putem trăi cu omul acesta; luați-l de la noi.

Așa fiind, de ce, onorabile interpelator, veniți să luați apărarea lui Sfințescu, când eu m-am înțeles cu el?

Săptămâna trecută a venit la mine d. Sfintescu și mi-a zis: De ce mă strămuți la Zimnicea? am copii, strămută-mă la București. Și eu i am spus că aceasta nu se poate în mijlocul anului școlar; te vei duce acum la Zimnicea, dar la sfârșitul anului școlar ai să fii adus în București, unde sunt școli pentru copiii d-tale. D. Sfințescu mi-a mulțumit și a plecat.

Dacă este ceva ce-l poate neliniști pe Sfințescu, cred că ar fi interpelarea d-lui Dobrescu. (Aplauze, ilaritate.)

Dar îi promit d-lui Sfințescu, că n-are să-i facă rău interpelarea de față și că-l voi aduce în iulie la București.

Dar cu Batalia? Cu Batalia este altceva. Aici o parte din deputați vor fi de altă părere; dar sper că majoritatea mă va aproba.

D. Batalia este un învățător sătesc bun; dar ca învățător sătesc se amestecă foarte mult în agitările electorale, și se amestecă în următorul mod:

În timpul alegerilor un frate al său a închis pe un primar; și aceasta în momentele în cari în jurul Bucureștilor erau turburări. Și pe când fratele lui Batalia ținea închis pe primar, învățătorul Batalia venea și citea legea comunală, drepturile constituționale, ce pot să facă și ce nu pot să facă țăranii contra primarului închis și batjocorit de către locuitori. Iată faptul ce mi se denunță de prefectură; însă numai după denunțări administrative, eu nu schimb învățătorii. Am trimes revizorul școlar care mi-a relatat următorul fapt, și în urma acestui fapt am îndepărtat pe Batalia conform legii: s-a dus revizorul la fața locului, și când a vrut să ancheteze, a venit jumătatea satului ca să susție pe Batalia și jumătatea satului ca să-l acuze, și erau așa de aprinși o jumătate contra celeilalte, încât revizorul școlar, de frică să nu se întâmple bătăi și omoruri, s-a retras și a venit să mi zică: nu pot face ancheta aceasta. În fața acestui lucru, a cărui interpretare sta aci în conștiința mea, mi-a fost destul ca în împrejurările de față, să depărtez pe Batalia, și așa voi face în toate cazurile analoage cât timp voi sta aici. Când un învățător de sat, care e chemat să răspândească lumina între

copii și să atragă din partea tutulor părinților cu drag de învățământ copii în școala lui, când ajunge, pentru te miri ce interese în afară de școală, a produce o așa resvrătire în satul unde trebuie să fie și el tată la copii, încât jumătate din sat vrea să omoare altă jumătate, cari susțin sau acuză pe un învățător, acel învățător e rău, și nu se cade să rămâe în capul unei școli. (Aplauze.)

Termin acum, d-lor, cu chestia concursurilor. În legea instrucțiunii publice se zice: orce numire se va face prin concurs, adică numire provizorie; căci suplinitorii se numesc de ministru cum vrea acesta. Eu am dispus numiri în urmă de concursuri, pentru vacanțe similare, ca să nu las suplinitorii la arbitrul meu. Legea zice: pentru catedre vacante se publică concurs; dacă e un singur candidat, se face examen; dacă sunt mai mulți, se face concurs; ministrul vede cum a decis juriul și sau admite deciziunea, sau casează.

Ei, ce au decis juriile? Aci e defectul argumentațiunilor d-voastre și ceea ce l-a făcut să vorbească și pe d. Cernătescu, membru în multe jurii. Juriile trimit următorul rezultat: sunt două catedre spre exemplu vacante scoase la concurs; s-au prezentat, cum a fost acum la București, 53 de concurenți: de la proba înscrisă au fost respinși 44; au rămas 9 pentru oral. Din aceștia au trecut toți 9 cu note bune și la oral. Atunci juriile dau note de admisibilitate tutulor cari au trecut concursul cu succes. Când juriile, trimițând un raport, ar zice: acești doi au trecut, îi recomandăm, dar pe ceilalți nu-i recomandăm, eu n-aș numi pe nimeni din cei lipsiți de recomandarea juriilor de concursuri.

Când însă juriul profesoral, instituit după lege, iar nu după arbitrul meu, vine și zice, cum zice de regulă: Doi concurenți au ieșit mai bine, vi-i recomand pentru cele două catedre; dar și 3, 4 sau 5 alții au trecut cu succes, vi-i recomand pentru o catedră similară, și eu-i numesc: ce lege s-a călcat?

D. N. Voinov. Aceasta e schimbare de lege

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice. Nu e schimbare de lege, e absolut legitimă interpretare, e în chiar spiritul legii.

Dar acum, d-lor, care e necesitatea practică? Pentru ce adică un ministru, căruia i-ar fi mai comod să mențină un suplinitor, să se lipsească de acest drept, primind recomandarea juriului? Pentru următorul motiv practic...

D. N. Voinov. Privați d-voastre de dreptul de a se prezenta la concurs pe acela care s-a preparat pentru acea catedră?

D. ministru al instrucțiunii publice. Nu s-a făcut așa. Nu sunteți deprinși cu această parte a administrației.[1]

Se poate întâmpla și se întâmplă de regulă ca, pe când cineva a ieșit cu succes la concurs, să devină în acest timp vacantă o catedră similară, care, așadar, n-a avut timpul de a fi publicată la concurs; am acum un concurent pe care-l recomandă juriul; pe acesta, cred eu, îl pot numi la acea nouă catedră vacantă.

Părerea d-voastre contrarie, dacă o susțineți, nu va fi împărtășită de marea majoritate a tutulor acelora cari s-au preparat pentru profesorat, nici de marea majoritate a corpului profesoral. Și dacă e ceva care a liniștit și a adus încredere între concurenți și în această parte flotantă a corpului profesoral, e tocmai această măsură de interpretare a legii. Pentru ca să înțelegeți, să vă fac puțin istoricul.

S-a publicat concurs pentru două catedre primare din București. S-au prezentat 53 de concurenți. Concursul în fapt a ținut 4 săpămâni și dintre concurenți au ieșit 9 cu note bune.

Vă dați d-voastre seamă ce însemnează 4 săptămâni de concurs?

Institutori și institutoare fără avere vin în București și stau pe la oteluri 4 săptămâni, prezentându-se zi cu zi la examen, așa încât pentru dânșii e și un sacrificiu, precum este și o zdruncinare sufletească din cele mai mari. Și după 4 săptămâni de probe, se resping 43 ca incapabili; se recomandă de către juriu doi foarte capabili, și succesiv încă 7 capabili. Chiar în zilele acestea devine vacantă încă o catedră similară. Ce voiți d-voastră? Să se țină încă un concurs imediat după cel dintâi și juriul să recomande numai pe unul mai capabil și pe ceilalți, cari au reușit și ei, să-i declare lipsiți de orce drept?

Devine iarăși vacantă o catedră identică; se prezentă din nou; iarăș sacrificii pecuniare, iarăș zdruncinare sufletească; îl trece un concurent și pe acesta cu succes, dar nu iese cel dintâi. Și atunci să meargă veșnic la concursuri?

D-lor, am găsit în dosarul ministerului concurenți, institutori și institutoare, cari au trecut astfel 3, 4, 5, ba chiar și 6 și 7 concursuri, totdeauna cu succes, însă nu cei dintâi. Ei bine, ceea ce m-a făcut să iau această măsură, care nu este în contradicțiune cu nici o lege, a fost mila de acea sumedenie de concurenți, de acele relativ enorme sacrificii bănești și zdruncinări sufletești ale aspiranților la o catedră școlară.

D-lor, legea, orce veți zice, a fost bine interpretată în sensul acesta liberal, când am luat din mâna administrației centrale arbitrul numirii și perpetuării de suplinitori și am sancționat pe o scară largă și cu pazirea celei mai riguroase dreptăți rezultatele concursurilor așa cum ni le-au prezentat juriile profesorale.

Dacă nu înțelege d. reprezentant de Prahova acest element liberal în procederea mea, îmi pare rău pentru d-sa; dar cred că trebuie să-și caute alt teren, dacă vrea să mă combată.

Orele sunt prea înaintate și mă văd silit a încheia aici răspunsul meu. (Aplauze.)

În aceeaș ședință, la o interpelare a d-lui Dimitrie A. Sturdza, pe atunci deputat de Tecuci, relativă la neplata salariilor preoților sătești din districtul său electoral, răspunde

[1] Chestia e din nou și mai pe larg explicată în discursul no. 104 de mai jos, răspuns la o interpelare a d-lui G. Dem. Teodorescu.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Domnilor deputați, mulțumesc d-lui interpelator pentru semnalarea acelor fapte.

În administrația acestui minister sunt numai 180 de biserici, foste mănăstirești, celelalte biserici, în număr de 6000, sunt sub administrația comunelor, în ceea ce privește partea bugetară semnalată de d. interpelator.

Prin urmare interpelarea aceasta se cuvenea a fi adresată d-lui ministru de interne. Cu toate acestea răspund eu pentru d-sa.

În legea comunală plata salariilor preoților bisericilor comunei este o obligație, pe care o îndeplinesc consiliile comunale, și la caz când consiliile comunale nu o îndeplinesc, se poate îndeplini din oficiu de către consiliul județean or de către Ministerul de Interne.

În cazul de față, cum arată d. interpelator, comunele și-au făcut datoria de a înscrie în bugetele lor salariile preoților lor; însă consiliul județean a șters acele alocațiuni. Când consiliul județean de Tutova a făcut așa, a violat legea. Voi interveni imediat pe lângă d. ministru de interne, și vă asigur că se va restabili în bugetele comunale o alocație pentru preoții lor.

Fac însă rezervă în privința cifrei fiecării alocații, despre care poate fi discuție.

96

Chestie personală în privința „petiției de la Iași"

(Ședința Camerei de la 1 aprilie 1889)

Ministerul din acel timp:

Lascar Catargi, prezident și interne,
G. Vernescu, finanțe,
General G. Manu, răsboi,
Al. Lahovari, externe și *ad-interim* lucrări publice,
N. L. Gherassi, justiție,
C. Boerescu, culte,
Gr. Păucescu, domenii.

Frământările din Partidul Conservator, despre care am vorbit în introducerea istorică, produc efemerul minister de mai sus în împrejurările arătate la pag. 40 (*ed. n.* – p. 1039). Neapărat că încep îndată în Cameră explicări între ministrul-prezident Lascar Catargi și d. Petre Carp, în decursul cărora se impută d-lui Carp și participarea sa la așa-numita „petiție de la Iași"[1]. D. Carp rectifică îndată în Cameră eroarea de fapt cu pretinsa sa participare, și atunci ministrul-prezident implică în chestie pe autorul scrierii de față prin următoarele cuvinte

„*D. ministru-președinte Lascar Catargi*. În chestia cu suplica de la Iași, am spus că d. Carp, împreună cu d

[1] Vezi vol. I, pag 54 și urm. (*ed. n.* – 42 și urm.)

Maiorescu și alții din partidul d-sale, au adus acea suplică în Cameră și au sprijinit-o.

D. I. Negruzzi: D. Carp reprezenta atunci țara la Viena.

D. Lascar Catargi, președintele consiliului: Vă înșelați. Dar chiar așa de ar fi, chiar dacă numai d. Maiorescu ar fi adus suplica în Cameră, tot una este, cum am spus și ieri. D-lor, eu am dat dovezi întotdeauna că de multe ori știu să tac la atacurile personale ce mi se aduc fie chiar cele mai nedrepte, fiindcă nu-mi place să văd perzându-se timpul Camerei în asemenea discuțiuni, și de aceea nici acum nu mai insist asupra acelei suplice, ca să vă spun ce fel de program politic se coprindea într-însa și să vă arăt împregiurul cărora idei se formase acel grup, ai cărui conducători și inspiratori erau mai cu osebire d-nii Carp și Maiorescu."

La aceste cuvinte se vede silit să ia cuvântul și

T. Maiorescu. D-le președinte, cer cuvântul în chestie personală, relativ la ceea ce a zis d. prezident al consiliului.

D. vicepreședinte. D. Maiorescu are cuvântul.

T. Maiorescu. D-lor deputați, vă rog să mă scuzați dacă vă iau câteva secunde cu explicații; știți că lucrul nu e provocat de mine și nici merită să ocupe prea mult timpul Camerei. Ca toate chestiile personale, e și aceasta foarte indiferentă.

Petiția de la Iași? Petiția de la Iași a fost combătută de d. Carp totdeauna, și nu a fost ea însăș iscălită de mine și nici de d. Negruzzi.

E foarte curios, cu ce ușurință se lățesc la noi legendele neexacte. Singura mângâere este că ceea ce se lățește așa de ușor nu poate să aibă mare importanță, chiar dacă ar fi exact.

Aș fi iscălit sau nu petiția de la Iași, ce are a face? Cu toate acestea nu am iscălit-o.

Evident că d. prezident al consiliului credea că am iscălit-o; e numai o eroare de fapt care trebuie rectificată.

După întâmplarea de la sala Slătineanului în 1871, d. Lascar Catargi a avut marele merit istoric – care-i va fi totdeauna recunoscut de oamenii nepărtinitori – de a fi luat frânele guvernului și de a fi dus situația la bun capăt. Era o situație foarte critică; și d-sa a făcut un act de mare valoare când s-a interpus atunci cu toată energia și autoritatea d-sale. Era momentul unde părea dinastia noastră în pericol; d. Catargi a scăpat-o atunci.

Noi pe atunci ne numeam junimiști, și atunci ne luasem acest nume ca niște oameni cari se ocupau exclusiv de literatură în Iași.

Eu eram până la 1871 fericit de a nu face deloc politică, cu o singură excepție la 1866. La 1866, unii oameni politici din Iași, din cari sunt și unii din susțiitorii d-lui prezident al consiliului de astăzi, aveau aerul de a fi separatiști și de a voi să rupă Moldova de Valahia...

O voce. Altă legendă.

D. N. C. Aslan. Cer cuvântul.

D. M. Kogălniceanu. Cer cuvântul pentru o chestie cu totul nepersonală.

T. Maiorescu. Atunci avea aerul...

D. N. C. Aslan. Ce va să zică avea aerul?

T. Maiorescu. Aparența... Atunci am scris în contra acestei tendențe de la 1866; am scris și am vorbit cu violență și cu prea mare violență. Dar acesta era un moment trecător. Afară de acel moment noi făceam exclusiv literatură; noi: d. Vasile Pogor, Negruzzi, Gane, Rosetti și alții. D. Carp fusese singurul printre noi care făcuse politică; era și este principala d-sale ocupațiune.

Așadar la 1871, primăvara, venise d. Catargi la guvern: vine în Iași Măria Sa Principele Domnitor, însoțit de d. Iorgu Filipescu, mareșal, și de d. Costaforu, ministru. Și d. Costaforu vine la mine personal și la d. Pogor și ne face următorul apel[1]

[1] Vezi vol. I, pag. 42 (*ed.*) [illegible]

Nu se poate ca oameni cari au oarecare cultură și se ocupă cu o parte a intereselor țării, cum e literatura, să rămână în momentul de față dezinteresați de o altă parte a intereselor țării, care-și are în momentul de față mai mare importanță, adecă de situația politică. Astfel ne-a provocat să intrăm în mișcarea politică. Noi, ca prieteni literari, ne-am adunat și am discutat între noi propunerea. Am hotărât atunci să intrăm în mișcarea politică și să sprijinim acțiunea patriotică a d-lui Lascar Catargi de atunci. De n-ar fi fost d. Catargi, de ar fi fost oricine în acel moment, care susținea la guvern forma monarhică, noi, conform convingerilor noastre, l-am fi sprijinit din principiu.

În aceste împrejurări noi, literații junimiști din Iași, am intrat în politică; și aci e involuntara nedreptate a onor. prezident al consiliului, când ne impută oarecum noă petiția de la Iași. Găsirăm atunci format, nu de noi, ci nu știu de cine format, negreșit de un om mai în vârstă și cu o altă autoritate politică decât noi, probabil cu asentimentul d-lui Costaforu și Iorgu Filipescu, găsirăm – zic – format atunci în Iași partidul conservator, partidul politic, care vă susținea pe d-voastră, sub prezidența prințului Grigore Sturdza.

Când te hotărăști ca să intri în politică și să susții un guvern, noi fiind oameni până atunci numai literați și tineri, negreșit că te asociezi la situația ce o găsești. Așa, d-lor, am găsit pe principele Gr. Sturdza în această calitate de inspiratorul principal al conservatorilor din Iași.

Pe principele Gr. Sturdza eu unul nu avusesem onoarea de a-l cunoaște decât dintr-o singură convorbire anterioară, și aceasta era relativă la un studiu asupra teoriei atomistice, de care se ocupa pe atunci prințul Grigore Sturdza cu cel mai mare interes, și de lupta cu teoriile lui Kant.

Discutasem cu cea mai mare plăcere atomistica și Kant, nicidecum, după cum vedeți, politica. Când am văzut că d-sa e prezidentul situației politice din Iași, nici atunci nu m-am adresat la d-sa; dar, chemându-mă d-sa într-o seară ca să iau parte la acțiunea politică, principele Gr. Sturdza ne-a citit în acea seară, prima seară în care făceam politică conservatoare în Iași, ne-a citit într-un cerc mai intim petiția de la Iași, scrisă și concepută de principele Gr. Sturdza.

Această petiție, în adevăr, are și concepția energică și stilul lapidar al acestui cap în multe privințe eminent, numai cam schimbător în preocupările și predilecțiile sale; îl știam cu 6 luni înapoi afundat în atomistică și în Kant; iar acum îl vedeam în plină concepție politică.

Și încă eu, cam indiferent în ale politicei după cum sunt, n-am venit în acea seară decât târziu și numai după un îndoit apel, prin care mi să spunea ca să viu numaidecât. Adunarea se ținea în locuința principelui Sturdza de lângă Mitropolie, acum cam ruinată.[1]

Am găsit o atmosferă turbure. Din partea prietenilor noștri literari era – d. Carp era absent atunci, era la Viena, ne scria numai și a fost contra petiției – era d. Pogor, care zicea: nu intru în aceasta, căci între propunerile petiției de la Iași, concepută și scrisă, după cum am spus, de principele Gr. Sturdza, era o tendență de acțiune conservatoare ce o aprobam atunci cu toții; erau însă și niște lucruri, pe cari d. Pogor zicea că niciodată nu le putem aproba, și cu asemenea.

D. I. Negruzzi. Și eu.

D. Titu Maiorescu. Și d. Negruzzi.

Principele Grigore Sturdza cerea să se modifice legea electorală, să se modifice legea comunală în sens conservator; eram de acord. Dar mai cerea să se modifice Constituțiunea la articolul în care se vorbește de pedeapsa cu moarte, și unde Constituțiunea zice că nu se poate înființa decât în cazurile prevăzute de codul militar, prințul Sturdza cerea a se adăoga

[1] S-a cumpărat mai târziu de stat și s-a reparat pentru seminarul teologic.

„și pentru asasinate"; căci se întâmplaseră atunci câteva asasinate în Iași, cari înspăimântase pe multă lume.

De altminteri, cuvântul de „spânzurătoare", ce mi l-a aruncat ieri d. ministru prezident, îmi poate fi politicește indiferent. Căci, ca să vină un om politic să ceară pedeapsa cu moarte din materie militară și pentru un anume caz în materie civilă, este un lucru care nu atinge grupările de principii politice.

Pedeapsa cu moarte este însă o chestie însemnată pentru conștiința unui om de legi; și în această calitate d. Pogor și d. Negruzzi erau absolut contra, și ziceau, în momentul când am venit eu la acea adunare, că dacă stăruiește d. Sturdza într-aceasta, atunci nu se poate face nimic cu noi. Principele Grigore Sturdza nu a cedat, nici noi n-am cedat, și atunci eu am propus o redacție mijlocie – cei mai indiferenți găsesc mai curând un teren de conciliare.

Am propus ca noi să nu subscriem această petiție; numai cine o împărtășește în totalitatea ei, să o subscrie; dar fiindcă noi am fost apoi aleși deputați, ca aderenți ai partidului conservator, puteam arăta, în scris, că ne unim cu tendența acelei petiții și o vom prezenta Camerei, rămânând la Cameră să o primească sau nu.

Această tranzacțiune a primit-o prințul Sturdza și am primit-o și noi, d. Pogor, d. Negruzzi și eu. Acea petiție venită astfel de la Iași, este în cartoanele Camerei și puteți vedea că este ea însăș subscrisă numai de acei cari au primit-o în întregul ei; dar noi n-am iscălit-o, tocmai din cauza pedepsei cu moarte, ne-am declarat însă de acord cu tendența ei politică și ne-am angajat a o prezenta la Cameră, în ale cărei cartoane este și astăzi.

Așadar, vedeți, că onor. prezident al consiliului era puțin generos de a ne imputa noă spânzurătoarea, noă, cari tocmai ne-am luptat în contra acelei pedepse cu moarte, dar cari am căutat un mijloc de tranzacțiune ca să nu se spargă formarea conservatoare ce se făcea atunci în Iași sub principele Gr. Sturdza, pentru a vă susține pe d-voastre.

Ce este drept, se aștepta ca lucrarea petiției de la Iași să meargă mai departe; fiindcă prințul Gr. Sturdza stăruia în primele momente cu multă energie; am avut atunci onoarea să vorbesc cu d. Catargi, și d-sa a zis că nu este momentul a se face asemenea lucruri.

Am avut o întrunire la prințul Dimitrie Ghica la șosea, cu mai mulți conservatori din București. Însă nimeni n-a mai insistat, nici chiar prințul Grigorie Sturdza; căci după vro 6 luni l-am găsit pe prințul Grigorie ocupându-se de alte interese, de astă dată nu de atomistică, ci de invențiunea ingenioasă a unei violine sau a unui clavir. Cum vedeți, chiar și tendența petiției de la Iași, cu care noi ne unisem, a rămas astfel părăsită.

Repet dar, noi n-am subscris însăș petiția de la Iași. (Aplauze.)

97

Interpelare în privința deputaților prefecți în perspectivă. Interese private și idei

(Ședinta Camerei de la 19 mai 1889)

În contra ministerului Lascar Catargi, așa cum îl arată nota de la discursul precedent, se hotărăște în nou înființatul „club constituțional" să se mai adreseze înainte de închiderea sesiunii parlamentare câteva interpelări, care să releve reînceperea vechielor practici administrative, în contra cărora erau îndreptate vederile clubului nostru. Una din aceste este și cea următoare, cu a cărei dezvoltare a fost însărcinat autorul acestei scrieri:

D-lor deputați, vă mărturisesc că mă simt cam jenat în dezvoltarea interpelării mele prin cuvintele ce le-am auzit chiar astăzi rostite din partea unuia din cei mai eminenți membri ai majorității, rostite de două ori, și o dată subliniate prin aplauzele unora din d-voastră.

Onor. d. Apostoleanu contestă dreptul absolut și dreptul individual al deputatului de a-și dezvolta interpelarea la ziua prevăzută în regulament, și îl supune aprețierei majorității în unele cazuri.

Înțelegeți, cât este de neplăcut de a fi întâmpinat în chiar ziua în care voiești să vorbești, și eu vorbesc foarte rar, cu

asemenea aprețieri parlamentare, care voi să facă din dreptul tău o toleranță a majorității.

Cunosc teoria, am auzit-o tocmai așa în Camera colectivistă; era atunci susținută de onor. d. Lascar; se întâmplase să fie tot o interpelare a mea la ordinea zilei, asupra devastărilor redacțiilor de la 5 septemvrie; și atunci cu teoria aceasta, majoritatea Camerei a mers ceva mai departe, a amânat interpelarea câteva zile; dar în fine chiar Camera de atunci a revenit și a recunoscut că asemenea teorie nu se poate susține, până când nu se va modifica regulamentul actual al Camerei. Când se va modifica regulamentul Camerei, fiecare din interpelanți va avea să se conforme nouălor condițiuni, dacă nouă condițiuni vor fi puse. Până atunci dreptul meu individual este incontestabil, și mulțumesc Camerei că nu a dat mai multă urmare teoriilor onor. d. Apostoleanu.

Voci. Cer cuvântul.

T. Maiorescu. D-lor deputați, nu mi-aș fi permis – abstracție făcând de teoria d-lui Apostoleanu – nu mi-aș fi permis să vă cer atenția d-voastră, fie măcar pentru acele 15–20 minute, cât va ține vorbirea mea, dacă întrebarea ce voi să o ridic înaintea Camerei nu ar sta tocmai în momentul de față, când Camera este chemată a da un vot din cele mai însemnate, votul asupra bugetelor, în legătură cu situația noastră parlamentară.

Sper că onor. d. prezident al consiliului și ministru de interne prin răspunsul ce va binevoi a da, va împrăștia nedumerirea ce s-a născut în unii din noi asupra aparințelor unui nou și, după părerea mea, foarte rău precedent constituțional.

D-lor deputați, când vorbesc de precedent constituțional, înțelegeți că este o chestie de un interes mai general, și aș voi să eliminez din ea tot ce ar avea aerul de ostilitate specială contra guvernului; este o chestie care ar privi orce Cameră și orce guvern. Eu am cu atât mai puțină intenție de ostilitate în dezvoltarea acestei interpelări, cu cât vă mărturisesc că o

parte din criticile făcute în contra d-lui ministru prezident nu-mi par întemeiate.

S-a vorbit de atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegerile trecute față cu proiectele de legi, pe cari le pusesem noi ca guvern înaintea alegătorilor. Am citit și am auzit criticându-se această atitudine a d-sale ca îndoioasă sau ca inconsecventă.

Nu găsesc deloc și este o datorie de nepărtinire să afirm că nu găsesc deloc meritată o asemenea imputare. Ce este drept, noi ca guvern am crezut de datoria noastră să introducem ca precedent constituțional următoarea procedare: orce guvern, care se prezentă înaintea alegerilor generale, să arate țărei în acelaș timp programul său de idei politice, dar nu ideile sale vagi, nu un program de generalități, ci chiar proiectele de legi precis elaborate, pe care le crede mai importante pentru legislatura viitoare de 4 ani.

Acest precedent credeam noi că este necesar și că decurge din o justă aplicare a spiritului constituțional. De aceea proiectele noastre de legi mai principale le-am publicat chiar prin *Monitorul oficial*, ca o datorie oficială a orcărui minister constituțional înaintea alegerilor generale.

Acest precedent voiam noi să-l introducem; dar alții, între cari și d. Lascar Catargi, nu erau de această părere și erau în tot dreptul lor de liberă aprețiare.

Noi voiam să facem din acele proiecte de legi ceea ce se numește cu un termen englez-american: *platforma* electorală; unii ne-au urmat pe această cale și s-au prezentat la alegeri, aprobând sau combătând acele proiecte. Dar alții nu ne-au urmat și au ignorat proiectele în lupta electorală și au fost în dreptul lor de a face așa.

Printre acești din urmă cred ca a fost și d. Lascar Catargi. Poate că d-sa și-a zis: nu este oportună o asemenea procedare acum; poate și-a zis: nu este oportună niciodată. Va fi în interesul guvernului să abată curentul luptelor electorale spre programul său de legi, dar nu este în interesul meu. Eu nu am

trebuință de program. Persoana mea, trecutul meu este un program: mă înfățișez așa cum sunt în alegeri.

Cred că aceasta a fost atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegeri, cred că întru aceasta a rămas consecvent cu d-sa.

Era în dreptul d-sale să citească sau să nu citească proiectele noastre de legi și dacă le citea, să le citească cu distracțiune, fără ca să-ș concentreze toată inteligența d-sale pentru a înțelege totalitatea unui proiect de lege, ci a lua numai pe ici pe colea câte un articol izolat, cum a făcut deunăzi în Cameră cu legea administrativă.

Era în dreptul d-sale; așa s-a prezentat la alegeri, așa a venit în Cameră și cam tot așa a venit la guvern.

Numai, vedeți d-lor, pentru ca d-sa să se menție la guvern, se cere o majoritate parlamentară, și aici chestia devine mai grea.

În această privință avea dreptate d. Carp, când zicea că am făcut un pas înapoi.

Este totdeauna un folos oarecare în programele de idei, nu vag elaborate, ci puse înainte cu toată preciziunea unor proiecte de legi. Folosul este că atunci toată viața politică, atât în momentul luptelor electorale, cât și mai pe urma în discuțiile parlamentare, se desfășură în jurul ideilor de interes general și se înfrânează ceva mai mult interesele particulare.

E curios lucru cu ideile! Se impută de atâtea ori oamenilor teoretici, că nu sunt buni pentru greaua lucrare practică, și multora din noi ni se zice că suntem teoretici, adică prea academici și că ideile orcât de bune ar fi în abstracțiunea lor, dar fără îngrijirea oarecăror interese practice nu pot sprijini un guvern.

E adevărat, d-lor, ideile singure sunt ceva abstract, stau oarecum în văzduh, și dacă este vorba să se pue în practica pământească, mai ales idei ca cele din proiectele noastre de legi, cari privesc pământul și bunul trai al țăranilor, trebuie să fie coborâte din înălțimea văzduhului și aduse la realitatea pământului. Dar în această coborâre din aer la pământ ele

trebuie să treacă prin o pătură mijlocie de oameni și să se întâlnească mai întâi acolo cu interesele lor practice. În fapt această pătură mijlocie, cu câteva excepțiuni cari reprezentă de-a dreptul țărănimea, se compune din acei zece sau douăzeci de mii de oameni de prin orașe, care fac în statul nostru ceea ce se numește politică. Ei duc lupta electorală, ei sunt adevărații alegători și tot din ei se compun și aleșii, cari vin apoi aici în parlament ca reprezentanți ai țărei întregi ca să discute acele idei.

Tocmai aici se zice că mai sunt și interese, de care trebuie să se ție seamă și mai ales aici se face acea imputare în contra teoreticilor. Dar, d-lor, sunt adevăruri așa de banale care se plimbă pe toate ulițele, încât mă mir că cei ce ni le opun ca ceva nou și important, nu s-au zis de mai înainte că trebuie să le fi aflat și noi încă de mult și trebuie de mult să ne fi gândit la ele și să fi luat o hotărâre în privința lor.

Se înțelege că interesele sunt ceva important în lumea practică; este chiar un proverb popular care zice că interesul poartă nu știu ce haină turcească.

O voce. Fesul.

T. Maiorescu. Fără îndoială, dacă ideile ar rămânea numai în puritatea lor abstractă, nu s-ar realiza niciodată. Fără, mulțumirea intereselor până la un punct oarecare, nu merge în lumea aceasta. Ideilor le trebuie aliajul cu interesele personale pentru a se putea concretiza mai ales în statul constituțional, unde aprobarea ideilor reclamă o majoritate de partizani.

Toată chestia este acum asupra liniei de demarcație între ideea de interes general și între concesiunea ce trebuie să se facă intereselor particulare. Dacă lupta politică s-ar învârti numai în jurul intereselor particulare ale oamenilor politici, dacă s-ar reduce numai la vorba franceză *ôte-toi que je m'y mette,* atunci jocul politicei ar fi grozav de indiferent pentru interesul general, ar fi chiar foarte periculos.

De aceea interesul general, valoarea adevărată a vieței publice nu poate admite o excluzivă sau o prea mare dezlănțuire

a intereselor private a oamenilor politici. Și în prima linie s-a născut astfel necesitatea ca în lupta politică interesele, fie și particulare, să nu se poată manifesta decât sub drapelul unor idei de interes general, și tot folosul, toată onestitatea vieței politice stă în respectarea acestui drapel, în supunerea, măcar până la un grad oarecare, a intereselor particulare sub interesul public. Sub această formă orcare ar fi ciocnirea intereselor în lupta politică, orcine ar ieși biruitor, trebuie să rezulte un *plus* peste satisfacerea intereselor particulare, și acest *plus* în favoarea interesului general este un adevărat câștig, fie orcât de mic, al vieței publice pentru progresul țărei.

Când ai biruit pentru câtva timp în această luptă politică, prin urmare când vii la guvern, necesitatea aplicării ideilor tale apare sub forma aparatului administrativ, adică a funcționarilor. Trebuie să numești funcționarii executivi, și chestia aplicării este astfel legată cu o parte a bugetului. E lucru firesc că te vei adresa mai întâi la partizanii tăi cunoscuți, și astfel partizanii tăi sunt aduși în funcțiile executive.

Dacă aceasta se numește clientelă, atunci nici un guvern nu se poate lipsi de clientelă. Dacă însă este o deosebire de făcut, atunci deosebirea stă în acea linie de demarcație între ideile de interes general și pornirile de interes particular. Dacă rămâne un *plus* în favoarea interesului general, acest *plus* este câștigul cauzei și distinge partizanii de clienți.

În viața individuală, în conștiința omului public se naște atunci întrebarea: ce valoare are pentru tine o funcție? Dacă ai luat-o și o păstrezi sub drapelul unei idei de interes general, la a cărei realizare contribui, și dacă în adevăr simți importanța ei, atunci vei putea aprecia singur, până unde situația ta personală mai poate sau nu mai poate servi totodată și interesului general. Cu desele schimbări, se naște în foarte multe cazuri acest conflict trist între interesul general și cel particular. Ești adeseori pus înaintea întrebării: Păstrezi ideea și părăsești participarea la puterea executivă, sau părăsești ideea

păstrând participarea la administrație? Acest conflict se petrece în conștiința fiecăruia, și viața publică, pentru a avea valoare, reclamă neapărat ca în cât mai multe cazuri interesul general să predomnească și să fie totdeauna accentuat și ținut sus. Dar fiindcă lucrul este greu de făcut, dezvoltarea vieței publice a mers în această privință așa de departe, încât întregi organisme au fost scoase din luptele politice: armata a fost scoasă; trebuie să vie timpul ca și magistratura să fie scoasă din aceste lupte. Căci dacă e permis unui funcționar administrativ să se întrebe ce părăsește: ideile or funcțiunea? nu trebuie un magistrat să fie adus în ispita de a se întreba: ce părăsește, dreptatea sau funcțiunea? La adăpostul acestui conflict trebuie să fi pus magistratul; de aceea magistratura trebuie să devie independentă de schimbările puterii executive după partidele politice.

Va remânea însă cu necesitate partea administrativă într-o largă măsură dependentă de acea luptă între diferiții partizani, și aci toată onoarea vieței politice, tot ce poate face pe un om independent de a intra în această, pentru mine, tristă învălmășală de interese, nu poate fi decât speranța că va triumfa pe cât se poate ideea generală pentru binele obștesc.

Locul de căpetenie, unde se petrec aceste lupte, arena în care pentru statele constituționale se întâmplă acest important fenomen de a scoate din mijlocul intereselor particulare esența interesului public, e Camera.

Și de aceea din chiar natura sistemului constituțional a trebuit, în textul Constituțiunii și în spiritul și adeseaori în litera legilor relative la executarea principiilor constituționale, să se prevadă garantarea independenței acelora cari sunt chemați să fie reprezentanții intereselor publice și controlatorii guvernului, garantarea în contra bănuielei de a aspira la favoarea puterii numai din interes privat.

Fiindcă guvernul e, cum ziceam, prin necesitatea aplicării ideilor din văzduh pe pământ, pus în poziție de a-și numi

aparatul administrativ, care e legat și cu bugetul și cu puterea în districte, în această direcție de idei trebuia să se caute stabilirea garanțiilor. Poate că, dacă va avea viitor dezvoltarea constituționalismului, se vor mai găsi la noi și alte mijloace de ocrotire a absolutei independenți a deputatului față cu guvernul, pentru ca adică să-și păstreze și prestigiul, că atunci, când o majoritate din Cameră dă adeziunea ei unui guvern, această adeziune este dată numai în interesul public. Ar putea d. e. veni o lege în viitor, care să garanteze o reprezentanță națională în contra ispitirii vanităților, cum ar fi de ex. în contra decorațiilor. Poate se va găsi un mijloc de a preciza mai bine limita raporturilor dintre guvern și deputat în ceea ce privește numirile prin districte. Chestie foarte delicată. Este evident că nu rămâne decât conștiința fiecărui ministru, din care să se inspire în unele atribuțiuni și acte ale lui; și, ați văzut cu câtă insistență onor. d. Vernescu afirma că s-a inspirat de conștiința d-sale, și în adevăr că s-a putut inspira după legile actuale, în numirile ce a făcut. Și fiindcă te inspiri de conștiința ta, tu ministru, cine te poate împiedica să te sfătuiești – și adeseaori faci bine – și cu deputații asupra schimbărilor de făcut în districte. E greu de tras limita simplelor sfaturi și limita unor sfaturi așa de frecvente, încât pare că dai deputatului dispozițiunea absolută, dar ocultă, peste districtul său. Vă aduceți aminte, că chiar în țara noastră, încă nu bine deprinsă cu parlamentarismul, căci el de-abia datează de 30 de ani, s-a arătat un simțimânt public susceptibil în această privință, în ultimele timpuri ale guvernului numit colectivist. Atunci ajunseseră unele districte să se numească satrapii și pașalâcuri, și nu era atât de periculoasă satrapia încorporată într-un anume prefect, cât era periculoasă când se încorpora într-o ființă anonimă față cu legea, într-un deputat nerăspunzător de administrația districtului, care însă făcea el totul, așa încât organele numite în administrația districtului erau niște figuranți la discreția deputatului sau

senatorului. Dar, cum am zis, chestia e foarte delicată, greu de precizat în limitarea ei și va fi poate imposibil a găsi o formă legală de garantare, trebuie să așteptăm îndreptarea de la înălțarea generală a nivelului public; trebuie ca în această privință onestitatea constituțională, independența deputatului față cu guvernul să fie un rezultat al culturei publice.

Dar sunt părți așa de bătătoare la ochi pentru chestia ce ne preocupă, încât legea pozitivă însăș a trebuit aici să afle și să precizeze garanțiile și le-a precizat sub forma de incompatibilități. Ea declară funcția administrativă, cum este de exemplu prefectura, așa de dependentă de puterea executivă, încât prefectului, orcare ar fi el ca individ, nu-i recunoaște destulă imparțialitate pentru a-l admite ca un controlator al guvernului, ca un reprezentant al țărei în Cameră.

Prefecți nu putem avea în Cameră, fiindcă în genere nu se admit aici funcționarii administrativi.

D-lor, sunt țări, d. e. Germania, în care prefecții, cum se numesc acolo: prezidenții de guvern, pot să fie în parlament. Acolo se așteaptă remediul de la chiar însemnătatea poziției lor și se crede că ei sunt destul de în vază, pentru ca să simtă în această vază un îndemn de a-și păstra prestigiul convingerilor lor; și cel puțin făcându-se lucrul pe față, se înlătură prin acel apel la demnitatea omenească unul din inconvenientele unei asemenea amestecări între executiva dependentă și legislativa independentă.

La noi nu este așa, este oprire absolută în lege. Dacă este oprit absolut de a fi prefect și deputat, mă întreb: oare din spiritul acestei opriri nu ar rezulta că este totodată oprit a fi fățiș aspirant la prefectură și deputat? (Aplauze.) Căci vedeți, d-lor, este ciudată natura omenească. Este de regulă mai mare dorința înainte de a avea un lucru, decât este mulțumirea după ce l-ai obținut și prin urmare chiar părerea de rău dacă îl pierzi.

Dacă ai o funcție, orcât ar fi de importantă, dar după ce ai, îți vine mai ușor să o părăsești, decât să părăsești aspirația

la o funcție pe care nu o ai încă. Mi se pare, dar că este mai expus la dependență acela care ar aspira la o funcție, decât chiar acela care este într-o funcție. D-lor, este mai importantă banca ministerială pentru acei cari nu au fost încă miniștrii, și poate să fie foarte mare aspirarea și dorința de a ajunge pe acea bancă; în orce caz este mai mare aspirarea lor decât este părerea de rău a acelora, cari părăsesc acea bancă.

Așa este natura omenească. Prin urmare ar fi o foarte fină aplicare a sistemului constituțional, când, deși legea pozitivă zice că prefectul să nu fie în Cameră, totuș guvernul ar ținea aici în Cameră aspiranți la prefectură, cari într-un moment, când îi trebuiesc câteva voturi ca să-și facă majoritatea, ușor deplasată astăzi numai cu câteva voturi, bunăoară cu 9 într-o parte sau în ceailaltă, să-i aibă la îndemână. (Aplauze.) Așa este sistemul constituțional: se exprimă prin voturi pe jumătate plus unul.

Poate se va găsi în viitor o formă mai dreaptă, mai echitabilă a deciziilor parlamentare, adică o mai mare respectare, nu știu sub ce formalitate, a minorităților. Dar azi cum suntem, încrederea țării într-un guvern, aprobarea legilor ș. c. l. se exprimă prin numărul brutal al acelor bile albe în urna albă, și în ele se rezumă o întreagă situație legală. Și acum ajung la obiectul propriu al interpelării. Vă rog să fiți indulgenți, dacă premisele au fost așa de lungi.

Situația parlamentară, mai ales în momentul de față, când e vorba de votarea bugetului, cere neapărat ca majoritatea guvernului să fie bine fixată. Până când acest lucru nu este lămurit, Camera și guvernul nu se află în stare regulată.

Dacă majoritatea este îndoioasă sau șubredă, d-voastră nu trebuie să vă mirați și să fiți nerăbdători de scenele ce se petrec în Cameră. Priviți mai filosoficește lucrul, mai cu seamă acei cari ați trecut prin mai multe Camere! Când vedeți atâta tumult în Cameră, atâtea interpelări, atâtea apeluri la regulament, atâtea voturi cu bile și altele, pe care toate împreună guvernul le

numește obstrucționizm: trebuie să știți că aveți a face cu un semn inevitabil al unei stări neregulate, d. e. al unei majorități nefixate, și atunci este de datoria opoziției, orcât de neplăcută ar fi forma sub care și-o îndeplinește, este o datorie a opoziției pentru chiar onestitatea vieții constituționale ca să aducă situația la deplina ei clarificare. Nu poate să existe într-un parlament mult timp o situație neclarificată, și fiindcă nu este o altă formă, din păcate, decât votul brut cu bile, situația aceasta are să meargă așa până se va vedea stabilită o majoritate regulată și conformă cu spiritul regimului parlamentar.

Când a venit la guvern d. Lascar Catargi ca prezident al consiliului și ministru de interne, eu vă mărturisesc, ca om nepărtinitor, că am înțeles cum unii din d-voastră, știind experiența, energia, activitatea d-lui L. Catargi, ș-au zis: este un cârmaci mai sigur acest bărbat încărunțit în trebile publice ale țării, d-lui va ști să administreze mai bine decât ceilalți, adică decât noi teoreticii. Ah! Dacă ar fi vorba numai de idei! Dar este mai întâi vorba de practica administrativă, și aceasta se găsește la d. Lascar Catargi.

De altminteri, și odată asigurată cârma guvernului în mâinele d-lui Lascar Catargi, poate nu mă înșel dacă zic că mulți din partizanii d-sale ar fi preferit să mai vadă lângă d-sa și pe unul sau altul din foștii miniștri. Nu vorbesc de Ministerul Cultelor, acolo sunt cel dintâi să recunosc că onor. meu succesor d. Boerescu, este în deplina sa competență și că va avea aprobarea celor mai mulți din d-voastră, nu vorbesc de acesta. Dar mai sunt alte ministere, spre exemplu cel de la finanțe. (Aplauze, ilaritate.) Poate și cel de la justiție (ilaritate). Căci nu știu până unde puteți conta că venerabilul d. Gherasi să stea pe acea bancă: poate că și acolo ați mai cere ceva pe lângă venerabilitatea onor. d. Gherasi, adică să fie cineva, care să fie mai iubitor de aceste lupte ale vieței parlamentare; onor. d. Gherasi pare mai dispus a se retrage în viață pașnică.

Decât ce să faci, dacă nu poți altfel! Va fi fost poate, chiar după părerea d-voastră, mai poleită, mai lustruită corabia ministerului precedent, dar n avea cârmaciul dorit de d-voastră; și așadar vă mulțumiți și cu o corabie mai necioplită, numai cârmaciul să fie sigur!

Foarte bine! Și vedeți că înțeleg simțimântul acelora cari au adus pe d. Lascar Catargi la guvern.

Ar fi și fost un eveniment prea neașteptat ca să fi putut deodată oamenii să se convingă că între teoria bine înțeleasă și între practică nu poate fi dușmănie și că nu există un mai bun aplicator practic al unei idei decât acela care a înțeles-o și a formulat-o mai bine. Sper că va veni ziua unde se va aprecia aceasta; însă până atunci era lucru foarte firesc, ca să însoțească pe onor. d. L. Catargi marea d-voastră încredere în capacitatea, în energia și în experiența d-sale la administrația Ministerului de Interne.

Cum vedeți, d-lor, eu eram foarte dispus (și îmi pare rău, că m-am înșelat) să am oarecare părere favorabilă despre venirea d-lui Lascar Catargi la guvern și să-i fac un bun prognostic. Știți că eu de pe banca ministerială nici nu prea vorbeam; nu eram cu totul sigur pentru mine, și ce să te lansezi departe în ale administrației școalelor, când nu știi, până unde și până când poți să mergi. Așadar, când am văzut că vine d. Lascar Catargi la guvern, la Ministerul de Interne, eu, știind că este înconjurat de sentimentele unor așa de importanți membri din Cameră (ilaritate), mi-am zis: De! noi eram cu unii prefecți cam tineri, neexperimentați; dar acum are să fie ce are să fie! în orce caz are să fie o clară situație administrativă în județe; căci un bărbat așa de experimentat ca d. Lascar Catargi, cu atâtea relații politice și private, numai să scuture din mânecă și va avea la dispoziția d sale o lume întreagă de oameni, și cel puțin aparatul administrativ la moment!

Când colo... ce să vezi!

Devine o prefectură vacantă... nu se ocupă Devine a doua prefectură vacantă, devine a treia... înțelegeți d-voastră că acei

prefecți ai fostului guvern al nostru în conflictul între idee și post au preferit ideile, bune-rele cum erau, și au părăsit posturile. Devine a patra prefectură vacantă, devine a cincea vacantă... nu se ocupă. Trece o zi, trec două zile, trec șeapte... Nu se ocupă. Trece o săptămână, trec două, trec trei... Nu se ocupă. Trece o lună, trece acum și două... Nu se ocupă. În primul moment al ministerului era deschisă Camera și poate nu era timp pentru asemenea numiri; dar apoi Camera s-a închis, au venit sărbătorile, a venit răgazul, s-a deschis Camera din nou... și prefecturele sunt tot vacante.

Ce o fi asta, domnilor?

Dar s-a întâmplat ceva și mai surprinzător. În unele din aceste prefecturi vacante s-a schimbat directorul prefecturei și s-a înlocuit cu un altul. După a cui recomandare? Era o tradiție până acum (sau poate că de aici are să înceapă o reforma a d-lui Lascar Catargi?) că directorii de prefecturi să se recomande de prefecți, fiindcă directorul iscălește în numele prefectului, poartă o parte din răspunderea lui. Cum se face că s-au numit directori noi și prefecți nu? – Ce e drept, d. Nucșoreanu ne zice, și poate are dreptate, că sunt directori mai buni decât prefecții.

D. Nucșoreanu. Mai totdeauna.

Titu Maiorescu. Și dacă va fi așa, poate că n-ar fi lucru rău, să rămână directorii aceia totdeauna fără prefecți. Dacă aceasta ar fi intenția d-lui Lascar Catargi, atunci și d-sa s-ar apropia de căpitănatele d-lui Teodor Rosetti, că adecă numai puține prefecturi principale să fie ocupate de prefecți și celelalte de directori. Dar când am auzit de d. Lascar Catargi mai alaltăieri în Cameră împotrivindu-se cu atâta înverșunare în contra reformei administrative a d-lui Rosetti, mi-am zis că nici așa nu se explică lucrul. Ei! dar atunci cum rămâne?

Am luat lista acestor prefecturi vacante. Este întâi Buzău, aici s-a schimbat directorul, dar prefectul nu s-a numit; este al doilea Putna; este Romanați; este Fălciu; și aici s-a schimbat directorul, dar nu s-a numit încă prefectul; este apoi Botoșanii...

O voce. La Botoșani s-a hotărât.

T. Maiorescu. Bine că s-a hotărât

Nu zic, că s-a hotărât bine (ilaritate), zic numai: bine că s-a hotărât (ilaritate, aplauze).

Aceste ar fi dar cinci prefecturi vacante, dar trebuie să mai adăogăm altele în aceeaș categorie.

Așa este d. e. la Iași, căci prefectul de Iași nu mai stă, tot așa la Câmpulung, aud că tot cam așa este la Mehedinți, poate și la Vlașca.

Iată opt districte neocupate, a patra parte a administrației țărei. Ce este aceasta, domnilor?

Mai observați acum ceva. Peste aceste 8 sau 9 districte mai erau vacante patru: Dâmbovița, Neamțu, Dorohoi și Gorj.

O voce. La Piatra s-a trimis un deputat.

T. Maiorescu. Apoi da, aceste au fost ocupate îndată. S-a numit prefect la Piatra un deputat, la Târgoviște un senator, la Târgul-Jiului un senator. Nu cumva aceste patru numiri, în contra cărora de altminteri n-am nimic de zis, s-au făcut mai din vreme ca să fie un prototip al numirilor viitoare?

Vasăzică aceasta este eminenta administrație, a unui om așa de experimentat, care are imensul avantagiu în contra noastră a celor tineri, cari nu știam să învârtim cele administrative. (Aplauze.) Aceasta însemnează a face administrație parlamentară? Aveți 13 prefecturi deschise, ocupați 4 cu senatori și deputați și lăsați 9 locuri deschise pe seama Camerei, și le țineți deschise în timpul sesiunii prezente, în care majoritatea parlamentară nu este fixată și unde 9 voturi încoace sau încolo pot decide situația. (Aplauze.)

D-lor deputați, nu știu dacă d. prim-ministru îmi face onoarea de a crede că nu mi-aș permite să aduc o asemenea chestie, care este – cum vedeți – mai mult o chestie de perspectivă decât de realitate, mai mult o chestie optică decât politică, nu mi-aș permite, zic, să aduc această chestie înaintea Camerei și înaintea d-sale, dacă în această apreciere a lucrurilor

aş fi singur de părerea mea; căci atunci ar fi poate numai o iluzie individuală şi nu ar merita să fie adusă înaintea d voastră. Cu totul alta ar fi însă dacă această părere asupra actualei situaţii parlamentare ar fi împărtăşită de o mare parte din d-voastră. Asupra acestui punct vreau să vă fac acum pe d-voastră înşivă judecători.

Eu nu am să numesc nici un nume; dacă însă îl veţi cunoaşte d-voastră, dovada este făcută.

Cine are să fie prefect la Bacău? (Aplauze.) Eu nu-l spun; îl ştiţi d-voastră?

Daca îl ştiţi, eu nu l-am numit. (Ilaritate.)

Vedeţi acum, cât de gravă devine chestia.

Dar la Focşani? (Ilaritate) Şi aşa mai departe.

D. Nucşoreanu. Mă rog, continuaţi pentru Mehedinţi. Nici un deputat nu este amator pentru prefectura de Mehedinţi.

D. T. Maiorescu. Cine ştie? Dacă legea opreşte ca un prefect efectiv să voteze împreună cu noi, înţelegeţi cu cât este mai periculos să voteze împreună cu noi un prefect în perspectivă. (Aplauze.)

Mai adăogaţi la aceasta miragiul a unui sau a două portofoliuri ministeriale vacante. Până când Camerele nu sunt încă deschise, poţi lăsa câteva portofoliuri vacante, dacă vrei ca încrederea majorităţii să designeze pe acei miniştri. Dar când sunt Camerele în lucrare, regula parlamentară trebuie să fie: Camerele deschise, portofoliurile ocupate.

Acum sper, d-lor deputaţi, că veţi aştepta împreună cu mine, ca d. prim-ministru să binevoiască a ne linişti în această privinţă. Va fi foarte uşor pentru d-sa să ne liniştească.

Dacă d-sa, a cărui onorabilitate este mai presus de orce îndoială, şi... tocmai eu mi-am permis odată (atunci, din păcate, eram încă pe banca ministerială şi nu eram aşa de liber ca acum în cuvintele mele), mi-am permis să calific cam aspru pe aceia ce l-au pus pe d-sa sub acuzare anume în privinţa onorabilităţii d-sale (aplauze); şi când eu mă luptam cu adversarii de

dinainte, am fost împuşcat de la spate... (Mare ilaritate, aplauze.) Eu mă cam jenam atunci numai pentru sistemul parlamentar şi pentru ideile de colegialitate în minister.

Aşadar, fiind deplin convins, precum este convinsă întreaga Cameră, de onorabilitatea d lui ministru-prezident, dacă-mi va răspunde d-sa, cum este cu întrebarea pusă, eu voi admite îndată că este aşa cum zice d-sa. Şi las acum la o parte chestia cu portofoliuriie vacante, deşi în această lume de mizerii, unde sunt puţine lucruri de dat, dar multe aspirări de satisfăcut, dacă s-ar da portofoliul unei persoane, ar putea naşte întrebarea, ce vor face ceilalţi, cari îl aşteptau şi ei? Mă mărginesc numai la prefecturi. Dacă d. Lascar Catargi ne va zice că d-sa nu a promis nici unui deputat vreo prefectură, că nu i-a trecut nici unuia ca un miragiu pe dinaintea ochilor perspectiva de a avea cutare sau cutare prefectură, eu mă declar mulţumit; şi va fi înlăturat cel puţin pentru momentul prezent periculosul precedent constituţional, că după ce din nefericire în ţara aceasta nu este încă destul de separată magistratura de guvern, să se mai confusioneze şi legislativa cu executiva, şi în mijlocul nostru, unde legea nu admite prefecţi efectivi, să se introducă prefecţi perspectivi. (Aplauze prelungite.)

98

La Adresă. Despărțirea „Junimiștilor" de „liberal-conservatori". Contra d-lui Take Ionescu

(Ședința Camerei de la 14 decemvrie 1889)

Ministerul din acel timp:

General G. Manu, prezident și interne,
T. G. Rosetti, justiție și *ad-interim* culte,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, lucrări publice,
Gr. Păucescu, domenii,
General M. Vlădescu, război.

Noua fază a peripețiilor guvernamentale, la care este supus Partidul Conservator și care la 5 noemvrie 1889 aduce guvernul de mai sus (vezi pag. 42 și 43; *ed. n.* – p. 1040), nu putea să treacă fără recriminări și explicări în Cameră. Îndeosebi fostul ministru-prezident Lascar Catargi, cu prilejul dezbaterilor la adresă, ataca pe generalul Manu, care îl răsturnase, și îi imputa formarea cabinetului cu cei 3 miniștri „junimiști", fiindcă „junimiștii – în folosul lor personal – ar fi destructorii Partidului Conservator. (Ședința Camerei de la 13 dec. 1889). Această discuție plină de animozitate caută să o mai ațițe d. Take Ionescu, pe atunci adversar hotărât

al Partidului Conservator, și a doua zi 14 decemvrie 1889, în lungul său discurs la adresă, zice între altele:

D. Take Ionescu: „D-lor deputați, ceea ce domină situațiunea politică de astăzi, nota ei caracteristică de un an și jumătate, este un continuu echivoc. Și aceia, cari caută să se lumineze asupra orientării politice a majorității, sunt siliți să recunoască că nu găsesc nici o indicare care să-i facă să creadă că în adevăr echivocul a încetat...

D. Lascar Catargi, șeful de altădată al partidului întreg liberal-conservator, șeful de astăzi a ceea ce a mai rămas din partidul liberal-conservator, pe lângă celelalte mici chestii de familie conservatoare cari nu ne privesc, ne-a spus un lucru foarte serios și foarte interesant; ne-a spus că diferența dintre liberali-conservatori și junimiști nu este o simplă animozitate de persoane, cum cu ușurință afirma d. general Manu, ci o diferență adâncă bizuită pe un *ce* serios. Ce este dreptul, d-sa nu ne-a spus ce este acel *ce*; dar ne-a asigurat că există un *ce*, care i-a despărțit încă de la 1881. La acea dezbinare, spunea d. Catargi, au fost până și vărsări de lacrimi ca să nu se facă ruptura, și totuș ea s-a făcut!"

Și d. Take Ionescu explică acel *ce* prin politica externă indicată de articolul nostru din *Deutsche Revue* (Vezi vol. III, pag. 6; *ed. n.* – p. 700). Apoi mai zice: „Spre marea mea mirare, am văzut că atunci când d. Carp, în numele junimiștilor, ataca guvernul d-lui Lascar Catargi că constitue un pas înapoi, și d. Catargi, cu bonomia d-sale, îi răspundea cercând să-l facă de râs, și spunându-i că programele d-sale sunt sau idei reacționare, sau vorbe late, iar activitatea sa politică constă în a spune, în odaia d-alături, glume la băieți (Întreruperi), convinsul din ajun, d. Lahovari, aplauda cu frenezie după banca ministerială."

D. Al. Lahovari, ministru de externe: Vă înșelați, nu aplaudam, ci atunci deploram, ca și astăzi, asemenea neînțelegeri, și discursul d-voastră ar trebui să serve de lecțiune.

D. Take Ionescu: „Anul trecut, în urma unui discurs al meu unde nu atacasem decât ideile d-voastră, mi-ați răspuns, d-le Lahovari, cu atacuri personale. Nu v-am întrerupt și nici am crezut că trebuie să vă răspund; și știți de ce? Pentru că mă acuzați de un lucru prea meschin: mă acuzați că voesc să-mi fac fortuna mea politică profitând de cearta dintre doi oameni. Ei bine, v-ați înșelat, mi-ați atribuit mie ceea ce nu era poate decât o vedenie a d-voastre asupra viitorului; căci în adevăr experiența a dovedit că alții și-au făcut fortuna lor politică profitând de cearta dintre doi oameni. (Aplauze.)"

Apoi adaogă mai spre sfârșit:

„Și ziceți d-voastre că aceste elemente conservatoare sunt elementele cari vor făptui ridicarea păturei țărănești în România?

Istoria vă desminte.

Toate reformele prin cari s-a ridicat clasa țărănească, nu sunt opere d-ale Partidului Conservator; ele sunt faptele Partidului Liberal."

Cine a scăzut capitația? Liberalii.

Cine a făcut împroprietărirea? Liberalii.

Cine a îndulcit legea tocmelilor agricole? Liberalii.

Și aproposito de această lege, aveți și d-voastră, Partidul Conservator, la activul d-voastră o reformă: aveți legea de la 1873, prin care se admite, pe lângă executarea cu vătășei din 1866, și executarea țăranilor cu forța armată.

O altă reformă, în folosul clasei țărănești, Partidul Conservator n-a mai făcut.

Așadar, orcât de strâmt ar fi Partidul Liberal în opera sa de reforme, un lucru este necontestabil: Partidul Liberal a făcut reforme în sensul acesta, Partidul Conservator n-a făcut nici una.

Având dar înainte deschisă marea carte a istoriei, noi vă tăgăduim putința d-voastre de a merge mai departe decât liberalii în opera aceasta, fiindcă nu aveți nici măcar deprinderea.

Opera dar de reforme se va face, dar se va face de altcineva decât de d-voastre."[1]

După d. Take Ionescu are cuvântul.

T. Maiorescu. D-lor deputați, onorabilul d. Tache Ionescu a întrebat: Ce este acel ceva, care a dezbinat Partidul Conservator. Acel ceva, pe care l-a indicat d. Catargi așa de vag, încât d. Ionescu a trebuit să și-l explice singur numai după câteva fenomene ale vieței noastre publice, voi avea onoare să explic acel ceva cu toată preciziunea din punctul nostru de vedere.

Discursul d-lui Ionescu a fost foarte abil; nu mai îmi pare că a trecut cu oarecare ușurință peste date și fapte precize. Din unele legi ce le-ați relevat și cari vor trebui să fie făcute ca foarte importante – în privința celor mai multe din ele noi suntem de acord cu d-voastre că trebuie făcute – d-voastre ați observat ca o rea prejudecare a chestii ceea ce s-a făcut până acum cu tocmelile agricole, adică cu executarea tocmelilor agricole, și uitați că această parte era tocmai introdusă prin legea de la 1868, de Partidul Liberal al d-lui Ioan Brătianu, atunci la guvern. Și când d-ta tăgăduiești puterea de a face acele reforme, cari, încă o dată, sunt de acord cu d-ta, trebuiesc făcute, uiți că Partidul Liberal sub conducerea d-lui Ioan Brătianu a fost la guvern, să nu vorbesc de epoca până la proclamarea Regatului, dar de atunci de când era țara independentă și de când își câștigase d. Ioan Brătianu atâta preponderanță și în partid și în țară, încât putea zice și s-a zis că era aproape atotputernic, de la 1881–1882 și mai departe până la 1888, când a căzut, 6–7 ani, nu a făcut nimic în sensul acestor idei de reforme liberale de cari vorbești d-ta, și a făcut din contra, ceea ce ai condamnat și d-ta, adică a încercat o reformă constituțională, care a frământat țara degeaba vreo doi ani, cu

[1] Și acest discurs al d-lui Take Ionescu lipsește din colecția publicată de d-sa. Vezi mai sus nota de la pag. 64 (*ed. n.* – p. 1055).

toată procedura ei. Și după această reformă constituțională, ce a făcut Partidul Liberal? Deși, cu puțină bunăvoință, ar fi fost în stare să facă acele reforme, n-a făcut nimic din ele.

Apoi, onor. d-le Ionescu, noi nu vorbim de idealuri, despre ceea ce ar putea să facă un partid liberal în alte țări decât la noi. La noi Partidul Liberal al d-lui Ioan Brătianu, când avea toată puterea, a făcut ceea ce zici d-ta? Nu.

Ei, atunci, ce te întemeiază să zici că el mai curând va face reformele; pe când eu, pentru a zice că nu va face, mă pot întemeia pe incapacitatea vădită în timp de atâția ani, în care le-ar fi putut face pe toate, dar nu a făcut nimic? (Aplauze.)

A! Pe un partid liberal, la care vei contribui și d-ta și care se va forma de aci înainte, pe acela te întemeiezi?

Vom vedea atunci cum se va forma și prin ce frământări ar ieși la iveală. (Aplauze.)

Însă este mai aproape, pentru noi, actualitatea Partidului Conservator, înăuntrul căruia este tocmai vorba să se facă acele reforme. Și eu cred că se vor face în sensul unei activități corespunzătoare cu cerințele de astăzi ale statului român.

Este dar mai aproape, mai înaintată opera aceasta de reforme aci în mijlocul nostru, și de aceea sperăm că din mijlocul nostru va ieși opera legislativă. Și în orce caz, suntem mai întemeiați a o spera de la actuala situație, fiindcă suntem mai înaintați în sensul acelei lucrări, decât să ne lăsăm pe speranța unui ideal, despre formarea unui nou partid liberal, nu știu din ce elemente și când se va face în viitor.

Dar această obiecțiune, la cele zise de d. Take Ionescu, este așa de evidentă, încât vine de la sine în mintea fiecăruia, și nu pentru aceasta mi aș fi permis să iau cuvântul înaintea d voastre, ca să ascultați un discurs mai mult după atâtea câte ați ascultat și veți mai asculta. Ceea ce m-a provocat să iau cuvântul, deși nu eram înscris să vorbesc în această discuție, a fost o parte a discursului d lui Lascar Catargi de ieri, în care a crezut de trebuință să citeze și numele meu și astfel îmi este impusă datoria de a vorbi, făcând mai întâi un apel la răbdarea dumneavoastră.

D. Lascar Catargi v-a spus ieri: cu cine vrea să lucreze împreună d. ministru-prezident general Manu, cu junimiștii, cum îi numește d-sa, dându-le o numire literară – noi ne numim constituționali...

D. M. Kogălniceanu. Constituționali suntem toți.

D. G. Vernescu. Vă voi demonstra că nu suntem.

T. Maiorescu. Dar junimiștii, zicea d. Lascar Catargi, sunt destructorii Partidului Conservator; ei au început să facă dezbinarea în partid și ne spunea că d-sa, d. Catargi, a fost acasă la mine și ne-a sfătuit, pe d. Rosetti și pe mine, să nu facem aceasta; noi însă nu am urmat după sfatul d-sale, ci am produs dezbinarea, și că orce greutate ar fi produs această dezbinare pentru Partidul Conservator, nouă personal ne-a produs foloase.

Cum vedeți, d-le Ionescu, în acel *ceva* al d-lui Catargi, care ar fi cauzat dezbinarea Partidului Conservator, era și un lucru foarte neplăcut pentru noi, era adică, explicarea d-sale, că noi am fi făcut dezbinarea pentru a trage folos; căci unul din noi s-a dus ministru în străinătate, altul din noi a intrat la Curtea de Casație și al treilea a primit procese...

Voci. Grase.

T. Maiorescu. Da, grase, ca să repet acest cuvânt puțin admisibil ca stil; dar trebuie să fim fideli în reproducere, și să zic și eu după d-sa: *procese grase.*

Să punem numele de față, căci este vorba de a se ataca persoanele noastre. Adică d. Carp, junimist, s-a dus la Viena ca ministru plenipotențiar; d. Theodor Rosetti a fost numit la Curtea de Casație, și alături de acești înalți demnitari, neînsemnata mea persoană, mult mai neînsemnată, s-a mulțumit pentru răsplata schimbării politice cu procese grase. (Aplauze, ilaritate.)

D. T. Calimach. Și anume în Bucovina.

T. Maiorescu. Cum vedeți, d-le Calimach, cu însumi am pus numele precize la atacul străveziu al d-lui Catargi, și negreșit voi vorbi și de această parte; aveți puținticã rãbdare, cum zice într-o piesă un junimist literar.

D-lor, din aceste două chestii atinse de d. Catargi, chestia personală și chestia așa-numită a distrugerii de partid, cea dântâi n-ar merita deloc să fie ridicată înaintea Camerei, dacă n-ar sta în legătură, în o legătură oarecare cu chestia care singură este demnă de această dezbatere: junimiștii se încearcă să distrugă Partidul Conservator.

Și cu aceasta vorbirea mea stă în relație cu discuția Adresei. Adresa, o lungă parafrază a Mesagiului, concepută în numele majorității din care fac și eu parte și al cărei raportor caracteristic este d. Laurian, constituțional, din Adresă rezultă că majoritatea Camerei recunoaște că bine s-a făcut că nu s-a dizolvat Camera, că se găsește în ea un element suficient de majoritate pentru a duce mai departe opera de organizare începută, și că pentru această lucrare ea-și exprimă încrederea în guvernul actual, în această reprezentare a fazei de evoluțiune a Partidului Conservator, fază de evoluțiune accelerată de noi, evoluțiunea despre care sper că se va termina spre binele acestui partid și al țărei.

D-voastră, d-le Catargi, numiți evoluțiunea distrugere, eu îmi permit a o numi reformare.

D-lor, chestia de reformare a Partidului Conservator datează de ceva mai mult timp decât credea d. Take Ionescu.

Eu am avut onoarea, foarte însemnată pentru mine, de a fi fost de la 1874–76 în ministerul d-lui Lascar Catargi; am avut însemnata onoare de a fi fost împreună cu d-sa dat în judecată de partidul ce a venit după noi; am avut onoarea de a merge cu d-sa împreună înaintea comitetului de acuzare în odăița de colo din fund; am avut cu d-sa onoarea de a fi în comitetul Partidului Conservator de la 1876–81; în acest comitet d. Catargi era prezident și d. Florescu vicepreședinte.

Pe atunci, d-lor, noi luptam împreună; las la o parte acuzarea; era o mare greșală a Partidului Liberal de a o fi făcut; au și retras-o mai pe urmă; dar am luptat împreună și după aceasta în contra partidului de la guvern și am luptat ca opoziție în toate privirile. Căci în vederile noastre aveam a face cu un partid, care ne părea cel mai turbulent după precedentele sale, care ne părea după împrejurări gata și la răsturnare; aveam în vedere cele întâmplate în sala Slătineanu, știam încercarea de revoluție de la Ploiești, văzusem și Coaliția de la Mazar-Pașa, despre care aveam oarecari bănuieli că voia să meargă mai departe decât programul cam anodin ce-l arăta.

Văd pe d. Kogălniceanu contestând: d-voastră veți fi știind despre Mazar-Pașa ce știți; dar bănuielile noastre sunt treaba noastră, și nu a d-voastră, și noi aveam acele bănuieli; aveam bănuiala că vrea să meargă Coaliția de la Mazar-Pașa până la răsturnare.

Am luptat contra acestui partid, noi grupați în jurul d-lui Catargi, care pentru noi însemna în prima linie menținerea ordinei monarhice, și acesta era meritul d-sale și al miniștrilor d-sale de la început, în momentul în care a venit la putere în 1871.

Așadar, d-lor, luptam sub conducerea d-lui Catargi în contra partidului asupra căruia aveam acele bănuieli, pe atunci legitime, și va veni timpul când se va dezvălui pe deplin ce a fost la Mazar-Pașa, în toate amănuntele, pentru ca să se priceapă mai bine ce va fi dacă ar mai fi vreodată vorba de un Mazar-Pașa...

Acestea sunt învățămintele istorice.

Dar mai pe urmă noi a trebuit să părăsim acele bănuieli în fața unei realități a faptelor îndeplinite de guvernul Brătianu care, orce ar fi cugetat la Mazar-Pașa, ștergea de acum înainte acel trecut. După un resbel, în care n-a rămas armata noastră mai pe jos de așteptările tutulor, ci a fost mai presus de așteptările multora; un resbel, în care și actualul prezident al

consiliului, d. general Manu, a luat partea sa ca general activ, ca om de curaj și de patriotism inteligent, și o relevez aceasta anume, pentru că nu s-a pierdut încă deprinderea rea de a se arunca, prin o parte a presei, calomnii cu credința absurdă că, dacă se repetă adeseori un neadevăr, are să se prefacă în adevăr, ceea ce nu se poate; după un resbel, o repet, în care și d-sa a luat partea sa activă de curaj și de patriotism, s-a putut proclama independența României și s-a putut introduce statul nostru ca un stat liber în ceea ce se numea pe vremea tratatului de la Paris concertul european. Dintre cei prezenți aici în Cameră, a avut partea sa de merit la acea acțiune istorică și onor. d. Kogălniceanu.

După aceasta, guvernul d-lui I. Brătianu și cu partidul său s-au hotărât să dea o dovadă de credințele lor – nu mai examinez acum, dacă noi sau vechi – întru necesitatea consolidării monarhice și dinastice a noului stat independent și a decis proclamarea Regatului României. Importantă acțiune! Acțiune pentru care e mai întâi de datoria Partidului Conservator de a mulțumi d-lui I. Brătianu; importantă acțiune și din alt punct de vedere, fiindcă dintr-un partid care era turbulent și în care erau niște curente, despre cari nu se știe unde ar fi putut să ajungă, d. Brătianu a făcut un partid monarhic constituțional, un partid de guvernământ, care precum s-a arătat monarhic constituțional atunci, văd că rămâne tot așa și astăzi când e în opoziție, și bine face pentru consolidarea statului nostru.

Față cu aceste evenimente petrecute până la 1881, linia noastră de conduită, ca partid de opoziție conservatoare, trebuia să găsească o nouă precizare. Și acum, d-lor, dați-mi voie să încep și eu cu destăinuirile (se înțelege, ce se cuvin a se da în domeniul public și numai în urma provocării d-lui Lascar Catargi) a celor petrecute în sânul comitetului Partidului Conservator la acea epocă. Noi, îndată ce s-a proclamat Regatul, ne-am adunat ca să decidem care va fi de

acum înainte atitudinea Partidului Conservator. D. Lahovari și cu mine eram în Cameră, aveam organul nostru *Timpul*, redactat câtăva vreme de mine, apoi între alții de amicul nostru Eminescu. Acea opoziție absolută ce o făceam în contra unor dușmani, de la cari așteptam periclitarea țării prin periclitarea monarhiei, aceea nu mai putea să continue de aci înainte; căci amândouă partidele ne aflam acum înăuntrul mișcării legale a sistemului constituțional. La 14 martie 1881 s-a proclamat Regatul. La 20 martie 1881, după șase zile chiar, în urma însărcinării d-voastre în comitet, am scris eu și am publicat în *Timpul*, cu aprobarea d-voastră...

D. L. Catargi. Nici n-am știut.

T. Maiorescu. Deocamdată nu știți despre ce vreau să vorbesc. Veți vedea îndată că ați știut. Este ceva în acel articol de la 20 martie 1881, care are aerul destul de anodin; sunt numai două cuvinte, de cari însă se leagă începutul evoluțiunii înlăuntrul Partidului Conservator.

Cu consimțimântul tutulor din comitet am scris atunci, între altele, și următoarele rânduri, pe cari vi le citesc din acel număr al *Timpului*:

> „Ce satisfacțiune mai mare s-ar putea da principiilor monarhice, de la cari Partidul Conservator nu s-a abătut niciodată, decât de a le vedea primite și recunoscute de chiar aceia cari adeseori păreau a le fi contrarii și a le combate în favoarea unei alte forme de stat!"
>
> Iluziile demagogice și republicane sunt astăzi înmormântate prin însăș fapta acelora ce treceau până acum de reprezentanții lor în viață. Chiar bătrânul prezident al acestei Camere ultra-liberale, d. C. A. Rosetti, în momentul încoronării principelui Carol, prin votul Camerei, de Rege al României, esclamă: «Sunt la sfârșitul vieței mele, după regulele naturei, în asemenea vârstă, în asemenea momente, nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea aceluia care vorbește. Trăiască România! Trăiască Majestățile lor Regele și Regina! Recunoscător

> soartei care mi-a dat această fericire, rară în analele istoriei vă zic c ați încoronat și viața mea.»"

Și apoi vin în acel articol următoarele cuvinte:

> „Din ziua de 14 martie 1881 trebuie dar să dateze o nouă eră în înțelegerea politicei interne a statului nostru."

Cum vedeți, cuvântul „eră nouă" a fost pentru prima oară întrebuințat din mijlocul Partidului Conservator, cum era reprezentat la martie 1881, și atunci, în legătură cu această idee, sfârșiam articolul din *Timpul* prin o întrebare:

> „Rămâne astăzi o întrebare de dezlegat: Care mai este deosebirea de principii între Partidul Liberal, azi la guvern, și Partidul Conservator, azi în opozițiune?"

Se înțelege! De acum înainte trebuia toată tactica, tot sentimentul de luptă, toată direcția luptei schimbată. Din noile împrejurări putea să iasă o direcție conservatoare chiar și de la d. Ioan Brătianu, și au fost încercări în acest sens din partea d-sale. Pe de altă parte, trebuia acum să se democratiseze Partidul Conservator în ideile sale de reformă sau de organizare prevăzută în Constituțiune, și în orice caz ideile, pe temeiul cărora voia să continue acțiunea sa de partid, trebuiau acum precizate.

D-lor conservatori, vă întreb: Aceasta era logic? Eu zic: da, și toți o veți zice împreună cu mine.

Însă d-voastre mă întrebați: Dar ce? Noi nu primim ideile? Dar d. Lascar Catargi s-a împotrivit vreodată la ideile de reformă, de organizare a țarii? Răspund și eu, nu s-a împotrivit. Nici nu este felul d-lui Catargi de a face asemenea împotriviri. Eu nu cunosc om de o consfătuire mai convenabilă, mai plăcută decât d. Catargi

Cu atâta bunăvoință ascultă și cu atâta bunăvoință primește, unde nu este d-sa luminat și unde noi mai tineri am putut să învățăm altceva decât d-sa în vremea d-sale, încât este o adevărată mulțumire să ai raporturi de lucru cu d-sa.

În privința aceasta este o aducere aminte din cele mai fericite pentru mine conlucrarea cu d-sa la minister.

Dar vedeți, este totuș o mare deosebire între a primi o idee numai așa pe deasupra, sau a fi pătruns în întregul tău de o idee, a înțelege o reformă în toată importanța ei, a simți o necesitate politică dintr-o privire a întregimei statului. În cazul din urmă îți concentrezi atenția ta principală asupra reformei de făcut; în cazul dintâi îți trece ideea prin cap fără întemeiere, într-un mod prea ușor, și deprinderea activității, accentul activității tale stă altundeva.

Este cam abstractă deosebirea ce o fac acum; dar o voi concretiza îndată prin exemple din chestia politică ce o discutăm.

D. Mitică Popescu, vorbind de ideile atribuite d-lui Carp, zicea din contra că ideile sunt ale omenirii. Dar aceasta este o înțelegere cam vagă a lucrului. Chestia politică nu este despre ideile omenirii în general. Chestia este despre concretizarea unor anume idei necesare acum și aici

Așa, din miile de idei politice ale omenirii, cari zboară ușor prin mintea tutulor celor ce citesc un dicționar și o gazetă, numai acelea sunt idei practice de cari trebuie să ne ocupăm, pe cari le-am studiat în amănuntele lor, în legătură cu o situație dată a statului, le posedăm pe deplin și avem convingerea că este necesar să le aplicăm acum.

Poate să fie un om politic care să se nutrească de multe idei vagi, și atunci este ca și când n-ar avea nici una.

Câte idei frumoase nu a avut aerul să primească d. Brătianu! (Semne de mirare.) Toate Mesagiele d-sale erau minunate în toți anii și pline de așa-numite idei.

Ni s-au citit asemenea Mesagii un an, doi, trei, patru, cinci ani de-a rândul, dar nimic nu s-a făcut

Este dar o deosebire între cel ce zice că nu se împotrivește la nici o idee, dar nu face nimic, și între cel ce zice: aleg cutare idee, o cunosc bine, o aplic și fac ceva.

D. Brătianu nu a făcut nimic din acele idei din Mesagii. Se vede că acțiunea sa proprie era îndreptată în altă parte, era mai aplicată la detaliurile administrației, la ocrotiri sau a

paralizări de interese ale partizanilor, la acoperiri de divergențe și altele, în loc de a se ocupa cu punerea în aplicare a unor anume reforme de organizare în ultimii cinci ani ai guvernului său.

Dar să revenim acum la atitudinea Partidului Conservator și la punctul de unde s-a născut dezbinarea.

D-lor, înainte de proclamarea Regatului, care a fost la 14 martie 1881, d. Brătianu se adresează pe la 24 ianuarie 1881, prin d. Carp, care nu făcea parte după 1876 din rețeaua Partidului Conservator din care făceam eu parte ca membru al comitetului (nu făcea parte nici d. Cantacuzino), s-a adresat – zic – prin d. Carp la noi și ne-a cerut să dăm trei miniștri în cabinetul d-sale, pentru că voieste să proclame Regatul, și că o așa operă însemnată nu trebuie să se facă de un partid unilateral, ci trebuie să fie cu conlucrarea manifestă a ambelor partide din țară.

Însemnată propunere!

Ne-am adunat la 25 ianuarie 1881[1], duminică seara, la d. Triandafil. Era față d. Lahovari, d. Păucescu, d. Carp, d. Teodor Rosetti, d. Triandafil și eu.

Părerea unora, de exemplu, a d-lui Rosetti, a d-lui Carp și a mea, era că trebuie primită această propunere. Nu se putea refuza Partidul Conservator de la un act ca acesta, care intra în principiile sale; dar trebuia să-l discutăm în comitet.

La 27 ianuarie 1881, seara, s-a adunat comitetul. În comitet discutări vagi; s-au neutralizat părerile, unii pentru, alții contra, d-asupra lor prezidentul nostru, d. L. Catargi. În definitiv, inacțiune. Și s-a găsit o formulă de răspuns, trebuia să se găsească una. S-a zis: o asemenea propunere trebuie făcută, pentru a fi discutată și hotărâtă, șefului Partidului Conservator

[1] Vezi vol. III, pag. 9 (*ed. n.*, p. 702). Trimiterile la expunerea istorică din aceste volume au de scop de a garanta exactitatea celor relatate acolo prin faptul că adesea aceleași relatări se întâlnesc în discursurile rostite în parlament în fața martorilor oculari a căror neîntrerupere și necontestare le confirmă.

organizat, d-lui L. Catargi, de către d. Ioan Brătianu, și atunci vom aviza. Cu alte cuvinte ceea ce se numește pe franțuzește *une fin de non recevoir.* Parcă d. Brătianu ar fi putut avea naivitatea să facă o asemenea propunere pe cale oficială șefului partidului opus înainte de a ști dacă se primește sau ba, și pe urmă să zică acesta din urmă: mi-a făcut o propunere d. Brătianu și n-am primit-o, ceea ce ar fi fost o slăbire a autorității d-lui Brătianu. Văzând aceasta, d. Brătianu a încetat cu orce propunere și s-a proclamat Regatul de către Partidul Liberal singur, și dacă noi, Partidul Conservator, am mai putut avea oarecare rol în chestia aceasta, l-am avut fiindcă am scăpat prin o fericită frază a d-lui Lahovari, zisă atunci în Cameră:

> „Dacă n-am colaborat direct la acest act, dar îi dăm prin consimțimântul nostru unanimitatea țărei."

Astfel am pierdut rolul important de a putea arăta țărei că am conlucrat noi efectiv la acest act, că nu se putea face fără Partidul Conservator.

D-lor, se făcuse deja rezbelul independenței fără participarea Partidului Conservator, se făcea acum proclamarea Regatului, și comitetul Partidului Conservator, provocat ca să participe, se paralizează în *pro* și *contra,* rămâne cu inerția, rămâne fără hotărâre!

Proclamarea Regatului era și ea una din așa-numitele idei, și chiar din cele mai naturale Partidului Conservator. Dar ce deosebire între a avea o idee numai așa vag și între a-și întrebuința energia pentru realizarea ei! Și nu dați oare d-voastră dreptul unui conservator, care tocmai dorea afirmarea partidului său, să se întrebe în fața acestui eveniment bine, ce conducere de partid este aceasta? Conservatoare, da dar conservatoarea inerției; însă eu voiesc acțiune hotărâtă și pronunțată și nu paralizare de acțiune

Ca să vă dau un al doilea exemplu important, trec la o altă chestie. A atins-o puțin d. Tache Ionescu.

D-nii C. A. Rosetti și Brătianu, cam pripiți în limbagiul d-lor – s-au schimbat de atunci – cu multă declamație și mai de multe ori lansaseră faimoasa frază: noi suntem acolo unde este crucea ortodoxă. A fost bună fraza aceasta atunci când am mers în război alături cu rușii în contra turcilor; dar era curioasă după ce ni s-a luat Basarabia.

Cu toate acestea se repeta la guvern, și eu care eram în opoziție, eram mulțumit că se repeta, căci îmi ziceam: dacă vor ține fraza așa, au să cadă cu ortodoxia și să vină partidul celălalt. (Aplauze.)

O voce. Să vie crucea nemțească.

D. T. Maiorescu. Nu aud întreruperea. Și atunci am scris eu singur, pe a mea răspundere, cu a mea subscriere – căci mi-am zis: ce le pasă altora de relațiile mele literare cu alte țări, cu unele reviste germane, d. ex. – am scris în *Deutsche Revue* de la Dresda, tot în acel an 1881, un articol, al cărui coprins a fost reprodus în traducere în foile noastre. Nu este vorba de crucea ortodoxă, ziceam eu în acea revistă, ci de naționalitatea latină; și naționalitatea latină, fiind în afinitate cu ideile occidentale și astăzi în legătură de interese cu Occidentul central, spre Occidentul central, ziceam, este direcțiunea noastră, și nu spre Nord. Această părere a mea poate fi greșită; unii nu o împărtășesc; noi însă o împărtășim.

S-a tradus acel articol din revista germană în gazetele noastre, în *Timpul* ca și în *Românul*; însă în *Românul* guvernamental cu cele mai mari insulte la adresa autorului. Eu eram încântat de insultele la adresa autorului. Eu eram încântat de aceste insulte; de regulă insultele fac mare bine. Atunci asupra acelui articol se face discuție în comitetul Partidului Conservator. D. general Florescu îmi zice: Cum scrii articole în materie de politică externă, fără a consulta comitetul? Eu răspund: ce iscălesc eu singur, e pe a mea răspundere, dar chestia externă trebuie să fie decisă între noi. Nu poate exista un mare partid conservator, care nu se hotărăște asupra unei atitudini politice de cea mai mare greutate în acest moment. Dacă vom hotărî alb, alb să fie, dar hotărâți să fim. Altfel este jocul de basculă, ne paralizăm: unul zice da și altul nu, și nu facem nimic. Trebuia dar o hotărâre într-un sens sau altul; dar nu s-a hotărât nici într-un fel, și astfel a rămas nehotărât, cam ca neutralitatea, dar și aceea nehotărâtă.

D. L. Catargi. Nu eram la discuție[1].

D. T. Maiorescu. La regalitate nu, la politica externă nu, și astfel s-a dat ocazie d-lui Brătianu ca în loc să fie luat, cum zice francezul *pris au mot*, să facă d-sa volta, să-și schimbe politica externă, și aceasta a avut atunci de efect ca d. Brătianu să mai stea 5 ani la putere. Atunci m-am întrebat din nou: ce conducere de partid este aceasta? Numai să ne paralizăm? Unii să zică da și alții nu? Trebuie o conducere hotărâtă de câteva idei, asupra cărora să te pronunți așa încât aci să fie acțiunea ta principală. Nu este acțiune principală ca un partid să-și găsească numai paralelități și lateralități, sporind numai sorții în unele colegii electorale, și să mai primească când pe cutare, când pe cutare, când cu o idee, când cu cealaltă, și aceasta tocmai ocolind discuția de idei. Căci, negreșit, ideile cele mai importante produc discuții. Dacă te-ai hotărât într-un sens, nu poți merge cu celălalt, ci trebuie să mergi înainte în direcția în care te-ai hotărât. Trebuie să afirmi cât se poate de preciz; nu poți lăsa lucrurile importante învăluite. Hotărât trebuie să mergi în acest sens, și nu în toate sensurile, numai ca să prinzi mai mulți aderenți.

Și dacă vedeți că un șef de partid își are dispozițiile lui intelectuale, deprinderile lui, obiceiul vechi de a merge mai

[1] Nu și aduce aminte, era la discuție, a luat parte și a opinat pentru neutralitate. De altminteri sunt în Cameră prezenți la această cuvântare generalul G. Manu, Alex. Lahovari, miniștri, și d. Gr. Triandafil, vicepreședint al Camerei, câteși trei foști membri în Comitetul conservator și participanți la discuția relatată aci.

mult cu aranjamente, cu nivelări, cu învăluiri, ca să câştige diferiţi aderenţi fără pronunţarea energică a ideilor, atunci vine momentul să te întrebi: mai poate să meargă aşa un partid?

Dacă nu înţelegem importanţa acestei chestii între noi înşine, să o înţelegem cel puţin din cele ce vedem la adversarii noştri. E veche vorba: învăţă de la duşman. Câtă vreme d. Brătianu a lucrat în idei hotărâte, a stat cu putere la guvern. Când a început cu învăluiri, cu aranjamente, s-a paralizat şi încetul cu încetul a trebuit să cadă. Şi frazele nu au putut împedeca căderea.

D. Ioan Brătianu, în cea mai mare putere a sa, la 1885, face apel la tinerii inteligenţi; şi ce apel! Apel liberal, însoţit acum şi cu cuvântul de naţional. Ce se putea zice tinerimei mai frumos? Cu acest drapel desfăşurat înaintea tinerimei inteligente, d. Brătianu îi zice: la lucru! Dar nu au lucrat nimic, fiindcă nu avea nici o hotărâre în ideile de organizare internă. Dar care era atunci lucrarea d-lor? Căci activitatea firească a omului tot se cheltuieşte. Era lucrarea între culise, la bugete, la funcţii, la interese private şi la alegeri. Ce făceau oamenii aceştia cinci ani? Căci noi din opoziţia Camerei le ziceam: Unde sunteţi? Ce faceţi?

Era numai un joc de bascule. Erau inimiciţii trezite, menţinute şi apoi paralizate unele prin altele. D. cutare e duşman cu cutare, hai să punem pe acesta deoparte şi să punem pe celălalt în minister pe câteva luni, şi apoi pe acesta la o parte şi pe celălalt la guvern. D. cutare, primar al Capitalei, e duşman cu prefectul poliţiei, hai să-i paralizăm. Nu i-au împăcat, căci unul a trecut în opoziţie, dar are să vină acum la matcă...

O voce: A şi venit.

D. T. Maiorescu: Acestea s-au petrecut într-un partid care avea până atunci atâta putere şi astfel nu a făcut nici o reformă. Venea d. Nacu – avea omul o idee, inamovibilitatea – o idee luată şi de dânsul din acele idei ale omenirii, cum zicea d. Mitică Popescu, şi fiindcă om este d. Nacu, o luase şi d-lui şi vine cu proiectul de inamovibilitate. Apoi nu, zic alţii: d. Stătescu e destoinic; d. Nacu la finanţe. Şi a venit d. Stătescu la justiţie şi a trecut d. Nacu la finanţe, şi nu au făcut nimic nici d. Stătescu la justiţie, nici d. Nacu la finanţe.

D. Sturdza: reforma instrucţiunii publice. Aşi! Să vină d. Vizanti. N-a venit d. Vizanti, dar nici d. Sturdza n-a putut face nimic.

Aceasta e partid la guvern? Aceasta să imităm noi? Dar în opoziţie ce aveam noi alta de învăţat, noi conservatorii, dacă nu a opune inerţiei guvernului d-lui Brătianu din ultima sa epocă o energică accentuare şi elaborare a ideilor de reformă corespunzătoare cerinţelor timpului, aşa încât să se simtă că la noi va fi lucru şi apelul ce se va face la partizani să fie făcut mai ales ca să contribuie la efectuarea lui?

Aşa vedeam noi situaţia încă de la 1881. Şi după exemplele ce vi le-am adus din cele petrecute în comitetul conservator, înţelegeţi pentru ce anume, în o asemenea situaţie nouă, ni s-a părut că trebuie să fie conducerea partidului împrospătată. Chestie personală? Deloc. Respectul personal, deferenţă la persoană, cât voiţi. Conducerea unui partid? Ea trebuie să fie mai energică în sensul ideilor moderne de reformă. Respectul personal pentru d. Lascar Catargi am încercat acum un an să i-l arătăm, şi ne închipuiam că d. Catargi, ales prezident de Cameră, va fi găsit în aceasta deferenţa ce puteam să-i arătăm cu toţii. Fără îndoială, dacă i se cuvenea cuiva prezidenţa, i se cuvenea d-sale. N-a fost în Partidul Liberal cel mai însemnat membru al său, d. C. A. Rosetti, prezidentul Camerei? Nu reprezenta dânsul încrederea partidului şi sfatul partidului? Dar conducerea efectivă a lucrării se lăsase unor mâini, cari erau mai potrivite după felul educaţiei lor pentru aceasta.

Cum? Nu e permis unui conservator să zică în bună credinţă: aşa trebuie să mergem dacă vrem să mai existăm ca partid cu putere şi cu valoare pentru interesul ţărei? Ce vorbiţi d-voastre astăzi prin gazete de transfugi? Am părăsit drapelul? Ce drapel? Ce? Drapelul stă în persoane? Stă în idei, şi pentru

realizarea unor idei ce se încearcă în chiar sânul partidului și cari se potrivesc cu rolul lui, are drept cineva să vorbească de părăsire?

Dar să revin la puținele cuvinte ce mai am de zis în privința acelei dezbinări de la 1881. Atunci – și aci trebuie să recunosc iarăși, cum să zic? urbanitatea, părintească manieră și bunăvoință a d-lui Catargi – acasă la mine, era pe la începutul lui noemvrie 1881, mi-am permis eu, cu tot respectul ce-l am avut și ce-l am și cu toată supunerea în ce privește respectul de vârstă la vârstă către d-sa, ca să-i spun acest lucru, ceva mai menagiator decât am fost silit s-o fac acum, deși sper că n-am blesat pe nimeni nici atunci, nici acum. Și d-sa, cu o formă admirabilă și binevoitoare, a subscris la mine în casă demisia de prezident al comitetului conservator[1].

D. L. Catargi. Atât am ținut de mult să nu se sfărâme Partidul Conservator.

D. T. Maiorescu. Și ați plecat la Golășei. Atunci noi, pe baza unor idei de reformă, asupra cărora am discutat cu d. Carp care le formulase, cu d-nii Manu, Lahovari, Rosetti, Păucescu[2], Triandafil, Știrbei, am convenit asupra unei schimbări a conducerii partidului, care să marcheze mai bine *era nouă*. Aceasta însemnează reformare! Evident însă că orce reformă trebuie să schimbe ceva și să aducă altceva, dacă nu vrea să rămână tot vechia sistemă; evident că orce reformă se face cu oarecare durere, dar convenisem în majoritate să se facă, și se credea, se spera că se va face cu mai multă liniște și împăciuire pentru toți; ne spusese d. Păucescu că și d. general Florescu primise a se retrage din comitet și atunci, după ce am încheiat noi, marea majoritate din comitet, procesul-verbal din 6 noemvrie 1881, care constată aceasta, s-au convocat cei ce se numărau în partid la club, unde se înscria în dreapta și în stânga cine vrea să se înscrie, și deveniseră cam numeroși niște membri despre cari nu prea știai ce vor. S-a făcut un fel de

[1] Vez. vol. III, pag. 18 (*ed. n.* p. 707)
[2] Vez. și discursul din urmă al volumului de față.

plebiscit înlăuntrul acestui club în acea seară. D. Catargi a fost absent, și cu multă discrețiune din partea d-sale, nu s-a amestecat. Dar a venit seara la acea întrunire d. general Florescu cu d. general Tell; noă nu ne trebuie alte idei și altă conducere, zicea d. Tacianu, în numele d-lor, noi trebuie să mergem să ne alipim cu d. Vernescu, zicea d. Tell; atunci am auzit pentru prima oară din gura d-lui general Tell ideea de alipire cu d. Vernescu; d. general Tell era unul din cei cu ortodoxia. S-a pus la vot atunci și a fost majoritate contra noastră, și s-a hotărât pe aceeaș linie și în acelaș mod conducerea mai departe a partidului, și să se invite d. L. Catargi să-și reia prezidența.

D. L. Catargi. D-voastră mi-ați scris; păstrez scrisoarea: ați zis să vin că se pierde partidul.

T. Maiorescu. Trebuie să fie o eroare involuntară; eu nu v-am scris; dar d-voastră ați fost aci de o absolută corectitudine; erați absent, și majoritatea care a fost acolo a hotărât să vă recheme, și s-a scris din partea clubului.

D. L. Catargi. Nu din partea clubului, ci din partea unuia dintre d-voastră; păstrez scrisoarea.

T. Maiorescu. În tot cazul n-am scris-o eu, și nici unul din cei ce îi numiți junimiști. Atunci eu, d-nii Rosetti, Pogor, G. Șuțu și alții, așa-numiții junimiști, ne-am dat demisia din rețeaua Partidului Conservator, pentru că am fost convinși că cu acest fel de compunere a comitetului conducător are să fie într-o inacțiune, într-o balansare vecinică, din care nu o să poată ieși nimic. Convingerea noastră, poate era greșită, dar aceasta era.

D. L. Catargi. Ați trecut în câmpul opus.

T. Maiorescu. Nu este exact. Înțeleg pe de altă parte foarte bine că d-nii general G. Manu, Lahovari și Păucescu n-au făcut ca noi; au rămas împreună cu d-voastră. Chestia era de grea cumpănă; puteau unii să aibă speranța că va putea merge partidul înainte așa, puteau alții să fie convinși că nu va merge înainte; noi eram de partea aceasta.

Am ieșit și am făcut tot ce puteam face în asemenea împrejurări grele pentru noi. Am găsit un ziar mai târziu, *România liberă*, unde puteam să ne manifestăm. Ne-am găsit alături cu alții cari ieșiseră și ei din rețeaua partidului. Cu intrarea în club a d-lui general Tell care ofensase pe d. Mavrogheni în Camera de la 1874, ieșise d. Mavrogheni, d. Mavrogheni, cel mai fin spirit politic, cel mai capabil din noi câți eram în ministerul 1871–1875 al d-lui Catargi, d. Mavrogheni a rămas în perfectă înțelegere cu noi, d. Cantacuzino rămăsese de la început în afară de organizarea Partidului Conservator, ca și d. Carp. Eram dar cam așa: d-nii Cantacuzino, Mavrogheni, Carp, Theodor Rosetti, Pogor, eu și câțiva alții, așteptam să vedem ce va ieși ca acțiune din partea comitetului conservator, din a cărui rețea nu mai făceam parte, acum când se manifestase și tendența să se unească cu d. Vernescu. Nu aveam onoarea să cunosc de aproape, ca lucrare colegială, pe d. Vernescu și mă așteptam să văd ce va ieși de aci.

Ce a ieșit de aci, întru cât a ieșit din colaborarea d-sale, a fost nefavorabil Partidului Conservator. Cred că și abstențiunea a fost nefavorabilă, și știu că nu era de părerea multora din conservatori; cred că și rezoluțiunile cari s-au publicat n-au fost favorabile; și nerecunoașterea constituției și nerecunoașterea dotației n-a fost favorabilă. Unde se vedea acțiunea de colaborare a onor. d. Vernescu, se vedea tot sub forma negativă. Cine consimte în negațiuni, nu consimte în nimic. (Aplauze.) Dar ce să vă vorbesc de trecut? Vedeți colaborarea d-lui Vernescu și la opoziția actuală din această Cameră. Și acum a început în Cameră să plouă bilete albe, chiar în materii unde nu s-a mai pomenit o asemenea procedare. Renunțări la comisia bugetară, renunțări și bilete albe la diferite alte comisiuni, renunțări la biurou etc. Așa este de clar tipicul! Când nu te poți uni nici asupra ideilor, nici asupra persoanelor, curând te unești asupra negațiilor, dai bilet alb sau o renunțare pui o bilă neagră sau o negare. Și așa iarăș vechiul

joc de a nu spune clar și preciz unde vrei să mergi, pentru a putea să câștigi în această nehotărâre cât se poate mai mulți aderenți de tot felul: La ce? Ți-oi spune când voi fi la guvern; și când ești la guvern, acelaș joc.

Dar să revin la dezbinarea noastră. Așadar noi, cei ieșiți din organizarea Partidului Conservator de la 1882 încoace, am lucrat cum am putut prin un ziar, prin alte scrieri și în Cameră. S-a pus în discuția Camerei liberale ideea nefericită a revizuirii Constituției: am combătut-o în Cameră, dar s-a votat, și atunci am trebuit din principiu să-i recunoaștem legalitatea. Apoi d. Brătianu s-a hotărât să adopte în cele externe o politică occidentală centrală, și fiindcă poate nu se credea că inspiră destule garanții de sinceritate, sau poate fiindcă nu voia s-o facă singur cu un partid, din aceiaș idee ce o avusese când a făcut apel la noi să luăm parte la proclamarea Regatului, s-a adresat la d. Carp ca să reprezente în străinătate această schimbare a politicei sale externe, schimbarea în sensul nostru. Dar onor. d. Lascar Catargi a pus chestia că această luptă a noastră, de care avui onoare a vă întreține deja prea mult, era condusă de noi pentru interese personale.

Adică d. Carp s-a dus la Viena ca să aibă o căpătuială diplomatică.

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Sper că voi putea dovedi că aceasta nu se poate admite, și să-mi permită d. Catargi a-i spune că nu a făcut bine să pună chestia pe asemenea târâm.

D. Carp a fost la Viena. Cât timp? Atât numai cât a putut îndeplini această misiune, după cum a înțeles-o d-sa. Apoi iber și-a dat demisia, a venit în țară și a intrat în opoziție.

Ce teorie voiți acum să puneți d-voastră?

Este cam meschin lucru să discutăm chestiile numai pe interes personal.

Voiți să puneți teoria că în materie de reprezentație în străinătate nu trebuie să se privească țara ca una fără deosebire de partid?

Dar d. voastră, când ați fost la guvern în aceste 6–7 luni, ați schimbat miniștrii din străinătate ai lui Brătianu? (Aplauze.)

Nu, și foarte bine ați făcut, afară numai dacă ați fi avut alte motive de capacitate, dar întru cât ar fi vorba numai de deosebire de partide, miniștrii din străinătate nu trebuie schimbați, căci reprezentația externă trebuie menținută, abstracție făcând de luptele interne.

A intrat d. Rosetti la Curtea de Casație. Pentru căpătuiala d-sale?

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Putea d. Rosetti să existe și fără aceasta. Dar când vine un ministru, oricine ar fi la guvern, și propune cuiva numirea la Curtea de Casație, poate oare un om ca d. Rosetti să zică: nu primesc să intru, fiindcă magistratura o consider ca o chestie de partid politic?

D. Rosetti trebuia să primească ca să intre în magistratura înaltă, și ar fi o fericire când în toată țara s-ar lăți simțimântul, și se va lăți cu legea inamovibilității, că în materie de magistratură chestiile de partid nu au nici un rol.

Acum vin la mine.

Eu, ca advocat, am primit procese din partea celor de la guvern. Vă interesează și situația mea de advocat, d-le Catargi?

Da, m-am trezit că mi s-a propus întâi din partea Creditului fonciar rural ca să-i susțin un proces, nu tocmai așa... gras. (Ilaritate.)

Noi, advocații, câștigam relativ foarte mult, și mai ales câștigăm în contra guvernului și în contra administrațiilor celor mari. Dar în fine, mi s-a propus un proces. Ce? Eu, advocat, să nu primesc un proces de la Creditul fonciar rural, dacă cauza o cred dreaptă? Să nu primesc să apăr creditului un proces? Dar aș fi un nebun! (Ilaritate.) Nicăieri nu este altfel. Nu-mi pasă cine este la credit ca partid politic și primesc.

Al doilea, mi s-a propus printr-un coleg dintre advocați, d. Vasile Brătianu, să primesc un proces al Ministerului Domeniilor,

în care era statul nostru implicat în Bucovina, un proces confuz cu Patriarhia din Constantinopol, unde era în chestie dreptul de proprietate al câtorva monastiri secularizate de ale noastre. Îmi spunea d. Vasile Brătianu: d-ta știi nemțește; ți-ai făcut studiile liceale în Viena; cunoști legile austriace; ai fost și ministru al cultelor; știi chestia administrării averilor monastirești și în ce relații poate să fie acele proprietăți cu Patriarchia.

Astfel, mi s-a propus să fiu însărcinat cu conducerea acestui proces, dacă proces era să fie; dar mi s-a zis totdeodată: Mai bine ar fi pentru stat să se înțeleagă cu unul din proprietarii români de acolo să-i vânză acele moșii cu risicul procesului. Ce eram să fac? Să refuz conducerea unui proces al Domeniilor în Austria? Sau să refuz de a mă pune în raport cu d. Hurmuzachi, dacă vrea să-ș sporească proprietatea sa imobiliară?

D. T. Calimach. S-a vândut moșia pe un preț, așa că cumpărătorul ci a doua zi a vândut-o pe prețul îndoit la niște jidani.

T. Maiorescu. Eu am vândut? Dar eu am fost însărcinat sau să susțin procesul, sau...

D. T. Calimach. N-ați susținut procesul.

T. Maiorescu. N-am susținut fiindcă d. Hurmuzachi a cumpărat dreptul asupra moșiilor de la minister, cu aprobarea consiliului de miniștri.

Ce? Eu eram în minister? Cum, credeți că eu am luat vreo parte la înțelegerea dintre consiliul de miniștri, d. Sturdza și ceilalți, cu d. Hurmuzachi? (Ilaritate, aplauze.)[1]

[1] Întrerupătorul nu se arată bine informat, iar în Cameră, față de un proces pendent, nu se putea explica lucrul pe deplin din cauza relației sale cu chestia mânăstirilor închinate, care din când în când se exploatează în contra statului român.

Ceea ce a vândut guvernul I. Brătianu d-lui Nic. Hurmuzachi, nu au fost moșii cu proprietate sigură, ci numai drepturile contestate asupra unor moșii din Bucovina, de la care statul român nu percepea venit și în a căror posesie d. Hurmuzache nici n-a putut intra, fiindcă se aflau tocmai în proces cu Patriarchia, căreia îi fusese închinate de Domnii

Să venim acum la al treilea proces, căci pe al patrulea l-am refuzat. Al treilea proces a fost cel de la Banca Națională; d. Carada m-a însărcinat cu apărarea lui. Acest mic proces iarăși nu l-am refuzat, fiindcă n-aveam de ce, era drept.

Ah!... Dar aci ar fi de insinuat altceva. Aceasta s-a petrecut la 1883–84, și după interpretarea d-voastră, era vorba să primesc niște foloase materiale ca advocat, pentru ca prin aceasta să susțin Partidul Liberal și să părăsesc ideile conservatoare.

Eu, onorabile d. Calimach, nu știu și nu-mi pasă ce vor fi gândit cei cari-mi făceau aceste propuneri de procese. Eu, ca advocat, aveam să examinez faptele procesului, fără a mă gândi cine sunt aceia ce-mi încredințează procesele.

Moldovei. Tribunalele austriace nu recunoșteau secularizarea petrecută într-un stat străin și când Patriarchia, voind să-i înlăture cu desăvârșire mănăstirile moldovenești, cu cari împreună fuseseră închinate acele moșii, a cerut tribunalelor austriace „intabularea" sa ca singură proprietară în Bucovina, guvernul român cu procuri luate de la stariții și egumenii mănăstirilor a vândut d-lui N. Hurmuzachi vechile drepturi asupra acelor moșii. În nici un caz statul nostru nu putea risca să pue în discuția unui tribunal străin dreptul său de proprietate asupra averii mănăstirilor închinate și secularizate, și oricine își poate închipui gravul precedent ce s-ar fi creat, dacă o hotărâre definitivă din Austria ar fi tăgăduit dreptul de proprietate al statului român și l-ar fi recunoscut din contră Patriarchiei grecești. Guvernul nostru trebuia să scape de această contestare și să treacă drepturile sale unui particular, care să se judece cu Patriarchia; iar dacă acel particular le-a mai vândut altui particular (indiferent cu ce preț și de ce nație), cu atât mai bine pentru statul român. De altminteri d. Hurmuzachi a încercat să fie „intabulat" în acele moșii, dar când a întâmpinat greutăți din partea justiției austriace, s-a grăbit să-și vândă drepturile altuia, care probabil se va fi înțeles cu Patriarchia (ceea ce statul nostru nu putea face). Este dar o eroare provenită din necunoștința împrejurărilor, dacă cineva evaluează moșiile în chestie după prețul pământului lor, parcă ar fi fost vândute ca proprietate clară, pe când în fapt s-a vândut numai drepturile precare ale unui proces politicește periculos și în definitiv pierdut ca drept de proprietate a d-lui Hurmuzachi.

Că vor fi gândit ei că aceasta să mă ademenească și să le fiu sprijinitor politic mai pe urmă, se poate. Dar atunci s-au înșelat în calculul lor. Eu, d-lor, am primit multe atacuri personale în Camera liberală de la d. Meitani, de la d. Costinescu, de la doctorul Râmniceanu; după aceste precedente trebuie astăzi să mă simt foarte lingușit să văd pe aceeaș linie de atac și pe d. Catargi. (Aplauze.)

D. L. Catargi. Cu concursul care le-ați dat, unul câte unul, i-ați ținut 12 ani acolo.

T. Maiorescu. Ar trebui să dovediți că în urma acestor procese s-a schimbat atitudinea mea politică. Și aceasta nu este. La 1885, 86 și 87 n-am fost și n-am luptat în opoziție întocmai ca mai nainte?

Ca să vă aduc o dovadă, n-am decât să vă amintesc un singur fapt: În atentatul de la 4 septemvrie vrea să se implice – și s-a și implicat – unul din colegii noștri, deputatul Oroveanu. Căutau să mai implice și pe d. Dimitrie Brătianu și pe d. Fleva. Aceasta era una din acele apucături nenorocite, cari începeau pe atunci să fie la ordinea zilei, sub masca de indignare a poporului. M-am înscris între apărătorii d-lui Oroveanu, pe care-l credeam pe nedrept implicat; curtea cu jurați a și achitat pe d. Oroveanu, și eu l-am felicitat de această achitare în plină Cameră, în fața d-lui Ioan Brătianu.

D. Kogălniceanu își va aduce aminte, căci îmi reproșa din această cauză lipsa de tact; chestie de apreciere. Eu știam ce fac și eram dator s-o fac.

Ei bine, susțineam eu situația acelui guvern, apărând astfel pe d. Oroveanu?

Dar să revenim la chestii mai importante decât chestiile personale.

La 1884, cu ocazia Adresei, am prezentat cu d. Carp și cu alții o contra-adresă, care coprindea ideile de reforme, identice cu acelea ce le discutasem la 1881 cu membrii comitetului conservator de atunci, identice cu cele prezentate mai pe urmă

de pe banca ministerială, în apelul către alegătorii de la 1888. S-a adăogat aici numai chestia etalonului de aur, născută mai pe urmă

În asemenea reforme legislative, e tot accentul de pus; iar nu în paralele și în laterale.

Printre acele reforme era și aceea care este acum la ordinea zilei în această Cameră, chestia inamovibilității magistraturii.

Dar bine, vechii conservatori nu vor și ei această reformă? dar d. Vernescu care a intrat cu noi în ministerul de la noemvrie 1888, nu voia legea inamovibilității? Poate da. Între ideile omenirii politice, după vorba d-lui Popescu, e și aceasta, și a trecut și prin capul d-lui Vernescu. Noi făcusem proiectul de lege; d. Vernescu a devenit coleg cu noi pe banca ministerială. Dar vedeți deosebirea: a trecut noemvrie anul trecut, d-sa n-a prezentat proiectul, a trecut decemvrie, nu l-a prezentat; ianuarie nu; fevruarie nu; martie nu. O fi având convingeri de inamovibilitate? Desigur. Dar ce folos? Nu avea concentrată atenția d-sale pentru acțiunea practică legislativă.

După martie, d. Vernescu trece la finanțe. O fi având idei financiare d. Vernescu, sunt convins; dar știți, d-lor, e ca cu fântânele cele adânci: unde e prea adânc, adânc, e cam întuneric la fund, și te întrebi: Ce e acolo? Va fi poate apă sănătoasă, va fi poate altceva; dar trebuie o găleată să scoți, să vezi ce e în fund. D. Vernescu, sunt convins, că are foarte multe în adâncul cugetului d-sale; dar ce folos că nu iese la iveală, în acțiune legislativă. A venit la justiție onor. d. Gherassi în locul d-sale. Spre marea mea mirare și mulțumire am auzit pe d. Catargi, în destăinuirile d-sale, spunând că la un consiliu de miniștri asupra dizolvării sau nedizolvării a vorbit și d. Gherassi. Noi din Cameră nu l-am auzit tot timpul cât a fost ministru. Vasăzică vorbea d. Gherassi? Avea păreri în adâncul cugetului d-sale? Avea și o găleată, cu care le scotea sub formă de da sau ba. Slavă D-lui! (Aplauze, ilaritate.)

Astfel s-a neutralizat, s-a paralizat acțiunea guvernului d-lui Lascar Catargi ca lucrare legislativă.

În ceea ce privește pe onor. d. Catargi ca șef de partid, noi am fi fost fericiți să-l vedem ca un conducător cu bunul-simț al d-sale și sfătuitor într-o sferă de acțiune, pe care respectul tutulor și al nostru, îl indica, adică în Cameră ca prezident, cu rolul său din cele mai însemnate. Cunoașteți cu toții istoria contimporană dintr-un stat vecin, rolul admirabil ce l-a avut Deak în momentul constituirei noului stat maghiar. Prezident al Camerei, refuzând participarea la guvern, refuzând orce altă onoare decât a fi sfătuitorul oarecum impersonal al partidului și al țării sale. Aceasta era după închipuirea noastră rolul ce am fi fost fericiți să-l aibă d. Catargi acum.

Dar la acțiune? La acțiune cu d. Vernescu? Cu d. Vernescu, care a trecut de la justiție, unde făcuse ce v-am spus, la finanțe, unde a făcut ce știți? Dar ați văzut îndată efectul colaborării d-sale ca mai înainte; neutralizare legislativă, basculă în administrare. În fiecare district antagonism între vernescani și catargiști!

În Cameră ne numărăm cu bobii; cine formează majoritatea, vernescanii sau catargiștii? În combinarea viitorului minister al d-lui Catargi, vernescanii vor fi mai mulți sau catargiștii? Or vor mai intra te miri ce laterali, ca să câștigăm și colegiul electoral din Iași?

Apoi aceasta trebuia să fie acțiunea Partidului Conservator față cu cerințele situației după căderea d-lui Brătianu?

Dar proiectele de legi? Dar lucrarea legislativă? Eh! ca pe timpul d-lui Brătianu: așteptați cinci ani degeaba. Veți vedea la toamnă; și la toamnă veți vedea după noile alegeri!

Aceasta era reforma ce voiam noi? Și față cu necesitatea reformelor d-voastre ne vorbiți numai de gândurile personale?

Apoi, d-lor, dacă e să vorbim de ambiții personale în Partidul Conservator, nu vă pare lucru firesc ca, personal vorbind, adecă de ambiție personală, de rivalitate, de gelozie

personală (nu vorbesc de mine, căci ce însemnează un teoretic mai mult sau mai puțin într-un partid? sper că nici nu-mi atribuiți prea mult ambiția de a fi pe banca ministerială, în orce caz, nu poate fi vorba, în cât mă privește pe mine, de rivalitate de șefie, de aceea și pot vorbi acum mai liber), așadar în Partidul Conservator, ca ambiție personală vorbind, n-ar veni mai bine d-lui Carp, or d-lui Rosetti, dacă e vorba să fie altul prezident al ministerului, să fie atunci un om mai bătrân, nu din generația lor, un om față cu care deferența și supunerea la conducere să fie naturală? Judecați d-voastre singuri în mod firesc pentru fiece om: Nu trebuie să-i fie d-lui Carp, pentru ambiția sa personală, mai ușor, dacă pe acest teren vă puneți, ca să vadă pe d. Catargi ca prezident de consiliu, iar nu pe generalul Manu? Căci față cu d. general Manu, dacă ar fi vorba de ambiții personale, ar putea să zică și d. Carp: dar de ce nu eu?

D. L. Catargi. Nu mă atrageți în chestii personale.

T. Maiorescu. Dacă d-voastră spuneți că pentru procese grase mi-am schimbat eu atitudinea politică, nu-mi dați voie să vorbesc și eu de interese personale în apărare? (Aplauze.)

Cel puțin eu fac aceasta cu bună-cuviință, caut să o fac. (Aplauze.)

D-lui Theodor Rosetti îi venea mai bine să se supună prezidenției d-lui Catargi decât acelei a fostului său coleg sub el, a d-lui general Manu. Evident că da; dacă ar fi vorba numai de chestie personală, de ambiție, ar fi trebuit atunci să fie toți în favoarea admiterii celui mai respectat din generațiunea mai bătrână ca prezident al ministerului.

De ce dar nu putem da sprijinul nostru d-lui Catargi Verneseu, pe când îl dăm din toată convingerea ministerului prezidat de d. general Manu, așa cum e format?

Pentru că credem că în acest minister nu va începe acea paralizare de acțiune, care nu și concentra activitatea asupra realizării de programe de idei, ci asupra intereselor de basculă; pentru că credem că aci nu va fi vorba care de care să și formeze partizani, nu va fi accentul pus pe numiri și destituiri în magistratură sau în alte funcții, ci va fi într-un mod omogen și înțeles accentul pus pe acele opere de reforme cari sunt la ordinea zilei și cu cari stă și cade viața mai departe, după convingerea mea, a Partidului Conservator. (Aplauze vii.)

Și d. Carp, dacă a câștigat în mijlocul nostru o așa mare valoare, și o are mai ales acum, aduceți-vă aminte cum se prezenta ca putere politică acum trei ani și cum acum? Aceasta este fiindcă a dat dovezi de o perfectă abnegație de ambiție personală. (Aplauze.)

Nici prezident de Cameră, nici ministru, simplu deputat, așa se prezentă un om de principii politice. Și susținem împreună cu d-sa, din toată convingerea, ministerul generalului Manu; avem încrederea că va îndeplini opera de reformă legislativă, pentru a cărei realizare numai are în ochii noștri valoare lupta politică.

Așa fiind, nimeni din noi nu facem chestie personală, în prima linie nu acela care ar fi putut-o face, d. Carp; ci dăm un exemplu de supunere la idei și luptăm pentru ele, și am fi dorit ca în acest exemplu să fim încurajați și de alții mai în vârstă decât noi. (Aplauze prelungite.)

99

La Adresă, alineatul relativ la școale

(Ședința Camerei de la 12 decemvrie 1890)

Ministerul din acel timp.

General G. Manu, prezident și interne,
Al. Lahovari, externe,
T. Maiorescu, culte și *ad-interim* lucrări publice,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, domenii,
General Vlădescu, răsboi,
Grig. Triandafil, justiție.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. D-lor deputați, administrarea școalelor nu poate decât să fie recunoscătoare pentru atenția ce se dă învățământului; ea este cu deosebire recunoscătoare pentru tot ce semnalați ca lucru de îndreptat, și vă rog și în viitor ca orce abuz ce-l aflați, orce abatere de la lege ce veți constata, să binevoiți a mi le aduce la cunoștință. Însă, d-lor, dacă nu mă înșel, suntem la dezbaterea Adresei de răspuns la Mesagiul Tronului, și orcât de interesante ar fi multe din întrebările cari le-a agitat, de exemplu, onor. d. Const. Constantin Dobrescu, ele poate și ar fi avut un loc mai potrivit în alt fel de dezbateri, unele mai bine la discutarea bugetului, altele la discutarea legii instrucțiunii publice, care va veni în

curând în dezbaterile parlamentare, altele poate sub formă de interpelare.

Dați-mi dar voie să mă mărginesc a atinge în scurt și pe rând ideile ce s-au emis cu ocazia adresei întru cât sunt relative la adresă.

Onor. d. Iepureanu și d. Dobrescu au început prin a arăta părerea de rău că s-ar fi promis acum doi ani, prin Mesagiu, relativ la instrucțiunea publică unele proiecte de reformă, dar că nu s-ar fi îndeplinit acea promisie.

D. Iepureanu zice: se vorbea de îndreptarea instrucțiunii, îndeosebi de ceea ce privește școalele rurale, dar a rămas această vorbire literă moartă.

D. Dobrescu iar zicea, citind pasagiul: se promisese un proiect de reformă al învățământului real și reforma numirii învățătorilor rurali, dar nimic din acestea nu s-a adus.

Aceasta nu este exact, și vă dovedesc. S-a promis din partea acestui departament, prin Mesagiul de la 1 noemvrie 1888, subscris și de mine, trei lucruri: legea pentru învățământul real, pentru numirea învățătorilor, și al treilea că se va lucra pentru organizarea clerului mirean. Se zicea că această din urmă lucrare este încă în cercetarea Sf. Sinod, și că îndată ce Sinodul va termina, lucrarea va fi adusă în dezbaterea d-voastre.

Aceste trei promisiuni din Mesaj, în ceea ce privește acest departament, au fost îndeplinite în chiar acea sesiune. Așa, reforma privitoare la învățământul real și reforma privitoare la numirea învățătorilor rurali, împreună cu alte reforme, au fost depuse la Senat chiar în acea sesiune sub numele de proiect de lege pentru modificarea unor articole din legea instrucțiunii publice; iar acea lucrare, care era numai promisă de a se efectua relativă la cler, fără a se preciza epoca terminării ei, s-a efectuat în adevăr; a stăruit Sf. Sinod, am stăruit și noi, și s-a putut elabora însuș proiectul de lege, care a fost depus la Cameră în chiar acea sesiune 1888–1889; vasăzică, promisiunea a fost în întregul ei îndeplinită.

Dar a fost îndeplinită într-un spirit care nu îndestulează pe d. Dobrescu? Aceasta se poate; rămâne însă, când discuția asupra acelor proiecte se va face, să se vadă cari păreri se vor admite.

Așa fiind, cred că o mare parte a observărilor făcute și amendamentelor propuse acum la Adresă vor avea locul lor mai nemerit la dezbaterile proiectelor de legi depuse înaintea d-voastre.

Prin urmare, pentru a începe cu amendamentul, sau mai bine cu întrebarea d-lui Tocilescu: ce are de gând să facă guvernul cu proiectul de lege pentru clerul mirean? am onoare să răspund: Guvernul are de gând și vă roagă să luați în cercetare acum proiectul depus încă de atunci, și insistă a vă ruga să accelerați aceste dezbateri cât se poate de mult. Dacă voiți, chiar la prima trecere în secțiuni să ne ocupăm de el.

Mai precisă declarație nu se poate. (Aplauze.)

Trec acum la amendamentul d-lui Dobrescu în privința legii instrucțiunii publice. Proiectul de lege este depus, cum am avut onoare a vă spune, la Senat; este depus în timpul promis.

Nu este numai depus la Senat și rămas acolo în cartoane; a fost de atunci încoace studiat de secțiile Senatului; nu a fost numai studiat: s-au numit și delegații, cari l-au studiat la rândul lor și au ales și raportorul; raportorul și-a făcut raportul, raportul s-a împărțit și distribuit, este pus chiar la ordinea zilei a Senatului acum imediat după terminarea dezbaterilor răspunsului la Adresa Tronului.

Vasăzică, este un lucru care a ieșit cu desăvârșire din perioada promisiunilor vage; este un lucru care se va îndeplini acum și se va cerceta de celălalt corp parlamentar.

Am adus întâi acest proiect de lege la Senat, fiindcă, după Constituțiune, există anume în Senat doi delegați din partea universității, unul din partea Universității din București și altul din partea celei din Iași.

Am crezut dar mai conform cu spiritul Constituțiunii ca acel proiect să treacă mai întâi prin Senat, care are în mijlocul său doi reprezentanți ai învățământului public după chiar prescrierea Constituțiunii.

În această situație mă întreb: Ce voiește amendamentul d-lui Dobrescu?

Din interesanta, foarte elocuenta și cam lunga vorbire a d-sale – pentru care îi exprim adânca mea recunoștință – trei sferturi le-am auzit aci, un sfert îl voi citi în *Monitorul oficial*, și mă voi pătrunde de observațiile profunde ce le-a făcut. Însă din lunga d-sale vorbire 9 zecimi, și aceasta e un fel de statistică, nu se referă deloc la amendamentul prezentat de d-sa. Sub cuvânt de amendament la Adresă, ați făcut un interminabil șir de observări, cari nu au nimic a face cu Adresa, în mare parte chestii de detalii, de amănunțimi administrative.

În privința lor ce doriți să vă spun? Este oare o interpelare ca să răspund la toate? Voiți să treacă toate acestea în Adresă? Voiți să se discute, *à propos* de Adresă, chestia de ce un certificat eliberat de o școală rurală este sau nu este valabil în oraș? Voiți să se discute cu această ocazie dacă pentru ocuparea unei catedre trebuie să se facă concurs, sau o altă formă de examen? Toate acestea sunt chestii de administrație, cari nu se pot discuta acum.

D. Dobrescu mi-a propus chiar două pariuri în privința adevărului celor susținute de d-sa; îmi pare rău că de pe această bancă nu pot primi pariuri. Când vom trece dincolo în anticameră, să vorbim de asemenea lucruri, dacă voi avea timp.

Dar ce au a face toate acestea cu Adresa?

Amendamentul d-lui Dobrescu a fost numai un pretext de vorbă. Dacă este să-l analizăm, el coprinde următoarele patru puncte:

Obligativitatea instrucțiunii, certificatele rurale și urbane, întinderea inamovibilității și învățământul real.

Din acest amendament văd cu mulțumire că un așa însemnat membru al opozițiunii pare a adera în principiu la această parte a Adresei majorității, căci și majoritatea, în loc de afirmarea mai ezitantă a guvernului în privința reformelor

de introdus în învățământ, majoritatea cere a se aduce acum un proiect întreg asupra reformei legii instrucțiunii. Aceasta îmi cereți și d-voastră, aceasta s-a și făcut, și proiectul este la ordinea zilei în Senat. Numai înainte de a lua în discuție și pe când este în discuție în Senat un proiect de lege pentru reformarea actualei legi a instrucțiunii, d-voastră voiți să se prejudece lucrul acum cu ocazia Adresei, să se prejudece înainte de a ieși din dezbaterile de la Senat. De ce? Nu o să vină legea de la Senat la Cameră? Onorabile d-le Dobrescu, eu vă cunosc aici ca deputat, și nu vă pot recunoaște aici altă calitate. Dar d-voastră văd că vorbiți mereu în numele corpului profesoral.

Nu știu de unde puteți fi autorizat la aceasta. Dar dacă e vorba să discut cu d. profesor Dobrescu, să-mi permită a-i observa că formularea celor patru alineate din amendamentul d-sale nu respectă ierarhia ideilor; este, cum am zice, prea puțin pedagogică, căci înțeleg să vorbiți într-un amendament la Adresă de principiul cel mare al reformei învățământului real; dar alături cu acest princip să ne vorbiți că atestatele de la școalele primare rurale să fie egale cu ale altor școale primare, aceasta însemnează a confunda principiile generale cu mici regule de administrare specială; acestea sunt chestii prea de amănunte. Și din acest punct de vedere cred că amendamentul d-voastre nu-și are locul aici.

Pentru amendamentul d-lui Tocilescu, cu privire la complectarea facultăței juridice, chestia se va discuta asemenea când reforma legii instrucțiunii va veni de la Senat la Cameră; se va examina atunci dacă am ajuns la această stare de dezvoltare a studiilor juridice, încât facultățile să poată da și diplome de doctorat.

Sunt mulți membri ai parlamentului competenți în această materie, și va ieși, fără îndoială, din dezbaterile d-voastre o decizie și în privința aceasta.

Onor. d. Theodorescu, mai scurt și, în aparență, mult mai amabil pentru administrarea școalelor, zice într-o parte a amendamentului d-sale să se facă un proiect de lege pentru

reorganizarea învățământului. E făcut; până atunci însă d-sa recomandă o strictă observare a legii. Dacă e vorba de o recomandare generală, atunci trebuie s-o primim cu toții și pretutindeni; e necesar ca în orice parte a administrației să se observe legile în modul cel mai strict. Dar dacă e vorba de ceva special relativ la învățământul public, atunci în vorbirea d-sale asupra amendamentului a rămas o lacună tocmai în această parte. Dacă mi-ar fi semnalat ce anume lege crede d-sa că ar trebui să fie în mai strictă observare, negreșit ca eu aș fi răspuns. Dacă era vorba de cazuri particulare, era mai nemerit să le aducă sub formă de interpelare. Dar dacă prin recomandarea într-o Adresă la Tron a strictei observări a legilor d-sa vrea să provoace un vot de blam, îl rog să-l declare așa...

D. G. D. Teodorescu. Legea de gradație nu s-a aplicat de la început, ci numai de câțiva ani a început să se aplice.

D. ministru al instrucțiunii publice. Mulțumesc d-lui Teodorescu pentru întrerupere.

Legea gradației, votată sub Camerile și guvernele național-liberale, s-a aplicat, cu mari sacrificii bugetare, pentru prima oară în întregimea ei de această Cameră. Zic în întregimea ei, fiindcă în proiectul de buget ce vă e prezentat acum e aplicată, în sfârșit, și la profesorii de seminarii.

De altminteri, să-mi permită onor. d. Teodorescu a-i spune: a releva anume, în Adresa la Tron, numai respectarea gradației salariilor corpului profesoral, cred că ar fi ceva nepotrivit. Toate legile trebuiesc respectate; dar, fără cu alte trebuințe mai ideale ale învățământului public, a accentua anume o chestie de leafă, e accentul cel mai puțin de recomandat pentru profesori. (Aplauze.)

Din toate aceste considerante cred că alineatele Adresei, așa cum sunt formulate de majoritatea delegaților, fiindcă se refer la proiectul de lege al instrucțiunii depus în Senat, pot înlocui toate amendamentele propuse. (Aplauze.)

100

În privința bugetului căilor ferate pe anul 1891

(Ședințele Camerei de la 18 și 19 decemvrie 1890)

Din motivele arătate la pag. 48 (*ed. n.* - p. 1044) a introducerii istorice, la modificarea cabinetului G. Manu (în urma demisionării d-lui T. G. Rosetti și a retragerii d-lui Păucescu), autorul prezentei publicări este *ad-interim* însărcinat și cu Ministerul Lucrărilor Publice. Situația îl obligă să mai ție câteva discursuri și în această calitate. Cele dintâi sunt următoarele, ținute în Cameră asupra bugetului căilor ferate pe 1891.

A. În discuția generală

T. Maiorescu, ministru de culte și ad interim de lucrări publice. D-lor deputați, voi avea onoarea să răspund la observările făcute asupra acestui buget în ordinea în care s-au emis.

Onorabilul d. Aslan s-a plâns întâi de timpul prea scurt ce e lăsat d-lor deputați ca să studieze raportul și bugetul însuș. Cred că imputarea aceasta, în ceea ce privește guvernul, e cu desăvârșire nedreaptă; nu e vina noastră deloc.

Bugetul căilor ferate trebuie să intre în aplicare – și voi avea onoarea a vă spune pentru ce, deși cea mai mare parte din d-voastre trebuie să o știți deja – trebuie să intre în aplicare la 1 ianuarie st. n.; prin urmare, trebuie să se supună discuțiunii și votului d-voastre înainte de această dată.

Începe Camera la 15 noemvrie, discuția Adresei a ținut până acum câteva zile. Dacă ați întreba pe orsice ministru din câți s-au strecurat pe aceste bănci, dacă îi place ca discuția Adresei să țină atâtea zile, încât să se răpească timpul pentru discuția altor lucrări mai practice și poate mai folositoare, cred că fiecare ministru vă va răspunde: am preferi ca discuția Adresei să țină mai puțin timp. Dar aceasta atârnă de la d-voastre; și, fiindcă ține atât cât ține, noi trebuie să ne supunem. A ne învinui însă pe noi de prea multul timp consacrat Adresei, ar fi din partea d-voastre ceva nedrept.

Nu e a noastră vina, ci a întregilor împrejurări parlamentare. Bugetul s-a depus la timp, aceasta o puteți cere guvernului; comisiunea bugetară a fost sesizată la timp, subcomisiunea bugetară de asemeni, iar urgența sub care vi se prezentă acest buget provine din cauza începutului constituțional al deschiderii parlamentului, și în acelaș timp de la prelungirea, după obiceiurile noastre parlamentare, a discuțiunii Adresei.

A doua observare sau imputare a onor. d. Aslan a fost că bugetul căilor ferate ar trebui să se prezinte ca o unitate cu bugetul general, sau cum se exprimă d-sa printr-o altă variantă de cuvinte, în universalitatea bugetului general. Da, bugetul căilor ferate, ca parte specială din bugetul Ministerului Lucrărilor Publice, care însă face parte din bugetul general al statului, ar fi bine să se prezente cu acesta împreună înglobat în totalitatea bugetului de venituri și cheltuieli ale statului.

Dar pentru aceasta s-ar cere ca să se poată prezenta bugetul drumurilor de fier atunci când se prezentă și bugetul general al statului; adică pentru a fi terminat cu votarea la 1 aprilie, sau viceversa, ar trebui ca bugetul general al statului să înceapă a lucra la 1 ianuarie. Relațiile internaționale ale drumurilor noastre de fier, și sunt sigur că și d. Aslan voiește să le menținem și chiar să sporim raporturile noastre de comunicație cu restul Europei, nu ne permit începerea bugetului căilor ferate la 1 aprilie, fiindcă comptabilitatea la toate celelalte state

cu cari stam în relații se încheie la sfârșitul lunei decemvrie, stil nou, ceea ce ne silește și pe noi ca să facem, în privința comptabilității, tot așa, căci dacă am face altfel, să-mi permită d. Aslan a-i spune, că atunci am face tocmai ceea ce ne impută d-sa în altă parte, o administrație chinezească, adică ne-am închide cu un zid chinezesc în contra celorlalte administrații străine, cu cari este legată rețeaua noastră de căi ferate.

Prin urmare, aceasta imputare este asemenea nedreaptă în ceea ce privește bugetul special al drumurilor de fier.

A treia observare: bugetul acesta este fără nici o bază, nu se arată fondul, averea, nu se arată capitalul; când se spune aci că avem un beneficiu neto de 12 milioane și atât, aceasta este o aparență, o iluziune; căci ar trebui să se întrebe, din punctul de vedere comercial, cât la sută produce fondul acestei întreprinderi, și atunci s-ar vedea că nu produce nici 5 la sută, cum produc capitalurile noastre în mod legal, ci numai 2 la sută sau 2 și jumătate.

D-lor, din slabele mele cunoștințe în această materie, vă mărturisesc că nu înțeleg deloc ce a voit să zică d. Aslan. Am înțeles ce zicea cu unitatea sau universalitatea bugetului; dar chestia cu fondul sau capitalul vă mărturisesc că nu o înțeleg, sau poate nu o înțelege d-sa.

Apoi s-a mai pomenit aceasta în vreun buget ca să se arate capitalul administrației?

Fără îndoială, aci se face o confuzie între buget și între bilanțul general, căci este inadmisibil ca să se ceară a se arăta în buget inventarul averii generale. Unde s-a mai văzut aceasta?

Dar să vă dau un exemplu: este un alt buget care vi se prezenta cu veniturile și cheltuielile sale, bugetul Domeniilor. Ei bine, s-a pomenit vreodată ca în acest buget să se facă inventarul averii domeniale?

D. N. C. Aslan: Nu m-ați înțeles și voi fi silit să vorbesc încă o dată la articole.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice: Numai așa se pot înțelege cele zise de d-voastră, și tot așa cred că v-au înțeles toți câți v-au ascultat, că administrația drumurilor de fier trebuie să-și facă inventarul fondului său, și totdeodată să se știe cât are drept capital, cât o costă, cât se uzează, cât trebuie să pună la o parte, adică inventar și bilanț de profit și pierderi. Toate bune; dar ce au a face lucrurile acestea cu bugetul? Bugetul este un alt ordin de idei. Despre inventar se înțelege că trebuie să fie stabilit, și pentru aceasta onor. d. Aslan, dacă voiește să vadă, să binevoiască să treacă pe la administrația căilor ferate și se va satisface. Acolo va vedea ce capital se administrează, va vedea câte milioane ne costă toată întreprinderea ca fond, va vedea că ne costă mult răscumpărarea drumului de fier Cernavoda-Constanța; că ne costă foarte mult răscumpărarea liniei Strusberg; asemenea va vedea că ne-a costat grozav de mult și Crawley[1], și va vedea atunci cari sunt raporturile veniturilor drumurilor de fier cu capitalul comercial; dar acestea nu au a face cu bugetul. Și prin urmare, să-mi permită onor. d. Aslan a declara acest al treilea punct neadmisibil ca obiect al discuției bugetului. (Aplauze.)

Să venim acum la al patrulea punct: *Evaluările.* Vă mărturisesc însă că onor. d. Aslan, după ce m-a descurajat de la început prin confuzia între bilanț și buget, m-a descurajat și pentru tot restul întrebărilor d-sale. Nu mai știu ce încredere să am în competența d-sale pentru celelalte observări. D-sa zice: Evaluările așa cum le face direcția generală a căilor ferate ne vor duce la o decepție certă. Pentru ce? Pentru că modul arătat aci de evaluare, acela adică de a se lua mijlocia și sporul nu de la un an la altul, ci de la doi ani, această mijlocie, acest mod nu este sigur. D. Aslan ne propunea să luăm numai cutare două luni.

Apoi, d-le Aslan, în administrarea căilor ferate, unul din cele mai eminente servicii este cel statistic, sunt lucrări de

[1] Ceaur Aslan stăruie pentru Crawley.

statistică voluminoase, pline de date, cari sunt de toată importanța pentru cine știe să le citească și să le înțeleagă; aci este prima bază de evaluare. Tocmai în rândurile cari le citați d-voastră pentru mica iuțeală, se arată că la acest proiect de evaluare, care a fost făcut în octomvrie, nu se știa încă sigur ce va da octomvrie, noemvrie și decemvrie în privința traficului mărfurilor de mică iuțeală, adică dacă acele 23 milioane prevăzute ca evaluare din anul 1889, pentru anul 1890 vor fi atinse; căci pentru primele 9 luni venitul se arată scăzut; dar se argumentează aici că ultimele 3 luni ne vor aduce la cifra prevăzută. Acum d-voastră întrebați: Este sigur că cifra se ajunge în acele trei luni? Ei, vedeți, astăzi vă pot răspunde, fiindcă au trecut cele 3 luni, și avem acum și aceste date: cifra evaluată la aceste venituri s-a atins; evaluarea a fost foarte exactă, s-a îndeplinit prevederea așa cum a fost arătată în buget.

Dacă prevederile direcției s-au îndeplinit exact, dați-mi voie să zic că: *ceteris paribus,* trebuie să ne încredem și în evaluarea direcției generale pentru anul viitor la traficul de mică iuțeală.

D. N. C. Aslan. D-voastră o știți.

T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Eu, după datele din trecut, cred că evaluarea, cum o face acum bugetul pentru mica iuțeală, se va realiza; d-voastră însă ne-ați spus că aceste evaluări ne vor duce la o „decepție certă". Vom vedea. Ne vom întâlni la aceeaș epocă a anului viitor, nu știu dacă eu ca ministru al lucrărilor publice, dar mai sigur d-voastră ca deputat, și atunci se va constata cine a avut dreptate.

A cincea observare a onor. d-lui Aslan: cum se poate ca, crescând numărul kilometrilor căilor noastre de exploatare, să descrească venitul mijlociu al fiecărui kilometru?

Și aci ne-ați vorbit de lipsa unui plan unitar în construirea liniilor noi de drum de fier, de nechibzuita adăogire a unor linii cari nefiind destul de productive fac să scadă venitul mijlociu kilometric în detrimentul vechilor linii productive, și în solicitudinea d-voastră pentru această parte însemnată a

administrației publice ați adăogat o părintească observare la adresa colegilor d-voastră din Cameră.

Toate bune și frumoase; mă întreb numai ce au a face toate acestea la discuția bugetului pe anul 1891?

. Când vom mai veni cu un proiect de lege, d-voastră Camera, sau noi guvernul, ca să mai construim un crâmpei de drum de fier, atunci la discuția generală veți vorbi de această politică unitară pentru construirea căilor ferate; dar la bugetul acesta pentru 1891, care trebuie să se voteze până mâine, ce caută această discuție? Ce fel, să nu trecem în buget veniturile și cheltuielile liniilor a căror înființare vă displace? Să nu ne ocupăm de traficul acelei administrații?

Da, trebuie să-l luăm, așa bun, rău cum se află, pentru că este al nostru și noi exploatăm acea linie; iar observările d-voastră, foarte interesante, vor fi reeditate la un nou proiect pentru o nouă construire de drum de fier. (Aplauze.)

Acum să venim la faimoasa chestie a tarifelor, despre care regret că d. Aslan a făcut numai niște observări vagi, deși, desigur, a fost în deplina cunoștință de cauză, ca și la celelalte imputări.

Imputarea că este numai un spirit strâmt de cancelarie, care domină în administrarea căilor ferate, că aici este, precum zicea d-sa, o administrare chinezească, cred că nici aceasta nu este meritată.

De altminteri, vă mărturisesc, după cum v-am spus și când a fost vorba de administrarea școalelor, că sunt foarte recunoscător când se aduc în Parlament cât se poate de multe observări asupra unei administrații publice, și aceasta pentru două motive: că e bine să se facă lumină publică asupra administrației generale, este unul din foloasele sistemului parlamentar; și al doilea că astfel guvernul este mai lesne adus în poziție să îndrepteze ceea ce este de îndreptat.

Trecând acum la chestia tarifelor, văd că onor. d. Aslan s-a ocupat în primul rând de tariful persoanelor cari călătoresc pe

drumurile noastre de fier Dar tocmai aci s-a și introdus de administrația noastră o reformă curajoasă: reducerea însemnată a prețului biletelor pentru distanțe mai mari. Eu am avut ocazia să lucrez un an de zile în consiliul de administrație al căilor ferate, și, cu privire la direcția generală, am primit în acest timp impresia îmbucurătoare că este acolo o atmosferă - cum zice francezul – embiantă de idei de progres și de curajoasă inițiativă.

Reforma îndrăzneață, dar binefăcătoare a ministrului Baros din Ungaria cu marea reducere de prețuri prin tariful de zone, mai ales apropiate, fusese pregătită în publicitatea germană și prin cunoscutul autor Eduard Engel. Încă de vro 2 ani și jumătate, de când eram coleg cu d. Alexandru Știrbei, pe atunci ministru al lucrărilor publice, îi dasem o carte a lui Engel asupra acestor reforme de tarif, introduse mai târziu de Baros, reforme al căror inițiator se pretinde a fi Engel. Pe acest Engel îl cunosc personal și i-am comunicat și reforma diferențială introdusă de căile noastre ferate cu scăderea prețurilor în depărtare. Și Engel, în ziarele din Germania, cu autoritatea-i recunoscută, a lăudat administrația căilor ferate române că a avut curajul să înceapă această reformă în tariful călătorilor, și că România este a doua țară în Europa care a dat dovadă de progres în această privință, pe când celelalte state erau încă în stagnațiunea vechilor tarife scumpe. Dar tot el zicea că nu este destul aceasta, ci că trebuie să ajungem la scăderea prețurilor în zonele mai apropiate.

Cu aceste impresii am intrat acum un an în consiliul de administrație al căilor ferate, și cel întâi cuvânt ce îl am spus d-lui Duca a fost despre reforma tarifelor de călători, și am găsit pe d. Duca lucrând cu energie tocmai în acest sens; i-am găsit cu pregătiri pentru această reformă; am aflat făcută o foarte însemnată lucrare statistică, un volum gros imprimat, unde se făcuse relevarea amănunțită de câți călători au circulat din fiecare stațiune a țării la fiecare alta în decursul unui an, de

unde se vede, de exemplu, îndată câți călători au pornit, să zicem, de la stația Periș la fiecare altă stație: la Ploiești, Crivina, Buftea, București, sau oriunde, specificându-se numărul călătorilor pentru fiecare în parte; toate acestea pentru a stabili o bază a mișcării în vederea unei noui reduceri a tarifelor.

Așadar, departe de a fi aici un spirit de cancelarie sau un spirit de stagnațiune chinezească, este, din contra, o mare preocupare a directorului pentru reducerea posibilă a tarifelor. Și pentru a vă mai da o dovadă despre aceasta, am onoarea și plăcerea a vă declara că lucrările pregătitoare pentru noua reducere de prețuri la biletele călătorilor pe zone apropiate sunt așa de înaintate, încât la 1 mai 1891 se va și pune în practică. (Aplauze.)

Dar d. Duca are o calitate, or să o numim un defect: nu-i place să facă vorbă multă; de câte ori îi ziceam: dar mai arată-te; mai spune; să mai publicăm ceva prin ziare. Lasă, răspundea; omul să facă fără vorbă, și apoi se va vedea ce face.

Nu am fi noi oare nedrepți de a-i imputa, fără destulă cunoștință de cauză, tocmai acolo lipsă de inițiativă unde o are, sau lipsa de activitate or de spirit general tocmai acolo unde e?

D. N. C. Aslan. Sunt fericit că-l constat.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Trec acum la tariful mărfurilor. Așa vag zis, cum a zis onor. d. Aslan: să se facă să prospere ramurile de activitate națională, industria noastră și mai ales cerealele prin politica de tarife a căilor noastre ferate, nu prea folosește mult la discuția unui buget cu cifre precize. Căci chestia aceasta e o chestie specială și mai grea. Am aci trei rapoarte ale direcției generale, le-am citit cu cea mai încordată atenție: e întâi un raport de vro 44 coale asupra situației tarifelor, și mai sunt două de vro 80 pagine asupra greutăților particulare în funcționarea căilor noastre ferate și asupra unor mijloace de remediare.

Ce nu-mi pare drept în critica d-voastră, d-le Aslan, e iarăș observarea că aci nu s-a făcut nimic. Nu este exact: din contra,

s-au făcut multe reduceri de tarife: a început reducerea de tarife încă la 1879, şi tocmai în privinţa cerealelor, deşi era administraţia străină pe atunci; şi la 1880 s-a făcut o altă şi mai mare reducere, luase statul administraţia; la 1884 şi mai mare; la 1885 încă una, aşa încât numai de la 1884–1886 e o reducere mijlocie de 30 la sută asupra cerealelor; şi dacă luăm în comparare sporirea numărului kilometrilor de căi ferate în exploatare, e de 40 la sută: aşa încât, pe când un vagon de cereale transportat pe distanţa mijlocie a acestor transporturi, adică pe 160 kilometri, costa la 1882 suma de 89 şi jumătate lei, era la 1885 de 65 lei; vasăzică, o diferenţă în mai ieftin de 24 şi jumătate lei.

Îndată ce studiaţi chestia aceasta mai amănunţit, rezultă, cel puţin aşa a rezultat pentru mine, că reducerile la tariful de cereale, tarif cu atât mai important cu cât formează peste 50 la sută, peste jumătate din toate transporturile noastre, nu se pot duce mai departe decât astăzi; fiindcă astăzi statul român este printre statele europene cari oferă cele mai ieftine preţuri pentru transportul cerealelor.

Dacă analizăm reducerile ce s-au făcut şi pe cari le-am arătat acum, vom vedea că acestea însemnează faţă cu preţul brut al unui vagon de grâu şi cu variaţiunea noastră de preţuri, cum este la Brăila între 63–90 lei kila de grâu de exemplu, însemnează o reducere numai de 1 şi jumătate la sută din preţ, şi când am redus din preţul unei kile care la Brăila se vinde 90 lei, dar fie şi 63 lei, când am redus 1 şi jumătate la sută, adică diferenţa de numai 1 leu 20 bani la kilă, am adus venitului căilor ferate în cifră exactă o pagubă de 2 500 000 lei pe an; şi fiindcă suntem administraţia statului, aceste 2 500 000 pagubă pe an trebuie plătită tot din banii contribuabililor, şi atunci se naşte întrebarea: este mai bine pentru totalitatea contribuabililor să se piardă 2 500 000 lei pe an (căci aci revine chestia) ca să câştige transportatorul de cereale numai 1 leu 20 bani la kilă, sau trebuie să menţinem,

după experienţa făcută în celelalte state, acel minimum din tarif ce e astăzi şi să căutăm a economisi aceşti 1 leu şi 20 bani din alte cheltuieli foarte mari pe cari le fac proprietarii transportatori de cereale cu această ocazie şi cari nu privesc tariful, nici transportul căilor ferate în genere?

Din acest raport, despre care vorbeam, se vede după câteva note de cheltuieli efective la transportul cerealelor la Brăila, că pe când într-un caz cheltuiala de transport a 3 vagoane pe calea ferată a fost de 292 lei, celelalte cheltuieli, adică: cheltuieli de predare, telegrame, comision, măsurat, transportul de la gară la magazie sau la vapor, se ridică la peste 292 lei; căci totalul cheltuielilor ajunge la 650.

Analog e într-un alt caz normal, despre care am asemenea aici nota originală a cheltuielilor făcute de proprietarul transportator de cereale.

De ce transportatorii stăruiesc mereu pentru reducerea cheltuielilor la partea mai mică a lor, la tariful nostru, şi nu pun aceeaş stăruinţă pentru reducere la partea mai mare: la curtagiu, comisioane, mai ales la transporturile de la gară la magazie sau la vapoare? Aici ar fi o adevărată înlesnire de introdus.

Dar se înţelege că nici căile ferate nu pot rămânea înapoi cu înlesnirile de introdus, şi sunt pregătite măsurile şi vi se vor cere mijloacele pentru o întreagă serie de îmbunătăţiri pe chiar anul viitor 1891. Cea mai acută şi mai extraordinară concentrare a transportului cerealelor este la Brăila; căci concurenţa acestui transport în genere e în 3 puncte: începe a fi mai pronunţată la Corabia, mai tare la Galaţi, dar extraordinar de mare la Brăila, aşa de mare încât raportul de care vă vorbesc ne arată că în 1890, într-o singură lună, august, se transportă numai în Brăila atâtea vagoane cât nu se transporta în şease luni anterioare în tot restul ţărei. La Brăila dar este această aglomeraţiune în transportul cerealelor, la Galaţi e în al treilea rând. Ei bine, administraţia căilor noastre ferate, deloc chineză, ci foarte activă propune ca o

înlesnire și pentru manipulare și pentru iuțeală și pentru scutirea de oarecari cheltuieli, să se facă în prima linie gară de triagiu pentru Brăila și Galați. Pe cât am putut înțelege din explicările date de d. Duca, gara de triagiu e așa organizată încât vagoanele mecanicește, de la sine, după cum sunt mai grele sau mai ușoare cu saci sau numai vracuri, să se aleagă unele de altele și să se miște mai departe pe liniile corespondente. În legătură cu aceasta se vor transforma 2 000 vagoane de transport în vracuri. Nu uitați că la 1891 vor începe a funcționa docurile din Galați și Brăila.

Se mai propune, ca altă înlesnire, transformarea gărilor Tecuci și Adjud, și înființarea încă a mai multor halte, poate și mai costisitoarea schimbare a lor în stații.

Dacă veți vota aceste propuneri, cifra totală pentru toate îmbunătățirile menționate și altele asemenea se urcă la 9 milioane, a căror anuitate însă se acoperă parte prin o reducere corespondentă de cheltuieli.

Și față cu asemenea cereri ziceam că o discuție, fie cât de aspră, asupra administrației publice ne este bine-venită, fiindcă se lămuresc ideile și se pregătește terenul de înțelegere pentru măsurile de îndreptare ce se pot propune.

Vasăzică, această serie de ameliorări este în lucrare, și este atâta evidentă activitate în administrația căilor ferate într-aceasta, încât, d-lor, în contra tutulor criticelor cari au deșteptat atenția, este o chestie de dreptate ca să se recunoască sforțările făcute de direcția generală, ținându-se seamă și de timpul scurt în care lucrează și care i-a permis totuș a aduce rezultate de cari ne putem felicita. Cred că cu aceste observații pot termina răspunsul la cele spuse de d. Aslan.

Timpul este foarte înaintat și sunt silit să mă mărginesc astăzi în puține cuvinte asupra celor zise de onor. d. Caton Leca, cu atât mai mult cu cât o parte a discursului d-sale era numai o critică mai generală, cum îmi permit să zic: fără suficientă cunoștință de cauză; căci unde s-au atins anume

puncte, d-voastră aveți mijloace să le cunoașteți și atunci trebuie să se ceară exactitate.

De exemplu: Citați aprinderea de axe ca un pericol care crește sub administrația actuală. Contrariul este adevărat. Iată cifrele exacte (relevarea statistică se face în această materie pe numărul de aprinderi de fusuri pe 1 milion de osii kilometrice în raport cu parcursul kilometric):

În anul 1887 aprinderile de fusuri au fost de 43, în 1888 de 45, în 1889 de 29, în 1890 de 12. Vasăzică, tocmai aici este o foarte simțitoare îndreptare.

Iar dacă se vorbește de o reformă generală a legii căilor ferate și a întregului sistem de exploatare, cred că este mai prudent să așteptăm în această privință terminarea și punerea în exploatare a podului de peste Dunăre. Acesta are să ne deschidă direct calea spre mare, acolo este răsuflarea noastră. Și când vom vedea cum merge circulația în urma acestui mare eveniment, atunci va fi momentul venit ca să ne gândim la o reformă a legii drumurilor de fier române.

Atât cât s-a făcut, ca lucru pentru prima oară introdus la noi de abia de 10 ani, s-a făcut relativ bine, cu toată neexperiența noastră la început; ceea ce însă nu ar fi bine, este ca acum, în urma experiențelor ce am făcut, să comitem greșeli prin așa numite reforme generale pripite.

B. În discuția pe articole

Deputatul M. Tzoni propune un amandament la capitolul veniturilor, prin care cere reducerea evaluării la traficul călătorilor. În contra lui observă.

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii publice și ad interim la lucrările publice. Nu voi reintra în discuția generală, care este închisă; mă voi mărgini numai la observările făcute de d. Tzoni asupra capitolului în chestie.

După informațiile ce le-am primit și după expunerea de motive, cred că amendamentul acesta nu-și are locul, și vă rog să binevoiți a vota evaluarea de venit la capitolul de călători așa cum este făcut în proiectul de buget. De câte ori se introduce la o rețea veche de cale ferată un număr de kilometri noi, construite pe o linie laterală, până se deprinde un mare curent de călători cu linia din nou deschisă, raportul câștigului kilometric este mai mic pentru linia cea nouă decât pentru cele din vechime stabilite și obișnuite călătorilor.

Această diminuare a venitului kilometric pentru linia cea nouă, comparată cu alte linii mai mari vechi și obicinuite de public, se traduce și prin diminuarea totală a venitului kilometric mijlociu. De aceea, dacă binevoiți a revedea la pag. 4 a proiectului de buget această arătare comparativă pentru diferiți ani, veți remarca, de ex., că la 1885, când aveam 1354 kilometri în exploatare, venitul kilometric mijlociu de la traficul călătorilor era de 5800, și la 1886, când am adăogat de-abia 50 kilometri, a rămas venitul kilometric mijlociu cam acelaș. Îndată ce la 1887 s-a adăogat deodată 500 kilometri linii noue, se înțelege că aceste linii noue n-au putut fi de îndată bine utilizate la mișcarea publicului, și de aceea scade venitul kilometric mijlociu la 5096.

Dar evident, d-lor deputați, că poate veni un moment unde să se așeze acest raport într-un mod mai normal, adică să vie să se stabilească curentul obișnuit al călătorilor și să înceapă atunci pentru liniile cele noue acea mișcare ascendentă, care se observă de altminteri pentru liniile celelalte. Întrebarea este dacă putem prevedea cu oarecare siguranță că acest moment a ajuns acum pentru liniile astăzi existente, cari ar fi acum destul de vechi pentru a aștepta de la ele creșterea normală anuală a traficului călătorilor.

Direcția generală are convingerea că acest moment este ajuns încă în 1887, la sfârșitul acelui an. Ceea ce turbură la primul moment înțelegerea acestei ascendențe normale în

tabela de la pag. 4, este coborârea cifrei venitului mijlociu de la anii 1888 și 1889. Însă aici trebuie să vă aduceți aminte că a intervenit deodată luarea sub administrarea statului nostru a liniei Lemberg-Cernăuți-Iași, partea din țara noastră, adică: Roman, Iași, Botoșani, Succava, Ițcani, unde prin administrația noastră s-a modificat modul vechi de exploatare.

Cu această rezervă, după convingerea direcției căilor ferate, mișcarea ascendentă a acestui venit a început încă de la 1887, și pe ea s-a întemeiat direcția în evaluarea venitului călătorilor pe 1891.

La observarea ce o făcea d. Tzoni – dacă am auzit-o bine – în raport cu sporirea numărului persoanelor de la 1888 și 1889, cred că proporționalitatea stabilită acolo nu se poate lua drept bază sigură. Căci la 1889 și 1888 numărul biletelor vândute nu corespunde exact cu numărul călătorilor, fiindcă un călător poate să aibă mai multe bilete; așa de exemplu: de la stațiunea Iași până la Piatra un călător trebuia să ia două bilete, așa încât dacă faci calculul călătorilor după numărul biletelor, și nu poți face altfel statistică, ai un număr de călători prea mare; fiind însă că de la 1890 s-a luat măsuri ca numărul biletelor să corespundă cu acela al călătorilor, dându-se bilete directe pentru toate stațiile, numai de la această epocă putem calcula exact numărul călătorilor după numărul biletelor în ceea ce privește venitul căilor ferate din această parte a exploatării lor.

Revenind la argumentul tras de aci, dacă admitem că începutul în linia ascendentă este deja stabilit, este și proporționalitatea sporului normal admisibilă pe 1891, fiindcă în anul acesta nu se vor introduce decât prea puțini kilometri de linii noue; de-abia 32 kilometri Vaslui Iași și Lăculețe. De aceea credem întemeiată evaluarea așa cum este făcută și vă rog s-o primiți.

D. Valerian Ursianu, pe atunci membru al opoziției liberale din Cameră, vorbește despre nesiguranța căilor

noastre ferate și despre neonestitatea funcționarilor; iar d. Miltiad Tzoni propune iar un amendament pentru scăderea venitului evaluat din traficul de mică iuțeală. Acestora le răspunde:

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputați, cele zise de onor. d. Valerian Urseanu intră în discuția generală, și, ca om disciplinat, vă rog să-mi permiteți a nu atinge deloc această parte, ci a mă mărgini iarăș numai la ceea ce e relativ la capitolul în chestie.

În această privință onor. d. Urseanu, pe lângă măsurile admise în genere de noi, reclamă altele cari să asigure și mai mult proprietatea și în acelaș timp siguranța persoanelor și a mărfurilor.

Voi să relev însă mai întâi vorba de incorectitudine a funcționarilor.

Onor. d. Urseanu e însuș un om prea cumpătat în modul d-sale de a cugeta pentru a nu admite ca justă următoarea observare:

Administrația drumurilor de fier are un număr de 12 000 funcționari. Nu vă puteți aștepta ca într-un număr atât de mare de funcționari să nu fie pe ici, pe colea, unele abateri, fie și grave, și nu cred că pentru necorectitudinea câtorva funcționari inferiori să se facă responsabilă direcția întreagă.

Autoritatea superioară nu poate decât să ia toate măsurile de pedepsire, și este destul să știți că în capul acestei administrații generale se află d. Duca și d. Miclescu, iar în consiliul de administrație se află d. Alexandru Știrbei ca prezident și generalul Berendei ca vicepreședint pentru ca să fiți convinși că corectitudinea și onestitatea domnesc în autoritatea superioară a acestei administrații publice.

În ceea ce privește siguranța călătorilor, a mărfurilor și a materialului, este o fericire că nu s-a întâmplat mai multe accidente decât s-au întâmplat cu aglomerarea enormă de 90 000 trenuri pe an și cu atâtea creări de linii noi, pentru cari

atunci când s-au creat nu s-a prevăzut și cele necesare pentru exploatarea lor convenabilă. Cât pentru pagubele suferite de direcția drumurilor de fier din accidente, ele nu se ridică decât la cifra de ceva peste 120 000 lei, în tot decursul anului 1890.

D. V. Urseanu. Apoi numai vagoanele sparte în stațiunea de la Galbeni se ridică la o sumă mai mare decât aceasta.

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice. Nu este exact. Din constatarea amănunțită a tutulor, dar absolut tutulor pagubelor izvorâte din această cauză în întregul an 1890, rezultă cifra totală de 120.827 lei, în care sunt trecute și micile stricăciuni de câte 2 lei, 3 lei 75 bani, 5 lei etc. Accidente cu pagube mai mari s-au întâmplat patru în acest an; cea mai însemnată pagubă a fost cea de la Galbeni, din septemvrie; cifra ei exactă este de 31 748 lei, 87 bani, iar nu sute de mii, precum s-a exagerat.

Dar este firesc lucru că trebuiesc mereu luate măsuri pentru siguranța tot mai mare a călătorilor și a materialului. Cauza de căpetenie a accidentelor este reaua funcționare a acarilor, fie din negligență, fie din prea mare obosire a lor. Aici trebuie făcută îndreptarea și aici o și propune direcția generală a căilor noastre ferate. Este vorba de a se introduce un mecanism care să funcționeze de la sine, și care să funcționeze în așa mod încât accidentele să fie pe cât se poate evitate. Astfel închiderea și deschiderea liniilor, raiurilor, să fie scoasă din lucrarea personală, individuală a acarilor și să fie înlocuită printr-un mecanism cunoscut în alte țări, pe care l-ati văzut poate mulți din d-voastră în acele pavilioane cu multe ferestre, de unde se dirige prin electricitate mecanismul acelor cu cea mai mare siguranță posibilă. Această lucrare de introdus este în toate detaiurile ei pregătită, și în decursul lunei ianuarie vi se va prezenta pentru aceasta cererea de credit; în acel credit total de 9 milioane, despre care vă vorbeam ieri cu ocazia înlesnirilor la transportul cerealelor. Creditul special pentru acest nou mecanism al acelor se urcă, din nefericire, la suma de

trei milioane, dar care, dacă o veți vota în ianuarie, va fi întrebuințată așa încât până în iunie această îmbunătățire reală, această măsură de siguranță să fie pusă în lucrare pe o mare parte a liniilor.

Vin acum la amendamentul d-lui Tzoni. D-sa propune o cifră mai scăzută de prevedere pentru venitul din traficul de mică iuțeală, găsind evaluarea din proiectul de buget exagerată pentru anul 1891.

D-lor, la 1888 a intrat în funcție actuala direcție generală a căilor ferate. D. Duca știți că lucrează de-abia de la aprilie 1888 ca director general; trebuie să comptăm pe experiența d-sale câștigată de atunci încoace. La 1888 era o recoltă excepțional de bună, și era firesc lucru ca să se deschidă o perspectivă trandafirie asupra veniturilor de mică iuțeală, în urma acestui belșug care era atunci. La 1889 a fost o recoltă sub mediocru; la 1890 traficul a avut un venit, în prima jumătate a anului, care era sub mediocru din cauza recoltei trecute, și pentru ceailaltă jumătate de an o recoltă care era bună de mijloc în unele locuri, în altele puțin bună pentru unele specii de fructe și foarte bună pentru altele; este o recoltă dar ceva peste mijlocie poate, sau chiar mijlocie. Se poate dar admite că tocmai traficul anului 1890 este, pentru mica iuțeală, care trage peste jumătate din venitul său din transportul recoltei, un punct de plecare nemerit pentru stabilirea solidă a unei evaluări.

Căci d. Tzoni nu a ținut seamă în evaluarea d-sale de un alt element, care începe a-și arăta importanța lui pentru traficul nostru, și dar trebuie admis la evaluare.

Cu toată mediocritatea recoltei din anul trecut și cu toată mijlocia recoltei din acest an, cantitatea productelor transportate, mai ales la Brăila, Galați și Corabia, a fost așa de mare, de excepțional mare, încât nu rămâne decât următoarea explicație: cultura extensivă a pământului arabil s-a sporit la noi în țară în mod simțitor, poate prin faptul că s-a scos în vânzare

prin parcelare încetul cu încetul domenii de ale statului, și astfel munca agricolă individuală a devenit mai productivă.

Acest nou factor al extensiei este un factor de care trebuie să ținem seamă în evaluarea traficului ca spor de venit.

Pe aceste considerante vă rog să binevoiți a adopta capitolul așa cum este propus.

Mai fac la discuția pe capitole dd. Ioan Lahovari și C. Ressu câteva observări, al căror obiect se poate înțelege din următorul răspuns ce-l dă

T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice. Observarea d-lui I. Lahovari este bine-venită, și dorim și noi ca să se atragă atenția cât mai multora asupra acestor cazuri pentru ca și justiția să devină mai severă.

Administrația denunță parchetului, parchetul or nu urmărește, or, dacă urmărește, adeseori judecătorul de instrucție sau tribunalul achită. În orce caz, acțiunea fiind în mâna justiției, se sustrage de la influența direcției căilor ferate.

În ceea ce privește interesantele observări ale onor. d-lui Ressu, noi vom căuta să profităm de ele. Recunosc că d-sa, ca primar al orașului Galați, foarte bine a făcut de s-a ocupat de această chestie; și când s-ar ocupa toți primarii de asemenea, poate că unele inconveniente, cari există astăzi, s-ar evita.

Este un fel de tristeță ce-l coprinde pe cel ce vede la noi în țară o așa mare lipsă a spiritului de inițiativă privată. Prea puțini oameni se gândesc a-și căuta ei înșii ajutorul acolo unde pot și ar trebui să o facă, fie prin propria activitate mai bine chibzuită, fie prin asociare cu alți oameni privați. Aceasta este baza acelui prețios spirit de independență pe care englezii îl numesc „self-government" și care este un fundament al libertății civice. De exemplu, tocmai la Galați în deosebire de Brăila.

Când s-a făcut calea ferată și a fost să se exproprieze terenul pentru gara de la Brăila, administrația drumurilor de fier a voit

să plătească acel teren, însă primarul de Brăila de pe atunci a zis: nu ne dați banii ce ni se cuvin pentru terenul expropriat, ci suma aceasta întrebuințați-o spre a ne face liniile la magazile de producte. Foarte cuminte și de mare folos pentru înflorirea crescândă a comerțului din Brăila. Aceeaș propunere a făcut-o apoi de la sine administrația căilor ferate Galaților, zicând și acestui oraș: nu lua banii ce ți se cuvin pentru exproprieri, căci vă facem și aci, cum am făcut la Brăila, linii la magazii acolo unde vă convine. Dar Galații au refuzat, n-au înțeles importanța acestui fapt pentru mișcarea lor comercială, și acum au rămas înapoi pe lângă Brăila.

În ceea ce privește politica de tarife a căilor ferate față cu navigația pe Dunăre, nu știu dacă observările d-lui Ressu vor fi aprobate de toți. Chestia poate fi foarte controversată. E evident că astăzi căile ferate susțin tarife de concurență contra navigației dunărene, ieftinesc transportul pe linia lungă Vârciorova-Craiova-București-Galați și-l scumpesc pe linia scurtă Giurgiu-București.

Dar totuș intră prin porturile Galați și Brăila mai multă marfă pe apă, pe cât mi se spune, decât prin frontierele noastre pe uscat. Inconvenientul cu înapoiarea atâtor vagoane goale, cari au sosit încărcate cu cereale la Brăila și Galați tot ar rămânea. Toată concurența cu tarifele căilor noastre ferate este îndreptată în contra navigațiunii străine pe Dunăre, și nu cred că va fi bine să se schimbe această politică, afară numai când vom avea navigația națională pe Dunăre.

101

În contra amânării proiectului de modificare a legii învățământului

(Ședința Senatului de la 16 ianuarie 1891)

La reînceperea ședințelor parlamentare după vacanța Anului Nou 1891, când trebuia să vie la ordinea zilei a Senatului proiectul de modificare parțiala a legii învățământului public, Mitropolitul Primat (Iosif Gheorghian) cere amânarea lui, pentru a lua mai întâi în discuție legea fixării parohiilor, care ar sta în legătură cu partea privitoare la seminarii din legea școlară. Asupra acestei propuneri observă:

Ministrul de culte și instrucțiune publică, T. Maiorescu. D-lor senatori, înțeleg foarte bine preocuparea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Primat; era și datoria I. P. S. S. de a avea mai întâi de toate grija pentru legea regulării parohiilor; însă mărturisesc că nu văd bine în ce legătură stau aceste două proiecte de legi, încât unul să fie amânat pentru celălalt

Proiectul de lege relativ la regularea parohiilor, în ceea ce privește numărul parohiilor și al preoților viitori, așa cum a fost hotărât de S-tul Sinod, lucru care este în atribuția sa, a păstrat și a trebuit să păstreze cele hotărâte de S-tul Sinod Regularea parohiilor, ca parte eclesiastică, vă privește și rămâne așa cum ați hotărât.

Ceea ce este supus Camerei acum este partea materială, întreținerea acelui număr de cler care l-ați fixat la parohii; și fiindcă era vorba în prima linie de o chestie bugetară, era necesar ca acest proiect de lege să meargă întâi la Cameră. Când este vorba de legea instrucțiunii publice, fiindcă în Senat, după Constituție, sunt reprezentanții celor două universități, este dar anume prevăzută reprezentarea învățământului ad-hoc, a fost o chestie și de conveniență și de bună discutare a proiectului ca să-l aduc întâi la Senat. Vasăzică, unul trebuia să fie adus în prima linie la Cameră, celălalt era convenabil să fie adus în prima linie la Senat.

În ce legătură s-ar putea aduce discutarea acestui proiect de lege cu chestia regulării parohiilor? Cifra o știți, este cifra preoților de cari au trebuință parohiile, aceea cum ați regulat-o; prin urmare, dacă salariile acestor preoți vor fi așa sau altfel regulate la Cameră, aceasta nu are a face cu chestia seminariilor; cifra știind-o, știți de mai nainte de ce număr de seminarii, de ce aparat de pregătire a viitorilor preoți aveți trebuință.

Din acest punct de vedere cred că nu este necesar să se amâne legea instrucțiunii publice și că toate preocupările, de altminteri legitime, ale Mitropolitului Primat vor putea să fie cu desăvârșire și îngrijite și respectate înnăuntrul dezbaterilor acestei legi.

> Episcopul Dunării de Jos (Partenie) susține propunerea de amânare a Mitropolitului Primat și adăogă ca nou argument, că în proiectul școalelor s-ar fi suprimând seminariile bisericești. În contra acestui argument întâmpină:

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, și după explicațiile Prea Sfinției Sale Episcopului Dunării-de-Jos mărturisesc că tot nu înțeleg în ce legătură se pune legea parohiilor cu legea învățământului public.

P. S. Sa Episcopul v-a spus: noi știm care e cifra anuală a candidaților de preoție de care avem trebuință, fiindcă numărul parohilor, așa cum e fixat de Sinod și cum e păstrat și în proiectul de lege, fiind știut, se găsește analogia trebuinței anuale. Apoi aceasta știind-o, puteți dezbate în deplină cunoștință de cauză chestia seminariilor, căci atât vă trebuie din acea lege de știut, și acest punct nu e atins de nimeni. L-ați hotărât d-voastre, hotărât rămâne. Dar P. S. Sa Episcopul, fără a intra în lege, caută a introduce din capul locului o dificultate care nu este, cred, întemeiată.

Seminariile nu sunt suprimate prin acest proiect de lege, după cum pretinde P. S. Sa, și nu cred că ar fi vreun ministru român care să vie să suprime seminariile. Aceasta nu se poate.

Ați citit proiectul guvernului, art. 223, și aci în proiect vedeți cuvintele însemnate: *comisiunea nu modifică*. Rămâne dar legea vechiă, care zice: „Vor fi două grade de seminarii pentru biserica ortodoxă".

Acele de gradul întâi...

(Citește până la „șeapte clase".)

Așa este? E nemodificat?

P. S. Sa Episcopul Dunării-de-Jos. Da.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice. Apoi aceasta însemnează suprimarea seminariilor? Când dar se păstrează în lege că vor fi aceleași seminarii, aceasta însemnează că se suprima seminariile?! (Aplauze.)

Evident că nu. Dar ce s-a suprimat din legea vechiă? Și dați-mi voie să zic, ca și aci iar nu înțeleg de ce ați pus-o aceasta în legătură cu amânarea în favoarea proiectului de lege al parohiilor, fiindcă și în acel proiect de lege am prevăzut suprimarea acelui articol. S-a suprimat acel articol din vechea lege care făcea obligator de a menține câte un seminar în fiecare eparhie episcopală. Vrea să zică, în lege era prevzut: „trebuie

numaidecât să fie 8 seminarii". E necesar a se fixa ca să fie 8 seminarii numaidecât? Aceasta am propus ca să se înlăture și să rămâe la chibzuința Camerei și a Senatului, să rămâe la necesitățile împrejurărilor, câte să fie.

Poate să fie un moment unde să fie trebuință de 10, dacă ar fi lipsă de preoți.

Dar poate să fie momentul unde să nu fie trebuință de 8 seminarii, dacă e o așa pletoră de preoți, încât să nască un proletariat de popime prin sate.

În orce caz, d-lor senatori, acesta a fost punctul de vedere în proiect. Asupra acestei chestii ne vom lămuri prin dezbaterile de aici. Primul cuvânt îl vor avea P. Sfinții prelați în materie, se înțelege; vom zice și noi și d-voastră, domnilor senatori, tot ce știm în această privință. Și dacă veți crede și veți hotărî că nu e bine să fie redusă cifra și că trebuie să fie tot 8 seminarii, veți menține acel vechiu art. Pentru aceasta n-are să fie mare greutate în discuție.

Prin urmare, nu este necesitate ca să se amâne discutarea legii școalelor pentru legea parohiilor.

De altminteri, vă pot asigura că legea fixării parohiilor s-a luat în discuția secțiunilor Camerei, că prin trei secțiuni a trecut și poate că în cursul acestei săptămâni va trece și prin celelalte și va veni cât de curând în discuția publică a Camerei. Așa încât poate veți găsi și d-voastră un moment liber, întrerupând chiar legea instrucțiunii, să luați în cercetare legea parohiilor în timp foarte scurt.

Vă rog dar să nu amânați discuția proiectului de lege pentru instrucțiunea publică.

D. vicepreședinte, C. I. Budișteanu. În urma explicațiilor d-lui ministru, mă cred dator să întreb pe P. S. Sa Episcopul Dunărei de-Jos dacă mai menține propunerea de amânare?

P. S. Sa Episcopul Dunărei-de-Jos. O mențin.

D. vicepreședinte. Atunci voi pune-o la vot.

Voci. Cu bile.

Constatându-se că sunt 10 d-ni senatori cari cer votul cu bile, se procede la votarea cu bile a propunerii de amânare.

D. vicepreședinte, C. I. Budișteanu. Rezultatul votului este:

Votanți 65
Majoritate regulamentară 32
Pentru amânare 23
Contra amânărei 42

Prin urmare, propunerea de amânare a legii instrucțiunii s-a respins.

102

Asupra drumului de fier Galați-Bârlad. Contra cheltuelelor cerute fără studii prealabile[1]

(Ședința Camerei de la 21 ianuarie 1891)

> Demisionatul prezident al Camerei, Lascar Catargi, cere deodată Camerei să pue la ordinea zilei o lege din inițiativă parlamentară, votată de Senat în 1889, prin care „se încuviințează construirea unei linii de cale ferată, care să lege Galații cu Bârladul". La aceasta întâmpină

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputați, când era să fie pusă la ordinea zilei a Camerei legea, despre care vorbește onor. d. Lascar Catargi, predecesorul meu în Ministerul Lucrărilor Publice v-a rugat să așteptați studiile prealabile pentru ca să puteți ști cât va costa această linie; căci fără studiu făcut pe teren nu se poate fixa nici o cifră preciză. Atunci ați votat o cifră de 830 000 lei pentru diferite studii de căi ferate proiectate, între cari a fost și studiarea liniei propuse Galați Bârlad.

Când am intrat în interimatul lucrărilor publice, a fost de datoria mea să mă ocup de chestiile pendente acolo. Între aceste am găsit o adresă a prefectului de Galați, la care era alăturată o încheere a consiliului județean de Covurlui, care

[1] Vezi mai jos și discursurile 103 și 107.

își exprima din nou dorința ca să se hotărască începerea acelei căi ferate. Nu știam că are să vie întrebarea d-lui Lascar Catargi astăzi, dar din întâmplare îmi aduc exact aminte că am primit acea cerere la 28 decemvrie și am pus la 3 ianuarie rezoluția, ca imediat ce vă permite timpul (căci în momentul de față materialicește nu se pot începe studiile) să se facă studiile, la cari este obligat ministerul prin votul Camerei și prin votarea acelei cifre.

Vasăzică, lucrările din partea ministerului sunt îndeplinite, și în primul moment, în care temperatura, starea atmosferică vor permite, studiile vor fi făcute. Cum știți, asemenea studii vor reclama 2 luni sau 3, și lucrările prealabile odată făcute, vom ști care traseu va fi mai nemerit și ce va costa, și atunci, onor. Cameră poate în cunoștință de cauză să hotărască, dacă este bine sau nu să se voteze o lege definitivă pentru această linie.

> Intervine în dezbateri d. C. Robescu și cere de la guvern declarări france, zicând că „amânarea pentru facere de studii echivalează cu un refuz absolut". Apoi mai vorbește Lascar Catargi și sfârșește cuvintele: „Gălățenii au început a pierde răbdarea, a ajuns cuțitul la os". – Acestora le răspunde din nou

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. Sunt foarte sensibil la apelul ce onor. d. Robescu a făcut la francheța și lealitatea declarațiilor noastre, și cred că n-am trebuință de multe argumente pentru a-l convinge că din parte-mi i-am răspuns și-i voi răspunde cu cea mai deplină franchetă. Sunt de prea puțin timp în acest minister pentru a avea planuri întinse, necum planuri ascunse pentru căile ferate.

Interpelarea d voastră n ați anunțat-o de mai nainte, ați făcut o chiar acum, și neputând dar să întreb pe colegul meu d. Marghiloman pentru ce n a făcut studiile în vara trecută,

am răspuns din partea mea, că îndată ce am fost ocupat de această chestie, am însărcinat pe d. Ene, aci prezent (căci d-sa este şeful secţiei lucrărilor noue şi a studiilor), şi anume la 3 ianuarie, ca să facă studiile imediat ce va fi timpul favorabil. -- Dar acum vine ceailaltă chestie: de ce studiile să fie făcute şi de ce nu s-ar putea vota fără studii? Să-mi permită onor. d. L. Catargi, înainte de a răspunde la aceasta foarte franc, foarte constituţional franc, să răspund la ceailaltă imputare a d-sale, că de ce în decursul verei trecute nu s-au făcut lucrările? Apoi, d-le Catargi, d-voastră aţi fost ministru-prezident în decursul verei de la martie până în noemvrie 1889; de ce n-aţi făcut nimic cu studiile în acest timp?

D. L. Catargi. Pentru că legea nu era la ordinea zilei.

T. Maiorescu. Dar de ce n-aţi pus-o? Dar s-a schimbat situaţia Galaţilor de un an de zile în privinţa acestei chestii, ca să ne imputaţi noă de ce n-am făcut studiile în 1890? Pentru moment nu vă pot răspunde de ce d. Marghiloman n-a făcut aceste studii; cauza însă cred că trebuie să fi fost or îmbulzeala cu alte lucrări or lipsa de ingineri – lipsă, care trebuie să fi fost aşa de mare încât nici chiar d-voastră, care vă interesaţi acum aşa de tare de această linie, n-aţi putut face nimic, deşi aveaţi toată autoritatea ca s-o faceţi, fiind d-voastră ministru-prezident. Nu vă trebuia o anume lege, dacă aţi fi fost decişi să faceţi ceva. Pentru studii prealabile, pentru a fixa un traseu de cale ferată, aveaţi totdeauna ordinea zilei cea generală a situaţiei Ministerului Lucrărilor Publice.

S-a mai zis că s-au votat o sumă de linii fără studii prealabile. Foarte franc, onor. domnule Robescu, constituţional franc răspund că *rău s-a făcut*, dacă s-a făcut astfel. Aceasta e convingerea mea constituţională, şi vreau să vă dau o dovadă că după această convingere urmez, în ceea ce priveşte neînsemnata mea persoană, şi în alte chestii, şi daţi-mi voie să vă aduc un exemplu dintr-un alt resort, care îmi este mie mai cunoscut, din resortul instrucţiunii publice. Este un lucru, la care eu personal ţiu mult: terminarea bisericilor Curţii de Argeş, Trei Ierarchi, Sf. Nicolae şi celorlalte. Când am revenit în 1888 la minister, am găsit aceste lucrări parte terminate, parte înaintate, însă până atunci toate votate cu fragmente de credite, odată 100 000, odată 200 000, altă dată 300 000 lei, şi aşa a mers lucrul 12 ani. Am găsit această procedare nu tocmai constituţională, şi cred că nu este bine a se angaja ţara în cheltuieli fără să se spue Camerei de mai nainte, în toată conştiinţa, cât are să coste cutare întreprindere în total. Ce e drept, această procedare francă îngreuiază foarte mult situaţia guvernului, fiindcă cifra cea mare a lucrărilor poate speria Camera, şi un guvern, care vrea să fie numai abil, poate angaja Camera pe nesimţite cu cereri mici, când de 100, când de 300 mii de lei, şi odată lucrările începute, să fie prea târziu pentru a mai da înapoi. Dar eu nu găsesc corect a proceda aşa. Din contră am însărcinat îndată pe d. Lecomte du Nouy să-mi arate cât au să coste de acum înainte aceste lucrări în total, şi după studiul făcut a ajuns la suma de 1 900 000 lei şi aşa v-am pus înaintea ochilor situaţia ca să ştiţi, dacă voiţi să ne angajăm în această lucrare, până unde trebuie să mergem; iar nu să facem ca în trecut, să începem o restaurare şi pe urmă să ne mirăm de sacrificiile ce le reclamă terminarea ei.

Dacă am făcut aşa într-o chestie de predilecţie personală, permiteţi-mi să răspund mai ales acelaş lucru în ceea ce priveşte căile ferate. Găsesc foarte greşit când vine un guvern şi vă cere, fără studii sigure, fără cercetările tehnice despre ceea ce are să coste o linie, vă cere numai aşa în vag: votaţi linia, şi pe urmă să vedem ce va costa. Căci deja în puţinele săptămâni de când am trecut la acest minister, am avut ocazia să văd inconvenientul unei asemenea procedări. Aşa s-a votat linia Dorohoi-Iaşi, linia Jijia; acolo cel puţin se făcuseră studiile prealabile de către serviciul d-lui Ene, însă nu era devizul făcut şi numai după studiul prealabil, dar fără deviz, s-au cerut 15 milioane, care s-au şi votat. Şi acum, la aplicare, s-a văzut

că nu sunt de ajuns cele 15 milioane și o să trebuiască mult mai mult, pentru că nu era de la început un deviz făcut.

Ei bine, permiteți-mi expresia: aceasta nu este o gospodărie bună să votăm noi acum linia Galați-Bârlad fără cercetările prealabile, din cari să se vadă cât va costa linia aceasta. Nu ar fi corect

Din această singură cauză cred că nu este bine a se vota această lege, fără a se ști la cât se angajază finanțele statului. Dacă însă Camera, în suveranitatea ei, voiește să facă așa, nu are decât s-o facă. Dar eu m-am crezut dator să vă spui cu francheță că nu pot cere de la Cameră linie ferată în vag, ci o pot cere numai atunci, când prin studii tehnice prealabile pot să dau totodată explicări precize, ca să știe Camera la ce are să angajeze țara ca sacrificiu pecuniar.

> Totuș Camera votează propunerea de a înscrie la ordinea zilei proiectul de lege în chestie, care vine în discuția publică după 8 zile, precum se vede mai jos la no. 107.

103

Asupra drumului de fier Galați-Bârlad. Contra sporirii cheltuielilor din partea parlamentului[1]

(Ședința Senatului de la 22 ianuarie 1891)

> A doua zi senatorul Galaților, Vasile Alexandrescu-Urechiă, aduce chestia drumului de fier Galați-Bârlad din nou în Senat, se plânge, într-o interpelare, că nu se face nimic pentru construirea liniei Galați-Bârlad, deși Senatul o admisese de urgență, în fevruarie 1889, ministrul lucrărilor publice de atunci, d. Al. Marghiloman, aderase „cu adevărat entuziasm "(?) și se și promulgase un credit pentru studii în martie 1890, fără însă ca d. Marghiloman să fi stăruit ca să se facă lucrările. La această interpelare răspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii și ad-interim la lucrările publice. D-lor senatori, nu puteam ști că interpelarea aceasta, între altele, va coprinde și o întrebare care ar privi direct, pe actualul meu coleg, fost ministru la lucrări publice, d. Marghiloman, adecă de ce nu a activat aceste studii în cursul verei trecute. Nu știam aceasta, căci l-aș fi întrebat și aș fi adus și răspunsul d-sale; în momentul de față este bolnav, și n-am avut nici o înțelegere. Nu pot dar să vă răspund decât ceea ce

[1] Vezi și discursurile 102 și 107

am putut lucra eu în puținele săptămâni de când sunt la minister. Am găsit în dosarul ministerului că este destinată o sumă de 830 000 lei pentru studii, și că între aceste studii de făcut sunt și cele relative la linia de cale ferată Galați-Bârlad.

Am fost „sezisat", cum se zice cu termenul prea francez, în foarte interimara mea trecere prin acest minister, de o adresă a prefectului și de o încheiere a consiliului județean de Covurlui. Aceasta încheiere este din decemvrie, eu am primit adresa la 28 decemvrie, consiliul județean își arată din nou dorința sa ca să se facă această linie și transmite motivele pentru cari încă o dată o cere. Rezoluția mea asupra acestei cereri este din 3 ianuarie, înainte de a fi avut știință despre interpelare.

Dacă se dezvolta interpelarea ieri, cum credeam, aveam și dosarul aci; dar mă veți crede și așa. Rezoluția pusă de mine la 3 ianuarie este următoarea: „Se vor face studii pregătitoare pentru această linie de îndată ce va permite timpul"; și am trimis această adresă serviciului de studii, în capul căruia se află d. Ene.

Acum trebuie să vă mai adaog că, afară de această rezoluție, care era administrativă, în privința chestiei pe care ați atins-o, s-a luat ieri o hotărâre în Cameră. Onor. d. Lascar Catargi, tot bazându-se pe insistența gălățenilor în favoarea acestei linii, a cerut de la Cameră ca proiectul de lege votat de d-voastră să se pue la ordinea zilei și Camera a încuviințat aceasta.

Trebuie să adaog că eu m-am crezut dator să deștept luarea-aminte a Camerei că se expune la cheltuieli neprevăzute o Cameră care, fără studii prealabile, votează o lege pentru construcții de drum de fier, fără cifră fixată pentru cheltuieli, sau cu o cifră fără bază de studii prealabile. Cel puțin era datoria guvernului să releveze aceasta.

Nu este constituțional, ortodox, când parlamentul angajază țara la o cheltuială, fără ca din partea administrativă să se fi cerut sau să se fi făcut toate lucrările ce le poate face; și ești dator să le faci în constiință, pentru ca să știe acela care se angajază într-o asemenea lucrare ce sarcină se impune țării cu aceasta.

Se înțelege că reprezentanții națiunii sunt în prima linie apreciatorii cheltuielilor și sarcinelor ce vor să le pue asupra țării, pe care o reprezentă direct, și dacă vor să se angajeze pe această cale. Eu am ridicat această objecție, și eram dator să o fac. Cu toate acestea, Camera pare a fi fost așa de stăpânită de dorința exprimată de onor. d. Catargi, încât cu majoritate a hotărât ca să pună la ordinea zilei acel proiect de lege. Va fi dar pusă legea la ordinea zilei chiar a Camerei, și se poate întâmpla să vie în discutarea secțiunilor fără a se fi putut face studiile necesare prealabile.

În orce caz, în ceea ce privește Ministerul Lucrărilor Publice, ordinul dat va fi executat, studiile vor fi făcute în această primăvară și vară.

104

Asupra numirii și înaintării unor profesori cu aplicarea mai extensivă a legii concursului

(Ședința Camerei de la 28 ianuarie 1891)

Deputatul G. Dem. Teodorescu își dezvoltă o lungă interpelare – în *Monitor* ocupa 33 de coloane, – al cării obiect se înțelege din discursul următor și al cării scop se vede din moțiunea pe care o citește și o depune imediat la sfârșitul interpelării: „Camera, sperând că d. ministru al instrucțiunii publice va face a se revoca toate numirile ilegale făcute la instrucțiune, trece la ordinea zilei".

Semnată, este moțiunea de dd. G. Dem. Teodorescu, C. C. Dobrescu, C. G. Vernescu și de alți 8 deputați.

La această încercare întâmpină:

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii publice. D-lor deputați, chestiile relevate de onor. interpelator s-au rezolvat de predecesorii mei în minister pentru cea mai mare parte; prin urmare, în privința celor ce am să răspund, cum vedeți, vorbesc în afară de o preocupare personală a mea.

Onor d. interpelator mă întreba de ce, dacă am restabilit „legalitatea" în ceea ce privește concursul din urmă pentru catedra de matematice de la Buzău, de la Târgoviște etc.,

concurs ținut la Iași, de ce n-am restabilit ceea ce numește d sa legalitate și în privința cazurilor anterioare ce mi-a citat?

D-lor deputați, chestia aceasta: de ce nu îndreptez pretinse sau reale nedreptăți din trecut, cari pot fi foarte numeroase, înțelegeți că nu o puteți pune așa absolut, trebuie să ajungă cineva la cunoștința lor, trebuie să se întâmple o propunere, un raport, o complicație, care să atragă cuiva atenția pentru ca să ia o rezoluție.

Este prea mult de făcut cu afacerile curente actuale, și nu este timp de a răsfoi nenumăratele dosare ale trecutului, fără îndemnare specială.

Chestia din urmă, aceea care este relativă la catedrele de matematice după concursul de la Iași, când am intrat în minister de astă dată la noemvrie 1890, am găsit-o oarecum pendentă. Am văzut la minister pe d. Georgescu, care fusese concurent și izbutise la concurs după recomandația juriului de a fi numit profesor de matematice la Buzău; el se plângea că, deși a concurat pentru Buzău și a fost recomandat pentru Buzău, se vede prin o rezoluție ministerială trimis la Târgoviște, și cel care izbutise la Târgoviște se vede menținut la București și înaintat la o catedră ce va deveni vacantă la 1 aprilie. Eu am fost „sezisat" de această materie și a trebuit să hotărăsc, și eu am hotărât restabilirea rezultatului concursului și s-a dus acolo unde trebuia să se ducă fiecare după concurs; pe concurentul, care izbutise la Târgoviște, l-am numit la Târgoviște etc.

D-lor deputați, așa este spiritul și litera legii și așa trebuie să fie; dar puteți să înțelegeți și motivele, cari au îndemnat pe predecesorul meu ca să decidă altfel

Izbutise la concurs, la acelaș concurs, ce e drept, pentru gimnaziu real un alt domn, care este acum la Brăila, care însă era localnic din Buzău și își avea familia în Buzău; d Georgescu nu era încă stabilit acolo, putea să meargă altundeva. Domnul acela din Buzău, îmi scapă numele din memorie, poate-l aveți d-voastră notat acolo, începe cu *Z.*,

izbutise la concurs pentru gimnaziul real; la Buzău era o catedră pentru gimnaziu clasic. Mi se spune că s-a pus o întrebare d-lui Haret, care fusese membru în juriu, dacă la gimnaziile reale se cer cunoștințe mai puține pentru matematici decât la gimnaziile clasice, și d. Haret a răspuns: din contra, se cer mai multe.

Prin urmare, domnul acela putea să fie tot așa de bine numit și la gimnaziul clasic ca și la cel real, și fiindcă el era din fața locului și-și avea familia acolo, și era vorba numai de matematici pentru cari izbutise la concurs, predecesorul meu în minister, ca să nu aducă omului străgânire (căci este ușor de a zice: du-te de la Buzău la Brăila, dar e greu de făcut când ai casă și familie), l-a numit acolo la Buzău; iar pe d. Georgescu, care nu avea acele legături de familie și de casă, l-a numit la Târgoviște, dându-i și direcțiunea gimnaziului, căci era vacanță; i-a dat și locuința, o înlesnire cu atât mai mult pentru el. Leafa de profesor era de altminteri aceeaș.

Dacă ar fi acceptat amândoi candidații această regulare de bunăvoie, lucrul ar fi rămas aproape fără jignirea intereselor diferitelor persoane.

Prima întrebare ce am făcut d-lui Georgescu a fost: De ce nu primești să te duci la Târgoviște, de ce voiești să alungi acel om local din Buzău, care are interese în localitate? Nu a voit să cedeze: am concurat și trebuie să persist în dreptul obținut la concurs.

Foarte bine; l-am restabilit la Buzău, am restabilit rezultatul concursului, pentru că dacă te abați de la rezultatul concursului, atunci nu mai este nici o regulă în administrația școalelor. S-ar putea chiar ca membrii juriului ca zică pe viitor cu drept cuvânt: ce ne mai chemi la atâta munca de juriu, dacă nu ții seamă de rezultatul juriului?

Și notați că juriul în chestie era compus de profesorii cei mai eminenți: d-nii Culianu, Tzoni și Haret.

Trec acum, d-lor, la o parte a dezvoltării d-lui Teodorescu. Anterior cu mai multe luni s-a făcut regularea catedrelor Liceului Lazăr; am găsit lucrul funcționând și nu am primit nici o plângere, nici o reclamare. Interpelarea d-lui Teodorescu este cea dintâi deșteptare oficială asupra materiei. Aici este de considerat starea de tranziție în care se află Liceul Lazăr, o necesitate a acelei școli care a crescut cu înființarea claselor superioare. Gimnaziul Lazăr are de mult timp patru clase; în ultimul an a devenit liceu și i se adaogă succesiv cele trei clase superioare.

Care este acum teoria onor. domn interpelator? Ca să nu crească școala împreună cu profesorii ei experimentați sau cu profesorii experimentați de la alte gimnazii? Prin faptul că s-a înființat și a funcționat un gimnaziu 3, 4, 6, 7 ani cu profesorii săi, acum când înflorește, când instituțiunea se ridică, se adaogă încetul cu încetul până la completare, acum nici unul din cei experimentați, din vechii profesori, funcționând după legea de atunci ca profesori, să nu poată să înainteze la școala înaintată? Atunci s-a deprins corpul profesoral dintr-o școală, îl cunosc familiile și copiii; și când se introduce la acea școală din nou clasa 5, 6, 7, să nu poată înainta mai departe nici un profesor din cei experimentați și cunoscuți, așa că cel care a predat limba română în clasa 3–4 să nu o poată preda și în clasele superioare, și cel care a fost profesor de matematice în clasa 4 să nu poată înainta în clasa 5-a?

E greu de admis părerea d-lui interpelator. Dacă ar fi să se ia sistemul d-sale numaidecât ca o normă absolută, ar fi nedrept și prea exagerat.

Se poate ca unul dintre profesorii vechi dintr-o școală să fie slab, altul ignorant încât să nu merite a fi înaintat, dar când se întâmplă ca un vechi profesor să fie merituos, atunci e bine și drept să fie înaintat când se completează școala lui.

Dacă nici unul din vechii profesori merituoși nu ar fi înaintați, s-ar vedea următorul rezultat: un student, abia ieșit

de pe băncile școalei cu diploma de licențiat în științe sau litere, ar trece totdeauna peste capul unui profesor vechi, care este acolo poate de la înființarea școalei, care a crescut cu școala, și junele licențiat să se numească totdeauna director, ca fiind acum în clasele superioare, iar cel vechi și mai experimentat să fie înlăturat, ca nemaiavând autoritate de a merge mai departe. Măsura nu ar fi bine chibzuită.

Dar acum vin la punctul legal.

Persoanele în chestie sunt, de exemplu: d-nii Anghel Dumitrescu, Ștefan Mihăilescu, V. D. Păun și Mirescu.

Toate persoane sunt profesori și din gimnaziul Lazăr și din alte părți, profesori mai experimentați după judecata ministrului de atunci și a consiliului permanent, persoane alese spre a asigura mersul regulat al noului liceu instalat într-un local nou.

Sunt profesori definitivi, într-o situație regulată pentru fiecare după legea atunci în vigoare.

La înființarea din nou a clasei a 6-a, le refuzați putința de a trece de la a 4-a la a 5-a, când un gimnaziu se transformă în liceu?

Ideea d-voastre că profesorului îi trebuie specializare, așa încât să se împietrească cu cursul și cu programul pentru care odată a concurat, o găsesc greșită. Găsesc că profesorul, dacă alternează de la o clasă la alta și de la un obiect la altul înrudit, este cu atât mai bun și se păstrează mai viu pentru învățământul secundar.

Profesorul de la a 4 a, în princip, poate să treacă în a 5-a, în a 6-a și în a 7-a, pentru aceeaș materie și pentru orice materie înrudită

În alte state de cultură, profesorul de latină predă și grecește și limba maternă, poate și istoria, și cursurile se fac foarte bine, căci se împiedică împietrirea profesorului la o catedră și se asigură mai bine progresul.

La universitate se aplică teoria onorabilului preopinent; căci la universitate trebuie să fie catedre speciale pentru a urmări toate progresele specialității, pe când profesorii din

licee, având a comunica o sumă hotărâtă a rezultatelor științei asigurate, trebuie să păstreze ideea totalității studiilor liceale și să nu devină exclusiv specialiști.

O voce. Dar programele variază.

D. Ministru al instrucțiunii. Un profesor bun de limba latină la clasele I–IV de gimnaziu, de ce să nu fie bun pentru clasa V–VII, dacă e vorba de aceeaș materie? Tot așa și pentru istorie.

O voce. Dar poate să fie și contrariul.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Negreșit, poate că un profesor vechi or nou să fie incapabil de a trece de la o catedră la alta.

D. C. Ressu. D-le ministru, d-voastră faceți critică legii instrucțiunii și noi cerem să faceți aplicația ei.

T. Maiorescu, ministru instrucțiunii publice. Aci nu ați înțeles.

D. C. Ressu. Cer cuvântul.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Un profesor, înainte de legea din 1879, care după legea numirii sale fiind acelaș program de concurs, atât pentru gimnazii cât și pentru licee...

D. C. C. Dobrescu. După legea din 1879, citiți legea.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Am zis că un profesor numit înainte de legea din 1879 și conform acelei legi, după care a fost numit, având acelaș concurs de trecut, fiindcă aceleași condițiuni se cereau, un astfel de profesor, numit atunci, poate să treacă de la cursul inferior la cel superior? Poate. Profesorii definitivi, astfel numiți, pot dar să fie înaintați când se înființează o școală nouă. Iată dar punctul de vedere, presupun eu, ce l-a avut d. ministru predecesor al meu când a făcut acele înaintări la clasele din nou înființate ale Liceului Lazăr. Acești profesori, de altminteri, cred că erau din cei mai buni și că învățământul nu va suferi. Pentru trecerea însă a d-lui Păun la cursul superior mai era însă și alt motiv,

și se vede că acesta a îndemnat pe predecesorul meu de a face o asemenea înaintare. La catedra de limba română de la Liceul Lazăr fusese numit ca suplinitor d. Șăineanu, un excelent profesor de filologie comparativă. Nefiind însă de naționalitate română, i s-a părut d-lui ministru cam curios ca cursul de limba română într-un liceu să fie predat de cineva care nu e român de origină.

O voce. Dar cel de istorie de la Universitate?

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. De aceea a fost numit și d. Păun, foarte român de origină.

Trec acum la al treilea punct atins de d-voastră în privința liceului de la Galați. Recunosc cu d. Teodorescu că asupra numirii d-lui Chaussery trebuie să examinez situația legală și dacă va fi, precum s-a arătat aci, să remediez la sfârșitul anului școlar. Cât pentru numirea d-lui Petrovici la liceul Galați, dacă a concurat acum de curând pentru o catedră de gimnaziu, sub legea de la 1879, și a fost totuș numit la Galați, la o catedră de liceu, recunosc, – cum să zic? că e o interpretare cam prea elastică aceea ce se poate interpreta. Cum am spus însă asupra acestor chestii individuale, odată ce-mi este atras atenția asupra lor, sunt dator să cercetez și să decid unde trebuie să se remedieze.

Rămâne acum o chestie mai generală atinsă de d. interpelator, chestia valorei unui concurs pentru mai mulți concurenți cu succes, nu numai pentru unul[1]. Această chestie administrativă însă nu e așa de simplă după cum o puneți d-voastră, și să nu credeți că mie sau predecesorilor mei le-ar fi trecut prin minte să lucreze alături, nu contra, cred eu, de ceea ce e în legea de la 1879, dacă ea s-ar fi putut aplica fără interpretare. Dar, d-le Teodorescu, ar trebui să lucrați măcar trei luni în administrația școalelor ca să vedeți imposibilitatea de a administra, cum ziceți d-voastră; v-ați găsi absolut paralizați față cu legea, dacă i-ați da numai interpretarea

[1] Vezi și discursul 95 din acest volum, pag. 281 (*ed. n.* – p. 1191).

d-voastră și nu ați admite o interpretare de bună-credință dată după necesitățile zilnice ale situației administrației de consiliul permanent.

Iată situația pe care, scuzați-mă, n-ați cunoscut-o și n-ați expus-o complet.

Pentru orce catedră izolată, ziceți d-voastră, trebuie să se publice concurs, dar se poate întruni în aceeaș zi și cu acelaș juriu mai multe catedre.

Legea însă nu o spune, legea spune în concurs, un juriu, la „vreo catedră".

Vasăzică începem cu interpretările.

D. Teodorescu mai zice că pentru facilitare să așteptăm o epocă în care să publicăm concurs, pentru ca să nu fie întrerupte lucrările profesorilor prin tragere la sorți...

D. G. D. Teodorescu. Dacă se poate face înlesnire, fără ca să se calce legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucție publică. Am reprodus bine ce ați zis. Dar vedeți alături cu legea este regulamentul aplicării ei, tot din 1879.

> „Art. 3. Publicația de concurs nu va întârzia a apărea în *Monitor* în nici un caz peste 15 zile de la intrarea în consiliul permanent a raportului prin care se face cunoscut vacanța. Consiliul alege, pentru ținerea concursului, una din universități."
>
> „Concursul se publică cel puțin cu 3 luni înainte de ziua fixată pentru el."

Să vedem acum și starea reală a catedrelor vacante în învățământul secundar în momentul de față, ca și în anul 1888.

Sunt acum vacante 220 catedre secundare de băeți și 92 de fete, în total 312 catedre.

D. G. Vernescu. Aceasta la ce epocă ați găsit?

T. Maiorescu, ministru de instrucție publică. La 1890. Dar și la 1888 era cam tot așa. Erau 273 vacante. Legea prevede că, după 15 zile de la ivirea vacanței, trebuie să se publice

concursul. Deci ministerul este astăzi și este de mulți ani în întârziere cu publicarea?

Dar și zicem că eu aș fi obligat, după ideea d-lui Teodorescu, să aplic astăzi toate dispozițiile din 1879, după interpretarea d-sale. Atunci mâine, poimâine vor trebui să apară în *Monitor* publicările de concurs a 312 catedre secundare pentru o zi fixată la cel puțin 3 luni de la data publicării.

Dacă e să ne închipuim o realitate a aplicării legii concursului, trebuie să admitem cel puțin doi concurenți la o catedră.

Pentru ocuparea unei catedre de matematici de la Ploiești, al cărei concurs a fost în săptămânile din urmă, au fost 15 concurente. Dar noi, pentru a simplifica exemplul, să admitem numai câte doi concurenți; ar fi dar pentru cele 312 catedre în total 624 concurenți.

D-voastră știți cum se fac acele concursuri și legea vorbește de cel puțin două probe scrise și două probe orale; dar adesea se fac trei. Concursurile se țin numai la cele două universități: la București și la Iași. În ajunul concursului se trag la sorți doi profesori ai universității, adică ai facultății de litere și de științe și ministrul numește un al treilea profesor. Închipuiți-vă acum pe acești trei și permiteți-mi expresia, acești trei nefericiți profesori de la Iași și alți trei de la București, căci vom împărți concursurile între cele două universități și să zicem că vom avea 312 concurenți la București și 312 concurenți la Iași, admițând, cum am zis, câte doi concurenți; dacă vor fi mai mulți, se complică problema și mai grozav; dacă vor fi trei de catedră, vor fi peste 900 concurenți și o să vină acești concurenți să facă probele scrise și probele orale. Se scriu întrebările de acelaș profesor, se pun în urnă, se scoate una la sorți etc. O să aibă juriul odată 312 elaborate, pentru cari se lasă 3 ore de lucru, și va avea să le citească pe toate și trebuie să lucreze în complet, și ajung acești profesori să facă lectura a 312 probe scrise ca să dea notele. Apoi câtă vreme le dați acestor oameni pentru 312 teme? Să citească un sfert de oră fiecare, ne ducem la o lună cu lectura, și 312 concurenți așteaptă la hoteluri ca să vadă rezultatul concursului; și apoi se mai trage încă o temă pentru a doua probă scrisă, și încă o dată 312 elaborate, astfel că ajungem în a treia lună, să zicem în luna lui iulie, când se încep vacanțele, dacă a început concursul la 1 mai. Să zicem că a fost două probe, dar sunt trei când este vorba de un profesor serios; dar fie și două probe scrise; în orce caz, pe urmă vin probele orale. Legea zice că cu 24 ore înainte fiecare candidat își trage proba sa din urnă, pentru fiecare probă se scoate o întrebare din urnă și pentru toți li se dă 24 ore de pregătire, ca să fie egali, și atunci vin serile ca să-i asculte. Este vorba de o lecție de probă, făcută în public la Universitate. Și cât voiești d-ta să-i lași unui candidat ca să facă o lecție înaintea publicului? Trebuie cel puțin trei sferturi de ceas. Apoi lasă că profesorii sunt și ei ocupați, obosiți cu lucrările lor de peste zi; dar orcât de tari și deștepți ni i-am închipui membrii comisiei de juriu, cari sunt datori să asculte pe toți, cât le dați, fiziologicește vorbind, datoria de a munci? Să zicem încă 3 ore de seara, ca să asculte de la 8 până la 11 noaptea, și apoi cine vine exact la 8? Vin la 8 și jumătate, vasăzică să lucreze de la 8 și jumătate până la 11 și jumătate noaptea. Ei bine, este destul, căci pe urmă se adună și ei și dau verdictul, și merge până după miezul nopții. Dar câți se pot asculta într-o seară? Trei concurenți, cel mult patru. Dar sunt 312, și trebuie câte 24 ore și numai 24 ore de preparare. Doi ani ar trebui să dureze un asemenea concurs, și până atunci devin alte catedre vacante.

Vedeți dar că sunt imposibilități fizice absolute de a se aplica dispozițiile din 1879, așa cum le înțelege d. interpelator. Afară de aceasta chiar și atunci când materialicește se poate face ceva cu unele concursuri izolate, adeseaori profesorii se scuză de a lua parte la asemenea lucrări.

Am publicat acum un concurs pentru o catedră de limba germană la o școală, s-au numit examinatori: d-nii Dimitrescu, Frolo și Chintescu, d. Chintescu era bolnav în pat, d. Frolo bolnav de ochi, nu poate lucra noaptea; iată în ziua întâi concursul paralizat. Se face raport la minister, și bine că a rămas unul, căci altfel nu era nici cine să facă raportul; se face raport că nu vin d-nii Frolo și Chintescu; foarte bine, atunci se numesc alții; căci cel puțin, după natura catedrei, îți dă legea putința de a numi direct. Se numește un domn din consiliul permanent; acesta se află în dușmănie cu unul din concurenți; ne gândim la unul de la liceu, la d. Barbu. D-sa se găsește în ceartă literară cu unul dintre concurenți, cu d. Șeineanu...

D. C. C. Dobrescu-Prahova. D. Șeineanu nu are drept să concureze, nu este român; pentru d-sa se găsește un juriu special. (Întreruperi.)

T. Maiorescu, ministru de instrucție publică. Această chestie se va discuta altă dată. Ei bine, de 11 zile nu pot compune juriul, și ce gândiți d-voastră, într-un minister, unde în termen mediu intră pe zi câte 300 hârtii pentru compunerea juriului care să examineze pe concurenți pentru o catedră de limba germană, să faci 30 de hârtii?! și să le faci degeaba!

Iată dar dificultatea practică; vă rog dar recunoașteți administrației această situație; în fața acestei dificultăți, dacă este materialmente imposibil de îndeplinit legea în interpretarea d-lui Teodorescu, îndeplinești cât poți, interpretezi în spiritul ei, mai lași și suplinitori, căci n-ai ce face; știind bine că orce suplinitor, care merge peste 4–5 luni de la vacanță, este contra dispozițiilor de la 1879.

Iată tendența regulată a orcărui ministru consciincios, în spiritul legii învățământului, trebuie să fie de a împuțina pe cât poate suplinitorii și de a numi profesori în urma concursului. Căci suplinitor poate fi orcine, și fără studii suficiente, după cum se găsește cineva disponibil. Sau cum zicea adineaori d. Teodorescu cam prea drastic, chiar un servitor.

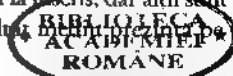
Tocmai la suplinitori se întâmplă stăruințele cele mai multe, hatârurile, arbitriul biurourilor ministeriale, poate mai pronunțat în vreme de alegeri, dar destul de tare în orce vreme, și înțelegeți ușor că aici este terenul cel mai fecund, elementul de hrană, pentru favoritism.

Remediul adevărat nu se poate aduce aici decât prin reforma legii în această parte, și un astfel de remediu este propus în proiectul care se află acum în discuția Senatului. Dar până se va realiza această modificare legală, ce era de făcut cu necesitățile de administrație de toate zilele în minister? În 1888, după îndemnul meu, consiliul permanent, interpretând aplicarea legii din 1879 și din 1864 în spiritul lor, și ca să le facă întrucâtva corespunzătoare trebuinței, a formulat avizul că la un concurs pot izbuti mai mulți concurenți, cu gradarea meritului lor după notele totale obținute, indicându-se limita notei de succes.

Prin urmare, la un concurs reușește ce e drept cel dintâi și este cel dintâi numit la catedra vacantă, pentru care a concurat; dar ceilalți nu trebuie să fie numaidecât toți căzuți, cum zice d. Teodorescu, ci dacă au dovedit, cu ocazia concursului, bune cunoștințe și bună aptitudine, rămân disponibili pentru numiri la catedre similare.

Și această idee, d-le Teodorescu, n-a venit așa cum se zice, din văzduh, ci din experiența îndelungată cu chiar juriile de concursuri. Unele jurii nu s-au mărginit a recomanda un singur concurent din mai mulți, ci au recomandat (și unde ar fi oprit legea o asemenea procedare?) pe mai mulți candidați și pentru catedre similare, cari ar fi sau ar deveni vacante.

Căci în practică s-au prezentat multe cazuri unde diferința între concurenți să fie numai de câteva zecimi de puncte, o întâmplare la notație, fiind de altminteri 2 sau 3 concurenți cam tot așa de buni. Adeseori juriile constată că unii candidați sunt mai buni la înscris, dar alții sunt mai buni la probele orale, încât în rezultat meritul prezintă pe mai mulți cam pe aceeaș

linie de merit. Asemenea cazuri au fost numeroase. Și din această cauză consiliul permanent a venit la ideea ca atunci, când cineva izbutește așa de bine încât să fie declarat admisibil, deși nu a fost cel dintâi la catedra din concurs, poate trece la o altă catedră similară ce devine vacantă.

Această normă nouă, admisă din cauza necesităților arătate, poate avea și inconvenientele și foloasele sale. Inconvenientele s-au îngrădit pe cât s-au putut; dar să vă arăt mai întâi folosul.

Până unde se poate întinde măsura, am scăpat de arbitriul ministrului cu suplinitorii și am substituit judecata juriului examinator, care este singură hotărâtoare.

Al doilea folos: toată alegerea, toată străgănirea și toată cheltuiala concurenților s-a redus la un minimum inevitabil, dar s-a redus. D-le Teodorescu, s-au întâmplat la București cazuri ca pentru o catedră de învățământ primar urban să fie 47 concurente. S-a ținut concursul vreme de trei săptămâni și a ieșit una. Mai fiind acum vacantă altă catedră primară, fiind concursul peste o lună, cine au să se prezinte la noul concurs? Negreșit aceleaș 47 concurente minus una care fusese numită. Peste 1, sau 2, sau 3 luni, e un alt concurs: se vor prezenta cele 46 minus 1. Am găsit astfel în dosarele ministerului concurenți și concurente cari s-au prezentat de câte 3, 4, 5 până la 7 ori la concursuri; ce străgănire, câtă cheltuială, câtă descurajare!

Pentru a remedia și la aceasta, s-a luat acea măsură. Inconvenientul cel mare ce ar rezulta însă de aici ar fi dacă prin valoarea unui vechi concurs astfel întinsă prin interpretare s-ar închide perspectiva noilor absolvenți ai școalelor, dar acest inconvenient s-a îngrădit de la început; căci de la început s-a mărginit valoarea notelor de admisibilitate de la un concurs pentru durata unui singur an.

Precum știți, examenele la absolvire a diferitelor școli nu se fac decât o dată pe an.

În tot decursul anului următor, până la aceeaș epocă a anului viitor, nu mai pot ieși din școli alte elemente disponibile pentru un concurs.

Așadar, durata valabilității unui concurs, pentru un singur an, corespunde acelui fapt legal și este, după convingerea mea, măsura cea mai bine chibzuită ce se putea lua în împrejurările arătate. Totul era ca și juriile și concurenții să aibă știință de această normă, și aceasta a avut-o și o au. Căci încă o dată: 20 de concursuri înlăuntrul aceluiaș an nu pot da mai multe elemente disponibile de concurenți decât unul singur, fiindcă școalele nu dau absolutorii decât o singură dată într-un întreg an.

Și astfel s-a făcut posibilă în parte îndeplinirea acestei datorii administrative; s-a ridicat sarcina intolerabilă pentru tot învățământul primar, s-a înlesnit întrucâtva situația învățământului secundar, s-a înfrânat din princip arbitrarul și abuzul cu suplinitorii, ținuți uneori prin favoare peste 10 ani la locurile lor nemeritate.

Și după ce am terminat această explicare, vă întreb: Nu vedeți că cine a făcut această regulare a făcut-o ca să taie arbitrul administrativ, ca să scape de insistențele nefericite din biurourile ministeriale, ca să nu mai fie hatâr și arbitrar în numirile și permutările suplinitorilor, ca să înceteze străgănirile inutile ale concurenților?

Și când eu mă refer la corpul profesoral, când îi expun situația și-i zic: d-voastră veți hotărî aci conform examenului de la concursul public, nu după arbitrul funcționarilor ministeriali, tocmai d-voastră profesorii să veniți și să ziceți că aceasta nu e bine? Onorata Cameră e de părere ca, în această imposibilitate de aplicare a legii, să țin și să numesc suplinitori pe cine vreau eu? Vreți să lăsați în mâna ministerului 312 suplinitori, pe cari îi pot numi, schimba și da afară cum voi voi, fără nici o restricție legală?

Atunci decideţi aceasta; veţi găsi foarte mulţi miniştri cari vă vor mulţumi de această înlesnire a arbitrului ce li se va da în administrarea învăţământului. (Aplauze.)

Dar acum intervine în dezbatere însuş d. George Vernescu, şeful interpelatorului, şi susţine moţiunea, relevând cele „trei puncte însemnate, care s-au pus înainte de d. Teodorescu", şi cerând revocarea tutulor profesorilor numiţi de toţi miniştrii de la 1879 încoace cu violarea legii concursului, aşa cum a interpretat-o interpelatorul.

La această nouă intervenite se vede obligat să mai răspundă:

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune publică. D-lor, permiteţi-mi să relevez o mică contrazicere în cele zise de d. Vernescu.

Vă plângeaţi că dacă se numesc 312 profesori la catedrele vacante, în modul ce am avut onoare să vă propun, aceştia ar fi inamovibili pentru că ar fi fost odată admişi cu titlul provizoriu? Dar tot d-voastră, în prima parte a discursului d-voastră, mi-aţi recomandat să-i revoc pe toţi aceia cari au fost numiţi de predecesorii mei astfel, şi cărora le dăduse titlul de provizorii contra legii. Căci ziceaţi: aceştia dacă n-au fost numiţi conform legii, nu se pot pune sub scutul legii şi se pot revoca.

Prin urmare, această sistemă o poate aplica d. Vernescu pentru viitorul corp profesoral, pe care îl va numi d-sa când va veni la putere; atunci d-sa va putea destitui, ca să reintre în lege, pe toţi aceia cari ar fi fost numiţi în afară de ceea ce credea d-sa că este în lege. Aşadar, să binevoiască a se mai linişti în privinţa pericolelor ce le prevede. Căci d-sa le va putea înlătura prin destituirile d-sale.

Imputarea ce mi-aţi adus-o că, îndată ce am constatat acest rău, n-am venit la Cameră pentru remedierea lui, nu este meritată. N-am venit la Cameră, dar am venit la Senat, am venit cu remedierea anume a acestui rău.

O voce. Modificaţi legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. Am propus modificarea din momentul ce am constatat răul şi, înainte de a cere avizul consiliului permanent pentru mersul zilnic, am „sesizat" Corpurile legiuitoare.

O voce. Vasăzică, aţi recunoscut că trebuie legea modificată?

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. Fără, îndoială, şi fiindcă am „sezisat" Corpul legiuitor cu modificarea legii, fără de care nu mai putem merge înainte. În acelaş proiect de lege s-a prevăzut tot ce este azi existând în administraţia învăţământului public în contra legii şi afară din lege; căci sunt multe. În lege stă, d. e., că şcoalele primare urbane trebuiesc să aibă numai 3 învăţători şi numai 3 clase. Aşa e legea. Pretutindeni, în toate oraşele însă, sunt 4 clase cu 4 institutori. După d. Dobrescu, pe care îl văd gesticulând, asta nu face nimic.

D. C. C. Dobrescu. Are să vină peste doă zile interpelarea mea. Voi vorbi atunci.

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. După d. Vernescu, ar rezulta că ministrul să dea afară pe toţi institutorii de clasa 4-a şi să închidă toate clasele a patra primare.

D. G. Vernescu. Chestia aceasta n-a fost în interpelare.

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii. Indiferent, aşa rezultă. În proiect am venit şi cu această îndreptare. Mi-am făcut datoria în această privinţă; dar pentru acum, în administrarea zilnică mai departe, să desfiinţez clasa a patra? da sau nu? Ei nu! Nu se poate! se violează legea, dar totuş rămâne aşa; aşa s-au votat bugetele de Corpurile legiuitoare de 20 ani, şi acum trebuie să vie legea modificatoare să reguleze. Cam aşa este şi cu concursurile la catedrele secundare. Eu la 1888 am găsit 273 catedre suplinite; de ce nu s-au ocupat treptat prin concurs aceste catedre mai înainte? Nu vă pot răspunde; am alta de făcut decât să acuz administraţia

dinainte de 1888. Dar acum, că nu e vina administrației noastre, ci o stare de lucruri care am găsit-o așa, interpretarea ce a dat-o consiliul permanent cred că nu e nici legiferare, nici călcare de lege, ci este o interpretare în spiritul legii ca s-o mai facem astăzi aplicabilă, posibilă, viata zilnică administrativă pe cât se poate de legală. Dar în definitiv, asupra tutulor acestor puncte, veți discuta mai în amănunt când proiectul de lege va veni în dezbaterile d-voastre.

Prin urmare, cred, d-le Teodorescu, că chestia nu merită atâta, cum să zic, atâta neliniște, când, după cum vedeți, s-a căutat de consiliul permanent în prima linie respectul spiritului legalității posibile.

Voci. Închiderea discuției.

D. G. Dem. Teodorescu. Am o moțiune de propus; prin urmare, nu puteți închide discuția; regulamentul e formal și am și dreptul de replică. (Zgomot.)

> Afirmarea interpelatorului că ar avea dreptul de replică și că regulamentul ar fi formal pentru a da cuvântul ca să-și mai susție moțiunea, nu este exactă. Numai regulamentul Senatului dă dreptul la replică; al Camerei nu. Iar moțiunea fusese susținută prin chiar dezvoltarea interpelării, la sfârșitul căreia se și prezentase și asupra căreia vorbiseră atât ministrul, cât și „liberal-conservatorul" G. Vernescu.
>
> De aceea Camera și votează închiderea discuției, iar „moțiunea" G. Dem. Teodorescu – C. C. Dobrescu – C. G. Vernescu se trimite la secții, unde rămâne în nelucrare.

105

Asupra restaurării Capelei române de la Paris

(Ședința Camerei de la 29 ianuarie 1891)

> La o interpelare a d-lui Nicolae Ionescu cu acest obiect răspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Dacă dorește onor. interpelator să afle din dosare tot istoricul cumpărării și reparației sau restaurației bisericei române din Paris, atunci voi aduce suplementele de informații și de dosare asupra acestei chestii, căci acesta, care s-a trimis aci, nu este anterior anului 1890.

La martie 1888, când am avut onoare să viu la minister în rândul trecut, lucrarea relativă la capela din Paris am găsit-o întreruptă, nu se știa nici dacă mai este o sumă disponibilă, nici care era hotărârea luată de minister în privința terminării acelei biserici.

Cel dintâi care mi-a atras atenția asupra acestei stări de lucruri a fost Mitropolitul Primat, și atunci, începând să studiez afacerea, am găsit la Banca Națională o sumă disponibilă pentru restaurarea capelei sau bisericei române din Paris.

Am însărcinat atunci îndată o comisiune, și aceasta va explica și originea comisiunii de astăzi.

Eu eram aici la București și lucrurile se petreceau la Paris, îmi trebuia un organ de conducere mai departe a lucrării. Am

însărcinat ca prezident al comisiunii pe ministrul nostru la Paris, care atunci era d. Alexandri, ca membri pe preotul capelei și încă o persoană cunoscută, în care aveam deplină încredere, pe d. G. Racoviță, fost deputat. S-au găsit deja începute planuri pentru repararea acelei biserici, fostă catolică, și pentru adaptarea ei la cultul nostru ortodox. Arhitectul era un arhitect francez, atașat la serviciul monumentelor istorice al departamentului Seinei, și era bună această alegere. Căci biserica, despre care este vorba, este clasată între monumentele istorice franceze, și trebuia să se păstreze și din acest punct de vedere al artei vechi franceze, și tot deodată să fie restaurată, astfel încât să poată servi și de biserică a noastră.

Dorința noastră era atunci, în 1888, ca să se facă cât mai curând reparația capelei, așa încât pentru Expoziția cea mare de la Paris din 1889 compatrioții noștri, cari erau să se ducă acolo, să aibă biserica lor în bună stare, cel puțin în starea acea de a se putea oficia în ea serviciul divin; astfel, eu am îndemnat comisiunea să se ocupe imediat de lucrare; dar, din nenorocire, cel mai important membru al comisiunii și care nu se putea lăsa la o parte, d. V. Alexandri, care începuse a fi într-o stare bolnăvicioasă, era un adversar hotărât al reparării acelui monument, zicând că era rău situat în ulița aceea laterală, că este un edificiu catolic și că va fi cu greu de restaurat pentru a se preface în ortodox, și că rău a făcut guvernul trecut de a cumpărat acea biserică.

Acum, d-lor deputați, o fi făcut rău sau nu guvernul trecut, care a cumpărat edificiul, faptul era petrecut, biserica era cumpărată și se cheltuise și o mare sumă de bani, acum era foarte greu a se reveni; acel monument era definitiv trecut în proprietatea noastră. Dar din arătata atitudine a d-lui Alexandri, d-lor deputați, s-a pierdut vara întreagă în discuții asupra acestui lucru.

Ce s-a făcut în '89 nu știu; dar la '90, cum vedeți din dosar, lucrările s-au reluat, și s-a însărcinat din nou acea comisie ca să activeze reparațiile.

S-a însărcinat formal citatul arhitect al Seinei ca să termine planul și devizul; planul și devizul a fost trimis ministerului; nu aș fi în stare să vă spun de ce s-a întârziat totuș lucrările până în septemvrie 1890, nu eram eu atunci la minister. De altminteri, ministerul nu putea face mult cu planurile trimise, trebuia să vedem mai ales devizul ca să nu depășim creditul ce-l avem. Aceasta odată constatat, s-a retrimis planul și devizul comisiunii de la Paris, în care acum figurează d. Milo în locul d-lui Racoviță, și s-a ordonat activarea și terminarea lucrărilor. În urma anunțării acestei interpelări, m-am informat cum stau acolo lucrările, și răspunsul ce-l am este: că la Paști vor fi terminate lucrările și va începe a se face serviciul divin.

Pe cât am văzut și eu din raport, iconostasul, catapiteasma, nu pare a fi la înălțimea valorii edificiului. Dar să vedem odată lucrările principale ale reparațiilor terminate, și apoi ușor se vor putea înfrumuseța părțile izolate din acest edificiu.

106

Asupra restaurării bisericei Sf. Nicolae din Iași și în privința arhitectului Lecomte du Nouy

(Ședința Camerei de la 29 ianuarie 1891)

Tot d. Nicolae Ionescu și în aceeaș ședință a Camerei interpelează asupra restaurării bisericei Sf. Nicolae din Iași, despre care se vorbise și cu doi ani în urmă, în ședința de la 14 fevruarie 1889[1]. Dar pe când atunci d. N. Ionescu nu ataca încă pe arhitectul însărcinat cu restaurarea, d. Lecomte du Nouy, iar Mihail Kogălniceanu își exprimase numai dorința ca acea restaurare să păstreze cele 3 altare adăogate în urmă și de altminteri ceruse instituirea unei comisiuni pentru monumentele istorice, de atunci încoace se pornise o învierșunată luptă contra eminentului arhitect francez: toți semidocții, toți diletanții cu multe pretenții și puține cunoștințe, împinși poate și de gelozia unor arhitecți naționali, încercau să zădărnicească opera artistică a d-lui Lecomte du Nouy; în fruntea acestor adversari ai d-lui Lecomte erau dd. Nicolae Ionescu și Constantin Esarcu. La 1890 d. Teodor Rosetti, ad interim ministru de culte în cabinetul generalului G. Manu, instituise comisiunea monumentelor istorice pe care o propusese Kogălniceanu (dar – ce e drept – nu numise în ea nici pe d. Nicolae

[1] Vezi discursurile de la no. 93 de mai sus.

Ionescu, nici pe Constantin Esarcu, dar numise pe Mihail Kogălniceanu), îi ceruse avizul asupra tutulor restaurărilor în lucrare și, fiindcă unii arhitecți adversari se provocau la părerea cunoscutului arhitect-restaurator al guvernului francez, d. Revoil, ministerul – după dorința comisiunii – a chiemat și pe d. Révoil în țară ca să opineze asupra controverselor iscate, iar pentru deplina lămurire a Adunării Legiuitoare, înaintea căreia se afla depusă cererea creditului trebuincios pentru continuarea restaurărilor și reconstruirilor, s-a publicat și s-a distribuit deputaților un volum de toate actele oficiale relative la chestie, împrejurările chiemării d-lui Lecomte du Nouy de la 1874, creditele cerute, procesele-verbale ale comisiunii monumentelor etc. Dar, după obicei, opoziția nu se oprește la documente și argumente, și în cazul de față d. N. Ionescu atacă numirea comisiunii monumentelor, insultă pe d. Lecomte du Nouy, își bate joc de d. Révoil și – ca obiect mai precis al interpelării – cere de la ministrul cultelor să se pronunțe „într-un mod categoric", dacă va dispune restaurarea bisericei Sf. Nicolae din Iași după forma vechie a clădirii din timpul lui Ștefan cel Mare sau după adaosul posterior cu trei turnuri, cum dorește interpelatorul.

La această cerere răspunde:

T. Maiorescu, ministru de culte și instrucțiune publică. Înainte de a răspunde într-un mod categoric, cum cere d. interpelator, sunt dator să fac o rezervă în privința a două chestii relative la două persoane străine de această Cameră, pe cari le-a criticat d. interpelator în modul ce l-ați auzit. Persoanele sunt absente și fiind în lucrarea lor de atribuția acestui minister, sunt chiemat să iau apărarea lor. Chestia întreagă însă, cu toate documentele – și sunt multe de zis în această privință – va veni în dezbaterea d-voastre cu ocazia creditului pentru continuarea și terminarea lucrărilor de

restaurare; fără votarea acestor credite nu se poate lucra mai departe

Pentru ce s-a făcut până acum este, în partea artistică esențială, răspunzător d. Lecomte du Nouy, și asupra lucrărilor d sale vă este prezentată în acte o judecată a d-lui Révoil. La criticile aduse de onor. d. interpelator asupra acestor doi eminenți artiști, despre cari vom avea să discutăm mai cu de-amănuntul cu ocazia creditului, îmi permit astăzi a spune numai că, după convingerea mea, d. Lecomte du Nouy e un om care merită recunoștința noastră pentru zelul extraordinar, pentru capacitatea artistică excepțională ce a dovedit-o în lucrările săvârșite de d-sa în țara noastră.

Iar d. Révoil n-a fost, cum pretinde d. interpelator, adus ca un super-arbitru între Cameră și între nu știu cine, între Cameră și guvern sau între Cameră și d. Lecomte; aceasta e inexact Această necuviință parlamentară n-ar fi putut trece prin capul vreunui ministru să o facă. Ce ar însemna un super-arbitru între Cameră și d. Lecomte?

D. N. Ionescu. Așa a fost pusă chestia în comisiunea d-voastre.

D. T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu este exact. Exact este din contră aceasta; asupra meritelor artistice, al modului de reparare al d-lui Lecomte, s-a născut o mișcare de opinie publică, îndeosebi între mulți arhitecți români, și unii din acești arhitecți, protivnici pe față ai d-lui Lecomte, s-au provocat la judecata d lui Révoil, ca la o autoritate recunoscută în Franța în materie de reconstruiri; o autoritate dar, care era invocată aci în țară de adversari ai d-lui Lecomte pentru a sprijini acuzarea lor contra d-lui Lecomte și a îndemna pe minister să schimbe direcția acestor restaurări. Aceasta e incontestabil Ministrul Rosetti, față cu această, de altminteri foarte folositoare atenție a mai multor cercuri asupra ziselor restaurații, a numit mai întâi Comisia monumentelor istorice, prevăzută într-un regulament de la 1874. De ce a desmormântat, cum zice d. interpelator, acel regulament de la 1874? Fiindcă de-abia acum s-a deșteptat opinia publică asupra acestei chestii; și astfel a îndemnat pe d. ministru, foarte constituțional, de a ține seamă de dânsa și de a pune imediat în lucrare ceea ce găsea gata. Era în Senat un proiect de lege depus din inițiativă parlamentară pentru a se face o lege în privința restaurării monumentelor; dar până ce acest proiect de lege să treacă prin Senat și Cameră, trebuia aplicat regulamentul în vigoare. Astfel s-au numit un șir de bărbați, pe cari d. ministru îi socotea competenți într-o asemenea materie, membri ai Comisiunii monumentelor istorice. Căci până atunci d. Lecomte-du-Nouy, astăzi așa de atacat, el care a dorit desigur (n-ar fi fost decât pentru acoperirea propriei sale responsabilități) să aibă avizul și autoritatea oamenilor competenți de la noi din țară, până atunci, zic, d-sa fusese lăsat de administrația centrală, în cele mai multe cazuri, în a sa exclusivă, personală hotărâre, în privința tuturor chestiilor artistice ridicate după începerea restaurării bisericii de la Curtea-de-Argeș. S-a numit deci în fine acum o comisiune. Nu știu care a fost gândul predecesorului meu, când a ales, precum avea dreptul să o facă, anume pe acei membri. Faptul este că îndată ce vrei să alegi la noi în țară o astfel de comisiune, trebuie să te lovești de mai mulți miniștri. Cu regimul nostru parlamentar, cine n-a fost ministru? Onor. d. interpelator a fost ministru, eu am fost și sunt ministru, d-nii Kogălniceanu, Sturdza, Urechiă au fost miniștri; ne găsim dar firește față cu mai mulți foști miniștri

D. N. Ionescu. Dar nici unul arhitect

D. ministru al cultelor. Așa e, nici un arhitect. E evident însă că ministrul de atunci a înțeles că această comisiune să reprezente cunoștințele istorice și arheologice relative la țara noastră, poate și ceva aprecieri de estetică generală, căci numai așa îmi explic de ce am fost și eu numit în acea comisiune, de altminteri eu, firește, nu mai fac parte din ea Odată aceste lămuriri date pentru membrii comisiunii astfel compuse,

comisiunea, conform regulamentului, are dreptul și datoria de a chiema în mijlocul ei orce arhitect sau artist, pentru a și procura toate lămuririle ce le crede necesare.

D. ministru evitase de a se adresa la un arhitect în chiar compunerea comisiunii, pentru a nu provoca gelozia de meserie; dar comisiunea a propus a se consulta unul pentru ca să o lumineze, așadar, nu a fost vorba de super-arbitru între Cameră și d. Lecomte.

Comisiunea, conform regulamentului, și a zis: Iată o chestie de specialitate arhitectonică; iată arhitecți români, cari se plâng de modul cum înțelege restaurarea d. Lecomte: și iată tocmai dintre aceștia, cari se plâng, unii cari se provoacă anume la judecata d-lui Révoil. D. Lecomte are pentru sine recomandarea de la început a celui mai ilustru arhitect-restaurator din Europa, Viollet-le-Duc, însă cei ce combat pe d. Lecomte astăzi, au invocat autoritatea d-lui Révoil, o autoritate recunoscută în Franța în asemenea materie.

Nu vi se pare că a fost foarte cuminte din partea comisiunii să chieme tocmai pe d. Révoil ca să o lumineze cu părerea sa asupra punctului în discuție? – Așa a venit d. Révoil, era o misiune artistică încredințată lui după solicitarea tutulor membrilor în Comisiunea monumentelor istorice.

Astfel fiind, să mă scuze d. interpelator, sunt dator, față cu un eminent artist străin pe care noi l-am rugat să vină aci ca să ne lumineze într-o chestie artistică, suntem datori să-i arătăm toată consideratia personală ce o merită un om, care-și spune constiințios și franc părerea lui. Ar fi trist exemplu ce am da, dacă am întâmpina părerea cerută de noi unui artist străin prin cuvinte neplăcute și nemeritate la adresa lui.

Trec acum la întrebarea pusă. Onorabilul interpelator a citat din procesele-verbale publicate o părere a mea individuală, ca membru al Comisiunii istorice, în privința reconstruirii bisericei Sf. Nicolae. Acolo era o întreagă discuție, cum ați

auzit. Biserica Sf. Nicolae să fie restaurată în stilul vechi, ca aducere-aminte a lui Ștefan cel Mare, sau să fie restaurată cu adausele făcute, nu de Ștefan cel Mare, ci de alții, adică cu acele 3 altare? Înțelegeți bine că este o controversă asupra căreia este liber fiecare din d voastre, și era liber fiecare din membrii Comisiunii istorice să aibă părerea sa, și este foarte firească părerea și pentru și contra celor 3 altare. Dacă vrem să restaurăm biserica lui Stefan cel Mare, să restaurăm biserica cum era în vremea lui Ștefan cel Mare, nu adaosele posterioare; iar dacă vrem să se restaureze cu cele 3 altare, cum n-a fost făcută de Ștefan cel Mare, ci de alții, ne putem întemeia pe faptul că așa au cunoscut-o și au prețuit-o contimporanii noștri în Iași. Foarte bine, d. Kogălniceanu era de această părere, adică pentru 3 altare; Mitropolitul era tot de această părere; d. Tocilescu era de părere să se reconstruiască istoricește, adică din vremea lui Ștefan cel Mare; d. Sturdza asemenea, și în ceea ce privește pe d. Sturdza, d-sa este foarte ortodox și evlavios, și totdeodată și cunoscător al istoriei noastre.

S-a iscat, prin urmare, în sânul comisiunii, o controversă; dar s-a format o majoritate pentru reconstruirea cu 3 altare și o minoritate care era pentru forma vechie istorică; și atunci a fost întrebat și d. Révoil ce crede și el în aceasta privință. D. Révoil este pentru reconstruirea în forma primitivă de la Ștefan cel Mare.

Acum ce voieste să știe d. interpelator? Cum voi lucra eu ca ministru? Adică dacă părerea mea, care a trebuit să o dau individual ca membru al comisiunii istorice, o voi aplica acum ca ministru în contra părerii majorității comisiunii?

Aceasta nu voi face; am ieșit din comisiunea istorică, sunt ministru și am să lucrez, conform regulamentului, cu avizul comisiunii, n-am să fiu așa de simplu ca să-mi atrag răspunderea în materie de artă, după gândul meu personal, când pot să arunc această răspundere asupra unei comisiuni compuse de bărbați competenți, ca cei cari o formează. Voi executa părerea

definitivă a comisiunii istorice luată cu majoritate; aceasta este datoria mea, și prudența mea. (Aplauze.)

D-lui Nicolae Ionescu i se mai dă cuvântul în replică, și aci d-sa pretinde că d. Lecomte se bucură de „o înaltă protecție" și de aceea este menținut.

La acest nou atac răspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, d. N. Ionescu, interpelatorul, a adus aci niște cuvinte ce sunt dator să le relevez. Erau cam aceste: *„Intemeiat pe o înaltă protecțiune,* d. Lecomte du Nouy a sfidat opinia publică deșteptată prin arhitecții români".

D. Lecomte nu a sfidat pe nimeni, ci a lucrat după conștiința sa de artist. În ceea ce privește însă înalta protecțiune, dacă aceste cuvinte se refer la ministrul, care a adus pe acel domn arhitect și la miniștrii cari s-au succedat, cred că sunt exacte, că se bucură de protecțiunea și încrederea lor, și sper, sunt chiar convins, că se va bucura și pe viitor, căci merită a se bucura de protecțiunea orcărui ministru conștiințios. Dacă cuvintele d-lui Ionescu au acest înțeles, n-am nimic de zis; dar dacă d-sa vrea să le dea un alt înțeles mai departe, că adică vreo mai înaltă protecție ar autoriza pe d. Lecomte de a se pune în conflict cu vreun corp constituit, sau cu vreo autoritate în statul nostru, le resping *ca absolut neexacte și nepotrivite.*

În ceea ce privește celălalt caz, dacă ministrul trebuie să se ție de avizul comisiunii istorice, este un adaos de făcut: va trebui să se ție în definitiv de hotărârea Camerei, căci chestia va trebui să vi se prezente cu ocazia dezbaterii asupra creditului cerut pentru toate restaurările începute, între cari și biserica Sf. Nicolae.

Dacă această biserică se va restaura după vremea vechie a lui Ștefan cel Mare, va costa mult mai puțin restaurarea; dacă se va construi cu 3 altare, va costa mult mai mult. Și de câte

ori este vorba de cheltuială, se înțelege că chestia are să vină de la sine înaintea Camerei, ca să fie supusă aprețierii d-voastre, și atunci veți decide. Și se înțelege de la sine, că nu se va găsi nici un ministru care să facă contrarul. Prin urmare, dacă veți decide ca să se reconstruiască acel monument ca pe timpul lui Ștefan cel Mare, așa se va face; dacă veți decide să se construiască cu 3 altare, ministerul, desigur, nu-și va permite să facă altfel de cum va decide Camera.

Și asupra acestui punct constituțional trebuie să rămâneți cu toții liniștiți.

107

Asupra liniei de drum de fier Galați–Bârlad și în contra sporirii cheltuielilor din inițiativă parlamentară

(Tot ședința Camerei de la 29 ianuarie 1891)

Linia Galați–Bârlad, despre care se vorbise în Cameră și Senat cu puține zile mai înainte[1], se aduce și la ordinea zilei a Camerei, tot din inițiativă parlamentară, după stăruința deputaților gălățeni Lascar Catargi, G. Robescu, C. Ressu. Ca și vechiul „porto-franco", acea cale ferată era un mijloc de opoziție al șefului Partidului Conservator contra ministerului G. Manu, iar acum opoziția lui Lascar Catargi era cu atât mai periculoasă, cu cât își dase o coloare de moldovenism special, motivat între altele și prin faptul că, după demisionarea d-lui Teodor Rosetti, nu mai era în cabinetul „concentrării" nici un ministru de dincolo de Milcov. În aceste împrejurări discuția asupra scurtului proiect de lege în chestie, rezumat în două articole:

„Art. I. Se încuviințează construirea unei linii de cale ferată, care să lege Galații cu Bârladul,

Art. II. Studiile technice ale acestei linii se vor începe neapărat deodată cu deschiderea campaniei de lucru a anului curent 1891",

[1] Vezi mai sus discursurile 102 și 103.

devine din capul locului pasionată, precum se vede îndată din întreruperile discursului ținut de d. Ioan Lahovari. Reproducem începutul discuției generale pentru caracterizarea atmosferei parlamentare din acele zile

„*D. Vicepreședint V. Pogor.* Discuția generală este deschisă. D. Ioan Lahovari are cuvântul.

D. Ioan Lahovari. D-lor, am cerut cuvântul în această chestie ca să aduc aminte onor. Camere că atunci când a mai venit în discuție sumară această lege, v-am atras atenția asupra unei împrejurări de cea mai mare gravitate, și v-am spus că poate fi un pericol în soluțiunea ce o veți da proiectului de lege supus astăzi deliberărilor dv. Această lege, d-lor, pentru construirea unui drum de fer între Galați și Bârlad, provenită – notați bine – din inițiativă parlamentară, această lege, zic, interesează o chestie de prima ordine, chestia apărării și a securității naționale...

Voci. Cer cuvântul...

D. I. Lahovari. Căci este, d-lor, la extrema noastră fruntarie, și în afară de linia de fortificațiuni, care se lucrează de patru ani încoace și pentru care am cheltuit atâtea milioane, înaintea liniei de apărare Galați-Nămoloasa-Focșani; când s-a prezentat această chestie, am atras atenție onor. Adunări asupra unui principiu elementar în asemenea materie, că nu este țară în lume în care să fie...

D. I. Grădișteanu. Nu vă supărați așa.

D. I. Lahovari. D-le Grădișteanu, îmi pare rău de d-ta că atunci când e vorba de apărarea țărei și securitatea națională, faci glume și provoci râs. (Zgomot.)

Voci. Nu este exact

D. Lascar Catargi. Nu este exact; așa ați făcut în toate ocaziile, d-ta și mai cu seamă fratele d tale, când a fost în discuție vreun proiect de drum de fier pentru Moldova (Zgomot.)

D. I. Lahovari. În asemeni chestii trebuie să vă puneți mai presus de interesele meschine și de influențele locale (Zgomot mare.)

Voci. La ordine.

D. Kogălniceanu. D-le prezident, trebuie să chemați la ordine pe orator. Când țara întreagă cere linia aceasta, nu suntem meschini când o sprijinim. Din moș, strămoș, din tată în fiu, am fost români și suntem români, iar nu venetici (aplauze), și un interes eminamente românesc ne face să cerem această linie; nu calificați această afacere de meschină, când ea este o chestie națională. (Aplauze.)

D. Viceprezident, V. Pogor. Lăsați să termine oratorul și pe urmă veți răspunde.

D. L. Catargi. Noi venim aci a apăra interese mari, nu chestii meschine. (Aplauze.)

D. I. Lahovari. D-lor, am atras atenția Camerei atunci: că, de câte ori e vorba, la orice țară, despre asemenea linii, se consultă mai întâi autoritățile militare, ca să se știe dacă această linie prezintă sau nu inconveniente în ceea ce privește apărarea țărei. Iată chestia care am pus-o, și cred că această chestie merită să fie discutată de noi cu sânge rece și pusă mai presus de toate interesele locale, comerciale sau industriale.

Voci. Este în chestie un interes general.

D. I. Lahovari. Când s-a votat această lege de Senat, unul din generalii noștri a venit la mine și mi-a atras atenția asupra pericolului ce ar prezenta o asemenea linie, rugându-mă să stăruiesc ca nu cumva să se voteze o asemenea lege și de Cameră, fără a se consulta mai întâi comitetul de apărare al țărei. Iată chestia care cred că merită a fi discutată cu sânge rece.

Îmi aduc aminte că în rândul trecut d. Kogălniceanu, când am luat cuvântul spre a face observațiile mele în această privință, a tratat de farsă comitetul de apărare. D-sa ar fi trebuit să-și aducă aminte ce a suferit în 1877, ca ministru și ca român, când a văzut că unica linie de joncțiune între Moldova și Valachia era pe la Barbos, fiindcă guvernul d-lui Brătianu avusese imprudența d-a fixa traseul, fără a consulta oamenii competenți, astfel încât singurul pod care stabilea comunicația între amândouă țările era în fața tunurilor inimicului și sub lovitura monitoarelor turcești, cari se preumblau pe Dunăre.

Își aduce aminte atunci d. Kogălniceanu și poate să-și aducă aminte d-lui, că amar s-au căit atunci acei cari au văzut ce este a lucra în asemenea chestii cu ușurință, și a construi la frontieră o linie importantă fără a-și da seamă dacă interesul apărării naționale nu cere alt traseu, chiar dacă acel traseu din punctul de vedere comercial ar fi mai puțin favorabil. Și, prin urmare, nu înțeleg nici protestații, nici iritații, nici să suscităm astfel de revolte în contra unor deputați, cari într-o discuție relativă la un drum de fier la graniță se scoală și zic: Această lege, care nu a fost discutată de guvern, care nu a fost supusă controlului autorității militare competente, această lege trebuie mai înainte de toate, ca o chestie prealabilă, fiindcă bineînțeles nu noi putem să decidem dacă linia este periculoasă sau nu, ci oamenii competenți, această lege trebuie să fie supusă comitetului apărării" etc., etc.

Mai iau parte la discuție Mihail Kogălniceanu, C. Resu și d. C. Olănescu, raportorul, care, după ce se votează cele două articole destul de anodine, prezentă un amandament din partea „unui însemnat număr de deputați", un al treilea articol mai inciziv – *in cauda venenum* – în cuprinderea următoare:

„Art. 3. Guvernul este autorizat a contracta un împrumut de 17 314 000 lei, din care 13 800 000 vor servi pentru construcțiunea liniei, iar 3 514 000 pentru înzestrarea liniei cu materialul rulant necesar, socotit după normele kilometrice ce se află pe celelalte linii în exploatare."

În contra acestui amendament vorbește:

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice. Când acum câteva zile, cu ocazia cererii d-lui Lascar Catargi ca să se pue la ordinea zilei acest proiect de lege, v-am arătat că în creditul de 830 000 lei pentru studiile prealabile asupra mai multor căi ferate era și suma necesară pentru a se face studii anume asupra liniei Bârlad-Galați, era absent și e din nenorocire încă absent, e bolnav d. Marghiloman, fostul ministru de lucrări publice, și nu vă puteam dar răspunde în numele d-sale, pe care nu avusesem timpul să-l întreb de ce nu s-au și făcut studiile prealabile în decursul verei anului

1890 Dar v-am spus că sub interimara mea administrație mi-a venit la cunoștință un vot din nou exprimat din partea consiliului județean de Covurlui, care insista asupra mai grabnicei înființări a acestei linii de cale ferată. Imediat am dat ordine la circumscripția respectivă ca să facă studiile necesare îndată ce starea atmosferică va permite aceasta.

Studiile dar se vor face în decursul acestei veri 1891, negreșit întru cât atârnă de la puterea ministrului care vă vorbește; nu pot vorbi pentru alt ministru viitor; dar întru cât atârnă de noi, după cum am avut onoare a vă supune, aceste studii se vor face.

Nu cred însă că e bine, pentru economia constituțională, ca să angajăm lucrări definitive înainte de a ști la ce sumă se vor ridica.

D. Mihail Kogălniceanu. Cer cuvântul.

Ministrul lucrărilor publice V-am citat exemplul liniei Jijia (Dorohoi–Iași), pentru care s-a votat un proiect de lege cu preliminara sumă de 15 milioane. În privința acestei linii erau chiar și studii făcute, nu însă pe deplin; lipsea devizul care trebuia să însoțească aceste studii, prin urmare chiar aici s-a precipitat votul. Nu doar că nu ar fi fost linia importantă, dar important ar fi fost ca linia să se voteze în cunoștința sarcinilor ce se impun țării pentru aceasta.

Înțelegeți, d-lor, că o administrare bugetară, care merge în privința cheltuielilor însemnate în necunoștință de cauză, pe când ar putea dobândi cunoștința prin studiile technice prealabile, o asemenea administrație e riscată și expune țara la prea multe sarcini, la sarcini neprevăzute, și nu cred că e constituțional corect de a angaja viitorul bugetar al țării într-o parte mai mare sau mai mică fără ca reprezentanții țării să fie puși în cunoștință de cauză la ce se angajază.

D. M. Kogălniceanu. Am votat 22 milioane pentru șosele fără studii prealabile.

D. G. Robescu. Și pentru alte linii.

T. Maiorescu, ministru de lucrări publice. Cred că foarte rău s-a făcut, fiindcă singura procedare corect constituțională e de a se face studiile prealabile cerute. Linia Dorohoi–Iași, pentru care ați votat 15 milioane, crezând că cu aceasta se încheie sarcina țării, mai necesitează încă vreo 5 milioane, sau poate 7 sau mai mult până la sfârșit. A vota linii de drum de fier, lăsând joc între 5 până la 7 sau până la 10 milioane, această procedare în cheltuieli este neadmisibilă într-o bună administrare financiară.

Eu am avut onoare să vă spun că, în trecerea mea prin acest interimat la lucrările publice, nu pot să vă dau mai multe amănunte technice, dar cel puțin vă pot vorbi în teorie constituțională, și nu vorbesc în teorie platonică, ci într-o teorie care imediat se traduce în practică și care vine înaintea d-voastre sub forma unui plus crescând la cheltuielile neprevăzute.

Acum la linia aceasta, în proiectul ieșit din inițiativa Senatului și adus înaintea d-voastre, văd că se zicea numai: să se construiască linia și, fără a fixa cifra, să se facă studii; și fiindcă era atunci zis: să se facă studii în anul 1889, d-voastre acum ați pus firește în lege să se facă studiile în 1891. Până aci suntem înlăuntrul unei bune gospodării finanțiare. Era o rezervă de făcut, dar nu cred că va fi și aci o greutate, ca înainte de studiile făcute să se precizeze numaidecât punctele: Bârlad–Galați. Admit că, dacă racordarea s-ar face la alte puncte, aceasta n-ar împiedica înțelesul votului d-voastre. Odată ce studiile se vor face, va fi fără îndoială necesar ca să se consulte și persoanele militare competente în apărarea țării, fiindcă asemenea consultări trebuie să le faci după ce s-a studiat traseul. Se va ține dar seamă și de apărare, și traseul se va putea modifica conform și cu aceste cerințe, cari vor fi aprețiate din partea oamenilor competenți. S-a arătat și aci, înaintea Camerei, o sumă de competențe militare, dar se înțelege că vor fi completate aceste ilustre competențe prin militarii în adevăr chiemați a se pronunța.

D-lor, vă rog să rămânem finanțiar constituționali corecți și să ne mărginim întru atât deocamdată. Ca să vie un art. 3 și să fixeze deja, că cifra de 13 milioane se va întrebuința acolo și 3 milioane va costa dincolo, este prematur, este o cifră cu totul fictivă. Ce cifră votați pentru studii? Ați pus obligațiunea să se facă studii, se vor face, și ar fi un călcător de lege ministrul care nu le-ar face, odată legea fiind votată. Mărginiți-vă aci, așteptați acele studii și atunci veți fixa cifra pentru construcțiune în cunoștință de cauză, iar nu fără nici o bază, cum voiți să faceți acum.

Aceasta, d-lor, mă cred dator să v-o spun în interesul finanțelor țării. Dar încă o dată, în materie de cheltuieli Camera e suverană. D-voastre reprezentați pe aceia, din a căror pungă au să se ia banii aceștia; credeți d-voastre că puteți lua răspunderea unei cheltuieli cu totul fictive? Vă privește, faceți-o; dar eu cred că n-ar fi prudent. De aceea, fără a face o chestie de împotrivire absolută a guvernului, sunt de părere că propusul articol 3 să nu se voteze, să nu figureze în această lege pe care, de altminteri, vă văd hotărâți a o vota.

Camera totuș votează, amendamentul și împreună cu el toată legea – o prevestire a apropiatei căderi a guvernului Manu, care se și întâmplă după 2 săptămâni.

De altminteri, nenorocitul precedent al cheltuielilor provocate din inițiativa parlamentară, fără cererea guvernului, fără studii prealabile și fără considerarea bugetului general se lățește, și nu mai departe decât în ședința Senatului de la 5 fevruarie acelaș an, se votează *în unanimitate* (raportor V. A. Urechia) construirea unui local de teatru în Iași. Unanimitatea arată totodată cât de bine știau inițiatorii unor asemenea cheltuieli de lux să se folosească și de agitarea „moldovenismului" de atunci.

În fapt, drumul de fier Galați–Bârlad a sleit milioanele votate, dar nici astăzi (dec. 1903) nu este terminat.

LIII

Răspuns la o interpelare a d-lui Dimitrie Sturdza asupra șoselelor din Moldova, a meritelor Partidului Liberal și a lipsei de merit a Partidului Conservator

(Ședința Senatului de la 5 fevruarie 1891)

Periculoasa agitare a chestiei „moldovenismului" din partea lui Lascar Catargi, despre care am vorbit în nota de la începutul discursului precedent, găsește un sprijin în d. Dimitrie Sturdza, care continuă în Senat lupta din Cameră și adaogă la plângerea pentru drumurile de fier o plângere pentru șosele și mai introduce și chestia ovreilor, arătându-și pentru prima oară violentul antisemitism, care se potrivește așa de puțin cu principiile generale ale liberalismului. – În ședința Senatului de la 5 fevruarie d-sa, împreună cu dd. Plesnilă, Iache Giani, Logadi și Chiriacescu, propune mai întâi o moțiune pentru împiedecarea „invasiunii evreiești în țară", și apoi – pe când ministrul ad-interim al lucrărilor publice depune în aceeaș ședință tocmai proiectul votat de Camera la 29 ianuarie pentru linia Galați–Bârlad – d. Dimitrie Sturdza, întrerupând discuția generala a legii școlare, stăruie să-și dezvolte interpelarea asupra insuficienței drumurilor de fier și a șoselelor din Moldova în comparare cu cele din Muntenia, și o începe astfel

„D-lor senatori, aceasta este a treia interpelare privitoare la chestia, care agită partea de dincolo de Milcov"

Și apoi continuând zice între altele:

„Însă și astăzi vom vedea că guvernul ne va da acelaș răspuns prin tangentă. Dovadă clară și vădită avem chiar surâsul clasic, cu care d. ministru *ad-interim* al lucrărilor publice v-a citit Mesagiul regal pentru cele 87 kilometri de drum de fier cari sunt a se face de la Bârlad–Galați în linie directă.

Voi ruga și astăzi, precum v-am rugat și ieri, ca să fiți puțin indulgenți cu mine, pentru că chestia, cum a fost acea de ieri și cum este cea de astăzi, nu se poate trata fără cifre și date; căci pe cifre și date se bazează întreaga organizație pe care voi avea onoare să v-o expun, și pe cifre se bazează și cererea pe care voi s-o fac și pe care am și făcut-o prin interpelarea mea, adică că suma de 23 900 000 lei, destinată pentru construcții de șosele, *să se împartă drept în jumătate între ambele părți ale țării, după ce va scoate afară suma afectată pentru Dobrogea.*

D-lor, dacă cercetăm teritoriul țării și populația Regatului, constatăm că suprafața României e de 131 357 kilometri pătrați, iar populațiunea se suie la 6 218 128 locuitori.

Dacă privim deosebit cele trei părți ale țării – Moldova, Muntenia și Dobrogea – vedem că populația Moldovei e de 2 063 383 locuitori, a Munteniei de 3 887 905 și a Dobrogei de 266 840 locuitori. Relațiunea în procente a acestor trei părți în privirea populației este de 33% pentru Moldova, de 63% pentru Muntenia și de 4% pentru Dobrogea.

Din teritoriul care are o suprafață de 131 357 kilometri pătrați, 38 226 kilometri pătrați constitue Moldova, 77 596 Muntenia și 15 535 Dobrogea. Relațiunea proporțională aci e de 29% pentru Moldova, de 59% pentru Muntenia și de 12% pentru Dobrogea.

Dacă lăsăm Dobrogea la o parte, putem zice, în calcul rotund, că o treime a suprafeței și a populației cade în partea Moldovei, și două treimi în partea Munteniei."

Urmează în lungă expunere statistica cerealelor ieșite din porturi în diferiți ani, a densității populației diferitelor districte, tabloul kilometric amănunțit al „arterei principale" a drumului de fier și al tutulor „debușeurilor" laterale, tabloul comparativ al șoselelor în Moldova și în Muntenia, calcularea cheltuielilor proporționale etc., etc., etc.

Și în mijlocul acestei aglomerări de date și de cifre, d. Sturdza intercalează obișnuitul d-sale atac istorico-politic în contra adversarilor, de astă dată redactat în următoarele fraze, adresat miniștrilor conservatori:

„D-voastră să veniți cu lucruri pozitive făcute de d-voastre, iar nu să veniți și să spuneți de noi cutare și cutare rele: căci noi am făcut lucruri pozitive pe cari nimeni nu ni la poate lua. Sub noi s-a făcut războiul, sub noi s-a făcut independența, sub noi Regatul, sub noi drumurile de fier. D-voastre și amicii d-voastre nu știu unde erați, căci în nici unul din actele mari nu sunteți subscriși; nici n-am auzit că ați luat parte activă la ele. Fiți ceva mai modești. Când veți face atât cât noi, atunci să ridicați glasul cum l-a ridicat d. Lahovari mai alaltăieri de acolo de pe banca ministerială de gândeai că are să se asvârle asupra noastră să ne mănânce de vii. Nu puteți mânca faptele Partidului Liberal-Național. Când voiți să faceți ceva, tot pe faptele noastre vă fondați, tot pe dânsele vă rezemați și nu ați izbutit să faceți decât ceea ce nu era terminat de noi. Munca d-voastre a fost să căutați să întârziați pentru că nevoile țării nu vă sunt aproape de inimă. Țara întreagă o știe și ați dovedit-o chiar ieri. Căci după interpelarea de ieri, în loc să răspundeți în mod pozitiv și lămurit ce voiți să faceți, ne-ați arătat Regulamentul organic cel mort și îngropat"

La acest fel de interpelare răspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și ad-interim al lucrărilor publice. D-lor, obiectul discuției ar putea fi folositor, dar e foarte stranie procedarea urmată și la această interpelare.

Onor d. Sturdza, când este vorba de a aduna numere, de a face grupări statistice, de a cita, de a compulsa, de a colaționa, de a foi și de a resfoi cifre, este un om neobosit, un foarte harnic lucrător.

Pe acest temei de aparentă soliditate de cifre, deși asupra grupării cifrelor sunt rezerve de făcut, d-sa clădeşte o întreagă atmosferă – căci din câte a zis nu reiese decât ceva din văzduh – o atmosferă de dușmănie în contra guvernului, și aceasta la o chestie de drumuri de fier și de șosele, unde nu poate să treacă în gândul nici unui guvern, orcât de rău s-ar fi putut închipui, să facă nedreptate vreuneia din părțile țărei în favoarea celeilalte părți.

Cu cifre dar face o atmosferă de atac, de dușmănie în contra noastră; și amestecă în chestia aceasta niște cuvinte cu violența d-sale obișnuită dacă nu în rostirea, cel puțin în conținutul lor: că miniștrii actuali nu au făcut nimic în țara aceasta, că tot ce s-a făcut, s-a făcut de Partidul Liberal; și că atunci când s-au făcut de d-lor actele cele mari, nici nu se pomenea de noi unde eram.

Mă văd astfel silit, într-o discuție care putea fi mai folositoare, dacă s-ar fi mărginit la obiectul propus, să răspund la lucruri cari nu au a face cu acest obiect. Dar a cui este vina, când un om experimentat în ale parlamentului ca onor. d. Sturdza pune în legătură cu căile ferate și cu șoselele, chestii ca aceste: cine a făcut independența, cine războiul și toate în această țară? și că numai d-lor au făcut totul și noi ceilalți n-am făcut nimic?

Cum putem lăsa aceste lucruri nerelevate, cum le-am putea lăsa fără răspuns?

Apoi, onorabile d-le Sturdza, dacă ați stat 12 ani la guvern, ceea ce împrejurările externe au adus ca să se întâmple în acești 12 ani, au provocat firește o hotărâre din partea guvernului dv. Fără îndoială! și prin urmare, tot ce a trebuit să se facă sub orce guvern, s-a făcut și sub guvernul dv. de 12 ani.

Dar dacă lăsați la o parte ceea ce s-a făcut în 12 ani de dv din cauza împrejurărilor externe, neatârnate de dv., cum este războiul între Rusia și Turcia, și dacă voiți să, știți ceea ce ați făcut dv., atunci când atârna totul de la dv., adică în cele curat interne, dacă examinăm ce ați făcut de la 1882 până la 1888, în 6 ani de zile, unde, să-mi permiteți a spune, n-ați făcut nimic, și era o stagnațiune în toată țara și o încercare senilă, slabă, impotentă din partea dv. de a face ceva fără ca să izbutiți întru ceva; dacă acești 6 ani, din urmă, tocmai aceia în cari era omnipotența hotărâtoare a partidului dv. în țară, îi puneți în cumpănă cu ceea ce am muncit noi în doi ani și jumătate, noi această majoritate și acest guvern așa cum este, dacă le puneți în comparare aceste două vremuri cred că orce om nepărtinitor va vedea cumpăna aplecându-se în favoarea situației de astăzi!

Dacă vă aduceți aminte... dar de unde se vă aduceți aminte!... de neînsemnatele și rarele mele vorbiri în Camera dv., eu, din opoziție fiind, n-am ezitat de a recunoaște, pe cât puteam de nepărtinitor, tot ce a făcut ca lucru însemnat partidul susținut la guvern de d-voastră. Că a făcut lucruri foarte importante, este de netăgăduit, și ar fi o mare nefericire pentru țara aceasta, când lucrurile importante ar fi apanagiul unui singur partid și n-ar fi toți bărbați însemnați – fie dintr-un partid, fie din altul – capabili de a face acte însemnate, fericite pentru țara întreagă! (Aplauze prelungite.)

Incontestabil, a fost o hotărâre virilă a d-lui Ioan Brătianu, că a intrat în război, a ieșit glorioasă independența țărei din acel război.

Nu știu, dacă este meritul dv. exclusiv, dar orcui ar fi meritul, a fost mare. Este numai foarte straniu, că onor. d. Sturdza, care cu atâta vehemență combătea atunci pe d. Brătianu, fiindcă a îndrăznit să intre în război în contra turcilor, vine astăzi și se laudă în contra noastră cu acel act combătut tocmai de d-sa! (Aplauze.)

Şi ne întreabă d-nu Sturdza, ce făceam noi atunci?

Atunci noi nu l combăteam ca d-sa, ci l aprobam mulţi din noi, şi este chiar foarte curioasă întrebarea d-lui Sturdza în această şedinţă a Senatului, prezidată de d. general Florescu. Căci în prima linie, pe prezidentul acestui Senat, pe general Florescu, onoarea şi simţimântul de datorie l-au îndemnat, i-au strigat în acea vreme de pericol să-şi aducă vârsta sa înaintată ca jertfă în războiul pentru ţară, şi d-voastră, d-voastră, cari întrebaţi astăzi unde eram, l-aţi împedecat de a lua parte la război![1] (Aplauze.)

Dar n-aţi putut împedeca pe toţi; din toate partidele şi din toate unghiurile ţării au venit cei chemaţi la luptă. Hotărârea de a intra în război a trebuit să fie luată de guvern, şi fiindcă d. Brătianu era la guvern, meritul acestei hotărâri se resfrânge asupra d-sale. Dar aceasta este hotărârea politică. Vine acum fapta cea importantă, adecă însăşi lupta pe câmpul de bataie, prin care s-a susţinut acea hotărâre. Ei bine, fapta a fost a tutulor, şi este – cred că nu trec peste cuviinţa parlamentară, dacă o calific astfel – este temerară încercarea de a atribui numai unui partid gloria armatei, care este a ţărei întregi! (Aplauze.)

Nici un partid nu poate să-şi atribuie lui singur meritul acestui război ca război. Toţi cei chemaţi au luat parte la el, întru cât nu i-aţi împedecat d-voastră, şi printre cei ce au luat parte, a fost şi prezidentul actualului minister, generalul Manu, care şi-a făcut datoria ca un brav ofiţer, şi pentru care d-voastră nu găsiţi acum altceva din acele timpuri decât calomnia ce o răspândiţi prin foiţele d-voastră, ştiind că este calomnie. (Aplauze.)

S-a terminat războiul cel victorios susţinut prin conlucrarea tutulor. Ei, acum a venit acţiunea diplomatică pentru a asigura ţărei rezultatele acelui război, şi aici în adevăr ar fi vorba de

[1] Vezi pag. 63 a volumului II (*ed. n.* p. 413).

lucrarea d-voastră ca partid. Dar, scuzaţi mă, asupra acestei opere a d-voastre sunt mari îndoieli. După ce aţi trecut armata peste Dunăre, fără a consulta Parlamentul, nu aţi luat nici o precauţiune pentru tratările de pace, şi s-a putut întâmpla ca Rusia să-şi permită a negocia cu Turcia la San Stefano în numele nostru, fără a ne întreba, *de nobis sine nobis*, şi în definitiv pierderea Basarabiei a fost un foarte dureros rezultat şi poate prea mica parte din Dobrogea o compensaţie nu destul de suficientă, şi aceasta ne-a izbit pe toţi ca o discutabilă dibăcie diplomatică. Şi prin urmare, apropos de şosele şi drumuri de fier, nu trebuia să deschideţi această pagină dureroasă, unde sunt aşa de îndoioşi laurii d-voastre. (Aplauze.)

A venit apoi proclamarea independenţei. Ba bine că nu! Turcia era biruită şi alungată de la Dunăre, şi eram acum în fapt dezlegaţi de ea. Recunoaşterea era grea, dar numai proclamarea...

Eram şi eu deputat atunci şi am primit de la d-voastră cu toţii medalia apărătorilor independenţei. Mărturisesc că nu mi-am recunoscut nici mie, nici tutulor care şedeam pe băncile din Dealul Mitropoliei vreun merit pentru a primi medalia apărătorilor independenţei. Apărătorii erau cei ce se luptau pe câmpul de răsboi, nu cei ce vorbeau la Cameră! După această panglică de apărarea independenţei, a venit proclamarea Regatului. Act foarte important, o recunosc, este marele merit al d-lui Brătianu. Şi este în acelaş timp marele merit al d-lui Brătianu, care va trece fără îndoială cu acest merit între oamenii cei mai însemnaţi politici ai noştri, de a fi făcut dintr-un partid cam anarhic, cum s-a arătat la Mazar-Paşa, un partid de guvern monarhic, cum s-a arătat la proclamarea Regatului şi cum sper că va continua a se arata şi în viitor. (Aplauze.) Iar îşi aduce aminte onor. d. Sturdza, că a avut pentru acea proclamare a Regatului un mare merit şi opoziţia de atunci din Cameră şi din Senat, un imens merit.

Prin gura d-lui Lahovari, care este acum pe această bancă alături de mine şi cu care atunci eram împreună pe banca

opoziției din Cameră, s-a făcut atunci importanta și fericit formulată declarare: dacă acei care sunt la guvern, sunt chemați să proclame un asemenea act, căci ei au relațiile internaționale în mână și pot judeca oportunitatea față cu situația țării, dacă guvernul are meritul de a proclama Regatul, venim noi, cei din opoziția conservatoare, și adăogăm ceea ce putem la acest act, adăogăm unanimitatea reprezentațiunii naționale! Și s-a votat cu unanimitate Regatul (Aplauze) și această unanimitate dată de conservatorii din opoziție, i-a dat actului adevărata tărie națională cu care s-a putut susține în fața tutulor. (Aplauze.)

Și de... dacă întrebați ce a făcut opoziția pe atunci, vă răspund: iată ce a făcut, este tot ce putea face ca opoziție cu minte.

Ei bine, avem în curând o altă dată însemnată în decursul acestui Regat; marele merit al d-voastră de atunci, adecă Regatul, peste câteva săptămâni are să treacă prin o zi solemnă pentru monarhia noastră: la 10 Mai se va serba aniversara de 25 ani de la suirea pe tron a Regelui nostru, și vrând nevrând va fi atrasă atenția guvernelor din Europa asupra acestei date. Va fi important pentru această țară ca să arătați și d-voastră cum s-a arătat atunci, că este un singur spirit monarhic și dinastic în țara întreagă (Aplauze) și cred că d-voastră luând exemplu de la opoziția conservatoare de atunci, veți arăta acum aceiaș minte și acelaș patriotism... (Aplauze.)

Dar, iertați mă, de la acea proclamare a Regatului încoace, ce ați lucrat? Fac abstracție de nefericita, după mine, revizuire a Constituției, care putea să lipsească, care într-o țară săracă de oameni a sporit numărul senatorilor și al deputaților, a lărgit agitațiunile și preocupările politice și a scos mai mulți oameni de la o lucrare mai utilă pentru a-i pune într-o lucrare mai puțin utilă precum este agitarea politică, a ținut lumea într-o mișcare sterilă un an și jumătate.

Dar, în fine, de la această reformă a Constituției, despre care ziceați că acum are să vie adevărata reprezentațiune a țării, ei! acum să vă vedem: ce a făcut guvernul d-voastră și partidul? De la 1882 până la 1888, unde sunt actele cele mari?

Căci vedeți, dacă ați fi căzut d-voastră după actele cele mari la 1882, atunci puteați zice: noi, cari am făcut acele acte mari, noi singuri suntem în stare să facem toate actele importante de aci încolo; dar din nefericire pentru d-voastră nu v-ați retras atunci, ci ați mai stat încă atâția 6 grei și mari ani de câte trei sute șasezeci și cinci zile fiecare (Aplauze.) Și ce ați făcut în acești 6 ani până la martie 1888?

Veșnic vă întrebam noi din opoziție, și în Cameră și aci, ce faceți? Agiul la Banca Națională, trei proiecte de încercare de reformă a magistraturei părăsite, importantul d-voastră studiu asupra legii instrucțiunii publice imposibil de a trece prin Camera. Și nimic, nimic, nimic, decât în locul unor importante legi, care cu autoritatea d-lui Brătianu putea să le voteze Camera, dacă ar fi voit, în acest gol de idei publice, ni s-a oferit preocuparea intereselor personale și private care v-au prăbușit. (Aplauze.)

Aceasta, d-le Sturdza, cred ca e nepărtinitoarea judecată asupra ultimilor 6 ani ai guvernului d-voastră. Judecata nepărtinitoare va trebui să vă recunoască marile merite din primii 6 ani, dar tocmai pentru aceasta trebuie să recunoască întreaga slăbiciune și crescânda decadență din ultimii 6 ani. După acei 6 ani din urmă a venit guvernul acesta. Ce acte mari a făcut? De răsboi nu poate fi vorba, este pace (Ilaritate.) Cum puteam noi să inventăm răsboiul? Să mai proclamăm Regatul și independența încă o dată? (Aplauze.) Pentru actele acestea mari, pentru fâlfâirea steagurilor împrejurările nu ne-au dat ocazie. Ce puteați însă cere de la un guvern cu constituția? Ca să îndeplinească datoria zilei, și în timpul în care se află pe aceste bănci, puteți susține d-voastră înaintea oamenilor nepărtinitori, că n-a lucrat acest guvern, această majoritate din

Senat şi Cameră, cât omeneşte s-a putut? Deducând zilele pierdute cu interpelările opoziţiei (Aplauze), a fost vreunul din aceşti nefericiţi înhămaţi pe banca ministerială care n-a muncit şi lucrat? şi a fost vreunul din senatorii majorităţii, sau deputaţii majorităţii, cari n-a contribuit la elaborarea proiectelor de lege?

Apoi dacă d-voastră în 6 ani n-aţi făcut nimic, acea reformă a administrării finanţiare şi a Băncei Naţionale, care a stârpit agiul ca prin minune, este nimic? Înlesnirea cu o sută de milioane a comerciului ţării prin dispariţia agiului, este nimic? S-a elaborat ceea ce d-voastră n-aţi făcut în 12 ani, acea lege umanitară a pensiunilor, care a mulţumit şi liniştit pe toată lumea; este nimic?

Dar inamovibilitatea magistraturei, este nimic? şi orcum ar fi explicată, dar principiul că s-a mai întemeiat o magistratură independentă de puterea executivă, este aşa de elementar constituţional, încât te miri că a putut să existe un guvern 12 ani fără să fi făcut această lege.

Dar vânzarea pământurilor în loturi mici la ţărani, studiată, elaborată, aceasta este nimic?

Pentru Dumnezeu! Patru asemenea legi făcute în doi ani şi cu 200 interpelări, aceasta nu este nimic?

Când le pui în balanţă faţă cu 6 ani ai d-voastră, unde în adevăr nu s-a făcut nimic...

O voce. Şi unde nu erau atâtea interpelări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi ad-interim al lucrărilor publice. Cei şase ani din urmă, când era vreme de pace, căci nu vă judecaţi după vremea briliantă de răsboi, pe care noi n-o putem inventa, cei 6 ani din urmă puneţi-i în cumpănă cu cei doi şi jumătate ani de pace de acum, dacă e să fiţi drepţi.

Dar să revenim la chestie, căci în o discuţie *à propos* de şosele şi de drumuri, d. Sturdza voia să ne încurce pe toţi într-o atmosferă de duşmănie, de incapacitate şi nevoinţă de a face ceva.

Degajând acum simpla chestie a interpelării din acea atmosferă străină de ea, ce rămâne din zisele d-lui Sturdza?

Statistica d-sale? Se înţelege că statistica, d-lor senatori, are aerul grozav de savant, şi când pui cifre, îţi dai un aer grozav de solid. Cifrele acestea le găseşti aruncate pe ici pe colo, prin cărţi, prin birouri, şi îndată ce le grupezi cu ceva meşteşug, iese din cifre ce vrei să iasă, aceasta este ştiut. Dar pentru că statistica este solid, erudit lucru, am şi eu aici o foaie de hârtie cu statistică... mi-a făcut-o un şef de biurou din minister! (Ilaritate, aplauze.)

Ce este drept, trebuie să vă spun, dar vă rog să nu o luaţi ca lipsă de modestie, cea dintâi cifră, adecă suprafaţa kilometrică a României, o ştiam. (Ilaritate.)

Aşadar, suprafaţa, adică kilometri pătraţi, în România de dincoace de Milcov sunt 73 154 şi în România de dincolo, Moldova, cum zice d. Sturdza, în Moldova, dar cum se zice mai oficial: în România de dincolo de Milcov 39 616, iar în Dobrogea, care acum ne interesează mai puţin, fiindcă n-am ajuns încă să avem deputaţi şi senatori din Dobrogea (Ilaritate), – când vor ajunge, atunci o să vedeţi şi chestia Dobrogei! din care puteam să avem o mai mare bucată cu acel glorios resbel (Aplauze) – aşadar în Dobrogea sunt 17 177, peste tot 129 947 kilometri pătraţi.

Acum să mai facem de aceste calcule erudite! Să ştie din geografiile de la şcoalele primare, că se face o comparare a acestor kilometri cu numărul locuitorilor şi de aici iese iarăş o cifră savantă. În România de dincoace de Milcov sunt 3 407 000 locuitori şi în România de dincolo de Milcov 1 780 000, adecă vorbă să fie cum o fi făcută statistica noastră, care ştiţi că e cam aşa şi aşa; dar în fine, s-o presupunem exactă; iar în Dobrogea numai 180 000. Vasăzică, faţă cu această cifră să ia proporţionalitatea între locuitori şi între kilometri pătraţi, şi cu aceste elementare calcule din şcoalele primare (Ilaritate) se găseşte că în România de dincoace de Milcov sunt pe kilometru 46 locuitori şi în România de dincolo de Milcov 45, iar în Dobrogea numai 10 locuitori.

Față cu aceste fundamente solide de statistică kilometrică și *populaționistică* – acesta este termenul savant –, să vedem cum stau astăzi căile ferate în exploatare și în construcție?

În România de dincoace de Milcov sunt 1757 kilometri și dincolo de Milcov 990 kilometri, iar în Dobrogea 64 kilometri.

Se înțelege, d-lor, că dacă voim – nu zic: să ne jucăm de-a cifrele – dar să grupăm cifrele, se pot face grupări foarte interesante. Luăm un district izolat, sau 2–3 districte de dincolo de Milcov, 4–5 districte de dincoace, și se înțelege că putem să ajungem la o grupare kilometrică de căi ferate și de șosele, așa după cum voim în bine sau în rău, în mod grav sau liniștit, după cum suntem în opoziție sau la guvern (Ilaritate, aplauze). Dar în total lucrul se prezentă astfel: Pentru 1000 kilometri pătrați de teritoriu în România de dincoace de Milcov sunt 24 kilometri de căi ferate, iar în România de dincolo de Milcov 25 kilometri, vasăzică România de dincolo de Milcov are mai multe căi ferate pentru 1000 kilometri pătrați decât România de dincoace de Milcov: aceasta e realitatea. N-are nimeni să se plângă de aceasta, ci din contra trebuie să ne bucurăm cu toții că avem această proporție. Nu este bine ca în mijlocul acestei țări așa de unite în inimă și cugetări, să se încerce asemenea dușmănii, chiar și la șosele și la căi ferate (Ilaritate, aplauze).

În ce privește șoselele înainte de creditul de peste 23 milioane lei, lungimea totală a șoselelor în România de dincoace de Milcov era de 1479 kilometri, iar în România de dincolo de Milcov 1028 kilometri. În proporție ca teritoriu însă, după cum știți, este aproape $^2/_3$ partea de dincoace, și numai ceva peste $^1/_3$ partea de dincolo de Milcov.

La 1000 kilometri pătrați sunt numai 22 kilometri șosea în România de dincoace de Milcov, și 25,9 kilometri aproape 26 kilometri în România de dincolo de Milcov. Vasăzică, România de dincolo de Milcov este în poziție mai bună de a

avea căi de comunicație mult mai numeroase decât România de dincoace de Milcov.

Aceasta este statistica totală, iar nu pe districte izolate.

Prin urmare când a venit în iunie 1890 proiectul de lege pentru construcții de șosele, 62 la sută din suma totală s-a dat pentru România de dincoace de Milcov și 31 la sută pentru cea de dincolo de Milcov, și închipuindu-mi terminate toate aceste șosele, încă va rămâne – după proporția stabilită – un mic plus de șosele în România de dincolo de Milcov decât aci. Și este foarte fericit că este așa, pentru că Moldova, cel puțin Iașii și o parte a ei, care a făcut o jertfă, când a proclamat Unirea, este bine să aibă undeva și avantagie și cu inima caldă să ne bucurăm cu toții de aceasta.

Dar mai este ceva de zis, d-lor senatori. Această lege de credit a șoselelor a fost în prima concepție discutată în consiliul de miniștri, dar pe urmă elaborată, completată, perfecționată, specificată cu acele tabele de cari vă aduceți aminte, unde există cele 10 circumscripții, chiar prin secțiile Camerei și secțiile Senatului, și deputații și senatorii de dincolo de Milcov și acei de dincoace de Milcov au lucrat la această lege. Și la drumuri de fier și la șosele – pentru Dumnezeu! – o să facem deosebire de partide: liberali-naționali, conservatori, liberali-conservatori, concentrați, radicali etc.? (Aplauze.) Aceasta era o chestie a țării întregi. Îmi permite onor. d. interpelator să-i pun întrebarea: Unde era d-sa atunci cu aceste cifre interesante statistice, cari le-a arătat acum și cari ar fi fost folositoare să le aducă în dezbateri? Și atunci ne-am fi folosit cu toții, și pentru munca omului de a aduna și colaționa toate statisticile, i-am fi fost recunoscători. Sau ziceți și d-voastră, ca d. Dimitrie Brătianu: „Nici binele să nu-l facă adversarii?" Apoi cu minte este aceasta? Aceasta este învățătura ce d-voastră, om important de partid, ne dați noă, membrilor – poate mai tineri? Atunci n-ați făcut-o când era timp util s-o faceți; nimeni din domnii senatori, fie de dincolo de Milcov, fie de dincoace de Milcov,

nu s-a trezit apropos de legea aceasta ca să vină să eşafodeze un fel de foişor de moldovenism în contra muntenismului. (Ilaritate.) Nu i-a trecut prin cap nimănui, că are cineva intenţia să nedreptăţească o parte a ţării. Şi cine poate crede ca un guvern să aibă nebunia - căci ar fi o adevărată alienaţie mintală – să nedreptăţească Moldova în favoarea Munteniei. Dar se poate concepe aceasta?

Toţi senatorii de dincolo de Milcov şi toţi deputaţii, ca să iasă – permiteţi-mi expresia – din hopul parlamentarismului această lege, s-au grăbit a o vota şi a vedea odată creditul asigurat. Pentru executarea ei, se înţelege, se cere timp, şi în decursul executării se pot introduce îmbunătăţiri şi modificări parţiale; şi în scurta mea trecere pe la Ministerul Lucrărilor Publice am văzut raporturi de la prefecţi şi consilii judeţene cari cereau modificări la legea cum a fost votată, cu experienţa deja făcută în aceste opt luni; vasăzică, propuneri de modificare a legii vor trebui să vină în dezbaterea d-voastre.

Şi se înţelege că, înainte de a cheltui bani, va fi bine să se ţină seamă de nevoile noi semnalate ale fiecărui judeţ, şi atunci ne vom folosi şi de vorbele onor. d-lui interpelator, d. Sturdza; căci în cele ce lucrează şi vorbeşte d. Sturdza este şi o parte importantă, serioasă, cu temei, pe care regreţi a o vedea aşa de des încurcată prin partea pasionată a politicei d-sale de partid.

Nu se va da atunci nimeni în lături de a se folosi de toate notiţele statistice ce le-a adunat d. Sturdza şi ce va binevoi să le mai adaoge la timp util peste cele ce a zis acum. (Aplauze prelungite.)

109

Asupra proiectului de reformă parţială a legii învăţământului public

(Şedinţa Senatului de la 12, 13 şi 14 februarie 1891)

Introducerea istorică, la paginele 48 şi 49 de mai sus (*ed. n.* – p. 1045), explică împrejurările politice nefavorabile, în care a urmat la Senat discuţia generală asupra reformelor învăţământului public, prezentate de autorul acestei scrieri. Discuţia a ţinut 13 zile, în decursul cărora ministrul răspunde în următorul mod la toate observările adversarilor:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice. D-lor senatori, s-a sleit lista tutulor celor înscrişi pentru discuţia generală asupra proiectului de lege supus dezbaterilor d-voastre.

Am aşteptat aceasta, am ascultat cu cea mai încordată atenţie tot ce s-a zis până acum în foarte lunga dezbatere.

N-am decât să mulţumesc celor ce au susţinut luarea în considerare şi sunt dator să aduc acum argumentele mele în contra celor ce au combătut-o, argumente contra argumentelor d-lor, argumente pentru susţinerea totdeodată a proiectului de lege asupra învăţământului public, aşa cum l-am prezentat. Numai, d-lor senatori, eu ca ministru, nu am dreptul să abuzez de timpul d-voastre în aceeaş largă măsură, în care au uzat de

el mai ales unii din acei cari au combătut proiectul de lege. Voi fi dator să condensez și să rezum, pe cât se poate, ceea ce s-a zis și vă rog să țineți în această materie seamă de ceea ce omenește se poate cere de la cineva, care, după, 11 zile de dezbateri, vine în ultimul moment să zică și cuvântul sau înaintea d-voastră. (Aplauze.)

Să începem în ordinea inversă de cum s-au ținut discursurile în contra luării în considerare, precum vă sunt poate și d-voastră așa mai proaspete în memorie.

Ar trebui dar să încep în această ordine inversă cu discursul onor. d-lui Esarcu, numai nu știu în ce categorie să-l pun: este pentru sau contra luării în considerare a proiectului.

Este între amândouă: într-o parte îl aprobă, în cealaltă nu-l aprobă, și concluzia precizа lipsește. A mai citit d-sa ceva relativ la școalele reale dintr-un vechi discurs al d-sale. Pentru școalele reale voi avea onoare să răspund la observările d-sale odată cu răspunsul la cele zise de onor. d. Poni.

Asemenea cât pentru întinderea ce trebuie s-o dăm acestei reforme, îmi va permite d-sa să-i răspund mai târziu, atunci când voi susține înaintea d-voastră, de ce am propus această reformă, de ce numai atât și de ce nu o reformă radicală a legii întregi.

Trebuie să trec acum, pentru a termina cu cele mai ușoare, la întâmpinările ce ne-a adus d. Boerescu în ședința de ieri. Onor. d. Boerescu a fost și d-sa, ca mulți în această țară, în trecere pe la Ministerul Instrucțiunii Publice, a fost 6 luni ministru al școalelor, 6 luni de vară, de la aprilie până la octomvrie 1889, luni în care școalele pentru jumătatea timpului au vacanțe, vacanța de Paști și vacanța cea mare.

Onor. d. Boerescu, eminent profesor al Facultății de Drept din București, unul din cei mai eminenți advocați, care-ș aplică cunoștințele d-sale teoretice la activitatea practică, foarte ocupat în această privință, onor. d. Boerescu ne-a citat cu toate acestea și d-sa din scurta d-sale trecere prin Ministerul

Instrucțiunii din un mic volum *in quarto*, cuvintele rostite de d-sa la deschiderea și închiderea unui consiliu general, care s-a întâmplat să cadă tocmai în această vreme, după vacanță. Sunt niște cuvinte ca: „trebuie să edificăm cu toții templul Instrucțiunii“ și alte asemenea, amabilele cuvinte obișnuite, cum sunt de exemplu că profesorii sunt sacerdoții templului, că școala este un focar de lumină, și celelalte.

Nu v-a citit însă d. Boerescu singurul cuvânt, din acele discursuri ale d-sale, care a izbit atenția oamenilor cunoscători în ale școalei.

Știți ce importanță a luat și aici în Senat discuția asupra Consiliului General de Instrucție; știți că s-au plâns unii, s-a plâns onor. d. Sturdza, de tendența unora, din norocire nu a tutulor, din membrii corpului didactic de a amesteca în școală ceea ce nu este al școalei, de a preschimba afacerile curat didactice în afaceri politice și parlamentare, de a crea oarecum o a patra putere în stat, ceea ce onor. d. D. Sturdza, cu o expresie mai drastică, numea „caftan“; și știți, că și în Consiliul general se petrece acest conflict de direcții, și totdeauna toți miniștrii mai moderați au căutat să înfrâneze tendențele exagerate, să facă consiliul școlar ca să se ocupe numai de ale școalei și să nu alunece pe alte căi, care să periciteze toată valoarea lui. Singurul ministru, care față cu asemenea tendențe a pronunțat în privința Consiliului general cuvântul nefericit de *parlament profesoral*, a fost d. Boerescu. Cuvântul *parlament profesoral*, dacă are o însemnătate, aceasta este înainte pe calea parlamentarismului, ședințe publice, auditoriu și stenograme! Și nu vă mirați, d-lor, dacă astăzi, după acest cuvânt al d-lui Boerescu, există în minister cereri formale în acest sens.

Față cu această rămășiță din activitatea d-sale ministerială, mă întreb acum, cu ce argumentare vine onor. d. Boerescu înaintea majorității acestui Senat ca să conchidă la respingerea sau retragerea proiectului de lege? Și vă rog nu vă mirați nici de întrebarea: are cunoștință de cauză d. Boerescu? Eminent

profesor, am avut onoare să o spun, eminent practician, aşa de ocupat de catedră şi de practică încât la o mai îndelungată administrare a şcoalelor n-a avut timp să ia parte, i s-a propus de atâtea ori să fie decan, poate şi rector al Universităţii, şi n-a voit să primească, în consiliul permanent sau în Consiliul General de Instrucţie n-a fost niciodată, de administrarea şcoalelor, afară de cele 6 luni, n-a avut ocazia să se ocupe: s-a ocupat cel puţin de cele ce se zic despre toată mişcarea corpului profesoral? s-a ocupat de ceea ce a mişcat aproape toată lumea politică, chiar care nu era din corpul profesoral, mai ales de 4–5 ani de zile, de când cu administrarea remarcabilă în multe priviri a d-lui Sturdza?

L-aţi auzit ieri vorbind de Consiliul general şi întrebând cu oarecare hesitare: „După cum îmi pare, d. Sturdza – zicea d. Boerescu – conchide la suprimarea Consiliului general, aşa mi se pare că am auzit, fiindcă eu n-am putut asista decât la ziua din urmă a discursului d-lui Sturdza."

Întreba onor. d. Boerescu, la ce conchide onor. d. Sturdza în privinţa Consiliului general? Dar nu este proiectul d-lui Sturdza tipărit? Trebuia să vorbească acum d. Sturdza 4 zile, ca d. Boerescu să ştie la ce conchide cu Consiliul general? Dar nu s-au născut asupra acestui proiect al d-lui Sturdza atâtea discuţii în presă, în tot corpul profesoral, în Parlament? Nu s-a făcut raportul majorităţii şi al minorităţii în Cameră? Nu s-au făcut încheierile corpurilor profesorale din Iaşi, din Bucureşti, din Craiova? Nu ştie chiar o parte însemnată a lumii celei departe de şcoală multe din cele petrecute în această privinţă? Şi onor. d. Sturdza n-a întâmpinat o foarte mare rezistenţă tocmai la suprimarea Consiliului general? A fost controversă în opinii, certuri mari, unii susţineau această idee, alţii o combăteau

Dar chiar onor. d. Filipescu, aci prezent, care numai cu dăscălia n-are a face, dar care citeşte şi se interesează şi d-sa de ale şcoalei, vă va spune că ştia că prin proiectul d-lui Sturdza se propune suprimarea Consiliului General de Instrucţie Dar o ştiaţi atâţia dintre d-voastră, şi tocmai d. Boerescu, profesorul, luând parte în discuţia aceasta, fost ministru al instrucţiunii publice, să nu ştie sigur dacă d. Sturdza este pentru sau contra Consiliului General de Instrucţie? (Ilaritate.) Ce? Aşa suntem de streini de atmosfera chestiilor şcolare? Apoi, d-lor, când n-ai timp să te ocupi de o chestie, cine-ţi poate imputa aceasta? Dar când n-ai timp să te ocupi de o materie, atunci nu te amesteca în această materie, iar când te amesteci, atunci trebuie să aibi cunoştinţa de cauza cerută pentru a vorbi cu autoritate în materie. (Aplauze.)

Ce a combătut d. Boerescu din proiect? Întâi o eroare mai mică, zice d-sa: nu s-a luat cunoştinţă de lucrările pregătitoare şi nu s-a luat avizul prealabil al diferitelor consilii şcolare; şi al doilea, ceva mai grav: nici nu puteţi d-voastră discuta reforma prezentată a legii, fiindcă nu puteţi tranşa unele controverse de ştiinţă, de organizare a facultăţilor, pentru care nu vi s-a adus în întregimea lor diferitele opinii.

Lucrări pregătitoare! Apoi lucrările premergătoare aţi văzut cum le cunoaşte d-sa. Dar lucrările pregătitoare erau lucrările oficiale, raporturi oficiale publicate în *Monitor*, lucrările parlamentare cu ocazia proiectului de lege al onor. d. Sturdza, lucrările citate şi de d. Boerescu cu cele 6 colone, opinia majorităţii, opinia minorităţii Camerei, opiniile consiliilor şcolare; toate aceste lucrări sunt publicate în actele Camerei, în archiva Parlamentului, multe şi în *Monitorul Oficial*. Iată lucrări pregătitoare, din a căror atmosferă şi din întreaga lor dezbatere a ieşit proiectul de lege. Ce voia onor. d. Boerescu, să le mai retipăresc încă o dată pe toate!

Vrea să zică să presupun că cineva, care se va interesa de această chestie, nu va şti că există şi unde să le caute? Că individual cineva să nu ştie că sunt şi cum să le consulte, aceasta se poate, şi aţi văzut că s-a putut. Dar să se ceară ca o condiţie prealabilă a procedurii ministeriale în prezentarea legii actuale

de reformă, ca să fi mai tipărit și retipărit asemenea lucrări premergătoare, aceasta nu poate să fie un motiv valabil pentru respingerea proiectului, necum să fi cerut, ca la obișnuitele chestii de administrare, avizul consiliului permanent.

Dar a doua cestiune, cea gravă, este controversa facultăților relativă la așa-numita organizare. Oare a citit onorab. d. Boerescu, măcar, proiectul de lege de care vorbește, acele câteva articole, care se supun astăzi discuției? D-lor senatori, îmi pare rău, vă mărturisesc, mă sfiesc, îmi pare rău – nu pentru mine – că a vorbit d. Boerescu. D-sa, profesor al facultății de drept, vine și relevă ca exemplu în această privință o dispoziție de mică reformă propusă tocmai la facultatea de drept.

În proiect se propune ca să *mai* asculte studenții de la drept și un an de logică, și un an de medicină legală, și d-sa întâmpină că nici nu există curs deosebit de logică între obiectele facultății noastre de litere. Și atunci l-am întrerupt și i-am zis că există; d-sa a stăruit a repeta că nu există ca o materie anume nici în lege. Dar, d-lor, de când este lumea științifică, de când se vorbește în școli de filosofie, de acum 2000 de ani – căci de atunci datează logica lui Aristoteles – a a existat printre cursurile filosofice mai ales logica. Nu s-a pomenit nicăieri facultăți de filosofie fără curs e logică. Parcă ați zice: o facultate de drept fără curs de dreptul civil. Și nu aveți decât să aruncați ochii asupra legii, la art. 259, unde se enumeră în prima linie printre materiile Facultății de litere psihologia, logica și metafizica. Și în proiectul de modificare se menține tot așa Și d. Boerescu zice că nici nu există curs de logică în programul facultăților noastre! Apoi, d-lor, eu însumi sunt profesorul de logică al Facultăței din București! (aplauze, ilaritate), și onor. d. Boerescu, colegul, care face cursul său în sala de alături, nu știe că există un curs deosebit de logică la facultatea noastră. Aceasta nu importă mult, nu e vorba, dar orcum: tocmai eu, ministrul care vă propune acest proiect de reformă, pe care îl combate d. Boerescu și în privința pretinzei lipse a unui curs de logică, sunt în fapt profesorul de logică al Facultății (aplauze, ilaritate).

Vorbind și de al doilea punct relativ iar la facultatea juridică, că adică medicina legală nu este predată în vreo facultate juridică din lume, a fost întrerupt de d. Mârzescu, care i-a spus-o: există acest curs și la facultatea juridică din Iași, precum există și la cea din Berlin și la multe altele. Ce să mai răspund unui fost ministru al școalelor și profesor anume al Facultăței de drept, care mă acuză, de ce prevăd în proiect cursul de medicină legală pentru studenții de la drept, și care nu știe măcar, că la aceeaș facultate din Iași există acest curs? Îl prevăd în lege, tocmai fiindcă există la Iași și e bine că există.

De aceeaș valoare este argumentul final al d-lui Boerescu: nu puteți să vă ocupați acum de acest proiect de lege, zicea, d-sa, vă este imposibil, d-lor senatori, pentru că nu sunteți puși în stare de a judeca în cunoștință de cauză asupra organizării facultăților și asupra diferitelor păreri date în această privire de profesorii competenți.

Este abilitate în această obiecțiune, zicea principele Grigorie Sturdza.

Abilitate? – Abilitatea aceasta este ca toate abilitățile; este abilitate până o descoperi, dar după ce o descoperi, își pierde numele...

D. Boerescu vă zicea de exemplu despre facultatea de medicină: că i s-a spus că o catedră, să zicem catedra de pathologie chirurgicală, după părerea unor profesori, a d-lor Asaki și Babes, se cuvine să fie într-un fel pusă în raport cu celelalte catedre, iar după părerea altor profesori, de exemplu a d-lor Râmniceanu și Teodori, să fie într-altfel organizată. Știți că e o mare ceartă la facultatea de medicină, și ceartă *ad rem* și ceartă *ad-personam*, regretabilă în orce caz; prin urmare trebuie să vă așteptați la multe păreri diametral opuse în organizarea acestei facultăți.

Față cu acestea ne zice d. Boerescu că trebuie să aștepte lumea cu dezbaterea legii până se vor împăca părerile, până se va face opinie generală între d-nii Asaki și Babeș de o parte și Râmniceanu de alta. Îmi este teamă că vor trece mulți ani, poate se va stinge și lumina vieței acestor domni, înainte de a fi pace în aceste controverse. În general vorbind, controversele în privința organizării cursurilor de la orce facultate nu încetează niciodată, și numai pacea de veci poate să acopere discuțiile unei generații, care reîncep în generația următoare. Să așteptăm dar veșnic cu proiectul de lege? Aceasta ar însemna abilitatea d-lui Boerescu?

Dar cum s-ar putea să fie oare vreun Senat, corp politic, înaltă instituție parlamentară, chiemat să hotărască controversele asupra organizării cursurilor vreunei facultăți?

Dar ce instituție ar fi aceea, care v-ar obliga politicește și parlamentar să vă faceți arbitri între ideile d-lor Babeș sau Asaki sau Râmniceanu?

De unde o scoate aceasta onor. d. Boerescu?

Abilitatea stă numai în jocul de cuvinte cu cuvântul *organizare*. Nu sunteți chemați a organiza facultatea de medicină, d-lor senatori; această greutate nu o puteți lua asupra d-voastră, nu v-o impune nici o lege a instrucției, nu există această nici în legea vechie, nici în proiectul de modificare, nici în proiectul modificat de Senat și nici în vreo altă lege a instrucțiunii publice. Este o eroare de fapt ce a comis-o d. Boerescu.

Ce zice legea veche ca și legea de astăzi?

Facultatea, de exemplu, de medicină, coprinde, ce? Art. 254:

> „Anatomia descriptivă și istologia, sau anatomia descriptivă și topografică; anatomia generală; fiziologia umană“ etc.

Ce sunt acestea? Materii de știință, și materii de știință ce le iei după cum este știința pretutindeni cunoscută, și din programele de la alte universități. Iar cât pentru întrebarea: câte catedre să fie pentru materia cutare? ce alte catedre să se înființeze; ce științe nouă să se introducă și cum să se organizeze cursurile în predarea acestor științe? Toate aceste întrebări sunt pretutindeni, ca și la noi, lăsate la hotărârea regulamentelor, care se alcătuiesc cu avizul facultăților. Aceste nu sunt obiecte de lege fixată, ci de regulament mai mobil, mai elastic. Căci, cum s-ar putea să hotărâm asemenea lucruri mai ales pentru universități, cari trebuie să susție progresul științific în fiece moment și nu pot fi legate în această parte de un program absolut stabil? La școalele secundare este altceva, acolo poate fi un program mai durabil, căci acolo sunt de predat rezultatele asigurate ale culturei științifice și rezultatele asigurate nu se schimbă dintr-o zi în alta. Universitatea însă, care să se țină în curentul cercetărilor și chiar ipotezelor și controverselor științifice, trebuie să aibă și are pretutindeni un program mai elastic, și trebuie să poată face în orce moment partea descoperirilor noue. Cine ar fi crezut de exemplu la noi acum 15 ani, că va veni timpul să se vorbească de un institut de bacteriologie, și în timpul guvernului d-lui Brătianu s-a simțit trebuința de a se înființa, și e bine că s-a înființat sub conducerea d-lui dr. Babeș.

S-a vorbit anul trecut de o fericită nouă descoperire, și păcat că astăzi nu mai pare consolidată, de injecțiunile d-rului Koch în contra marelui flagel al oftícei. Negreșit că, dacă s-ar fi adeverit toată valoarea remediului, precum se zicea la început, orce facultate trebuia să se grăbească a deschide un curs pentru acest binefăcător remediu, care ar fi avut atunci cea mai mare însemnătate. Și așa mai departe.

De aceea proiectul de lege actual, ca și legea cea veche, o repet: ca și orce lege de învățământ, zice (art. 260, devenit art. 217):

> „Cursurile universitare se vor înființa după mijloacele țărei. Ele se vor putea complecta și cu alte cursuri conform progresului științei.“

Accentul este aici pe cuvintele:

„Completarea conform progresului științei.“ Se mai zice: „Numărul catedrelor pentru predarea acelor cursuri se fixează după trebuință“. Și articolul următor: „Fiecare facultate să organizează prin regulamente speciale, date în forma regulamentelor de administrație publică.“

Vasăzică d-voastră, Senatul, puneți principiul, și numai atâta. Dar ca d-voastră să organizați facultățile și să deslegați discuția între cele două grupuri de profesori de la facultatea de medicină sau de la orce altă facultate, această sarcină nu o aveți, nu o puteți avea.

Prin urmare din acest punct de vedere întâmpinările d-lui Boerescu erau neexacte. De unde conchid, că dacă numai pentru asemenea argument d-sa cere respingerea luării în considerație, argumentele sunt nevalabile.

Trec acum la un șir de întâmpinări mult mai importante, și încep prin acelea ale d-lui Dimitrie Sturdza.

D-lor, nu vă mirați, vă rog, dacă, referindu-mă la lungul și importantul discurs de patru zile al onor. d. Sturdza, sunt silit să vă zic foarte sincer: că a fost prea scurt.

Dacă onorabilului d-lui Sturdza i-au trebuit patru zile pentru a spune ceea ce ne-a spus, i-ar fi trebuit cel puțin încă o a cincea zi pentru a conchide, cum a conchis. Căci așa cum e terminat în ziua a patra discursul d-sale a lăsat un gol esențial, un gol așa de mare, încât a rămas discursul fără nici o legătură bine stabilită cu obiectul propriu al discuției: cu proiectul de lege supus dezbaterii d-voastre; d-sa a cerut respingerea lui, dar fără absolut nici o motivare a acestei concluzii.

Patru zile de-a rândul ne-a spus că este rău învățământul astăzi și că vina este a legii din 1864. A patra zi, sâmbătă, la 5 ore fără 5 minute conchide: prin urmare legea trebuie reformată; la 5 ore fără 4 minute; adaogă că reforma, care se propune acum este mizerabilă (pardon, d. Sturdza se exprimă uneori cam viu), că reforma propusă este schiloadă. Și acum

mă așteptam să vină motivarea acestei energice aprețieri dar în loc de motivare, d-sa la 5 ore și-a terminat tot discursul.

A începe un discurs cu afirmarea că starea școalelor noastre e foarte rea, ca disciplină și ca instrucție și că vina acestei stări rele este aproape exclusiv legea din 1864; a întrebuința patru zile întregi pentru a dovedi această afirmare: asemenea procedere pare a conduce firește la aprobarea unei încercări de reforme a legii din 1864. Dar nu! D-sa sfârșește prin a declara această reformă schiloadă, dar după ce a întrebuințat patru zile pentru a dovedi prima afirmare, nu întrebuințează nici patru secunde pentru a-și dovedi ultima afirmare, își închee vorbirea și lasă propunerea d-sale de a se respinge proiectul absolut fără explicare.

Nu-mi rămâne dar deocamdată, față cu lungul discurs al onor. d-lui Sturdza, decât a examina pe scurt singura teză a d-sale, pentru care v-a adus așa de numeroase exemple. Deși veți fi obosiți (sunt 4 ore și jumătate) permiteți-mi a vă chema atenția asupra acestii discuții a cărei importanță sper că se va înțelege îndată, dacă nu este deja admisă de d-voastră.

Așadar d. Sturdza susține și a căutat a ne dovedi că starea cea rea a învățământului, lipsa de disciplină a școlarilor, lipsa de autoritate a profesorilor, ridicarea chiar a lor în contra autorității disciplinare superioare și în contra miniștrilor, cari au vrut să îndrepteze lucrurile, că această stare rea s-a produs din cauza legii din 1864. Dacă provine din cauza legii, atunci o îndreptare a acestei legi va îndrepta și răul; dacă nu provine de tot, ci numai într-o mică parte din cauza legii din 1864, atunci să știm mai dinainte, că orce modificare a acestei legi va îmbunătăți lucrurile pentru o mică parte, dar să nu ne amăgim că se va îmbunătăți mai mult decât se poate îmbunătăți cu o lege izolată a învățământului, și să ținem seamă și de alte împrejurări, ce vor trebui indicate. Iacă o întrebare însemnată pentru discuția generală a unei legi asupra reformei, fie și parțiale, a școalelor.

Ca răspuns la această întrebare, d. Urechiă, raportorul ales de d-voastră, susținea în mod blând și moderat, că nu este de vină legea din 1864, cu toate neajunsurile ei, ci sunt de vină și moravurile generale și regimul constituțional; d. Sturdza în mod violent și amar acuză numai legea din 1864, care după d-sa paraliza încercările miniștrilor de a îndrepta răul și a paralizat în special încercarea d-sale de a-și face datoria de ministru cu toată străşnicia.

Două rezerve am de făcut, înainte de a intra și eu în această discuție, întâi în privința energiei sau străşniciei, cu care și-ar fi îndeplinit onor. d. Sturdza datoria de ministru. Cu toată răbdarea ce am, și am o răbdare nemărginită, vă aduceți poate aminte, că, la acele cuvinte ale d-lui Sturdza, m-am sculat de pe scaunul, unde colo jos la picioarele tribunei îl ascultam de atâta timp. Căci multe mai știu și eu din administrația d-lui Sturdza, și unile vi le voi spune ca să judecați și d-voastră.

A doua rezervă este în privința tonului, cu care d. Sturdza își rostea plângerile d-sale asupra stării școalelor noastre. După aerul d-sale, atât vechia lege din 1864, cât și relele din trecut, pe cari le acumula d-sa în contra corpului profesoral, păreau să cadă în sarcina guvernului actual, pare că guvernul susține aceste rele, pare că prin enumerarea relelor din trecut are să se aducă un argument contra luării în considerație tocmai a unei legi de reformă. (Aplauze.)

Să venim dar la discuție și mai întâi: cari sunt relele principale? Lipsa crescândă a disciplinei școlare, zice onor. d. Sturdza, pierderea oricărui respect de autoritate, opoziția chiar în contra ministrului, care ar vrea să îndrepteze ceva și care se izbește de rezistențe ce nu le poate învinge după legea de astăzi.

D-lor, multe din relele semnalate de d. Sturdza sunt adevărate. Dovadă sunt între altele actele oficiale, pe cari le-a citat d. Sturdza, sunt și rapoartele generale publicate sub diferiții miniștri, evident cu intenția de a semnala relele ca să se caute îndreptarea. D. Sturdza v-a citit rapoarte din timpul

d-lui Urechiă, a citit rapoarte din timpul d-sale, iar raportul d-lui Virgolici este din timpul nostru; iată trei miniștri cel puțin, între cari și d. Urechiă, pe care d. Sturdza l a atacat așa de violent, cari au semnalat relele școalelor.

Să ne folosim măcar de această discuție, pentru care în definitiv vom fi recunoscători mai ales d-lui Sturdza, ca să facem odată lumină aci, și să constatăm răspunderile ce privesc pe fiecare, dându-ne apoi silință să contribuim cu toții prin vorbe, prin sfaturi, prin atitudine, la îndreptarea răului, or de unde s-ar dovedi că vine.

Acum, d-lor, nu o să așteptați de la mine ca să vă aduc o sumă de exemple izolate, așa cum le-a adus d. Sturdza. Nu găsesc procedarea nemerită; căci într-o administrație, ca aceea a școalelor, se cer neexagerat rezolvări de cazuri câte 4, 5 mii pe an, ceea ce face în 25 de ani peste o sută de mii. Față cu acest mare număr, 20 sau 30 cazuri izolate nu pot proba o sinteză generală; par a o proba ca efect oratoriu, dar nu o probează în adevărata constatare.

În contra celor zise de d. Sturdza cât pentru legea din 1864, eu mă voi mărgini să vă arăt numai un caz sau două, izolate și acestea în aparență, dar despre care vă voi dovedi că au trebuit să aibă efecte generale, căci au atras atenția tutulora în țara aceasta, tutulor cari pot măcar ceti sau cari întreabă de la alții despre cele ce se petrec în țară.

Ce au a face exemplele citate de d. Sturdza, raporturi individuale, fie și de 5 coale, ca acela de la Azil asupra notelor din matricule și alte asemenea lucruri petrecute în cabinetul direcțiilor, față cu unele cazuri, cari au fost eclatante pentru toată țara și s-au implantat în sufletele tutulor!

Să vă povestesc unul din aceste cazuri, onorați domni senatori!

Era un concurs – nu o să vă citez nume, fiindcă numele este indiferent, actul interesează – un concurs pentru o catedră de la Facultatea de Drept din București. S-a prezentat la acest concurs, între mai mulți candidați, un doctor în drept,

nou venit de la Paris care, ca cunoştinţe, a izbutit. În acel timp, când se ţinea acel concurs, ministrul instrucţiunii publice eram eu; era la 1875. Tot atunci venise din întâmplare necesitatea ca să se celebreze dezvelirea statuei lui Mihai Viteazu, care este aci pe bulevard, înaintea Universităţii şi a Senatului. Mie personal - acesta este un defect al meu - nu prea îmi plac solemnităţile şi în ceea ce mă priveşte, nici nu am luat cuvântul, am lăsat să se facă lucrul cât se poate de simplu. Dar totuş era prima statue, care se ridica în ţară la noi, era o figură glorioasă pe care o amintea, şi făcându-se donaţie primăriei, trebuea să ia parte ministerul cu oarecare solemnitate. Statua ca de obicei era învelită cu perdele şi s-a fixat printr-un program oficial ora căderii perdelei, după un mic *speech* al unui ministru şi alt mic *speech* ca răspuns al d-lui primar. Ce lucru simplu în sine! Ce mică solemnitate, lipsită de orce politică de partid!

Acel guvern al nostru din 1875 era conservator, cum zicea opoziţia, în orce caz nu era liberal-naţional, nici nu era încă inventat acest substantiv compus, şi pe acea vreme (nu ştiu dacă lucrul se petrece şi azi, presupun că nu), era o tendenţă a foilor liberale de a răspândi părerea, că un asemenea guvern nu putea să aibă nici un simţimânt patriotic, că era austro-maghiar, vândut lui Andrássy, şi că n-avea dreptul să desvelească o statue. Şi astfel în jurul perdelelor lui Mihai Viteazu s-a făcut o întreagă agitare. Ce vremuri curioase! Dar în fine, venise momentul, noi trebuiam să desvelim statua. Atunci agitarea din jurnale se transportă pe strade. Nu ştiu, dacă erau deja inventaţi bătăuşii (deşi presupun că bătăuşii există de când neamul omenesc); dar mulţi oameni de uliţă printre cari erau amestecaţi şi şcolari, se învârteau în acea zi în jurul statuei, cu pornirea hotărâtă să împedice desvelirea oficială a statuei şi să rupă perdelele mai dinainte. A auzit ministru de interne şi a pus poliţia să împiedice această necuviinţă.

Se arestează câţiva din cei mai îndrăzneţi, băieţi şi oameni mai mari, cei în vârstă legală se trimet dinaintea tribunalelor, între acestia din nefericire şi câţiva elevi mai în vârstă. Tribunalul mi se pare că i-a achitat, ca de obicei. După un alt obicei din acele vremuri, ca şi în ziua de astăzi, la toate aceste ocazii, ziarele liberale deschideau o listă enormă, în care se înscriau advocaţii, apărătorii publici, cari aveau să susţină înaintea tribunalului aceste victime ale reacţiunii (ilaritate), ştrengarii aceia cari voiau să rupă perdeaua statuei.

Între cei înscrişi apărători ai acestor ştrengari de stradă era şi d. acela, doctorul în legi de la Paris, care tocmai acum îşi făcuse concursul ca să intre, unde? în profesoratul facultăţii din Bucureşti şi să spună tinerimii, ce este drept şi ce este nedrept, ce este legal şi ce este nelegal (aplauze). Am primit după puţine zile raportul juriului, care-mi spunea că acest domn are cunoştinţe foarte bune de drept roman, şi de alte părţi ale dreptului. Avizul consiliului permanent era asemenea favorabil; însă, după cum ştiţi, ministrul are dreptul să nu aprobe, are dreptul de *veto*.

Eu nu l-am aprobat şi am motivat neaprobarea anume prin acest fapt al înscrierii d-sale publice şi ostensibile printre apărătorii acelei ştrengării, care fapt dovedeşte în privinţa d-sale, că deşi poate să aibă cunoştinţe, dar nu are încă spiritul pedagogic elementar pentru a i se încredinţa conducerea tinerimii universitare.

Am făcut bine, d-lor senatori, de nu l-am aprobat? Aveam dreptul de veto, am uzat bine de acest drept? Onor. d. Sturdza îndeosebi găseşte că am uzat bine de acest drept?

Dacă-mi permite d. prezident să o zic: aş fi fericit pentru orce întrerupere ce mi s-ar face, căci aci nu este vorba de oratorie, ci de constatarea simplă a unui adevăr. Vă rog să mă întrerupeţi şi vă rog să-mi daţi imediat dezminţire, unde voi greşi în apreţieri sau unde voi afirma ceva care nu este exact, şi voi rectifica îndată (aplauze).

Eu cred că am făcut bine. A venit acest domn la mine, la ministru, de altminteri este un om foarte cumsecade, cred că

este și bun profesor ca cunoștință a dreptului, a venit, zic, la mine; eu foarte liniștit (am păcatul că nu sunt violent și nu mă impacientez deloc) i am zis: „Îmi pare bine că ești doctor în legi și văd cu plăcere din actele concursului că știi carte. Dar ce faci d-ta ca manifestare prin ziare, nu este pedagogie; d-ta nu trebuie să încurajezi pe ștrengari și să-i aperi la tribunal, fiindcă pierzi autoritatea de pe catedră. Până ce nu te vei amenda asupra acestui punct, nu te întăresc ca profesor; să o facă altul, eu însă nu o fac, nu aprob concursul."

Și am publicat alt concurs. Bine am făcut, d-nule Sturdza, ca disciplină?

După câteva luni am căzut noi de la guvern, înainte de a fi venit terminul pentru acest concurs. Guvernul liberal, care a venit după noi, a zis că domnul acesta era o victimă politică, se înțelege; a reînființat rezultatul concursului anulat de mine (n-avea drept să o facă, dar e indiferent) și l-a numit pe acest domn profesor, evident. L-am găsit la 1888 de sub d. Sturdza chiar membru în consiliul permanent de instrucție, chemat a regula ca arbitru chestiile disciplinare relative la școale (ilaritate, aplauze). Dar de aceasta să nu aveți prea multă teamă, căci adeseaori aceia cari fac strengăriile cele mai mari, sunt cei mai aspri judecători ai strengăriilor altora (ilaritate).

Dar nu pentru aceasta v-am citat cazul. Pentru altceva; căci așa cum s-au petrecut lucrurile până aici, n-au avut răsunet în lume.

Dar a intervenit aici o împrejurare cu totul alta, și mai ales aceasta cred că merită să atragă luarea dv. aminte într-o discuție generală asupra învățământului în țara noastră.

Ați crede lucru cu putință, d-lor senatori? Pentru această anume procedură a mea, în această cauză, a acestui concurs, am fost dat în judecată ca ministru de Camera liberal-națională! (aplauze). Acest caz este unul din punctele de acuzare, pentru care eram să fiu trimis înaintea Curții de Casație de dumnealor! Această crimă a mea a fost afișată prin comune de dumnealor și publicată în toate ziarele ca dovadă de violarea legii din partea „prevenitului Maiorescu!" (ilaritate, aplauze). Era în comitetul de acuzare d. Fleva, era și bunul meu vecin d. Tache Giani, era și d. Missail. Sunt 4 volume de asemenea și de alte acuzări redactate de d. Missail; și eram cu toții dați în judecată, și onor. prezident al Senatului d. general Florescu și d. Lahovari, toti, toți, și chiar unul care n-a fost de la început dat în judecată, d. Th. Rosetti, care a cerut ca o onoare: „dați-mă și pe mine în judecată", și Camera s-a grăbit să-l dea și pe el în judecată (ilaritate). D. Missail a scris cele 4 volume de acuzare. Mult mai târziu, la 1888, a intervenit onor. d. prezident al Senatului la mine zicându-mi că d. Missail a publicat multe scrieri, afară de aceste 4 volume (ilaritate), că nu are avere și d. general Florescu, cel acuzat la 1876, mi-a atras atenția la 1888, că ar merita d. Missail ca una sau două fiice ale d-sale să fie primite în Azil. M-am grăbit a aproba cererea făcută de d. Missail, în care cerere îmi enumera d-sa toate scrierile d-sale care îi dau un fel de titlu la această atenție. Am adăogat numai în rezoluția favorabilă, pusă asupra petiției d-sale printre scrierile menționate de d. Missail încă una pe care d-sa o trecuse sub tăcere: cele 4 volume. (Ilaritate, aplauze.)

Așadar, între punctele pentru care am fost dat în judecată la 1876–77, este și acea decizie a mea relativă la concursul pentru catedra de drept roman de la facultatea din București. Iată, d-lor, acum textul oficial al acestui cap de acuzare, formulat de Camera liberală de la 1877 în contra mea.

Nu știu, dacă era și acel domn profesor-concurent deputat în Cameră; aceasta ar fi fost mai frumos ca să pună anume și d-sa bila de acuzare în contra prevenitului Maiorescu

Iată textul acuzării:

> „După concursul susținut de d... pentru catedra vacantă de dreptul roman la facultatea juridică din București, rezultatul a fost favorabil concurentului, și

prin urmare *trebuia* a-i da catedra, neexistând nici un motiv legal de respingere. Cu toate acestea prevenitul Maiorescu prin rezoluția de la 3 iulie 1875 nu aprobă rezultatul concursului, respinge pe d..., menține pe d... ca suplinitor, fixează un nou concurs pentru ziua de 3 iulie 1876 etc. Spre a da un caracter de legalitate acestei măsuri de evidentă persecuțiune politică, prevenitul invoacă următoarele mijloace, lipsite de orce temei legal:

1. Că dacă în general un aspirant cu rezultat favorabil al examenului trebuie crezut capabil de a fi și profesor până la proba contrarie, această prezumție nu mai poate fi admisă când, în timpul dintre înscriere la concurs și efectuarea concursului, comite acte publice care îi pun la îndoială aptitudinea pedagogică pentru însemnata misiune ce vrea să o primească."

Așa în adevăr, scrisesem eu ca ministru, în 3 iulie 1875, prima parte a rezoluții prin care nu aprobam rezultatul acelui concurs.

Aprobă onor. d. Sturdza acest motiv al meu de a nu admite pe acel domn?

Iată un motiv disciplinar și legal tordeodată. Îl desaprobă d. Sturdza?

Dar să continuu citarea textuală a motivării mele, pentru care am fost acuzat:

„2. Că d... s-a înscris public între *apărătorii elevilor condamnați pentru necuviințele* comise înaintea stătuei lui Mihai Viteazu, înscriere care, în mod cum s-a făcut, avea caracterul unei demonstrații desigur nefavorabile disciplinei școlare."

Este bine motivat refuzul ca idee de pedagogie și de disciplină, onor. d-le Sturdza?

„3. Că încă în zilele din urmă, d-sa a continuat a dovedi aceaș predilecție pentru demonstrări publice puțin potrivite cu caracterul unui aspirant la profesură, subscriind și publicându-se între subscriitorii unei programe îndreptate în contra guvernului și a Corpurilor legiuitoare.

4. Că, în fine, este de cel mai mare interes pentru instrucție și îndeosebi pentru universitate, de a se feri corpul didactic și școlar de politica militantă demonstrativă."

Știu, că asupra acestui din urmă motiv al rezoluției mele de atunci, sunt părerile controversate. Vor fi și unii din d-voastră, d-lor senatori, nu cred însă din actuala majoritate, care vor fi de altă părere. Pentru mine însă a fost și este convingerea constantă, că școala trebuie ferită de agitări politice. Și eram în dreptul meu că ministru să apreciez după convingerea mea ce întrebuințare să fac de acel *veto* prevăzut în lege.

Actul de acuzare asupra acestui punct se termină astfel:

„În bună regulă, după acest concurs instituit conform art. 372, ministrul primind raportul comisiunii, era dator a face numirea d-lui... conform art. 382 din legea instrucțiunii.

Prin modul său de procedare, prevenitul a violat nu numai acest articol, dar și art. 14, 364, 365, 368, 369 și 372 din legea instrucțiunii publice; anulând prin acest mod, nu numai dreptul și instituțiunea salutară a concursului, dar și orce drepturi câștigate în această privință pe baza art. de lege mai sus citate."

Ia să vedem acum, pentru întreaga noastră edificare asupra acestei chestii, și textul acelor articole din legea asupra instrucției publice de la 1864, care se pretinde că le-am violat.

Art. 372 instituie concursul pentru orce catedră vacantă. Concursul s-a ținut.

Art. 382 zice: „Ministrul primind raportul comisiunii (adecă al juriului examinator al concurenților) va face numirea provizorie a candidatului admis, după forma prescrisă prin art. 365."

Vasăzică sunt trimis la art. 365.

Art. 365. „Numirea provizorie a profesorilor se va face prin decizie ministerială dată în forma art. 14."

Suntem dar trimiși în definitiv la art. 14 pentru forma hotărâtoare.

Art. 14: „Consiliul (permanent) va fi consultat, sub clauză de nulitate, însă cu rezerva dreptului de veto al ministrului, asupra tuturor chestiilor relative la administrația și direcția instrucțiunii publice și private.

Toate deciziunile ministrului trecute prin consiliu conform dispoziției de sus, vor purta formula «auzind pe consiliul permanent al instrucțiunii»".

Consiliul permanent l-am consultat. Așadar „auzind avizul consiliului permanent" am avut dreptul de *veto*. Am întrebuințat acest veto al meu pentru motivele pedagogice și disciplinare arătate mai sus.

Ce lege am călcat?

Vedeți că nu se poate susține astăzi de către nici un om din nici un partid, că a fost măcar umbră de călcare de lege din partea mea.

Și dar, fără umbră de posibilitate că am călcat legea, se scoate din arhiva ministerială un act de acuzare ca acesta, cu motivarea mea pedagogică, ca un element de a fi eu trimis înaintea Curții de Casație! și comitetul acela care dorea să ne trimită prealabil în temniță de la Văcărești, înainte de a fi trimiși în judecata Curții de Casație, își permitea să afișeze această acuzare în toate comunele, să o publice prin toate gazetele, să atragă atenția lumei întregi de la noi asupra ei.

Și acuzarea mea ca și a celorlalți miniștri se votase de Camera de atunci cu unanimitate, minus 3 voturi. Era oare și bila onor. d-lui Sturdza acolo?

Pentru dv., d-lor, se pare astăzi că v-am spus ceva nou, ați uitat detaliul acesta; și pentru mine personal acuzarea aceasta era un lucru, care nu era serios, și nici nu am luat-o în serios în ceea ce mă privește pe mine. Dar pentru publicul cel mare? Dar pentru școlari? Dar pentru învățătorii din sate, pentru institutorii, pentru profesorii școalelor noastre?

Când partidul acela, care se intitula și se adăpostea sub frumosul drapel de partid liberal și care venea atunci la guvern, răsturnând „reacțiunea", și deschidea calea tinerimii sub farmecul cuvântului de libertate; când acest partid, cu un asemenea drapel, vine și, în contra noastră, face asemenea acuzare și zice, adresându-se la profesori și la școlari: Ce? Ați vroi să vă țineți de regulele disciplinei? Ați vroi se vorbiți de pedagogie și să fie ordine în școală? Dar un ministru, care vorbește de pedagogie și de disciplină, nu vedeți cum e acuzat și afișat prin toate comunele? (Aplauze.)

Când aceasta se întâmplă la 1877, cere deodată d. Sturdza la 1881, d-sa care votase acuzarea de la 1877 și o publicase spre știința orcărui școlar și orcărui învățător, vine ministrul Sturdza la 1884 și cere de la profesori disciplină?! Corpul învățătorilor este nedisciplinat, nu are respectul autorității, striga d-sa acum în Senat!

Ba bine că o fi nebun corpul învățătorilor să aibă respectul disciplinei după asemenea precedent! (Aplauze prelungite.)

Dar, d-lor senatori, a trecut ora reglementară, veți fi și d-voastră obosiți. Voi continua mâine.

Ședința Senatului de miercuri 13 fevruarie

D-lor senatori, ieri, la sfârșitul ședinței, discutam împreună următoarea întrebare: unde poate fi partea de răspundere pentru nedisciplina și pentru spiritul de dezordine, pe care le constata onor. d. Sturdza în școlari și într-o fracție a corpului profesoral? Care poate fi partea de răspundere pentru aceasta a vreunei legi oarecare, a legii din 1864? Și care poate fi partea de răspundere a altor împrejurări covârșitoare, așa de importante, încât lor trebuie să le fie mai ales atribuită starea, de care se vorbește? Și la exemplele numeroase, însă izolate, prea individuale, ce le citase onor. d. Sturdza, m am crezut dator a vă cita un singur alt exemplu, care însă, acesta, prin rezonanța ce a trebuit s-o capete în țara întreagă, era un exemplu mai important decât toate cele aduse de onor.

d. Sturdza, fiindcă dovedea că prin felul său extraordinar a trebuit să aibă un efect răspândit în multe inteligențe, în foarte multe, tocmai în acele, de care se plânge acum d. Sturdza.

Îmi permit a vă mai cita un exemplu de acelaș fel, și atunci cred că această parte a argumentării va putea fi terminată. Vă spunea d. Sturdza cum d-sa, ca ministru conștiențios, precum era, se ducea însuș să inspecteze școalele. Vă puteți închipui că și alți miniștri credeau de datoria lor să facă așa; am făcut, între aceștia, și eu așa, și tot în anul 1875 m-am dus odată ca să-mi dau seamă despre mersul unei școli primare de băieți din București, despre care mi se spunea că nu merge bine. Era vară, școala acea de băieți era sub Dealul Mitropoliei pe undeva. Când m-am apropiat de localul școalei (clasele se țineau în catul de jos, și cald, cum era, ferestrele erau deschise), încă de departe am auzit și eu, – deși de altmintreli nu prea aud bine, însă trebuie să fi fost lucrul tare de tot – am auzit și eu larmă, gălăgie, parcă mă apropiam nu de un local de școală, ci de alt local, local electoral d. e. sau așa ceva. Mă apropii de fereastra deschisă, mă uit în școală, și pe lângă cele ce auzisem, acum văd băieții unii d-asupra băncilor, alții aruncând cu căciula, câțiva bătându-se; iar institutorul pe catedră citea. Am intrat în clasă; trebuie să recunosc că s-a făcut îndată liniște; am rugat foarte politicos pe d-nu institutor să *continue lecția. (Ilaritate.)* A început d-sa lecția, dar a sunat îndată ora de sfârșit, și i-am rugat să treacă împreună cu mine în cancelarie. Și i-am spus: „D-le institutor, cum am găsit școala aceasta în momentul când am intrat, recunoști și d-ta că nu se cuvine să fie o școală. Ce făceai?" Citea; m-am uitat; era un roman în o parte – și un caiet în altă parte; d-sa zicea că citea caietul, poate caietul, poate romanul; caietul era un curs de drept, fiindcă, zicea d-lui, este student la facultatea de drept, se pregătește de examen. Eu i-am zis: că te pregătești d-ta, este altceva; dar școala nu este pentru institutor, ci institutorul pentru școală, trebuiai să te pregătești în afară de școală, aci trebuie să faci clasă primară, clasei primare te datorești întreg în timpul lecțiilor. Dacă nu știi nici aceasta, dacă au mers lucrurile până la așa grad, nu ești om de școală. Văd că te pregătești pentru jurisprudență, fă-ți cariera în altă parte, dă-ți demisia." Și l-am depărtat din postul de institutor.

Se înțelege, că îndată a devenit și el un martir al reacțiunii, și la căderea noastră, la 1876, acest fost institutor a fost *înaintat revizor școlar,* chemat el să controleze cum își fac datoria ceilalți institutori și învățători. Și darea afară a acestui institutor, în aceste împrejurări, este unul din punctele de acuzare ministerială de care v-am vorbit; și acest punct a fost publicat și afișat pe toate căile.

Dar aci soarta, prin o ironie a ei, a fost de-a dreptul răzbunătoare; căci acel insitutor, al cărui spirit de dezordine îl constatasem de la început, era Pătescu, care puțin timp după aceasta s-a găsit implicat în atentatul în contra ministrului-prezident, în atentatul lui Petraru, și Petraru împreună cu Pătescu au fost condamnați la închisoare.

Dacă mergea, după cum erau unele veleități în acele timpuri, adică se făcea arestarea preventivă a miniștrilor dați în judecată, se putea întâmpla să mă găsesc și eu închis preventiv la Văcărești în momentul când venea acel Pătescu condamnat la Văcărești. (Ilaritate.)

D-lor, ar fi o mare nedreptate, dacă v-aș fi citat și aceste cazuri pentru vreun alt gând de alături, decât exclusiv pentru dovedirea argumentelor în discuțiunea ce ne preocupă despre responzabilitatea în privința disciplinei în școalele noastre.

Nu este în gândul meu ca să fac din această chestie o chestie de partid.

Recunosc, că astăzi nici Partidul Național Liberal n-ar mai aproba toate cele petrecute cu ocazia dării în judecată a ministerului conservator.

Sunt boale ale tinereților unui partid, prin care poate trebuie să treacă, dar odată ce a trecut prin ele, nu-l mai apucă.

Am mai recunoscut însumi zilele trecute, în răspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra șoselelor, că este chiar meritul deosebit al d-lui Ioan Brătianu de a fi făcut din niște oameni cu aspirațiuni, ca cele arătate în unele acte de la 1876, un partid de guvern monarhic-constituțional; mulți bărbați cuminte din partidul d-sale l-au ajutat în această operă însemnată, și între ei este desigur și d. Dimitrie Sturdza.

Dumnealor, puși astfel la cârma statului, având a se lupta cu atâtea situații grele, au putut ușor trece din acel spirit de învălmășeală de la 1876 la o apreciare mai dreaptă a necesităților societății și a spiritului de ordine în stat.

Dar chestia nu este, cum sunt d-lor astăzi în această privință. Astăzi, d-lor, au și uitat cazurile de disciplină școlară din 1876. Chestia este: ce efect trebuie să fi avut asupra fragedei inteligențe a copiilor, asupra învățătorilor, institutorilor și profesorilor, precedente ca cele semnalate din actul de acuzare citat?

Căci acei copii și acei învățători n-au fost la cârma statului ca să-și schimbe spiritul față cu importanța și greutatea situației unui guvern; ei au rămas în situația de atunci; pentru ei semânța resădită astfel la 1877 n-a putut să fie nimicită așa de iute, ca a încolțit, și dv. știți cu toții, cu ce putere, mai ales în frageda copilărie, se întipăresc primele impresii.

Un exemplu ni l-a dat tot d. Sturdza printre cele citate de d-sa cu atâta amărăciune. Ne povestea că fiind d-sa ministru pe la 1884, s-a dus la liceul din Iași, în clasa a 4-a mi se pare, și a văzut acolo un elev cu atâta lipsă de respect pentru autoritate, încât – dați mi voie să repet expresia d-lui Sturdza – se tolănea pe prispa de sub fereastră, înaintea d-sale și a profesorului!

Ia să facem puțin calcul de o nouă speță de statistică! Aceasta era în anul 1884, când era d. Sturdza ministru; băiatul acela era în clasa a 4-a gimnazială; cu 4 ani îndărăt, la 1880, va fi trebuit să termine cei 4 ani de școală primară. Iar la 1877, când s-au publicat acele puncte de acuzare în contra mea, băiatul era în clasa 2-a primară. Poate o fi fost chiar elev al lui Pătescu din București. (Ilaritate.)

Cum ne putem acum închipui dezvoltarea sufletească a acestui băiat. Și el este tipic pentru toți cei de vârsta lui!

Vasăzică în 1877 el era în clasa a 2-a primară, intrase de un an – ca să mă servesc de expresii ca ale d-lui Boerescu – în „templul“ Minervei, sacerdoții acestui templu îi trimeseseră o rază din focarul de lumină, băiatul învățase tocmai să citească – și ce frumoasă lectură și ce interesantă pentru el îi prezentau ziarele din acea vreme cu acuzarea ministrului, care voise să respecte disciplina școlară! Și ce puternic impresionează o așa primă lectură! o așa primă întrebuințare a artei de a citi! Și apoi vă mirați, că după puternica impresie a unei astfel de prime lecturi, îi găsiți la 1884 pe prispa de sub fereastră?

D. Sturdza zice: să nu fie minciuna în învățământ. Să nu fie, se înțelege! Asta este. Dar e greu să ai adevăr la 1884, numai 7 ani după 1877. Și prin urmare d. Sturdza trebuia să fie la 1884 mai domol, cu mai puțină amărăciune, să simtă ceva *mea culpa*. Chestiile de disciplină par a fi grele și pentru oamenii maturi, necum pentru școlari.

Ni s-a dat aici în Senat spectacolul neobișnuit ca din însuș partidul d-lui Sturdza, un membru foarte autorizat în materie de școală, onor. d. Orăscu, să simtă necesitatea de a veni și a restabili dreptatea în contra d-lui Sturdza. D-nu Sturdza, prezident al nu știu cărei formări național-liberale, d. Orăscu, viceprezident al nu știu cărei alte formări național liberale, vin și se combat înaintea Senatului! Se pare că este ceva nedisciplină și în partid. Și dacă este așa între oamenii cei mari, să fim mai răbdători cu oamenii cei mici.

Dar să facem un pas mai departe în discuția generală de față; să răspund și la o altă parte a discursului d-lui Dimitrie Sturdza. D-sa se mai plângea, că prin legea din 1864 se vedea împedecat în cei 3 ani ai ministerului d-sale de a restabili ordinea în ale școalei, cu toată energia necurmată ce a avut-o

Şi ne-a vorbit mult de „străşnicia" disciplinei ce a menţinut d-sa ca ministru, imputând altor miniştri că au fost mai slabi întru aceasta.

Nu era meritată imputarea şi nu cred că era meritată nici lauda d-sale. Căci, d lor senatori, ceea ce din contră a mai contribuit astăzi la slăbirea disciplinei în corpul profesoral, a fost tocmai, după părerea mea, acţiunea neconsecintă a d-lui D. Sturdza ca ministru, distribuirea pedepselor pentru nedisciplină, or pentru neregulă în şcoală. În fapt d. Sturdza avea dreptate să se plângă, de exemplu, că la Facultatea de Drept din Bucureşti era mare neregulă cu absenţele profesorilor, cu nevenirea lor mai ales la examene; dar ne mai zicea, cum d-sa a combătut interpretarea că după lege profesorii ar avea *drept* la două zile de absenţă pe lună, necum la altele, şi cum pentru fiecare absenţă nejustificată i-a amendat cu reţinerea din leafă.

Da, a încercat amendarea aceasta onor. d. Sturdza şi a şi făcut-o cu oarecare consecvenţă... la cei mici, iar la cei mari şi importanţi a slăbit-o. Însă este adevărată vorba românească: de la cap... Care e capul în materia aceasta? Universitatea, ea e fruntea învăţământului. Dacă a slăbit-o d. Sturdza la profesorii Universităţii din Bucureşti, şi tocmai la ai Facultăţii de Drept, unde desordinea cu absenţele este mai mare, ce dreptate mai putea fi în acţiunea d-sale faţă cu profesorii inferiori? Cel mai frapant exemplu ştiut atunci asupra neregulatei veniri la curs, era acela al unui profesor, de altmintreli cu autoritate în materia sa, care în toată vremea culesului lipsea de la curs, se afla la o vie a sa de lângă Ploieşti, şi mai lipsea mult şi alte dăţi. D. Sturdza l-a amendat straşnic, cum zice d sa, i-a reţinut leafa; decât, de... acest d. profesor era poate membru influent, era deputat, şi urma a fost că pe de o parte l-a amendat, iar pe d alta i-a dat amenda îndărăt.

Acum vă puteţi închipui, ce autoritate a avut o asemenea măsură asupra corpului profesoral după asemenea precedent.

Dar sunt alte cazuri, mult mai grave, de slăbirea consecvenţei d-lui Sturdza. Vă spunea d sa, cu multe amănunte, cum se comiteau de unii profesori şi directori abuzuri în administraţia şcoalei, cum se falsificau notele la şcolari, şi d sa a aruncat chiar bănuiala de interes, de interes bănesc. D-lor senatori, rare trebuie să fie cazurile acele; să o sperăm pentru onoarea unui corp, care orce s-ar zice este şi rămâne un corp foarte însemnat în ţara noastră. Nu ştiu dacă onor. d. Sturdza n-a întins cam departe dreptul de cetire al actelor ministeriale, cetindu-vă în ultima zi a vorbirii d-sale un raport – presupui că-l are *in copie* din actele ministerului – despre cele ce s-ar fi petrecut la Azilul Elena Doamna cu darea notelor. Notele anterioare schimbate, prefăcute în matricole şi cataloage etc., etc.!

Pentru toate acestea d-sa, precum zice, a luat straşnice măsuri, şi n-ar mai fi trebuit să vie acum, după atâţi ani, ca să aducă o astfel de chestie penibilă în discuţia publică ca un motiv de a izbi iar în corpul profesoral în auzul d-voastră, şi în auzul tutulor! Dar, vedeţi, d-lor, acum fiindcă d-sa a deşteptat această discuţie, trebuie să restabilim cel puţin adevărul întreg, şi adevărul este, că anume în cazurile cele mai eclatante de această natură, „străşnicia" d-lui Sturdza a slăbit, s-a compromis; şi astfel s-a îngreuiat sarcina unei îndreptări, până când nu vor simţi toţi, ca e egală măsură pentru toţi în această materie, egală severitate, mai ales severitate acolo unde cineva, prin fel de fel de influenţe, este mai susţinut; acolo, unde se amestecă multe hatâruri sau te miri ce interese politice. Căci un caz de hatâr, de nedreptate prejudecă toate cazurile analoage; un caz de slăbire în asemenea împrejurări e cel mai mare pericol pentru toată această materie. Când s-ar acredita între părinţi, între profesori şi învăţători, că trebuie să fii numai sprijinit de un puternic al zilei, mai ales de un membru în Parlament, pentru ca impunitatea să-ţi fie asigurată, aceasta ar fi o ruşine pentru sistemul constituţional şi ar compromite orce măsură de îndreptare, pe care o cereţi.

Aşa fiind, ce ziceţi despre următorul caz? Îl voi ceti din acte.

D. Sturdza se mândrea că a ales oamenii cei mai energici, mai drepți și capabili pentru a-i trimite ca inspectori generali ca să își dea seama despre mersul instrucțiunii și al disciplinei. Bine a făcut d. Sturdza și a avut dreptate să se mândrească. Între acești inspectori era și unul din cei mai energici, de o absolută și recunoscută onestitate. La ieșirea d-lui Sturdza din minister, acest fost inspector s-a numit în consiliul permanent. Și astăzi este membru în consiliul permanent de instrucțiune publică, unde și merită să fie. Vasăzică un înalt funcționar păstrat, cum vedeți, de la un partid la alt partid, fiindcă administrația unui minister ca al școalelor așa trebuie să și facă cu funcționarii cei buni. Trimis dar de d. Sturdza la 1887, atunci când acțiunea d-sale trebuia să meargă tot mai energică în contra abuzurilor, la o constatare într-un oraș oarecare de provincie, acest inspector, cunoscut prin onestitatea sa, raportează:

> „15 mai 1887, no. 229.
> Mi s-a demonstrat, d-le ministru, cu matricolele în mână, că d. X., fost director (al școalei de acolo), a eliberat 36 atestate de absolvire a 4 clase primare elevilor repetenți și persoanelor ce nici au fost în școala pe care o dirija."

Și arată toate cazurile, iar la No. 21 al cazurilor scrie:

> „La 28 iunie 1883 eliberează atestatul no. 44 elevului... că ar fi absolvit clasa IV, în 1881–82. Acest elev se găsește în condițiunile no. 4, deoarece n-avea examenul trecut și prin urmare era repetent. Ca probă că toți elevii ce au luat atestate și cari sunt în condițiunile no. 4 erau repetenți, este și următorul caz: X are în matricola anului 1881–82 notele 7, 8 și 9, însă îi lipsește notele de la examene. – Ei bine, acest elev repetează clasa 1882–83, pe când tutulor celorlalți li se liberează certificate. (A se vedea matricola 1881–82.) Se vede că... n-a înțeles că *atestatul se cumpără*, de aceea a trebuit să repete clasa."

Iată părerea inspectorului, în adevăr conștiincios, trimis de d. Sturdza. Dar se mai agravează situația prin raport. Se mai zice acolo:

> „La sosirea mea în București am invitat pe dl ... pentru a ști ce poate să răspundă la toate abuzurile deja constatate... La chestiile puse de subsemnatul și la care urma să răspundă a doua zi, dl ... abia a treia-mi aduse răspunsurile aci alăturate, însă odată cu aducerea acestor răspunsuri dl ... mi-a declarat confidențial culpabilitatea sa față cu toate faptele constatate. – Mai mult decât atât dl ... și-a permis, domnule ministru, *să mă insulte în exercițiul funcțiunei, să mă insulte în casa mea, aducându-mi bani.* – Mărturisesc, domnule ministru, că niciodată n-am fost indignat mai mult ca în seara când dl ... în biroul meu a scos trei bilete nouă a 100 fr. și aceasta pe rezonul ca să-mi plătească cheltuielile de drum și să-l scap de încurcătură, căci are 6 copii. Când am văzut curagiul d-lui ... de a-mi da bani pentru hoțiile comise în liberarea certificatelor, am rămas atât de surprins încât nu știam cum să-l dau afară."

Se poate un caz mai tare?

Acum să vedem avizul Consiliului permanent, și nu uitați, că Consiliul permanent este numit și schimbat, cu oarecare forme, de însuș ministru.

> „Citind cu atențiune și mai recitând, atât raportul cât și cele două anexe, Consiliul începe prin *a înlătura* din dezbateri, încercarea ce s-ar fi făcut de a mitui pe d. inspector de vreme ce într-o acuzație atât de gravă nimeni nu poate fi crezut pe cuvânt, ci se cere a proba, și când o asemenea probă se va da, atunci culpabilul va trebui destituit fără cea mai mică cruțare. În așteptarea dară(!) a unei probe serioase, Consiliul permanent se mărginește a examina restul raportului" etc.

În această acuzație de mituire se mai cere o probă! Pe mine, inspector, în patru ochi, a voit să mă corupă, și mi-a adus trei bilete de câte 100 de franci. Ca inspector m-ai trimis în

inspecție, și iată ce-ți raportez! Trebuie mai multă probă? Ce fel de probă? Martori, care nu erau?.. Apoi vine un lung avis. Vă puteți închipui cum se poate acum întoarce avizul; iată-l:

> „Considerând că proba acestor acuzații (pentru certificatele false) este imposibilă. Din momentul în care matricolele cl. IV-a sunt ținute de dl ... (acuzatul) într-o *completă neorânduială*, aceste matricole nu pot dovedi nimic etc."

Nu era matricolă, nu erau cataloage, se înțelege, dispăruse orce. Numai așa putea să falsifice acel institutor-director certificatele. Se înlătură chestia mituirii, se înlătură și afirmarea inspectorului, că inculpatul s-a mărturisit culpabil pentru toate, și Consiliul permanent e de părere să se dea numai un avertisment, pentru neregulă în arhiva școalei. Subscriși doi membri.

D. G. Mârzescu. Cine anume?

Ministrul instrucțiunii. Era d. acela cu concursul de drept roman, dar fratele institutorului în chestie era deputat în Camera liberală.

D. G. Mârzescu. Care este majoritatea Consiliului permanent care a iscălit? Ne spuneți numai pe d. Crătunescu, ceialți cari sunt?

O voce. Nu l-a numit.

Ministrul instrucțiunii. Și n-aș vrea să numesc. Dar dacă mă siliți, iată cari sunt: d. Crătunescu, d. Dimitrescu C., iar pentru înlăturarea mituirii d. Hâjdău.

Iată și rezoluția ministrului Sturdza din 27 iulie 1887: *„Până se va lua o decisie, d. inspector general Tocilescu va face o cercetare minuțioasă, cum merge institutorul... aci în capitală, de când a fost permutat din..."*

Căci trebuie să știți că acest institutor, fost cu direcția unei școli primare în provincie, se afla acum strămutat ca director în capitală, adecă înaintat. Însă aceasta fusese făcut cu puțin înainte de anchetă.

Vasăzică, inspectorul general Tocilescu va face o cercetare amănunțită, cum merge institutorul aci în capitală? Ba bine

că după o așa cercetare, institutorul acela să mai dea acum îndată certificate false, și după mituirea care încercase să o facă inspectorului!

S-a însărcinat inspectorul Tocilescu în 27 iulie, adică în vacanță, să facă cercetare institutorului, care poate era acum și absent, fiind vacanță. Dar trebuie să se fi terminat iute cercetarea, fiindcă decisiunea definitivă să ia deja în 6 septemvrie, când d-abia a început școala: „Se aprobă avizul dat de dd. Dumitrescu și Crătunescu", adecă numai *un avertisment* pentru ținerea neregulată a arhivei școlare.

Înțelegeți că asemenea cazuri slăbesc autoritatea disciplinară. După asemenea precedente, este greu de a mai aștepta îndreptarea de la străşnicia ministrului Sturdza, și ne trebuie ceva răbdare pentru a pregăti terenul în viitor, când se vor uita asemenea precedente.

Și *à propos* de d. inspector Tocilescu! D. Sturdza vi l-a lăudat pentru ancheta făcută acum un an în contra unor profesori din Galați, care au și fost condamnați de juriul universitar din Iași, și s-a revoltat de „îndrăzneala" profesorilor condamnați de a acționa în justiție pe d. Tocilescu pentru calomnie. Foarte bine. Dar și aici a uitat d. Sturdza să vă releveze ceailaltă parte a incidentului, și sunt dator să o relevez eu. Organul autorizat al partidului d-lui Sturdza, „Voința Națională", a secondat acuzațiunile acelor profesori în contra d-lui Tocilescu cu o sumă de articole și de notițe, a răzvrătit lumea profesorală în contra acestui d. Tocilescu. Onor. d. Sturdza invoacă pe d. Tocilescu în contra profesorilor, dar nu-și întrebuințează autoritatea și contra jurnalului d-sale de partid, ca să nu deschidă asemenea lupte în contra aceluiaș d. Tocilescu și în contra autorității școlare. Căci la ce folos toată vorbirea d-lui Sturdza pentru disciplină și autoritate în școală, când organul autorizat al partidului d-sale izbește în această disciplină și autoritate?

Trec acum, d-lor, la partea oarecum mai pozitivă a discursului d-lui Sturdza, unde nu mai este vorba de amărăciunea d-sale în contra corpului profesoral, ci de unele idei ale d-sale înlăuntrul a chiar învățământului, mai ales în privința predării Istoriei. Dar nu pot vorbi de aceasta decât cu oarecare ezitare.

Onorabilului d. Sturdza, om de administrație, de altmintreli energic și priceput administrator, nu i se poate cere să fie numaidecât priceput și în specialitățile școalei. Am regretat din acest punct de vedere vorba d-sale de filosofie pozitivă, în care vâră și pe Schopenhauer. De! suntem aci într-o discuție de înaltă cultură, ne mai ascultă poate și studenții; ideile acestea de știință sunt precizate, se știe, de exemplu, de cei cari se ocupă cu filosofia, că filosofia pozitivă și Schopenhauer sunt doi antagoniști hotărâți, și d-voastră confundați una cu alta! Dar aceasta o relev numai în treacăt pentru onoarea celor cari ne ascultă.

Mai importantă este o altă chestie. Onorab. d. Sturdza ne spunea că, ducându-se ca ministru prin școale, făcea și întrebări, voia să indice și direcții pedagogice în predarea unor materii. Mărturisesc că mie îmi făcea aceasta o impresie penibilă, fiindcă și eu țin la autoritatea miniștrilor și nu-mi poate conveni când simț că ministrul calcă pe un teren, care nu este tocmai solid pentru d-sa și să hasardează într-o chestie pedagogică foarte discutabilă și controversată. Vă aduceți aminte, ne spunea că a intrat într-un liceu și într-o școală primară, unde era tocmai lecția de istoria țării și de istoria universală, se plângea, că aci băieții știau despre Egipt și despre alte fapte străine sau învechite, dar despre istoria noastră modernă nimica. D-sa, ca ministru, trebuia să fie în curent cu programul școalei? Poate ar fi prea mult să cerem aceasta. Dar atunci nu trebuia să pună întrebări. Nu știi ceva? Foarte bine, dar atunci nu te amesteca acolo unde nu știi. (Aplauze.) Dar d-sa a întrebat pe băieții școalei: ce rezultat a avut pentru

România răsboiul de la 1878? Mare chestie pedagogică și importantă, și a tranșat-o cam ușor d. ministru numai așa cu întrebarea d-sale! Până unde este cuminte în școalele elementare și secundare, unde trebuie – precum am avut onoare a v-o spune și ieri – a se da numai rezultatele științifice asigurate și nu controversele și mai puțin confuziile partidelor politice, până unde este cuminte ca în școalele primare și secundare, un curs de istorie a țării sale sau a altor țări să ajungă cu istoria modernă?

Până unde? Întrebare pedagogică mult discutată. Este cuminte să introducem în învățământul primar și secundar istoria țării până în zilele noastre? Cu ce profesori? Cu ce cărți? Cu ce spirit asigurător? Chiar în școalele consolidate cu cultură sigură și cu o disciplină pedagogică seculară, se oprește cursul de istoria universală la o epocă, despre care pedagogii sunt convinși că nu mai prezentă pericolul de a ațâța luptele de partid și de controverse ale actualității. Precum în Archivă pentru actele moarte se face deosebire între archiva istorică, care se află în altă parte și pe care o poate consulta orcine, și între archiva politică, cu actele cari nu se dau să se consulte de orcine, fiindcă sunt chestii pendente: asemenea și mai ales în materie de educația minții prin școală se face la cursul de istorie deosebire între istoria propriu-zisă și între politica actuală. Aceasta din urmă nu se admite, desigur, în învățământul primar și secundar. Despre cele ce s-au întâmplat în istoria țării noastre la 1877 și la 1878 află copiii de la părinții lor, din gazete, și dacă nu vor afla îndată, o să afle în urmă căci este interes de actualitate. Într-o stare de cultură ca a noastră, e riscat de a introduce o actualitate politică sub cuvânt de învățământ istoric în școală. Poate în unele state asigurate, în state unde nu se pot întâmpla lucruri ca cele citate de mine acolo, unde este o experiență pedagogică consumată, poate, câteva date recente mai importante, dar – cum zicea onor. d. Orăscu – *objectiv* arătate, să intre d. e. într-o carte de lectură,

într-o scurtă expunere de fapte. Dar credeți că la noi în țară este bine să se introducă — așa cum este spiritul nostru și cearta noastră de partide, — ar fi bine să se introducă în învățământul primar și secundar ca programă obligatorie un curs de istorie până încoace la 1880? D. Sturdza este convins că da; dar să-mi permită a-i spune că competența d-sale asupra acestei chestii pedagogice este discutabilă.

Ceea ce a făcut d-sa conform acestei convingeri, să o judecați d-voastră. A ordonat d-sa, a provocat elaborarea unei cărți de istorie în acest înțeles: cu a d-sale însărcinare, cu aprobarea ministerială, un foarte bun de altmintreli profesor de istorie s-a însărcinat să facă „Istoria română pentru școalele primare de ambe sexe" și a adus istoria până în vremea în care dorea să o aducă d. Sturdza; în vro 20 000 exemplare s-a lățit această carte și însuflețește vederile „istorice" asupra țării în tânăra noastră generație. Și aci, fiindcă o să fac oarecare rezerve de chestii politice, aș dori să am aprobarea mai ales a acelor oameni experimentați în ale școalei, cari nu sunt de vederile mele politice, ci îmi sunt adversari; la ei mai ales mă adresez și îndrăznesc a crede că și ei mă vor aproba în ceea ce voi arăta acum; adecă nu este bine a se introduce în școală chestii, cari nu se pot deslipi de politica militantă a partidelor, sub cuvânt că aceasta este istorie.

Cartea școlară, despre care vorbim, ajunge dar cu așa-numita istorie până în zilele noastre și arată cum Domnitorul Carol I a schimbat puține ministere, tinzând a face o stabilitate de guvern, lăudându-l pentru aceasta. Vedeți, laude asupra procedării constituționale de stabilitate înaintea copiilor „de ambele sexe" din școalele primare!

Dar să vă citez textual.

> „El a izbutit, cu toate luptele vieței constituționale, să întemeieze stabilitatea guvernamentală, căci în curs de 17 ani (1871 – 1888) nu a schimbat decât două cabinete: cel conservator L. Catargiu (1871 – 1876) și cel liberal I. C. Brătianu (24 iulie 1876 – 23 martie 1888)."

Nu vă prinde și pe d-voastră nu știu cum să zic, un fel de fior penibil să vă închipuiți pe învățătorul de istorie în școalele noastre primare, vorbind copiilor de cabinetul Catargi, și de cabinetul Brătianu. (Ilaritate.)

Dar să urmez cu citarea textuală:

> „Dacă primul a luat frânele guvernului în momente critice, când Regele voia chiar să abdice în urma incidentului din sala Slătineanu (10 martie 1871), când o ceată de turburători spărsese geamurile unde era adunată colonia germană la un banchet prezidat de reprezentantul Germaniei..."

Copiii de ambele-sexe vor aprecia această situație istorică. (Ilaritate.)

> „Cabinetul Brătianu nu mai puțin a fost chemat la cârma țărei într-un timp de mare învălmășală înlăuntru, de conflagrațiune în întreaga peninsulă balcanică. El a avut să lupte cu multe greutăți, mai cu seamă în timpul războiului; și a desfășurat o activitate neobosită, pricepută și patriotică."

Vedeți: despre cabinetul L. Catargi se zice că vine la guvern în urma unei spargeri de geamuri la colonia germană. Iar despre d. I. Brătianu, că în grave împrejurări a desfășurat cel mai adânc patriotism. L-o fi desfășurat și d. L. Catargi, dar în cartea aceasta pentru d. L. Catargi e vorba numai de spargerea geamurilor. (Ilaritate.)

Despre acea diplomație discutabilă a cabinetului Brătianu când cu pacea de la San-Stefano și cu pierderea Basarabiei, despre care vă vorbeam în răspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra șoselelor, cartea noastră zice:

> „Urmarea acestei politice înțelepte făcu ca independența României să fie recunoscută de toate statele europene (1880) și ca România să intre în concertul statelor libere și pe deplin suverane. Recăpătând

încrederea în virtutea lor prezentă și viitoare, românii își stabiliră astfel pozițiunea lor națională."

Trebuie să știți că autorul acestei cărți este de altminteri un profesor eminent, care scrie bine și este în stare să încălzească inima tinerimei.

Cartea termină astfel: „Tinerimea să-și aducă aminte de cuvintele marelui cetățean C. A. Rosetti etc., etc."

Este incontestabil că d. C. A. Rosetti a fost un însemnat om politic și că d. Brătianu este mare patriot. Această mărime a d-lor C. A. Rosetti și I. Brătianu reiese cu atât mai mult din acea carte de școală, cu cât numele d-lui Lascar Catargi este asociat cu spargerea geamurilor. (Ilaritate.)

Este bine aceasta? Este cuminte aceasta? D. Sturdza zice da.

Rezultatul, mi-e teamă, domnule Sturdza, că nu poate fi decât următorul: Un guvern conservator va da afară din școale cartea care laudă prea mult pe d. C. A. Rosetti și pe d. Brătianu și va pune o carte care să laude prea mult pe d-nii Lascar Catargi, Th. Rosetti, Manu sau pe cine voiți din conservatori. Și când va veni alt guvern, va da afară cartea care laudă guvernul d-lor Catargi, Rosetti, Manu și va pune cartea care laudă pe d. C. A. Rosetti și Brătianu; și din laudă în laudă și din dare afară în dare afară se va produce confuziunea cea mai mare în copiii cei mai mici încă din frageda copilărie. De aceea este o eroare de a introduce politica zilei până în timpul din urmă, ca un metod al învățământului din urmă, ca un metod al învățământului istoriei naționale în școalele primare. (Aplauze.)

Am terminat ceea ce aveam de zis ca întâmpinare la lunga cuvântare a onor. d-lui Sturdza și revin la începutul acestei întâmpinări.

Am zis de la început, că discursul d-lui Sturdza de 4 zile a fost prea scurt, fiindcă a rămas fără nici o motivare a concluziei, prin care cerea respingerea proiectului de reformă. Dacă onor. d. Sturdza atribuie toate relele școlare legii din 1864, pentru ce se opune la reforma acestei legi? – Pentru că

reforma propusă e schiloadă, zice d-sa. Dar pentru ce este schiloadă, nu ne spune.

Și această lacună a vorbirii d-sale este cu atât mai inexplicabilă, cu cât anume asupra celor mai multe puncte criticate de d-sa în starea actuală, proiectul de reformă în discuție propune îndreptări.

Ne vorbea d. Sturdza de lipsa de control al profesorilor; proiectul prevede, ceea ce nu era în legea de la 1864, inspectoratele și reglementarea într-un mod mai organic al revizoratelor (art. 294–299, 304 din proiect).

D. Sturdza zicea că profesorii nu se țin de program, că nu au program analitic; proiectul prevede anume această parte (art. 117).

Vorbea d-sa de zilele de absență ale profesorilor care se întemeiau pe o rea interpretare a legii. Proiectul prevede măsuri disciplinare și interpretă legea precis (art. 388, 389). Se plângea de rezultatele concursurilor: proiectul prevede o reformă în această parte, aproape identică cu aceea propusă în proiectul d-sale (art. 304, 308, 313 și urm., 326, 338).

Se plângea de cursul de economie politică ca și d. Poni de dreptul administrativ; proiectul prevede singura îndreptare posibilă (art. 115).

Se plângea de lipsa de simțimânt religios și de respect al religiei, în școalele elementare mai ales; proiectul prevede pe o scară largă, o îndreptare în această privință, despre care voi vorbi mai pe larg în răspunsul la observările d-lui Poni (art. 60, 305).

Cu toate acestea, d. Sturdza conchide la respingerea proiectului de lege, fără nici o explicare.

D-lor, cred că am dovedit că aci este o lacună în argumentarea d-sale, că această parte esențială a rămas nedovedită cu desăvârșire.

Dar trebuie să fim drepți, mai ales față cu un adversar. Eu am căutat să-mi dau seama, cum de a putut lăsa d. Sturdza o

asemenea lacună într un discurs așa de pregătit? Și atunci mi-a părut că în d nia sa lucrul trebuie să aibă următoarea explicare: D-nia-sa a adus numai dovezi pentru starea cea rea a școalelor și a atribuit o legii din 1864. Atâta numai a voit să arete d-sa.

Cât pentru motivarea, de ce totuș cere respingerea proiectului de reformă, s a referit exclusiv la cele zise de d. Poni, pentru a nu mai repeta aceleași argumente odată spuse în Senat, fie și de altul.

Foarte bine; dacă este lucrul așa, atunci are cel puțin o noimă. Dar pentru ca acest mod tacit de a vedea să fie valabil pentru d. Sturdza, ar rămânea numai să se arete că d-sa este bine înțeles cu d. Poni. Onor. senator d. Poni, reprezentant al Universității din Iași, pe care d. Sturdza îl lăuda așa de mult, pe care l-a adus ca model de profesor, și este un foarte bun profesor, pe care l-a adus ca o dovadă vie de vederi sănătoase în ale școalei, ar trebui să se nemerească în ideile sale cu ideile onor. d. Sturdza. (Aplauze.)

Dar oare ideile principale, direcția vederilor d-lui Poni asupra învățământului se nemeresc cu acelea ale onor. d. Sturdza? Eu mă voi încerca ca să vă dovedesc îndată, că unele idei principale ale onor. d. Poni sunt diametral opuse cu ideile arătate în vorbirea onor. d-lui Sturdza; și atunci voi fi în drept să zic că a rămas absolut fără motivare concluzia d-lui Sturdza ca să se respingă proiectul, căci cele zise de onor. d. Poni nu-i pot folosi d-sale întru nimic.

Onor. d. Poni ne-a ținut un discurs foarte interesant, bine făcut ca ordine a argumentării, bine împărțit pedagogicește, bine rostit, dar care, cu toată lunga sa expunere, are procederea oratorie caracteristică de a ascunde divergențele principale sau, cum s-ar putea zice cu o figură oratorie, de a arunca flori retorice, cu care să astupe abisul ce separă vederile d-sale de vederile majorității acestui Senat; de altminteri o dicțiune, care să poată produce încălzirea auditorului și să i permită cu atât mai ușor a acoperi realitatea lucrurilor.

Eu însă mă voi încerca să dovedesc cu toată preciziunea, că între onor. d. Poni și între modul nostru de a vedea este în adevăr o opoziție, că prin urmare bine face d sa de combate acest proiect de lege, pentru că între ideile ce le-a arătat d-sa, după ce le vom desvăli, și între acelea care le susține această lege de reformă, este o separare fundamentală de principii.

Acum începe dar adevărata discuție de principii.

D-lor senatori, din primele cuvinte ale onor. d. Poni, eu am presimțit în ce direcție merge discursul dsale; și totdeodată, că, dacă va fi arătată cu claritate această direcție, nu va putea să aibă aprobarea majorității d-voastră. Și să nu vă mirați că am presimțit aceasta de îndată: sunt de 28 de ani în ale învățământului, am fost vreo 7 ani în administrația școalei, ca director și ca membru în comitetul de inspecție de dincolo de Milcov, am fost de mai multe ori ministru; și firește, dacă nu este cineva lipsit cu totul de inteligență, trebuie să fie astfel mai familiarizat cu chestiile învățământului.

Iată, d-lor, primele cuvinte ale d-lui Poni în dezbaterea de față. Le citesc din *Monitorul Oficial*:

> „D. P. Poni (urcându-se la tribună): D-lor senatori, legea care vine în discuția d-voastră are de scop a modifica unele din articolele legii din 1864, lege care, precum știți, regulează instrucția publică la noi.
>
> Această lege din 1864, chiar de la promulgarea ei, a nemulțumit *pe toți acei cari* puneau un interes la progresele reale ce trebuie să le facem pe calea instrucției publice.
>
> Pentru ca să vă convingeți despre aceasta, vă voi cita faptul că aproape șease luni după promulgarea acelei legi s-a simțit nevoie, încă sub domnia lui Cuza Vodă, ca unele din articolele ei să fie modificate."

După 6 luni s-a simțit „nevoie" de a se modifica legea din 1864. De cine s-a simțit nevoie? De „toți acei care puneau un interes la progresele reale ale instrucției" Așa s ar părea după cuvintele d lui Poni. Dar să vedem, așa este? Ce fel de

nemulțumiri s-au produs în privința legii din 1864? După discuțiile urmate 10 zile în acest Senat și după cele spuse de d. Sturdza, se vede că este următoarea deosebire de vederi și de simțimente în această materie: într-o parte a corpului profesoral este o mare tendență de a-și menținea sau de a-și mai spori încă drepturile și prerogativele lor. Drept sau nedrept acest fapt, dar aceasta este atmosfera „ambiantă", cum zic francezii.

Pe când în partea ceailaltă, în aceea pe care o reprezentă onor. d. Sturdza, și pentru care se provoacă la asentimentul mai ales al părinților copiilor, al acelora cari se interesează la mersul adevărat al școalelor, este dorința ca școala să fie în prima linie pentru poporul întreg, pentru copiii și pentru părinții copiilor, și nu pentru mult și prea pronunțat pentru folosul și situația profesorilor. Aceasta este discuția și controversa.

Pentru școlari sunt învățătorii, iar nu pentru învățători școlarii. Școala este a poporului întreg, nu a corpului profesoral. Foarte adevărat. Corpul profesoral este un mijloc de a se împrăștia cultura în popor, dar nu în scop pentru a-și menține prerogativele. Față cu această discuție așa formulată, toți acei cari pun un interes la progresul adevărat în instrucția publică, sunt desigur aceia cari voiesc în prima linie să se arate că corpul didactic este pentru copii și cultură, și să fie combătută tendența spre prerogativele lui separate. Dacă este exact aceasta, să vedem ce însemnează propoziția onorab. d. Poni de la început?

Ca dovadă că toți cari se interesează la progresele reale au găsit rea legea din 1864, ne aduce faptul că s-a făcut îndată o modificare peste 6 luni. Să vedem ce, și să vedem unde a mers direcția acelei pretinse îndreptări relevate de onor. d. Poni. Și veți înțelege de la început metoda d-lui Poni. Așadar dovadă că era rea legea din 1864, este că a trebuit să vie modificare după 6 luni, care adică ar fi îndreptat ceva, ce ar fi fost mai rău în legea de la 1864. Dar dacă veți vedea îndată, că legea din 1864 asupra chiar acestor puncte modificate, - căci

numai două puncte s-au modificat după 6 luni - era tocmai bună în sensul majorității dv., și că din contră în acea pretinsă reformă s-a început acea preponderanță profesorală, de care vă plângeți, atunci voi fi avut dreptate să vă zic că primul cuvânt caracterizează modul de argumentare al d-lui Poni.

Ce era acea parțială reformă după 6 luni? Avea numai două articole. Iată-le:

„Legea din 3 iulie 1865, promulgată la 8 iulie 1865: *Art. 1.* Sunt și rămân modificate art. 49" etc., adecă 10 articole relative la vacanțe.

Bărbații eminenți, cari au alcătuit legea din 1864, luând exemple din alte state, își vor fi zis: sunt cam multe vacanțe la noi, mai multe sărbători se țin la noi decât în alte state, și vacanța în genere este mare, noi suntem un stat care are trebuință de o mai încordată lucrare a școalei, de mai multă muncă, și astfel în legea de la 1864 se prevăzuse vacanța mare a școalelor primare urbane numai de o lună, a școalelor secundare de o lună și jumătate, a Universităților asemenea numai de o lună și jumătate. Iar modificarea cea după 6 luni prin art. 1 face sarcina mai ușoară în favoarea profesorilor și în paguba unei învățări mai încordate, căci sporește vacanța cea mare până la una lună și jumătate pentru școalele primare, la două luni pentru școalele secundare, la două luni și jumătate pentru Universități. Mică chestie, dacă voiți, dar orcum: o caracteristică primă modificare.

Vine acum articolul 2, și cu aceasta se și încheie faimoasa modificare după 6 luni:

„*Art. 2.* Sunt și rămân abrogate art. 392, 393 și 394 din aceeaș legiuire."

Aceasta este o foarte importantă modificare. Legea din 1864, în acele trei articole astfel abrogate, pusese următoarea regulă cuminte și cu prevedere, pentru binele școalelor: institutorii, profesorii secundari și universitari nou numiți, pentru ca să-și consacre tot timpul învățământului, în primele

două perioade, și alții în trei perioade ale cursurilor, vasăzică în timp de 9 ani și 12 ani de la prima lor numire, să nu aibă dreptul să ocupe nici o altă meserie, nici o altă profesie liberală, nici o altă activitate publică afară din școală...

O voce. Prea mult.

Ministrul instrucțiunii ...pentru a-și elabora cărți de școală și programe de cursuri, să nu fie advocați, poate nici deputați. În privința profesorilor-advocați vă aduceți aminte de cazul curios, penibil, în care unui profesor, care de pe catedră susținuse o teorie pentru studenții săi, îi era adversar într-un proces unul din acești studenți devenit advocat, și care acum îi arată înaintea Curții de Apel că susținea o teorie contrară de ceea ce profesase de pe catedră.

D-lor senatori, acea dispoziție a legii din 1864 cum vi se pare? Este ea luată în interesul școalei, în interesul școlarilor, în interesul culturei poporului, deși impunând oarecari sacrificii profesorilor? Fără îndoială că da. Și ce face pretinsa îmbunătățire după 6 luni? Abrogă această dispoziție, îi lasă pe profesori cu dreptul recunoscut de a ocupa orce, din primul moment al intrării lor în funcție, și este dar prima încercare făcută cu această modificare de a izbi în garantarea intereselor învățământului și de a favoriza corpul profesoral peste măsură. Iată ce însemnează începutul discursului d-lui Poni asupra modificării legii instrucțiunii de la 1864.

Îmi dați voie să cer întreruperea ședinței pentru câteva minute.

D. G. Mârzescu. Cer cuvântul.

D. președinte: Suspend ședința pentru 5 minute.

La redeschidere:

Ministrul cultelor și al instrucției publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, după acest început al discursului d-lui Poni, pe cari vi l-am caracterizat, onor. d. Poni și-a împărțit obiecțiile sale în contra proiectului în dezbatere după chiar materiile în care este și legea instrucțiunii împărțită, și v-a

vorbit astfel: întâi despre învățământul primar, și aci d-sa a atins, cu aceeaș grupare clară, 1-iu chestia obligativității și ce ar trebui să facem, ca ea să devie o realitate, al 2-lea chestia programelor școalelor primare, care n-ar trebui să împiedice trecerea sătenilor la învățătură mai departe în școlile secundare, al 3-lea pregătirea învățătorilor sătești în școalele normale, în fine al 4-lea numirea învățătorilor.

În toate aceste puncte relative la învățământul primar, onor. d. Poni combate proiectul guvernului, îi impută că pentru realizarea obligativității lasă lucrurile aproape cum sunt, adică fără satisfacerea acestei cereri de prima importanță, și că în celelalte priviri, cu toată aprobarea ce o dă școalelor normale pentru pregătirea învățătorilor și înlocuirii concursului pentru numirea lor, însă găsește alte măsuri rele, în contra cărora aduce argumentele d-sale.

D-lor senatori, prima chestie, ce ne desparte și unde trebuie să vă arăt, cari sunt punctele de vedere ale proiectului meu de lege, și pentru ce eu nu pot adopta propunerile onor. d. Poni, este relativă la obligativitatea învățământului elementar. Importantă chestie, pe care să o discutăm acum în liniște și metodic.

În proiectul meu, în tot modul meu de a vedea, chestia se prezentă astfel: Era o vreme la noi în țară, acum vro 30 de ani, când învățământul public era îmbrățișat de toate clasele societății, era pe vremea Eforiei școalelor. A face ceva pentru școală, a face o școală, a contribui cu bani, cu donațiuni, prin testamente, cu activitatea sa, cu activitatea celor mai înalți din societate întru lățirea învățăturii, era pe atunci un titlu de onoare, recunoscut de toți și pentru toți. Aceste vremuri s-au schimbat, din nenorocire, cel puțin într-o parte a societății.

Astăzi din contră s-a lățit între mulți oameni un fel de temere în contra școalei, și entuziasmul cel vechi a dispărut. Nu mai este pretutindeni, cum era pretutindeni, vaza corpului profesoral, ca la 1864 de exemplu. Astăzi în o parte a

opiniunii publice, a societății, se ridică contestații în această privire. Dacă această slăbire a interesului viu pentru școală este în clasa cultă, dacă această îndoială asupra valorii mersului instrucțiunii și a corpului profesoral s-a produs în orașe, cum trebuie să fie efectul asupra săteanului, la care mai ales trebuie după Constituțiune să lățim învățământul elementar?

Descurajați dar de cele ce se petrec în orașe, astăzi, mai mult decât în trecut, sătenii sunt în mare parte recalcitranți în contra lățirii școalelor, recalcitranți la obligația de a-și trimite copiii la școală. Pe când în orașe este o așa de mare afluență a copiilor la școală, încât în atâtea orașe localurile cari le avem nu sunt încăpătoare și este o adevărată greutate la începutul anului școlar să te vezi silit din lipsă de localuri să respingi cereri de înscrieri, la sate, acolo unde sunt școale, se aud plângeri generale din partea învățătorilor și revizorilor, că frequentarea lor este slabă. Iată deosebirea între orașe și între sate: părinții orășenilor vor să-și dea copiii la școală, sătenii în mare parte nu vor să-și dea copiii la școală. Ce trebuie făcut?

Tendența ce o urmărește proiectul este de a nu înăspri această stare de lucruri prin penalități, prin mijloace coercitive – aci de altmintreli este de acord și onor. d. Poni, – ci prin o deșteptare progresivă a interesului săteanului pentru școală. Dacă am putea câștiga, prin câteva mijloace nemerite, interesarea sufletească a însuș țăranului pentru școală, înțelegeți că atunci problema lățirii învățământului în sate ar fi ca și rezolvită.

Ce trebuie să facem? Sunt câteva propuneri în proiect, despre a căror importanță și efect practic îmi pare că nu și-a dat seamă onor. d. Poni, este mai ales una despre a căreia importanță și-a dat poate seamă onor. d. Poni, dar a ocolit-o cu flori retorice. Nu trebuie mai întâi ca țăranul nostru să vază în școală nici un fel de piedică la alte interese ale lui, d. e. la interesul agonisirii micei sale averi, la lucrările câmpului; și fiindcă copiii de țărani după obligativitatea de la 9 la 15 ani, ar trebui să fie luați la școală și într-o vârstă, unde pot fi

folositori la lucrarea câmpului, proiectul de reformă propune ca să se introducă din 10 în 10 zile, în totul 30 de zile, vacanță de școală în timpul diferitelor munci de câmp, așa încât țăranii să nu se poată plânge că școala le răpește un mijloc de înlesnire pentru munca câmpului.

A doua măsură de reformă propusă. Am discutat partea aceasta cu mulți învățători, pe care-i credeam mai cu minte, și cu unii revizori școlari. Copiii de țărani – mi s-a spus – mai ales cei de la munte, sunt mai înceți cu dezvoltarea inteligenței, copiii orășenilor sunt precoci, sunt mult mai vioi. Copiii de țărani la noi fiind în starea de astăzi prea înceți, să nu-i silim la școală, când sunt încă prea cruzi; fiindcă ceea ce în orașe este pentru copiii vârstă de 7 sau 8 ani, este pentru sate vârsta de 9 ani. Și atunci am propus, ca obligativitatea să înceapă de la o vârstă așa încât să nu ceară de la început prea mult de la inteligența copilului de sătean. O mică reformă, dar tot în acest sens de a nu face din școală ceva străin sau prea greu pentru sătean.

O a treia reformă. Eu sunt convins că pentru atragerea mai bună a interesului țăranului de școală se cere în prima linie un învățător cu minte. Bun învățător, bună situație a școalei din sate, bună situație și în privința intereselor țăranului pentru școală. Rău învățător, învățător ocupat cu altele, cu chestii de agitări d. e., rea, stare a școalei. Vrea să zică: o îmbunătățire a corpului învățătorilor, o mai energică disciplină se încearcă – voi arăta îndată cum în proiectul de lege.

Însă, d-lor, aceste trei îmbunătățiri îmi par încă prea slabe pentru a deștepta, pe cât trebuie, interesele țăranului din lâncezeala firească în care se află încă astăzi. De altminteri, ce puteți aștepta mai mult de la un popor, care până mai ieri se afla sub oarecare dependență de Turcia, care de abia de 30 de ani se apropie de ideea statului în accepția modernă, care abia de 50 de ani a început să știe ce e învățământul. Ne vorbea onor. d. Poni de legea franceză din 1882 asupra obligativității

învățământului elementar! Puternica Franță, a cărei mișcare de cultură europeană în privința școalelor datează de multe secole – numai Sorbona datează de peste 600 de ani – dacă Franța de abia la 1882 își făcea din obligativitate o realitate, ce așteptăm de la noi?

Aici nu ne putem plăti cu iluzii și cu utopii. Aici trebuie să ne dăm seamă de starea reală a săteanului nostru în momentul evoluției sale firești de astăzi și să căutăm fără nici o prevențiune starea spiritului său – căci la spiritul său se adresează școala, să căutăm în acest spirit, în sentimentul lui adevărat, dacă putem găsi vreun izvor de interes mai înalt, care să-l putem folosi pentru școală.

D-lor, eu am recunoscut că un asemenea interes mai înalt, pe care l-am putea revărsa asupra școalelor din sate, este religiunea, simțimântul religios în săteanul român și prin urmare biserica. Orcât de regretabil ar fi ceea ce se constată în unele locuri, că mai ales de când cu introducerea noului cod civil, adecă a căsătoriei civile, poate din cauza formalităților și cheltuielilor, a început a slăbi în țăran simțul religios și că în unele sate se contractează acum căsătoria fără știrea lui Dumnezeu, cum s-ar zice, adecă fără Biserică, totuș rămâne adevărat că, în cazurile importante ale vieței, țăranul astăzi ca și înainte se adresează după toată deprinderea spiritului său, după tot obiceiul strămoșesc, la biserică. La botez, la cele mai multe cununii, la moarte, la marile sărbători, țăranul vine la biserică și dovedește simțimânt religios.

Iată deci un simțimânt ideal pe care îl găsim încă viu în inima țăranului și de care trebuie să apropiem școala din sat, dacă voim să i dăm o putere sufletească așa încât țăranul din adevăratul lui interes să o îngrijească și să o susție. Dacă e așa, dacă găsim încă o vie realitate de simțimânt religios în țărani, acesta trebuie întărit și trebuie îndreptat și spre întărirea învățământului. Atunci școala, școala care trebuie din ce în ce lățită, nu trebuie înstrăinată de biserică, și dacă

prevedem mijloace pentru pregătirea învățătorilor laici numai după metoadele pedagogice moderne – și aceasta va rămânea partea principală a direcțiunii, trebuie însă în acelaș timp să alipim școala de Biserică, dând posibilitatea ca preotul, pedagogicește pregătit, să fie și învățător.

Aceeaș îngrijire ce trebuie să o poarte săteanul și comuna pentru biserică, va fi adus să o poarte și pentru școală, și unde e un turn cu clopotul bisericei să fie un turnuleț cu clopotul școalei. Neaflând dar alt interes ideal în țăran, cu care să-l putem atrage spre școală, trebuie să ne întemeiem pe ceea ce găsim, pe simțimântul lui religios, și cu el împreună să deșteptăm și să întărim interesul pentru învățământ. (Aplauze.)

Plecând de la acest punct de vedere, proiectul de lege cuprinde pentru școalele elementare două dispoziții în direcția indicată. Cea dintâi este o manifestare accentuată de respectul cuvenit religiunii și bisericei noastre de stat din partea corpului didactic și a școlarilor. Menținând art. 73 din vechia lege, noul proiect adaogă la art. 60 obligațiunea pentru institutori, ca și pentru învățători de a se duce duminicele și sărbătorile cu copiii lor din școală la biserică, și școlarii să formeze, pe cât se va putea, corul bisericei. (Aplauze.)

Acum doi ani și jumătate, vara, într-o scurtă călătorie de inspecție ministerială, s-a întâmplat să fiu o duminecă la Târgu Jiu. Întrucât sunt ministru al cultelor și fiindcă în țara noastră religiunea ortodoxă e religiunea statului, cred de datoria mea să mă duc și la biserică. Am fost și în acea duminecă de la Târgul Jiu cu prefectul și cu câteva autorități. Erau puțini oameni în biserică, și puțini copii. Când am ieșit noi din biserică (presupun că era cea principală din Târgul Jiu, așezată într-un maidan spre ulița principală) și când mergeam spre casa prefectului prin strada cea mare, am trecut pe dinaintea unei cafenele, și pe când noi veneam din biserică, ieșeau din cafenea și ne salutau câțiva institutori ai școalelor de acolo. (Aplauze.)

I-am chemat la mine și le-am spus, tot așa liniștit, d-lor (căci aici este chestie de convingere, și veți vedea ce greu este astăzi convingerea fața cu mulți institutori și învățători de ai noștri și ce opintiri trebuiesc făcute) și le-am spus: „d-lor, nu se cade! Sunteți învățători, sunt părinți aci, aveți și religiunea în programele dv. de școală, fiți model pentru părinți; nu se cade să stați la cafenea când lumea ceailaltă merge la biserică, nu înstrăinați de școală simțimântul religios". Și mi-a părut că m-au înțeles. M-am informat în urmă, că cel puțin în Târgu-Jiu s-au îndreptat lucrurile, căci eu cred că este o îndreptare aceasta.

A! d-lor, și eu sunt cu totul de părerea principelui Grigorie Sturdza, când este vorba de cercetări științifice, când este vorba de învățământul din școalele superioare. A avut dreptate principele Sturdza să revendice în contra d-lui Dimitrie Sturdza dreptul de discuție liberă a orcărui sistem filosofic, drept pe care și eu îl revendic. Dar când este vorba de a întemeia pe un simțimânt real lățirea școalei elementare, trebuie să iai lumea noastră așa cum o găsești, în starea actuală a evoluții și să fii fericit, dacă mai găsești printre oameni un element ideal, pe care să-l întrebuințezi pentru întemeierea culturei tale în toate direcțiile. (Aplauze.)

A doua dispoziție a proiectului de lege în senzul indicat prevede (art. 305) ca învățătorii sătești să fie luați întâi din cei ce au absolvit școala normală specială, dar că în această școală să fie un curs de pedagogie așa întocmit, încât seminariștii cu 4 clase să-l poată urma și, odată pedagogicește pregătiți, când vor fi preoți, să poată fi și învățători în sat. Și aceasta conform exemplelor tipice din acele țări, unde s-a lățit învățământul în modul cel mai binefăcător. În Prusia, unde parohul protestant și școala merg mână în mână, unde parohul poate fi și învățător și unde chiar inspecția școalelor primare a putut fi dată Bisericei, obligativitatea instrucțiunii, întemeiată pe un simțimânt religios puternic, a putut deveni

o realitate. Religiunea a contribuit la rezultatele de azi. După aceste exemple și în urma acestor reflecții am introdus în proiectul de lege modificările arătate.

Ați simțit, d-lor senatori, nu mă îndoiesc, toată importanța acestei părți a discuției. Aici este vorba de o chestie de princip, și principiul proiectului guvernului este în luptă cu un princip contrar. Între amândoă este un abis, care le desparte. Și acum mă întorc la discursul onorab. d-lui Poni și mă întreb: ce poziție precizã ocupă discursul d-sale în această chestie capitală? Sau poate d-sa acopere toată discuția și asterne retorica peste abis?

Ca să vă dați seamă de toată gravitatea lucrului, trebuie să vă arăt mai întâi, ce spirit domnește în această privință într-o parte a corpului didactic, mai ales a celui din Iași, și apoi să vedem ce spirit pare a reprezenta discursul d-lui Poni?

Acum, de când se discută acest proiect de lege în Senat, am primit din partea corpului institutorilor din Iași un memoriu imprimat, în care își arată și ei câteva modificări. Trebuie să recunosc, vă voi cita pasagiul de la sfârșit, că se exprimă cu perfectă bună-cuviință și cu o mare bunăvoință pentru mine personal. Vă citesc partea finală:

> „Rugăm pe șeful nostru și al instrucțiunii publice, autor al acestui proiect, să binevoiască, a primi omagiele noastre de recunoștință pentru perseverența ce a desfășurat și desfășură în reformarea în mare parte a legii, prin introducerea unor îmbunătățiri simțitoare."

Eu am fost fericit, să citesc aceste rânduri. Le mulțumesc de aci acestor institutori. Fiindcă, d-lor senatori, în materie de învățământ, unde nu se lucrează cu forța materială, unde nu putem vorbi de o disciplină reglementară ca la miliție, unde nu avem a face cu un corp tehnic, unde avem a face numai cu inima și cu mintea oamenilor, cari *sufletește* trebuie să lucreze asupra copiilor, și prin urmare *sufletește* trebuie să fie și ei conduși spre direcțiunea în care este bine să lucreze într-o

asemenea parte a administrației publice trebuie mai ales să fie un raport reciproc de încredere între partea care dirige și partea care este dirigiată; și aceasta pe toată linia: între ministru și corpul profesoral, ca și între corpul profesoral și școlari și părinți. Numai așa se poate face buna creștere a nouelor generații.

Este cu putință să vă închipuiți, – mă gândeam la d. Sturdza, – ca un general comandant de armată, conștiențios de altminteri și priceput, să vie și să zică: fiindcă văd atâtea defecte în instrucția și în disciplina ofițerilor și în disciplina soldaților, trebuie mai întâi să-i îndreptez cu strășnicie, și sub acest cuvânt să verse atâta venin asupra lor încât să revolteze corpul ofițeresc în contra sa; este cu putință, vă întreb, ca un asemenea comandant de armată să conducă pe acești ofițeri în răsboi și să le ceară izbânda? (Aplauze.) Sever? Da! Să îndreptezi? Da! Dar sever și îndreptător cu deșteptarea încrederii și entuziasmului corpului aceluia, cu care vrei să lucrezi! Aceasta este ceia ce trebuie să facă un ministru. (Aplauze.)

Sunt dar fericit că-mi arată încredere o parte a corpului profesoral din Iași. Am și eu încredere în partea cea bună a lor, și împreună simțind ce trebuie să facem, numai împreună vom putea merge înainte spre îndreptarea școalei.

Dar acum să vedeți, care este cea dintâi obiecțiune ce mi se face la proiectul de lege, în memoriul citat. Și dacă la vârsta mea, căci am deja 51 ani, sunt destul de bătrân ca să pot avea onoarea de a spune cuiva *părintește* observațiunile mele, atunci aș face de aci institutorilor din Iași părinteasca observare, că sunt pe o cale greșită asupra acestui punct și sper că, gândindu-se mai bine la toată importanța materiei, vor reveni.

În art. 60 din proiectul meu se zice:

> „Dumineca și sărbătorile cele mari toți școlarii se vor aduna dimineața la școală și se vor conduce la biserică de director sau de câte un institutor. Pe cât se va putea, școlarii vor forma corul bisericei."

La aceasta întâmpină memoriul institutorilor din Iași:

> „Prin acest aliniat se cere prea mult de la institutori și învățători, dacă se obligă ca nici în zilele de sărbători să nu aibă ziua întreagă liberă pentru interese familiare și repaos, mai ales că școlarii cursului primar fiind cu mult mai mici decât cei din cursul secundar, când se însumează la un loc din toate clasele, este cu greu a-i ține în o ordine complectă așa cum trebuie să stea în biserică timp de două sau trei ore. Natura lor e zburdalnică și recreativă și de aceia în timpul prelegerilor s-a văzut necesitatea de a se prevedea în regulamentul școlar câte o recreație de 10 minute la fiecare oră. Cerem dar cu *insistență* ca de la art. 60 să se excludă aliniatul acesta, lăsând această datorie în sarcina părinților, iar duminicile și sărbătorile să fie depline zile recreative pentru institutorii și învățătorii obosiți din timpul săptămânei".

Așadar, prima cerere ce mi-o fac institutorii din Iași în acel memoriu este de a nu merge cu școlarii lor la biserică. Ce este aceasta? Ce însemnează acest simptom caracteristic, venind mai ales din partea institutorilor de la Iași?

Aici suntem datori să clarificăm situația cu toată preciziunea. În Iași este o puternică acțiune de idei politice, manifestate de puțin timp în țara noastră; mă grăbesc a zice: o direcție politică contrară direcției noastre, avem a face cu un adversar din principiu. Această direcție adversară este reprezentată printr-un foarte bun, după părerea mea cel mai bun jurnalist ce-l avem astăzi în țară, totodată un deputat marcant din opoziție, prin onor. d. George Panu. D. Panu posede multe cunoștințe, scrie bine, este logic în modul d-sale de a cugeta și de a vorbi, iar convingerea d-sale se rezumă astăzi în ideile unei democrații radicale înaintate, la a căror realizare aspiră ca la un ideal al viitorului politic al acestei țări, idei pe cari de altminteri n-am acum să le discut în întregimea lor, idei pe cari le susține cu o mare dezvoltare de talent și cu o strânsă

înlănțuire, consecvente între ele. Ca o urmare a acestei democrații radicale, ca o aplicare a spiritului de politică pozitivă sau pozitivistă, este și împotrivirea în contra lățirii simțimântului religios și a influinței Bisericei în școală.

La discuțiunile în comisiunea bugetară împotrivire în contra facultății teologice; la o discuție, ca aceasta, împotrivire în contra susținerii religiei ortodoxe într-o mai largă măsură pentru școalele primare; împotrivire ca preotul să fie învățător; împotrivire din princip, când este vorba să se dea mai multă autoritate Bisericei și să câștigăm anume Biserica în folosul școalei pentru săteni.

Nu știu și n-am să mă ocup în politica practică a generațiilor actuale, care va fi rezultatul evoluțiunii în viitor a statelor europene și a statului nostru. Chestiile sociologice sunt prea grele, și nici o explicare pe deplin asigurată, nu se poate face astăzi. Dar ceea ce știu și de ce sunt convins, este, că pentru starea noastră de astăzi și în timpurile apreciabile ale activității noastre politice, acest radicalism democratic trebuiește combătut ca ceva periculos și în orce caz prematur, și nu este mai mare greșeală în politica practică decât ignorarea fazelor treptate, prin care trebuie să treacă evoluțiunea unui popor. Prin urmare direcția d-lui Panu găsește în noi adversari hotărâți.

D. Poni, pardon: d. Panu, – nu este deosebire mare după discursul d-lui Poni – d. Panu, în activitatea sa, cu zelul ce-l are pentru propaganda convingerilor sale (și în această privire mulți l-ar putea și ar trebui să-l imiteze, nu să adopte principiile sale, dar să-l imiteze în neobosita sa activitate de propagandă), d. Panu arată un interes foarte acut și este foarte abil în aceasta, la dezvoltarea școalelor, la tot ce privește instrucția. Se înțelege de la sine: un om, care în viitor își aruncă speranța, cată să-și pregătească viitorul și în fragedele inteligențe ale școlarilor. Este dar foarte important pentru d-lui de a-și atrage simpatiile corpului profesoral; și în *Lupta* veți găsi multe articole relative la școală, și pentru susținerea

interesului material al corpului didactic, și pentru direcția intelectuală, în toate privirile. Această activitate a d-lui Panu a ajuns la rezultatul că foaia d-sale este foarte răspândită între institutori, învățători și profesori, mai ales la Iași, și aceste începuturi de direcție radicală se lățesc pe zi ce merge, se infiltrează, astăzi își numeră aderenți, d. Panu își celebrează prin banchete publice aniversare, și la aceste banchete asistă relativ mulți profesori. Bine face d. Panu, consecvent lucrează; așa trebuie să meargă înainte un propagator de idei politice. Dar și noi trebuie să combatem principiile acestei direcții și infiltrarea lor, cu toate mijloacele legale.

Onor. d. Poni, ce răspunde la încercarea proiectului meu de a face ceea ce ați oameni cu minte au dorit, au afirmat în trecut și în Cameră, a cerut-o și actualul prezident al Senatului: apropierea între biserica și școala din sate? Pentru a face aceasta cu putință, proiectul admite ca și seminariștii preoți cari au absolvit un curs de pedagogie să fie învățători, și pentru a admite aceasta, am făcut o derogare la regula că în școalele normale pentru pregătirea de învățători să fie numai interni, și am permis tocmai ca la acel curs de cel puțin un an de pedagogie specială să poată asista și cei cu 4 clase seminariale pe lângă cei cu 4 clase gimnaziale.

Ce întâmpina d. Poni în discursul d-sale? Relevă d-sa intenția evidentă a acestei părți a proiectului, sau învăluie tocmai această tendență? Eu voi dovedi învăluirea, voi dovedi floarea retorică, prin care acopere abisul de principii hotărâtoare în această chestie.

D. Poni zice la pag. 210 a *Monitorului* – sunt așa de multe zise, d-lor senatori, încât mi-am însemnat paginele atacurilor contra proiectului de lege ca să le regăsesc mai iute:

„Vasăzică, pe lângă tinerii pe cari vor căpăta în școala normală atât instrucția generală apropiată, cât și practica pedagogică, cât și creșterea educativă, pot să fie institutori

primari și tinerii cari și-au făcut tot învățământul și educația într-un gimnaziu, într-o școală orunde."

Cum „într-o școală orunde?" Nu într-o școală orunde, ci numai în seminarul preoțesc.

Dar d. Poni revine încă o dată asupra chestiei acesteia, cu aceeaș învăluire a principalei tendențe a proiectului:

După ce aprobă de altminteri școalele normale cu internate pentru prepararea învățătorilor, adaogă:

> „Ceea ce face însă pe de o parte, o strică pe de alta, prin dispoziția ce am citat, că orce tânăr care va fi terminat patru clase gimnaziale, or de unde ar fi el, orce moralitate ar fi avut el, poate să fie primit în școala normală, ca extern, să asculte cursul de pedagogie și după aceea noi să-l considerăm că este bun de a-l trimite să învețe copiii la țară. Sistem detestabil, d-lor, în contra căruia mă ridic din toate puterile mele."

Cum? Or de unde ar fi un tânăr? Așa zice proiectul de lege? Este oare accentul proiectului pe cele 4 clase gimnaziale? Să vă citesc proiectul de lege ca să vedeți de ce este vorba.

Art. 305 – pag. 47 a raportului.

> – „Nu pot fi numiți învățători cu titlul provizoriu decât:
> 1. Absolvenții unei școale normale;
> 2. Preoții cu certificat despre examenul din pedagogie și didactică prevăzut la art. 280 și 283;
> 3. Absolvenții a patru clase gimnaziale și cu certificatul examenului de pedagogie și didactică."

Așadar în prima linie seminariștii și în a doua linie absolvenții cu 4 clase gimnaziale.

De ce atunci în critica d-tale, d-le Poni, de ce imputi de două ori, că aduc pentru școala normală pregătitoare de învățători oameni de orunde?

D. P. Poni. Absolvenți a patru clase gimnaziale, este exact.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Dar nu este exact „de orunde" și mai ales nu este exactă ascunderea că în prima linie sunt preoții seminariști, onor. d-le Poni. Când proiectul de lege în prima linie are o asemenea tendență în orce caz importantă, un om competent în ale școalei, care nu vrea să acopere cu fraze retorice realitatea lucrurilor, poate să o critice, dar atunci pe față, să zică exact: preoții seminariști în prima linie, și oamenii de orunde – cum zice d. Poni – în a doua linie. Căci sistemul de a învălui adevărul este detestabil, onor. d-le Poni. (Aplauze.) De două ori ați repetat aceaș lucru, și treceți sub tăcere tocmai partea cea mai principală? Foarte abil lucru ca oratorie, dar abilitatea merge până când o descoperi. (Ilaritate.)

D. Poni mai zicea că trebuia să țin seamă dacă nu de ce s-a lucrat la noi în țară, de cel puțin de ce s-a lucrat în străinătate, și a citat ca exemplu ceea ce s-a lucrat în Franța. Citatul acesta este cel mai caracteristic pentru discursul d-lui Poni.

V-a vorbit despre școalele comunale din Franța, cum s-au cheltuit acolo milioane pentru învățământ și cum Franța s-a decis să aplice principiul obligativității în toată realitatea lui. Iată cuvintele d-lui Poni:

> „Francia se decide și ea în fine să aplice principiul obligativității. Legea relativă la această materie este promulgată la 1882, și prin măsurile luate printr-însa, se obțin, într-un timp atât de scurt, rezultate cari au impus admirația lumei întregi."

Admirațiunea lumei întregi pentru legea din 1882? Lumei întregi?! În sistemul de filosofie pozitivă al lui Auguste Comte, admirabilul rezumător sintetic al științelor exacte, se dă un bun sfat pentru oamenii de știință: să nu întrebuințeze cuvântul „Univers", la noi: lume întreagă, fiindcă este confuz, prea puțin preciz. Lumea întreagă a admirat legea franceză de la 1882, onor. d-le Poni? Știți care este legea de la 1882? Legea lui Jules Ferry, al cărei accent principal era scoaterea religiei din școala elementară, laicizarea, neutralitatea religioasă a școalelor primare. Mișcarea puternică ce a iscat-o în Franța

legea lui Ferry este aruncarea Simbolului Credinței creștine, a imaginilor religiei creștine din școale. Aceasta este legea franceză din 1882. Este acea acțiune a democrației înclinate spre radicalism, care aducându-și aminte de vorba lui Gambetta: *„Le prêtre, voilà l'ennemi"* (Preotul, iată dușmanul), a aplicat în școalele primare această vorbă și a izgonit preoțimea și religia din învățământul elementar.

Se contestă aceasta? Nu se poate contesta, este exact, am legea aci. Nu fraze, ci legea. Se zice, în acea lege, că în toate școalele private este facultativ învățământul de religie, în școalele publice ale statului nu se mai dă deloc. Institutorii n-au să mai predea religia; cultul religios nu trebuie să mai fie în școalele statului, o zi pe săptămână se da vacanță ca să-și caute de religie părinții cu copiii lor cum vor voi, căci școala este neutrală, ca să o frecventeze și ovrei, protestanți și necredincioși. Democrația pozitivistă trebuie să se arate indiferentă pentru religie. Aceasta este legea lui Jules Ferry de la 1882, onor. d. Poni.

D. Poni. Am vorbit relativ la obligativitatea învățământului. Aceasta este legea din 1886, despre care vorbiți dv.

D. Maiorescu, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. Nu este exact.

Legea de la 1882 este aceasta. Nu sunteți bine informați. Legea din 1882, care a introdus obligativitatea, împreună cu izgonirea religiei, are următorul cuprins, pe care vi-l citesc din manualul oficial al institutorului francez et Chauvin:

> „Loi du 28 Mars 1882. Cette loi, soutenue devant les Chambres par M. Jules Ferry, consacre deux principes: la neutralité de l'école au point de vue confessionel et l'obligation scolaire.
>
> L'instituteur n'est plus chargé du rôle de répétiteur dans l'enseignement religieux. Mais la loi prend les précautions pour que les familles puissent facilement envoyer les enfants aux instructions religieuses de leur culte. Les écoles chômeront, à cet effet, un jour par semaine, en dehors du dimanche. L'enseignement religieux restera facultatif dans les écoles privées. Résumé: Consécration de deux principes, par loi du 28 Mars 1882. Neutralité religieuse de l'école et obligation scolaire."

Religia este ștearsă din școalele publice, facultativă în cele private. Aceasta este partea esențială, cea mai caracteristică a legii din 1882.

Legea din 1882 – ne afirmă d. Poni – a făcut admirația a toată lumea. Este o regulă de metodă inductivă, adecă a științelor exacte, de a nu se face generalizări pripite, de a nu se conchide pentru unul, două sau douăzeci cazuri la toate cazurile, de la un om, 2 oameni, 20 de oameni la „toată lumea"! D-ta o admiri fără îndoială, d-le Poni, legea din 1882, eu însă nu. Dar să ne întrebăm: o admiră alții competenți în ale școalelor? D. Sturdza nu este aci, d-lui care a invocat pe d. Poni ca sprijin pentru vederile d-niei-sale, dar sunt și alții care au fost în Germania, poate și în Anglia. Și ce alte state de cultură să pun alături de Franța pentru a vedea pretinsa admirație a lumei întregi, dacă nu Germania și Anglia? Știut este, că nu există școli primare în Prusia, care să nu fie puse sub autoritatea preoților, nu există școli primare în sate, care să nu aibă învățământul religios ca un fundament de învățământ, nu există școli în Anglia, unde să nu fie învățământul religios ca bază. Și prin urmare pot adăoga acum: nu pot exista între mii de pedagogi englezi și germani, decât excepții cu totul izolate, necunoscute în public, nu există în toată pedagogia oficială a Statelor Germaniei și a Angliei cineva, care să fi aprobat legea lui Jules Ferry din 1882, cu izgonirea învățământului religios din școale. (Aplauze.)

Toată lumea admiră legea lui Jules Ferry? O admiri d-ta, o admiră aderenții democrației radicale, o admiră pozitiviștii, o admiră școala lui Gambetta, dar cea mai mare parte, pot zice unanimitatea pedagogilor din Englitera și Germania se pot mira de ea, dar nu o pot admira.

Și cine a afirmat aici în Senat, că toată lumea a aprobat acea lege și s-a năpustit asupra mea că n-am ținut seamă de ea, a afirmat o inexactitate și a învăluit adevărul. (Aplause prelungite.)

Ședința Senatului de joi, 14 februarie

Domnilor senatori, un proiect de lege asupra învățământului unei țări trebuie să ție seamă de starea spiritelor acelei țari în momentul în care se prezentă, și prin urmare firește s-au adus în discuția generală asupra proiectului de față elemente, cari caracterizează această stare a spiritelor și în privința cărora trebuie să ia o hotărâre proiectul de lege ca direcție de învățământ.

S-a vorbit astfel – pentru a lega vorbirea de astăzi cu cea de ieri – de necesitatea mai simțită a disciplinei și a controlului. S-a exprimat de d-nul Sturdza teama că într-o parte a corpului profesoral este tendența, cum zicea d-sa, de a deveni stat în stat și de a face ca legea să fie mai mult în folosul lor decât în al școalei. Mi-am permis eu a adăoga, în discuția relativă la obligativitate, necesitatea de a mai întemeia școala din sate pe sentimentul religios al țăranului, și am atins un alt curent, un curent contrariu, care începe a se manifesta la noi, curentul democrației radicale. Ca un al patrulea element în discuție, de care trebuie să ținem seamă, voi mai adăuga astăzi, când va fi vorba despre inamovibilitatea învățătorilor rurali, cerută de d. Poni, unele rezultate caracteristice ale libertății presei și începuturile mișcării socialiste la noi în țară. Voi termina cu relevarea începerii industriei noastre, căreia trebuie să-i corespundă în învățământ direcția spre școalele reale.

Din aceste puncte de vedere m-am încercat să răspund la atacurile aduse în contra proiectului meu de lege și voi continua și voi termina cu cele ce am de zis într-o discuție generală în contra interesantului discurs al onor. d-lui Poni.

Discursul d-sale are pentru mine avantagiul de a fi cel puțin imprimat cu textul său autentic în *Monitorul Oficial*, așa încât să nu fiu silit a recurge numai la aducerea mea aminte, ca pentru celelalte discursuri; și mai are avantagiul că toți câți au combătut proiectul, s-au referit anume la el, el este prin urmare cuiul discuției, de care este aninată între altele și concluzia discursului onor. d-lui Sturdza.

Am relevat de la început modul de discutare al d-lui Poni și în primele cuvinte vă ziceam că d-sa prin propoziții generale sau, cum mă exprimam, prin frunze, prin flori de retorică, acopere abizurile cari despart divergențele de princip.

Se înțelege, d-lor senatori, că îndărătul unei propoziții generale se pot adăposti cele mai diferite tendențe și cele mai contrare cugetări individuale. Însă atunci când ai a face cu un proiect de lege preciz, trebuie din diferitele posibile cugetări să te hotărești pentru una sau pentru alta și să spui: aceasta este tendența ce o aprob, aceasta este tendența ce o combat. Așa se face politica clară și onestă, și fiecine știe ce să aleagă și ce să respingă.

De aceea, în ședința de ieri, din primele cuvinte ale discursului d-lui Poni, cari vorbesc de legea cea rea de 1864 și de modificarea ei după 6 luni, am scos aceste cuvinte din generalitatea lor nehotărâtă și le-am adus la realitatea precisă, arătându-vă cum cele 2 articole ale legii modificatoare, în loc să fie o îmbunătățire, erau o slăbire a legii din '64, era numai o modificare pentru sporirea vacanțelor și o altă modificare pentru trebuințele profesorilor de a avea și alte ocupații...

D. G. Mârzescu. Era necesară modificarea.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Am trecut apoi la un obiect mai important al discuției, pentru care vă sunt recunoscător că m-ați urmărit cu toată atenția până la finitul ședinței de ieri, la obligativitatea învățământului, și v-am arătat că proiectul guvernului nu tinde la măsuri coercitive și se ferește de reglementări numai pe hârtie, ci voiește

să atragă în mod cât se poate de puternic buna dispoziție a sătenilor pentru școală. Căutând, pe ce simțiminte în această privință se poate rezema, proiectul găsește ca un izvor mai viu curgător în inima țăranului, simțimântul religios și vrea să adăpostească școala din sat pe lângă biserică, făcând să prospere amândouă împreună. V-am cetit articolele din proiect, care cuprind această idee, mai ales pe acela care admite la catedra din școala sătească pe preotul pedagogicește preparat, pe lângă învățătorul normalist și pe lângă gimnaziastul cu 4 clase. Aci era tendența principală a acestei modificări propuse la legea din 1864.

M-am ridicat în contra modului d-lui Poni de a combate această parte a proiectului, și i-am întâmpinat: Într-un proiect de modificare, în care accentul principal, cum ați văzut, stă în admiterea preoților la cursul de pedagogie pentru ca să poată fi învățători sătești, cum de relevă d-sa ca critică numai, de ce se admite și externi la școala normală cei cu 4 clase gimnaziale, și cum de trece sub tăcere, în cele două pasage relative din discursul d-sale, tocmai partea principală și caracteristică a modificării, adecă admiterea preoților-seminariști? Când se combat asemenea articole în amănunte neînsemnate, fără a se releva tocmai accentul principal, mă întreb: nu a înțeles d. Poni unde stă adevărata chestie? Sau a înțeles-o și n-a vrut s-o spue? Vasăzică pe de o parte tace asupra acestui punct capital al proiectului; pe de alta ne trimite ca să luăm exemplu pentru lățirea obligativității de la legea franceză din 1882, legea lui Jules Ferry; dar nici aici nu arată tendența ei principală, adecă alungarea religiei din școală, prin urmare o tendență diametral contrară la ceea ce vrea proiectul și vrea desigur și majoritatea d-voastră. Ci a trebuit tot eu să vă arăt înțelesul principal și pentru noi inadmisibil al legii lui Jules Ferry. Căci pe când proiectul nostru de lege găsește ca izvor viu, ca dispoziție sufletească a țăranului nostru simțimântul religios pe care vrea să-l întrebuințeze în folosul școalei, legea

lui Jules Ferry, căutând asemenea o puternică dispoziție sufletească în o parte a societății franceze de astăzi, se folosește din contră de ura democrației republicane în contra clericalismului.

Iată dar două mijloace de procedere cu totul opuse. Dar d. Poni nu se pronunță nici asupra unuia, nici asupra celuilalt. Atunci ce fel de discuție folositoare este aceasta, pe care o face d. Poni? Ce însemnează a spune că legea franceză de la 1882 a fost admirată de toată lumea fără a-i releva nota ei caracteristică?

Am fost dar dator pentru înțelesul precis al discuției, să înlătur vălul de cuvinte, sub cari se ascundea realitatea, și să arat cine este adversar și cine este amic, și am trebuit după starea spiritelor la noi să pun această discuție în raport cu radicalismul d-lui Panu, care este un adversar hotărât al nostru și pe care trebuie să-l combatem înlăuntrul ideilor pe care se întemeiază Constituția noastră. (Aplauze.)

D-lor, onor. d. Poni cred că în privința tendenței în favoarea întărirei sentimentului religios la noi poate fi de aceeaș părere cu proiectul de lege, pe care îl combate. Eu urmăresc ce se petrece relativ la școale, și am urmărit și discuția din Consiliul General de Instrucțiune de la septembre 1890. O am aici într-un număr al *Monitorului*, printre cărțile și actele, pe cari un amabil ușier al Senatului mi le aduce mereu de 12 zile pe această bancă. Prin urmare știu că d. Poni a susținut în consiliul general că prescripțiile catechismului și „regulele și datoriile" religiei să fie păstrate în programul învățământului elementar. O știu; dar o știu eu, o știu câțiva. Dar de unde rezultă aceasta din discursul d-sale? Eu n-am a face aci cu onor. d. Poni în afară din Senat, eu am a face cu combaterea din partea d-lui Poni a proiectului supus discuției generale a Senatului, și când vine d-sa aici în Senat și, fără a releva partea principală a tendenței unor articole propuse în proiect, le combate cu tot dinadinsul și aduce

contra lor legea franceză din 1882, adecă tocmai antagonistul simțimântului religios, ce impresie poate să producă discursul d-sale în această parte a sa? Ce impresiune? Vă pot dovedi, ce impresie! Vrea să zică, în fapt, în cugetul d-sale intim, poate că onor. d. Poni este un amic al acestei tendențe din proiectul de lege, dar nu o spune; combate proiectul fără a releva această parte care, după cât ați văzut, era de cea mai mare importanță și se cuvenea să nu fie trecută sub tăcere. Poate că d-sa este asemenea un adversar al radicalismului d-lui Panu în această privință, se poate. Dar poate mă voi fi înșelat eu acum asupra amiciției d-sale pentru această tendență a proiectului de lege; dar s-a înșelat și d. Panu asupra inimiciției d-sale în contra radicalismului democratic.

Onor. d. Panu, care este foarte abil redactor al *Luptei* și știe ce trebuie să convină lectorilor săi ca să lățească propaganda sa printre ei – și v-am arătat, că o lățește mai ales în corpul profesoral – d. Panu, care în jurnalul d-sale își publică de regulă numai discursurile sale de teorii și de propagandă și nu s-a pomenit să publice vreodată discursurile altuia de păreri contrarie: publică, tocmai în zilele aceste, și în numărul de astăzi, fără nici o observare, fără nici o întâmpinare, din tot ce s-a discutat aici în Senat, numai discursul d-lui Poni, și-l publică pe prima pagină a *Luptei*. Îi convine d-lui Panu să-l publice. Vasăzică impresia ce a făcut discursul d-lui Poni asupra radicalilor este că, sub generalitatea sa de fraze, prin care combate proiectul de lege cu arătata tendență, se pot adăposti și scopurile radicalismului.

Se înțelege acum de ce am stăruit de la început să dau la o parte perdeaoa de cuvinte, cu care onor. d. Poni a învăluit discuția, și să aduc la toată claritatea necesară direcția ideilor, care se exprimă prin proiectul de lege, pentru ca să știm, cine este amic și cine este adversar de principii.

D-lor senatori, trebuie să trec la o altă parte a discursului d-lui Poni, o parte numai specială, dar care este pusă tot în

legătură cu școala normală pentru pregătirea de învățători. Este o mică parte, în care onor. d. Poni a fost foarte sever cu mine. Și, d-lor senatori, nu vă mirați, dacă un ministru, atacat în așa mod și cu astfel de procederi, răspunde și el cu toată energia convicției sale, și nu cereți blândețe la exprimarea ideilor într-o situație încordată, într-o luptă de principii și poate și de alte interese, care se petrece astăzi înaintea d-voastră. Onor. d. Poni se oprește la o dispoziție laterală, care putea fi lăsată mai bine pentru discuția pe articole, căci nu avea ce căuta într-o discuție generală, se oprește la un articol din proiect, în care se zice că, pe când la școalele normale pentru institutorii urbani, este alipită o școală primară de aplicație, la școalele normale pentru învățătorii rurali nu e o școală de aplicație, ci se prevede numai că viitorii învățători să meargă la clasa I sau a II-a dintr-o școală urbană ca să-și dobândească deprinderea pedagogică în fața școlarilor. Aici observă d. Poni:

> „Nici al treilea scop care să-l urmărească școala normală nu este realizat pe deplin prin proiectul ce ni se prezintă. Am zis că în școala normală viitorii învățători trebuie să fie exercitați în profesia lor de învățători. Proiectul recunoaște că trebuie să fie o școală de aplicație pe lângă școala normală de institutori, însă nu recunoaște necesitatea unei asemenea școale tocmai la școala normală pentru învățători. Am rămas uimit când am văzut lucrul acesta; pentru că orcine s-a ocupat cu asemenea chestii, știe că modul de predare în școala rurală, unde unul și acelaș învățător are mai multe clase unite, este mult mai greu decât în școala urbană."

Orcine știe aceasta, și numai ministrul, care stă pe această bancă, nu știe nici atâta lucru! Am fost director de școală normală pentru pregătirea de învățători, am fost în sensul modern cel dintâi director al unei asemenea școli dincolo de Milcov. Am fost în Germania anume ca să văd organizarea mai de aproape; căci acolo e țara clasică a acestor școli. Și tocmai

eu să nu știu lucrul acesta pe care-l știe „orcine!" Vă pare probabil?

Un mare critic, Lessing, dă următorul sfat pentru discuții: când ai a face cu un adversar – și se vede că eu sunt adversarul d lui Poni, deși nu o știam înaintea discursului d sale când ai a face cu un adversar, care nu e tocmai prost (afară numai dacă d. Poni mă crede prost (ilaritate), căci atunci nu se aplică sfatul lui Lessing), și dacă în cele ce zice un asemenea adversar tu nu înțelegi ceva, gândește-te de 10 ori înainte de a conchide de la neînțelegerea ta la eroarea lui; căci poate el a înțeles bine și tu ești în eroare. Nu și-a zis oare onor. d. Poni că o asemenea materie, pe care o știe orcine, trebuie să o știu și eu?

Dar motivul articolului din lege este de administrație practică și de bun-simț. Școalele normale pentru pregătirea de învățători sunt mai toate situate în oraș, la noi ca pretutindeni. D. Sturdza a propus să se strămute de aci din București la Câmpu-Lung, într-un oraș mai mic, dar tot într-un oraș. Căci într-un sat nu poți avea corpul profesoral și aparatul de cultură necesar pentru o școală normală. La o școală normală pentru institutorii urbani poți atașa, și e bine să se atașeze, o școală primară de aplicație cu cele 4 clase urbane, pe care le țin internii ce se pregătesc pentru a fi institutori. E chiar o școală model. Dar la o școala normală pentru pregătirea învățătorilor rurali, ce școala de aplicație să se deschidă în orașe? O școală rurală cu 5 clase și cu 5 ani de elevi înghesuiți într-o singură sală și cu un singur învățător, precum este orce școală rurală? Dar care copil de orășean îți va veni la o asemenea școală ca să stea 5 ani în loc de 4, să aibă un singur învățător în loc de 4 și o singură sală pentru toate clasele, când are în acelaș oraș școala lui urbană cu 4 ani, cu 4 clase și cu 4 institutori?

E imposibil de a găsi pentru o școală de aplicație de formă rurală într o comună urbană școlari orășeni, cari să o frecventeze. Și de aceea deprinderea candidaților cu această

formă de școală se face chiar înlăuntru școalei normale – mai ales după sistemul lui Goltz între viitorii învățători, ei între ei, pentru ca să se deprindă cu mecanismul acestei împărțiri în 5 ani la o singură sală. Iată simpla explicare a acestui articol, care a uimit pe onor. d. Poni.

Dar să trecem la chestii mai importante pentru discuția generală. Pentru recrutarea învățătorilor rurali proiectul de lege admite că pot fi învățători rurali: normaliștii pregătiți ad-hoc, preoții cu curs de pedagogie și cei cu 4 clase gimnaziale cu acelaș curs de pedagogie, și aceasta pentru ca să nu ne lipsească numărul trebuincios de oameni mai bine pregătiți, dacă vom avea fericirea să vedem că se lățește obligativitatea învățământului cum o dorim. Pentru numirea de învățători proiectul nu propune concursul ca până acum, ci dă atestatelor absolutorii de la școalele normale pentru prepararea învățătorilor, valoarea hotărâtoare. Căci aceste atestate se eliberează de cei cari în timp de 4 ani de zile ca regulă au avut ocazia să cunoască pe fiecare candidat, atestatele poartă un număr de clasificare după valoare și merit, și cei ce au asemenea atestat pot fi numiți la locul vacant publicat, adresându-se mai întâi cu cererea lor la revizorul școlar. Și aci, după cea mai minuțioasă discuție cu atâția revizori și atâția învățători și cu unii membri din consiliul permanent, s-a formulat un articol care a căutat să dea toate garanțiile posibile de dreptate. Revizorul este numai organul administrativ intermediar însărcinat de a aduna și a clasa cererile. Și adunarea acestor hârtii s-a detașat de la minister pentru a se lăsa timp funcționarilor centrali ca să se ocupe cu alte lucrări serioase E o mică decentralizare administrativă.

Revizorul adună cererile însoțite de atestatul școalei normale cu numărul valoarei și meritul candidatului; și ca să nu fie posibil vreun abuz, însemnează atestatul, îl trece în copie într-un registru și apoi îl dă înapoi candidatului, ca acesta să se poată plânge cu temei la minister, dacă cumva l a omis

revizorul dintre aspiranți. După aceea revizorul alcătuiește lista tutulor petiționarilor, trece în ea atestatele lor cu numărul de merit și propune, conform meritului astfel constatat, cine să ocupe catedrele vacante. Ministerul examinează în consiliul permanent, decide și publică decizia prin *Monitor*, cu avizul dat de revizor, cu numărul de merit al atestatelor, cu numele acelor cari au fost înscriși ca aspiranți, pentru ca în acest chip să poată controla toată lumea interesată dreptatea acestei proceduri și decizii și ca să nu se facă abuzuri.

Onor. d. Poni primește să nu mai fie concurs ca până acum, însă în contra ce a găsit să facă obiecțiuni? Am auzit aceeaș obiecțiune în Cameră de la onor. d. Dobrescu, Constantin-Constantin. (Ilaritate.) Se zice în proiect, că revizorul, când va trimite la minister raportul său cu lista tutulor aspiranților și cu subsemnarea meritului certificatelor lor normale, va fi în drept să însoțească propunerile sale și de alte „observări" ale sale asupra aspiranților. Aceasta revoltă pe d. Poni, dar e o simplă măsură de control necesară și salutară, cu care s-ar uni d. Sturdza. Pentru ce se ridică d. Poni în contra dreptului revizorului ca să însoțească lista aspiranților cu observările sale? Cum se poate ca un om, în materie de administrație practică – lasă teoria după catedră – să tăgăduiască revizorului dreptul și datoria de a face observări. Dar ce? Numai certificatele de școală să dea dreptul exclusiv de a fi învățător? Dar să vă dau câteva cazuri, din cari veți înțelege îndată necesitatea oarecum elementară a acestui drept de observații. S-a întâmplat și sunt cazuri relativ multe, s-a întâmplat, - dar nu o dată, sunt până acum mai multe rapoarte – ca să se arate ministerului că sunt în unele școli învățători epileptici. Înțelegeți grozăvia de pericol de a pune un asemenea om în fața copiilor cu o infirmitate, care este așa de ușor de comunicat în acea stare fragedă a copilăriei! Și revizorul să nu poată face observații pe lângă certificatul de școală? Dar se mai poate ca acela care are certificatul, de altminteri bun cât pentru învățătură - ne cita onor. d. Sturdza un caz chiar de la un profesor de liceu, să aibă acum darul beției. Să fiu eu, ministru, oprit de a cere observațiile personale ale revizorului? Acesta este controlul practic ce-l vrea d. Poni? Cum se nemerește cu d. Sturdza? Dar poate că un aspirant este în ceartă și în vrajbă cu toată comuna, unde vrea să fie învățător! Dar poate că sunt aspiranți localnici, cu familia și cu casa din o anume comună și atunci ar fi poate bine să fie acolo învățători; uneori ar fi poate rău, după împrejurări, și revizorul să nu poată face cea mai mică observare? Este ciudat lucrul acesta.

A! dar poate revizorul să facă observări de alt gen? Se poate. Poate să-mi zică că este un fel de răzvrătitor al comunei? Se poate. Și bine va face revizorul să-mi facă și aceasta observare. Și aci este iarăș o chestie de princip de control, pe care să-mi dați voie să o leg cu altă parte a discursului d-lui Poni, cu chestia inamovibilității învățătorului în sate.

D. Poni care, precum vedeți, se ridică și în contra acestei slabe încercări de control cu dreptul revizorului de a-mi trimite observări, d. Poni mai cere încă (și aci îl văd iarăș în contrazicere cu tendențele domnului Sturdza) ca inamovibilitatea să se întindă și la învățătorii rurali, – pe când proiectul vrea să lase încă învățătorii rurali sub un control mai energic și mai imediat al guvernului.

Da, proiectul guvernului nu admite încă inamovibilitatea învățătorilor sătești. Dar pentru ce? Pentru că învățătorul sătesc este, cum o știți și cum rezultă din cele ce am arătat ieri, unul din factorii chemați a insufla, prin felul de a se purta, acea iubire pentru școala elementară din sat, care să fie unul din adevăratele mijloace de susținere și de lățire a învățăturei în poporul nostru de jos.

Cu toate acestea, învățătorii pentru sate sunt cei mai numeroși membri ai corpului didactic, se cer astăzi de la 2000 la 3000, și când se va realiza obligativitatea, 5000 sau 6000

vor fi necesari la noi. Vasăzică, cel mai numeros aparat de oameni cu minte se cer pentru învățământul de la țară, și ei au cea mai delicată misiune, aceea de a deștepta odată, de a scoate săteanul din acea stagnațiune în care se află, însă numai prin școală și prin ale școalei, cărora dar trebuie să se consacre exclusiv. Chestia cea mare, care unor rătăciți din ei le pare mică, este să deștepte interesul țăranului, prin citire și scriere, prin aritmetică, prin cunoașterea geografiei și a istoriei țărei, prin purtarea lor ca oameni devotați numai școalei, și când aceasta o vor îndeplini, au îndeplinit un mare progres, și-au îndeplinit toată chiemarea! Dar sunt din păcate lucruri mai ademenitoare pentru mulți din ei. Această misiune de cea mai mare importanță, adecă de a fi oamenii școalei elementare și nimica alta, precum nici nu au timp și puteri să mai fie alta, dacă au zelul trebuincios pentru ale școalei, le pare unora prea modestă. Este mult mai briliantă și atrăgătoare ocuparea superficială cu alte interese, așa de puțin precizate ca rezultat final în mișcarea socială de astăzi, cu starea politică a țăranului, cu chestia pământului țăranului față cu proprietarul, cu activitatea electorală, cu „drepturile imprescriptibile" ale țăranului și alte asemenea chestii mai picante. Față cu această situație să ne întrebăm: este prudent ca legea învățământului să prevadă în acest moment inamovibilitatea numeroșilor învățători sătești? Și vă rog, d-lor senatori, să discutăm chestia aceasta, care este nu numai importantă, ci și de oarecare gravitate, cu toată luarea-aminte, dar și în modul cel mai cumpătat, fără idei preconcepute de partid, or din ce partid am fi.

Când vorbea d. Sturdza acum 8 zile, că noi trebuie să ridicăm școala noastră imediat la nivelul culturei occidentale, mie mi părea această vorbă o mare utopie! Căci nu se poate ridica numai o parte a administrației într-un stat, ca izolată, la un nivel cultural mult mai mare, la care nu a ajuns întreg statul, din care acel resort face parte. (Aplauze.) Nu se poate ridica școala mult mai sus decât e justiția, armata, funcționarii,

miniștrii, deputații, senatorii, noi toți în mijlocia noastră. Toate acestea sunt relative și stau într-o proporție sigură, oarecum fatală, unele cu altele. Și cum să putem ajunge a ridica la noi în țară tocmai școala, tocmai corpul didactic deodată la nivelul culturei occidentale, d. e. al Germaniei, la care se gândește d. Sturdza, cu instrucția ei, cu ordinea ei de stat, cu disciplina ei? După care lege? În urma căror reflecții? – Dar ia să vă aduc în dezbaterea acestei idei numai un singur element, libertatea desăvârșită a presei la noi în țară.

În Prusia, la care se referea și d. Poni cât pentru buna preparare a învățătorilor sătești și pentru răspândirea îndeplinită a instrucțiunii primare, chiar în Prusia cu o cultură înaintată încă de sute de ani, cu acea administrație energică și solidă, cu acea armată bine instruită și disciplinată, a cării funcționare a făcut admirația... tutulor militarilor, dacă nu a lumei întregi; în această Prusie dar, unde statul s-ar fi putut considera mai asigurat în privința a mai multor libertăți, nu este libertatea presei așa de întinsă, precum este la noi, nu se pomenește această dezvoltare, acest grad al libertății, îmi permiteți a zice: această licență a presei, care este la noi.

Și în România, un stat tânăr, în care disciplina, regula administrativă, raporturile între diferitele ramuri ale vieței publice și sociale nu sunt încă întărite, care este departe de a fi consolidat, precum este energic consolidat statul prusian, unde avem chiar și în armată așa idei largi de disciplină încât putem vedea un general activ, care scrie și combate ideile guvernului în foi publice, în foaia autorizată a unui mare partid, a Partidului Național-Liberal – dacă s-ar întâmpla așa ceva în Prusia, s-ar nărui statul prusian de mirare! (Aplauze) : în România dar, unde este așa de puțină disciplină în spiritul public chiar pentru partea cea relativ mai disciplinată, pentru miliție: ne găsim cu o libertate a presei mai întinsă, mai dezvoltată, mai întrebuințată decât în Prusia.

Ce înseamnează aceasta, ce efect poate avea aceasta pentru chestia ce o discutăm aici? D-lor, nu este acum vorba de binele sau răul libertății presei în general. Și de aceea ziceam că trebuie să discutăm fără idei preconcepute, fără orce spirit de partid. Este evident, că este o grea problemă să prevezi ce va ieși dintr o societate, în care toate pasiunile și toate ideile câte le poți avea, toate știrile și toate născocirile, noutăți adevărate și noutăți false, opinii bune și opinii rele, laude și calomnii, de regulă mai multe calomnii decât laude, mai multe erori decât adevăruri, sunt răspândite prin jurnale și se vând în toate locurile, și pe strade și la tribunale și la gări și la chioșcuri, și se cumpără și de învățători și de școlari, ieftin, ieftin de tot, cu 10 bani și chiar cu 5 bani! Ce rezultat va avea această agitare din toate părțile, în toate sensurile? Se va produce cu toate aceste o evoluție a spiritelor, care să fie sănătoasă? Iacă o problemă, iacă o întrebare, la care este greu să dai un răspuns și în privința căreia nu-ți rămâne pentru moment decât observarea încordată a celor ce se petrec, fără a te pripi cu judecata definitivă. În orce caz însă Constituția noastră a dat această largă dezvoltare și a crezut că va ieși ceva folositor și din aceasta aproape absolută libertate a presei. Poate va ieși ceva folositor, poate nu.

Dar nu de aceasta ne este vorba astăzi. Eu am atins chestia numai, fiindcă stă în oarecare legatură cu discuția noastră. Și acum să ne întrebăm: ce rezultat trebuie să aibă libertatea presei noastre asupra învățătorilor, asupra școlarilor, asupra profesorilor, cărora le cerem deodată disciplină occidentală? În Prusia, unde vă ziceam că nu este această libertate a presei, au cu toate acestea învățătorii atâtea cărți, așa bogată literatură, atâtea lecturi folositoare, care le vin vrând-nevrând din toate părțile și în mod ușor accesibil, așa încât pentru tot timpul lor liber au cu ce să și hrănească mintea. Unde este un învățător prusian dar ce un învățător? unde este casă de țăran prusian, unde să nu găsești Biblia lui protestantă și calendarul cu povești morale și instrucții folositoare, și să nu găsești chiar ceva literatură, descrieri populare, o istorie a lui Christof Schmidt, o poezie, o dramă a lui Schiller, adeseaori și una și alta? Unde este învățător în Germania, care să nu aibă fie *Brehm* „viața animalelor", fie vreo altă carte de știință naturală, vreo descriere despre călătoriile din urmă, Stanley, Emin Pașa, vreo revistă pedagogică? Toate acestea sunt citite acolo, sunt răspândite, sunt gustate, este o întreagă lume literară și de literatură sănătoasă introdusă printre acești învățători!... La noi? Sărăcie absolută de mișcare literară (aplauze), nimic care să umple golul, nici un izvor care să stâmpere setea de lectură a acestor oameni, cari au învățat marele lucru „a ceti" și fac acum și pe alții să citească! Iată sărăcia, iată goliciunea intelectuală în acest moment de evoluțiune al societății noastre! Se va îndrepta fără îndoială lucrul în viitor, dar așa este astăzi. Și în această totală lipsă de hrană a minții și a inimei se vând cu 5 și cu 10 bani foi de acestea imprimate negru pe alb, și aceasta este singura literatură și lectură răspândită în întreaga populație. Prusia cu hrana ei sufletească din toate părțile, se pare că ar fi putut da zbor liber întregei libertăți a presei, dar nu l-a dat. Și noi, în această mizerie literară, am dat zbor liber tutulor părerilor, fie adevărate, fie neadevărate, fie sănătoase, fie nesănătoase!

La noi dar, dacă este să se menție în această extraordinară și interesantă mișcare a spiritelor, un sâmbure măcar de ordine închegată, dacă este ca statul, cu toate acestea stat monarhic și constituțional, să poată începe a se organiza și a se întări: înțelegeți că trebuie, mai mult chiar decât în Germania, să fie oarecare control posibil asupra unor agitări, cari se pot introduce în învățătorii sătești în afară de scopurile școalei și prin învățătorii sătești se pot lăți în mulțimea nepricepută. Dacă chiar în Prusia învățătorul sătesc este amovibil și atârnă de la controlul disciplinar al guvernului, acolo unde sunt luate

atâtea măsuri în contra pericolelor sociale, voiți ca la noi să-l facem de îndată inamovibil?

Să nu uităm, d-lor senatori, adevăratul interes al școalei populare la noi în acest moment, greutatea, despre care v-am vorbit, de a răspândi învățământul elementar prin sate, necesitatea ce se impune de a atrage pe cât se va putea mai mult inimile oamenilor spre școală. Mai ales în acest moment al vieței noastre publice este o neapărată cerință ca învățătorii sătești să aibă o așa purtare, un așa zel, o așa consacrare a tot timpului lor la școală, încât să atragă ei, prin a lor iubire dovedită de școală, pe toți locuitorii spre deșteptarea minții lor. Mai este ceva de dorit, învățătorul trebuie să atragă și simpatiile marilor proprietari de pe lângă școala satului. Ce bine ar fi pentru școala elementară, dacă am putea redeștepta interesul general, cum era înainte vreme, acum 30, 40 de ani, la prosperitatea școalelor! Toți împreună când ne vom pune, d-abia vom urni situația aceasta cu un pas hotărât mai departe!

Vasăzică, toată activitatea, toată ținta acestui om, pe care l-am pus acolo ca învățător în școala rurală, trebuie să fie aci îndreptată, și orce înrâurire, care l-ar abate de la această anume misiune de cultură, care ar introduce în capul lui lucruri în aparență mai interesante și mai picante, dar confuze și agitatoare și dezbinătoare, trebuie evitată din toate puterile. Apoi dacă ați ști – și se vede că nu o știe onor. d. Poni – starea administrativă în această privință, cum rezultă din actele ministerului! Dacă ați ști scrisorile, raporturile revizorilor, numărul reclamațiilor, cari sunt în dosare în privința, de exemplu, a mișcării socialiste care a prins și printre mulți învățători, dacă ați avea d-voastră, cum le am eu înaintea ochilor, plângerile proprietarilor cari spun că învățătorul cutare și învățătorul cutare, cu ocazia alegerilor comunale, spune sătenilor că pământurile proprietarului au să le împărțească ei între ei: ați mai avea curagiul să propuneți inamovibilitatea învățătorilor? Sau ați crede că în starea de față este necesar să

se dea guvernului putința unei represiuni imediate și sigure a tot ca este abatere de la misiunea proprie a învățătorului, așa cum am indicat-o mai nainte, a tot ce este agitare a spiritelor în afară de interesul școalei? Proiectul guvernului se pronunță pentru acest control energic, și cred că prin aceasta asigurăm mai bine și mersul regulat al școalei și împrietenirea oamenilor cu propășirea învățământului.

Dar onor. d. Poni ne mai aduce o obiecție, care merită să fie discutată, am văzut-o chiar însoțită de aplauzele unora din d-voastre. D-sa zice: A! dar o să faceți din corpul învățătorilor, care este numeros, agenți electorali, puși la îndemâna revizorilor în timp de alegeri! Să examinăm și această chestie. D-lor senatori, din exemplele citate în această lungă discuție generală ați văzut că multe se pot întâmpla în acest stat constituțional numit România, multe și extraordinare lucruri! și dacă mă întrebați: este posibil ca să fie un ministru așa de nechibzuit încât să vrea el, pe când toată tendența oamenilor cu minte este de a feri învățătorii sătești de agitările politice, să vrea tocmai el să facă din învățători cu ajutorul revizorilor școlari, niște agenți electorali? eu trebuie să răspund: de posibil este posibil. Roata constituțională se învârtește foarte iute și sistemul nostru consumă mulți miniștri; mulți miniștri și tot felul de miniștri s-au strecurat și se vor mai strecura pe această bancă. La orce asemenea măsură ce o propune un proiect de lege, este o posibilitate pentru și o posibilitate contra. Când s-ar realiza vreodată ceea ce spunea onor. d. Boerescu, adecă să se formeze opinia generală, unanimă, asupra vreunei chestii politice, ar fi admirabil. Dar nu este nici o chestie a vieței fără de controversă.

Așa fiind, nu ne rămâne decât să examinăm, ce este mai probabil, ce este mai sigur. Eu cred, că este mult mai probabil ca, prin simțimântul firesc de conservare a statului, veți găsi mai curând miniștri cari să continue a zice, cum au zis deja cei mai mulți, corpului învățătorilor din sate: nu vreau

agitație politică din partea învățătorilor. Este mult mai probabilă această siguranță decât întâmplarea să dăm peste miniștri agitatori ai învățătorilor din sate.

Dar oricum ar fi, mai rămâne o altă întrebare. Oare, măsura ce o propune onor. d. Poni ne asigură mai bine? Dacă de teamă ca să nu facem din învățători agenți electorali în favoarea guvernului (nu s-a prea întâmplat aceasta, d-lor senatori, și chiar dacă din nefericire un ministru ar fi voit să încerce acest lucru, nu i-a prea izbutit), vom da învățătorilor inamovibilitatea, vor înceta ei de a fi agitatori? Ce? Învățătorul, făcându-l astăzi independent de revizor și de acțiunea imediată a ministrului, după starea spiritelor lor de astăzi, sunteți siguri că ar înceta agitațiile politice? Le-ar începe imediat și le-ar întinde pe toată linia, și mai toate ar fi îndreptate direct și regulat în contra autorităților, în contra ordinei.

Și făcând abstracție de coprinsul ideilor politice, o asemenea agitare, după cele zise mai nainte, ar împedeca orce bună întemeiere, orce propășire a școalelor sătești, ațâțând ura și discordia între oameni, între proprietari și săteni, între săteni ei între ei. Răzvrătitorii mai ales de prin comunele rurale, care umblă după partide și după idei politice, cum devin din ce în ce mai numeroși, aceștia trebuie să fie împiedicați în încercările lor, și pentru aceasta vă rog să înarmați guvernul cu măsura cea mai energică și imediată pentru a-și putea îndeplini această datorie elementară a oamenilor de stat. Și ceea ce este mai grav, între unii din acești învățători este înrădăcinată convingerea că ei sunt chemați a reforma politica satului, ca ei au datoria și misiunea de a explica sătenilor drepturile lor politice și cum stau cu chestia împărțirii pământurilor și cu chestia socială, și ei au această convingere de bună-credință.

Era la Iași un asemenea membru al corpului didactic, cu propagandă socialistă, și eu l-am strămutat disciplinar în Dobrogea, unde nu era așa pericol: mi s-a părut că asupra turcilor din Dobrogea vor avea puțin efect ideile socialismului modern. (Ilaritate.) În orce caz revizorul școlar era înștiințat ca să-l privigheze. Am primit o scrisoare de la acel institutor, care de altminteri se arată a fi om inteligent și de bună-credință, în care îmi spune: da, domnule ministru, sunt socialist din convingerea mea că acesta este binele țarei, și am dreptul ca cetățean să lucrez conform convingerilor mele; și măsura d-tale disciplinară în contra mea este dar arbitrară și te rog să o revoci. (Ilaritate.) Păstrez scrisoarea, îmi pare rău că n-am avut timp să-i răspund – căci nu prea are timp un ministru să răspunză la toate scrisorile – poate va ceti răspunsul meu acum în aceste dezbateri.

Eu cred că este o profundă eroare nu numai a acelui institutor, dar și a altora și a multor profesori, o profundă eroare în privința exercitării libertății politice, libertății ideilor garantată de Constituția noastră. Până unde poate să meargă un învățător, un profesor cu manifestarea sau realizarea convingerilor sale politice față cu misiunea lui de învățător și de profesor?

Învățătorul și profesorul, în funcția statului, retribuit de stat, este un funcționar al statului. Aici sunt de acord cu onor. d. Sturdza. Învățătorul, profesorul are de la statul monarhic constituțional – cum este al nostru – misiunea încredințată, conform unei legi speciale a acestui stat, să facă învățământul în școale conform programului alcătuit prin o lege a statului pentru aceasta. Acest stat monarhic constituțional votează anual bugetul și-i dă leafa lui din bugetul astfel înființat. Nu se poate, și este o eroare și o falșă interpretare a liberalismului, ca funcționarul în funcție fiind, să-și răspândească și să caute a-și realiza în fapt niște idei, care ar fi resturnătoare pentru această ordine constitutivă a statului, în virtutea căreia el este funcționar și-și primește salariul său de la stat. Libertatea și libera expresie a tutulor convingerilor, aceasta este reclamată de toate spiritele mai înaintate; dar nu i-a trecut prin cap, de exemplu, celui mai înaintat, celui mai liberal cugetător politic al înaintatei Anglii, lui John Stuart Mill, ca să reclame

altceva decât libertatea individuală de a-și exprima cineva liber convingerile sale ca om privat. *„Individul în contra statului“*, zice și Herbert Spencer. Dar n-a trecut prin capul lui John Stuart Mill, n-a trecut prin mintea lui Spencer ca să reclame libertatea *funcționarului statului și profesorului statului* de a vorbi în contra fundamentalei ordine de stat, în virtutea căreia funcționează și el. (Aplauze.) Libertatea funcționarului de a ataca prin agitare pe față orce guvern, d-a lua pe de o parte din bugetul statului monarhic leafă pentru existența lui, și pe de altă parte cu această leafă a combate d. e. fundamentul statului modern, această absurditate n-a trecut prin capul nici unui adevărat cugetător!

Este dar o profundă eroare a acelor care cred că în virtutea libertății pot fi și funcționari și agitatori socialiști sau radicali. Aceștia n-au decât să-și dea demisia și apoi să agite cum pot în limitele legilor existente. În statul nostru, unde este libertatea cea mai mare, unde este libertatea presei întregi, libertatea publicațiilor întreagă, libertatea ideilor întreagă, poate să-și dezvolte orcine toate ideile sale în presă, în cărți, în întruniri, aceasta da. Dar dacă se vede împins să lucreze pentru idei excentrice, să înceteze de a fi funcționar și să nu cumuleze autoritatea ce i-o dă statul ca funcționar (aplauze) cu agitarea în favoarea unor idei particulare ale lui, care ar fi în contra ordinei de stat.

De aceea, d-lor senatori, cred că, în starea de astăzi – și nu putem să facem un proiect de lege decât în starea noastră socială de astăzi – să nu primiți ideea onor. d. Poni de a da inamovibilitatea învățătorilor, ci să adoptați propunerea mai asigurătoare pentru mersul bun al școalei, ca să rămână încă învățătorii sub controlul imediat al guvernului. Căci este prea delicată și importantă misiunea învățătorului în mijlocul sătenilor, misiunea de a atrage pe toți spre lumina blândă a învățăturei și nu spre cearta pasionată a divergențelor politice de astăzi. (Aplauze.)

D-lor senatori, îmi mai rămâne să relevez, ca importantă în această discuție generală, partea privitoare la gimnaziile reale, în deosebire de cele clasice; voi mai atinge pe scurt partea privitoare la cadrul general al administrației și voi termina acest prea lung discurs. Cred că, după cele ce am arătat și puținele ce voi mai adăoga, am dat din parte-mi lămuririle necesare asupra direcției proiectului de lege în dezbatere.

Chestiunea gimnaziilor reale trebuie luată și ea în legătură cu toată starea de astăzi a societății noastre; și dacă pentru școalele din sate a trebuit să o accentuăm, pentru a ne da seamă ce este mai cuminte să facem, cu atât mai mult trebue să o considerăm când este vorba de acea direcție nouă, ce vrea să o introducă școala reală în învățământul nostru secundar. Am încercat a înființa, încă de când eram ministru la 1875, gimnaziile reale, atunci deocamdată prin mijloace bugetare; au rămas numai cu patru clase. De-abia acum doi ani am putut deschide o a cincea și apoi o a șasea clasă la Brăila. Acum trebuie legiferare în această materie, că să știe elevii absolvenți ce drum să ia: unii să poată intra la școala de poduri și șosele, la facultatea de științe și la facultatea de medicină, alții – și după intenția proiectului cei mai mulți – să se apuce de carierele practice.

D-lor senatori, când la 1875 am înființat bugetar gimnaziile reale, am făcut-o ținând seamă de o acțiune economică importantă, care atunci pentru prima oară se arătă de un guvern al țării: pe atunci se negocia convenția comercială cu Austro-Ungaria. Și înțelegeți că atenția guvernului, din care făceam și eu parte, precum și atenția publicului era atrasă spre această mare chestie economică. Și administrația generală a învățământului trebuia să fie în parte inspirată de această atmosferă. Guvernul se încerca pentru prima oară a obține un tarif, care să aibă putință de a încuraja industria noastră născândă, și a obține în acelaș timp și libera trecere în țara vecină a cerealelor și a vitelor. Acea tendență de la 1875 acum

s-a accentuat, s-a întărit, și astăzi a devenit o chestie capitală pentru statul nostru. Căci România, până mai când era o țară aproape excluziv agricolă, a început să-și dezvolte o industrie națională pentru a-și spori, a-și îndoi și întrei avuția națională, cu care să poată suporta sarcina ce-i impune cultura modernă și misiunea sa de stat regenerat. Și degeaba am vorbi de progresul nostru în viitor, dacă nu ne vom gândi la mijloacele cu care să-l plătim! Vă mărturisesc, că din acest punct de vedere – fie zis în treacăt – mi s-a părut o utopie iluzionară, graba ce punea onor. d. Poni pentru clădirea atâtor locale de școale cu atâtea milioane. Dar eu nici nu mă opresc la această chestie, fiindcă edificiele școalelor trebuie să facă și au făcut pretutindeni obiectul unei legi deosebite, nu au ce căuta într-o lege de organizare a învățământului, și prin urmare nici nu trebuiau aduse de onor. d. Poni în această discuțiune.

Așadar, gimnaziile și liceele reale sunt chemate să răspundă din partea instrucției publice la această nouă trebuință economică a statului nostru, în limitele în care o lege școlară poate îndestula sau poate întări o asemenea trebuință. În orce caz, este vorba aici de o întreagă și cât se poate de puternică direcție de spirit pe care avem datoria să o introducem într-o parte însemnată a tinerimii noastre studioase.

Ce aveam până acum în învățământul secundar, conform legii din 1864, nu răspundea deloc acestei noue trebuințe. Aveam numai câteva școale profesionale și câteva școli de comerț, fără mult folos. Căci pentru o mai departe dezvoltare a comerțului se cere tocmai o industrie mai dezvoltată. Iar pentru vechiul nostru comerț de vite și de grâne se putea face socoteală și mai simplă, fără atâta teorie de carte. Aceste școli nu au avut și nu au putut avea nici o influență generală asupra direcției spiritului în partea mai cultă a tinerimii noastre. În această parte, adecă în întregul strat mai înalt al nouei generații, statul nu a dat până acum ca învățământ secundar cu un rezultat simțit al curentului public decât învățământul

clasic în liceele clasice. Nu e vorbă, și în liceele clasice se învață științele exacte, dar se învață mai ales și limbele și literaturele antichității clasice, și tocmai aceste dau direcția caracteristică. În asemenea școale tinerimea, adolescenții între 14 și 18 ani, se încălzesc mai ales cu operele poetice ale lui Homer, Virgil și Horațiu și cu scrierile istorice ale lui Herodot, Titu-Liviu și Tacit, o întreagă literatură veche foarte importantă pentru cultura umanitară, dar ca rezultat o tendență a tinerimii tocmai spre lucrări literare, spre lucrări de carte, spre interpretări de texte, spre o activitate oarecum artificială, fără o privire mai practică asupra naturei, asupra pământului țarei noastre cu comoarele lui. Astfel din școalele noastre secundare și superioare au ieșit până acum mai numai legiști, profesori și funcționari.

Era fără îndoială important, ca statul să aibă și funcționari întrucâtva mai bine pregătiți, dar când tot învățământul secundar nu dă decât această direcție, atunci toată dispoziția spiritului tinerimei, întru cât atârnă de la instrucția prin școli, ajunge a fi îndreptată numai spre această parte oarecum teoretică și biurocratică a vieții publice, și școala statului devine pepiniera unui excesiv funcționarism.

Se cere dar, ca afluenta sau curentul tinerimii școlare mai înaintate, care până acum era îndreptat spre o singură direcție preponderantă, aceea a clasicismului, să fie împărțit în două: o parte să rămâe a clasicismului, iar ceailaltă parte să fie impulsionată spre studiul naturei, a comoarelor ei, a mijloacelor de a le scoate și de a le prelucra întru producerea și sporirea avuției naționale. Mineralogia, chimia, technologia, petrol, cărbuni, producte industriale, mașine... iacă obiectele unui studiu principal, care formează esența școalelor reale, adică a gimnaziului și liceului real după terminii proiectului de lege.

Nu doară că prin aceste școale reale vom stârpi cu desăvârșire curentul excesiv al funcționarismului și al unei

culturi prea teoretice. Nu! dar veți admite, d-lor, ușor că, dacă într-o parte însemnată a tinerimii vom introduce prin mijlocul învățământului secundar o tendență preponderantă spre observarea și cunoașterea naturei și a mijloacelor pentru prelucrarea și exploatarea ei, aceasta va trebui să aibă ca rezultat o mai mare atenție, o mai roditoare dispoziție a spiritelor tinere spre activitatea practică independentă de funcțiuni, care este una din condițiile prealabile pentru adevărata întemeiere a industriei naționale. În această ordine de idei, în acest scop este alcătuită partea din proiectul de reformă relativă la învățământul real. Gimnaziile reale, a căror înființare o începusem la 1875, trebuiesc acum pretutindeni complectate în licee; liceele reale trebuiesc introduse în organismul nostru școlar; absolvenților acestor licee nouă le trebuie deschisă calea pentru terminarea studielor lor speciale prin admiterea la școala de poduri și șosele, la facultatea de medicină și la facultatea de științe exacte.

Dar și aici ne combate onor. d. Poni. Ce întâmpina discursul d-sale? Poate suntem acum mai bine pregătiți pentru a judeca modul d-sale de a trata chestiile supuse dezbaterii d-voastră, precum și competența d-sale în unele materii, pe care binevoiește a le atinge. Vă aduceți aminte de acea școală de aplicație ce o dorea d-sa numaidecât pe lângă școala normală a învățătorilor rurali. Cam tot așa vine acum la școalele reale din proiectul meu de lege și cu o cunoștință pe care o veți aprecia îndată, ne expune cum s-au înființat în Prusia aceste școale, cum s-a petrecut acolo lupta de idei în privința lor.

D-lor, eram la Universitatea din Berlin în anii 1858, 1859, 1860, când s-a produs în Prusia anume mișcarea hotărâtoare pentru primirea școalelor reale în vechiul organism al școalelor statului. Tatăl meu era pe atunci director al Eforiei școalelor aci în București. Vă puteți închipui că-l interesa și pe el mersul lucrurilor în Berlin, și aveam o corespondență regulată, în care-l țineam în curent cu tot ce se petrecea în privința

inovației școalelor reale. De mult dar îmi este familiară chestia aceasta, am văzut-o oarecum dezvoltându-se la fața locului. Ministrul marcant pe atunci în Prusia, ministrul caracteristic pentru noua fază a învățământului german, ministrul știut de toți cari câtuș de puțin s-au ocupat de această materie, – avea un nume, pe care vi-l voi comunica îndată, dar era cunoscut de altmintrelea acest ministru și pentru „Era Nouă" care începuse la 1858 și în Prusia. Venise adecă la tron, întâi ca regent, apoi ca rege, pe urma ca împărat, acel Wilhelm I, cunoscut de toată lumea, mai cu seamă în urma războiului în contra francezilor din 1870–71. Îndată după suirea lui pe tron, a venit la guvern cum se zicea atunci în Berlin „Era Nouă", reprezentată prin ministrul-prezident principele Anton de Hohenzollern, tatăl Regelui nostru, ministrul de interne Schwerin, iar ministru de Culte și instrucțiune publică... acel ministru, sub care s-a caracterizat îndată o eră ceva mai liberală prin modificarea faimoaselor „Regulative școlare" ale predecesorului său Raumer; acel ministru special, sub ale cărui auspicii s-a dat o nouă impulsiune școalelor reale din Prusia, despre care ne vorbea și onor. d. Poni; acel ministru, care este cunoscut de cei ce se ocupă ceva de politica modernă, cel puțin de surprinzătoarea dezvoltare a Prusiei sub Willhelm I, și cu al cărui nume sunt familiarizați oamenii de cultură mai generală: acel ministru se chiamă Bethmann-Hollweg.

De câte ori nu am scris eu acel nume, fie numai în scrisorile către tatăl meu! De câte ori nu l-am citit în jurnale, în cărți și pe titlul cărților scrise de el! Căci este și un autor cunoscut, este cunoscută cartea lui despre originea libertății municipale în Lombardia, cunoscută asemenea cartea lui despre „Creștinism și arta plastică". Dar chiar numai cine a călătorit de plăcere pe Rhin și pe la Francfort pe Main, a putut vedea castelul Rheineck, care este al lui Bethmann-Hollweg, și a trebuit să vadă, măcar în *Baedeker*, celebra statuă a Ariadnei

de Dannecker, expusă în casa părintească a lui Bethmann Hollweg

Așa, d lor senatori! Și când onor. d. Poni a venit să vă spue dv și să mi spue și mie pe larg, ce înseamnează și cum s-au dezvoltat școalele reale în Prusia, și când a ajuns să vorbească în această materie și de Bethmann-Hollweg și când l-a numit *Halweg*, eu l-am întrerupt și l-am rectificat *Hollweg* (o puteți vedea și în *Monitorul Oficial*), iar d-sa s-a uitat în notițele d-sale scrise și a constatat că e în adevăr *Hollweg* și atunci a repetat acest nume, de astă dată bine. Și atunci mi-am zis: puțin familiarizat trebuie să fie onor. d. Poni cu dezvoltarea școalelor reale în Prusia, despre care totuș ne vorbește, de vreme ce nici măcar numele acelui ministru marcant în această chestie nu-l știe bine.

Apoi, d-lor, știți că s-a descoperit la Troia niște antichități de cea mai mare importanță pentru arheologi, în urma săpăturilor lui Schliemann; prin ele a devenit celebru acest Schliemann, care a scris mult asupra lor, numele lui e în toate ziarele, în multe cărți. Dacă ar veni cineva să vă vorbească anume despre recentele săpături și despre antichitățile descoperite la Troia-Hissarlic și v-ar zice că le-a descoperit unul numit *Schlomann* și nu *Schliemann*, ce idee ați avea despre competența lui în materie? (Aplauze.) Ziceam dar că sub Bethmann-Hollweg, și nu *Halweg*, onor. d-le Poni, s-a mai întins cercul de acțiune al școalelor reale în Prusia prin reorganizarea lor.

Ce obiectează d. Poni? Se leagă mai întâi de definiția din proiectul de lege, face adică o chestie din specialitatea mea de pe catedră, din știința logicei. Proiectul de lege definește la art 199:

> „Gimnaziile și liceele clasice au scopul de a pregăti tinerimea pentru carierile practice și pentru studiul superior al științelor exacte."

D. Poni ne spune că împreunarea acestor două scopuri, unul practic și altul teoretic, este o „absolută imposibilitate", și crede a ne fi dovedit „până la ultima evidență, că gimnaziile reale din Germania nu urmăresc prepararea copiilor la carierile practice ale vieței".

De unde a scos-o aceasta? Unde va fi cetit această notiță onor. d. Poni? în ce carte superficială? Că școalele reale din Germania urmăresc amândouă scopurile arătate și că îndeosebi prepară pe copii pentru carierele practice ale vieței, aceasta vi se poate dovedi îndată și v-am adus aici o dovadă autentică, fiindcă se mai pun asemenea lucruri elementare în discuție. Este cartea oficială a lui *Wiese*, fost consilier referent în Ministerul Cultelor de pe vremea lui Bethmann-Hollweg, asupra învățământului secundar (superior) în Prusia *(„Das höhere Schulwesen in Preussen"*, Berlin, 1864), carte publicată din însărcinarea ministerului. Să întrebe d. Poni pe d. Sturdza, care o cunoaște desigur. Acolo se arată (pag. 27) ca note caracteristice ale școalelor reale, că au să răspundă în prima linie anume la cerințele carierelor practice ale vieței *(des praktischen Berufslebens)*, dar apoi să dea și fundamentele unei culturi umanitare.

Și fiindcă la noi nu este ca la Berlin sau la Paris, unde cineva este înconjurat de o întreagă atmosferă de cultură, vrând nevrând, unde acasă, la teatru, la conferințe, în muzee, pe stradă, la etajele librarilor vede și aude opere de artă și de știință, la noi am trebuit să relev îndeosebi, pentru cultura umanitară, singura formă ce o avem astăzi, studiul superior al științelor, adică accesul la Universitate. Și în Germania absolventului școalei reale superioare i se dă acum acces la facultăți și i se dă dreptul să obțină testimoniu „pro facultate docendi", după absolvirea facultății de științe și a ceea ce este la noi școala de poduri și șosele.

Încât privește statistica orelor de clasicism și de realism pe care ne-a dat o așa de unilateral d. Poni de la „gimnaziele reale"

din Germania, ea este cu totul neexactă și nepotrivită față cu materia în discuție; căci evident, ceea ce numesc germanii școale reale de ordinea a doua, și acolo ca regulă nu veți găsi nici un clasicism, ci numai un program de studii analog celui din proiectul de lege.

Acum, d-lor, dacă m-am explicat îndestul asupra tendenței generale în înființarea liceelor reale la noi în țară, dacă v-am dovedit că și definiția și scopul și programul lor este exact cel tipic și ortodox din țara de cultură, unde s-a dezvoltat mai bine acest învățământ; dacă dv. aprobați că trebuie să facă și școala română o asemenea încercare: atunci vă rog să votați ceea ce este coprins din acest punct de vedere în proiectul de lege.

Dar timpul este prea înaintat, trebuie să terminăm astăzi această importantă, dar obositoare discuție, și multe din observările ce aș mai putea face asupra discursului d-lui Poni, trebuie să le las la o parte. Sunt însă dator să mai ating, fie numai în puține cuvinte, o a doua chestie de control, precum și întrebuințarea profesorilor din învățământul superior la îmbunătățirea școalelor. Am căutat să introduc ca mijloace de control, pe lângă o mai bună precizare a acțiunii revizorilor, și ceea ce lipsea în legea de la 1864: funcționarea inspectorilor școlari, care rămâne a se reglementa. Crede onor. Senat că în privința controlului trebuie înarmat guvernul cu mai multă putere și autoritate? Crede în general asupra punctelor supuse discuției, că sunt ameliorări, întinderi sau resfrângeri de făcut? Dar de ce este legea supusă dezbaterilor dv.? Pentru ca să ne luminăm cu toții, și dacă ați primit impresia din cele ce am zis și pe care am avut fericirea să constat că le-ați ascultat cu luare-aminte; dacă, zic, ați primit impresia că reforma propusă este cumpătată, meditată și ține seamă de împrejurările actuale ale țării; atunci veți avea ușor și de mai nainte convingerea că nu guvernul acesta se va da în lături de a primi orce altă modificare propusă de d-voastră, care se va arăta

conformă cu tendența generală a proiectului și va fi mai bună decât cea coprinsă în proiect. (Aplauze.)

Cât pentru întrebuințarea profesorilor superiori la îmbunătățirea învățământului și a administrației lui, trebuie să fim și aci indulgenți și să ținem seamă de starea lucrurilor de astăzi, mai ales după cele spuse de onorabilul d-nul Poni. Vă aduceți aminte de acea frază, zisă de d-sa, colo sus de pe tribună, cu un deosebit accent – și fraza a avut efect, – când critica ideea proiectului, că la o vacantă de catedră universitară profesorii facultății respective să poată propune ministrului pe cel ce merită să o ocupe? Ferească D-zeu! zicea d-sa.

> „Eu însumi sunt profesor universitar, profesor într-o facultate. Ei bine, d-lor, cred că ați face serviciul cel mai rău instrucției noastre superioare, când ați lăsa numirea profesorilor la alegerea facultăților respective." (Aplauze.)

Aceste sunt cuvintele d-lui Poni, după *Monitor*. Lasă, ca și aici nu e exact, căci proiectul dă consiliului profesoral numai dreptul de propunere; numirea o face ministru, care-și rezervă aprobarea, iar dacă nu aprobă, trebuie să publice concurs. Dar fie cum zice d. Poni. Ce pot însemna cuvintele d-sale?

Este vacantă o catedră de Universitate, de ex. de istorie sau de literatură română. Care este în statul nostru cea mai înaltă expresie a științei istorică și literare, atâta câtă este și câtă se poate găsi la noi? Profesorii de la facultatea de litere. Avem ceva mai sus în statul român în această privință? Și când este vorba ca să se știe, cine ar fi vrednic să ocupe o catedră vacantă de istorie or de literatură la facultate, oare să nu fie capabili profesorii acestei celei mai înalte școli să propue măcar ministrului, după toate cunoștințele lor de mișcare literară și istorică în țara noastră, cine s-a distins în aceste specialități încât să merite a o propune la Universitate? Ce? Nici pentru atâta lucru nu sunt capabili profesorii de la Universitate: a propune ministrului pe un coleg al lor? Dar la ce mai sunt atunci

capabili acești profesori, dacă pentru aceasta nu sunt capabili, pentru acest simplu lucru! (Aplauze.)

Și pentru D-zeu, ce cale mai sigură în lume ai să găsești care să ți arate cine este capabil? În legea de până acum este exclusiv numai concursul. În proiectul de reformă se prevede și propunerea facultăței și concursul. Dar din cine se compune juriul acestui concurs? Se trag la sorți 4 profesori, cu decanul 5, ei formează majoritatea. Dar aceștia sunt mai capabili? Dacă toți împreună sunt incapabili, 4 trași orbește la sorți sunt mai capabili? Curios lucru!

D-lor, profesorii de la facultate vor fi ca și membrii Consiliului permanent de instrucție, ca și profesorii secundari, ca și institutorii și învățătorii, adaog: ca și miniștrii și dați-mi voie a zice: ca și senatorii și deputații, toți, într-o stare relativă a țării întregi și conform cu ceea ce s-a putut obține în împrejurările noastre până acum și conform cu ceea ce se va mai putea îmbunătăți prin măsuri înțelepte sau prin forța lucrurilor ca progres în viitor.

Dacă asa este starea învățământului public, după afirmarea onor. d-lui Poni, în cea mai înaltă treaptă, la Universități, atunci veți fi indulgenți și nu veți putea cere prea mult nici de la membrii comitetului permanent, căci tot dintre asemenea profesori sunt luați, nici de la consiliul general, nici de la inspectori, căci toți sunt în această corelațiune necesară și fatală, în care se află viața publică a unui stat.

Am căutat să vă arăt, d-lor senatori, care sunt ideile sau mai bine direcțiile principale exprimate în proiectul de lege supus deliberării dv. Proiectul cuprinde din convingere numai o reformă parțială și nu o reformă totală sau radicală de la primul până la ultimul articol, și nu vrea să aibă a face cu cele 200 amendamente, de care ne vorbea d. Poni. Căci dacă era cu putință ca, la 1874 și 1875, opt sau nouă ani după aplicarea legii de la 1864, eu însumi să încerc o reformă întreagă a acestei legi, cred că azi, după 26 de ani, nu mai este prudent a se face aceasta. Pentru ce? Pentru că în această materie ai să lucrezi cu mințile oamenilor, cu dispozițiile lor intelectuale, cu deprinderile oamenilor. Mai toate elementele acestei lucrări, profesori, institutori, directori, învățători, școlari, funcționarii din minister sunt elemente vii, sunt oameni cari cu a lor inteligență întreagă și cu ale lor simțiminte trebuie să contribuie la această operă. Deprinderea tutulor cu cadrele mari ale unei legi, făcută nu acum câțiva ani, ci introdusă, susținută, obișnuită de 26 de ani, aceasta este un lucru de care trebuie să ții seamă, și nu este bine, fără o foarte imperioasă necesitate, a zdruncina totul din temelie și a introduce pe lângă reformele ce trebuie să le introduci, o inovație radicală, încât să se dezorienteze toată deprinderea de mai înainte, și să nu știe oamenii a doua zi, cum să mai lege firele din trecut și de unde să înceapă.

Este o vorbă foarte cuminte a celebrului istoric liberal Macauley, care atribuie siguranța progresului în dezvoltarea politică a Angliei mai ales faptului că la orce moment dat inovațiunile nu covârșeau suma instituțiilor și deprinderilor celor vechi, ci se adaptau treptat la dispozițiile oamenilor fără a împinge la o răsturnare violentă a tot ce fusese mai nainte.

În aceste margini înțeleasă, reforma învățământului se impune astăzi ca o necesitate și proiectul de lege caută să dea satisfacție acestei necesități.

El trebuie întâi să prevadă în lege acele bune instituții școlare, care astăzi s-au dezvoltat în afară de lege, unele chiar în contra legii. A spus-o aceasta d. Urechiă, nu o repet și eu mai pe larg. Să fie de ajuns dacă vă citez cazul școalelor primare urbane, care după legea din 1864 sunt cu trei clase și cu trei institutori, pe când în fapt pretutindinea la noi sunt cu patru clase și cu patru institutori. Această anomalie trebuie să dispară odată. Școalele normale pentru prepararea învățătorilor sătești, pentru institutori, facultățile de medicină cum s-au dezvoltat astăzi, institutele și laboratoriele, facultatea de

teologie trebuiesc introduse în organismul legii, de unde astăzi lipsesc. Numai faptul acesta al reintrării în legalitate ar fi suficient spre a vă recomanda luarea în considerare a unui asemenea proiect de lege, din care numeroase articole coprind această simplă legalizare a faptelor.

A doua necesitate a cărei îndestulare se încearcă, este sprijinirea și lățirea învățământului rural prin mijloacele de care v-am vorbit pe larg.

A treia tendență principală a proiectului este introducerea școalelor reale, care să prepare o parte a tinerimii pentru noua noastră lucrare economică-industrială.

A patra măsură generală în fine prevede un control de disciplină mai precizat prin revizori și prin crearea inspectoratelor superioare, decentralizând totdeodată unele lucrări de amănunte și descărcând administrația centrală și consiliul permanent, pentru a-i face activitatea mai folositoare.

Iată, d-lor, în scurt coprinsul general al acestui proiect. Vi l-am expus cât am putut de clar în aceste puține ore. Nu-mi mai rămâne decât să vă mulțumesc pentru extraordinara, pentru neobosita atenție ce ați acordat întregei discuții. Sunt fericit îndeosebi că am avut onoarea și că mi-ați dat ocazia să pot arăta pe temeiul căror convingeri, în urma căror idei și cu ce conștiință curată mi-am permis a vă prezenta un proiect de reformă parțială a învățământului nostru public. (Aplauze prelungite.)

Rezultatul final al lungilor dezbateri este primirea cu 52 voturi contra 50 a unei moțiuni de blam sub formă de amânare, pe care am citat-o la pag. 49 (*ed. n.* p. 1045). În urma acestui vot se retrage întregul cabinet „concentrat". Vezi mai sus pag. 50 și 51 (*ed. n.* - p. 1045 și 1046).

110

La Adresă. Prerogativele Coroanei și Partidul Liberal

(Ședința Camerei de la 6 martie 1892)

Ministerul din acel timp:

Lascar Catargi, prezident și interne,
P. P. Carp, domenii,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, justiție,
General Iacob Lahovari, răsboi,
C. Olănescu, lucrări publice,
Tache Ionescu, culte.

La 18 decemvrie 1891 se formase în sfârșit adevăratul minister al Partidului Conservator de atunci, iar în noul parlament, ieșit din alegerile generale de la fevruarie 1892, se complectează reprezentarea conformă a acestui partid prin alegerea d-lui G. Gr. Cantacuzino de prezident al Senatului și a d-lui general G. Manu de prezident al Camerei.

Ultimele patru discursuri din volumul de față sunt ținute în Cameră cu ocazia adreselor către Tron, redactate de autorul acestei publicări în decursul celor patru sesiuni ale importantei legislaturi conservatoare

T. Maiorescu, raportor. D-lor deputați, veți aștepta de la raportorul comisiunii d-voastre să păzească el cel puțin regulamentul Camerei în această dezbatere.

Suntem la discuția pe aliniate, discuție specială, și mi pare rău că din interesanta vorbire a d-lui Poenaru-Bordea trebuie să mă mărginesc a răspunde la ceea ce stă în raport cu obiectul în discuție, și prin urmare nu voi răspunde nici la explicările personale, nici la vechea ceartă asupra valorii partidelor opuse, căci aceste dezbateri s-au terminat cu închiderea discuției generale.

Aliniatul I-iu al proiectului de Adresă este constituționalicește obișnuitul omagiu ce-l aduce Camera Coroanei.

Onor. d. Bordea a găsit o cam îndepărtată legătură între acest aliniat și chestia prerogativei constituționale a Coroanei, și a repus pentru a nu știu câtea oară această chestie în dezbaterile noastre.

Trebuie însă să fim recunoscători d-lui Bordea, fiindcă ne-a transportat într-o epocă mai fericită pentru mulți din noi, adecă în vremea când eram mult mai tineri, în epoca juvenilă a carierei noastre parlamentare, când veneam cu comentatori, cu volume întregi de cărți asupra Constituțiunii și ne citeam unii altora, ce a zis cutare sau cutare autor, ce a zis Benjamin Constant, ce a zis John Stuart Mill; ce a zis un neamț, ce a zis un francez sau un englez despre Constituție în genere, și o aplicăm bine-rău la Constituția noastră.

Cu vreme deprinzându-ne noi cu toții cu Constituția noastră, dispăruse acest obicei și înțelesesem fiecare fără comentatori străini ce este pactul nostru fundamental.

D. Poenaru-Bordea. D-l Carp mi-a cerut să-i dau un autor.

Titu Maiorescu, raportor. Dar nu în discuția publică a Camerei. D-l Poenaru Bordea ne-a citit din John Stuart Mill „Sistemul reprezentativ". Să-mi permiteți a spune că aplicarea ce a făcut-o d. Bordea pasagiului din Mill, o cred greșită, și înțelesul ce i-a dat nu este exact.

John Stuart Mill, model de interpretator ultraliberal al sistemului reprezentativ, în pasagiul citat zice: idealul unei forme de guvern ar fi hotărârea și conlucrarea directă a cetățenilor la chestiile importante, o efectivă suveranitate a națiunii.

Sistemul reprezentativ se aplică și la republică, ca și la monarhie.

Este un sistem reprezentativ în republica sviţerană și acolo în mare parte idealul lui Mill este realizat. Prin plebiscit se hotărăște de către toți cetățenii alegători asupra chestiilor importante, chiar și finanțiare. Ați citit mai zilele trecute, că acolo, pentru rescumpărare de drum de fier s-a făcut vot plebiscitar, și majoritatea a fost în contra... Ați citit că un reprezentant al guvernului confederațiunii și-a dat demisia în urma acestui vot. Însă acelaș Stuart Mill spune că aplicarea acestui ideal se cuvine să varieze după state și că sunt multe state, cari au trebuit să introducă o serie de temperări în exercitarea suveranității naționale.

Ce caută acel pasaj ideal din Stuart Mill față cu Constituția concretă română, când Constituția noastră este una dintre acele, unde numai prin delegație se exercită suveranitatea națiunii?

Articolul 31 din Constituție, foarte important în aplicarea lui, zice: toate puterile statului emană de la națiune; dar națiunea nu le exercită decât prin delegație în modul arătat în Constituție.

Ce e drept, Regele nostru ca Domn al României a fost ales plebiscitar, vasăzică originea înființării dinastiei noastre este plebiscitară. După plebiscit însă, au venit reprezentanții națiunii și au făcut o Constituție în care s-a părăsit idealul plebiscitar și din contră s-a pus principiul delegațiunilor, cari singure reprezentă în cercul atribuit lor suveranitatea națiunii, și astfel s-a făcut împărțirea în trei puteri, și în fruntea lor Coroana. Limitându-se drepturile și datoriile fiecării puteri a statului ca expresie a suveranității naționale Coroanei i s-au dat certe prerogative. Între acestea s-a zis Domnitorul e inviolabil; numai miniștrii sunt răspunzători. Aceasta însemnează: în atribuțiile date lui de Constituție, Regele

reprezentă suveranitatea națională, și fiindcă aceasta este inviolabilă, el este inviolabil. Fiind așa, este oare constituțional cu putință a se aduce în discuția unui organ constituțional, precum e Camera, acțiunea or responsabilitatea Coroanei? Niciodată. Suntem de acord până aci.

D. I. P. Bordea. D. Catargi a adus-o.

T. Maiorescu. Nicidecum. Precum citatul d-voastră din Mill nu se nemerea cu Constituția noastră, după chiar Mill, asemenea citația d-voastră din vreo hârtie afișată nu se nemerește cu cazul care e în discuție. Voi dovedi-o îndată.

Avem libertatea întrunirilor și libertatea presei înscrisă în Constituție. E la noi, în fapt, pe o scară foarte întinsă încuibată deprinderea ca presa să introducă în discuție și prerogativele Coroanei, și chestia de ceea ce face și ce ar trebui să facă Regele. S-a obișnuit la noi de vrun guvern cu minte, afară de un moment de eclipsa al guvernului liberal, darea în judecată a jurnaliștilor pentru atacuri contra Coroanei? Nu s-a obișnuit. Pe d. Panu l-ați dat d-voastră liberalii în judecată. Rău ați făcut. Sunt convins că cel dintâi care a fost nemulțumit de această dare în judecată a fost însuș Regele. Asemenea sunt convins că niciodată un guvern conservator nu va mai da în judecată pe jurnaliști. Am găsit din parte-mi nefericită și acea reformă constituțională din 1884 care a eximat Coroana din libertatea presei obișnuite, și a trimes atacarea ei înaintea tribunalelor ordinare, în loc să o lase juraților. Dar și aceasta e operă național-liberală. (Aplauze.)

Acum ce voiește onor. d. Poenaru Bordea? Ca deprinderile presei libere și uneori licențioase, cum e a noastră, ca deprinderile unui temperament viu, ca al rasei latine, din întrunirile publice, să se admită într-un organ legal constituit precum e Camera, și pe aceeaș scară?

Adică ce? Dacă în focul unei opoziții, care poate era ajunsă până la desperare, într-un afiș sau într-o întrunire publică a discutat cineva, fie d. Catargi, fie d. Lahovari, fie d. Dimitrie Brătianu, ca oameni privați, prerogativele Coroanei, așa cum se discută într-o țară liberă cu o presă și întruniri libere, oare ar fi permis ca în această Cameră – organ legal și primul organ care reprezentă sistemul constituțional, conform legii noastre fundamentale, – ar fi permis ca prezidentul acestei Camere să admită și în discuțiile Adunării acelaș ton, aceeaș deslegare de limbagiu? Aceasta e idealul de constituționalism al lui John Stuart Mill?

D. I. Poenaru-Bordea. Cer cuvântul ca să explic ce am voit să zic.

T. Maiorescu. Dar ce să mai explicați? De ce legați ceea ce vorbiți d-voastră cu procederea d-lui prezident al Camerei? D. prezident al Camerei, când d. Stoicescu a pus în discuție prerogativa Coroanei și acțiunea acestei prerogative în cazul dat al dizolvării Camerilor anterioare, l-a întrerupt spunându-i: nu puneți în discuție actele Regelui, prescrise în virtutea Constituției. Avea dreptate prezidentul Camerei? John Stuart Mill i-ar da dreptate? Da. Și interpretarea d-voastră că deoarece se zice ceva pe un afiș de pe stradă, or prin jurnale or în întrunire publică, prezidentul unei Camere ar trebui să admită că tot ce se zice acolo, să se zică și în Cameră, aceasta e o erezie parlamentară. (Aplauze.)

Foarte bine dar a făcut d. prezident al Camerei că n-a tolerat aceasta, și bine face că nu tolerează. Dar, d-lor, se poate ca în decursul dezvoltării vieții noastre publice să găsim că e o preponderanță prea mare de putere: fie în puterea executivă, fie în puterea Coroanei, fie în puterea legislativă or în cea judiciară, și că ar trebui să revină din nou în discuție echilibrul puterilor.

Se poate. Atunci veți cere o reformă constituțională, dacă d-voastră vi se pare că drepturile Coroanei indiscutabil înscrise în Constituție, fie dreptul Regelui de a dizolva orcând sau de a-și alege miniștri sau de a proroga Camerile, trebuiesc revizuite.

În adevăr, d-lor, se pot imagina Constituții în cari să se zică de exemplu: cu acelaș ministru de interne să nu se poată dizolva de două ori Camera, sau să se suprime dreptul de prorogare a Camerilor, sau alte rezerve.

Toate aceste idei se pot agita și discuta în teorie. Însă, onor. d-le Poenaru, ce partid inteligent ați fost d-voastră, care ați avut puterea, aș putea zice aproape atotputernicia vro 12 ani în țara aceasta, o majoritate fără îndoială covârșitoare, încrederea Coroanei, splendoarea unui răsboi victorios care era al țării întregi, dar pe care jurnalele d-voastră îl cam exploatau numai în favoarea d-voastră (aplauze), și în această situație d-voastră ați început o reformă constituțională, pe care noi conservatorii o combăteam din capul locului, ca un act care în loc să dea țării ceea ce îi trebuia, îi da discuții sterile, dar care d-voastră ați stăruit să o faceți singuri și unilateral; ce partid inteligent și prevăzător era acela, care – revizuind astfel pactul fundamental al țării, – a păstrat aceste drepturi ale Coroanei și a alcătuit operațiile electorale și a format colegiile electorale și a asigurat adevărata expresie a țării în Camere și adevărata delegație a suveranității naționale, așa cum sunt astăzi în Constituția datată de la 1884, cum a înțeles, neturburați de nimeni, respingând toate amendamentele opoziției.

Și acum, la prima cădere de la guvern a partidului d-voastră, acum când se încearcă valoarea unei Constituții, care garantează libertatea tutulor, cel dintâi strigăt al d-voastră este: Camera nu este expresia țării. (Aplauze.)

Regele deși este scris în Constituție că poate proroga o Cameră, și deși este scris în Constituție că poate dizolva o Cameră și poate numi un minister, și deși este scris în Constituție că nu este răspunzător, ci numai miniștrii sunt răspunzători; Regele este răspunzător, rău a uzat de această prerogativă.

D. I. Poenaru-Bordea. Am zis cam larg.

T. Maiorescu. Și cine are să vă crează? Cine vă poate recunoaște dreptul la aceste strigăte?

Acum 8 sau 9 ani, când aveați în mijlocul d-voastră pe cine? pe un C. A. Rosetti, când aveați în mijlocul d-voastră pe un Ioan Brătianu, când aveați pe un Mihail Kogălniceanu, așa ați alcătuit libertățile publice și drepturile Coroanei. Și după ce au murit aceștia trei, din ale căror lupte de idei a rezultat actuala Constituție revizuită, să vie după de abia 8 ani, nu după 80 de ani, să vie să ni să strige că nu este garantată libera expresie a țării, și să vie cine? să veniți d-voastră, epigonii! (Aplauze prelungite.)

Dar cine să vă mai creadă, d-lor?

Prin urmare, Regele își exercită prerogativa sa conform Constituției revizuite exclusiv numai de Partidul Liberal, așa cum a înțeles acest partid revizuirea atunci când era în floarea activității și a puterii sale.

Camera este aleasă conform legii electorale și după drepturile asigurate și garantate ale suveranității naționale, așa cum ați știut să le garantați mai bine în revizuirea de la 1884; Camerile anterioare au fost prorogate și apoi dizolvate de Rege, așa cum avea dreptul să o facă după prerogativa ce i-ați recunoscut-o formal în Constituție, și în această privință este în drept inviolabil și inatacabil.

Prin urmare, ne aflăm într-o situație absolut legală și constituțional corectă. Suntem adevărata expresie a țării, și noi o delegațiune a suveranității naționale, și aceasta mai ales în fața Partidului Național Liberal, a cărui operă este revizuirea Constituției de la 1884, pe baza căreia suntem aici așa cum suntem. (Aplauze prelungite.)

III

La Adresă. Pentru Lascar Catargi și contra manifestului național-liberal de la Iași

(Ședința Camerei de la 26 noemvrie 1892)

După încetarea din viață a fraților Ioan și Dimitrie Brătianu, se proclamase în 8 noemvrie 1892 la un banchet din Iași d. Dimitrie A. Sturdza șef al Partidului Național-Liberal (vezi pag. 86; *ed. n.* – p. 1069) și în această calitate d-sa publicase îndată un manifest al partidului, în care – după obicei – introdusese o lungă expunere istorică, plină de atacuri în contra adversarilor. Ca un răspuns la acest act politic, Adresa Camerei menționează pe prezidentul consiliului de miniștri (Lascar Catargi) printre cei ce reprezentau încrederea națiunii în Divanurile *ad-hoc*, iar la discuția generală, autorul acestei publicări și al acelei Adrese, critică manifestul de la Iași. Reproducem aici atât Adresa, cât și discursul ținut pentru susținerea ei.

„Sire,

Adunarea Deputaților, începând a doua sesiune ordinară, este cu deosebire fericită de aduce Majestății Tale expresia devotamentului și recunoștinței sale.

Căsătoria apropiată a Moștenitorului Tronului cu o Princesă din ilustra Casă a Mărei Britanii și Irlandei a produs în întreaga țară cel mai adânc simțimânt de bucurie.

Sunt acum 35 de ani de când țara, prin organul celor ce în Divanurile *ad-hoc* reprezentau încrederea și viitorul națiunii și printre cari se afla și actualul prezident al consiliului de miniștri, a pus, drept una din condițiile fundamentale pentru regenerarea ei, ca să fie condusă de un Domnitor ales dintr-o Dinastie a Europei cu asigurarea moștenirii Tronului.

Astăzi, când o nouă generație privește cu mândrie la progresul României de atunci încoace; când, prin îndelunga și înțeleapta cârmuire a Majestății Tale, Regatul nostru constituțional se vede așezat pe trainice temelii alături cu celelalte state de cultură europeană, Majestatea Ta, prin asigurarea succesiunii, dai o nouă consfințire statornicelor aspirații naționale.

Tânăra Princesă care, venind în noua sa patrie, contribuieste astfel la îndeplinirea dorințelor țărei, poate fi de mai nainte încredințată de iubirea tuturor românilor.

Primirea strălucită ce s-au făcut Majestății Tale la Curțile din Londra și din Viena este o dovadă mai mult pentru bunele relații ce le are statul român cu marile puteri străine. Aceste relații sunt un rezultat al politicei de pace și de ordine ce stăruim a o urma fără șovăire, dar și fără provocare, ocupați, precum suntem, de progresul liniștit și constant al țării în toate ramurile ei de activitate.

Este aceaș politică pe care guvernul Majestății Tale a afirmat-o în modul cel mai corect și în conflictul ce Regatul Greciei a crezut de cuviință să-l producă cu prilejul unui proces privat, a cărui deslegare este evident de competența instanțelor judecătorești.

Întru păzirea acestei politice generale, atât în chestii importante, cât și în incidente secundare, guvernul este sprijinit de națiunea întreagă.

Sire,

Situația solidă a finanțelor țării este un fapt de cea mai mare însemnătate, cu a cărei constatare suntem

deprinşi de câtiva ani. Creşterea continuă a veniturilor statului, excedentele rămase în acest an la dispoziţia tezaurului, echilibrarea bugetului pe exerciţiul viitor cu mijloacele strict normale, fără impozite noue şi fără resurse extraordinare, ne dau putinţa de a realiza îmbunătăţirile necesare la diferitele servicii publice ale statului în proporţie cu dezvoltarea firească a avuţiei ţării.

Vom examina cu scrupulozitate proiectele de legi ce ni le anunţă Mesagiul Majestăţii Tale. Ele continuă opera de reforme bine chibzuite, a căror realizare constituie principala misiune pentru care am fost aleşi.

Sire,

Fericitele auspicii, sub care se deschide actuala noastră sesiune, ne vor fi un îndemn mai mult pentru a lucra cu toţii fără preget la prosperarea României.

Să trăiţi Majestate!

Trăiască Majestatea Sa Regina!

Trăiască Moştenitorul Tronului împreună cu Alteţa Sa Regală Principesa Maria!

Raportor, *T. Maiorescu.*"

D-lor deputaţi, primesc învitarea onorabilului meu preopinent, d. Stolojan, de a vorbi, mai ales cu acest prilej, fără pasiune şi fără violenţă. Foarte rece şi, pe cât va fi în putinţa mea omenească, nepărtinitor, voi să răspund la observările ce s-au făcut în contra proiectului de Adresă asupra paragrafului 1, aşa cum este scris

Prima observare, care prin chiar felul ei nu provoacă pasiunea, era a onor. d. Stoicescu. D-sa a relevat o disproporţie în redactarea Adresei, că adecă paragraful 1 ar fi mai lung, iar paragraful 3, care vorbeşte de proiectele de lege anunţate de guvern în Mesagiu, ar fi prea scurt.

În adevăr, onor. d-le Stoicescu, această redacţie este intenţionată Noi dorim, precum am încercat-o şi în sesiunea

trecută, să introducem precedentul constituţional parlamentar de a scuti Adresa de discuţii sterile, de a o reduce în timp normal la un act de curtenie din partea Parlamentului către Suveran.

Din partea guvernului credem că este necesar ca în Mesagiu să se indice cu de amănuntul proiectele de legi ce se vor supune dezbaterilor noastre ca un program de lucrări al sesiunii, şi Adresa noastră trebuie sa ia act de îndeplinirea acestei datorii ministeriale.

Aceasta o şi face actualul proiect de Adresă, însă o face cât se poate de scurt. Căci însăş dezbatarea asupra proiectelor de legi nu se poate face cu folos decât atunci când va veni fiecare în întregimea sa la ordinea zilei; iar cazurile izolate ce ar fi de relevat asupra administraţiei guvernului, se supun mai practic discuţiei şi controlului Camerei prin interpelări.

Cred dar că este bine, ca un precedent de urmat pentru toate Camerile şi toate partidele, ca să facem cu ocazia Adresei mai întâi un act de politeţă către Tron, apoi o constatare a situaţiei generale a politicei ţării; dar în privinţa proiectelor de legi anunţate în Mesagiu să ne mărginim a lua act de anunţarea lor fără a ne pierde vremea cu discuţii sterile.

A doua observare făcută de d. Stolojan mai ascuns şi de d. Stoicescu direct, este: de ce s-a citat persoana d-lui ministru prezident, Lascar Catargi, în legătură cu evenimentul îmbucurător pentru toată ţara, care dă o consfinţire mai mult vechilor aspiraţii naţionale, cu apropiata căsătorie a Moştenitorului Coroanei?

Fireşte că şi această relevare a fost introdusă intenţionat în proiectul de faţă. Era forma ce raportorul comisii dv. de Adresă – cred întru aceasta reprezentant fidel al majorităţii Camerei – a găsit-o potrivită pentru ca să se restabilească adevărul istoric în contra unui manifest politic, care s-a produs în urmă, care, – ce e drept – nu s-a produs aci în Cameră, dar care, fiind caracteristic pentru actuala situaţie politică generală înlăuntrul ţării, credem că se cuvenea să fie adus în discuţia generală a

Adresei. Manifestul este așa-numitul program al Partidului Național Liberal, citit la Iași de onor. d. Dimitrie Sturdza, dacă nu mă înșel (căci siguranța deplină nu am putut dobândi): șeful actual al întregului Partid Național-Liberal. L-am citit reprodus în *Voința Națională*, organul partidului.

D-lor, când într un stat constituțional este la guvern un partid politic, acțiunea celuilalt partid trebuie urmărită cu toata atenția ce se cuvine unui factor complementar al vieței constituționale.

Am citit cu cea mai mare luare-aminte programul național-liberal. Se poate constata îndată că, din multele coloane care umple acest număr de ziar, cea mai mare parte este consacrată unei introduceri istorice, unui fel de întemeiere prealabilă a amănuntelor legislative, cari vin pe urmă ca program politic de partid.

Acea narațiune a evenimentelor noastre istorice contimporane dă loc la următoarea primă obiecțiune din partea unui cititor nepărtinitor.

Ca să nu fie vorba de eroare, vă voi citi câteva pasage caracteristice din chiar textul manifestului.

> „Clasa privilegiată deveni un corp corupt și putred, ignorant și leneș, fără tradiții și fără aspirații naționale, trăind din intrigi și jafuri, din înjosirea poporului și din înjosirea ei proprie."

Apoi zice Manifestul că, în contra acestei clase corupte, Partidul Liberal-Național a cucerit toate libertățile poporului, și continuă în contra conservatorilor de astăzi:

> „Luptând în contra reformelor, care au schimbat cu desăvârșire starea internă și externă a statului roman, neîndrăznind să înscrie pe programul lor reînființarea guvernului oligarhic, vechii privilegiați botezându-se ca conservatori, se trudesc să ajungă pe o altă cale la scopul lor final... Numele le este nou, faptele le sunt vechi; iar acțiunea lor constantă dovedește că una sunt vechii privilegiați și noii conservatori."

Așadar, după părerea manifestului Partidului Național-Liberal, astăzi constituit la întrunirea de la Iași, chiar acest fapt că avem un stat constituțional este o cucerire exclusivă a Partidului Național-Liberal. Căci Partidul Conservator este tot vechia clasă a privilegiaților, ce n-a contribuit întru nimic la propășirea poporului, el voiește și astăzi să readucă starea de atunci a decadenței de sub fanarioți. Numai Partidul Național-Liberal corespunde cu aspirația legitimă a poporului român în statul modern constituțional.

Dacă ar fi așa, d-lor naționali-liberali, atunci aș întreba, în hipotesa d-voastră, ce operă ați făcut d-voastră?

Suntem cu toții de acord că esența statului constituțional este următoarea: Capul statului ca reprezentant al suveranității naționale, cum este la noi, este inviolabil și neresponsabil. Ați înscris aceasta anume în Constituție? Da! Corolar: Responsabili sunt miniștri, cari funcționează ca o reprezentanță a majorității parlamentului, care majoritate a ieșit din alegeri libere ale poporului.

Dar atunci, dacă numai miniștrii sunt responsabili, cum se schimbă situația politică, când miniștrii n-au înțeles sau nu mai înțeleg bine interesele poporului, când miniștrii au comis o greșală, când miniștrii s-au aruncat într-o direcție care nu mai răspunde trebuințelor momentului, atunci ce se întâmplă și ce însemnează că ei sunt responsabili?

Atunci este de principiu în sistemul constituțional că acei miniștri singuri responsabili, reprezentând acea majoritate, care reprezentă acel partid, trebuie să se retragă în asemenea împrejurări, să fie poate și trași la răspundere ca o consecință extremă, dar în orce caz să vie în locul lor alți miniștri, ceea ce însemnează reprezentanța altei majorități, adică a altui partid

De unde rezultă că este de esența, de măduva sistemului constituțional ca să fie cel puțin două partide care să alterneze la putere după necesitățile țărei.

Este un adevăr banal ce vi-l spui aici despre esența acestui constituționalism. Nimeni nu-l contestă. Așa s-a practicat, s-au înființat lucrurile în statul de unde s-a luat sistemul, în Anglia; așa s-a practicat și în Belgia, stat continental mai aproape de noi, de unde am imitat mai direct și sistemul nostru.

Aceasta fiind esența sistemului constituțional, dacă – în hipoteza manifestului – Partidul Liberal-Național, care singur a reprezentat aspirațiile poporului, a voit, în momentul când am ieșit de sub protectoratul ruso-turcesc, să dea statului român forma care corespundea mai bine trebuințelor și progresului lui, și dacă, după hipoteza d-voastre, în acel moment, ca și astăzi, nu exista alt partid patriotic decât Partidul Național-Liberal, și nici astăzi nu există un alt partid pentru binele țării, căci celalalt partid, adecă cel conservator, ar fi corupt, retrograd, călcător de legi, dușman al progresului poporului: atunci ce absurditate ați făcut d-voastre de ați dat acestei țări forma constituțională? (Aplauze.)

Dacă ar fi cum zice manifestul, atunci am fi fost și am fi și astăzi incapabili de forma constituțională. Atunci trebuia să introduceți (și dacă n-ați făcut-o, ați păcătuit în contra duhului sfânt al națiunii), trebuia să introduceți sau o formă de despotism democratic, imaginabil într-un stat începător, sau o formă republicană, sau orcare altă formă, dar forma constituțională niciodată! Căci este absurd a vorbi de forma constituțională, când nu ai cel puțin două partide legitime de venire la guvern.

Așa este? – Nimeni nu mă contrazice.

Atunci ce însemnează programul d-voastră de la Iași ca introducere istorică pentru 1892? Comiteți naivitatea de a vorbi în numele statului român constituțional și tăgăduiți legitimitatea altui partid față cu d-voastră? Dar aceasta este o copilărie constituțională. (Aplauze.)

Dar ia să vedem acum: tot așa au cugetat întemeietorii partidului d-voastră? Așa s-a zămislit forma constituțională la noi, cum vă convine să o spuneți acum la întrunirea d-voastră de la Iași?

În momentul când se pregătea atmosfera din care a ieșit Constituția de la 1866, în sesiunea de la 1863–64, când vorbea Ioan Brătianu asupra unui punct analog cu acela pe care îl discutăm acum, se exprimă astfel „Dl Vernescu a mers mai departe"... întrerup lectura: Am aflat astăzi cu bucurie că d. Vernescu reintră în numărul d-voastră: *dignus este intrare!* –

> „D. Vernescu", zice d. Brătianu, a mers mai departe. A zis că nu e mijloc de a îndrepta corupția ce ne-a lăsat trecutul, pe care d-lui l-a blăstemat pe tot. Să-mi dea voie a protesta. Am părinți și moși cari au trăit în acel trecut. Recunosc că au făcut greșeli, însă luptăm de 20 de ani ca să spălăm memoria lor, să o facem să se împace cu națiunea. Nu voim a-i blestema pentru că mulți dintr-înșii au plătit cu capul lor aceia ce avem astăzi. Ei, d-lor, să nu mergem mai departe! Cine ne-a împins pe calea de progres pe care ne aflăm? Este omul acela înaintea căruia, când îl vede trecând pe uliță, tot românul este dator a-și descoperi capul și a se închina, Câmpineanu; este Grigori Cantacuzino și alții. Îmi pare rău că d. Oteteleșanu este aici, căci aș fi avut a zice ceva și de d-lui, nu voi însă să-i pară că aș voi a-l măguli. Mai sunt și Văcăreștii, Crețuleștii, Cantacuzineștii, Goleștii, care au luptat 20 de ani pe astă cale, și străbunii lor nu trebuiesc să fie blestemați."

Dacă așa a cugetat Brătianu, atunci el și Rosetti și Goleștii au avut dreptate să lucreze împreună cu ceilalți la înființarea regimului constituțional de la 1866, căci existau în adevăr elementele a două partide. Căci încă o dată, dacă nu ar fi fost așa, atunci a fost absurdă, nemernică toată lucrarea lor de atunci încoace. Și fiindcă Brătianu spune că a fost legitimă, dați-mi voie să-l cred mai curând pe el și să nu pun nici un preț pe afirmarea contrarie a Vladimireștilor de azi. (Aplauze, ilaritate.)

Trebuie să fi fost în amândouă partidele capi conducători de valoare patriotică și trebuie, fiindcă ne-am întărit ca stat constituțional, să fi contribuit amândouă partidele prin actele lor, esențial, la progresul în care ne aflăm; nu se poate altfel.

Așadar, fiindcă premisele istorice ale manifestului național-liberal de la Iași, dacă ar fi adevărate, ar duce la o concluzie absurdă și fiindcă d-voastră aici nu admiteți această concluzie absurdă, trebuie, ca premisele cuprinse în manifestat să fie false.

Trebuie să fie în modul de a povesti faptele o eroare fundamentală în constatări. Această eroare fundamentală am voit să o ating prin simpla menționare a actualului ministru-prezident printre cei ce au lucrat în Divanul *ad-hoc* la formularea dorințelor naționale.

Ce zic acum d-nii Stoicescu și Stolojan în contra acestui alineat al proiectului de Adresă, în contra acestei amintiri? D-lor fac un proces de intenții și zic că d. Lascar Catargi nu poate să fi fost în cuget curat pentru ideea unui Domn dintr-o casă suverană a Europei, fiindcă a fost însuș pretendent la Domnie. Firește când faci un fals... pardon, să întrebuințez un termen moderat, când faci o eroare involuntară asupra istoriei țărei, eroarea trebuie să fie prezentată sub oarecare aparență așa ca să poată trece. Nu poți să spui așa din manifestul național-liberal un fel de *tropos* în prezentarea neadevărului, *tropos* ce pare a fi o rămășiță din acele timpuri fanariote, în contra cărora vă ridicați. Însuși faptul că d. Lascar Catargi a luat parte la lucrările Divanului *ad-hoc* de la 1857 e incontestabil.

Există un soi de dovadă în publicațiunea intitulată: *Acte și documente relative la Istoria Renașterei României*, făcută de însuș d. Dim. Sturdza. În asemenea lucrări e cel mai mare merit al d-lui Dimitrie Sturdza, un eminent culegător de documente, un bun numismatic, un admirabil secretar de

Academie (ilaritate, aplauze). Volumul al 5-lea al meritoasei publicații citate arată, după o foae din Iași de la 1857, luna octomvrie, pe toți membrii aleși ai Divanului *ad-hoc* al Moldovei. Și după minunatul fel al d-lui Sturdza, așa de exact în lucrurile mici, se arată și câți au fost alegătorii fiecărui membru și câte voturi a întrunit fiecare din membrii aleși ai acelui Divan *ad-hoc*; lipsește numai din acel volum V al publicației însuș actul Divanului *ad-hoc* în care stau formulate memorabilele 5 puncte, învestit cu persoanele cari au luat parte la această înfăptuire a lor ca reprezentanți ai încrederii națiunii. Acelea lipsesc fără nici o intenție; se înțelege! E regretabilă lacuna, dar nu i se poate imputa d-sale. (Ilaritate.)

Așadar cu actele istorice în mână nu putem decât constata faptul că era și d. Lascar Catargi printre membrii formulatori.

Fie zis în treacăt: în altă publicație, și aceea tot a d-lui Dimitrie Sturdza, ca suplement la documentele Hurmuzachi, se arată la anul 1821, printre actele relative la Tudor Vladimirescu, două petiții ale boierilor țărei către Rusia și către Metternich, prin care boierii țărei îndreptățeau cererile lui Tudor Vladimirescu și le declarau patriotice, – dar acestea le spun în paranteză.

La 1857 era dar și d. Lascar Catargi, cum au binevoit d-nii Stoicescu și Stolojan a recunoaște, dar de! adaugă d-lor, d. Lascar Catargi a fost și pretendent la Domnie, pe când acolo se zicea că o Domnie dintr-o casă suverană a Europei e ceea ce dorește țara.

Dar ce confuzie de date e aceasta?

Cererile Divanului *ad-hoc* de la 1857 au fost ele primite de congresul de la Paris, către care eram siliți să ne adresăm? Nu. Căci dacă ar fi fost primite, și dacă de pe atunci se înființa Dinastia dintr-o casă a Europei, atunci ar fi contribuit d. Lascar Catargi cu votul și lucrarea d-sale la acest rezultat și nu mai era dată putința unei alte pretendențe la Domnie.

Dar fiindcă ni s-a respins această cerere la congresul de la Paris, ni s-a impus necesitatea de a alege după doi ani un domn pământean. Asadar, una era formularea dorințelor la 1857, alta era faptul alegerii de la 1859 si fiindcă după congresul de la Paris a rezultat necesitatea de a alege un Domn pământean, apoi trebuia fireste să alegem pe cineva; era o calamitate că am fost aruncați din nou la acel Sultan Mezat, așa cum l-a numit consulul Place, citat de d. Stolojan. Și atunci erau diferite candidaturi indigene, firește, și era și Negri, și d. Catargi, și Mavrogheni, și Sturzeștii. Ei, de ce nu? Să fi fost și d. Stoicescu pe atunci, mai știi ce se întâmpla? (Ilaritate, aplauze.)

Vasăzică aci nu e nici o contrazicere cu actul din 1857, și e un *tropos* sofistic de a confunda astfel două date cu totul diferite.

La 1859, dintre candidații indigeni, s-a ales Cuza Domnitor al amândouă Principatelor astfel unite.

Dar această alegere era numai vremelnică, un pas de tranziție spre a ajunge la un Domn dintr-o casă a Europei occidentale.

S-a format dar la 1865 o coaliție pentru realizarea mai apropiată a neclintitei dorințe. În coaliția de la 1865–1866, cine era între reprezentanții acestui act ulterior de aspirări naționale? Era și d. Catargi? Era și d. Lahovari? Era și d. Carp alături cu I. Brătianu, Rosetti și Goleștii? Erau; apoi dacă și liberalii-naționali de aici recunosc că erau, atunci cum rămâne cu manifestul de la Iași? Cu premisa istorică care ar vrea să stabilească exclusivă participare numai a Partidului Național-Liberal la făptuirea dorințelor naționale pentru constituirea monarhiei așa cum este astăzi?

D. Poenaru-Bordea întrerupe.

D. Titu Maiorescu. Scuzați-mă, d lor, n-am asistat la întrunirea dv. de la Iași de acum vr'o 2 săptămâni, dar impresia ce rămâne din citirea manifestului este că ați tratat auditorul dv. cu mare dispreț și că l-ați considerat compus din oameni cu totul neștiutori ai celor petrecute în țara și în vremea lor, dacă le ați făcut o astfel de povestire istorică.

După ce dar d. L. Catargi la 1857 a contribuit la formularea celor 5 dorințe ale Divanului *ad-hoc*, la 1859, deși candidat la Domnie, a renunțat și s-a înțeles cu ceilalți pentru împăciuire, hotărând alegerea colonelului Cuza, a contribuit dar și cu aceasta, pentru partea sa, la o fază a evoluțiunii naționale.

Dar colonelul Cuza, zice d. Stolojan (și sunt actele la Academie, la secretarul Academiei de care vă vorbeam, un act scris, o declaratie iscălită), se consideră ca domn numai până se va putea realiza adevărata dorință a Divanului *ad-hoc*, aspirarea națională, suirea pe tron a unei dinastii dintr-o casă suverană a Europei. Așa e, așa trebuie să fie, fiindcă d. Sturdza are documentul la mână, mai încape vr'o îndoială?

Așadar, domnilor, la 1865–1866, când au socotit reprezentanții aspirărilor naționale momentul venit de a se realiza și acest punct al programului Divanului *ad-hoc*, și renunțarea lui Cuza-Vodă de la 11 fevruarie 1866 s-a provocat tot de capii a amândouă partide întrunite, era și d. Catargi printre ei alături cu dd. Brătianu, Rosetti, Golescu. De altmintrelea, dovadă palpapilă este că Locotenența domnească de la 11 fevruarie era compusă din d-nii Lascar Catargi, Golescu și Haralambie, și d. Catargi lucrează acolo ca reprezentant al Partidului Conservator.

Este o adevărată mângâere să-ți aduci aminte de Divanul *ad-hoc* de la 1857 ca un punct de plecare a evoluției în privința zilei de 11 fevruarie 1866; numai continuarea aspiratiilor naționale de la Divanul *ad-hoc* îi dă justificarea, de care are trebuință. Modul cum s-a petrecut este regretabil, căci s-au amestecat militarii ca să ceară renunțarea lui Cuza, pe care, de altminterea, le-a dat-o. Îmi este teamă, după numele acelui care era în acea noapte de pază la Palat și al acelor cari s-au suit la Vodă Cuza, că tocmai aci este partea caracteristică, este contribuțiunea ce a adus-o Partidul Liberal-Național în acel act. (Aplauze.)

D. C. C. Dobrescu. Aceasta este un merit.

D. T. Maiorescu. Onor. d. Dobrescu zice că este meritul partidului de a fi făcut, așa cum a făcut, adecă cu militarii. Eu cred că este regretabil, dar în fine, dacă d. Dobrescu vorbește acum în numele partidului său, atunci acest fapt este unul din punctele constituționale mai mult, care separă Partidul Liberal-Național de Partidul Conservator. (Aplauze.)

D-lor, conlucrarea ambelor partide este așa de adevărată, că, îndată după sosirea și suirea pe Tron a Măriei Sale, Principelui Carol I, cel dintâi minister format este compus din ministrul-prezident Lascar Catargi și din dd. Ioan Brătianu și C. A. Rosetti.

Au venit de aci înainte evoluțiile constituționale cu două partide, o dată d-voastră veneați la putere, o dată veneau conservatorii; până acum ați fost dv. un timp mai îndelungat la putere, dar impresiunea ce am este că se va egaliza acum această dorință de timp a guvernării.

D. C. Poenaru-Bordea (întrerupe). Sunt cuvintele dv., că venirea d-lui Catargi la guvern în 1889 e un pas înapoi.

Titu Maiorescu. Nu ale mele, ale d-lui Carp, însă fiindcă eram într-un partid cu d. Carp și aprobam acele cuvinte, iau răspunderea lor.

D-le Poenaru-Bordea, când a zis d. Carp acele cuvinte la 1889 în contra d-lui Catargi, le-a zis fiindcă, după un guvern care avusese un program politic știut (și noi credem că este un progres al vieții noastre constituționale ca după realizarea marelui program al Divanului *ad-hoc* să vie fiecare partid cu noul program politic al său), d. Lascar Catargi venea la putere ca liberal-conservator fără un program anunțat, și noi vedeam în aceasta un pas înapoi.

Când d-sa însă este astăzi la guvern cu un program anunțat, credem că aceasta este un pas înainte, și ca dovadă de aceasta este că și d-voastră după precedentul creat de noi ați consfințit

acest mod de a procede văzându-vă obligați a vă prezenta cu un program la Iași. (Aplauze, ilaritate.)

În evoluția noastră constituțională de atunci încoace a mai venit un moment asupra căruia voiesc să vă atrag atenția, fiindcă d. Stolojan prea vorbea că Partidul Conservator prin greșelele sale a căzut de la putere la 1876.

Momentul despre care voiesc să vorbesc, este martie 1871, când este știut că Regele nostru, pe atunci Principele domnitor, voia să abdice.

Nu am nici un drept, nici o autoritate de a interpreta motivele acelei determinări, dar sunt în drept să constat simultaneitatea și paralelismul faptelor.

Atunci se întâmplase o mișcare pe stradă în contra unei adunări din sala Slătineanu și tot pe acea vreme în Cameră un autorizat reprezentant al Partidului Național-Liberal, reposatul I. Câmpineanu, zicea că între țară și Domn s-a deschis un abis.

În aceste împrejurări Domnul voi să abdice.

Este știut că atunci autoritatea d-lui Lascar Catargi a înduplecat pe Domn să rămâe și că noul merit al d-sale și al conservatorilor de atunci este de a fi dat Tronului un guvern, care să-i asigure continuitatea.

Dar, d-lor, aceasta a însemnat ceva pentru țară? V-ați întrebat d-voastră ce ar fi fost soarta României, dacă la 1871 după o atitudine a Camerei cum o indica reposatul Câmpineanu, s-ar fi retras Domnitorul nostru? Dacă atunci, în așa de puternică Germanie, având în cap pe cancelarul de fier Bismarck, rămânea constatat că s-a retras Principele nostru din România în urma unei insulte de pe stradă aduse lor: credeți d-voastre că în răsboiul oriental ce a venit în curând, unde Rusia a arătat ce scop avea și cu noi, credeți că era tot așa de asigurată soarta acestui stat precum a fost sub conducerea lui Carol I?

O voce. Răsboiul a fost la '77.

T. Maiorescu. Are dreptate d. Bordea că la '71 nu se prevedea ce o să se întâmple anume în '77; dar, d-lor, ce partid ar fi acela care, în împrejurările țării noastre, la orce act important n-ar prevedea că mai curând sau mai târziu are să se reagite chestia Orientului? Este oare o clipă în viața noastră politică, în care să te poți lipsi de gândul ce are să se întâmple cu soarta României pusă între Rusia, Austria, și pe atunci și Turcia? Nu se poate nici un partid să peardă aceasta din vedere și sunt în drept a întreba: ce s-ar fi întâmplat? Și cui ați fi pus pe cap Coroana de otel, și înaintea cui s-ar fi adus meritatele omagii ale d-lui Sturdza, care altădată iscălea: Baronul Erdmann von Hahn? (Aplauze.) Aceste sunt fapte cu care vă felicitați cu drept cuvânt, dar a cooperat Partidul Conservator de la 1871.

Apoi, d-lor, dacă este așa, în libera dezvoltare a unui stat constituțional sunt merite și pentru un partid și pentru altul, și este onoarea noastră, ca a unui popor care începem a deveni în adevăr apt pentru realizarea sistemului constituțional, de a constata această valoare din partea ambelor partide, și este o lucrare de iconoclast de a dărâma icoanele acelor adevărați patrioți care nu încap în strâmptul cadru al unor vederi exclusiviste de partid. (Aplauze.)

Am crezut, pentru a termina, că atunci când vorbim despre fericita căsătorie în Casa noastră Domnitoare, este un omagiu patriotic ce-l putem aduce tânărului moștenitor al Tronului, care va avea să fie odată în fruntea acestui tânăr stat constituțional, dacă afirmăm în forma cea mai cuviincioasă că, pe lângă meritele Partidului Liberal-Național, există, ca o condiție de posibilitate a unui stat monarhic constituțional, meritele tot așa de patriotice ale Partidului Conservator, în capul căruia se află astăzi la guvern un reprezentant personal din acel veșnic memorabil Divan *ad-hoc,* care a pus temelia pentru progresul și mărirea națiunii române. (Aplauze prelungite.)

112

La Adresă. Bun precedent constituțional. Contra atitudinii d-lui Sturdza în chestia Transilvaniei. Contra suprimării unui discurs al d-sale

(Ședința Camerei de la 11 decemvrie 1893)

D-lor deputați, vă mărturisesc că după o prea îndelungată desbatere generală de patru zile asupra Adresei, speram să vă aud aseară cerând închiderea discuției. Cu răbdarea d-voastră, deși prea încercată, n-ați cerut închiderea, și astfel raportorul comisiunii d-voastră de adresă este chemat să-și îndeplinească datoria de a susține proiectul de răspuns la Mesaj, așa cum vă este prezentat.

Vă așteptați, d-lor, ca cel puțin raportorul să rămâe în limitele discuției, să nu atingă unele chestii din prea multele cari s-au adus în această dezbatere, decât exclusiv din punctul de vedere al unui răspuns al Camerei la Mesajul Tronului.

Dacă Constituanta, printre puținele articole ce se coprind în Constituție, a crezut de cuviință să prescrie în mod formal, prin urmare ca un lucru anume important pentru viața noastră publică, că

> „Regele printr-un mesaj la începutul fiecării sesiuni să expue starea țării, la care Adunările să facă răspunsurile lor"

este evident că trebuie să punem atât aceste acte, cât și dezbaterea lor, la o înălțime care să caracterizeze starea generală a țării în momentul dat. La această măsură se

cuvine să măsurăm toată discuția în amândouă părțile ei, adecă relativă și la mesajul guvernului și la adresa Camerei.

În privința dântâi vă cer voie să relev un fapt de mare însemnătate pentru viața noastră constituțională și care nu a fost relevat până acum

Regele ne vorbește în mesaj, dar Regele fiind inviolabil și fără răspundere după Constituție, răspunderea o au miniștrii, cari contrasemnează mesajul, și față cu această răspundere putem discuta mesajul.

În această privință, d-lor, cred că este timpul venit acum, când intrăm în a treia sesiune ordinară a legislaturii a doua a regimului conservator, cu toate nuanțele lui, să semnalăm înfăptuirea unui precedent constituțional, care după părerea mea constituie un progres adevărat în viața noastră publică, un progres de onestitate politică și de posibilitatea unui control mai sigur din partea Corpurilor legiuitoare, progres acum pentru prima oară întemeiat, în deosebire de ceea ce se obișnuise sub regimul trecut, și anume precedentul și progresul de a vedea în mesaj expusă starea țării – nu prin niște formule generale și neprecize de o redacțiune mai mult sau mai puțin literară, nu ca un simplu exercițiu de stil politic numai ca să scape guvernul de o formalitate prescrisă de Constituție, ci de a vedea în mesaj arătată starea țării cu toată precizia cerută de situația momentului, adecă și cu trebuințele mai importante indicate de această situație și cu satisfacerea lor legislativă, la care sunt chemate Camerile să lucreze.

În trecut, și iau mesajele regimului liberal de la Regalitate încoace, nu am văzut îndeplinită această cerință constituțională.

Pe când liberalii vorbesc astăzi așa de mult de pretinse violări ale Constituției din partea regimului actual (și după umila mea părere este periculos un asemenea abuz de cuvinte, căci dacă din nenorocire s-ar întâmpla vreodată în adevăr o violare a Constituției, atunci strigătul în contra ei n-ar mai produce efectul de a deștepta conștiința și rezistența publică),

eu vă semnalez din contră o importantă întărire a ideei constituționale din partea regimului actual, în deosebire de cel trecut.

Sub regimul liberal trecut, în primul mesaj al Regalității, de la 15 noemvrie 1881, se încearcă o specificare a proiectelor de lege propuse acelei sesiuni. Este interesant a constata că atunci era la guvern C. A. Rosetti ca ministru de interne și că tocmai în resortul ministerului său se arată mai clar măsurile legislative ce aveau să fie supuse dezbaterilor. Dar se arată și la Justiție, și la Culte. Însă această încercare se nimicește îndată în realitate, chiar a doua zi se schimbă ministrul de justiție, și lucrările anunțate din resortul său se părăsesc cu desăvârșire. La 26 ianuarie 1882 se schimbă și ministrul de interne. Din programul lucrărilor anunțate nu se realizează nimic, afară de tocmelele agricole. În noul mesaj pentru sesiunea 1882–83 guvernul se mărginește a zice:

> „Veți putea consacra tot timpul necesar pentru a studia bugetul anual și legile rămase din sesiunea trecută."

Însă nici un ministru nu insistă să se ia în dezbatere vreuna din acele legi ale sesiunii trecute.

Apoi vine epoca revizuirii constituționale, după părerea mea cea mai nefolositoare agitare a țării.

Dar în fine, la 31 mai 1884, este terminată și revizuirea. În mesajul de la 16 noemvrie 1884 ministerul se aruncă în promisia unei ere nouă:

> „Am ajuns astăzi la o linie de demarcație care va face epocă în viața noastră ca stat și popor. Sunteți chemați a conlucra împreună cu guvernul meu la îmbunătățirea întregului sistem administrativ; a da justiției garanții puternice, magistraturei mai multă siguranță și justițiabililor încredere și înlesnire, înainte de toate însă să căutăm a da învățământului public o direcție practică și sănătoasă, menită a ridica nivelul instrucției și educației naționale. Sper că îmbunătățirea stării preoților de mir și o mai bună direcție a învățământului eclesiastic vor putea fi realizate chiar în cursul întâiei dv. sesiuni" etc., etc.

Aceste cuvinte solemne rămân literă moartă. După câteva săptămâni, la 14 ianuarie 1885, se schimbă ministrul de justiție. La 2 februarie se mai schimbă și cel de culte și cel de domenii, și alții. Programul anunțat nu primește în toată sesiunea nici cel mai mic început de realizare, nici nu se prezentă măcar proiectele.

În fine, în mesajul de la 15 noemvrie 1885, se constată din nou o desăvârșită lipsă de program.

> „Aveți din sesiunile trecute mai multe proiecte de legi însemnate în discuțiile d-voastră. Guvernul meu vă va mai prezenta și altele."

Iacă toată politica internă ce se supune controlului Camerei pentru sesiunea 1885–86. De aci încolo vine agonia ministerului Brătianu prin luptele interne ale Partidului Liberal.

Ce deosebire fundamentală constatăm în această privință, îndată ce trecem de la regimul liberal la regimul conservator actual în diferitele lui nuanțe! De la intrarea lui în acțiune, din anul 1888, mesajele sunt opera serioasă și bine cugetată a unor miniștri constituționali, ele cuprind anunțarea amănunțită a proiectelor de legi, pe care le cred în adevăr necesare pentru a răspunde la trebuințele țării în momentul dat. Firește, că asupra chiar ideilor cuprinse în aceste legi va fi divergență de păreri: D-voastră din opoziție veți zice că proiectele sunt rău aduse, noi din majoritate vom crede că sunt bine aduse. Dar cu toții trebuie să o recunoaștem că acești miniștri, de la 1888 și până azi, v-au expus prin mesaj un program de lucrări legislative studiat, precis și onest, și au făcut astfel un pas înainte spre maturitatea noastră constituțională. (Aplauze.) Ei s-au ținut totdeauna de cuvânt, legile anunțate au fost studiate de ei, depuse în Adunare și discutate, și dacă se întrebuințează și de ei, cum s-a întrebuințat în actualul mesaj, fraza: *„veți avea să vă ocupați și de legile rămase din cauza scurtului timp din sesiunea trecută și de alte legi anume indicate"*, aceasta nu este, ca în mesajele liberale, numai o redacție literară, ci un fapt constituțional exact, și de exemplu chiar acum ați discutat, în scurtul timp de când suntem în sesiunea prezentă, două din proiectele sesiunii trecute: organizarea corpului tehnic și reforma creditelor agricole, iar al treilea este afișat la ordinea zilei, importanta lege pentru judecătoriile de ocol.

Vasăzică avem a face în prima linie cu un guvern conștiincios, și acești conservatori violatori de constituție, cum ziceți d-voastră, sunt cei dintâi cari îndeplinesc prima datorie constituțională la deschiderea fiecării sesiuni, adică ei supun, cu seriozitate și onestitate, programul lor de lucrări legislative și deșteaptă astfel de îndată controlul Camerei legiuitoare.

Sper că acest precedent va fi păstrat de urmașii lor. Sunt convins că este un progres îndeplinit de o așa vădită importanță, încât mai ales Partidul Liberal nu se poate sustrage de la păzirea lui. Așa vom avea în sfârșit de acum înainte adevărata aplicare a Constituției noastre în ceea ce privește mesajele, vom ști de la început ce cugetă și ce vor miniștrii și nu va mai fi vorbă, ca în vremurile trecute, de încredere personală, ci de încrederea în idei.

Aceste cât pentru partea întâi din acel faimos articol 95 al Constituției, după părerea mea partea cea mai importantă: „Regele expune starea țării."

Partea a doua: „Adunările fac răspunsurile lor", fără altă indicație obligatorie, permite a simplifica Adresa Camerei și tinde a o reduce la forma așa-numită „englezească", în care este conceput și proiectul de față.

D-lor, mi-a părut foarte bine că unul din membrii mai tineri ai acestei Camere, un reprezentant al generației care vine după noi, onor. d. Nicolaescu, deputat din opoziție, într-o vorbire a d-sale, a relevat că noi aici, în mijlocul oricărei discuții, avem și o misiune de educare politică față cu țara întreagă.

Suntem încă prea de curând intrați în viața constituțională, și dacă firește deputații și senatorii înțeleg mai bine ideea constituțională, nu toți ceilalți au putut o înțelege. Multele plângeri despre alegeri, de exemplu, vin și de acolo, că nu sunt

încă alegătorii pătrunși de însemnătatea votului lor, n-au încă simțimântul de independență.

Noi avem și misiunea de a face ca și ceilalți, cei ce ne ascultă, să învețe ceva din dezbaterile noastre, să se deprindă cu mânuirea formei constituționale, să se pătrundă de respectul fundamentelor ei și să cunoască drepturile, dar și datoriile lor.

Dacă este așa, atunci modul principal, prin care ne îndeplinim misiunea noastră de mandatari ai țărei, adecă discuția publică în Cameră, trebuie să ne inspire simțimântul unei deosebite solemnități, cuvintele noastre rostite aci sunt prinse îndată de scriitori, sunt date publicității prin *Monitorul Oficial*, ies din aceste ziduri ale Camerei și străbat în țara întreagă, sunt anume menite să străbată acolo. Și de aceea, d-lor, mai ales într-o discuție așa de înaltă ca aceea a Adresei, această parte, dacă îmi dați voie să zic: educativă a discuțiilor noastre, această parte de răspundere ce avem pentru viitorul țării, trebuie să preocupe în mod permanent atenția noastră.

Și apoi, d-lor, permiteți-mi o paranteză. În această delegație a suveranității țării în ceea ce privește lucrările legislative, unde fiecare din noi nu reprezintă numai districtul său, ci țara întreagă, unde fiecare din noi răspundem de demnitatea suveranității naționale, noi ne-am dat un regulament, prima noastră lege, oarecum elementară, și ne alegem în libertatea noastră un prezident, care este pus acolo ca să-l păzească. Mai ales atunci când ne adresăm direct Coroanei, Regelui, care personifică întreaga suveranitate națională, mai ales atunci noi suntem răspunzători de ceea ce vorbim aci.

Cred că am fost cu toții mulțumiți, când am văzut cum onor. d. Morțun, deși reprezentând păreri socialiste diametral opuse cu Constituția de astăzi a statului nostru, atunci când a întrebuințat cuvântul „barbar" și a fost rectificat de prezident, s-a supus îndată, a retras și a înlocuit cuvântul.

Important e momentul, când rectifică prezidentul pe un deputat, este o expresie deosebit de energică a demnității noastre naționale.

Că într-un popor așa de viu, cum este un popor de rasă latină, se pot rosti cuvinte mai violente, că prin urmare și într-o discuție aprinsă a Parlamentului nostru îi poate scăpa unui deputat sau senator o vorbă neparlamentară, nu are importanță. Important este numai momentul, când o relevă anume prezidentul și când o rectifică. În chiar acest moment se relevă demnitatea și autoritatea dezbaterilor. Și acum închipuiți-vă, d-lor (fac o construcție arbitrară numai ca să dau un exemplu), închipuiți-vă că într-o dezbatere însemnată ar trece prin capul unui reprezentant al națiunii să întrebuințeze la adresa orcui ar fi din noi, a guvernului sau a unui deputat, un cuvânt prea trivial, de exemplu cuvântul: *nemernic;* că l-a întrebuințat, aceasta poate fi o scăpare din vedere, și atunci nu are nici o importanță; căci firește prezidentul l-ar releva, l-ar rectifica și demnitatea acestei delegații a suveranității naționale ar fi păstrată. Dar închipuiți-vă mai departe, că acel reprezentant al națiunii ar fi un om foarte însemnat, poate ar fi un șef de partid, poate ar fi un viitor șef de guvern, și că acesta, după ce i s-a relevat cuvântul „nemernic" ca nedemn de reprezentația națională, ca neparlamentar, el ar răspunde: „știu că este neparlamentar, dar îl mențin", atunci, d-lor, am avea dreptul să zicem: este de rău exemplul și de rău augur pentru viitor o asemenea atitudine! Nu se poate justifica o violare a cuviinței parlamentare! N-ai dreptul să te înscrii tu cu arbitrul tău individual în contra aceea ce și a dat delegația suveranității țării ca formă externă a vieții ei, și dacă faci aceasta, atunci după ce am scăpat de arbitrarul personal al boierimei din vremea veche, care punea bunul plac personal peste legea țării, ne face să intrăm într-un alt arbitrar de boierime democratico-constituțională (aplauze), care ne spune aci în Parlament: nu-mi pasă de parlamentarism,

cuvântul „nemernic" îl menţin, nu vreau să mă supun. (Aplauze.)

Şi tot din asemenea precedente importante pentru viaţa noastră constituţională, cea tânără şi prevestitoare de viitor, să-mi permiteţi să relevez un alt fapt trecut oarecum în domeniul istoric.

D-lor, cuvântul cel rostim aici în Parlament, al cui este? Până când păstrăm sfânta tăcere, până când înlăuntrul nostru meditâm, cuvântul este al nostru; dar când l-am scos din această îngrădire, dacă l-am aruncat într-o convorbire particulară, dacă l-am scris într-o scrisoare privată, se poate naşte îndoiala, a cui este scrisoarea. Este a acelui care a scris-o sau a acelui care a primit-o? Dar în Parlament, al cui este cuvântul rostit? Aici nu începe îndoială: Al Parlamentului, al ţării. De aceea este prins cuvântul nostru, fixat şi autentificat aci, îl încredinţăm biuroului, care îl dă la *Monitorul Oficial*, îl dă ţării întregi. Sau credeţi că se poate interpreta altfel lucrul? Vorbesc din istoria trecutului, căci nu mă pot atinge de ceea ce s-ar petrece în Senat acum.

Sunt doi ani şi jumătate de când a fost o lungă discuţie asupra învăţământului public în Senat, şi un eminent reprezentant al Partidului Liberal, pe atunci încă nu şeful lui, a vorbit zile întregi, zile întregi şi-a arătat importantele sale vederi într-o materie, care interesează mai ales Partidul Liberal, în direcţia creşterii şi învăţământului tinerimii române: acel senator a fost de o mare tărie, şi pot zice în unele părţi şi de oarecare violenţă în contra părerii ministrului de atunci. Ce importantă discuţie! Ce important discurs! Ce sumă de adevăruri de cules şi de discutat mai departe! Şi ce caracterizare a Partidului Liberal! Acel discurs, al cui era, odată pronunţat? Al Senatului, al ţării întregi, şi al meu şi al d-voastră: căci fiecare din noi este în drept să şi reclame proprietatea lui la acel discurs. Ei bine, lucru nepomenit şi care trebuie odată relevat în Parlament! Stenogramele acelui discurs au fost încredinţate oratorului spre revizie, cum se încredinţează înainte de a se publica la cei ce au vorbit, ca să vază cum s-a scris de stenografi spre a nu se strecura erori. Ei bine, de aci încolo nu s-a mai văzut acel discurs! Biuroul a reclamat, *Monitorul* aşteaptă; sunt doi ani şi jumătate de atunci; nu mai există discursul, nu se mai poate înfiinţa în forma publicităţii legale!

Mă opresc aci şi închid parenteza. Să sperăm, d-lor, că, după ce am făcut sub guvernul actual un progres constituţional cu mesajul, vom fi scutiţi în viilor de asemenea întâmplări din partea reprezentanţilor ţării, şi vom face mai ales sub viitorul regim liberal alte progrese; să sperăm că vor fi destul de tari membrii Partidului Liberal ca să înduplece pe şeful d-lor de a respecta proprietatea Camerei, a Senatului, a ţării, şi de a respecta şi demnitatea parlamentară. (Aplauze.)

Revenind acum, tot din punct de vedere al unui parlamentarism mai corect, la Adresa noastră către Coroană, ea, fiind un răspuns la Mesajul Regelui, trebuie să cuprindă două elemente, pe cari le cuprinde proiectul de faţă: este întâi şi se cuvine în toate adresele să fie întâi, omagiul adus personificării statului monarhic, adecă Regelui. Dacă, după Constituţia noastră, vine Regele în mijlocul Parlamentului la deschiderea sesiunii şi nu merge, ca în Prusia, mai întâi Parlamentul la el, dacă astfel Regele aduce primul omagiu suveranităţii naţionale delegate în Parlament, este o necesitate de armonie indispensabilă între marii factori ai statului, ca şi noi, înfăţişându-ne cu răspunsul înaintea lui, să începem prin asigurarea de fidelitate şi de devotament către el. Şi fiindcă de astă dată, în timpul de când s-a închis sesiunea trecută şi s-a deschis cea prezentă, s-a întâmplat marele eveniment al naşterii Principelui Carol, aceasta a trebuit să fie asemenea de îndată relevat în deosebita sa însemnătate politică pentru România ca o mai puternică întemeiare a succesiunii la Tron.

Suntem din fericire toţi de acord asupra acestei părţi a proiectului de Adresă.

Al doilea element al Adresei răspunde la expunerea făcută în Mesaj de către miniștrii contrasemnați, și aici proiectul de față se mărginește în parafraza relațiilor internaționale și a creditului statului, și totdeodată ia act de legile anunțate, lăsând toată discutarea lor activității ulterioare a Camerei în decursul sesiunii.

Cu toate aceste am auzit în dezbaterile urmate mai ales pe d-nii Păucescu, Fleva și Stolojan, declarându-se contra acestei Adrese și criticând-o direct sau indirect, nu tocmai pentru ceea ce cuprinde, ci pentru că nu cuprinde mai mult.

Să vedem, să cercetăm aceasta: ce trebuia să cuprindă Adresa mai mult? Ne-a vorbit întâi d. Păucescu. Era foarte interesant discursul d-sale ca discurs literar, și eu îi exprim recunoștința mea pentru plăcerea ce mi-a făcut-o în această calitate a sa. Dar ce vroia politicește d. Păucescu? Adecă să fi discutat noi în acest prim moment solemn al raportului nostru direct cu Tronul, disidența făcută de d-sa din partidul majorității guvernamentale? Să examinăm chestia. O disidență poate fi în adevăr așa de caracteristică pentru starea țării într-un moment dat, încât să fie relevată la discutarea Adresei. S-a întâmplat, de exemplu, o disidență însemnată sub ministerul Brătianu, când după proclamarea Regatului și după revizuirea Constituții, C. A. Rosetti s-a retras din partidul guvernamental. S-a întâmplat doi ani mai pe urmă o altă însemnată disidență, ce am relevat-o eu însumi de pe banca de deputat al opoziției într-o dezbatere a Adresei, disidența caracterizată prin șeful ei de atunci, onor. d. Fleva, și prin cei ce mergeau împreună cu d-sa, tinerii deputați foarte inteligenți, d-nii Arion, Djuvara, Take Ionescu, intrați în parlamentul liberal după un apel făcut tocmai la tinerimea inteligentă de d. Câmpineanu și de d. Fleva. Și acea floare a inteligenții tinerimii, după câtva timp, după ce a văzut ce se petrecea în acea Cameră, a trecut în disidență, și această disidență a inteligențelor tinere prevestea că opera legislativă nu mai era de așteptat de la Partidul Liberal, că prin urmare regimul liberal de atunci va trebui să cadă din cauza acestei insuficiențe, precum a și căzut.

Am relevat dar la dezbaterea Adresei de atunci o asemenea disidență a celor patru deputați, fiindcă era caracteristică pentru starea spiritelor în țară, fiindcă venea de la trei deputați de o mare inteligență și de la un al patrulea, șeful lor, care era de un mare temperament.

Dar remarcați, d-lor, deosebirea de acum în cazul d-lui Păucescu. Atunci releva altcineva, relevam eu, un observator, disidența făcută în Partidul Liberal. Mărturisesc însă că nu mi s-a întâmplat să văd pe cineva, ca el, fiind disidentul, să releve el însuș disidența sa proprie ca un lucru așa de important, încât să încapă în dezbaterea Adresei și să fie numaidecât adusă la cunoștința Coroanei! (Aplauze.) Căci de! d-lor, poate să fie cineva de alta părere asupra importanței disidenții onor. d-lui Păucescu. Importanța poate să fie pusă la îndoială. Dacă era să judecăm numai după votul de alegere la prezidenția Camerei, unde onor. d. Păucescu a întrunit 68 de voturi pentru viceprezidență, cifră considerabilă, disidența d-sale putea să fie interpretată ca importantă pentru situația politică. Dar ce e cu asemenea voturi? Bila este mută și adeseori în chestii personale nu știi dacă nu s-au dat multe voturi din cauza relațiilor personale private, și în ce privește numai simpatiile personale, aș fi fost poate și eu pentru d. Păucescu, pentru care am toate simpatiile personale. Tocmai din această cauză putea să fie îndoială asupra significării celor 68 de voturi.

Dar a mai intervenit de atunci încoace, înainte de aceste dezbateri la Adresă, un alt vot, asupra significării căruia nu poată exista îndoială.

Onor. d. Păucescu își explica disidența d-sale prin existența a două partide la guvern, care ar produce o dezbinare și în administrație între ceea ce numea d-sa catargiști și carpiști.

Tocmai asupra unei chestii, care sta în legătură cu o asemenea dezbinare, s-a dat votul hotărâtor, de care vorbesc. Ca un model de cristalizare ni s-a prezentat acum câteva zile o alegere dintr-un district, unde erau doi candidați în luptă: un pretins catargist și un pretins carpist.

Să vedem ce mare importanță a dat Camera acestui lucru? Când s-a arătat că se vor fi comis poate ingerințe dintr-o parte și dintr-alta în ultimul moment, majoritatea a hotărât să arate deplina sa unire în asemenea chestii și a anulat această îndrăzneață și pripită aparență provincială de dihotomie guvernamentală. (Aplauze, ilaritate.)

Iată o înțelegere a majorității, care, din punct de vedere al disidenții onor. d. Păucescu, era foarte caracteristică, și dacă noi din majoritate ne-am înțeles, că această dihotomie să n-aibă nici o importanță și am anulat toată alegerea, opoziția d-lui Păucescu era tocmai acolo, unde era și opoziția regulată a Camerei, adecă în contra acestei anulări decise de majoritate.

Rezultatul votului?

Peste două treimi majoritate, și mai puțin de o treime minoritate. Atunci, d-lor, ce importanță are în momentul de față pentru starea generală a țării, disidența onorabilului d. Păucescu?

Tronul are alte lucruri mai importante de ascultat de la noi, decât trecerea câtorva voturi de colo dincolo, întru cât nu angajază situația întreagă.

Lucrul ar fi mai important, dacă, cum zicea d. Păucescu, s-ar periclita însăș ideea conservatoare și dacă umbrele marilor conservatori, invocate de d-sa din trecut, Manolache Kostache, Costaforu, Mavrogheni și (cum se exprima d-sa?) „acea măreață figură de bronz, înaintea căreia se închină toți, generalui Tell", dacă umbrele acestea acolo unde vor fi azi, și sunt în orice caz în memoria noastră, ar fi periclitate în ceea ce au cugetat și au voit ele în viață fiind. Dar vă rog, judecați d-voastră toți. Nu vă pare că ideea și umbrele conservatoare sunt bine păzite în această majoritate a Camerei, câtă vreme avem la guvern pe d. Lascar Catargi și pe d. Al. Lahovari, câtă vreme avem la prezidenția Camerei pe d. general Manu? Și credeți dv., că în fața d-lor și în contra d-lor, ar putea onor. d. Păucescu, simpaticul meu amic, să și ia rolul de streajă a umbrelor conservatoare, și să păzească d-sa mai bine decât ceilalți figura de bronz a generalului Tell? (Aplauze, ilaritate.)

Prin urmare, chestia nu merită să fie adusă în discuția Adresei la Tron. Rămâne să vedem de acum înainte, poate lucrul va câștiga mai multă importanță în viitor. Până acum se reduce la onorabilul d. Păucescu și cu câțiva anonimi, cari sunt îndărătul d-sale. Am citit în gazete (căci și presa face parte din starea țării, ca opiniune publică) că este vorba să se înființeze un ziar al d-lui Păucescu, că vor fi redactori și d-nii Iancovescu și Macedonski. Firește, trinitatea Păucescu-Iancovescu-Macedonski va fi de o rară importanță politică în viitor. Pentru momentul de față nu comportă nici o discuție, necum la Adresă.

Trec la onor. d. Fleva. D-sa s-a încercat să introducă în dezbaterea de față trei chestii, întâi: formațiile variabile prin care a trecut acest guvern de la 1888 până astăzi. Vorbirea a ținut – mă interesează așa de mult, când vorbește d. Fleva, încât îl urmăresc cronometricește: m-am uitat la ceasornic – numai această parte a vorbirii a ținut 2 ore și un sfert, până la 4, când s-a suspendat ședința ca să continue tot d-sa. O așa de lungă vorbă pentru ce? Pentru a discuta nu știu pentru a câtea oară formele variabile, prin care a trecut guvernul conservator de la 1888 până astăzi!

Apoi bine, onor. d-le Fleva, scurtul proiect de Adresă a luat un fel de precauțiune de proroc, zicând la început de tot: noi intrăm în *a treia* sesiune ordinară a legislației prezente. Apoi dacă în a treia sesiune ordinară avem absolut aceleași persoane la guvern, pe care le-am avut la întâia sesiune ordinară, avem să reedităm încă o dată tot ce am vorbit la întâia sesiune a legislaturei asupra compunerii guvernului?

Onor. d-le Fleva, parlamentarismul (și nu-i așa? este de interesul nostru al tutulor ca să-l păstrăm pe cât se poate cu prestigiul lui) are tocmai pericolul, ce-l indică numele său. Parlament vine de la parlare, dar *parlare* poate să aibă și o semnificație rea; nu trebuie *parlare* prea mult, căci atunci își pierde tot prestigiul. Vorbim pentru ca să ne folosim cu toții ceva; dar să reedităm încă o dată vorbele, care nu mai sunt la locul lor în a treia sesiune a legislaturei, este un păcat pe care îl facem.

Trec peste aceasta.

Partea a doua: convenția cu Germania și iarăș veșnica chestie a agiului.

Cu aceasta răspund în parte și onor. d-lui Stolojan relativ la agiu. Convenția cu Germania este anunțată în Mesaj, s-a și depus ieri în Cameră. Sunteți oameni politici, știți că această convenție a fost semnată de cele 2 guverne și a fost deja votată de parlamentul german, că prin urmare rămâne să fie cu de-amănuntul și ca lege specială discutată de parlamentul român, fie apoi primită sau respinsă.

Ce voiți acum într-o discuție a Adresei? Dacă nu ar fi încă semnat tractatul de comerț, dacă nu ar fi numai semnat, dar și votat de una din părțile contractante, am putea zice că, după dreptul de control al Camerei, dezbaterile unei Adrese, prevăzând o viitoare încheiere de tractat, să arate vederile deputaților asupra direcției economice de păzit.

Dar nu cred că un om politic dintre d-voastră ar cere ca, odată tractatul subscris, odată votat de ceailaltă parte contractantă, să fie înlăturat printr-o discuție generală la Adresă. Nu se poate, n-ar fi convenabil, nu este uzitat. Locul discutării și timpul va fi când va veni tractatul la ordinea zilei, și prin urmare acum trebuie să-l înlăturăm din dezbaterea de față.

Chestia agiului, mult discutata și trezita chestie a agiului? În mesaj și în adresă nu se prevede; se vorbește de creditul statului, care a rămas neatins în mijlocul perturburărilor provocate în alte țări prin criza argintului. Dar poate numai întrebuințarea cuvintelor: „criza argintului", v-au deșteptat dureroase amintiri ale trecutului d-voastră și v-au făcut să reeditați această discuție și la Adresă. În discuția de astăzi chestia nu s-ar putea deștepta cu oarecare folos practic decât în următoarea împrejurare:

Dacă Partidul Național-Liberal, cum este organizat astăzi, recunoaște, ca un program de viitoare acțiune a sa, că forma de bimetalism, adică mai exact argintul stocului Băncei Naționale, înainte de reforma regimului conservator, era mai bună; dacă vrea să afirme, că nu reformei conservatoare i se datorește dispariția agiului, ci numai recoltelor bune, și că reforma introdusă de d-nii Germani și Carp este rea și că s-ar putea reveni asupra ei, fără nici un pericol pentru situația financiară a țării, atunci trebuie să prezentați un amendament preciz la proiectul de Adresă, din care să se știe că voiți să reînființați forma veche a stocului Băncei Naționale. Atunci fac amendă onorabilă, chestia merită sub această formă să figureze în dezbaterile Adresei, și nu rămâne decât să ne întâlnim cu ea la viitoarele alegeri, unde va fi pusă în primul rând pe platforma electorală, și îmi permit a prezice de pe acum, că nu va avea Partidul Conservator în toate nuanțele lui să se neliniștească de verdictul țării în această privință. Dar fără un asemenea amendament, toată discuția agiului a fost astăzi de prisos.

A rămas al treilea punct din cele atinse de dv., chestia Transilvaniei.

D-lor deputați, chestia Transilvaniei nu este atinsă în proiectul de răspuns, dar este dreptul și datoria orcărui membru al Parlamentului să introducă în dezbaterea Adresei orce chestie, care să fie destul de importantă pentru a fi semnul stării generale a țării. Astfel s-a introdus chestia Transilvaniei.

Cei ce au relevat-o, d-lor, ce vor cu ea? Să o introducem în Adresă? Sau cu ocazia Adresei să o atingem numai ca o parte caracteristică a stării spiritelor în aceste momente? Sau vor altceva?

Dacă e vorba de unitatea etnică, de sentimentul elementar, pe care îl are fiecare român, că este înrudit cu toți frații săi de acelaș sânge, lucrul este așa înțeles de la sine, încât, scuzați-mă, este destul să-l atingi pentru ca să fie și exprimat, și un fel de simțimânt de demnitate te oprește de a căuta prea multe forme de redacție pentru a-l exprima. Este clar ca lumina zilei, că tot românul se știe român, și că simte unitatea sa de ginte cu toată suflarea românească. Acestui simțimânt i s-a dat o expresie și naturală și nemeșteșugită de d. Moruzi mai deunăzi, când a spus în aplauzele d-voastră tuturor, că la adică, suntem toți una. Dar în această dezbatere constituțională politică, ce anume se cere să facem cu chestia Transilvaniei?

Tocmai din cauza sentimentului puternic elementar dintre toți românii corpurile politice ale statului român sunt chemate la toată atenția și prudența în asemenea materie.

Din Senat ne-a venit cu ocazia Adresei o propunere precizată relativă la Transilvania. Cine a făcut propunerea? și ce vrea această propunere? A făcut-o șeful autorizat al Partidului Liberal. Nu e așa, d-lor? Eu nu știu toate arcanele Partidului Liberal. Pardon, am făcut această întrebare, căci pe d. Fleva l-am auzit zicând că acel onor. senator este numai unul din cei mai autorizați membri ai partidului (aplauze). Așa mi s-a părut. După o întrerupere de pe banca dv. a zis apoi că este șeful partidului.

D. N. Fleva. Am zis: cel mai autorizat, și am adăogat și cuvântul de șef.

T. Maiorescu. În urmă; am înțeles. La început era un moment de nedomerire, până unde șefia este admisă din partea tutulor.

Voci. Șeful recunoscut.

T. Maiorescu. A! Vasăzică, este șeful recunoscut și admis al tutulor! Ce vrea așadar șeful recunoscut al Partidului Liberal? Vrea (și a exprimat această cerere a d-sale într-o importantă cuvântare și cu o foarte bună introducere istorico-politică), vrea ca guvernul statului român să intervie într-un mod amical, ca un samsar cinstit între guvernul maghiar și românii din Transilvania pentru a aplana dificultățile dintre ei. La aceasta guvernul nostru a răspuns: nu cred că este bine să o fac, clar și preciz. Noi majoritatea avem acuma să ne întrebăm: aprobăm acest răspuns al guvernului sau nu?

D-lor, motivele pentru cari a răspuns guvernul așa cum a răspuns, le cunoasteți din Senat. E probabil că unul sau altul din d-nii miniștri le va repeta din nou în Cameră; nu vă voi răpi dar timpul d-voastră cu reeditarea lor. Eu unul le cred cu desăvârșire valabile, și cred că trebuie să le aprobe și majoritatea acestei Camere.

Dați-mi voie însă, înainte de a trece mai departe, să fixez acest moment al vieții noastre politice.

Spre marea mea mulțumire, onor. d. Sturdza cu discursul asupra Transilvaniei nu a făcut ceea ce a făcut cu discursul asupra instrucției publice, adecă nu a făcut – cum să mă exprim în mod convenabil? – nu l-a făcut să dispară, acest discurs se afla în *Monitor*, îl avem cu toții în proprietatea noastră. Să-l țintuim dar înaintea țării ca un punct important din viitorul program de guvernământ al Partidului Liberal. Dacă, precum sperăm, precedentul stabilit de guvernul conservator, că ceea ce se anunță ca acțiune politică să fie și executat, este o procedare constituțională, care va trebui să fie păstrată și de viitorul guvern liberal ca chestie de onestitate politică față cu țara, atunci se cuvine să luăm act de declararea onorabilului d-lui Sturdza din Senat și să o fixăm. Șeful recunoscut al Partidului Liberal cere ca guvernul statului român să facă o intermediare, ce e drept amicală, dar publică, parlamentar anunțată, între guvernul maghiar din Budapesta și românii din Transilvania.

Actualul guvern conservator declară: nu fac așa ceva. Față cu această atitudine negativă, d. Sturdza atacă guvernul cu violență. Ne vom aștepta dar la realizarea acestui punct de

program, când va cădea guvernul conservator, și va veni la guvern Partidul Liberal Vom avea să examinăm atunci, și să fie știut, de pe acum: 1) dacă viitorul guvern liberal se va ține de cuvânt, sau toată chestia Transilvaniei a fost pentru liberali numai o redacție literară, ca în multe mesajii de la 1884 încoace; 2) dacă, ținându-se de cuvânt, va produce cu aceasta un rezultat, pe care țara întreagă și naționalitatea română întreagă să-l aprobe și pentru care să se felicite de inițiativa partidului.

Chestia întâi ne va da măsura onestității Partidului Liberal, chestia a doua ne va da măsura prevederii și înțelepciunii politice a acestui partid.

Vin acum la chiar propunerea onor. d-lui Sturdza în privința Transilvaniei, și în afară de argumentele aduse de guvern în contra ei, dați-mi voie să supun reflecției d-voastră cu moderația și cumpătarea cuvenită într-o materie așa de delicată, două alte argumente.

D-lor, presupuneți că o asemenea intermediare întreprinsă de guvernul nostru între guvernul și supușii unui stat strein n-ar avea nimic iritant, neobișnuit, cominatoriu; că ar putea fi în adevăr privită ca amicală, cum o vrea de altmintrelea șeful Partidului Liberal: ea n-ar putea totuș să intre în concepția practică decât atunci, când în statul strein, unde vrei s-o faci, ar lipsi orce element indicat pentru așa intermediare.

Nu vorbesc de relații personale, dacă nu cumva între românii din Transilvania și Ungaria sunt persoane cunoscute și nouă, ca d. e. d Mocioni, care, prin situația socială, prin moderația lor, ar putea să joace un asemenea rol. Vorbesc numai de instituțiile mari ale statului. Dualismul austro-maghiar are anumite forme în ceea ce privește unitatea statului austro-maghiar; de exemplu, este un ministru de externe comun, un ministru de rezbel comun și altele; dar mai este și un fel de reprezentație parlamentară comună între unguri și restul imperiului: așa-numitele delegații.

În aceste delegații, cum știți, Parlamentul din Ungaria și Parlamentul din restul Austriei, trimit membrii lor prin alegere. Dar cum se întâmplă, că în Austria să fie și o altă provincie locuită de români, Bucovina, știți că în Parlamentul Austriei sunt reprezentanți ai românilor din Bucovina, cum sunt d-nii Styrcea, Hurmuzachi și alții.

Apoi mai sunt alte figuri cunoscute nouă de nume, cari au o importantă situație socială și politică la Viena, cum este bunăoară d. Dumba.

Ce credeți d-voastră, că în aceste delegații, care sunt anume menite prin Constituția imperiului vecin de a menținea tot ce este relativ la unitatea și integritatea imperiului astfel organizat, ce credeți, zic, că s-ar întâmpla, când ar fi un adevărat pericol, simțit de cei în chestie, în privința unității imperului? Nu s-ar găsi, pe calea această foarte legală, vreo voce care să intermedieze acolo unde intermediarea se poate face fără iritări, în delegații ori în convorbirile politice indicate acolo?

D. A. C. Cuza. În Parlamentul ungar nu sunt decât unguri.

T Maiorescu. Nu vorbesc de Parlamentul maghiar, ci de celălalt Parlament care-și trimete și el delegații, unde discuția se petrece pe un teren comun.

Dacă dar noi nu vrem să facem aci un Opus super-erogatorium, o superfetație, dacă nu vrem să facem numai așa, o vorbire de popularitate ieftină, ci ne gândim serios, sincer, la o intermediare posibilă, de ce nu vă gândiți și la posibilitatea acestei intermedieri, care ar fi legală, constituțională, indicată în chiar forma de astăzi a statului austro maghiar și de la care ar trebui să așteptam mai întâi un efect practic?

Trec acum la un alt argument în contra propunerii d lui Sturdza.

D-lor, greutatea, inadmisibilitatea unei asemenea interveniri mai provine din faptul că punctele în discuție, mai ales când este o ceartă învrăjbită, sunt multe, au nuanțe prea

fine și presupun un fel de pricepere zilnică a atmosferei, în care să petrec, fără de care pricepere nu poate să fie nici o intervenție folositoare, și, atunci, după vorbirea populară, când un al treilea se amestecă în cearta a doui oameni, o pățește de la amândoi

Vasăzică, pentru ca să te poți amesteca în calitate de guvern, ți-ar trebui simțirea, asimilarea, priceperea, tactul situației întregi în fiece moment variabil.

Dar cum voiți să le avem noi cei de aci, în locul celor de acolo? De unde luați siguranța aceasta?

Iată, șeful Partidului Liberal, foarte patriot, foarte învățat, foarte silitor, în raporturi strânse cu românii de dincolo, d-sa a formulat în Senat un program de intermediare.

D-lor, cuvântul nostru de aici în asemenea materie nu este numai dus până la hotarele țării, el trece peste hotare și este ascultat acolo, unde se adresează.

De-abia s-a pronunțat cuvântarea d-lui Sturdza în Senat, d-abia s-a văzut în *Monitor*, și iată cel dintâi glas al românilor din Transilvania, *Gazeta Transilvaniei*, ce răspunde d-lui Sturdza:

> „Când e vorba dar de a veni în ajutorul cauzei românilor transilvăneni, nu poate exista altă directivă mai bună, mai sigură și mai neapărată decât directiva ce o dă programul lor național.
>
> Și aci e punctul care, cu părere de rău trebue s-o spunem, ne desparte cumplit de vederile desfășurate de d. Sturdza în partea din urmă a vorbirei sale.
>
> D-sa nu și iea ca punct de plecare programul nostru național, ci gândindu-se mereu la rolul de «samsar cinstit», care după d-sa, ar trebui să-l aibă guvernul român spre a face posibilă o împăcare între noi și maghiari, trece peste acel program și stabilește o directivă specială a stăruințelor de împăciuire, înșirând anumite puncte, asupra cărora crede că ar trebui să stăruiască guvernul român.
>
> Prin asta d. Sturdza ajunge la niște concluziuni, care, departe de a clarifica situațiile, cum voește d-sa, le încurcă și mai mult.
>
> Punctele de eventuală împăciuire între români și maghiari, ce le înșiră d-sa, în credința că românii s-ar învoi cu ele dacă ungurii le-ar acorda, nu numai că nu consună cu postulatele programului nostru național, dar sunt chiar în mare parte în contradicție cu el.
>
> Ca dovadă cităm numai afirmarea d-lui Sturdza că ceea ce vor românii ar fi «respectarea și aplicarea sinceră a legei de existență a naționalităților», adecă tocmai a acelei legi care a fost totdeauna combătută de către români ca în cel mai mare grad vătămătoare drepturilor și libertății lor."

Iată, d-lor, dovada greutății, dovada inadmisibilității unei interveniri din partea noastră. Primul pas al șefului Partidului Liberal pe această cale, află o așa „cumplită" desmințire și din partea cui? Din partea a chiar românilor de dincolo de Carpați.

Însă, d-lor, se poate ca *Gazeta Transilvaniei* să nu reprezinte părerea tutulor românilor de dincolo; se poate să fie altă părere a altor români de dincolo, care să fie diferită de părerea grupului reprezentat prin *Gazeta Transilvaniei*. Dar atunci vă întreb ca oameni prudenți în politica națională: ce fel de procedare ar fi a noastră? Să venim și noi și să accentuăm, să mai învrăjbim deosebirile de păreri, dacă ar exista între românii de dincolo? Și după ce, în lupta contra ungurilor, românii de dincolo trebuie să fie uniți, să venim noi să dăm ocazie la divergențe de idei, să transportăm certele noastre de partide și la românii de dincolo? Aceasta nu ar fi lucru cuminte, aceasta n-ar fi folositor!

Și fiindcă am vorbit de divergențe de idei și de cearta partidelor noastre, și fiindcă într-o chestie națională, ca aceasta, unitatea de sentimente, unitatea de ginte, unitatea de cultură este singurul punct de vedere admisibil, să examinăm

în sfârșit și modul cum a agitat chestia Transilvaniei cel ce a deșteptat-o, șeful Partidului Liberal, onor. d. Sturdza în Senat.

Ieri, aici în Cameră, d. Stolojan, mult mai moderat, mult mai prudent, rectificând violența din procedura șefului a căutat din capul locului să pue chestia pe un teren accesibil și v-a pus numai în termini generali întrebarea, cam ce ar fi de făcut?

Dar onor. d. Stolojan a întrebuințat cu această ocazie o procedere, de care ar fi bine să ne desvățăm în discuțiile noastre publice, procederea inexactității știute. Răul obicei, când faci tu ceva, de a dojeni pe altul parcă ar fi făcut-o el!

D. Stolojan se adresează majorității și guvernului actual și ne impută nouă că am făcut noi din chestia Transilvaniei o chestie de partid! Ei bine, pentru Dumnezeu! Nu știm toți românește? Nu pricepem toți, când se vorbește românește? Nu înțelegem toți, când să scrie românește? Ați auzit, ați citit cu toții discursul, prin care șeful Partidului Liberal, d. Sturdza, a ridicat în Senat chestia Transilvaniei. Vă întreb: Cine, *ab initio*, în această dezbatere a întrebuințat atacul de la partid la partid?

Cine a făcut dintr-o mare chestie națională o simplă armă de opoziție în contra guvernului român? Mai încape îndoială? Nu e prezentă în memoria d-voastră cuvântarea d-lui Sturdza rostită în Senat d-abia de câteva zile?

Dacă în mijlocul vorbirii mele de astăzi am introdus o paranteză asupra unor incidente parlamentare și v-am citat ca exemplu cuvântul „nemernic", care în orice caz lovește în demnitatea parlamentară, am făcut-o pentru a vi-l aduce aminte acum. Tocmai cu ocazia relevării chestiei transilvane, șeful partidului național și-a permis să numească „nemernic" guvernul țării de astăzi.

D-lor deputați, dar oare cuvintele noastre în această materie nu trec peste hotarele acestei țări? Discursul șefului Partidului Liberal nu va fi tradus, citit, comentat la Pesta, la Viena, în toate cabinetele Europei? Și când d. Sturdza, pentru a mângâia pe românii din Transilvania și pentru a pregăti o intermediare cu oarecare autoritate în fața ungurilor, vorbește de guvernul țării de astăzi anume ca de un guvern de „duplicitate" și ca de un guvern de „nemernicie", credeți că cu aceasta se vor mângâia românii din Transilvania? Se va impune ungurilor? Se va înălța chestia Transilvaniei la demnitatea unității naționale înaintea Europei?

Dar oare șeful Partidului Liberal este în acest mod al său de a procede adevărata expresie a țării? Sau este numai expresia strimtelor vederi ale unui om de partid, în ochii căruia nu există altă suflare românească capabilă de a conduce destinele țării decât el însuș cu partizanii săi? Dar noi suntem un stat constituțional, vasăzică al guvernului diferitelor partide; așa ne cunosc ungurii, așa am dobândit considerație în Europa; noi mai suntem un stat monarhic, și dacă este cineva care să aibă un prestigiu de autoritate în Europa ca personificarea acestui stat monarhic, este Regele Carol. Își poate cineva închipui că acest stat constituțional, că în fruntea lui Regele Carol... dar este inadmisibil, d-lor, nimeni nu o va crede, nu trebuie să o crează nici unul din d-voastră, nu trebuea să se pomenească, de așa ceva în fața străinilor... își poate cineva închipui ca vreodată Regele Carol, că vreodată statul român să tolereze un guvern care să nu aibă cel puțin simțimântul cel mai elementar, simțimântul național? (Aplauze.) Nu se poate, d-lor, aceasta nu se poate.

Să deplângem, că o mare chestie a încăput într-o mică procedură; să restabilim și să îndreptăm ce mai putem noi îndrepta aici în Cameră. Și fiindcă aceste cuvinte ale noastre se vor auzi desigur peste Carpați și fiindcă numele tatălui meu și persoana lui, el însuș transilvănean, sunt cunoscute în Transilvania, dacă acest fapt ar da neînsemnatelor mele cuvinte, din întâmplare, oarecare răsunet în cugetul românilor de peste Carpați, țin de onoare să le zic și să-i încredințez că nu a fost dreaptă, nu a fost întru nimic întemeiată acuzarea

d-lui Sturdza, şi că nu este dreaptă şi nu este întemeiată nici o acuzare de acest fel

Amicul meu politic, d. C. Arion, v-a citit alaltăieri şi v-a comentat cele petrecute cu românii de dincolo sub regimul liberal. V-a amintit expulzările, v-a amintit bănăţenii din Dobrogea. Faţă cu atacul d-lui Sturdza, d. Arion se afla în legitimă apărare. Dacă judecăm după tactica luptelor parlamentare, discursul d-sale era legitim. Dacă însă luăm chestia în ea însăş, nu era legitim, şi, o repet, este o onoare pentru mine de a accentua simţimântul totdeauna patriotic şi naţional, din care au lucrat toate partidele şi toţi oamenii noştri politici, din care a lucrat şi Brătianu în asemenea chestii.

Aşa trebuie să-i fi părut lui, că este adevăratul interes al ţării şi al românismului în acel moment. Nu a putut trece vreodată prin mintea d-lui Fleva, când a făcut acel raport despre bănăţeni, că sub străini să se înţeleagă şi românii de sânge.

Nu poate fi deosebire între noi asupra simţimântului naţional. Ar fi o ruşine pentru toată ţara, când s-ar găsi un ministru printre noi, care să lovească în simţimintele româneşti. (Aplauze.)

În această privinţă acelaş cuget înalt, pe care îl are şi fiecare ungur, şi fiecare francez şi fiecare german despre naţiunea sa, îl are şi fiecare român.

Si dacă este aşa, atunci să revenim la adresa noastră, cu simţiminte mai înalte, nu cu cele ce ne despart, ci cu cele ce ne unesc. Şi fiindcă avem fericirea să salutăm cu această ocazie pentru prima oară pe tânărul Principe născut pe pământul patriei şi botezat în religia ţării, el care este un simbol al aspirării noastre în viitor (aplauze), să votăm această simplă adresă aşa cum este, fără alte discuţii iritante, şi să dăm o dovadă mai mult că suntem uniţi în toate chestiile însemnate ca membrii aceleiaş naţiuni, ca cetăţenii aceluiaş Stat. (Aplauze prelungite.)

113

La Adresă. Legislatura de 4 ani. Disciplina majorităţii. Ideile „junimiste". Contra demagogiei

(Şedinţa Camerei de la 3 decemvrie 1894)

D-lor deputaţi, raportorul Adresei d-voastră se încearcă de câţiva ani să facă proiectul de răspuns pe cât se poate de scurt, dar vede că discuţia la Adresă devine din ce în ce mai lungă.

Cu toate acestea, şi în sensul acelei scurtimi a proiectului de răspuns, cred că veţi găsi cuviincios din partea raportorului, ca el cel puţin să rămâe în chestie şi să se mărginească la apărarea Adresei aşa cum vă este propusă.

D-lor, la un mesaj foarte lung al Coroanei vi se prezentă în adevăr un răspuns foarte scurt al Camerei. Ne-am înţeles în anul trecut asupra acestui precedent: e bine ca mesajul să fie lung, el trebuie să coprindă – şi e foarte însemnat precedentul constituţional înfiinţat de acest guvern – programul bine chibzuit de lucrări legislative, care după convingerea guvernului trebuie să fie supus Camerei într-o anume sesiune. Faţă cu îndeplinirea acestei datorii constituţionale din partea guvernului, Camera în răspunsul ei e datoare să ia act, şi aceasta o face proiectul de faţă. Iar discutarea mai de aproape, sau şi o anume relevare a vreunui proiect de lege, se face în mod mai folositor atunci când chiar proiectele vin în discuţia Camerei, fiecare la rândul său. Şi iată principala cauză pentru care la

partea cea mai întinsă a unui mesaj răspunde partea cea mai scurtă a adresei noastre

Acum ce mai rămâne pentru răspunsul nostru? Rămâne întâi, că la omagiile ce le aduce Coroana suveranității elective reprezentate în Parlament, să răspundă Parlamentul prin expresia omagiilor aduse Regelui și Dinastiei din partea sa. Aceasta se face în Adresa de față, ca în toate adresele, și asupra acestui punct toți deputații văd că am fost de acord.

Dar fiindcă Regele nu reprezentă numai personificarea suveranității înăuntru, ci și în afară, se adaogă în Adresa acel moment al situației actuale interne, care e caracteristic pentru reprezentarea țării față cu statele străine. De aceea adresa vorbește de relațiile internaționale, și în această ordine de idei se cuvine să mai accentueze, după împrejurări, când un moment, când altul din situația internă a țării, care să caracteriseze situația internațională în favoarea noastră.

În împrejurările de față ne-a părut că e un așa simțimânt de pace răspândit în Europa, care și-a dat între altele o unanimă expresie cu ocazia doliului din Franța și din Rusia, încât, pe lângă asociarea noastră la acel doliu devenit universal, de astă dată nu am crezut de cuviință să relevăm, cum ne cerea un d. deputat, din împrejurările noastre interne partea relativă la armată. Poate să vie împrejurări, unde anume această relevare să fie caracteristică. În momentul de față cred că nu este.

Era din contră un alt moment, în adevăr caracteristic, care trebuia relevat astăzi în favoarea noastră, în favoarea creditului țării noastre în străinătate. Toată lumea știe că este o criză agricolă, nu numai la noi, ci în Europa întreagă. Se știe de asemenea că, alături de această calamitate, sunt câteva state cari sufer și de o criză financiară, bugetară. Era dar important pentru situația internațională a țării noastre, ca să se releve anume, cum în acest moment, când există o criză agricolă generală și când pentru unele state mai există și o criză financiară, bugetul statului nostru este bine așezat, că noi am

avut un excedent bugetar pentru anul trecut și că avem un echilibru bugetar pentru anul corent.

Cine în această relevare a finanțelor noastre a văzut altceva, cine a văzut expresia unei relațiuni amicale, ce întâmplătorul raportor al adresei d-voastre ar fi având-o cu întâmplătorul șef al departamentului finanțelor în momentul de față, dovedește că nu a înțeles acel precedent constituțional stabilit de Cameră în privința cuprinsului Adresei, și nu este încă în curentul lucrărilor noastre parlamentare.

Trec acum, d-lor, la acele discursuri rostite în Adunarea noastră de 6 zile încoace, la care am mai putut constata o legătură firească cu obiectul dezbaterilor actuale, cu proiectul de Adresă.

Sunt în număr de trei observările la care sunt dator să răspund din acest punct de vedere.

Întâi, onor. d. Stolojan a relevat primele cuvinte din proiect: „Adunarea Deputaților, intrând în a patra sesiune ordinară a legislaturei de față“, și a întrebat: a patra sesiune înseamnează cea din urmă a Camerei actuale?

D-sa e de părere că cei patru ani ai mandatului deputaților înseamnează patru sesiuni ordinare, ne citează un precedent din Franța și, întemeiat pe acest precedent pe care îl admite ca fiind cu siguranță stabilit în constituționalismul francez, vrea ca această sesiune ordinară a noastră să fie cea din urmă, adecă, dacă l-am înțeles bine, să fie guvernul dator, în interpretarea ce el, guvern, trebuie să o dea, ca la 15 fevruarie 1895 să declare mandatul acestei Camere expirat și să se preceadă, îndată sau mai înainte, la alegeri nouă.

Onorabile d-le Stolojan, precedentul pe care vă întemeiați d-voastră și pe care ni-l citați ca fiind precedent admis de constituționalismul francez, nu este admis de actualul constituționalism francez. D-voastră îl veți fi găsit în volumul cunoscut al dreptului parlamentar al d-lor Poudra și Pierre, dar acesta este volumul dintâi, d-le Stolojan; noi cari

îmbătrânim, trebuie mai ales să ne îngrijim de volumul al doilea: volumul al doilea modifică uneori foarte tare părerile volumului întâi. Așa e și la cărți și la oameni. Și vedeți ce fel de volume al doilea vin după noi, și ce curioase volume al doilea vin și în rândurile d-voastră; și cum de multe ori volumele al doilea cuprind altceva decât ce aștepți și cum de multe ori produc o mare decepție!

În volumul al doilea al acelui rezumat al constituționalismului francez actual se zice:

> „C'est en vain qu'on chercherait un précédent ou même une analogie dans la procédure suivie à l'occasion du premier renouvellement triennal du Sénat au mois de Janvier 1879" –

cazul citat de d-ta sub ministerul Dufaure.

> „Le Sénat n'est pas dans la même situation que la Chambre des députés qui se renouvelle intégralement."

Și ceva mai înainte:

> „Il appartient à la Chambre seule de résoudre une question qui n'a pas de précédent."

Acum cred că este de prisos să intrăm împreună în discutarea controversei asupra acestei chestii. Să fie 4 ani bugetari? Să fie 4 sesiuni ordinare sau și extraordinare? Să fie ani de calendar, zile cu zile numărați? Aici e controversa!

În această situație și fiindcă asupra acestui punct de legalitate nu este bine să fie îndoială pentru noua Cameră și pentru termenul celei vechi, până când vreo constituantă nu va formula mai clar acel art. 66 din Constituția de astăzi, guvernul ar face bine să uzeze de un drept care-l are netăgăduit, dreptul de a dizolva Camerile, și să dizolve Camera înainte de 15 noemvrie al anului viitor, vasăzică înlăuntrul termenului de 4 ani, și astfel scăpăm de acea luptă de constituționalism greu de deslegat spre mulțumirea tutulor.

Vin la a doua observare făcută textului Adresei în discuție.

Când în acest proiect de răspuns vi se propune să aprobați fraza: „Relațiile amicale cu toate puterile străine sunt rezultatul politicei

chibzuite și *leale* urmate de guvern", și se accentuează anume cuvântul *leale*, firește că opoziția a făcut întâmpinările ei și a redeșteptat discuția asupra Transilvaniei, aducând din nou guvernului acuzarea de insuficiență națională și chiar de duplicitate.

D-lor, asupra chestiei Transilvaniei a urmat tot la această epocă a anului trecut o întinsă discuție în Cameră și în Senat.

Am auzit de pe banca ministerială, că atitudinea guvernului nu s-a schimbat de atunci încoace, și presupunem că nici atitudinea majorității nu s-a schimbat. Eram dar noi, comisiunea de adresă, în drept să afirmăm și acum, ca și în anul trecut, aprobarea ce o dăm *fără rezervă* politicei leale și bine chibzuite a guvernului în această chestie.

Se va fi înăsprit situația în statul vecin, se vor fi făcut câteva demonstrații în statul nostru, dar situația internațională de la stat la stat nu s-a alterat și nu s-a schimbat întru nimic. A mai venit acum un mic incident nou în chestie, a mai venit publicațiunea de alaltăieri a unei scrisori a onor. d. Sturdza în *Pester Lloyd*, o foaie scrisă nemțește, dar susținând politica guvernului ungar actual, o foaie din punctul de vedere al ungurilor foarte patriotică și, după distincțiunea făcută de d. ministru de externe, poate din punctul nostru de vedere foarte șovinistă maghiară.

În acea scrisoare onor. d. Sturdza protestează în coloanele ziarului *Pester Lloyd* contra afirmării că d-sa ar fi iredentist. Are dreptate, și noi toți știm și am spus-o că nu este iredentist. Însă d-sa, în contra citatelor dintr-o revistă franceză despre constituirea statelor pe temei de rasă, care le-a adus aci un membru din partidul d-sale, susține în acea scrisoare că nu numai românii de aci nu vor să ia Transilvania, nu numai că nu pot să o ia, dar că ar fi peirea statului român dacă am lua-o, fiindcă, zice d. Sturdza în *Pester Lloyd*

> „această știrbire a imperiului austriac ar însemna o nimicire a Austriei și nimicirea imperiului Austriei ar zdruncina așa de tare și siguranța noastră, încât curând după aceea și noi am fi nimiciți cu românii din Transilvania cu tot".

Ceea ce zice acum d. Sturdza nu se potrivește cu ceea ce ni s-a citit aci din partea unui alt onorabil membru al opoziției, si d. Sturdza este așa de bine înțeles și primit de *Pester Lloyd*, încât acest organ unguresc aduce omagiile sale onorabilului d. Sturdza, se declară satisfăcut de explicările d-sale și l asigură de stima și considerația sa. Și noi ne bucurăm, când vedem pe un compatriot al nostru așa de bine primit în străinătate, mai cu seamă când această bună primire i se face din partea unor străini cum sunt maghiarii. (Ilaritate, aplauze.)

Dar, d-lor, în dezbaterile noastre de astăzi chestia națională a luat în Cameră următoarea formă preciză: Un membru al majorității, onorabilul d. Filipescu, arătând de altmintreli încrederea d-sale în guvern și îndeosebi în d. ministru de externe, a exprimat totuș dorința ca în administrația Externelor din partea d-lui ministru prin organele sale în străinătate, să se accentueze în conversații, nu prin intervenție formală sau prin note, sentimentele țării în această privință. Față cu părerea onorabilului d. Filipescu s-a grăbit, firește, opoziția, să ne declare că, dacă d. Filipescu vorbește aci în numele majorității, atunci dumnealor din opoziție primesc părerea d-lui Filipescu, se unesc și d-lor ca să fie indicată d-lui ministru de externe această linie de conduită.

Aici vă rog să-mi permiteți mai întâi câteva reflecții asupra disciplinei unei majorități parlamentare.

D-lor, fără îndoială guvernul este, într-o parte esențială a lui, o delegație a majorității parlamentare; zic: într-o parte esențială, fiindcă precum știți, după Constituție, guvernul trebuie să fie și o delegație a încrederii Regelui; dar în ceea ce ne privește pe noi, guvernul este o delegație de încredere a majorității noastre.

Întrebare: Este fiecare din noi, deputați, liber și suveran de a retrage acea delegație, acel mandat de încredere guvernului, când conștiința lui îi dictează o asemenea retragere? Da, fiecare din noi este liber, și unii au uzat deschis de această libertate și au zis: nu mai am încredere, votez în contra guvernului.

Dar până când majoritatea sau un membru al majorității nu-și retrage încrederea în guvern, întru cât afirmă din contră că-i păstrează această încredere întru toate, care poate fi rolul deputatului din majoritate, mai ales într-o chestie delicată ca aceea a relațiilor internaționale? – Dl Filipescu făcea deosebire între notă, intervenție, intermediare și conversație privată. Aplicând asemenea deosebire în viața noastră parlamentară, putem prin conversații private cu ministrul, în comisiuni, în secțiuni, să vorbim, să discutăm, să sfătuim, să facem cum vom crede mai bine pentru a ajunge la un mai bun acord și la o mai bună exprimare a acestui acord din partea guvernului. Aceasta, netăgăduit, o putem face și așa se face de obicei. Dar când într-o ședință publică a Camerei și într-o ocazie solemnă vorbim într-o asemenea chestie națională și totodată internațională, unde singurul intermediar între noi și străinătate este Ministerul de Externe (căci cu ministrul de externe vorbesc Puterile străine și nu cu deputații): atunci care e rolul nostru, al deputaților din majoritate?

Fără o disciplină a majorității nu poate fi o lucrare folositoare în această parte a activității unui stat constituțional. Rolul nostru e sau de a acoperi cu încrederea noastră simplă, clară și fără șovăire, atitudinea ministrului de externe sau de a-l dezaproba printr-un act public și precis de neîncredere, și atunci vom produce o criză ministerială.

Dar a spune ministrului de externe: Am încredere în tine, și a-i da în acelaș timp în public sfaturi cum să urmeze, sfaturi pe care le aprobă opoziția, eu cred că aceasta e o procedare, care nu e folositoare sistemului parlamentar.

De mult se zice, și e în avantagiul Partidului Național-Liberal, că acest partid e mai bine organizat și e mai bine disciplinat decât noi. Și așa e, d-lor. Scuzați însă pe un adversar, dacă, relevând acest merit al organizării unui partid opus, nu l poate

atribui întru toate meritului membrilor care-l compun. Fiindcă poate (nu vorbesc în țară la noi, dar ca o generalitate) poate să fie de pildă mult mai ușor ca să ai o organizare disciplinată într-un partid, în care majoritatea membrilor se dispensă de a cugeta singuri și lasă cugetarea unuia sau câtorva, sau în care sunt prea mulți membri legați prin cine știe ce trebuințe, a căror satisfacere atârnă de la câțiva, pe cari apoi îi urmează orbește. Și poate să fie din contră meritul unui partid mai puțin disciplinat, când e compus din oameni mai independenți și prin starea și prin cultura lor și cari poate sunt mai puțin îndemnați de interese private de a face sacrificiul predilecțiilor sau opiniilor lor individuale.

Orcum ar fi, în fapt cred că sunt mai puțin disciplinați cei din Partidul Conservator. Dar este în orce caz o limită, până la care poate merge absoluta independență a deputatului în interesul general, și întru aceasta trebuie să luăm uneori un exemplu de la partidul advers, și în genere multe poate să învețe cineva de la adversarii săi. Aduceți-vă aminte, ce s-a petrecut în Camera d-lui Brătianu, atunci când nu era vorba de așa declarări anodine, adică de un sfat cum să vorbească agenții noștri în străinătate, ci unde era vorba de acte de represiune, de expulzarea transilvănenilor, despre care vi s-a vorbit aici. Nici unul singur din deputații majorității acelei Camere, din deputații cari erau ai partidului, nu s-a ridicat să facă cea mai mică observare în contra guvernului d-lui Brătianu!

Prin urmare la întrebarea pusă de opoziție: D-voastră din majoritate primiți ceea ce zice d. Filipescu? Eu din majoritate răspund: nu primesc. Dar se va zice: nu primiți măcar ca agenții noștri să facă așa conversații? Răspund: nu este aceasta consecința. Nu primesc ca în materie internațională o majoritate parlamentară, care-și exprimă încrederea sa în ministrul de externe, să aibă altă atitudine decât aceea a ministrului de externe față cu străinătatea. (Aplauze.)

Și fiindcă noi aprobăm pe d. ministru de externe și am aprobat și călduroasa d-sale cuvântare de ieri, cred că majoritatea acestei Camere va face bine să voteze fără rezervă aliniatul Adresei, care recunoaște lealitatea guvernului în chestie, recunoaște chibzuința lui și-i dă puterea de a se prezenta în acord cu reprezentația legală a țării. (Aplauze.)

Trec, d-lor, la a treia și cea din urmă observare ce s-a făcut în contra proiectului de Adresă.

„Lucrând până la sfârșit și în înțelegere neturburată cu guvernul, vom fi răspuns la așteptarea legitimă a țării."

Sunt două obiecții ridicate aci, una de onor. d. Păucescu, alta de opoziția național-liberală. D. Păucescu zice: este turburată înțelegerea unei părți din vechea majoritate cu actualul guvern.

De cine e turburată? De d-sa și câțiva aderenți ai d-sale. D. Păucescu ne-a arătat și anul trecut, că trece în opoziție, în opoziție tot conservatoare, cum zice d-sa[1]. Mi-am permis, d-lor, în anul trecut să prevăd că ceea ce onor. d. Păucescu ne prezenta ca o disidență demnă de semnalat, nu va avea vreun efect important pentru situația majorității față cu guvernul, și ați văzut că nici nu l-a avut în toată sesiunea trecută. A fost poate regretabilă dezbinarea a câtorva voturi, cari de aci au trecut dincolo, dar aceasta nu a împiedicat rodnica împreună lucrare a guvernului cu majoritatea.

Anul acesta d. Păucescu revine cu aceeaș chestie, și arată pentru ce d-sa și câțiva alții, nu știu câți, în numele cărora vorbește, nu pot să dea încredere guvernului, și nu vor vota proiectul de Adresă.

Care sunt cauzele acestei neîncrederi în guvern? Următoarele, după d. Păucescu:

[1] Peste câteva luni, îndată cu venirea d-lui Sturdza la guvern Păucescu trece la liberali și se alege ca liberal în Camera d-lui Sturdza de la noemvrie 1895.

Guvernul de astăzi nu mai este conservator în înţelesul în care a luptat d. Păucescu ca membru al Partidului Conservator; căci o direcţie străină de conservatism predomneşte în guvern, direcţie întrupată în cunoscuta şi pentru d. Păucescu antipatica figură a d-lui Carp, care d. Carp ar avea cu aderenţii săi junimişti următoarele principii: întâi nu de la ţară trebuie solicitată încrederea, ci numai de la Rege; nu prin comitete de partid şi prin activitate electorală, ci prin Rege şi prin străinătate trebuie dobândită puterea; şi aceste tendenţe trebuie să conducă la o camarilă de oligarhie, care să se sprijinească numai pe favoarea regală. Al doilea, nu dezvoltarea naţională proprie este ţinta, ci dezvoltarea ţării ca avuţie generală poate, dar cu indiferenţă pentru elementul naţional, căci credinţa d-lui Carp şi a noastră a junimiştilor ar fi cosmopolitismul. Şi al treilea, că opera legislativă în Cameră trebuie să se facă aşa, că numai guvernul, fără nici o consultare, de la sine şi prin surprindere, să producă proiecte de legi, născocite în capul unuia, şi apoi să le supue unei silite aprobări din partea dumneavoastră.

Cu aceasta ne-am apropia de viziriatul d-lui Brătianu, şi l-am realiza într-un mod şi mai rău, fiindcă atunci cel puţin era un singur vizir, pe când acum, dacă înţeleg bine, ar fi şapte viziri, în orce caz cei trei junimişti, care sunt în ministerul de faţă.

D-lor deputaţi, dacă nu are d. Păucescu alte cauze pentru disidenţa d-sale, atunci putem aştepta ca onor. d. Păucescu să voteze împreună cu noi proiectul de răspuns, fiindcă asupra acestor trei cauze îl pot linişti: ele toate trei sunt neadevărate. Este o iluzie ce-şi face onor. d. Păucescu, căci eu îl admit pe d-sa de bună-credinţă, d-sa îşi închipuieşte numai că aşa ar fi d. Carp, şi în contra acestei himere-Carp luptă. Şi când va vedea că această himeră nu are nici o realitate, presupunem că atunci va înceta lupta, căci este evident că d-sa luptă numai din interese de ordine publică şi politică; ar fi chiar o lipsă de cuviinţă parlamentară, când aş merge până a presupune că pot

să fie interese de ordine privată sau personală, care ar dicta conduita vreunui deputat.

Onor. d-le Păucescu, programul de idei, în jurul căruia s-au grupat junimiştii, cum îi numiţi d-voastră, este mai de mult cunoscut. D-ta însuş, când erai împreună cu mine în comitetul conservator, în octomvrie 1881, l-ai discutat împreună cu d-nii Manu şi Lahovari şi alţii la mine acasă şi l-aţi aprobat.

D-ta şi cu mine împreună subscriseserăm un proiect de reformare al Partidului Conservator, conform căruia în capul partidului, fiindcă în acele zile d. Catargi şi d. Florescu îşi dăduseră demisia, era să fie principele Alexandru Ştirbei.

Acel program întocmit şi specificat în proiecte de legi, a venit pe urmă ca apel către ţară, semnat de ministerul Teodor Rosetti, la cunoştinţa ţărei întregi în 1888, iar procesul-verbal pentru reorganizarea Partidului Conservator în anul 1881 este subscris de d-ta împreună cu mine şi cu alţii (d. Carp nu făcea parte din comitetul nostru) şi poartă data de 6 noemvrie 1881. El trebuie să se afle în cartoanele clubului conservator la d-voastră în original; eu am aci o copie cu subscrierile. Era dar programul d-lui Carp de atunci cunoscut.

În ceea ce priveşte afacerile streine, cu câteva luni mai înainte publicasem eu personal un articol într-o revistă germană *Deutsche Revue*, în care, contra părerii de atunci a guvernului liberal, susţineam că interesul României devenite Regat independent este că se orienteze spre Occident, spre ceea ce se numeşte astăzi Tripla Alianţă. Acest articol fusese violent atacat în *Românul*, foaia oficioasă de atunci, şi după obiceiul atacurilor de la noi (deplorabilul obicei!) a fost îndată împănat cu insulte la adresa mea, trădător de patrie şi celelalte. Asupra acestei atitudini, exprimată ca proprie a mea, dar care era împărţită de câţiva din noi, se născuse în comitetul conservator discuţie. Îmi imputa general Florescu, de ce am scris aşa ceva fără a consulta şi a cere aprobarea comitetului

Și eu respingeam aceste imputări, tăgăduind oricărui comitet din lume dreptul de a mă împiedica pe mine în ceea ce vreau să scriu, destul că ceea ce scriu să fie pe a mea răspundere, cu a mea subscriere și să nu angajeze pe altcineva.

Atâta fusese discuția despre politica externă, și noi susțineam că un partid serios trebuie să aibă în momente date o anume politică externă, iar din partea ceailaltă a comitetului conservator era părerea că asemenea lucrări să rămâie la o parte în opoziție. La aceste discuții de altminteri nici nu a participat d. Carp, care – cum am zis – nu era în organizarea de atunci a Partidului Conservator.

A afirma, prin urmare, că d. Carp ar fi crezut sau ar fi zis vreodată, că prin străinătate și nu prin țară trebuie să vie cineva la guvern, este absolut neexact.

Încercarea noastră de reformă a comitetului și a Partidului Conservator nu a izbutit. La un vot dat în adunarea Partidului Conservator, tot în noemvrie 1881, am rămas în minoritate. D-ta, d. Manu, d. Lahovari, ați rămas totuș în Partidul Conservator așa cum era organizat. S-a rechemat d. Lascar Catargi, care demisionase, și apoi v-ați unit cu d. Vernescu. D-voastră credeați, și aveați multe motive a crede, că nu este bine să vă înstrăinați de vechia formă de luptă. Noi însă, d. Teodor Rosetti, eu, d. Pogor din Iași, d. C. Șuțu, care trăia pe atunci, d. Leon Negruți, Iacob Negruți și alți câțiva ne-am despărțit, ne-am dat demisia din clubul Partidului Conservator, și ne-am alipit de d. Carp.

Dar ideile, pe temeiul cărora se făcuse această ruptură, adică, nu ideile pe temeiul cărora, căci aceste idei fuseseră de altminteri primite și de d-ta, și de d. Lahovari și de d. Manu, și le văd primite și de d. Catargi, ci mai bine ideea, accentuarea, că lupta legitimă între partide nu se poate face decât pe temeiul unui program manifestat de reforme, a fost ocazia dezbinării. Vechiul Partid Conservator, în deosebire de noi, a rămas cu felul luptelor de mai nainte. Iar noi am început

pe temeiul acestui program de reforme un alt fel de luptă, și firește separați de rețeaua Partidului Conservator, dar totuș, cu ideile primite și în convicțiunea d-tale, am prezentat în Camera liberală de la 1884 formularea acestui program printr-un contra-proiect la Adresă.

În acest contra-proiect am avut și iscălitura opoziției conservatoare, d. e. și pe aceea a d-lui Triandafil, care rămăsese în vechiul club conservator, așa de mult aceste idei erau știute, cunoscute, aprobate de Partidul Conservator, și așa de mult d. Carp și prietenii săi politici au ținut să afirme și să răspândească ideile lor în țară, mai nainte de a fi vorba de realizarea lor la guvern.

Vă rog, când, de unde ați auzit vrodată din gura d-lui Carp, sau din gura cuiva din junimiști, afirmându-se că în făptuirea acestor idei, pe calea legislativă, este necesitate numai de aprobarea Regelui, pentru că aceasta ar fi conform dorințelor noastre pentru sistemul de guvernare? Este neadevărat că a zis-o vrodată cineva din junimiști.

Față cu această patentă desmințire, ce ți-o dau, d-le Păucescu, te cred dator să arăți actele, vorbele, faptele de unde rezultă pentru d-ta contrariul.

Ce, vă face d. Carp impresia unui om care se sfiește, se codește, se dă înapoi, când e vorba de a spune opiniile sale? Și credeți d-voastră că, dacă vreunul din noi ar avea o asemenea convingere, n-ar spune-o? Îmi pot închipui și am auzit-o de la mulți oameni de la noi (ce e drept mai rar în vremea din urmă, și aceasta e o dovadă de progresul constituționalismului nostru), dar înainte, în luptele noastre, am auzit adeseori vorba, că ceea ce ar trebui pentru binele acestei țări, ar fi o mână de fier, care să introducă odată mai multă ordine în spirite și să conducă țara cu mai multă siguranță, când e pericol din afara. Și am auzit această vorbă de la oameni cu bună credință, care o spuneau în toată sinceritatea cugetului. Și numai d-lui Carp nu-i veți refuza

curajul de a spune ceea ce crede, chiar când ar fi singur de părerea lui în această țară.

Dacă dar vă tăgăduiesc, că ar fi afirmat d. Carp vreodată o asemenea idee de absolutism, nu este fiindcă nu ar fi avut curajul să o afirme dacă ar fi avut-o, ci vă tăgăduiesc, fiindcă nu a avut-o și nu a rostit-o niciodată!

Și-mi pare rău că un membru al majorității de aici, d. Păucescu, cu care am discutat încă de la 1881 ideile junimiste, întrebuințează o tactică de care ar trebui să ne desbărăm odată cu toții, adecă de a construi întâi tu o chimeră ce o atribui adversarului, și apoi a ataca pe adversar, nu în ceea ce zice și crede el însuș, ci în ceea ce tu i-ai construit pe nedrept. (Aplauze.)

Cui folosim, domnilor, cu asemenea procedare? Suntem noi țară așa de bogată în talente, încât să fie în adevăr indiferent dacă se atacă oamenii noștri publici cu asemenea mijloace, și să fie purtare cuviincioasă de a răspândi neadevăruri asupra cuiva și de a combate cu violență niște idei tăgăduite de către acela, căruia i se atribuie?

Dar până unde are să meargă aceasta? Dacă eu, omul cel mai puțin pasionat în politică și – dacă îmi dați voie s-o spui – lipsit de orce ambiție ministerială, eu care nu mă amestec în certele personale și nu stau nimănui în drum, care nu am nici o însemnătate politică și nici măcar nu citesc gazetele noastre afară de una pentru ultimele informații, din necesitate, pentru ca să știu ce se mai întâmplă, și care de-altmintrelea sunt și foarte indiferent la ceea ce se spune cu slove negre pe hârtie albă despre persoana mea; ei bine, chiar despre mine aflu adeseori, de la prieteni, că se dau în cutare gazetă – nici nu vreau să-i știu numele informații ca aceste: citim în *Pester Lloyd* sau în *Kölnische Zeitung* următorul articol, acest articol trebuie să fie scris de d. Maiorescu. Și apoi dă i în d. Maiorescu pe temeiul celor scrise în *Pester Lloyd* sau în altă gazetă străină, de care habar n-am și în care n-am scris niciodată.

Dar zic unii: de ce nu desmințiți? Apoi voi fi având și eu altele de făcut decât să mă țin de desmințiri și de răspunsuri, care n-ar mai avea sfârsit, și completa indiferență este și ea un fel de răspuns.

Dacă mi-am permis să vă citez exemplul acesta este spre a arata până unde poate merge nefericitul sistem al născocirilor chiar în contra unui om, care, politicește, este cel mai retras. Dar când este vorba de miniștri, de oamenii publici de pe banca aceea! A fi ministru astăzi la noi, însemnează un sacrificiu sufletesc, o martirizare, căci se vede omul expus la un fel de atacuri turbate de calomnii și neadevăruri. (Aplauze.) Parcă ar fi o crimă, de a fi astăzi ministru în România constituțională!

A venit un general – din nefericirea lui – pe banca ministerială; destul a fost aceasta pentru ca o chestie de natură privată – și de care un om, care se respectă, n-ar trebui să se apropie, – că acea chestie să fie lățită, reslățită, interpretată și sucită spre a se scoate cu orce preț: că acel om este de o onestitate îndoielnică. Nu este adevărat, este transparentă și evidentă calomnia care i se aruncă.

D. C. Stoicescu. Nu s-a zis.

T. Maiorescu. D-lor, chestiile personale ca atare, îmi sunt indiferente în discuția de față. Ceea ce nu este indiferent, este pornirea prea multor oameni de a înveniná viața publică în țara noastră cu asemenea procedeuri.

Pentru a reveni la chestia cu d. Păucescu, repet: nu este adevărat că d. Carp așteaptă numai de la Rege și prin Rege puterea, și cum ați văzut, desmințirea și-o dă însuș d. Păucescu la această afirmare. Regele nu vrea camarilă, zice d-sa. Așa este, Regele nu admite camarilă. Apoi prost trebuie să-l credeți d-voastră pe d. Carp, ca atunci când nu vrea Regele camarilă, d. Carp să o vrea fără de Rege.

Însă da, este ceva caracteristic în privința Regelui pentru gruparea ce ați binevoit a o numi junimistă (nu ei s-au numit junimiști, în literatură da, dar nu politicește). Este adevărat că nici unul din noi nu a adus vreodată în discuțiile publice ale partidelor persoana Regelui. Niciodată nu ne-am permis, nici prin grai, nici prin scris, să punem în joc persoana Regelui și aceasta conform principiului constituțional: Regele e inviolabil, numai miniștrii sunt responsabili.

Eu m-am mirat totdauna de oamenii noștri politici, care pretind să se respecte Constituția și uită acest principiu fundamental al ei. Și apoi, dlor, aceasta între altele este chiar și o simplă chestie de demnitate personală, căci este grozav pentru demnitate personală de a ataca Regele și pe urmă a intra în contact cu el. Eu nu aș fi vrut să fiu în locul acelui domn deputat, care odinioară, după ce făcuse caricaturi de insultă în contra familiei regale, primea de la generozitatea Majestății Sale panglica și decorația Bene Merenti! Prin urmare, a deduce din acea atitudine a junimiștilor în privința Regelui, care este singura atitudine corectă, într-o monarhie constituțională, că d. Carp are idei de camarilă, este inadmisibil, și prima afirmare a d-lui Păucescu s-a dovedit așadar neexactă.

A doua este cosmopolitismul dlui Carp; aceasta este tot așa de neadevărată. Într-o broșură politică, citită și de d-ta, d-le Păucescu, și în privința căreia mi-ai arătat aprobarea d-tale, la 1886, ziceam:

> „Partidul Liberal de câtiva ani și-a mai adaos epitetul de național-liberal. Fie zis în trecăt: noi credem, că adaosul «național» era de prisos, fiindcă toate partidele statului nostru sunt de la sine naționale, fie liberale, fie conservatoare. Singurul partid în Europa de astăzi, care vrea să răstoarne, împreună cu celelalte fundamente, și limita națională a statelor, se numește tocmai pentru aceasta *internațional* în opoziție cu vechile grupări de partide. La noi însă nu poate fi vorba de așa ceva. Iar în ceea ce privește concepția teoretică umanitară a cosmopolitismului, în deosebire de care să se fi admis epitetul «național», aceasta are tot așa de puțin înțeles practic la noi, fiindcă în fapt nu există nicăieri în România un partid cosmopolit. Aplicarea acestei calificări la grupul politic numit «junimist», este o născocire a adversarilor, un neadevăr desmințit prin tot ce a scris sau a vorbit vreodată vreun junimist."

Ba, sunteți cosmopoliți, zice d. Păucescu. Ba nu e adevărat, zic eu. Și ce? Sunt eu un om, despre care presupuneți că nu-și dă seama de înțelesul cuvintelor? E d. Carp sau cineva din noi un om, care nu înțelege cuvântul acesta? Dar dacă nu-l primim, este fiindcă nu se potrivește cu convingerile noastre. De s-ar potrivi cu convingerile noastre, am spune-o pe față și n-am avea de ce să ne sfiim. Dacă d. Carp sau vreunul din noi am fi cosmopoliți, ne-am găsi în foarte bună societate. Nu ne-am găsi, ce e dreptul, în societatea d-lui Păucescu, dar ne-am găsi în societatea multor altora, cari sunt o podoabă a omenirii prin înălțimea aspirării lor ideale și în arsenalul cărora am afla și armele pentru a ne susținea părerea în favoarea unei înfrățiri umanitare, spre care tind astăzi congresele de pace. Dar nu suntem de această părere în politica română, suntem convinși că numai prin cea mai rodnică muncă națională, prin dezvoltarea caracterului nostru etnic, în limbă, în literatură, în munca fizică, în costum, în istorie, în forma socială și în forma de stat trebuie să meargă înainte țara aceasta. (Aplauze.)

Și e, dlor, inexplicabil, ca oameni, ca d. Păucescu, oameni de oarecare cultură politică, să mai reediteze acest vechi clișeu uzat și fals al pretinsului nostru cosmopolitism.

A, dar d. Carp în chestia ovreilor are alte păreri decât mulți din noi. Așa este. Dar nu v-a surprins deocamdată un lucru, că unul din cei mai cunoscuți (iertați mi expresia pentru abreviatură) antisemiți din mijlocul nostru și literalicește cunoscut întru aceasta, un om despre care toți avem impresia

că e om de convingere, că d. Rosetti-Tescanu se declară totuș aderentul politicei generale a d-lui Carp? O fi la mijloc vreo grea problemă și vreun mare mister?

Se pretinde că d. Carp ar fi zis că evreii trebuiesc preferiți românilor. Multe se mai zic la noi! Dar este evident pentru orce om cu mintea sănătoasă, că d. Carp nu a zis aceasta niciodată. Aici încep iar legendele cele false, obișnuite la noi. Nu a crezut și nu a voit niciodată d. Carp să fie gintea ovreiască pusă înaintea românilor, sau să fie favorizată în contra românilor. Această absurditate nu a putut trece prin mintea d-lui Carp. În chestia art. 7 din Constituție, unde d. Carp avea soluția d-sale, și unde eram și eu în opoziție de vederi cu d-sa, am rupt-o cu d. Carp în Cameră. Dacă este așa, puteți admite că înțeleg și eu, care pot fi deosebirile de păreri între d. Carp și între alții în chestia israelită.

Deosebirea de păreri nu a fost niciodată asupra țintei finale: și d. Carp ca și d. Rosetti-Tescanu vor deopotrivă întărirea elementului național român și în activitatea economică, în meserii și în industrie. D. Carp însă crede că trebuie mai ales și mai tare deșteptată, solicitată, întreținută activitatea proprie a românilor prin mijloacele pozitive câte sunt posibile în legislație și în organizarea socială, că mai ales aici se arată înțelepciunea unui guvern, pe când mijloacele negative, restrictive în contra evreilor nu sunt în stare să producă acel rezultat. Alții cred că trebuiește ocrotită activitatea economică a românilor și prin măsuri cât se poate de restrictive în contra evreilor. Dar și d. Carp și ceilalți sunt de acord în scopul urmărit, că adică poporul român să iasă victorios în marea luptă economică.

De aci întortochind, sofisticând și falșificând intențiile și înțelesul cuvintelor, a scoate o acuzare de antinaționalism în contra d-lui Carp, este răul procedeu întrebuințat în partea nesănătoasă a luptelor de partid la noi în țară și mi pare rău că și d. Păucescu, în discuția Adresei, a întrebuințat un

asemenea mijloc prea uzat pentru d-sa. Vasăzică nici această a doua cauză a d-lui Păucescu nu este fundată.

Trec la o a treia: cum vrea d. Carp să se confecționeze legile noi. Legile, d-lor, se confecționează la noi cum s-au confecționat totdeauna până acum. Este în adevăr prevăzută în Constituția revizuită o înaltă comisiune pentre prepararea proiectelor de lege. Dacă ar avea țara noastră favoarea ca să găsească destui oameni din toate partidele și cu autoritate recunoscuți de toți, cari să fie în adevăr capabili de a face în liniște și cu competență pregătirea operei legislative, poate ar fi folositoare o asemenea comisiune. Greutatea stă tocmai în competența acelor oameni și autoritatea lor, care să fie recunoscută de cei mai mulți deputați și să ne însufle destul respect pentru ca să nu supunem proiectele lor la tot felul de interpretări advocățești, când vor veni în discuție, și să le încurcăm prin modificări ce se contrazic între ele. Căci altfel n-am câștigat nimic și am introdus o complicare mai mult.

O asemenea comisiune nu a încercat-o nici d. Brătianu, deși partidul d-sale o prevăzuse în Constituția revizuită, nu am încercat-o nici noi. Ar fi poate de încercat; dar în orce caz, d-le Păucescu, pentru aceasta nu trebuie ceartă. Se poate stabili o înțelegere amicală chiar de la majoritate la guvern, și nu este aici un motiv de dezbinare.

S-au făcut și legile d-lui Carp cum se fac legile la noi; le fac de regulă miniștrii și le aduc în dezbaterea dv. Dar de unde interpretarea că anume sub acest guvern se face altfel, că dd. Take Ionescu, Lascar Catargi, Germani, Marghiloman nu vor să audă de nimeni, nici măcar de colegii lor, și că impun apoi proiectele d-lor majorității din Parlament? De unde acuzarea, că tocmai aici se arată influența periculoasă a d-lui Carp, viziratul d-sale? Proiectele de lege se discută mai întâi colegial în consiliul de miniștri și se supun apoi de guvernul întreg dezbaterilor dv., cum s-a făcut și până acum sub toate guvernele.

Pe ce temei voiți să scoateți și de aici cu orce preț o armă de atac în contra d-lui Carp?

Câtă vreme era disensiunea între d. Carp și d. Catargi, se zicea întruna în Partidul Conservator: D-le Carp, de ce nu primești șefia d-lui Catargi? De ce ești așa de ambițios încât nu primești șefia altuia? Toată suflarea conservatoare dorește de șef pe d. Catargi și trebuie să-l primești! În sfârșit l-a primit d. Carp, s-a supus șefiei d-lui Lascar Catargi și s-a supus cu bună-credință și întreagă armonie. (Aplauze.)

Și acum, când s-a făcut acesta, după ce toți ați împins aici, vine d. Păucescu și zice: Nu e bine nici așa! Tot d. Carp e deasupra! Dar ce idee vă faceți de d-nu Lascar Catargi? Credeți dv. că d. Catargi nu este om să-și mențe demnitatea în ministerul său în interesul partidului, cum îl înțelege d-sa? Apoi în ce contradicție vă puneți dv., d-le Păucescu, când începeți a face cele mai frumoase complimente d-lui Catargi, care v-a luat odată în minister și pe dv., pentru a-i zice apoi că se supune d-lui Carp, care, ce este drept, n-a fost niciodată în minister cu d-ta? Dar de unde știți, când n-ați fost în minister cu d. Carp, cum se poartă d. Carp cu colegii săi? Cine v-a dat mandat și autoritate să spuneți ce se petrece în consiliul de miniștri? Și cum noi, majoritatea parlamentară, să ne luăm după asemenea povești? Și tocmai acum când suntem la sfârșitul legislaturei, când sunt atâtea înăspriri dincolo de Carpați, când este criza agricolă dincoace, când trebuie mai vârtos să păstrăm buna înțelegere cu guvernul, voiți d-voastră pe asemenea vorbe și șoapte să destrămați majoritatea partidului? Nu se poate așa ceva!

Și apoi mai veniți și cu vechiul clișeu al opoziției despre mizeria țării și citați în contra guvernului alcoolismul, conjunctivita granuloasă, pelagra, nu știu ce alte boale... 'mi dați voie să nu citez pe a treia. Ce? despre acestea trebuie să vorbească mesajul, de pelagră, de conjunctivită granuloasă și de ceailaltă suferință? (Ilaritate.) Aș vroi să văd un mesaj în lume, care vorbește de asemenea lucruri! Și această răsuflată manieră, răsuflată chiar în întrunirile populare, de a cita conjunctivita granuloasă, pelagra și alte boale, spre a le aduce aci într-o culoare de opoziție în contra guvernului, parcă este de vină.....uf Dumnezeule! (Mare ilaritate.)

D-lor, termin răspunzend pe scurt la ultima obiecție, în privința nemulțumirii generale a țării, care s-a relevat din partea opoziției național-liberale. Nu voi redestepta partea din discuția urmată, la care s-a răspuns. Este un singur punct care-mi permit a-l semnala atenției d-voastre.

D-lor, pe mine m-a impresionat foarte mult vorbirea d-lui Rosetti-Tescanu. Nu este orator d-sa, se vede că este așa de sfiicios, așa de penibil impresionat când vorbește în public, încât de-abia se aude, și totuș cu vorbirea sa, pe cât am văzut, a impresionat pe toți, nu numai pe mine. De ce? Fiindcă ne aducea, în mijlocul acestei lumi de declamații abstracte, o imagine reală dintr-un moment al vieței poporului nostru, ne aducea una din fețele țăranului efectiv.

Nu este mulțumit poporul, zice opoziția național-liberală, și dovadă sunt răscoalele de țărani. Răspunde d. Rosetti-Tescanu: răscoalele de țărani s-au făcut pe temelia unei năluciri, care s-a alcătuit sub numele unui închipuit Maxim, care ar fi avut de la Rege sau de la guvern zapis ca să impună cutare și cutare taxă, pe femei, pe copii și altele, care de care mai absurde, și această închipuire s-a răspândit ca o legendă printre oamenii inculți din mai multe sate. Opoziția răspunde: dar tot era și aci de vină guvernul, fiindcă ar fi trebuit să lumineze mai-nainte pe țărani asupra înțelesului legii maximului, lege de altmintreli (permiteți-mi a adăoga eu) foarte simplă și inofensivă, căci fiecare comună n are decât să-și pună taxe mai mici, dacă vrea; îi este numai oprit de a le pune mai mari. Vasăzică guvernul ar fi comis negligența administrativă de a nu fi explicat îndestul țăranilor ce este legea aceasta. Poate, d-lor, că nu avea organe suficiente, poate că nu găsește destui

oameni ca să explice totdeauna o lege cum trebuie. Dar să admitem că este în adevăr o negligență, această lipsă de explicare. Dar de la asemenea negligență până a pune răzvrătirea ca răzvrătire în sarcina guvernului și a o declara în Cameră drept un simptom de nemulțumire revoluționară în țară, distanța este enormă și n-ați justificat-o cu nimic în discursurile d-voastră. Din contră, a ieșit ceva la iveală din narația d-lui Tescanu, a ieșit că în vremea în care se răspândea epidemia, acea nălucă în fantazia incultă a mulțimii din județul Bacău, au venit oameni culți din orașe, membrii opoziției, cari s-au dus să lămurească pe țăran asupra acestui lucru (ilaritate) și au debitat în întruniri publice la Bacău iarăș vechile clișeuri de opoziție, că acest guvern este vitreg, reacționar, vândut străinilor.

Și această agitare în asemene momente este cea mai culpabilă acțiune a unui partid, dacă are conștiință pentru binele țării. (Aplauze.)

Nu zic, și n-a zis-o nici d. Rosetti-Tescanu, că opoziția național-liberală ar fi construit direct acea nălucă a lui Maxim. Dar în vremea când se răsculau țăranii din cauza acestei năluci, opoziția mai întărâta spiritele prin obișnuitele declamații în contra „guvernului vitreg", în întruniri publice și prin cele mai violente articole din ziarele lor.

Apoi, d-lor, în primăvara 1894, tocmai în vremea răscoalei, d. Rosetti-Tescanu este prea delicat, noi mai învechiți în luptă, spunem lucrul mai clar, articolele cari ni le-a citit d. Tescanu aici și cari turnau unt-de-lemn pe foc, erau din *Voința Națională* și scrise de un onorabil deputat nou venit în Cameră. (Aplauze.)

Ia să facem o comparare! La 1892 era epidemia holerei în Rusia. S-au luat acolo măsuri de higienă, cum se cred astăzi că sunt folositoare, izolarea, dezinfectarea, intervenirea urgentă a doctorilor, și atunci o altă nălucire a țăranului rus: apa cea dezinfectată este din contră otrăvită de doctori; ei sunt aceia cari lățesc boala, ei trebuiesc omorâți; și această himeră, această nălucire împinge pe țăranii ruși la revoltă.

Dacă ar avea și Rusia o opoziție ca a noastră, ar fi putut imputa și ea guvernului: de ce n-a publicat mai din nainte măsurile de higienă?

Bine, poate ar fi făcut bine guvernul, dacă ar fi publicat mai din nainte măsurile de higienă, nu știu dacă folosea mult publicarea. Dar acum, când răscoala este înverșunată, când țăranii omoară pe doctori, când împiedică orce ajutor, când se răzvrătesc cu arma în mână în contra autorităților: tocmai acum zic, ce faci tu opoziție din Rusia? Începi a zice țăranilor: guvernul este nememic, este vândut străinilor, este nenațional! Și aceasta are să potolească mișcarea? (Aplauze.)

Apoi, d-lor, orce om cu minte în asemenea momente sare să lumineze pe țărani și nu vine să-i mai întărâte și să-i ațâțe cu alte chestii.

Onorabilul d. Stolojan vorbea foarte frumos la sfârșitul discursului său:

Democrația vrea să înalțe toate păturile poporului român la lucrări de cultură, pentru ca noi, creerii proaspeți încă ai acestui vlăstar din rasa latină, să dăm și noi rezultatele unor concepții originale cât se poate de curând.

Așa este, d-lor; dar dacă acest sens frumos îl are cuvântul democrație, apoi au trebuit oamenii culți să introducă un alt cuvânt, pentru a deosebi democrația de un alt soi de lucrare asupra poporului, și pentru această deosebire au creat cuvântul ***demagogie.*** Una este democrația, alta este demagogia. Și dacă este marele merit al lui Brătianu de a fi făcut dintr-un partid, în care mai nainte nu se prea cunoștea linia de limitare între democrație și demagogie, un partid democrat liberal și constituțional, doresc și eu actualului Partid Național Liberal, și în opoziție și când va veni la guvern, să imiteze întru aceasta pe d. Brătianu și să știe să facă distingerea între lupta democratică și între agitarea demagogiei, care cea din urmă e

totdeauna antinațională, orcum s-ar îmbrăca cu cuvântul de naționalism. (Aplauze.)

Și astfel, d-lor, noi, din maioritate, nevăzând în cele ce s-au zis aici din partea opoziției o critică întemeiată pentru a ne slăbi conlucrarea noastră spornică cu acest guvern, se cuvine să-l sprijinim și în a patra sesiune a legislaturii noastre cu aceeaș încredere, și vă rog ca, votând acest proiect de răspuns la Mesaj, să ne putem prezenta înaintea Tronului și a Țării așa cum ne-am prezentat și la începutul legislaturii, dând o dovadă mai mult de stabilitate și de consecință întru îndeplinirea reformelor ce le-am crezut necesarii pentru binele țării. (Aplauze prelungite.)

DISCURSURI PARLAMENTARE

CU

PRIVIRI ASUPRA DEZVOLTĂRII POLITICE A ROMÂNIEI

SUB

DOMNIA LUI CAROL I

VOLUMUL V

(1895–1899)

[INTRODUCERE ISTORICĂ]

IX

Sub noul Regim Liberal

Primul minister Sturdza și ministerul Aurelian

4 octomvrie 1895 – 31 martie 1897

Momentul, în care d. Dimitrie A. Sturdza se vede pentru întâia dată chemat să formeze guvernul, pare de o însemnătate deosebită nu numai pentru dezvoltarea internă, ci și pentru cea externă a Regatului Român. După îndemnul și prin declarările stăruitoare ale noului conducător, Partidul Național-Liberal se însărcinase cu marile misiuni indicate la sfârșitul capitolului precedent: în politica internă cu repararea și restabilirea pactului fundamental al țării, pretins violat prin legea minelor d-lui Petre Carp; în politica externă cu îndreptarea situației românilor din Ungaria printr-o stăruință mai energică (dacă nu prin intervenție) pe lângă guvernul statului vecin, în deosebire de atitudinea rezervată a fostului minister conservator.

Cabinetul Sturdza se înființează la 4 octomvrie 1895 astfel compus:

Dimitrie A. Sturdza, prezident și externe,
Eugeniu Stătescu, justiție,
Petru Poni, culte,
General C. Budișteanu, răsboi,

Nicolae Fleva, interne,
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu), finanțe,
Gr. D. Pallade, domenii,
C. I. Stoicescu, lucrări publice.

Cu o asemenea compunere guvernul era o manifestare destul de puternică a partidului reîntregit după violenta dezbinare de la 1888. Intrarea în minister a d-lor Fleva și Pallade putea trece drept semn al unirii desăvârșite, deși îndeosebi cariera pripită a d-lui Pallade pricinuia oarecare surprindere, mai ales după impresia ce făcuse lupta sa în contra lui Ion Brătianu asupra Camerei liberale de la 1887. (Vezi vol. III, pag. 69; *ed. n.* – p. 741.)

Portofoliul acordat d-lui Costică Stoicescu părea – în lipsă de alte merite – răsplata serviciului adus cu agitarea chestiei ofițerilor demisionați; iar numirea d-lui G.C. Cantacuzino-Rifoveanu la finanțe era menită – după precedentele admise să-i dea prilejul de pocăință pentru necuviincioasa scrisoare adresată Regelui prin *Voința Națională* de la 8 fevruarie 1892. (Vezi vol. IV, pag. 100 și 102, *ed. n.* – p. 1078–1079.)

Administrarea școalelor se aștepta să fie dată d-lui Poni, de când profesorul de chimie al Universității din Iași ajutase pe d. Sturdza la combaterea legii învățământului propusă Senatului de autorul acestei scrieri în fevruarie 1891 și cu toate că în acelaș an făcuse pe vreo 5 luni parte din ministerul ultra-conservator Florescu-Catargi. Iar încredințarea Ministerului de Război în mâinile generalului C. Budișteanu se justifica prin faptul că generalul lăsase o bună amintire din vremea Războiului independenței și trecea drept un ofițer superior cu oarecare cultură și în afară de specialitatea militară. Nimeni nu putea prevedea lipsa de destoinicie parlamentară, pe care noul ministru a dovedit-o curând după deschiderea Corpurilor legiuitoare.

Însă mai semnificativă în fața problemelor puse de d. Dimitrie Sturdza pe planul dintâi era propria sa trecere la

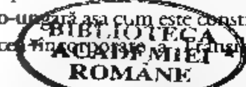

Ministerul de Externe și pe de altă parte numirea la justiție a d-lui Eugeniu Stătescu, a cărui autoritate în partid era foarte mare, deși lipsa sa de activitate și întrebuințarea justiției statului la interesele private ale advocatului nu vorbeau în favoarea sa.

În curând însă, credința că d. Dimitrie Sturdza va îndeplini sau cel puțin va încerca să îndeplinească la guvern ceea ce făgăduise cu atâta solemnitate în opoziție, a fost zdruncinată și înlocuită cu o amară dezamăgire. Departe ca numirea d-lui Stătescu la justiție să fi însemnat vreo preocupare pentru restabilirea „pactului fundamental", toată chestia legii minelor, care de altminteri în formă se ținea de Ministerul Domeniilor, nu vine la ordinea zilei decât de-abia la sfârșitul legislaturei de patru ani, pe la martie 1899, când d. Stătescu de mult nu mai e ministru și când guvernul nici nu mai are puterea să treacă noua reformă prin Cameră. Iar d. Stătescu în timpul de un an, cât stă acum la departamentul justiției, nu face decât să atingă el însuși principiul constituțional al Curții de Casație prin eliminarea a doi membri inamovibili și să admită cu prilejul judecării mitropolitului Ghenadie niște procedări așa de arbitrare în violența lor, încât numai vremelnica retragere a guvernului și revocarea tuturor măsurilor relative la acest conflict pot restabili ordinea turburată în Stat și în Biserică.

Iar în „chestia națională" d. Dim. Sturdza se grăbește să-și lămurească poziția ca șef de guvern și, la întrunirea publică ținută în vechea capitală a Moldovei vineri 13 octomvrie 1895, îndată după formarea ministerului, declară tocmai contrarul de ceea ce spusese în opoziție; și anume:

> „În chestiunea națională situațiunea noastră este clară și netedă. Avem să ne abținem cu totul de la orice act de agitație în afacerile interioare ale statelor vecine și în special ale monarhiei austro-ungare.. Monarhia austro-ungară așa cum este constituită (adică în dualism, cu ace[illegible] încorporare a Transilvaniei în Ungaria, în

contra căreia luptă Comitetul Național din Sibiu încurajat de d. Sturdza) este o necesitate de prima ordine pentru echilibrul european, ca și pentru siguranța Regatului nostru... Ne bucurăm de orce act care așază pe baze temeinice relațiunile noastre cu Austro-Ungaria, liniștind la noi spiritele și întărind dincolo armonia; căci silințele noastre trebuie să tindă a menține între amândouă statele relațiunile cele mai amicale."

Retractarea se termină cu o tăgăduire formală:

> „S-a mai răspândit încă o vorbă: că ne amestecăm în afacerile interioare ale Regatului ungar; nici aceasta nu este exact."

Va să zică teoria despre o datorie națională a guvernului român de a lucra „ca un samsar onorabil" în relațiile dintre „maghiarii și românii din Ungaria" e acum solemn dezmințită; se tăgăduiește chiar orice amestec din partea șefului liberalilor, cu toate discursurile sale de la „Orfeu" și din Senat și cu toată scrisoarea „din ziua Înălțărei Domnului 1894", trimisă în taină prin d. Delavrancea celor dați în judecata de la Cluj[1].

Cuvintele, prin care s-a făcut această retractare și pe care le-am reprodus mai sus textual după *Voința Națională* de la 19/31 octomvrie 1895, trebuie să fi fost alcătuite în înțelegere cu reprezentantul guvernului austro-maghiar din București.

Ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei era pe atunci contele R. Welsersheimb, iar prim-secretar d. Dumba, cari, spre a accentua satisfacția dobândită, au ținut să comunice unor membri ai opoziției conținutul scuzelor d-lui Sturdza înainte chiar de a fi fost rostite la Iași. Dovada este făcută în ședința Camerei de la 17 martie 1899, când d. Alex. Marghiloman, în prezența d-lui ministru prezident Dimitrie Sturdza, zice următoarele:

> „Toată lumea își aduce aminte, de înflăcărarea discursurilor pronunțate de d. Sturdza în chestiunea națională. Fost-a dezbatere, fost-a întrunire publică, în care d. Sturdza să nu fi agitat chestiunea națională? Nu-și aduce aminte d. președinte al consiliului, că într-un discurs al său a împins atacurile în contra unui stat vecin până la insultă? Nu-și aduce aminte când a vorbit de barbariile «maghiarilor»? Nu-și aduce aminte că ne-a acuzat pe noi conservatorii de trădare a intereselor naționale pentru că nu mijloceam ca «samsari cinstiți» peste Carpați? Samsari cinstiți! Un stat poate fi samsar cinstit între două state; dar n-a trecut prin capul nimănui, nici prin gândul lui Bismarck, inventatorul acestei figuri, că un stat poate fi samsar cinstit între un stat și supușii săi... Și cu toate acestea d. Sturdza ne-a numit «nemernici» în plin Senat, pentru că nu voiam să comitem acest act de nebunie! Vine în fine autorul acestei mișcări la putere, în mijlocul atmosferei încinse create de dânsul. Care i-a fost primul act? Primul act i-a fost retractarea de la Iași, amarnic cunoscută de toți. Sunt în istoria popoarelor exemple de oameni politici, cari au fost siliți să răscumpere o nesocotință de limbagiu. Dar nu cred să existe undeva un precedent de condițiunile în care d. Sturdza a trebuit să facă retractarea sa. *Retractarea făcută de d. Sturdza nu a fost ceva spontaneu, ci a fost ceva convenit și dictat. Repet și mențin cuvintele, convenit și dictat.*
>
> *Voci.* Ar trebui să dovediți aceasta.
>
> *D. Alexandru Marghiloman.* Îmi cere cineva să dovedesc. Să-mi ceară aceasta d. prim-ministru, și voi face dovada! Îmi cere d. președinte al consiliului să dovedesc aceasta? Vedeți că d. președinte al consiliului nu-mi cere să dovedesc aceasta. Eram câțiva cari știam cum s-a petrecut lucrul. L-am îngropat în fundul inimei noastre ca o durere națională".

[1] Vezi vol. IV, pag. 91–94 (*ed. n.* – p. 1073–1075).

Și d. Dimitrie Sturdza, de pe banca ministerială tace. Nici un cuvânt de întrerupere, nici un cuvânt de răspuns[1].

Celelalte puncte atinse în discursul d-lui Sturdza de la Iași sunt obișnuitele generalități fără folos, de care venise de mult

[1] Aceasta este a treia umilire față de Austro-Ungaria, la care guvernele liberale au expus statul român. Despre cea de la 1868, vezi vol. I, pag. 19 (*ed. n.* – p.); despre a doua, cu scuzele d-lui E. Stătescu, vol. III, pag. 28 (*ed. n.* – p. 714).

timpul să fie scăpat chiar și Partidul Liberal de la noi: „domnia legilor, libertatea alegerilor, stăruința ca instituțiile statului să servească la scopul lor final, ridicarea țărănimii din mizeria morală și materială", și alte asemenea „clișeuri". Și pentru ca să se întâmple și acum, ceea ce se întâmplă așa de des, ca tocmai frazele cele mai bătătoare la ochi să fie dezmințite de realitate, d. Sturdza mai adaogă bine-venita făgăduială a „înfrânării cheltuielilor", pe când tocmai în această primă legislatură de sub guvernarea sa se aduce finanțelor statului o primejdioasă zdruncinare prin cea mai inoportună sporire a multor alocațiuni bugetare, între altele a soldei ofițerilor, a lefii profesorilor, 38 de milioane pentru lucrări publice cerute de d. Ionel Brătianu și votate în două zile, 26 și 30 mai 1898, fără nici o prevedere de acoperire. Aceste din urmă milioane se și revoacă peste un an și jumătate, spre umilirea țării, după cererea bancherilor străini cu prilejul împrumutului de la 1899 contractat de generalul Manu, iar lefurile sporite între 1897 și 1899 sunt reduse la 1901 tot sub liberali. Firește că d. Sturdza vorbește și de Biserică, despre care zice că „trebuie să fie așezată în pozițiune de a menține pe o cale sănătoasă viața morală și sufletească a poporului", pentru ca în curând să ajungă la incidentul sinodal cu pronunțarea și apoi retractarea „caterisirii" mitropolitului primat și să stârnească cea mai adâncă turburare în „viața sufletească a poporului" evlavios din capitală.

De departe se vede că toate acele fraze fuseseră intercalate numai pentru a masca înaintea țării cuvintele de scuză impuse de guvernul austro-maghiar, a căror rostire a fost adevăratul scop al discursului de la 13 octomvrie 1895.

Marea dezamăgire produsă prin schimbarea la față a d-lui Sturdza nu putea să rămâie fără urmări. Paralel cu deprimarea românilor de peste Carpați merge înăsprirea măsurilor de deznaționalizare încercate de ministerul unguresc, care se simte acum asigurat din partea d-lui Sturdza; iar înăuntrul Regatului

român falsa poziție luată de șeful guvernului național liberal îi știrbește din capul locului autoritatea, introduce confuzia în sânul cabinetului și provoacă peripețiile ce l bântuie în tot decursul duratei sale.

În șirul cronologic al faptelor trebuie să menționăm că puține zile după instalarea sa guvernul Sturdza dizolvă Corpurile legiuitoare (24 oct. 1895), face alegerile pe la sfârșitul lui noemvrie și deschide prima sesiune ordinară a noului parlament liberal la 7 decemvrie 1895. Prezident al Senatului se alege „Beizadea Mitică" Ghika, iar al Camerei P. S. Aurelian.

Însăș operația electorală se petrece după vechiul obicei, cu știutele presiuni administrative, fie sub forma directă a făgăduelelor și amenințărilor prefectorale, fie sub masca unui comitet electoral, care nu e decât o dependență a guvernului. Se constată din nou că în această privință viața noastră constituțională nu este încă întemeiată. Alegătorii nu înțeleg folosul ce ar rezulta pentru ei din formarea unei convingeri proprii și din exprimarea ei prin vot, fiindcă nici guvernele nu au destulă chibzuință pentru a reduce puterea lor de presiune și a începe măcar de sus în jos educația corpului electoral. Și tocmai din alegerile de la noemvrie 1895 – pretinse mai libere sub Ministerul de Interne al d-lui Fleva – ies acele unanimități în Cameră și Senat, care la prima vedere par un succes pentru guvern, dar care în fapt îi sunt primejdioase, deoarece în lipsa unei opoziții mai însemnate, disciplina partizanilor se destramă și pretențiile lor cresc peste orice putință a satisfacerii. Cele ce se petrec în sânul chiar al acestei majorități, d. e. cu alegerile și demisiile de prezidenți și viceprezidenți și de membri ai comisiei de răspuns la mesagiul Tronului, de care vom vorbi mai jos, sunt cea mai drastică ilustrare a răului efect al unanimităților.

Ca adversari, de-abia pătrund în parlamentul d-lui Sturdza de la 1895 trei senatori și patru deputați, printre care d. Germani, Marghiloman și autorul acestei scrieri. Lascar

Catargi cade la Galați cu 86 voturi contra unui Gregoriade Bonachi, pe care îl scoate prefectul cu 152 voturi; Alexandru Lahovari rămâne la Giurgiu cu 47 partizani, iar d. Alexandru (Vulpache) Filipescu izbutește cu 96 voturi; d. Petre Carp cu 66 voturi e biruit la Botoșani de tânărul Costică Vernescu (170 voturi); generalul Manu în capitală se vede redus la 235 voturi, pe când d. Nacu primește 1568; iar la Iași de toți respectatul Dimitrie G. Rosetti este de două ori întrecut de Andrei Vizanti, pe care nimeni nu-l respectă.[1] Ce dovadă mai mare, că numai de libertate n-a putut fi vorba în alegerile de la 1895. După mai bine de un an, în alegerile parțiale făcute sub ministerul Aurelian pe la începutul anului 1897 (cu Vasile Lascar la Interne) se aleg L. Catargi la Iași, P. Carp la Vaslui și Take Ionescu la Teleorman, dar lipsa lor din parlament când cu aplanarea conflictului mitropolitan în decemvrie 1896 se răzbună împotriva Partidului Liberal, precum vom arăta la locul său. De-abia la 1903, în al treilea cabinet al d-lui Sturdza, sub Ministerul de Interne al lui Vasile Lascar (multă vreme dușmănit de d. Sturdza) votul alegătorilor începe să fie mai independent de administrație[2].

În cabinetul d-lui Sturdza de la 4 octomvrie 1895 se arată îndată confuzia, de care am vorbit mai sus. Ce e drept generalul Budișteanu își începe activitatea ministerială cu un act de bună energie disciplinară: prin decretul regal de la 9 oct. 1895 pune

[1] Vizanti si fuge în curând din țară după descoperirea unor malversațiuni.

Ca „naționali-liberali“ ai guvernului se aleg și Grigorie Păucescu și Constantin Esarcu, cari în lupta contra „junimiștilor“ treceau de conservatori zeloși lăudați mai ales de generalul Manu.

[2] Liberalul Vasile Lascar are și sinceritatea să spue Camerei ca ministru de interne: „Nu e țară în lume unde să fie niște agenți electorali de forța agenților noștri polițienești“ și citește petiția unuia din ei, care se laudă că „la ultimele alegeri a votat de 17 ori în aceiași zi cu cărțile a diferiți alegători din ordin superior“. (Vezi V. Lascar, *Disc. polit.*, pag. 609.)

pe generalul Iacob Lahovari, șeful statului major general al armatei, în poziție de disponibilitate „pentru rea purtare în incidentul de la Sinaia“[1]. Dar în decursul dezbaterilor parlamentare noul ministru, din ură împotriva fostei administrații conservatoare, se apucă să batjocorească arma pusă în mâna soldatului de predecesorul său. În ședința Camerei de la 18 aprilie 1896 o numește „ciomag“, în Senat îi zice „baston high-life“. Se înțelege de la sine, că după o asemenea probă de tact însuș partidul de la guvern așteaptă cu nerăbdare momentul să scape de acest neobișnuit reprezentant al armatei[2].

Dar adevărata confuzie se arată în raporturile ministrului-prezident cu colegul său de la Interne, cu care nu poate lucra împreună nici timp de trei luni de zile, iar formele, sub care se desfășoară un conflict personal în sine așa de neînsemnat, ating și mai mult prestigiul noului regim și coboară nivelul, la care se ținuseră până acum manifestările guvernamentale.

Fie că d. Nicolae Fleva – „tribunul poporului“ – prin inspecții improvizate și prin deosebite primiri de prefecți se arătase prea independent de d. Sturdza, fie că însuș d. Sturdza era pe atunci prea dependent de hotărârile celui mai influent grup al partidului, de care se desbinase d. Fleva și pe care îl numea „oculta“: în chiar organul oficios al guvernului încep nemaipomenite atacuri în contra oropsitului ministru, cu aluzii triviale la pretinsa lui origine etnică[3], și peste câteva

[1] Unde se pălmuise în club pentru o ceartă la joc de cărți. Pedepsitul general n-a rămas multă vreme în umbră. Cu revenirea conservatorilor la putere, sub ministerul George Gr. Cantacuzino de la aprilie 1899, d. Iacob Lahovari, reintrat în activitate, este din nou ministru de răsboi, se înaintează în gradul decorațiilor etc. Vezi numeroase cazuri analoage la liberali, citate în vol. II, pag. 99, 108, 112 etc. (*ed. n.*, p. 437, 442, 445).

[2] V. mai jos discursul 116.

[3] Vezi mai jos discursul 114.

săptămâni urmează în Cameră interpelarea unui membru al majorității, de altminteri puțin serios, a răposatului Iepurescu, care vorbește fățiș de o „contrabandă în paguba comunei București, în care prestigiul ministrului de interne este grav atins". La interpelarea anunțată în ziua de 9 ianuarie 1890 d. Fleva cere să răspundă la 13 ianuarie și fiindcă tot nu vrea să priceapă, că singurul răspuns ce se așteaptă de la d-sa este demisiunea, însuș ministrul-prezident se însărcinează, în ședința publică a Camerei de la 12 ianuarie, să atace pe colegul său de la Interne și să-l acuze că-și atribuie merite personale în efectuarea alegerilor din urmă și că umblă după „partizani Fleviști" în deosebire de „partizanii Sturdziști"; iar ministrul de interne răspunde – tot de pe banca ministerială – acuzând „Direcțiunea ocultă", care conduce partidul (compusă, după cum se zicea, din d-nii Eugeniu Carada, directorul Băncii Naționale și mentorul fiilor Brătieni, M. Pherekyde, Anton Carp, Tache Protopopescu, Stolojan, Nacu ș.a.). Camera primește o moțiune propusă de Vasilie Lascar, prin care se aprobă „explicările" primului-ministru.

Acum, în sfârșit, d. Fleva se vede silit să iasă din minister și își anunță demisia în aceeaș ședință de la 13 ianuarie, în care ar fi trebuit să răspundă la penibila interpelare a deputatului Iepurescu. Scopul fiind atins, firește că interpelarea se retrage și onorabilul Iepurescu declară că „n-a pus niciodată la îndoială onorabilitatea d-lui Fleva". Și poate nici nu era în interesul răposatului interpelant și al unor liberali mai influenți de a se face o discuție în parlament asupra contrabandelor și a altor pagubiri ale statului și comunelor prin întreprinderile partizanilor.

Interimatul Ministerului de Interne îl ia în primul moment d. Dimitrie Sturdza, iar la 3 fevruarie 1896 se numește titular Anastasie Stolojan.

Ca lucrare legislativă nu se produce mai nimic în toată sesiunea. Încercarea de a paraliza buna lege a jandarmeriei rurale, alcătuită de Lascar Catargi – încercare provenită din reaua deprindere de a desface tot ce a făcut partidul advers – este mai târziu părăsită de însuș d. Sturdza, care se vede silit să restabilească și chiar să sporească acest organ trebuincios al administrației rurale.

Lâncezeala parlamentară, de care suferiseră mai ales cei din urmă patru ani ai regimului Brătianu, pare a se continua și sub regimul Sturdza. O excepție trebuie făcută în favoarea d-lui P. Poni, care la martie 1896 înființează așa-numita Casă a Școalelor (la ianuarie 1902 se inaugurează în acelaș spirit Casa Bisericei). Creațiunea, în esența ei antiliberală, este iarăș o imitare a mecanismului centralizării, introdus în Franța de marele despot Napoleon I și păstrat de democrația republicană. Prin Casa Școalelor și a Bisericei s-a mai restrâns și pe alocurea s-a suprimat puțina inițiativă și activitate privată în crearea și conducerea așezămintelor de cultură. Noua instituție din administrația centrală întrebuințează banii dați de comune pentru construcții și alte îmbunătățiri ale școalelor, supraveghează toate fondurile testate de donatori privați în folosul învățământului – supraveghere care prin felurite procedeuri, mai ales prin energica stăruință a lui Spiru Haret, a ajuns la rezultatul de a le aduce sub exclusiva administrare ministerială. După 10 ani, Casa Școalelor are un activ de peste 8 milioane lei, sumă lăsată multă vreme la dispoziția ministrului fără control parlamentar. Ce e drept, titularii conștiincioși ai acelui departament au adus foloase învățământului prin construirea de localuri pentru școli și dotarea lor cu cele trebuincioase, dar alți titulari au risipit fondurile în scopuri străine de menirea instituției.

În afară de această creațiune se mai votează la sfârșitul primei sesiuni o lege a lui Stătescu, prin care se introduce deodată pentru numirea magistraților Curții de Casație o nouă incompatibilitate din cauză de rudenie și Stătescu – în contra principiului inamovibilității membrilor acelei Curți – își aplică

legea cu efect retroactiv, îndepărtează pe Prodan și Populeanu spre a numi în locul lor pe partizanii săi politici M. Poenaru-Bordea și Ciru Economu (despre al căror rol în lupta liberalilor contra ministrului Alexandru Lahovari la 1875 vezi vol. II, pag. 44, ed. n. – p.). Autorul scrierii de față, care în ședința de la 10 aprilie 1896 combate deplorabila lege[1], prevestește neapărata ei revocare, precum se și întâmplă în decemvrie 1900 sub ministerul său de justiție.

Sesiunea parlamentară se închide la 30 aprilie 1896. Răgazul lăsat acum guvernului spre a se ocupa de administrație îl tulbură el însuși prin provocarea unui conflict cu mitropolitul primat și deșteaptă în capitală o frământare în adevăr primejdioasă. Faptul este așa de extraordinar în România din zilele noastre, încât merită o explicare mai amănunțită. Este și rar exemplul unui om de stat, care – ca d. Dimitrie Sturdza – să fi făcut în parlament atâtea declarări de evlavie și să ajungă apoi tocmai el la vătămarea simțimântului religios într-o mare parte a țării. De altminteri, s-a dovedit cu acest prilej, că și în societatea noastră cultă, în aparență pătrunsă de spiritul vechiului voltairianism și noului pozitivism, biserica ortodoxă a păstrat rădăcini sufletești mult mai trainice decât se presupunea.

Mitropolitul primat Ghenadie, ales la 16 mai 1893 sub Ministerul de Culte al d-lui Take Ionescu, caută îndată după retragerea cabinetului Catargi–Carp să se apropie de șeful guvernului liberal. Cu acesta colaborase mai nainte ca episcop de Argeș la publicarea câtorva volume de documente istorice în anii 1889–1892 (ce e drept, colaborarea înaltului prelat, care și figurează pe coperta volumelor alături de d. Sturdza, ne-o închipuim mai mult financiară), dar prin alegerea sa de mitropolit sub un guvern conservator își atrăsese dușmănia șefului național-liberal. Mijlocul de împăcare n-a fost greu de

[1] Vezi mai jos discursul 115.

găsit. D. Sturdza, cu năzuința statornică de a lua parte la administrarea a cât mai multor instituții bogate (Creditul funciar rural, Academia Română), de ale căror alocațiuni să se poată folosi în favoarea partizanilor politici, dorea să intre și în administrația Așezămintelor Brâncovenești, conduse pe atunci de descendenții familiei ctitoricești, prinții Gheorghe Bibescu și Dimitrie Știrbei. Venind timpul ca să se convoace de către mitropolit adunarea prevăzută în testamentul Saftei Brâncoveanu de la 1835, în fața căreia să se cerceteze socotelile administrației, mitropolitul primat Ghenadie invită de astă dată și pe d. Dimitrie Sturdza, care prin citirea unui arbore genealogic încearcă să-și arate înrudirea cu familia ctitorilor și dreptul de a lua parte la lucrări (10 decemvrie 1895). Epitropii însă, și mai cu deosebire prințul Gheorghe Bibescu, se împotrivesc. Mitropolitul primat răspunde printr-un amestec neobișnuit în aplicarea testamentului Brâncovenesc, iscodește tot felul de piedici și în sfârșit refuză aprobarea bugetului. Prințul Bibescu, a cărui corectitudine ca și a prințului Dimitrie Știrbei erau de altminteri mai presus de îndoială, simțind cum înțelegerea între primatul Ghenadie și ministrul-prezident Sturdza amenință toată independența Așezămintelor Brâncovenești, cere pentru întâia oară audiență la Palat și se pune sub protecția Regelui. Regele Carol, totdeauna îndemnat de prudența sa politică de a ocroti familiile vechilor domnitori ai țării, va fi fost cu atât mai dispus să vie în ajutorul prințului Gheorghe Bibescu, cu cât acest descendent domnesc, în deosebire de descendenții lui Vodă Știrbei, nu se arătase până atunci împăcat cu noua stare de lucruri de la 1866 și câtăva vreme păruse chiar să aibă aspirații la tron.

Acum regele Carol sfătuiește însuși pe mitropolitul primat să lase în pace administrația Brâncovenească. Acesta însă, cu ambiția de a se arăta puternicul cap al Bisericei Ortodoxe, inspirat poate și de sfaturile răposatului profesor de teologie Nițulescu, căruia din studiile de la Universitatea Lipsca îi

rămăseseră câteva amintiri despre puterea papală de pe vremea lui Grigorie VII, Hildebrand cu umilirea împăratului german Henric IV la Canossa, se crede chemat să reziste Regelui. Îndată ce d. Dimitrie Sturdza este pus în cunoștință de noua fază a chestiei, întoarce foaia și, sărind după obiceiul său dintr-un extrem într-altul, devine din nou cel mai aprig dușman al mitropolitului. Pe de altă parte, prințul Bibescu luptă cu activitatea sa febrilă împotriva celui ce-i vătămase amorul-propriu, scrutează viața înaltului prelat, îi descopere multe metehne, unele închipuite, altele reale, alcătuiește un voluminos dosar cu acte fotografiate (în parte apocrife) și știe totodată să-și asigure concursul ministrului de justiție Stătescu; căci noua democrație este ușor accesibilă lingușirilor vechei aristocrații. Stătescu începe a se inspira din dosarul Bibescu, împinge și magistratura în această direcție și, împreună cu d. Sturdza și cu nepriceputul în ale cultelor ministru Poni, lucrează la destituirea mitropolitului primat.

Folosindu-se de cunoscuta lipsă de armonie între arhiereii Sf. Sinod, guvernul înscenează fără multă greutate o judecare bisericească, după care la 20 mai 1896 doisprezece membri ai Sinodului (arhiereii Nifon Ploeșteanul și Dosoftei Botoșăneanul se abțin) pronunță, următoarea hotărâre:

> „Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Ghenadie Petrescu să fie lipsit și caterisit de orice servire și vrednicie arhierească și depărtat de la Scaunul Mitropoliei Ungro-Vlahiei și să fie și să se numească de acum înainte până la suflarea sa cea mai de pe urmă Ghenadie Monahul și să se așeze între monahii simpli din Mânăstirea, unde-și are metania" (Căldărușani)[1].

[1] Textul hotărârei, după un precedent întâmplat în Biserica noastră la 1703, este redactat de arhiereul Atanasie (Mironescu) Craioveanul, profesor la Facultatea de Teologie, mai pe urmă ales mitropolit primat sub guvernul liberal în februarie 1909, dar apoi dat și el în judecata Sinodului și demisionat în iunie 1911.

Această caterisire putea să-și aibă tot efectul ei bisericesc, dar cât pentru efectele civile și politice trebuia introdusă o procedură de intermediare între Sinod, guvern și parlament. Căci după legea organică a Sf. Sinod de la 14 dec. 1872, mitropoliții și episcopii noștri nu sunt o creațiune a Sinodului, ci sunt aleși pe viață de un colegiu special, în care deputații și senatorii formează majoritatea hotărâtoare, și înalții prelați funcționează numai după întărirea prin decret și cu investitura regală, făcând totdeodată parte de drept din Senatul politic. Este însă un princip general de organizare a statului, că nu poate revoca decât cine a numit, iar art. 15 și 16 din citata lege organică dispun:

> „Deciziunile în materii judiciare religioase se vor executa de-a dreptul de către Sf. Sinod. Aceste sentințe se vor executa numai pe cât timp pedepsele cuprinse într-însele vor fi disciplinare și de un ordin curat religios. Pentru delicte ordinare și politice mitropoliții, episcopii eparhioți și arhiereii titulari se vor judeca de către înalta Curte de Justiție și Casație".

Și între punctele de acuzare recunoscute în hotărârea sinodală ca dovedite în contra mitropolitului Ghenadie sunt de la no. 10 până la no. 14 și delicte de drept comun.

Sinodul adaugă la sfârșitul hotărârii sale: „Să se comunice înaltului guvern hotărârea spre executare". Este de necrezut cu câtă ușurință guvernul d-lui Sturdza se grăbește să îndeplinească cerința Sinodului. Un jurnal simplist al consiliului de miniștri autoriză pe miniștrii de justiție, interne și culte să „execute hotărârea Sf. Sinod de la 20 mai 1896", ministrul de justiție Stătescu trimite pe procurorul Curții de Casație Sărățeanu, ministrul de interne Stolojan îi adaugă câțiva agenți polițienești, aceștia se duc împreună la mitropolitul primat, îl pun cu brutalitate în trăsură (era din întâmplare de față și Lascar Catargi), îl escortează până la mânăstirea Căldărușani și-l așază acolo sub pază. Iar ministrul de culte d. Poni, care la 17 mai ceruse de la Rege un decret pentru suspendarea „din treapta arhieriei și din

administrațiunea mitropolitană a I.P.S. Mitropolit Primat D. D. Ghenadie Petrescu", nu supune acum Regelui nici un decret pentru revocarea lui definitivă, ci numai pentru însărcinarea dată, fără lege, unui fel de triumvirat, compus din mitropolitul Moldovei și episcopii Dunării de Jos și al Argeșului ca „să continue a gira afacerile Eparhiei Mitropoliei Ungro-Vlahiei până la îndeplinirea vacanței", vacanță așa de puțin legal stabilită și recunoscută, încât după deschiderea Parlamentului și chiar 6 luni după caterisire, prezidentul Dimitrie Ghica în ședința Senatului de la 22 noemvrie 1896 începe apelul nominal prin strigarea numelui mitropolitului primat Ghenadie[1], și pe de altă parte bisericile ortodoxe din țările vecine refuză de a intra în raport cu improvizatul triumvirat mitropolitan.

Nu e de mirat că față de o așa nechibzuită acțiune guvernamentală opinia publică din țară să fi fost zguduită și opoziția publică să se fi folosit de neașteptatul prilej. O rea prevestire pentru d. Sturdza era mai întâi răsunetul deșteptat în chiar Partidul Național-Liberal. Câțiva membrii, cu vază, unii și cu talent, ca d-nii Aurelian, Emil Costinescu, Vasile Lascar, Barbu Delavrancea, Dimitrie Giani, Petre Grădișteanu, Em. Porumbaru și alții, cari încă de la retractarea d-lui Sturdza în chestia națională rămăseseră nemulțumiți, sunt acum îndoit de impresionați de nedibăcia guvernului și se hotărăsc a forma o grupare deosebită numită mai târziu a „drapeliștilor". Lor li se asociază și în curând îi depășește „tribunul" Fleva, a cărui agitare devine cu atât mai turbulentă, cu cât e inspirată de dorința de răzbunare pentru depărtarea sa din minister. El și inaugurează o mișcare mai accentuată prin întruniri publice anume convocate pentru chestia mitropolitană.

[1] Vezi cuvintele senatorului Esarcu din ședința de la 28 noemvrie, care constată faptul în fața Senatului.

Îndată după pronunțarea hotărârii sinodale de caterisire, Partidul Conservator, condus de d. Lascar Catargi, în brațele căruia se aruncă acum versatilul mitropolit Ghenadie (fără a-și slăbi însă legătura cu d. Fleva), începe și el agitarea religioasă prin întruniri publice și ține una în capitală la 26 mai 1896, alta în Iași la 9 iunie.

Cu 4 zile înaintea întrunirii din București, Lascar Catargi vine la autorul acestei scrieri și propune ca și conservatorii grupați în jurul d-lui Petre Carp (așa-numiții junimiști) să ia parte la agitarea plănuită. D. Carp, care se afla la Țibănești, este chemat în capitală și, după o consfătuire ținută cu amicii politici la clubul constituțional în chiar dimineața întrunirii publice de la 26 mai, se hotărăște să nu luăm parte la agitările bisericești, iar d. Carp comunică îndată lui Lascar Catargi hotărârea luată.

Cu atât mai energic se desfășoară agitarea celorlalți conservatori, mai ales prin neobosita activitate a d-lor Take Ionescu și Nicu Filipescu. La acea primă întrunire publică a lor, cei mai mulți fruntași conservatori țin discursuri, chiar și d. G. Gr. Cantacuzino, care iese de astă dată din rezerva păstrată de vreo 20 de ani. Se pune la cale o adresă de omagiu a doamnelor române către mitropolitul caterisit (publicată în *Timpul* de la 9 iunie 1896), care e în curând acoperită de semnături din toate treptele sociale, începând cu doamnele Ecaterina Cantacuzino, Eufrosina L. Catargi, Anastasia Filipescu, prințesa Alexandrina Ghica, Alexandrina Gh Manu, Maria Blaremberg, Maria C. Olănescu și sfârșind cu doamnele Elena Victor Ionescu, Elena Wachman și Sofia Tănăsescu.

La 2 iunie o nouă întrunire la „Dacia", convocată iarăși de d. Fleva, după sfârșitul căreia o parte din cei adunați se duc la locuința d-lui Sturdza din strada Mercur sub pretext de a i înmâna rezoluțiunea aclamată la „Dacia", care cere retragerea guvernului, dar găsesc acolo numai pe prefectul poliției cu vreo

20 sergenți în curte atunci manifestanții se îndreptează spre locuința d lui Fleva din Calea Dorobanților și, întâlnind în colțul străzii Romană pe d. Sturdza într-o trăsură cu coșul ridicat, se reped asupra lui și-l insultă. D. Dimitrie Sturdza, care la începutul guvernării sale își pierduse prestigiul naționalismului, își pierduse acum și prestigiul evlaviei.

Cu ajutorul d-lui Fleva se mai însceneaza „pelerinajuri" la mânăstirea Căldărușani, unde fusese așezat „Monahul Ghenadie", dar unde liniștea sufletească îi este mereu turburată prin asemenea pelerinajuri, când prin ofertele de servicii juridice din partea democratului Fleva, a conservatorului Dissescu[1] și a drapelistului Mârzescu, când prin cercetările prefectului și ale unui judecător de instrucție.

Căci acțiunea guvernului nu se terminase cu executarea hotărârii sinodale. Față de adânca frământare a opiniei publice, organul oficios al partidului guvernamental, în loc de a avea o notă împăciuitoare, începe – după instrucțiile ministrului de justiție culese din dosarul prințului Bibescu – un nou șir de atacuri în contra prelatului osândit și-l acuză de falsificări și de complicitate cu un ocnaș Mărgăritescu. Fostul mitropolit dă în judecată ziarul *Voința Națională* în persoana redactorului ei, d. Nicolae Ioanovici.

Toate aceste agitări sunt însă întrerupte în timpul verii, când lumea politică lipsește din capitală, și nu reîncep decât de-abia la sfârșitul lui septemvrie; căci pe la mijlocul acestei luni opoziția rămâne încă în rezervă pentru a nu turbura vizita împăratului Francisc Iosif, care însoțit de contele Goluchowski, ministrul său de externe, și de șeful statului

[1] Pe atunci d. Dissescu făcea parte atât din clubul constituțional, cât și din cel conservator; din clubul constituțional a demisionat odată cu intrarea sa în ministerul G. Gr. Cantacuzino de la 11 aprilie 1899. Relația sa cu mitropolitul Ghenadie era contra atitudinii hotărâte de clubul constituțional.

major Beck – este oaspele Regelui nostru la București și la Sinaia în zilele de 16, 17 și 18 septemvrie 1896. Semnificativă a fost mai ales inspectarea fortului Chitila, unde împăratul și șeful statului major al armatei austro-ungare au asistat în cupolă la exerciții de tragere. Dacă toată vizita augustului oaspe a fost o dovadă de poziția la care ajunsese România și de prestigiul personal al regelui Carol, formele, sub care se petrece, îi dau o deosebită însemnătate politică și par a indica o îndrumare pronunțată a României spre Tripla Alianță[1].

Cu toate aceste vizita împăratului a fost răscumpărată de d. Sturdza cu prea multe jertfe. E probabil că în vederea ei și-a început ministerul cu scuzele de la Iași; dar și în chestii mult mai mici se vede preocuparea șefului național-liberal de a se pune bine cu austro-maghiarii. Cu mult înaintea vizitei împăratului d. Sturdza știuse prin agenți introduși în conducerea Ligei Culturale să-i înăbușească toată mișcarea. Ba chiar la începutul guvernării mersese cu teama de efectul discursurilor sale anterioare în contra ungurilor așa de departe, încât la un concert dat în sala Ateneului la 19 decemvrie 1895 pentru a serba pe părintele Lucaci, unul din „ante-luptătorii" transilvăneni (el însuș de altminteri de valoare controversată), a pus să se înlocuiască foile de program, în care figura la no. 6 al părții II *Cântecul lui Rațiu*, cu alte foi, în care acel cântec s-a înlocuit cu o... *Rhapsodie Hongroise* a lui Liszt.

Dar să revenim la toamna anului 1896. În octomvrie agitarea opoziției reîncepe cu îndoită putere. Din partea osânditului

[1] Ca la toate împrejurările mai mari, nu lipsește nici aci mica notă comică. Prezident al Ligei Culturale era pe atunci Vasile Alexandrescu Urechiă, potrivit prezident pentru trebuințele d-lui Sturdza. Cu prilejul prânzului solemn dat la Palat, a fost invitat și prezentat împăratului Francisc Iosif și d. Urechiă, care mai înainte se îndeletnicise cu obișnuitele ieftine declamări în contra Austro-Ungariei și acum se arăta foarte măgulit de ironica politeță a împăratului.

mitropolit apare broșura *Cum am fost judecat*, care sfârșește prin a cere intervenirea Regelui. La 26 octomvrie conservatorii țin o nouă întrunire publică, în care d. Take Ionescu citește o petiție a locuitorilor bucureșteni către Rege pentru ca să se facă dreptate mitropolitului obijduit; în această întrunire Alexandru Lahovari ține ultimul și poate cel mai remarcabil al său discurs[1]. În același timp și față de apropiata deschidere a Parlamentului se alcătuieste o altă petiție a mitropolitului Ghenadie tot pentru dreptate, de astă dată către Corpurile legiuitoare.

În mijlocul acestei frământări guvernul se îndărătnicește pe calea apucată. Pe când mesagiul de deschidere al Parlamentului nici nu pomenește de înlăturarea mitropolitului primat parcă ar fi fost o chestie fără însemnătate, ministrul de justiție Stătescu autoriză o flagrantă violare a regulelor de procedură în materie de delict de presă, care nu-și găsește analogia decât în tăgada de dreptate făcută răposatului I. A. Cantacuzino sub guvernul liberal de la 1876 (vezi vol. II, pag. 43 și 44; *ed. n.* – p.). În loc ca acțiunea de calomnie, îndreptată precum am arătat mai sus de fostul mitropolit în contra d-lui Ioanovici, redactorul *Voinței Naționale*, să fie simplu trimisă la Curtea cu jurați, se apucă un judecător de instrucție (d. Vasiliu) să facă el însuș cercetări asupra învinuirilor publicate de *Voința Națională* și, sub acest pretext, redactează un șir de considerante pline de grele acuzări – nu în contra inculpatului Ioanovici, ci în contra fostului mitropolit, iar pentru inculpat dă o ordonanță de neurmărire. *Voința Națională* se grăbește să publice în numărul său de la 15 noemvrie – odată cu deschiderea Parlamentului – nepilduitul act judecătoresc, iar d. Vasiliu se vede răsplătit prin înaintarea la prezidența inamovibilă a tribunalului Vâlcea.

[1] După câteva luni, la 4 martie 1897, încetează din viață la Paris. La 22 aprilie 1897 moare și Ion Ghica la moșia sa Ghergani, uitat de toată lumea (vezi vol. I pag. 33 și 34; *ed. n.* – p. .)

E de necrezut ca un guvern, compus din oameni cu oarecare experiență politică, să fi recurs la asemenea procedări în mijlocul unei așa fierberi a opiniei publice. Firește că noua nechibzuință ațâță focul și mai tare. Sâmbătă 16 noemvrie, a doua zi după deschiderea Parlamentului d. Fleva convoacă iarăși o întrunire la „Dacia" pentru a da citire acelei petiții a lui Ghenadie către Corpurile legiuitoare. Publicul de la întrunirea ținută excepțional la amiazi, încearcă pe la ora 1 să meargă spre Dealul Mitropoliei la Cameră, însă la podurile peste Dâmbovița este împiedicat de agenții poliției. Se întâmplă încăierări, sunt capete sparte, foaia d-lui Fleva *Dreptatea* apare încadrată în negru cu inscripția: „S-a vărsat sângele creștinilor". În ziua următoare, duminică, o nouă și foarte numeroasă întrunire la „Dacia"; a treia zi, luni 18 noemvrie asemenea, de astă dată însă o parte a publicului năvălește prin stradele laterale spre Senat, unde de-abia începuse ședința. Poliția cu agenții săi, sergenți și bătăuși, se pregătise să împiedice manifestația în drumul ei presupus spre Cameră; când aude că lumea năvălește la Senat în Palatul Universității, se ia după urma ei: bătăușii se postează la intrarea din mijloc a Universității, iar sergenții năvălesc pe scările Senatului, de unde gonesc publicul în coridoarele de alături; aici se află însă sălile cursurilor universitare; poliția e condusă cu atâta nepricepere încât agenții ei intră în chiar sălile ocupate de studenți întrebându-i cine sunt, și la răspunsul lor, că sunt studenți universitari, le observă „dacă sunteți studenți, ce căutați aici" și tabără asupra lor.[1] Mulți studenți sunt loviți, curierul rectoratului, care se afla la postul său înaintea cancelariei profesorilor, e mai greu rănit. Rectorul Universității de atunci (autorul scrierii de față) începe îndată o cercetare

[1] Prefect al poliției este un frate al ministrului Stătescu, tot așa de puțin capabil pentru această funcție precum sunt și alți doi frați ai săi înaintați în magistratură.

asupra celor întâmplate în edificiul supus autorității sale și trimite raportul oficial ministrului instrucției publice, care însă acum nu mai este d. Petru Poni, ci Gheorghe Mârzescu[1]. Căci față de cele întâmplate în puținele zile de la deschiderea Corpurilor legiuitoare, cabinetul Sturdza se vede silit să demisioneze împreună cu prefectul poliției Paul Stătescu, iar la 11 noemvrie 1896 se formează, cu consimțimântul întregului partid, un minister din disidența liberală, în care însă – ca semn de înțelegere – figurează și doi din membrii fostului guvern.

Noul minister este astfel compus:
P. S. Aurelian, prezident și domenii;
Vasile Lascar, interne;
G. Mârzescu, culte;
General Anton Berindei, răsboi;
Ștefan Șendre, justiție;
Emanoil M. Porumbaru, lucrări publice;
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu) rămâne la finanțe și
C. I. Stoicescu trece la externe.

Ministerul Aurelian este mai întâi de toate chemat să înlăture conflictul mitropolitan și să potolească agitarea publică. Cuvintele, cu care vineri 22 noemvrie se introduce înaintea Corpurilor legiuitoare, o spun fără înconjur. Aceasta e și singura explicare pentru admiterea la Ministerul Cultelor a lui Gheorghe Mârzescu, cu toate imputările anterioare ale d-lui Sturdza împotriva lui Mârzescu trecea de mai priceput în cele bisericești.

Dar dacă revocarea măsurilor luate de guvernul precedent trebuia făcută cât mai repede, nu se putea face fără greutate și fără umilirea Partidului Liberal și a Sf. Sinod. Greutatea nu venea de la Sf. Sinod. După alcătuirea lui de atunci, Sinodul

[1] În urma conflictului mitropolitan d. P. Poni nici n-a mai putut face parte din vreun minister ulterior.

s-a putut pleca destul de ușor cerințelor noului guvern și, cu oarecare rezistență a arhiereului Atanasie Craioveanul, cele 12 voturi, care se găsiseră pentru osândirea mitropolitului, s-au găsit și pentru revocarea osândei, de astă dată firește cu adaosul celor 2 prelați ce se abținuseră la hotărârea dintâi.

Greutatea venea de la aflarea modalității, cu care să se împace mitropolitul caterisit, fără de a cărui împăcare nu se putea împăca nici opinia publică. Cum se întâmplă de obicei în împrejurările politice, în care o persoană versatilă ajunge să fie cheia unei situații, mitropolitul Ghenadie era întețit din diferite părți cu ofertele de serviciu, de care am vorbit mai sus, și fiindcă una din condițiile aplanării conflictului era demisionarea înaltului prelat, după ce va fi fost pentru un moment reintegrat în scaunul mitropolitan, chestia era: în mâna cui să fie dată demisia, de care guvernul să fie sigur înainte de a mijloci revocarea osândei și înlăturarea decretului de suspendare (căci decret de destituire nu se făcuse). Câteva zile de nehotărâre păreau a agrava situația; se propun multe pentru satisfacerea condamnatului, acesta însuș este nedomirit față de numeroasele ispite. În sfârșit se hotărăște să încredințeze lui Lascar Catargi actul demisiunii[1].

Pe când ministrul de culte Mârzescu alcătuiește în mod prealabil cu membrii Sinodului noua hotărâre, care să desființeze pe cea dintâi, ministrul-prezident Aurelian, neputându-se pune în raport parlamentar normal cu membrii opoziției agitatoare, fiindcă alegerea lor fusese împiedicată prin presiunile guvernamentale, se roagă de Lascar Catargi să-l primească la sine acasă (duminecă 1 decemvrie) pentru a se

[1] Se pare, însă, că a dat și d-lui Fleva o demisie. Vezi asupra acestei încurcături și asupra confuziei cu condițiile împăcării scrisoarea răposatului Vasile Lascar către d. Take Ionescu de la 20 aprilie 1900 publicată în biografia lui V. Lascar de M. Theodorian-Carada (București, Tipografia profesională, 1913, pag. 135 și urm.)

înțelege asupra condițiilor remiterii actului de demisie, iar ministrul de interne Lascar, în bune relații colegiale cu d. Take Ionescu din cariera sa de advocat, îl întrebuințează și pe acesta la înlesnirea situației. Astfel se stabilesc oarecari condiții ale împăcării, Lascar Catargi remite demisia mitropolitului primat Ghenadie în mâinile Regelui, către care și este adresată, iar pe ziua de mercuri 4 decemvrie sunt îndeplinite numeroasele acte oficiale, prin care se îndreptează greșala comisă: noua hotărâre a Sf. Sinod care „ridică de d'asupra mitropolitului Ungro-Vlahiei Ghenadie Petrescu hotărârea de la 20 mai 1896", raportul ministrului de culte, jurnalul consiliului de miniștri și decretul regal pentru ridicarea suspendării „I.P.S. Mitropolit Primat D.D. Ghenadie Petrescu", demisia acestuia, alt raport, jurnal și decret pentru primirea acestei demisii și gerarea afacerilor eparhiei prin „Vicarul Sfintei Mitropolii" (nu prin nelegalul triumvirat introdus de fostul ministru Poni) „până la alegerea noului mitropolit primat", un al patrulea și al cincilea raport, jurnal al consiliului și decret regal pentru convocarea Marilor Colegii Electorale pe zilele de 5 și de 6 decemvrie spre alegerea unui episcop al eparhiei Romanului la locul vacant și apoi a mitropolitului primat. Propusul și alesul în amândouă cazurile era vrednicul și de toți respectatul Iosif Gheorghian, care fusese mitropolit primat, își dase demisia și acum nu putea fi reales Mitropolit decât după realegerea sa de episcop, singura față bisericească în acele împrejurări, care mai putea restabili întru-câtva prestigiul Scaunului Mitropolitan al Regatului Român.

Duminecă 8 decemvrie 1896 se și face investitura mitropolitului primat Iosif Gheorghian cu o deosebită solemnitate, la care Regele invită de astă dată și pe toți foștii miniștri pentru a constata în alocuțiunea ce o rostește că „toți fruntașii țării se întâlnesc într-un singur gând, într-o singură voință, când patria are nevoie de concursul tutulor fiilor săi".

Atât formarea ministerului Aurelian, cât și aplanarea conflictului mitropolitan au fost anume recunoscute și aprobate de d. Dimitrie Sturdza; îndeosebi pe cea din urmă a numit-o în ședința Senatului de la 11 decemvrie 1896 „o soluțiune bună aclamată de toată țara", și d. Sturdza era șeful Partidului Național-Liberal. Însă situația acestui partid, cu toată înlăturarea primejdiei momentane, tot încurcată rămânea atât pentru Corpurile legiuitoare, cât și pentru guvern. Pe de o parte Parlamentul, prin chiar faptul că un eveniment așa de însemnat ca restabilirea păcii în Biserică a trebuit să se petreacă în afară de el, după înțelegeri oarecum private între miniștrii Aurelian și Lascăr cu d-nii L. Catargi și Take Ionescu, își pierde însușirea esențială de a fi adevărată reprezentare a țărei (ceea ce se traduce și prin trecerea sub tăcere a întregului eveniment în Adresele Corpurilor legiuitoare[1]); pe de alta și autoritatea noului ministru-prezident este pusă în joc prin chestia, care începe a se discuta de pe atunci cu aprindere, dacă șef al guvernului se cuvine să fie altcineva decât șeful partidului. Numai o deplină armonie între d. Dimitrie Sturdza și P. Aurelian ar fi făcut cu putință activitatea normală a noului cabinet. Însă d. Dimitrie Sturdza era dintre acei oameni politici cari își închipuiesc că piere țara dacă nu sunt ei la guvern.

Animozitatea dintre amicii săi și aceia ai guvernului Aurelian devine de notorietate publică. Se zice că d. Ionel Brătianu, inginer din corpul tehnic al căilor ferate, arată o fotografie a mesei ministrului de lucrări publice Emanoil Porumbaru, încărcată cu maldărul de dosare nerezolvite de timidul și în toate privirile nepotrivitul titular al acelui departament. Se și vorbește de amenințarea unei greve la căile ferate.

Prin o asemenea animozitate între liberali, care de-abia după vreo patru ani va înceta, se și explică atacul d-lui Emil

[1] V. mai jos discursul 116.

Costinescu în contra d-lor Dimitrie Sturdza și Gogu Cantacuzino, de care am vorbit în nota de la pag. 101 a vol. 4 (*ed. n.* - p. 1078), precum și răspunsul acestui din urmă, că el se știe pe sine sărac, pe când îl vede pe d. Costinescu devenit bogat.

Dar cea mai curioasă din aceste manifestări de dușmănie între cele două grupări liberale o va da însuși d. Dimitrie Sturdza într-o adunare electorală ținută la Craiova în octomvrie 1898[1], unde, dezmințindu-și aprobarea dată în Senat, atacă, spre uimirea tutulor, guvernul Aurelian tocmai pentru deslegarea chestiei mitropolitane. Pe d. Dimitrie Sturdza îl puteau ușor pune în mișcare oamenii, sub influența cărora stătea (și totdeauna a stat sub influența cuiva), îndată ce-i prezentau un obiect de ură, și obiect de ură îi devenea ușor orcine îi sta în drumul spre guvern. Atunci i se deslănțuia pornirea firească prin o nestăpânită violență de limbagiu.

Pe vechiul minister conservator al lui Lascar Catargi de la 1875, în care alături de însuși bătrânul șef al partidului figurau Alexandru Lahovari, Gheorghe Gr. Cantacuzino și Teodor Rosetti, îl numește cea mai coruptă camarilă, însemnatul minister al aceluiași Lascar Catargi de la 1894, în care figurează iarăși Al. Lahovari, împreună cu d-nii P. P. Carp, Al. Marghiloman și M. Germani, îl numește nemernic. În discursul de la „Orfeu", în care califică pe unguri de barbari, apostrofează pe conservatori prin cuvintele „puterea pentru a trăda interesele naționale, aceasta e treaba boierilor; și lucrarea boierilor merge mai departe, căci nu am sfârșit cu catalogul trădărilor" Iar acum, în discursul de la Craiova, zice despre membrii Partidului Liberal, cari nu i se supuneau întru toate: „Disidenții noștri s-au unit cu conservatorii pentru ca să ridice pe Ghenadie în sus, să înfunde legile și morala și biserica în jos, și pe spatele călcărilor de legi să se suie în sus ca să ia guvernul țării Ei nu au ajuns la guvern prin țară și prin partid.

[1] V. mai jos discursul 120.

Ca să ajungă la putere, au umilit și Parlamentul și Sinodul și legile țării și au vițiat atmosfera morală a țării românești". Dar firește, precum se întâmplă în asemenea cazuri, lungile discursuri ale d-lui Sturdza sunt pline de sfaturi morale, filantropice și nu mai departe decât la banchetul ținut tot în Craiova la 12 noemvrie 1897 se exprimă astfel:

> „Ura și pisma sunt lucruri rele ca și minciuna în lume. Adevărul și iubirea formează baza întregii filosofii a tuturor națiunilor din toate timpurile. Adevărul și iubirea să le ținem strânse în inimile noastre, căci ele produc cetățeni valoroși"[1].

Totuș conflictul între șeful Partidului Național-Liberal și ministerul ieșit din sânul aceluiași partid se poate considera încă latent la începutul anului 1897, întru cât nu se arătase până atunci în nici o ședință publică a Corpurilor legiuitoare. Din actele guvernului Aurelian de pe vremea acelei aparente armonii nu putem trece sub tăcere un anume incident, care de altminteri se și datorește acțiunii anterioare a d-lui Sturdza. E vorba de neobișnuitul mod de celebrare al unei pretinse izbânde în tratările cu Turcia pentru admiterea unui mitropolit român la Constantinopol, care ar fi consistat în recunoașterea unui călugăr cu numele Antim în această înaltă demnitate, recunoaștere care n-a existat niciodată din partea Patriarhiei, nici din partea sultanului în mod formal și în lipsa căreia obscurul călugăr, care nu știa măcar bine românește, a și dispărut cu desăvârșire din lumina zilei. Și totuș improvizatul ministru de externe, d. Costică Stoicescu, susținut printr-un anume discurs de laudă al d-lui Sturdza ca leader al majorității, crede de cuviință să strige de pe banca ministerială „Trăiască sultanul" și provoacă și Senatul să se asocieze la acest

[1] Vezi broșura *Programul Partidului Național-Liberal și discursurile președintelui consiliului de miniștri D. A. Sturdza*. București, Carol Gob., 1897, pag. 118.

strigăt – una din cele mai curioase scene care s-a petrecut în Parlamentul nostru și pe care numai puțina ei seriozitate o scutește de a fi prea umilitoare[1]. Ceea ce însă nu împiedică pe d. Sturdza să impute adversarilor conservatori că și în politica externă nu știu decât să facă plecăciuni în dreapta și în stânga (Vezi mai jos discursul 117.)

Aparenta armonie între guvern și șeful partidului încetează la moartea prințului Dimitrie Ghika, prezidentul Senatului, întâmplată în ziua de 15 fevruarie 1897, la vârsta lui de 81 de ani.

După oarecare șovăire, național-liberalii se hotărăsc să aleagă în locul vacant pe însuși șeful partidului. Contracandidat ar fi fost viceprezidentul d. Petre Grădișteanu, unul dintre intimii celor de la guvern, precum la Cameră în locul lui Aurelian se alesese amicul său politic Dimitrie Giani. Alegerea se face în Senat la 20 fevruarie cu 85 voturi în favoarea d-lui Sturdza și 15 buletine albe, iar d. Sturdza primește noua demnitate declarând că este o dovadă de „solidaritatea și unitatea Partidului Național-Liberal, căruia aparține atât majoritatea Corpurilor legiuitoare, cât și guvernul". La observarea făcută îndată de d. Petre Grădișteanu, că în urma acestei alegeri Aurelian trebuie să cedeze locul d-lui Sturdza, atât d. Sturdza cât și ministrul de interne Lascar contestă această urmare. Însă cuvintele d-lui Sturdza erau una și gândul trebuie să fi fost alta. Căci nu mai departe decât după 8 zile își dă demisia din prezidenția Senatului și chiar din Senat, motivând-o cu

[1] Din publicarea Dezbaterilor Senatului în *Monitorul Oficial* de la 23 noemvrie 1896 s-au șters acele cuvinte ale ministrului de externe, dar a rămas discursul d-lui Sturdza, din care rezultă că au fost rostite. D. Sturdza povestește că a mai luat parte la trei ședințe memorabile, care s-au terminat prin strigatul „Să trăiască sultanul". Dar adaogă d-sa însuș: „pe atunci eram încă vasali ai Porței". Vezi de altminteri și discursul 116 la pag. .91 a volumului de față (*ed. n.* p. 1608–1625).

vârsta sa de 64 de ani. Firește Senatul i-o respinge (ședința de la 1 martie 1897), iar d. Sturdza, după o întrunire a majorității, în care îmbătrânitul și mult vorbitorul Nicolae Ionescu îl provoacă să își retragă demisia, sărută plângând pe acest Ionescu, revine asupra hotărârii sale și la 5 martie prezidează din nou ședința Senatului. Dar încurcătura merge mai departe, și fiindcă Aurelian tot nu vrea să înțeleagă unde bate d. Sturdza, se repetă niște manopere analoage cu cele descrise mai sus când cu eliminarea d-lui Fleva din minister.

Abia trec 4 zile și miniștrii sturdziști Gogu Cantacuzino și Costică Stoicescu își dau demisia; încercările de a-i face să revie nu izbutesc; la 13 martie sunt înlocuiți *ad-interim* prin Aurelian și Lascar, cari caută să se împace cu d. Sturdza, arătându-se dispuși a primi în minister pe lângă cei doi demisionați pe Spiru Haret în locul lui Gh. Mârzescu. Dar toate sânt în zadar, și la 26 martie Aurelian, după ce a făcut să se voteze în pripă întregul buget, anunță Camerei demisia cabinetului. D. Dimitrie Sturdza e din nou însărcinat cu formarea ministerului, dar trec iarăși 5 zile, în care partidul se frământă ca să ajungă la o împăcare. Însă toți amicii lui Aurelian refuză participarea la guvern și noul minister e silit să se înfățișeze la 31 martie înaintea Parlamentului fără nici un drapelist în mijlocul său.

Prin o asemenea revenire la cârma țării regimul d-lui Sturdza a coborât într-un grad necunoscut mai nainte demnitatea guvernului și a parlamentului, precum prin desmințirile proprii în chestia națională și în cea mitropolitană distrusese în generația de astăzi, mai ales în tinerime, credința în cuvântul fie cât de solemn al unui om politic.

Prezident al Senatului se alege Eugeniu Stătescu, însă numai cu 54 voturi din 93, celelalte fiind pentru d. Petre Grădișteanu. Astfel se urcă cel mai heterogen reprezentant al nouei generații liberale la locul, unde lumea politică era deprinsă să vadă pe prințul Dimitrie Ghika, și această

înlocuire face să se simtă și mai tare golul lăsat prin dispariția unei figuri așa de caracteristice din viața noastră politică.

Fiul unui fost domnitor al Țării Românești, prințul Dimitrie Ghika, „Beizadea Mitică", cum i se zicea de obicei, nu uita niciodată această origine a sa. Deprins să atragă adeseori atenția publicului asupra sa și închipuindu-și că o atrage totdeauna, Beizadea Mitică era, mai întâi de toate, reprezentativ. Născut la 1816, înalt la trup, larg de piept, oacheș și rotund la față, cu obrajii rumeni, înfățișarea sa fizică, deși cam greoaie, era de o vădită eleganță militară. Adus prin poziția sa socială să prezideze tot felul de instituții și adunări, când Eforia spitalelor civile, când o societate de asigurare, când o întrunire publică, când mai ales Camera sau Senatul (și în această din urmă situație și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale politice), Beizadea Mitică se credea totdeauna *le point de mire* al adunărilor și în orce caz căuta prilejul să fie remarcat și să se facă popular. Când prezida la discuții parlamentare mai însemnate, putea deveni incomod, fiindcă întrerupea din când în când pe orator pentru a rosti cuvinte ce le credea de spirit, mai ales dacă tribuna damelor era plină. Deși de câteva ori ministru și prezident de consiliu, activitatea sa administrativă s-a concentrat mai cu deosebire în numeroasele lucrări ale Eforiei spitalelor civile, de cari se credea obligat să se îngrijească prin tradiție de familie, și aici au rămas multe urme ale bunelor sale intenții. Ușor accesibil la lingușiri, precum era, în mai toate întreprinderile acestea a fost sub influența unor persoane sau puțin competente sau puțin scrupuloase, și atât la construirea acelui spital și a Băilor Eforiei din București, cât și la exagerarea cheltuielilor și organizării Azilului „Elena Doamna", aflat la început sub administrația Eforiei, precum și la cele întreprinse în Sinaia după dorința Regelui de a face acolo la munte un loc de petrecere și de întremare pentru societatea bucureșteană, s-a simțit acest neajuns al caracterului său.

Cu asemenea însușiri prințul Dimitrie Ghika ar fi putut rămânea fără însemnătate politică, dacă nu s-ar fi deosebit printr-o anume atitudine în toată viața sa de la 1866 încoace. Precum, în Divanul *ad-hoc* fusese partizan al ideei unui principe străin, așa din momentul sosirii Principelui Carol de Hohenzollern în mai 1866 a păstrat cu religiozitate această credință politică. Deosebindu-se astfel de mulți din contimporanii săi, cari în prima treime a domniei lui Carol I s-au arătat șovăitori în simțimintele lor dinastice, Beizadea Mitică a vroit să fie, a căutat să se arate și a și fost în adevăr cel mai leal și credincios supus al noului domnitor. Crezându-se prin originea sa mai presus de obișnuitele partide, întrebuințând adeseori cuvintele pompoase „Țara mea", Beizadea Mitică trecea fără multă greutate dintr-un partid în altul și a prezidat cu aceiaș încredere în sine atât adunări conservatoare, cât și adunări liberale. Căci în aceste vicisitudini el își păstra pururea ideea sa de căpetenie de a fi un sprijin al Dinastiei. Încă în ultimul timp al vieții, când la o întrunire publică, – firește liberală – un orator (d. M. Pherekyde), după răul obicei al exuberanțelor noastre stilistice, pusese în joc persoana Regelui într-un mod puțin cuviincios, Beizadea Mitică a părăsit prezidenția și a protestat cu o demnă simplicitate în contra acestui abuz (13 fevr. 1894). Astfel coborâtorul unui domn pământean a îndeplinit în viața sa publică cea mai înaltă misiune ce i-o îngăduiau însușirile sale personale, și „Beizadea Mitică", prin statornica urmărire a unei juste concepțiuni, a putut deveni o figură istorică.

X

Tot sub regimul liberal al doilea minister Sturdza

31 martie 1897–30 martie 1899

În ministerul său de la 31 martie 1897 d. Dimitrie Sturdza admite pe tânărul Ionel I. C. Brătianu la Lucrările Publice în locul aurelianistului Porumbaru, cel cu dosarele fotografiate. Astfel este scos fiul mai mare al lui Ion Brătianu din corpul tehnic al căilor ferate și introdus pentru prima oară în arena politică, sub auspiciile d-lui Dimitrie Sturdza, cu concursul d-lor Mihail Pherekyde, Eugeniu Stătescu și ascunsului în umbră, dar cu atât mai influentului Eugeniu Carada, așadar sprijinit de la început de puternicele instituții financiare aflate la dispoziția Partidului Liberal: Creditul fonciar rural și Banca Națională. De îndată se și vorbește de conducerea viitoare a partidului, și din succesiunea la această conducere pare a se face o chestie de succesiune în familie.

Departamentele noului minister sunt ocupate în modul următor:

Dimitrie A. Sturdza, prezident și externe,
Anastasie Stolojan, domenii,
Mihail Pherekyde, interne,
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu), finanțe,
General Berindei, război,
Spiru Haret, culte și instrucție publică,

Ion I. C. Brătianu lucrări publice,
Alexandru Djuvara, justiție.

În Cameră noul minister este îndată atacat de d. Fleva ca un „guvern de luptă și de provocare", Vasile Lascăr însă, ales viceprezident în locul d-lui Pherekyde, declară că membrii fostului cabinet Aurelian reintră în rândurile partidului „ca soldați credincioși", și ministrul Stolojan răspunde că „politica guvernului este să înlesnim și să realizăm concentrarea tutulor elementelor liberale într-un minister tare".

Corpurile legiuitoare se închid la 3 aprilie, încercările arătate de Stolojan se fac cu îndoită stăruință, izbutesc însă tot așa de puțin ca mai nainte, și la 10 mai 1897 apare cel dintâi număr al ziarului disident *Drapelul,* care arată între membrii fundatori pe Aurelian, Vasilie Lascar, G. Mârzescu, Ștefan Șendre, Emanoil M. Porumbaru, Dimitrie Giani, Emil Costinescu, Petre Grădișteanu, general G. Angelescu, Barbu Delavrancea, Vasilie Missir, Alexandru Băicoianu, doctor G. Stoicescu, C. Costescu-Comăneanu, Nicolae Xenopol, V. A. Urechia, C. Dumitrescu-Iași etc. După numele ziarului toată gruparea a rămas poreclită a „drapeliștilor".

Dar pe când liberalii fac încercările lor de a readuce unitatea în partid, și conservatorii, mai ales față de revenirea d-lui Sturdza la guvern, caută să înlăture disidenta manifestată prin continuarea clubului constituțional sub șefia d-lui Petre Carp chiar după participarea acestuia la ministerul Lascar Catargi de la 1891-1895. În ziua de 20 martie generalul Jacob Lahovari, sosit pentru puține zile de la Paris ca să asiste la înmormântarea fratelui său Alexandru, vine la autorul acestei scrieri, în lipsa d-lui Carp, și, zicându-se autorizat de d-nii Lascar Catargi, Ion Lahovari, Take Ionescu și N. Filipescu, propune unificarea partidului, fuziunea celor două cluburi, un nou comitet sub șefia lui Lascar Catargi, dar cu asigurarea succesiunii la șefie în persoana d-lui Petre Carp. Acesta, sosind de la Țibănești, refuză propunerea.

Însă pe la sfârşitul lui aprilie 1897 aceste griji ale guvernului şi ale celorlalţi oameni politici trec pe al doilea plan: toată lumea e preocupată de boala moştenitorului Tronului principele Ferdinand. Tifosul, de care fusese infectat, părea la început să-şi urmeze cursul normal, când deodată se ivesc simptome aşa de neliniştitoare încât în noaptea de 15 spre 16 mai se răspândeşte în capitală vorba că bolnavul e pe moarte. Toată lumea aleargă la Cotroceni după informaţii, pretutindeni în ţară se deşteaptă îngrijorări, d. Dimitrie Sturdza, care de la scena din Cameră când cu împuşcarea uşierului la 15 martie 1888 (Vezi vol. III, pag. 79; *ed. n.* – p. 747) nu mai vorbise cu cumnatul său d. Petre Carp, roagă acum pe amicii acestuia să-l cheme la Bucureşti; d. Carp vine, şi în tinda Palatului de la Cotroceni cei doi oameni de stat se împacă. De la 17 mai înainte starea principelui Ferdinand începe a se înbunătăţi, dar convalescenţa merge foarte încet şi are multe intermitenţe. Doctorul Leyden, chemat de la Berlin pe lângă doctorii din ţară Buicliu, C. Cantacuzino şi Kremnitz, e silit să amâne mereu întoarcerea sa înapoi, de-abia la 8 iunie părăseşte ţara; după vreo 3 săptămâni bolnavul poate fi transportat în „Foişorul" său de la Sinaia, dar numai pe la începutul lui august se poate scula din pat.

Un fapt de mare însemnătate trebuie scos la iveală cu acest prilej. Nu e nimic mai greu decât a constata ce se petrece în sufletul unui popor, nu al orăşenilor cetitori şi scriitori de gazete, nu al celor ce prin cluburi şi alte locuri de întrunire vântură părerile la ordinea zilei şi cred că reprezentă cugetul ţării, ci a marii mulţimi a oamenilor aşa-zis inculţi, cari niciodată sau de-abia o dată în viaţă au prilejul de a-şi arăta gândul şi simţirea asupra ceea ce este înaltul interes al patriei. Mai toate discuţiile din parlament, mai toate articolele de ziare cu violenţa lor obişnuită, mai toate vorbele de la întrunirile publice sunt fără însemnătate pentru cugetarea reală a poporului, precum şi cele mai multe legi nu dau nici un rezultat pentru mersul efectiv al unei ţări. Dar din când în când, ca un fulger, străbate o rază de lumină în întunerecul care învăluie sufletul poporului, şi din adânca tăcere de până atunci se aude deodată glasul celor tăcuţi. Cine ar fi crezut la noi că năzuinţa patriotică a fruntaşilor de la divanurile ad-hoc în favoarea unei Dinastii ereditare dintr-o Casă suverană a Europei şi îndeletnicirea regelui Carol pentru realizarea acestei năzuinţe să fi pătruns în popor şi să fi rămas instinctiv simţită de el ca un element de siguranţă pentru România? Şi totuş în momentele în care s-a aflat primejduirea vieţei moştenitorului Tronului, care până atunci părea că trece neobservat în ochii mulţimii, s-a arătat atâta grije, atâta înduioşare în toate păturile sociale, atâta simpatie sinceră cu nesfârşite propuneri de leacuri şi cu nenumărate rugăciuni, încât deodată poporul român, cel cu aparenţa de nepăsare, s-a dovedit pătruns de un adânc simţimânt omenesc şi patriotic.

Ministerul, scăpat de această grije, poate întrebuinţa vacanţa parlamentară pentru pregătirea legilor ce au să fie supuse Camerei la toamnă. Dar, deşi lucrând sub prezidenţa unuia din cei mai harnici oameni ai ţării, puţini miniştri liberali pot produce ceva mai de seamă. Ce e drept, şi hărnicia d-lui Sturdza era de regulă întrebuinţată la lucrurile mici, la date statistice, la culegere şi publicare de documente şi la alte asemene amănunte. Lui i se poate aplica vorba citată într-o scrisoare a Lordului Chesterfield despre papa Alexandru VII Chigi: *maximus in minimis et minimus in maximis.* Lipsa caracteristică de oameni competenţi în Partidul Liberal, în afară de afacerile de Bănci şi de Credit, se simte şi de astă dată. De la d. M. Pherekyde la Interne, de la Gogu Cantacuzino la Finanţe, de la Al. Djuvara la Justiţie (de altminteri înlocuit în ianuarie 1898 cu Pallade) şi de la d. I.I.C. Brătianu la Lucrările Publice nici nu se aştepta cineva la vreo iniţiativă, iar încercarea lui Stolojan cu naftalina pentru stârpirea filoxerei a rămas de pomină. Numai generalul Anton Berindei şi Spiru

Haret se pun serios pe lucru, cel dântâi la o reformă a organizării armatei, care însă provoacă penibile manifestări în contra evreilor, celălalt la alcătuirea legii pentru învățământul secundar și superior.

În ceea ce privește însă pe d. Sturdza, fatalitatea, care îl aduce din nou în capul Ministerului de Externe, îl urmărește și în decursul acestei a doua guvernări. Regele Carol, pentru a înapoia vizita împăratului Francisc Iosif, se oprește cu Regina în septemvrie 1897 la Budapesta, unde Împăratul se afla pentru sesiunea Delegațiunilor. Suveranii noștri sunt primiți cu mare solemnitate; dar pe când cu câteva zile mai nainte fusese primit la Budapesta și împăratul Germaniei, însoțit de ministrul său de externe, precum și împăratul Francisc Iosif avea pe lângă sine pe contele Goluchowski, d. Sturdza nu putuse însoți pe regele Carol în capitala Ungariei din motive lesne de priceput și Regele nostru nu avea lângă sine decât pe ministrul său de la Viena Emil Ghika.

Printre decorațiile convenite cu acest prilej între cele două guverne, ministrul-prezident ungar baronul Banffy strecoară în ultimul moment și una pentru Jeszensky, fostul procuror de la Cluj, care la pertractarea odiosului proces în contra memorandului insultase pe românii transilvăneni și acum, fiind înaintat în administrația centrală din Budapesta, trecea de cel mai aprig dușman al lor.

Marea decorație smulsă Regelui prin surprindere la o reprezentație de gală în teatru (Regele probabil nici nu-și mai amintea cine e acel Jeszensky) deșteaptă la noi în țară și printre românii din Austro-Ungaria atâta indignare, încât însuși contele Goluchowski se vede îndemnat să ceară scuze guvernului român pentru distincția, la care a participat fără cunoștință de cauză (raportul confidențial al legațiunii noastre din Viena no. 1135 din 5/17 noemvrie 1897). Dar totuș d. Sturdza ca ministru de externe contrasemnează la 12 octomvrie 1897, în ajunul aniversării scuzelor de la Iași, decretul, prin care se confere d-lui Jeszenski placa de Mare Ofițer al Coroanei. Ce raporturi trebuie să fi existat între ministrul-prezident român și ministrul-prezident ungur pentru ca baronul Banffy să fi îndrăznit a strecura cererea unei decorații pentru Jeszenski, iar d. Dimitrie Sturdza să nu fi îndrăznit a-i reține cel puțin decretul formal!

Se înțelege că și acest incident nu contribuie să îmblânzească relațiile cu disidența din Partidul Național-Liberal, și când la 15 noemvrie 1897 se deschide a treia sesiune a legislaturei liberale, numeroase incidente supărătoare caracterizează starea precară creată țării și partidului prin situația îndoioasă a d-lui Dimitrie Sturdza.

Dar înainte de expunerea lor se cuvine să amintim că Regele și Regina (fără Principele de Coroană, a cărui convalescență nu îngăduia încă o asemenea oboseală) se duc la Iași pentru inaugurarea noului edificiu al Universității la 21 octomvrie 1897. Suveranii noștri sunt primiți cu entuziasm.

La sfeștania slujită de mitropolitul Moldovei asistă și guvernatorul Basarabiei trimis de împăratul Rusiei ca să salute pe regele Carol. Această prezență în acel loc și cu acel prilej a trebuit să deștepte în toți cunoscătorii istoriei noastre contimporane o amintire din cele mai caracteristice. Cu vreo 50 de ani în urmă, tot la Iași și tot la ceea ce s-ar putea numi pentru acele vremuri o universitate, adică la Academia Mihăileană, ține Mihail Kogălniceanu, de curând sosit de la studii din Berlin, în ziua de 24 noemvrie 1843 întâia sa lecție asupra istoriei naționale. Dar această lecție dintâi a fost și lecția din urmă, căci după stăruința sau de teama consulului rusesc, speriat de ideea unei istorii naționale române, Mihalache Sturdza Vodă a oprit continuarea cursului. Și acum, la 1897, Iașii văd pe trimisul aceleiași Rusii asistând oficial la inaugurarea noului edificiu al universității din România liberă, universitate chemată mai ales să cultive studiul limbei și istoriei naționale, și și-au dat cu mândrie seamă de progresul ce l-a făcut statul român de la Mihalache Sturdza Vodă până la regele Carol I.

Ce deosebire între acel moment înălțător și cele ce se petrec în partidul de la guvern îndată după deschiderea Corpurilor legiuitoare la 15 noemvrie 1897! Prezident al Camerei se alege tot Dimitrie Giani, însă nu mai e același Giani, care fusese ales în rândul trecut ca un amic al lui Aurelian, ci acum este ales fiindcă părăsise *Drapelul* și devenise guvernamental; vicepreședinți se aleg drapeliștii Vasile Lascar și Stefan Șendre pe lângă dd. C. Nacu și C. I. Stoicescu, ca dovadă a dorinței de unitate în partid; însă unitatea nu se restabilește, și ceva mai târziu, asupra unui incident de regulament, cei doi drapeliști își dau demisia (28 fevruarie 1898) și în locul lor se aleg B. Iepurescu și C. Dimitrescu-Iași, care și acesta părăsise disidența și trecuse în tabăra guvernamentală.

La Senat se realege prezident Eugeniu Stătescu, însă refuză pe motivul sănătății sale zdruncinate și declară „ferma hotărâre de a se retrage în viața privată", ceea ce nu-l împiedecă să devie iarăș prezident al Senatului după 4 ani și chiar ministru al justiției în al treilea cabinet Sturdza. În locul lui ajunge d. Nicu Gane la prezidență, iar vicepreședinți se aleg iarăș, pe lângă Al. Nicolaide și P. Orbescu, drapeliștii P. Grădișteanu și V. A. Urechia; dar și aceștia – după exemplul celor întâmplate la Cameră – își dau mai târziu demisia și în locul lor sunt aleși generalul C. Budișteanu și N. Crătunescu (2 martie 1898). Mai curios însă decât aceste tribulațiuni prezidențiale este incidentul cu alegerea comisiei pentru adresa de răspuns la mesagiul Tronului. Alegerea se face în ședința de la 20 noemvrie 1897 și din urnă ies dd. C. Nacu, Emil Costinescu, C. F. Robescu, Toma Stelian, M. Corbescu, C. Cocias și Gr. D. Palade; însă votanți fuseseră 113, biletele cu numele de mai sus erau numai în număr de 56, pe când 57 bilete, adică majoritatea, erau albe. Atunci d. Sturdza cere ca „asupra acestui punct să se facă lumină", și B. Iepurescu propune o moțiune de încredere, care întrunește 97 de voturi, iar 27 de drapeliști votează contra. Cei șeapte aleși în comisia adresei își dau totuși, demisia; însă ea este respinsă de Cameră, afară de a d-lui Costinescu, care e primită. O situație mai încurcată pentru un guvern constituțional nici nu se putea închipui, și acest incident, pe lângă cele multe de mai nainte, dovedește decadența în care ajunsese Partidul Național Liberal sub noua șefie. Așa se și explică faptul, până atunci nepomenit în dezvoltarea noastră politică de la 1866 încoace, că Partidul Conservator începe a deveni popular și ajunge în opinia publică a ține cumpănă Partidului Liberal, ba uneori a-l și întrece.

Acelaș semn de decadență se ivește și în cele ce se petrec cu prilejul unei dispoziții relative la evrei în proiectul de lege al ministrului de răsboi. Evreii pământeni, nefiind considerați ca cetățeni români, dacă n-au dobândit naturalizarea, generalul Berindei vrea să-i excludă și de la serviciul militar al țării. Însă contra acestei măsuri se ridică atât *Epoca* d-lui N. Filipescu, cât și tinerii evrei pământeni; aceşti din urmă doresc ca prin supunerea lor la serviciul militar să-și câștige dreptul la încetățenire. Astfel se introduce un nou ferment de turburare în situația deja prea turbure a regimului liberal. Duminecă 16 noembrie 1897 evreii țin o întrunire publică la „Dacia" pentru a protesta contra proiectului Berindei, la întrunire vin însă și câțiva studenți români, cari vor să vorbească; se face scandal, se întâmplă bătăi, studenții români trec în procesiune prin strade cântând *Deșteaptă-te Române*, și când ziarul socialist *Lumea Nouă* descrie cele petrecute la „Dacia" într-un mod, care nu convine studenților agitatori, aceștia se întrunesc în localul asociației lor generale și anunță o altă întrunire publică la „Dacia" pe ziua de duminecă 23 noemvrie, pentru care primesc și adeziunea unor studenți din Iași. La sfârșitul acestei întruniri se produc spargeri de ferestre la câteva prăvălii evreiești și încercări de atacuri în contra tipografiei socialiste. Scandalul pe strade ține două ore întregi fără nici o intervenire a poliției. Prefect era Caton Lecca, el însuș antisemit, acela care în Camera liberală de la 1887 se purtase

așa de necuviincios cu Ion Brătianu (vezi vol. III, pag. 69; *ed.n.* – p. 1058–1059), dar acum se împăcase pentru funcția de prefect cu regimul liberal. Dl Vasilie Morțun, pe atunci în fruntea socialiștilor, spre a apăra tipografia *Lumea Nouă* în contra năvălirii studențești, cere intervenirea ministrului de interne. Dl Pherekyde telefonează poliției în acest sens. Modul cum poliția oprește îndată agresiunea studențească, arătat de d. Morțun în ședința Camerei de la 25 noembrie, dovedește conivența poliției la cele întâmplate și este un exemplu mai mult pentru înjosirea unei părți a tinerimii universitare introdusă în statele de soldă ale poliției – tristă urmare și aceasta a situației ce și-o crease d. Dimitrie Sturdza[1]. Iar când în ședința Senatului din aceeaș zi de 25 noembrie d. P. P. Carp interpelează guvernul asupra proiectului generalului Berindei și a devastărilor de duminică, ministrul de interne d. M. Pherekyde tratează proiectul generalului de „ficțiune" fiindcă n-ar fi trecut prin consiliul de miniștri. Un asemenea răspuns dat de un ministru în privința proiectului de lege al unui coleg al său, care proiect fusese încă și anunțat prin mesagiul regal, e singur de ajuns pentru a caracteriza starea guvernului și partidului liberal din acel timp.

O lege importantă însă, lucrată cu silință și cu bune intenții, se votează și se promulgă în decursul acestei sesiuni: este legea învățământului secundar și superior, alcătuită de ministrul Spiru Haret în colaborare cu d. C. Dumitrescu-Iași, profesor de filosofie la Universitatea din București.

[1] Prin amestecul studenților plătiți de poliție în mișcările colegilor lor universitari prefectul vroia să împiedice manifestările ostile în contra d-lui Sturdza ale celor ce mai nainte fuseseră excitați de însuș d-sa în chestia națională.

Vezi și nota de la pagina 98 a vol. IV (*ed. n.* – p. 1077). În urma celor arătate mai sus rectorul Universității (autorul scrierii de față) își dă demisia motivând-o anume pe acea conivență constatată între poliție și studenții agitatori.

Conservatorii sunt destul de nepărtinitori pentru a vota legea și a recunoaște meritele ministrului liberal cu atât mai mult, cu cât pe atunci Spiru Haret era considerat numai ca omul școalei și nu începuse încă agitările, cu care a turburat mai pe urmă mințile învățătorilor sătești. Critica ce se putea face și s-a făcut în adevăr (vezi mai jos discursul 118) în contra unor dispoziții ale legii privea mai ales prea marea centralizare și supunere a învățământului sub arbitrul ministrului, pe când adevăratul liberalism are pretutindeni tendința de a încuraja activitatea proprie a oamenilor și de a o emancipa din ce în ce mai mult de sub jugul guvernului. De-abia Vasilie Lascar mai susține în această privință principiile liberale, și într-un discurs al său[1] se ridică foarte energic în contra prea marelui amestec ministerial în școlile private după legea lui Haret.

> „Art. 23 din Constituție", observă Vasilie Lascar, „zice lămurit: învățământul este liber; și art. 2 din proiectul guvernului zice că nimeni nu poate înființa o școală fără permisiunea guvernului. Ce libertate este aceasta?.... Ce, voiți ca asemenea școli să nu se poată înființa din cauză că vederile întemeietorilor nu se vor potrivi cu calapodul strâmt al miniștrilor?" Dar de la colaboratorii de atunci ai d-lui Sturdza nici nu era de așteptat vreo pricepere a esenței liberalismului.

Pe lângă această critică se cuvine să adăugăm, într-un rezumat al istoriei noastre politice, că legea lui Haret prin modul aplicării ei atât din partea administrației centrale, cât și a profesorilor a fost departe de a da roadele așteptate. Accesul la universitate nu numai pentru studenți, dar mai ales pentru profesori s-a arătat prea înlesnit și a coborât nivelul și prestigiul înaltului institut de cultură – un exemplu mai mult pentru vechia experiență, că nu legile pot aduce progresul, ci oamenii cari le aplică. Cel dintâi rector al Universității din

[1] Vezi Lascar, *Discursuri politice*, pag. 384.

București, ales după legea cea nouă, a fost și cea dintâi dovadă pentru acest adevăr (V. mai jos discursul 120).

În timpul vacanței parlamentare din vara anului 1898 regele Carol, însoțit de principele Ferdinand, face o vizită împăratului Nicolae II al Rusiei la Petersburg (17 și 18 iulie), unde firește are o primire potrivită cu autoritatea sa personală și cu situația României. De observat rămâne numai că de astă dată Regele a luat cu sine și pe ministrul său de externe d. Dimitrie Sturdza. Dacă în anul trecut absența d-lui Sturdza de la Budapesta cu prilejul vizitei regelui Carol fusese interpetată în contra sa ca o urmare a atitudinii sale contrazicătoare în chestia națională, acum prezența sa la Petersburg este iarăș interpretată în contra sa și tot ca o atitudine contrazicătoare. Căci dl Sturdza publicase o anume broșură în privința relațiilor României cu Rusia, în care atacă Imperiul de la Nord cu obișnuita sa asprime de stil, și acum mergea la Petersburg cu aparența de a face scuze pentru manifestarea literară a părerilor sale din trecut[1].

La sfârșitul lui septemvrie ministrul de finanțe Cantacuzino-Rifoveanu este silit de starea sănătății sale să demisioneze și la 9 decemvrie al aceluiaș an 1898 încetează din viață. Dacă ne reamintim trecutul politic al acestui membru influent al Partidului Național-Liberal de la necuviincioasa scrisoare deschisă către Rege publicată în *Voința Națională* și de la încăpățânarea sa de a mai susținea prin broșuri bunătatea agiului, după ce lumea întreagă înțelesese primejdia etalonului de argint, până la administrarea sa financiară cu îndoioasa conversiune și cu exagerata și nelegala emitere a bonurilor de

[1] Broșura e intitulată *Europa, Rusia și România. Studiu etnic și politic* de Dim. A. Sturdza (București, I. V. Socec, 1890). Acolo se zice între altele: „Învinsă de turci la 1711, când Petru cel Mare fu silit a subscrie tratatul rușinos de la Prut, Rusia a devenit cu încetul un pericol serios pentru Europa“ (pag. 11), etc., etc.

tezaur, dezastruos sporite de urmașul său Gr. D. Pallade, ajungem cu toată nepărtinirea la rezultatul că reputația sa printre liberali a fost uzurpată. De d. Dimitrie Sturdza îl va fi apropiat spiritul său de sectar, la ceilalți liberali își va fi câștigat vază prin onestitatea și dezinteresarea sa în materie de bani. Însă nu ne pare a fi spre onoarea unui partid politic, dacă numai virtutea negativă de a nu abuza de o situație publică spre propria îmbogățire devine un titlu suficient pentru celebritate.

Înlocuirea răposatului G. C. Cantacuzino la Ministerul de Finanțe cu G. D. Pallade, pe care o face d. Sturdza acum, surprinde și mai mult lumea politică, care rămăsese nedumerită încă de la prima intrare a acestui ministru în cabinetul de la 4 octomvrie 1895. G. D. Pallade, la început ajutor de advocatură pe lângă d. P. Grădișteanu, apoi mult timp adversar înverșunat al lui Ioan Brătianu, iar în vremea din urmă alipit de d. Dimitrie Sturdza prin cele mai învăpăiate discursuri în contra conservatorilor, era așa de lipsit de orice pregătire pentru greaua sarcină a unui ministru de finanțe în vremurile de atunci, încât numirea sa denotă crescânda înstrăinare a d-lui Sturdza de puținii oameni de valoare, cari mai rămăseseră în Partidul Liberal. Încercările reînnoite în decursul lunei septemvrie 1898 prin mijlocirea lui Eugeniu Stătescu de a ajunge la o împăcare cu drapeliștii, rămân tot așa de zadarnice. Vasilie Lascar, d. Emil Costinescu și ceilalți pun ca primă condiție pentru unificarea partidului retragerea d-lui Dimitrie Sturdza din capul guvernului. Ceea ce pricinuiește mai marea îndârjire a drapeliștilor în acel moment este o nouă îngreuiare a situației d-lui Sturdza în chestia națională, păcatul originar al venirii sale la guvern, pe care nu-l va putea expia decât prin cădere.

La sfârșitul sesiunii trecute după o interpelare a d-lui Take Ionescu dezvoltată la Cameră în ziua de 28 aprilie 1898 se deșteptase din nou luarea-aminte asupra relațiilor d-lui

Sturdza cu guvernul unguresc. Era vorba în acea interpelare de amenințarea adresată mitropolitului Miron din Sibiu de ministrul cultelor din cabinetul baronului Banffy, d. Wlassici, în contra școalelor române din Brașov, fiindcă aceste după „probele documentate procurate de către guvernul regesc au primit pe ascuns subvențiune anuală", așa era zis în adresa acelui ministru de la 18 aprilie 1898. D. Take Ionescu mai afirma că și cu câteva zile înainte mitropolitul ar fi primit o altă adresă, în care se zicea că „Biserica Sf. Nicolae și prin urmare liceul din Brașov primește ajutoare din România, ba nu numai că primește, dar că le cere cu insistență, și aceasta *plihtisește* unele guverne (adică guvernul d-lui Sturdza) care nu vor să dea". În dezvoltarea interpelării d. Take Ionescu comite eroarea de a atribui această mai veche adresă însuș ministrului Wlassici, pe când ea pare a fi fost semnată nu de un membru al guvernului, ci numai de un funcționar al ministerului, ceea ce însă este cam același lucru. Și mai comite eroarea de a interpreta greșit cuvintele din adresa de la 18 aprilie „după probele documentate procurate de către guvernul regesc", crezând că guvernul regesc ar fi guvernul României, că adică acesta i-ar fi procurat probele, pe când evident guvernul regesc din adresă însemnează guvernul ungar, care și-a procurat probele fără a spune de unde. Dar în fapt greșitele interpretări ale d-lui Take Ionescu nu înlătură întru nimic dreptatea atacului său, căci în această privință și după rectificarea stabilită mai sus greutatea ce apasă politica d-lui Sturdza rămâne aproape aceeaș. Numai că în asemenea cazuri micile erori devin o armă primejdioasă în contra celui ce le-a comis, și așa d. Sturdza cu partizanii săi se agață de ele pentru a acuza pe d. Take Ionescu nu de o falsă interpretare, ci de un fals în acte publice. Iar spre a da o aparență acestei acuzări, d. Sturdza nu se sfiește să ceară intervenția ministrului plenipotențiar al Austro-Ungariei la București (nota d-lui Sturdza către baronul Aehrenthal din 10/22 iulie 1898

no. 15219), care în adevăr îi certifică oficial că în citata adresă a lui Wlassici de la 18 aprilie „guvernul regal" însemnează guvernul regal ungar și nu român, și că în ceea ce privește ceailaltă adresă, nici un document de acest fel nu a fost învestit cu semnătura d-lui Wlassici sau a unui alt membru al guvernului ungar (adresa baronului Aehrenthal către d. Sturdza din 7/19 septemvrie 1898, no. 96), dar nu zice că nu a existat poate învestită cu iscălitura oficială a vreunui alt funcționar. Este nepilduit ca un ministru al țării într-o luptă parlamentară internă, în care este acuzat de conivență cu un guvern străin, să invoace ajutorul acestui guvern străin în contra unui membru al Parlamentului român.

Procedarea e cu atât mai stranie, cu cât în fapt, recunoscând cele două erori de interpretare explicate mai sus, acuzarea formulată de d. Take Ionescu, cum am zis, rămâne întemeiată în partea ei esențială. Modul de apărare al d-lui Sturdza și al organelor sale caută să producă confuzie între două lucruri deosebite: între subvențiunea, care se da ostensibil bisericei Sf. Nicolae și școalelor române din Brașov, oficial trecută în bugetul statului și provenită din anume legi, și între ajutoarele bănești, pe care unii miniștri, îndeosebi d. Take Ionescu, le mai dădeau pe sub mână pentru alte scopuri din Transilvania. Și acest al doilea fapt l-a adus d. Sturdza la cunoștința ungurilor citând în discursul său de la „Orfeu" din 25 sept. 1894 (Vezi vol. IV, pag. 94; *ed. n.* – p. 1074) numerele mandatelor discreționare, cu care s-au plătit asemenea sume nemărturisite.

Enormitatea unei asemenea denunțări nu se înlătură nici cu invocarea declarării anterioare a contelui Kalnoky făcută în Delegațiunea ungară de la 7/19 septemvrie 1894, că știe despre subvențiunile distribuite școalelor și bisericelor transilvănene din fondul budgetar al României, fiindcă aceste subvențiuni sunt una și sumele discreționare date de d. Take Ionescu și denunțate de d. Sturdza la „Orfeu" sunt alta

Autorul scrierii de față a desaprobat totdeauna acest fel de amestec al oamenilor noștri politici în chestia transilvană, și la pagina 89 a vol. IV (*ed. n.* – p. 1071) se arată și motivele dezaprobării. Dar ca însuș d. Dimitrie Sturdza, care era cel mai amestecat în tribulațiunile transilvănene, să întrebuințeze menționatele denunțări și defăimări în contra unui ministru al țării, aceasta nu se va putea niciodată justifica pentru cei ce cunosc exact cele întâmplate.

Dacă s-ar fi mărginit lucrurile numai aici, partizanii d-lui Sturdza ar fi putut continua mai departe cu denaturarea faptelor, și situația ministrului-prezident s-ar fi putut cel puțin susținea în starea precară de mai înainte. Dar urmările neapărate ale modului cum s-a urcat d. Sturdza la guvern nu se mai pot opri. Agravarea vine de astă dată de la chestia școalelor române din Brașov. Față de relațiile sale îndoioase cu guvernul din Budapesta d. Sturdza nu mai îndrăznește să plătească bisericei Sf. Nicolae și școalelor din Brașov acea subvenție legală, pe care de la început o plătiseră toate ministerele, chiar și slabul minister Aurelian; pe de altă parte guvernul ungar pus în cunoștință de acest refuz al d-lui Sturdza (la care face aluzie citata adresă către mitropolitul din Sibiu cu „plihtiseala" cererilor de bani) apasă asupra acelor școale și, folosindu-se de strâmtoarea lor financiară, decretează sporirea tutulor lefurilor profesorale, oferă subvențiuni ungurești în schimbul unui mai mare amestec al statului maghiar în planul lor de învățământ și amenință cu închiderea școalelor în caz de neconformare. În zadar comitetul parohial al bisericei Sf. Nicolae din Brașov, prin care se plătea și subvenția școalelor, stăruie de nenumărate ori pe lângă d. Sturdza pentru executarea acelei obligații legale, a cărei sumă anuală de 38 500 lei devenise acum o chestie de existență pentru acele școli: d. Sturdza refuză cu îndârjire sub cuvânt că trebuie mai întâi să lămurească chestia cu guvernul ungar. Atunci comitetul parohial, cu autorizarea consistoriului mitropolitan din Sibiu și după consfătuirile ținute de reprezentantul lor Vlaicu acasă la autorul acestei scrieri în seara de 15 octomvrie cu d. Emil Costinescu și la 16 octomvrie cu d-nii Take Ionescu, C. Dissescu și Vasilie Lascar, hotărește intentarea unei acțiuni înaintea Tribunalului Ilfov în contra statului român pentru plata subvențiunii obligatorii, iar cu susținerea procesului sunt însărcinați, pe lângă autorul scrierii de față, d-nii V. Lascar și C. Dissescu, cari subscriu petiția introductivă prezentată Tribunalului Ilfov la 29 octomvrie 1898. Pe de o parte introducerea procesului prin cei trei procuratori luați din diferite grupări politice vroia să dovedească că aici nu era o chestie de partid, ci de interes general; pe de alta, autorul scrierii de față căuta să înlăture confuzia produsă prin șovăirea d-lui Sturdza și să legitimeze plata acelei subvenții ca o obligație, pe care nici Regatul maghiar să nu o poată contesta. Pentru acest scop a dezvoltat în Senat interpelarea cuprinsă mai jos în discursul 119 și a avut în ziua de 16 noemvrie la d. Petre Carp o întâlnire cu baronul Aehrenthal, căruia i-a explicat originea juridică a subvenției și a propus totodată ca cea mai nimerită măsură, pentru a evita orice greutăți ulterioare, plata din partea statului român a unui capital, al cărui venit să fie egal cu anuitatea de până acum. Baronul Aehrenthal a înțeles dreptatea acestui mod de a vedea și după câteva zile, la 29 noemvrie, venind la d. Carp să-și ia ziua bună (pleca prin Viena la Petersburg, unde fusese numit ambasador), a repetat d-lui Carp că procesul intentat de noi este cea mai cuminte soluție a chestiei pendinte, că așa a și spus-o regelui în audiența de congediu și că tot așa o va explica la Pesta și la Viena.

Pentru a termina, cu acest epizod din epoca ministerială a d-lui Sturdza, anticipăm cronologicește rezultatul final. După câteva amânări convenite înaintea tribunalului de amândouă părțile și după căderea d-lui Sturdza de la guvern, procesul s-a închis printr-o tranzacție admisă și de ministerul din Budapesta, prin care statul român a dat o dată pentru

totdeauna bisericei Sf. Nicolae și școalei române din Brașov un capital de 962 500 lei în rentă de 4%, producând un venit anual de 38 500 lei și i-a plătit totdeodată suma de 115 500 lei, anuitatea datorită pe cei 3 ani din urmă, pe care d. Sturdza i-o refuzase. Legea pentru aceste credite s-a votat de Cameră la 29 ianuarie 1900, și toată alcătuirea s-a făcut sub ministerul conservator de la 11 aprilie 1899 prin silințele d-lui Take Ionescu ca ministru de culte și prin patriotica tenacitate a ministrului-prezident G. Gr. Cantacuzino.

Revenind la situația politică internă în momentul intentării acelui proces trebuie să menționăm alegerile comunale din zilele de 1 și 3 noemvrie 1898, care de astă dată au o însemnătate deosebită pentru direcția viitoare a politicei liberale. Ministrul-prezident Sturdza, de teama unei înfrângeri față de opoziția conservatoare întărită prin dezbinarea din propriul său partid, se lasă ademenit să încheie la Iași o alianță electorală cu grupul socialist, mic la număr, dar primejdios prin fermentul de agitări țărănești. Și astfel apare pe lista oficială a candidaților guvernamentali din Iași d. C. Stere împreună cu un alt tovarăș și este ales. Autorul acestei scrieri a atras de la început printr-o interpelare în Senat luarea-aminte a oamenilor politici asupra gravității acestui compromis (vezi mai jos discursul 120 și replica), în care vede și astăzi una din cauzele răscoalelor țărănești izbucnite în primăvara anului 1907, ale căror premergătoare au fost mișcările ațâțate în câteva districte din Muntenia prin cluburile socialiste de la sate imediat după alegerile de la noemvrie 1898.

Cu un asemenea preț și cu obișnuitele violențe și nelegalități (în urma cărora alegerile din București, după o contestare scrisă de d. C. C. Arion în numele „junimiștilor", sunt casate de însuș ministrul de interne M. Pherekyde) guvernul obține știutele majorități în mai toate comunele. Față de acest rezultat unii din drapeliști devin mai dispuși să se apropie de d. Dimitrie Sturdza, și chiar înțelegerea cu

socialiștii din Iași se face prin mijlocirea lui Gheorghe Mârzescu. Totuș disidenții mai de valoare rămân recalcitranți, cu toate reînnoitele stăruințe ale guvernului. Probabil că și indignarea produsă în urma procesului școalelor române din Brașov zădărnicește restabilirea unirii.

Paralel cu aceste năzuințe ale Partidului Național-Liberal se reînnoiesc și în Partidul Conservator încercările de împăcare. Regele, doritor de a vedea mersul constituțional mai asigurat prin alternarea a numai două partide, așa-numitele partide istorice, fără disidențe și fracționări înlăuntrul lor, exprimă lui Lascar Catargi într-o audiență la Sinaia oportunitatea unei înțelegeri cu d. Petre Carp, și primind apoi pe d. Carp la București în ziua de 17 noemvrie 1898, îi repetă acelaș sfat. A doua zi d. Carp se duce la Lascar Catargi, care, după o prealabilă consfătuire cu clubul conservator, are într-o secție a Senatului o lungă explicare cu d. Carp (27 noemvrie). Programul politic al d-lui Carp – continuarea lucrărilor începute sub ministerul de la 1891 până la 1895, stabilirea de noi impozite, un procent la succesiunile directe, reforma patentelor, impozit asupra venitului mobiliar etc. – îl declară Lascar Catargi acceptabil, dar cere să se mai adauge reprezentarea minorităților, pentru care s-ar fi angajat comitetul conservator față de Gheorghe Panu, introdus după stăruința d-lui Nicu Filipescu în comitetul acestui partid. D. Carp declară pretenția lui Panu lipsită de seriozitate și o respinge cu drept cuvânt. Un alt punct de neînțelegere era numărul junimiștilor, care să participe la un viitor minister al lui L. Catargi, chestie de persoane, care n-ar fi trebuit să aibă nici atunci, nici mai târziu însemnătatea ce i se dă în alcătuirile noastre ministeriale. Orcum va fi fost, d. Carp a interpretat convorbirea sa cu Lascar Catargi ca o zădărnicire a înțelegerii și a comunicat-o astfel Regelui prin mijlocirea prefectului Palatului general Vlădescu.

Nu putem menționa cerința acelei reprezentări a minorităților, care a intervenit atunci ca un motiv sau ca un

pretext pentru împiedicarea unificării conservatoare, fără a ne opri puțin la cel ce o introdusese în programul de atunci al partidului, la Gheorghe Panu, a cărui versatilitate este destul de caracteristică pentru vremea în care trăim, spre a merita câteva cuvinte. Era mai întâi curioasă introducerea lui în comitetul Partidului Conservator de la 1898. Fost „junimist" între anii 1874–1876, când autorul acestei scrieri făcea parte din ministerul Lascar Catargi și-l trimisese bursier la Paris pentru studiul istoriei, apoi după căderea acestui minister trecând la facultatea juridică și devenind în Bruxelles membru al *Internaționalei,* apoi întorcându-se în țară și cu această recomandare numit șef de cabinet al ministrului de interne C. A. Rosetti, apoi primul procuror ocrotitor al socialiștilor și agentul guvernului liberal la Iași cu banii trimiși de ministrul Vasilie Conta (o scrisoare către Panu cu asemenea dovadă compromițătoare a fost publicată de Eminescu în *Timpul*[1],

[1] De aici și lumina îndoioasă, în care se înfățișează toate amintirile publicate de Gheorghe Panu despre „Junimea" literară din Iași, îndeosebi în ceea ce privește pe Eminescu. În aducerea-aminte a tutulor celor ce erau de față la întrunirea „Junimii" din seara de sâmbătă 28 martie 1881 în casa lui Vasile Pogor va fi rămas neuitată o scenă provocată de Panu. Autorul volumului de față, sosit la Iași pentru o conferință de binefacere ținută a doua zi, adusese cu sine de la București *Satira III* a lui Eminescu „un Sultan dintre acei a ce domnesc peste vreo limbă", scrisă cu câteva zile mai nainte, celebra satiră cu versurile amare în partea a doua:

„De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii,
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii...
Panglicari în ale țării care joacă ca pe funii,
Măști cu toate de renume din comedia minciunii...
Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul
De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?..

Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget,
Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,

apoi fundatorul ziarului radical *Lupta,* condamnat pentru un atac în contra Regelui, sustrăgându-se de la închisoare prin fuga la Viena, mai pe urmă ales deputat și grațiat, adus de d. Nicu Filipescu ca redactor la *Epoca,* apoi devenit membru al chiar comitetului conservator cu perspectiva de a fi ministru, apoi, pierzându-și această perspectivă iluzorie, întors iarăș la Partidul Național-Liberal, unde a rămas până la sfârșitul vieții, bine primit și bine recompensat de d. Sturdza, cu toate că fusese unul din cei 22 de deputați, cari în ianuarie 1889 ceruseră Camerei darea în judecată a lui I. C. Brătianu: Gheorghe Panu era mai întâi de toate un ziarist de incontestabil talent și pe lângă aceasta, fără să fi fost orator în accepția proprie a cuvântului, avea în discursurile sale parlamentare o logică strânsă a argumentării, care îl făcea să fie totdeauna ascultat. Dar lipsa sa de caracter l-a purtat prin toate partidele și l-a făcut să slujească rând pe rând cauzele cele mai contradictorii cu acelaș aparat de argumentare logică, *omnia pro pecunia.* Astăzi figura acestui om politic multicolor se vede turnată în bronz și așezată în grădina populară a Cismegiului pentru edificarea trecătorilor.

Parlamentul fiind deschis și trebuind să lucreze, d. Sturdza se hotărăște să se ocupe în sfârșit de modificarea legii minelor,

La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri,
Toți pe buze au virtute, iar în ei monedă calpă,
Quintesență de mizerii de la creștet până-n talpă!
Și deasupra tuturora, oastea să și-o recunoască,
Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască.

La cetirea acestor din urmă versuri cu aluziile transparente la Ion Ghika și la prezidentul Camerei C. A. Rosetti, Panu întrerupe și strigă cu un fel de aer procurorial: „Nădăjduesc că poezia aceasta nu se va publica în *Convorbiri literare*". Râsul homeric trezit de această cerere l-a făcut pe Panu să părăsească adunarea, și de atunci nici n-a mai asistat la vreo întrunire a „Junimii". Radicalii, când ajung în funcții de stat, devin ușor despoți.

votată de conservatori, despre care pretinsese cu patru ani în urmă că a violat Constituția. Și Spiru Haret propune în pripă o lege asupra învățământului profesional. Însă împrejurările nu mai lasă răgaz guvernului să se ocupe de asemenea proiecte legislative. Mai întâi alianța cu socialiștii de la Iași își are îndată repercutarea în răscoalele țărănești, despre care am vorbit mai sus. Ministrul de interne e silit să ordone cercetări polițienești și să ceară instrucții penale în contra instigatorilor din cluburile socialiste de la sate, și lunile ianuarie și februarie 1899 sunt ocupate cu această primejdioasă dezordine.

Dar în acelaș timp izbucnește în Parlamentul ungar cea mai violentă criză de rezistență în contra baronului Banffy, și involuntar se stabilește în țară la noi un fel de corelație între soarta celor doi miniștri-prezidenți Banffy și Sturdza. Baronul Banffy e acuzat de opoziție, că una spune și alta face – lucru mai puțin tolerat în țările apusene decât la noi, – atacurile în contra lui devin tot mai înverșunate, deputații din stânga ajung în curând la obstrucționism, prezidentul Camerei Szilagy își dă demisia; de câte ori se arată Banffy în Cameră, e întâmpinat cu strigătul „afară mincinosul"; el mai caută să se mențiе prin tot felul de mijloace laterale, adunare de iscălituri prin cluburi în favoarea unei anticipate indemnități și alte asemenea; dar după vreo șeapte săptămâni de frământare parlamentară, nefiind în stare să învingă obstrucțiunea și neajungând nici măcar la alegerea biroului, se vede silit să se retragă (5/17 februarie 1899), și numai când vine să-și anunțe demisia, i se mai îngăduie să vorbească în Cameră. De la această epocă și datează scenele de brutalitate petrecute în chiar sala de ședințe a Camerei din Budapesta, care au dezonorat parlamentarismul ungar.

De altminteri baronul Banffy era din capul locului o figură politică de o insuficiență notorie; el se urcase la guvern prin câteva succese trecătoare, datorite numai unei deosebite șiretenii, cel mai mare merit al lui în ochii ungurilor era

legătura ce știuse să stabilească cu d. Sturdza și prin care ajunsese în primul moment la descurajarea aspirațiunilor cunoscute ale românilor transilvăneni, dar și acest merit îl pierduse prin crescânda opoziție din România liberă în contra d-lui Sturdza și în orice caz părea acum prea scump plătit cu felul de administrație al mediocrului baron.

În acest timp guvernul Sturdza este cel puțin în stare să-și treacă prin Cameră bugetul pe 1899–1900. Bugetul, alcătuit de nepregătitul ministru de finanțe Pallade, e o patentă dezmințire a înfrânării cheltuelelor, de care vorbise d. Sturdza în discursul-program rostit la Iași odată cu începutul guvernării sale. Lipsa de autoritate a miniștrilor liberali și în unele cazuri chiar lipsa de corectitudine în materie financiară internațională slăbește creditul statului pe piețele Europei. Se fac emisiuni de rentă pentru îndestularea zilnicelor trebuințe, ca d.e.: îmbrăcămintea soldaților, instrumente chirurgicale etc. Cu prilejul conversiunii de la 1898 (care – în contra programului Sturdza de la 1892 – prelungea termenul de amortizare de la 40 la 60 de ani), Casa de depuneri, în loc să prezente obligațiunile de stat la preschimbare cu rentă 4%, le vinde pe nesimțite și le înlocuiește cu efecte fonciare 5%.

Se încearcă negoțiarea unui împrumut la Paris și – lucru caracteristic – guvernul întrebuințează un intermediar așa de puțin serios ca d. Jules Brun „publiciste", căruia la 1/13 aprilie 1898 îi dă „le ministre des finances G. Cantacuzène" (Rifoveanu) scrisori de acreditare și i le confirmă urmașul G. Pallade. Firește că încercarea nu izbutește, iar ministrul Pallade, în contra legii bugetare și cu toate observările făcute în Cameră de o autoritate finanțiară ca Menelas Germani, emite bonuri de tezaur până la suma de 60 de milioane, și numai pentru anul 1899 se găsesc contractate lucrări de peste 65 de milioane fără nici o prevedere a mijloacelor de acoperire – una din cauzele grelei crize finanțiare, prin care a

avut să treacă statul român în toamna anului 1899, după retragerea de la guvern a d-lui Sturdza.

Această retragere însă nu se mai putea înlătura; căci în mijlocul peripeţiilor Parlamentului din Budapesta, se mai produce acolo un incident, care ne priveşte direct pe noi şi precipitează catastrofa regimului inaugurat de d. Sturdza. În şedinţa Camerei ungare de miercuri 10/22 martie 1899 se ridică deodată deputatul Geza Polonyi şi observă că este mult comentată o broşură apărută sub titlul „Banffy Desiderius, *Politica Naţionalităţilor*"[1], în care se văd întrebuinţate acte din cele mai confidenţiale, luate de la prezidenţa de consiliu, secţia informaţiunilor; noul ministru-prezident Szell răspunde evaziv; deputatul Edmund Gajári zice însă că broşura cuprinde mult adevăr, iar Polonyi adaugă că e meritul lui Banffy de a fi adus pe Sturdza la guvern.

În adevăr broşura în chestie cuprinde între multe altele şi următoarele rânduri:

> „Goluchowski şi Banffy au ştiut prea bine că chestia transilvană în România numai de aceea aruncă valuri aşa de mari fiindcă e exploatată de Sturdza, adică de Partidul Liberal, ca o armă pentru a pune mâna pe putere alungând pe conservatori. Îndată ce puterea ajunge în mânile lui Sturdza şi ale partidului său, chestia transilvană ajunge în hala vechiturilor...
>
> Cum că guvernul României şi politica sa oficială resping în modul cel mai categoric solidaritatea cu agitaţiile daco-romane, aceasta a fost lămurit şi mai mult prin vizita în Budapesta a perechii regale române şi mai ales printr-un epizod al acestei vizite, prin decorarea consilierului ministerial Jeszenszky de către regele Carol...
>
> Această decorare însemna că regele Carol şi cu el împreună politica oficială a României aprobă politica de

[1] Banffy Dezsö, *Nemzetiségi Politikája*, Budapest, 1899, Toldi Lajos Kiadása

> naţionalităţi pe care a inaugurat-o Banffy şi al cărei prim colaborator a fost conducătorul secţiei naţionalităţilor înfiinţată de Banffy, anume Jeszenszky Sandor.. Banffy a crezut această decorare ca absolut necesară din punctul de vedere al limpezirii situaţiei"[1].

Broşura e scrisă de Benedikt Jáncso, profesor ungur, care colaborase mai nainte la marea operă colectivă *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, întreprinsă sub auspiciile archiducelui Rudolf, şi fusese apoi introdus de baronul Banffy în administraţia centrală la secţia informaţiunilor ca un cunoscător al chestiei bisericilor şi şcoalelor române din Ungaria. El pare a fi fost şi semnatarul adresei către mitropolitul român din Sibiu, pomenită în interpelarea d-lui Take Ionescu citată mai sus.

Îndată ce ajunge la noi în ţară ştirea despre cele zise în Camera din Budapesta cu ocazia broşurei lui Benedikt Jáncso, se produce o adevărată revoltă sufletească, şi cel dintâi gând al oamenilor politici de toate nuanţele este de a găsi un remediu la această umilire naţională. Dovadă că discuţia din Ungaria a fost în adevăr simţită la noi ca o umilire sunt cuvintele cu care liberalii disidenţi însoţesc comunicarea ei. Organul lor *Drapelul* scrie în numărul de la 14 martie 1899:

> „D. Sturdza n-a trădat, de asta suntem siguri, dar a lucrat ca şi cum ar fi trădat... Banffy a intrigat şi a luptat în mod abil pentru venirea d-lui Sturdza la putere, socotindu-l în stare să treacă de la discursurile de la «Orfeu» la scuzele de la Iaşi şi în acelaş timp capabil, pentru a se menţine la putere, să lovească în mişcarea de peste munţi, minunată în timp de opoziţie, jenantă la guvern... Astăzi apologiştii lui Banffy nu găsesc motive mai mari de laudă pentru dânsul ca zdrobirea mişcării

[1] Vezi citata broşură ungurească pag. 14 şi 15. Cât pentru pretinsa aprobare a regelui Carol, compară cele zise mai sus la pagina 62 (*ed. n.* p. 1540), în privinţa scuzelor contelui Goluchowski.

naționale a românilor cu ajutorul instrumentului ce se numește Dimitrie Sturdza".

Pe când duminică 14 martie se convoacă în grabă o primă întrunire la „Dacia", în care se emoționează auditorul de discursurile d-lor Fleva, N. Filipescu și mai ales de neîntrecuta elocvență populară a d-lui Delavrancea, d-nii P. P. Carp, G. Gr. Cantacuzino și Emil Costinescu cer audiență la Rege pentru a-i aduce la cunoștință starea spiritelor și necesitatea de a degaja Coroana de faptele d-lui Sturdza.

Luni seara 15 martie se adună la autorul scrierii de față d-nii Petre Carp, G. Gr. Cantacuzino, Emil Costinescu, Al. Marghiloman, Take Ionescu și N. Fleva pentru a chibzui ce expresie parlamentară să se dea gravei situații. După propunerea d-lui Carp se hotărăște o declarare formală de obstrucțiune, al cărei text se redactează în aceeaș seară și care este apoi citită și bine comentată în Cameră de d. Al. Marghiloman mercuri 17 martie. A doua zi joi o citește G. Gr. Cantacuzino în Senat, însoțind-o asemenea de un discurs.

Iată textul acestei declarări:

> „În urma destăinuirilor din Camera maghiară asupra relațiilor politice dintre fostul ministru al Regatului ungar Banffy și actualul ministru-prezident al Regatului României D. Sturdza:
>
> subscrișii deputați (senatori) consideră prezența la guvern a d-lui Dimitrie Alexandru Sturdza ca o atingere a demnității naționale și drept aceea, făcând abstracție de orice deosebire de partid, se declară hotărâți a se opune pe toate căile legale, în prima linie prin obstrucționism parlamentar, la o mai departe funcționare a actualului ministru-prezident al Statului Român".

Declararea poartă semnătura deputaților Al. Marghiloman, N. Fleva, Take Ionescu, I. C. Grădișteanu, Lupu Kostache, N. Catargi, Dr. Sculy, Sculy Vasile, C. T. Grigorescu, G. A. Scorțescu, D. T. Apostolu, G. C. Dobrescu (Prahova), Ioan

Buzdugan, G. I. Pitișteanu, M. Moisescu, Vasile M. Kogălniceanu, Cantacuzino-Pașcanu, I. Mincu, Anton Arion, Teodor Buzdugan și C. G. Politimos; și a senatorilor: L. Catargi, G. Gr. Cantacuzino, general G. Manu, P. P. Carp, T. Maiorescu, G. Panu, I. Brabețeanu, D. Donici, Teleman și Toma Chircu.

După citirea declarării Ștefan Șendre în Cameră și V.A. Urechiă în Senat anunță că „gruparea de la *Drapelul* se abține, păstrând aceeași atitudine față de guvernul Sturdza".

Însă d-nii Costinescu și Delavrancea demisionează din Cameră pe motivul „nenorocitei direcțiuni" dată Partidului Național-Liberal.

Se înțelege de la sine că hotărârea opoziției de a face obstrucțiune parlamentară trebuia acum înfăptuită cu toată energia, nu e vorba: pe căile legale, dar pe *toate* căile legale: lungi discursuri în parlament, cât mai multe interpelări, nesfârșite articole prin ziare, numeroase întruniri publice, manifestări pe stradă cu observarea competentelor ordonanțe polițienești, vasăzică în limitele formelor îngăduite de Constituție, dar până la ultimele limite ale acestor forme. Aici s-au găsit uniți toți membrii opoziției, în frunte cu Lascar Catargi, care, deși grav bolnav, îmbărbăta partidul său în această direcție. Când însă d. Fleva ne invită să luăm parte la o întrunire publică în sala „Dacia" pe duminică 21 martie, d. P. Carp refuză, dar amicii săi politici împreună cu toți ceilalți conservatori primesc. Căci dacă era vorba de o opoziție mai blândă, atunci nu trebuia să se facă declararea de obstrucțiune cu cea mai gravă acuzare, aceea a atingerii demnității naționale. Aici se aplică vorba cunoscutului istoric: o națiune jertfește tot pentru a-și apăra onoarea. Ce e drept, asupra întrebării, când este atinsă onoarea națiunii, poate fi controversă; dar în cazul de față pentru cei ce subscriseseră declararea de obstrucțiune controversa încetase.

Alături de interpelările și discursurile obstrucționiste din parlament (vezi la sfârșitul volumului discursurile 122–125)

se țin lanț întrunirile publice, prezidate de G. Gr. Cantacuzino, de d. Teodor Rosetti și de autorul acestei scrieri, iar discursurile ținute acolo înflăcărează opinia publică, ceea ce era și intenția lor. Ca o notă deosebită a întregei mișcări trebuie să menționăm că nu a fost rostită nici o vorbă în contra Regelui; constituțional corect persoana Capului Statului a fost respectată în inviolabilitatea ei, și toată lupta s-a dat numai între opoziția parlamentară și guvern cu fireasca invocare a opiniei publice.

Față de crescânda emoțiune a țării guvernul cu toate majoritățile sale din Cameră și Senat nu mai poate ajunge la o efectivă lucrare parlamentară, încearcă ședințe de noapte, dar le contramandează de teama unei mișcări pe strade, mai încearcă duminecă 21 martie o ședință a Senatului la 9 ore dimineața, dar fiindcă în aceeaș zi după-amiazi este anunțată o întrunire a opoziției la „Dacia", Senatul se arată foarte deprimat și puțin dispus pentru o lucrare mai însemnată. În atmosfera morală ce încunjură pe membrii majorității guvernamentale se grămădesc acum amintirile tutulor incidentelor, cari au făcut din guvernarea de aproape 4 ani a d-lui Dimitrie Sturdza una din paginele cele mai negre ale istoriei române contimporane. De la agitarea produsă prin discursurile din sala „Orfeu" până la scuzele rostite la întrunirile din vechia capitală a Moldovei, de la lauda ministerului Aurelian pentru că a scăpat țara de conflictul mitropolitan până la hulirea aceluiaș minister pentru că ar fi ridicat pe mitropolit în sus și coborât morala în jos, de la denunțarea mandatelor discreționare pentru românii transilvăneni până la invocarea mărturiei baronului Aehrenthal în contra unui deputat din țară, de la decorarea lui Jeszenszky până la înlocuirea pe afișul unui concert a cântecului lui Rațiu cu o rapsodie ungurească, de la suprimarea subvenției școalelor române din Brașov până la destăinuirile din Camera de la Budapesta asupra conivenței Banffy–Sturdza: toate împreună se ridică în fața nefastului regim și paralizează opintirile celor ce-l susțin.

Astfel, pe când Camera se afla în discutarea primelor articole modificatoare ale legii minelor, iar Senatul se ocupa de incidentele obstrucționiste, d. Sturdza citește deodată mercuri 24 martie mesagiul de închidere a ultimei sesiuni a Corpurilor legiuitoare.

Ei, și acum? O lege de importanța celei ce se discuta în acel moment la Cameră – legea minelor – și care se zicea menită să îndrepteze violarea Constituției și să justifice ieșirea din parlament a liberalilor de la 15 aprilie 1895, ministerul Sturdza nu are putința de a o trece prin Cameră și închide parlamentul, capitulând înaintea opoziției. În bună regulă constituțională d. Sturdza era în acel moment dator sau să ceară Coroanei dizolvarea Parlamentului sau să-i prezinte demisia cabinetului, datorie cu atât mai indicată personal pentru d-sa, cu cât avea astfel un motiv constituțional intern, căruia i se putea da aparența de a fi străin de chestia națională. D-sa însă nu face nici una, nici alta și, nevoind să se despartă de putere, dă situației o ultimă agravare. Căci acum guvernarea sa devine o guvernare numai de fapt, în afară de legalitatea constituțională. Și după ce nu fusese în stare să-și treacă legile prin Parlament și nici să modifice regulamentul Camerei pentru a înfrânge opoziția, ci închisese cu precipitare Parlamentul, mai are a doua zi nechibzuința să convoace o adunare populară la Băile Eforiei în aceeaș duminecă de 28 martie (adică de-abia 4 zile după închiderea Parlamentului), în care și opoziția convocase o nouă întrunire la „Dacia". Ce putea să însemneze o asemenea acțiune a guvernului? Se închide fără de veste reprezentanța legală a țării și în locul ei se convoacă întruniri publice pentru ca înaintea unor oameni fără răspundere să se reguleze situația țării? Și se pune acolo să vorbească din partea guvernului un ministru cu pornirile nestăpânite ale răposatului Pallade, pe când în acelaș timp oratorii opoziției înflăcărau auditorul de la „Dacia"? Dar ce putea rezulta din această simultaneitate combinată de guvern? Vroia guvernul să devie

agent provocator? Căci era știut că publicul de la întrunirea din sala „Dacia" avea să facă o manifestare la cluburile opoziției. În asemenea cazuri este o datorie elementară, și fusese până atunci și lucru obișnuit, ca poliția – pentru a evita orice conflict – prin anume ordonanță să hotărască stradele, prin care să se poată mișca mulțimea. La 8 aprilie 1893 sub guvernul conservator, d. Sturdza, în capul studenților, sub pretextul unui pelerinaj la mormântul lui C. A. Rosetti, vroia să treacă din strada Clementii pe dinaintea Palatului Regal, cu toate că ordonanța poliției afișată de mai nainte oprise această trecere și indicase strada Colții pentru mergerea manifestării spre cimitir, și atunci d. Sturdza a găsit un procuror înaintea cordonului întru paza ordinii, s-a luat la ceartă cu acest magistrat și de-abia după a treia somațiune reglementară s-a retras. Iar acum, în vremuri așa de agitate și pentru așa gravă chestie, poliția nu publică nici o ordonanță. Era lipsă de prevedere? Sau era o cursă pentru a învinge cu violența polițienească o opoziție parlamentară, care nu fusese învinsă cu regulamentul Camerii? La un prefect de poliție ca răposatul Caton Lecca și sub un asemenea guvern amândouă hipotezele sunt admisibile. În loc de ordonanță polițienească prefectul pune jandarmi și miliție ca să păzească accesul din Calea Victoriei spre Palat, deși era spus anume de conducătorii de la „Dacia" că nu aveau de gând să treacă pe dinaintea Palatului, ci numai să manifesteze înaintea cluburilor opoziționiste; totodată poliția oprește și trecerea prin strada Colții (unde era locuința d. lui ministru Ionel Brătianu), și, pentru a împrăștia mulțimea, ordonă o șarjă de cavalerie pe bulevardul Academiei; oamenii sunt astfel grămădiți în strada Enii, unde însă se văd opriți de un alt cordon militar și astfel, neputându-se strecura nicăieri în drum liber, năvălesc să spargă cordonul militar, și multe lovituri și răniri sunt urmarea necesară a regretabilei ciocniri.

Rezultatul sângeroasei zile nu este însă cel așteptat de guvern, ci acel cunoscut din toate momentele analoage ale istoriei noastre contimporane de sub domnia lui Carol: căderea regimului. A doua zi d. Dimitrie Sturdza e silit să-și înainteze demisia și la 30 martie 1899 regele i-o primește. Se constată și aici adaosul necesar la vechia vorbă a lui Sallust, că guvernele se mențin ușor, dar și cad ușor prin aceleași mijloace, prin care s-au născut.

Însă dacă demnitatea națională și dreptatea istorică cereau deopotrivă retragerea ministrului-prezident Sturdza de la cârma țării pentru ispășirea celor făptuite, o cugetare omenească mai blândă nu se putea opri de a spera pentru încăruntitul om de stat un prilej de reabilitare. Căci în afară de actele sale politice de când ajunsese conducătorul unui partid și al unui guvern – situații pentru care nu era înzestrat de la natură cu însușirile cerute – d. Dimitrie Sturdza, prin neobosita sa activitate în folosul culturei românești, ajunsese a fi unul din oamenii cei mai însemnați ai generației sale în această privință, și nici o țară – necum a noastră – nu este așa de bogată în valori încât să poată renunța cu inima ușoară la vreuna din ele.

A fost dar o binefacere a soartei, că vicisitudinile politicei și favoarea Regelui au dat în curând șefului Partidului Național-Liberal putința de a aduce țării servicii destul de prețuite pentru a lăsa mai în umbră aberațiunile din trecut.

DISCURSURI PARLAMENTARE
1895–1899

114

Contra Adresei. „Minister personal". Despre ieșirea din parlament. Pretinsele alegeri libere. Opoziția nimicită. Violarea libertății presei. Batjocorirea ministrului de interne Fleva. Program de mistificare, îndeosebi în chestia națională

(Ședința Senatului de la 21 dec. 1895)

MINISTERUL DIN ACEL TIMP:

Dimitrie A. Sturdza, prezident și externe,
Eugeniu Stătescu, justiție,
Anastasie Stolojan, interne,
Petru Poni, culte,
General C. Budișteanu, răsboi,
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu), finanțe,
G. D. Pallade, domenii,
C. I. Stoicescu, lucrări publice.

Domnilor Senatori,

Am cerut cuvântul în contra proiectului de răspuns la mesagiu, pentru a da cel puțin un glas omenesc opoziției, care în întreg parlamentul actual, și îndeosebi în acest întreg Senat, este anihilată, este nimicită ca opoziție de partid. Trebuie să

numim o opoziție anihilată, nimicită într-un parlament, când ea, prin numărul prea restrâns al membrilor săi, nu este în stare nu zic de a-și exprima în modul cel mai energic atitudinea de opoziție, prin o propunere de dare în judecată, pentru care se cer 10 membri, dar nu este în stare nici să provoace o anchetă parlamentară, pentru care se cer 7 membri, nici să propue un proiect de lege din inițiativă parlamentară, pentru care se cer asemenea 7 membri, nu este nici măcar în stare să prezinte un simplu amendament la cea mai simplă lege, pentru care regulamentul Senatului cere subscrierea a 5 membri. Noi suntem în acest parlament numai 2, poate 3, și prin urmare nu avem altă putință decât de a cere cuvântul la chestiile supuse dezbaterilor d-voastră, dacă ni-l veți acorda și nu veți închide discuția, și de a face interpelări. De acest drept, foarte redus, ne vom crede datori să uzăm din când în când în momente mai importante, după părerea noastră. Un asemenea moment important este cel de față.

D-lor senatori, momentul de față are după noi următoarea specială importanță. Votul Senatului asupra proiectului de Adresă, care proiect între altele cuprinde și întreaga d-voastră încredere dată acestui guvern, votul d-voastră, zic, dacă va fi obținut pentru această Adresă, precum a fost obținut ieri pentru adresa analoagă a Camerei, va face de atunci înainte pe actualul guvern ca să fie un guvern constituțional în toată duplicitatea cerințelor constituționale.

Până în acest moment, guvernul este tot constituțional, dar nu încă întregit; este guvernul Maiestății Sale, nu este guvernul expres aprobat de reprezentanții țărei.

În adevăr, d-lor, într-un mod foarte corect constituțional, Maiestatea Sa are dreptul și datoria de a numi miniștri, dar știți că prin buna interpretare a constituționalismului, această numire a Maiestății Sale trebuie să fie aprobată, consfințită de celălalt factor al suveranității, de țara legală, de țara reprezentată în parlament. Foarte corect constituționali sunt miniștrii

Maiestății Sale până astăzi; vor fi întregi mâine, când vor avea și aprobarea d-voastră.

D-lor, n-aș fi insistat asupra acestui punct, dacă n-aș fi dator să mă felicit, împreună cu dv. toți, de acest moment al vieței noastre constituționale. Sper că de acum înainte falsa acuzare, pe care am auzit-o aducându-se de organele din fosta opoziție, de organele partidului dv., că guvernele imediat precedente erau guverne personale, va dispărea și nu se va mai repeta nici în viitor, în luptele noastre politice[1].

Această acuzare adusă de d-voastră guvernului precedent, era cu atât mai falsă, cu cât ea nu se putea susține nici măcar din punctul de vedere al celor ce o aduceau.

Căci, d-lor, în privința întregimii constituționalității este o deosebire între primul minister de la 1888 și între ministerul actual, și deosebirea este în favoarea ministerului de la 1888.

Ce este drept, la 1888, în martie, dându-și demisia d. Ioan Brătianu, cu toată majoritatea ce o avea în parlament, cu a sa contrasemnătură Maiestatea Sa Regele a numit cabinetul Theodor Rosetti; în acel moment însă era deschis parlamentul, așa încât a doua cerere pentru întregirea unui minister constituțional s-a putut îndeplini îndată. Lasă că acel parlament a mai fost deschis încă 10 zile după numirea ministerului Theodor Rosetti, și că putea dar să-și arate neîncrederea în contra lui, dacă voia, ceea ce n-a făcut. Dar în răstimpul acelor puține 10 zile s-a petrecut un fapt de cea mai mare însemnătate constituțională, faptul care dă cea mai sigură dovadă de încredere: budgetul elaborat de comisia bugetară a acelei Camere s-a prezentat spre votare de ministerul Theodor Rosetti și a fost votat de aproape unanimitatea deputaților, votare care implica și fondurile secrete, implica și deschiderea de credite, implica prin urmare constituționalicește și ideea că acel

[1] Vezi vol. 4, pag. 11 și pag. 111 și 112 (*ed. n.* p. 1020, 1085–1086).

minister era chemat să administreze țara în viitorul an budgetar

Va să zică în momentul, în care acea Cameră a votat cel mai important act constituțional al unei Camere, budgetul țărei, ministerul Theodor Rosetti era constituțional îndeplinit după toate cerințele. De unde a ieșit atunci acuzarea de minister personal? Cum a putut comite cineva această fundamentală eroare și amăgire a opiniei publice? În viața constituțională se întâmplă multe momente în care, când o parte, când ceailaltă a suveranității ia inițiativa indicării unui minister. Se poate întâmpla ca un minister să fie indicat de parlament întâi, și apoi aprobat de rege; dar se poate tot așa de corect să fie întâi numit de rege, și apoi aprobat de parlament.

Amândouă aceste procedări sunt foarte corecte. Niciodată fraza de minister personal nu este justificată într-un stat constituțional. Și această eroare comisă de opoziția național-liberală cu cuvintele de „minister personal" s-a răzbunat astăzi, când avem înaintea noastră ministerul d-lui Dimitrie Sturdza mai puțin întregit decât ministerul de la 1888. Eu nu voi comite eroarea de a numi acest minister Sturdza un minister personal, din contră sunt dator să-l recunosc minister constituțional corect. Rămâne numai ca să fie întregit, mâine, și de votul d-tră.

Am făcut dar un progres, de care trebuie să ne felicităm în aceste solemne dezbateri, dacă am înțeles cu toții acest punct constituțional și dacă prin urmare va dispare fraza încurcătoare și falsă de minister personal de acum înainte din discuțiile noastre de partid.

D-lor, este așa de plăcut lucru, când un membru al acestei infime opoziții se poate felicita cu d-voastră împreună de ceva, încât îmi cer voie să adaog încă un element de felicitare. Trebuie să ne felicităm toți aceia care ținem la dezvoltarea bună a sistemului constituțional, de faptul petrecut acum câteva săptămâni, când acest minister a venit înaintea parlamentului trecut cu decretul de dizolvare.

Am fost și eu față; era de datoria mea să mă duc acolo, era un act constituțional necesar de făcut și era de datoria, cred, a foștilor deputați să asiste la citirea unui mesagiu, fie și a unui mesagiu de dizolvare.

Am fost fericit să văd acolo pe mai mulți din foștii mei colegi, cari își dedeseră demisiunea colectivă cu câteva luni mai înainte. O demisiune colectivă – nu știu dacă îmi iertați această apretiare, – o găsesc totdeauna într-un stat unde nu sunt lupte de naționalități, într-un stat unitar ca națiune cum e al nostru, o găsesc totdeauna o greșală de procedare constituțională. Nu e bine să se puie vreodată în suspiciune legalitatea unui parlament; dacă pe aceasta o zdruncinăm, totul se clatină în opinia publică.

Rău a făcut, după părerea mea (și am zis-o și în trecut în contra Opoziției–unite când a părăsit parlamentul pentru a merge... unde? pe stradă?), rău a făcut și în rândul din urmă opoziția d-voastră când a părăsit parlamentul cu o demisiune *en masse*. Și s-a răzbunat și aceasta imediat, fiindcă atunci, când a fost vorba să se citească mesagiul de dizolvare a fostului parlament, această opozitie, față cu care majoritatea vechie a fost destul de cuminte ca să-i respingă demisiunea, a fost obligată să profite de fapta cuminte a majorității și să reintre pentru acel moment în parlament. Prin demisiunea colectivă, opoziția d-voastră făcuse să atârne soarta ei parlamentară de bunăvoința adversarilor din majoritate, și numai în urma binevoitoarei respingeri a demisiunii dv. ați putut avea mulțumirea să vă aflați în parlament în momentul dizolvarii lui. Și este foarte bine că v-ați aflat acolo.

De ce e bine și important? E important, fiindcă astfel s-a dat Regelui nostru, al cărui constituționalism suntem toți unanimi a-l recunoaște și a-l lăuda, putința de a fi în adevăr corect constituțional, și atunci când ministerul trecut și-a prezentat demisia, de a da succesiunea unui minister al opoziției din parlament și nu al opoziției de pe

stradă. Într un stat constituțional nu se iau ministerele de pe uliță, ci din parlament. De aceea să ne felicităm cu toții, că vechia majoritate parlamentară nu v-a primit demisiunea și că acea demisiune colectivă e azi parcă n-ar fi fost.

În fine să ne felicităm, d-lor, că n-am mai trecut prin faza cam copilărească în viața constituțională a unui minister de tranziție. E un fapt îmbucurător, că și de astă dată s-a putut face transmiterea guvernului de la partid la partid, și că a dispărut interregnul acela, în care toată administrația țării era lâncedă, ba chiar întreruptă.

Sub aceste bune auspicii începe pentru noi discuția proiectului de răspuns la mesagiu.

D-lor, mesagiul de față se distinge prin o mare sobrietate în privința programului activității legislative. Sobrietatea e un lucru foarte bun. Naște numai întrebarea, dacă este vorba de opera acestei singure sesiuni, în care caz programul de lucrări poate fi suficient, sau de o întreagă legislatură, în care caz programul este cam sărac.

D. ministru-prezident – dacă nu mă înșel – la Cameră a zis că este vorba numai de această sesiune.

Îmi permit a releva atunci că mesagiul nu este tocmai clar în exprimarea sa. El vorbește de întreaga legislatură; lasă că zice din capul locului „o nouă legislatură își ia astăzi începutul", dar la sfârșit, după ce a enumărat proiectele de legi, zice: „noua legislatură deschide dv. un câmp întreg de activitate", și are aerul redacțional, că aceste proiecte de legi după planul guvernului sunt tot ce va alimenta activitatea dv. parlamentară. Este un vegetarianism în această alimentare, care poate fi foarte higienică pentru starea de puteri a partidului, dar care nu știu dacă răspunde la importanța unui moment solemn. În acest moment Partidul Național-Liberal este chemat să arate țării ce valoare a putut păstra după încetarea din viață a marilor săi fondatori Ion Brătianu și C. A. Rosetti, ce roade a dat activitatea acestora în a doua generație, cu ce avânt și cu ce

perspectivă se prezintă partidul sub noua conducere a eruditului d. ministru-prezident Dimitrie Sturdza? Și într-un moment de o asemenea solemnitate, de regrete pentru trecut, de speranțe pentru viitor, guvernul d-stră ne spune în primul său mesagiu că se va face o îndreptare la legea judecătoriilor de ocoale, o amplificare la Domenii cu legea pescăriilor, o organizare a mijloacelor de transport, pe uscat și pe apă, deși sunt deja organizate prin rețelele drumului de fier și prin câteva vapoare, și oarecare schimbări la legea învățământului primar. Foarte bine; firește, poate să fie nevoie de ceva meremet la ceea ce arhitecții din ministerul precedent au construit; la fiece casă după 2–3 ani se cere ceva meremetiseală de zidari, foarte folositoare.

În mijlocul acestei meremetiseli parțiale, la care se mărginește programul guvernului, se arată deodată planul unei mari construcții, descentralizarea administrativă sub formă de reforma legii comunale, a legii județene și a legii pentru serviciul exterior al Ministerului de Interne. Oh! aceasta în adevăr este o foarte gravă, foarte importantă lucrare.

Este o cestiune, care ea singură, dacă va fi bine rezolvată de d-voastră, poate să alcătuiască pentru o întreagă legislatură viața folositoare a unui partid. Numai, d-lor, nu știu cum se face: tocmai asupra acestei cestiuni, singura – scuzați-mă – care în mesagiu relevează ceva nivelul noului guvern și al vechiului partid, tocmai în această privință se vede în opinia publică și aci în parlament oarecare ezitare. Mai întâi am citit că s-a numit de vreo câteva săptămâni o comisiune care să elaboreze descentralizarea. Excelenți bărbați teoretici în acea comisiune, dar aici nu e vorba de teorii. Dacă ideile d-voastră practice nu sunt încă elaborate din vremea opoziției, așa încât asupra unui lucru atât de fundamental, cum e descentralizarea administrativă, să aveți ideile – aș zice și proiectele – gata, și de-abia acum începe a lucra o comisiune, atunci mai va cu descentralizarea administrativă. Așa legi de descentralizare sunt

în multe țări și nu avem decât să le traducem din diferite cărți; dar cestiunea cea grea este de a le adapta la noi.

Și care oameni practici, foști primari, foști prefecți, foști miniștri sunt în acea comisiune ca să cunoască pășurile țărei din experiență, și să avem încrederea că va ieși de la ei un elaborat folositor?

Și ce e mai curios: tocmai la această inofensivă și anodină indicare a mesagiului, care nu face alta decât a reproduce ceea ce stă în Constituție, că adică să se facă legi de descentralizare și nimic mai mult: tocmai aci comisiunea d-voastră de adresă e coprinsă de un fel de scepticism, și, nu știu de ce, în fața M.S. Regelui, într-o adresă de simplă parafrază pentru celelalte enunțări ale mesagiului, comisiunea Senatului se vede apucată de gândul matur al precauțiunii pentru viitor și-și face rezervele sale exprese față de d. ministru de interne.

E ciudat acest caz! Firește, Senatul liberal va vota cu încredere legile de descentralizare, va căuta însă să nu jicnească unitatea administrativă a statului. Dar oare a zis ministrul așa ceva? A indicat el că vrea să jicnească, sau aveți vreun prepus că are să jicnească unitatea administrativă a statului? Ministrul zice numai că are să prezinte o lege de descentralizare, ca să se conformeze Constituțiunii, și d-voastră îl întâmpinați numaidecât cu o proptea de bănuială?

Nu e așa? E caracteristică această rezervă.

De altminteri și cu această rezervă răspunsul d-voastră la mesagiu este o simplă, dar cam lungă, parafrazare în întregimea sa cu o singură excepție: alineatul de la început. Întru cât adresa este o parafrază, n-am nimic de zis; dar în privința frazelor de la început să mi dați voie să fac câteva întâmpinări.

Alineatul I-iu, cel principal, iată ce zice pe la mijloc: „De astă dată practica libertății electorale a fost o realitate".

De astă dată numai?

Ce înseamnează acest „de astă dată"? După onor. meu preopinent d. Vergati, în foarte interesanta d-sale cuvântare,

„de astă dată" ar însemna o deosebire de epoca guvernului conservator imediat precedent. Însă „de astă dată" mai pe românește înseamnează acum, în deosebire de tot ce a fost altă dată, fie că au fost la guvern conservatorii sau liberalii.

O voce. Nu este exact, căci pe timpul liberalilor n-a fost chinorosul.

D. Maiorescu. Nu știu, d-lor, dacă este autorizată infima d-tră opoziție să interpreteze gândul onor. comisiuni a răspunsului la mesaj, în sensul că „de astă dată" înseamnează de astă una și singură dată, și că prin urmare este vorba de o diferențiare atât de guvernul imediat precedent, cât și de guvernul liberal de la 1876 până la 1888. Dacă aceasta ar fi și interpretarea d-voastră, atunci observațiunile mele anume asupra cuvintelor „de astă dată" ar putea înceta. Dacă însă ar fi între noi o divergență la părerea aceasta, atunci sunt dator să vă răspund cu un singur și foarte scurt citat, un citat, care nu este de la cel dintâi venit, nu este o părere răsleață a unui membru nedisciplinat din partid, ci un citat al unui fruntaș de partid, al unuia din cei doi întemeietori ai Partidului Național Liberal; și cred că veți fi întotdeauna doritori să ascultați cuvintele lui, măcar că ele sunt astăzi reproduse de gura nedemnă a unui opozant: este vorba de C. A. Rosetti! Răposatul Rosetti în ședința Camerei de la 2 aprilie 1884, în Camera cea mai importantă a regimului Brătianu, căci cea din urmă de tot, cea de la ianuarie și până la martie '88, nu se prea socotește, în acea de la 2 aprilie 1884 zicea:

> „Din această Cameră și din cealaltă și din cele de mai nainte, foarte mulți dintre noi ne-am dus la d. ministru și i-am zis: dă-mi un bilet să mă aleagă, și cei mai independenți sau cei mai dibaci (știți că avea mult spirit răposatul C. A. Rosetti), cei mai dibaci ziceau: d-le ministru, te rog scrie-i prefectului să nu mă susțină, nici să mă combată. Eu acuz, combat pe actualii miniștri, pe cari îi stimez și iubesc, când văd că se fac asemenea lucruri, dar cel puțin recunoașteți că acești miniștri și

> primul nostru ministru la 1881, dacă nu mă înşel, şi-a dat demisia zicând că nu mai poate administra cu acele cerşetorii ale acelora cari sunt aleşi prin cerşetorii".

Din această Cameră şi din celelalte de mai nainte nu aţi crede, d-lor, că s-a zis aşa ceva de C. A. Rosetti. Pare că o zice cine ştie ce opoziţie sistematică!

O zice însă chiar C. A. Rosetti, şi încă adaogă:

> „Au zis numai că se duc în mijlocul naţiunii, dar eu nu am văzut pe nici unul să se ducă. Îmi pare rău că nu s-au dus şi-mi pare şi mai rău că nici unul din partidul meu nu se duce, decât numai când sunt alegeri, având pe prefect la braţ".

Nu este aşa, d-lor, după această ilustră caracterizare a alegerilor sub regimul Brătianu, sunt în drept a interpretă că în gândul comisiunii dv. „de astă dată" însemnează *de astă singură dată, dea D-zeu să fie şi de acum înainte, că până acum n-a fost niciodată.*

A! da, în orce caz s-a făcut un progres, dar *de astă dată,* graţie bunei îngrijiri în această privinţă a d-lui ministru de interne, n-ar mai fi putut zice reposatul C. A. Rosetti că merg *cu prefecţii la braţ* candidaţii de deputaţi; poate izolat prin unele locuri, dar desigur în generalitate nu. Au dispărut în mare parte presiunile prefectorale, şi s-au înlocuit prin presiunile comitetelor electorale. Dar, d-lor, pentru ca să ne felicităm şi noi de aceasta şi ca să putem aproba şi noi fraza „de astă dată practica libertăţei electorale a fost o realitate", ar trebui să mai fie îndeplinite câteva cerinţe, cam multe, despre cari va fi poate de folos să stăm la vorbă.

Inspiraţi de bunul gând al dv. de a vă felicita de libertatea alegerilor, avem şi noi speranţa că ne vom putea înţelege asupra dorinţelor, ce dimpreună să le mai manifestăm pentru ca să devie o adevărată realitate ceea ce de-abia a început să fie o dorinţă de realitate.

Şi, mai întâi, o întrebare: Să fi fost în adevăr realitatea libertăţii alegerilor care a dat acest rezultat? Să fie autorizat

d. raportor a zice că aşa cum au dat alegerile rezultatul lor, ţara „s-a arătat demnă de legile cari o cârmuiesc"? Nu cred, şi tocmai fiindcă rezultatul nu-l cred demn de legile cari ne cârmuiesc, nu cred că practica libertăţii electorale să fi fost aşa de reală, căci prea este deplorabil rezultatul acestei prime încercări a d-voastră.

Domnilor senatori, ştiu că în multe vorbiri ale d-lui prim-ministru se relevă cu o – după părerea mea – unilaterală povestire istorică, şi în alte vorbiri ale d-sale numai prin un soi de energie de limbagiu fără multă Istorie, că numai Partidul Naţional-Liberal a făcut lucruri importante în ţară şi că partidul opus, conservatorii, nu au făcut nimic, că nu au încredere în naţiune, că vor să se sprijine numai pe străini, şi celelalte obiecţiuni fundamentale, cari tăgăduiesc legitimitatea existenţei Partidului Conservator.

Şi dacă d. raportor al Adresei se felicită de rezultatul obţinut, care rezultat este conform cu ideile arătate de d. prim-ministru, dacă ţara „demnă de legile noastre" a dat o aproape unanimitate de naţionali-liberali şi a anihilat Partidul Conservator în parlament, atunci vă întreb, d-lor senatori, ce mai însemnează în ţara asta sistemul constituţional?

Dacă s-a putut zice în privinţa Constituţiunii de la 1866, că aceea a fost un compromis între partide, nu veţi putea tăgădui însă că Constituţiunea reformată la 1884 a fost opera Partidului Naţional-Liberal *singur;* căci, deşi erau câţiva conservatori în acea Constituantă – între cari şi eu –, noi ne-am opus la revizuire. Vasăzică, revizuirea din 1884 este exclusiv opera dv. de partid. Puteaţi atunci să revizuiţi legea fundamentală a ţărei cum credeaţi mai bine pentru această ţară; puteaţi să nu admiteţi ideea de constituţionalism cu sistem parlamentar.

Dar din momentul în care aţi păstrat în Constituţiune ideea fundamentală: regele inviolabil şi neresponsabil şi numai miniştrii responsabili, din chiar aceasta rezultă că trebuie să fie în jocul normal al Constituţiunii altcineva decât

partidul propriu al unui minister, care să poată trage la răspundere pe miniștrii și să exercite controlul.

De aceea e de netăgăduitul miez, e de esența sistemului constituțional ca să existe cel puțin două partide; sunt unii cari merg cu doctrinarismul până a zice că numai două partide să existe, nu cred că aceasta este modern exact, – dar cel puțin două partide trebuie să existe. Dacă nu există, putem avea un Cezarism democratic, dar sistem parlamentar nu avem.

Când dar fruntașii întemeietori ai partidului dv. au zis că pentru această țară le convine sistemul constituțional și parlamentar, ei au zis, implicite, că în această țară trebuie să fie cel puțin două partide, în orce caz control serios de la partid la partid, și dacă aceasta au voit-o, și aceasta este esența constituționalismului, atunci care Senat cuminte se va putea felicita, fie că ar fi conservator fie că ar fi național-liberal, de rezultatul unor alegeri, cari au adus în parlament anihilarea partidului opus? Anihilarea unui partid opus în parlament este pentru timpul acestui parlament, anihilarea esenței constituționale. Și dacă țara nu a știut să dea alt rezultat decât acesta, atunci cu regret o spun, că nu s-a arătat demnă de legile fundamentale, cari îi guvernă viața publică.

Atunci nu ne-ar rămânea decât speranța unei îndreptări în viitor și datoria ca să contribuim cu toții a crește țara spre o mai mare independență a corpului electoral.

Dar, d-lor, eu cred că țara nu merită această imputare. Nu merităm noi să ni se spună, după 30 de ani de regim constituțional, că suntem așa de orientalicește înapoiați, încât să nu fi existat nici măcar simțimântul elementar despre condițiile esențiale ale regimului constituțional, despre necesitatea unui control efectiv în parlament din partea altui partid.

Nu cred, d-lor, și vă rog să nu mă lăsați pe mine, un slab opozant, să fiu singur în cercetarea cauzelor acestui deplorabil rezultat al alegerilor din urmă; asociați-vă cu mine și unii din d-voastră, mai ales din d-voastră ca liberali, pentru ca

împreună să ne dăm seama de cele petrecute și să nu cădem în iluzia proiectului de Adresă, care ne vorbește de *realitatea* libertății alegerilor parcă ar fi în drept să creadă, cum zice francezul *que c'est arrivé*, pe când în fapt nu e *arrivé* deloc, și trebuiesc din contră căutate cauzele răului în procedările partidului d-voastră.

D-lor, au lipsit unele în alegerile trecute și au fost unele prea mult. Înțelegeți, d-lor, că nu voi înjosi această discuție cu analiza cazurilor individuale de presiuni or de neregularități locale. Că s-a constatat, într-un district, la o alegere, o suveică, cazul este izolat. Este poate de regretat, fiindcă era tocmai un singur caz, că nu s-a reprimat cu mai multă energie din partea Camerei. Ar fi fost mai frumos, pentru unanimitatea parlamentară, dacă se invalidau acele alegeri din Focșani constatate cu suveică; însă chestia este prea izolată pentru a câștiga mare importanță. Nu voi vorbi nici de fenomenul curios că acolo unde s-au prezentat, nu reprezentați ai „infamei reacțiuni", ci naționali-liberali, însă disidenți, față cu comitetul național-liberal, chiar aceștia n-au putut răzbate contra comitetului.

Nu voi vorbi nici de acțiunea administrativă a multor comitete electorale ale partidului d-voastră.

Mă voi opri însă puțin asupra a două fenomene locale, care m-au surprins, fiindcă stau în legătură cu alte fenomene anterioare din mai multe locuri.

M-a surprins faptul, că și la Focșani, și-mi pare că și la Galați, s-a încercat un fel de atentat în contra libertății presei. La Focșani a fost împiedicată o foaie de disidență liberală să iasă, și la Gralați s-a făcut mizerii unuia, care asemenea voia să scoată o astfel de foaie. Știu, sunt convins, că d. ministru de interne ar fi reprimat aceste acte cu mare energie; m-a surprins însă, d-lor, faptul în sine, fiindcă stă în legătură cu altele pe cari le semnalez în fața d-voastră, cu speranța ca să nu se mai producă niciodată în viitor.

Este o adevărată contrazicere, o contrazicere uimitoare, că tocmai de câte ori este la putere regimul liberal, se întâmplă mici sau mari atentate în contra libertății presei, cari atentate nu se întâmplă când sunt conservatorii la putere.

Cine știe, și cei istoricește culți dintre d. voastră o știu, ce înseamnează, de ce absolută primă ordine pentru dezvoltarea libertății într-un stat este libertatea presei, acela va fi alături cu mine ca să zică: ceea ce trebuie mai întâi de toate împiedicat, reprimat, mai ales din partea unui guvern național-liberal, este violarea libertății presei.

D-lor, multe rele, după părerea d-voastră, va fi făcut guvernul trecut, de la 1888 până acum.

S-a atins însă cineva de libertatea presei sub acel guvern? Aceasta nu.

În timpul guvernului Ion Brătianu, s-au făcut câteva atingeri la libertatea presei. Este în memoria tutulor brutalitățile, vandalismul, cu care s-a devastat redacțiile jurnalelor opoziției, îndeosebi redacția *Epocei*, și redacția *Binelui public*, organul vernescanilor, acum prietenii d-voastră, și încercarea de devastare a jurnalului *L-Indépendance Roumaine.*

E constatată astăzi conivența guvernului. Prefect de poliție era atunci d. Moruzi, ministru de interne de fericită memorie, d. Radu Mihai.

Astăzi suntem încântați a vedea ca ministru de interne pe onor. d. Fleva, care știe ca și mine că era de conivență poliția de atunci, cu acele devastări.

D. N. Fleva, ministru de interne. Nu știu aceasta, protestez. Dacă aș fi știut, aș fi spus o la început. Am strigat pe urmă, dar nu pentru acest fapt.

D. Titu Maiorescu. D-lor, eram atunci în opoziție, ca și acum. Numai că eram atunci mult mai puternic în opoziție, nu din cauza slabelor mele puteri, dar fiindcă eram *împuternicit* de onor. d. Fleva, împuternicit anume să fac o interpelare asupra devastării redacțiilor, în acea Cameră. Interpelare, care o țintă avea: să stabilească conivența guvernului, și am stabilit-o în numele întregei opoziții. Sunt convins că actualul d. ministru de interne nu va tolera așa ceva. Și, deși văd pe onor. d. Moruzi astăzi prefect la Dorohoi, dar nu știu dacă acolo la Dorohoi dezvoltarea presei este așa de importantă, încât să ne putem aștepta, cu oarecare temere, la vreun atentat asupra presei din Dorohoi.

Astăzi se încearcă un atentat în contra presei la Focșani, se mai încearcă la Galați. Curios aceasta, când sunt liberalii la putere!

Apoi, d-lor, libertate nu înseamnă ca să fii tu liber să faci ce vrei, aceasta o vrea și orcare despot. Libertatea se arată, când lași tu adversarul tău liber să facă ce vrea, numai să rămâie în limitele legilor. Nu ești tu liberal când faci ce-ți place ție; ești liberal când lași pe celălalt să facă ce-i place lui în marginile legii.

Partidul Liberal nu se arată puternic ca partid liberal când respectă numai drepturile sale, căci acestea și le caută fiecine, ci atunci când respectă drepturile celuilalt.

Onor. d. ministru de interne, despre care înainte de a vorbi acum, mărturisesc că eram mult mai sigur, dar care, după întreruperea ce mi-a făcut adineaori și care are aerul de a contesta o parte a vieții sale trecute, m-a lăsat mai puțin sigur, dar însă totuș cu oarecare rămășiță de siguranță, onor. d. ministru de interne, zic, nu va tolera, după câte a pățit atunci, nici un asemenea atentat în contra libertății presei. Să-mi permită să-i atrag atenția asupra noului prefect al capitalei, numit de d-sa, a aceluia în mâna căruia în parte stă siguranța elementară a noastră, a celor din capitală în genere și în special a ziariștilor, cari își aduc aminte de pățania de la *Epoca* și *Binele public*

Voci. Și de la *Adevărul* din anii trecuți.

D. Titu Maiorescu. D-lor, onor. d. P. Stătescu, de ieri numit prefect al poliției capitalei, n-am onoare să-l cunosc personal, îl cunosc numai dintr-un singur act al vieței d-sale politice, care e așa de remarcabil, așa de incredibil, încât merită

să fie adus și la cunoștința d-voastră și a d-lui ministru de interne.

Onor. d. Stătescu a fost prefect de Tulcea acum, și era prefect la Tulcea și sub guvernul Brătianu. Când era atunci prefect la Tulcea, în august 1888, afișase următoarea ordonanță pe care v-o prezent în original:

„ORDONANȚĂ

Noi, prefectul districtului Tulcea, pentru motive „de ordine publică, în virtutea art. 29 din legea organisărei Dobrogei, dispunem ca de la publicarea aceștia, toți proprietarii de tipografii din acest district să nu mai imprime nici un jurnal sau broșură care să aibă un caracter de politică militantă ori injurii, mai înainte de a ni se presenta asemenea scrieri spre cercetare.

Prin această disposițiune însă, nu se esclude dreptul de a imprima denunțări de abuzuri când ele vor fi semnate de autor și va declara că ia răspunderea.

Contravenientului i se va aplica măsura de închiderea stabilimentului.

Prefect, STĂTESCU"

Tulcea, 10 august, 1888.
No. 4292

Iată un prefect național-liberal, care înființează cenzura prealabilă și care impune jurnaliștilor să subscrie și să fie răspunzători de ceea ce au scris, căci altfel îi amenință cu închiderea administrativă a stabilimentului. Așa de puțină creștere politică liberală pare a avea acest înalt funcționar al Partidului Național-Liberal, încât nici nu-și dă seamă de enormitatea ordonanței ce a emis-o.

Am citit și eu art. 29 din legea organizărei Dobrogei de la 1879, l am notat aci, și în acest articol găsesc că prefectul are dreptul, ca toți prefecții, de a face ordonanțe pentru menținerea ordinei publice, d. ex. pe strade, pentru atrupamente etc, însă legea organizărei Dobrogei, la art. 6, zice:

„Locuitorii din Dobrogea, până la promulgarea legilor prevăzute la art. 4 (reprezentarea în parlament), se bucură *de pe acum* de drepturile cetățenești cuprinse la art. 5, 23, 25, 28 din Constituție. Guvernul însă, prin decret domnesc, poate opri întrunirile periculoase ordinei publice".

Iar Constituția zice la art. 5:

„Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor".

Așadar singura rezervă afară de participarea la parlament, pe care o face legea organizării Dobrogei, este că guvernul „prin decret domnesc" poate opri „întrunirile periculoase ordinei publice" și această singură rezervă dovedește că este cu atât mai mult garantată libertatea presei ca una din binefacerile cu cari liberalii din vechia patrie voiau să îmbrățișeze pe locuitorii din provincia alipită. Și atunci un prefect liberal înființează cenzura și confiscarea teascurilor unui ziar! Sunt convins, că d. ministru de interne va avea destulă autoritate asupra acestui înalt funcționar, mai ales în ziua în care autoritatea d-sale va fi așa de bine stabilită, încât să o vedem trecând și la conducerea organului principal al partidului, *Voința Națională;* căci trebuie să dorim ca să vedem nu numai noi în opoziție, nu numai d-voastră din unanimitate, dar mai ales ceilalți oameni din țară, că încetează cât mai curând necuviința ca în mijlocul vieței noastre parlamentare, organul oficios sau oficial al unui partid, să-și bată joc în modul cel mai nedemn de ministrul de interne al aceluiaș partid, să intre în viața sa privată și să ia în batjocură o ocupație foarte amabilă a d sale ca muzica și să meargă cu necuviința până acolo încât la vorba „cazul ciudat", termen cunoscut din *Voevodul țiganilor,* să răspundă cu vorba *caș* ciudat, ca să aducă și mai direct aminte de o anecdotă populară în privința țiganilor.

Este nepilduit ca tocmai un organ liberal, în loc să se bucure că un om de talent, din orce origine și din orce gintă încorporată în noi ar fi fost, a știut să se înalțe și să fie

conducător al partidului, să vie din contră să-i aducă aminte cu imputarea aceasta presupusa origine într un mod așa de trivial și de batjocoritor. Lucrul e spre rușinea situației actuale. Acest scandal nemaipomenit într-un guvern, din câte s-au succedat la noi, sper că va înceta pentru onoarea vieței noastre publice întregi

Ar mai fi ceva de adăugat, d-lor, pentru ca libertatea alegerilor să fie în adevăr o realitate; ar mai fi de adăugat că atunci când se prepară, fie în lupta anterioară a opoziției, fie în chiar epoca electorală, partidele în luptă unele cu altele să caute a fi sincere și a nu înșela așteptările alegătorilor. Fiindcă suntem încă o țară nu de tot pregătită pentru viața constituțională, e tocmai datoria noastră, necum datoria conducătorilor de partid, necum datoria miniştrilor M. Sale, de a lumina țara și corpul electoral pentru o conformitate deplină între speranțele deșteptate și hotărârea unui partid de a le îndeplini. Căci dacă nu se face așa, atunci se produce o falsificare în spiritul alegerilor, aceasta trebuie tot așa de bine evitată, pe cât trebuiește evitată brutalitatea materială.

Ei bine, toată campania de opoziție a d-voastră în contra guvernului trecut a fost dusă pe trei cestiuni principale: pe legea maximului, care a produs o mică răscoală în București și o răscoală de țărani la Bacău; a fost dusă pe neconstituționalitatea legii minelor, care v-a dat și pretextul de a demisiona colectiv din Cameră, și a mai fost dusă – eram să zic mai presus de toate – pe înflăcărarea simțimintelor naționale în contra asupririi românilor din partea ungurilor, cum ne-o prezenta aci în Senat șeful partidului d-voastră, onoratul d. Dimitrie Sturdza, astăzi ministru-prezident.

Sunt exact în enumerarea aceasta a ideilor d-voastră din opoziție?

E adevărat că aceste trei cestiuni erau cele mai principale, cu care agitați d voastră opinia publică în contra guvernului trecut?

Dacă recunoașteți cu toții că este adevărat, ați mai trebui să recunoașteți împreună cu mine următoarea consecință: Atunci când oamenii de seriozitatea, erudițiunea și experiența d-lui ministru-prezident, cu numele său istoric, vin și spun țărei: legea minelor e neconstituțională, e o lovire a Constituțiunii – las la o parte legea maximului ca prea puțin importantă față cu o lovire de Constituțiune – și când acelaș șef al partidului d-voastră vine aici în Senat și zice că guvernul conservator este *nemernic*, fiindcă într-o cestiune vitală pentru noi, cum este cestiunea Transilvaniei, n-a făcut ce putea și ce trebuia să facă un guvern, adică să vie în ajutorul românilor de dincolo, să intervie – și putem să luăm orce alt cuvânt mai propriu – să lucreze ca un *samsar cinstit* pentru a se îndrepta soarta lor; când dar astfel vorbește un șef în numele partidului său, partid care se prezintă așa de frumos înaintea poporului cu numele atrăgător de partid național și liberal: sunt în drept să zic că întreaga țară după alegeri se aștepta ca cel puțin aceste două lucruri au să fie realizate de acest partid venit la putere. Da sau nu: primează aceste două lucruri pe toate celelalte? Cum se face atunci, ca tocmai aceste două cestiuni de cea mai mare importanță, după ce au servit d-lui ministru-prezident pentru agitarea țărei în vreme de opoziție, să nu mai figureze astăzi deloc în programul d-sale, după ce a ajuns la guvern?

Aceasta se numește, d-lor, o foarte fină falsificare ideală, intelectuală, a alegerilor, o falsificare mai periculoasă decât cea materială.

Să mai insistăm ceva asupra acelor două cestiuni, fiindcă prea sunt importante pentru acțiunea d-voastră de partid. Dacă în adevăr viața noastră politică este viața într-un stat constituțional, atunci un atac în contra Constituției trebuie imediat respins, o violare a Constituției trebuie *imediat* reparată. Dacă în adevăr s-a violat, după cum ziceați, Constituțiunea prin legea minelor, atunci ce fel de guvern sunteți, când d-voastră, care veniți cu primul mesagiu nu ne

vorbiți decât de meremetiseala legii învățământului primar, a legii judecătorilor de ocoale și de organizarea pescăritului, și nu atingeți măcar într-un cuvânt repararea Constituțiunii violate? Dar este a ne bate joc de Constituțiune și de viața noastră publică, dacă acele vorbe mari nu însemnau nimic în cugetul d-voastră; este a ne bate joc și de țară, când luăm în gură asemenea cuvinte ca violarea de Constituțiune la împrejurări de opoziție, iar când venim la guvern, nu mai pomenim nimic de ele parcă nu s-a întâmplat nimic!

În fapt, e evident, d-lor, că nu s-a violat Constituțiunea. Căci dacă s-ar fi violat, Partidul Național-Liberal trebuia ca înaintea orcărei alte legi să caute să repare Constituțiunea violată. Și fiindcă n-a făcut aceasta, putem să avem mângâierea că n-a fost violată, și că vorbele din trecut nu erau decât o pregătire electorală!

Acum rămâne numai ca să se felicite comisia Adresei d-voastră de această practică a libertății electorale devenită o realitate? Eu nu mă felicit de această practică, și nu vă felicit nici pe d-voastră.

În cestiunea națională, d. ministru-prezident, în discursul d-sale program de la Iași, ținut într-o zi nefastă, octomvrie în ziua de 13, se exprimă astfel:

> „În cestiunea națională, situațiunea noastră este clară și neredă...
>
> Monarhia austro-ungară, așa cum e constituită, este o necesitate de prima ordine pentru echilibrul european, ca și pentru siguranța Regatului nostru. În această privință nu pot exista cugetări deosebite și nici nu au existat... S-a mai răspândit încă o vorbă, că ne amestecăm în afacerile interioare ale Regatului ungar. Nici aceasta nu este exact (va să zică nici ca samsar cinstit). O dorință însă ne cuprinde pe toți: ca neînțelegerile și vrajba dintre români și maghiari să înceteze, și ca o armonie frățească să domnească între ei, căci interese reciproce cer ca Regatul României să întreție cu regatul vecin relațiunile cele mai amicale"

Remarcați expresia d-lui Sturdza ministru prezident la Iași, că pentru siguranța noastră este necesară monarhia austro-ungară *astfel cum este constituită*, adică cu dualismul de la 1867, care cuprinde în Ungaria și Transilvania și în care Ungarie la 1868 s-a adăogat și Croația, dualism în contra căruia o parte din mișcarea națională politică de dincolo de Carpați, tocmai acea parte care părea că este mai simpatică onor. d. Sturdza când era în opoziție, s-a ridicat. Vasăzică superlativul prieteșugului relațiunilor celor mai amicale avem să-l întreținem noi Regatul Român cu statul vecin, cu monarhia austro-maghiară, cu Imperiul austro-maghiar, așa cum e constituit fără nici un amestec în afacerile interioare ale Regatului ungar.

N-am decât să exprim felicitările mele d-lui ministru-prezident pentru limbagiul d-sale ca ministru de externe, felicitări ce le exprim cu atât mai sincer în privința acestui limbagiu, cu cât el este *identic* cu limbagiul ținut de d. Lahovari și de d. Carp. Dacă vrea să releve d. ministru de externe și ministru-prezident vreo deosebire între aceste cuvinte ale d-sale de la Iași și cuvintele fostului ministru de externe Lahovari, sunt îndată gata a retrage cuvântul *identic*.

Fiindcă d. ministru Sturdza nu relevă nici o deosebire și nu va releva nici una, rămâne absolut neexplicat, pentru ce d-sa, când era în opoziție, aici în Senat, a numit guvernul din care făcea parte d. Lahovari, *nemernic*, și nemernic anume din cauza acestei atitudini identice.

Dacă vorbesc de identitate între actualul ministru Sturdza cu fostul ministru Lahovari, înțeleg identitate ca idee fundamentală.

Ca redacțiune a cuvintelor aș îndrăzni să fac o mică observare ce o supun cu desăvârșire aprețierei d-lui ministru de externe. După umila mea părere relațiunile internaționale dintre state se întrețin de regulă de la ministru de externe la ministru de externe, sau de la ministru de externe la ministru plenipotențiar sau rezident. Aceasta este relațiunea oficială.

Imperiul austro-ungar, politicește, față cu țările străine, are un singur ministru de externe la Viena, precum are și un ministru plenipotențiar la București, Regatul ungar nu are ministru de externe special, nici un ministru special la București. Noi avem un reprezentant comercial la Pesta, un consul general, dar ministru rezident sau plenipotențiar cu atribuțiunile lui politice nu există în Pesta din partea nici unei țări. Al nostru e la Viena. Vasăzică Regatul ungar, ca relațiuni politice internaționale, nu este direct în raporturi cu noi, ci Imperiul austro-ungar. Cred că este important pentru români ca să se știe că este Imperiul austro-ungar, cu care avem relațiuni de întreținut corect diplomaticește. Cred că așa s-ar fi exprimat d. Lahovari.

Actualul d. ministru de externe însă nu se exprimă așa, ci d-sa declară că interesele reciproce cer ca să întreținem relațiunile cele mai amicale – cu superlativul – între cine? Între Regatul Român și regatul vecin, relațiuni cu regatul, cu guvernul din Buda-Pesta, peste capul ministrului de externe din Viena?

Eu cred că această mică inadvertență diplomatică nu ar fi făcut-o d. Lahovari, de altfel d. Lahovari subscrie pe deplin declarațiile d-lui ministru de externe Sturdza.

Trec acum, d-lor, la exprimarea unei ultime dorinți în privința libertății alegerilor. Aceasta este, ca în epoca electorală miniștrii Maiestății Sale mai ales, miniștrii încă nu pe deplin complectați prin încrederea țărei, când țin întruniri electorale publice, cum a ținut onor. d. ministru al Domeniilor, împreună cu alții la Bârlad și în București la Băile Eforiei, să aibă un limbagiu potrivit cu poziția lor înaltă și care să învedereze țărei direcția politică de urmat. Însă unul din elementele cari au mai jucat un rol principal în campania electorală, a fost dezlănțuirea urei de clasă, vechiul *cliché*, care este un clișeu aci în parlament, înaintea oamenilor culți, dar care, din nenorocire, nu este un clișeu, ci un excitant demagogic la o întrunire electorală, vorbesc de deosebirea pretinsă fundamentală între boieri și între o altă clasă, pe care s-o numesc burgheză, *tiers état*, căci noi nu avem în limba românească nici măcar o numire proprie pentru acest anacronism dinainte de Constituție.

Constituția de la 1866 nu mai cunoaște și nu recunoaște boierii; nici nu există boierie în statul nostru, există partide constituționale, partid conservator, național-liberal, radical, socialist, dar nu există, nu poate exista un partid boieresc. Ce sens are dar a dezlănțui în întruniri publice ura de clasă în contra boierilor? Și aceasta o face ministrul Maiestății Sale, d. ministru al Domeniilor, când zice la Băile Eforiei și publică în foaia recunoscută a partidului cuvinte ca aceste:

> „Recunosc că și boerii, adică guvernul trecut, au un rol în România, dar ei sunt *trântorii* României moderne".

Apoi adaogă d-sa:

> „Eu, domnilor, poate că am datorie, mai mult decât oricare, să vin în mijlocul d-voastră să accentuez acest punct, eu, fiu de negustor din un mic oraș al Moldovei, știu ce este sărăcia, mi-am făcut cariera prin bursa statului și dând lecțiuni la mai bogați, și astfel făcându-mi datoria și luând pildă de la luceferii neamului nostru am putut ajunge aci".

Adică unde *aci*? La Băile Eforiei? acolo putea ajunge și ca om privat; *aci*, adică pe banca ministerială.

Apoi, d-lor, onor. d-nu ministru al Domeniilor este fiu de negustor și a ajuns *aci*; eu sunt fiu de profesor, dar tatăl meu profesorul, era fiu de țăran, și eu sunt dar nepot de țăran și am ajuns de mult *aci*, nu sub un minister liberal-național, ci sub un minister conservator – cum ați zice d-tră, de boieri trântori – și a ajuns tot sub boierii trântori d. B. Boerescu coleg și cu d. președinte efectiv al nostru, principele Ghica, a ajuns și d. T. Ionescu și C. Boerescu *aci*, sub ministere conservatoare, sau după vorba d-tră, boierești.

Însă, onor. d-le Pallade, d-tale și mie, nouă cari suntem ieșiți din popor, nici nu ne stă bine să ne speriem că am ajuns *aci*, să avem aerul, după vorba românească, de „dăm, Doamne, ce n-am visat.. " Căci în statul modern putem ajunge fiecare, după slabele noastre puteri, în toate funcțiile, și odată ajunși *aci*, nu ne stă bine nouă să părăsim orce rezervă în privința celor cari au fost înaintea noastră din vechile familii ale țărei, nouă mai puțin decât orcăruia. Am găsit nepotrivită relevarea însuș a d-tră ca fiu de negustor în momentul, când acuzați boierii de trântorie. Nouă, mai puțin decât altuia, ne stă ca să aducem orunde ar fi, și mai puțin într-o întrunire publică, și mai puțin când ne prezentăm ca miniștri ai Maiestății Sale, o asemenea defăimare în contra unei clase de oameni, ale căror familii stau înscrise pe paginele istoriei noastre naționale și cari din nici un punct de vedere nu merită această incredibilă insultă ce le-o adresați, că sunt trântorii României moderne. Dar care sunt trântorii României moderne? Dar nu este boier d. Dimitrie Sturdza?...

D. Președinte al consiliului de miniștri. Eu nu m-am supărat de acest lucru.

D. Titu Maiorescu. – ...care și-a stabilit chiar deunăzi, într-o adunare la Spitalul Brâncovenesc, cu mare cunoștință genealogică, toată descendența ilustrului său neam de la Safta Brâncoveanu?

D. Președinte al consiliului de miniștri. Eu nicidecum nu m-am supărat de acest epitet, fiindcă are îndreptățirea lui.

D. T. Maiorescu. Vom veni îndată la îndreptățiri și la nesupărarea d-voastră.

Boier este și colegul dv., Cantacuzino, boier este și președintele Senatului nostru, principele Ghica. A! Dar aceștia sunt boieri de-ai noștri (ilaritate), și trântori sunt numai boierii ceilalți, cari nu sunt ai noștri. Apoi ce'are a face boierii și trântorii cu partidele constituționale?

D. Prim-ministru și ministru de externe D.A. Sturdza. Vă voi explica-o.

D. T. Maiorescu. Nu sunt în toate partidele trântori? Numai burghezii sunt grozavi oameni de știință și de silință? Nu sunt leneși și printre ei? Parcă boierului Lascar Catargi... Doamne Dumnezeule, toate puteți zice în contra acestui om, dar nu-i puteți zice că este lenes, că este trântor. Nu puteți zice unui alt boier din fostul minister, răposatului principe Al. Știrbei, că a fost trântor, sau că boierul mai tânăr Nicolae Filipescu, fostul primar, este trântor, și așa mai departe.

Ce însemnează când veniți și aruncați vorba *trântor* contra unor descendenți din familiile istorice ale țărei în adunarea de la Băile Eforiei? Și apoi tot dv., d-le ministru al Domeniilor, veniți pe urmă și vă ridicați în acelaș discurs, este așa de curioasă contrazicerea, în contra celor ce vor să împiedice „înfrățirea claselor". În această parte a discursului d-voastră aveați nevoie de înfrățirea claselor ca să vă ridicați în contra partidului țărănesc, care nu vă convine cu agitările lui. Apoi dacă este în adevăr foarte rea agitarea, care vrea să asmuțească sumanul țăranului contra gherocului de la Bârlad, este tot așa de rea și asmuțirea gherocului negustorului contra fracului boierului, și cu această demagogie a urei de clasă nu se poate face niciodată o înțeleaptă mișcare electorală. Din contră, pe când cel care voiește să exploateze partidul țăranilor nu este de talie de a o face cu multă temere pentru noi, talia unui ministru al Maiestății Sale este cu mult mai importantă, și o agitare demagogică a dușmăniei de clasă, aruncată de acolo, este cu mult mai gravă, și se cuvine cu atât mai puțin să fie făcută.

Iată, d-lor, pentru ce noi doi sau trei din opoziție nu ne putem asocia la acele expresii de bucurie asupra rezultatului alegerilor și pentru ce credem că suntem încă departe de la ceea ce numește d. raportor „libertatea alegerilor devenită o realitate".

Terminând, dați-mi voie să vă atrag atenția, deși o fac cu multă sfială, asupra curioasei formulări a primului aliniat al proiectului de Adresă, acela cu omagiul adus Coroanei. Mai ales pe dv. reprezentanții Partidului Național-Liberal, vă rog să cugetați puțin asupra acestei redacții:

> „Trimis de încrederea Națiunii a inaugura o nouă legislatură, Senatul se simte fericit de a aduce Maiestății Voastre omagiul recunoștinței țărei pentru înalta înțelepciune, cu care ați pus Națiunea în situația de a hotărî în deplină libertate despre nevoile și cerințele ei".

Omagiul recunoștinței țărei, pentru ce?

> „Pentru înalta înțelepciune cu care ați pus Națiunea în situația de a hotărî în deplină libertate despre nevoile și cerințele ei".

Cum vine aceasta, d-lor? Regele este încoronarea, personificarea suveranității; dar mai este o suveranitate, în ceailaltă față a ei, suveranitatea țărei, și aceasta își exprimă, mai ales, suveranitatea ei ca lucrare constituțională, când își alege mandatarii în Senat și în Cameră. Cum este regele, în suveranitatea sa, față cu suveranitatea țarei din parlament?

Regele la noi, cum știți, este de origine plebiscitară. El a fost întâi domnitor, ales plebiscitar de noi, de la 2 până la 8 aprilie 1866, și apoi venind în țară la 10 Mai i s-a prezentat Constituțiunea pe care a jurat. Formula lui, prevăzută în Constituțiune, coprinsă în fiecare *Monitor*, în care se află un decret regal, este următoarea:

> „Carol I, Rege al României, prin grația lui Dumnezeu și voința națională".

Adaosul de „voința națională", face să se alăture îndată pe lângă suveranitatea regelui suveranitatea națională. Fără suveranitatea acestei țări, fără suverana primire a națiunii, regele nu era liberul ales rege al ei.

Pe când dar Regele nostru este suveran atât din grația lui Dumnezeu, cât și din voința națională, națiunea este din grația lui Dumnezeu, este și va fi, dar nu atârnă de la bunăvoință a cuiva de pe pământ. Când aceste două suveranități ajung acum în contact constituțional, prin marea democratizare a noastră, regele, suveran personificat, vine în parlament, expresia suveranității țărei, nu noi mergem la el, cum se întâmplă în Germania, unde regele nu este prin voința națională expresă, ci numai prin grația lui Dumnezeu și prin dreptul istoric medieval. Regele nostru ne citește în casa noastră mesagiul său înaintea delegațiunii suveranității naționale exprimate prin parlament.

Iar noi, parlamentul, îi răspundem prin Adresa citită în casa Lui și-i aducem omagiile noastre de fidelitate și de dragoste.

Dar ce se face acum în proiectul dv. de Adresă?

Aci nu se aduce acel bine-venit, totdeauna important și obișnuit omagiu de fidelitate și de dragoste, ci vine Suveranitatea delegată a țărei, Senatul „liberal", cum zice d. raportor, și spune Regelui: Viu să-ți aduc omagiile suveranității pentru că mi-ai pus Suveranitatea în situație de a hotărî în deplină libertate despre nevoile sale. Asta vrea s-o zică Partidul Național-Liberal?

D-lor, eu, cu foarte neînsemnata mea viață politică, monarhic și dinastic convins, totdeauna, și în gând și în scris, și prin broșuri și prin gazete și în țară și străinătate, și prin cuvântări în întruniri politice și în parlament, monarhic și dinastic fără șovăire, mă ridic în contra acestui curios pasagiu, cu care începe Adresa Senatului național liberal. Sau, poate, Senatul mulțumește Regelui că a pus suveranitatea țărei în starea de-a-și exprima nevoile ei, chiemând acest minister la guvern?

Dar dacă ar fi chiemat Regele, cum era dreptul său de a o face, alt guvern, atunci trebuia să vă exprimați nemulțumirile față cu alegerea Maiestății Sale?

Suveranitatea țării este așa de puternică și elementară, încât ea n-are să mulțumească nimănui, nici celuilalt Suveran personificat, că-i dă voie să-și exercite drepturile ei. Suveranitatea națională are acest drept de la sine și n-are să fie recunoscătoare nimănui că-i dă dreptul de a fi și de a se mișca. D-lor, poate nu și-au dat seama d-nii redactori ai adresei, ce fac cu această frază.

Suveranitatea națională din parlament are să aducă omagii regelui de iubire și de fidelitate, da! Iar dacă voiți să exprimați d-voastră mulțumiri, că operațiunile electorale din urmă v-au plăcut, vă rog aduceți mulțumirile acestea ministerului, de la care atârnă să fie și mai bine făcute. Dar Maiestatea Regelui Românici n-are a face cu amănuntele de administrație electorală pentru ca să vie un Senat să-i mulțumească pentru aceste amănunte, făcându-și rezervația mentală de a-l ataca atunci când nu i-ar conveni asemenea amănunte. Aceasta este anticonstituțional.

Iată motivele pentru care voi vota contra proiectului de răspuns la mesagiu.

115

În contra violării principiului inamovibilității la Curtea de Casație

(Ședința Senatului de la 10 aprilie 1896)

Ministrul de justiție Stătescu, precum se arată la capitolul IX al introducerii istorice din acest volum, pentru a face loc în Curtea de Casație la doi partizani politici ai săi (M. Poenaru-Bordea și Ciru Oeconomu), lovește în inamovibilitatea înaltei magistraturi și elimineză pe consilierii Prodan și Populeanu printr-un proiect de lege cu 3 mici modificări a organizării judecătorești, dintre care însă uneia i se atribuie, printr-un nemaipomenit abuz, efect retroactiv.

Iacă textul acestei modificări, înăsprite în secțiile Senatului, după îndemnul ministrului.

„Rudele și afinii până în al patrulea grad incluziv nu pot fi membri ai aceleiași curți, tribunal sau judecătorii.

De asemenea și judecătorii cari țin în căsătorie două surori.

În caz când o asemenea incompatibilitate s-ar constata că există în sânul unei instanțe judecătorești, ministrul justiției o va face să înceteze, punând la retragere pe magistratul cel mai nou numit."

Domnilor Senatori,

Când am avut onoarea să vorbesc pentru prima oară înaintea dv., mi-am permis să arăt rolul foarte mărginit ce-l

poate avea opoziţia aici, deoarece, prin numărul nostru restrâns, nu suntem nici măcar în stare să prezentăm un amendament la o lege. Prin urmare numai când ne-ar părea că este o mare necesitate de a vorbi, ne vom încerca să ridicăm şi glasul nostru - fireşte, neputând prezenta, un amendament numai cu speranţa că cele zise vor putea cumva să găsească un răsunet în mijlocul dv., din majoritate, şi numai dacă ar găsi un asemenea răsunet, vor putea să aibă oarecare succes. Cu atât mai mult este aplicabil aceasta în cazul de faţă, cu cât este o lege de un efect foarte practic, care se discută acum, şi numai dacă şi dv. veţi găsi că singura – dar după mine esenţiala – îndreptare ce trebuie propusă la acest proiect, merită să fie introdusă, vorbirea mea va avea un efect practic; dacă nu, vă fac scuzele mele pentru timpul ce vi l-am răpit degeaba, fiindcă nu am deprinderea de a vorbi numai pentru ca vorbă să fie.

D-lor, proiectul de lege actual nu este în dispoziţiile lui pozitive de mare importanţă; e o modificare în mici proporţii a legii magistraturei şi mă grăbesc a recunoaşte, în aceste limite, este o îmbunătăţire. Ca să se compuie altfel secţiunile Curţilor prin tragere la sorţi, ca să se alterneze astfel secţiunile la Curtea de Casaţie, în urma unei alte trageri la sorţi, ca să se ia oarecari garanţii pentru o mai mare nepărtinire, acestea sunt măsuri bune, deşi, cum ziceam, nu de mare importanţă. Dar, până când va veni actualul guvern cu legi mai importante decât cele de până acum, noi suntem datori să ne ocupăm şi cu asemenea fragmente de îmbunătăţiri.

Primesc ceea ce spune d. raportor, sau ce spune mai bine expunerea de motive a d-lui ministru, în ceea ce priveşte aceste mici modificări pozitive, le găsesc şi eu folositoare şi voi vota luarea în consideraţie a legii, însă cu următoarea rezervă – dacă rezerva aceasta nu o veţi primi, fireşte voi vota în contra, ceea ce n are nici o însemnătate, *dar prevăd că acea parte a legii, în privinţa căreia fac rezerva, va fi foarte provizorie şi va trebui să fie remodificată de orce guvern de alt partid, care va veni după d-voastră.*

Mă opresc dar la partea care m-a făcut să iau cuvântul în contra legii.

În mijlocul unor mici şi prudente modificări, se introduce deodată în proiectul guvernului şi, spre marea mea mirare, se înăspreşte încă printr-un amendament elaborat de comitetul delegaţilor, o izbire radicală a independenţei, a prestigiului, a siguranţei Înaltei Curţi de Casaţie. Dispoziţiunea, prin care se zice că se exclud de la funcţionarea în aceeaşi Curte certe grade de rudenie şi de alianţă, să se aplice, cum zice în mod impropriu d. raportor, *hic et nunc. Hic* n-are să se aplice, ci la palatul de justiţie, dar *nunc,* acum, îndată după promulgarea legii, adică să se pună la retragere magistraţii mai nou numiţi.

Această dispoziţie, d-lor, o găsesc rea, este violarea unei legi superioare, şi o găsesc atingând esenţa unui principiu constituţional; şi pentru că mai ales din acest punct de vedere trebuie să o combat, mă mărginesc la Curtea de Casaţie.

D-lor, aplicaţiunea legei acum, dacă se va promulga aşa, ar însemna că doi magistraţi de la Curtea de Casaţie să fie imediat daţi afară, unul mai de curând numit, altul numit de vreo 6 ani, numit sub legea anterioară aşa cum fusese păstrată, fără această incompatibilitate nou inventată, în tot timpul regimului liberal de 12 ani.

D-lor, d. raportor zice: în Constituţiune nu este înscris principiul inamovibilităţii.

Eu cred că se înşeală d. raportor. În Constituţiune nu este înscris principiul inamovibilităţii pentru celelalte trepte ale magistraturei, dar în ceea ce priveşte Curtea de Casaţie, în Constituţiune este implicit mai mult decât înscris acest principiu, este de esenţa alcătuirii Constituţiunii noastre fiindcă Constituţiunea prevede trei puteri în stat: puterea legiuitoare cu ea începe democratica noastră Constituţiune – , apoi puterea executivă, cu regele în cap, şi apoi, precum zice

anume Constituţiunea, *puterea judecătorească*. Vasăzică, trei puteri sunt în echilibrul statului nostru constituţional, cari stau *pari passu* lângăolaltă. Ca un corolar al acestei dispoziţii fundamentale stă tot în Constituţiune, că aşa de puternică, de sine stătătoare şi independentă este şi trebuie să fie puterea judecătorească, încât miniştrii, reprezentanţii puterii executive, sunt trimişi în judecata Curţii de Casaţie; şi înţelege orce om cu minte, că ar fi o copilărie ca puterea aceea, care este chemată să judece şi să aprecieze purtarea reprezentanţilor puterii executive, să fie numită numai după arbitrul miniştrilor ca simpli funcţionari administrativi.

Când Constituţia trimite pe reprezentanţii puterii executive să fie judecaţi de Curtea de Casaţie, prin aceasta a înţeles fundamental neatârnarea Curţii de Casaţie de simplul arbitru al puterii executive în funcţionarea ei. Vasăzică, a înţeles cel puţin inamovibilitatea Curţii de Casaţie.

De acolo, ce este drept, ca o deducere, ca un corolar, se aplică ideea, că tot aşa este bine să se întindă inamovibilitatea şi la celelalte instanţe.

D-lor, inamovibilitatea însemnează că nu se poate lăsa nici la arbitrul puterii executive, nici la arbitrul puterii legislative depărtarea persoanei numite; că odată numirea făcută conform legii, nu o mai poţi izbi personal. Ca să faci o lege modificatoare în amănunte, poti s-o faci; dar orcum ai face-o, trebuie să respectezi într-însa inamovibilitatea. Dar ca acum, sub pretext de reformă, să izbeşti în cei ce există constitutiv după lege ca membri ai acestei Curţi, aceasta nu se poate. Se pot lua măsuri de siguranţă de acum înainte, dar nu se pot izbi acei care sunt în virtutea legii funcţionând, fără ca să deştepţi impresia de a fi făcut o lege personală sau de partid şi fără să introduci în public sentimentul de nesiguranţă faţă cu independenţa justiţiei ţării.

D-lor, din norocire între dv. sunt mulţi cari nu sunt advocaţi şi oameni de legi, prea mulţi advocaţi într-o ţară

nu e semn bun pentru starea economică şi socială a ţării; - este o adevărată fericire că sunt şi alţii aici care reprezintă alte interese, poate mai mari şi mai reale ale ţării; pentru aceştia, care nu sunt jurişti speciali, daţi-mi voie să aduc mai aproape cestiunea şi importanţa marelui principiu că nu se poate face *retroactivă* o lege. Voi încerca explicarea printr-un caz analog, unde poate că sentimentul tutulor se va ridica în contra retroactivităţii dacă s-ar face acolo, cum se propune aci.

Ordinea publică, zice d. raportor!

Dar ia să vă dau o altă cestiune de ordine publică şi să vedem ce ar rezulta când s-ar aplica acolo principiul, cum se aplică aci, la Curtea de Casaţie. La căsătorii s-a prevăzut în codul nostru civil unele concesiuni la cerinţele Bisericei ortodoxe, d.e. poprirea căsătoriei din motivul foarte subtil şi numai canonic al rudeniei din sfântul botez, asemenea este poprită căsătoria în linie colaterală până la a patra spiţă incluziv, şi între veri şi vere, şi între cumnaţi şi cumnate. Dar regele poate dispensa pentru căsătorii între veri şi între cumnaţi. Sfântul Sinod, consecvent cu canoanele, nu găseşte suficiente aceste popriri ale codului civil, el cere poprirea până la a cincea spiţă.

O voce. Până la a şeaptea spiţă.

D. Titu Maiorescu. Vorbesc numai de a cincea spiţă, fiindcă prin o hotărâre a Sf-lui Sinod, mi se pare de la 1881, dacă un preot îndrăzneşte să căsătorească la a cincea spiţă, preotul să se canonisească. Iată o nepotrivire între Biserică şi societatea civilă.

Vă dau un exemplu, foarte real şi acut. Căci am văzut pe d. ministru-prezident, reprezentantul Partidului Naţional-Liberal, grozav de evlavios, şi totdeauna aplecat spre cele bisericeşti (nu ştiu cum împacă d-sa aceste pretenţii de evlavie cu şefia Partidului Liberal, care în toate părţile se arată mai indiferent pentru unele cerinţe ale Bisericei). Dar, fiind dat actualul d. ministru preşedinte cu evlavia d sale

pronunțată, poate va voi d-sa să împace statul civil cu o propunere pentru ca să dispară acel conflict, și prin care să zică: este oprită căsătoria și în codul civil până la a cincea spiță, sau se abrogă dreptul regelui de a da dispensă la căsătoriile cumnaților și verilor, prin urmare asemenea căsătorii rămân oprite, fără dispensă. De altminteri și regelui poate să nu-i fie plăcut acest drept de dispensă. Un rege constituțional se cade să fie mai bine în situație de a acorda decât de a refuza. Însă dacă acordă toate asemenea dispense, atinge simțimintele persoanelor bisericești; dacă le refuză, atinge simțimintele persoanelor civile în chestie.

Se poate dar foarte bine, ca sub actualul ministru-prezident să vi se propuie un proiect de lege care să zică: sunt absolut oprite căsătoriile între văr și vară, între cumnat și cumnată.

Foarte bine!

Dar în fața acestui proiect, va veni d. raportor Polizu-Micșunești și va zice: ordinea publică cere aplicarea imediată, ordinea publică *hic et nunc*, și prin urmare căsătoriile astăzi existente după legea vechie între veri și cumnați se revoacă.

Oare simțimântul d-voastră de dreptate nu s-ar revolta, când s-ar face aceasta? Când s-ar zice: a fost bună căsătoria sub legea de până acum, nu mai e bună de acum înainte, soții sunt acum în concubinagiu, copiii devin bastarzi?!

Iacă o enormitate! Ca de acum înainte să se aplice legea, se poate. Dar ca ea să anuleze ceea ce era făcut în deplină legalitate până acum, aceasta nu se poate.

Și tot așa nu se poate admite retroactivitatea la Casație.

Aici este adevărata chestie de ordine publică superioară, care primează pe aceea a cumnăției. Și cei ce sunt mai puțin deprinși cu principiile generale, o vor simți îndată la aplicarea practică asupra judecătorilor de la casație. Pentru mai multă claritate, mă mărginesc la cazul cel mai tare. Iată un membru al Înaltei Curți de Justiție, fost judecător mulți ani la instanțele inferioare, membru la Curtea de apel, prezident al unei Curți de apel, numit de vreo 6 ani la Casație în toată regula și în toate condițiile legii așa cum a fost la noi de când există Curtea de Casație, și firește, acum desigur inamovibil, strămutându-și căsnicia la București, om însurat, cu copii, sosit de dincolo de Milcov, cumpărându și casă în București, și veniți d-voastră și ziceți: apoi e cumnat cu altul, îl dați afară și îl lăsați pe drumuri, fiindcă așa cere ordinea publică acum inventată.

D-lor senatori, să judecăm și noi cu toată mintea sănătoasă: se poate aceasta? bine este?

Nu e decât cazul unei persoane; ce însemnează o persoană, două persoane mai mult sau mai puțin în viața statului! Așa este; însă această lovire zdruncină convingerea oamenilor despre neatârnarea și siguranța întregei justiții în țară. Căci, d-lor, să vă spun îndată o mai departe aplicare: dacă primim proiectul de față, cu aceeaș procedură se poate înlătura *toată* inamovibilitatea Curței de Casațiune. Acum ați introdus cumnățiile și veriile, – iertați-mă să vă repet, e o mică reformă. Când cineva e așa judecător, încât, pentru că e cumnat cu altul, să-și schimbe părerea, fie că va fi fost la casațiune, fie că va fi fost la Curtea de apel, rău judecător rămânea și dacă nu se însura cu cumnata altui judecător.

Dacă era vorba să se ia mai multe garanții pentru independența judecătorilor, câte alte măsuri nu erau, numai să se fi aplicat! Astfel, una pe care a prevăzut-o cu oarecare revoltă din partea Camerei, un biet răposat deputat, care nu era luat tocmai în serios, Nucșoreanu, care s-a ridicat în contra jocului de cărți și a vieții în club a multor magistrați. Scandal judiciar și social în țară la noi, această promiscuitate între avocat, parte și judecător la club și la cărți! Dar știu că în această privință are aceiaș convingere și d. ministru de justiție actual, și era și este momentul, că acea dispoziție din legea organică să fie riguros aplicată și să se simtă că și prestigiul și demnitatea

și independența magistratului e lovită prin viața de cartoforie, care este lățită atât în provincie cât și în capitală!...

D. Ministru al justiției, Eugenie Stătescu. Și i-ați numit de preferință, pe cunoscuții judecători de cărți, i-ați făcut inamovibili.

D. Maiorescu. Voi veni îndată la argumentul acesta al d-voastră, că și ceilalți au făcut tot așa.

D. Ministru al justiției, Eugenie Stătescu. D-voastră ați făcut așa, nu voi să numesc nume, *nomina odiosa.*

D. Maiorescu. Să termin mai întâi cu aplicarea mai departe a încercării proiectului de astăzi.

D-lor, nu ar fi mai bine ca judecătorii să aibă mai multă experiență decât au? Cine poate să zică altfel decât „da". Nu ar fi mai bine ca ei să aibă și mai multă cunoștință de drept, pentru a fi mai bine asigurată societatea? Când ar veni cineva cu o propunere de ordine publică și ar cere ca cel puțin judecătorii de la Curtea de Casație să fie doctori în legi, ca asa să dea mai multe garanții prin studiile ce au făcut, oare acesta nu ar fi bine, cine poate să zică că nu este bine? Or să zică că judecătorii trebuie să fie într-o vârstă și mai matură, de exemplu, președintele de tribunal care este inamovibil, sau membrii de la Curtea de Casațiune, să fie de cel puțin 40 de ani ca și membrii acestui matur Corp al Senatului, cine ar putea să afirme că aceasta nu ar fi o garanție mai mare?

D. Petre Grădișteanu. Acesta este programul Partidului Conservator?

D. Maiorescu. S-ar putea dar foarte bine introduce o asemenea reformă. Și atunci, după analogia proiectului d-voastră de astăzi, s-ar adăoga: judecătorii numiți inamovibili după legea de până acum, cari nu îndeplinesc condițiile cele nou introduse, sunt puși în retragere prin decret, adică dați afară. Apoi nu vedeți că sub asemenea pretext de ordine publică se poate desființa orice instituție inamovibilă? Și am ajunge la pericolul cel mai mare, la zdruncinarea celor mai temeinice alcătuiri ale statului, cu faimosul d-voastră *hic et nunc!*

D-lor senatori, dați-mi voie să adaog în treacăt, o a doua observare dintr-o altă ordine de idei față cu această chestie, să vorbesc de principiile liberale. Senatul este astăzi liberal, cum zicea colegul nostru d-nul Polizu-Micșunești în Adresă, la care tot d-sa era raportor. Însă după încetarea din viață a lui Rosetti, Brătianu, fie și Dimitrie Brătianu, și a Goleștilor, nu știu dacă se mai poate face apel la via simțire a principiilor liberale în sânul Partidului Liberal, cum a rămas acum. Nici chiar nu se mai pomenește de ele!

Ce se face de câteva luni încoace, numai liberal nu este. Când a venit legea d-lui Poni, privitoare la administrațiunea Casei Școalelor, lege de altfel care are multe dispoziții bune, și a întins centralizarea administrativă până în contra instituțiilor private, a făcut o acțiune antiliberală.

Poate că era necesară, nici n-am luat cuvântul la ea, dar liberală nu era.

În materie de magistratură este dogmă liberală fundamentală în toate țările: „neatârnarea magistraturei de puterea executivă". Toate proiectele de lege care peste starea de astăzi, cum este, dă unui ministru de justiție, fie și celui mai bun și celui mai respectat – și se recunoaște că este cel mai respectat de dv. actualul ministru de justiție – dă putere arbitrului lui de a se amesteca și mai mult în numirile de magistrați, mai ales la Casație, toate aceste tendințe nu sunt liberale. Dorul, graba cu care, fără a aștepta stingerea prin vârstă și prin moarte, voiți, cum zice d. raportor, *hic et nunc,* să mai deschideți două locuri la Casație...

D. P. Grădișteanu. Chiar fără lege ar avea 15 mijloace să numească 4, nu două locuri.

D. T. Maiorescu. Cu atât mai rău, nu este tendință liberală aceasta; căci aduceți vă aminte de adevărata tendință liberală. S-a discutat chestiunea aceasta, când cu revizuirea Constituției

făcută de d voastră. Până acolo mergea atunci sentimentul liberal și ultraliberal pentru independența magistraturei, încât C. A. Rosetti – și avea atunci mulți partizani – cu onor. nostru coleg din Senat, D. Vulturescu, care a publicat un raport, voiau să introducă chiar electivitatea magistraturei, ca să nu mai fie amestecul puterii executive. Tendința este justă, cred că mijlocul nu era bun, dar vreau să-l citez ca să vedeți până unde voia să se scoată de sub arbitrul unui singur om din puterea executivă, numirea magistraților.

Tendința de partid liberal ar fi să facă ceea ce-mi pare rău că nu s-a făcut sub ministerul trecut pentru a completa această lege de întindere a inamovilității, să facă o mai strânsă lege de admisibilitate în magistratură, să nu lase numirea în locurile vacante atotputerniciei și arbitrariului unui ministru, care poate numește magistrații după spiritul politic, poate după rubedenie etc.

Să nu se mai întâmple această nedomerire, această împiedecare de a se întemeia sentimentul justiției în țară, în opinia publică, că numirile în magistratură se fac după politică. Să nu mai fie, dacă-mi iertați un cuvânt familiar, lozinca care o auzim din nefericire în public, la palatul justiției: o secțiune din Curtea de Casație e liberală, alta junimistă sau conservatoare!

Aceasta zdruncină în fundament credința țărei în justiție. Tendința liberală este să luați din mâna ministrului prea marea latitudine în numiri, și aș fi alături în Camera ceailaltă cu d. V Brătianu, care a făcut o propunere în felul acesta. Este exorbitant dreptul dat în mâna ministrului, trebuiesc mai multe îngrădiri

D. Ministru de justiție. D-voastră n-ați respectat nici îngrădirile existente

D Titu Maiorescu. Sunt mulțumit să fiu întrerupt, mai ales de d. ministru, dar am avut onoare să spun că voi veni mai târziu și la acest argument. Adică dacă nu s-a respectat nici în trecut, acesta este motivul să facem tot așa și în viitor? Aceasta este misiunea Partidului Liberal?

Vasăzică, dacă se impune o reformă a magistraturei, iată reforma cea în adevăr înaltă, nu crâmpeiul acesta de mici reparațiuni.

Iată marea reformă: modul cum să se facă numirile în magistratură; să se îngrădească arbitrarul personal al ministrului; numai cu o asemenea reformă am putea să scăpăm de aceea ce s-a spus totdeauna în țară în contra ministerelor trecute și de ceea ce se spune deja în contra ministerului actual.

În loc de aceasta, vine Partidul Liberal și cu prilejul de a introduce câteva mici garanții de independență, ca să nu fie doi veri, sau doi cumnați, chiar prin aceasta izbește în inamovibilitatea Curții de Casație numai pentru ca d. ministru de justiție să mai poată numi acolo pe cine va vrea!

Acum, d-lor, vin la argumentul „așa s-a făcut și în trecut".

Foarte rău, dacă s-a făcut așa.

D. Ministru de justiție. Nu în trecut; d-voastră!

D. Titu Maiorescu. Indiferent, dacă noi sau alții. Ar fi o adevărată nefericire, dacă de la partid la partid, în schimbul obișnuit al sistemului constituțional, nu am ajunge cel puțin la aceasta, ca cei cari vin după alții și au înțeles greșelile lor, să facă ceva mai bine. Altfel, ce ne-ar folosi schimbarea guvernelor.

Că sunt totdeauna multe neajunsuri în multe priviri și în multe părți ale administrației publice, multe rele de îndreptat, o știm cu toții.

Prin urmare oamenii cu minte și cu sânge rece trebuie să se bucure adeseori, când se schimbă un partid de la guvern, după oarecare durată, ca să fi avut guvernul timp să realizeze ceva; pentru că se poate presupune că se va introduce în vreo parte a administrației ceva mai bun.

Eu am recunoscut, în mijlocul Partidului Liberal, când eram atunci în Cameră în opoziție, că bine a fost că a căzut

cabinetul Lascar Catargi în 1876; nu se putea face războiul decât cu Partidul Liberal; și tot așa cred că bine a fost, și eram de aceeaș părere, că s-a retras Partidul Conservator sau junimist-conservator la 1895 și ați venit dumneavoastră să faceți vreo îmbunătățire, acolo unde se poate introduce; căci poate guvernul trecut ajunsese cu reformele sale la momentul de saturație.

Cu argumente ca acesta, d-le ministru, că era rău și celălalt partid, nu înaintăm deloc; cestiunea este: cum e bine să faceți d-voastră astăzi?

Acum, d-lor, dacă simțiți mai mulți din dv., împreună cu mine, că nu e bună aplicarea ce se încearcă prin proiectul de lege actual, că nu este anume nici constituțional admisibil să se răpească inamovibilitatea magistraților de la Casație și să se elimineze cei doi membri care se au în vedere, atunci permiteți-mi a întări acest simțământ și această argumentare cu o a treia și cea din urmă reflecție.

Așa este de adevărat că în statele constituționale trebuie să fie folositoare alternarea partidelor, încât mi-aș permite să vă pun înainte următoarea regulă pentru oamenii cu minte în politică: acea măsură administrativă sau legislativă este bună care, deși făcută de un partid, este însă respectată și menținută de celălalt partid. Acea lege și acea măsură este bună care a trecut prin două focuri de partide, căci ce este folositor pentru țară, nu este ceea ce ne desparte, ci este ceea ce ne unește. Precum suntem fii aceleiaș țări, așa și interesul și binele obștesc este acolo unde se recunoaște de oamenii cuminți din toate partidele că era bună legea.

Că era bună legea d-lui Carp cu vânzarea loturilor mici, se dovedește prin faptul că este și va fi respectată și de dv., cu toate părerile contrarii ale unora. Dacă este bună faimoasa lege a maximului – poate cu ceva modificări în taxe, ea va fi respectată și de dv. și cred că va fi respectată.

Am fost fericit, câtă vreme am văzut pe actualul d. ministru de justiție că respectează principiul inamovibilităței.

D. Ministru de justiție, E. Stătescu. Dar l-am înscris înainte de dv. în proiectul de lege...

D. T. Maiorescu. Căci deși a crezut de cuviință și s-a grăbit să revoace o numire, care i s-a părut că este contra legii, chiar aceasta se poate considera ca un fel de omagiu ce l-a adus legii inamovibilității.

Iată dar încă o lege bună, legea cu întinderea inamovibilității, care trece prin două focuri de partid și rămâne respectată ca lege generală. Tot astfel, acele legi ale dv. sunt bune, care vor trebui să fie respectate și de partidul opus.

Suindu-mă pe această scară, măsurând la această măsură, propunerea ce faceți astăzi nu este bună, pentru că – pe cât pot prevedea și pe cât pot ști – va fi de onoarea și de datoria unui ministru de justiție din alt partid, urmând după dv., să rectifice neiertata lovire ce o dați principiului inamovibilităței, și să revoace toate măsurile prin care ați atins pe cei doi membri. Iată unde veți ajunge[1].

[1] Așa s-a și întâmplat după 4 ani, însuș autorul scrierii de față fiind ministru de justiție a abrogat printr-o lege din dec. 1900 arbitrarele măsuri combătute în discursul de [illegible]

116

Contra Adresei – un anahronism. Răul unanimităților. Parlamentul liberal nu mai reprezintă țara, aplanarea conflictului mitropolitan s-a făcut în afară de el

(Ședința Senatului de la 13 dec. 1896)

MINISTERUL DIN ACEL TIMP:
P. S. Aurelian, prezident și domenii,
Vasilie Lascar, interne,
G. Mârzescu, culte,
General Anton Berindei, război,
Ștefan Șendre, justiție,
Emanoil M. Porumbaru, lucrări publice,
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu) rămâne la finanțe și
C. I. Stoicescu trece la externe.

Domnilor Senatori,

Dacă proiectul de Adresă ce ni se înfățișează s-ar mărgini la forma englezească, cum ziceau mai toți onor. mei preopinenți, și ar culmina numai în expresia solemnă a omagiului ce-l aducem Coroanei, nu ar rămâne decât să ne asociem toți la această expresie. Însă proiectul de Adresă face ceva mai mult.

El, parafrazând mesagiul, care între altele vorbește Corpurilor legiuitoare și de evenimentele mai importante petrecute de la închiderea sesiunii trecute până la deschiderea

sesesiunii actuale, menționează și el aceste evenimente: vizita împăratului Austro-Ungariei, a regelui Serbiei, vizita Regelui nostru la Porțile de Fier, la portul Constanța etc. și apoi trece la proiectele de legi ce ni se anunță pentru viitor.

Dacă din ziua în care s-a redeschis parlamentul, 15 noemvrie, până astăzi, când discutăm răspunsul la mesagiul de deschidere, nu ar mai fi intervenit alte evenimente, care – odată ce se enumeră unele evenimente în Adresă – ne silesc la întrebarea, dacă nu merg și ele în importanța lor *pari passu* cu cele enumerate: atunci așa-numita dezbatere a Adresei se putea mărgini la simpla lectură și la simpla votare a proiectului de răspuns. Dar fiindcă, prin o coincidență neprevăzută nici de cei ce au contrasemnat mesagiul, nici de membrii comisiunii de adresă în momentul când au fost aleși, au intervenit alte evenimente de mare însemnătate: proiectul de răspuns, așa cum este redactat și cum vine, pentru nefericirea lui, astăzi în dezbaterea noastră, a devenit un anahronism și constituie o anomalie; anomalie atât prin câteva cuvinte ce le cuprinde, cât mai ales prin cuvintele ce nu le cuprinde, și în fine și ca emanarea unei înalte instituții reprezentative, în privința căreia îmi voi permite să examinez în liniște, înaintea d-voastră și pe cât se poate împreună cu d-voastră, întrebarea totdeauna delicată: până unde acest matur corp mai poate fi considerat astăzi ca reprezentând adevărata opinie a țărei?

Proiectul de răspuns constituie, ziceam, un anahronism și o anomalie, întâi prin câteva cuvinte, cari astăzi nu mai au sensul lor primitiv. Aceste cuvinte sunt cele de pe la sfârșit: „guvernul Maiestății Voastre va avea tot sprijinul nostru pentru realizarea acestor reforme".

Care guvern, d-lor senatori? Când ni se citește mesagiul și noi venim să-l discutăm, noi nu-l discutăm, fiindcă poartă semnătura *Carol*, deoarece regele este indiscutabil. Noi îl discutăm, fiindcă după semnătura *Carol* vin numele miniștrilor cari, contrasemnând acest act, devin prin aceasta răspunzători

înaintea noastră. Și această răspundere, luată prin contrasemnarea mesagiului, este o răspundere personală, prin anume lege declarată personală. Prin urmare când proiectul d-vstră de răspuns la mesagiu vorbește de *guvernul* Maiestății Sale, el nu poate înțelege în mod normal decât guvernul semnat în mesagiu adică pe nume: guvernul Dimitrie Sturdza, Stătescu, Stolojan, Poni și ceilalți. Deodată acest înteles al cuvântului „guvern", care ar fi singurul înteles normal în ocazia prezentă, s-a schimbat și a luat altă înfățișare. Guvernul, înaintea căruia discutăm răspunsul nostru, nu mai e, guvernul, care a contrasemnat mesagiul.

Și răspunsul Senatului la Mesagiul Tronului trece peste această schimbare, peste acest eveniment, parcă n-ar fi fost și n-ar merita relevare? Dați-mi voie să consider o asemenea procedare ca elementar incorectă.

Dar proiectul Adresei mai constituie o anomalie prin enumerarea evenimentelor (ar fi putut să nu se facă, dar s-a făcut enumerarea evenimentelor) întâmplate de la închiderea sesiunii trecute până la deschiderea sesiunii prezente, – și anume prin faptul, că în această enumerare trece sub tăcere un alt eveniment asemenea important, petrecut în acelaș interval al sesiunilor, și care stă în strânsă legătură cu schimbarea de guvern, de care am vorbit.

Și iar mesagiul tace asupra evenimentului în chestie. Dar mesagiul putea să tacă asupra lui. Căci fostul guvern avea modul său deosebit de a vedea acel eveniment. Pentru fostul guvern evenimentul (pe care nu vreau să-l precisez mai de aproape îl cunoașteți cu toții[1]) a fost faptul unui alt corp constituit al statului. S-a petrecut conform suveranității acelui corp și, după cum credea guvernul trecut, în limitele acestei suveranități. Coroana nu avea ce să caute acolo; guvernul ca

[1] Destituarea, reintegrarea și apoi renuntarea mitropolitului-primat Ghenadie

guvern laic nu avea decât să se conforme acelei deciziuni suverane, fără a lua răspunderea ei. Prin urmare n-avea de ce să o menționeze mesagiul; foarte consecvent din punctul de vedere al fostului guvern. Dar ceea ce s-a întamplat de atunci încoace, dovedește că actualul guvern a părăsit acel punct de vedere, și Senatul a aprobat procedarea noului guvern.

Noul guvern a făcut din acel fapt – și cred, că a făcut bine – un fapt politic, precum și era, și schimbând modul de a vedea al guvernului trecut, a mai înfăptuit cu această ocazie unul din acele precedente, de care se felicită toți ca de bun augur pentru dezvoltarea noastră națională mai departe. Cum dar să poată trece Senatul peste acest eveniment, când enumără pe celelalte? Acest eveniment, care a avut de rezultat căderea unui guvern și a dat guvernului următor și partidelor ocazia de a manifesta unirea cugetelor, când e vorba de o chestie națională? Aș vrea să știu, cu ce argumente valabile s-ar mai putea combate propunerea de ieri a d-lui Petre Grădișteanu, vicepreședintul acestui Senat, care cu justul simțimânt al necesităților parlamentare v-a cerut să introduceți în Adresă un alineat asupra schimbării de guvern? – Că d. Dimitrie Sturdza, fostul ministru-prezident și presupusul încă șef al Partidului Național Liberal...

Voci. Este chiar, nu e presupus.

D. T. Maiorescu. Nu știu pentru cât timp; fiindcă vom examina aci împreună și o altă consecință neapărată, neînlăturabilă, care rezultă din situație. D. Dim. Sturdza v-a spus ieri în Senat că ar dori să nu se menționeze schimbarea guvernului.

Explicabilă dorință! Cine își menționează cu plăcere căderea de la guvern? Și foarte politicos d. ministru prezident actual, față cu dorința fostului ministru-prezident, a consimțit ca să nu se menționeze acest eveniment. Fireste; d-sa e pe banca ministerială, e purtat de încrederea majorității d-voastre, d-sale

îi e indiferent dacă se menționează sau nu schimbarea ministerului.

Dar noi, parlamentul – și aci scuzați-mă, că zic: noi – noi parlamentul, majoritate și infimă minoritate, noi parlamentul, ce suntem noi? O simplă dependență a unei dorințe de politeță a ministrului-prezident? Noi, când enumerăm relațiunile cu Grecia și equilibrarea budgetului și începerea lucrărilor de la Constanța ca evenimente, trebuie să trecem sub tăcere evenimentul liniștirii Bisericei și societății prin înfrățirea tutulor? Dar atunci ce parlament mai suntem noi? Mai suntem expresia opiniei țării în acest moment? Poate fi interesul parlamentului de a pune un zid între valurile mișcate ale opiniei publice din afară și ceea ce se petrece înăuntru? D-lor, e imposibil! Tăcerea Adresei asupra acestui punct e anahronism și anomalie!

Și dacă ar fi numai atât! Dar e ceva mai greu în toată nelămurirea situației parlamentare și guvernamentale de astăzi. S-a retras guvernul trecut și a venit guvernul actual.

Eu nu împărtășesc în această privință părerea onor. meu preopinent, d. Brabețeanu. Eu cred și recunosc că s-a explicat guvernul de ce a venit, și, dacă mi s-au raportat exact cuvintele zise ieri de onorabilul încă șef al Partidului Național-Liberal, d. Dimitrie Sturdza, s-a explicat și din partea d-sale de ce s-a retras.

Din primele cuvinte zise de d. ministru-prezident Aurelian, că a venit să dea o soluțiune *pașnică* cestiunilor urgente, ați înțeles misiunea sa politică, și din cuvintele zise ieri de d. Sturdza, că era *o agitare a opiniunii publice*, pentru îmblânzirea căreia d-sa trebuia să se retragă, ați înțeles și cauza retragerii.

În adevăr, față cu agitarea din primele zile după redeschiderea parlamentului, însăș persoana celui ce era în capul guvernului devenise prea iritantă: căci acea agitare ajunsese să se traducă și prin o mișcare pe stradă; iar poliția,

când mișcarea, condusă de un deputat, luase direcția spre Cameră, a crezut că trebuie să oprească manifestarea.

Era în drept poliția să ordone măsurile de liniște pe uliță, dar greu venea fostului ministru prezident să reziste unei asemenea manifestări pe stradă. Căci nu mai departe decât acum trei ani, când un număr oarecare de studenți ieșind dintr-o curte din strada Clemenții cu steagul lor în frunte, se ducea în masă ca să manifesteze la mormântul lui C. A. Rosetti, poliția, tot în dreptul ei, a înștiințat mai înainte pe manifestanți să nu treacă prin Calea Victoriei. Poate era teama – și dacă era această teamă, a avut cu atât mai multă dreptate să oprească – că studenții instigați, trecând pe dinaintea Palatului, să nu strige „jos guvernul!" Și înțelegeți bine, că poliția era datoare să oprească asemenea manifestări și a fost cuminte că a ordonat să treacă procesiunea pe strada Colței sau pe altă stradă spre a merge la cimitir, dar nu pe Calea Victoriei. Această ordonanță era tot așa de legală, ca și ordonanța poliției de a opri manifestarea condusă spre Cameră. Ordonanța de acum 3 ani s-a și executat în mod corect, s-a oprit comunicațiunea de la strada Clemenței spre Calea Victoriei și s-a pus chiar un procuror în frunte pentru a veghia la păzirea tutulor formelor legale.

Dar ce s-a întâmplat atunci? Organele autorității legale au fost întâmpinate de onor. d. Dim. Sturdza, care s-a pus însuș în capul studenților (pe care noi, autoritățile universitare, ne dăm toate silințele ca să-i liniștim și să-i disciplinăm) și s-au pus cu toții împreună să strige în contra procurorului și să insulte ordinea legală!

Așa s-a întâmplat acum 3 ani[1]. Și astfel nu e de mirat, dacă acum 3 săptămâni, când un deputat voia să meargă cu cetățenii la Cameră ca să dea o petiție, ministrul prezident d. Dim. Sturdza nu mai avea autoritatea să oprească o asemenea

[1] Vezi vol. IV, pag. 96 (*ed. n.* p. 1076).

manifestare. În aceste împrejurări și după precedentul din strada Clemenței chiar ființa d-sale la minister era iritantă, și a trebuit să se retragă.

Autoritatea a putut-o avea actualul guvern; nu o avea cel trecut. Așadar d. Dim. Sturdza a căzut în mod natural, constituțional, de la guvern.

În prima zi când am intrat aci în Senat la începutul sesiunii acesteia, ni s-a distribuit o broșură elegant imprimată a d-lui Dimitrie Sturdza (și pe mine lucrările literare ale onor. d-lui Sturdza mă interesează totdeauna), cu titlul cam funebru *La morminte de eroi*. Nu era de-a bună începerea sesiunii cu asemenea cuvinte! (Ilaritate.) Eroi nu știu dacă au mai fost, dar morminte au mai fost câteva de la 15 noemvrie încoace. (Ilaritate.)

Dar să revenim la chestie. După cele zise cred că ni s-a explicat îndestul, pentru ce a căzut guvernul trecut, ni s-a explicat, de asemenea, pentru ce a venit guvernul actual. Fără a mai insista asupra tutulor celor petrecute cu ocaziunea acelei manifestări pe stradă; fără a mai examina, *cine* opera din partea manifestanților și, din nenorocire, și din partea organelor ordinei legale; și fără a mai aminti că s-au petrecut niște scene cari parcă ne fac să zicem că nu este destul de înalt Balcanul, care ne desparte de barbaria Orientului; fără a mai releva că aceste scene se petreceau chiar înaintea Palatului de Justiție și că priveau la ele, de acolo de la ferestre, procurorii și judecătorii de instrucție și că nici unul din ei nu a avut simțământul elementar al omului de lege, că era aci un flagrant delict și că ei erau *datori* să intervie fără a mai trage concluzia asupra stării, în care se vede că a ajuns juna magistratură sub ministrul Stătescu, să ne mulțumim cu declarația actualului ministru de interne, că va cerceta cele petrecute cu această ocaziune și va pedepsi pe cei culpabili, și să-i dorim tăria de a face ceea ce zice, ca să înceapă odată era mai cuviincioasă a luptelor noastre

politice, să înceteze odată sălbăticiile de acest soi pentru toate partidele, spre binele vieței noastre publice. (Aprobări.)

Da, până aci s-au cam lămurit lucrurile. Dar ce rămâne încă nelămurit este chiar formațiunea actualului guvern.

Că Partidul Național-Liberal a fost în stare ca „din rărunchii săi" să mai scoată un minister, este un semn de mare tărie.

Voci. Mai scoatem noi și alte ministere.

D. Maiorescu. Că acest minister este purtat asemenea de încrederea dv., ca și cel trecut, este un semn de mare generozitate.

Voce. De convingere.

D. Maiorescu. De generozitate, căci încrederea dată guvernului trecut și exprimată prin răspunsul la mesagiu, se poate oare transmite așa simplu parcă s-ar înțelege de la sine, asupra actualului guvern?

Dar *acest* guvern are evident o altă direcție decât *acel* guvern.

Pe *acel* guvern, cel trecut, îl vedeți deja din mesagiu, unde enumeră legile viitoare. La cele mai multe – nu la reforma magistraturii, unde nu rămâne de făcut decât continuarea celor începute de diferitele partide pentru crescânda independență și îmbunătățire a magistraturii – dar la celelalte legi se exprimă tot în sistemul cunoscut al fostului prezident al consiliului și actual șef al Partidului Liberal-Național, d-nul Sturdza, sistemul de a urmări cu ura sa, – parcă aceasta ar fi adevăratul său element politic – tot ce face alt partid decât partidul la care, din întâmplare, se găsește raliat d-sa. (Căci au fost timpuri, în care d. Sturdza a fost în alte partide, acum de mai mult timp, se află în Partidul Liberal Național, dar în orice partid se află, d-sa urmărește cu ura sa pe partidul advers.) Această ură se arată prin toate punctele din mesagiu, unde se vorbește de viitoarele legi, parcă activitatea partidului sub conducerea d-sale nu ar avea alt scop decât de a distruge, de a dărâma ceea ce au făcut ceilalți. Iată o direcție pronunțată în tot mesagiul.

Ce zice din contră guvernul de azi? D. ministru de interne declară formal în Cameră: nu este bine ca să venim cu ideea de a răsturna tot ce au făcut ceilalți, fiecare partid poate lucra în partea sa spre bine, datoria noastră este de a continua. Evident, d-lor, o altă direcție!

Tot așa cu cestia cealaltă, de care vă vorbeam la început. Fostul guvern o considera ca o simplă executare de sentință a unui alt corp suveran dată după competența sa. Guvernul actual din contră a început prin a retrage acel jurnal al consiliului de miniștri și a pune altul în loc pentru împăcarea spiritelor și pentru prestigiul bisericei. Când un minister vine și retrage un jurnal de mare importanță al precedentului minister, aceasta însemnează că este alt minister, ieșit din sânul Partidului Liberal.

Și precum ați purtat cu încrederea dv. direcțiunea Sturdza–Stătescu, veți avea generozitatea să vă schimbați drumul încrederii și să vă orientați spre direcțiunea Aurelian–Lascăr, diferită de cea precedentă.

Dacă ar fi numai atâta, v-ar privi exclusiv pe d-voastră. Rămâne însă altceva neexplicabil – și aci parcă ar fi o nouă anomalie – în formarea actuală a ministerului. Jurnalul acela al consiliului de miniștri, cel vechi, desființat de actualul, era semnat și de onor. d. ministru de finanțe actual, era semnat și de onor. d. ministru de externe actual, atunci ministru al lucrărilor publice, și de fostul ministru de război, d. general Budișteanu. S-ar putea zice că odată ce se revine asupra acelui jurnal, numai miniștrii principali, cari erau implicați în alcătuirea lui, adecă președintele consiliului, ministrul de culte, ministrul de interne și cel de justiție, numai acești patru au trebuit să se retragă, iar ceilalți trei aveau resorturi prea speciale și fără nici o legătură cu acea cestiune, încât lor nu li se impunea retragerea. În adevăr, ce avea să caute războiul, lucrările publice și mai ales ce aveau să caute finanțele într-o chestie bisericească?

Acești trei miniștri, prea competenți în resortul lor special și prea incompetenți în celălalt resort, puteau să rămâe, adecă de la d. Sturdza să treacă dincolo la d. Aurelian

Fie și așa! Dar tot rămâne o nedomirire: n-au trecut toți. Și atunci se naște întrebarea parlamentară: de ce se va fi retras d. ministru de război cu această ocaziune? Poate d-sa, mai susceptibil la faptul foarte curios pentru un om public de a pune întâi semnătura sa pe un act important și de a și-o pune pe urmă alături cu alții pe desființarea acestui act, poate d-sa, mai delicat, n-a vrut aceasta. Aci să fie oare explicarea retragerii d-sale? Căci, evident, retragerea nu poate proveni din cele două cuvinte, prin care a rămas celebru în memoria politică a tuturor, cuvintele de *ciomag* și *baston*, care să-l fi ilustrat așa de tare, încât să nu mai încapă ilustrațiunea d-sale pe îngustul fotoliu ministerial. Aceasta nu se poate, fiindcă cele două cuvinte s-a rostit în plin parlament și d-stră unanimitatea din sesiunea trecută n-ați găsit nici un glas ca să protesteze în contra lor...

Am îndrăzneala a spune că protestează toată armata contra lor și că actualul ministru de război nu și le va însuși.

Dar dacă aceasta ar fi cauza retragerii, căderea ministrului trebuia să se întâmple de-atunci; însă nu s-a întâmplat, ci dv., disciplinații membri ai Partidului Național-Liberal, ați urmat pe fostul ministru de război și după ciomag și după baston.

Atunci de ce s-a retras d-sa? Asupra unei cestiuni de pușcă nu se retrage ministrul de război, și se retrage asupra unei cestiuni de Biserică? Nu rămâne dar ca explicațiune decât susceptibilitatea mai mare, care este spre onoarea d-sale, de a nu-și șterge însuș iscălitura sa.

Dar remarcați, domnilor, că era încă o soluțiune a crizei, poate mai constituțional corectă. După ce se recunoscuse că ceea ce a făcut ministerul d-lui Sturdza în absența dv., a fost rău făcut și ceea ce declarau organele oficioase pe toate tonurile că era o cestiune închisă, nu era o cestiune închisă, soluțiunea normală ar fi fost ca să zică partidul: în constituirea noastră

la 1895, după atâtea mature chibzuiri, ne-am ales de șef, urmaș al lui Ion Brătianu, pe dl Dimitrie Sturdza, și alături cu d-sa am pus, ca aproape tot șef, pe dl Stătescu și am pus alături pe ceilalți, în majoritate fruntași ai vechiului partid, și le-am adăogat și pe dl Fleva și pe dl Pallade; ei, încrederea noastră au avut-o până ultima zi a sesiunii trecute, iar în lipsa noastră acești fruntași au lucrat cum s-au priceput, dar s-au înșelat în privința aprețierii opiniunii publice, însă după vorba șefului nostru Sturdza: *errare humanum est, perseverare diabolicum*, să ne retragem cu toții de la guvern și să lăsăm partidului opus sarcina de a potoli agitația. Iată o soluțiune foarte consecventă.

Dar înțeleg, și înțeleg nu numai ca un sentiment de abnegațiune creștinească din partea d-voastră, dar și ca un sentiment de patriotism, înțeleg că v-ați zis: dacă conducătorii noștri s-au înșelat când au deșteptat o asemenea cestiune, tot noi suntem chemați a o deslega, ca nu în urma noastră să se zică că a rămas o asemenea agitare, pe care n-am fi vrut sau n-am fi putut să o liniștim. O înțeleg și înțeleg venirea actualului guvern. Incontestabil în momentul, când a contribuit acest guvern la buna rezolvare a acelei cestiuni, misiunea sa și a partidului, care îl susține, era clară, și pentru cei mai mulți patriotică. Și eu cred, ca membru al infimei opoziții, că bine a făcut partidul d-voastră.

Dar acum mai departe? Aici o aici! Și vedeți, că acum se nasc cele mai felurite întrebări. Să reviu deocamdată la întrebarea din urmă: cum să ne explicăm prezența pe acea bancă a celor doi miniștri luați din guvernul trecut? Cel de-al treilea, de la un resort strein de materia cu complicația, d. general Budișteanu, s-a retras. D. ministru de finanțe însă a persistat. Hai să zicem, fiindcă e la finanțe. Finanțele sunt finanțe, obiective, impersonale. Dar altul din cei cari ocupau un loc în fostul minister, și el de o specialitate necompetentă în materie complicată, cel de la lucrările publice, a trecut deodată în noul minister la altă competință, la externe. Adică noul ministru al afacerilor străine, important membru al partidului și al parlamentului, foarte simpatic în prezentarea sa, foarte dulce în vorbirea sa, ne dă acum următorul spectacol pe când colegul său de la război se retrage pentru a nu și desminți o iscălitură dată, d-sa trece la altă competință și își retrage vechea iscălitură. Oare acesta este titlul de recomandare, pe care îl pune înainte în Regatul României la anul 1896 marele Partid Național-Liberal pentru ca să califice pe cineva la Ministerul de Externe? La Ministerul de Externe, unde vorba ministrului, necum iscălitura lui, e vorba țărei, încrederea țărei!

N-am înțeles, poate ni se va explica. Ar fi foarte comod când am putea zice în regimul constituțional: un an au fost unii, hai să punem acum alții în loc! Parcă lucrurile s-ar petrece numai în familie. Lucrurile se petrec în țară, se petrec în Europa!

Ce e drept, junele ministru de externe ne-a înveselit la prima sa aparițiune în această calitate, prin strigătul: să trăiască Maiestatea Sa Sultanul! Să trăiască sultanul dacă voiți, d-lor senatori, și Dumnezeul lui Mahomet să-i dea zile destule pentru ca să facă de acum înainte ceea ce d. ministru de externe (mi-e teamă, cam precipitat) o și luase drept lucru făcut.

Iacă, d-lor, încă o anomalie a situației. Dar acum trebuie să fiți obosiți de lunga discuție, dați-mi voie a termina cu cea din urmă anomalie, care mă face mai ales să vă vorbesc și să votez în contra proiectului de adresă.

D-lor, pe mine unul, vă mărturisesc, m-a surprins cum de nu s-a relevat, în concertul de mulțumiri generale asupra împăcării cestiunii din urmă, următorul fapt straniu, care trebuia să ne pue pe noi, Senatul întreg, în cea mai completă nedomirire. Ministerul acesta care nu ne-a contrasemnat mesagiul, dar asistă la dezbaterile noastre asupra răspunsului la mesagiul altora, ne-a făcut însă un alt fel de mesagiu.

Dumineca trecută am asistat la Palat noi toți, Senat, Cameră, Înaltele corpuri și printr-o specială invitare a M. S. Regelui, au asistat și foștii miniștri din toate partidele, la

solemnitatea investiturei noului mitropolit primat. Cu această ocazie după ce s-au citit actele oficiale de mult stabilite ca precedent, de astă dată, ca nealtădată, M.S. Regele a adăogat un discurs Precum ziceam, că nu semnătura regelui pe un mesagiu ne face să discutăm mesagiul, căci Regele este indiscutabil, ci numai contrasemnătura miniștrilor, tot așa nu faptul că Regele a rostit acel foarte important discurs, m-ar autoriza să-l discut înaintea d-voastre. Dar nu erau cuvintele M.S. oarecum personale. Ci acel discurs a fost citit de pe un act scris, care se afla în păstrarea d-lui ministru-prezident. Vă aduceți aminte, că înaintea noastră d. ministru-prezident a prezentat actul M.S. Regelui spre cetire, este dar un act de guvern, și ca act de guvern pot să vorbesc de el. În acest act iată cum se califică momentul acestei investituri:

> „Investitura mitropoliților și a episcopilor este un act totdeauna înconjurat de o mare solemnitate; de astă dată însă, această ceremonie dobândește o deosebită însemnătate, căci ea s-a săvârșit nu numai în fața S-tului Sinod, a Corpurilor legiuitoare și a autorităților constituite, ci și a tutulor fruntașilor țărei, cari au închinat puterile și râvna lor la ridicarea și întărirea Regatului. Aceasta este o scumpă mărturisire că toți se întâlnesc într-un singur gând, într-o singură voință, de câte ori se prezintă mari cestiuni naționale, când Patria are nevoe de concursul tutulor fiilor săi.
>
> Privesc dar cu deplină încredere în viitor, sigur fiind că prin unire vom înfrunta de-a pururea toate greutățile, vom înlătura toate primejdiile".

Este dar o cestiune națională de mare însemnătate, care dă prilej regelui și guvernului de a întemeia pe această unire a fruntașilor țărei încrederea în bunul mers al României în viitor. Nu se poate mai solemnă afirmare.

Dar curios s-a petrecut acest act. D. Sturdza în ziua cu „să trăiască Sultanul", nu în ziua cu demisiunea d-lui Dimitrie

Ghica din prezidența Senatului și când se prevedea că șeful Partidului Liberal-Național nu va putea fi ales prezident al acestui Senat...

Voci. De ce anticipați?

D. T. Maiorescu. Ne dăm întâlnire asupra acestui fapt cu d-voastre și atunci vom vedea greutățile și disidența.

Curios s-a petrecut acel act solemn. Onor. d. D. Sturdza, până acum încă șef al Partidului Liberal și cred că viitor prezident al Senatului...

O voce. Aceasta este treaba noastră.

D. T. Maiorescu. Dar este și clarificarea situației politice. Așadar, onor. d. Sturdza vă amintea – ce minunat este d. Sturdza în cercetările sale istorice și în silințele sale academice; mare merit are în această parte a activității sale neobosite, o recunosc în toată sinceritatea și o vor recunoaște și timpurile viitoare – d. Sturdza vă amintea că d-sa, ca om învechit în trebile țărei, a asistat la mărețele acte istorice din trecut: la proclamarea Prințului Cuza, la proclamarea Prințului Carol în 1866, împreună cu d-sa am asistat și noi mulți la proclamarea Regatului; toate aceste acte, ca și actul de dumineca trecută, sunt acte naționale, trepte pe cari s-a urcat statul român la situația lui de astăzi. Aceste acte au fost săvârșite prin conlucrarea tutulor partidelor.

Dar unde este deosebirea? La Vodă Cuza în 1859, la Prințul Carol în 1866, la Regatul din 1881, fiindcă avem sistemul constituțional, Camera și Senatul oglindeau exact opinia și simțimântul țărei reale și prin urmare acea conlucrare a tutulor partidelor se efectua în parlament.

Vă aduceți aminte când s-a proclamat Regatul, a venit în numele partidului opus d. A. Lahovari în Cameră și în Senat d. G. Gr. Cantacuzino, și au aclamat acest act, în unire cu guvernul și cu majoritățile liberale.

S-a zis atunci: noi care suntem în minoritate dăm acestui act frumoasele cuvinte ale d-lui Lahovari un element

prețios pentru întreaga lui valoare, îi dăm unanimitatea voturilor în parlament.

Dar duminica trecută cum se petrec lucrurile?

Vorbește M.S. prin actul ce i l-a prezentat d. ministru-prezident și duminica trecută de unanimitatea tutulor partidelor; dar vorbește în Palatul Regal, care este deasupra partidelor. În parlament n-ar fi putut vorbi așa, fiindcă astăzi toți capii partidelor opuse d-voastre, cei mai mulți fruntași ai țărei sunt afară din parlament. Și atunci ce mai reprezintă parlamentul astăzi? Cestiunea fundamentală a zilelor din urmă, asupra căreia Regele și actualul guvern ne atrag atenția ca fiind o mare faptă națională, care ne îmbărbătează pentru viitorul țărei, cum s-a rezolvit? Ministrul-prezident a luat întâi asentimentul d-voastră, majorității, foarte bine. Guvernul s-a adresat și la opoziția din parlament. Mi-au făcut onoare doi din miniștri să vorbească și cu mine, infimă minoritate aici în parlament, asemenea bine. Dar pentru ca să făptuiască actul însuși, să-și ție linia de conduită pașnică și patriotică întru liniștirea societății și a bisericei, d. ministru-prezident cu un picior s-a sprijinit pe parlament și cu celălalt a trebuit să alunece în ulița bisericei Amza, în casa privată a d-lui Lascar Catargi, și dintr-o casă privată a cules o parte hotărâtoare pentru întregirea și săvârșirea actului național!

Și acum vă întreb:

Ce mai însemnează parlamentul? Suntem sau nu reprezentarea reală și întreagă a opiniei publice din țară? Sau suntem numai un fragment, care la actul cel mai însemnat al momentului actual a trebuit să se completeze de aiurea?

Eu unul și cei uniți cu mine în aceeași direcție, nu am contestat niciodată legalitatea parlamentului. Nu am făcut ca alții, nu am imitat nici pe unii prieteni din Partidul Conservator, nici pe adversarii din Partidul Național-Liberal, de a părăsi vreodată ostentativ parlamentul, sau de a mă asocia la acele ieftine critice după alegeri, cari contestau legitimitatea majorității alese din partidul opus. Orce Cameră și Senat, odată validate, sunt expresiunea legală a țării. Necontestabil ați fost și d-voastră expresiunea legală a țării, când ați venit acum un an la începutul legislaturii. Sunteți și astăzi o expresiune legală, însă cu întrebarea de conștiință, dacă, după cele petrecute, mai sânteți expresiunea reală a opiniunii publice în momentul de față?

Grea întrebare, o recunosc. (Murmure.)

Dar, d-lor, vă rog, aduceți-vă aminte, că dizolvările de Cameră și de Senat nu se întâmplă întotdeauna în urma unui conflict cu guvernul. Se întâmplă, ce e drept, adeseori, după un conflict, un vot de neîncredere dat unui minister pune pe Coroană să aleagă între minister și parlament și sau să păstreze parlamentul și să concedieze ministerul, sau să păstreze ministerul și să facă un nou apel la țară.

Da. Dar se întâmplă dizolvări de Cameră și de Senat fără conflict, atunci când intervin după momentul alegerii acelei Camere și Senat, evenimente neprevăzute și destul de importante pentru ca în conștiința oamenilor politici să se pună întrebarea: mai reprezintă, față cu schimbarea împrejurărilor, actuala reprezentanță legală, opinia reală a țării?

Astfel, când sub ministerul Brătianu parlamentul ales, reprezentanța legală a țării, având toată încrederea în minister, a văzut că s-a întâmplat un mare eveniment neprevăzut în momentul alegerilor și înăuntru celor patru ani ai legislaturii obicinuite, că s-a întâmplat războiul contra Turciei, că în urma participării noastre victorioase la acel război, mai ales aclamată de tot parlamentul, a venit necesitatea de a ne pronunța asupra Tractatului de la Berlin și a anexării Dobrogei (cestiuni de cari nici nu se putea visa măcar în timpul când s-a făcut alegerile), evident că a trebuit să intervină o dizolvare a Corpurilor legiuitoare și o întreagă reformă constituțională, și aceasta în bună înțelegere. Pentru ce? Pentru că în bună înțelegere între guvern și majoritate s-a constatat că a intervenit un eveniment

neprevăzut și destul de important ca să necesiteze apelul la țară. Nu e așa?

Apoi, d lor senatori, evenimentul important și neprevăzut pe care l-a provocat șeful partidului d-voastră în trecut a zdruncinat opinia publică a țării, așa încât lucrarea ministerului actual de a fi ridicat greutatea și de a fi liniștit opinia publică, a devenit o faptă națională și a produs al doilea eveniment important.

Căci modul cum actualul guvern a rezolvit cestiunea – și eu cred că a rezolvit-o bine – a necesitat consimțirea tuturor partidelor; însă pentru aceasta d. ministru-prezident a trebuit să se ducă afară din parlament și să intre într-o casă privată: numai prin conlucrarea d-lui Lascar Catargi, a de d-voastră urgisitului d. Take Ionescu și a altor fruntași afară din parlament, s-a putut înfăptui actul, pe care d-voastră înșivă îl numiți un eveniment național.

Nu aprobați procedarea extraparlamentară a actualului guvern? Atunci dați un vot de blam ca să se retragă.

Aprobați procedarea guvernului precum ați aprobat-o? Atunci nu puteți înlătura îndoiala, dacă parlamentul mai este astăzi exacta și completa reprezentare a voinței naționale.

Urmarea neapărată a situației, în care v-ați pus, este sau dizolvarea parlamentului sau retragerea guvernului.

D. M. Schina. Pozitiv.

D. T. Maiorescu. Ah! D-lor, știu că un corp odată pus în mișcare poate continua câtva timp mișcarea, și numai prin inerția lucrului, fără altă forță. Dar cred că este izbită la rădăcină încrederea ce o mai poate avea țara în parlamentul actual. Vom mai duce o viață ofilită și slăbită până la istovire; dar nu vom mai putea avea vigoarea, care se întemeiază numai pe simțimântul și pe siguranța că suntem adevărată reprezentare a opiniunii publice.

N ați fost reprezentanții opiniunii publice în actul cel mai solemn al acestor zile, ce mai puteți fi de-acum înainte!

Pentru câteva reparări de legi sociale, aceasta se poate și nici nu se întreabă, dar nu mai sunteți în raporturi normale cu țara.

Este o anomalie acest fel de funcționare a unui corp reprezentativ, și este o anomalie și Adresa la Tron a acestui corp. Și dacă în anul trecut, cu acceaș ocazie solemnă, am început prin a constata anihilarea în mijlocul d-voastre a infimei opoziții, îmi pare rău că trebuie să sfârșesc în anul acesta prin a constata anihilarea unanimităților parlamentare.

De aceea votez în contra proiectului de adresă.

117

Contra Adresei. Simțimântul dinastic în popor. Atitudinea d-lui Sturdza în chestia națională. Care cuvinte ale Regelui se pot discuta? Slăbirea autorității d-lui Sturdza

(Ședința Senatului de la 4 dec. 1897)

MINISTERUL DIN ACEL TIMP:

Dimitrie A. Sturdza, prezident și externe,
Anastasie Stolojan, domenii,
Mihail Pherekyde, interne,
G. C. Cantacuzino (Rifoveanu), finanțe,
General Berindei, război,
Spiru Haret, culte și instrucție publică,
Ion I.C. Brătianu, lucrări publice,
Alexandru Djuvara, justiție

Domnilor Senatori,

Înțelegeți bine că nu un membru al opoziției va interveni în discuția deșteptată între onor. d. Costescu-Comăneanu și onor. d. Constantinescu

Vom lăsa d-nului Costescu-Comăneanu rolul de a califica de „decepțiune" activitatea dezvoltată în prima sesiune a dv. sub ministerul d-lui Sturdza, și vom lăsa d-lui Constantinescu rolul de a califica de un fel de „răpaos dominical" activitatea

pe care ați dezvoltat-o în a doua sesiune sub ministerul d-nului Aurelian. (Ilaritate.)

Mă voi mărgini să vorbesc de obiectul propriu al discuției noastre, care este proiectul de adresă.

D-lor senatori, dați-mi voie să încep puținele mele observări asupra acestui proiect printr-o observare literară. Pentru un om, care din când în când ține și el condeiul în mână, tentațiunea la observații literare în împrejurările de față ale Senatului este așa de mare încât nu poate scăpa de ea. În adevăr, acest înalt corp legislativ al Regatului român are prin vicisitudinea întâmplărilor politice rara favoare de a fi astăzi prezidat de un cunoscut și recunoscut autor român, de un reprezentant al literaturei novelistice, și-mi aduc aminte cu fericire de serile din „Junimea" de la Iași, când eminentul nostru prezident ne-a citit primele scrieri ale d-sale *Fluerul lui Ștefan* și *Privighetoarea Socolei*, și când societatea noastră a primit – cum să zic? – un fel de *asigurare națională*[1] că literatura poveștilor se va dezvolta de acum înainte mai cu temei și la noi.

Cu un asemenea prezident în fruntea noastră, iar în fruntea băncii ministeriale cu un prezident al consiliului, al cărui merit principal, după mine, este de a fi secretar general al Academiei Române, cum voiți ca un om de litere să nu fie tentat la o observație literară?

Observarea este următoarea. Într-o adresă, care în intenția noastră a tutulor vrea să fie o adresă de omagiu, este neobișnuit ca să înceapă fraza cu un cuvânt neplăcut, cu un cuvânt sinistru. Proiectul de adresă începe cu cuvântul „îngrijirea". Ce este drept, câteva aliniate mai târziu tot în primul pasagiu zice: „cele dintâi dar cuvinte ale Senatului vor fi cuvinte de

[1] Prezident al Senatului era d. Nicu Gane, în acelaș timp agentul pentru Iași al societății de asigurare „Naționala"

mulțumire către Cel Atotputernic că a înlăturat de la noi durerea grelelor încercări".

Da, așa se cuvenea să înceapă în adevăr Adresa, și numai după asemenea cuvinte de mulțumire către Cel Atotputernic se putea pune și îngrijirea. A începe o adresă de omagiu cu cuvântul „îngrijire" este o nepotrivire literară.

De altmintrelea, cu această modificare, ne asociem cu toții la pasagiul întreg, fiindcă d-lor, cu ocaziunea grelelor împrejurări, pe care le amintește d. raportor, s-a manifestat în țara aceasta un fapt de cea mai mare însemnătate.

O știam cu toții că Regele însuș este înrădăcinat în țară, și că mai ales în urma războiului, și în parte și grație prudentei conduceri a afacerilor publice prin d. Ioan Brătianu, care știuse să facă din partidul d-voastră, multă vreme îndoios, un partid de guvernământ monarhic, însuș monarhul actual era identificat cu tot viitorul, cu toată siguranța acestei țări. Dar nu este numai monarhie, ci este monarhie ereditară la noi. Iar dacă ideea de ereditate dinastică era recunoscută numai de oamenii politici, sau dacă era simțită și de popor, această siguranță nu o aveam încă și nu o puteam încă avea, fiindcă simțimântul popular nu avusese prilejul de a se manifesta. Spre onoarea maturității politice a poporului s-a văzut cu prilejul grelei îmbolnăviri a Principelui moștenitor și a îngrijirilor ce au cuprins familia regală și pe toți oamenii noștri politici în primăvara și vara aceasta, s-a văzut că și poporul în toate straturile lui până la cel din urmă om din mahala și la cel din urmă om din sat, simte pericolul și durerea și de astă dată s-a manifestat cu putere, că nu este identificat cu poporul numai monarhul de acum, ci este înrădăcinată în inima poporului și ideea monarhiei ereditare în persoana moștenitorului Coroanei. Foarte bine dar face d. raportor, când pune în proiectul de adresă acele cuvinte de adâncă mulțumire, la care ne asociem cu toții.

Dacă totuș d. raportor a început redactarea d-sale cu cuvântul *îngrijire,* se vede că a făcut-o involuntar, și simțimântul inteligentului nostru raportor este explicabil. Literaricește nu vine bine, dar poate în situația politică a Senatului venea foarte firește cuvântul îngrijire mai întâi de toate.

Că trebuie să fie îngrijire, se vede, d-lor, și dintr-un fel de disproporție a Adresei. Un mare paragraf, ca răspuns la cel dintâi paragraf al mesagiului, despre însănătoșirea Prințului moștenitor. Foarte bine. Apoi un mare paragraf ca răspuns la tot așa de lungul paragraf din mesagiu, în privința relațiunilor exterioare. Foarte bine. Dar apoi, când mesagiul ne vorbește mai ales și chiar în trei sferturi ale lui despre diferitele proiecte de legi interne, prin o neobișnuită scurtime, care merge până la lipsă de politeță, raportorul dv. despre aceste trei sferturi din mesagiu vorbește numai în câteva cuvinte aruncate cu de-a sila în trei rânduri de tipar, și tractează *en gros* toate acele proiecte cu vorbele: *vom lua asemenea îndeaproape cercetare proiectele* – care proiecte? nici nu mai vorbește de mesagiu – *proiecte ce guvernul Majestății Voastre va supune deliberării Corpurilor legiuitoare.* Ba bine că nu! Firește că, dacă guvernul supune Corpurilor legiuitoare ceva proiecte, trebuie să trecem în secțiuni și să le luăm de bine, de rău, în cercetare. Nu era vorba de aceasta. Era vorba de proiectele anunțate în mesagiu, dacă răspundem la mesagiu.

Dar aici are o scuză legitimă onoratul și inteligentul raportor. Ce era să vorbească d-sa de proiectele de mesagiu, când, înainte de a-și fi făcut raportul, d. ministru de interne le desființase cu un singur cuvânt. Eu credeam că a fost numai o scăpare de vorbă din partea d-lui ministru de interne, dar fiindcă văd că inteligentul nostru raportor se întemeiază pe aceasta și nici nu mai vorbește de toate proiectele din mesagiu, înțeleg că este un sistem.

Care e precedentul ce binevoiește actualul guvern liberal să-l introducă în moravurile noastre parlamentare?

D. Pherekyde, care e un admirabil ministru pentru opoziție, deschis la vorbă, de o minunată sinceritate, spuindu-ne tot ce-i trece prin adâncul inimei, vorbind de toate, de duel, de înfrânarea presei cu ocaziunea duelului, de influența Alianței israelite cu ocaziunea devastărilor, de cererea de credite pentru despăgubiri cu ocaziunea proiectului de lege al d-lui general Berindei, ne-a destăinuit iarăș inima d-sale și ne-a spus că proiectul generalului Berendei este o „ficțiune".

Și care este atunci precedentul?

În mesagiu s-a anunțat acest proiect de lege; mesagiul e subscris de toți miniștrii și se pune în gura suveranului, ca el însuși venind în mijlocul nostru în Parlament să rostească ceea ce ați pregătit d-voastră și anunțați țării ca un program legislativ. Și sub ministerul d-voastră se poate întâmpla ca Maiestatea Sa Regele să vie să ne anunțe nouă în mod solemn că făcând parte din programul legislativ un proiect, pe care ministrul îl trimesese chiar înainte de a vorbi Regele deputaților și senatorilor, pe care apoi ministrul de interne, când vine incidental vorba de el într-o interpelare, îl tractează de ficțiune, fiindcă n-ar fi trecut încă prin consiliul de miniștri?

Vasăzică, în mesagiul contrasemnat de guvernul liberal de astăzi se trec proiecte de legi cari nici n-au trecut prin consiliul de miniștri? Se pun în mesagiu câteva rânduri din partea unui ministru, câteva altele din partea altui ministru, și prezidentul consiliului nu știe ce cuprind aceste proiecte? Și un coleg al d-lui ministru de război pune pe ministrul de război în situația penibilă de a auzi zicându-i se că proiectul său de lege este o ficțiune? Acesta este precedentul d-voastră constituțional? Dacă este cu aprobarea majorității dv., să fie bine știut că noi, opoziția, ne inscriem în contra acestui precedent, pe care nu-l găsim nici de demnitatea Regelui, nici de demnitatea guvernului, nici de demnitatea parlamentului. Precedentul corect este, ca un proiect de lege anunțat prin mesagiu să fie un proiect de lege trecut sau presupus trecut prin consiliul de miniștri și însușit de ministerul întreg. Orce altă procedare este o erezie parlamentară.

Înțeleg însă că față cu asemenea declarațiuni ministeriale, raportorul d-voastră să nu mai poată vorbi de proiectele de legi anunțate în mesagiu și să le treacă sub tăcere în acele anodine rânduri din adresă.

Domnilor, dacă suprimăm dar din discuțiunea noastră trei sferturi din mesagiu, precum ne invită d. raportor; dacă ne asociem cu toții la partea întâi, la omagiul adus Dinastiei, ce mai rămâne în acest proiect de adresă? Rămâne numai paragraful relativ la politica externă, și este lucru curios, că de astă dată adresa, așa cum este concepută de raportorul majorității, ne impune ca singur subiect discutabil politica externă a guvernului actual.

Am asistat la deschiderea solemnă a parlamentului, sunt acum 10 zile. Este totdeauna un act însemnat, când vine șeful statului acasă la noi, în parlament, și se pune în contact personal și imediat cu reprezentanța legală a țării. Este prima atmosferizare politică, când suveranul, înconjurat de miniștrii săi, în fața miniștrilor străini, în fața capilor administrațiunii interne, în mijlocul nostru, ia atingere cu mandatarii națiunii.

Dar ce se poate vedea în această atingere? Maiestatea Sa citește, dv. ascultați, și unde se încălzește parlamentul, acolo d-voastră aplaudați, și din căldura aplauzelor se simte uneori momentul politic.

A fost foarte cald aplaudat pasagiul relativ la însănătoșirea Principelui moștenitor, și când d. raportor îl parafrazează în proiectul de răspuns, tot Senatul se va asocia la această parte a adresei.

A mai fost cald aplaudat următorul paragraf din mesagiu:

> „Nu pot să nu amintesc cu recunoștință grațioasa atențiune a Majestății Sale Împăratului Rusiei care a binevoit a Mă saluta prin un trimis extraordinar în a doua Mea capitală".

Și aici ne vom asocia cu toții la parafraza din proiectul de adresă.

Și cum să nu ne asociam, d-lor senatori, când acel trimis extraordinar al împăratului Rusiei – l-am văzut și eu la solemnitatea de la Iași – a asistat acolo, în mijlocul nostru, la serviciul divin celebrat pentru sfințirea palatului Universității, salutând astfel edificiul unui institut de liber învățământ în acelaș oraș, unde cu de abia vreo 50 de ani în urmă Mihail Kogălniceanu (și el însuș după legile naturei ar mai fi putut fi acolo între noi) la 24 noemvrie 1843, de curând venit de la studii din Berlin, ținuse prima sa lecțiune asupra istoriei naționale în Academia Mihăileană, dar unde fie după insistențele, fie numai de teama consulului rusesc de atunci, speriat de ideea unei istorii naționale, Mihalache Sturdza Vodă a oprit continuarea cursului, așa încât acea lecțiune de introducere a fost prima și ultima lecțiune de istorie națională, pe care a ținut-o Kogălniceanu la Iași. Aceasta s-a petrecut la 1843, și acum, la 1897, vedem pe trimisul aceleiași Rusii salutând noul edificiu al liberei Universități române chiemate mai ales să cultive studiul limbei și istoriei naționale, și ne dăm cu mândrie seamă de progresul făcut de statul român de la Mihalache Sturdza Vodă până sub domnia Regelui Carol I. (Aplauze.)

Iacă de ce aplaudăm cu aceiaș căldură pasagiul din răspunsul adresei la acel alineat din mesagiu.

Dar, d-lor, dacă aceste două explozii de aplauze au fost semnificative, trebuie să vă aduceți aminte, d-voastră, care ați fost față la deschiderea sesiunii, și de momentul în care M.S. Regele ne-a cetit următoarele cuvinte din mesagiu:

> „Am ținut să reînoesc în anul acesta expresiunea simțimintelor mele de prietenie și de venerațiune ce am avut totdeauna pentru Maiestatea Sa Împăratul și Regele Francisc Iosif (împărat și rege, care cu puține luni mai înainte fusese în mijlocul nostru, salutat cu venerațiune de toți cetățenii Capitalei și la a cărui amintire prin urmare ar fi fost natural să se încălzească parlamentul). – Și constat, continuă mesagiul, cu o vie satisfacțiune primirea strălucită ce Ni s-a făcut, Reginei și Mie, în capitala Ungariei".

O tăcere mormântală a întregului parlament a subliniat acest pasagiu – lucru, nemaipomenit!

Nici unul din majoritatea d-voastră, d-le prezident al consiliului, n-a avut curagiul să aplaude.

Acum d. raportor parafrazează cu aceiaș căldură acest pasagiu; dar față cu tăcerea mormântală a parlamentului eu mă întreb: ce însemnează nemaipomenitul incident? Și, fiindcă politica externă e singura parte politică în proiectul dv. de adresă și fiindcă tocmai aici s-a semnalat din primul moment, în care Regele a avut contact cu reprezentanții țării, atmosfera majorității prin tăcere: sunt silit să vorbesc și eu de situația d-lui ministru-prezident în privința politicei externe și să caut a explica ceea ce pare așa de straniu și de extraordinar în acel penibil moment al cetirii mesagiului.

D-lor, iată explicarea ce o pot da și pe care o pun sub controlul dv., și voi fi mulțumit, când voi fi întrerupt de cineva din majoritate și rectificat. Eu voi retrage imediat orce cuvânt, care va fi contestat de cineva din majoritate.

Trebuie să fie o situație îndoioasă, în care se află actualul ministru-prezident și ministru de externe față cu o parte a politicei externe.

D. ministru-prezident Dim. A. Sturdza. Vă întrerup din capul locului; nu este absolut nici o situațiune îndoioasă. Prin urmare, premisa dv. de la început este greșită.

D. Titu Maiorescu. Retrag cuvântul *îndoios* în aplicarea generală și-l mărginesc zicând: trebuie să fie o parte care, deocamdată pentru *mine numai*, este îndoioasă în situația d-lui ministru de externe, și va rămânea să vedem după câteva minute, dacă această îndoială va fi împărtășită și de ceilalți membri ai Senatului, de chiar membrii majorității (căci de unanimitatea de la începutul legislaturei nu se mai poate vorbi astăzi în Partidul Național-Liberal).

Îndoioasă zic eu deocamdată numai pentru mine, fiindcă la acea primire strălucită, de care ne vorbește și domnul raportor că ar fi fost în capitala Ungariei, se mai adaogă o strălucire, de care nu vorbește d. raportor. Pe când cu câteva zile mai înainte a mai fost o primire a împăratului Germaniei la Buda-Pesta și acest împărat era însoțit de ministrul său de externe, precum și împăratul Austriei era însoțit de ministrul său de externe, și pe când la primirea regelui nostru Carol împăratul Austriei era asemenea însoțit de ministrul său de externe, contele Goluchowski: la această din urmă primire a Regelui nostru strălucea ministrul nostru de externe prin absența sa.

D. colonel Budișteanu. Și bine a făcut.

D. Maiorescu. Apoi firește! Eu am zis *strălucea*, mai bine cum s-o calific? (Ilaritate.) Aceasta nu este o contrazicere. (Ilaritate.)

Dacă am zis *strălucea*, eu, care nu am pătrunderea acelui onor. domn care m-a întrerupt, cu slabele mele mijloace de a pricepe lucrurile, am găsit totuș în această absență ceva neobișnuit și, cum sunt opozanții curioși, m-am întrebat: ce poate fi la mijloc? Și după ce am mai constatat și tăcerea dv. la 15 noemvrie când cu citirea mesagiului, atunci mi-am zis: este o datorie politică să ne dăm cu toți seamă, ce poate fi la mijloc.

Eu, d-lor, cred că este aceasta:

Partidul Național-Liberal, îndată ce și-a ales șef pe actualul ministru-prezident, a văzut acțiunea astfel împrospătatului partid începând printr-o atitudine foarte pronunțată și foarte importantă a acestui conducător al d-voastră în ceea ce se numește chestia națională.

Dezbaterile Senatului, cari până atunci erau ca toate dezbaterile noastre obișnuite, au câștigat deodată un răsunet puternic în țara întreagă, un răsunet care a trecut peste limitele țării, un răsunet adânc dincolo de Carpați, și toți aveam simțimântul, că o mare chestie a fost ridicată de d. Dimitrie Alexandru Sturdza, o chestie în adevăr care, dacă se putea conduce mai departe așa cum o ridicase d-sa, explica pentru toți pentru ce dv. vă numiți, nu ca mai înainte Partid Liberal, ci Partid *Național-Liberal*.

Cel mai important act al unui partid, ca partid politic, se comitea atunci prin atitudinea șefului dv. Și poate cel mai important moment în viața d-sale politică a fost acela, în care a ridicat în Senat chestia transilvană.

Cu ce cuvinte?

Cred că veți fi mulțumiți să auziți din multele cuvinte ce le-a zis d-sa atunci, pe câteva, care le extrag din broșura ce a publicat-o și răspândit-o d-sa.

Firește, discursul era pentru d-sa destul de important ca să se lățească în toate părțile pământului unde este suflare de român, care știe să citească. Titlul broșurei este *Discursul d-lui Dimitrie A. Sturdza în ședința Senatului de la 9 și 10 decemvrie 1894*.

Și cu un an mai înainte, de-abia ales d-sa șef al dv., deșteptase chestia în Senat la 1893, și ministerul care era atunci, ministerul Lascar Catargi–Carp–Lahovari, fusese tractat de d-sa de *nemernic*, fiindcă în chestia națională nu se călăuzea de vederile d-sale „patriotice", care ca program de acțiune politică cereau: trebuie intervenit în statul vecin, sub forma unui samsar cinstit, ca să îmblânzească relațiunile ungurilor cu românii. Poate însă că la 1893 era numai un avânt de opoziție trecătoare, precum a și citat d-sa cuvintele lui Ion Brătianu: multe se zic în opoziție, care nu trec la guvern. Poate! Deși, d-lor, la chestia națională, la o chestie care înfierbântă capetele și inimile tinerimii întregi, la o chestie care face să se cutremure toată românimea de dincolo de Carpați, nu cred că s-ar cuveni vorba: în opoziție zici una și la guvern faci alta.

Și când șeful unui partid în opoziție atinge — nu zic agită — o asemenea chestie, aș dori să-mi spună vreunul măcar din reprezentanța actualei majorități din Senat, dacă anume această chestie se cuvine să fie printre acelea, care să le atingi

în opoziție pentru a le ignora când ești la guvern? Constat că suntem *unanimi* a zice *nu;* chestia națională, nu.

Oricum ar fi, în anul următor, tot cu această ocazie solemnă a discuției Adresei, șeful Partidului Național-Liberal, onor. d. ministru de externe de azi, revine, și acum revine pe larg. Numai de acest discurs de la 1894 mă voi ocupa, fiindcă era cel din urmă la rând, fiindcă era ținut 9 luni și jumătate înainte de a veni d-sa la guvern, așadar era ultima formă a convingerii d-sale politice ca șef de partid.

Iată ce zice onor. d. senator de atunci Sturdza la pagina 114 în broșura cu discursul – 114, vedeți cât este de lungă cuvântarea:

> „Cred că este de datoria noastră să nu evităm chestiunea națională, să ne uităm drept în fața ei și să ajutăm ca să nu se rezolve în contra românilor. Maghiarii neagă românilor toate drepturile cetățenești și toată existența lor ca națiune. Maghiarii persecută pe români în școală și în biserică. Maghiarii închid românilor toate căile de trai. Maghiarii persecută pe români în interesele lor particulare prin administrație și justiție. Maghiarii dărâmă casele românilor, cum au dărâmat casa lui dr. Rațiu. Cei cari au dărâmat casa au fost lăudați, poate și plătiți. Maghiarii asvârl pe români în temniță pentru nimicuri. Ați auzit de procesul ridicol contra unor domnișoare cari au purtat panglici tricolore cu colorile Transilvaniei, și contra cărora s-a cerut întemnițarea până la șease luni. Dar procesul *Memorandului* început *à froid,* cum zice francezul, după doi ani, și judecat numai de jurați maghiari! Dar aruncarea a atâtor români în temniță, cu toate că după *Memorandum* românii au fost liniștiți și nu au întreprins nici un act distrugător Regatului Ungariei, nici un act dăunător monarhiei austro-ungare! Maghiarii au făcut legi speciale de desnaționalizare și de maghiarizare pe cari le aplică cu o strașnicie sălbatică. Maghiarii pun pe români afară din lege. Iată faptele! Iată *status causae.* Există chestiunea de mult, dar acum ea a devenit acută din cauza legilor de desnaționalizare, și din cauza furiei cu care ele sunt aplicate. Maghiarii se asvârl asupra românilor ca să-i desființeze. A mers guvernul unguresc până acolo de a ridicat doctorului Rațiu dreptul său de advocat, cu toate că nu a făcut nici un fapt criminal, și că e numai un condamnat politic, precum a fost și Kossuth altădată. Prezintarea *Memorandului* la împăratul-rege este crimă. Nu este aceasta o nedreptate strigătoare la cer, a lua unui om, părinte de familie, pâinea sa și a copiilor săi".

Și într-un rezumat mai scurt, la pagina 103 și 104:

> „Se sugrumă dincolo o treime a neamului nostru. Iată cestiunea națională.
>
> Această treime a neamului nostru, care se sugrumă, strigă la cer de durere și de îngrijire. Ea strigă până la cer: nu se poate: Nu vrem să fim sugrumați! vrem să rămânem români.
>
> Iată cestiunea națională. Glasul românilor în pericol trece peste Carpați în valea Dunărei și ne înfiorează pe toți. Iată cestiunea națională!
>
> Și noi să ne închidem ochii? Să ne închidem urechile? Să ne închidem inimile? Să ne închidem cugetările? Să devenim o bucată de piatră neînțelegătoare?
>
> Iată cestiunea națională. Puteți d-voastră să o înlăturați numai cu fraze diplomatice?
>
> Nu puteți!
>
> Atunci e de datorie să spuneți clar maghiarilor cum stau lucrurile".

D-lor, aceasta era atitudinea șefului Partidului Național-Liberal când? Acum 30 de ani? Acum 20 de ani? Acum 10 ani?

Parcă nu vă vine să credeți: era acum abia 3 ani!

A, d-lor! Firește, omul înaintează în vârstă, se cumințește și se schimbă în multe priviri, și cine ar putea imputa cuiva dacă revine mai târziu, când este mai copt la cugetare, asupra erorilor tinereții? S-au văzut mulți oameni politici, cari în copilăria lor erau anarhiști și revoluționari, și ajungând la vârsta

matură, au devenit oameni de ordine, și chiar miniștri eminenți, s-a văzut contele Andrássy, după revoluția de la 1848–49 spânzurat în efigie, ajungând ministru de externe, sub acelaș împărat Francisc Iosif. S-a văzut. Dar cel puțin au trecut ani la mijloc, a trecut experiență, a trecut diferința de împrejurări la mijloc.

Dar aci? Aci nou alesul șef al Partidului Național-Liberal rostește în Senat de-abia acum 3 ani (împrejurările între România și Ungaria fiind identice atunci ca și acum) asemenea cuvinte în contra miniștrilor țării de atunci, în contra d-lor Lahovary și Carp, cari răspundeau: nu poate interveni un stat în afacerile interne ale altui stat.

Așa ziceau conservatorii atunci la guvern, așa au zis și acum în opoziție, și cred că exprim exact cugetarea d-lui Carp; de altmintrelea v-a indicat și d. Lascar Catargi ieri, că aceasta este atitudinea lor și astăzi în opoziție.

D. Sturdza atunci trata simpatiile miniștrilor pentru toți românii de platonice, și imputa guvernului *nemernicia* că sunt numai platonice, cerea nici mai mult nici mai puțin decât o intervenție de guvern în afacerile unguresti.

Alte state mult mai puternice nu au făcut-o! Căci este dreptul strict internațional, este conveniența, este *siguranța elementară de pace și de existență, mai ales pentru statele mici*, ca să se păzească principiul neintervenirii. Nu poți interveni tu guvern în afacerile interne ale altui stat! Nu trebuie să o faci, este un fel de crimă de trădare în contra siguranței statului tău dacă o faci. Și pe miniștrii români, care păzeau această regulă, acest principiu internațional, îi trata șeful Partidului Liberal de nemernici! Rusia încearcă pe față a desnaționaliza germanii din Curlanda. Niciodată puternicul Bismarck nu și-a permis să facă observațiuni Rusiei.

În Austria de astăzi, 10 milioane de germani strigă în contra cehizării lor, și numai slavizarea germanilor austro-ungari nu

poate să fie în interesul Germaniei. A îndrăsnit totuș un ministru de externe de la Berlin să zică un cuvânt despre aceasta, necum să intervie în Austria?

Așa aș fi vorbit și ieri, dacă mi-ar fi venit rândul să vorbesc, însă fără a da un document. Dar astăzi citesc în depeșele gazetelor de aseară că s-a făcut interpelare anume asupra acestui punt, în parlamentul german, și d. de Bulow a răspuns nu mai departe decât alaltăieri: nu se poate interveni în afacerile interne ale altui stat, orice chestie ar fi la mijloc, mai ales nu, când acel stat este în relații amicale cu noi.

Iacă regula fundamentală în relațiile internaționale.

Nu o știa aceasta d. Sturdza la 1894? Dar dacă d. Sturdza – vorbesc acum ca un simplu observator al lumei noastre politice – are o autoritate, nu numai în mijlocul d-voastre, dar și în mijlocul altora, și al nostru, o are tocmai fiindcă este în adevăr un cunoscător al istoriei, un cunoscător al actelor diplomatice, unul din puținii oameni în țara noastră care-și dă perfect seama ce este politica în Germania, în Austria, în Ungaria, în Rusia.

Când d. Sturdza, cu această autoritate în mijlocul d-voastre, și, – iertați-mă să o spun: singurul cu această autoritate în mijlocul d-voastre – (fiindcă de! d-lor, a fost dat Regatului român să vadă ca ministru de externe și pe d. Costică Stoicescu), așadar dacă vorbim de cunoscători de istorie și de relațiuni diplomatice, când d. Sturdza, singurul între d-voastre care are autoritate, când acest d. Dimitrie Alexandru Sturdza, în privința căruia vorbea d. Costescu-Comăneanu de un comitet de control, dar la aceasta nu o să-l poată controla nimeni dintre d-voastre, când d-sa vine în Senat și vă spune d-voastre asemenea cuvinte și atacă un guvern al țării cu vorba nemernic, așa de neparlamentară, dar cu atât mai caracteristică în energia ei brutală, ce trebuia să ziceți d-voastre? Ce trebuia să zică tinerimea? ce trebuiau să zică românii din Transilvania?

Trebuiau să zică: Se poate dar face o asemenea politică națională! Pe Lahovary îl tratați de fanariot în discursul acela; și Carp și Lascar Catargi nu știau ce fac, nu aveau inimă românească. Se poate face o altă politică; căci o spune d. Sturdza! Care suflare românească să nu-și fi zis: se poate face intervenire puternică în chestia națională. D. Sturdza e omul Partidului Național-Liberal, merge în fruntea aspirărilor și idealurilor naționale; d. Sturdza o spune, și trebuie să fie așa, căci d. Sturdza e cunoscătorul de lucruri istorice și diplomatice.

Și ca să nu fie îndoială, ca nu cumva să se creadă că vorbele d-lui Sturdza despre intervenirea internațională sunt numai vorbe scăpate în opoziție, ci sunt vorbe meditate, iată curioasele cuvinte ce le mai adaogă în acelaș discurs din Senat (pag. 105):

> „Să luăm aminte la o împrejurare foarte importantă, care se desfășură în cursul chestiunei naționale. Se vorbește despre uzurile parlamentare, amestecul în afacerile interioare ale altora. Nevoile oamenilor, ideile secolului sunt mai mari decât toate datinile, decât toate obiceiurile. Acestea au valoarea lor deplină și neștirbită, când lucrurile stau în liniște și ordine, dar când situațiunile ies din calea normală, atunci acele nevoi anormale își deschid calea. Astfel stă în circumstanțele de față".

Remarcați importanța vorbei? Vasăzică ceea ce credeam noi că e vechia siguranță internațională de raporturi, vine d. Sturdza și ne spune: nu e adevărat, s-au schimbat lucrurile! Acum, și în această împrejurare anormală, nu mai poate fi vorba de vechiul adagiu *nu te amesteca în afacerile interne ale altui stat!*

Mărturisesc, d-lor, că deja atunci îmi ziceam: dacă o spune d. Sturdza, trebuie să știe ceva cu această schimbare. Nu o știu eu; dar dacă nu o știu eu, o va fi știind d-sa, mai experimentat de o mie de ori decât mine, cu alte relațiuni decât mine. Poate că nu o știu d-nii Carp și Lahovary; dar tot bine că o știe d-sa.

Cum ar fi afirmat un om ca d-sa una ca aceasta, dacă nu o știa cu siguranță. Nu era în vârstă de 20 ani când a zis-o, era – slavă Domnului – de 60 de ani, în toată maturitatea d-sale intelectuală.

Dar chiar așa fiind, eu tot eram nedomirit. Căci și dacă s-ar fi schimbat regula aceea de intervenire, despre care de mult auzisem că e nestrămutată, tot îmi părea primejdios ca să începem tocmai noi să accentuăm o asemenea schimbare.

Se poate declama foarte frumos asupra chestiilor naționale, și ce frumos este stilizat pasagiul d-lui Sturdza ce vi l-am citit. Dar avem și noi câțiva unguri în țară, ciangăii de la Roman, avem bulgari în Dobrogea. Când d. ministru de culte face un regulament pentru școalele bulgărești din Dobrogea, aș vrea să văd pe guvernul bulgar îndrăznind să intervină ca un samsar cinstit în această chestie internă, pe care o regulăm noi pe teritoriul nostru cum credem că e mai bine! Și când impune d. ministru Haret limba română în școalele ciangăilor de la Roman, aș vrea să văd pe guvernul din Budapesta îndrăznind să se amestece în modul cum credem noi să administrăm școalele de pe teritoriul nostru, zicând că este pentru el chestie națională, după teoria cea nouă a d-lui Sturdza, că are drept să intervină!

Dar, d-lor, poate să se inventeze și chiar să fie alte chestii importante, cari să dea drept altor state să intervină, după teoria d-lui Sturdza.

Iată, de exemplu, două cuvinte, cari adesea sunt asociate: naționalitate și religiune! Când ar fi în chestie religia ortodoxă? O încurcătură mitropolitană? Și când se știe că este un stat foarte puternic, care-și atribuie misiunea de a veghea asupra ortodoxiei, noi, stat mic, noi să zicem că un stat are dreptul să intervină în afacerile interioare ale altui stat? Ar fi foarte periculos!

Și, d-lor, ca să nu rămână cea mai mică umbră de îndoială, că aci nu era în vederile d-lui Sturdza de la 1894 chestie numai de opoziție, ci chestie de guvern, vă citesc de la pag. 100 următoarele de necrezut cuvinte, rostite atunci de d-sa.

„Dacă chestiunea națională depărtează de la putere pe Partidul Național-Liberal, aș dori să știu cum acest partid face din chestiunea națională o armă de partid? Atâta minte avem și noi aceștia din Partidul Național-Liberal, cât și d-nii Lahovary cu ai săi, ca să alegem acele arme cari ne pot aduce la putere, iar nu pe acele cari ne depărtează de putere".

E clar, d-lor? Chestia națională, ridicată astfel de șeful Partidului Național-Liberal în contra guvernului de la 1894 care nu primea acest mod de a vedea, chestia națională pe temeiul necesității patriotice și internaționale de a interveni în afacerile interne ale Ungariei, este chestia sub drapelul căreia înțelege șeful Partidului Național-Liberal să vină și să se mențină la putere.

Nu e așa? Acesta este înțelesul cuvântării de la decemvrie 1894, și nu poate fi altul.

Ei bine, a venit la putere în octomvrie 1895. Ar fi crezut toată suflarea cinstită din țara românească că acum se face intervenire de samsar cinstit pentru drepturile românilor din Transilvania. Toată suflarea cinstită din România și Transilvania era convinsă că, dacă *bona fide* s-a înșelat cumva senatorul Dimitrie Sturdza, acum ministru-prezident; dacă în înflăcăratul său patriotism *bona fide* a văzut o posibilitate acolo unde, venind la guvern, s-a izbit de o imposibilitate; atunci nu d-sa va conduce guvernul național-liberal, ci d-sa personal va rămâne ca un mare patriot istoric în retragere, ca un punct luminos de amintire în idealul tinerimii, dar conducerea oficială și Ministerul de Externe îl va avea cineva din partid, care nu se angajase așa de solemn înaintea țării.

Sau mă înșel? Sau aprobă acest onor. Senat, înaintea căruia vorbesc, colegii din majoritate aprobă procedarea ca șeful d-voastră să vă vorbească, cum a vorbit în chestia națională, cu gândul dindărăt, ca să facă altfel de cum a vorbit, când va veni la guvern?

Nici unul nu poate aproba! Nici unul, d-le ministru-prezident, nu vă aprobă.

Ei, și pentru ca să stea la guvern (și dacă voia să continue bunele raporturi cu statele vecine, cari raporturi erau de interesul țării să fie continuate, nici nu putea fi altfel), a trebuit să *retracteze* afirmările din Senat, și le-a retractat la Iași prin următoarele cuvinte rostite în public ca program de guvern:

„În special, în chestiunea națională situațiunea noastră este clară și netedă. Avem să ne abținem cu toții de la orice act de agitație în afacerile interioare ale statelor vecine, și în special ale monarchiei austro-ungare".

Meșteșugul e aci în vorba „agitație". Firește, de *agitații* să ne abținem; d. ministru-prezident poate interpreta, că nici mai înainte nu vorbea de agitații, ci numai de „intervenire".

Dar vine îndată retractarea clară și precisă:

„S-a mai răspândit încă o vorbă, că ne amestecăm în afacerile interioare ale Regatului ungar. Nici aceasta nu este exact".

Dar ce trebuie să vă mai citez cuvintele de retractare ale d-lui ministru-prezident, cari poate îi erau impuse? D-voastră înșivă, d-lor senatori, faceți astăzi o patentă mărturisire asupra faptelor în contra d-lui Sturdza.

Iată ce zice raportorul d-voastră în proiectul de adresă: *„Această fericită situațiune a relațiunilor noastre exterioare se datorește politicei și prevederilor urmate cu stăruință de toate guvernele"*

Și când vorbește raportorul Senatului de politica prudentă în relațiunile noastre exterioare cu Puterile, este evident că nu înțelege mai ales relațiunile noastre cu Spania, Italia, Republica Franceză, cari sunt îndepărtate, ci înțelege îndeosebi relațiunile noastre exterioare cu Austria, Ungaria, Rusia, Statele Balcanice. Dacă dar raportorul d-voastră zice că relațiunile de bună politică au fost menținute de toate guvernele, aceasta însemnează că și guvernul d-lui Sturdza urmează absolut aceeaș

politică pe care a urmat-o în externe guvernul d-lor Lascar Catargi–Lahovary–Carp; și atunci cum rămâne cuvântul de *nemernic*, aruncat aci de d. Dimitrie Sturdza la 1894 în contra guvernului conservator?

Revenind acum la cuvântul „îndoios", de unde ne-a început discuția cu d. ministru-prezident și ministru de externe, conchid, d-lor, că este în adevăr *îndoioasă* situațiunea d-lui ministru de externe de astăzi.

Mă contrazice cineva afară de însuși d-sa?

Iată răspunsul Senatului, d-le președinte al consiliului!

D. Prezident al consiliului, Dimitrie A. Sturdza. Absolut nu.

D. Titu Maiorescu. Și acum, d-lor senatori, să relevăm un alt inconvenient al acestui lucru.

Este *slăbită* autoritatea actualului ministru de externe al Regatului Român.

Ce autoritate poate să mai aibă în relațiunile externe, d. Sturdza, când în chestia națională la 1894 vorbea cum v-am citit, și la anul 1895 se retracta cum v-am citit iarăși, și acum la 1897 zice însăș majoritatea d-sale din Senat, că politica d-sale externă este identică aceeaș cu a d-lor Lahovary și Carp.

D. Ilariu Isvoranu. Desigur că politica externă a fost totdeauna o continuațiune a politicei lui I. Brătianu.

D. Titu Maiorescu. Mulțumesc d-lui Isvoranu că mă întrerupe. Dacă acea politică externă a fost inițiată de însuși Brătianu, ar fi de discutat, dar nu importă acum. Pentru ce importă acum, ne putem înțelege ușor cu d. Isvoranu, că politica d-lor Carp și Lahovary este o continuațiune a politicei lui Brătianu în privința externelor sunt de acord. Însă ce ne folosește, d-le Isvoranu, acordul între d-voastră și mine, când rămâne celalt dezacord, adică: pentru ce șeful Partidului Național-Liberal de astăzi a tratat de *nemernici* pe oamenii cari au urmat aceeaș politică? Aceasta trebuia să-mi explicați d-voastră. (Aplauze într-o parte.)

Iată pentru ce nu are autoritate d. Sturdza, nu are autoritatea care ar dori-o s-o aibă ministrul de externe al Regatului Român în împrejurările de față.

În adevăr, ce o să creadă reprezentanții țărilor străine de un asemenea ministru de externe? El astăzi de pe banca ministerială ne spune că urmează aceiaș politică de neîntervenire, pe care a urmat-o și d-nii Carp–Lahovary. Mai știi ce va zice mâine, când va fi în opoziție!? Ce temei se mai poate pune pe asigurările d-sale?

Știrbita autoritate a d-sale în cele externe este diminuată și prin cele interne. D-lor, în privința celor interne, în cele câteva minute pe cari vi le mai răpește cuvântarea mea, mă voi călăuzi, pentru a le judeca, de chiar modul cum șeful Partidului Național-Liberal voia să fie judecate actele ministerului advers.

Pentru aceasta d-sa întrebuința două criterii.

În aceiaș cuvântare de la 1894 zicea (la pagina 92):

> „Politica guvernului (conservator) se rezumă în puține cuvinte: închinăciune în dreapta, închinăciune în stânga, închinăciune la toți, fiecăruia să-i facă după plac".

Un criteriu. Și-și începea discursul d-sale cu alt criteriu:

> „D-lor senatori", spunea d-sa, „Majestatea Sa Regele, într-o cuvântare de Anul Nou, la 1891, zicea: *Doresc din tot sufletul ca în anul acesta să fie liniște, pace și concordie*
>
> Nu se poate o dorință mai înaltă și mai frumos exprimată. Ea este un adevărat program de guvernământ. Să examinăm, dacă guvernul Majestății Sale a înțeles această dorință și s-a conformat ei"

Iată al doilea criteriu. Îmi fac numai rezervele mele în privința cuvintelor citate de șeful Partidului Național-Liberal dintr-o cuvântare a Regelui.

Întrucât Majestatea Sa Regele a zis aceste cuvinte într-o cuvântare de Anul Nou, fără contrasemnarea vreunui ministru, eu nu le pot invoca într-o discuție parlamentară. Neavând dreptul de a le critica, nu vreau să-mi dau dreptul de a le aduce

o ieftină lingușire. Dacă le citez, este numai fiindcă și le-a însușit actualul ministru-prezident și ca un criteriu al ministrului, nu al Majestății Sale Regelui, mă sprijin și eu pe ele.

Dar să începem cu primul criteriu.

„Închinăciune în dreapta, închinăciune în stânga!"

Așa făceau conservatorii, după opinia d-lui Sturdza.

D-lor, astea sunt vorbe. Este ceva curios în discuțiile noastre! Cu asa vorbe ne putem ataca unii pe alții până la nesfârșit fără nici un rezultat. Dacă este să avem vreun folos din discuțiile noastre, el nu poate rezulta decât din acele vorbe, fie zise de opoziție, fie zise de d-voastră, cari au un răsunet în chiar cugetul d-voastră. Toate vorbele mele câte n-au găsit un echo în convingerea d-voastră, au fost rău zise și aș dori să le șterg. Eu nu vroi să pun nici un temei decât pe vorbele cari află o aprobare în convingerea d-voastră intimă.

„Închinăciune!" Ce închinăciune a făcut guvernul Lascar Catargi în afară? Eu cred că nici una, d. Sturdza crede că multe. Această controversă nu se va termina niciodată și nu va fi folositoare, fiindcă fără argumente și fără fapte nu se poate produce nici o convingere. De aceea, dacă-mi permit să revin la acest fel de criteriu, o fac numai întru cât pot spera să aflu un resunet în convingerea d-voastră prin faptele ce le voi aminti.

D-lor, de ce ați strigat anul trecut „Să trăiască Majestatea Sa Sultanul"? Pentru beratul mitropolitului din Macedonia? Apoi beratul n-a venit nici până astăzi. Pe românește aceasta se chiamă *inchinăciune*. Să zic la dreapta? Hai la dreapta.

Anul acesta Ministerul de Externe al Rusiei și Ministerul de Externe al Austriei ne-a trimis o notă de laudă, și d. ministru de externe al nostru s-a grăbit să-i dea chitanță de bună primire. Să o numim *închinăciune la stânga!*

Acum vă felicitați de buna primire la Buda-Pesta. Să o numim închinăciune la Apus!

Vedeți, cum cuvântul de „închinăciune" se răzbună peste 3 ani!

Dar să trecem la criteriul al doilea și să sfârșim cu el „Pace, liniște și concordie", după acestea voia d. Sturdza să se judece valoarea unui minister.

Foarte bine! Cum stați d-voastră în cele din năuntru, cu pacea, liniștea și concordia? Sesiunea dintâi a fost foarte scurtă, de-abia budgetele și acea mare muncă, pe care a relevat-o cu atât talent d. Constantinescu. Dar parcă era și ceva neliniște și ceva lipsă de concordie? Eliminarea d-lui Fleva? Dacă era să-l eliminați îndată, de ce l-ați mai luat în guvern?

Onorabilul d. ministru Sturdza, în discursul d-sale.... îmi pare cel din urmă, de la Craiova?... Eu mă cam încurc în discursurile d-sale; în deosebire de Ion Brătianu, care era foarte prudent și foarte econom la vorbire și la scriere, actualul șef al Partidului Național-Liberal vorbește întruna, ba la înmormântări, ba la banchete, și a vorbit la atâtea banchete încât nu mai știu bine, la care banchet, dar îmi pare la cel de la Craiova, zicea: că programul d-sale este *iubire* și *adevăr*. Nu e vorbă, într-un alt discurs numise pe d. Fleva fiul *pieirei* – vorbă biblică! Dar asta nu face nimic. Iubirea tot iubire rămâne. Iubirea d-lui Sturdza. Cine se îndoiește? Vă aduceți aminte de Brătianu, demn și simpatic. Dar dacă e vorba de demnitate și de simpatie, apoi desigur d. Sturdza este cel mai bun urmaș al lui Brătianu! D. Fleva este fiul pieirei excepțional, ceilalți sunt fiii iubirei.

Dar pe vară, după închiderea primei sesiuni, s-a mai turburat iarăș iubirea d-lui Sturdza, s-a născut chestia mitropolitană. Ei, aceea a fost neliniștea.

A căzut guvernul Sturdza și a venit din rărunchii partidului alt guvern, presupun cu buna primire a șefului d-voastre, cu iubire și concordie. Dar trebuie să fi avut mare greutate acei miniștri aurelianiști, cu iubirea și concordia d-lui Sturdza, căci nu au putut-o duce; nu știu ce s-o fi petrecut, a fost printre culise, dar trebuie să fi fost ceva, căci nu văd astăzi alături de d. Sturdza pe nici unul din cei cari au stat alături de d.

Aurelian. Nu face nimic: iubire și concordie! Și liniște! Liniștea am văzut-o și mai dumineca trecută.

Am terminat, d-lor, conchid că autoritatea d-lui Sturdza, zdruncinată în afară, este micșorată și înăuntru. Partidul Național-Liberal sub conducerea actualului ministru prezident nu mai este ceea ce era acum doi ani când a venit la guvern.

De aceea, d-lor, pentru că am început cu observarea că nu este literaricește potrivit cuvântul „îngrijire" în fruntea adresei, dați-mi voie să recunosc la sfârșit, să fac amendă onorabilă d-lui raportor: îl găsesc foarte potrivit politicește. (Aplauze.)

118

Asupra legii învățământului secundar și superior prezentată de ministrul Spiru Haret. Împiedicarea unei discuții folositoare în Senat. Dorința de mai multă descentralizare și independență

(Ședința Senatului de la 17 martie 1898)

Domnilor Senatori,

Am cerut cuvântul și mi se dă foarte târziu spre a vorbi *pentru* luarea în considerare a proiectului de lege ce ni se prezentă (aplauze).

Noi – și aci pot vorbi în numele amicilor mei politici, foarte puțini la număr în acest onorabil Senat – noi privim un proiect de lege numai din punctul de vedere al interesului general, abstracție făcând de persoana și de partidul ministrului care-l prezintă, cu atât mai mult când e vorba de un proiect de lege, ca cel de față, relativ la reforma învățământului secundar și superior.

Voi căuta dar să examinez legea și voi avea onoarea să vă prezent câteva observații asupra ei cu toată nepărtinirea omenește posibilă, indiferent dacă proiectul poartă semnătura d-lui Haret, sau ar fi purtat-o pe acea a d-lui Pon., sau a d-lui Take Ionescu. Această atitudine de nepărtinire ne este cu atât mai înlesnită în cazul de față, cu cât proiectul de lege al d-lui Haret coprinde câteva idei principale, cari erau coprinse și în

proiectele anterioare, și rezumă așadar în mare parte ceea ce au gândit diferiții cunoscători ai trebuințelor școlilor din diferitele partide.

Conform acestui punct de vedere sunt pentru luarea în considerare a legii de față. În prima linie, fiindcă ea împlinește o lacună lăsată în legea din 1864, adecă prevede organizarea învățământului real în înțelesul actual al cuvântului. În al doilea rând proiectul introduce, precum și este necesar pentru a apropia școalele noastre secundare de nivelul celor occidentale, o mai mare adâncire a învățământului liceal prin întinderea lui la cel puțin opt ani. El înlătură totdeodată vechea formă a bacalaureatului și o înlocuiește prin forma mai potrivită a unui examen final la chiar liceul unde a studiat școlarul. El introduce o convenabilă serie de măsuri disciplinare pentru corpul profesoral. El înlătură greutatea, care până astăzi paraliza o mai bună recrutare a corpului profesoral secundar, adecă greutatea unui nenumărat și nerealizabil șir de concursuri sub forma legii de la 1879, și propune o altă procedură, niște examene colective dinaintea unor comisiuni permanente, în definitiv tot un fel de concurs cu note valabile pe doi ani. Proiectul caută în sfârșit (și aceasta va fi una din măsurile cele mai incizive pentru îmbunătățirea învățământului secundar) să împiedice nefericita specializare a profesorilor de gimnazii și licee, care a reclamat un prea mare număr de profesori la aceeaș școală cu o prea mare diversitate în propunerea obiectelor, așa încât s-a nimicit armonizarea și unitatea instrucțiunii liceale și s-a produs în capetele mijlociei școlarilor acea confuzie și insuficiență a judecății, care s-a constatat din ce în ce mai mult în rezultatele examenelor de bacalaureat

Iată, d-lor, lucrurile principale, ideile de reformă mai importante, cari ne fac să privim acest proiect de lege ca bine-venit, și cred că majoritatea celor ce se interesează de învățământul public va fi mulțumită să vadă astfel o asemenea lege votată, firește cu ceva îmbunătățiri în amănunte.

Ceea ce mai vine în favoarea proiectului, este și împrejurarea că actualul ministru al instrucțiunii publice este unul din cunoscătorii școalelor noastre și se bucură în corpul profesoral de mare considerație. Din partea unui adversar politic îl rog să primească această recunoaștere.

Dacă ar fi numai pentru atât, d-lor, aș putea termina aci vorbirea mea și vă mărturisesc că aș dori s-o pot termina aci. Dar mă aflu într-o poziție excepțională, excepțională prin Constituția noastră. Cum știți, pentru compunerea Senatului Constituția cere neapărat ca să fie în sânul lui reprezentate anume cele două Universități ale țării, și fiindcă în momentul de față cel ce vă vorbește e chiemat să reprezinte Universitatea din București, înțelegeți bine, că dacă vreodată această reprezentare se cuvine să se traducă printr-o participare efectivă la dezbateri, este atunci, când aveți în discuție tocmai un proiect de reformă a învățământului secundar, care are să pregătească pe studenți pentru Universitate.

Din acest punct de vedere sunt dator să vă vorbesc ceva mai mult asupra acestei legi, și nu am decât să-mi exprim părerea de rău că d. Poni, colegul meu de la Universitatea din Iași, lipsește din mijlocul nostru. Când am aflat despre alegerea delegaților d-voastră și despre constituirea comitetului lor sub prezidența d-lui Urechia, mi-am permis din considerațiile acum arătate să cer de la d-sa și de la d. ministru, ca prin adresă formală să cheme pe cei doi reprezentanți ai Universităților spre a asista la dezbateri. Comitetul delegaților a primit această propunere; am fost invitați și d. Poni a răspuns însă că nu poate veni.

Mi-am permis mai mult: când a ajuns discuția la învățământul superior, am cerut comisiunii ca să invite ultima manifestare electivă a Universității din București, pe nou alesul rector al acestei Universități, onorab. d. Grigore Ștefănescu, deoarece este din întâmplare și membru al Senatului

Comisiunea n-a găsit cu cale ca să îndeplinească această cerere.

Dar, d-lor, dacă rămâne astfel, în absența d-lui Poni, numai asupra mea sarcina de a îndeplini ceea ce cred că este o datorie constituțională pentru proiectul de față, permiteți-mi, în mod prealabil, să discut cu d-voastră o întrebare, de la care atârnă tot folosul acestor dezbateri și, îndrăznesc să adaug, chiar demnitatea Senatului, și în orice caz demnitatea acelora cari vorbesc asupra proiectului de față. Întrebarea este următoarea: se mai pot introduce amendamente, fie cât de puține, în acest proiect? Căci dacă nu se pot, vorbim degeaba. Iar a vorbi degeaba, cu de mai nainte știință că e degeaba, atinge demnitatea celor ce vorbesc și a Senatului întreg.

Nu putem vorbi în mod cuviincios sub impresia, sub atmosfera, că orice am vorbi noi, amendamente tot nu se vor introduce. Când, după Constituție, anume în Senat trebuie să fie cei doi reprezentanți ai Universităților țării, și când vine în dezbaterea Senatului – ce? legea de reformă a chiar Universităților țării, voiți ca anume în această lege, tocmai Senatul, tocmai corpul legislativ astfel compus după Constituția noastră, să fie un birou de înregistrare al celor votate în Camera de jos?

Dacă ar fi de înțeles – dar nici atunci n-ar fi bine – ca o dezbatere serioasă să se facă numai în unul din cele două corpuri legislative, iar în celălalt să se treacă numai așa *pro forma*, încă s-ar mai putea înțelege ca o lege de reformă a învățământului superior să treacă întâi prin Senat și de acolo să vină la Cameră cu presumpțiunea că a fost destul de bine examinată după competența anume cerută de Constituție. Dar să treacă o asemenea lege întâi în Cameră, să fie acolo în comitetul delegaților lung dezbătută și amendată peste ceea ce propusese comitetul delegaților, iar când vine la Senat, să se producă deodată simțământul îndărătul culiselor, că nu se vor mai primi amendamente, fiindcă nu le vrea guvernul: aceasta, d-lor, este lipsă de cuviință, o lipsă de corectitudine constituțională.

Onor. meu preopinent, d. Valerian Urseanu, se liniștise cu vorba d-lui ministru de culte, că, dacă vor fi amendamente justificate, se vor primi.

Ba bine că nu, onorate coleg! Aș vrea să văd pe un ministru, care să zică fățiș unui membru din Senat, că nu va primi nici un amendament. Dar este mod de a zice una și de a lăsa să se facă alta.

Și ieri, în nefericita, penibila discuțiune de ieri, foarte corect d. ministru de culte ne spuse: orice va hotărî Senatul pentru memoria mult regretatului și nouă tuturor simpaticului coleg Tzoni va fi primit de guvern. Dar venise o propunere din partea unui coleg al nostru, despre care suntem obișnuiți să știm că el cam exprimă dorințele guvernului; și atunci a început tocmeala asupra onorării răposatului, s-a făcut acel sinistru vot cu bile, și știți care a fost rezultatul...[1]

Ceea ce mă pune pe gânduri în privința soartei amendamentelor la legea de față, cu toate că opoziția la Senat nu face din această lege o chestie de partid, sunt două împrejurări foarte curioase.

Este mai întâi felul dezbaterilor, dacă dezbateri se mai pot numi, în comitetul delegaților. Vă spuneam că am asistat la discuția din comitet, firește într-un mod foarte discret; nu aveam nici un drept să propun vreun amendament, eu eram numai dator să asist și să prezint comitetului cel puțin un imprimat al Facultății de Științe din București, unde se arătau observările Facultății la acest proiect, observări provocate de chiar ministrul cultelor. Am citit, d-lor delegați, la fiecare articol propunerile Facultății de Științe. Mă așteptam să văd în comitetul delegaților vreo mișcare în sensul arătărilor Facultății, nimic! S-a trecut peste mai toate fără discuție. Și nici

[1] S-a respins la sfârșit, sub prezidența lui P. Orbescu, ridicarea ședinței propusă în semn de doliu, după ce guvernamentalul Zăgănescu ceruse numai întrerupere de 1/2 oră. Tzoni era liberal mai independent.

înşii delegaţii nu au propus amendamente, cu o singură excepţie. Un amendament, unul singur, s-a propus de d. Urechia pentru şcoalele normale superioare, şi d. Urechia care ne-a vorbit aci două zile, la comitetul delegaţilor n-a vorbit nici două minute, amendamentul s-a respins şi aci s-a încheiat tot! Iar onor. d. raportor ne spune, cu mare sinceritate, că dezbaterile au fost şi uşoare şi nu prea lungi (ilaritate). O asemenea procedură nu ştiu să fi mai existat la un proiect de importanţă.

O lege de vreo 114 articole, o lege ca aceasta de învăţământ, unde în Senat sunt reprezentanţi oficiali ai Universităţii, să nu reclame cea mai mică modificare? Dar aşa de perfectă este legea? Dar n-aţi auzit vorbind despre ea pe mult regretatul Tzoni, un partizan înfocat al guvernului, n-aţi auzit câte observări a făcut în contra ei? Nici un amendament!

Dar mai este o a doua împrejurare curioasă, şi aici am văzut ceva iar fără precedent. Dezbaterile în Cameră, acelea cari au să ne lumineze în mod mai practic asupra legii, amendamentele primite în Cameră şi motivările lor, obiecţiunile pentru şi contra, care vin la noi ca la o a doua instanţă ca să vedem ce s-a petrecut la întâia, acele dezbateri nu s-au publicat încă în *Monitorul Oficial*. Nu v-a surprins faptul? *Monitorul Oficial* parcă şi-a întrerupt activitatea pentru publicarea dezbaterilor parlamentare asupra legii instrucţiunii publice. *Monitorul* de câtăva vreme publică toate dezbaterile Senatului, dar nici o dezbatere a Camerei; azi abia dă un crâmpei de dezbateri. *Monitorul Oficial* de astăzi, care ne publică dezbaterile Senatului de la 10 martie şi poartă data proprie de 17 martie, ne dă în sfârşit dezbaterile Camerei de la *7 februarie* 1898, cu o lună şi 10 zile în urmă. Dar ce este aceasta? Lasă că nu este aici discuţia pe articole a legii instrucţiunii, dar nu este nici discuţia generală întreagă, nici cuvântarea d-lui ministru nu este încă publicată, şi noi suntem la sfârşitul discuţiei generale, şi dacă nu se întâmpla incidentul cu moţiunea prematură în contra alegerii d-lui Panu... pardon, incidentul cu alegerea de la Huşi, poate

eram la discuţia pe articole, şi în *Monitorul Oficial* nu a apărut nici întreaga discuţie generală a Camerei terminată de vro 39 de zile!

Înţeleg foarte bine că epigonilor de azi le este greu să poarte sarcina conducerii Partidului Liberal cum l-au condus antecesorii lor. Dar dacă le este greu să conducă partidul în lucrurile cele mari, cel puţin în cele mici ar fi fost cu atât mai necesar să păstreze câteva obiceiuri bune. Vă aduceţi aminte cu toţii, îmi aduc şi eu aminte ca membru al opoziţiei, cum un ilustru prezident al Camerei liberale, C. A. Rosetti, introdusese obiceiul de a publica dezbaterile parlamentare chiar a doua zi. Ce este cheltuiala Imprimeriei Statului, ce este administrarea *Monitorului Oficial* şi serviciul din cancelaria Camerei, dacă nu sunt în stare să dea publicităţii în timp util cea mai importantă manifestare a vieţei politice într-un stat constituţional, adică dezbaterile parlamentare?!

Această cerinţă elementară a vieţei noastre publice a înţeles-o C. A. Rosetti şi a inaugurat publicarea dezbaterilor Camerei în chiar numărul de a doua zi a *Monitorului Oficial*. Prezidenţii următori n-au mai avut energia lui, dar totuşi au menţinut în parte importanta îmbunătăţire, şi de vreo 20 de ani încoace dezbaterile parlamentare se publică de urgenţă, uneori după 3 zile, cel mai târziu după 8.

Însă aşa ceva ca în momentul de faţă, o aşa întârziere de o lună şi 10 zile asupra unei legi, care este acum în discuţie şi agită opinia publică, cel puţin pe numeroşii profesori, cari urmăresc cu atenţie încordată dezbaterea ei, aşa ceva nu s-a mai întâmplat de când avem regim parlamentar.

Ştiu că unii deputaţi întârzie cu corectarea notelor stenografice; dar dacă lipseşte discursul cutare, se continuă publicarea mai departe, menţionându-se lipsa acelui discurs. Nu cumva nici unul din deputaţii majorităţii nu şi mai dă discursul la *Monitor!* Ce majoritate e aceasta, ce liberalism e acesta?

Regretatul nostru coleg d-nul Tzoni ne spunea încă sâmbătă, că Partidul Liberal se inspiră de opinia publică. Apoi opinia publică se hrănește cu discuțiile din Cameră. Ce hrană poate să aibă astăzi, când nu știe ce s-a petrecut în Cameră cu legea învățământului?

Este o foarte regretabilă procedură, care se inaugurează acum, și cred că trebuie să protestăm cu toții, mai ales să protestați dv. Partidul Liberal în contra acestui ocultism al discuțiilor din parlament.

Și aveți să vedeți îndată, fiindcă vorbim de discuțiile din Cameră și de amendamente în Senat, până la ce mici lucruri se întinde necesitatea de amendamente și cum se simte lipsa publicării dezbaterilor.

Vă vorbesc acum mai întâi de câteva mici defecte din acest proiect, dar tocmai micimea lor o să vă facă să înțelegeți, cât de curios ar fi, când nici asemenea greșeli nu ar fi înlăturate prin amendamentele Senatului. Una s-a relevat și în comitetul de delegați, dar comitetul a trecut peste ea fără amendament.

La art. 35 a rămas în lege un *lapsus*. În proiectul, așa cum îl aveți în Senat, este o absurditate de redacție.

În proiectul primitiv al guvernului, la salariile profesorilor secundari... de altminteri eu nu mă voi ocupa deloc de chiar cifrele salariilor profesorale: chestia materială a corpului didactic este pentru reprezentanții acestui corp mai indiferentă decât pentru orcare alt corp al statului, afară de înaltul cler. Ș. clerul și învățătorii au mai înainte de toate o misiune ideală de îndeplinit.

Dar vreau să vorbesc numai de o greșală în textul proiectului ca redacție actuală. În proiectul guvernului se făcea o deosebire la profesorii secundari între salariile profesorilor definitivi, a celor provizorii și a suplinitorilor. Printr-o inovațiune, se oprea de la profesorii provizorii 10%, iar de la suplinitori 20%. Comitetul de delegați al Camerei a suprimat acea reținere de la profesorii provizorii și i-a tratat în privința salariilor ca pe cei definitivi, păstrând numai 20% reducere la suplinitori. Așa a hotărât și Camera. Dar din greșală a votat două alineate ale art. 35 fără acea rectificare, și în proiectul, pe care îl aveți acum în dezbatere, citiți:

„80 lei pe lună pentru profesorii *definitivi* de religiune pentru fiecare 4 ore de curs pe săptămână.

70 lei pe lună pentru maeștrii *definitivi* etc."

Așa este fără înțeles și are aerul că profesorii provizorii de religiune și maeștrii provizorii au rămas fără nici o fixare a salariului în lege; s-ar crede că li se poate da orice salar prin budget. Vasăzică, cuvântul *definitiv* trebuie șters de aci; așadar un amendament pentru ștergerea acestui cuvânt.

Voci. S-a și șters.

D.T. Maiorescu. Fără amendament.

D. Ministru al Instrucțiunii. Este o eroare de tipar.

D. Titu Maiorescu. Nu pot controla fără publicarea dezbaterilor Camerei. Un alt lucru, nici acesta de mare importanță în sine, dar foarte important pentru chiar legalitatea și corectitudinea procedurilor noastre. La art. 49, acela despre care a vorbit d. V. Ursianu, între persoanele care pot da avertismente unui profesor secundar, nu universitar, stă aici *ministrul sau un inspector-general.*

Iată însă ce citesc în *Dreptatea* d-lui Fleva:

D. Vicepreședinte P. Orbescu. Sunt cinci ore; consult Senatul asupra prelungirii ședinței.

Senatul încuviințează prelungirea ședinței până ce va termina d. Maiorescu

D. Titu Maiorescu. Domnilor senatori în orice caz nu-mi voi permite să vă ocup atenția și să vă obosesc răbdarea decât până la timpul obișnuit pentru o ședință prelungită.

Dreptatea zice următoarele:

„Când a venit proiectul d-lui Haret în dezbaterile Camerei, articolul 49 prevedea că ministrul și

inspectorul general pot pronunța pedeapsa prevăzută la articolul 48 sub aliniatul *a*, adică avertismentul.

D. Fleva a combătut atunci cu energie tendința centralizatoare și reacționară a acestei dispozițiuni și a propus un amendament, după care se ia inspectorului dreptul de a aplica pedeapsa disciplinară prevăzută la aliniatul *a* art. 48"

Vă mărturisesc că nu împărtășesc cu desăvârșire această emfază de expresiune în contra aliniatului *a*, dar în fine, d-nul Fleva – un ilustru membru al Partidului Liberal, fost ministru de interne al d-voastră – așa s-a exprimat în Cameră și era în dreptul său de-a se exprima așa. *Dreptatea* continuă:

„Cu toate că a fost combătut de d. Dumitrescu-Iași, raportorul legei, amendamentul d-lui Fleva a fost acceptat de Cameră.

Aceasta se poate vedea în toate dările de seamă ale ziarelor de la 14 fevruarie.

Iată ce scrie chiar *Voința Națională*:

«La art. 49, N. Fleva se ridică contra dispozițiunei, care dă dreptul inspectorului și ministrului de a aplica niște pedepse, care erau până acum de competința juriului profesoral.

D-sa propune ca să se ridice dreptul inspectorului de a da pedepse, și ministrului pe acela de a aplica pedepse prevăzute la al. *b* și *c* decât cu consimțământul consiliului permanent.

D. raportor susține că inspectorii trebuiesc învestiți cu o autoritate oarecare.

Comitetul delegaților admite modificările următoare: *pedepsele de la al.* a *se dau de ministru*, cele de la *b* și *c* cu consimțământul consiliului permanent.

Camera votează art. 49 astfel modificat.»

Ei bine amendamentul d-lui Fleva, primit în «Cameră» zice d. Fleva, scuzați-mă, în foaia d-sale, *a fost subtilizat de guvern; el nu figurează în proiectul de lege care se discută acum la Senat*".

Gravă chestie, nu atât pentru avertismentul acela al inspectorilor, care trebuie sau nu trebuie dat lor, dar gravă pentru procedările noastre legislative. Ei, ce-ar fi mai ușor în împrejurările obișnuite! Ne-am uita la dezbaterile publicate a trecut peste o lună de atunci – și am controla înșine. Dar acum trebuie să căutăm alte izvoare de informațiuni. Văd un dosar în mâinele d-lui ministru. Poate va veni d. ministru cu hârtiile acelea pentru a ne lămuri, ca să vedem ce s-a petrecut: are drept d. Fleva sau n-a înțeles bine ce a fost acolo și nici *Voința Națională* n-a înțeles ce s-a făcut la Cameră?

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice Sp. Haret. Nimic nu este adevărat.

D. T. Maiorescu. Cu atât mai regretabilă este nepublicarea dezbaterilor, și aceasta este destul pentru a legitima critica.

În asemenea împrejurări este cu atât mai necesar să se afirme dreptul Senatului la libera și întreaga sa acțiune legislativă, și trebuie să știm de mai înainte că orce amendament vă va părea dv. că este cuminte și că nu este de natură a răsturna economia legii întregi, se va primi și se va aduce acestei legi importante toată îndreptarea ce i se poate aduce în Senat.

Din acest punct de vedere, d-lor senatori, să-mi permiteți a face câteva observări asupra proiectului, foarte puține și numai în treacăt, pentru a nu depăși limitele unei discuții generale.

Am avut onoare să vă spun că între dispozițiile cele mai însemnate ale proiectului găsesc pe aceea, prin care se înlătură prea marea diversitate de cunoștințe introduse fără nici o unificare în capul școlarilor secundari, diversitatea și confuziunea provenită din multiplicitatea prea mare a profesorilor și din faptul că fiecare este special pentru un obiect și nu poate conlucra destul de bine la armonizarea celorlalte. Prin acest abuz de specializare liceele noastre au ajuns să aibă o cantitate și o diversitate de profesori precum nu le are nici un liceu din statele de cultură, pe care voim să le imităm,

Proiectul, ca să izbească în aceasta, cere de la candidații de profesorat să se prezinte la examen pentru cel puțin 2 specialități, dacă nu pentru 3. Astfel de acum înainte nu va mai fi un profesor numai de latinește exclusiv, va trebui să fie capabil să predea în liceu, și ministrul trebuie să-l facă să predea, și alte lecțiuni conform examenului său de capacitate, d.e. și de limba română, sau și de istorie sau de limba greacă, după cum se va mai fi pregătit.

Este o foarte bună măsură, la care tinde astfel proiectul de lege; cred însă că nu este așa de ușor de realizat prin dispozițiile lui actuale; trebuie să mai introducă și altele și în orice caz să nu scape cea mai bună ocazie ce i se prezintă de a realiza îndată excelenta idee, chiar cu o parte din actualii profesori. La măsurile tranzitorii se zice pentru profesorii astăzi în funcțiune, că ei vor putea fi obligați să aibă până la 12 ore pe săptămână și vor putea cere o adăogire a orelor și prin urmare o sporire a salarului numai în specialitatea lor (art. 101 și 103), vasăzică tot cu nefericita specializare de pân-acum. Ce e drept, art. 102 le dă dreptul să adauge și o doua materie pentru lecțiunile lor și prin urmare să aibă mai curând o sporire de ore și de salariu, însă numai dacă se vor supune de acum înainte la un examen de capacitate pentru noua materie. Impresia ce o am tocmai de la cei mai buni din vechii profesori de liceu și de gimnaziu este că legitima autoritate ce o au deja dobândită și legitimul lor amor-propriu îi va împedeca de a se supune unei noi examinări dinaintea unor comisiuni până acum încă neîncercate în țara noastră.

Găsesc dar măsura tranzitorie greșită; cred că ar trebui să fie aplicată această împreunare de două sau trei specialități cu o mai largă cugetare la profesorii cei astăzi în funcțiune. D-nul ministru să găsească un mijloc (îmi permit să-i indic eu unul, fără pretențiune ca să fie numaidecât acesta, fie și altul) ca să și realizeze reforma d-sale de îndată și cu mulți din vechii profesori, căci tocmai acum e ocaziunea. Or se face acum, or

atunci nu se mai face această reformă decât peste 15 sau 16 ani și foarte cu greu.

Se prescrie în proiect, și inteligentul raportor al Camerei o relevă ca una din măsurile pedagogice și igienice cele mai importante, ca să nu fie în nici o clasă secundară numărul școlarilor mai mare de 50. Precum știu pe actualul ministru un exact aplicator de lege, nici nu putem presupune altfel decât că atunci, când d-sa cere ca la 1 septemvrie a acestui an să se aplice legea, d-sa la 1 septemvrie va și aplica măsura ca în fiecare clasă secundară să nu fie mai mult de 50 școlari.

Ia să vedem momentul acesta de la 1 septemvrie 1898. Și să ne dăm de pe acum seamă, cu toată preciziunea, de cele ce vor trebui să se întâmple atunci. (Îmi aduc aminte din trecutul actualului ministru de culte, de pe vremea când d-sa era director al ministerului și titular era d. Dimitrie Sturdza, cum se încercase tot pe la 1 septemvrie o pripită aplicare a unei măsuri pentru examenele școlarilor privați și cum atunci părinții umblau zăpăciți cu copiii lor pe ulițele Bucureștilor de la o școală la alta și se formase o revoltă întreagă contra d-lui Sturdza.) Să vedem ce va fi la 1 septemvrie a acestui an cu importanta și buna măsură a restrângerii claselor la numai câte 50 de școlari.

Și nici nu insist asupra înscrierilor celor nouă, cu toate că și în privința lor măsura va fi foarte crudă la 1 septemvrie 1898. Este sigur că vor fi mult mai multe cereri de înscriere pentru clasa I secundară decât sunt la toate gimnaziile și liceele noastre locuri disponibile, mărginind clasa la 50 de școlari. Firește se vor primi mai întâi românii și vor fi lăsați la o parte străinii, și dintre români se vor primi în fiecare clasă I cei mai buni 50 după atestatele primare. Dar cu ceilalți ce se va face? și vor fi foarte numeroși. Aceasta preocupă și pe d. raportor, pe inteligentul raportor (e vorba de raportorul Camerei). Iată ce zice d-sa la pag. XV.

„Evident că mărginind locurile unei clase, aceste locuri vor fi rezervate școlarilor mai buni, cei slabi în direcția culturei teoretice vor putea găsi o îndrumare mai bună în școalele profesionale, pe care statul va trebui să se îngrijească a le organiza. Acest învățământ al micilor profesiuni va forma obiectul unei legi, care va trebui să fie prezentată Corpurilor legiuitoare, îndată ce proiectul de față va deveni lege".

Slabă mângâere! Parcă putem noi să prejudecăm soarta politică a împrejurărilor? Putem noi prevedea că îndată la aplicarea acestei legi va veni în cercetarea parlamentului (cărui parlament? și sub care guvern?) o altă lege, foarte grea de alcătuit și de trecut prin dezbateri, pentru noua organizare a învățământului profesional?

Acestea sunt *pia desideria*. Ar fi fost de dorit ca legea pentru școlile profesionale să fie deja promulgată pentru ca la 1 septemvrie anul acesta, la suma de băieți, care vor veni din învățământul primar pentru clasa I-a secundară, să le poți zice cu temei: nu vă mai pot primi în gimnaziu, n-am loc, duceți-vă la școalele profesionale.

Dar așa cum stau lucrurile astăzi, ministrul va zice numeroșilor părinți din București, din Craiova, din Ploești: nu mai pot să vă admit copiii în gimnaziu. Căutați-vă... ce? Căutați-vă învățământul profesional, care va trebui să fie prezentat Corpurilor legiuitoare, îndată după proiectul de față. Aceasta este teorie, nu chibzuință practică!

Dar, d-lor, nu mai vorbesc de aceasta; nu vorbesc de școlarii cari vor să se înscrie pentru prima oară în gimnaziu la 1 septemvrie viitor. Vreau mai ales să vorbesc de alte inconveniente ce vor fi atunci, acele și mai mari și cari nu se pot înlătura cu perspectiva altor legi viitoare.

Pe elevii de astăzi, pe cei primiți deja în gimnazii și licee, pe aceia nu-i mai poți da afară, aceia sunt bine primiți.

Cum vom face cu aceștia la 1 septemvrie viitor, dacă trec peste numărul de 50 pe clasă disponibilă?

Avem aci statistica învățământului public pe anul 1895-97. În această privință, d-lor senatori, suntem astăzi mult mai înaintați, decât acum 20 de ani; astăzi avem o statistică a școlarilor. Sub guvernul d-lui Dimitrie Sturdza asemenea lucruri se îngrijesc cu multă scrupulozitate. Nu știu care va fi judecata asupra d-lui Sturdza ca om de stat, dar ca om de statistică va rămânea bine notat. (Ilaritate.)

Iată ce constatăm din această statistică: În liceul Matei-Basarab din București erau (nu înscriși numai la început, ci prezenți la examenul final) 94 școlari în clasa I ordinară și 88 în clasa I divizionară, 123 în clasa II ordinară etc. Cam tot așa în primele clase la celelalte 3 licee și 2 gimnazii din București. La Craiova, unde e un singur liceu, numărul școlarilor prezenți la examen în clasa I ordinară e de 108, în cea divizionară de 153, în clasa II ordinară de 110, în cea divizionară de 109. Vedeți, cu cât numărul școlarilor trece în toate aceste clase peste cifra normală de 50. V-am făcut o mică socoteală numai pentru primele 3 clase gimnaziale din București. După regula de 50 școlari clasă, ar fi trebuit în anul trecut scoși din clasele existente cel puțin 700 școlari, iar pentru singurul liceu existent în Craiova ar fi trebuit scoși din toate 7 clasele 442 școlari. Zic scoși din clase, dar nu dați afară din gimnazii, fiindcă acești școlari sunt odată primiți și dacă au învățat și s-au purtat bine, nu pot fi dați afară. Vasăzică, ce? 700 școlari prea mult în București, numai pentru trei clase, câte 50 de clasă, însemnează cel puțin 14 clase noi de înființat. La Craiova, cu acel inadmisibil plus de 442 școlari, însemnează cel puțin 9 clase create din nou la 1 septemvrie 1898, afară de clasele de creat pentru cei ce se înscriu din nou. Dar să ne mărginim la București: Vasăzică, cel puțin 14 clase noui de creat. Cu ce fel de profesori? Iar să începem mizeria cu suplinitorii, numai câte doi pe o clasă divizionară? V-a arătat regretatul Tzoni că astăzi sunt vreo 140 de suplinitori, cari nu și-au terminat nici măcar studiile la facultate.

Iată momentul în care se impune, după legea dv., necesitatea de a crea atâtea clase divizionare, de a pune atâţia profesori ca să dea învăţământul în acelaş mod cum se dă în clasele principale de licee, căci nu pentru cuvântul că se numesc divizionare, are să fie învăţătura acolo mai rea decât în cele principale. Ne vor trebui dar la 1 septemvrie 1898 numai în Bucureşti cel puţin alte 14 clase divizionare cu cel puţin 336 ore de lecţiuni pe săptămână la toate 14. Iată momentul de a aplica justa dv. idee ca un profesor secundar să aibă cel puţin 12 ore pe săptămână, şi să poată avea până la 18, fie şi la 24 – dl Poni zicea 20 – sau în termen de mijloc 18.

Nu umblaţi, domnule ministru, în acest moment de primă aplicare a combinării mai multor materii sub un singur profesor, după rezultatele prea îndepărtate şi precare ale viitoarelor examene de capacitate şi cu atât mai puţin după improvizarea atâtor suplinitori nepregătiţi. Din contră, adresaţi-vă la vechii profesori, astăzi în funcţiune. Profesorii actuali să fie obligaţi de a îndeplini această nouă sarcină şcolară până la completarea orelor lor minimale după noua lege, şi dacă trec peste 12 ore, să atingă şi acel plus de salariu care le va fi bine-venit, şi atunci înlăturaţi grozavul inconvenient care vă aşteaptă la 1 septemvrie 1898. De ce n-aţi face aceasta? Cum? Pe toţi profesorii cari sunt azi, să-i declarăm incapabili de a avea două specialităţi? Din contră, relativ mulţi din ei vor fi foarte capabili sau cel puţin tot aşa de capabili pentru noua materie de predat precum erau pentru cea veche.

Să nu ne facem o ideie exagerată de valoarea *ştiinţifică* ce trebuie să o ceară statul de la profesorii secundari. Atât mai bine dacă profesorul de gimnaziu este un „savant"; dar statul nu-i cere lui să fie „savant". statul îi cere cunoştinţe solide în câteva obiecte de cultură, îi cere mai ales o bună metodă de predare şi ar trebui să i ceară mai presus de toate tragere de inimă pentru învăţământ şi şcoală, care îndeplineşte de la sine multe lacune. Această tragere de inimă, acest drag pentru şcoală şi pentru şcolari nu

putem presupune că rezultă din viitoarele examene teoretice de capacitate. Dar îl putem constata la vechii profesori, la profesorii astăzi în funcţiune, acolo unde există. Reputaţia profesorului printre părinţi şi şcolari, opinia colegilor sunt bine fixate în această privinţă. Şi prea multe pretenţii nu putem avea deodată. Aceasta e ţara noastră, aceştia sunt profesorii. Alt fel de fiinţe n-avem să inventăm noi. De ce să nu îndeplinească ei această sarcină, de ce nu le daţi lor acest plus? Nu după arbitrul ministrului şi după protecţia cutărui inspector sau cutărui om influent; ci consiliul profesoral al fiecărui liceu să hotărască îndeplinirea orelor, să spună ministrului cutare din colegii noştri este bun şi capabil, daţi-i lui acest nou obiect în plus, atâtea ore mai mult şi acest plus de salariu.

Să nu fie în stare, d.e., profesorii cari sunt azi de filozofie, să propună istoria? sau pe profesorul de limba latină îl veţi declara incapabil de a propune limba română? Un profesor, dacă a învăţat limba grecească, nu poate să propună şi limba latină? Profesorul de fizică în liceu să nu poată propune şi matematica în gimnaziu? Dar ce i se cere lui? să fie inventator în ştiinţe? Dacă ştie să-şi propună bine limba lui latină, puteţi fi siguri că va fi bun ca să propună şi limba română, iar dacă ar fi rău aici, era rău şi acolo şi în toate.

Prin urmare, acea dispoziţie tranzitorie, care limitează pe profesorii actuali numai la a lor specialitate, aveţi ocaziunea să o îndreptaţi, dând profesorilor de astăzi sarcina, onoarea şi folosul de a propune tot ei obiectele de învăţământ în multe clase divizionare de la 1 septemvrie 1898, după alegerea şi deciziunea profesorilor, în mijlocul cărora funcţionează.

Iată o obiecţiune de adus la proiect, o propunere de amendament, al căreia interes şi a cărei însemnătate practică sper că le-aţi înţeles cu toţii.

Mai am un al doilea punct de relevat, voi trece apoi la un al treilea, şi voi fi terminat. Al doilea: să presupunem că este vorba numai de viitor, şi să lăsăm la o parte greaua şi lunga

tranziţie. Pe viitor, de la septemvrie înainte, proiectul cere, pentru a fi cineva profesor secundar, un examen de capacitate. Şi aci cred că o modificare, un amendament se impune. Articolul 24 din proiect zice:

> „Examenul de capacitate va avea de obiect să probeze cunoştinţele necesare pentru a preda cel puţin două specialităţi şi cel mult trei.
>
> ...Examenul trecut pentru o singură specialitate nu este valabil şi nu confere nici un drept până nu se va trece cu succes şi cel puţin a doua specialitate".

Iată măsura principală, care izbeşte greşita specializare a profesorului secundar. Foarte bine, o admit. Cel care se prezintă cu asemenea examen, trebuie să aibă diplomă de licenţiat sau doctor. Foarte bine. Dar cum reglează proiectul cele două sau trei specialităţi, ce trebuie să le cunoască unul şi acelaş candidat de profesură liceală? Articolul 24 zice:

> „Una din aceste specialităţi, pentru care candidatul trebuie să posedă diploma corespunzătoare de licenţiat sau doctor, va fi specialitatea principală; celelalte vor fi secundare".

Ce este aceasta principală şi secundare? Şi aci vă rog, d-le ministru, vă rog în interesul şcoalelor, suprimaţi această deosebire primejdioasă pentru prestigiul viitorului profesor şi viitorului învăţământ.

Un candidat de profesură se prezintă „principal" pentru limba latină, dar îi mai trebuie o specialitate, cel puţin una. Se va prezenta şi pentru predarea istoriei sau pentru predarea limbei române. Ce este, ce poate fi aci „secundar"? Vreai să realizezi această împreunare de studii la acelaşi profesor? Atunci nu încape secundar aci. Profesorul are să dea lecţiuni de latină şi de română sau şi de istorie, dar lecţiuni în toată valoarea. Nu putem să zicem, ca la vagoanele de drum de fier, că vor fi lecţiuni de clasa I, lecţiuni de clasa II-a, mai rău mobilate, şi poate lecţiuni de clasa III-a, şi mai rău înzestrate. Nu se poate aceasta la un învăţământ serios. Vasăzică, examenul de capacitate are să-l dea candidatul asupra a două sau trei specialităţi, cu o egală importanţă.

Dar ministrul zice: asupra specialităţii principale are să fie examinat într-un fel, adică din toate obiectele de la licenţa universitară, iar asupra specialităţii, pe care o numeşte d-sa secundară, va fi examinat numai pentru cunoştinţele de liceu, şi după o programă care se va alcătui, negreşit mai redusă, mai slabă decât ceailaltă. Vasăzică avem un fel de degradare pentru celelalte obiecte. Şi aici este tabloul de capacitate, care se ţine la minister. Ce fel de tablou? Pentru examenul, care îl numiţi de specialitate principală, va fi un tablou în care se trec cei mai meritoşi cu rândul. Dar pentru examenul, pe care îl numiţi de *specialitate secundară?* Alt tablou, căci, dacă e acelaş, e nedrept; va fi deci alt tablou. Ei, acum practica! pe hârtie se prezintă lucrurile uşor, dar ia să le realizăm. Este concurenţă: un candidat trece examenul de specialitate principală pentru limba latină, – are un număr pe tabloul acela; mai trece examenul secundar asupra limbei române, – are un număr şi pe acest tablou secundar de limba română. Vine în acelaş timp un alt candidat şi trece examenul principal din limba latină; el va fi pe un tablou ca principal de română, pe alt tablou ca secundar de latină. Cum realizaţi acum acea bună măsură de a avea două specialităţi? Se deschide un loc de limba latină, intră principalul de limbă latină; se mai deschide un loc de limba română, – vine să-l ocupe tot el, el cu examenul secundar. Dar acela care ieşise cel mai tare pentru limba română? Acela e înlăturat. Aşa zice proiectul: când va fi ocupat mai întâi de acei ce sunt deja profesori; va să zică va fi înlăturat celalt. Cum prezentaţi atunci pe noul profesor înaintea şcolarilor şi colegilor săi? El va ocupa catedra nouă de limba română ce i se dă pe temeiul unui examen de mai puţină valoare, şi va elimina pe cel ce trecuse examenul principal cu mai multă valoare. Se izbeşte autoritatea profesorului, se izbeşte sentimentul de dreptate, se izbeşte prestigiul învăţământului.

De ce dar această complicație cu secundar și principal? Are să treacă fiecare examen de aceeaș tărie, din ambele lui specialități, și atunci nu vom avea numiri incompatibile cu autoritatea profesorului.

Trec la o a treia observare, pe care o voi lega și cu observările asupra docenților de la universitate, în aceeaș ordine de idei.

D-le ministru, permiteți-mi să zic (și dacă o zic eu, un membru al Partidului Conservator, ar trebui să fie de zece ori mai tare zisă de membrii Partidului Liberal): Introduceți prea multe imixtiuni, prea multă înlănțuire ministerială și administrativă în învățământ. Mai lăsați în unele lucruri amestecul d-voastră la o parte, și pentru ușurarea lucrărilor dv., și pentru prestigiul corpului profesoral, și pentru sfânta dreptate. Prea încărcați ministerul, acolo unde s-ar putea lăsa – vorba d-lui Fleva – mai multă descentralizare în spiritul Constituțiunii, în spiritul timpului și al independenței oamenilor. Vă rog, întindeți ceva descentralizare la învățământul public, aplicați-o acolo unde se poate fără inconveniente disciplinare și numai spre binele instituțiunilor.

Iată câteva cazuri după noul proiect de lege. Un profesor secundar are să aibă ca impunere din partea legii (și o impune ministrul, când va face programul) cel puțin 12 ore pe săptămână, și va mai putea să aibă încă alte 12 ore, și anume în fracțiuni de câte 4 ore. Pentru fiecare 4 ore (sau fracțiune de 4 ore) peste cele 12 ore pe săptămână va primi câte 120 lei pe lună mai mult, încât cu modul acesta să poată ajunge până la 720 lei pe lună, ceea ce cu gradațiunea ar mai face un onorariu de peste 900 lei pe lună, adică aproape cât al membrilor inamovibili de la Curtea de apel. Foarte bine, nu discut cifrele.

Dar pentru ca să poată ajunge profesorul la acest plus de ore și de salar (și proiectul pare a vedea în acest plus de salar o imboldire suficientă pentru realizarea dublării și triplării obiectelor) el nu își poate restrânge perspectiva viitorului în singura specialitate, pentru care a ajuns odată profesor, ci va căuta să se menție pe tabloul unei a doua, poate și unei a treia specialități, spre a avea mai mulți sorți la ocuparea locurilor și orelor ce vor deveni disponibile. Dar nu uitați, că după lege tabloul de capacitate este numai pe 2 ani valabil, și dacă în doi ani nu s-a făcut vacanță, profesorul trebuie să dea un nou examen pentru a fi din nou pus pe tablou, apoi după 2 ani un al treilea examen etc. Încât un profesor, unde nu sunt adesea catedre vacante, ca să aibă speranța acelui plus de ore și de salar, va trebui să dea 2, 3 sau și mai multe examene de capacitate cu toate că este profesor definitiv. Ce zdruncinare va fi aceasta – lasă pentru el, dar mai ales în dauna școlarilor lui, în dauna cursului pe care îl face în materia, pentru care este deja numit! Să presupunem totuș că a mai dat omul acesta alte 2 sau 3 examene din doi în doi ani și că în sfârșit, după atâtea examene, devine un loc vacant în cealaltă specialitate, pentru care este pe tablou. El va fi acum numit după meritul lui, după autoritatea câștigată în aprețiarea colegilor și elevilor săi? Nu! Va fi preferit sau respins după aprețiarea ministrului și a inspectorilor, care atârnă numai de ministru. Așa prevede art. 32 al legii. Nu este bine aceasta, d-le ministru! A dat atâtea examene acest profesor, este pe tabloul de capacitate, lăsați consiliului profesoral din gimnazii și licee, să aleagă între cei 3–4 – cum să-i numesc? *petiționari*, pe care să-l numiți la noua catedră, fie și cu avizul inspectorului.

Și aci, d-lor senatori, să facem o observare generală: Cum credeți că se va întâmpla cu asemenea numiri, dacă le lăsați numai pe mâna ministrului și a inspectorilor săi? Firește idealul ar fi că ministrul, el de la sine, să aleagă pe cel mai bun profesor numai după valoarea lui pentru școală, fără privire la alte interese, fără cedarea la insistențe, la protecții. Tot așa ar trebui să procedă și inspectorii. Dar ce credeți d-voastră, așa va fi în practică? Căci noi facem legea aceasta pentru țara în care trăim, și care este așa cum este, orcâte dispoziții am lua noi pe hârtie și orcâte fraze am întrebuința pentru a acoperi lucrurile

În altă ramură, în magistratură, chiar la judecători, care după toată întocmirea statului modern trebuie să fie cei mai independenți, cei mai nebănuiți, cei mai depărtați de orce interes de partid politic, aveți d-voastră impresia că miniștrii din țara noastră fac numirile și înaintările mai ales după dreptate sau adeseori din alte considerări? De exemplu, ce impresie aveți dv. când cutare judecător amovibil de la București a fost deodată înaintat de actualul ministru al justiției prezident inamovibil în provincie? A câștigat cel înaintat în autoritatea lui de magistrat în ochii noștri? Este pentru el presumție și prestigiul printre noi, că anume el a fost cel mai drept și mai meritos, sau este în țara noastră presumția că a fost cel mai supus? Eu cred că impresia rămâne, că este cel mai supus, și orce înaintare, care se face prin simplul arbitru ministerial, atinge prestigiul, în țară la noi. Și când zic în țară la noi, înțeleg și ceea ce se petrece în partidul dv. și ceea ce se petrece în partidul nostru. De aceea pentru magistratură se reclamă imediat o lege de admisibilitate, care să înlăture arbitrul ministrului la numiri și înaintări.

În profesură cel puțin era până acum mai puțin loc pentru favoritism. Feriți-vă de a-l introduce prin noul proiect. Nu aruncați asupra viitorului profesor secundar – iertați-mi expresia – *ponosul*, că este favorit ministerial.

Și în alte chestii prevăzute în acest proiect de lege se vede introdusă o prisosință de amestec ministerial. Este, de exemplu, vorba de examenul final pentru grupările de învățământ. La gimnaziile de 4 clase un absolutoriu; la liceele de 8 clase – alt absolutoriu! Foarte bine. Aceste examene de absolvire se dau în chiar acele gimnazii și licee dinaintea unei comisii compuse din profesorii lor, sub prezidența unui delegat ministerial. Delegarea ministerială e bună pentru prezident. Dar cine să fie ceilalți membri ai comisiunii? Legea de la 1864 zicea: profesorii clasei din urmă. Foarte cuminte. Noul proiect al d-lui Haret zice altfel. El prevede câte 4 profesori, dar numiți de ministru în fiecare caz *ad hoc* dintre profesorii școalei.

Dar de ce, domnule ministru, de ce? Nu știți ce încurcătură este în acea epocă a examenelor la minister? Toți cei ce am trecut pe acolo știm aceasta. Când se face examenul? De la 20–25 iunie, după proiectul d-voastră. Avem 44 gimnazii și 17 licee, și ministrul are așadar să numească în comisiunile de examen 244 de profesori, în afară de delegații săi speciali, și toate aceste în zăpăceala câtorva zile înainte de 20 iunie. Se întâmplă ca unul din aleși să fie bolnav, se telegrafiază ministrului. Ministrul trebuie să aleagă un altul și să comunice aceasta telegrafic, timpul e scurt, lucrarea exactă se zădărnicește. Și aceasta pentru fiecare gimnaziu din țară! Care e norma, după care alegeți pe cei 4 profesori din mijlocul colegilor lor? Adică puneți pe acești 4 să examineze pe colegii lor?! Nu vedeți ce simțimânt netrebuincios puneți între colegi? Ce stăruințe, ce vătămări puteți stârni? Lăsați aceste examene în atribuțiile consiliului profesoral al fiecărei școli, sau puneți să ție examenul pe profesorii clasei din urmă câți sunt subt privegherea unui profesor universitar, și eu cred că trebuie să adăogați și pe inspectori, câți sunt și unde pot să se ducă.

O ultimă observare, d-lor senatori, și am terminat. Docenții de la Universitate. Dacă docenții vor putea să existe fără salariu sau nu, se va vedea în practică. Poate că da, căci sunt prevăzute alte mijloace ce se pot da de ministru, și poate să se găsească destui oameni cu tragere de inimă pentru învățământ, încât, pentru onoarea de a fi pe o catedră universitară, să se decidă a face cursuri gratuite.

Dar încercarea a ceea ce numește d. ministru *curs liber în universitate*, merită să fie examinată mai de aproape.

Iată ce zice proiectul la art. 63:

„Docenții fac în Universitate cursuri libere și gratuite".

Minunat cuvânt: *cursuri libere!* D-lor senatori, ce înțelegeți dv. când auziți spunându-se: *cursuri libere?* Ce este *libertate* în asemenea cazuri? *Grosso modo* și în mod practic libertatea însemnează mai întâi scăparea de frâul administrației. Am

libertatea de a ține o întrunire publică într-o sală, însemnează că n-am nevoie de permisiunea poliției. Am libertate să deschid un jurnal, n-am nevoie să cer autorizarea ministrului de interne. Tot așa și cu *cursuri libere*. Aceasta însemnează că pot ține cursuri fără să am nevoie de aprobarea ministrului.

Înțeleg un curs liber, care să fie aprobat de Universitate; fiindcă aici suntem între colegi. Dar, pentru ca să-l poți ține, să mai ai și aprobarea ministrului, un asemenea curs nu mai este liber! Cu toate acestea proiectul prescrie: „Cursul făcut de un docent nu se poate deschide decât cu învoirea Senatului Universității și cu aprobarea ministrului". Apoi atunci cursul nu se poate numi *liber*. A, înțeleg! Cursul poate prezenta vreun pericol? Atunci ministrul să-l suprime, luând și avizul senatului universitar. Dar cât pentru libera deschidere a unui curs gratuit și neobligatoriu, lăsați-o în hotărârea consiliului facultății și a senatului universitar. Nici atâta încredere nu aveți în Universitățile țării și în libertatea științei?

Dar aceasta este încă cea mai mică atingere a libertății. Vine în proiect una mult mai curioasă, mult mai nepricepută. Proiectul cere, pentru ca cineva să se prezinte ca liber docent al Universității, fără nici un onorar, următoarele condiții:

> „Numărul docenților de la Universitate nu este limitat. Pentru ca cineva să fie admis docent universitar, trebuie să posedă diploma de doctor pentru specialitatea respectivă și să treacă înaintea ei un examen de abilitare".

Înțeleg această măsură și formele care urmează pentru examenul de abilitare, o lucrare originală tipărită, un colloquium etc. Dar ce nu înțeleg, este următoarea dispoziție din proiect:

> „Candidatul prezintă facultății la care voește să se abiliteze cererea sa, însoțită de un memoriu asupra studiilor făcute și a lucrărilor sale științifice. Facultatea apreciind cererea candidatului, *o va supune aprobării ministrului*"

Apoi să mă iertați, domnule ministru, aceasta este prea mult, și vă rog să suprimați din proiectul d-voastră această exorbitantă ingerință ministerială. Ca cineva, nu pentru a fi numit, ci pentru a se prezenta măcar la un colloquium, la un examen de abilitare să aibă învoirea ministrului, să se ceară autorizarea administrativă centrală pentru simpla posibilitate gratuită de a-și arăta capacitatea pentru un viitor curs liber și pentru cariera universitară, aceasta întrece toate marginile unei subjugări administrative. Cum suntem la noi în țară, orice asemenea supunere duce la încercarea de prozelitism politic.

Poate nu vă dați seamă până unde merge acest prozelitism în atingerea demnității omului, chiar pentru aspiranții la profesură. Vă voi cita un caz care-l știu de câteva zile, firește fără a vă cita nume. Este un tânăr care și-a terminat acum studiile universitare cu mare succes. E vorba de cariera lui profesorală. Un coleg al meu de la Universitate îl mângâie cu vorba: Câtă vreme va fi guvernul liberal, poți fi sigur. Un alt coleg universitar îi zice de-a dreptul: Du-te la d. Sturdza. – Tânărul răspunde: dar ce am cu a face cu d. Sturdza? – Profesorul continuă: Ar fi o fericire pentru Partidul Liberal să numere în rândurile sale tineri distinși ca d-ta. – Tânărul întâmpină: Dar, d-le, nici nu m-am gândit la partid politic până acum, nici nu mă pot gândi deocamdată. Eu sunt om de studiu. – Dragă, ești naiv, închee profesorul. Cariera nu se face fără plecare la puternicul zilei.

Va fi suficientă această întâmplare reală și recentă ca să caracterizeze spiritul ce domnește într-o parte chiar a oamenilor culți. Și d-voastră voiți să alunecăm și mai departe pe acest povârniș? Să punem la începutul unui examen pentru a vedea cine e capabil și cine nu ca să ție un curs liber la Universitate, aprobarea guvernului?

La ce trebuie să tindem cu toții? Am dori cu toții, toți binevoitorii pentru această țară, să avem mai multă independență, mai multă siguranță de atitudinea cetățenească, în toate privirile. Aci e idealul. Odată cu întărirea sentimentului național să ajungă tinerimea noastră cea cultă și la întărirea judecății și a

independența caracterului. Dar cum voiți să-i dați tăria de cugetare și independența? Aci demnitatea profesorului, felul cum se pricepe în public rolul lui, situația lui și meritul lui aruncă o influență hotărâtoare asupra părinților și asupra școlarilor.

Ia puneți un docent la Universitate, care a trebuit să se ploconească (pentru a întrebuința o expresie familiară) ca să ajungă măcar la un examen, și apoi închipuiți-vă ce efect va avea asupra studenților lui. Ia pune-ți un profesor secundar, pentru ca să aibă un plus de leafă, să se îngrijească numai de buna primire a d-lui ministru și nu a colegilor săi din învățământ, și veți vedea ce influență va avea asupra caracterului copiilor din școala lui.

Este deja ceva grozav între noi, când vedem că sunt unii studenți înaintați și preferiți, fiindcă au adus servicii nepermise diferitelor partide, nu vorbesc numai de partidul dv. Cunosc eu și știm cu toții, că din când în când unii studenți fac escese în contra poliției. Și să zicem că acestea sunt ușurințe studențești. Dar când acei, cari au făcut asemenea escese în contra poliției unui guvern și sunt mustrați sau pedepsiți pentru aceasta, îi vezi distinși de către partidul opus și, când acesta vine la guvern, îi vezi scoși la iveală, numiți în funcțiuni care bat la ochii tuturor, numiți primari prin Dobrogea, numiți în Ministerul de Finanțe în funcțiuni la care nu se așteptau: aceasta desfășură un drapel de corupțiune a cugetărilor tinerimii, a întregei tinerimi școlare. Cum voiți să mai vorbim noi, profesorii, de disciplină, când guvernele dau asemenea exemple? Și asemenea exemple să le începem acum de la intrarea viitorilor docenți în Universitate?! Aceasta nu se poate.

Eu am speranță, că Senatul liberal (îndrăznesc a avea speranță, că mai există un Senat liberal), îndrăznesc a avea speranța că însuș ministrul de astăzi va primi cu chibzuință câteva amendamente, care să remedieze cel puțin la unele din inconvenientele ce am avut onoare a vă arăta. În această speranță votez din toată convingerea și cu toată inima pentru luarea în considerație a proiectului de lege (aplauze).

119

Interpelare în chestia școalelor române din Brașov și replica

(Ședința Senatului de la 23 noemvrie 1898)

> Textul interpelării: „Am onoare a interpela pe d. ministru-prezident și pe d. ministru de culte și instrucțiune publică asupra refuzului d-lor de a plăti bisericei Sf. Nicolae și gimnaziului român din Brașov anuitatea de 38 500 lei prevăzută în două legi speciale ale Statului Român".

D-lor Senatori,

Cea din urmă ședință a onor. Senat în sesiunea prelungită a fost la 15 mai al acestui an.

În acea ultimă ședință s-a dezvoltat interpelarea d-lui senator Brabețeanu despre școalele române din Brașov, și după întâmpinarea d-sale asupra răspunsului d-lui ministru prezident, s-a cerut cuvântul de mai mulți colegi ai noștri. Am cerut cuvântul și eu. Am cerut cuvântul în urma declarării d-lui ministru prezident, că bisericei Sf. Nicolae din Brașov și școalelor române de acolo d-sa în amândouă ministerele d-sale nu le-a dat nici un ban. Însă discuția mai departe asupra acestor cuvinte a fost înăbușită în acest onor. Senat. Un membru al biuroului, de la secretariat, onor. d. Viișoreanu, a spus că îndată ce răspunde interpelatorul, discuția trebuie să fie închisă

dacă votează Senatul închiderea, fără ca să se mai dea cuvântul, cum se dă la toate cererile de închidere de discuție, unula pentru și unuia contra închiderii. Atunci, și vă citesc aci procesul-verbal publicat în *Monitor*, am zis eu: „Cer cuvântul în chestie de regulament, și totdeodată în contra închiderii discuției". Nici acest cuvânt nu mi s-a dat.

Și, după părerea mea, printr-o neliberală interpretare a regulamentului în acest onor. Senat cu o majoritate liberală, s-a închis discuția cu o brutală votare, iar nu cu consultare. Așa s-a hotărât.

Însă, d-lor senatori, sunt chestiuni cari nu se pot înăbuși cu interpretarea de regulament a onor. nostru secretar Viișoreanu. Și, precum vedeți, la prima ședință după redeschiderea Senatului în sesiunea ordinară, în chiar ziua în care a fost constituit și s-a putut anunța o interpelare, am fost dator să anunț interpelarea de față.

Astfel voi relua chestia de acolo, de unde a fost lăsată la 15 mai și când, după părerea mea, era bine să se continue și să se sfârșească tot atunci.

Era bine să se continue și să se sfârșească tot atunci, fiindcă poate ar fi fost mai puțin înăsprită de atunci încoace. Poate d. ministru-prezident, dacă ar fi auzit și o altă părere, umila mea părere, părerea unui om care din întâmplare s-a ocupat de chestia bisericei și școalelor din Brașov în mai multe amănunte și care nu este dintre oratorii violenți și care în orice caz, în asemenea chestii, nici n-am făcut vreodată, nici n-aș fi făcut atunci, nici nu voi face acum chestie de partid politic.

Poate, zic, ne lămuream reciproc, din această dezbatere și puteam înlătura un fel de agravare a situației.

Ceea ce pentru mine acum, după această întârziere, face chestia mai grea, este un alt fapt de natură nepolitică: răspunsul d-lui ministru-prezident din ședința de la 15 mai, că nu dă nici un ban școalelor, fără nici o perspectivă de îmbunătățire, a îndemnat autoritatea competentă reprezentantă a bisericii Sf. Nicolae și a gimnaziului din Brașov ca să mă însărcineze pe mine, pe d-nii Lascar și Dissescu, ca împreună să intentăm proces Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru plata alocațiunii budgetare legale, firește cu procură în regulă[1].

D-lor, aceasta ar putea să-mi îngreueze oarecum situația parlamentară. Dar nu o va face, fiindcă eu nu găsesc cuviincios ca să se amestece în discuția parlamentului chestia unui proces pendent, și prin urmare de acest proces pendent voi face cu desăvârșire abstracție.

Voi vorbi de obiectul interpelării parcă aș fi vorbit la 15 mai, când nu era încă idee de un asemenea proces, afară numai dacă, în răspunsul ce ar binevoi să-mi dea vreunii din reprezentanții guvernului, guvernul va intra însuși în chestia de proces. Atunci va rămânea, la întâmpinare, să examinez, până unde mă poate dezlega o asemenea provocare de regula bunei-cuviințe de a nu amesteca în discuția parlamentului procese pendente la tribunal.

E dar o discuție politică, de legalitate curat politică, pe care o aduc înaintea d-voastră. Din acest punct de vedere îmi cer voie să vă dau următoarele deslușiri asupra obligațiunii legale a guvernului de a fi plătit deja și de a plăti în viitor renta înscrisă în buget pentru biserica Sf. Nicolae și gimnaziul român din Brașov.

D-lor, să nu vă pară rău de minutele ce vi le voi răpi cu explicarea cauzei; mi-a părut din câteva incidente, de unul din ele voi vorbi anume în decursul interpelării, că această cauză nu e așa de cunoscută pe cât ar trebui să fie și va fi bine să fim cu toții lămuriți în privința ei.

D-lor, pentru mine cunoașterea raporturilor financiare între ministerul nostru de culte și biserica Sf. Nicolae din Brașov datează de la cele ce mi-a arătat răposatul meu tată și de la cele

[1] Poliția Capitalei afișase pe strade placate cu declararea că procura ar fi falsă, și această necuviință o strecuraseră agenții guvernului și prin ziarele străine.

ce am găsit documentate în scriptele rămase după moartea lui. Sunt cu atât mai mișcat și mulțumit de a putea începe explicarea mea cu o scrisoare a lui, cu cât această scrisoare datează din iulie 1860, este un act privat, făcut fără nici o privire la vreo greutate politică, juridică or de alt fel; și cu cât este mai incidentală și întâmplătoare scrisoarea, cu atât este mai de *bona fide*, mai caracteristică pentru tot începutul chestiei de astăzi. Este o scrisoare adresată lui Vasile Boerescu, pe atunci directorul Eforiei școalelor din București, al căror director în anul următor a fost însuș tatăl meu. Iată ce scria Ioan Maiorescu:

„Domnule Boerescu,

Știți bine că eu în virtutea a două chrisoave, date de doi Domni ai Moldovei bisericii Sf. Nicolae din Brașov, și în urma unei adrese a reprezentanților comunei române de acolo, am tratat rugăciunea Brașovenilor pe cale oficială, către ministerul de aici, care însă găsi de cuviință a o recomanda ministerului din Iași. Aud că Camera Moldovei ar fi votat o subvențiune pentru biserica și gimnaziul român din Brașov. Te rog binevoește a-mi însemna în două rânduri, dacă în adevăr s-a făcut ceva pentru frații noștri.

12 Iulie 1860

Al D-tale supus
I. MAIORESCU"

Și am scrisoarea aici; pe chiar acea scrisoare a însemnat Boerescu răspunsul, am astfel și răspunsul lui V. Boerescu:

„Domnul meu,

Cu adevărat Camera de la Iași a votat 500 galbeni pentru școala din Brașov. Poate să se facă și aici tot așa cu ocaziunea discuțiunei budgetare.

Amicul d-tale
B. BOERESCU"

D-le ministru-prezident, în vremurile din urmă s-a viciat așa de tare atmosfera morală a acestei țări, fie cum ziceți dv. din cauza disidențelor, fie cum zic disidenții din cauza dv., fie cum credem noi opozanții din amândouă cauzele, încât te sfiești să mai produci un act în mod convenabil. Câtă vreme era felul cinstit al acestei țări, era destul să aduc o așa scrisoare veche ca să fie bine adusă înaintea tuturor. Dar de când ați turburat atmosfera țării cu atâtea false acuzări de fals, sunt silit să documentez acest act că este adevărat. Din întâmplare și din norocire, între scrisorile rămase de la tatăl meu am găsit și scrisori ale d-voastră, domnule ministru-prezident, scrisori de la 1858, când lucrați d-voastră în comitetul național din Iași. Una din aceste scrisori este un răspuns, pe cât se vede la o scrisoare a tatălui meu către d-voastră. Vasăzică, d. D. Sturdza a fost la 1858 în corespondență cu tatăl meu, și fiindcă scrisoarea adresată lui Vasile Boerescu este numai cu doi ani mai târziu, adecă de la 1860, va recunoaște, sper, și iscălitura și scrierea, și va fi dar constatat, că este adevărată scrisoarea ce v-am citit.

Pe lângă aceasta, sunt mulți, cari cunosc scrierea și subscrierea lui Vasile Boerescu, care se află pe aceeași scrisoare. Vasăzică este o scrisoare incontestabil adevărată.

Ce zice această scrisoare? Primul cuvânt al scrisorii este, că *în virtutea a două hrisoave date de Domnii Moldovei* biserica Sf. Nicolae și școalele din Brașov vin și cer alocațiune budgetară. Din capul locului nu este vorba de danie, nu este vorba de favoare, ci este vorba de un drept rezultând din două hrisoave domnești.

În adevăr, din arhiva foarte veche a bisericei Sf. Nicolae din Brașov, care nici nu era încă inventariată – și nu se simțise pe atunci necesitatea de a se face inventarul exact al acelei arhive, precum s-a simțit mai pe urmă – din o primă și fugitivă privire s-a văzut că sunt acele hrisoave vechi de la domnii Moldovei. Mai pe urmă, când s-a regulat toată arhiva lor, s-a

constatat că pe lângă acele 2 hrisoave mai sunt și multe altele documente vechi și autentice de diferite spețe, dar toate dovedind drepturi dobândite aici în țară.

Acele 2 hrisoave, la cari se referă scrisoarea tatălui meu, sunt probabil hrisovul lui Aron-Vodă al Moldovei din 1594, pe care-l are biserica în original, care da preoților bisericei Sf. Nicolae din Scheiu Brașov un ajutor de 12 000 aspri pe an, și un alt hrisov al lui Mihail Racoviță, voievod al Moldovei de la 1731, prin care pe lângă că scutește oile și vitele preoților bisericei Sf. Nicolae din Brașov, dar scutește și de vamă vinurile din viile bisericei din Moldova – prima urmă de proprietate imobiliară a acelei biserici în Moldova. Din alt hrisov se vede că și în Valahia biserica Sf. Nicolae avea aceeaș subvenționare în aspri; dar avea și moșia Budiștenii „cu câmp, pădure, vie și apă și vad de moară la Cotroceni". Actul e de la 1748. Și mai e în arhiva lor, a bisericei Sf. Nicolae, un act de la 1782, vrea să zică după trecere de 34 ani, cu numirea unui Ion Christau ca vechil la moșia Budișteni. Vrea să zică ei administrau moșia aceasta în toată regula. Și mai au între altele, ca ultim act, o încheere a Divanului Țărei Românești, de la 1790, care, întărind hrisoavele bisericei din Scheiu, spune că să se păzească privilegiile pogoanelor lor în vii din Scăenii pe valea Greciu.

Vă citez aceste câteva acte numai pentru ca să vedeți că acea vorbire din scrisoarea incidentală era în adevăr documentată; și că dar începutul chestiei e un început de reclamare a unui drept din vechime.

Firește, d-lor senatori, reclamarea unui drept din vechime cu gând frățesc, în spirit de pace și dragoste. Cine se gândea în acele vremuri la reclamare de ceartă, la reclamare de proces, la reclamare contestată de cineva? Găsiseră oamenii aceștia documente de drepturi vechi din țară și se adresau cu inima caldă de români, la conațiunalii lor, ca să le spue: Voi care,

secularizând chiar mânăstirile grecești, le-ați oferit o despăgubire în bani, când vedeți că și biserica noastră a avut moșii în țara aceasta și privilegii și scutiri, dați-ne un echivalent pentru acestea, căci avem o școală de întreținut.

Astfel s-a născut prima alocațiune bugetară în bugetul Moldovei la 1860. Cum știți pe atunci erau Camerele și ministerele încă separate în Moldova și în Valahia.

Dar, după cum spunea Boerescu, era să se înscrie și în Valahia o sumă pentru biserica și școala din Brașov, și în adevăr s-a înscris chiar pe anul 1861.

Nu am găsit aci în arhivă bugetul pe 1861, dar se dovedește că s-a înscris, căci am, tot din scriptele răposatului meu tată, o adresă către el de la 30 martie 1861 din anul următor, iscălită de „Eforii școalelor române răsăritene din Brașov", și anume: Ion Popazu, protopop, unchiul meu, mai pe urmă episcop la Caransebeș, acela care a fost ales mitropolit la moartea lui Șaguna, dar nu a fost confirmat de guvernul ungar, totodată acela care a stăruit mai mult pentru edificarea gimnaziului român; mai sunt iscăliți Damian Datcu, Șerban Popovici Barcian, Nicolae Voinescu și I.G. Ioan.

Iacă ce zice adresa:

„Prea onoratului domn Ioan Maiorescu,
Directorul Eforiei Instrucțiunei Publice, București

Prea onorate Domnule,

Din adresa înaltului Minister al Cultelor și Instrucțiunei Publice al Țărei Românești *adato* 15 martie 1861 no. 3388 pe care avurăți bunătatea a ne-o comunica prin onorata d-voastră adresă *adato* 17 martie 1861 no. 139 văzurăm cu o rară mângâiere sufletească că înalta Cameră legislativă a principatului României, mișcată de simț național, binevoi a vota pentru susținerea gimnaziului alipit bisericei Sf. Nicolae din Brașov

subvenţiunea anuală de 15 750 lei după cursul monedelor din ţara rom.

Prea onorate Domnule,

Din hârtiile prea Onorat Domniei-Voastre, ce avurăţi bunătate a ni le comunica, ne-am convins pe deplin, că d-voastră n-aţi cruţat nici o osteneală şi aţi întrebuinţat toate mediile posibile întru sprijinirea şcoalei noastre ce se legăna pe marginile căderei, spre înlăturarea acelei ruşini nemaiauzite ce cu căderea ei ar fi trebuit să sufere întreaga noastră naţiune etc. etc."

Aşa cugetau oamenii aceştia şi simţeau acolo la 1861 asupra pericolului ce ameninţa existenţa şcoalelor române din Braşov la '61, când nu era încă dualismul austro-maghiar stabilit, la '61 pe vremea încă a guvernului centralizator, cum se zicea în Austria, unde Transilvania era mare principat deosebit, recunoscut între grupările acelui stat, neconfundat în Ungaria, atunci când naţiunea română şi limba română ca atari erau *pari passu* recunoscute ca naţiune şi ca limbă în poliglota Austrie, când la Ministerul Justiţiei din Viena era anume un biurou pentru legiferarea în limba română; chiar pe atunci, când era lupta mai îmblânzită în contra saşilor şi în contra ungurilor, sau mai bine era o concurenţă de cultură chiar pe atunci era considerată o slăbire a şcoalelor române ca o ruşine naţională. Şi vedeţi că acei oameni nu ştiau cum să mulţumească acelora cari le veneau în ajutor!

Aşa s-a urmat atunci de la început şi aşa s-a urmat şi după ce s-a făcut în România unirea de fapt la 1862, în ianuarie.

În primul budget colectiv, care s-a făcut pentru vechea Moldovă şi vechea Ţară Românească împreunate, acea subvenţie tot aşa este trecută. Vă prezint aici budgetul pe 1863, când era ministru de culte generalul Tell; găsiţi la cap. 9, art. 6, sumele adunate de la cele două ţări: „Subvenţiune anuală la biserica Sf. Nicolae din Braşov (lei vechi) 36 400". În budgetul pe 1865, când era ministru de culte d. N. Cretzulescu, vedeţi asemenea la cap. XVII, no. 6 „Subvenţiune anuală gimnaziului şi bisericei Sf. Nicolae din Braşov 36 400".

După venirea principelui Carol, în primul budget pe anul 1867, când era ministru de culte Ioan Strat, găsiţi la capitolul VIII, art. 540, aceeaş cifră de 36 400 lei ca „Subvenţie a gimnaziului şi bisericei Sf. Nicolae din Braşov".

Acum, d-lor, la 1867 se făcuse în imperiul vecin aşa-numitul dualism; deja în fevruarie 1867 se şi numise primul minister deosebit în Ungaria sub contele Andrássy, iar pe la sfârşitul lui 1868 se promulgaseră definitiv toate actele de stat relative la acest dualism, cu înglobarea Transilvaniei întregi în Ungaria.

Tocmai în acest an 1868, fie din simţimântul că de acum înainte şcoalele vor avea un rol şi mai însemnat în susţinerea legală a intereselor legitime ale naţionalităţilor în noul Regat ungar, fie din trebuinţele crescânde ale gimnaziului român din Braşov, biserica Sf. Nicolae revine din nou cu cererea unei mai bune evaluări a drepturilor ce le avea mai 'nainte în România; fireşte, după cum vă spuneam, provocarea la proprietăţile vechi din ţările româneşti se făcea prieteneşte, şi nici unul din miniştrii de pe atunci, cari aveau să se ocupe de această chestie, nu tăgăduia acest drept al bisericei.

Şi astfel, pe vremea aceea, vedeţi deodată – era la guvern un minister liberal (până acum miniştrii ce vi i-am citat erau conservatori) – era ministerul Generalului Nicolae Golescu, cu Ioan Brătianu la finanţe, iar la culte cu Dimitrie Gusti – scuzaţi, dacă vă amintesc că la justiţie şi ad interim la interne era d. Anton Arion – tocmai atunci, la 1868, vine ministrul cultelor Gusti şi face să se voteze (se votează *în unanimitate* şi fără discuţie) următoarea lege:

„Se acordă Eforiei Şcoalelor centrale române din Braşov subvenţiune anuală de lei noi" (se promulgase în

aprilie 1868 legea care înlocuia leii vechi cu franci) „23 500. Această cifră se va trece în budgetul Ministerului Instrucţii Publice şi al Cultelor“.

Legea e promulgată în *Monitorul Oficial* no. 165 de la 20 iulie 1868

De acum înainte vedeţi în bugetele noastre, şi mai întâi în cel alcătuit pe anul 1869 de însuşi răposatul Dimitrie Gusti, această alocaţiune fixată, trecută cu menţiunea expresă „lege specială“, iar nu ca o ţifră variabilă, care să se poată înscrie sau şterge la fiecare votare de budget.

Am aici un exemplar oficial al acestui budget pe 1869 şi vă arăt la pag. 6, art. 27: „subvenţiune idem şcoalelor române din Braşov, după legea specială... 23 500“.

D-lor, aşa cum s-a votat legea la 1868 fără discuţie, în unanimitate, evident că nu a fost vreun studiu juridic, vreo tranzacţiune dezbătută de amândouă părţile, vreo preocupare anume, dacă şcoala, dacă biserica, dacă drept vechiu sau nu; subvenţiunea aceasta, care înainte se trecea numai în budget într-o ţifră mai mică sub rubrica „biserica şi şcoala“, este acum urcată *ex aequo et bono* la îndoit, la ţifra de 2000 galbeni, sub titlul „subvenţiune“.

Fireşte, subvenţiune s-a numit, dar era întemeiată pe o obligaţiune. Noi nici nu avem alt termen budgetar, fie că ar fi fost o graţie, fie că era un drept. Noi nu cunoaştem în budget alt termen, d.e. redevanţă.

Astfel alocaţiunea de 23 500 lei noi continuă cu menţiunea expresă de lege specială a fi trecută la fiecare budget al ţării.

În anul 1871, sub ministerul conservator Lascar Catargi, ministru de culte este generalul Tell, vedeţi aici în exemplarul oficial al budgetului la pag. 10, art. 34: „idem şcoalelor române din Brasov, după legea spec. 23 500“. Dar mai găsiţi tot aici, la art. 53 al aceluiaş budget, o nouă sporire a alocaţiunii budgetare „idem gimnasiului şi bisericei Sf. Nicolae din Braşov 13 481“.

După ce în Ungaria se aplicase dualismul, se făcuse constituirea *Bisericei autonome greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania,* după un *statut organic,* alcătuit de mitropolitul Şaguna; şi întărit la 16/28 mai 1869 de împăratul Francisc Iosef I; după acest statut şcoalele române din Transilvania, fiind şcoale confesionale, sunt puse sub ocrotirea Bisericei.

Însă de acum înainte guvernul maghiar începe a cere, sub formă de îmbunătăţiri pentru instrucţiune, din ce în ce mai mult şcoalelor din Ungaria şi Transilvania, îndeosebi şi gimnaziului din Braşov (şi era în dreptul său să o facă statul maghiar), cere cabinete de fizică şi chimie, fonduri de pensiuni, sporire de salarii etc. Această sforţare financiară a instituţiunilor şcolare în curând a trecut peste mijloacele lor pecuniare. Avea biserica Sf. Nicolae din Braşov ceva, are şi azi două moşii în ţara românească, Meteleu şi Suditu din judeţul Buzău, da biserica tot ce putea pentru gimnaziul şi şcoalele dependente de ea. Dar uşor se depăşi limita pentru oamenii săraci de acolo, fiind fără subvenţiune de la statul maghiar, pe care nu o primeau si nu o primesc (şi pe ei îi priveşte, pentru ce nu o primesc).

Atunci întrebarea devine iarăş acută şi ei ne zic din nou: este un drept al nostru pe care l-am avut dincolo în România ca stăpânire imobiliară şi ca imunităţi, care valorau mult; aţi fost foarte buni pentru noi, conaţionalii voştri, la prima cerere aţi înscris 1000 galbeni, apoi 2000 galbeni, aţi mai înscris 13 481 lei, dar cel puţin pe această alocaţiune budgetară trebuie să putem conta cu siguranţă şi ar trebui să avem şi mai mult. Nu este deocamdată vorba a face tranzacţiuni sub formă legală, nu există vreun diferend, ci tot *ex aequo et bono,* o înţelegere, şi aşa stând lucrurile, după ce la 1871 sub ministerul Lascar Catargi vedeţi adăogată numai ca o nouă inscripţie budgetară suma de 13 500 lei, vine din iniţiativa parlamentară a Camerei conservatoare de atunci o propunere

subscrisă, între alții, de d-nii general Manu și de mine ca deputați (mai erau subscriși Kogălniceanu, Vernescu, Vladimir Ghica, A. Balș), ca să fixeze prin *o a doua lege* un mic plus de alocațiune budgetară, în favoarea bisericei Sf. Nicolae și gimnaziului român din Brașov, în cifră de 15 000 lei noi pe an.

Acest proiect de lege trece prin Cameră din inițiativă parlamentară, deși generalul Tell nu se prea ostenea să-l treacă, dar ne osteneam noi. Și ține de pe la 1872, vreo 2 ani, până vine în Senat. Atunci se întâmplă să fiu eu ministru al cultelor și instrucțiunii publice în ministerul prezidat de d. Lascar Catargi. Acum firește proiectul ieșit din inițiativă parlamentară, la care eram și eu iscălit, înaintează spre votare în Senat. Dar pe când la 1868, cum v-am spus, sub ministerul Gusti, pentru legea de 23 500 lei nu a fost nici o obiecțiune în parlament și pe când și pentru noua lege de 15 000 lei s-a împiedicat în Camera conservatoare orice obiecțiune a opoziției liberale, mulțumită mai ales energicei stăruințe a lui Kogălniceanu, în Senat opoziția de la 1875 este mai dificilă. La cuvântul în numele ei răposatul Deșliu, când vine noul proiect de lege în discuția Senatului (și acum sunt fericit și binecuvântez memoria acelui Deșliu, deși atunci mă mira foarte mult acest fel de contestare), și atacă proiectul cu violență, în ședința Senatului de la 6 martie 1875. Răposatul Deșliu vorbește și de pericolele ungurești, citește gazete ungurești, care nu ar vedea cu ochi buni ce facem noi pentru românii de dincolo. Și atunci iată răspunsul ce-l dă guvernul nostru prin organul meu ca ministru al cultelor în privința interpretării sensului acestei legi.

„D-lor senatori, biserica Sf. Nicolae din Brașov o vedem totdeauna subvenționată în budgetul României de când s-a început a se face budget la noi, și totdeodată se mai prevede în budget o sumă și pentru gimnaziul din Brașov. V-aș ruga mai întâi, d-lor, să nu confundați această sumă ce vi se cere prin proiectul ce este astăzi în discuție, cu suma ce este deja prin o altă lege înscrisă în budget

pentru gimnaziul din Brașov, suma de 23 500. Căci biserica Sf. Nicolae avea o moșie în România, și o parte din ea era afectată pentru întreținerea unei monastiri, și altă parte pentru biserica sau școala din Brașov.

I. *Deșliu.* Cum se numește moșia aceea?

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Nu-mi aduc aminte numele moșiei, și m-aș fi pregătit de aceasta, dacă aș fi știut că onor. d. Deșliu cu ocazia unei legi ce se discută, cere detaliuri asupra altei legi ce e de mult votată. Îmi va face însă onoarea onor. d. Deșliu a nu se îndoi un moment de ceea ce îi spun, până la proba contrară".

Moșia v-am citat-o astăzi exact, era Budiștenii, dar mai erau și de la Pitești Topolovenii și altele, după actele ce le are biserica Sf. Nicolae din Brașov în toată regula).

„Afirm dar că între altele și din motivul relațiunilor pecuniare ce derivau de la o moșie pretinsă de biserica Sf. Nicolae din Brașov și situată în România, Camera Română de mult timp s-a văzut datoare a-înscrie o sumă pentru gimnaziul și biserica Sf. Nicolae din Brașov, și s-a regulat prin urmare a se prevedea în budgetul fiecărui an două mii galbeni. Ceialaltă subvenție ce s-a prevăzut iarăși în budgetul țării pentru gimnaziul Sf. Nicolae din Brașov, a fost *dată tot din acele motive*, însă adeseori variabilă; a fost și 13 000 lei și 10 000 lei, în budgetul pe '74 s-a prevăzut 15 000 și această cifră s-a menținut și în budgetul pe '75 și '76".

D-lor senatori, între alte motive era dar și *obligațiunea civilă*. Mai era un alt motiv, era chestia de cultură. Iacă ce zice ministrul cultelor tot atunci:

„Viu la cele zise despre unele foi străine și mai cu seamă de foile ungare. Le-am citit și eu, dar dați-mi voie să vă spun, cum guvernul este convins că nu este cea mai mică umbră de politică în acest proiect de lege. Sunt

> lucruri elementare de cultură, de instrucțiune și de artă, în privința cărora din fericire se pot întâlni toate statele și toate popoarele fără altă gelozie decât gelozia de a se întrece unele pe altele în lupta pașnică a civilizației".

Atunci când s-au zis aceste cuvinte, când această lege se justifică întâi ca obligațiune și al doilea ca subvențiune culturală, nu exista încă în Ungaria nici o dispoziție care să oprească subvențiunile benevole de la statele străine. Pe urmă, după ce s-a votat legea aici, a venit nu o lege încă, ci deocamdată o dispoziție administrativă ungară, prin care se oprește primirea subvențiunilor de la statele străine, și la 1883 a venit o lege formală, prin care se opresc instituțiunilor lor de cultură din Ungaria oricari ar fi, biserici, școli etc., subvențiunile de la statele străine, subvențiuni de grație, subvențiuni de favoare. Însă plata unei *creanțe,* asta nu a trecut prin mintea guvernului vreunui stat constituit să o oprească la alt stat.

Și înțelegeți bine, d-lor senatori, că dacă noi, în lipsă de un cuvânt anume, înscriam în budgetul statului nostru alocațiunea budgetară pentru biserica și școalele din Brașov sub titlu „Subvențiune" – căci ce era să zicem? e necunoscut cuvântul redevanță, și nu puteam inventa alte neologisme –, din momentul în care *interpretarea autentică și oficială* s-a făcut în Senat la legea din 1875, că adică aceste sume sunt *renta obligatoare* în locul moșiilor ce știm că le-a avut biserica Sf. Nicolae aici în țară și că i s-au luat samovolnic: din acest moment înțelegeți că explicarea adevărată stabilită prin acea scrisoare din 1860, pe care v-am citat-o de la tatăl meu, susținută și la 1875 aici în Senat, înainte de a fi existat vreo dispoziție sau o lege ungară, care să oprească subvențiunile, prin urmare fără nici o posibilitate de a se interpreta acum ca ceva inventat ad-hoc, din acest moment este cert și incontestabil, că ceea ce a dat și trebuie să dea statul român bisericei Sf. Nicolae din Brașov și școalelor dependente de ea, este o clară și o adevărată obligație, și prin urmare nu putea

și nu poate să cadă sub acea dispoziție administrativă de la 1875 a guvernului ungar sau sub acea lege de la 1883 a aceluiaș guvern, care opresc subvențiunile de grație, de milă, de bunăvoință de la statele străine.

De aceea să vă și explicați un lucru: Când s-a votat la 1875 acea lege pentru sporul de 15 000 lei de Senatul conservator, precum se votase și de Camera conservatoare, s-a trecut în budgetul, alcătuit atunci de mine însumi ca ministru, pe anul 1876 fățiș, fără nici o ascundere, în perfectă bună-cuviință internațională, amândouă alocațiunile astfel (vi le citesc aici din exemplarul oficial al budgetului pe 1876, pag. 6 și 7): „art. 30, litera *i,* Idem școalelor române din Brașov (legea specială) 23 500 lei".

„Art. 44. litera *l.* gimnaziului și bisericei Sf. Nicolae din Brașov (lege specială) 15 000 lei".

Iată istoria celor două legi speciale, a căror alocațiune anuală însumează împreună 38 500 lei.

Să vă explicați tot așa, d-lor, cum de la 1875 și mai întâi în timpul ministerului meu nu am aflat un cuvânt despre vreo dificultate sau obiecțiune din partea guvernului austro-maghiar în această privință.

De la 1877 până la 1888 sub ministerul Ion Brătianu și de atunci încoace (afară de acum trei ani) sub toate ministerele: liberal, junimist, concentrat, conservator și chiar în ultimul minister liberal-disident Aurelian, s-a plătit această alocațiune bugetară fără nici o greutate. Nu știu dacă d. ministru-prezident actual, în timpul ministerului d-sale de culte sub ministerul Brătianu 1885 – 1 martie 1888 a avut vreo greutate cu această alocațiune budgetară, dar știu că și d-sa a plătit-o atunci.

Cât am fost noi iarăș la guvern de la 1888 încoace știu că n-a fost nici o greutate și am plătit totdeauna; și nici nu putea fi vreo greutate de a se plăti o inscripțiune în virtutea a două legi, la originea cărora stă în mod privat scrisoarea hotărâtoare de la 1860 ce v-am citit-o, cele două hrisoave, și la explicarea cărora

autentică și oficială din Senat stă cuvântul ministrului cultelor de la 1875, că este obligațiune și nu favoare ceea ce plătim.

De aceea, d-lor, vă spuneam de la început, că este bine să ne explicăm o dată. Știu că d. Sturdza este unul din cunoscătorii istoriei noastre. Știu că d-sa este unul din aceia care adună date și acte și nu vorbește așa în necunoștință de cauză. De aceea am fost foarte mirat, când l-am văzut pe d-sa insistând și discutând aci în Senat, cum de dl Lascar a declarat pe față, că a plătit acea alocațiune budgetară, cum de dl Take Ionescu a mărturisit și d-sa că a plătit acea alocațiune budgetară.

Am fost foarte mirat, zic, să văd pe d. Sturdza având aerul de a se bucura că „s-au prins" d-nii Lascar și Ionescu, fiindcă au făcut asemenea mărturisiri. Dați-mi voie să „mă prind" și eu. Și eu vă mărturisesc că am plătit totdeauna acea alocațiune budgetară și dați-mi voie să mai mărturisesc că mi-ar fi rușine să nu o fi plătit vreodată și m-aș crede delictuos și nu numai politicește criminal, dar și penal în sensul legii de răspundere ministerială, când n-aș fi executat o lege votată a statului meu (aplauze), și aș vrea să văd guvernul străin care ar veni să zică unui ministru român: nu executa legile țărei tale, aceasta aș vrea să o văd!

Legea țărei mele trebuie să o păzesc, eu, ministru român sau simplu cetățean român. Ah! sunt legi grave, trecute din atmosfera posibilității; atunci trebuie modificate tot pe cale legală. Dar până când sunt legi, trebuie să le execuți. Și dacă aș fi astăzi ministru de culte, aș plăti-o imediat, fiindcă știu că nu poate să fie greutate internațională din această executare de lege. *Eu o știu aceasta*[1] și cine și a creat o greutate internațională, și a creat-o prin *altă atitudine greșită,* dar nu prin budgetul țărei legal alcătuit.

Dar cum voiți, d-lor, să se tăgăduiască de vreun ministru sau fost ministru al țărei această alocațiune? Dar nu este înscrisă

[1] Vezi mai sus, la cap. X, convorbirea cu ministrul austro-ungar Aehrenthal.

în budgetul țărei? Dar nu stă budgetul în *Monitor?* Dar nu este publicată în *Monitorul Oficial* și legea specială de la 1868 și votarea legii de la 1875 pentru biserica Sf. Nicolae din Brașov, și când aceste acte și dezbateri sunt publicate în *Monitor,* se poate ascunde unui ministru străin, că se dă această alocațiune bisericei și școalelor din Brașov?

D-lor, este curioasă această necunoștință de cauză, și mai ales este curioasă schimbarea de atmosferă în această privință între timpul de astăzi, când d. Sturdza este la guvern, și timpul de acum de-abia 4 ani, când era d. Sturdza în opoziție.

Vedeți, suntem la 1898, și când vă vorbesc acum în această chestie, fără îndoială mă ascultați, văd că mă ascultați chiar cu bunăvoința, fiindcă acea chestie a școalelor interesează pe tot românul, dar mă ascultați – nu știu de ce-mi face impresia – cu un fel de descurajare, în deosebire de ceea ce era mai înainte.

Mai înainte, acum 4 ani, pe tema acestei chestii a alocațiunii budgetare a bisericei și a școalelor din Brașov ce se scria în organele dv. liberale? Era vremea, când d. Dimitrie Sturdza în opoziție acuza ministerul conservator că este nemernic, pentru că nu intervine în statul ungar. În acea vreme tocmai la 8 octomvrie 1894, cam pe vremea discursului de la Orfeu, găsesc în *Voința Națională,* iscălită de „un bătrân" liberal următoarea notiță asupra chestiunii noastre:

> „Tot atunci, la începutul constituționalismului românesc, s-a întâmplat și alt fapt. Văzând că școalele românești din Brașov – cele mai vechi școale românești erau lipsite de mijloacele materiale, guvernul României inscrise pentru ele, în budgetul țărei, o subvențiune.
>
> Ungurii protestară, dar li se răspunse că n-au ei dreptul d-a opri pe români să ajute alți români."

Nu e adevărat, că au protestat atunci, dar așa era ordin să se vorbească acum 4 ani în foaia autorizată a partidului care e astăzi la guvern.

„Ungurii cerură atunci ca ajutoarele să se dea prin mijlocirea guvernului unguresc; dar li se răspunse că și ei, prin mijlocirea guvernului românesc, să dea ajutoarele ce se trimeteau ciangăilor".

Ce măreț vorbea *Voința Națională,* când era d. Sturdza în opoziție!

„Strânși astfel, ungurii tăcură și biserica sf. Nicolae din Brașov își primi ajutoarele pentru școale din budgetul statului român, fără control unguresc!

Era ministru atunci C. A. Rosseti, un ministru care a fost onoarea și podoaba neamului său".

Nu e exact; ministru era Gusti, și vă voi spune îndată, care alt ministru al dv. a fost o curioasă podoabă a neamului său!

„Astăzi e ministru d. Take Ionescu, care și-a renegat până și pe tată-său, și miniștrii ungurești cer și primesc socoteală despre cum se aplică budgetul statului român, socoteală cum nu cere nici Curtea de compturi".

Dar d. Take Ionescu a plătit anuitatea. Nu știm, ce se cere astăzi de nu se mai plătește.

„Deosebirea între atunci și acum este perpetua deosebire între *liberalism* și *conservatism*".

Așa este deosebirea? Mai iscăliți astăzi articolul, d-lor?

„Mai mult: În 1870 vin conservatorii la guvern... Ei sub presiunea de la Pesta, care asupră-le are înrâurire hotărâtoare, șterg din budgetul statului subvențiunea ce se da școalelor române din Brașov.

Patru ani stau conservatorii la putere și budgetul lor nu dă dovadă că se gândesc să susțină cultura română la român.. de peste munți.

Revin liberalii la putere în 1875 și subvențiunea de astă dată chiar mai mărită, se înscrie din nou.

Ministru sub conservatori, ministrul care a șters din budget subvențiunea, a fost d. T. Maiorescu, actualul rector al Universității din București".

Eu, care am subscris acea propunere din inițiativa parlamentară pentru adaosul de 15 000, eu care am susținut această lege specială în Senat și am documentat-o și am pus toată chestia pe adevăratul ei tărâm legal, eu, fiul lui Ioan Maiorescu, eu să fi șters subvenția școalelor române din Brașov și să o reînființeze alții! Dar cu ce fel de neadevăruri, cu ce fel de falsuri hrăneați d-stră mintea cetitorilor d-stră la 1894?!

Știți, cine este cel dintâi, care a încercat să suprime acea subvenție legală? A încercat să o suprime Alexandru Orăscu la căderea noastră din minister; a fost el 3 săptămâni ministru al Cultelor, îndată la aprilie 1876, tocmai după ce trecusem în budget, cum ați văzut-o, acea mențiune expresă despre a doua lege specială. Atunci Orăscu, ministru de la 4 până la 26 aprilie 1876, în acest scurt interval de 3 săptămâni, propune anularea legii mele, și suspendarea subvențiunii legii vechi de 23 500 lei. Este raportul său către consiliul de miniștri no. 3334 de la 22 aprilie 1876 în dosarul Ministerului Cultelor, divizia școalelor no. 220 de la 1876. Din norocire cade Orăscu și vine un ministru mai inteligent la Culte, Chițu, care sfâșie acel raport, și astfel se continuă darea subvenției; și în tot decursul de 12 ani al ministerului Brătianu și sub toți miniștrii conservatori după 1888 până la venirea la guvern a d-lui Dimitrie Sturdza.

D-lor, firește că se revoltă cineva când vede așa întoarcere a adevărului în foile publice! Dar revolta nu este un simțimânt de prudență politică, și nu se cuvine, nu îmi acord dreptul să-i dau aici toată expresia. Nici nu este bine ca să acuzăm vreun partid sau altul în această chestie: toți oamenii cu minte din toate partidele nu au putut decât să lucreze în acelaș sens! Și precum vedeți, că Gusti a făcut la 1868 o lege pentru sporirea alocațiunii budgetare, noi conservatorii am făcut alta

la 1875, și toți miniștrii, afară de câțiva rătăciți, de câteva deplorabile excepții, au continuat cu îndeplinirea acestei obligații legale până mai acum câtva timp.

Trebuie să mai adaog o explicare pentru întreaga lămurire a chestiei. Tocmai acum mi s-a adus din arhiva Senatului, budgetele din anii 1886–87 și 1887–88, când era ministru al cultelor, sub Brătianu, actualul ministru-prezident, d. Dimitrie Sturdza. Pe când în ultimul budget al nostru al conservatorilor de la 1876 stau subvențiunile relevate ca două legi speciale, găsesc în budgetele d-lui Sturdza alocațiunea budgetară pentru gimnaziul și biserica Sf. Nicolae din Brașov, *învăluită*, nu suprimată, dar învăluită în următorul titlu sau articol colectiv: *Școalele și bisericile române din străinătate* (toate câte ar fi) *lei 144 500*. (Budgetul cultelor pe 1886–1887, pag. 120, pe 1887–1888, pag. 136).

Ce este aceasta, d-lor?

Poate a fost o simplă acomodare budgetară, căci este evident că nu o lege se poate schimba prin modul inscripțiunii în budget! De exemplu, la profesorii universitari, sunt câțiva profesori într-o situație excepțională la noi: cu legi speciale au fost aduși dd. Babeș și Assaky, și prin legi speciale li s-a prevăzut o anume sumă anuală! Însă în budgetul nostru nu se relevă anume legile speciale pentru Assaky și Babeș și se trece numai cifra întreagă la Universități. Dar din acest fapt, că sunt cuprinși în aceste sume totale în budget, nu rezultă că este abrogată legea lor specială. Este numai o simplificare la votarea budgetelor, ca să nu fie prea multe articole de votat. Vasăzică, din faptul că alocațiunea budgetară – iertați-mi expresia familiară: este trecută cu *toptanul*, nu este desființată vreo lege specială, și din cifra de 144 500, deși s-au înglobat aici toate bisericile și școlile din străinătate, prin urmare și biserica Sf. Nicolae și școala din Brașov, nu se poate deduce că este o slăbire sau o anulare a legilor speciale, căci legile nu se pot desființa decât tot prin legi și nu prin budget.

Așa fiind istoria acestei chestii, așa fiind tot firul acestei alocațiuni bugetare, vă rog să încercăm acum a ne explica cuvintele din urmă, zise în acea ședință a noastră de la 15 mai anul corent de d. ministru prezident, acele cuvinte, cari m-au făcut atunci să cer cuvântul și m-au îndemnat acum să adresez interpelarea de față.

Iată ce spunea d. ministru-prezident:

> „În 4 martie, onor. d. Lascar zicea: Nu am mers însă așa de departe încât să refuzăm școalelor din Brașov sumele cari sunt înscrise în bugetul statului nostru, fiindcă acele sume reprezintă veniturile bunurilor cari au aparținut bisericei din Brașov, pe care le-a luat Statul Român.
>
> Iar d. Take Ionescu îl întrerupe astfel: D. Sturdza a oprit din nou a se mai libera această sumă.
>
> Așadar d. Lascar în 4 martie a afirmat, nu în ascuns, nu pe sub mână, ci deschis, în parlament, că d-sa, în timpul ministerului Aurelian, a dat subvenție școalelor din Brașov și m-a acuzat pe mine că eu nu am dat-o. Și la aserțiunea d-lui Vasile Lascar s-a asociat și d. Take Ionescu, confirmând cele zise de d. Lascar... D. Brabețeanu m-a întrebat: dacă am dat vreo sumă școalelor din Brașov. Răspund clar, că nu am dat nici o para, nici la întâiul, nici la al doilea minister.
>
> Mă întreabă de ce nu am dat? Răspund clar și neted: fiindcă cunoșteam rescriptul guvernului ungar din 1875 și legea ungară din 1883, cari interzic, sub pedeapsă de a fi închise, ca școalele românești de dincolo să primească subvențiuni de la guverne străine și fiindcă nu era clarificat, că ceea ce se dă la Brașov nu e o subvențiune, ci o rentă pentru bunuri ce s-a ridicat din proprietatea bisericei S-tului Nicolae"

Astăzi după ce la 1875, la discutarea legislativă a lucrului, era *clarificat*, după ce deja la 1860, cum ați văzut din scrisoarea tatălui meu, era *clarificat*, d. Sturdza nu e clarificat

„Acestea le-am expus și cu ocaziunea răspunsului la interpelarea d-lui Petre Grădișteanu. Ce am zis atunci? Atunci am spus că nu am dat nimic nici întâiaș dară, nici a doua oară. D. Brabețeanu mai avea încă un mijloc de convingere. Să citească cuvintele d-lor Vasile Lascar și Take Ionescu, ca să se convingă că în adevăr nu am dat nimic.

Nu am crezut de cuviință ca să dau renta datorită, ca să nu se înrăiască situațiunea".

Așa e în *Monitor.* Pe românește ar fi mai bine „să nu se *înrăutățească* situațiunea", căci „să se *înrăească*" sună urât (ilaritate).

Apoi bine, D-le Ministru-Prezident, legea acea ungară de la 1883, necum rescriptul administrativ de la 1875, erau lucrătoare la 1884. De ce ați dat la 1884, 1885, 1886, 1887, 1888 fiind D-stră ministru? Cum de am dat eu la 1888 și 1889, au dat urmașii mei de la 1889 la 1895, a dat chiar d-nu Mârzescu sub ministerul Aurelian? Se înrăutățește situațiunea? Dar a cui situațiune se înrăutățește? situațiunea bisericei de dincolo? D-le Ministru-Prezident, aceasta este treaba ei. Dacă biserica de dincolo, dacă consistoriul arhidiecesian de dincolo, aceia cari au biserica lor autonomă, trimit oamenii lor aci, ca în virtutea celor două legi, cu plenipotență în regulă, să primească acea alocațiune budgetară, se vede că ei înțeleg că aceasta nu le înrăutățește situațiunea și că pentru existența scoalelor lor acea sută de mii de lei care le-ați refuzat-o de 3 ani, era o chestie importantă ca să poată exista. Și d-voastră le-o refuzați?

Dar eu – scuzați-mă dacă v-o spun, nu aș voi să lipsesc de elementara modestie și cuviință ce vă datoresc – eu nu admit, nu cred că este bine să se admită, ca un ministru de aici să se amestece și să spună celor de dincolo cum trebuie să fie situațiunea lor, bună sau rea, față de guvernul unguresc. Nu este treaba d-voastră de a spune bisericei din Brașov: tu trebuie să fii așa sau almintrelea, când vine să ceară ceea ce crede ea că este drept. Aceasta este un amestec prejudițiabil al statului nostru în afacerile de dincolo, și dacă se continuă, poate

legitima ceea ce vor să facă ungurii; este o stare intolerabilă ce se creează. În toate chestiile trebuie să ne ferim de amestecul nostru politic printre românii de peste Carpați. Citesc prin gazete, că dincolo este acum o alegere de mitropolit. Să ferească D-zeu ca un partid politic de aci să aibă candidatul său dincolo[1]. Ce am zice noi, dacă la o alegere de mitropolit al nostru în București și-ar permite cineva să pună un candidat unguresc sau rusesc?! L-am sfâșia! Să fie un candidat de partid politic de la noi în țara ungurească! Dar voiți să-i băgați în foc pe oamenii aceia?

Nici un amestec de politică militantă dincolo – iată singura regulă de procedare. Când vine de dincolo, conform legii noastre de dincoace, reprezentantul școalei și bisericei din Brașov și vă cere, trebuie să plătiți ce este scris în budgetul țării, trebuie să plătiți fără amestec la ce fac ei, fără să vă faceți d-voastră judecător, dacă se înrăutățește situația lor sau ba.

Dar poate că cuvântul „se înrăutățește situația" nu se înțelege că se înrăutățește situația bisericei din Brașov, ci poate se înrăutățește situația personală a d-lui Dimitrie Sturdza ca ministru-prezident în București. Aceasta se poate. Dar după declarările violente ca drept public, inadmisibile ca teorie de stat, indiscutabil de eronate, ce le-ați făcut ca șef al Partidului Liberal în sala Orfeu la 1894, poate că situația d-voastră să fie astăzi așa de penibilă față de guvernul unguresc, încât să nu mai îndrăzniți să faceți nici aceea ce au îndrăznit toți miniștrii români să facă înaintea d-voastră, adecă să execute legea țării lor în țara lor. Aceasta se poate. Dar aceasta este atunci calamitatea guvernului de față și a partidului care-l susține, și poate că au simțit-o toți în momentul de față. Dar în definitiv, calamitate este vorbă vagă. Însă este aci ceva mai grav, fiindcă e mai precis. D-voastră, partid liberal, ați făcut legea

[1] Se zicea că episcopul Popea era – după îndemnul unui d. Brote – candidatul d-lui Sturdza; dar ales a fost episcopul Mețian.

de responsabilitate ministerială, ați promulgat-o la mai 1879 și ați înscris acolo un art. 3 care rostește:

> „Se va pedepsi cu interdicțiunea de la 3 ani până la maximum toată viața de a mai ocupa funcțiuni publice, ministrul care va fi semnat sau contrasemnat decrete sau va fi luat dispozițiuni, cari violează un text expres al unei legi existente".

Textul expres a două legi existente vă prescrie: plătiți 38 500 lei bisericei Sf. Nicolae și școalelor române din Brașov. Conform cărui drept ați luat dispoziția – căci de aceea mi-am permis să adresez interpelarea d-lui ministru-prezident – ați luat dispoziția ca colegul d-voastră de la Culte și Instrucțiune Publică să nu plătească nici un ban, adică să nu execute acele legi? Se poate ca o lege să aibă inconveniente, dar atunci aveți curagiul și veniți să cereți modificarea legii, și să vedem atunci o majoritate liberală în Cameră și Senat retrăgând acea subvenție. Sau veniți cel puțin cu un bil de indemnitate, și să vedem majoritatea liberală a Senatului și Camerei dând bil de indemnitate, că trei ani de-a rândul ați refuzat școalelor române din Brașov renta legală. Dar nici bil de indemnitate, nici contralege votată, din contră cu două legi pozitive în dreptul nostru, știute și executate de toți, de la 1868 una și de la 1875 a doua, păzite de toți, până și de slabul minister Aurelian, să veniți și, fiindcă aveți puterea de fapt, să spuneți înaintea Senatului: nu dau nici un ban, deși legea mă obligă să dau – aceasta înțelegeți d-voastră prin respectul legilor? Aceasta e pregătirea la respectul legalității în Partidul Liberal, de când cu șefia dv.? Acest respect al legii să-l învețe acei tineri ce ne ascultă împrejur de la tribună ca fiind formula de progres și de cultură a Partidului Național Liberal?

Noi nu suntem partizani ai acuzărilor ministeriale, și am dovedit o când cu acuzarea contra d-lui Brătianu. N-aș dori să fie vreo acuzare ministerială nici în contra ministrului

prezident actual. Dar, d-lor, deși oamenii cu minte recunosc că greșelile politice nu se pedepsesc, ci se îndreptează, recunoașteți și d-voastră că se pun conștiințele noastre ale tuturora în cea mai grea încercare prin actualul guvern. Fățișele inexactități, fățișele răsturnări de adevăruri publice și internaționale, fățișele declarațiuni de cuvinte frumoase și alăturea dezmințirea lor prin faptele cele mai revoltătoare, fățișa mărturisire a ministrului-prezident: *nu execut legea română în cestiunea școalelor*, tăcerea Senatului liberal în majoritatea lui, sugrumarea discuțiunii când am cerut cuvântul la 15 mai, măcar în chestia regulamentului ca să mă lăsați să explic nedumerirea cu școalele de la Brașov, să nu rămâe strecurată ideea primejdioasă, să nu se dea armă dușmanilor ca să se zică că e îndoială la noi, dacă e subvențiune sau obligație recunoscută, când interpretarea legală e în adevăr că e drept câștigat: după toate acestea, d-lor, acoperite de d-voastră, nu vă mirați dacă, de când e Partidul Liberal în noua formare la guvern, s-a introdus scepticismul și descurajarea în toată suflarea românească. Partidul care va veni, oricine va veni la guvern după această nefericită formațiune liberală, va avea mai întâi de toate să redea românimii încrederea în dreptatea, în legalitatea și în viitorul țării acesteia! (aplauze).

> După dezvoltarea interpelării, răspunde ministrul-prezident, d. Dimitrie Sturdza. Apoi, conform regulamentului Senatului, se dă din nou cuvântul d-lui Maiorescu pentru replică

REPLICA D-LUI MAIORESCU

D-lor senatori, dați-mi voie să las la o parte, în replica mea, toate chestiile personale ridicate de d. ministru-prezident.

Înțeleg foarte bine că d. ministru prezident a fost mișcat în conștiința d-sale, că – precum ne-a spus – se examinează în fiecare zi și că vede că este clar cu sine și liniștit față cu Regele

și față cu statul. Nu mă îndoiesc de aceasta. Fiecare ministru-prezident în țara românească va fi fost cu conștiința împăcată de modul cum a lucrat, și ar fi o neiertată necuviință, dacă ar pune cineva la îndoială patriotismul sau conștiința cuiva. Tot așa d. Lascar Catargi vă poate zice că, în tot ceea ce a lucrat, a lucrat după conștiința sa, așa cum înțelege să facă bine țării și regelui, tot așa Ioan Brătianu, tot așa oricare alt ministru. Pe tărâmul conștiinței împăcate personale a fiecăruia nu mă pot pune. Dacă ar fi numai pe împăcarea conștiinței, pe ideile personale de patriotism și onestitate, oarecum individuale, atunci n-ar mai fi nici o luptă politică, căci toți miniștrii-prezidenți sunt împăcați în conștiința lor. Dar chestia este, dacă lucrând după a lor conștiință, ne oferă nouă dreptul la critici justificate: numai de aceasta este vorba.

D-lor, în ceea ce spune d. ministru-prezident dacă recunoaște împreună cu mine, că acea anuitate care se dă bisericii și școalelor din Brașov provine din o obligațiune așa cum este zis la 1875, suntem perfect de acord, și această declarare este bine ca să fie reținută de aceste dezbateri...

Prim-ministru D. Sturdza. Este reținut de astă-primăvară.

Titu Maiorescu. Mi-ați făcut atâtea laude, încât mă îndreptățiți să zic că nu sunt eu așa de mărginit încât să nu disting ce este clar. Dacă ar fi fost clar, nu ceream cuvântul la 15 mai. Am cerut cuvântul când dv. ați zis următoarele cuvinte: „Si fiindcă nu era clarificat, că ceea ce se dă la Brașov nu e o subvenție, ci o rentă pentru bunuri ce s-au ridicat din proprietatea bisericei Sf. Nicolae".

De aceea ați suprimat...

Prim-ministrul D. Sturdza. Nu.

T. Maiorescu. A! este rău reprodus în *Monitor*?

Prim-ministrul D. Sturdza. Înțelegeți pe dos.

T. Maiorescu. Eu înțeleg românește. Când *„nu este clarificat"* ceea ce se dă la Brașov, însemnează că este o îndoială. Dacă ziceți însă acum, că nu este îndoială, atunci suntem de acord, s-a înțeles pe dos, că ar fi îndoială: este din contră o datorie clară. Foarte bine!

Vedeți, cu toată conștiința împăcată, acum începe deosebirea noastră politică. Răspunsul dv. de astăzi trei sferturi s-a referit la d. Take Ionescu. D. Take Ionescu este deputat și presupun că va releva ce s-a zis aci. Eu nu găsesc cuviincios să se discute în Senat cu un deputat din Cameră. Eu mă mărginesc la discuția din Senat și zic, este o *obligațiune* a statului și așa a fost pusă această alocațiune budgetară de la început. De ce ați suprimat plata ei? Fiindcă, răspunde d. ministru-prezident, dacă o plăteam, mi-era teamă, că se vor închide școalele.

D-le ministru-prezident, vă rog, dacă mai aveți timp, explicați următorul lucru: cum se face că, deși legea ungurească este de la 1883, aceea care oprește subvențiunile, s-au strecurat 5 ani de minister liberal și 7 ani de minister conservator, și totdeauna s-a plătit această rentă ca o anuitate obligatorie și nu a fost nici o dificultate or amenințare din partea guvernului maghiar? Și cum se întâmplă, că îndată ce veniți d-voastră, ca șeful naționalilor-liberali în capul guvernului, la 1895, ne spuneți astăzi că v-a întrebat ministrul austro-maghiar: de ce dați, cum dați acea sumă? De unde misterul acesta?

Acesta este rezultatul acțiunii d-voastră „naționale" și internaționale? Vi se întâmplă numai d-voastră o întrebare și o strângere cu ușa, care nu s-a mai întâmplat sub toate guvernele anterioare? Și dacă ne comunicați, că vi s-a spus anume d-voastră din partea legațiunii austro-maghiare aceasta, cum se face că sub ministerul Aurelian să se plătească iarăși renta, și că nu s-au înrăutățit relațiunile mai departe?

Și cine era ministru de externe în ministerul Aurelian? D. Stoicescu, colegul d-voastră de astăzi. Și era acolo d. Cantacuzino, reprezentantul d-voastră, și acest minister plătește și nu i se întâmplă nimic, nu se năruie lumea, nu se închid școalele, și numai d-voastră vi se întâmplă piedica? Nu vă pare

curios? Dar, d-lor, cei de dincolo, toate comitetele parohiale, toate consistoriile arhidecesane nu știu ele ce sunt interesele lor? Și când ele vin și vă cer alocațiunea bugetară, voiți d-voastră să le luați sub tutelă și să le ziceți: nu vreau să vă dau, fiindcă mi e teamă pentru voi? Apoi ei nu cred că sunt periclitați prin aceasta. Pe ei îi periclitează din contră că-i strângeți dv. de gât, nedându-le subvenția de astăzi. D-voastră veniți aci și spuneți: nu le dau banii să ție școala, fiindcă mi-e frică să nu le-o închidă. Dar lăsați grija asupra lor!... și nu-i lăsați fără banii ce sunt în drept să vi-i reclame. Și când ai o lege a statului nostru, care spune categoric să le dai subvenția și când ei vin și v-o cer, chiar de s-ar întâmpla ca să se închidă școalele, cine are să creadă, că sunteți dv. de vină prin respectarea legilor?

Dar când se întâmplă pentru prima oară sub al d-voastră minister ca să se facă asemenea greutăți, încât să nu găsești altă scăpare decât suprimarea unei rente datorite după lege, aceasta însemnează o notă rea pentru conducerea din partea d-voastră a afacerilor statului, cu toată conștiința împăcată a dv.

Încă o obiecțiune la ceea ce ne-ați citit din partea baronului d'Achrenthal: ca datorie se poate plăti, ca subvențiune nu se poate plăti, după legea ungară. Nu e vorbă, teoria internațională, că adică nu se dau subvenții de cultură în genere de la un stat în alte state, nu se poate susține. Vedeți chiar în budgetul dv. curent e anume zis (lasă că sunt biserici și școli străine puse într-un mare paragraf, 46), dar iată la art. 116 al budgetului curent pe 1898–1899. „Subvențiunea bisericii Sf. Gheorghe din Suceava (Bucovina) 6000 lei" fără ca să reclame guvernul austriac. Mai dăm o subvenție institutului Weigand din Lipsca fără ca să reclame guvernul german. Ați auzit de asemenea că archiepiscopul catolic de aci, în discursul francez ținut vinerea trecută la solemnul *Te-Deum* pentru aniversarea de 50 de ani, a mulțumit împăratului Francisc Iosif pentru munificența sa față de școalele și bisericile catolice din țara noastră, și noi n-avem nimic de obiectat în privința aceasta.

Dar guvernul ungar a crezut că trebuie să oprească subvențiunile de cultură de la alte state, deși sunt admise în alte state. Dă Franța școalei de arheologie de la Atena, dăm noi institutului lui Weigand. Nimeni până acum nu s-a formalizat. Statul ungar însă oprește; e în dreptul lui să oprească, dacă vrea. Însă nu putea fi în drept să ne oprească de *a plăti o datorie*.

Și dacă e așa, apoi, d-le ministru de externe, trei ani durează ministerul dv. și în trei ani n-ați ajuns să lămuriți chestia aceasta? Și începând să o lămuriți, ați început prin a refuza plata? Și produceți impresia, înainte de a deslega chestia, că e deja defavorabilă și riscată și periculoasă? Toți miniștrii anteriori au plătit, și contele Kalnoky pe care îl citați, când a aflat ce se plătește și cum se plătește, nu a avut nici o obiecțiune de făcut în Delegații, precum o spune pe față. Cum veniți dar numai dv. și sunteți așa de intimidat încât suprimați renta? Binevoiți a explica aceasta, căci atunci ne-am lămuri îndată pentru ce conștiința dv. împăcată nu ne e suficientă pentru împăcarea noastră.

Să încerc eu a da Senatului cheia explicării pentru atitudinea d-voastră.

În urma exceselor dv. de la Orfeu pentru cuvântarea din 1894 v-ați făcut poziția așa de grea, încât acum, ca un *contre-coup*, ca o reverberare grozavă a acelor excese, nu mai aveți autoritatea ca să susțineți drepturile statului român cum trebuie să fie susținute (apl.). Pentru aceasta am făcut interpelarea și aceasta e bine să se știe în țară.

Un ministru român are dreptul și datoria de a-și plăti obligațiunile sale de stat, nici un stat străin nu poate deslega guvernul român de o obligație privată, de a plăti o rentă și orice șovăire este un fals politic și contra statului român și contra naționalității și contra statului ungar! Greșala dv. politică este că ați șovăit trei ani de zile fără să plătiți și că trei ani de zile stați intimidat la discuție pentru un drept clar ca lumina zilei, care era de onoarea și demnitatea noastră națională că să nu fie încurcată așa cum ați făcut-o (aplauze).

120

Interpelare asupra direcției neliniștitoare a politicei guvernului Sturdza și replica despre intimitatea cu guvernul austro-maghiar

(Ședința Senatului de la 15 februarie 1899)

> Textul interpelării: „Am onoare a interpela pe d. ministru-prezident asupra lipsei de direcție în politica guvernului, care a paralizat orce acțiune serioasă și a produs numai neliniște în țară".

Domnilor Senatori,

În deosebire de Camera Deputaților, care după chiar îndemnul Constituțiunii, are două anume ocaziuni de a se ocupa de politica generală a guvernului: răspunsul la Mesagiul Tronului și discuțiunea generală asupra budgetului, noi senatorii cari n-avem să ne ocupăm de budget, dacă după dezbaterile Adresei ne mai credem datori să vorbim de politica generală a guvernului, trebuie să căutăm o altă cale regulamentară, calea interpelării.

Sper că veți găsi astfel justificat, dacă un membru al opoziției, exercitând dreptul său de control, acum spre sfârșitul legislaturii și în perspectiva alegerilor generale din acest an, a anunțat d-lui ministru-prezident o interpelare, pentru ca împreună cu dv. să și dea seama de direcția politică a guvernului actual în decursul celor 4 sesiuni și de rezultatele acestei politici.

D-lor, sunt aproape patru ani, de când Partidul Național-Liberal, sub conducerea d-lui Dimitrie Alexandru Sturdza, a venit la guvern.

La căderea lui Ioan Brătianu, în martie 1888, vă aduceți aminte că era cea mai adâncă dezbinare în partidul d-voastră. Bărbați liberali ca C. A. Rosetti, ca însuși fratele Dim. Brătianu, Kogălniceanu, Fleva, Mârzescu, Tzoni și alții mai mici, ca d. Pallade, Caton Lecca etc. erau în flagrantă opoziție cu fracțiunea din partid, care era la guvern sub Ioan Brătianu. În octomvrie 1895 însă Partidul Liberal a revenit la putere împăcat și întrunit, iar ca un semn al acestei reuniri, în primul minister format de d. Dim. A. Sturdza figurau ca miniștri d-nii Fleva și Pallade. Sub d. Fleva ca ministru de interne s-au făcut alegerile, din care a ieșit acest onor. Senat. Dv. ziceți, ați afirmat de atâtea ori, că acele alegeri au fost din cele mai libere. Eu am oarecare îndoială asupra diferențierii acestei libertăți, cred că alegerile au fost cam tot așa de libere sau nelibere cum sunt toate alegerile la noi. Dar dv. ziceți că au fost deosebit de libere, și așa să fie! Dacă au fost deosebit de libere, atunci meritul este mai ales al ministrului de interne de atunci, al d-lui Fleva. Și de aceea și vedeți, că în primul mesagiu pentru lucrările parlamentare în cea dintâi sesiune a dv. s-a pus accentul pe o foarte însemnată chestie, care era anume de resortul ministrului de interne și caracteriza deosebita însemnătate a acelui ministru. Se zicea în primul mesagiu contrasemnat de guvernul d-voastră:

> „Descentralizarea administrativă fiind o cerință expresă a Constituțiunii, iar așezarea administrațiunii pe o cale temeinică fiind o necesitate adânc simțită de toți, guvernul Meu va prezenta deliberării Domnilor Voastre reformarea legii comunale etc."

Mare chestie, foarte importantă chestie! Guvernul precedent elaborase și el un întreg proiect de lege comunală și-l publicase. Foarte natural era dar, ca Partidul Liberal

revenind la guvern acolo să-și pună accentul, și cele întâmplate în săptămânile din urmă vă arată necesitatea ce ar fi fost ca să se înființeze o lege practică pentru o mai bună administrație, mai ales a comunei rurale. După ce cu această chestie importantă se prezintă reînfăritul Partid Național-Liberal înaintea țării, care nu a fost mirarea noastră, când tocmai ministrul de interne, sub a cărui răspundere se pronunțase anume această parte a mesagiului, se găsește deodată atacat de organul principal al partidului și peste câteva zile, după o mică ceartă între d-sa și d. ministru-prezident de pe chiar banca ministerială înaintea Camerii pentru lucruri de nimic, niște vizite de prefecți, la unul și nu la altul, se vede eliminat.

Vasăzică, cea mai importantă lucrare anunțată în primul d-voastră mesagiu era anunțată fără seriozitate? Și în adevăr, nici nu a mai atins-o vreun ministru următor, nici nu a mai avut parlamentul să se ocupe de așa ceva – rea prevestire pentru activitatea legislativă sub noua conducere a d-lui Dimitrie A. Sturdza!

În loc de aceasta, Senatul și Camera au fost ocupate de o mică, foarte mică reformă care atingea Curtea de Casație și Curțile de Apel. A fost vorba să se pună printre magistrații inamovibili câțiva membrii în locul altor membrii, în special la Curtea de Apel din Galați un frate al d-lui ministru de justiție, fostul advocat de la Ploiești, domnul Stătescu. D-lor, această atingere a inamovibilității a început să producă neliniște în țară, după impresia mea. Căci s-a deșteptat teama de introducerea în magistratura inamovibilă a unor *partizani politici*. N-aș fi îndrăznit să întrebuințez față cu magistratura inamovibilă cuvântul de partizan politic, dacă nu l-aș fi întâlnit în gura actualului ministru de justiție, cu ocaziunea înmormântării mult regretatului membru de la Curtea de Casație Poenaru-Bordea.

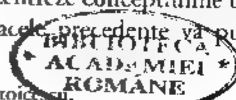

D. ministru de justiție, printr-un discurs, căruia i-a făcut nemeritata onoare de a-l publica prin *Monitorul Oficial* rostește acum câteva zile următoarele cuvinte:

> „Dar Mihail Poenaru-Bordea n-a fost numai un magistrat superior; n-a fost numai un jurisconsult eminent; el a fost și un patriot distins, *un membru nestrămutat al Partidului Liberal*".

Cum aceasta? Un membru al Curții de Casație era membru al Partidului Liberal? Unde? În ce? Votul la alegeri este secret; dacă la alegeri prezidează magistrați, ei sunt imparțiali și fără partid; manifestațiuni politice nu pot să facă; în parlament nu pot fi aleși; ba încă cei de la Casație sunt chemați să judece pe miniștrii din orce partid; prin urmare din momentul, în care un jurisconsult intră în magistratură, mai ales în cea inamovibilă și mai ales la Curtea de Casație, orce deosebire de partid a încetat pentru el. Este o erezie constituțională ca un ministru de justiție să afirme partizaneria politică a unui membru al Curții de Casație!

Dar, d-lor, să nu exagerăm importanța vorbelor actualului ministru al justiției[1]. După istoria cu acea materie vulcanică, care se întrebuințează în loc de ciment la portul Constanța și care are un nume urât pentru români, din vremea când d. Stoicescu a trecut pe la lucrările publice, și după celebra exclamare „să trăiască Sultanul", după ce acelaș d. ministru a trecut pe la Ministerul de Externe ca un om indispensabil pentru actualul guvern, acum, când d-sa a trecut la Ministerul de Justiție, nu trebuie să insistăm prea mult asupra manifestărilor d-sale. Aud că acest interesant personagiu politic se ocupă și de o mai departe atingere a Curții de Casație și vrea să-și concentreze concepțiunile d-sale într-un proiect de lege. După acele precedente vă puteți închipui marea

[1] Constantin Stoicescu.

încredere și liniște, cu care așteaptă țara lucrările onor. d. ministru de justiție actual.

D-lor, în aceeaș primă sesiune a parlamentului de la 1895, la administrația războiului, țara a rămas încremenită de o vorbă a fostului ministru de război, d. general Budișteanu, sub a căruia prezidență am onoare să vorbesc în acest moment. Tocmai pe atunci era mare neliniște în Orient, ne aflam în ajunul izbucnirii războiului greco-turcesc, a cărui repercutare asupra Macedoniei și Bulgariei era vădită, și posibilitatea unei repercutări până la noi nu era exclusă, și în acel moment vine ministrul de război al Partidului Național-Liberal și zice în Cameră: arma militarului român este numai un ciomag. Și ca să nu se crează că era un *lapsus linguae*, repetă în Senat, că arma soldatului nostru este un baston *high-life*. Nu insist mai mult, fiindcă din norocire a venit în curând actualul ministru de război și a mai liniștit lumea, a rectificat nepilduita vorbă aruncată atunci în țară.

Cu aceasta, d-lor, se sfârșește prima sesiune parlamentară. În intervalul de timp până la deschiderea sesiunii a doua se desfășură acțiunea guvernamentală în contra fostului mitropolit primat. Cu evlavia cunoscută a ministrului-prezident, cu finețea juridică a ministrului de justiție de atunci, cu știința canonică a profesorului de chimie și ministrului cultelor d. Poni, chestia mitropolitană a fost adusă în situația pe care o cunoașteți. Atâta neliniște s-a produs în țară, și poate era chiar temere de o complicație străină, încât primul minister al d-nului Sturdza a trebuit să se retragă. Dar înainte de a se retrage, tot acel guvern, cu deosebire numai că în locul d-lui Fleva trecuse d-nul Stolojan la Ministerul de Interne, iar la Domenii era *ad-interim* însuș actualul ministru prezident, contrasemnează al doilea mesagiu pentru deschiderea sesiunii de la 15 noemvrie 1896. Sub răspunderea specială a onor. D. Sturdza, ca ministru al Domeniilor, găsim în acel mesagiu următoarele cuvinte:

„Instituirea unei case rurale va înlesni vânzarea proprietăților mari în loturi mici, venind astfel în ajutor atât proprietarilor de moșii, cari nu găsesc cumpărători, cât și sătenilor cărora le lipsește capitalul"

Ușurința, cu care la noi se stabilesc legende inexacte, este surprinzătoare. Casa Rurală trece astăzi drept o idee distinctivă a aurelianiștilor; nu este exact. Casa Rurală este pusă drept obiect de program legislativ de însuș d. Sturdza ca ministru al Domeniilor.

Ce s-a întâmplat cu această parte a programului d-sale și al d-voastră? Ce e pentru d-voastră un program legislativ? Ce este un mesagiu pentru d-voastră?

D-lor senatori, aduceți-vă aminte, în ce împrejurări căzuse Brătianu la 1888. Între multele motive de nemulțumire, care erau rostite pe atunci de membrii disidenți ai Partidului Liberal, era și lâncezirea activității parlamentare. Era critica adese formulată, că nu e nici un program legislativ, că nu se mai fac mesagii serioase, ca să știe Camera și Senatul de ce să se ocupe, că nu e nici o indicare de idei, fie liberale, fie altcum, care să alimenteze interesul public, și astfel se ataca lâncezirea din ultimii 4 ani ai ministerului Brătianu. A rămas un cuvânt admis de toți: mai bine era și pentru memoria lui Ioan Brătianu și pentru valoarea Partidului Liberal, dacă Brătianu se retrăgea cu câțiva ani înainte, ca să nu se întâmple acea epocă de decadență a parlamentului liberal. În contra dumneavoastră rostise însuș Costache Rosetti, la 1884, vorba de *ergofobie*

Prin urmare, când în noile mesagii ale partidului d-voastră, revenit la guvern cu aparența de puteri împrospătate, se menționau la 1895 și la 1896 câteva proiecte legislative de mare însemnătate, aceasta câștigă o îndoită importanță prin cele petrecute înainte de 1888. Căci nu era vorba să revie Partidul Liberal la guvern pentru a continua, cei ultimii 4 ani de slăbiciune de sub ministerul Brătianu, să înădească încă 4 ani de la 1895 încoace cu acei 4 ani înainte de 1888 și să

aveți astfel de la început acea față hipocratică și senilă, parcă nu ați mai avea alte puteri decât acele sleite deja la 1888, când a căzut Brătianu. Toată valoarea lucrării pentru țară, necum pentru d-voastră ca partid, atârna de la conștiințiozitatea programului legislativ din mesagii și de la onestitatea îndeplinirii celor promise în mesagii.

Și sub așa împrejurări, după ce a fost înlăturată descentralizarea administrativă a d-lui Fleva, se pune chestia Casei Rurale de către însuși șeful Partidului Național-Liberal. Și la 7 martie al anului următor vine ministrul de interne d. Lascar și cere să se ocupe Senatul de această chestie. Cine zădărnicește acum lucrarea în secții? Însuș șeful Partidului Național-Liberal, acelaș d. Sturdza, care o propusese în mesagiu.

Casa Rurală e o chestie foarte controversată. Sunt mulți dintre colegii noștri – o știu din conversațiile d-lor – precum e d. Gâlcă, d. P. Grădișteanu, care o cred de cel mai mare folos; sunt alții, între cari și eu, care o cred foarte periculoasă. Dar toți suntem de acord ca să zicem: o asemenea chestie, dacă o pui, trebuie să o și rezolvi într-un fel sau în altul. Într-o țară ca a noastră întrebările agrare câștigă o gravitate excepțională. Nu poți să arunci Casa Rurală ca o bombă în parlament, și pe urmă să faci ca și când nu ai fi zis nimic și să rămâie sabia suspendată deasupra Senatului. Or știi ce faci, când o pui în mesagiu, și atunci nu o zădărnici; or nu știi ce faci, și atunci dovedești lipsa de direcție în politica ta.

Dar se știe acum ce este acest sistem sau mai exact această lipsă de sistem. Este continuarea slăbiciunii din ultimii 4 ani ai ministerului Brătianu. Atunci, ca și acum, mesagiul devenise un simplu exercițiu de stil, nu mai conținea într însul nimic serios pentru legislația internă.

Cu un asemenea mesagiu dar se prezintă guvernul d-lui Sturdza la 15 noemvrie 1896 pentru a doua oară, dar în fața agitării publice se retrage după câteva zile și vine, tot din rărunchii partidului, ministerul Aurelian de la 21 noemvrie 1896. Mă voi opri mai mult asupra acestui minister, fiindcă cele ce s-au petrecut în privința lui m-au îndemnat mai ales să anunț această interpelare. Dar mai înainte vreau să termin cu ultimele două mesagii ale acestei legislaturi.

Când revine la guvern d. Sturdza, în mesagiul de la a 3-a sesiune, propune o altă chestie mare pentru lucrarea legislativă. Descentralizarea era uitată, pare că n-ar fi fost; Casa Rurală era înmormântată în secțiuni, pare că nu ar fi avut niciodată onoarea de a fi propusă de guvern. Acum vine în al 3-lea rând inamovibilitatea magistraturei, pe care guvernul precedent o introdusese la Curțile de Apel și pe care guvernul liberal promite să o lățească mai departe. În Partidul Liberal mai ales erau de mult glasuri, cari ziceau că, dacă este vorba de a sustrage pe magistrați de la influența guvernelor de partide, apoi judecătorul de instrucție trebuie să fie în prima linie inamovibil. Conform acestor gândiri liberale, vedem în al 3-lea mesagiu tot sub prezidenția d-lui Dim. Sturdza intercalându-se următorul pasagiu:

> „Asigurarea unei justiții bine distribuite cere ca pozițiunea independentă a magistraților să fie întărită. Se va ajunge la acest scop modificându-se articole din legea organizării judecătorești".

Ministru de justiție pe atunci este d. Alex Djuvara.

Dar și acest mesagiu al 3-lea era un simplu exercițiu de stil. Guvernul d-lui Sturdza nu se gândea serios să-și ție promisiunea făcută. După câteva săptămâni, d. Djuvara e eliminat din minister; nimeni nu știe în mod parlamentar pentru ce, și chestia inamovibilității rămâne tot ca mai înainte

În al 4-lea mesagiu nu se mai promite nimic nou. Guvernul se mulțumește să zică:

> „Lucrările sesiunii actuale vor privi mai ales rezolvarea proiectelor de lege rămase din sesiunea trecută"

Apoi, dacă se sustrage Casa Rurală și inamovibilitatea, ce a rămas din trecut nu este de mare importanță.

Un lucru însă s-a făcut în acești 4 ani, și ar fi nedrept din partea opozițiunii, dacă nu ar recunoaște-o pe față. S-a făcut reforma învățământului secundar și superior. S-ar putea zice multe în această privință. Făcuse și d. Take Ionescu sub ministerul Catargi reforma învățământului primar; e probabil, că dacă mai sta la guvern, făcea în acele împrejurări favorabile și reforma învățământului secundar și superior, căci proiectele de legi asupra acestei reforme erau numeroase și mult dezbătute din anii anteriori. Dar orcum ar fi, nu s-a făcut sub ministerul Catargi, s-a făcut sub ministerul d-lui Dim. Sturdza, și rămâne un indiscutabil merit al Partidului Liberal că a fost destul de disciplinat să îndeplinească această operă. Deși nu este o operă politică de partid, este însă o lucrare organică importantă pe care, după cum știți, și opozițiunea a primit-o; luarea în considerație s-a votat în unanimitate. Ce e drept, unii și alții dintre noi, rectorul Universității de atunci, d. Ștefănescu, și eu, reprezentantul Universității în Senat, ceream ceva modificări; însă guvernul a insistat să nu se facă nici o modificare, să treacă proiectul așa cum a venit de la Cameră, și în pripă s-a și trecut așa numai ca să poată fi aplicat cât mai curând, adică de la 1 septemvrie anul trecut.

Cu atât mai mare este interesul cu care privim la această singură lucrare de valoare a legislaturii d-voastră de 4 ani, și veți găsi poate natural, ca reprezentantul Universității din București să vă atragă atenția asupra a două puncte, cari ne dau un fel de presimțire despre direcția în care se arată grăbita aplicare concepută a reformei învățământului superior din partea guvernului actual. Când s-a apropiat ziua de 1 septemvrie 1898 corpul profesoral universitar a fost surprins printr-o adresă a d-lui ministru de culte, care zicea: „Rectorii aleși trebuie să se supună la o nouă alegere".

De ce? Articolul, care prevede alegerea rectorilor e neschimbat în legea cea nouă: corpul profesoral alege 3 membri, și de pe această listă de 3 membri ministrul supune

confirmării regelui pe unul. Așa era în legea veche de la 1864, așa a rămas și în legea nouă. La Iași se făcuse, din întâmplare, cu câteva luni înainte o nouă alegere de rector, și ieșise cu mai multe voturi și se confirmase aceeaș persoană, care de 20 de ani era rector, d. Nicolae Culianu. La București, în urma demisiunii mele, se alesese cu cele mai multe voturi și se confirmase cu 8 luni înainte d. Grigorie Ștefănescu, colegul nostru din Senat. Și unul și altul puteau să funcționeze mai departe, și conform nouei legi.

Nu, ministrul zice: alte alegeri!

Ce o fi fost asta? O fi fost, poate, o corectitudine prea matematică în aplicarea legii? Lege nouă, alegeri noi, căci înainte rectorii erau pe 4 ani, acum sunt pe 3 ani. Foarte bine! Dar vă puteați aștepta la rezultatul firesc. La noile alegeri, făcute după un scurt interval, s-au ales cu majoritatea voturilor acelaș Culianu la Iași și doi alții cu mai puține voturi, iar la București, cu cea mai mare majoritate de voturi, acelaș Ștefănescu și doi alți pro-forma cu mult mai puține voturi. Atât de pro-forma erau acești doi cu voturile cele puține, încât chiar eu, care îmi dădusem demisia și declarasem anume și prin gazete că nu sunt candidat și nu voi primi să fiu rector, chiar dacă aș fi ales și confirmat, prin urmare eram afară din cauză, chiar eu am avut tot atâtea voturi, vreo 16, ca și d. C. Dimitrescu, pe când d-nu Ștefănescu a avut vro 44 voturi din 58 votanți. – Vine această listă de trei și chiar de 4 aleși la d-nu ministru de culte, și d-sa numește pe d. C. Dimitrescu, cel care a avut cele mai puține voturi.

Dar bine, dacă sunt trei membri pe o listă, n-are ministrul dreptul formal de a alege din acei trei pe cine crede că este mai nemerit? Da, are acest drept formal. Dar aci nu e chestia de drept formal, ci de justa aplicare a acestui drept, mai ales în momentul inaugurării practice a reformei învățământului superior, care să ne prevestească spiritul nouei legi. De când există universitățile noastre, de când este vechia lege a

instrucțiunii, de la 1864, și până astăzi, în 34 de ani niciodată nu s-a propus confirmării domnitorilor alt rector, decât acela din cei trei profesori care a avut cele mai multe voturi. Căci autoritatea rectorului este mai ales întemeiată pe încrederea colegilor săi și la un corp înalt, cum sunt profesorii universitari, inamovibili și independenți, favoritismul guvernului nu dă autoritate, ci mai curând, din contră, o slăbește. Autoritatea adevărată o dă numai încrederea majorității colegilor; și de aceea, cu just simțimânt, toți miniștrii câți s-au perindat pe acele bănci de la 1864 încoace, au confirmat totdeauna pe acela care a avut cele mai multe voturi.

Dar atunci, ce mai însemnează acel articol cu lista de trei candidați, care s-a păstrat și în legea cea nouă? Este un articol de prudență, de prevedere pentru certe cazuri. Un corp inamovibil, cum sunt profesorii universitari, cari la 1864 erau, pe lângă Curtea de Casație, numai ei inamovibili în organismul statului nostru, trebuiau să aibă în administrația universității lor o măsură de garantare pentru buna ordine în fața oricărui guvern, ca să nu se întoarcă o alegere de rector la o manifestare de dezordine politică, dacă ar fi fost o singură persoană impusă ministrului pentru numirea de rector. De pildă, sub ministerul instrucțiunii d-lui Sturdza, sub guvernul lui Brătianu din ultimii 4 ani, la 1887, d-nul Sturdza dase în judecată pe doi profesori universitari de la Iași, pe d. Mârzescu și pe răposatul Tzoni, și îi dase în judecată sub acuzarea că și-au compromis poziția de profesori prin călcarea jurământului de credință către Domnitor. Ia închipuiți vă cum era lumea agitată pe atunci, în vâlvoarea Opoziției-unite, să se fi întâmplat o alegere de rector la Universitatea din Iași, și legea să fi indicat numai o singură persoană pentru alegerea și confirmarea de rector; se putea întâmpla atunci foarte ușor, ca profesorii din Iași să aleagă rector în asemenea momente pe d. Tzoni sau pe d. Mârzescu, și înțelegeți situația unui ministru de culte în astfel de stare a spiritelor, dacă ar fi fost după lege un singur nume pe listă. Pentru asemenea cazuri, pentru evitarea unei așa dezordine în disciplina școlară, foarte prudent prevede legea instrucției să fie 3 nume pe listă. Dar când nu e așa ceva în chestie, când sunt împrejurări normale, cum au fost la alegerile de rector de la 1864 până acum, și de pe lista cu trei membri unul din ei are majoritatea la București, chiar imensa majoritate a colegilor săi, și când acest membru este – dar ce să vorbim de politică la rectorat? dar din întâmplare este și un membru al Partidului Liberal, ca d. Ștefănescu, ce e drept mai independent, să nu-l confirmi și să confirmi pe cel cu minoritatea, care mai este și membru al Partidului Liberal, care – drapelist câteva săptămâni, scriitor la *Drapelul* câteva săptămâni – își părăsește drapelul și trece la fracțiunea de la guvern după alte săptămâni, și amenință poate că va retrece iar la *Drapelul*, dacă nu va fi rector, să confirmi tocmai pe acesta cu o infimă minoritate de voturi și cu o astfel de atitudine politică? Ce direcție este aceasta, care se introduce odată cu noua lege a instrucțiunii în universitatea noastră? Dar bine, până acum nu s-a pomenit în corpul universitar disensiune de politică pentru rectorat. Când mi-au făcut mie onoarea să mă aleagă colegii mei din București, nu a fost vorba de partid politic, și știu că și unii membri devotați ai Partidului Liberal au votat pentru mine, și tocmai voturile lor, precum au fost pentru mine o deosebită onoare, au și fost cele mai caracteristice pentru buna înțelegere a unei alegeri de rector. Aici nu este chestie de partid politic, ci de administrație, de autoritatea și de disciplina școlară. Așa a fost tradiția noastră cea bună de când s-a făcut legea instrucției la 1864 până astăzi, când a venit noua lege a d-lui Haret. Și tocmai această nouă lege să strice buna tradiție, să răstoarne majoritatea, să provoace neliniște și turburări între profesori, să ticluiască rector cu favoarea guvernamentală pe acela care nu are autoritatea înaintea colegilor săi? Acesta este un deplorabil început al nouei legi a instrucțiunii publice în privința

administrării universității. Ați și auzit ce s-a întâmplat la Iași - la banchetul profesorilor pentru vechiul rector, care nu a fost confirmat, deși a avut majoritatea voturilor și fusese tot ales și confirmat de vreo 20 de ani, dar, ce e drept, nu e membru al Partidului Liberal, și votul de blam exprimat astfel în contra noului rector, care a avut mai puține voturi, care e membru al Partidului Liberal, dar care este acuzat chiar de colegi ai săi din Partidul Liberal că a făcut intrigi ca să obțină și acel număr mai mic de voturi, fiindcă a spus colegilor că se pune numai pro-forma, și tocmai pe acesta îl confirmă guvernul![1]

Dar în București, pentru ce nu s-a confirmat d. Ștefănescu și s-a confirmat d. Dumitrescu? Oare pentru că d. Ștefănescu și-a permis, la discuția legii instrucției publice, în mod convenabil, să exprime câteva alte păreri, cum erau de altminteri hotărâte în consiliul Facultății de Științe, din care d-sa face parte? Nici măcar atâta independență de judecată nu mai este tolerată la un membru al Partidului Liberal aci în Senat? Și pentru aceasta trebuie pedeapsă? Căci, d-lor, este o izbire a omului, când a fost ales cu atâta majoritate și mai înainte administrase 8 luni universitatea în mod corect, să fie aruncat de ministru și înlocuit prin cel cu minoritatea, fiindcă acesta trebuie răsplătit pentru părăsirea grupării politice a drapeliștilor și fiindcă adusese serviciu guvernului ca raportor al legii instrucției, în Cameră. (Raportor este un substantiv neologist, care vine de la verbul a raporta, raportează.)

Este foarte penibil, d-lor, pentru mine ca reprezentant al Universității din București în Senat, să vă vorbesc de această chestie, care are aerul de chestie personală, însă personal, sunt în cele mai bune relații oficiale cu d. Dimitrescu; d-sa este un om foarte inteligent, este un om de bun sfat, este un coleg foarte plăcut, nu vorbesc de această ființare a d-sale personală, vorbesc de figura publică a d-sale, și de figura publică am

[1] Domnul A. D. Xenopol, pe atunci liberal.

dreptul să mă preocup, fie cu orcâtă părere de rău, atunci când văd aici un deplorabil precedent pentru corpul universitar și pentru toată valoarea universității noastre. Căci, d-lor, nu s-a mărginit lucrul în cele arătate până acum, ci trebuie să vă atrag atenția asupra unui al doilea fapt, și mai grav, întâmplat la prima aplicare a nouei legi. Nu mi-aș fi permis să vorbesc în paranteză de explicația cuvântului raportor „raportează", dacă nu s-ar fi agravat situația acestui curios rector printr-o cumulare de împrejurări, cari constituie un scandal în administrația publică.

Când a venit legea instrucțiunii cea nouă așa pripită în Senat și când ziceam noi să mai modificăm ceva ca să se alcătuiască mai prudent (căci o lege a instrucțiunii este un organism așa de inciziv, încât trebuie să fie oglindită în budgetul țărei, și înainte de a ști cum stai cu budgetul în anul acesta, nu poți vorbi de buna aplicare a legii instrucțiunii în acest an), d. ministru al instrucțiunii publice, unul din cei mai buni miniștri, foarte activ și înzestrat cu cele mai bune intenții, ne-a zorit să o votăm fără schimbare ca să o poată aplica îndată la începutul acestui an școlar. Să vedem acum, în ce fel și în ce direcție a aplicat-o cât pentru studiile universitare.

Pentru înființarea de catedre, noua lege înfrânează arbitrul ministrului și al comisiei budgetare; ea cere prealabilul aviz al facultății respective, cere apoi trecerea acestui aviz prin aprobarea senatului universitar și apoi ministrul poate numai prin lege să înființeze o catedră nouă astfel cerută de însăș universitatea. Să-mi dați voie să vă vorbesc îndeosebi de facultatea, din care fac eu parte, de cea de Litere. Pentru buna aplicare a nouei legi, d. ministru a întrebat Facultatea de Litere ce are de propus? – aceasta din octomvrie trecut, la începutul anului școlar, înainte de a fi alcătuit budgetul. Noi am răspuns la 11 decemvrie, pentru ca să fie timp de a se prevedea în budget înființarea câtorva agregații indispensabile pentru înălțarea studiului universitar și chiar numai pentru simpla

funcționare a Facultății de Litere în vederea cerințelor profesoratului de la licee.

D-lor senatori, la Sofia, în Bulgaria, s-au înființat de curând 3 facultăți. Bulgarii încă începători nici n-au curajul să numească acele facultăți universitate. Dar la facultatea lor de Litere, oameni practici cum sunt, au pus de la început o catedră pentru studiile bizantine, pentru învățătura istoriei balcanice, precum și pentru studiul dreptului consuetudinal, al datinilor bulgare; asemenea o catedră pentru geografie, ca să-și cunoască țara, o altă pentru folclor, o altă catedră de limba franceză și de limba germană. Vă închipuiți, d-lor senatori, că noi în București, unde până acum veneau sârbii și bulgarii ca să învețe, nu avem la universitate o catedră de limba franceză! Nu avem nici catedră de geografie, necum de studiile bizantine, or de limba germană.

Îmi veți zice însă că prin reforma ce s-a adus acum învățământului secundar, este tocmai vorba de a se da o direcție mai practică. Foarte bine. S-a și făcut la facultatea noastră de Litere o secție pentru limbile moderne; ea funcționează de 2 ani, dar n-are decât un singur profesor, deși sunt înscriși ca la 200 de studenți anume la această secțiune. Cum să-și treacă ei licența cu un singur profesor? Ei bine, la 11 decemvrie consiliul facultății a cerut înființarea acestor 4 catedre: geografia, studii bizantine, limba franceză și limba germană, și cu instituția agregaților cari nu se plătesc decât cu 500 lei pe lună, ar fi fost o cheltuială în total de 2000 lei pe lună.

Ce s-a făcut prin noul budget de la 1 aprilie? Nimic. S-a admis, ce e drept, sporirea lefei profesorilor vechi cu 50 lei pe lună, și comisia budgetară se aude că vrea să le sporească leafa cu 100 lei, așa cum stă în lege ca dispoziție tranzitorie. Dar dacă este așa greutate budgetară, era preferabil să se înființeze îndată agregațiile cele nouă pentru completarea indispensabilă a studiilor universitare, decât să se sporească lefurile cele vechi, care mai puteau aștepta un an.

Dar nu e aici adevăratul punct în discuție. E în alte alocațiuni budgetare nou introduse. Motivul de economie budgetară se invoacă în contra sporirii studiilor necesare, dar el încetează de a fi valabil pentru guvern, când e vorba de gratificarea favoriților. Celor doi rectori noi confirmați li se sporește îndată diurna la 500 lei pe lună.

D. Culianu a fost 20 de ani rectorul Universității din Iași cu minimala alocațiune de 185 lei. A, dar când s-au pus 500, s-a confirmat rector d. Xenopol! D. Gr. Ștefănescu a putut servi 8 luni cu acea mică diurnă, dar când sunt 500 lei, trebuie să devie rector d. C. Dumitrescu din minoritate. Nu găsește proiectul budgetului școalelor cei 2000 lei pe lună, fie și numai 1000, pentru agregațiile indispensabile la Facultatea de Litere, dar după ce a găsit sporul diurnelor noilor rectori, mai găsește de unde să prevadă și o superfetație, nepregătită, care stă în vânt. Citesc în statul no. 98 al noului budget: „Seminarul pedagogic", inovațiune neregulamentată. „Un maestru de conferințe însărcinat și cu direcțiunea seminarului, diurnă 800 lei". Și cine funcționează deja în acest post? Tot d. Dimitrescu, noul rector al universității! D. C. Dimitrescu are sarcina mare, ca rector, de a forma și reforma regulamentul universitar. Mai e și deputat cu diurnă, mai e și membru în consiliul permanent cu jetoane de prezență, mai e și directorul bibliotecei centrale cu alți 500 lei pe lună (când o fi având vreme să se ducă și pe acolo?), și acum i se mai dau și alți 800 lei pe lună, plus locuință și serviciu, la faimosul institut pedagogic.

Ce însemnează aceasta? Aceasta însemnează că odată cu aplicarea nouei legi a învățământului superior, singurul d-voastră titlu de glorie, se înalță pe palatul Universității din București stindardul cumulardului!

Aceasta e noua direcție a învățământului superior?

Este evident că noul rector al Universității nu poate fi totodată și directorul institutului pedagogic și maestru de conferințe și profesorul cursului său și membru al consiliului

permanent și directorul bibliotecei și deputatul aprig al majorității. Cel puțin două din aceste funcții budgetare sunt sinecure, și figura pe care o puneți astăzi în capul Universității, e un celebru cumulard, care a trecut de la drapeliști la fracțiunea de la guvern!

Care vă este idealul, care-l puneți astfel în vederea tinerimii universitare? Idealul este: *de pulpana guvernului, și la budget, copii!* Aceasta e degradarea universității române!

Sper că tinerimea, care mă ascultă sau mă va citi, are destulă generozitate în constiință ca să nu se ia după asemenea exemple; iar cei ce asistă aci, să vadă cel puțin mirarea întregului Senat, că așa ceva se poate întâmpla sub auspiciile nouei legi a învățământului public!

Dar, d-lor, aceasta e o chestie care neliniștește numai pe câțiva. Pericolul unei asemenea direcții îl pricep puțini. Se vede numai deosebirea între vorbele de la Cameră ale d-lui prim-ministru, care pare că acum își ia rolul de a face jalea, pe când rolul d-sale e de a aduce îndreptarea, duioasele vorbe, cu care spunea mai alaltăieri în Cameră: ce rău merge țara aceasta! hatârul domnește, interesele personale sunt puse deasupra interesului general etc., etc. Ba bine că nu, după exemplul citat cu d. Dimitrescu! Dar această critică e numai pentru câțiva, cari văd mai departe; „marile" chestii politice sunt celelalte.

Și, așadar, să venim la ministerul Aurelian. D-lor, eu cred că ceea ce s-a întâmplat cu ministerul Aurelian, e una din cauzele neliniștei și neîncrederii, de care e cuprinsă țara față cu conducerea politică din partea actualului d. ministru-prezident. De aceea vă rog să-mi mai acordați atenția d-voastră, ca să ne lămurim odată aci în Senat asupra chestiei.

Se retrage la 25 noemvrie 1896 d. Dimitrie Sturdza din cauza agitărilor produse prin nechibzuita procedare în contra fostului mitropolit primat. Se mai dă o faimoasă ordonanță de urmărire de către un judecător de instrucție, care e însă spulberată de autoritatea superioară competentă; dar acel judecător de instrucție este înaintat, pentru acest serviciu guvernamental, la rangul de prezident inamovibil (este poate singurul care s-a ales cu ceva folos din încurcătura mitropolitană). Vine ministerul Aurelian. Cum vine ministerul Aurelian, d-lor senatori? Noi eram în Senat cu toții, și ne putem aduce aminte de cele ce s-au petrecut. De altfel, mi-am permis să aduc aci volumul dezbaterilor Senatului, în care găsim consemnate, în mod autentic, explicările ce s-au dat în acel moment. D. Sturdza nu mai era acum ministru, dar rămăsese șef al Partidului Național-Liberal și leader al majoritatei. Iată cum salută d. Sturdza pe d. Aurelian prim-ministru:

> „D-lor senatori, îmi veți permite ca în numele majorității, aș putea zice aproape unanimității Senatului, să salut cu iubire și cu căldură pe primul-ministru Aurelian și pe colegii săi".

Când omul politic, d. Dim. Sturdza vorbește de „iubire" și de „căldură", eu unul stau pe gânduri și mă întreb, ce are să vie?

Și d. Sturdza continuă:

> „Eșit din sânul acestui parlament, ales printr-o explozie a simțimintelor liber exprimate a imensei majorități a poporului român, eșit din sânul acestui parlament, care e expresia vie și energică a partidului celui mai puternic din țară (aplause), partidului celui mai devotat și credincios țării (aplause), ministerul Aurelian nu poate fi salutat de noi decât cu încrederea cea mai deplină, cu iubirea cea mai sinceră".

Însă d. ministru-prezident actual poate să zică: apoi bine, *iubire atunci;* dar e și iubire și ură în lume; nu știam atunci ce o să facă ministerul Aurelian cu chestia mitropolitului. Nu e vorba, d. Aurelian anunțase aci în Senat că a venit *să împăciuiască.* Ceea ce nu știam însă, era modul cum avea să facă această împăciuire.

Ar putea fi și așa; până aci s-ar putea închipui o asemenea scuză pentru d. Sturdza. Dar d-sa a mai adăogat și alte declarări în Senat, cari nu admit nici o îndoială. Să urmărim dar chestia mai departe. Câteva zile după venirea la guvern a d-lui Aurelian și îmbrățișarea cu iubire a d-lui Sturdza s-a și împăciuit conflictul mitropolitan prin noul ministru de culte, onor. d. Mârzescu, amicul de atunci al d-lui Aurelian, amicul de acum...

Gr. Mârzescu. Și al d-lui Sturdza.

Titu Maiorescu. Apoi tocmai aceasta eram să zic și eu. Voiam să constat că inima dv. este așa de largă încât îmbrățișază, cu un egal devotament, și pe d. Aurelian când este la guvern, și pe d. Sturdza când este la guvern. (Ilaritate.)

Sf. Sinod, foarte creștinește, a ținut seamă de neliniștea țării, a îmblânzit situația, a desființat prima sentință și, spre norocirea Bisericei și a țării, a revenit în capul bisericii Înalt Prea Sfinția Sa actualul mitropolit primat, pentru care toată suflarea românească are venerațiune. (Aprobări.) S-a rezolvat chestia așa de bine, încât Majestatea Sa Regele într-o solemnă ocaziune la Palat a mulțumit tutulor fruntașilor țării pentru concursul ce l-au dat la această împăcare, concurs care constituie un deosebit merit al d-lui Lascar Catargi.

A! dar se poate ca d. Dimitrie Sturdza să fi fost nemulțumit de modul cum s-a rezolvat conflictul. Și eu, ca membru al opoziției, v-am spus d-voastră atunci în Senat, la discuția adresei, că s-a știrbit autoritatea Partidului Liberal, prin faptul că n-a putut să dreagă singur ceea ce singur a stricat, ci s-a adresat la concursul d-lui Lascar Catargi. Așadar atunci m-aș fi întâlnit în aceeași părere cu d. Dim. Sturdza. Dar nu este așa; nu ne-am întâlnit în păreri nici atunci; căci tot aci în Senat, după ce s-a rezolvat conflictul mitropolitan și după ce Regele a consfințit această lucrare, *după toate acestea* declară d. Sturdza în Senat, asupra unor cuvinte ale d-lui Petre Grădișteanu, în ședința de la 12 decemvrie

„Ministerul pe care am avut onoare a-l prezida, s-a retras pentru o cauză foarte simplă: pentru că el dorea ca să se potolească o agitațiune care era în public... Cred și eu, ca dv., că acea cestiune a căpătat o soluție bună!"

Bună, este clar românește? Bună, adică șeful partidului aprobă soluțiunea dată de d. Aurelian.

„Și mai cred", continuă d. Sturdza, „că soluțiunea dată a fost aclamată de toată țara. Am avut onoarea să o declar în numele partidului, nu numai că nu este nici o deosebire de vederi între noi, precum se întâmplă în alte partide, în cari miniștrii cari vin fac miniștrilor cari se duc înmormântări de clasa I..."

O! Doamne, d-lor, fie zis între noi: adică ce ar fi fost dacă printre d-voastră s-ar fi întâmplat să i se facă în adevăr cuiva o înmormântare de clasa I-a? Ar fi scăpat Partidul Liberal! (Ilaritate)...

„...dar e vorba de o conlucrare frățească între noi toți. Cred, d-lor, că după aceste puține explicări, lucrul este lămurit. Desbinări nu există, există înțelegere sinceră!"

Eu, când aud de la omul politic Sturdza vorba „sincer", stau pe gânduri și mă întreb: ce are să vie?

Ce are să vie? Vedeți îndată ce era să vie. După încetarea din viață a președintelui Senatului, principele Dim. Ghica, Senatul național-liberal, tot sub ministerul Aurelian, alege la 20 fevruarie 1897 pe șeful partidului, pe d. Dim. Sturdza, de președinte al său, și atunci noul președinte al Senatului declară în aceeași ședință:

„Sunt conștient de semnificarea politică a acestei alegeri; căci ea dovedește solidaritatea și unitatea Partidului Național Liberal, căruia aparține atât majoritatea Corpurilor legiuitoare, cât și guvernul."

Solidari după soluțiunea chestiei mitropolitane, soluțiune declarată de *bună* de d-sa, așa am înțeles toți în cinstita limbă românească!

Dar atunci vine d. P. Grădișteanu, care este un isteț și vechi parlamentar, și trăgând imediată consecință a alegerii, zice în plin Senat d-lui Aurelian. „Ce cauți pe acele bănci? Retrage-te ca să vină d. Sturdza".

Atunci ia din nou cuvântul d. Sturdza în contra unor chestii indiscrete și declară din nou:

> „Am zis și eu că alegerea mea are o semnificare politică, dar n-am putut să gândesc și să cuget" (mă mir ce deosebire este între a cugeta și a gândi?), „n-am putut să gândesc și să cuget măcar, că alegerea mea a putut fi semnul unui război în partid, ci tocmai am crezut că ea arată unitatea întregului partid".

Foarte clar! Iată un senator, care reconfirmă ceea ce a zis: *solidaritate, unitate* cu guvernul Aurelian. Aceasta la 20 fevruarie 1897. Nu trec opt zile, și la 1 martie – se vede că nu pricepuse d. Aurelian invitarea d-lui Grădișteanu, ci se încrezuse pe vorba românească a d-lui Sturdza: iubire, solidaritate, unitate... ce naiv este d. Aurelian!... La 1 martie ne trezim în Senat cu următoarea adresă a prezidentului nostru:

> „Împlinind vârsta de 64 de ani, doresc să-mi petrec restul zilelor mele în pace și liniște sufletească",

și-mi dau demisia și din prezidenție și din Senat.

Eu când aud de la omul politic Dim. Sturdza vorba de pace și liniște sufletească, stau pe gânduri și mă întreb: ce are să vie?

S-a văzut îndată, ce era să vie. Firește, Senatul a respins demisiunea, și la 13 martie vedem pe d. Sturdza prezidând iarăși Senatul. Cred că de la 1 martie, când era de 64 ani, și din cauza bătrâneței voia să se retragă din Senat, și până la 13 martie, când a revenit în Senat, bătrânețele nu i s-au împuținat. De ce dar a demisionat d. Sturdza la 1 martie și de ce a revenit după 13 zile? S-a văzut de ce, după alte 13 zile: la 26 martie a răsturnat ministerul Aurelian, iar d. Aurelian declară în Senat: „din împrejurări cari vă sunt cunoscute, sunt nevoit să mă retrag". Poate vă sunt cunoscute d-voastră îndărătul culiselor; însă parlamentului ca parlament, nu i s-a adus la cunoștință.

Astfel revine d. Sturdza la guvern în ziua de 31 martie 1897.

Dacă cel puțin s-ar fi încheiat lucrul aici, dar nu s-a încheiat cu atât. Deodată, d-lor, la ultimele alegeri comunale din toamna anului trecut, la Craiova, când era înmormântată de mult cearta pentru vechiul mitropolit primat, deodată, din cer senin, se rostește din partea d-lui ministru-prezident, care merge în persoană la acele alegeri comunale și din păcate se pune pe discursuri, deodată rostește d-sa – nu din improvizație, ci după notițe scrise și meditate de mai nainte – următoarea declarare, pe care o reproduc din *Voința Națională* de la 17 octomvrie 1898:

> „Ghenadie reprezintă, în cel mai înalt grad toate relele obiceiuri ale înaltului întreg cler de la noi...
>
> Disidenții noștri (adică aurelianiștii) s-au unit cu conservatorii, pentru ca să ridice pe Ghenadie în sus, să înfunde legile și morala și Biserica în jos, și pe spatele călcărilor de legi, al călcărilor de canoane, să se suie în sus, ca să ia guvernul țării. Disidenții noștri s-au impus, pentru un moment țării, prin Ghenadie și prin aliații lor conservatori; ei nu au ajuns la guvern prin țară și prin partid. Ei au lucrat să se ridice, ridicând totodată sus pe un om stricat. Ca să ajungă la putere, au umilit și parlamentul, și Sinodul, și legile țării, și au viciat atmosfera morală a țării românești"

D-lor senatori, când a vorbit adevărul d. Dimitrie Alexandru Sturdza? Atunci la Senat sau acum la Craiova? Căci în una din aceste dăți... cum să mă exprim parlamentar? să zic a vorbit neadevărul? Este cam greu s-o zici, o poți gândi, dar

este greu să o zici parlamentar. Şi fiindcă văd că d. preşedinte nu mă întrerupe, să mi retrag eu singur cuvântul.

D. Vicepreşedinte General Budişteanu. Nu l-aţi zis.

Titu Maiorescu. Fireşte, aide, nu l-am zis!

Şi, prin urmare, să-i zic acum altfel: a vorbit adevărul şi în Senat, a vorbit adevărul şi la Craiova. Numai că aceste două adevăruri se bat în cap.

Vedeţi, d-lor, cu adevăruri cari se bat în cap, nu mai este nimeni sigur de direcţia politică a guvernului actual. Şi nu ne poate linişti în această confuzie fundamentală, în această lipsă de încredere în cuvântul ministrului-prezident, nu ne poate linişti faptul ce ni l-a spus d-sa, că în toate dimineţile îşi scrutează conştiinţa d-sale. Delicată conştiinţă! Foarte interesantă pentru trebuinţele private ale d-sale! Dar pentru ţară, pentru viaţa publică, când îşi scrutează un om public conştiinţa sa înaintea ţărei, şi găseşte, în Senat, că bine a făcut d. Aurelian, cum a împăcat conflictul mitropolitan, şi când îşi scurtează tot a d-sale conştiinţă peste câtăva vreme la Craiova şi găseşte că rău a făcut d. Aurelian, că n-a lucrat ca un membru al partidului, ci cu intrigă a conservatorilor a viţiat atmosfera morală a ţării, atunci se întreabă ţara: ce fel de conştiinţă este aceasta? Poate numai o conştiinţă de pocăire? Poate că de atunci, de la Senat până la Craiova, s-a răsgândit d. Sturdza şi s-a pocăit? D-lor senatori, pocăinţa este o virtute creştinească, numai să nu fie prea multă ocazie de pocăinţă la un ministru-prezident, fiindcă atunci virtutea creştinească rămâne importantă numai pentru călugărie, dar pentru ţara politică produce cea mai adâncă nelinişte. Aşadar când a început d. Sturdza acţiunea contra fostului mitropolit, a început-o nechibzuit şi s-a pocăit. A venit d. Aurelian şi-a îndreptat-o cu aprobarea d-sale. Dar la Craiova d. Sturdza a revenit, şi a insultat pe d. Aurelian şi pe fostul mitropolit şi Sinodul şi astfel s-a pocăit din nou pentru pocăinţa cu aprobarea. Dar acum? Acum mi-e teamă că se pocăieşte de pocăinţa pocăirii de la Craiova, fiindcă dacă este vorba să reînceapă tratativele cu aurelianiştii, trebuie să dispară vorbele de la Craiova.

D-lor, aceasta a produs desăvârşita neîncredere a ţării în direcţia politică de la guvern. Faţă cu aşa situaţie, toată ţara îşi zice: mi-e teamă de ce are să mai fie. (Ştiţi vorba răutăcioasă a d-lui Carp: nu atât meritele noastre, cât greşelele d-lui Sturdza o să ne readucă la guvern.)

Şi în adevăr, are tot dreptul ţara să se teamă. Ce mai putea veni după greşala de la Craiova? Mai putea veni ceva din partea d-lui Sturdza? A mai venit ceva: s-au făcut alegerile comunale de la 1 noemvrie, cărora mai întâi d. ministru-prezident, şi noi în urma d-sale, le-am dat significare politică. Şi nu numai atât, dar prin discursurile de la Iaşi şi prin depeşile administrative trimise d-sale personal de la Iaşi s-a dat alegerilor comunale de la 1 noemvrie 1898 significarea recunoaşterii personale a şefiei d-sale în Partidul Naţional-Liberal.

Şi acum să ne întrebăm: cum au ieşit alegerile de la 1 noemvrie? La Cameră, d. ministru-prezident a zis că alegerile au ieşit neîndoios spre întărirea şefiei d-sale şi a partidului. Cred că nu este aşa. Cred că pe cât puteau să iasă alegerile comunale la noi în ţară, au ieşit, în partea importantă şi significativă a lor, în contra d-lui Sturdza.

O voce. E cam greu de susţinut aceasta.

T. Maiorescu. Fireşte că d-voastră veţi fi de altă părere; însă permiteţi-mi să justific pe a mea. La noi în ţară nimeni nu se aştepta ca alegerile să fie o întreagă manifestare de independenţă a corpului electoral. Alte ţări mai învechite în cultură, cum este Anglia, s-au luptat sute de ani până să ajungă la independenţa corpului electoral. Aşa ceva nu se putea aştepta la noi. Nimeni nu se aştepta ca să iasă în alegerile comunale o majoritate pentru partidul opus. Prin urmare, de ce putea fi vorba în aceste alegeri? De un semn caracteristic, care să arate că partea inteligentă a ţării nu este în favoarea d-lui prim-ministru şi a fracţiunii din partid care este la guvern. Şi unde se putea vedea aceasta în prima linie? La Bucureşti şi la Iaşi. Ce s-a întâmplat la Bucureşti? La

București, colegiul electoral care în trecut era unul din cele mai slabe ca putere politică, s-a trezit de astă dată din amorțire și pentru prima oară a dat dovadă de independență: s-a pronunțat în favoarea Partidului Conservator. La noi nu este ca în alte țări, unde capitalele, precum sunt cele mai inteligente corpuri electorale, sunt și cele mai independente de guvern. Capitala României a fost totdeauna, până la ultimele alegeri, cea mai slabă din punctul de vedere electoral. La București s-a întâmplat în trecut acea scandaloasă alegere, în care Ion Brătianu a căzut față de Zerlendi sub un guvern conservator, și tot la București s-a întâmplat, sub un guvern liberal, ca un ilustru om politic, răposatul Bosianu, să cadă față de d. doctor din Constantinopol, Severin, și de-abia să fie ales din grația guvernului la col. IV de Argeș. Dar în ultimele alegeri comunale capitala țării s-a trezit pentru prima oară, și pot afirma că, dacă lucrurile se petreceau în regulă până la sfârșit, majoritatea la colegiul I comunal din București ar fi fost a Partidului Conservator.

Însă alegerea nu s-a petrecut în regulă, și d. ministru de interne știți că s-a văzut silit să caseze alegerea făcută sub ochii d-sale. Nu am să vă vorbesc de bătăuși și de bătăi, mă mărginesc a atinge cele două puncte, care le-a relevat însuș d. ministru de interne. D-sa a casat alegerea pentru violarea secretului votului și pentru violarea legii cu orele 10. E foarte curios că din aceasta pare că-și face un merit Partidul Liberal; vedeți ce sinceritate pentru respectul votului: noi, îndată ce am văzut o violare de lege, am și infirmat!

D-lor senatori, cred că dacă alegerile, cum s-au făcut în Capitală la 1 noemvrie 1898, sunt o pată pentru Partidul Liberal, modul cum guvernul a căutat să îndrepteze această greșală nu a înlăturat pata, ci a îngreuiat o și mai mult. E clar că, într o țară ca a noastră, principiile nu au putere înaintea mulțimii. La noi trebuie să vedem ceva palpabil, ființa, persoanele. Numai ceea ce se vede, are putere; principiul ca principiu nu are efect. Nu e vorbă de violare de lege și de respect de lege ca principiu; e vorba de acela, care violează legea și de acela care o respectă, ca persoană.

La orce violare de lege și la orce falsificare de alegere trebuie să fie un violator de lege și un falsificator de alegere. Și dacă s-a falsificat votul la alegerea de la 1 noemvrie din București, dacă s-a violat legea în privința orelor 10, cine a fost falsificatorul votului și violatorul legii? Cine a putut falsifica buletinul și plicul electoral, încât să fie așa subțiri și străvezii, și cine a ticluit urnele cu acea deschizătură strâmtă, ca să se distingă îndată voturile guvernamentale de acele ale opoziției, adică să fie votul pe față, contra prescripțiunilor legii? Cine? În scriptele comunei trebuie să fie mica cheltuială pentru urnele *ad hoc,* comandate de un ajutor comunal, și tipăritura acelor buletine trebuie să fie ticluită de primar sau de un organ administrativ. Aceste persoane sunt dar violatorii secretului votului și falsificatorii legii. Și fiindcă în țară la noi principiul nu se simte, dar persoanele se văd, nu-mi importă ce declamă în *Monitor* ca frumos principiu d. ministru de interne. Dacă violare de lege a fost, ce faci violatorului? Dacă falsificare a fost, ce faci falsificatorului? Iacă toată întrebarea practică pentru onesta aplicare a unui principiu.

Falsificatori? Primarul e violatorul și falsificatorul, ajutorul de primar e ticluitorul acelei urne, pe care d. ministru de interne o declară o falsificare a votului; dar aceștia continuă să fie în fruntea Partidului Național-Liberal pe lista noilor aleși. Ei sunt și astăzi în fruntea capitalei, și această ființare a doi violatori de lege înseamnează că vorba cu respectul legilor este o ironie și o ipocrizie. Ființarea acelor două figuri, care din deciziunea de dizolvare a d-lui ministru de interne sunt stigmatizate ca violatori de lege, este o sfidare dată întregului principiu de legalitate. Prin urmare, la București, alegerea colegiului I este o dovadă în contra guvernului de astăzi.

Dar la Iași? La Iași, guvernul a făcut ce a făcut, dar e mare discuție asupra cuvintelor: s-a aliat, ba nu s-a aliat; s-a contopit, ba nu s-a contopit. Dar aici nu e vorba de cuvinte. Faptul este că a conlucrat cu socialiștii ca să obțină succesul la col. I. Apoi, d lor senatori, ca un guvern, care are stăpânirea de fapt, poate

să obțină succes la alegeri, aceasta o știm cu toții. Întrebarea este: cu ce preț? Dacă este cu disprețul tuturor principiilor, dacă este cu disprețul ordinei de stat, dacă este cu orce preț, – firește că are să aibă majoritate. Dacă vine un guvern monarhic constituțional și face înțelegere pentru împreună lucrare cu socialiștii, apoi firește că o să aibă majoritate. Dacă însă nu a avut trebuință de acea conlucrare la Iași ce aberațiune este aceasta, ca să se ralieze sau să conlucreze cu socialiștii?

G. Mârzescu. Cer cuvântul.

Titu Maiorescu. Și dacă a avut trebuință, atunci alegerea colegiului I de la Iași este pătată, și ce a ieșit la Iași, este în contra actualului guvern.

Dar, d-lor, pentru că chestiunea are legătură în momentul de față cu neliniștea care este la sate, aș voi să o clarificăm între noi. Cum s-a petrecut împreună-lucrarea guvernului cu socialiștii la Iași? Fusese d. ministru-prezident în persoană acolo, primise depeși de adeziune din țară, ținuse un discurs sub prezidența onor. d. Mârzescu, căruia i se uitase conlucrarea cu d. Aurelian la chestia mitropolitului. Aceasta o presupun, fiindcă în acelaș timp în care d. Sturdza zicea la Craiova că aurelianiștii au viciat atmosfera morală a țărei, pentru d. Mârzescu făcea excepție: numai d-sa nu era cuprins între acei miniștri aurelianiști, cari au viciat atmosfera morală a țărei. Așa se explică cum, sub prezidența onor. d. Mârzescu, se țin la Iași întrunirile politice, la care vorbește d. ministru-prezident.

Onor. d. Mârzescu a înființat o gazetă pentru alegeri, *Propaganda*, foaia partidului național liberal din Iași. În această propagandă citesc deodată – și eu am și semnalat-o în foile opozițiunii, – următoarele rânduri înaintea zilei de alegeri:

> „Voim însă să atingem mai de aproape o altă cestiune și anume primirea de a figura pe lista național-liberală și a doi candidați socialiști. Acest lucru l-a admis, fără nici o discuțiune, atât comitetul politic cât și întreaga adunare generală a Partidului Național-Liberal".

Felicitările mele întregei adunări a Partidului Liberal-Național pentru ușurința cu care a primit asemenea lucru.

G. Mârzescu. Sunteți foarte bine-crescut.

Titu Maiorescu (continuă a citi)

> „Însemnătatea lui credem că nu poate scăpa din vederea nimănuia. Primirea a doi socialiști pe lista națională liberală s-a făcut *absolut fără nici o condițiune* și fără măcar ca această conlucrare să poarte numirea de alianță. Socialiștii se vor bucura de cea mai deplină libertate de gândire și acțiune".

Apoi da, de aceea se miră oamenii acum că nu le lăsați *acțiunea*.

> „Ei vor putea emite orice părere, propune orice măsuri".

Bine, d-lor, în ce țară suntem? Apoi socialiștii, într-o țară cu libertatea presei, ca a noastră, și-au spus foarte clar cari sunt vederile lor. *Adevărul*, de exemplu, o foaie foarte consecuentă și foarte răspândită, este în mod deschis o foaie antimonarhică, antidinastică. D. Radovici din Ploiești într-o vreme și-a bătut joc în modul cel mai insolent de religia ortodoxă, de Sf. Troiță, de Paști. Socialiștii sunt din principiu antimonarhici, sunt din principiu antireligioși, dar mai ales antimilitari, și ei vor căuta totdeauna să răsvrătească pe soldații de jos în contra ofițerilor. *Moș-Teacă* și alte foi de această natură sunt răspândite și se răspândesc.

În limita libertăților publice, socialiștii pot să lucreze, sunt liberi să-și exprime convingerile lor în presă și în parlament, cât nu vin în conflict cu legile; iar dacă vin în conflict cu legile, să fie trimiși în judecata instantelor competente. Aceasta e foarte clar. Din partea socialiștilor nu mă miră; ei sunt consecinți cu convingerile lor. Dar care guvern monarhic, față cu un partid care este fățiș antimonarhic, antireligios, antimilitar, va primi pe acești oameni ca asociați în politică, în administrațiune, îi va pune pe lista consiliilor comunale și-i va admite în aceste consilii. Care? Nici unul și nicăieri, afară de guvernul d-lui Sturdza în România. Pentru prima oară s-a

întâmplat la noi, pentru prima oară s-a văzut un guvern constituit într un stat monarhic, să pună pe socialiști ca socialiști, cu această declarare a foaiei d-lui Mârzescu, pe lista guvernamentală la alegerile comunale și apoi ca ajutoare în consiliile comunale.

D-lor senatori, se poate zice – s-a încercat să se zică, – că în orașele mari, la Iași, este numai luptă de idei, fără pericol, oamenii fiind acolo mai inteligenți. D-nii Crupenski, Stere, Radovici sunt „tineri generoși", cum zicea d. Sturdza (nu știu cum îi numea d. Vizanti), băieți buni și fii ai liberalilor, cum îi numea alt orator guvernamental la Botoșani; oameni de viitor, cum îi numea un biet profesor la București. Dacă îi primești pe câțiva din ei în consiliile comunale, ce pericol este acesta! A! la sate ar fi altceva. Dar în oraș se poate admite. Nu e vorbă, în Comuna de la Paris s-a cam șters linia de demarcare între socialiști și anarhiști, cu incendiile de la 1871. Dar cunosc o poezie a unui actual funcționar guvernamental, care îndeamnă pe români să celebreze ziua înființării Comunei de la Paris în 1871.

Dar bine, d-lor, dacă pericolul propagandei acesteia este mai ales la sate ca chestie agrară, nu uitați că fiul săteanului este și militar, și aici aveți a doua adevărată primejdie. În orașe, la Iași și în Galați, sunt comandamentele militare, fii de țărani sunt acolo concentrați în cazarme: ei, dacă n-au știut să citească și să scrie, învață în decursul milităriei. Când înaintea soldatului din Iași, pe cazarma de la Copou fâlfâie stindardul tricolor al țărei și al regelui, jos pe ospelul comunal din oraș fâlfâie stindardul d-lui Stere ca ajutor de primar și stindardul de jos zice celui de sus: urmează-mă pe mine în idei și acțiuni! Aceasta este o perturbare a ordinei elementare; aceasta nu poate să izbutească decât unde a izbutit: la răscoala țărănească pe care o vedeți.

Firește, ce face acum d-nul ministru de interne? Vine în Cameră și trebuie să se pronunțe în contra acestor mișcări, trebuie să zică că n-a fost alianță din partea sa cu socialiștii, trebuie să acopere nechibzuita lucrare din alegeri. Eu am relevat această monstruozitate, dar la început mi s-a răspuns din partea acelora cari susțin guvernul: este bine să se facă așa, sunt tineri de progres. Azi din contră vrea să se facă parcă n-a fost nici o înțelegere cu guvernul. Dar înțelegere și conlucrare a fost, cel puțin cu o parte din socialiști, și a fost o nouă greșală care s-a comis, iar acum este o nouă pocăință.

Iată, d-lor, ce însemnează neliniștea în privința politicei nechibzuite a guvernului. Sunt atâtea fapte, care sunt începute de guvern, și care peste câteva luni trebuie să fie rectificate de acelaș guvern, încât toată încrederea în guvern este dispărută din această țară și toată activitatea d-tră este zădărnicită. După ce se făcuse greșala cu mitropolitul, ați avut multă vreme de întrebuințat ca să se rectifice. După ce s-a reînceput greșala la Craiova, trebuie să pierdeți atâta timp cu tratativele, prin care să împăcați pe aurelianiști și să se rectifice eroarea de la Craiova. După ce guvernul a făcut greșala cu încurajarea socialiștilor în alegerile comunale, trebuie să-și consume puterea cu repararea acestei greșeli.

Cu asemenea rectificări de perpetue greșeli ale unui ministru-prezident e evident că nu se poate deștepta nici o activitate serioasă într-un partid. De aceea m-am crezut în drept a anunța interpelarea aceasta și a mă plânge de lipsa de direcție politică a actualului guvern.

După dezvoltarea interpelării reproduse mai sus, răspunde ministrul-prezident Dimitrie A. Sturdza. Apoi se dă din nou cuvântul d-lui Maiorescu

REPLICA D. LUI MAIORESCU

Domnilor Senatori. Înțeleg că într-o discuție politică să se atingă în toate fazele ei persoana și activitatea *politică* a cuiva. Mărturisesc, însă, că nu mi dau bine seamă de folosul care ar rezulta

pentru viața publică, dacă s-ar atinge viața privată sau credințele individuale ale cuiva, când nu sunt manifestări politice.

D. ministru-prezident, la o discuție politică, curat politică, îmi răspunde mai înainte de toate personal și personal privat, ce credință religioasă am eu și ce activitate am eu ca advocat. Ce are a face aci în Senat credința mea personală? Eu nu mă sfiesc și nu m-am sfiit nici ca ministru să spun și înaintea înalților prelați și înaintea unui Senat conservator, necum înaintea unui Senat liberal, că sunt liber-cugetător, dar am, am avut și am profesat totdeauna cel mai mare respect pentru religiunea constituită a statului, am arătat, am dovedit și am păstrat totdeauna relațiuni respectuoase cu Sinodul. Ce are a face scrutarea conștiinței mele individuale? Ce, credeți că are să-mi fie teamă de convingerea mea? Credeți că se poate lua în nume de rău, de un Senat liberal, când ar afirma cineva libera lui cugetare? Dar de când Partidul Liberal este eclesiastic? dar de când este un titlu pentru dv., ca să scrutați credința religioasă?

Vedeți șeful Partidului Liberal de azi!

Advocat! Doamne, d-lor, și de aceasta mă întreabă un șef liberal? Eu sunt fiul unui profesor de universitate, tatăl meu nu mi-a lăsat nici un ban moștenire, eu sunt fiul muncei mele personale. Să fi fost născut din familia boierească Sturdza, să fi avut moștenire de la tatăl meu moșii, să fi avut timp să mă ocup exclusiv de politică, poate o făceam și eu pe lângă literatură. Dacă am fost născut sărac, aceasta mi-o imputã în Senat șeful Partidului Liberal?

Dacă am studiat așa încât să-mi agonisesc mijloacele de existență cum pot, aceasta este un lucru care mi-l relevați ca un demerit? Apoi aceasta este de la Regulamentul organic, aceasta este de la 1838, aceasta e reacționar. Liberala mea profesiune ca advocat vă interesează într-o discuție politică? Am venit cu licența în Drept și am ținut-o mult timp în sertar fără să uzez de ea, am profesat știință cum am putut, am făcut literatură cum m-am priceput fără a face politică, până când un ministru conservator, răposatul Costaforu, m-a îndemnat să intru și în politică. Se întâmplase scandalul din sala Slătineanu, erați pe atunci la minister cu Ion Ghica. Atunci voia să abdice Principele Domnitor și l-a împiedicat d. Lascar Catargi și astfel a scăpat țara de primejdie. Atunci s-a adresat Costaforu și mi-a zis: ce faceți cu literatura, dacă țara e în pericol? M-a convins și am intrat în politică. În urmă a venit generalul Tell și a zis că nu pot să fiu și la Iași profesor și deputat la București, și am crezut că nu este de demnitatea mea ca pentru leafa de profesor să nu viu ca deputat la București, după ce am intrat odată în politică. Am venit la Cameră și generalul Tell m-a considerat demisionat. Și am stat 13 ani dat afară din profesorat și afară din orice funcție budgetară, cu rezerva a doi ani de minister. Și ce era să fac? Aveam și eu familie, să pierim de foame? Treaba mea. Am preferit să nu pierim de foame și m-am agățat de acea meserie și m-am susținut ca advocat. Și aceasta îmi imputați mie, că mi-am câștigat viața din ostenelile mele, din profesiunea mea? Eu vă felicit pentru șeful ce-l aveți și pentru părerea care transpiră din vorbele sale.

General Catargi. Îl respectăm și îl venerăm.

Titu Maiorescu. D-le General, recunosc că este foarte disciplinat Partidul Liberal în majoritatea sa din Senat, și este o justă expresie a acestei discipline, dacă acel care o păzește în contra opozițiunii este un general ca d-voastră – ce e drept, din armata sârbească, dar general.

General Catargi. Nu are a face, sunt cetățean român și am drept de a vorbi aci.

Titu Maiorescu. Nu e vorba aici de disciplina militară, aici e vorba de libera părere, și a mea este democratică și liberală părere, în contra reacționarei păreri a actualului șef al Partidului Liberal.

General Catargi. Majoritatea protestează.

Titu Maiorescu. Protestează numai conducătorul disciplinei majorității. Dar chestia nu ne era, d-lor, pentru neînsemnata mea persoană privată, nici pentru advocatura mea, nici pentru intima mea credință religioasă.

Chestia era: guvernul ce direcție dă țării ca să inspire încredere în momentele grave de față? Ce siguranță ne dă pentru mersul lucrurilor publice? Și aci din toată prea lunga mea vorbire de adineaori, o idee sper că a fost destul de lămurit exprimată: între vorba unui șef de guvern, care are să inspire încrederea țării în conducerea partidului, și între acțiunile lui trebuie să fie conformitate. Și când între vorbe și între fapte, sau chiar între vorbă și între vorbă, este o așa contradicție încât se bat în cap, nu asupra unor chestii de a doua mână, ci asupra unor chestii de importanță capitală, atunci lipsește încrederea țării în acest cârmaciu și țara merge șovăind.

Și m-am încercat să dovedesc că este deosebire între sensul și sensul lui, necum între vorbele și faptele lui, nu asupra unor chestii indiferente, ci asupra unor chestii capitale. Este lucru capital, când șeful unui partid, în momentul când devine șef, afirmă la Orfeu că trebuie să ne amestecăm în contra barbariilor unguresți, și când vine la guvern zice că nu trebuie să ne amestecăm și face scuze. Este capitală chestia, când vine un șef de partid și zice: așa trebuie să se liniștească Sinodul și Biserica și țara în conflictul mitropolitan, și după ce a afirmat așa în Senat și a lăudat pe d. Aurelian, vine și spune, tot înaintea țării, că s-a înjosit Sinodul și Biserica și d. Aurelian a viciat atmosfera morală a țării. Când vine același șef de guvern și prezintă aci legea Casei Rurale și tot d-sa o zădărnicește în secții

Asemenea este o periculoasă contrazicere când primește în administrația comunei Iași pe socialiști și acum vine și ne vorbește că socialiștii ca socialiști nu sunt buni, ci numai dacă sunt

convertiți, dacă trec în Partidul Național-Liberal. Nici n-am înțeles comparația ce face d-sa cu radicalii în partea conservatorilor. Ce are a face? D. Panu, până acum câtva timp radical în manifestările sale, recunoaște că convingerile acestea nu sunt astăzi oportune pentru țara noastră, le lasă la o parte și intră în Partidul Conservator ca conservator[1]. Puteți găsi că este din partea d-lui Panu o prea mare sinceritate or slăbiciune, și că mai bine ar fi fost dacă n-ar fi fost mai înainte radical pentru ca pe urmă să devină conservator; dar Partidul Conservator care primește pe un om de talent când vine și zice: eu sunt conservator, nu-i puteți reproșa nimic, absolut nimic, precum nu se poate reproșa nimic dacă d. Macri, fost radical, a părăsit radicalismul și a intrat în Partidul Liberal. Aceasta este foarte bine pentru Partidul Liberal. Și încă permiteți-mi să fac o mică deosebire: parcă stă mai bine când un fost radical ca d. Panu intră într-un partid din opoziție, decât când un fost radical ca d. Macri intră într-un partid care este la guvern; căci, de la guvern ademenirile sunt mai mari.

Dar oare socialiștii și-au părăsit ideile lor socialiste luptând alături cu d-voastră? A declarat d. Stere: eu părăsesc pe socialiști pentru a mă face național-liberal? Dacă ar fi declarat așa, n-aș avea nimic de zis; dar când luptă socialiștii ca socialiști împreună cu un guvern monarhic, este o confuzie care aduce rătăcire...

G. Mârzescu. Aci vă înșelați, vă voi dovedi mâine că aci vă înșelați.

Titu Maiorescu. Aștept dovada de la d. Stere și de la ceilalți pe cari i-ați primit pe lista d-voastră, aștept dovada de la capul partidului socialist ca să vină și să zică cum a zis-o d. Panu aci, și când vor veni socialiștii și vor zice: am părăsit ideile noastre și ne-am înrolat în Partidul Național-Liberal, voi felicita Partidul Național-Liberal. Dar până nu va fi așa, rămâne aceasta ca o procedare mai mult pentru a arunca nisip

[1] Dar pe urmă a trecut iar la liberali.

în ochii oamenilor. V-a strâns cu ușa situația, greșelele d-voastră se răzbună acum prin mișcările țărănești, și acum nu mai aveți ce face, trebuie să fiți până la oarecare punct în contra lor; în contra și nu prea. Poate voiți să rămână ceva sămânță pentru viitoarele alegeri. Dacă le faceți dv., aveți să striviți pe socialiști dacă cumva le face d. L. Catargi, atunci să mai puteți conlucra cu ei.

D-lor senatori, mare chestie e chestia onestității politice! Noi adeseori ne uităm la dezvoltarea statelor mai înaintate în cultură și ne uităm și la dezvoltarea altor state, mai ales a celor vecine cu noi. Statul cel mai vecin ne e statul ungar cu ministerul său, un minister amic al guvernului de astăzi, în special al d-lui ministru-prezident Sturdza. Zic în special, fiindcă s-a întâmplat aci, în Senat, să ne citească d-sa o adresă trimisă de d-sa baronului Achrenthal pentru guvernul din Pesta. În această adresă spunea d. prim-ministru: d. Take Ionescu, deputat în Cameră, a citit 2 acte din Ungaria, vă rog să-mi dați lămuriri asupra acestor 2 acte. Până aci foarte bine, d-sa avea dreptul să ceară aceste lămuriri, însă mai departe adaugă: „aceste acte au servit de bază la un sistem de acuzațiuni îndreptat în contra persoanei mele ca ministru-prezident. Este dar util, în interesul bunelor relațiuni dintre amândouă guvernele", să aflu ce este cu actele acestea. Ministrul nostru de externe nu cere dar numai lămuriri, după cum avea dreptul său, dar spune într-o adresă oficială: am să mă folosesc de răspunsul d-voastră, fiindcă opoziția din lăuntrul țării mă atacă pe mine personal și fiindcă interesul bunelor relațiuni dintre d-voastră și mine atârnă de la modul cum pot răspunde opoziției din țară cu ajutorul lămuririlor dv., de aceea să-mi spuneți cum stă cu actele.

S-a mai pomenit una ca aceasta, ca pentru luptele noastre interne să vină ministrul de externe și să ceară de la un ministru străin să-i dea acte și să-i spue că este pentru a se întări personal în contra adversarilor lui politici?

Dar să trecem, d-lor, peste aceasta. Acel guvern străin și amic al d-lui Sturdza era prezidat pe atunci de baronul Banffy. În acest moment însă știți că baronul Banffy a căzut. De ce a căzut? Urmărim și noi dezvoltarea parlamentară din alte părți, și ea este foarte interesantă în cazul de față. Am aflat din gazetele austro-ungare că baronului Banffy îi imputa opoziția că lipsise de la cuvântul său, că se arătase că una a spus și alta a lucrat; așa pretindea opoziția; și de 7 săptămâni nu putea baronul Banffy să intre măcar în parlament la o ședință regulată. Cum intra, îi striga opoziția: *afară mincinosul!*

Mare cuvânt, care ne-a încremenit pe toți, și cu *afară mincinosul* a stat 7 săptămâni parlamentul fără să poată măcar să-și constituie biuroul; tot prezidentul de vârstă e ținut până astăzi. Și numai atunci i s-a iertat baronului Banffy să mai vorbească în parlamentul ungar, acum o săptămână, când a venit să anunțe: mi-am dat demisia. Și a răsuflat opoziția cât pentru încrederea ce se cuvine cuvântului primului-ministru.

Ei, e violentă lupta politică dincolo. Noi suntem mai moderați; noi îmbrăcăm o interpelare, ieșită din tot simțimântul de indignare al unui opozant, în forma parlamentară: am onoare a interpela pe d. prim-ministru asupra lipsei de... direcție în politica d-sale.

121

Răspuns d-lor: general Catargi, general Budișteanu și Gheorghe Mârzescu în chestie personală

(Ședința Senatului la 16 februarie 1899)

Domnule Președinte,

Este regulă de bună-cuviință parlamentară ca atunci când, în urma discursului unui membru al parlamentului, colegi de ai săi se cred siliți să facă chestii personale, oratorul dintâi să se explice în privința lor. Voi fi foarte scurt în aceste explicări, nu este în obiceiul meu de a face chestii personale.

Încep cu d. general Catargi, în privința căruia, după câte a zis d-sa, discuția poate fi ușor terminată. Un orator parlamentar, mai ales unul din opoziție, este pus sub scutul președintelui. Câtă vreme președintele nu mă întrerupe, nu mă chiamă la ordine, sunt în drept să mă cred în limitele parlamentarismului. Când vine un alt senator – ca în cazul de față – și anume un chestor, ca d. general Catargi, și mă întrerupe, trebuie să-i observ după strictul reglement, că nu este în dreptul său. Să ia întru aceasta un exemplu de la primul-ministru, care, cum ați văzut, nu admite nici o întrerupere, și este reglementar să nu fie întrerupere.

General Catargi. Aveți dreptate.

Titu Maiorescu. Am dreptate. Dv. sunteți chestor, păzitorul ordinii, și nu dv. trebuia să faceți o dezordine regulamentară Dacă totuș o faceți, eu personal nu mă plâng: eu sunt încântat când mă întrerupe cineva. Dacă eu nu mă plâng de întreruperea dv., nu trebuie să vă plângeți nici dv. de răspunsul meu. Un orator ripostează cum poate la o întrerupere făr' de veste: or e mai viu, or e mai slab, or mai piparat, după cum îi vine la îndemână în acea clipă. Cine este prea susceptibil la riposte, să binevoiască a nu întrerupe, căci altfel se va expune totdeauna la asemenea incidente.

Trec la d. general Budișteanu, care a prezidat ieri când vorbeam, și am să-i aduc mai întâi omagiile mele pentru imparțialitatea cu care a prezidat. Ca membru al opoziției, m-am aflat în curând mai sigur în vorbirea mea simțind o prezidare sigură. Dar d. general Budișteanu mi-a făcut azi o chestie personală pentru cele zise în contra d-sale ca fost ministru de război, adică în contra nepotrivitelor d-sale cuvinte de atunci.

D-le general, aveți mare dreptate în ceea ce ați zis azi despre ignoranța mea în materie de arme. O recunosc, sunt cu desăvârșire ignorant în ale armelor. Și dacă, după cum ziceți, vă vine greu dv. să vă pogorâți până la mine cât pentru tehnica unei arme, mie îmi este o adevărată mulțumire să mă înalț până la dv. și să vă răspund politicește, căci numai politicește am relevat acele cuvinte ale dv. și le voi mai releva, și sunt în dreptul meu de a le releva.

Eu nu pricep nimic în tehnica armei; dar cred că și dv. pricepeți prea puțin în politică. Însă ministrul de răsboi nu este aci în parlament pentru tehnica armelor, ci pentru situația sa politică, și mă mir cum de nu ați priceput dv. aceasta, odată ce sunteți în Senat. Ministrul de război este înaintea noastră pentru răspunderea sa politică. Atât pricep eu, ca om politic tocmai eu, care nu mă pricep în ale armei. Eu, omul politic, eu, simplul cetățean al țărei, aștept de la ministrul de răsboi

al ţărei, ca să-mi dea încredere în armata ţărei, şi orce cuvânt al ministrului, care slăbeşte această încredere în mine, cetăţean civil, este un cuvânt greşit.

Este mai mult decât atât. Ciomag sau baston?! Trebuie să fie ţara noastră pentru ca să treacă un aşa cuvânt. Un aşa cuvânt în parlamentul francez, în parlamentul german, zis de un ministru de răsboi, l-ar fi spulberat imediat de pe banca ministerială ca pe un ministru nevrednic de a sta acolo.

D. preşedinte al consiliului, Dim. A. sturdza. Nu sunt cuvinte parlamentare acestea.

D. vicepreşedinte, P. Orbescu. Dv. d-le Maiorescu, cunoaşteţi cuvintele parlamentare şi vorbiţi astfel?!

Titu Maiorescu. D-le prezident, eu sunt un parlamentar disciplinat, şi recunosc totdeauna dreptul prezidentului de a mă conduce în dezbaterile, la cari iau parte şi, după ce am adus prezidentului omagiile mele în privinţa dezbaterilor de ieri, că au fost conduse cu imparţialitate, nu aş putea aduce aceleaşi omagii astăzi, dar mă supun. Retrag orce cuvânt care, în înalta dv. experienţă parlamentară, vă pare că a trecut peste limitele cuviinţei.

P. P. Carp. Voim şi noi să ştim, care cuvinte nu au fost parlamentare?

St. Perietzeanu-Buzău. Cuvântul nevrednic.

Titu Maiorescu. Retrag orce cuvânt, pe care îl crede neparlamentar d. prezident.

P. P. Carp. Retrage „nevrednic"şi pune „nemernic".

Titu Maiorescu. Cuvântul „nemernic" l-a întrebuinţat d. Sturdza în contra fostului guvern, în chestia transilvană, şi nu l-a retras. Dacă l aş găsi parlamentar, l-aş întrebuinţa. Dar nu l găsesc parlamentar şi nu vreau să mă iau după exemplul d lui Sturdza.

Cu onor d Mârzescu va fi şi mai uşoară explicarea.

Chestia socialiştilor? Apoi, onor. d-le Mârzescu, am citit exact din *Propaganda* dv. cum spuneaţi că s-a făcut această conlucrare electorală. Adică socialiştii, spuneaţi dv., cu ale lor idei, fără a să fi fuzionat cu Partidul Naţional Liberal, au fost primiţi pe listă. De aceasta m-am plâns Socialiştii, fără să fi arătat că s-au schimbat, au fost introduşi în consiliul comunal din Iaşi. De aceasta mă plâng, ca de o nechibzuită politică a partidului guvernamental. Aş fi felicitat pe guvern, şi am spus-o aceasta, dacă socialiştii ar fi declarat că renunţă la ideile lor resturnătoare pentru statul de astăzi şi intră în partidul d-voastră. Aceasta ar fi un progres de ordine.

Ce îmi răspundeţi d-voastră aici, ca chestie personală? Când zic eu că socialiştii sunt în contra religiunii, în contra dinastiei şi în contra armatei, d-voastră întâmpinaţi: iată un discurs al d-lui Stere, în care acesta s-a pronunţat pentru rege Apoi atunci d. Stere nu mai este socialist? Cu atât mai bine! Numai că aceasta nu mai e o chestie personală a d-voastră, d-le Mârzescu, ci a d-lui Stere şi declararea că d. Stere a încetat să fie socialist, ar trebui să fie dată de însuş d. Stere. Căci numai cu explicarea d-tale, d-le Mârzescu, lucrul tot rămâne încurcat. În chiar foaia d-tale, *Propaganda,* am citit zilele acestea că d-lui Stere i s-a cerut demisia din consiliul comunal de Iaşi şi că şi-a trimis-o şi că n-a rezolvat-o încă d. ministru Pherekyde. Dar de ce-şi dă demisia d. Stere, dacă acuma a intrat în Partidul Naţional-Liberal? Cum vedeţi, cu chestia personală a d-lui Mârzescu nu s-a lămurit lucrul şi rămâne aceeaş învălmăşeală cu socialiştii ca şi mai nainte de alegeri.

A doua chestie personală a d-lui Mârzescu e relativă la conflictul mitropolitan.

Să-mi permită mai întâi onor. meu coleg, pentru corectitudinea parlamentară, să relevez câteva din cuvintele zise de d-sa cu această ocazie. Găsesc că este un precedent, care nu poate fi admis, ca un senator, fost ministru, să vie şi să spue în parlament, fără autorizare specială, ce a vorbit între patru ochi cu Regele, atunci când a fost în minister. Ce a vorbit un ministru cu Regele între patru ochi, nu se cade să fie divulgat,

și rău ați făcut că ați adus în parlament notițele d-voastre personale despre ceea ce v-a zis Regele.

G. Mârzescu. Cer cuvântul în chestie personală.

Titu Maiorescu. Și dacă aceasta nu vorbește în favoarea d-voastră ca om politic, vorbește însă cu desăvârșire în onoarea Regelui, căci cuvintele pe cari vi le-a zis: chestia mitropolitului trebuie împăcată cu asentimentul tutulor partidelor, erau foarte înțelepte.

Dar, onor. d-le Mârzescu, de ce faceți chestie personală în contra cuvintelor mele? Dv. pretindeți acum că ați rezolvat chestia fostului mitropolit fără ajutorul și participarea Partidului Conservator. Voiți adică să rectificați o legendă, care s-ar fi acreditat și pe care aș fi întărit-o eu cu vorbele mele.

Nu este exact, că am întărit-o eu prin vorbele mele; sensul discursului meu a fost că, dacă ați aranjat d-voastră cum ați putut chestia mitropolitului, de ce d. ministru-prezident care a zis aci în Senat că bine s-a făcut, a zis mai pe urmă la Craiova că rău s-a făcut, cu ajutorul conservatorilor, și că ați viciat atmosfera morală a țărei?

Aceasta o zice d. ministru-prezident, eu repet numai cuvintele d-sale, și d-ta îmi faci chestie personală *mie*? Apoi explică-te cu amicul d-tale d. Sturdza și spune d-lui Sturdza, că nu este adevărat, că ai fi rezolvat conflictul cu ajutorul conservatorilor, ci l-ai rezolvat prin d-ta singur.

Și atunci miră-te, împreună cu mine, cum de nu știe aceasta onor. d. Sturdza? și dacă o știe, cum de spune contrariul de ceea ce știe? Aceasta este chestia, și ea nu trebuie îndreptată la adresa mea, ci la adresa d-lui Sturdza.

122

Contra închiderii discuțiunii. Explicarea obstrucționismului

(Ședința Senatului de la 20 martie 1899)

La 17 martie citește d. Alex. Marghiloman declarația de obstrucționism, de care se vorbește în cap. X al introducerii istorice la volumul de față, și la 18 martie o citește G. Gr. Cantacuzino la Senat. Cu prilejul vorbirii în contra închiderii discuțiunii se dă următoarea explicare a acestei atitudini a opoziției parlamentare.

D-lor Senatori,

Vă rog să nu închideți discuțiunea, fiindcă în tânăra noastră viață parlamentară evenimentul acesta al unei declarări de obstrucționism se întâmplă pentru întâia dată, și în împrejurările actuale, așa cum atitudinea cea nouă ne-a fost dictată de adânca noastră convingere, lucrul cred că merită mai multă explicare și deplină lămurire.

D-lor, pentru un stat constituțional în ceea ce se discută în Cameră și în Senat, fie uneori numai o chestie de regulament, se țese o parte a istoriei țării. Tot ce facem aci are în orice caz importanța sa. Este o piatră mai mult, fie cât de mică, la clădirea întreagă a viitorului țării; poate fi totdeauna un precedent la care se vor provoca generațiile viitoare: de aceea

stă însemnat în *Monitorul Oficial* și se păstrează în arhiva Țării: Aci este un act istoric.

Când vine astăzi onor. d. Mârzescu și ne numește răzvrătitori, d-sa uită din scurta declarare citită de d. Cantacuzino cuvintele:

> „subscrișii senatori suntem hotărâți *pe toate căile legale*, și în prima linie prin obstrucționism, să ne împotrivim la o mai departe funcționare a d-lui Dumitru Alexandru Sturdza ca prim-ministru."

Cum poate d-sa cu acest text în mână să vorbească de o declarare de răzvrătire? Nu stau în declarare cuvintele *căile legale*?

Dar, zice d-sa, faptul este ilegal, contrar regulamentului. Ce este contra regulamentului? A se pune pe toate căile legale? Dar cari sunt acele *căi legale*? Între altele și în prima linie: *păzirea și întrebuințarea strictă a regulamentului Senatului.*

D-lor, trebuie să aibă cineva prea puțină experiență și – scuzați-mă – prea puțină pricepere a spiritului parlamentar, dacă nu și-a dat seama până acum, că la drept vorbind niciodată chestiile importante, cari se hotărăsc într-un parlament, nu sunt chestii de majoritate în contra minorității, ci sunt un fel de tranzacțiune, fie tăcută, fie pe față, între majoritate și minoritate. În toate chestiile, orcât ar fi de aprinse dezbaterile noastre aci, în toate chestiile, cari nu ating până în ultimul punct măduva conștiinții cuiva, cari nu ating de exemplu sentimentul național, în toate aceste chestii este un fel de tranzacție între noi toți. Cu toții ne simțim fiii aceleiași țări și în timpuri normale facem o lucrare comună. Foarte adeseori s-au întâmplat treceri peste regulament; foarte adeseori s-a întâmplat și sub conservatori ca să se zică într-o secție: „legea aceasta, nu o mai citim. Avem încredere. Numim îndată un delegat". Foarte adese s-a întâmplat ca să se prezinte o lege astăzi și tot astăzi să se ia în discuție. Așa este. Dar atunci s-a întâmplat astfel, pentru că în această tranzacție, despre care vorbeam, în

acel sentiment comun dintre majoritate și minoritate se lăsa cu un fel de îngăduială ca să se facă lucrarea, să se grăbească o lege pe care majoritatea o crede folositoare, iar minoritatea nu o crede așa de gravă încât să i se împotrivească din toate puterile ei. Numai în aceste limite lucrarea prin majorități are înțeles valabil, dar mai departe nu.

A venit și Banffy, ca și d. Mârzescu, cu teoria absolută a majorității în Camera ungară și a căutat să o ducă până la acea idee absurdă, că țara poate să fie înăbușită chiar când este vorbă de onoarea ei, prin brutalitatea votului cu bile (Aplauze din partea minorității).

Dar această teorie a simplei adunări și scăderi de voturi, care are valoare pentru matematicii numărători (ilaritate), nu poate fi considerată ca adevăratul spirit constituțional. Și în zadar Banffy se adresa împăratului zicând: unde o să ajungem, când minoritatea va învinge majoritatea! El n-a putut împiedica pe minoritate să răstoarne pe Banffy strigându-i: afară mincinosul!

Sunt dar chestii, unde este o rușine de a face apel numai la votul brutal al numărului. Cu teoria majorităților nu puteți veni în toate chestiile, puteți veni numai în chestiile obișnuite.

Eu, care vă vorbesc aci, d. Cantacuzino care v-a citit declarația, d. Carp care a semnat-o, nici unul din noi n-am făcut parte din Opoziția-unită de acum 12 ani și n-am părăsit parlamentul. Ai făcut d-ta parte din ea, d-le Mârzescu, a făcut parte d. Pallade, d-ta ziceai în contra lui Ioan Brătianu: regimul corupției și al teroarei! Eu nu mă asociam atunci la acest fel de luptă; căci în conștiința mea, ca și în a d-lui Cantacuzino și a d-lui Carp, acestea erau disensiuni poate legitime, dar numai în chestii interioare. Dar când e vorba de chestii, cari după cum credem noi ating demnitatea națională în străinătate, atunci trebuie să înceteze forma mai blândă a îngăduințelor parlamentare cu tertipurile de simplă numărare de voturi.

Și fiindcă noi suntem oameni de ordine, am zis că noi obstrucționismul îl înțelegem pe toate căile legale. Iar dacă d. Mârzescu și onorabilul d. ministru de culte ne întreabă: ce însemnează aceasta? noi le răspundem următoarele: toate regulamentele unor Adunări legiuitoare, oricare ar fi, dacă se interpretează de opoziție conform dreptului strict, pot paraliza lucrarea unei Adunări legiuitoare.

Ce, credeți că obstrucționismul din Camera vieneză, din Camera ungară, din Camera engleză, s-a făcut afară din ordinea regulamentară?

Voci. Acestea nu sunt contra închiderii.

Alte voci. Veniți la chestie.

Alte voci. Lăsați pe unguri.

Brabețeanu. D-le președinte, de ce nu uzați de dreptul dv. de a chema la ordine pe întrerupători?

Vicepreședinte Crătunescu. Credeți că este în chestie, când se atacă Constituția?

Brabeteanu. Atunci de ce nu-i luați cuvântul?

Viișoreanu. Să vie la chestie.

T. Maiorescu. Între regulele parlamentare, cu cari sunt obișnuit, este și aceasta, că eu nu pot să fiu chemat la respectarea regulamentului decât de d. prezident, iar nu de d. Viișoreanu. Peste vorbele d-lui Viișoreanu trec ca și cum n-ar fi vorbite. Mă supun însă totdeauna la observațiile d-lui prezident.

Așadar pentru a explica, ce este pentru noi calea legală, de aceea cer prelungirea discuției. Calea legală însemnează între altele și observația strictă a regulamentului, așa a însemnat la Londra și la Pesta și la Viena.

Vergati. Nu mai vorbiți de Pesta, mă revoltați când aud. Ziceți ca la noi.

Vicepreședinte Crătunescu. Nu întrerupeți, d-le Vergati.

T. Maiorescu. Credeam să fac cel mai plăcut omagiu d-lui prim-ministru care este absent, dacă îi aduc aminte de Budapesta.

Așa s-a început obstrucțiunea și la Londra, în Anglia, patria constituționalismului. Declararea noastră însemnează așadar, că până acum am trăit cu oarecare îngăduință între opoziție și majoritate, și astfel s-a putut legifera mai ușor. Cu stricta aplicare a regulamentului de acum înainte, nu se mai poate. Toate regulamentele Corpurilor legiuitoare prevăd un fel de mers încet și prudent pentru toate lucrările, mai ales pentru proiectele de lege. Așa, când în regulamentul nostru stă că în secțiuni trebuie *citit* întâi un proiect de lege, se poate ca o secție să treacă peste această dispoziție, când toți membri prezenți se învoiesc la aceasta. Dar când unul singur nu se învoiește, nu se poate călca regulamentul, proiectul trebuie citit.

După cum ne-a mărturisit d. Mârzescu în secția d-sale, d-nii general Manu și Gh. Panu au cerut citirea proiectului de lege asupra învățământului profesional, însă majoritatea secțiunii s-a împotrivit și a numit îndată un delegat, fără a se fi citit măcar legea.

Atunci majoritatea a părăsit calea legală, și noi suntem în drept să constatăm că în această situație încordată violarea regulamentului a început din partea dv.

Atât aveam de zis.

123

Observări asupra sumarului și asupra regulamentului
(Discurs obstrucționist)

(Ședința Senatului de la 21 martie 1899)

D. secretar, Al. Viișoreanu, dă citire sumarului ședinței precedente.

Titu Maiorescu (asupra sumarului): D-le prezident, în sumarul ședinței de ieri, așa cum ni l-a citit onor. membru al biuroului, nu văd trecută însemnarea dacă prelungirea ședinței de la 5 ore mai departe s-a făcut cu majoritate de două treimi, conform art. 16 al regulamentului, care zice:

„Ședințele se închid la 5 ore seara, *afară când două treimi din membrii prezenți* vor cere prelungirea ședinței".

Prelungirea ședinței nu se poate face decât constatându-se numeric, că sunt două treimi din senatorii prezenți, cari admit așa ceva. Dacă se face fără o așa constatare, se violează regulamentul

Deocamdată procesul-verbal ce ni s-a citit violează regulamentul în această privință, și bănuiesc că nu numai nu s-a constatat numeric, că sunt două treimi, din care cauză nici nu s-a trecut în sumar, dar că în acel moment nici nu era numărul regulamentar al senatorilor prezenți, pentru a ține ședință și a lua o deciziune.

Cu atât mai mult am insistat asupra acestui punct, cu cât odată ce în un asemenea mod nelegal s-a continuat ședința ieri, ședință fără ființă legală, s-a mai luat o deciziune cu totul extraordinară, nu voi să întrebuințez cuvântul nepotrivit al d-lui Mârzescu „extra-legală".

N. Crătunescu. Dar era potrivit.

T. Maiorescu. S-a luat deciziunea extraordinară de a se ține, ca nealtădată în țara aceasta, ședință duminică dimineața, unde? în Senat, în acea corporațiune legislativă, care are onoare să numere între membrii săi pe înalții prelați ai bisericei statului.

O Voce. D-ta ești liber-cugetător.

T. Maiorescu. Această extraordinară deciziune cum s-a luat? Voim să stabilim precedentul care-l creează Senatul liberal ca să lucreze. Art. 16 din regulament zice:

> „Începutul ședinței este hotărât pentru ora unu după-amiazi, rămânând deplină facultate Senatului de a hotărî alte ore mai de dimineață sau mai târziu. Guvernul va fi încunoștințat din vreme despre o asemenea schimbare a orei"

și în sumarul ședinței și-a luat însărcinarea d. redactor al acelui sumar de a spune anume că guvernul a fost înștiințat, grije ce n-a luat pentru a spune că ședința s-a prelungit cu $^2/_3$; în adevăr, nouă, senatorilor ne importă ca să nu fie surprins guvernul cu lucrările! Iar legitimarea lucrărilor prin constatarea votului a $^2/_3$ nu ne importă! Este o notă caracteristică pentru înțelegerea biuroului asupra relațiilor dintre Senat și guvern în deosebire de relația dintre lucrările Senatului și regulamentul său

Aș întreba biuroul, dacă, pentru ca o ședință, care după regulament are să înceapă la unu – și noi am hotărât să înceapă la 2 – în împrejurări normale să se continue peste 5 ore se cere votul a $^2/_3$, dacă zic – pentru a se lua o măsură cu totul extraordinară de a se începe ședința dimineața la 9 ore, fără

a se spune până când să continue, nu se cere tot votul a $^2/_3$? Care ar fi ideea legiuitorului pentru continuare...

D. prezident N. Gane. Vă rog, spuneți ce observațiune aveți de făcut asupra sumarului.

T. Maiorescu. Prea bine, este prima chemare la cestiune ce-mi faceți, iau act și voi continua.

Cred dar că, pentru ca să se facă o ședință la altă oră decât cele prevăzute de regulament, se cere votul a $^2/_3$, și atunci este ilegală ședința noastră de astăzi duminecă dimineața. Astfel s-ar comite absurditatea de interpretare, ca să se înceapă o ședință la 9 ore fără a se cere $^2/_3$, și să se sfârșească la 5 ore și de abia atunci, adecă dupe dezbatere de 8 ore, să se ceară $^2/_3$ pentru prelungire, pe când în textul regulamentului deja după 4 ore de dezbateri se cer $^2/_3$ pentru o mai departe continuare a lor.

Prin urmare ședința noastră din acest moment este nelegală. Însă aci majoritatea are să decidă. Dacă d-voastră sunteți de părere că se poate decide fără a se trece în procesul-verbal că cu 2 treimi s-a prelungit ședința și că se poate lua o hotărâre, ca cea de ieri, cu orcâți membri au fost la ședință, ca să se facă ședință dimineața în afară de regulament, foarte bine.

Vreau să se țintuiască acest precedent al Senatului liberal. Va veni și alt Senat, care să se folosească de el.

124

Propunere de amânare (Discurs obstrucționist)

(Ședința Senatului de la 21 martie 1899)

D. prezident N. Gane. Intrăm acum în ordinea zilei; discuțiunea generală este deschisă asupra *proiectului de lege al învățământului profesional.*

T. Maiorescu. Cer cuvântul pentru a propune o amânare.

D. prezident N. Gane. Aveți cuvântul.

T. Maiorescu (de la tribună). D-lor senatori, am cerut cuvântul pentru a vă propune să amânați discuțiunea asupra proiectului de lege pentru învățământul profesional. (Întreruperi.)

Voci. Trebuia s-o faceți de ieri.

T. Maiorescu. Vă fac această propunere, d-lor senatori, astăzi, după ce am citit raportul onor. nostru coleg, care însoțește pentru Senat proiectul de lege. Cum știți, biuroul ni l-a distribuit de-abia ieri și d-voastre ați amânat discuția pe astăzi, tocmai pentru ca cel puțin să putem citi raportul. În ce mă privește, cunoșteam proiectul de lege și cunoșteam și tendența lui, mai ales din lunga vorbire a d-lui Stolojan în Cameră și din excelenta vorbire a d-lui Take Ionescu, tot acolo; dar tocmai raportul Senatului mă îndeamnă să vă cer amânarea discuțiunii, fiindcă acest raport dovedeste că nu este

pe deplin lămurită legea în partea ei esențială, nici măcar în capul d-lui raportor.

D-lor, onor. Senat a mai decis în anul trecut ca să ia cu toată iuțeala în dezbatere legea învățământului secundar și superior, dar atunci cel puțin în secții am putut-o discuta, și d. ministru al cultelor știe că legea s-a urmărit în secții articol cu articol și am dobândit, cel puțin atât, că se recunoastea și se simțea chiar de unii din majoritatea dumneavoastre, că legea are defecte și că va trebui îndreptată în viitor, și că numai pentru aplicarea mai grăbită a ei, la 1 septemvrie al anului trecut, s-a votat îndată fără modificări, iar noi am luat-o cu toții în considerare. Eu nu împărtășeam modul acesta de a lăsa o lege imperfectă și recunoscută de imperfectă între noi, dar majoritatea a decis-o. Orcum, d-lor, un lucru era în anul trecut câștigat (altfel tot mecanismul parlamentar cu dezbaterea legilor în secții se reduce la neființă), lucrul câștigat era că noi dezbătusem în secții legea, și acei cari se interesează mai de aproape de asemenea materii, ne pătrunsesem de foloasele și de neajunsurile ei; prin urmare era speranța legitimă că, orcum și orcând s-ar aplica legea, o sumă de cunoștințe asupra ei pătrunseseră în diferiți membri ai parlamentului, așa încât modificarea ei viitoare să fie înțeleasă și posibilă de făcut cu folos pentru școală.

Dar acum ce se face? Iată pentru a doua oară, în chestia cea mai însemnată ca importanță politică și de prestigiu pentru actualele majorități parlamentare, într-o chestie a învățământului public sub d-voastre, care vă lăudați că ați făcut legea învățământului secundar și superior (și este singura lege importantă pe cari ați făcut-o) i se dă Senatului prea puțină considerare și i se cere pentru a doua oară să voteze legea profesională iarăș fără modificare și în mult mai mare pripă. Cel puțin legea învățământului secundar și superior s-a discutat în secții, legea de astăzi nici măcar nu s-a citit în secții.

Și o asemenea procedare o întrebuințați – unde? în Senat, care are anume reprezentanții celor două universități din țară, ceea ce însemnează că în Senat chestiile de învățământ au o importanță deosebită după chiar Constituțiune. După ce ați făcut-o o dată, voiți s-o faceți și a doua oară? Și a două oară o faceți cu împrejurarea – n-aș vrea să întrebuințez un cuvânt neparlamentar, nu știu cum să-l găsesc mai bine – cu împrejurarea *odioasă* că nu s-a citit măcar în secții legea învățământului profesional.

D. Mârzescu ne zicea ieri: așa este, dacă d-voastră faceți obstrucționism.

Dar d-voastră, majoritatea, când noi facem obstrucționism, ne răspundeți printr-o lipsă de considerare pentru seriozitatea lucrărilor d-voastră? Dacă cel puțin această procedare pripită s-ar justifica prin marea muncă a Senatului până acum, tot aș mai înțelege-o. Dar în conștiințele d-voastră, când veți fi chemați în curând înaintea țărei să dați seamă de modul cum ați îndeplinit mandatul d-voastră, ce ați putea zice? Oare fost-a atâta muncă rodnică în Senat, încât s-a specializat fiecare din noi, după cunoștințele sale, și d. ex.: în materie de învățământ s-a ocupat numai doi trei și ceilalți le-au dat încrederea, și în alte materii s-au ocupat alți doi, trei și ceilalți le-au dat încrederea, fiindcă am avut atâta lucrare serioasă prin legile guvernului, încât n-am avut timpul material să ne ocupăm toți de toate? Departe de așa ceva știți bine, cum de atâtea ori se lua vacanțe de vineri până marți, cum în atâtea ședințe (s-ar putea constata statisticește) Senatul s-a ocupat numai cu indigenate sau cu nimicuri, și acum vine guvernul, în ultimele momente, la spartul târgului, și zice: numai avem vreme, acum în aceste trei zile trebuie să hotărâți în privința legii învățământului profesional fără studiu și modificare. Aceasta însemnează, d-lor, din partea guvernului, lipsă de prevedere, lipsă de hotărâre, lipsă de program bine stabilit. Cu legea profesională guvernul trebuia să fi venit atunci când Senatul

nu avea de lucru, când își făcea mereu vacanțe, pentru că nu avea nimic alta de făcut.

D-voastră știți că mulți dintre noi ziceam să ținem ședință numai de două ori pe săptămână ca să nu venim degeaba la Senat și să ne ducem pe acasă după o jumătate de oră. Acesta era simțimântul tutulor, și cu acest simțimânt al nostru nu ni se dă în studiare legea cea nouă, ci să dă întâi la Cameră, se discută acolo pe larg, și apoi se aduce la Senat în ultimele 3 zile și ni se cere să o votăm fără a o fi citit măcar în toate secțiile.

Majoritatea o va vota cu sugrumarea discuției, și aceasta va fi ultimul act al unei majorități pretinse liberale, în legislatura de 4 ani.

Dacă cel puțin, așa fiind, ați putea zice: raportorul nostru e un om de încredere în ale învățământului și îi dăm noi, cari suntem mai puțin competenți, încrederea conform autorității sale. Treacă, meargă! Răul tot rămâne, dar haide! Însă iată Senatul, iată majoritatea acelei fracțiuni liberale, orcât de însemnată ar fi, care susține pe d. Sturdza în contra altor liberali...

N. Crătunescu. Marea majoritate, nu fracțiune. V-ați pus să faceți rechizitoriu și să micșorați totul, dar realitatea vă desminte.

T. Maiorescu. Asupra cantității nu are să fie mare greutate între noi.

N. Crătunescu. Calitatea e chestiune de apreciere.

T. Maiorescu. Primesc toate întreruperile cu plăcere, dar mă supun numai autorității d-lui prezident.

Dacă ar fi fost, ziceam, raportorul d-voastre un coleg al nostru, despre care să puteți zice: „e o autoritate; pe încrederea ce i o dăm lui, votăm legea". Dar, d-lor, în acest onor. Senat, în această majoritate, marea majoritate care susține marea fracțiune a Partidului Liberal, care susține pe guvernul d-lui Sturdza în contra altor liberali, în această majoritate liberală,

unde sunt atâți profesori competenți, se alege onor. domn... să mă scuze d. prezident al consiliului, dacă l numesc advocat, un advocat al creditului funciar, onor. d. advocat Constantinescu. Acest onorabil advocat va face raportul, care să vă lumineze ce e în acest pripit proiect al legii învățământului profesional. Și e așa de absolut incompetent în materie onor. d. Constantinescu, încât începe cu următoarea enormitate. Ne dă istoria învățământului profesional și vorbește de vechea lege de la 1864, care avea pentru noi cel puțin acel respect al trecutului de a fi fost cea dintâi lege a instrucțiunii, care a trăit atâția ani în țară la noi. Și iată ce zice d. raportor:

> „Așa-numitele școli reale menționate de legea din 1864, în cari se predau cunoștințele trebuincioase pentru exercitarea unei arte sau profesiuni, prin planul lor de organizare, în mod fatal, *nu puteau da roadele dorite.* Limitate la număr, cu un *caracter teoretic,* asemănat liceelor, dânsele nu erau menite dar de a da tinerilor cunoștințele practice necesare pentru exercitarea unei arte sau profesiuni".

Școalele reale de la 1864 cu un caracter teoretic? Dar ce era legea școalelor reale de la 1864, pentru a da un asemenea rezultat? Și, d-lor, când vine d. Constantinescu, tocmai fiindcă este advocat și se amestecă într-o materie străină de ocupațiunile sale, singurul lucru pe care găsește necesar să-l menționeze este acesta? Dar pentru ce nu a citit măcar legea, pe care vrea să o îndrepteze, să o amplifice, să o reformeze? Pentru ce nu a citit partea acea din lege, referitoare la școalele reale? D. raportor se mulțumește numai în a critica legea din 1864 în raportul Senatului, fără să aibă habar de ea.

Să vedem noi ce zice legea de la 1864 în această privință

Art. 199. „Școalele reale au de scop a da învățătura trebuincioasă pentru exercitarea unei arte sau profesiuni";

și art. 206 adaogă:

> „Un regulament special va prevede mai pe larg cele relative la aceste școale".

Atât stă în legea de la 1864. Foarte cuminte această lege zicea: este o materie grea: nu s-a experimentat în țară; pun numai existența școalelor reale în lege, iar dezvoltarea mai departe o las pe cale reglementară; să încerce guvernele a aplica în deplină latitudine începuturile unor asemenea școli, și după ce vom vedea ce roade dau în diferitele direcțiuni, atunci va fi momentul a legifera. Iată ce zicea legea de la 1864. De înțelesul ei nu vă puteți îndoi, căci v-am citit cele două articole hotărâtoare.

Ce zice cu toate acestea d. raportor?

> „Așa-numitele școli reale, menționate de legea din 1864, în cari se predau cunoștințele trebuincioase pentru exercitarea unei arte sau profesiuni, prin planul lor de organizare, în mod fatal, nu puteau da roadele dorite".

Dar de ce nu puteau da roadele dorite? De ce, când organizarea lor nu exista în lege, ci era lăsată reglementului, prin ajutorul căruia se puteau da orce direcții s-ar fi crezut trebuincioase? Erau aceste școli, cum mai zice d. raportor, *limitate în număr!?* Nu e adevărat. *Aveau ele un caracter teoretic?!* Absolut fals! legea nu le da nici un caracter, lăsa ca totul să se reguleze pe cale de reglement. *Erau asemănate liceelor?!* Absurditate! Cuvântul pare că nu e tocmai parlamentar; să zicem dar, d-lor, este o iluzie, o născocire a d-lui raportor, un cuvânt scos din vânt; nu există asemănare cu licee în legea de la 1864.

Un asemenea raport, un asemenea raportor (bine că lipsește astăzi de aci) are să lumineze onorabilul Senat asupra unei legi, din care partidul guvernamental vrea să și facă un titlu de glorie pentru activitatea sa legislativă!?

V-am semnalat lucrul prin aceste puține cuvinte. Vă rog, pentru demnitatea legislaturei române, vă rog amânați

discuția, pentru ca să fie mai bine studiată legea învățământului profesional și de secții și de un viitor raportor. Sunteți la sfârșitul legislaturei! Nu vă terminați cariera parlamentară cu o asemenea violentare a legiferării și o asemenea atingere a demnității Senatului!

În acest an se termină legislatura. Sau viitoarele alegeri vor da iarăș o majoritate liberală în Cameră și în Senat, și atunci aveți timpul de a legifera cu mai mult temei; sau viitoarele alegeri vor da o majoritate conservatoare, și atunci cel dintâi act al acelei majorități va fi de a revoca această lege, care nu vine pe o cale corectă în dezbaterile Senatului.

125

Interpelare asupra Istoriei române (Cuza-Vodă) și replica în contra sectarilor

(Ședința Senatului de la 23 martie 1899)

Textul interpelării: „Interpelez pe d. ministru prezident și pe d. ministru de culte și instrucțiune publică asupra autorilor însărcinați de guvern să scrie o *Istorie Română* pentru Expoziția de la Paris".

D-lor Senatori,

Obiectul interpelării mele este următorul: guvernul, pentru Expoziția de la Paris din anul viitor, a luat hotărârea să pregătească o *Istorie Română* întreagă, elaborată de o comisiune de mai mulți autori, care istorie să fie scrisă în românește, tradusă în franțuzește, tradusă și în nemțește, tipărită în mii de exemplare și distribuită în lume, pentru ca să se cunoască mai mult și mai bine istoria noastră.

Măsura, așa concepută, cred că poate fi aprobată. Dar multe idei par frumoase ca idei. Este vorba de realizare. La cine un guvern s-ar putea adresa pentru confecționarea unei asemenea opere? Gândul cel mai natural este: la acei oameni competenți, pe care îi cunoaște țara. Și dacă nu ar fi alții competenți, cel puțin la aceia cari au fost însărcinați, în urma

studiilor sau concursurile lor, de a preda învățământul istoric în școalele noastre, mai întâi în școalele superioare, în universități. Din norocire astăzi avem la cele două universități profesori competenți în ale istoriei. Ministerul s-a și adresat pentru câteva părți ale acestei istorii la asemenea oameni competenți.

Pentru istoria veche a românilor, pentru istoria medievală, pentru istoria noastră până la jumătatea secolului prezent, s-a adresat la d. Onciu, profesor la Universitatea din București, la d. Iorga, asemenea profesor la Universitatea din București, la d. Xenopol, profesor de istorie la Universitatea din Iași, la d. Bogdan, care deși e profesor de limbile slavice la Universitate, dar e profesor de aceste limbi mai ales pentru studiarea documentelor noastre istorice. Am fi mai avut, cunoscut de d-tră toți, pe d. Tocilescu, am mai fi avut pentru cercetări istorice pe d. Hasdeu, sau pe un bun profesor de dincolo de Milcov, pe d. Răscanu, deși acesta este acum inspector școlar. Mai erau dar puteri disponibile, căci a face iute și bine, în fața lumii, o istorie întreagă, nu e lucru ușor. Și, orcum, nu poate fi făcută în așa scurt timp decât de oamenii de mai nainte cunoscători în materie.

Cum vă spuneam, din aceste puteri disponibile, ministerul s-a adresat la cei dintâi patru numiți pentru istoria română până la jumătatea secolului nostru.

Dar e vorba ca istoria aceasta să cuprindă și istoria modernă, să meargă cu dezvoltarea noastră istorică tocmai până la sfârșitul secolului acestuia, pentru Expoziția de la Paris; și toți simțiți, d-lor senatori, că partea cea mai delicată este partea istoriei contimporane, fie de la 1848, fie de la 1857, fie de la 1866 încoace.

Când aveam aceste elemente de competență recunoscută în funcționarea învățământului nostru oficial, pe cine credeți că l-a însărcinat guvernul cu elaborarea părții celei mai delicate a istoriei, a celei contimporane, când pentru istoria cea

veche au fost însărcinați profesorii cunoscuți și recunoscuți, pe cari vi i am citat? S-a însărcinat pentru partea literară d. Bianu, iar pentru partea istorico-politică un necunoscut, pe cât aflu un redactor de la *Voința Națională*, d. Colescu-Vartic! Vă puteți închipui că la auzul acestui fapt, care sunt convins că va părea monstruos oricărui membru din acest Senat, când îl aude acum enunțat de mine, cei patru profesori însărcinați cu partea istorică cea mai puțin delicată și-au *zis*: cum merge asta? Au înțeles ei, poate au și spus-o, că d. Colescu-Vartic e acolo numai o figură interpusă, poate numai ca un scriitor în sensul material al cuvântului; și că îndărătul lui e un alt om, acela în adevăr cunoscător al istoriei contimporane sau, după cum afirmă d-sa cu propriul său termen, „amestecat în întâmplările cele mari ale istoriei contimporane", atunci cei patru profesori au cerut ca d. D. Sturdza să iscălească sub al său nume această parte a istoriei, ca să ia răspunderea înaintea lumii, dar li s-a refuzat. O înțeleg, nu-i convenea d-lui prim-ministru, ca prim-ministru, să subscrie însuș o parte din istoria contimporană, care va figura la o expoziție, și au înțeles-o și ceilalți membri ai comisiunii; atunci ei au cerut ca cel puțin, dacă aceasta nu se poate, să treacă prin cercetarea celorlalți patru membri ai comisiunii, haide și 5, cu d. Bianu, tot ce va avea să publice onor. d. Colescu-Vartic; dar și aceasta s-a refuzat. Eu vă mărturisesc că atunci mi-ar fi părut mai indicat ca ceilalți patru profesori să se retragă de la o așa însărcinare; dar înțeleg iarăș că și-au zis: tot este o lucrare folositoare de făcut. Și atunci s-a hotărât expedientul următor: nu se prezintă această carte ca o singură operă, scrisă într-un singur spirit istoric, ci se prezintă în fragmente după epoci; fiecare din autori semnează numai partea lucrată de el și declară că nu are răspundere decât pentru partea lucrată de el. Astfel vom avea la expoziție o istorie, în care pentru o parte avem răspunderea unei autorități ca d. Onciu și va fi valabilă, o parte sub răspunderea d-lui Xenopol și va fi cunoscută ca un rezumat

din istoria d-sale publicată în multe volume, o parte a d-lui Bogdan, și una a d-lui Iorga, competenți istorici, o parte a d-lui Bianu, foarte puțin competent literat în ale poeziei, și o parte care va purta semnătura și autoritatea istorică a unuia din scriitorii *Voinței Naționale*, a d-lui Colescu-Vartic. Și se prezintă România înaintea lumii la Expoziția de la Paris cu partea cea mai gingașe a dezvoltării noastre politice sub auspiciile d-lui Colescu-Vartic! Ei, dar aceasta este numai ignoranța mea; nu cunoșteam deloc autoritatea istorică a acestui domn, și ca român căruia îi pasă și lui, ca fiecăruia din noi, cum ne vom prezenta în vileagul Europei cu cultura istorică, m-am informat când am aflat această curioasă stare de lucruri, despre tendința, felul de a fi al *Voinței Naționale* scrise și de d-sa, după câte mi s-au spus, ca să-i văd acolo opera. Eu sunt un vechi abonat al *Voinței Naționale*: este foaia oficioasă a guvernului și este datoria mea să mă țin în curent. Dar vă mărturisesc că mă țineam până acum în curent numai cu situațiile zilnice politice; acum însă am reluat colecția ziarului de câțiva ani încoace din punct de vedere istoric.

Am căpătat următoarea impresie: *Voința Națională* a avut timpuri de importanță ziaristică. Se simte, dacă iai colecția din trecut, o epocă de înflorire, iar azi o decadență; se simte, ca la *Românul*, diferența epocii când scria Costache Rosetti, și a epocii când căzuse *Românul* de nici n-a mai putut exista.

D-lor, fiecare din noi are interes la dezvoltarea ziaristicei unui partid, și chiar adversarii politici ai *Voinței* aveau un fel de mândrie, când vedeau mișcarea ziaristică din România adusă la o valoare oarecare. Și astfel, deși adversar, recunosc că era înainte la *Voința Națională* o direcție în adevăr politică, se vedeau oameni hotărâți, oameni de principii, oameni inteligenți. Presupun că e timpul în care o redacta răposatul Cantacuzino, și în care scria d. Delavrancea, un recunoscut scriitor român.

Nu știu prin ce calamitate a soartei tocmai în vremea din urmă, *Voința Națională* a încăput prin mânile unui domn – i-am citit numele sub niște declarațiuni curioase – Ianovici, cel care pretinde că a primit cu limbă de moarte ideile politice ale răposatului Cantacuzino (o fi primit ceva cu limbă de moarte, dar viața ideilor n-a primit-o), a mai încăput pe mânile d-lui Colescu-Vartic; și în mâna acestor scriitori redactori *Voința Națională* este așa deosebită de ceea ce era mai nainte, încât azi trece între gazetele cele mai rău scrise, rău informate și lipsite de o adevărată direcție politică.

Acestui d. Colescu-Vartic, în aceste împrejurări și după această practică în viața politică, i se dă acum confecționarea istoriei contimporane românești!

Nu v-aș fi vorbit cu toate acestea de noua măsură a guvernului, dacă nu se întâmpla, tocmai în legătură cu istoria noastră contimporană, un alt șir de fapte, cari pentru mine dau întregei chestii un fel de gravitate, și dacă nu mi-ar fi teamă că o istorie oficială scrisă de niște oameni de calibrul d-lui Colescu-Vartic are să stârnească o furtună în conștiința poporului român.

Iată de ce e vorba, și sunt dator să aduc astăzi în dezbaterea Senatului o chestie, care rămăsese până acum într-un cerc mai restrâns de oameni speciali.

Academia Română luase hotărârea de a publica pentru aniversara de 25 ani a domniei regelui Carol o colecțiune documentară, în care toate mesagiile, toate alocuțiunile domnitorului nostru să fie așezate în ordine cronologică și publicate în onoarea lui și în onoarea noastră.

Bună a fost hotărârea, și prin activitatea fără preget a d-lui Dimitrie Sturdza, prin colaborarea oamenilor săi, s-a și executat. Aici este partea cea bună a stăruințelor d-lui Sturdza, partea activității sale academice, și întru cât rămâne curat academică, vorbește în favoarea d-sale. Din nenorocire nu rămâne totdeauna curat academică. Îmi pare rău să i-o spun: d. Sturdza și în ale Academiei, unde dezbinările politice nu au ce căuta, amestecă uneori pasiunile sale de sectar politic. O veți vedea îndată.

S-au publicat dar în numele Academiei Române două importante volume *in quarto;* am aci unul în vederea d-voastră, frumos executat, bine alcătuit, un repertoriu în care să se găsească cuvântarea domnitorului nostru de la 1866 până când a împlinit 25 ani de domnie. Sunt intercalate aci pe lângă vorbirile regelui și câteva date relative la evenimentele mai importante ale istoriei contimporane. Toate schimbările de minister, toate mesagiile le găsiți adunate la un loc. E o carte ce nu poate lipsi din biblioteca unui om politic, necum a unui istoric român.

Însă, d-lor, nici aici nu s-a putut lăsa d. Sturdza de obiceiurile sale politice, de pasiunea sa politică. D-sa însoțește importanta publicare academică cu o introducere, al cărei text nu s-a citit și nu s-a aprobat de Academie, dar care este semnată de d. Dim. Sturdza, ca secretar general al Academiei, și poartă data de 10 Mai 1897. Este o lungă introducere de 31 pagine *in quarto.* Este aceasta o introducere făcută, după cum s-ar aștepta orce om cu bun-simț, pentru a explica la o solemnă aniversară de 25 de ani importanța lucrării, pentru a încălzi neamul românesc în privința acestei în adevăr glorioase epoci? Nu. Este o introducere, în care cele mai multe pagini servesc pentru a vărsa d. Sturdza ura sa particulară în contra lui Cuza-Vodă!

A. Vizanti. Ce are a face cu interpelarea?

(D. prezident N. Gane, care stă în bancă, face semne de dezaprobare.)

T. Maiorescu. Onor. d. prezident dă din cap. A citit d-sa lucrarea? Eu am citit-o și am adus-o aci. Veți vedea îndată cum se leagă cu interpelarea.

Știți ce coprinde introducerea în cele mai multe pagini? coprinde actul de acuzare al administrației lui Cuza, care a fost

citit în Cameră îndată după detronarea lui la fevruarie 1866 și în care se critică în stil violent, cu amărăciunea momentului, administrația internă în adevăr deplorabilă a lui Cuza!

Ce caută acest pamflet, permiteți-mi a-l numi astfel, al luptelor trecute de atunci într-o operă destinată a eterniza cuvintele regelui Carol? Cum se poate ca într-o operă de glorificare a epocei noastre moderne să se atace memoria lui Cuza-Vodă? Dar pe lângă acest fapt incalificabil se mai adaogă în chiar textul d-lui Sturdza, la pagina XIII, următoarele rânduri în contra lui Cuza-Vodă:

> „Mai întâi se iviră îndoeli dacă Vodă-Cuza urmărește cu seriozitate Unirea. După proclamarea acesteia în 1862, se întări convincțiunea că Vodă-Cuza nu se mai gândea la intronarea Dinastiei ereditare a unui principe ales dintr-o familie domnitoare a Europei, și că declarațiunile și demersurile sale în această privire nu erau nici sincere, nici serioase. Această convincțiune se generaliza mai ales din momentul în care Vodă-Cuza înfiă, în iunie 1864 și noemvre 1865, doi copii fără de părinți și se lăsă a fi condus de lingușitori, cari îl făceau să zâmbească la ideea fondării unei Dinastii personale a sa, la ideea fondării Casei domnitoare Cuza"

Pentru prima oară aud afirmându-se această enormitate ca un adevăr istoric. De cine? De acela, care are acum să inspire și să ticluiască istoria contimporană a d-lui Colescu-Vartic pentru Expoziția universală de la Paris!

De ce era vorba sub domnia lui Vodă-Cuza? Cari au fost actele lui? E lucru cunoscut în țara aceasta.

Mai sunt și în Senat oameni din această epocă! D. Obedeanu, d. Nicolae Ionescu, aici prezenți.

Colonel V. Obedeanu. Știu toate acestea! Eu sunt o istorie vie.

T. Maiorescu. Ce era în fapt? Și din fericire se pot dovedi faptele, se pot dovedi în mod incontestabil. La deschiderea

ultimei Camere cuziste în 5 decemvrie 1865, două luni de abia înaintea detronării, sau să o numim cum a primit el să fie numită, înaintea *abdicării* lui Cuza-Vodă, abdicare pe care a consfințit-o el și a recunoscut-o de valabilă cât a mai trăit; așadar de-abia două luni înainte de fevruarie 1866, la redeschiderea parlamentului de la 5 decemvrie 1865, ce zicea Cuza? Anunță parlamentului hotărârea sa de a abdica, și este clar anunțată această hotărâre prin următoarele memorabile cuvinte din acel ultim mesagiu:

> „Fie în capul țărei, fie alăturea cu voi, Eu voi fi întotdeauna cu țara pentru țară, fără altă țintă decât voința națională și marile interese ale României. Eu voiesc să fie bine știut că niciodată persoana mea nu va fi o împiedecare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic, la a cărui așezare am fost fericit a contribui.
>
> În Alexandru Ion I, domn al Românilor, Românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc și Camera electivă din Moldova marile principii ale regenerațiunii României și care, fiind domn al Moldovei, declara oficialmente înaltelor puteri garante, când primea și coroana Valachiei, că el primește această îndoită alegere ca expresiunea neîndoelnică și statornică a voinței naționale pentru unire, însă numai ca un deposit sacru".

Pentru ce ca „un deposit sacru" numai și pentru ce „persoana sa" să nu fie o piedică? Pentru că, cum știți, în programul divanului ad-hoc...

Colonel V. Obedeanu. Nici nu putea face altmintrelea, fiindcă subscrisese două acte când se alesese domn

T. Maiorescu. În programul divanului ad hoc, la care a colaborat și el împreună cu d-nii Lascar Catargi, Mavrogheni și alții, se hotărâse, pentru ca să scăpăm țara de pericolul competițiunilor la domnie, ca să fie pe tronul României-Unite un principe străin din o casă suverană a Europei Ar fi dorit

toți românii ca aceasta să se îndeplinească încă de la 1859 și în țara muntenească, și Cuza însuș, patriot inspirat de aceleași tendințe, a făcut la 1862 Unirea de fapt, a mai făcut actele cele mari politice pe care le știți, legea rurală de la 1864 și curagioasa secularizare a monastirilor închinate.

Și acest om, care... Doamne, d-lor, istoria are dreptul să se ocupe de un om pus așa de sus, cum este domnitorul unei țări, în toate amănuntele. Se va ocupa și de viața privată a lui Cuza, și de administrația lui, și de actele lui naționale, și va găsi la el, ca la toți muritorii, și părți bune și părți rele, și va avea multe de zis, când va intra în așa amănunte. Deplorabilă a fost administrația internă, foarte adevărat! Nepăsător în multe era Cuza-Vodă, nu se poate contesta. Dar pentru România, pentru programul național de la 1857, el a făcut câțiva pași înainte în consolidarea statului nostru, și ca abnegațiune personală este un mare act al lui, că la 1865 vrea să se retragă spre a îndeplini cu desăvârșire cerințele programului național de la 1857.

Și acum să vină d. Sturdza în numele Academiei Române, menită de a întruni cugetele românilor din toate țările, și să arunce asupra acestui om vorba că: nu trebuie crezut în ceea ce spunea, că nu era sincer, că el umbla după o Dinastie a sa proprie.

Dar este o *dovadă* că vorba odioasă a d-lui Sturdza nu se potrivește cu realitatea, din întâmplare o dovadă așa de sigură pe cât este omenește posibil, ca să fie ceva sigur.

A abdicat Cuza la 11 fevruarie 1866, s-a dus în străinătate și a trăit liniștit acolo, aducând cu demnitate omagiile sale domnitorului Carol. Dar o dată, pentru interesul administrației averei sale, care era în țară (moșia Ruginoasa), a avut trebuință să revină în patrie; atunci prin o scrisoare a cerut voie domnitorului Carol pentru aceasta, și iată în ce cuvinte a cerut-o (Scrisoarea este datată de la Paris, din 20 aprilie 1867) către domnitorul Carol:

„În 1857, la Divanul ad-hoc al Moldovei, am fost unul din cei dintâi deputați, cari am exprimat și subsemnat dorințele țării pentru *Unirea* cu Valachia și pentru un principe străin. Speranțele noastre nu se putură îndeplini atunci. Mai târziu, în 1859, voturile unanime ale ambelor Adunări îmi deteră îndoita Coroană a României. Înălțat pe acest Tron, ce nu ambiționasem, am declarat îndată și solemn, că voi pune onoarea și gloria mea în îndeplinirea dorințelor poporului român. Fiecine știe în România că nu am hesitat de a formula acest angajament într-o scrisoare adresată, a doua zi chiar după alegerea mea, către Sublima Poartă și Puterile garante. Încercările mele nu izbutiră atunci și am trebuit să aștept un timp mai favorabil. Cel puțin am avut mulțumirea de a realiza Unirea Principatelor, a face din trei milioane de clăcași trei milioane de proprietari, a înapoia țărei a cincea parte din pământul său uzurpat de clerul grec al locurilor sfinte, a da tuturor românilor, fără excepțiune, drepturile electorale, de care era lipsită pe nedrept marea majoritate a națiunii, a constitui puternic egalitatea civilă și politică și în fine a traduce în fapte mai toate dorințele divanurilor ad-hoc din 1857.

Cu toate acestea, sarcina mea nu avea să fie îndeplinită în ochii mei decât în ziua când aș fi putut ceda tronul unui principe ieșit dintr-o familie domnitoare în Europa. *Înălțimea Voastră a putut urmări în hârtiile mele șirul acestei constante preocupări.* Turburările din 3 (15) august 1865 era o probă că pretendenții indigeni nu abdicaseră încă; crezui atunci momentul de a lucra și, după șapte ani, de a satisface dorințele poporului român contra acestor încercări antinaționale. *Aveți în mână, Măria Ta, scrisoarea ce adresam de la 1 octomvrie același an, împăratului Napoleon,* ca suveranului care în toate împrejurările arătase cele mai călduroase și mai folositoare simpatii, atât românilor cât și României. Măria Ta cunoașteți dar foarte bine că împărtășam Majestăței Sale Imperiale intențiunea mea

> prea hotărâtă de a abdica și a ceda tronul unui principe care mi-ar fi dat garanții serioase pentru viitorul țării mele. Aveam onoarea de a solicita binevoitoarele consilii ale împăratului pentru alegerea acestui principe...
>
> Astăzi, Măria Ta, toate dorințele mele s-au împlinit. Depozitul sacru (care mi-a fost încredințat la 1859) a fost pus în mâinele Voastre de românii înșiși, și singura mea părere de rău este că n-am avut timp să vi-l ofer eu în numele lor. Aceasta ar fi fost pentru mine cea mai frumoasă răsplată și adevărata încoronare a domniei mele."

Pentru că Vodă-Cuza, dorind să vină în țară, să scrie Domnitorului actual Carol acele cuvinte și să-i spună: ai hârtiile mele din noaptea de 11 fevruarie în mână, din ele știi, că lucram pentru aducerea unui domnitor străin: ce dovadă mai mare voiți că *așa a lucrat în adevăr Cuza* și că prin urmare afirmarea contrarie a d-lui Sturdza e o născocire.

Hârtiile lui Cuza! M-am adresat d-lui D. Sturdza, aici în Senat, acum doi ani, ca să văd și eu hârtiile luate în noaptea de 11 februarie, acelea la cari se provoacă Cuza, în scrisoarea către Rege. Vodă Cuza cunoscuse bine pe d. Dimitrie Sturdza de când îi fusese câtva timp secretar intim; îi era și rudă; dar l-a îndepărtat de la sine, cine cunoaște împrejurările, știe pentru ce; dar nu știa Cuza, că același Dimitrie Sturdza a pus mâna pe hârtiile lui, ci presupunea că sunt în mâinile Regelui; de aceea îi scrie: *le-ai găsit, ai văzut ce este în ele*. M-am adresat dar d-lui Sturdza și i-am spus: mă ocup de istoria țării noastre, vreau să văd acum istoricește ce stă în hârtiile lui Cuza; însă d. Sturdza mi-a răspuns: nu se poate deocamdată.

Dar ce sunt hârtiile acestea? Unde ființează? La arhiva Ministerului de Externe? La arhiva Statului? Nu! La Rege? Nu! Ca domnitorul, care a venit pe urmă, să le aibă el hârtiile predecesorului, se poate înțelege. Dar nu! hârtiile lui Cuza ființează la d. Sturdza, de ce? Și dacă ființează la d-lui, de ce refuză unui scriitor contimporan să vază ce este în ele? și când refuză citirea lor, să vie d. Sturdza și să scrie în contra lui Cuza, că nu era sincer, că vrea să-și facă dinastia lui!

E o neiertată ponegrire a ultimului domn național, în contra căreia se revoltă sufletul cinstit al oricărui român!

Dar în fine, d-lor, o nedreptate istorică, o părere istorică a d-lui Sturdza, ce caută în Senat? Iată. Sunt un șir de împrejurări, cari au să vă releve o atmosferă morală, pe care trebuie să o indic și nu mă sfiesc să o indic. S-a dat o reprezentare acum la Teatrul Național, de oarecare oficialitate, or că a fost plătită de direcția generală a teatrului, or că a fost izvorâtă din lăudabila tendință ce are actualul ministru de culte de a lăți la diferite ocazii o mai mare cunoștință istorică și o însuflețire a sentimentului patriotic în școlari și public. Foarte bine. S-a dat o revistă a istoriei române de 100 de ani, dezvoltarea noastră, – lasă de acum o sută de ani, dar mai ales dezvoltarea noastră de la 1848 încoace, de când a mers progresând. Și ce lipsește din această revistă înaintea publicului din București? Cei șapte ani ai domniei lui Cuza-Vodă! Și ce a văzut publicul din București mai ales în această revistă, care de altminteri a fost considerată literalicește ca mediocră, ce a strălucit mai mult din ea? A strălucit absența lui Cuza-Vodă; aceasta a fost simțită de toată lumea.

Alt simptom: s-a ținut o întrunire publică la Dacia Duminecă trecută și s-a citat acolo istoricește de un orator, de d. Take Ionescu, numele lui Cuza-Vodă; a izbucnit sala în așa aplauze de câteva minute, încât mi-am zis: acest sentiment al țării trebuie considerat cu cea mai încordată atenție, mai ales în împrejurările de față.

La divanul ad-hoc de la 1857 a fost hotărât programul cel mare al renașterii noastre naționale, care – precum știți – s-a rezumat în unirea cu sensul de independență, în guvernarea țării ca stat constituțional de un domnitor dintr-o casă suverană străină.

Tot ce a contribuit la aceasta, a contribuit la zidirea edificiului național. Precum ar fi nedrept, neadevărat istoricește

și nechibzuit politicește, ca să izbim în bărbații de la 1857, cari ne au formulat programul dezvoltării noastre naționale, tot așa de nedrept și de nechibzuit politicește este de a izbi în oamenii cari au făcut primii pași de realizare a marelui program național.

Între acești oameni a fost la locul de frunte Cuza-Vodă, nu un domn trecător, ci un întemeiător în parte al edificiului statului nostru modern.

A voit soarta favorabilă a românilor, ca la 1866, când a abdicat Cuza, să fi putut alege noi, întru îndeplinirea ultimei cerințe a Divanului ad-hoc, pe un principe dintr-o casă suverană a Europei, care principe să nu fi fost numai așa un principe ca mulți principi străini, ci un om de o deosebită valoare, un om foarte înțelept, care s-a putut identifica, cu aspirațiunile românilor și care a putut într-un răsboi glorios să ne redeștepte vechia mândrie și să ne redea independența cucerită cu arma în mână și nu milogită cu diplomația. Onoare lui, o spunem ca români; onoare lui, fiindcă a îndeplinit edificiul național; onoare lui, fiindcă a fost el înfăptuitorul final al aspirațiunilor fruntașilor noștri de la 1857, încoronatorul operei pe care a început-o Cuza-Vodă!

Regele Carol va trăi în memoria timpurilor împreună cu Vodă-Cuza, și este un sacrilegiu național și un atentat sufletesc de a pune pe regele Carol în contrast cu Cuza-Vodă! Nu se poate întâmpla o mai mare primejdie Dinastiei noastre, decât a se vedea trecută în opoziție cu sentimentul național!

O simțiți aceasta, d-lor senatori? Poate fi pentru Carol, pentru victoriosul Carol de la Plevna, o umbră măcar de mulțumire ca să vadă ponegrit pe predecesorul său Cuza-Vodă? Se poate prezenta această Dinastie, precum o prezentă d. Sturdza, în ochii țărei, în ochii noștri ca fiind în antagonism și în luptă cu memoria lui Cuza-Vodă? Aceasta este un sacrilegiu și o nechibzuință, și o imprudență politică! Aceasta este un spirit antidinastic!

D-lor, e absolut neînsemnată persoana mea. Când vă vorbea, după o interpelare ce mi-am permis a o dezvolta aci zilele trecute, d. prim-ministru și opunea meritele d-sale lipsei totale de merite ale mele, nu am avut și nici nu am nici o obiecțiune de făcut. Că d-sa își relevă meritele proprii, aceasta e treaba și tactul d-sale, eu nu am merite ale mele de relevat, și dacă le-aș avea, m-aș sfii să le relevez, fiindcă de! lauda de sine..., nu e așa? Dar din întâmplare am fost și eu, fie ca deputat, fie ca scriitor, fie ca ministru, un organ de comunicare a câtorva idei și tendințe și sunt în drept a vă spune că printre aceste idei și tendințe, al căror simplu reprezentant am putut fi și eu, una mai ales este cunoscută în țară: că noi am fost neclintiți monarhici și dinastici. Nu a ieșit din gura mea, nu a trecut prin gândul meu niciodată nici o vorbă, nici o gândire, nici un act care să fie îndreptat contra întemeerii Monarhiei și Dinastiei. Sunt și am fost cel mai convins monarhic și dinastic; aceasta e moștenirea ce am primit-o de la conducătorii naționali din 1857, ce am primit-o și de la tatăl meu din 1848. Eu nu pot fi bănuit că am vreun gând, care să fie contra întemeierii Dinastiei și Monarhiei actuale.

Dar dacă îi doresc un lucru acestei Dinastii, pe care suntem mândri că o avem, *e să o ferească D-zeu și acum și în viitor, de lingușitorii cu cădelnița bizantină!*

Ați închipui că poți să aduci un omagiu regelui Carol prin ceea ce scrii fără adevăr contra lui Cuza, e cea mai mare greșală, cea mai mare nedreptate, cea mai nechibzuită și periculoasă lingușire ce se poate comite!

Și am venit să spun aceasta în Senat și terminând, sper că d. ministru al cultelor va lua măsuri să nu figureze un sectar politic, care se inspiră de la asemenea pasiuni ale d-lui Sturdza, la lucrarea istoriei contimporane a țărei noastre pentru Expoziția de la Paris!

REPLICA

Numai câteva cuvinte am să răspund d-lui ministru de culte. Rămâne dar constatat, că autorul însărcinat de minister pentru partea politico-istorică contimporană a acelui compendiu de istorie care se va răspândi în lume cu ocazia Expoziției de la Paris, este d. Colescu Vartic. Nefericită alegere. Nu era discuția acolo unde o puneți d-voastră, că d. Sturdza nu are dreptul să aibă părerea sa despre o parte a istoriei, precum și eu am dreptul să am părerea mea. De ce faceți o schimbare a obiectului în discuție? Nu știți că vă pot întoarce argumentul? Nu este în discuție aceasta, regret că d. ministru denaturează obiectul discuției. Obiectul discuției este acesta: Nu d. Sturdza ca persoană privată, nu eu ca om privat, *ci oficialitatea publicațiunii în numele țării* este în chestie.

Când ar fi venit un guvern conservator și pentru istoria țărei în străinătate ar fi însărcinat pe un redactor al *Epocei*, absurd guvern ar fi fost atunci, și eu cel dintâi l-aș fi atacat. Dar sunt sigur că n-ar fi trecut prin capul nici unuia din amicii politici pe care îi cunosc, să fie așa de sectari încât să însărcineze pe un redactor de la *Epoca* cu asemenea misiune.

Regret că d. ministru a însărcinat pe un sectar politic și n-a primit cel puțin părerea ca profesorii din comisie să revizuiască istoria d-lui Vartic. Regret, căci se va face istorie sub aspectul sectarismului. Și mă tem că dacă va fi așa, atunci în loc să ne aduceți onoare în străinătate, o să redeșteptați recriminări din partea altor români, și precum ați introdus sfâșieri dincolo de Carpați, tot așa veți aduce înaintea lumii întregi sfâșierile de dincoace de Carpați.

Iată sensul ce-l are interpelarea mea înaintea Senatului și sper că această interpelare va avea folos. Sper că nu va lucra această parte gingașe a istoriei țării d. Colescu-Vartic și că veți avea cumințenia ca să nu lăsați istoria națională să fie opera unui sectar.

Acesta va fi rezultatul interpelării mele.

DISCURSURI PARLAMENTARE
(1900–1913)

[VOLUMUL VI]

Din „Monitorul Oficial" și „Convorbiri literare"

[INTRODUCERE ISTORICĂ]

XI. PRIMUL MINISTER G. GR. CANTACUZINO

11 aprilie 1899 – 6 iulie 1900

Nu e ușor de explicat faptul, care se constată adeseori în relațiile omenești, că tocmai în momentele mai însemnate ale vieții, fie publice, fie private, se produce deodată cea mai grea complicație prin intervenirea unui eveniment străin, a cărui coincidență nu se putea prevedea, dar care răstoarnă acum toate prevederile de mai înainte. Nenumărate sunt exemplele pentru acest fapt, de la clasica povestire din *Analele lui Tacitus*, după care o primejdioasă revoltă militară la începutul domniei lui Tiberius a fost înăbușită prin ivirea unei eclipse de lună în chiar momentul izbucnirii plănuite, până la zilnica întâmplare, că tocmai atunci, când suntem împovărați de cele mai urgente lucrări, ne vine pe deasupra o și mai urgentă și neașteptată însărcinare. Dintr-o îndelungată și amară experiență trebuie să se fi născut proverbul oriental: fii binecuvântată nefericire, dacă sosești singură.

În chiar ziua de marți 30 martie 1899, în care, după incidentele descrise la sfârșitul capitolului precedent, Regele primise demisia lui Dimitrie Sturdza și dispusese chemarea lui Lascar Catargi la Palat pentru formarea noului Cabinet bărbatul de stat conservator, care singur ar fi putut în acel

moment să dea țării un guvern trainic al partidului unificat, încetează făr'de veste din viață.

La paginile 59–62 ale volumului V am încercat să caracterizez personalitatea politică a lui Lascar Catargi. Marea însemnătate ce a avut o totdeauna în Partidul Conservator și o avea îndeosebi în acele momente de criză, se vede îndată din amețeala produsă în partid în urma nefastei coincidențe a morții sale.

În aceeaș zi de 30 martie, de-abia două ore după tragica întâmplare, se adună câțiva membri ai așa-numitului comitet executiv al vechiului partid conservator și – în contra părerii unora din ei, ca să se ia mai întâi înțelegere și cu conservatorii „junimiști", cu care lucraseră împreună la răsturnarea lui Sturdza, și cel puțin să se amâe, din deferență pentru memoria celui răposat, orice lucrare politică până după înmormântarea lui –, majoritatea celor prezenți hotărăște imediata înlocuire a lui Lascar Catargi și alege pe Gheorghe Grigore Cantacuzino prezident al comitetului executiv[1].

Alegerea se comunică îndată numeroșilor membri ai partidului, cari în agitare febrilă se adunaseră la club, și este primită cu aclamare; iar generalul Gheorghe Manu, a cărui purtare politică era, în mare parte, dictată de ura în contra lui P. P. Carp, se grăbește, în calitatea sa de prezident al clubului din București, să telegrafieze în aceeaș seară tuturor cluburilor afiliate din țară, că Gheorghe Gr. Cantacuzino a fost ales șef al Partidului Conservator, pe când de fapt alegerea fusese numai pentru prezidența comitetului executiv. Șefia, care în persoana lui Lascar Catargi era recunoscută de întregul partid cu „junimiștii" împreună, urma să mai fie hotărâtă în

[1] La alegere au fost numai 9 membri prezenți din vreo 22 câți erau cu toții și anume G. Gr. Cantacuzino, general G. Manu, C. Olănescu, Ion Lahovari, Alecu Catargi, Take Ionescu, Nicu Filipescu, Teodor Văcărescu și Gheorghe Panu.

înțelegere cu aceștia, iar nu interpretată unilateral. Gh. Gr. Cantacuzino trebuie să o fi și simțit, de aceea vine chiar a doua zi, miercuri, atât la Carp cât și la autorul scrierii de față, făcându-le obișnuitul apel la „patriotismul" lor. Cel din urmă îi răspunde că acest apel trebuia făcut tuturor conservatorilor înaintea alegerii și mai ales înaintea interpretării ei silite, care a și produs atâta nedumerire în cluburile din Iași și din Craiova.

În ziua următoare, joi 1 aprilie 1899, Carp este chemat împreună și simultan cu Cantacuzino la Palat. Acolo regele Carol îi sfătuiește să se înțeleagă pentru a forma un minister cât se poate de puternic, fiindcă situația finanțiară, cu cele 90 de milioane bonuri de tezaur lăsate de fostul ministru Pallade fără acoperire, este amenințătoare, iar un împrumut în străinătate reclamă întărirea creditului statului printr-un guvern de autoritate. Regele le cere răspunsul pentru a doua zi. Însă a doua zi fiecare din cei doi oameni politici se duc la Palat în audiențe deosebite și comunică Regelui neputința lor de a se înțelege. Obișnuitele discuții în momentele când două grupări diferite au să formeze un minister, penibila târguială asupra numărului portofoliilor de atribuit uneia și alteia, feluritele propuneri de șefie a partidului pentru Cantacuzino și de prezidență a ministerului pentru Carp etc. se zădărnicesc prin curioasa și caracteristica pretenție a fiecăruia de a dispune de Ministerul de Interne, care adică, având să facă alegerile pentru Cameră și Senat, ar scoate o majoritate în favoarea grupului său special și în detrimentul celuilalt – o dovadă mai mult pentru lipsa de bună aplicare a sistemului constituțional la noi. De altminteri nu numai nechibzuita stăruință pentru Ministerul de Interne, ci și violenta luptă pentru șefie, care la începutul domniei lui Carol I era necunoscută, dar care de la ruptura între frații Ion și Dumitru Brătianu încoace, s-a arătat tot mai tare, îndeosebi la conservatori, sunt note exclusiv românești în mișcarea partidelor politice din statele constituționale.

Aflând acel rezultat negativ, Regele spune lui Carp că va însărcina deocamdată pe Cantacuzino cu formarea ministerului, care însă va fi foarte slab și va trebui să recurgă în curând la Carp. Carp răspunde: *Que votre Majesté essaie d'abord toutes les médiocrités, mon tour viendra après, si je ne meurs pas avant.*

Atunci Regele, impresionat poate și de această observare și considerând că Carp a fost singurul conservator, care nu a participat la agitările din sala „Dacia" pentru răsturnarea (atât de regretată de Rege) a lui Sturdza, ia acum avizul prezidenților Corpurilor legiuitoare și însărcinează pe Dimitrie Gianni, prezidentul Camerii, să încerce un guvern de concentrare liberală. Personalitatea politică a acestui liberal, fost drapelist și pe urmă sturdzist, era așa de inferioară unei asemenea însărcinări, încât Regele nu se va fi adresat la el cu așteptarea unui succes, ci probabil cu gândul unei întârzieri, care să mai îndemne cele două grupări conservatoare la o lucrare comună. Însă toate au fost în zadar. Divergența între vechii conservatori și „junimiști" se dă tot mai tare pe față. În seara înmormântării solemne a lui Lascar Catargi, duminică 4 aprilie, înaintea numeroșilor delegați din provincie, veniți pentru a aduce răposatului ultimul omagiu și acum adunați la clubul lor, Ion Lahovari, Alecu Catargi și Nicu Filipescu atacă pe Carp cu o exagerată vioiciune și fac să mai crească înstrăinarea între cele două grupări conservatoare. Pe de altă parte nici încercarea lui Tase Gianni de a închega un minister liberal nu poate izbuti: toate personalitățile mai însemnate refuză de a lua parte la un asemenea guvern. În sfârșit, după atâtea frământări, apare în *Monitor* decretul regal de la 11 aprilie 1899 cu următoarea împestrițare ministerială:

Gheorghe Gr. Cantacuzino, prezident și interne,
General Gheorghe Manu, finanțe,
General Iacob Lahovari, război,

Take Ionescu, culte,
Nicolae Fleva, domenii,
Ion Lahovari, externe,
Dr. C. Istrati, lucrări publice,
Constantin Dissescu, justiție.

E surprinzătoare lipsa de pricepere a situației ce se arată în această compunere a Cabinetului Cantacuzino. Dacă intrarea în minister a lui Ioan Lahovari alături de fratele său, generalul Iacob, introduce răul precedent al unei de aproape înrudiri a membrilor aceluiași cabinet, ocuparea celor mai multe departamente cu niște titulari, despre care era vederat că n-au fost aleși după vreo competență a lor, ci după interese personale sau de partid, dovedește părăsirea bunei tradiții conservatoare de a aduce la locul potrivit pe omul potrivit[1].

---

[1] După recunoscuta vorbă a lui Layard: *the right man in the right place*. Cităm anume aceste cuvinte englezești pentru a adăuga îndată observarea, că de altminteri invocarea numeroaselor precedente din istoria parlamentară a Angliei, după care atât funcționarea unor rude de aproape în acelaș cabinet cât și atribuirea portofoliilor unor persoane politice fără nici o privire la destoinicia lor specială, nu se potrivește deloc pentru țara noastră. Cabinetul la noi (în deosebire de cel englez) este un colegiu cu numărul membrilor fixat prin lege și are în atribuțiile sale foarte multe hotărâri administrative, unde majoritatea voturilor este de rigoare, ca la orice tribunal sau Curte judecătorească. Iar în ce privește competența pentru departamentul atribuit unui ministru, trebuie să ne amintim că Anglia este țara descentralizării. Cu *selfgovernment*-ul englez cele mai numeroase și mai însemnate lucrări ale vieții publice sunt îndeplinite de organele comunale și județene, alese și funcționând fără amestecul guvernului central, așa încât sfera de acțiune a miniștrilor este incomparabil mai restrânsă decât la noi, care am introdus centralizarea franceză. La englezi un ministru poate să nu priceapă multe din resortul său, paguba nu e mare, deși chiar acolo exemplul cu nenorocita întreprindere în contra Dardanelelor în anul 1915, înfăptuită mai cu seamă după stăruința nepriceputului ministru de marină W. Churchill

Începuse Sturdza a scădea valoarea funcțiunii ministeriale prin numirea lui G. D. Pallade la finanțe și a lui C. Stoicescu la lucrări publice și la externe, și acum conservatorul Cantacuzino urmează pe aceeaș cale dăunătoare pentru stat și întrece pe D. Sturdza în coborârea nivelului ministerial.

Însăși stăruința noului prezident de Consiliu de a lua asupra-și administrația Internelor, care reclamă totdeauna cea mai mare încordare a activității, era de la început un semn prevestitor de rele. Iorgu Cantacuzino, apreciat în societate ca părintele unei familii de mare vază și cunoscut și prin tendințele sale naționale, așadar patriarh în viața privată și patriot în viața publică, mai avea politicește și însemnătatea de a trece de omul cel mai bogat al țării. Cu aceste însușiri și cum era de altminteri cumpătat în raporturile sale cu oamenii politici, Cantacuzino ar fi putut să fie un șef de partid acceptabil, și un prezident de Consiliu fără portofoliu; dar pentru un anumit resort al administrației centrale, necum pentru cel greu al Internelor, îi lipsea și pregătirea și activitatea. Astfel sarcina ce se cuvenea să fie îndeplinită de el însuș, o lăsa pe seama altora, în chestie de politică generală vreunui coleg, în amănuntele Ministerului de Interne, secretarilor săi generali. În primul cabinet a avut cel puțin în această calitate pe Dimitrie Nenițescu, unul din puținii oameni harnici ai țării[1], și totuși insuficienta și lipsa de atenție a titularului a

dovedește inconvenientul unei asemenea numiri. Dar la noi, unde în administrația ministerială se concentrează toate firele activității publice până la cel din urmă sat, un ministru lipsit de competență e o adevărată calamitate pentru țară (exemple: G. D. Pallade și generalul G. Manu la finanțe în anii 1898 și 1899, I. I. C. Brătianu la răsboi în anii 1914–1916).

[1] În al doilea cabinet a avut pe Rahtivanu și pe fostul actor Sfetescu. Nepriceputa neglijență a și contribuit la izbucnirea răscoalei țărănești de la 1907.

cauzat și aici cu prilejul alegerilor din județul Olt (era în chestie un oarecare Bogdan-Pitești, certat cu justiția) un conflict sângeros între țărani și miliție la gara Slatina (vreo 14 țărani omorâți, mulți răniți).

Și asemenea incidente se petrec sub un minister, printre membrii căruia figurează Nicolae Fleva, numit „tribunul poporului", cu fraza sa permanentă despre descentralizare și libertatea alegerilor. De altminteri, însăș introducerea acestui ultrademocrat într-un cabinet conservator dovedește toată confuzia alcătuirii ministeriale și înfățișează în acelaș timp cel dintâi exemplu al primejdiei unor asemenea numiri nechibzuite.

Se produseseră în anul 1899 împrejurări așa de grele pentru țară, încât ar fi reclamat o deosebită destoinicie la departamentele principale. În ceea ce privește Ministerul Agriculturii și al Domeniilor, al cărui titular era Fleva, o recoltă excepțional de rea adusese cu sine cunoscutele neajusuri în asemenea caz, și calamitatea se sporise printr-o secetă, care lăsase o mare parte a țării cu desăvârșire lipsită de fân pentru hrana vitelor. Se cere Camerei un credit de două milioane de lei destinate la cumpărarea fânului cu care să se îndestuleze armata și nevoile țăranilor; dar în loc de a căuta să adune mai întâi tot ce se mai găsea în țară și să-și procure restul unde era mai bun și mai ieftin, Fleva, depășind cu mult creditul încuviințat de Cameră, trimete fel de fel de samsari în Ungaria, care pentru vreo șapte milioane de lei cumpără de acolo fân, în mare parte stricat. Contractele pentru aceste cumpărături, aprobate de aprigul naționalist de odinioară ajuns la minister tocmai prin lupta sa în contra lui Dimitrie Sturdza, cuprind clauza că orice neînțelegere între statul român și vânzătorii unguri să se judece de arbitrii subt autoritatea tribunalului comercial din Budapesta – o nouă umilire după cea suferită prin convenția lui Sturdza cu baronul Banffy. Toate neajunsurile obișnuite într-o rea administrație se petrec acum cu prilejul acestei afaceri. Când o cantitate de fân stricat se refuză de un ofițer

onest, însărcinat cu primirea la Brașov, marfa se transportă la alt loc de primire, de pildă la Vârciorova, și acolo are mai mult noroc. Întâmplându-se să cadă ploi, se mai face fân și în țară, multe din cumpărăturile ungurești devin de prisos și atunci se încearcă cu mari pagube desfacerea contractelor încheiate. Tot felul de agenți sunt însărcinați cu noua misiune, printre ei și Barbu Păltineanu. Se simte pretutindeni acțiunea amicilor lui Take Ionescu, și administrația regimului conservator, care până atunci trecea de mai cinstită decât a regimului liberal, își pierde în curând vechea reputație.

Printre radicalii care, renegându-și principiile, intră în noul cabinet conservator, este și dr. C. Istrati. Doctorului Istrati i se atribuie la început Ministerul Lucrărilor Publice, de la care spre toamnă trece la acela al Cultelor. Aici se caracterizează îndată printr-o circulară în privința rostirii limbei române în clase și prin ordinul grotesc de la 25 septemvrie 1899, care oprește purtarea corsetului la pensionatele private de fete ca fiind „un articol de toaletă antihigienic și o piedică a funcționării organelor splancnice". Acuzându-l *Voința Națională*, pe atunci foaie principală a Partidului Liberal, că mai-nainte figurase printre colaboratorii săi, ministrul Istrati trimete redacției o telegramă de dezmințire în care zice textual: „Nu am fost în redacția d-voastră decât o singură dată pentru a protesta în contra unor murdării ce ați publicat pe socoteala mea, luând ca temă spiritismul, care nu poate fi înțeles de oamenii fără cinste și fără Dumnezeu". În urma acestei telegrame *Voința Națională* se adresează la ospiciile de alienați din țară cu întrebarea, dacă n-a fost internat ministrul spiritist și publică toată corespondența în numerele sale de la 24 și 25 septemvrie 1899.

Mult mai gravă pentru țară decât insuficiența lui Gheorghe Cantacuzino, penibila administrație a lui Fleva și curiozitățile ministeriale ale lui Istrati devine incompetența financiară a generalului Gheorghe Manu.

Dar înainte de a intra în această ordine de idei nu ne putem opri de la o reflecție generală asupra politicei interne a regelui Carol. Că în împrejurări așa de grele pentru țară, Regele a admis un cabinet ca cel descris mai sus se explică, dintr-un fel de indiferență la care ajunsese după cei dintâi zece ani ai domniei. Pe când la început făcea deosebire între oameni cinstiți și oameni necinstiți, între capabili și incapabili, după peripețiile așa-numitei conspirări de la Mazar Pașa și după administrația de doisprezece ani a lui Ion Brătianu tatăl, deviza sa, în loc să fi fost cea pozitivă: ca meritele adevărate să se simtă încurajate, devenise cea negativă: că sub domnia sa nimeni să nu se simtă descurajat, nici cei incapabili și necinstiți. Dacă deosebita pricepere, ce a dovedit-o regele Carol pentru politica externă, a înălțat prestigiul țării într-un mod excepțional, câtă vreme a durat domnia lui situația internă a rămas cu mult mai prejos, și fără voie ne aducem aminte de calificativul, cu care Mihai Eminescu caracterizase pe Rege încă de la 1878: Carol Îngăduitorul.

Se înțelege de la sine, că noul guvern se grăbește să dizolve Parlamentul liberal, iar alegerile încep în zilele din urmă ale lunii mai și se termină la 2 iunie 1899. Precum era de așteptat, ținta lor de căpetenie a fost combaterea conservatorilor „junimiști" și cu îndeplinirea acestei misiuni împărțită de altminteri cu Nicu Filipescu, se însărcinează îndeosebi Take Ionescu, a cărui activitate, lăsând pe a doua linie propriul departament al școalelor, se întinde încetul cu încetul și la celelalte ministere. Slăbiciunea titularilor îi permite să se amestece, cu marea sa putere de muncă și cu abilitatea sa, în toate ramurile administrației centrale, mai ales manipulările electorale devin domeniul său aproape exclusiv. Aici este cauza și începutul hipertrofiei personale a unui om politic de talent, care ar fi putut aduce servicii însemnate țării și partidului, dar care de acum înainte, tocmai prin acea hipertrofie, devine un

element de turburare a vieții publice, îndeosebi a Partidului Conservator.

Pentru a se conforma uzului constituțional introdus de ministerul „junimist" în martie 1888, după vechea cerere a lui Carp, adecă de a formula înainte și asupra alegerilor programul reformelor politice ce le are în vedere guvernul, ministrul-prezident Cantacuzino face cu pompă și ostentațiune o călătorie la Iași, unde, înconjurat de miniștri, ține la un banchet în seara de 14 mai 1899 lungul său discurs-program, publicat îndată în ziarul *Timpul* de la 15 mai. Pe lângă multe fraze generale și fără nici o indicare precisă a măsurilor de luat în contra crizei finanțiare, discursul anunță înființarea unui cadastru pentru a „fixa mai bine proprietatea imobiliară" și chiar „regularea cursurilor râurilor și a irigațiunilor", chestie, la care zice ministrul-prezident că s-a gândit încă din anul 1874, dar a cărei anume relevare în mijlocul calamității finanțiare din anul 1899 dovedește desăvârșita înstrăinare a noului „șef" de trebuințele reale ale momentului, în care era chemat să guverneze țara.

Singura lege mai însemnată din cele ce se menționează în discursul de la banchetul ieșan este reforma Codului de procedură civilă, pe care o și înfăptuiește ministrul de justiție C. Dissescu în sesiunea ordinară de la 1899–1900.

Ne putem scuti de a da amănunte asupra modului cum s-au făcut alegerile subt un asemenea guvern. Un singur exemplu îl scoatem aici la iveală. Fostul primar al orașului Focșani și membru influent al Partidului Liberal, N. Săveanu, se afla tradus înaintea judecătorului de instrucție pentru un abuz finanțiar în administrarea comunală. Dar ministerul avea trebuință de ajutorul liberalilor în contra „junimiștilor", și atunci încheie la Focșani un cartel electoral cu partidul, pe care de-abia îl răsturnase de la guvern. Urmarea se ivește îndată. Mersul justiției penale este împiedecat de însuși guvernul. Judecătorul de instrucție, făcând cerere formală ca să i se trimeată, ca în toate cazurile analoge, un inspector finanțiar pentru verificarea socotelelor lui Săveanu, ministrul de finanțe, generalul Manu, răspunde că nu i-l poate trimete deocamdată, și când mai târziu trece Take Ionescu la finanțe, răspunde tot așa și dă a înțelege naivului judecător, că trebuie să lase în pace pe un om atât de prețios în alegeri și că onestitatea ordinară are să cedeze pasul interesului electoral. Acest exemplu va fi de ajuns pentru a arăta coruperea administrației publice, la care pot conduce niște operații electorale ca cele inaugurate de Take Ionescu în Muntenia și de amicul său Bădărău în Moldova.

Nou-alesul parlament se convoacă la 12 iunie pentru o sesiune extraordinară de câteva zile, își alege prezidenții, la Senat pe C. Boerescu, la Cameră pe C. Olănescu, votează creditul pentru cumpărarea fânului, acordă un moratoriu arendașilor și admite sporirea taxei asupra alcoolului, rămâind ca în prima sesiune ordinară, care se va deschide la termenul obișnuit de 15 noiembrie, să se arate mai lămurit, de ce este capabil un minister compus în modul arătat mai sus.

Răgazul lăsat de vacanța parlamentară trebuia acum întrebuințat de guvern, și îndeosebi de ministrul resortului, la înlăturarea cât mai grabnică a nevoilor finanțiare spre a preveni catastrofa ce amenința statul. Însă generalul Manu, lipsit până atunci de orice contact cu cercurile finanțiare, care să-l orienteze din vreme asupra situației pieței europene, se folosește de o călătorie la băi și caută să se informeze de la societatea Disconto din Berlin asupra condițiilor unui împrumut; dar găsindu-le mai grele decât cele obținute de „junimistul" Menelas Ghermani în ministerul Lascar Catargi are nejustificata ambiție de a nu se lăsa mai pe jos, cu toată situația schimbată a pieței europene, și scapă astfel momentul, când se mai putea încheia împrumutul fără condiții prea oneroase. Căci în decursul verei 1899 războiul din Transvaal, prin neașteptata energie a rezistenței burilor, luase proporții

îngrijitoare pentru guvernul Marei Britanii, creditul englez încetase cu desăvârșire să alimenteze băncile de pe continent, bonurile noastre de tezaur ajunseseră la exorbitanta cifră de 105 milioane de lei, și altele nu se mai puteau plasa, circulația banilor era îngreunată în țară, lipsa de numerar se simțea în modul cel mai penibil la casieriile publice. Pe la sfârșitul lui septemvrie 1899 se amână cu vreo zece zile, până să se mai strângă ceva bani, plata unui mandat de 18 300 lei de la Ministerul Lucrărilor Publice; la începutul lui octomvrie, asupra unui mandat de 1700 lei pentru hrana Seminarului Teologic din București, casierul central plătește numai 700 lei și roagă pe director să vie peste câteva zile după restul de 1000, și încă la plata diurnei pentru vacanța de Crăciun, luată duminică 19 decemvrie 1899, cestura Senatului rămâne datoare cu 30 000 de lei. Finanțele statului ajunseseră ca în vremea lui Cuza-Vodă și țara parcă se întorcea cu 35 de ani înapoi. În sfârșit, la scadența unui bon de tezaur de 5 milioane prezentat de Banca României, generalul Manu, nemaiștiind ce să facă, implora ajutorul Regelui, pentru ca prin autoritatea sa personală să mijlocească un împrumut la Berlin, și astfel administratorul Domeniilor Coroanei, Ion Kalinderu, a cărui funcționare după lege era supusă exclusiv autorității Regelui și nu avea a face cu nici un ministru responsabil, este trimis ca să negocieze la Berlin mântuitorul împrumut și să scape statul român de faliment.

Și când te gândești, că în această vreme Partidul Conservator număra printre membrii săi mai mulți financiari capabili ca Petre Carp, Teodor Rosetti și înaintea tuturor Menelas Ghermani, a cărui încetare din viață se întâmplă la 24 dec. 1899, adică după încheierea împrumutului de la Berlin, de care vorbește încă în ședința Senatului de la 5 decembrie, nu poți condamna îndestul exagerarea luptelor de ambiții personale înăuntrul Partidului Conservator, care a împiedicat de atâtea ori pe unii din oamenii politici cei mai destoinici

să aducă țării serviciile cerute în momentele cele grele. De altminteri, de data aceasta ministrul de externe Ion Lahovari cu o sinceritate neobișnuită, a recunoscut într-o ședință publică a Senatului, că la compunerea Cabinetului Cantacuzino pretențiile au trebuit să se coboare la mai ieftin.

Însuș împrumutul de la Berlin este făcut în condiții așa de grele, încât dovedește lipsa de deprindere a lui Ion Kalinderu cu asemenea chestii. Împrumutul, încheiat cu Disconto-Gesellschaft și cu Bleichroeder, care își asociază alte câteva case de bancă din Germania și din Franța, se face pe suma de 175 milioane de lei în bonuri de tezaur 5% pe termen de cinci ani, cu un curs de emisiune de 98 1/2. El cuprinde însă și următoarele condiții: 1) Guvernul român nu va uza de creditele rămase încă neîntrebuințate pentru lucrările și cheltuielile extraordinare în valoare totală de lei 83 258 451, acordate prin 9 legi anume arătate[1].

2) Guvernul român nu va procede înainte de plata sumei totale a bonurilor de tezaur la emisiunea unui alt împrumut fie interior, fie exterior, nici la vreo emisiune de bonuri de tezaur, nici nu va putea acorda pentru vreun împrumut oarecare garanția statului.

Că asemenea condiții s-au stipulat între guvern și bancheri, se poate justifica prin grelele împrejurări, în care s-a încheiat împrumutul; dar că aceste stipulații nu au rămas confidențial păstrate în actele preschimbate între cele două părți contractante, mai ales în ceea ce privește condiția dintâi, ci s-a îngăduit ca Disconto-Geselschaft, Bleichroeder și ceilalți, în chiar prospectul împrumutului, publicat în ziarele străine române, să aducă la cunoștința obștească, că ei au impus

[1] Legile revocate la urmă prin condiția de mai sus sunt cele de 38 de milioane votate fără nici o acoperire în zilele de 16 și 30 mai 1898 pentru lucrările publice ale lui Ionel Brătianu, despre care am vorbit la pagina 13 a volumului precedent.

statului român să-și retragă legile votate și promulgate în suveranitatea sa, această umilire, care în orice caz ar fi trebuit și ar fi putut să fie evitată, dovedește în modul cel mai trist, pe ce mâni încăpuse îngrijirea pentru prestigiul și demnitatea statului român. Vina este atât a celui însărcinat cu negociarea împrumutului la Berlin, cât și a guvernului, îndeosebi a generalului Gheorghe Manu, care a încuviințat să se facă acea publicare a bancherilor străini.

E de mare mirare, că o asemenea misiune a putut fi încredințată în asemenea momente unui om așa de puțin calificat, precum era răposatul Ion Kalinderu. Poate merită și această figură, care în chip intermitent a jucat și oarecare rol politic, o scurtă caracterizare. Fiul unui bancher levantin cu numele de Kalenderoglu, căruia încercase în vremea din urmă să-i atribuie fără nici un drept un rol în mișcarea noastră națională de la 1848, Ion cu numele prefăcut în Kalinderu se urcase ca magistrat până la Curtea de Casație, fusese apoi comisar al guvernului pentru afacerea Strousberg la Berlin și ajunsese în sfârșit să fie numit în noua funcție de administrator al Domeniilor Coroanei înființată la 1884. De o excesivă vanitate, prin urmare foarte susceptibil, împodobit cu panglicile tuturor decorațiunilor europene, ca membru al Academiei Române, autor de compilări fără valoare, una având ca obiect „Barba la Romani", confuz în feluritele sale concepții, de la pensionatul de fete Măgurele, hărăzit de el fără noimă Academiei Române, până la numeroasele proiecte de testament, prin care vroia să-și îndepărteze rudele de la moștenire și să-și vadă numele slăvit prin mari donațiuni la institutele de cultură regale și academice, dar pe care nu le-a scris niciodată în forma legală, așa încât toată bogăția lui a rămas rudelor urgisite de el: Ion Kalinderu nu se poate caracteriza mai bine decât prin vorbele prezidentului Hénault, amicul lui Voltaire: *Si l'on ôtait à certaines gens leur ridicule, il ne leur resterait rien.*

Singura lui valoare, oarecum pasivă, care i-a și procurat vremelnicele întrebuințări politice, a fost favoarea regală, explicabilă numai prin absoluta supunere a curtezanului înaintea Regelui și a Reginei, de altminteri o dovadă mai mult, că favorurile regale nu sunt întotdeauna un semn de merite reale, precum nu sunt nici laudele ce au fost aduse lui Kalinderu după interesele momentane ale partidelor, când de Dimitrie Sturdza cu prilejul unei decorații, când de Nicu Filipescu în raportul său asupra bugetului 1900–1901.

Dar nu a fost destul cu umilirea suferită prin împrumutul celor 175 de milioane; în legătură cu el s-a adus demnității și prestigiului statului o mult mai mare lovire prin afacerea Hallier.

Pentru lucrările hidraulice la portul Constanța se încheiase în iulie 1895 și martie 1896 două contracte cu un antreprenor francez A. Hallier, care la licitație făcuse oferta cea mai favorabilă și venise la București cu scrisori de recomandare de la un ministru francez și de la un membru al familiei regale din Belgia[1]. Ca om priceput în asemenea lucruri, Hallier își ia din capul locului de advocat pe un membru influent al Partidului Liberal de la putere, pe Nacu, căruia, după căderea liberalilor și instalarea guvernului conservator, îi adaugă ca reprezentant al său pe însuși fratele generalului Manu, ministrul de finanțe.

Lucrările se urcau la suma de 25 milioane de lei, la care se mai adăugase în anul 1898 și alte lucrări suplimentare, care cu cheltuielile pentru „utilagiu", ce nu priveau pe Hallier, se urcau la un total de 53 milioane. Însă Hallier, după ce în

[1] A și primit la un moment de strâmtorare în decursul lucrărilor 300 000 lei ca împrumut din caseta privată a regelui Carol prin mijlocirea ministrului prezident Dimitrie Sturdza. Vezi scrisoarea acestuia în *Voința Națională* de la 18 martie 1900

decurs de trei ani și jumătate (contractele prevedeau terminarea lucrărilor în șapte ani) executase lucrări în valoare numai de vreo patru milioane de lei, părăsește întreprinderea, nemaidispunând de fonduri, și prin telegrama de la 9 martie 1899 anunță guvernului liberal încetarea lucrărilor. Atunci guvernul, conform condițiilor generale ale întreprinderii, ordonă continuarea în regie pe contul antreprenorului; dar cauțiunea acestuia, redusă de un ministru liberal după stăruința lui Nacu, nu se urca nici măcar la cifra de un milion.

Firește că regia nu era spre mulțumirea lui Hallier, care pândește momentul ca să puie în lucrare influențele dobândite (te miri cum) la ministerul din Paris și să exercite prin ele o presiune asupra slabului guvern din București. Momentul îi sosește cu prilejul nenorocitului împrumut contractat de Kalinderu. Prin stăruințele ministerului parizian, prin amenințările lui Arsène Henry, reprezentantul Republicii Franceze la București, amenințări, înaintea cărora se pleacă ministrul de externe Ion Lahovari și totdeauna flexibilul Take Ionescu, fostul antreprenor înduplecă guvernul Cantacuzino să încheie o nouă convenție, în care pentru regularea pretențiilor acelui aventurier se admite instituirea unui tribunal arbitral, nu conform clauzei speciale a contractului, nici conform codului nostru comercial cu autoritatea tribunalelor românești, ci un tribunal de arbitri în majoritate străini, numiți unul de guvernul român, altul de Hallier și al treilea de amândoi arbitrii împreună, tribunal care avea să hotărască în ultima instanță, fără apel, nici recurs în casație, să-și fixeze singur procedura și să prevadă în sentință și onorariul arbitrilor fără contestare posibilă. O lege votată de Cameră și de Senat la 15 și la 17 decembrie 1899, cu violarea fățișă a art. 104 din Constituțiune, care oprește crearea a orice fel de tribunale extraordinare, autoriză guvernul de a încheia și de a executa această umilire a țării, pe care Take Ionescu caută să o justifice în Cameră prin vorba că era „o fatalitate inexorabilă"; iar Ion Lahovari o explică mai târziu în Senat (16 martie 1900): „Iată ce va să zică cuvintele necesitate inexorabilă: a fost un moment, în care noi miniștrii răspunzători de soarta, de creditul și de cinstea țării, am fost puși în această alternativă: ori să primim acest arbitragiu, ori să vedem căzând combinațiunea finanțiară, în care era scăparea creditului și onoarea acestei țări".

În adevăr așa trebuie să fi amenințat Arsène Henry pe un guvern slab și ușor de intimidat, căci precum s-a zis în discursul no. 128 precedent: „de la o țară, care se dă prea ieftin, străinii cer prea scump". În fapt Menelas Ghermani, ale cărui relații cu lumea finanțiară din Berlin îl punea în măsură de a cunoaște adevărul exact, ne-a asigurat în Senat că băncile împrumutătoare din Berlin erau hotărâte să ne facă acel împrumut de 175 milioane, indiferent dacă se admitea sau nu se admitea cotarea lui la Paris, că prin urmare amenințările franceze erau numai sperietoare pentru niște miniștri pricepuți.

Dar până să se împlinească formalitățile și să înceapă însuși procesul înaintea acelui tribunal extraordinar, mai trec două luni și în interval se fac oarecari schimbări în minister. Cu prilejul prezentării Adresei Senatului la Palat (12 dec. 1899) Iorgu Cantacuzino are un atac de amețeală, în urma căruia pleacă în concediu și, rămâind numai ministru-prezident fără portofoliu, cedează Internele generalului Gh. Manu; la finanțe trece Take Ionescu, la culte Istrati și la lucrări publice, după stăruința lui Nicu Filipescu, prietenul său Ionaș Grădișteanu; iar Gheorghe Panu, cu toată supunerea ce o arătase lui Cantacuzino și chiar generalului Manu în dezbaterile publice ale Camerei, rămâne și de astă dată pe dinafară, ceea ce-l face după câtva timp să-și schimbe din nou convingerile politice și să revie la Partidul Liberal.

În sfârșit, marți în 29 februarie 1900 începe pertractarea procesului Hallier în sala Curții de Conturi și ține până la 15 martie. Arbitrii aleși sunt: din partea statului Mihai Suțu

pe atunci guvernator al Băncii Naționale, din partea lui Hallier francezul Moffre, iar superarbitru olandezul Leemans. Advocații lui Hallier sunt: Poincaré (mai pe urmă prezident al Republicei franceze) și C. Nacu; ca advocați ai statului român figurează, după ce mai mulți membri cu vază ai Baroului din București refuzaseră să pledeze înaintea tribunalului străin, Gheorghe Panu (*omnia pro pecunia*), alături de obișnuitul advocat al ministrului domeniilor Boambă și Păltineanu. Pledările se țin în limba franceză, în care se redactează și sentința. Și pe când străinii se poartă cu aroganța obișnuită în asemenea cazuri (Poincaré în lunga sa pledare de 5 zile are lipsa de tact de a zice că, venind în România, a trecut prin *Porta orientalis*), în public crește emoția și indignarea, susținută, precum se înțelege de la sine, de agenții liberali; se întâmplă încăierări pe stradă, atacuri de jandarmi, arestări înaintea Curții de Conturi, întruniri publice, procesiuni cu steaguri negre la statuia lui Mihai Viteazul etc., și când duminică dimineața 12 martie 1900, sosește Dimitrie Sturdza în gara București, venind de la Berlin, unde asistase ca delegat al Academiei Române la aniversarea celei din Berlin, este primit cu ovațiuni și condus în alai până acasă, aclamat cu și mai mare entuziasm la întrunirea publică din sala Dacia, convocată în aceeaș zi pentru a protesta în contra scandalului Hallier. Nici un an nu trecuse, de când Sturdza căzuse de la guvern, alungat de indignarea generală și condamnat și de mulți liberali din cauza convenției sale cu baronul Banffy, și acum acelaș Sturdza este condus în triumf la o întrunire publică, care în acest moment reprezintă într-adevăr simțimântul de revoltă al oamenilor cinstiți din țară. La așa rezultat deplorabil pentru Partidul Conservator ajunsese un minister compus în parte din oameni, care își daseră aerul de apărători ai demnității naționale în lupta din anul trecut împotriva guvernului Sturdza.

Însăș sentința arbitrală, dată în sfârșit, la 24 martie seara, se mărginește la o cifră relativ mică: pe când Hallier ceruse 18 milioane, dintre care cea mai mare parte pentru discredit și pentru pretinsele câștiguri eventuale; iar statul român îi recunoștea 3 1/2 milioane, sentința arbitrală îi acordă 2 700 000 lei peste suma recunoscută de guvern, și pentru asemenea cifră neînsemnată față de budgetul Regatului s-au găsit miniștri români, care să admită o știrbire a suveranității statului...

Dar trista afacere se mai ilustrează printr-un proces pe care fostul reprezentant al lui Hallier, Costică Manu, fratele ministrului, nu se sfiește să-l intenteze lui Hallier câteva luni după pronunțarea sentinței arbitrale. Petiția lui începătoare, are următorul cuprins:

Domnule Președinte,

„Prin convențiunea din 27 mai 1899 dl Adrien Hallier, fost antreprenor al construcțiunei portului Constanța, domiciliat la Paris, 61 Rue de l'Arcade, actualmente boulevard Malesherbes, s-a obligat a-mi plăti suma de 12 la sută asupra tuturor sumelor ce-i va vărsa guvernul român pe temeiul rezilierei contractului său, pe măsură ce îi vor fi vărsate aceste sume, – pentru concursul meu de a face să se dea de cei în drept o soluțiune avantagioasă situațiunei ce i se crease antreprenorului lucrărilor portului Constanța.

Am îndeplinit însărcinarea ce am, după cum vă este cunoscut și la trebuință o voi dovedi. Dl Hallier refuză însă a executa obligațiunea sa.

Sunt dar silit a-l chema în judecată, pentru a fi condamnat a-mi plăti suma de 747 195 lei 84 bani, corespunzând cu 12 la sută, din sumele ce este în drept a primi de la guvernul român prin faptul rezilierei și a hotărârei tribunalului arbitral în executarea rezilierei cuvenite.

Întemeez acțiunea mea, pe scrisoarea dlui A. Hallier din 27 mai 1899, corespondența sa, dezbaterile urmate în această afacere cunoștința generală că am dat concursul meu la această soluțiune, martori și interogatoriul la trebuință al defendorului."

Că într-o situație politică, în care s-au putut petrece asemenea lucruri chiar partizanii guvernului încep a fi descurajați se explică de la sine. În zadar noul ministru de finanțe Take Ionescu, cu o măreție de cuvinte, care de acum înainte devine caracteristica hipertrofiei sale, dar care este mai totdeauna nepotrivită cu micimea realității, laudă în ședința Camerei de la 22 martie 1900 budgetul prezentat de D-sa cu un pretins excedent de 7 milioane de lei zicând:

„N-am făcut budget de an rău, nici de an excepțional, ci de un an mediocru, pe care are drept să conteze un ministru de finanțe. Dar fie, n-oi avea excedent; dar budgetul e cel puțin echilibrat. Ei bine, salutați-l, căci este cel dintâi budget echilibrat în care s-au trecut adevăratele cheltuieli ale statului.

Salutați-l, căci a avea un budget echilibrat după un budget care a dat 32 milioane deficit, și fără a suprima sau dezorganiza serviciile statului, aceasta este un lucru pentru care omul are drept să fie mândru."

În fapt budgetul echilibrat al lui Take Ionescu a rămas de la început mai prejos de prevederi și s-a sfârșit cu un deficit de peste 28 de milioane.

Dar oricum ar fi fost cu budgetul, toată atmosfera creată prin felul de a administra al guvernului apasă din ce în ce mai mult asupra majorității, care îl susține, și prevestește schimbarea regimului.

Precum la sfârșitul lui martie 1889 se ridicau în fața lui Sturdza toate incidentele relațiilor sale cu ungurii și cu drapeliștii și paralizau încercarea partizanilor de a-l mai menținea la putere, tot așa la sfârșitul lui aprilie 1900 se înfățișează în memoria oamenilor insuficiența lui Iorgu Cantacuzino la interne, incompetența generalului Manu la finanțe, dubiozitatea lui Fleva la domenii, ridicolul lui Istrati la culte, supunerea lui Ion Lahovari la externe și iluziile lui Take Ionescu la finanțe; iar măreția de cuvinte, cu care acest

din urmă exclamase la începutul guvernului în ședința Senatului de la 18 iunie 1899: „Cu cât sarcina e mai grea, cu atât ne vom ridica mai sus", devine acum o tristă ironie, și toate împreună împing situația spre căderea guvernului.

La sfârșitul lui aprilie 1900, Nicu Filipescu a cărui nestăpânită agitare înlăuntrul Partidului Conservator contribuise la înjghebarea ministerului Cantacuzino, vine la autorul scrierii de față, cu care nu se mai întâlnise de când cu precipitata proclamare a șefiei lui Cantacuzino, începe prin a critica slăbiciunea guvernului, se plânge mai ales de „apucăturile de vizir" ale lui Take Ionescu, pe care el însuși îl introdusese în partid, și recunoaște acum neapărata necesitate a înțelegerii cu „junimiștii", fără de care conservatorii n-ar mai putea exista. La începutul lui iunie revine din nou cu propunerea să ne înțelegem cu Cantacuzino, care e acum intimidat și dispus să se retragă, ca și generalul Lahovari și prezidentul Camerei C. Olănescu sunt de aceeași părere; și în adevăr, C. Olănescu și mai pe urmă și Alecu Catargi vin să întărească stăruințele lui Filipescu. La 10 iunie are Carp o primă întrevedere cu Cantacuzino, după dorința acestuia, în care însă nu se ia nici o hotărâre. Autorul scrierii de față trebuind să plece pentru câteva zile în străinătate, tratările, care de altminteri rămân ascunse generalului Manu și lui Take Ionescu, se urmează mai departe cu Carp și Marghiloman și ajung la rezultatul că un nou minister se constituie sub prezidenția lui Carp și depune în ziua de 7 iulie 1900 jurământul înaintea regelui Carol, la Sinaia.

XII PRIMUL MINISTER P. P. CARP

7 iulie 1900 – 13 februarie 1901

De la 7 iulie 1900 Cabinetul Carp este astfel compus:
P. P. Carp, prezident și finanțe,
T. Maiorescu, justiție,
Al. Marghiloman, externe,
General Iacob Lahovari, război,
C. Olănescu, interne,
I. C. Grădișteanu, lucrări publice,
C. C. Arion, culte,
N. Filipescu, domenii.

Intrarea lui Nicu Filipescu în minister era cu atât mai interesantă cu cât dânsul când era primar al Capitalei și deputat, răspunzând unor imputări ale lui Voinov, a declarat în Cameră: „Am scris la *Epoca*, am atacat pe M.S. Regele. Pot să regret aceasta, nu pot însă s-o tăgăduiesc, dar mai ales țin, deosebindu-mă de alții, să suport toate consecințele acelei atitudini. De aceea zic că locul meu nu poate fi niciodată pe banca ministerială și numai în ziua când mă veți vedea acolo, domnule Voinov, voi merita invectivele D-voastre (Aplauze)". (Vezi *Monitorul*, 25 aprilie 1893.)

A doua zi după numirea lor toți miniștrii se duc la vechiul club conservator în casa din colțul Calea Victoriei–strada

Regală, unde veniseră și „junimiștii" de la clubul constituțional acum desființat. În mijlocul numeroasei adunări Gheorghe Gr. Cantacuzino declară fuziunea celor două ramuri ale Partidului Conservator, al cărui șef rămâne el; apoi vorbește Carp câteva cuvinte ca prezident al noului guvern conservator unificat și în sfârșit Take Ionescu, cel rămas pe din afară, are abnegațiunea aparentă să declare cu acum obișnuita măreție de cuvinte că partidul să susție noul guvern din tot sufletul.

Însă frumoasa aparență a acestei unificări a Partidului Conservator este, precum vom vedea mai jos, de așa scurtă durată, încât se impune întrebarea, dacă a făcut bine Carp consimțind la condițiile sub care și-a constituit cabinetul. Când la începutul lui aprilie 1899, îndată după moartea lui Lascar Catargi și proclamarea de șef al lui Gheorghe Gr. Cantacuzino, i s-au propus lui Carp să formeze el ministerul, ca prezident de consiliu, să introducă în el patru junimiști și patru vechi conservatori, numindu-se însă ministru de interne dintre acești din urmă și rămâind Gh. Cantacuzino numai șef al partidului, P. Carp a refuzat propunerea și s-a arătat recalcitrant și la alte încercări de conciliere, întâmpinând cu iritarea, că fără Ministerul de Interne în fața alegerilor viitoare nu poate primi. Și acum primește fără Ministerul de Interne în partea sa, cu alegerile făcute subt Gheorghe Cantacuzino și cu operațiunile lui Take Ionescu îndreptate anume în contra junimiștilor! și primește o asemenea situație, fără dizolvarea unui parlament ales în contra partizanilor săi... Evident că în aprilie 1899 situația cum i se oferea lui Carp de vechii conservatori, era mult mai bună pentru el. Chiar fără Ministerul de Interne, alegerile tot s-ar fi făcut sub prezidența sa, nu s-ar fi făcut anume în contra junimiștilor, ar fi lipsit și acele promiscuități ale cartelului cu unii liberali, și țara scăpa de predilecțiunea lui Gheorghe Cantacuzino pentru Ministerul de Interne, de hipertrofia lui Take Ionescu și de administrația financiară a generalului Gheorghe Manu cu împrumutul Kalinderu și afacerea

Hallier. Cedarea lui Carp este cu atât mai surprinzătoare în momentul fuziunei de la iulie 1900 cu cât e o abatere de la tenacitatea sa obișnuită. Dar pedeapsa inconsevenței nu întârzie să se arate, firește nu îndată în sesiunea extraordinară convocată pe câteva zile la 25 septemvrie 1900, ci în decursul sesiunii ordinare de la 15 noemvrie, condusă în Cameră de însăși Gheorghe Cantacuzino, ales prezident în locul lui C. Olănescu, numit ministru de interne, și în Senat de vechiul prezident Constantin Boerescu, advocatul casei Cantacuzino.

La primul consiliu de miniștri ținut sub prezidența lui Carp la 11 iulie 1900 se face o primă expunere a planurilor finanțiare: vânzarea acțiunilor Băncei Naționale, rămase în proprietatea statului, monopolul hârtiei de țigarete...

Ca proiecte finanțiare noul guvern a prezentat două: unul prin care se cedează unui sindicat de bănci venitul monopolului hârtiei de țigarete, pe timp de 12 ani si 7 luni, în schimbul avansului unei sume de 12 150 000 mărci; și un altul prin care se modifică unele dispozițiuni din legea impozitului asupra băuturilor spirtoase, lege a cărei aplicare a provocat vărsări de sânge în câteva județe.

Din discuțiile urmate se concretizează următoarele proiecte de legi care se supusese Parlamentului într-o scurtă sesiune extraordinară, deschisă la 25 septemvrie:

Până atunci însă, în decursul verii, lumea de la noi este mișcată de asasinatul profesorului Stefan Mihăileanu întâmplat la București.

Asasinul Stoian Dimitroff, bulgar, este prins împreună cu alți compatrioți de ai săi, a căror complicitate se dovedește și toți împreună sunt traduși înaintea Curții cu Jurați din București.

Minuțioasa instrucțiune descopere un întreg complot ale cărui ramificări pornesc din capitala Bulgariei și se întind mult mai departe. Se constată că asasinarea lui Mihăileanu era pentru conspiratorii bulgari un incident secundar; ținta lor de căpetenie în România pare a fi fost asasinarea regelui Carol

și toată alcătuirea complotului provenea de la un comitet numit macedono-adrianopolitan, în capul căruia se afla Sarafoff și care voia ca prin turburări începute în România și asasinate continuate în Macedonia să ajungă la o complicație războinică a chestiei balcanice și în urma ei la anexarea Macedoniei din partea Regatului bulgar. Emoția deșteptată în România era cu atât mai mare, cu cât în aceeași vară la 16/29 iulie regele Umberto al Italiei fusese asasinat de un anarchist și se presupunea o legătură între anarchiștii italieni, ruși și bulgari, în parte aflați în România. Ceea ce făcea situația și mai gravă erau numeroasele aparențe ivite în cursul instrucțiunii procesului în București, că agitările comitetului bulgăresc erau cel puțin tolerate, dacă nu chiar încurajate de guvernul bulgar, și că îndeosebi Sarafoff era protejat de un anume ministru bulgar, căruia îi făcuse servicii electorale. Guvernul nostru intervine firește la Sofia pentru a cere urmărirea penală a complicilor descoperiți prin instrucția asupra asasinatului lui Mihăileanu și refugiați în patria lor. Guvernul bulgar arată oarecare ezitare în îndeplinirea acestei cereri și în decursul lunii august 1900 corespondența diplomatică între București și Sofia nu e lipsită de oarecare iritație, sporită și printr-o notiță apărută în ziarele românești asupra ignoranței juridice a ministrului-prezident bulgar, notiță care nu putea proveni decât dintr-o indiscreție de la Ministerul nostru de Externe (secretar general al acestui minister era pe atunci A. G. Florescu, rămas încă de pe vremea lui Ion Lahovari). Dar în sfârșit raporturile între cele două guverne redevin normale și cel bulgar caută a se conforma unei netăgăduite obligații internaționale. Iar în București Curtea cu Jurați, înaintea căreia acuzații bulgari fuseseră traduși după o inteligent redactată ordonanță de urmărire a judecătorului de instrucție T. Florescu, condamnă la 9 noiemvrie 1900 pe inculpații prezenți în număr de nouă, atât pe cei vinovați de asasinatul lui Mihăileanu, cât și pe cei implicați în complotul contra regelui Carol la maximul pedepselor prevăzute în codul

nostru penal. Condamnă asemenea pe membrii absenți ai Comitetului macedono-adrianopolitan, dovediți complici, în cap cu Sarafoff, la munca silnică pe viață.

Revenind la lucrările Parlamentului în acea scurtă sesiune extraordinară de care am vorbit mai sus și înainte de a ne ocupa de aplicarea legilor lui Carp, a căror însemnătate covârșitoare domina toată situația, se cuvine să menționăm că deja în acel prim contact între noul guvern și Camera aleasă subt inspirarea lui Take Ionescu se ivesc semne de oarecare incompatibilitate, deocamdată numai în contra ministrului de justiție. Acesta (autorul scrierii de față) în sfera sa mărginită încercase îndată să combată nepăsarea și neglijența în care căzuseră tocmai unii magistrați mai tineri, semn al răului efect produs prin influențele partidelor politice asupra generației tinere chiar în privința magistraturei. Printr-un șir de pedepse disciplinare publicate în *Monitorul Oficial*, a căror motivare era concepută de talentul literar al lui Ioan Miclescu, secretar general al Ministerului de Justiție, se arăta intenția ministrului de a trezi magistratura spre o mai conștiencioasă îndeplinire a datoriei de sârguință, de nepărtinire și de exemplară onestitate. Firește că această tendință nu convenea deputaților advocați deprinși tocmai cu influențarea politică, și mulți din aceștia se înrolaseră în modul cel mai firesc subt steagul lui Take Ionescu (de atunci datează și expresiile takism și takist) și la cea dintâi ocazie în chiar scurta sesiune extraordinară, un takist deputat din Craiova interpelează pe ministru asupra celei dintâi din acele măsuri disciplinare, în ședința Camerei de la 6 octomvrie. După răspunsul ministrului se constată că interpelarea nu produce efectul dorit de acel ce a făcut-o, dar micul incident este simptomatic pentru dezvoltarea ulterioară a relației între guvern și Parlament.

Spre a termina cu cele ce se cuvine să fie menționate din resortul Ministerului de Justiție care sunt și rămân firește pe al doilea plan față de covârșitoarea însemnătate a legilor financiare ale lui Carp, trebuie să mai menționăm două

proiecte de legi dintre care unul se votează în decursul sesiunii ordinare de la începutul iernii, iar celălalt rămâne în cartoanele Camerei fără însă ca prin aceasta să fie lipsit de oarecare efect. Legea votată are de obiect revocarea legii lui Stătescu despre care s-a vorbit în volumul pecedent la pagina 22 și prin care fostul ministru liberal lovise în inamovibilitatea Curții de Casație pentru a face loc la doi magistrați partizani politici ai săi. Revocându-se deplorabila lege, unul din magistrații eliminați a fost reintegrat, celălalt, după propria sa dorință, a rămas advocat, fiind însă distins printr-o înaltă decorație ca semn de reparare a nedreptății suferite.

Celălalt proiect de lege prevedea oprirea unui ministru de justiție de a exercita profesia de advocat timp de cinci ani după retragerea sa din minister. Scopul proiectului era vederat: trebuia înlăturat inconvenientul ca un ministru, care în timpul funcționării sale numise și înaintase magistrați, să se prezinte apoi înaintea lor ca advocat și să producă, mai ales în opinia împricinatilor, impresia unei deosebite părtiniri. Legea, deși trecută numai prin secțiile Camerei și primită de cinci din ele și respinsă de două, în care a fost combătută de deputații advocați Ion Lahovari și (firește) Take Ionescu, fără a fi ajuns la discuție în Camera plenară în urma retragerii guvernului Carp, a avut totuși efectul de a fi reluată subt o formă mai redusă în consultații instituite de guvernul liberal. Și cu toate că la a doua guvernare a unui Cabinet Gheorghe Cantacuzino subt înrâurirea și mai mare a takismului, un advocat din cei mai politici, Bădărău, amic al lui Take Ionescu, a funcționat ca ministru de justiție și îndată după ieșirea sa din minister și-a continuat cu atât mai viguros profesiunea de advocat, totuși acesta a fost în fapt ultimul exemplu al unei asemenea necuviințe politice. Și de vreo unsprezece ani încoace (aceste rânduri sunt scrise în 1917) nici un ministru de justiție n-a mai exercitat advocatura după ieșirea sa din minister. Exemplul dovedește, o dată mai mult, că adevăratele legi necesare sunt acele care formulează numai o trebuință destul

de simțită în opinia publică încât să se realizeze în mare parte prin simțimântul general de bună-cuviință.

Dar acum să ne întoarcem la mult mai importanta expunere a soartei ce-au avut-o legile financiare ale lui Carp.

Trebuie să menționăm în treacăt că în decursul discutării prin secțiile Camerei a proiectului lui Carp pentru impozitul mobiliar și îndeosebi pentru o mică diferență la patente, însuș șeful partidului pretins fuzionat G. Gr. Cantacuzino atacă în Cameră pe Carp, fiind de mult prelucrat în această direcție ostilă de Take Ionescu care conduce în Cameră lupta de opoziție. Cu ajutorul liberalilor și cu abținerea miniștrilor de la votare opoziția izbutește în ziua de 12 februarie 1901 să respingă cu majoritate de un vot moțiunea de încredere în guvern, ministerul Carp demisionează, conservatorii se dezbină iarăși în două grupări, și la 14 februarie apare decretul prin care Sturdza este însărcinat cu formarea ministerului și ajunge să îndeplinească cu Partidul Liberal greaua misiune financiară pe care Partidul Conservator sfâșiat prin ambițiuni personale n-a fost în stare s-o îndeplinească.

La această nouă dezbinare toți foștii miniștri din Cabinetul Carp au rămas în jurul pezidentului lor de consiliu și acesta a păstrat grupării sale numele de partid conservator; însă peste vreo trei zile generalul Jak Lahovari s-a răzgândit și a trecut la Cantacuzino–Take Ionescu, și după vreo trei ani l-a imitat și Ionaș Grădișteanu. C. Olănescu și N. Filipescu însă au rămas credincioși misiunii cu care-i însărcinase partidul în momentul fuziunei, au rămas în gruparea lui Carp dovedind prin prezența lor în ce parte este lealitatea politică.

Dovadă că partidul este încă într-o stare de frământare, care-l face incapabil pentru o acțiune mai durabilă la guvern. Nu e încă de prevăzut sub ce formă se va ajunge la întărirea partidului prin reîntregire, dar este sigur că se va ajunge sub o modalitate oarecare la această unificare. Căci un partid conservator este așa de indispensabil într-un regim constituțional ca contrabalanțare a Partidului Liberal, încât împrejurările politice care sunt mai tari decât indivizii contribuiesc de la sine la reformarea lui.

Vasăzică și noua încercare a lui Nicu Filipescu de a întregi Partidul Conservator, de astă dată aprobată de Carp, s-a arătat peste puține luni zadarnică, precum fusese zadarnică și cea din aprilie 1899. Cu aceste rezultate negative figura politică a lui Nicu Filipescu ar putea pierde din valoarea ei pentru viața noastră politică, dacă neizbânda acelor combinări n-ar fi fost răscumpărată prin înălțimea cugetării din care au izvorât. Precum în toată acțiunea sa politică N. Filipescu s-a distins totdeauna prin lipsa de orice interes personal și prin depărtarea de la orice nepotism, așa relațiile sale politice sunt vizibil inspirate de cea mai înaltă prețuire a valorilor intelectuale, fără ca pentru aceasta să disprețuiască contactul cu unele figuri dubioase îndată ce le crede folositoare ca instrumente la vreo uneltire politică.

Terminând aici expunerea noastră, toată situația politică în care se află astăzi statul român, ne îndeamnă să legăm sfârșitul cu una din ideile dominante ale acestei scrieri, cu evoluțiunea statului de la vechea sa formă a unor Principate elective spre o monarhie ereditară consolidată sub forma constituțională. Astăzi această evoluțiune este așa de îndeplinită, încât nu mai există în toată România nici un singur om politic care să nu recunoască autoritatea monarhică a regelui Carol și succesiunea dinastică la tron ca niște fapte de la sine înțelese, așa încât regele Carol cu prilejul proiectatei solemnități întru amintirea unei domnii de 40 de ani poate constata cu adâncă mulțumire sufletească îndeplinirea misiunei pentru care l-a ales poporul român în zilele de 2–8 aprilie 1866.

În adevăr, marea misiune pe care puternicul instinct de conservare al neamului nostru a încredințat-o mult așteptatului dar necunoscutului principe străin a fost de a-l scăpa mai întâi de primejdia competițiunilor la tron cu desele schimbări de

Domnu și cu imensa corupțiune întru efectuarea lor, de a duce apoi statul cu ajutorul originei sale suverane la o independență recunoscută și de a-l consolida prin asigurarea unei succesiuni dinastice sub forma constituțională.

Această întreită misiune a îndeplinit-o regele Carol I, și cucerind independența cu arma în mână a îndeplinit acea parte a ei în modul cel mai înălțător pentru poporul român. Acestea au fost dorințele noastre care multora le păreau prea idealiste, atunci când l-am ales. Atât i-am cerut noi atunci și nimic mai mult, atât ne-a dat și nu era chemat și nici nu putea să ne dea altceva.

Toată dreptatea și nepărtinirea unei judecăți istorice ne impune datoria să ne dăm bine seamă de aceste condiții de la început. Pe atunci era în unele capete teama că Principele străin ne va înstrăina și pe noi; în dreptul public al lui Simeon Barnuțiu, și de la el se inspirase în Moldova așa-numita fracție liberă și independentă, se punea ca prevedere de temut această teamă.

O urmare puțin serioasă dar caracteristică acestor preocupări, care răzbiseră și în Constituanta de la 1866 este redactarea textului Constituțiunei noastre, care printr-o lipsă de conveniență unică într-o organizare monarhică ia precauțiunea de a vorbi întâi de suveranitatea poporului și de drepturile lui, de Cameră și de Senat, de miniștri și de abia în al patrulea rând de Capul Statului, față de care se opintește mai ales să-i arate limitele prerogativei. Orcât de naivă ar fi fost încrederea celor de au redactat pactul fundamental, că prin asemenea îngrădiri pe hârtie vor fi îngrădit și în fapt puterea Domnitorului și vor fi adus la vreo valoare puterea națiunei prin corpul său electoral, ea denotă totuși cu deplină lămurire puținul ce se aștepta de la Domnitor în momentul când l-am pus în capul acestui stat constituțional și multul ce se aștepta de la noi înșine în toată manifestarea vieței politice.

Aceasta nu trebuie să o uităm nici un moment, aici este dreapta măsură a judecății evenimentelor ulterioare. Dându-ne

seamă de acel moment creator al statului nostru modern trebuie să recunoaștem astăzi, că Domnitorul a făcut ceea ce așteptam noi de la el să facă, dar noi nu am făcut ce ne închipuiam atunci că vom putea face, și este o chestie de demnitate și de întărire a cugetelor pentru un popor care aspiră la un viitor mai mare ca să-și dea seama de greșelele sale pentru a le îndrepta, iar nu să arunce vina asupra altuia care nu era chemat să le îndrepteze.

Aceste reflectii sunt cu atât mai indicate pentru momentul de față cu cât ele sunt chemate să înlăture unele observări destul de răspândite printre oamenii politici făcute la adresa Regelui, dacă nu în manifestări publice dar în multe discuții private și despre care credem că alcătuiesc ultima fază a unei stări de tranziție din care trebuie să ieșim precum am ieșit din faza criticelor cu guvern personal, din faza atacurilor antidinastice și altor asemenea suferințe ale copilăriei constituționale.

Se impută, de exemplu, Regelui că el și numai el susține pe D. Sturdza. Că el a inspirat politica acestuia în chestia națională, că el a chemat la căderea lui Sturdza din martie 1899 un guvern conservator așa de slab ca acel improvizat de G. Gr. Cantacuzino, a cărui insuficiență finanțiară față de marele pericol al situației de atunci era prea manifestă, pentru a face să se reabiliteze cât mai curând acelaș Dimitrie Sturdza, că până în ultimul timp tot el a permis să vie la guvern un minister ca cel actual al lui Cantacuzino prin care o demagogie de căpătuire inspirată de Take Ionescu, generalul Lahovari și Bădărău slăbește spre cea mai mare daună a tinerelor generații orce încredere în valoarea adevăratelor principii politice, fie conservatoare fie liberale, și pune în loc cinicul disprețul al orcărui princip pentru satisfacerea exclusivă a intereselor personale. Noi credem toată această serie de observări pe atât de neîntemeiată la simțul de dreptate omenească, pe cât de contrară adevăratului spirit constituțional

Și pentru a vorbi mai întâi de acesta: Regele e declarat prin art. 92 din Constituțiune inviolabil și neresponsabil, numai miniștrii sunt răspunzători și acest mare princip constituțional nu trebuie să rămâe literă moartă, ci trebuie respectat și aplicat cu bună-credință în toată convingerea noastră, pentru ca să ajungem cu timpul la respectarea și aplicarea efectivă a drepturilor prevăzute în Constituțiune pentru celelalte puteri, adică pentru puterea legiuitoare cu viitoarea independență a corpului electoral și pentru puterea judecătorească. Unele fără altele nu se poate, căci așa este alcătuit organismul unitar al unei Constituții ca a noastră.

Dar și omenește vorbind, ce impresie trebuie să fi făcut asupra unui spirit occidental majoritatea oamenilor noștri politici? După ce la început, cu toată participarea lor la mișcarea națională a Divanului ad-hoc, au lăsat adeseori la o parte tocmai respectarea punctului cardinal al acelui program, adică a Principelui străin, și ca niște rău nărăviți și ușori la minte s-au putut să-l atace și chiar să-l insulte prin tot felul de manifestări, de la articolele prin foi străine ale lui Dimitrie Sturdza, Erdmann von Hahn, până la diatribele indigene ale lui Hasdeu, la broșura „Spionul prusian" a lui Mârzescu, la poza catonică a lui N. Blaremberg, la aparentul radicalism al lui Panu, pentru a nu mai vorbi de poeziile cu ilustrații insultătoare ale lui Orășanu și de ultimele rămășițe anahronistice din acele timpuri: de scrisoarea necioplită a răposatului Gogu Cantacuzino Rifoveanu și de vorbele triviale ale actualului prefect de poliție. Ce impresie trebuie să fi făcut asupra unui om când, aceleași persoane, după asemenea bravade și necuviințe, se grăbeau să se încovoaie îndată ce le surâdea puterea și să răscumpere cu lingușiri și platitudini necuvințele de mai nainte? Și cum, față de atâtea exemple de o dezgustătoare metamorfoză, el care a urmărit cu stăruință neschimbată marele scop pentru care a fost adus în țară: întemeierea unei monarhii stabile, el să nu fi sfârșit prin a spori

încrederea în sine în aceeaș proporție în care a trebuit să o piardă în mai toți ceilalți. Care om cuminte poate aștepta ca asemenea greșeli ale oamenilor politici dintr-o generație să rămâe nepedepsite și slugărnicia foștilor insultători să nu producă rezultatele lor firești? Și dacă am avea o dinastie pământeană întemeiată pe tradiția istorică națională, s-ar putea admite că o deviere spre autocratism să fie indicată, ca o fază trecătoare cu mai multă energie concentrată spre o mai sigură conducere a țării în mijlocul greutăților ce o înconjoară. Dar cu o dinastie străină, fundată abia de 40 de ani și care de-abia la a treia generație are un vlăstar născut și crescut în țară și botezat în religia țării, o asemenea posibilitate este exclusă și adevărata siguranță în consolidarea dinastiei pe viitor stă în libera manifestare a cugetului țării reprezintat prin celelalte puteri constituționale.

Dar și în altă privire, de unde până unde pretenția ca tocmai Capul Statului în asemenea împrejurări să schimbe moravurile politice ale celor ce conduc și frământă partidele noastre? Pentru aceasta a fost adus Principele de Hohenzollern în România? Și cei ce l-au adus și l-au aclamat, Brătienii, Catargii, Ghiculeștii, Kretuleștii, oameni experimentați în ale țării, aceștia și-au putut oare închipui un singur moment că junele căpitan german, până atunci străin de orice viață politică să facă educația caracterelor române? Dar este o aberație a-și închipui așa ceva. Și după ce l-am ales fără umbră de un asemenea gând și după ce s-au purtat așa de mulți oameni politici față de el cum s-au purtat, ca niște bizantini rău nărăviți, pretindem deodată ca să le facă pedagogie și să le schimbe natura. Și dacă noi în toată mișcarea politică a noastră cu deplina libertate a presei și a întrunirilor, cu atâta întrebuințare a drepturilor ce ni le-am dat în Constituție cât am priceput-o și cât am voit o, n-am fost în stare să ne alegem, după moartea lui Ioan Brătianu și a lui L. Catargi, alți conducători decât aceia pe care ni i-am ales și dacă noi am îngăduit

ca unii din aceștia să răscolească nomolul societății și sub pretext de popularitate și de număr constituțional să aducă la valoare politică niște figuri catilinare și niște monstruozități sociale, care n-ar fi trebuit să iasă niciodată din întunericul existenței lor de până atunci, noi fiii țării, noi cei crescuți sub Constituția ce tot noi ne-am dat-o, noi să abatem acum răspunderea de la noi și să aruncăm vina asupra altuia?

Dar lasă că nu este drept să facem așa, dar nu este cuviincios, nu este demn să facă așa un popor care aspiră la un viitor mai mare. Noi prin noi înșine trebuie să ne îndreptăm. Căci dacă pricina de căpetenie a răului este slăbiciunea de caracter inerentă încă unei societăți de-abia ieșită din corupția seculară a domniilor fanariote și elective, atunci răul nu se poate lecui prin invocarea unui autocrat, care nu poate decât să mai sporească slăbiciunea de caracter a supușilor săi, ci din contra prin treptata întărire a caracterului în noi înșine, prin formarea independenței cetățenești, al cărei prim simptom îmbucurător va fi simțământul și recunoașterea propriei noastre răspunderi, și prin urmare a propriei activități fără așteptarea impulsiunilor străine.

Căci de altminteri, dacă te lași tu să te ducă altul, se va găsi totdeauna unul ca să te ducă unde vrea el și unde poate nu voiai tu, și orice putere în stat își întinde sfera de acțiune până unde o îngăduiesc celelalte ca să o facă.

Noi însă avem încrederea că societatea noastră politică va ști să ajungă și pe calea acestei îndreptări și va simți și înțelege din ce în ce mai mult neapărata trebuință a caracterelor independente.

Ceea ce ne întărește în această încredere este o altă parte mai îmbucurătoare a experienței dobândite în vremea noastră. Trei evenimente, deosebite ca însemnătate, dar caracterizate prin acelaș simptom îmbucurător trebuiesc relevate din fuga împrejurărilor, din mulțimea manifestărilor publice, cu atât mai mult cu cât ele par a izvorî din chiar adâncul conștiinței la diferite straturi ale poporului nostru. Este mai întâi de toate admirabila simplicitate cu care ostașul

român s-a jertfit în războiul pentru apărarea și neatârnarea țării. Din toată spuza aruncată de atâtea secole a mai rămas o scânteie vie în urmașii vechilor romani.

Este apoi spontana emoțiune cu care partea cultă a societății a știut să se ridice în contra atingerii demnității naționale prin cele petrecute în parlamentul unui stat vecin și să obție în cel mai scurt timp expiarea celui răspunzător. Este, în al treilea rând, înlesnirea sufletească cu care atâțea membri, de la mic până la mare, ne-am supus jertfelor materiale ce ni s-au impus în urma calamităților financiare și economice ale anilor 1899–1900, și pe care le-am suportat în liniște purtați de gândul de a scăpa cu orice preț onoarea și creditul statului, de a nu ne atrage tutela străină pe care a suferit-o Grecia.

Un popor care în diferitele sale straturi a dat aceste dovezi de bună cugetare și bună simțire este un popor de viitor; va găsi în el și tăria de a-și forma partide politice mai sănătoase, care să-și aleagă conducători destoinici și de caracter și aceasta va deschide era adevăratei monarhii constituționale. Și cel mai mulțumit va fi atunci regele acestui stat, căci oricât de multe ademeniri au capetele încoronate de a se apleca spre autocratism, ei prea sunt purtați de spiritul secolului în care am ajuns, și trebuie să fie mai mândri de a reprezenta un stat cu cetățeni de caracter, decât de a stăpâni o grămadă de supuși[1].

[1] Cuvintele acestea, scrise cu câteva săptămâni înainte de moartea lui Titu Maiorescu, pot fi considerate ca testamentul său politic cu privire la atitudinea față de un suveran constituțional. Speranța încercatului om de stat se îndrepta, cum vedem, spre ridicarea nivelului conștiinței publice, ceea ce nu se poate fără o reală învățătură și mai ales fără o bună educație a poporului. Iar cât privește pe suveran, rolul său i se părea că trebuie să fie acela al unui arbitru, ferindu-se doar de un singur lucru: să nu încredințeze conducerea statului celor nepregătiți sau de o calitate morală inferioară (*n.r. – C.L.*).

DISCURSURI PARLAMENTARE

126

RĂSPUNS LA O INTERPELARE ȘI O CIRCULARĂ CĂTRE INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI

(Ședința Camerei de la 6 octombrie 1900)

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Dlor deputați, să restabilim întâi faptele cu explicarea lor.

În adevăr, a venit de la președintele de Vâlcea raportul care vi s-a citit, cel dântâi, prin care se inculpă judecătorul Axente în modul ce l-ați auzit.

În urma acestui raport, am pus la 1 septembre rezoluțiunea: *Se va face la consiliul de miniștri referat pentru destituire.*

Înainte de a se face referatul, vine la 2 septembre depeșa aceluiași președinte, care vi s-a citit asemenea și care zice că aceia cari au reclamat s-au aranjat cu d. Axente.

Ei, se va fi aranjat d. Axente cu oamenii; dar tot rămânea ceva la mijloc, care trebuia cercetat. Și fiindcă însuși președintele modifică întru câtva raportul său dântâi, s-au oprit lucrările până la 7 septembrie. De ce până la 7 septembrie?

Pentru că la 6 septembrie, cum ați relevat, d. Axente însuși a scris ministerului și a încercat să se justifice cum a crezut că se poate justifica. Este la dosar scrisoarea dlui Axente.

Prin urmare, la prima întrebare firească a dlui interpelator: de ce nu s-a ascultat inculpatul, răspund: îndată ce a fost îndoială asupra raportului președintelui, s-a ascultat inculpatul. Am așteptat adică explicarea sa în scris. După explicarea sa, care asupra unor puncte în mod autentic a împrăștiat orice îndoială, convingerea care mi-a rămas era aceeași: că acest magistrat merită destituirea.

Dar fiindcă în acea telegramă a președintelui după primul raport era o rectificare, ce însuși o da, s-a născut o nouă cestiune: cestiunea președintelui Vasiliu. Și dacă mai găsiți în dosar încă un raport al lui, adică al treilea raport, este în urma întrebărei făcute de minister: cum explică d. Vasiliu diferențele din raporturile sale?

Ce măsuri va putea lua ministrul în privința dlui președinte Vasiliu, aceasta este obiectul unei alte discuțiuni.

Să revenim dar la d. Axente, și, înainte de a analiza faptele, să-mi dați voie să ne lămurim asupra situațiunei legale a unor asemenea împrejurări.

În privința unui judecător amovibil, ministrul, după art. 115 din legea organizărei, are dreptul de a lua orice măsură disciplinară, de a pronunța și destituirea fără nici o condițiune „de formă sau de apărare". (Dar, în cazul de față, d. Axente s-a apărat.) Legea cere numai ca destituirea să fie însoțită totdeauna de un raport motivat, ceea ce s-a și făcut.

Cât pentru raportul perședintelui de Vâlcea, adresat ministerului, dreptul președintelui de tribunal în privința unui judecător din resortul său este astfel formulat la art. 114 din legea pentru organizarea judecătorească:

„În afară de dreptul de priveghere, primul-președinte și procurorul-general al Curții de Apel, primul președinte sau președintele de tribunal au asupra tuturor magistraților... din resortul lor dreptu de a inspecta lucrările, de a controla raporturile lor de serviciu cu publicul și *de a aduce formal la cunoștința ministrului justiției tot ce e de natură a compromite caracterul magistratului*".

Prin urmare, președintele de la Vâlcea lucra în competința dată lui de legea pentru organizare, uza de un drept, și își îndeplinea o datorie când semnala ministerului cazul Axente. Iar ministrul trebuia să ție seamă de această semnalare oficială

Aceasta fiind partea legală a chestiei ridicată prin interpelarea de față, să revenim acum la judecarea faptelor, nu după raportul dântâi al președintelui, care a fost mai pe urmă modificat și a deșteptat oarecare îndoială, ci după chiar apărarea dlui Axente.

În adevăr, inexact ca amănunt arătase președintele Vasiliu, în primul său raport, că ar fi luat Axente bani *de la grefier*. Președintele raportase aceasta, fiindcă așa vorbeau actele, și, odată cu raportul, a și trămis chitanța lui Axente, care este în adevăr dată *pentru grefier*: „Am luat de la grefier leafa mea pe luna august", scrie însuși Axente.

Dar vine d. Axente în apărarea sa și explica lucrul astfel. (Numai că explicarea e indiferentă pentru corectitudinea dlui Axente.)

Nu era așa, zice d. Axente, n-am luat banii de la grefier direct.

Eu, Axente, am luat banii de la o casă de credit, dar fiindcă n-aveam eu credit, am avut trebuință de girul președintelui, care mi l-a dat. D. Axente zice că a împrumutat banii ca să conducă o soră a sa la Reichenhall; președintele zice că voia să se ducă la Expoziția de la Paris..., indiferent pentru ce s-a împrumutat, faptul este că banii nu-i căpăta decât cu girul președintelui.

Ce e drept, banii i-a luat d. Axente de la bancă cu termen de plată tocmai la 4 noembre, dar *i-a luat*. Și înțelegeți că pentru aprecierea noastră este indiferent dacă i-a luat de la grefier, de la președinte sau de la bancă; totul este că i-a luat și a dat chitanța sa de leafă drept siguranță pentru girul președintelui. Nu e vorbă, foarte rău face președintele că mi arată unele amănunte în primul raport inexact, și vine mai

pe urmă şi spune tot adevărul. Trebuia să spună de la început, că deşi e chitanţă ca pentru grefier, dar banii nu sunt de la grefier, ci de la bancă

Aceasta, dlor, este cestiunea preşedintelui Vasiliu; dar pentru faptul de care ne preocupăm e constatat că d. Axente a luat bani de la bancă cu scadenţa de plată la 4 noembre şi cu girul preşedintelui. (*Întreruperi.*)

Dar cine n-ar fi fericit să poată disculpa pe acest tânăr magistrat?

Cine poate să aibă interes de a-l inculpa? Dar adevărul trebuie să se facă deplin şi întreg.

D. Aurel Eliescu: Cer cuvântul, dle preşedinte.

D. T. Maiorescu, ministru al justiţiei: Vasăzică, banii sunt luaţi cu girul preşedintelui, cu termen de plată la 4 noembre. Cu ce condiţiune se dă acest gir? Preşedintele zice dlui Axente: nu-ţi dau girul, fiindcă nu eşti om sigur, ori te îmbolnăveşti, ori poate fi caz de moarte. (D. Axente spune că i-a zis: pentru caz de moarte. Ei! Pentru caz de moarte ori pentru alt caz, după cum vrea omul; dacă nu-ţi convine, nu te adresa la el.) Ori poţi să fii strămutat (cum s-a şi întâmplat). Eu, Vasiliu, trebuie să fiu sigur ca să nu plătesc din puţinul meu. Eu nu-ţi dau girul decât dacă-mi dai chitanţă că ai primit leafa aşa încât leafa ta să fie din lună în lună la dispoziţiunea mea.

Vasăzică, în luna august leafa ta are să fie la mine ca un fel de amanet, cam aşa ceva. Poate că trecând august şi venind luna septembre, să-ţi dau cu ţie leafa ta pe august şi atunci să mi dai tu chitanţă pe septembre, şi poate ca şi în septembre să-ţi dau leafa şi tu să-mi dai chitanţă pe octombre.

Dar, în orice caz, chitanţele de plată, din lună în lună, până la achitare, are să fie la mine.

Ei bine, între oameni cinstiţi vorba este vorbă.

D. V. Canciov: Dar nu este permis între magistraţi, ca preşedintele să ţie leafa amanet.

D. T. Maiorescu, ministru al justiţiei: Nu cred că veţi fi D-voastre mai severi decât voi fi eu asupra celor petrecute între preşedintele Vasiliu şi judecătorul Axente. Aici vom fi îndată de acord.

Este foarte trist că suntem chemaţi a da asemenea explicaţii în Parlament. Gir, chitanţe, scadenţă, pare că avem a face cu un faliment; pare că sunt la mijloc creanţe şi acoperiri de falıţi! Şi, în adevăr, este un fel de faliment moral care se arată acolo la această excepţională afacere a magistraturii dintr-un colţ al ţării.

Dar dacă discutăm, apoi să discutăm foarte clar.

Nu aveau încredere unul în altul, se vede. Şi aşa zice preşedintele dlui Axente: eu ţi-am dat girul meu cu condiţiune ca leafa ta să fie la a mea dispoziţie.

Şi atunci ce face d. Axente?

Vine la Bucureşti, şi, în loc să fi spus la Vâlcea: degajaţi-mă pe luna august, vreau să iau leafa la Bucureşti; ori să spună la minister: ca să-mi daţi leafa pe august, întrebaţi dacă mă degajează de la Vâlcea, căci leafa mea e amanetată la Vâlcea, profită de faptul că e în Bucureşti şi, fără a spune la Vâlcea nimic, şi fără a spune la minister nimic, îşi ia leafa prin mandat individual.

D. Aurel Eliescu: Pe jumătate.

D. T. Maiorescu, ministru al justiţiei: Dlor, aci nu pledăm înaintea tribunalelor, aci suntem în Parlamentul ţărei. Vreţi toate amănuntele despre jumătate sau despre întreaga leafă? Aci e operaţie de mandatare, care nu are nimic a face cu chestia ce ne preocupă. La nici un minister nu se poate mandata leafa fără un stat de prezenţă.

Statul de prezenţă al dlui Axente venise de la Tribunalul Vâlcea pentru toată luna august, căci vin statele de pe la 8 sau 9 ale lunii; dar de la 16 august d-nu Axente era mutat la Silistra, prin urmare, în statul venit de la Vâlcea s-a rectificat la comptabilitatea ministerului că pentru Vâlcea i se cuvine

leafa numai până la 16; rămânând ca restul de 15 zile să-l primească după ce va fi venit statul de la Silistra, care nu venise în acel moment. Vasăzică, i s-a dat numai pe 16 zile.

Întru ce schimbă aceasta situațiunea? Pe 16 zile sau pe toată luna? Destul că a venit să ceară să i se dea leafa încă o dată, pe când era deja angajată, și acesta e un fapt absolut necorect.

Tocmai de dincolo de Olt mi s-a întâmplat să-mi vie cereri de grațiare pentru țărani, condamnați la câte o lună închisoare în următoarele împrejurări:

S-a împrumutat țăranul de la creditul agricol și a pus amanet vite; scadența pentru plată să zicem că ar fi fost la 4 noembre, dar vita trebuia să stea sechestrată pentru asigurare. Ar fi posibil de închipuit ca să vie țăranul să spuie creditului: lasă-mi vita aceasta de care am trebuință și să pun altă vită în loc. Tot așa ar fi putut să zică dl Axente: lasă-mi chitanța și leafa pentru această lună și să pun chitanța pentru altă lună în loc. Dar ce nu se putea, era ca țăranul să-și ia singur vita de sub sechestru, care era asigurarea plății la scadență. Și când o face un biet țăran, este tradus înaintea tribunalului corecțional și condamnat la închisoare. *(Aplauze prelungite.)* De ce când un magistrat face asemenea manopere, aceasta s-o tolereze ministrul?

Și cel puțin țăranul, când cere grațiarea, arată că a plătit la Credit. Dar d. Axente n-a asigurat nici până azi pe acel președinte cu girul și președintele este expus să plătească el datoria. De altminteri, pentru discuția noastră este indiferent cine va plăti datoria.

Eu, d.lor, sunt mulțumit că prin interpelarea de față mi s-a dat prilegiul nu să explic afacerea personală a dlui Axente înaintea Parlamentului, dar mi s-a dat prilegiul să adaug acum câteva cuvinte înaintea reprezentanților țării. Căci, dlor, ar fi foarte trist ca o asemenea cestiune personală să se trateze înaintea D-voastre numai ca cestiune personală. Însă îndărătul acestui fel de cestiuni personale se ascunde un interes general

foarte însemnat, și, din punctul de vedere al intersului general, să-mi dați voie să mai adaug câteva reflecțiuni.

Vedeți, poate ar fi trecut – în ceea ce mă privește – fapta dlui Axente nu nerelevată, nu nepedepsită, dar nedată publicității în acest mod accentuat, în care am dat-o cu intențiune; poate, dacă nu aș fi avut asupra magistraturei o anume impresie care vreau să vă o comunic și D-voastre, fiindcă, evident, nu are să facă guvernul de capul său, ci de la început trebuie să se pună în acord cu reprezentarea țării și să vadă dacă este sprijinit în direcția pe care vrea s-o introducă. Am avut, zic, și am impresia că în magistratura țărei, al cărui miez este din norocire foarte sănătos și care în mare parte, în mijlocul atâtor greutăți și vicisitudini prin cari am trecut, a rămas la înălțimea misiunei ei, în această magistratură s-a produs în unele priviri un fel de lâncezire, un fel de... cum să o numesc? De descurajare, o lipsă de avânt mai ideal, de simțimânt energic de dreptate egală pentru toți, de acea îngrijire pentru prestigiul ei neatins, care ar fi trebuit să o aibă și să o păstreze de la început.

Vă voi da îndată o dovadă; căci altfel acest afirmări sunt fraze generale, cari se pot interpreta și într-un sens și în altul. Când a venit legea pentru organizarea judecătorească acum zece ani, s-a dat magistraturei române, ca un mare semn de încredere în ea, un foarte însemnat drept. A venit guvernul însuși, guvernul conservator de la 1890, și și-a luat puterea de a schimba după arbitrul său – las pe membrii de la Curtea de Casație, căci aceștia erau inamovibili mai dinainte, – dar și-a luat dreptul de a schimba, prin urmare, a făcut inamovibili pe toți membrii Curților de Apel și pe toți președinții tribunalelor.

Mai mult decât atât. Pe când în privința ministrului de justiție este controversă dacă are dreptul de a da magistraților inamovibili cel mai mic avertisment, necum o mustrare, în afară de cazurile relativ neînsemnate, prevăzute într un § 4, care vorbește numai de ordinea lucrărilor în curți și tribunale, magistraților inamovibili, președinților îndeosebi curților

întregi li s-a dat puterea, li s-a impus datoria, cred eu, dar în orice caz li s-a formulat dreptul ca ei înșiși să îngrijească de prestigiul lor; ei să ia inițiativa de a curăți magistratura de elementele nesănătoase; ei să-și păstreze neatinsă și necoborâtă demnitatea și înălțimea pozițiunei în care se află. Mare drept! Ce s-a făcut cu acest drept? Unde este președintele care să fi atras, nu mie, că sunt de câteva luni, dar predecesorilor mei, atențiunea asupra vreunei incorectitudini ce se comite de un magistrat? De zece ani stăm așa sub această lege, și nu s-a mișcat nimeni din magistratură în privința îndreptărei ei. La d. Vasiliu de la Vâlcea era propriul său interes bănesc în joc.

Îmi aduc aminte – căci eram împreună cu mai mulți din D-voastre în Cameră, – că atunci, când se discuta legea organizărei magistraturei, venise un deputat din faimosul Turnu-Severin, faimos în istoria politică a țărei noastre prin unele acte de independență, d. e. prin alegerea de deputat a lui Cuza-Vodă după vremuri; venise din acel Turnu-Severin un deputat, răposatul Nucșoreanu, celebru prin vorba de *voiagiori*, și când se discuta aci în Cameră cari sunt cazurile speciale, în afară de codul penal general, cari ar reclama o pedeapsă în contra unui magistrat, el a introdus un amendament, ca să se pedepsească judecătorii cari „joacă cărți de noroc".

Știu că atunci în Cameră erau mulți, printre cari și eu, care găseam că este de prisos, că e o atingere a demnităței magistraturei, să i se mai spună anume prin lege că n-are voie să joace cărți la noroc. Mi se părea că era un fel de insultă. Insultă ori nu, se vede că majoritatea era mai practică decât mine, căci a primit propunerea. Amendamentul a trecut și în Senat și este încorporat și inmatriculat, cum ar zice confrații noștri de dincolo; este introdusă ca al optulea aliniat în art. 100 al legei de organizare.

Ce rezultat a avut acest articol, de zece ani încoace? Este excepțional – atât ar mai lipsi să nu fie excepțional! – este

excepțional; dar este și este încă de notorietate publică că avem în țară enormitatea unor magistrați cartofori. (*Aplauze prelungite.*)

Este de notorietate că în cluburi nu se sfiesc de a sta nopțile întregi în promiscuitatea aceea detestabilă cu împricinații la o masă de joc. (*Aplauze prelungite.*)

Și nimeni nu se ridică din magistratură, nici un președinte nu semnalează lucrul, nici un procuror general nu-mi raportează! Art. 114 le impune chiar datoria să raporteze ministrului de justiție abaterile magistraților, dar nici unul n-a făcut-o! A trebuit să-i deștept eu prin o circulară!

Ce dovadă mai mare voiți că este lâncezire, că e stagnare într-o parte a vieții noastre publice, și că trebuia odată trezită lumea din această stagnare, trebuia readusă magistratura acolo unde merită să fie, adică miezul cel bun al ei să fie curățat de elementele cari îl compromit.

Aceasta, dlor, vreau să fac, și pentru aceasta trebuie să mă pot sprijini pe concursul D-voastre al majorității. (*Aplauze prelungite.*)

O! Îndreptarea se va face destul de iute, căci aci nu încape multă șovăire. Ori este magistratul cum se cuvine să fie, ori dacă nu, să părăsească această misiune. Aici nu încap figuri echivoce, cari nimicesc respectul și încrederea ce trebuie să o aibă împricinații în justiția țărei.

De atâtea ori ni s-a vorbit că suntem de gintă latină, și ajunsese amintirea lui Traian un fel de frazeologie, de care se sfiau oamenii cu gust literar.

Ei, dar, în definitiv, suntem de gintă latină, suntem în fapt descendenții vechilor romani.

Dacă a fost ceva care a făcut onoarea latinilor, a strămoșilor noștri romani din secole în secole, a fost înalta lor idee de dreptate, jurisprudența lor, magistratura lor.

S-a corupt întrucâtva jurisprudența romană când s-a întins până la Constantinopol și s-a introdus latura orientală în dezvoltarea Imperiului roman.

Dar noi românii suntem din latura occidentală; noi ne ținem de Roma și nu de Bizanțiu, și sper că n-a căzut asupra noastră atâta bizantinism, încât să ne zdruncine cea mai sănătoasă tradițiune romană, dreptatea veche latină. (*Aplauze prelungite*).

Iată, dlor, pentru ce trebuia făcut un început de energică deșteptare, și, oricât este de dureros, 'mi pare rău, dar nu se poate face altfel.

Să știe magistratura noastră că țara reclamă de la ea să fie întreagă la înălțimea misiunii ei. (*Aplauze prelungite.*)

127

MIȘCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI ȘI MĂSURILE GUVERNULUI

(Ședința Camerei de la 23 noiembrie 1900)

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Dle președinte, după regulamentul Camerei, îndată ce o interpelare se dezvoltă, ministrul poate să răspundă; el va trebui o dată să răspundă și majoritatea are facultatea de a închide discuțiunea îndată, facultate în deosebire de regulamentul Senatului, unde și după răspunsul ministrului, interpelatorul are dreptul de a vorbi.

Acest drept, ca drept de a mai vorbi după ministru, nu există în regulamentul Camerei.

După acest regulament o majoritate poate să închidă discuția după cuvântul unui ministru, în urma interpelatorului.

Fiindcă în cazul de față, guvernul dorește ca să se facă deplină lumină, nu vrea să se ascundă nimic, nu are intenția de a acoperi pe nimeni, și dorește ca orice vinovat, pe măsura vinei sale, să și fie tras la răspundere. Deci, fără a face un precedent obligator pentru guvern, n-o putem face față cu regulamentul; dar în ceea ce ne privește, cu voința noastră de astă dată, dacă sunt și alți deputați cari sunt asociați la această interpelare, sau alții cari vor să aducă luminile lor în această afacere, v aș ruga să le dați cuvântul și ar rămânea ca să

răspundem după ce întreaga lumină, cu toată critica adusă, va fi făcută. (*Aplauze*.)[1]

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Dlor deputați, textul interpelărei dlui Palade începe astfel:

„Interpelez pe d. ministru de justiție ce măsuri a luat, în virtutea dreptului ce are de a supraveghea exercițiul acțiunei publice pentru ca autorii responsabili de cruntele bătăi exercitate asupra sătenilor din Bordești și Gura-Caliței, a jefuirei averilor lor, să fie dați judecăței."

Iată obiectul interpelărei. La această interpelare s-a asociat d. Panu. Eu am fost cel dântâi care în numele guvernului am cerut ca să se lase discuțiunea largă, pentru ca și ceilalți deputați înscriși să-și dezvolte părerea și să aducă luminile dlor.

Dar vă mărturisesc că n-am găsit în ceea ce a zis d. Panu nici o legătură cu obiectul interpelării la care s-a asociat.

D. G. Panu: Nu m-am asociat, m-am înscris.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Indiferent! Ceea ce ați vorbit d-voastră astăzi, nu a fost în legătură cu interpelarea anunțată, asociat sau nu. D. Panu, la o interpelare care are de obiect ceea ce s-a întâmplat anume în două comune din Râmincu-Sărat, cere guvernului măsuri în contra unor reprezentanți ai autorității statului, introduce deodată rediscutarea legii țuicei! Teorii administrative, comparări între ceea ce a vorbit D-sa în sesiunea extraordinară și ce se adeverește în sesiunea ordinară, și altele asemenea. Și mai ales într-un moment, când situațiunea țărei este foarte grea, și când oricine ar fi la guvern, fără mari sacrificii, fără încercări de impozite, fără reducere de budget nu se poate merge înainte,

[1] Gheorghe Panu face o amplă expunere asupra răscoalelor țărănești de la 1888–1894, 1898–1899 și 1900 și cere guvernului să-i pedepsească pe cei ce și-au bătut joc „de gradul lor, de țară, de guvern și de sentimentele umanitare" (*n. ed.*)

vine d. Panu și, față de o interpelare formulată de un eminent reprezentat al opozițiunei liberale, ne zice că adevărații vinovați și autori intelectuali ai celor comise la Bordești suntem noi, miniștrii; iar sătenii răzvrătiți nu sunt decât cei ademeniți de noi, și apoi ne vorbește de ilustre date istorice, legate de o revoluțiune de impozite; ne vorbește de America, care și-a dobândit libertatea ei prin o revoluțiune în contra unui impozit și legitimează până la oarecare punct dreptul de răzvrătire al țăranilor și dreptul de a refuza impozitele.

Ceea ce face astăzi d. Panu, nu este faptă de conservator și nu se poate admite în o Cameră conservatoare. (*Aplauze prelungite.*)

Poate își aduce aminte d. Panu de timpul când era șef de cabinet al lui C. A. Rosetti. Repausatul C. A. Rosetti este deja trecut în analele istoriei noastre, pentru ca astăzi dacă-l laudă cineva, să nu fie taxat de lingușitor, și dacă-l critică să nu fie taxat de necuviincios; și de aceea zic: să ferească Dumnezeu țara aceasta, și mai ales majoritatea conservatoare, să înfăptuiască toate ideile lui C. A. Rosetti! Aceasta ar fi revoluțiunea permanentă și nimicirea țărei!

Dar în definitiv ce a fost: o lege pentru impozitul țuicei, care s-a discutat în Parlamentul român, s-a votat și s-a promulgat, începe a se aplica. Și se aplică ce?

S-au luat deja bani de la cineva? S-au luat instrumentele țăranilor? Nu. Se făceau numai măsurări prealabile de agenții fiscali pentru a ajunge mai târziu la însăși perceperea taxelor și la deplina executare a legii. Și asupra acestor măsuri prealabile se și răscoală țăranii și d. Panu-i legitimează?

Dar în ce țară trăim? Suntem noi într-un stat absolutist ca unele state vecine? Nu suntem în regim parlamentar? Nu avem libertatea discuțiunii, libertatea presei, libertatea întrunirilor? I se încătușează cuiva vorba în această țară, în acest Parlament? Nu pot veni deputații să ceară reforma cutărui articol, dacă este rău, îndreptarea legii în această parte sau alta?

Legitimați o răscoală pentru a îndrepta o lege? Aceasta nu se poate! Țăranul răzvrătit trebuie readus la respectul legii, indiferent dacă legea va trebui să fie amendată de D-voastre ori nu. Suntem o țară legală, și este de datoria oricărui guvern să facă să se respecte legea.

Atât aveam de răspuns dlui Panu, și acum vin la obiectul propriu al interpelării dlui Pallade. La întrebarea D-voastre, onorabile d.e Pallade, dacă, presupunând că în această necesară reprimare s-ar fi comis veri-un abuz, veri-o infracțiune, guvernul înțelege să acopere pe funcționarii vinovați? Răspund: *nu*.

Dacă s-au comis infracțiuni la lege, vrea guvernul ca autorii să fie pedepsiți? Răspund: *da*, și nechibzuit ar fi guvernul care ar lua asupra sa răspundere pentru fapte delictuoase, cari nu-l privesc. Însă asupra măsurei răspunderii, și asupra constatării în fapt, cine este și până unde este cineva vinovat, suntem de altă părere. Și aci trebuie să cercetăm întâi faptele, pe temeiul actelor și mărturiilor.

Onor. d. Pallade a cerut actele de la guvern, dar cu următoarea rezervă:

„Cer dlor miniștri să-mi comunice raporturile de serviciu ce au primit de la subalternii d-lor, întru cât nu sunt de natură confidențială".

Eu am primit un raport confidențial de la d. procuror al Tribunalului Râmnicu-Sărat (veți vedea îndată, de ce este confidențial), și de aceea nu m-am crezut dator să-l comunic dlui Pallade, precum nici nu-l cerea D-sa. Dar după întinderea ce a luat discuțiunea astăzi, îl voi comunica D-sale și Camerei în întregul său.

Raportul procurorului este confidențial, în urma invitării mele exprese, fiindcă în deprinderile țării noastre este, ca uneori să se teamă procurorul de administrațiune. Nu afirm aceasta anume despre procurorul de la Râmnicu Sărat; vorbesc în genere, că între justiție și administrațiune nu este totdeauna armonie la noi și că trebuie adeseori să iei oarecari precauțiuni pentru a afla adevărul.

Procurorul, care este acum la Râmnicu-Sărat, nu l am numit eu. E de mai mult timp în magistratură, a avut parte să vază tot felul de guverne și liberale și conservatoare.

Când am aflat cele ce ați povestit d-voastră în clubul liberal, și am citit ce s-a scris în *Voința Națională*, am telegrafiat procurorului să-mi raporteze exact tot adevărul. Dar m-am trezit că d. procuror vine personal la Ministerul Justiției ca să-mi spună verbal ce s-a petrecut.

N-am stat de vorbă cu D-sa nici 5 secunde, numai timpul ca să-i spun următoarele cuvinte: să-mi raportezi *în scris* și confidențial tot adevărul, fără a ocoli nimic și pe nimeni; eu îți garantez, cât voi fi ministru, că din adevărul spus nu ți se va întâmpla nici o jignire.

În discursul, de altminteri, așa de negru al dlui Pallade, printre cuvintele D-sale amare era, totuși, o parte mai trandafirie, era ocrotirea pe care o acorda D-sa procurorului de la Râmnicu-Sărat. Și în ceea ce a vorbit d. Pallade la clubul liberal, și s-a reprodus în *Voința Națională* se vede provocarea D-sale la ceea ce i-a spus procurorul, afirmarea d-sale că procurorul a fost indignat de cele întâmplate și că ar fi promis că va raporta tot. Iată un element pe care și d-voastră v-ați întemeiat și pe care mă întemeiez și eu.

D. G. D. Pallade: Eu nu știu dacă v-a spus tot.

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Nu știți dacă mi-a spus mie tot? Veți vedea îndată ce mi a spus, deocamdată știu eu că d-voastră v-ați provocat la el ca la o autoritate și aceasta-mi este destul.

Vedeți, onorabile dle Pallade, am fost și eu multă vreme în opoziție și am toată simpatia pentru vorbitorii opoziției, parcă sunt mai acasă pe acea bancă decât pe banca ministerială.

Pricepem noi felul vorbirii în opoziție. Când d-ta, ca membru de opoziție, te întemeiezi de mai nainte pe ceea ce

spune un procuror și când, apoi, spusele acestui procuror se arată a fi în contra d-tale, nu poți să mai zici: „acum nu mă mai întemeiez pe procuror" (*aplauze*), ci d-ta rămâi țintuit pe raportul procurorului. (*Aplauze.*)

Am cel puțin speranță, am încrederea în lealitatea onorabilului nostru adversar, a dlui Pallade, că acestui procuror nu i se va întâmpla nimic când vor veni liberalii la putere. (*Aplauze, ilaritate.*)

Iată acum raportul dlui N. Sărățeanu, procuror al Tribunalului Râmnicu-Sărat – poartă data de 9 noiembrie 1900, – e scris cam rău caligraficește, dar e scris bine ca spirit:

„În dimineața zilei de 27 octombrie, d. prefect Alexandrescu ne-a înștiințat verbal că locuitorii comunei Bordești s-au revoltat, au alungat controlorii, cari erau duși în acea comună spre a aplica legea țuicei, au tăiat și liniile telefonice!..."

Ei, dlor, nu știu cum rămâne cu teoria dlui Panu despre America, și despre începutul libertăților cu răscoalele în contra impozitelor. Dar la noi în țară când se taie telefonul și se alungă controlorul fiscal, care vine să aplice o lege, o asemenea mișcare trebuie numaidecât reprimată dacă mai poate fi vorba de autoritate a statului și că „*d. general Comăneanu* fiind înștiințat și D-sa, a și trimes trupa de infanterie și cavalerie a ocupa satul".

D. Pallade zice că nu fusese răscoală și că degeaba s-au dus trupele.

Să ergotăm asupra cuvintelor? Era răscoală ori nu? Alungarea controlorului fiscal și tăierea liniilor telefonice, cum să o numim? Petrecere? Și ce face un prefect, ce face un general, ce face un procuror și un judecător de instrucție în asemenea caz?

Și oare era primul caz? Se întâmplase cazuri și s-au sfârșit cu împușcare de oameni. Așa s-au adunat țăranii și în județul Buzău, a încercat prefectul de acolo să-i convingă, a

parlamentat cu ei 4 sau 5 ceasuri (după părerea noastră a parlamentat prea mult) tot de teamă să nu ajungă la intervenirea armatei. Instigatorii interesați la aceste turburări spuseseră oamenilor că soldații nu au să tragă în ei. Rezultatul a fost că țăranii au început să atace ei armata, și atunci a fost silită armata să tragă, și s-a întâmplat moarte de om.

Cu asemenea precedente și sub asemenea impresii s-a dus generalul Comăneanu la Bordești. Și acum să urmăm mai departe cu citirea raportului:

„Imediat sesizând pe domnul jude-instructor am pornit la fața locului, și pe drum ne-am întâlnit cu d. prefect și d. general, cu cari continuând călătoria, am ajuns aproape în acelaș timp în comuna revoltată. Aci am găsit satul în cea mai mare liniște, ocupat de armată sub conducerea dlui colonel Caramlâu; iar în fața primăriei, vreo 11 locuitori arestați, ca șefi ai răscoalei."

Vasăzică, după răscoala din ziua precedentă, cu alungarea controlorilor și tăierea liniilor telefonice, colonelul Caramlâu arestase pe instigatori și-i ținea arestați la primărie și de aceea era liniște.

Măsurătoarea nu se făcuse încă; erau măsuri preventive. De acum înainte aveau să intre din nou controlorii acolo și să facă acea măsurătoare prealabilă.

„Noi cu d-nu jude-instructor am intrat în primărie, și imediat după noi, a venit și d. prefect. D. judecător de instrucție a început a cerceta pe notar despre chipul cum s-a petrecut faptul, și pe când erau în cercetare, deodată auzim afară zgomot; uitându-ne pe fereastră, am văzut cum doi soldați băteau cu curele (trăgători) un locuitor trântit jos."

Felul de bătaie cum l-ați spus d-voastră, dle Pallate, îl constată și procurorul, apoi continuă.

„Pentru respectul datorit autorității militare, am invitat pe d. general în primărie, și *cu toții* i am atras atenția asupra faptelor ce

se petreceau. D-sa ne-a declarat că din ordinul d-sale se fac acestea, și își asumă răspunderea, întrucât voiește ca prin acestea să dea exemplu și să pună capăt revoltei. Am explicat dlui general că aceste procedeuri nu sunt legale, și că noi suntem responsabilii, în urma căror explicații d. general a revenit asupra dispozițiunilor luate de D-sa, bătaia încetând imediat".

Cine sunt acești „cu toții" de la începutul aliniatului? El, firește, procurorul și judecătorul de instrucție. Dar fiindcă ne-a spus mai nainte că și prefectul intrase în primărie cu ei și acum ei „cu toții" fac aceste observări generalului, trebuie să conchid că și prefectul, ca și judecătorul și cu procurorul, atrăgea atențiunea generalului asupra acestui punct. Prin urmare, conivența pretinsă de d-voastră, a prefectului cu generalul, nu mi se pare dovedită.

D. G. D. Pallade: Cer cuvântul!

Voci: Sunt 6 ore.

D. președinte: Sunt dator să consult Camera dacă acordă prelungirea ședinței!

– Se pune la vot prelungirea ședinței și se primește.

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Urmez dar cu citirea raportului:

„După vreo 2 ore d. prefect și d. general au plecat la cătunul Gura-Caliței, din comuna Lacu lui Baban, unde locuitorii de asemenea erau răsculați, fiind deja trimisă acolo armată spre a ocupa satul. Noi, împreună cu d. jude-instructor, am rămas în Bordești, unde D-sa, continuând ancheta, a dovedit că din cei 11 arestați numai trei erau vinovați și anume: Constantin Năstase, Constantin al Babei și Răducan Enuță, contra cărora am și deschis acțiune publică, iar pe ceilalți i-am pus imediat în libertate. În afară de cei trei de mai sus, s-au mai găsit culpabili încă: Vasile Costandache, Dinuță Rezescu și Vasile Stoian, cari pentr-un moment erau dispăruți din comună.

În ziua de 28 octombrie ancheta fiind terminată acolo, ne-am reîntors la Râmnic. D. prefect și d. general s-au reîntors la 29, odată cu armata, cari au adus arestați 21 locuitori, bănuiți a fi instigatori. Pe aceștia cercetându-i și negăsindu-i culpabili, i-am pus imediat în libertate. Oamenii nu mi s-au plâns să fi fost maltratați, așa încât nu știu dacă la Gura-Caliței țăranii au fost bătuți, și dacă femeile lor au fost pângărite, neprimind de la nimeni vreo reclamație în acest sens".

Înainte de a termina raportul, mă opresc puțin aici.

Vedeți, dle Pallade, e foarte frumoasă și de noi totdauna respectată este libertatea presei, și că merg ziariștii să facă ei anchete uneori; haide, treacă, meargă uneori. Dar ca să facă așa anchetă încât să meargă un reprezentant eminent al opoziției, cum e d. deputat Pallade, din casă în casă în satul Bordești și să întrebe pe femei ce li s-a întâmplat (ilaritate, aplauze), să fie însoțit de un medic și să-și dea aer de judecător de instrucție, când avem în țară aceste organe constituite ale ei: judecători de instrucție, procurori și în cazul de față un procuror inteligent și independent, care când i s-au adus 21 oameni arestați, de administrație, el de îndată i-a liberat, negăsindu-i vinovați, să veniți d-voastră, să dresați procese-verbale pentru *Voința Națională* și pentru *Clubul liberal*!

Și nici unul din D-voastre să nu zică țăranilor acestora: dați plângere la parchet, la autoritatea constituită, ci să vină numai să facă declarări prin ziare și discursuri la adunări, acestea pot fi din mijloacele repausatului C. A. Rosetti, mijloace revoluționare, dar nu sunt procedările unui om de ordine și nu sunt pentru țara românească. (*Aplauze.*)

Apoi dacă nu a venit nimeni să se plângă, după cum arată procurorul, ce pângărire și ce jefuire e aici? Și nu puteți întâmpina că țăranul de azi nu știe să se plângă.

Slavă Domnului, am lățit instrucția primară, după părerea mea, prea iute și prea mult. A venit d. Take Ionescu și a dat legii instrucției o întindere pe care eu nu i-aș fi dat-o și n-ar fi decât din teamă budgetară; ați mai întins-o și D-voastre, liberalii.

S-au produs și mișcări socialiste în sate. Învățătorii sunt mulți socialiști, și aud că sunt și unii preoți de prin sate.

Vasăzică, nimeni nu poate zice că în țara aceasta nu sunt solicitați și deșteptați și uneori chiar excitați țăranii, și totuși nu s-a găsit nimeni din opoziția liberală să spună țăranilor din Bordești și Gura Caliței următorul lucru cuminte: dacă ți s-a întâmplat ceva în casa ta, dacă ți s-a pângărit familia, dacă ți s-a jefuit averea, dă o plângere procurorului și judecătorului de instrucție.

Dar ce: suntem noi țară sălbatică? Nu mai avem justiția în stat? Suntem o țară dezorganizată, încât să vină d. Pallade în numele ziariștilor să facă anchete corecționale?

D. G. D. Pallade: Cer cuvântul în cestiune personală. (*Zgomot.*)

D. C. Rădulescu: Când mă maltrata pe mine pe piața Bucureștiului, d-ta râdeai. Eu, dle Pallade, nu mă pot potrivi cu d-ta la gură; dar suntem egali la centură și o să-ți răspund odată. (*Mare ilaritate.*)

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Când a fost la Bordești persoană autorizată de lege, când a fost acolo magistratul care își îndeplinește datoria sa de magistrat, și îmi spune: „nu s-a plâns nimeni, n-a fost nici o reclamațiune", atunci cred cele ce îmi spune un magistrat corect și nu cred cele ce îmi spuneți d-voastră în procesele-verbale ale *Voinței Naționale*. (*Aplauze.*)

Și acum să terminăm citirea raportului:

„D. jude-instructor, pe cei cari noi i-am găsit vinovați de răzvrătire deschizând în contra lor acțiune publică, i-a cercetat dacă au fost bătuți și numai trei din ei au declarat că au fost bătuți de soldați, dar n-au nici o pretenție și nu înțeleg a cere darea în judecată a unei persoane"

Cât pentru represiunea turburărilor de prin sate, sunt acțiuni de guvernământ, oricât de regretabile ar fi ele, cari sunt necesare, pentru că altfel nu mai este ordine în stat. Dar în ceea ce privește îndeosebi bătăile din Râmnicu-Sărat, ne vom explica îndată și Camera va decide.

„Nu au nici o pretenție țăranii și nu înțeleg a cere darea în judecată a nici unei persoane".

Știți pentru ce i-a întrebat judecătorul de instrucție așa și pentru ce raportează procurorul că țăranii bătuți nu vor să reclame? În materie ordinară de bătăi, dacă nu e plângere, sau dacă se împacă împricinații, nu e loc pentru acțiunea publică. Aceasta firește nu acoperă răspunderile generalului, sau prefectului, cari sunt de alt ordin, dar caracterizează totuși simțimântul țăranilor în cestie.

Apoi continuă raportul:

„În urma cărora d. judecător i-a supus „pe toți examinărei dlui medic-primar V. Negoescu, care a declarat că la cei trei inculpați, cari se plâng că ar fi fost bătuți, a constatat: 1) la Costache al Babei urma unei echimoze etc., 2) la C. Năstase idem, 3) la R. Enuță idem? Apoi adaogă pentru toți trei că aceste leziuni nu prezintă nici o gravitate și n-au putut cauza nici o incapacitate de lucru".

Facem și noi, precum vedeți, câte o mică cercetare și nu o lăsăm numai asupra presei și asupra opoziției; căutăm și noi să aflăm adevărul. Judecătorul de instrucție cu medicul au cercetat și medicul conchide: – Nu o fi fost și acesta infectat de guvernamentalism. – „Au fost bătuți cei trei oameni, dar fără gravitate, fără să li se fi cauzat vreo incapacitate de lucru", adică n-au fost „orori", cum zicea d. Pallade, nici „torturi", sau schingiuiri după vechea vorbă românească. Au fost bătăi cu cureaua, da, bătăi. *Tortura* este altceva: ouă fierte, fier roșu, spânzurătoare la copaci. (*Aplauze.*)

D. C. Rădulescu: Ca la Mărășești

D. T. Maiorescu, ministru de justiție. Aceste sunt în adevăr torturi din istoria nostră contimporană. S-ar zice că sunt mai curând „torturi", când vin bătăușii deghizați în cetățeni indignați și sparg capetele gazetarilor. (*Aplauze.*)

Dar acum? Că s-a dus țăranii și au fost bătuți cu curele, e foarte rău, dar a vorbi de *torturi* cred că este o exagerație, când au fost leziuni cari nu au produs nici o incapacitate de lucru

D. I.I.C. Brătianu: Un fel de gimnastică suedeză.

D. T. Maiorescu, ministru de justiție: Raportul procurorului se termină astfel:

„Am cercetat la spitalul județian dacă nu cumva a fost acolo internat vreun locuitor maltratat din Gura-Calіței sau Bordești și ni s-a comunicat că nu există absolut nici unul.

Aceste am onoarea a vi le aduce la cunoștință ca răspuns telegramei D-voastre no. 17.093."

Procuror, *N. Sărățeanu*

Iată dar faptele constatate. Vasăzică, un general de armată, chemat ca să restabilească ordinea la o răzvrătire începută, recurge la mijlocul, după ce găsit pe instigatori, pe presupușii și arătații instigatori, pentru ca să prevină lățirea mișcării mai departe, ca înaintea mulțimei sătenilor adunați să ordone să bată pe țăranii instigatori.

Rău a făcut generalul? Foarte rău!

Este reprobabilă fapta sa? Da, este reprobabilă!

Ia cineva din guvern răspunderea prin aprobarea acestor fapte?

Nu; nu o ia nimeni. Toți miniștrii sunt de acord a vă spune: rău a făcut generalul! Și cel dântâi care a spus-o, a fost șeful său ierarhic, d. general Lahovari, ministru de răsboi. Și fiindcă după cum constată procurorul, nu era vorba de veri o conivență cu un civil, adică în cazul nostru cu prefectul, autoritatea competentă de a pune în mișcare acțiunea disciplinară în contra generalului nu era ministrul de justiție, ci era ministrul de răsboi, și ministrul de răsboi a și aplicat o măsură disciplinară

Iată răspunsul meu ca ministru de justiție la prima întrebare a onor. d. Pallade.

Dar d. Pallade dorește să afle ce fel de măsuri s-au luat contra dlui general Comăneanu.

Adică vrea să intre Camera în amănuntele măsurilor disciplinare ale armatei? Ce vă importă? Pentru relațiile politice ale D-voastre cu guvernul, Camera are declarațiunile guvernului că a găsit fapta generalului reprobabilă. Și acum odată ce este reprobată ce mai doriți să știți D-voastre? Gradul de pedeapsă? Să vă spun și aceasta. S-a dat generalului o mustrare oficială. Alții dintre noi erau de părere – discutam în consiliul de miniștri – să i se dea arest de câteva zile, d. Pallade e de părere să fie dat în judecată. Așa e, dle Pallade?

Va veni momentul când ne vom mai aduce aminte de această vorbă a D-voastre; momentul când veți fi d-voastră pe banca ministerială, adică d-voastră voiți să dăm numaidecât în judecată pe generalul Comăneanu. Noi n-am fost de această părere. Pentru ce? Pentru că generalul s-a justificat așa: *este ceva grav pentru conștiința mea de militar să mă văd în necesitatea de a trage cu pușca asupra țăranilor români! E grozav! Și fiindcă s-a întâmplat aceasta din nenorocire la Buzău, dacă văd că e răzvrătire și aici la Bordești și e posibil ca și aici să năvălească mulțimea asupra armatei, ce trebuie să fac eu cu armata? Formalități, trâmbite, declarațiuni și în definitiv ordin de a da foc? Este grozav pentru mine, ca militar, să trag în sânge de român!...*

Și atunci mi-am zis: *este un rău obicei, trist obicei, vechi,* dar nu este tocmai așa de vechi; eu am acasă la mine două mici tablouri de școală: unul cu o clasă luminoasă pentru timpul modern, celalt reprezentând vremea când a venit tatăl meu la 1837 la Craiova, cu înființarea gimnaziului și a găsit încă falanga în școală. Tabloul arată pe școlarii spânzurați în niște furci, cu tălpile deasupra, și învățătorul dându le bătaie la picioare. Aceasta era pe la 1837, 40, 45, poate și mai încoace

Rele obiceiuri, nu e vorbă, dar așa erau! Bătaia era ca un fel de tradițiune, din multe priviri condamnabilă. Suntem noi chemați aici, toți, ca să îndreptăm moravurile? Evident, și cu toate acestea nu vă puteți mișca prea mult că un general, chiar din cei mai omenoși, să-și fi zis în împrejurările grele în care se află *oare ce este mai bine pentru țărani? Ordinea eu trebuie să restabilesc: dacă răsvrătirea continuă, vine momentul de a trage cu pușca; să ordon mai bine o execuțiune brutală: bătaia înaintea tutulor; aceasta îi va potoli și se va evita cealaltă necesitate extremă.*

Se poate pricepe omenește un așa raționament din partea unui general în așa împrejurări? Poate fi aceasta o circumstanță atenuantă? Omului aceluia, când îi dau o dojană publică, când spui despre el ceea ce îi spunem noi în Parlament, îi aplici o serioasă pedeapsă; dar față de evidența lui bună-credință, ne oprim aici.

Și astfel, după vorbele opoziției s-a găsit un guvern așa de hain și așa de desprețuitor al drepturilor țăranilor, încât să fi zis dlui Comăneanu: ei, generale, să fii reprobat, să primești o dojană; dar în judecată nu te dau, și la arest nu te trimit.

Iată ce am făcut, dlor deputați, și acum, după ce v-am citit raportul procurorului întreg și v-am explicat și toate împrejurările în care s-a aplicat pedeapsa, cum s-a aplicat, cred că veți înțelege și veți aproba, ca oameni de inimă, măsura luată cu generalul Comăneanu, iar ca oameni politici, veți recunoaște că toată cestia nu merită atâta înflăcărare din partea opoziției. (*Aplauze prelungite.*)

128
TOT DESPRE RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI
(Ședința Camerei de la 25 noiembrie 1900)

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Dle președinte, dlor deputați, onor d. Pallade a făcut apel la experiența d-sale parlamentară, pe care a arătat-o ca de vreo 18 ani.

Eu, fiind mai bătrân decât D-sa, am o experiență parlamentară ceva mai îndelungată, cam de vreo 30 de ani. Din această experiență am câștigat, între altele, următoarea convingere; – controlați-o și D-voastre, o veți vedea constatată –: de câte ori după ce s-a făcut o interpelare întinsă, interpelatorul, care a vorbit *per longum, et latum* în dezvoltarea interpelării sale, mai face o cestiune personală, și vrea să reînceapă toată discuția, să știți că autorul nu a fost mulțumit cu rezultatul zilei, în care a interpelat. (*Aplauze.*)

Nemulțumirea sa se vede și din aceea că, sub pretextul unei cestiuni personale, vrea să reediteze și să amplifice vechiul discurs, care i se pare că n-a fost destul de tare, fiindcă s-a simțit bătut după răspuns.

Apoi cele ce ne-a vorbit astăzi d. Pallade au fost cestiune personală?

Este cunoscut și recunoscut d. președinte al acestei adunări – și aceasta este în lauda d-sale – pentru indulgența cu care interpretează regulamentul Camerei, când vorbește un

membru al opozițiunii. (*Aplauze.*) Nu cred că în veri un parlament strict s-ar fi putut permite ca sub cuvânt de cestiune personală, să se dezvolte 9/10 din discursul de astăzi, în care ați reeditat interpelarea de alaltăieri, și apoi mi-ați făcut mie cestiune personală, D-voastre mi-ați spus mie, ce trebuia cu să zic, și ce n-am zis, și ce n-am interpretat, cum aș fi trebuit să interpretez. Ce fel de cestiune personală a D-voastre este aceasta?

Și voiți să mă atrageți și pe mine spre aceeași lipsă de disciplină parlamentară, ca să reeditez încă o dată discuțiunea de alaltăieri?

Discuțiunea de alaltăieri, rămâne discuțiune închisă, și, prin urmare, mă voi mărgini, respectând cel puțin cu regulamentul Camerei, să răspund exclusiv numai la cestiunile personale ale D-voastre.

Erau două: ca cestiune personală, erați în drept să-mi adresați mie întrebarea: de ce v-am considerat – în ceea ce ați făcut la Bordești și Gura-Caliței – ca ziarist? Și erați asemenea în drept să întrebați pe d. ministru de răsboi: de ce v-a imputat d-voastră personal, că nu respectați îndestul armata!

Onorabile, dle Pallade, aveți D-voastre dreptul poate și datoria, ca să vă informați despre cele ce se petrec în țară ca deputat?

Da, și chiar numai ca simplu cetățean. Nici d-voastră nu v-a trecut prin cap, că v-aș putea eu tăgădui acest drept, sau că vi l-ar fi putut tăgădui orice om cu mintea sănătoasă. Desigur nu. Dar dacă v-ați dus acolo ca deputat, atunci așteptam ca rezultatul cercetării D-voastre să-l văd întâi în Cameră și pentru Cameră.

Însă, acest rezultat, l-am văzut mai întâi publicat în ziarul *Voința Națională*, cu 8 zile înaintea deschiderii Parlamentului și în acest ziar semnătura d-voastră am văzut-o însoțită de semnătura onor. d. D. I. Ghica. Ca ce? Ca deputat?

D. G. D. Pallade: Este alegător în colegiul I.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Și doctorul care v-a însoțit? Ca ce? Ca doctor adus de un deputat? Apoi vedeți, dle Pallade, eram în drept atunci, pentru că ați publicat în ziar și ați fost însoțit de cineva care nu era deputat și de un doctor, să considerăm lucrul ca o anchetă de ziar.

Dacă însă d-voastră ziceți că nu ați făcut ancheta ca ziarist, ci ca deputat, îmi pare rău că ați anticipat efectul prin gazetă; căci l-am fi gustat mai bine dacă veneați în Cameră să arătați pentru prima oară descoperirile d-voastră, iar nu să le dați în ziar, pentru că acum când vă apuc ca ziarist, d-voastră vă ascundeți sub mandatul de deputat.

Dar, onor. dle Pallade, ca deputat era o limită până unde acea cercetare se putea face de d-voastră, ca membru autorizat al unui corp constituit al statului.

A face cercetare însoțit de un medic care să constate un *visum et repertum* este o procedare cam curioasă.

Este un fel de delicatețǎ de a simți până unde puterea legislativă intră în cea judecătorească și cea executivă.

A merge un deputat, în situațiunea lui ca deputat, și a fi însoțit de un medic ca să facă constatări judecătorești și medicale, este o procedare care lasă de gândit, mai ales când vine de la un reprezentant al Partidului Liberal.

Pe mine m-a surprins, în vremea când erați la putere în 1896–97, modul cum a fost eliminat din mijlocul partidului, ministrul de interne de atunci, onor. d. Fleva. Dacă este chemat cineva care e chemat să facă cercetări administrative, este, desigur, ministrul de interne. (*Aplauze.*)

Când ministrul de interne a făcut cercetări la Spineni, l-ați dat afară. (*Aplauze prelungite.*)

Dați afară pe ministrul de interne... (*Întreruperi.*)

Onor. dle Pallade, ziceți că nu pentru aceasta. Trebuie să v-o admit; dar tot rămâne curios că cu această ocaziune a fost anume acuzat de gazetele d-voastră.

Și când aceasta este tradițiunea d-voastră, veniți d-voastră, ca deputat, să faceți cercetări, ca să aruncați impresiunea că noi nu am face cercetări, că am voi să ascundem adevărul. Aceasta nu este drept.

Iată răspunsul la prima cestiune personală.

La a doua: d. ministru de răsboi zicea, că este armata, că sunt capii armatei permanenți, pe când miniștrii sunt trecători; vă imputa d-voastră că ați atacat pe nedrept, ca puțin patriotic, prestigiul armatei în unul din capii ei. Da, – și scuzați-mă, – și în ce ați vorbit astăzi? Ca explicare era aceeași nuanță în contra căreia s-a ridicat, după mine cu drept cuvânt, colegul meu de la răsboi.

D-voastră, dle Pallade, ați spus și astăzi despre generalul Comăneanu: că este un fruct stricat și că este o buruiană rea, și că D-voastre voiți ca să aruncăm fructul stricat și să scoatem buruiana. Pentru prefect ziceați că voiți să-i scoateți măselele *(Râsete)*...

D. G. D. Pallade: Să vă convingeți că nu era stricată.

D. Titu Maiorescu, ministru de justiție: Dacă sunteți în stare să scoateți măsele, cred că prefectul vă va fi recunoscător, dacă măselele-i erau stricate. *(Râsete.)*

Adeseori ar fi dorit țara ca ceea ce spun liberalii noștri în opoziție, să o facă la guvern; mi-e teamă însă că buruienile pe cari voiți să le stârpiți când sunteți în opozițiune, le cam cultivați când sunteți la guvern. Multe din buruienile de cari vă plângeți acuma și de cari cu drept se plânge și țara, sunt rezultatul culturii D-voastre, pe când erați la guvern. (*Aplauze.*)

Ia să discutăm însă, fără oratorie, modul d-voastră de a ataca un ofițer în funcțiunea lui. Pe ce vă întemeiați d-voastră ca să-l numiți fruct stricat, buruiană? Ce cereți d-voastră? O cercetare judecătorească și pronunțați deja o condamnare fără a aștepta judecata? Este atributul deputatului să condamne astfel pe un înalt militar aci în Parlament și înaintea țărei? (*Aplauze.*) Îți este permis d-tale să ți bați joc aci înaintea țărei de un înalt funcționar civil, ca acel prefect? Dar ce vă mai trebuie D-voastre cercetare, când la D-voastre condamnarea este de mai nainte rostită? Dacă cercetare vă este scopul, atunci să așteptați rezultatul cercetării, și dacă totuși fără a aștepta judecata, D-voastre condamnați înaintea țărei pe un general, în mijlocul unui greu exercițiu al misiunei sale, vă mirați că vă răspunde ministrul de răsboi, că aceasta nu este operă de bun patriot și vă întreabă dacă sunteți omul de stat? (*Aplauze.*) Când sub libertatea cuvântului, care este întreagă în Parlament și pe care v-o respectă un președinte conservator mai mult decât am văzut-o uneori respectată de Camera liberală, d-voastră, fost ministru și viitor ministru, vă permiteți să calificați pe un general al armatei române de fruct stricat și să vorbiți de măselele prefectului, această batjocură se poate zice că nu este patriotică. (*Aplauze prelungite.*)

129

DEZBATERI LA PROIECTUL DE LEGE PRIVIND INAMOVIBILITATEA ÎN MAGISTRATURĂ

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Dlor deputați, vă mărturisesc că aș fi dorit să aud pe onor. d. Pallade, care era cei dântâi chemat...

D. G. D. Pallade: Am cerut cuvântul și sunt gata să vorbesc.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Decât, după proporțiunile ce a luat discuțiunea deja până acum, cred că este mai folositor să vorbească cineva de pe banca ministerială în acest moment, rămânând să decideți D-voastre până unde să se întindă discuțiunea.

Mi s-a părut, de altminteri, că onor. d. Rășcanu, care a început atacul în contra proiectului nostru de lege, fără a avea autoritatea dlui. Pallade, a fost totuși aprigul apărător al legei guvernului liberal de la 1896.

În toate discuțiunile unui parlament este o parte interesantă care merită să fie urmărită îndeosebi: este metoda oratorilor, felul lor de a susține sau de a combate.

Și în această privință constatați un lucru: când nu are cineva dreptate și nu găsește argumente, denaturează înțelesul unor cuvinte și dă altor cuvinte o aplicare peste întinderea lor obișnuită. Și această denaturare a înțelesului cuvintelor și

această aplicare a lor peste limitele admise, a făcut-o într-un mod strălucit onor. d. Panu.

Zicea d. Panu *à-propos* de legea aceasta: că nu este lucru conservator când venim noi să agităm o situație deja așezată și să redeșteptăm ura în magistrați sau între partide.

Când vine d. Stătescu la 1896 și dă afară trei magistrați inamovibili, aceasta merge, după d. Panu. Dar când venim noi acum și, fără a da afară pe nimeni, restabilim pe acei magistrați, aceasta se numește „ură" la d. Panu? (*Aplauze.*)

Iată ce înseamnă a denatura limba românească și a o învârti în contra a ceea ce vrea să zică!

Nu este exact, nu este operă de răzvrătire, ci este operă de împăcare. Ar fi fost operă de răzvrătire dacă am fi voit să dăm afară pe cei numiți la 1896 de d. Stătescu. (*Aplauze.*) Căci altfel ce mai înseamnă limba românească? Este a ne bate joc de ea. (D. Panu întrerupe.) Toate întreruperile d-voastră îmi sunt prețioase; numai vă rog să le spuneți mai tare ca să le pot auzi, și apoi vă voi răspunde...

D. G. Panu: Fiți sigur că nu aceasta are să mă intimideze pe mine; nu are să mă intimideze amenințarea d-voastră.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Amenințarea mea? Ce fel de amenințare? Iacă o nouă răstălmăcire și denaturare a cuvintelor românești! (*Aplauze.*)

Vine d-sa și mă acuză că sunt anarhic și răzvrătitor, și când mă apăr și explic, pentru ce, din contră, proiectul de lege este o operă de reparare, zice că-l amenint. Trebuie să vă lipsească argumentele, fiindcă învârtiți vorbele. (*Aplauze.*)

Dar acum să venim la însuși proiectul de lege, și fiindcă este un inconvenient când într-o adunare politică se află prea mulți jurisconsulți, să începem și aici prin a înlătura învârtirea vorbelor și jocurilor de cuvinte.

S-a zis că *principiul* s-a violat, fiindcă proiectul meu de lege admite incompatibilitățile noi introduse la 1896, pe când proiectul delegaților menține numai pe cele de la 1890, și astfel

s-au pus, atât onor. d. Panu, cât și onor. d. Rășcanu, să apere *principiul*. Principiu? Care principiu? Ca adică oprirea de a funcționa la aceeași instanță să meargă, ca la 1890, până la al treilea grad, sau să meargă, ca la 1896, până la al patrulea grad, și să se întindă și asupra a doi cumnați?

Acesta ar fi așa-numitul principiu? Este batjocură de cuvinte! Cumnăția un principiu! Principiul, în materie este unul singur: asigurarea nepărtinirei magistratului; de aici se pot apoi încerca multe *mijloace* pentru realizare; între acestea este și incompatibilitatea pentru rudenie. Până unde să fie oprită rudenia; până unde să fie oprită sau primită încuscrirea; acestea sunt simple cestii de oportunitate.

Ca toate cestiile secundare, ele pot fi rezolvate în diferite moduri, fără a se atinge întru nimic cestia de principiu.

Va cere legiuitorul să fie poprirea până la al patrulea, fie și până la al cincilea sau al șaselea grad, poate să se admită și așa, numai să fie realizabil.

A venit, din contră, legea de la 1890 și a zis: numai trei grade să fie și doi cumnați să poată exista la aceeași Curte; s-a putut primi legea și așa, și nu s-a găsit nimeni în țară care să fi fost bănuitor anume din această cauză.

Și dacă este vorba să coborâm cestiunea la o cestiune personală, cum o fac adversarii noștri, și să cităm nume, a fost cândva în țara aceasta vreo bănuială serioasă în privința nepărtinirii judecății dlor Gianni și Prodan, fiindcă soțiile d-lor sunt surori? Sau îi era teamă dlui Stănescu că d. Gianni va influența prea tare pe d. Prodan în judecata sa? Așa încât dreptatea nepărtinitoare să fie compromisă? Cred că nu a fost în gândul nimănui, dar, în orice caz, poate să vină o majoritate, ca cea de astăzi, și să zică: nu este în gândul nostru, nu trebuie să ne temem.

Prin urmare, aceasta nu este deloc o cestiune de principiu și o cestiune de simplă aplicare. Și astfel contrazicerea, în care voiesc să mă pună pe mine onor. d. Rășcanu, dispare imediat. Pentru valoarea proiectului de lege, așa cum vi-l prezintă comitetul delegaților, este indiferent dacă se află în contrazicere cu ceea ce zisesem eu, la 1896, în Senat. Dar din întâmplare contrazicerea nu este exactă. Eu am declarat în Senat, am aci discursul meu de la 1896; prevăzusem argumetnul acesta al D-voastre: că reforma ce o introduce d. ministru al justiției de atunci este mică și neînsemnată.

Îmi pare rău, ziceam, că vine cu o reformă, că n-are multă importanță nici așa, nici așa: ori că întindeți oprirea la patru grade de rudenie, ori că o mențineți la trei; dar dacă voiți să opriți până la patru grade, foarte bine pentru viitor; dar să nu încercați cu ocaziunea aceasta știrbirea inamovibilității prin o aplicare retroactivă. Aici era toată importanța cestiei.

Și astăzi, când am venit cu legea de față, am voit mai întâi să rectific ceea ce mi-a părut greșit în legea de la 1896, și al doilea, să îndeplinesc un angajament de onoare al Partidului Conservator. (*Aplauze.*)

Toate celelalte amănunte, aduse cu atâta zel în discuție, n-au importanță. Că am zis eu că oprirea până la al patrulea grad e admisibilă, că a zis d. raportor, din contră, că e discutabilă, aceasta nu atinge întru nimic existența legii, și în zadar se încearcă d. Panu să justifice combaterea legii prin asemenea neînsemnate diferențieri.

Dlor, când a venit legea de la 1896 în dezbaterea Senatului, Senatul liberal de atunci cuprindea numai doi membri ai opozițiunii; eu fusesem ales din partea unui colegiu independent, cum este colegiul universitar, și mai era un coleg care se strecurase. În această neînsemnată minoritate, eram totuși atunci glasul opozițiunei și trebuia să iau o atitudine față cu această lege. Atunci, în înțelegere cu amicii mei mai de aproape, am făcut, în Senat, declararea că noi găsim retroactivitatea legii funestă și că la prima ocazie o vom revoca.

Această declarare a junimiștilor a fost confirmată și susținută de partea cealaltă a conservatorilor prin organul lor *Timpul*.

În mai multe articole de fond ale *Timpului* (și după cât am aflat astăzi la redacția acestui ziar nu este scris de Alexandru Lahovari) s-a luat același angajament în numele partidului. Între altele, vă citez din *Timpul* de la 12 aprilie 1896:

„Primul lucru, pe care-l vom face când vom veni la putere, va fi să reintegrăm pe (magistrații eliminați). Nădăjduim însă că M.S. Regele nu va lăsa să se zădărnicească prin căi piezișe și perfide inamovibilitatea magistraturii".

Pe atunci nu era încă promulgată legea.

Ce face un partid conservator după aceste cuvinte când vine la guvern? De ce nu a făcut reparațiunea onor d. Dissescu; aceasta nu mă privește...

D. C. G. Dissescu: Cer cuvântul.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Că avea alte cestiuni mai importante de regulat, aceasta-l privește pe d-sa; și în privința valorii activității dlui Dissescu sunt de acord cu ceea ce a zis d. Panu.

Dar când vine cineva, care fusese la 1896 purtătorul glasului opozițiunei în Senat, cum sunt eu, și fiind la guvern în 1900, crede de datoria sa de a se ține de cuvânt în numele unui partid întreg (aplauze), atunci nu primesc sfatul dlui Panu de a lăsa la o parte făgăduiala din opozițiune.

Onor. dle Panu, aceasta ar fi iarăși o răstălmăcire de vorbă românească. Este onoarea Partidului Conservator de a face la guvern ceea ce spune în opoziție. (*Aplauze.*) Aceasta, mai ales, trebuie să o facem noi, partid conservator, în deferență de Partidul Liberal, a cărui istorie recentă este plină de exemplele cele mai revoltătoare ale unor angajamente luate în opoziție asupra cestiunilor celor mai vitale și apoi răstălmăcite la guvern. (*Aplauze.*) Mi-ar fi fost rușine să stau pe această bancă fără ca să îndeplinesc cuvântul pe care l-am dat în numele partidului. (*Aplauze.*) Și pentru aceasta vine

un „asimilat" și mă atacă, cum o face d. Panu. Îmi pare foarte rău pentru d-sa.

Dar nu numai fiindcă am luat noi angajamentul de a revoca legea de la 1896 trebuie să o revocăm acum, ci, în prima linie, fiindcă acea lege este rea. Pe la 1896 vor fi fost și d-nii Răscanu și Panu de această părere; astăzi învârtesc argumentele și găsesc legea bună. Sunt stofe moderne, mai ales de când cu anilina, a căror culoare se numește *changeant*. Când crezi că e roșie, te trezești că e verde, și când o iei drept verde, se face galbenă.

Cu argumente de felul acesta vine astăzi d. Panu și d. Răscanu și ne spune că legea dlui Stătescu, pentru că este o lege de organizare, este de ordine publică, și, prin urmare, retroactivă, și, prin urmare, bună.

Ei, și dacă este de ordine publică?

Dacă este de ordine publică, să se aplice la toți pe viitor, firește. Dar că ar trebui numaidecât să se aplice și la cei din trecut, aceasta este fals, este o erezie. Se *poate* aplica în unele cazuri, dar nu *trebuie* să se aplice în toate cazurile.

Exemple o sută.

Pentru a fi cineva astăzi ajutor la judecătoria de ocol, trebuie să fie licențiat în drept, și această condiție de admisibilitate este asemenea de ordine publică.

Dar ce facem cu magistrații pe care i-am găsit din trecut în acea funcție și care nu sunt licențiați? Îi dăm afară din ordinea publică? Nu; îi mai lăsăm, dacă sunt de altminteri pricepuți și cinstiți. Pentru ce? Pentru că toate adevăratele îndreptări din lume nu se fac în mod anarhic, revoluționar și răsturnător, ci se fac mai încet, prin o evoluțiune treptată, și cu atât e mai bine-venit orice progres al unei societăți, cu cât se face cu mai puține zguduiri violente a stării anterioare.

Ai găsit că e bine, – și fericită a fost ideea dlui Dissescu, – să ceri licența în drept chiar de la portărei? Foarte bine, portăreii vor fi de acum înainte licențiați în drept. *De acum*

înainte: căci dacă faci altfel, dacă dai îndată afară pe toți portăreii care nu sunt licențiați, atunci ai paralizat, ai întrerupt toată activitatea din trecut, fără tranziție pregătită pentru viitor.

Dacă aceasta este evident chiar în asemenea exemple, cu cât va fi mai mult în magistratura inamovibilă.

Este cineva numit magistrat inamovibil în condițiunile legei care era în vigoare în momentul numirei.

Cu alte cuvinte, statul român i-a spus acelui magistrat: câtă vreme vei trăi, până la limita de vârstă pusă în lege, dacă nu vei fi comis veri-una din infracțiunile prevăzute în lege, nici puterea executivă, nici cea legislativă nu se va atinge de tine; tu ai să judeci fără teamă, fără de părtinire; în aceasta stă garanția independenței tale ca judecător.

Și după ce a fost cineva numit în așa condițiuni, și a fost de exemplu adus de dincolo de Milcov, instalat la Curtea de Casație în Capitală, pus în situație să-și facă toată alcătuirea sa aci, să-și lase moșia de dincolo, să-și clădească o casă în București, tocmai pentru a dovedi și prin asemenea împrejurări externe că este un magistrat așezat aici pe temeiul inamovibilității și după ce a funcționat așa timp de opt ani de zile, vine după opt ani un ministru de justiție și un Parlament liberal cu faimosul principiu: că e de ordine publică organizarea judecătorească, și zice: A! Acum găsesc că era o meteahnă când ai fost numit; nu era în legea de atunci; dar o introduc eu acum în lege; tu, adică, erai cumnat de opt ani, de când te-am numit, cu un alt membru de la Casație. Atunci nu era oprit să fii cumnat, dar acum opresc eu, fiindcă așa cere organizarea judecătorească și ordinea publică și de aceea te dau afară. Ce fel de inamovibilitate mai poate să fie aceasta? Aceasta ar fi legea bună și juridică după lauda dlor Panu și Rășcanu?

Dacă am vrea să facem și noi partizanerie politică la Curtea de Casație, ceea ce nu este în gândul nostru, ne-am deschide

foarte ușor câteva locuri la Curtea de Casație după analogia procedării liberalilor de la 1896. Am zice, spre pildă:

Cea mai înaltă magistratură trebuie să aibă cunoștințele juridice cele mai mari ce se pot dobândi într-o Universitate. Fiindcă acum avem la Facultatea noastră de Drept doctoratul, ca și în Francia, dacă astăzi chiar portăreii trebuie să fie licențiați, este just ca cei mai înalți magistrați, cei de la Curtea de Casație, să fie toți doctori în drept, ca o garanție mai mare a cunoștințelor juridice, fiindcă la noi în țară alte examene de stat pentru admiterea în magistratură nu există. Aceasta ar fi, desigur, un progres în ceea ce privește cunoștințele teoretice la Curtea de Casație. Și atunci am introduce această nouă cerere ca o condiție de admisibilitate, precum legea din 1896 a introdus o condiție la incompatibilitate. Amândouă condițiile, fie pentru admisibilitate, fie pentru incompatibilitate, sunt de ordine publică, și astfel, după teoria liberală de la 1896, susținută astăzi de dnii Panu și Rășcanu, am putea legifera: toți membrii Curții de Casație trebuie să fie doctori în drept; cine nu este, e dat afară și înlocuit. Aceasta ar mai fi inamovibilitate? Aceasta ar fi a-și bate joc de inamovibilitate, aceasta ar însemna: sub pretext de ordine publică și alte vorbe mari a lovi în mod pieziș în esența inamovibilității și a independenței magistraturii. (*Aplauze.*)

Și aceasta n-am voit s-o facem noi și nu voim să o tolerăm de la alții, adică voim să reparăm.

Am reparat cum am putut prin proiectul de față, indicând, solicitând din nou atenția lumii asupra acestui fapt, dovedind într-o majoritate conservatoare o mai mare solicitudine decât a dovedit-o guvernul și majoritatea din 1896 pentru respectarea magistraturii.

În alte state ar fi fost, mai ales, de datoria Partidului Liberal să se îngrijească de independența magistraturii. Nu voi să vorbesc de vechea luptă a liberalismului în contra arbitrarului guvernamental, care la noi în țară, unde sistemul constituțional

nu este încă bine înrădăcinat, este adeseori încurajat de o majoritate parlamentară

Voi să vorbesc de datoria, mai ales, a Partidului Liberal de a scăpa principiul independenței și inamovibilității magistraților, cel puțin la Curtea de Casație, fiindcă aceasta, după Constituțiunea noastră, reprezintă a treia putere din stat, puterea judecătorească.

Dacă Partidul Liberal în 1896 a venit cu legea aceasta, a cauzat o surprindere pentru toți oamenii politici, cugetători, fiindcă îndeosebi pentru Curtea de Casație s-ar fi cuvenit Partidului Liberal să-i atribuie inamovibilitatea constituțională, care, prin urmare, sub nici un fel de pretext, nu se putea atinge prin o lege ordinară, ci numai prin o Constituantă.

Deși recunosc că este controversă asupra acestui punct, un om de stat liberal se cuvenea să o hotărască mai curând în partea independenței constituționale, decât în partea unei legi ordinare.

Ce e drept, Constituția din 1866, vorbind despre Curtea de Casație, zice numai: „Va fi o singură Curte de Casație". Era în adevăr mare discuție în Constituanta de la 1866: unii voiau să se pună principiul inamovibilității, alții ziceau că este subînțeles, alții voiau să nu fie pus pentru a-și răzbuna în contra unor membri ai Curții de Casație numiți de Cuza-Vodă. Dar în fapt nimeni nu s-a atins de membrii inamovibili de la Curtea de Casație, și a rămas dreptatea acelora care ziceau că principiul inamovibilității este subînțeles, deși s-a refuzat inserarea lui expresă în Constituție, căci dacă magistratura se numește a treia putere în stat și dacă se dă Curții de Casație dreptul de a judeca pe miniștri, ar fi o naivitate ca miniștri să poată da afară pe aceia cari au să-i judece.

Pe când Constituția este din 1866, Curtea de Casație inamovibilă era deja de la 1861, și Constituția, pomenind-o, a pomenit-o așa cum a găsit-o, adică inamovibilă.

Trebuie să fi fost foarte solemn momentul când a introdus Cuza Vodă Curtea de Casație.

Există încă Comisia Centrală la Focșani; dar știți cu ce zel lucra Cuza-Vodă pentru unitatea statului român, pe cât era în stare, cu slabele puteri și slabele mijloace ce le avea atunci (*Aplauze*)

Îndrăznește Cuza-Vodă să instituie o singură Curte de Casație în București, cu toate că erau încă 2 legislații pe atunci: codul Calimah dincolo, codul Caragia dincoace de Milcov, și alege anume ziua solemnă de 24 ianuarie, pentru a promulga la 1861 legea, al cărui articol zice:

„Înalta Curte de Casație și Justiție se înființează pentru întregul Stat al Principatelor-Unite, Moldova și Țara Românească."

În această lege pentru instituirea Curții de Casație inamovibilă, mai există un articol 81, care sună astfel:

„Curtea de Casație, la finele fiecărui an va comunica ministrului de justiție viciile sau neajunsurile ce va fi observat în cursul anului la legislațiunea existentă, supuind totdeodată și Domnului, printr-o deputațiune din sânul ei, relațiune motivată și deslușită, în care se vor însemna reformele ce experiența ar fi dovedit necesară a se introduce la vreo parte a legislațiunei."

Dar acest articol nu se pusese în aplicare, și în primii ani ai noii domnii de la 1866 erau atâtea schimbări politice cu ministerele efemere de câte 6 luni, încât nimeni nu se putea gândi la reforme mai temeinice în codicele noastre. De la 1871 încoace vine, în sfârșit, epoca ministerelor mai serioase, și ea începe cu ministerul conservator de 5 ani al lui Lascar Catargi, după care vine peste curând, în 24 iulie 1876, lungul minister, de aproape 12 ani, al lui Ioan Brătianu.

E interesant să observi cum s-au manifestat liberalii de la început în privința justiției.

Cea dântâi manifestare a fost instinctul de răzbunare în contra conservatorilor, fiindcă duraseră 5 ani la guvern, și astfel întâiul act al Partidului Liberal venit la putere, a fost darea în judecată a tutulor miniștrilor conservatori, vinovați și nevinovați: eu, Lascar Catargi, Mavrogheni, Alexandru Lahovari, generalul Florescu, Vasile Boerescu, dar și cei nevinovați ca d. Carp, care fusese de abia trei luni ministru, ca președintele actual al Adunării, d. Cantacuzino, ne-a acuzat pe toți – iertați-mi expresiunea familiară – cu toptanul, ne-a dat în judecată.

În fruntea celor 80 de deputați liberali, care au semnat darea în judecată a miniștrilor conservatori, era d. Eugeniu Stătescu; în această operă de ură D-sa era purtătorul glasului liberal. Ura este un puternic element de raliare în mișcările politice.

Sunt mulți oameni care nu se pot înțelege când este vorba de a lucra ceva pozitiv; dar când este vorba de a urî negativ, acolo îi veți găsi foarte strâns uniți și foarte numeroși. (*Aplauze.*)

Se născuse în Camera liberală de atunci greaua cestiune: ce atribuțiuni o să aibă comitetul de dare în judecată? Cei setoși de răzbunare au hotărât să-i dea atribuțiunile judecătorilor de instrucție și să pună la dispozițiunea acelui comitet al Camerei atât parchetul cât și poliția.

Față cu această hotărâre, chiar d. Pherekyde – fie zis spre onoarea lui, – pe atunci ministru de justiție, împreună cu Kogălniceanu și cu Manolache Kostaki, și a dat demisia și a intrat la justiție ca reprezentant al întregei idei de acuzare, d. Stătescu. Acest ministru de justiție al Partidului Liberal de la 1876 a reprezentat jacobinismul de a pune la dispoziția comitetului de dare în judecată aparatul judecătoresc și administrativ din țară.

Însă același d. Stătescu, fiind o eminentă capacitate, nu reprezenta în mod strălucit numai partea de răzbunare a

partidului de atunci; avea ca liberal și partea lui pozitivă, partea de idei, căci numai cu răzbunarea nu știu dacă ar fi dus-o departe la guvern. Ura poate fi bună în opoziție, la guvern nu folosește.

Avea, dar, d. Stătescu și partea pozitivă, avea și idealuri, în afară de jacobinul ordin dat procurorilor să se supună comitetului de acuzație al Camerei.

Partea pozitivă a fost următoarea: pentru prima și ultima dată, sub d. Stătescu, ca ministru de justiție în primul an al domniei liberale de 12 ani, în aurora ideilor liberale, s-a redeșteptat acel articol 81 al legii Curții de Casațiune; s-a făcut acea dare de seamă anuală și s-a prezentat înaintea Măriei Sale Domnului, la 27 ianuarie 1877, delegațiunea Curții de Casațiune, compusă atunci din primul președinte Crețescu, din Caligari, președinte de secțiune, și din alt președinte de secțiune, d. Constantin Schina, actualul prim-președinte.

Iată acum ce zice acea relațiune în privința chestiei pe care o discutăm astăzi, iată cum se exprimă Înalta noastră Curte în această unică ocazie, în care a fost chemată a se exprima asupra inamovibilității constituționale a membrilor săi:

„Prea Înălțate Doamne,

Să ne fie permis să aducem la cunoștința Măriei Voastre că cea mai însemnată lacună a legislațiunei noastre, în ceea ce privește magistratura, este lipsa inamovibilității judecătorilor de Curți și tribunale.

Sunt trecuți 18 ani, Prea Înălțate Doamne, de când Puterile cele mari ale Europei, cari, prin comisari speciali, studiaseră țara noastră sub raportul instituțiunilor, al culturii și al moravurilor, au înscris în Convențiunea de la 7 (19) august 1858, făcută la Paris, cele ce urmează:

«O lege va hotărî condițiunile de primire și de înaintare în magistratură, luând drept bază aplicarea progresivă a principiului inamovibilității.»

Concepute neapărat sub imperiul unor idei diferite, fruct al experienței și al circumstanțelor, cele două legi fundamentale posterioare, Statutul din 1864 și Constituțiunea din 1866, singurele

cari puteau să suprime sau să modifice această dispozițiune, au lăsat-o din contra în toată vigoarea sa.

Astfel, acest principiu constituțional al introducerii gradate în magistratura română a inamovibilității, se vede repetit și în legea organizației judecătorești la art. 103 din anul 1865.

Justiția, Prea Înălțate Doamne, este prima condițiune de viață a oricărei societăți, sau, cum s-a zis: *justitia est regnorum fundamentum*. Nu este justiție unde lipsește imparțialitatea, și cea mai reală garanție a imparțialității este independența magistraturii.

Astfel inamovibilitatea constituie un drept al națiunii, dar nu este considerat ca un privilegiu al individului.

Spre a garanta acest mare drept al inamovibilității, ea va trebui, deodată cu introducerea sa în lege, să fie bine și complet definită, și aceasta în interesul de a nu se lăsa loc *la incertitudini asupra pozițiunii magistraților*, pe cari nu pactul fundamental o va fi creat direct, precum a fost cu *Curtea de Casațiune, a cărei inamovibilitate, ca principiu constituțional, cade afară din cercul legilor organice ordinare.*"

Iată dar interpretarea Curții de Casație asupra controversei ce ne preocupă.

Și cine a fost ministrul de justiție prezent la această ședință solemnă?

Însuși d. Eugeniu Stătescu.

Dar o să răspundeți: da, așa credea Curtea de Casație; însă din faptul că d. Stătescu era față la această declarare solemnă a Înaltei Curți, nu rezultă că el împărtășea vederile Curții.

Ba cam rezultă. Ministrul a trebuit să cunoască de mai înainte acea relațiune, fiindcă s-a citit înaintea Domnitorului, în prezența sa, și nimic nu s-a manifestat din partea d-sale care să indice că nu împărtășește vederile Curții asupra acestui punct fundamental.

Adaog îndată un al doilea argument tras din acea declarare solemnă a Curții de Casație. Când același d. Stătescu a avut îndoială ca ministru al justiției de la 1896, dacă trebuia sau nu trebuia să înlăture pe d. Henri Catargi de la Curtea de Apel, și voi zice în treacăt: dacă l-a înlăturat de la Curtea de Apel, ca neregulat numit acolo, era de datoria sa să-l readucă președinte al tribunalului, fiindcă era inamovibil (Aplauze), când, zic, d. Stătescu a avut îndoială asupra interpertării, dacă anii serviți ca supleant comptează, la cine s-a adresat pentru lămuriri? La însăși Curtea de Apel, la acea Curte în care funcționa d. Catargi, și de unde vrea să-l scoată d. Stătescu. Si acea Curte de Apel a interpretat că nu trebuie să se numere anii de supleant, și atunci lipseau dlui Catargi trei zile. Ce făcea Curtea de Apel? Interpreta ca în general un text de lege? Nu are această cădere. Dar ea interpreta textul legii în privința unui caz individual, și această cădere o putea avea.

Apoi cestiunea Curții de Casație este aceeași.

După precedentul creat de d. Stătescu cu d. Henri Catargi la Curtea de Apel, Curtea de Casație era în drept să interpreteze în cazul individual al membrilor săi, dacă se pot îndepărta prin o lege ordinară, și ea a interpretat că nu se pot.

Dar onorabilul d. Stătescu, pentru a da afară pe d. Henri Catargi, s-a ținut de interpretarea Curții de Apel, însă, pentru a putea da afară pe d-nii Prodan și Populeanu, a nesocotit interpretarea Curții de Casație. Astfel D-sa, prin nefericita lege de la 1896, s-a pus și în contra propriului d-sale precedent și în contra principiilor Partidului Liberal, care, într-o controversă a politicii de stat, trebuie să fie totdeauna în favoarea independenței magistraturii și nu în defavoarea ei (*Aplauze.*)

De aceea am venit ca să reparăm greșeala de la 1896, și să o reparăm în onoarea ideilor constituționale în genere, în onoarea, îndeosebi, a independenței și siguranței magistraturii.

Acesta fiind punctul principal al noului proiect de lege, era absolut indiferent dacă se păstrau restricțiunile de la 1896 și se reintegrau numai magistrații, sau dacă reintegrându se magistrații se abrogau restricțiunile de la 1896. Eu am primit cu plăcere părerea comitetului delegaților.

Rămâne să răspund la o ultimă obiecțiune din cele aduse de dnii Panu și Rășcanu.

Art. 2 din proiect face numirea foștilor magistrați obligatorie la locurile vacante în viitor.

Vasăzică, voiți să legați mânile viitorului ministru de justiție, ne întreabă d. Panu. Camera să oblige puterea executivă la o numire? Aceasta este anarhie, parcă așa ziceați, dle Rășcanu?

D. N. Rășcanu: Am zis că este o lege personală care duce la anarhie, neavând Camera acest drept.

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Grozav lucru: anarchie! Dar d. Rășcanu uită că pe toate zilele se face această anarhie și nu se poate face altfel.

Vorba „anarchie" este aici iarăși un abuz de cuvinte, o învârtire a limbii.

Să vă dau exemple analoge: după legea instrucției publice se face un concurs sau se face un examen de capacitate înaintea unei comisiuni oarecare; se clasează candidații după rezultatul concursului sau examenului: întâiul, al doilea, al treilea etc., conform meritului. Legea dispune mai departe și leagă mâna ministrului în viitor. La locurile succesiv vacante se va numi întâiul de pe listă, apoi cel de al doilea, apoi cel de al treilea etc. Cine a văzut în aceasta că puterea legislativă a încălcat prerogativele puterii executive?

Alt exemplu: o Curte de Apel, ca instanță disciplinară, pronunță disponibilitatea pe timp nelimitat a unui magistrat. Legea adaugă: «Această hotărâre se va supune, prin ministrul de justiție, sancțiunii domnești". Poate ministrul de justiție să facă altfel? Nu poate; este legat și trebuie să supună decretul, pentru că așa a hotărât Suveranitatea națională sub formă de lege. Nici regele nu poate altfel. Dar nimeni până astăzi nu a văzut în aceasta o încălcare a puterii regale prin puterea judecătorească.

Numai d. Panu vrea să fie mai catolic decât Papa și să apere tocmai D-sa prerogativele M.S. Regelui. (*Aplauze*)

Din aceste puncte de vedere vă rog, dlor, ca o cestiune de onoare a majorității conservatoare, să votați acest proiect de lege. (Aplauze prelungite.)

130

CONTINUAREA DEZBATERILOR LA PROIECTUL DE LEGE PRIVIND INAMOVIBILITATEA ÎN MAGISTRATURĂ

(Ședința Camerei de la 9 decembrie 1900)

D. Titu Maiorescu, ministru al justiției: Dlor, voi fi foarte scurt, fiindcă după vorbirea celor cari m-au precedat, cestiunea este pe deplin luminată. D. ministru al cultelor a avut amabilitatea să mă apere contra unei observațiuni personale a dlui Pallade. Îi mulțumesc, dar nu primesc apărare.

Eu în asemenea cazuri nu mă apăr; sunt mai bătrân decât D-sa, și am sistemul meu de a procede în luptele vieții publice. Dacă mă atacă cineva personal, eu subliniez atacul, dar altfel nu răspund. (*Aplauze.*)

Mi s-a întâmplat și în Senat, ca însuși șeful Partidului Liberal, onor. d. Sturdza, să mi spună, apropo de cestiunea școalelor de la Brașov, că eu nu am făcut nimic și nu însemnez nimic în țara aceasta. Am luat act de observarea d-sale și nu am răspuns, și vine acum onor. d. Pallade și vede oarecum în intimitatea personalității mele o eclipsă intelectuală. Subliniez numai observarea d-sale. (*Aplauze.*)

Vă vorbeam ieri de răstălmăcirea cuvintelor când cineva n-are dreptate. Dați-mi voie să adaog astăzi că un alt semn

de slăbiciune a unei cauze este atacul personal. Adică d. Pallade voiește să dovedească diminuarea mea intelectuală, sau, – fiindcă eu n-am de ce să mă menajez pe mine însumi, – vrea să arate că încep a fi ramolit.

Dar când începe cineva să fie ramolit, atunci nu se mai ocupă adversarii de el. (*Ilaritate.*) Cât timp însă ești așa de viu atacat, nu e teamă, și să dea Dumnezeu să-mi păstreze atâta inteligență încât să fiu totdauna așa atacat cum am fost ieri și astăzi. (*Aplauze.*)

Dlor, în urma explicațiunilor dlui Take Ionescu cred că nu mai am trebuință să arăt că nu este contradicțiune între atitudinea mea de acum și aceea din Senatul de la 1896.

La întrebarea de la 1896, dacă este admisibilă poprirea până la al 4-lea grad și între cumnați, am răspuns atunci și răspund și acum: da, mica modificare este admisibilă cu o mare rezervă: să nu fie aplicată retroactiv.

Dacă însă este vorba ca sub pretextul acelei reforme să izbiți în inamovibilitate cum ați făcut-o, atunci toată valoarea modificării dispare ca un nimic și rămâne o singură cestiune importantă: restabilirea respectului inamovibilității.

Când am venit eu cu proiectul de lege pentru îndreptarea greșelii de la 1896, am venit cu sistemul restituirii *in integrum*. Onor. d. Panu s-a pus să descoasă acest sistem și să-i inventeze multe inconveniente.

Dar cine se amestecă în această discuție ar trebui să aibă deplină cunoștință de cauză. Apoi sistemul propus de mine este precedentul clasic în această materie. D. Panu ne-a vorbit de curier.

Ei bine, lămuririle ar fi trebuit să le caute d. Panu în patria lui Cuvier. Precedentul datează în Franța; când s-a desființat un tribunal inamovibil s-a plătit salariul membrilor rămași neocupați și s-a hotărât ca la cele dântâi locuri vacante de aceeași instanță să fie reinstalați.

Dar a venit comitetul delegaților și a admis alt mijloc și, cum spunea d. Take Ionescu, s-ar fi putut găsi un al treilea mijloc și orice alt mijloc care să fi reparat numai nedreptatea de la 1896, era de admis, a fost dar pentru mine bine-venită modificarea comitetului delegaților și nu că am cedat, ci, precum foarte bine arată d. raportor, în deplin acord cu delegații, am primit revocarea modificării de la 1896. Mi-a părut chiar bine de modificare și venisem din capul locului cu hotărârea să primesc propunerile delegaților, fiindcă această operă de reparare se cuvine să fie mai curând emanațiunea majorității Camerei, decât a unui ministru individual. (*Aplauze.*)

Se întreabă onor. d. Pallade, pentru ce am venit cu acest proiect de lege fără importanță în mijlocul unei situații care reclamă atenția noastră mai ales pentru cestiile financiare? Răspund dlui Pallade: întâi, pentru mine menținerea intactă a inamovibilității legale este, în toate împrejurările statului nostru, o cestie de mare însemnătate. Dar îi răspund al doilea că chiar dacă ar fi proiectul de mai mică importanță generală în tot, eu l-aș fi adus în dezbaterea Parlamentului, fiindcă este îndeplinirea unui angajament luat acum 4 ani de Partidul Conservator și fiindcă angajamentele luate de acest partid sunt astăzi, când acest partid e la guvern și când situația financiară este așa excepțional de grea, de o deosebită importanță. Trebuie să se știe înăuntru și în afară că angajamentele ce le luăm noi, acest guvern și această majoritate, ne sunt sfinte și nu pot rămânea neîndeplinite. (*Aplauze.*)

Este bine meritată lauda ce a adus d. Take Ionescu în discursul d-sale la adresa majorității acestei Camere. Eu nu am avut onoarea să o cunosc mai de aproape, înainte de a veni pe banca ministerială. Acum, când este vorba de a readuce creditul statului la înălțimea la care era acum 5 sau 6 ani, când este vorba de a se aduce jertfele cerute pentru a reveni la starea înfloritoare de mai înainte, majoritatea face tot ce se cere

pentru a salva situația și aceasta este dovadă de curagiu (*Aplauze.*)

Vă vorbesc de aceasta, fiindcă stă în parte în legătură cu unul din motivele pentru care am stăruit să vie acum în dezbatere proiectul de lege. Majoritatea actuală și guvernul actual se ține de angajamentele luate, aceasta o dovedim la fiecare cestie și de la această dovadă atârnă încrederea în noi și creditul țării și în străinătate, atâta încredere câtă există în cuvântul ministrului de finanțe actual și fiecărui ministru actual; atâta încredere câtă există în hotărârea majorității Camerei actuale că ne va urma; atâta e și siguranța financiară și creditul țării în grelele momente de față.

Din nenorocire tocmai într-o cestiune internațională, experiența făcută cu Partidul Liberal acum 5 ani, a fost dezastruoasă în privința ținerii cuvântului de la opoziție la guvern. După ce în cestia națională v-ați angajat, cum v-ați angajat în opoziție, când ați venit la guvern ați făcut contrariul. (*Aplauze.*) Vorba, chiar într-o materie așa de importantă și arzătoare cum e naționalitatea, vorba română își pierduse din valoarea ei în străinătate și noi treceam drept niște oameni, pe cari cel dintâi guvern din Budapesta îl poate schimba în politica lor. (*Aplauze prelungite.*) Și, la vorba dlui Take Ionescu de rezistență revoluționară, eu răspund că nu o admit. Admit însă o singură excepție și cu aceea mă cobor la nevoie și pe uliță: e cestia națională. (*Aplauze.*)

Când într-o cestie națională, față cu străinătatea, guvernul slăbește prestigiul țării, atunci nu mai am măsură. (*Aplauze prelungite.*)

Pentru toate celealte cestii rămâne regula de ordine în stat și pacinicile noastre discuții constituționale de la partide la partide.

Veți înțelege dar, că după nefericitul precedent de la 1895, era pentru noi o îndoită datorie de a realiza la guvern ceea ce făgăduisem în opoziție, fie în cestii mari, fie în cestii mici

Tocmai acum, când este vorba de creditul țării în străinătate trebuie să se știe că vorba guvernului român este sfântă. (*Aplauze.*)

Sfințenia unui angajament luat, în ceea ce mă privește și cu slabele mele puteri, am fost dator să o pun în evidență pentru onoarea și încrederea ce se cuvine Partidului Conservator. (*Aplauze.*)

Și dacă opoziția găsește proiectul de lege de așa mică importanță, tot e bine că ne respectăm cuvântul în privința lui. Se va înțelege cu atât mai mult că îl vom respecta și când vom veni cu cestiuni mai importante.

De aceea v-am propus legea de față acum. (*Aplauze.*)

XIII. INTERLUDIU PARLAMENTAR

131

DISCURS ȚINUT LA ÎNTRUNIREA PUBLICĂ A PARTIDULUI CONSERVATOR DIN BRĂILA

(14 octomvrie 1901)

Domnilor,

Întrunirea, la care ați venit astăzi, o văd convocată în afișele de pe stradă ca întrunire a „Partidului Conservator"; d. Carp, care ne prezidează, prezidează în vederile noastre ca șef al Partidului Conservator. (*Aplauze nesfârșite, ovațiuni.*)

D. Ioan Grădișteanu, care a vorbit înaintea mea, a vorbit ca un adevărat reprezentant al Partidului Conservator și a făcut critica îndreptățită a măsurilor luate de guvernul liberal. (*Aplauze.*)

Acestea sunt dar acte de partid conservator. Avem noi dreptul de a ne numi astăzi reprezentanții legitimi ai Partidului Conservator? (*Numeroase glasuri:* da!)

Da, ziceți d-voastre; *da* răspund și faptele. Într-o țară, care e constituită după forme legale, legitimarea reprezentării partidelor politice trebuie cercetată cu luare-aminte

Când am venit la guvern în iulie al anului trecut, noi, cel din urmă guvern conservator, sub președinția dlui Petre Carp, am venit în urma unei fuziuni care întrunea tot Partidul

Conservator. De atunci încoace noi miniștrii eram reprezentanții activi ai Partidului Conservator.

Un partid se arată mai ales la guvern și în forma în care se află acolo; căci acolo lucrează efectiv la administrarea țărei; în afară de guvern nu poate decât să vorbească și să sfătuiască, dar nu are răspunderea directă.

Însă la guvern fiind noi, s-a întâmplat, în fevruarie al anului curent, ca unii membri marcanți din Partidul Conservator și chiar acea personalitate, pe care o recunoscusem cu toții de șef al partidului fuzionat, să arate opoziție în contra politicei financiare, pentru a cărei înfăptuire eram la guvern, și, în loc să împace lucrurile între noi, și-au unit în memorabila ședință a Camerei de la 12 fevruarie voturile lor cu voturile adversarilor noștri liberali pentru a răsturna guvernul dlui Carp.

Prin această atitudine îndeosebi a dlui Cantacuzino, pe care de altminteri n am intenția să o critic aici, ci numai să o constat, s-a desfăcut înjghebarea fuziunei totale a partidului. Însuși fostul ei șef, d. Cantacuzino, acum 2 săptămâni la Iași, a numit fosta fuziune „o operă avortată".

Fiind dar desființată fuziunea și împreună cu ea organizarea Partidului Conservator în fostul club fuzionat, rămâne să judecăm, pe care din elementele, a căror conlucrare a fost distrusă de conservatorii fevruariști, trebuie să se întemeieze mai cuminte și mai legitim reconstruirea Partidului Conservator și reprezentarea lui necesară în statul nostru constituțional? Fuziunea s-a desfăcut, clubul junimist se desființase în iulie 1900, clubul contopirii conservatoare a încetat în acest înțeles la 12 fevruarie 1901. Ce ne rămâne? Ne rămâne cel din urmă guvern al Partidului Conservator. *(Aplauze prelungite.)*

Cel din urmă guvern conservator, cel prezidat de d. Petre Carp, este astăzi, din motivele arătate, reprezentarea legitimă a Partidului Conservator.

De aceea vedeți pe membrii fostului guvern grupați în jurul dlui Carp, de aceea vedeți astăzi pe d. Carp șef al Partidului Conservator, de aceea ne vedeți la lucru întru reorganizarea Partidului Conservator în Capitală și prin districte. La această operă reparatoare ne găsiți pe toți membrii fostului guvern uniți în același cuget, cu singura excepție a dlui general Lahovari, care întrucât la guvern și în mijlocul nostru era general în activitate, nu juca și nu trebuia să joace nici un rol politic mai pronunțat. Ce rol joacă acum, după ce și-a dat demisia din armată, aceasta nu ne mai privește pe noi, foștii săi colegi *(bravo, aplauze frenetice)*.

Trec acum la a doua întrebare ce suntem datori să o dezlegăm înaintea D-voastre.

Dacă, precum m-am încercat să vă dovedesc, noi avem dreptul formal de a reprezinta Partidul Conservator de astăzi, fiindcă suntem ultimul guvern al partidului, avem noi oare totodată dreptul să vorbim, precum am făcut-o în declarațiunea citită de d. Constantin Olănescu duminica trecută la București, chiar și în numele *bunelor tradiții* ale Partidului Conservator?

Dlor, viața noastră politică modernă începe, cum știți, de la Unirea sub Cuza Vodă, și viața constituțională mai clară începe după venirea domnitorului Carol, și anume de vro 30 de ani încoace. În primii 5 ani ai domnirei sale erau prea dese schimbările ministeriale, în termen mijlociu la câte 5 sau 6 luni.

Primul guvern serios, de la care începe în sens propriu viața noastră de stat constituțional, este guvernul conservator al lui Lascar Catargi de la martie 1871 până la aprilie 1876, prin urmare cu o durată de 5 ani; după el a venit guvernul liberal Brătianu, care a ținut 12 ani, și după acesta iarăși o formațiune conservatoare de 7 ani, de la martie 1888 încoace, și mai ales ultima formare Lascar Catargi-Petre Carp de la 1891-95

Vasăzică, avem de la 1871 până la 1895, împreună luați, 12 ani conservatori și 12 ani liberali ca administrație publică.

Așadar, tradițiunea conservatoare modernă începe la martie 1871, de la marele minister Lascar Catargi.

Prin urmare aceia din conservatori, cari pot astăzi să vorbească din propria experiență în numele ideilor de atunci, cari sunt încă persoane reale, exemple vii din ministerul de atunci, aceia reprezentă prima și cea mai veche fază a tradiției Partidului Conservator, adică tradiția marelui guvern Lascar Catargi de la 1871–76 *(aplauze).*

Aici nu se poate ergota și interpreta pe dos; aici este vorba de fapte istorice necontestabile, e vorba de o dată cronologică. Apoi, cel care are onoarea să vorbească acuma pentru prima oară într-o întrunire politică la Brăila, eu *(aplauze puternice)* sărbătoresc în anul acesta o aniversară de 25 de ani: peste câteva săptămâni se împlinesc 25 de ani din ziua în care, împreună cu Lascar Catargi, în aceeași trăsură cu el, am fost duși de un comisar de poliție în Dealul Mitropoliei, înaintea comitetului de acuzare votat de Camera liberală de la 1876 *(aplauze furtunoase).*

Toți miniștrii conservatori foști colegi ai lui Lascar Catargi de atunci fuseseră acuzați. Pentru ce? pentru că alcătuiseră pentru prima oară în viața noastră publică un guvern de cinci ani, adică un început de ordine constituțională în țară. *(Aplauze.)*

Slava Domnului, s-au schimbat și liberalii de atunci încoace și sub conducerea, de la o vreme, înțeleaptă a lui Ion Brătianu au devenit un partid de guvern mai cuminte; dar atunci erau încă toate pasiunile dezlănțuite, poate și ideile republicane din Franța le treceau prin cap, și după ce la martie 1871 aduseseră pe domnitorul Carol până la abdicare, în 1875–76, în contra guvernului Lascar Catargi din care făceam parte, se făcuse conspirația de la Mazar-Pașa, unde d. Dim. Sturdza, șeful de astăzi al liberalilor și astăzi cel mai devotat supus al M. S. Regelui, voia să răstoarne pe domnitorul Carol și să aducă în loc pe colonelul Dabija. *(Aplauze.)*

Împotriva unor asemenea primejdii liberale, de care cei tineri nici nu-și pot face idee astăzi, am stat noi conservatorii de atunci la cârmă, și ca să ne pedepsească, ne-au dat liberalii în judecată pe toți. Cari erau acei toți, cari au contribuit să îndeplinească opera conservatoare de la 1871–76 și au atras astfel ura liberalilor? Cei mai mulți au murit! Rămăseseră din 12 acuzați de la început 6 definitiv dați în judecată și aduși la interogator înaintea Comitetului Camerei. Acești 6 au fost prin urmare aceia care reprezentau anume puterea conservatoare și în contra căreia se concentrase toată ura liberalilor de atunci: Lascar Catargi, astăzi încetat din viață; Alexandru Lahovari, încetat din viață; generalul Florescu, încetat din viață; Vasile Boerescu, încetat din viață; Petre Mavrogheni, care restabilise finanțele țărei și pe urma activității căruia trăiește încă budgetul statului astăzi, încetat din viață! Din cei 6 rămași sub judecată atunci mai sunt numai eu în viață. *(Strigăte de bravo, să trăiască Maiorescu! ovațiuni nesfârșite.)*

Vă pot eu oare vorbi de ce a cugetat, a făptuit și a suferit primul mare guvern conservator de la 1871 la 1876? Îi pot reprezenta tradiția? *(Toată lumea într-un glas: Da.)*

În afară de acești 6 rămași în judecată, mai fuseseră și alți 6 acuzați în prima propunere, dar apoi scoși de sub acuzare. Aceștia sunt: George Costaforu, încetat din viață; generalul Tell, încetat din viață; Nicolae Kretzulescu, încetat din viață.

Numai trei mai sunt în viață: Teodor Rosetti, Petre Carp *(aplauze prelungite)* și G. Cantacuzino.

Cine poate dar vorbi astăzi ca exemplu viu de tradiția conservatoare a guvernului Lascar Catargi de la 1871-1876?

Foștii lui colegi, câți mai sunt în viață, adică împreună cu mine dnii Rosetti, Carp și Cantacuzino. Numai acești 4 ar putea vorbi cu temeiu în numele tradiției conservatoare de atunci, să vedem însă, dacă toți patru cu drept egal.

Ei, mai erau fireşte şi alţi conservatori pe atunci, dar cum ziceam: la guvern este răspunderea şi prin urmare adevărata reprezentare activă a unui partid. Era în Camera conservatoare de atunci, din cei astăzi în viaţă, şi generalul Manu, pe atunci colonel, dar n-a făcut parte din ministerul de la 1871 1876; nu trecea de aşa însemnătate colonelul pe atunci încât să fie chemat la guvern. A mai fost printre deputaţi şi d. Ioan Lahovari. Dar ce putea să însemneze d. Ioan Lahovari pe vremea când trăia Alexandru Lahovari?! *(aplauze prelungite.)* Trebuie să apună soarele ca să se vadă luna cu lumina ei împrumutată *(aplauze prelungite, ilaritate)*, necum stelele mai mici, cari nu lucesc decât în întuneric. *(Bravo, ilaritate, aplauze.)*

Coleg cu noi, în ministerul Lascar Catargi de la 1871–1876, mai fusese, precum am arătat, şi d. Iorgu Cantacuzino. Dar ce fel de coleg? – Întregul minister de atunci, cu d. Cantacuzino la Finanţe, aprobase în sesiunea parlamentară 1875–1876 o cerere de credit a generalului Florescu, ministrul de răsboi, de nişte biete 4 milioane pentru echipamentul armatei, căci toată lumea presimţea izbucnirea răsboiului oriental, şi armata noastră trebuia să fie pregătită.

Ce bine că a putut fi întru câtva pregătită ca să ia parte la răsboi şi să ne spele de toată umilirea timpurilor vechi şi să ne dea independenţa! *(Aplauze prelungite.)*

Şi pe când aceste preocupări ne frământau mintea, deodată câţiva conservatori de pe atunci trec în opoziţie contra guvernului Lascar Catargi. Beizadea Dumitru Ghika, care fusese preşedintele Camerei, îşi dă demisia, îşi dă demisia şi colegul nostru de la Finanţe d Cantacuzino, precum şi-o dase mai nainte şi cel de la Externe, Vasile Boerescu.

Când se discută acum în Cameră (era tocmai în fevruarie 1876 şi în minister intrase şi Petre Carp) acel credit militar de 4 milioane, d. Cantacuzino, care îl subscrisese ca ministru, îl combate ca deputat împreună cu Beizadea Mitică, contribuind astfel la căderea lui Lascar Catargi. *(Aplauze.)*

Aşadar şi d. Cantacuzino în anul acesta a avut o aniversară de 25 de ani, aniversara fevruarismului său. În fevruarie 1876 a contribuit la răsturnarea ministerului conservator Catargi şi în fevruarie 1901 a contribuit la răsturnarea ministerului conservator Carp! *(senzaţiune, aplauze prelungite).*

Credea probabil atunci, la 1876, că o să vie o altă formaţiune conservatoare la guvern; dar a venit Brătianu, pe 12 ani, şi ne-a dat pe toţi în judecată; poate că credea şi acum în 1901 că o să vie o nouă formaţiune conservatoare la putere, dar a venit d. Dimitrie Sturdza.

Acum întreb pe tot omul cu mintea sănătoasă, după ce a luat cunoştinţă de aceste simple date istorice: dacă din cei ce au compus primul mare minister conservator al lui Lascar Catargi de la 1871 la 1876 mai sunt astăzi patru oameni politici în viaţă, dnii Cantacuzino, Carp, Rosetti şi eu, şi dacă din aceşti patru oameni politici noi trei am susţinut acel minister Catargi până în ultimul moment, pe când d. Cantacuzino, în mijlocul celor mai mari greutăţi, l-a părăsit şi a contribuit la căderea lui Lascar Catargi: Cine dintre noi poate vorbi în numele ***bunei tradiţiuni*** a Partidului Conservator? *(aplauze îndelung repetate, se strigă bravo).*

Cu aceasta, dlor, am răspuns la a doua întrebare ce eraţi în drept să ne-o puneţi. Îmi rămâne acum să mai discut înaintea d-voastră o ultima chestie, pe care o voi fi introduce iarăşi prin amintirea faptelor istoriei noastre contimporane. Aşadar, după căderea ministerului Lascar Catargi la aprilie 1876, vine regimul liberal de 12 ani, cu darea noastră în judecată, cu nefericita revizuire constituţională, dar şi cu marele răsboi al independenţei şi cu proclamarea Regatului, titlul de glorie al lui Ioan Brătianu şi al Partidului Liberal. Şi trebuie să ne bucurăm de asemenea fapte şi să le recunoaştem, fie şi la adversari; căci români suntem cu toţii şi cetăţenii aceleiaşi ţări. Mare a fost dar meritul Partidului Liberal până pe la 1881. Dară cei de vârsta mea sau puţin mai tineri îşi aduc aminte

că după proclamarea Regatului și după sterila reformă constituțională, lâncezea tot guvernul și tot Partidul Liberal; nu mai mergea. Nu știau ori nu puteau să organizeze nimic în administrația publică, pritoceau — iertați-mi expresia familiară — dintr-o sesiune într-alta, dar nu rezulta nimic. Toată lumea se întreba: ce vrea acuma Partidul Liberal, ce are să facă? Care este programul lucrărilor legislative pentru țară? Căci se realizase idealul național al Divanului ad-hoc de la 1857, și acum, cu Independența Statului, începea și se și declarase *Era nouă* a reorganizării interne. Dar puterile liberalismului erau sleite: schimbarea lui dintr-o ceată de revoluționari într-un partid de guvern îl consumase. Guvernul Brătianu nu mai făcea nimic în școli, nimic la domenii, nimic la justiție. Și în acest gol legislativ firește că se deslănțuiau cu atât mai tare poftele private ale partizanilor, așa încât bietul Ion Brătianu, care era om cinstit, ajunsese nămolit și desgustat de ai săi.

În vremea aceea au venit elementele conservatoare din Cameră, cu d. Petre Carp în frunte, și au formulat un șir de cereri de reforme cu indicarea direcției lor, și de atunci încoace datează la noi necesitatea oarecum elementară, ca orice partid politic, care aspiră la guvern și cu atât mai mult când este la guvern, să expuie înaintea țării cu preciziune programul său politic, iar nu dorințe vagi și declamații goale.

Și astfel, când cade Brătianu la martie 1888 și vine din nou Partidul Conservator la guvern, întâi sub conducerea dlui Teodor Rosetti, apoi în marele minister de la 1891 la 1895 sub conducerea lui Lascar Catargi cu d. Carp la Domenii, cel dintâiu lucru care se observă ca un bun simptom al Erei noue este un cinstit program de acțiune. În program fusese întâi din partea noastră stingerea agiului la 1888. S-a realizat. *(Aplauze.)* În program fusese din partea noastră inamovibilitatea magistraților; s-a făcut de d. Teodor Rosetti. *(Aplauze.)* În program fusese împărțirea unor domenii ale statului în loturi mici pentru a întări pătura țăranului român. S-a realizat de d. Petre Carp. *(Aplauze.)* În program fusese și legea minelor s-a făcut de d. Petre Carp. Și altele.

Se retrage guvernul conservator la 1895, vin liberalii. Cu ce program? Cu programul, că în chestiunea națională, unde d. Sturdza numea pe românii din Transilvania asupriți și pe unguri barbari, guvernul român ar avea căderea și puterea de a se amesteca și de a îndrepta soarta românilor din statul vecin.

Fiindcă le spunea aceste un om de experiența și autoritatea dlui Sturdza, d. Carp a stăruit atunci ca să se retragă Partidul Conservator de la guvern, pentru ca să vie d. Sturdza și să înfăptuiască un așa de mare ideal național.

Știți ce grozavă amăgire a fost! știți că d. Sturdza, cum a venit la guvern, a făcut scuze înaintea ungurilor *(aplauze)*, lucru care, precum scrie așa de bine d. Delavrancea (liberal pe atunci, dar apoi amărât tocmai de faptul acesta), a dat dovada că pentru unii liberali nu era vorba de patria tutulor, ci numai de interesele lor meschine, adică de o patrie de partid, așa încât în fond le era absolut indiferent idealul național. Aprindeau lumea cu el în opoziție, iar la guvern batjocoreau ideea, în numele căreia se ridicaseră! *(Aplauze prelungite.)*

Dar a pățit-o d. Sturdza, și a fost o foarte dreaptă răsplata că s-a răsculat simțul național în contra lui și că a căzut acum doi ani și jumătate pe aceeași temă cu care se urcase la guvern. *(Bravo, aplauze frenetice.)*

A venit la aprilie 1899 un nou guvern conservator. Între noi erau cele mai vii discuțiuni atunci. Pentru nefericirea partidului murise Lascar Catargi tocmai în acele zile, și mulți conservatori proclamaseră pe d. Iorgu Cantacuzino șef de partid, și tot el devenise prezident de consiliu și ministru de interne.

Alții dintre noi credeau că d. Cantacuzino nu este destul de activ și de deprins cu administrația publică pentru a fi bine-venit ca urmaș al lui Lascar Catargi la interne, mai ales că de 25 de ani nu mai fusese la guvern.

Din acest motiv l-am combătut și eu în Senat, lăsând însă să se înțeleagă, că ar fi admisibil ca șef fără vreun resort ministerial.

Împrejurările cele grele silesc în sfârșit pe d. Cantacuzino să recunoască în iulie 1900 că devenise necesară unirea cu toți conservatorii. Ca la orice mare act, trebuia să se aducă jertfe personale de o parte și de alta. Se cerea dlui Carp jertfa personală, ca el, care fusese mult mai activ și ale cărui idei politice au caracterizat administrarea conservatoare de la 1888 încoace, să nu fie recunoscut șef de partid, ci să fie numai ministru-președinte; iar dlui Cantacuzino i se cerea jertfa personală de a renunța la activitatea ministerială și de a fi numai șeful Partidului Conservator acum unit și fuzionat.

În ce cuget am primit noi șefia dlui Cantacuzino în partid? Și ce înțeles putea să aibă o asemenea șefie, dacă n-avea să se amestece (și nici n-am fi voit noi să se amestece) în administrația ministerială? Înțelesul, însemnătatea și demnitatea unei asemenea șefii puteau să fie așa de mari, încât ar fi trebuit să măgulească orice mândrie de suflet, numai să fi fost în stare acel suflet să se înalțe până la adevărata ei concepțiune.

Voi încerca să explic lucrul prin câteva exemple, două de la noi și unul din statul vecin.

În fruntea Partidului Liberal a fost multă vreme generalul Golescu, el era figura cea mai respectată a partidului, indiferent dacă era la minister sau nu. În vremea din urmă a vieței sale, a fost Ioan Brătianu ministru-prezident, dar generalul Golescu rămăsese fruntașul, *împăciuitorul* Partidului Liberal.

Cât a trăit el, nu s-a simțit în politica partidului antagonismul între Rosetiști și Brătieniști, nici gelozia între Dumitru și Ion Brătianu.

O altă figură analoagă, o mare figură politică din România de dincolo de Milcov, a fost Costache Negri.

El n-a umblat niciodată după prezidențe de minister, nici după alte administrații interne; el a fost totdeauna patriotul sfătuitor și împăciuitor în vremurile agitate ale lui Cuza-Vodă.

Și totuși, este cineva în această țară care să găsească figura istorică a lui Costache Negri mai prejos decât oricare alta din foștii miniștri prezidenți? *(Aplauze.)*

Să privim și la statul vecin, în Ungaria, care – din punct de vedere al patriotismului maghiar – se dezvoltă cu cea mai mare energie cam în același timp cu noi. Care este la Pesta statua la care vin și astăzi oamenii în pelerinagiu, la care se închină tot patriotul ungur? Care e figura politică, în privința căreia nu mai încape divergență de păreri, a cărei memorie este venerată de toată suflarea ungurească?

Este Deak, fostul șef al partidului național ungar și prezident al Camerei, precum și d. Cantacuzino era prezidentul Camerei noastre. Niciodată Deak n-a voit să primească rolul de ministru-prezident, cu toate rugămintele și stăruințele. El a simțit că este mai înalt și mai patriotic de a fi împăciuitorul divergențelor produse în partidul său, decât ministrul luptător care le produce vrând-nevrând.

După aceste ilustre exemple cine mai poate zice că rolul dlui Cantacuzino ca șef al Partidului Conservator fuzionat, dacă și-ar fi înălțat cugetul până la adevărata lui concepțiune, nu ar fi fost de cea mai glorioasă însemnătate? A redeștepta printr-un exemplu viu în mijlocul nostru binecuvântata memorie a lui Nicolae Golescu și a lui Costache Negri era cea mai mare onoare la care putea aspira un om politic de felul dlui Cantacuzino. *(Aplauze prelungite.)*

Dar omul n-a înțeles așa sau n-a vrut așa. De la înălțimea prezidenției imparțiale, în ședința Camerei de la 12 fevruarie a. c., s-a coborât pe banca deputaților pasionați și a atacat guvernul partidului său.

Ar fi indiscret din partea mea să-i analizez, necum să-i critic cugetul politic în acel moment. Dar constatând faptul în sine, trag concluzia că din acea zi a încetat pentru d. Cantacuzino putința de a mai fi șeful Partidului Conservator. *(Aplauze prelungite, bravo.)*

Și vedeți, dlor, poate mai tăceam noi despre acestea, dacă nu s-ar fi vorbit de unii din foștii noștri amici conservatori la întrunirea lor de la Iași, de acum 2 săptămâni, așa cum s-a vorbit.

Când am auzit de proiectata întrunire de la Iași, mă așteptam la desfășurarea unui program deslușit, cu atât mai necesar în momentele de față, cu cât programul simplist și prea negativ al guvernului liberal s-a arătat încă de pe acum insuficient, fie numai pentru a acoperi deficitul de azi, necum pentru a face față zilei de mâine.

Propunerea măsurilor ce trebuiesc luate pentru a îndrepta starea anevoioasă a țării, este o datorie a oamenilor politici, și ori de unde ar veni o idee bună, se cuvine să o întâmpinăm cu recunoștință. Așteptam dar cu nerăbdare știrile de la Iași, gata să felicit în gândul meu buna inițiativă luată de foștii noștri amici.

Când colo, ce auzim! De vreo idee politică nu s-a pomenit; vreo vorbă bună nu s-a spus țărei; dar s-au spus multe vorbe rele la adresa noastră.

Însă nici pe aceste nu le relev. Ce-i pasă țărei de certele personale? Întrebarea este: ce se poate face în interesul general? *(Aplauze.)*

Dar s-a mai zis o vorbă cu pretenția de a fi *„un principiu de tactică foarte folositor"*, pe care ar fi să-l imităm și noi după exemplul procedărilor liberale.

Aici să mă ierte oratorul de la Iași; vorbele sale nu seamănă cu buna tradiție conservatoare pe care se vede că nu o cunoaște. Să ferească Dumnezeu Partidul Conservator de a urma un asemenea sfat. Ce sfat ne dă tacticianul conservator de la Iași?

Ai noștri pentru ai noștri! Funcționarii din alt partid, când vom veni noi, afară! Loc la budget numai pentru ai noștri!

Pentru cari ai noștri? Pentru cei ce ni se înscriu în club cu 1 franc sau doi? Dar dacă se înscriu și mulți incapabili? Dacă se înscriu mișei? Dacă se vor înscrie lepădăturile din toate celelalte partide? *(Aplauze.)*

Cu mirare și cu părere de rău am auzit acea vorbă, care poate fi semnalul unei demagogii albe, dar niciodată vorba unui conservator cuminte.

Budgetul statului și al comunelor, toate funcțiile publice sunt ale interesului general, și niciodată nu trebuie preconizată o formulă politică în sensul de a face din viața publică o exploatare în interesul privat al partizanilor.

O asemenea formulă ar duce partidul la rușine și statul la peire!

Ia să lămurim chestia cu ceva amănunte. Istoria cu partizanii budgetari devine mai ales subțire în vederea alegerilor. Închipuiți-vă un membru „de-ai noștri", care ar fi meșter în toate manoperile electorale, permise și nepermise, spre pildă la Iași. Iașii au avut parte de asemenea oameni cari purtau titlul de mare elector. Pentru liberali era răposatul Gheorghe Mârzescu. Nu știu dacă foștii noștri amici au avut și ei sau mai au vreun mare elector la Iași. Dar să ne închipuim că-l au.

Atunci cum trebuie să meargă lucrurile după formula cu „ai noștri la budget"? E un loc vacant de învățător, sau dacă nu e, se face vacanță dându-se afară un adversar numai fiindcă nu e de „ai noștri". Cui să i se încredințeze învățarea și creșterea copiilor țării? Interesul general reclamă: celui mai capabil și cumsecade. Dar marele elector va stărui să se dea locul fie și celui mai incapabil și mișel, numai să fie cel mai devotat instrument electoral. E vacant un loc de judecător sau devine vacant prin îndepărtarea unui amovibil fiindcă nu e de „ai noștri". Interesul țării reclamă ca justiția să fie distribuită de oamenii cei mai drepți și mai nepărtinitori, abstracție făcând de considerări politice. Dar politicianul va stărui să se puie în funcțiune fie și cel mai destrăbălat pătimaș, numai să fie de „ai noștri".

E un loc vacant de bibliotecar, numirea va fi o pildă de răsplată pentru floarea tinerimei culte. Politicianii vor izbuti să numească pe un om, care a fost destituit prin decret public pentru escrocherie, numai fiindcă este „de ai noștri".

Înțelegeți unde duce un asemenea sistem? Dați-mi voie a o repeta: un asemenea sistem nu poate duce decât la rușinea partidului și la peirea statului.

Și mai gândiți-vă la un lucru: cine se căciulește pe la marii electori și pe la influenții cluburilor?! Niciodată un om care se respectă și e respectat de alții, care simte în sine puterea și capacitatea de a munci și de a-și agonisi o existență onorabilă. Dar cei slabi, cei nevolnici, cei incapabili și fără rost, aceia firește că se anină de pulpana altora și sunt în stare să le facă cele mai josnice servicii. Dar vai de partidul care face apel la asemenea elemente. *(Aplauze prelungite.)*

Noi nu vom urma așa.

Cum a spus-o d. Ioan Grădișteanu; noi facem apel nu la poftele, ci la simțimintele înalte ale cetățeanului român; noi zicem: ești om cinstit, ești om capabil, ești în stare să te gândești la interesul țării, vino cu noi; nu ești om cinstit, ești un incapabil, te gândești la egoismul tău, du-te unde vrei, la noi n-ai ce căuta. *(Aplauze prelungite.)*

Dar apoi nu se face așa politică la noi, zic politicianii după formula oratorului de la Iași. Politica la noi se face nu cu gândul, nu cu argumente și raționamente, ci cu pasiuni și cu interese; budgetul mișcă lumea, nu cugetarea.

Am auzit de mult această vorbă; și cum să nu aud, când se plimbă pe toate ulițele! Dar pentru aceasta nu este mai puțin rătăcită

Dlor, cine dă dreptul cuiva să arunce o asemenea insultă neamului românesc? Adică de ce să nu facem o altă politică, politică cumsecade, o politică în adevăr cinstită, patriotică, îndreptată spre binele obștesc și nu spre chiverniseala rubedeniilor și a partizanilor? *(Aplauze.)*

La noi politica modernă nu datează decât de vreo 40 de ani, de pe la 1857 încoace.

Ni se tot spune că suntem un stat tânăr, abia trezit la viață în renașterea noastră națională. Apoi dacă suntem un stat tânăr, atunci cei care vin cu mai multă pricepere, cu mai multe cunoștințe și vor să fie conducători politici și oratori în întrunirile publice, au în țara noastră o mai mare datorie și răspundere decât în alte țări cu civilizațiune veche.

La noi a te prezenta în public este un fel de apostolat; *la noi ai și răspunderea moravurilor politice.* Tu n-ai dreptul să spui unei țări tinere cum este a noastră „la budget băeți!", tu trebuie să încălzești cugetul oamenilor cu idei mai înalte. (Aplauze entuziaste.)

A zice dar: așa se face politica la noi, numai cu satisfacerea intereselor meschine, este și nedemn și neadevărat. Într-o țară cu milioane de locuitori se poate face și altfel.

Într-un oraș ca Brăila ce fel de oameni sunt și ce fel de relații poți avea? Sunt tot felul de oameni, ca în toate orașele mari, și poți avea tot felul de relații. Sunt și proști, sunt și inteligenți; sunt oameni cumsecade, sunt și mișei; sunt și mufluzi, sunt și comersanți solizi. Întrebarea este: tu în care parte te dai? – Tot așa când vorbești națiunei tale, la cine te adresezi? la cei mișei sau la cei cumsecade? *(Aplauze prelungite, bravo.)*

Sper că este numai o momentană eclipsă intelectuală din partea acelui orator de la Iași, și foștii noștri amici vor înțelege ei înșii că nu se poate prezenta buna tradiție a Partidului Conservator, dacă se face apel la instinctele josnice și nu la gândul pentru patria comună. *(Aplauze entuziaste.)*

Noi însă facem apel la D-voastre, ca să vă înălțați mai presus de mizeria de toate zilele și să intrați în politică pentru binele obștesc, iar nu pentru căpătuială. *(Aplauze nesfârșite, ovațiuni.)*

132

DISCURSUL ȚINUT LA ÎNTRUNIREA CONSERVATOARE DIN IAȘI

(30 octombrie 1901)

(D. Maiorescu este primit cu aclamațiuni entuziaste)

Dlor, presupun că binevoitoarea dv. aclamațiune însemnează că mai voiți să ascultați o dată câteva cuvinte de la vechiul profesor al Universității din Iași (*aplauze*); însă vă mărturisesc, cu toată mulțumirea mea sufletească de a vă vorbi, poate tot n-aș fi făcut-o, precum nici nu eram trecut pe lista oratorilor, dacă nu m-ar fi încălzit cuvintele cu cari v-a întâmpinat pe dv. și ne-a întâmpinat și pe noi, d. Matei Cantacuzino.

Era atâta sinceritate, atâta înălțime și dați-mi voie să adaog, mai era ceva ce pentru mine a fost de un farmec deosebit: mai era o gingașă atingere de sentiment poetic în cuvintele sale încât mi-am zis, aducându-mi aminte de *Junimea* noastră literară și totodată de tinerețea mea: Ei, se simte că suntem în Iași' în locul unde s-a născut, a crescut și s-a putut întări acea mișcare culturală a *Junimei*, despre care v-au vorbit atâția înaintea mea, acea mișcare ce la înființarea ei a fost încălzită de fruntașul moldovean al literaturei române de la începutul secolului al 19-lea, de Costache Negruzzi, ce în creșterea ei a fost însuflețită de poetul d-voastră cel de frunte, de Vasile

Alecsandri, iar în deplina ei tărie a fost ilustrată de marii scriitori ai vremurilor noastre, de Creangă și de Eminescu, fii ai Moldovei (*aplauze puternice*).

Dar, dlor, sunt într-o adunare politică și trebuie să fac îndată rezerva că, dacă vorbesc de junimiști, vorbesc numai de junimiștii literari, căci junimiștii în înțelesul politic au încetat de a exista și s-au contopit cu conservatorii. (*Aplauze puternice, se strigă bravo.*)

Cum zice undeva tânărul nostru amic, eminentul geograf Mehedinți, fostul dv. profesor, dacă toate râurile curg spre mare și dacă în timpul când curg încă pe pământ între țărmurile strâmte, au numele lor propriu, în momentul când se varsă în mare, își pierd numele, fiindcă au devenit parte integrantă a mării. (*Aplauze îndelung repetate, se strigă bravo cu entuziasm.*)

Astfel și junimiștii politici și-au pierdut numele pentru că au devenit parte integrantă a marelui Partid Conservator. (*Aplauze entuziaste.*)

Dar de la junimiștii literari, de cari vorbeam și de cari ne-a adus aminte d. Matei Cantacuzino, de la aceia vă mai pot aminti un fapt, care stă în legătură firească și cu mișcările politice. În una din conferințele populare ce le țineam noi acolo în vechea universitate, dezvoltasem, între altele, o temă cu deosebire însemnată, repetată adeseori, propusă de noi ca un fel de îndreptar al vieții publice: „niciodată formă fără fond"! *(Aplauze.)* Niciodată aparență fără realitate!

Tot ce se vede în afară ca formă trebuie să răspundă în mod sincer la ceea ce este înăuntru ca fond adevărat al oricărui lucru public, fie instituție de cultură, fie organizare politică

Căci dacă se face altfel, dacă una e aparența și alta e realitatea, atunci se produce, mai ales la un popor tânăr, îndoiala și neîncrederea, amețeala în capete și falsitatea în inime.

V-am amintit această vorbă din vechea *Junime* literară, pentru că se aplică și la întrunirea noastră de astăzi și ne poate explica deosebita căldură și îmbărbătare cu care ne întâmpinați în momentul de față.

În adevăr, dlor, ce facem noi acuma? Venim să organizăm Partidul Conservator. Iacă o *formă* a vieții politice și, dacă suntem oameni cinstiți și sinceri, cum ne-a fost totdeauna deviza, atunci forma are să răspundă fondului și realității, adică organizațiunea cum v-o înfățișăm noi, are să fie sinceră și adevărată.

Care este forma noastră de organizare? Ne înfățișăm uniți, și suntem uniți nu numai în principii, ci și din motive de onestitate politică (*aplauze*), cu d. Nicu Filipescu, cu d. Constantin Olănescu, cu d. Ion Grădișteanu și cu ceilalți, și împreună ne prezentăm, având în cap ca conducător, ca șef al Partidului Conservator pe d. Petre Carp. (*Aplauze prelungite*).

Iacă forma!

Întrebare: Este și *fondul* corespunzător acestei forme? Cu alte cuvinte: Este d. Carp un șef adevărat? Este el un om de idei, un om consecvent, un om cunoscut în toată țara ca om inteligent, ca om deprins cu luptele politice, ca om sincer și leal, care, dacă spune ceva, spune cu convingere și de la această convingere nimic nu-l abate? Da sau nu?

(*Toată sala într-un glas: Da!*)

Da, vasăzică este un șef de partid în toată puterea cuvântului. Prin urmare, când venim noi în sinceritatea cugetului și recunoaștem pe acest șef, atâta mulțumire și siguranță avem și au toți partizanii împreună cu noi, că vom fi conduși de o adevărată energie și într un mod priceput și hotărât spre telul arătat, și că îndărătul dlui Carp nu rămâne ascuns altcineva sau altceva.

Și aceasta are în viața politică marea sa însemnătate. Căci este și aici primejdios când fondul nu corespunde formei, e primejdios când un șef se afișează cu un Comitet, și altundeva e conducerea reală a unui partid, adică o conducere ascunsă.

Câtă vreme a fost Brătianu șeful Partidului Liberal, în epoca de mărire a partidului, el era șef în adevăr; câtă vreme a fost Lascar Catargi conducător, el era șeful conducător. Dar astăzi ce vedeți la epigonii liberali?

După ce moare Brătianu, se afișează ca șef d. Dimitrie Sturdza ajutat de un Comitet executiv al partidului. Aceasta e forma externă. Care e însă fondul real? Pentru prima dată se aude în politica română vorba de *Oculta*, și eu, care n-am fost niciodată în Partidul Liberal, n-aș putea să vă spun, unde se ascundea așa-numita *ocultă*; dar cei cari cunosc lucrurile mai de aproape, au afirmat că reala conducere a partidului se ascunde în beciurile Băncei Naționale! (*Ilaritate, aplauze.*)

În acea ocultă se iau hotărârile importante în numele Partidului Liberal, hotărâri, de cari d. Delavrancea și alți membri din comitetul executiv habar nu aveau!

Și așa a venit și confuzia cu mitropolitul și scuzele în chestia națională.

Și cum voiți ca țara să mai aibă încredere în asemenea conducere? E aproape de mintea omului: cine se ascunde, are ceva de ascuns; căci altfel nu s-ar ascunde. Însă cel mai mare interes al țării este ca să nu se ascundă nimic în politica sa, ci în conducerea partidelor să domnească cea mai limpede sinceritate. *(Aplauze.)*

Să venim acum și la noi, conservatorii, căci avem și noi ale noastre. Sunt tot felul de conservatori. Când e vorba de foștii noștri amici, cestiunea devine delicată, și eu n-am să numesc pe nimeni, dar dacă-i veți ghici dv. pe toți, atunci n am ce face, atunci lucrul stă în conștiința publică, e un fapt sufletesc.

Cine e șef dincolo, dar șef adevărat?

Ei, aici se încurcă părerile, și se încurcă fiindcă una este forma și alta este fondul.

Aici e la mijloc chestie de paravan (*mare ilaritate*). Ați mai pomenit, dlor, șefie cu paravan? Înaintea paravanului e un șef cu aparențe, îndărătul paravanului e alt șef care trage sforile

în realitate. Înaintea paravanului e un șef cu pretențiunea de a fi șef – i-o recunosc toți ai lui; dar cât pentru puterea și capacitatea de a lucra în administrația publică a statului ca șef, acolo nu e recunoscut de toți ai lui. Vasăzică pretențiune recunoscută, dar fără putere recunoscută (*ilaritate, aplauze*).

Îndărătul paravanului e unul, care are putere și capacitate recunoscută, dar pretențiunea lui la șefie... aia nu e recunoscută! (*Ilaritate mare, aplauze*). O jumătate colo; o jumătate dincolo. Dar ce voiți să iese din asemenea jumătățiri?

Și înc-o dată: când se ascunde cineva după paravan, este că are ceva de ascuns. Țara însă și îndeosebi partidul au dreptul la sinceritate și trebuie să știe, despre ce e vorba? Este vorba – cum zicea d. Delavrancea – de „vițiul personalismului nerăbdător", care nu îndrăznește să se afirme și care întrebuințează pe ceilalți ca pe niște simpli figuranți?

Dacă este așa, atunci o asemenea nepotrivire între formă și fond e o mare calamitate pentru acea grupare conservatoare și nu poate produce în viața publică decât falsificarea cugetărilor și a moravurilor. *(Aplauze.)* Domnilor, asemenea situații ascunse și alcătuiri cu paravan se trădează totdeauna printr-un semn caracteristic: prin falsificarea limbei românești. Veți constata că alt înțeles au cuvintele la acești domni decât înțelesul lor firesc. Așa citiți în toate gazetele dumnealor „*veneratul șef*" și găsiți pretutindeni vorba de „venerațiune" exagerată într-o lingușire vecinică, încât ar crede cineva că aici este un ideal de om politic activ, la care se închină toată lumea și care duce toată suflarea acelui partid. Nu-i adevărat! Ei zic „venerat" ca să-și calmeze conștiința, și atunci când se scrie mai mult „venerat", atunci se venerează mai puțin. Și sub forma de „venerat" se ascunde după paravan celălalt care nu e venerat (*Mare ilaritate. Aplauze.*)

Dar de când atâta venerațiune pe neamul românesc? *(Aplauze.)* Slavă Domnului, am încărunțit mulți din noi și

n-am pomenit de veneratul Ion Brătianu, nici de veneratul Lascar Catargi. S-au ales acum cu venerațiunea pentru cel dinaintea paravanului.

Iar după paravan se joacă ipocrizia umilinței: „Eu nimica, pentru ceilalți totul! Eu? Un simplu soldat, n-am nici o pretenție, sunt numai soldat credincios, șef să fie celălalt!" Și, după venerațiunea exagerată, vine ipocrizia smerită.

Și pe lângă acești doi – nu știu înainte, după sau peste paravan, – mai vine unul care crede că el este „pivotul partidului".

Pivotul?! Bietul pivot crede că se mai învârtește vreo mașină în jurul lui și nu vede că se învârtește singur în jurul său. (*Mare ilaritate, aplauze prelungite.*)

Vedeți ce falsă întrebuințare a cuvintelor? Dar așa este totdeauna când fondul nu răspunde formei și când se încearcă o mistificare a opiniunii publice.

De aceea, pentru a reveni la adunarea noastră de aici, când vă văd acum pe d-voastră cu atâta însuflețire, îmi zic: apoi, firește, cinstită e natura românului! Ați simțit că aici e lucru curat și cinstit. *(Aplauze.)* Aici e un șef, care e șef adevărat; aici nu mai e chestie de paravan; aici nu e nimeni care să tragă sforile în ascuns.

Ceea ce vi se spune, vi se spune cu deplină sinceritate și cu întreaga hotărâre de a conforma faptele cu vorbele.

Fiindcă la o muncă cinstită ne-ați văzut și ne-ați îmbărbătat, dați-mi voie, ca un ultim cuvânt, să vă mulțumesc de această îmbărbătare și să vă asigur că, întăriți prin sprijinul d-voastră, vom continua fără șovăire opera Partidului Conservator. *(Aplauze prelungite.)*

133

DISCURS ȚINUT LA ÎNTRUNIREA CONSERVATOARE DE LA „DACIA" DIN BUCUREȘTI

(*Este întâmpinat cu aplauze și manifestațiuni entuziaste.*)

Domnilor, când văd această adunare tot așa de numeroasă ca aceea care se strânsese în marea cestiune națională de acum doi ani și jumătate, mă întreb: poate să aibă vreun folos pentru viața noastră publică asemenea întruniri?

Ați auzit spirituala vorbire a dlui Laurian, ați auzit cuvântarea plină de miez și de învățăminte politice a dlui Filipescu, precum și calda vorbire a celui mai mare orator, pe care îl are astăzi suflarea românească, d. Barbu Delavrancea (*aplauze*).

Folosul ce l-ar putea aduce asemenea discursuri publice prin faptul că v-ar împărtăși și d-voastră convingerile, de care sunt inspirate, sau cel puțin v-ar da prilejul de a le compara cu alte convingeri și a ajunge la un rezultat prin o mai dreaptă cumpănire între ele, se vede astăzi primejduit prin o nouă speță de bănuieli și insinuări.

Vă vorbea d. Laurian de ce a spus ministrul de interne d. Aurelian, sunt acum câteva zile, la întrunirea Partidului Liberal de la guvern, adică de îndemnul dat pe sub mână agenților administrativi ca să vă împedece de a veni la această întrunire; dar n-a spus d. Laurian că a fost și altceva în vorbirea

dlui ministru de interne. D. Aurelian s-a plâns – și aci începe bănuiala și insinuarea – că la întrunirea noastră de la Iași au fost liberali cari au umplut sala.

Iacă o vorbă foarte șireată! E șiret onor. domn ministru de interne, și e cunoscut pentru aceasta (*aplauze, ilaritate*). Mai sunt șireți și unii din prietenii noștri conservatori fevruariști; șiretlicul e molipsitor. Îndată au prins și ei acest șiretlic și răspândesc vorba că întrunirile noastre sunt pline de liberali trimiși de guvern.

Numai că românul deosebește pe omul șiret de omul cuminte: omul șiret pune multe curse; omul cuminte le înlătură, iar cel șiret cade uneori în cursele puse de el însuși. Cursa aceasta cu publicul liberal, care vine la întrunirile noastre, ia să vedem o putem înlătura? Nu cumva putem prinde în ea și pe cei șireți cari au întins-o?

Cum voiți să vă dovedesc că la întrunirea noastră de la Iași erau conservatori și nu liberali în sală? Într-o asemenea întrunire publică nu se cere cartea de vizită și biletul de alegător al nimănui; nu se ține registrul persoanelor și prin urmare, cu oarecare îndrăzneală, se pare că s-ar putea afirma că la aceste întruniri ale noastre vin numai liberalii, sau radicalii, sau socialiștii, sau cine voiți.

Dar dacă am putea dovedi după oarecare semne, cine a venit la întrunirea de la Iași? S-o încercăm!

La Iași am vorbit și eu, a vorbit și Delavrancea. Eu, când am vorbit la Iași, am spus între altele că, de când se afișează ca șef d. Dimitrie Sturdza cu un comitet executiv, se aude pentru prima oară în politica românească vorbindu-se de *Ocultă*, și că prin urmare poporul românesc are dreptate să nu aibă încredere într-o asemenea conducere ocultă, fiindcă cine se ascunde, are ceva de ascuns; iar d. Delavrancea, cald și mai orator decât mine, a făcut procesul întreg al acestui fel de liberalism care e acum la guvern, și i-a zis: *„Nu sunt greșelile conservatorilor mari, căci ei nu au atins partea nobilă și morală*

a poporului român; curentul a fost determinat de politicianismul liberal. acesta a adus micșorarea intelectualității publice".

Când vorbeam în aceste întruniri, erau și la Iași, și la Craiova, precum îi vedeți și aici, stenografi, și stenografii sunt deprinși să noteze și cuvintele și întreruperile și orice alt zgomot. Și așa se constată din notele stenografice, reproduse în ziar, că la vorbele mele cu *Oculta* s-au auzit *„ilaritate, aplauze"*, iar la vorbirea mai caldă a lui Delavrancea contra liberalilor de astăzi se însemnează *aplauze entuziaste, aplauze prelungite, aplauze frenetice!*

Apoi cum vine aceasta, onorate dle ministru de interne, și onorate dle liberal Lascar – șiret și d-nealui – și onorate domnule întrerupător Sterian de la Iași – șiret și acesta – cari toți voiți să insinuați că erau mai ales liberali la întrunirea noastră de la Iași?

Când vine Delavrancea și le spune că: *voi ați stricat conștiința românească, voi liberalilor!* și când, la aceste cuvinte se aud *aplauze frenetice* ale întregii săli, apoi ce fel de liberali erau în sală? (*Mare mișcare, aplauze călduroase.*)

Adică suntem noi atâta de tari în vorbirile noastre încât, dacă cumva se încumeta vreun liberal să vie să ne asculte, atunci îi stoarcem aplauze frenetice când arătăm pe liberali ca un pericol național? Apoi atunci bravo nouă, conservatorilor! (*aplauze*) și atunci nu înțeleg de ce să mai plâng șireții noștri amici februariști?

Așa e că s-au prins șireții în cursă? așa e că alta e să fii șiret, și alta să fii om cu minte?

Și fiindcă vine vorba de asemenea... – cum să le numesc? eu mă cam feresc de cuvinte tari; gândul să fie tare, cuvintele pot să fie mai domoale; trebuie talentul lui Delavrancea ca să arunci așa câte un cuvânt din cele tari... să zicem dar *născociri*; Delavrancea adineaori le-a numit mai pe șleau... *minciuni!*

Să mi iertați și mie cuvântul *minciună*; pentru o dată să zic și eu un cuvânt mai tare. (*Ilaritate, aplauze.*)

Adică pe *minciună* ne e vorba?

Apoi dacă este așa, atunci va fi de oarecare folos să ne oprim puțin la o cercetare a acestei rele deprinderi introduse în viața noastră publică, cercetare cu atât mai indicată, cu cât și amicii noștri februariști se îndeletnicesc de câtăva vreme cu fel de fel de născociri la adresa noastră, o nouă tactică până acum neobicinuită între membrii aceluiași partid.

Un prim exemplu vi l-am dat cu pretinsa prezență a liberalilor la întrunirile noastre.

Al doilea exemplu este plângerea fevruariștilor că noi am început să-i atacăm pe ei, în loc să luptăm în contra guvernului liberal. *Născocire* și aceasta, ușor de răsturnat prin simpla amintire a datelor! Cea dintâi întrunire sau banchet a fost ținut la Iași de d. Iorgu Cantacuzino în ziua de 30 septembrie, iar noi n-am început a ne manifesta decât la 7 octombrie, la adunarea convocată de d. Constantin Olănescu.

Vasăzică mai înainte și mai întâi în acea primă întrunire de la 30 septembrie, d. Iorgu Cantacuzino a ținut curiosul său discurs, în care – pe lângă iluzia deșartă că mai este de la sine șeful Partidului Conservator – nu face alta decât să atace pe d. Carp. Au văzut ei mai pe urmă greșeala comisă la Iași, și la a doua dlor întrunire de la Craiova, d. Take Ionescu s-a încercat să dezvolte un program politic (ce e drept, cam obscur) și nu s-a mărginit în atacarea noastră. Dar această pocăință tardivă nu șterge greșeala de la 30 septembrie și cu atât mai puțin îndreptățește născocirea că noi am fi început atacul.

A treia născocire: D-sa tot obiectează dlui Carp, șeful Partidului Conservator în constituirea noastră (*Aplauze entuziaste, îndelung repetate*), că prin cuscria sa cu d. Dimitrie Sturdza a stabilit o înțelegere în privința guvernului așa încât, precum d. Carp la retragerea sa după 12 februarie a trecut guvernul dlui Sturdza, tot așa d. Sturdza la viitoarea sa retragere va trece guvernul dlui Carp.

Ce vorbă nechibzuită mai e și aceasta! Adică pe încuscrire să se întemeieze născocirea? Apoi încuscrit este d. Carp și cu d. C. Boerescu și tot nu înlesnește situația fevruariștilor. Iar înrudiți sunt și general Manu cu d. Sturdza, și d. Nicu Filipescu cu d. G. Cantacuzino, și totuși asemenea relații de familie nu au efect în atitudinea lor politică. A trecut vremea fanarioților unde legăturile de familie și de clientelă hotărau toate în politică.

Dar ia să controlăm mai de aproape noua născocire. Dacă ar fi în stare un șef de guvern demisionat să hotărască pe succesorul său, și dacă uităm dreptul constituțional ce-l are și ce-l exercită Coroana în asemenea momente, pentru ce în aprilie 1899 la căderea dlui Sturdza, a venit d. Cantacuzino cu d. Tache Ionescu, și nu d. Carp, la guvern, deși era și atunci încuscrit cu d. Sturdza? Era oare înțelegere între d. Sturdza și d. Cantacuzino? Vedeți absurditatea născocirii, și nici n-aș fi relevat-o, dacă n-ar fi fost debitată de însuși d. G. Cantacuzino în citatul său discurs de la Iași.

Mai este o născocire despre care e bine să ne dăm seama aici și să știm cu ce s-o întâmpinăm, este născocirea fevruariștilor, că dlor sunt *matca*, că numai d. Iorgu Cantacuzino poate fi șeful Partidului Conservator, parcă toate acestea s-ar înțelege de la sine. Profundă eroare! Și o veți rectifica d-voastră înșivă îndată ce vă veți împrospăta faptele petrecute în anul acesta.

În chiar ziua de 12 februarie al anului curent, înainte de votul, care a motivat retragerea ultimului guvern conservator, a guvernului prezidat de d. Carp, era încă în vigoare fuziunea întregului Partid Conservator și d. Iorgu Cantacuzino era șeful recunoscut al acestui partid fuzionat. Am explicat eu în discursul de la Brăila, în ce înalt înțeles îl recunoscusem noi de șef. Fuziunea fusese consfințită printr-o adunare generală a tuturor conservatorilor, Carpiști și Cantacuziniști împreună, în iulie 1900 și, cu excepția singurului general Manu, toți ceilalți conservatori au aclamat fuziunea. Pe temeiul acestei aclamări comune a existat d. Iorgu Cantacuzino de la iulie 1900 ca șef al întregului partid și a început fostul club conservator parțial tot de la iulie 1900 noua sa constituire ca un club total al întregului partid fuzionat.

Dacă dar peste câteva luni, în februarie 1901, s-au ivit divergințe de păreri în privința legilor financiare ale guvernului nostru între d. Carp și d. Tache Ionescu, G. Cantacuzino și alți delegați ai Camerei, și fără a examina dacă aceste divergențe, reduse la o neînsemnată sumă a patentelor, erau serioase motive sau numai pretexte din partea acestor domni: aceste divergențe puteau să fie discutate în două moduri, sau numai în Parlament, dacă se înțelegea că nu aveau să aibă o influență hotărâtoare asupra chiar organizării clubului și partidului; sau dacă era înțelesul să aibă o asemenea influență, pe lângă Parlament și înainte de votul final în Cameră, trebuiau discutate într-o adunare generală a partidului, de a cărui soartă nu putea dispune nimeni fără o prealabilă consultare.

Aceasta cu atât mai mult cu cât în urna cu bilele brute din Parlament se întâlnesc și conservatorii și adversarii lor firești liberalii, și cu cât în cazul de față era împrejurarea agravantă că amicii noștri cari înainte de fuziune purtau numele de junimiști, rămăseseră în cea mai mare parte în afară de Parlament, deoarece alegerile fuseseră făcute în contra lor. Așadar, majoritatea Camerei alese la 1899 nu reprezinta exact situația Partidului Conservator fuzionat la 1900. Prin urmare, dacă era vorba să se hotărască forma mai departe a Partidului Conservator, odată ce fusese fuzionat, nu putea fi de ajuns votul Camerei de la 12 februarie, ci trebuia convocat congresul tuturor conservatorilor, și celor ce nu se aflau în Cameră, pentru ca să se expue înaintea lor noua situație și să

se ia o hotărâre. Așa e, dlor, că o asemenea adunare generală a partidului ar fi fost neapărat trebuincioasă?

Numeroase voci: Da, da.

Mai adăogați că o prealabilă consfătuire era cu atât mai necesară, cu cât la desființarea clubului nostru și a ziarului nostru *Constituționalul* și la formarea ministerului Carp, intraseră din partea celorlalți conservatori dd. Olănescu, Nicu Filipescu și I. Grădișteanu (de generalul Jacques Lahovari, întrucât militar activ, nu vorbesc în privința luptelor de partid) ca o garanție a solidarității noastre de partid și de guvern, și dacă la 12 februarie se desfăcea solidaritatea partidului trebuia cu atât mai mult să se lămurească într-o adunare convocată a partidului noua stare de lucruri. Aceasta era o cerință elementară de cinste politică.

Dar nimic din toate aceste nu se-ntâmplă. Se dă în seara de 12 februarie asaltul final în contra guvernului Carp de însuși d. Iorgu Cantacuzino, se unesc voturile a câtorva conservatori cu cele liberale și se obține astfel cu majoritate de 1 vot (și firește miniștrii n-au votat) înfrângerea ultimului minister conservator.

De atunci încoace fără vreo convocare a unui congres conservator, fără explicare în vreo altă adunare publică, ne trezim deodată cu banchetul dlui Cantacuzino de la 30 septembrie în Iași, în care însuși D-sa declară fuziunea desființată. Apoi dacă e desființată fuziunea, și cu ea desființat clubul conservator fuzionat, atunci pe ce temei mai vorbește d. Iorgu Cantacuzino ca șef de partid și își închipuiește că poate reprezenta Partidul Conservator.

E de oarecare importanță să lămurim cu desăvârșire acest punct al constituirei și reconstituirei unui partid și de aceea să-mi dați voie a vă aduce o comparare. Țara noastră înainte de Constituția de la 1866 trăia sub așa-numitul *Statut* promulgat de Cuza-Vodă la 2 iulie 1864, în urma loviturii de stat. Ce s-a întâmplat cu acest *Statut* îndată ce s-a promulgat Constituția noastră actuală? Firește că a rămas desființat de fapt, și nici una din autoritățile și formele lui n-a mai avut ființă întru cât n-au fost reînființate de noua Constituție de la 1866.

Aici nu e vorba de lucruri materiale care dacă sunt distruse într-o formă primitivă mai pot exista ca frânturi sau ca cenușă. Aici e vorba de alcătuiri ale minții omenești, de construcții juridice, care nu au decât o ființă artificială și care odată desființate nu mai au nici o existență ca valoare practică sau ca forme obligatorii, ci rămân numai ca o pagină din istoria trecutului.

Închipuiți-vă acum că ar hotărî țara să schimbe și actuala Constituție de la 1866 și în momentul în care s-ar declara revizuirea ei totală ar înceta această Constituție să fie în deplină vigoare. Dar aici trebuie să deschid o paranteză; eu vă vorbesc de schimbarea Constituției numai ca o ipoteză pentru a vă explica relația ei cu *Statutul* de la 1864. În fapt nici d. Carp, nici vreun altul din noi nu se gândește la vreo revizuire a Constituției. O spun aceasta fiindcă d. Tache Ionescu la banchetul din Craiova a pus în programul D-sale reforma legii electorale și un fel de obscură atragere a capitalurilor străine și dărâmarea zidurilor chinezești, care s-ar putea interpreta ca o dărâmare a art. 7 din Constituția noastră. Ziarul *Adevărul* care pare a fi un organ al dlui Tache Ionescu, așa a interpretat discursul D-sale de la Craiova. D. Tache Ionescu nu pare a consfinți această interpretare. Uite popa – nu e popa. (*Ilaritate*.) Oricum ar fi, în ceea ce ne privește pe noi, în programul nostru nu există revizuirea Constituției. (*Aplauze prelungite*.)

Dacă dar, pentru a reveni la ipoteza de mai sus, s-ar pune vreodată în chestie, sau s-ar desființa Constituția de la 1866, ar putea să aibă cineva naivitatea de a crede că prin chiar aceasta și de la sine a reînviat *Statutul* lui Cuza Vodă de la 1864?

Statutul lui Cuza Vodă este mort pentru vecie și nu mai are pentru sine decât palida amintire în povestirile istorice.

Tot așa este și cu șefia dlui Cantacuzino și cu cluburile conservatoare dinaintea fuziunii.

Ele ca de la sine sunt moarte pentru vecie, și actul lor de înmormântare a fost fuziunea din iulie 1900. A se mai îndeletnici cu ele, parcă ar mai avea puterea vieții, aceasta însemnează, dlor, a dezmormânta stafiile trecutului! *(Aplauze.)* Poate că printre conducătorii de dincolo, în comitetul amicilor noștri februariști, să fie oameni cari sunt deprinși să vorbească cu stafiile și cu spiritele... poate! *(mare ilaritate)*, dar n-am mai auzit până acum ca asemenea duhuri ale trecutului, duhurile răposaților să prindă ființă în constituirea reală a unui partid politic.

Reconstituirea reală a Partidului Conservator (fiindcă februariștii în banchetul de la Iași au declarat fuziunea desființată și prin aceasta s-a desființat și șefia dlui Iorgu Cantacuzino) nu se putea face decât printr-un nou act public, pe temeiul unor elemente hotărâtoare aprobate de foarte multe persoane marcante ale partidului și cu legitimarea lor în fața țării, care trebuie să aibă cunoștință de partidele ei politice.

Aceasta am făcut-o noi prin declararea citită la întrunirea de la d. C. Olănescu în ziua de 7 octombrie și prin legitimarea ei dovedită în discursurile publice ținute de noi la Brăila, la Craiova și la Iași. Numeroasa și cu deosebire importanta asistență, care ne ascultă în Capitală, în această ultimă adunare publică convocată în arătatul scop, a înțeles acum, pentru ce cu un comitet de stafii din trecut nu puteam avea de-a face și pentru ce singura constituire făcută după regulile bunului-simț, și ale unei politici sincere, este aceasta sub șefia dlui Carp *(Aplauze furtunoase, ovațiuni.)*

Și acum sunt rolurile schimbate. Mai înainte, pe la 1880, fusese organizat și constituit Partidul Conservator sub

Manolache Kostaki și sub Lascar Catargi, iar noi foștii junimiști ne declaram, ce-i drept, și eram tot conservatori, dar eram o disidență; astăzi însă, fiindcă reconstituirea publică a Partidului Conservator se face acum, și aici, cu ultimul minister conservator, iar dincolo la februariști este numai închipuirea de a pune în mișcare un corp mort, tot ce vor face amicii noștri februariști de azi înainte va putea fi o acțiune conservatoare, dacă vor voi dlor să continue a se numi conservatori, dar va fi în orice caz din punct de vedere al constituirii partidelor, o *disidență conservatoare*. (*Aplauze zgomotoase, bravo.*)

Revenim acum la adunarea noastră, înaintea căreia am încercat să înlătur câteva din faimoasele născociri ale adversarilor noștri, ating și pe cea din urmă, pe care am văzut-o răspândită de prietenii februariști.

Organul dumnealor *Conservatorul*, scrie în numărul său de ieri cu o delicată energie:

„De ieri agenții poliției Capitalei și agenții comunali cutreieră mahalalele și îndeamnă pe toți cei care-i cunosc să se ducă duminică la întrunirea junimiștilor, care se va ține la «Dacia». În zelul lor, agenții administrației caută să împiedice pe cetățeni de a veni la întrunirile noastre care se țin pe culori și îndeamnă pe toți să se ducă la întrunirea junimistă, fie ei liberali, fie oameni cari nu se amestecă în luptele politice și nici nu sunt măcar alegători. Asta e ultima treaptă a decăderei la care a ajuns gruparea junimistă."

Și firește și *Adevărul*, care pare a fi organul dlui Take Ionescu, face astăzi o ilustrație, în care comisari de poliție ai guvernului vă împing pe dv. să veniți aici la „Dacia".

Dlor, dv. singuri știți, cine v-a împins. Înaintea dv. n-am trebuință să mai dovedesc că sunteți conservatori. Aplauzele, iar frenetice, cu care a fost acoperită și astăzi vorbirea dlui

Delavrancea, când atacă guvernul liberal, sunt o probă suficientă că nu puteți fi ai guvernului liberal. (*Aplauze, ilaritate.*)

Dar e târziu și trebuie să sfârșesc cuvântarea mea și o sfârșesc revenind la cercetarea asupra născocirilor. Când vezi atâți oameni șireți, dar de altminteri inteligenți, făcându-se părtași la răspândirea de calomnii și de născociri, trebuie să te întrebi, dacă „minciuna" poate să fie vreodată în folosul celor ce o inventează și o răspândesc? Dlor, eu cred că „minciuna" e totdeauna păgubitoare, chiar pentru cei ce o inventează, și aș vrea să ne pătrundem cu toții împreună de această convingere, doar, doar vom contribui să scoatem viața publică din făgașul în care o împing acum și amicii noștri fevruariști.

Vedeți, dlor, când se spune un neadevăr, de exemplu acela că noi am fi atacat mai întâi pe fevruariști, la cine se adresează asemenea născocire? La ce fel de public? Când s-ar fi petrecut lucrul măcar cu vreo trei-patru ani în urmă, haide! memoria omului e înșelătoare. Dar un lucru care s-a petrecut acum cinci sau șase săptămâni, când toată lumea, care citește ziarele, știe ce s-a vorbit la banchetul fevruariștilor de la Iași la 30 septembrie, cum se mai poate zice, că noi am început atacurile? La ce fel de oameni pot dar prinde asemenea născociri? Numai la oameni cari sunt așa de slabi la cap și de uituci, încât să nu-și mai aducă aminte de cele petrecute acum cinci săptămâni!

Apoi astfel de năuci nu pot avea valoare pentru nici un partid, ei dezgustă din contră pe oamenii mai cu cap și îi împing spre celălalt partid, spre cel calomniat.

Dar e un al doilea argument în contra folosului născocirilor. Dacă, pentru a trece la alt exemplu, sunt oameni așa de tâmpiți, încât să creadă născocirea fevruariștilor că d. Carp, fiindcă e cuscrul dlui Sturdza, s-a înțeles să aducă pe d. Sturdza la guvern, și d. Sturdza va readuce iarăși pe d. Carp la guvern, oare în ochii unor asemenea lesne crezători va strica aceasta dlui Carp? Din contră, aceștia își vor zice ei! dar mare om e d. Carp și mare greșeală au făcut fevruariștii de l-au scăpat din mână, dacă stă în puterea lui să schimbe guvernele după cum vrea! (*Aplauze.*)

Mai e un al treilea argument pentru a dovedi că născocirea nu aduce folos celui ce o răspândește. Îl găsesc în chiar simțimintele d-voastră. D-voastră vi s-a aruncat în față calomnia că sunteți aduși aici de poliție.

Care e rezultatul? Rezultatul este că dacă poate cuvântul unora din noi ar fi fost prea rece și n-ar fi adus de la sine destul răsunet în inima dv., prin faptul că v-a revoltat acea insultă cu poliția ne primiți cu mai multă căldură decât ne-ați fi primit înainte (*aplauze*). La partea de sinceritate și de adevăr ce avem noi, se adaogă din partea dv. un sentiment cu atâta mai cald cu cât vă este mai mare indignarea sufletească în contra procedării adversarilor. Și dacă, dlor, toate metalele se împreunează în căldură, născocirile adversarilor sporesc numai căldura care este necesară pentru a vă cimenta definitiv cu noi.

Și atunci se cuvine să zicem: fericit un om și un partid, în contra căruia nu se încearcă altă armă decât arma calomniei și al născocirilor! (*aplauze.*) Să dea D-zeu să ne purtăm întotdeauna înaintea țării tot așa încât adversarii noștri, pentru a ne combate, să nu găsească motive în ceea ce credem, ce zicem și ce făptuim în adevăr, ci să fie siliți a inventa un neadevăr pentru a se război împotriva noastră (*vii aplauze*).

Noi însă să urmăm mai departe calea cea dreaptă și să disprețuim născocirea și calomnia or din partea cui ar veni! (*aplauze entuziaste, mari ovațiuni*).

134

DISCURSUL ȚINUT LA CONGRESUL CONSERVATOR ÎN ȘEDINȚA DE LA 24 IUNIE 1902

(D. *Titu Maiorescu* venind la tribună este întâmpinat de aplauze entuziaste și prelungite.)

Dlor, congresul de față a voit să răspundă la trei cerințe: întâi, să vă dea seama, de organizarea partidului nostru, care precum ați văzut e mai tare decât se presupunea; a voit al doilea, să semnaleze și să explice pentru ce atâția reprezentanți din cei mai distinși ai învățământului public au venit să contribuie la acțiunea Partidului Conservator de sub conducerea dlui Carp; și a voit, în al treilea rând, să expue înaintea dv. programul politic al partidului nostru, program pe care în parte l-a expus ieri bine simțitul și bine gânditul discurs al dlui N. Filipescu și pe care îl va completa îndată d. Carp.

Puținele cuvinte ce am să le zic înaintea cuvântului hotărâtor al șefului nostru, vor avea de scop a ne lămuri tocmai asupra înțelesului unui program politic, fiindcă mi s-a părut că în discuțiunile publice este oarecare nedumerire în această privință.

După câte s-a vorbit ieri și astăzi, ați putut constata că programul nostru are două părți: una, special politică, de măsuri legislative și administrative; alta, numită ieri „partea sufletească", de înălțarea cugetelor și întărirea caracterelor.

Mai ales în privința celei dintâi sunt oarecari neînțelegeri care ar fi bine să fie înlăturate.

Ce este un program de idei politice?

Dlor, ideile politice, în generalitatea lor, stau toate publicate în cărți; ba sunt chiar, pentru comoditatea cititorilor, așezate în ordine alfabetică, și prin dicționare. (*Surâsuri.*)

Cine vrea să cate asemenea idei numai ca să fie vorba de ele le găsește câte va voi și unde va voi.

În deosebire de aceste generalități, adevăratul program al unei politici reale este scoaterea la iveală și elaborarea acelor idei care într-o anume țară și într-un anume timp sunt indicate de împrejurările de fapt și trebuiesc efectuate în ordinea treptată a urgenței și a importanței lor, în timpul apreciabil al generației în care se produc.

Ia gândiți-vă cu ce claritate și preciziune bărbații politici din Divanul ad-hoc de la 1857 – și atunci nu era vorba de deosebire între partid liberal și partid conservator – bărbații politici de atunci, partidul național unul și singur; cu ce claritate precisă a formulat cele patru-cinci puncte ale constituirii statului român.

La realizarea lor treptată au lucrat cu toții și ele s-au și realizat de generația lor, în timpul cel mai scurt posibil.

După îndeplinirea constituirii, a venit la 1881 necesitatea să se formeze tot așa de clar și de precis care e, generațiune cu generațiune, opera de reorganizare acum înăuntru statului constituit.

Aici ne poate servi de mod guvernul care a și introdus pentru prima oară o realizare de asemenea program politic, ne poate servi de model ministeriul T. Rosetti–Carp–Ghermani de la 1888.

Ce ziceau acești oameni atunci? Ne trebuie inamovibilitate, ca idee de dreptate; ne trebuie stârpirea agiului, ca scăpare a situațiunii financiare momentane, ne trebuie vânzare de loturi

mici la țărani și legea minelor, ca idee de întărire economică, pentru mai târziu legea meseriilor și altele indicate.

Și aceste idei, nu doară inventate de vreunul din ei, dar aruncată de ei ca necesități practice ale momentului, adaosul hotărârii din partea lor de a trăi viața lor politică pentru efectiva lor îndeplinire *(aplauze)*, aceste idei așa de hotărâtoare pentru însemnătatea unui partid politic, încât acel bărbat care a întrupat în vremurile noastre în modul cel mai stăruitor politicei conservatoare, răposatul Lascar Catargi, el, a cărui cultură nu-l punea în stare să formuleze însuși ideile politice, dar al cărui tact și bun-simț, în felul vechilor patrioți, îl făcea totdeauna capabil de a simți și ideea cea adevărată și cugetul cel sincer.

El, spre sfârșitul vieții sale a îmbrățișat și s-a identificat și cu această nouă formulare, precum fusese și la începutul vieții sale, la Divanul ad-hoc din 1857 printre naționalii unioniști. Și astfel a consfințit și el în ultimul său minister de la 1891–1895 programul politic al dlui Carp de la 1881, realizat în mare parte de guvernele conservatoare, începând cu cel de la 1888 de sub prezedinția dlui Teodor Rosetti.

Nu pot cita numele dlui Teodor Rosetti, fratele respectatului președinte al congresului nostru, nu pot cita pe d. Teodor Rosetti, care e bolnav în acest moment fără a-i trimite de aici o salutare prietenească și a-i dori în numele nostru al tuturor o grabnică însănătoșire. *(Aplauze.)*

Rosetti a realizat inamovibilitatea; Ghermani a realizat dispariţiunea agiului; Carp a realizat împroprietărirea țăranilor și legea minelor Iată ce înseamnă program politic în adevăratul înțeles al cuvântului, lucru de o așa esențială importanță într-un stat cu oarecare viață politică.

Dar, știți cum se întâmplă cu lucrurile importante; îmi vine să zic ca să nu mă apropiu de priceperea *„Firmei"* de la prietenii noștri fevruariști, știți ce se întâmplă cu o bună *marcă de fabrică*; cu cât marca e mai bună, cu atât vine mai curând falsificarea și contrafacerea. De aceea vedeți, că odată ce introdusese ministerul de la 1888 *realitatea* programelor politice în regatul nou constituit, începem a avea belșug de așa numite programe! Lumea credea că tot ce-i trece prin cap și-i sună bine la ureche, e program.

A venit cu un program foarte puternic, zguduitor al conștiințelor românești, șeful Partidului Liberal d. Sturdza, îndată ce a fost proclamat șeful partidului; a venit la 1893 și '94 în opoziție cu programul național de a îmbunătăți soarta românilor în contra a ceea ce numea D-sa barbaria ungurilor, prin intervențiunea statului nostru. Enorm program! Dar când a ajuns la guvern în octombrie 1893, nu l-a realizat, a înșelat aspirațiunile tinerimei întregi care se încrezuse într-însul, *(aplauze, bravo)* și s-a coborât la scuzele din Iași. *(Aplauze puternice).*

Nouă însă, oameni în vârstă, ni se cuvine să avem judecata mai cumpănită și să fim drepți și nepărtinitori, mai ales cu adversarii noștri. Se zice de prietenii dlui Sturdza: „Sturdza este un patriot și om de mare experiență". (Este fără îndoială, o cred și zic și eu.) „Și când a făcut acel incendiar discurs de la *Orfeu* și a venit să atace din guvernul Lascar Catargi pe ministrul de externe Lahovari Alexandru, firește *(ilaritate, aplauze)*, el știa sau credea că sunt împrejurările politice așa încât să poată interveni România în contra ungurilor și să îndrepteze soarta românilor de dincolo".

Foarte bine! Dar n-a trecut nici anul de la ultimul său discurs din Senat în același sens, și la octombrie 1895 a venit el însuși la guvern. De ce și-a schimbat imediat părerea? Amicii săi răspund: „Când a venit Sturdza la guvern, se schimbase împrejurările externe *(ilaritate)*, și ceea ce se putea atunci când a zis-o, sau cel puțin i se părea că se poate, a văzut că nu se mai putea în momentul când era să vie la guvern". *(Ilaritate)*

Bine, să le-o admitem și aceasta. Dar atunci era un mijloc indicat pentru șeful liberalilor de a-și scăpa onoarea sau demnitatea politică și aici se vede îndată ce gravitate are adevăratul program, în deosebire de contrafacerile înșelătoare; atunci, dacă programul cu ungurii era nerealizabil, trebuia el personal să nu vie la guvern, ci să delege pe un Aurelian oarecare, în numele partidului. *(Aplauze.)* Sau nu trebuia să vorbească la Orfeu și în Senat așa cum a vorbit, sau, dacă a făcut, nu trebuia să vie la guvern așa cum a venit; adică cu scuzele umilite la Iași! *(Aplauze prelungite.)*

Și pedeapsa nu i-a lipsit și nu-i putea lipsi. El s-a arătat nevrednic de a fi la putere în acele momente ale crizei naționale, și enorma decepțiune cu care a răspuns la aspirările trezite și aprinse de el, l-a și răsturnat de la guvern asupra aceleiași chestii naționale, și bine i-a făcut: exemplul va servi de-acum înainte tuturor.

Căci țara s-a cumințit și începe a-și *revizui* vechile păreri, după fericita expresie de adineaori a dlui Delavrancea, marelui, fenomenalului nostru orator.

Ce autoritate permanentă, ce ideal al tinerimii ar fi rămas d. Dimitrie Sturdza, dacă nu și-ar fi renegat programul național pentru a pune mâna pe un guvern efemer, ci ar fi adus jertfa ambiției și ar fi stat la o parte până la un moment mai oportun! *(Aplauze.)*

Acum în sfârșit, venind din nou la putere în 1901, a putut să-și restabilească o parte a creditului pierdut. Și a restabilit-o, fiindcă chestia școalelor de la Brașov a fost înlăturată prin rezolvirea ei (nu examinez, dacă bună sau rea), și acum este la ordinea zilei chestia budgetară, iar în privința ei d. Sturdza s-a purtat politicește corect: a cerut în opoziție economii și le a aplicat la guvern.

De aceasta trebuie să ne bucurăm și noi adversarii lui: este totdeauna bine ca o țară să-și găsească la momentul oportun omul oportun și ca un om încăruntit în trebile statului să

ajungă în sfârșit să fie de adevărat folos în politica țării sale. *(Aplauze.)*

Iată dar, cu exemplul dlui Sturdza, ce serios lucru este un program politic și realizarea lui. Ca să variem exemplele, să ne aducem aminte și de amicii noștri fevruariști. Vezi bine, și dlor au vorbit de program. A venit „veneratul șef" *(ilaritate)* și a menționat ca program special, la Iași, cadastrul. *(Ilaritate.)* Irigațiunile... *(Ilaritate mare, aplauze.)*

Țara era înaintea unei catastrofe financiare, și „veneratul"... vorbea de cadastre! *(Mare ilaritate, aplauze.)*

Dar suta de milioane care se cere ca să facem asemenea lucrări, de unde?

S-a văzut îndată că „veneratul" nu e om de guvern.

Și ca să simțim și mai bine deosebirea, noi toți câți suntem aici, și jurnaliștii (îmi pare bine că sunteți împreună cu noi, pe această estradă, căci nu avem nimic de ascuns aici, din contră: e bine să se lămurească toată opiniunea publică în cunoștință de cauză), să ne închipuim pentru un moment noi toți câți suntem aici, numai „ai noștri" *(ilaritate, aplauze)*, că ar ieși aici și acum din gura dlui Carp vorba: *ne trebuie cadastrul!* Toată țara ar zice: omul acesta e hotărât să facă; dacă a spus-o, o va realiza; e ceva acolo, el nu vorbește degeaba!

Dar când a spus-o *veneratul* la Iași?! țara făcea haz! (*mare ilaritate, aplauze*). *Vom guverna cu blândete, cu dreptate, vom face cadastru, vom face irigațiuni, luminează-te și vei fi*, s.c.l., – aceasta însemnează contrafacerea unui program politic.

Și mai e acolo un șef, ori un aspirant, generalul-pivot, îl auzim vorbind și pe D-sa de program: D-sa a făcut faimosul *Decalog!* în toate dicționarele îl găsești, pe hârtie a și rămas Poți copia și alte zece decaloage, numai să ai răbdarea scrisului Dar ce să ne mirăm de d. general că n-a priceput nici până astăzi, pentru ce decalogul D-sale e o simplă contrafacere, când amabilul general contraface chiar și limba românească

pentru a se trimite „în efigie" la clubul de la Iași. *(Aplauze puternice, ilaritate mare.)*

Mai e acolo un șef. El, acela e inteligent, în adevăr inteligent.

Acela, firește, ajunsese în momentele grele, adică după ce generalul compromisese situația, să ducă finanțele țării, și atunci trebuia un foarte serios program financiar.

A și venit d. Take Ionescu cu noul budget al țării și l-a dus în Camera conservatoare de atunci și aici să mă ierte amicul meu Arion, – în Camera aceea, în care am avut onoarea să fiu și eu ca ministru de justiție câteva luni, am găsit ca spirit conservator al majorității o foarte bună dispoziție, și dacă ar fi trăit Camera, ar fi trecut printre Camerile de merit; vorbesc de *majoritatea conservatoare*, care a fost acolo, nu de împerecherea unei minorități cu opozițiunea liberală *(aplauze)*. În acea Cameră a venit d. Take Ionescu, care este firește un mare orator și prezentând budgetul a zis, cu o vorbă luată din istoria franțuzească: „Salutați-l (budgetul dumnealui), căci este marele budget echilibrat al țării". *(Ilaritate)*.

Toată lumea știe ce a ieșit din faimosul echilibru. Contrafacerea dlui Take Ionescu consistă în aceea că D-sa a confundat echilibrul bugetar cu echilibristica oratorică. *(Mare ilaritate, aplauze zgomotoase.)*

În deosebire de aceste contrafaceri, o știți dlor, când v-a vorbit ieri d. Filipescu; și când vă va vorbi astăzi d. Carp, va fi precizie și hotărâre. În această grupare conservatoare a noastră, nu încape amăgirea opiniunii publice. *(Aplauze frenetice, bravo.)*

Dar să mă grăbesc a ajunge la sfârșitul neînsemnatei mele vorbiri atingând și partea ceastălaltă a programului nostru politic.

Partea a doua a programului e partea „sufletească" cum a numit-o un orator ieri, parte cu deosebire caracteristică pentru o politică în opoziție, fiindcă se adresează la reculegerea cugetelor, la întărirea și înălțarea caracterelor, pe cari

astăzi d. Florescu și d. Delavrancea au arătat-o cu deplină claritate ca fiind adevăratul mijloc de scăpare al unei țări așa de mici în privința numărului dinăuntru și așa de mari în privința primejdiilor din afară.

Și tocmai în aceste momente, când odată cu lățirea unui mai bun învățământ istoric în școalele noastre se trezește conștiința națională și simte necesitatea de a completa lipsa numărului prin îndoita energie a patriotismului, ne vine de la amicii fevruariști apelul la poftele bugetare ale partizanilor și ni se dă ca o bună tactică în luptele politice. Aici cel puțin nu mai este o contrafacere, ci reinstalarea pe față a fabricii, cu vechea ei marcă, pentru atragerea clientelei spre una din mărfurile cele mai ieftine și mai de rând: colectivitatea intereselor private în locul partidului principiilor politice.

Al patrulea șef, șef-aspirant, al amicilor fevruariști s-a însărcinat cu formularea acestei pretinse tactice d. general Jacques Lahovari. O fi fost d. general ce o fi fost, când se ocupa de cele militare; dar de când s-a lăsat de militărie și a început să se civilizeze prin colorile Capitalei, a apucat o cale foarte curioasă; și dacă își închipuiește D-sa și vrea să propovăduiască și altora, că teoria sacrificiilor este o utopie și că numai prin interese se țin „ai noștri", conform tradițiilor istoriei și politicii românești, atunci comite o mare erezie.

Toată istoria noastră națională și dă o desmințire, și istoria este politica trecutului, precum politica este istoria prezentului. Să mă încerc a vă dovedi din exemplul evenimentelor noastre contimporane, că din toate firele, cu care se țese pânza istoriei naționale, din toate aceste fire străbate un anume fir cu o anume coloare, străbate jertfa acelora, care au făptuit ceva în orice epocă însemnată din istoria țărei.

Noi începem politica noastră modernă, care a devenit în parte deja istorie, cu anul 1859. Noi, adică cei înaintați în vârstă din generațiunea aceasta, generațiunea respectatului

nostru președinte, generațiunea „veneratului" de dincolo și a generalului Manu, noi, aceștia, cari continuăm imediat pe cei de la Divanul *ad-hoc*, noi ar trebui să ne dăm cu atât mai bine seamă ce vrea să zică, dacă printre sărbătorile naționale de astăzi și la școli și la tribunale, este însemnată ziua de 24 ianuarie, amintirea Unirei. Ia încercați și dv. mai tinerii să vă înfățișați și să pricepeți ce trebuie să se fi întâmplat atunci în București, la 24 ianuarie 1859 pe Dealul Mitropoliei, unde era vorba să se aleagă un domn indigen al Țărei Românești; unde erau aspirațiunile poate legitime, a câtorva familii mari de foști domnitori. Deputații erau împărțiți după aceste aspirațiuni de alegere la domnie. Și vă puteți închipui ce însemnau alergările după domnie, dacă vedeți ce însemnează numai alergările după o șefie de partid, ce dușmănie de moarte era între frații Dimitrie și Ioan Brătianu, ce zâzanie între d. Aurelian și Sturdza, cu ce ură urmărește d. general Manu pe d. Carp, ce se petrece între „veneratul" și alții.

Ce trebuie să fi fost la 24 ianuarie 1859 pentru o domnie a Țărei Românești! Și ce a ieșit din 24 ianuarie? A suflat pentru reprezentanții poporului românesc acel ideal al propășirii naționale, au *renunțat* toți aspiranții la pretențiunile lor, și a ieșit *cu unanimitatea glasurilor*, cine? Cuza, alesul de la Iași, necunoscutul Cuza, fiindcă în persoana sa întrupa ideea unirii!

Ce însemnează aceasta? aceasta însemnează că s-au *jertfit* toate ambițiunile competitorilor pentru a face un pas înainte în politica națională a Țării. Ce s-ar fi întâmplat la 24 ianuarie 1859, dacă oamenii politici de atunci ar fi urmat după sfaturile dlui Lahovary: *ai noștri numai pentru ai noștri!*

Și vedeți ce au făcut și ieșenii? Au primit aclamarea, și a venit Vodă Cuza la București ca Domn al Principatelor Unite, iar ieșenii și-au jertfit capitala Moldovei și au îngenuncheat înaintea Bucureștilor, căci ideea cea mare și națională a unirii

a însuflețit atunci pe toți locuitorii acestor țări, și fără jertfă nu se putea înfăptui nimic *(aplauze)*.

Din aceste două jertfe s-au țesut cele dintâi fire ale istoriei naționale din epoca noastră.

Și a venit apoi al doilea moment important din istoria și politica română contimporană, și aici mai mulți din d-voastră l-ați simțit, căci erați în vârsta de a-l putea aprecia, a fost momentul războiului de la 1877 *(aplauze)*.

Erau mulți la noi, și nu trebuiește să vă mirați, cari ziceau: *bona fide* pentru o țară nepregătită, cum eram noi, este mai cuminte să ne abținem „capul plecat nu-l taie sabia". Armata? La munte cu ea! Ne retragem noi, iar Marile Puteri să „binevoiască". Și zicea așa d. Dimitrie Sturdza, și răposatul Ion Ghica, și răposatul Nicolae Crețulescu, și alții, după vremuri: convingerea lor; slăbiciunea cugetului lor. Dar totuși și atunci a triumfat ideea că fără jertfă nu se câștigă nimic în viața popoarelor *(aplauze calde)*.

Dacă țara voia să iasă neatârnată din acel cataclism oriental, nu trebuia să aștepte mila diplomaților, ci să jertfească sângele fiilor poporului său!

Și așa s-a hotărât războiul și acel război a cucerit independența noastră, recunoașterea noastră, considerarea noastră. Cu această minunată jertfă se țese a doua pagină glorioasă în istoria contimporană a României. *(Aplauze puternice.)*

Atunci a venit și domnitorul Carol pe câmpul de luptă și a adus și jertfa lui, expunându-și viața alături cu ostașii români. Atunci a simțit el jertfa poporului nostru, și poporul nostru a simțit jertfa lui, și numai în această împreună simțire Dinastia străină a devenit acum Română și România a devenit dinastică odată cu independența ei astfel cucerită *(aplauze nesfârșite, frenetice)*.

Și chiar în zilele de azi, cari în învălmășala momentului ne par zile miride, ca micime și anevoință, mai de rând dacă le

privești de deasupra și oarecum, istoricește vedem, de trei ani încoace, de la acea Cameră conservatoare, de care vorbeam adineaori, că se înfăptuiește al treilea eveniment însemnat în istoria țării. Ne-am trezit acum trei ani, înaintea unei calamități financiare și economice; ne-am trezit cu teama de a nu mai face onoare creditului și numelui țării în străinătate. Când ne-am trezit, ne-a fost teamă la toți; și deja *că ne-a fost teamă la toți*, e marele semn! Sunt alte popoare și vecine mai mari, și mai depărtate mai mici, și la apus și la miazăzi, cari când s-au trezit că nu mai pot plăti, au zis: ei și! să nu mai plătim! Să vie control străin și atâta pagubă! Poate chiar câștig, nu e vorba se pierde ceva din onoarea națională, vin comisiuni europene ca să te pue sub epitropie, ca pe un risipitor, dar ce face! existența materială tot merge înainte, și piele mai subțire... puțin lucru!

România nu a cugetat așa. Toți, și Camera conservatoare și Camera liberală, și guvernul Cantacuzino, și guvernul Carp, și guvernul Sturdza, toți s-au unit în acest gând al națiunii: onoarea, înainte de toate! Nu am dat faliment, dar am jertfit cu toții cât am putut, am primit impozite, am primit reduceri, am scăzut din averile noastre materiale, dar am fost mândri că am scăpat creditul și onoarea țării! *(Aplauze furtunoase).*

Iată trei exemple cunoscute din istoria noastră contimporană și acum am dreptul să zic: măsura, după care se judecă valoarea istorică, valoarea omului de stat, valoarea unei grupări de oameni, valoarea unei concepțiuni politice, valoarea unui popor întreg, este jertfa ce o aduce pentru existența și onoarea sa ca stat.

Și aici nu poate veni cel dântâi agramatos al vreunui club să ne vorbească de tactica intereselor particulare ca de adevăratul element politic.

Pentru a termina, domnilor, nu ne vom mai mira acum, de ce atâția profesori distinși au venit să lucreze împreună cu noi. Ei au zilnic chemarea de a învăța tinerimea, de a-i da exemple și povețe. Dar și d-voastră toți, părinți, frați, cari aveți a face cu copii mai tineri, ce povață le veți da? Ce veți zice după tactica fevruariștilor: „la buget ai noștri", sau le veți zice: „sus inimile! Mai sus cugetele! Binele Țării înainte de toate!"

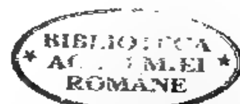

Așa se explică a doua parte a programului nostru politic.

Noi îndeosebi am fost adeseori acuzați de presa liberală, pe nedrept acuzați, că n-am avea încredere în poporul român. Nu este exact; tocmai contrariul este adevărat: am avut totdeauna cea mai adâncă încredere în neamul nostru. Fără o asemenea încredere, cum am fi putut noi întreprinde acum 40 de ani acea luptă literară, de care vi s-a vorbit? Și chiar astăzi, în politică, noi apelăm la partea cea mai nobilă, la partea cea ideală a poporului. Și simplul fapt, că în toată convingerea noastră și ca element anume distinctiv facem un asemenea apel, aceasta este cea mai mare dovadă că trebuie să avem încredere în vitalitatea poporului.

Și o avem, domnilor, pentru că de n-ar fi decât cele trei evenimente contimporane ce vi le-am citat, ele ne dovedesc că acest popor mic, mare, cât este, că această țară, peste care au trecut atâtea greutăți ale vicisitudinilor istorice, peste care s-a așezat încă mai la urmă pătura domniei fanariote și bizantine, a păstrat totuși sub cenușa vremurilor o scânteie vie din acel foc sacru pe care l-a moștenit de la Romani, de la acel popor care a știut să dea lumii întregi cel mai mare exemplu al unui stat constituit pe subordonarea intereselor particulare în favoarea binelui obștesc.

Astfel suntem și cu această încredere să lucrăm mai departe și să privim în viitorul Țărei! *(Aplauze nesfârșite, ovațiuni.)*

XIV. GUVERNAREA LIBERALĂ

Guvernul D. A. Sturdza
(14 februarie 1901–9 ianuarie 1902,
12 martie 1907 – 27 decembrie 1908)

135

DECLARAȚIA OPOZIȚIEI CONSERVATOARE

(Ședința Senatului de la 29 noiembrie 1907)

D. Titu Maiorescu: Dle președinte, în urma cuvântării dlui prim-ministru, noi, membrii din opozițiunea conservatoare, suntem asemenea de părere că putem renunța la o mai departe discutare a Adresei, însă cu o rezervă.

Noi suntem cu desăvârșire în ideile pe care le-a exprimat astăzi în numele Partidului Conservator, d. George Cantacuzino. Sperăm că în limitele acestor idei și fără jignirea nici uneia din ele, se va putea stabili o înțelegere între guvern și opoziție.

Cu această speranță primim ca să înceteze o discuțiune, care în momentul de față nu cred că ne poate duce la un folos până când nu vor veni chiar legile speciale, de cari este vorba.

Vasăzică un armistițiu, despre care sperăm, dar nu atârnă numai de la noi, că va fi prefăcut în pace, când se vor discuta legile agrare. *(Aplauze.)*

136

CONTRA ÎNCHIDERII DEZBATERILOR

(Ședința Senatului de la 21 decembrie 1907)

D. Titu Maiorescu: Cer cuvântul contra închiderii discuțiunii.

D. vicepreședinte, P. Poni: Aveți cuvântul contra închiderii discuțiunii.

D. Titu Maiorescu: Dlor senatori, am cerut cuvântul în contra închiderii discuțiunii, și mă voi mărgini la obiectul pentru care am cerut cuvântul, dar vă rog să-mi permiteți a înlătura obiecțiunile personale din această mică vorbire.

Pe cât aflu de la biurou, sunt eu înscris să vorbesc acum, așa încât cererea mea de prelungirea discuțiunii are aerul că este făcută în favoarea mea.

Nu este aceasta intențiunea cererii.

În foarte neînsemnata, dar – fiindcă sunt bătrân – cu atât mai lunga mea viață parlamentară, nu am insistat niciodată anume ca să vorbesc, n-am rugat pe nimeni să-mi cedeze rândul, n-am stăruit sub nici o formă ca să-mi vie rândul mai curând, nu m-am înscris niciodată înainte de ziua fixată pentru discuțiune. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, după experiența mea, un discurs care nu a fost ținut, are adeseori tot atâta greutate cât un discurs care a fost ținut, și, prin urmare, nu pierde nimeni nimic din aceasta.

Vasăzică, nu e de mine vorba; se închide discuțiunea și nu mai vorbesc, primesc lucrul cu aceeaș mulțumire cu care aș fi primit ca o datorie chemarea mea ca să vorbesc, dacă mi se făcea din partea biuroului.

Dar am cerut cuvântul în contra închiderii discuțiunii, fiindcă am pentru prima oară prilej în acest Senat, – cum l-am avut și în Cameră de câteva ori, și odată când eram pe banca ministerială, – de a mă ridica în contra precedentului constituțional, pe care îl cred păgubitor, ca un Corp legislativ să închidă discuțiunea într-o materie importantă îndată după vorbirea unui ministru.

Firește, nu trebuie principiul acesta interpretat pedantic; vor fi chestiuni neînsemnate unde toți suntem de acord, ca, dacă a dat ministrul o explicațiune, chestiunea să fie închisă.

Dar, precum prin regulamentul nostru, când s-a adresat o interpelare și a răspuns ministrul, trebuie să se dea cuvântul interpelatorului dacă vrea să mai vorbească și să răspundă la rândul său ministrului, tot așa, și cu mult mai multă gravitate, este important precedentul ca un Corp legislativ să nu închidă discuțiunea numai după vorbirea unui ministru.

Știu că nu e întărit sistemul nostru constituțional, precum știți și D-voastre. Dar fiindcă vorbiți acum de o „eră nouă“ – deși impresia mea este că e o continuare a erei vechi a D-voastre – dar, în fine, eră nouă dacă e, ar fi bine să introducem în această eră nouă o mai bună regulă parlamentară.

Auzeam zicând pe unii că la noi, nu atât Camerele fac pe miniștri, cât miniștrii fac Camerele. Sunt convins că pentru actualul Corp legislativ acesta este un neadevăr. (*Ilaritate.*)

Totuși, oricum o fi, trebuie să tindem ca în viitor, din ce în ce mai mult, să se întărească fiecare din Corpurile legislative, precum să se întărească și corpul electoral, ca să fie mai independent și unul și altul

Dar, oricât de întărit ori de slăbit ar fi un Parlament, rămâne ideea fundamentală a parlamentarismului: cine

controlează și cine e controlat? Controlează ministrul pe Senat sau e chemat Senatul să controleze pe ministru? Are să și dea d. ministru de interne ultimul său cuvânt asupra a ce gândim și vorbim noi, ori avem noi să ne dăm cuvântul asupra ce propune și explică d. ministru de interne într un proiect de lege? Care pe care?

Ca să nu fie vorba de mine în lămurirea discuțiunii de față, am înlăturat de la început persoana mea.

Este vorba însă de stabilirea în principiu a unui pecedent parlamentar.

În cazul de față cred că d. ministru de interne ar fi făcut mai bine dacă vorbea îndată după d. Arion și după D-sa să fi ținut d. Nacu interesantul D-sale discurs, căci precedentul constituțional, care-mi permit să vi-l propun, nu cere ca numaidecât opoziția să aibă cuvântul din urmă, nu. Fie că mai este înscris să vorbească un membru al opoziției, fie unul al majorității, important este să se hotărască, în orice caz, că are să vorbească un membru al Senatului după ce a vorbit un ministru.

Am ascultat cuvântarea foarte inteligentă, foate elegantă și mai ales foarte abilă a dlui ministru de interne, și sunt fericit că, deoarece nu mi s-a dat mie rândul să vorbesc, a cerut cuvântul d. ministru de interne, și astfel, cu o atențiune mai puțin slăbită, am putut asculta cu toții însemnatul său discurs. Îmi permit totuși să relevez că în cuvântarea D-sale a fost o parte, care nu cred că ar fi bine să se admită ca precedent parlamentar, și din acest exemplu se va vedea cu atât mai clar ce necesar este ca după un ministru să mai vorbească un senator.

Vreau să vă aduc aminte de modul cum d. Carp a fost citat în cuvântarea dlui ministru de interne.

Fireste, a se cita vorbele unui om de însemnătatea dlui Carp, a se invoca autoritatea dlui Carp, acesta este un lucru așa de admisibil, încât nu aceasta poate fi în chestie. Dar d

ministru de interne a invocat numele dlui Carp când a fost vorba de a asemăna socialismul său de stat din trecut cu socialismul guvernului de astăzi și pentru a-l pune pe d. Carp alături de d. Arion în contra dlui Grădișteanu și a altor conservatori. A mai invocat d. ministru de interne numele dlui Carp, pentru a face o aluziune ironică la asanarea moravurilor susținute de D-sa.

D. I.I.C. Brătianu, ministrul de interne: Cred că e greșit ceea ce susțineți; nu l-am citat în ironie.

D. Titu Maiorescu: Sunteți prea inteligent și prea abil pentru a pune la îndoială înaintea țării buna-credință a unui om mult mai în vârstă și cu mult mai multă autoritate politică decât d-voastră.

Dar totuș l-ați citat ca adversar, cu intenție de combatere.

Nu cred că este bună deprinderea. Este admisibil ca să se vorbească într-un Corp parlamentar de o persoană care este membru al celuilalt Corp.

Ceea ce d. ministru de interne avea de zis în contra dlui Carp, trebuia s-o zică la Cameră, unde d. Carp este în ființă, și-i putea răspunde.

Și dacă d. ministru de interne în cuvântarea sa, care văd că este hotărâtă să fie cea din urmă, vine și vorbește în modul cum a făcut-o de d. Carp, și eu, despre care veți admite că am oarecare cunoștință despre părerile politice ale dlui Carp, să stau cu gura închisă: atunci sper că înțelegeți cu toții cât este de nedreaptă o asemenea întocmire a dezbaterilor parlamentare.

Iată puținele motive pe cari le-am putut aduce în pripă, pentru ca să vă rog, nu pentru acum, dar pentru viitor, ca să stabilim pecedentul. într-o discuțiune mai însemnată să nu închidem discuțiunea după vorbirea unui ministru, ci să lăsăm încă o cuvântare liberă pentru unul din senatori, fie din majoritate, fie din minoritate.

Am terminat.

137

INTERPELARE ADRESATĂ MINISTRULUI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ȘI CULTELOR

(Ședința Senatului de la 22 decembrie 1907)

D. Titu Maiorescu: Dle președinte, mi-ați acordat cuvântul pentru chestia personală, pe care vă rog să-mi dați voie a o implica și cu o mică explicație a regulamentului nostru, – dar cer totodată cuvântul ca după aceasta să anunt o interpelare.

Chestia personală mai întâi!

Dle președinte, ieri cerusem cuvântul contra închiderii discuțiunei – și printre motivele ce invocam pentru aceasta, insistam ca în pricnipiu să nu se închidă nici o discuție mai importantă imediat după vorbirea unui ministru, ci să se dea, din principiu, cuvântul unuia din senatori, fiindcă nu noi, Senatul, suntem sub controlul ministrului, ci ministrul sub controlul Senatului. Când vorbește cineva în acest Senat, nu are ministrul să aprobe sau să dezaprobe vorbirea senatorului, ci are Senatul să dea sau să refuze aprobarea vorbirii ministrului. Încrederea nu o cerem noi de la miniștri, ci trebuiește să o ceară miniștrii de la noi.

D. ministru de interne, cu amabilitatea D-sale cunoscută, a răspuns: că da, principiul este bun, dar că asemenea principii ar trebui să se introducă în practică când este apărătorul lor la guvern, adică nu eu ca opozant să cer un așa lucru, ci să-l

fi cerut când eram noi la guvern, adică, de! - înțelegem noi ce însemnează finețea aceasta, va să zică, D-voastre cereți toate libertățile în opoziție și pe urmă, când sunteți la guvern, nu vă mai gândiți la ele. Și fiindcă s-a întâmplat adeseori ca libertăți proclamate în opoziție să nu fie respectate la guvern, ce e drept, s-a întâmplat mai adeseori tocmai la cei cu promisiunile cele mai liberale, am cerut cuvântul în chestie personală, ca să vă dovedesc că am propus acelaș lucru când eram la guvern și că s-a și admis acest precedent, în urma cererii mele, într-o Cameră conservatoare.

Am adus aici dezbaterile Camerei din ședința de la 24 – ba nu – data este importantă, importantă nu în sine, dar ca exactitate – la 26 noiembrie 1888.

Fusese o discuțiune însemnată prin intervenția lui Mihail Kogălniceanu, asupra clerului de mir. Eram eu ministru de culte. Vorbind întâi N. Ionescu, apoi Kogălniceanu, am răspuns eu, și atunci, după obicei: – citez din *Monitor* –:

„*Voci*: Închiderea discuțiunii!"

Le cunoașteți vocile acestea obișnuite ale majorității, după ce a vorbit un ministru, parcă majoritățile sunt la dispoziția ministrului. (*Ilaritate.*)

Și atunci eu, ministru, a cărui situațiune într-o chestie ca aceea a clerului de mir, era mai delicată și care aveam ca adversar pe Mihail Kogălniceanu, am zis următoarele:

„Vă rog și sunt convins că și Camera va primi rugăciunea mea, să nu închideți tocmai acum discuția. Cred că nu e bine ca și în această Cameră să se creeze precedentul de a se închide discuția imediat după vorbirea unui ministru. *(Aplauze.)*

Din contra, vă rog ca în urma vorbirii unui ministru să fie discuția deschisă, pentru ca mai ales vreunul din membrii opoziției să poată răspundă. *(Aplauze.)*"

Și a continuat discuțiunea, precum o anunță d. vicepreședinte de atunci, Nicolae Blaremberg, care zice că și Camera și banca ministerială își exprimă simțimântul pentru continuarea discuției.

Credea d. Blaremberg, în fantezia sa literară, că poate să atribuie simțiminte chiar și băncii ministeriale. (*Ilaritate.*)

Și atunci d. vicepreședinte zice: „D. Nicolae Ionescu are cuvântul".

D. Nicolae Ionescu cedează cuvântul dlui Kogălniceanu și Mihail Kogălniceanu continuă lunga și însemnata discuție.

Iată precedentul. Nu mai știu cazuri analoage; acel caz îl știu. Și aș fi dorit ca acest caz să se repete, căci voința națională este mai de-a dreptul reprezentată în Cameră și în Senat, iar Regele nostru nu este numai „din grația lui Dumnezeu", ci și „prin voința națională". Prin urmare voința națională trebuie să aibă mijlocul de a mai discuta și de a se pronunța cu vederile sale, ori de câte ori un reprezentant al guvernului face declarări într-o materie mai însemnată.

Atât pentru chestia personală, ca să vă arăt că am rămas cel puțin consecvent, ceea ce de altminteri nu e lucru mare pentru un om mai mult aplecat spre teorii.

Acum o mică explicație asupra regulamentului. Vream chiar ieri să întăresc argumentarea mea în favoarea precedentului parlamentar, prin amintirea acelei consecvențe din Camera conservatoare, însă onor. domn, ce ne prezida ieri, nu mi-a dat cuvântul. Și după ce n-am avut cuvântul în chestia de fond, mi s-a oprit cuvântul și în chestia de formă, adică pentru chestia personală. Si nu mi s-a dat cuvântul, pe motivul invocat de acel domn vicepreședinte, cu oarecare stăruință în contra mea, cum de nu știu eu așa lucru, că în chestiune personală se dă cuvântul „după votarea legii", cum zicea D-sa.

Dle președinte, chestia nu este de mare importanță – toate chestiile personale n-au importanță – dar oricum, nu ced că există în regulament ceea ce a spus d. vicepreședinte de ieri. Nu vorbește art. 32 din regulament de votarea legii, ci sună

așa: „Pentru o chestiune personală nu se poate acorda cuvântul decât după votarea obiectului în cursul discuțiunii căreia s-a numit sau s-a indicat persoana aceluia care reclamă a vorbi".

Vasăzică, nu trebuie așteptată votarea asupra legii, ci asupra obiectului în cursul discuțiunii căreia s-a iscat chestia personală.

În cursul cărui obiect și cărei discuțiuni s-a născut chestiunea mea personală? În cursul discuțiunii, dacă să se închidă sau să nu se închidă discuțiunea generală asupra tocmelilor agricole.

Eu nu am vorbit asupra legii și dacă aș fi vorbit în fondul legii, era în drept președintele să mă recheme la chestia al cărei obiect era numai închiderea sau continuarea discuțiunii. Și atunci firește, Senatul a trebuit întâi să voteze asupra închiderii sau continuării discuțiunii. A votat Senatul închiderea discuțiunii generale asupra tocmelilor agricole. Foarte bine, iată obiectul prealabil votat și acum chestiunea personală deșteptată cu prilejul acesta, venea la rândul ei.

Nu mi s-a dat cuvântul, nu face nimic, dle președinte, încă o dată, nici un cuvânt refuzat nu este un cuvânt pierdut, și toate lucrurile vin la rândul lor, cu tăria lor relativă. Uneori un lucru oprit câștigă o tărie mai mare, tocmai prin faptul că a fost oprit.

Am cerut totodată cuvântul, pentru ca să-mi dați voie să anunț o interpelare, care nu are nici o urgență, va fi mai bine dezvoltată după vacanța parlamentară, va fi și atunci la vremea ei.

Am onoarea a interpela pe d. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, asupra direcțiunei date învățătorilor rurali pentru activitatea lor în afară de școală.

138

PROBLEME PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

(Ședința Senatului de la 25 ianuarie 1908)

D. Titu Maiorescu: Dlor senatori, sfatul ce a crezut de cuviință să ni-l dea d. prim-ministru la sfârșitul ședinței de ieri, adică de a nu mai dezvolta interpelarea anunțată, nu l-am putut primi.

Nu am avut onoarea, în neînsemnata și lunga mea viață politică, să cer vreodată sfatul politic al onor. d. Sturdza, și nu am avut, cu atât mai puțin, favoarea de a urma un sfat pe care nu l-am cerut.

Călugăr, călugăr, cum ne spunea d. Sturdza astăzi, că ar fi dorit să fie în tinerețea D-sale, dar în fine, precedentul parlamentar care ar voi să se introducă din partea D-sale, ca șeful unui guvern și șeful unui partid, să nu se mărginească de a-și conduce partizanii săi, ci să voiască să conducă și opozițiunea, acest precedent nu este admisibil.

Era cu atât mai puțin admisibil în cazul de față, cu cât interpelarea ce o dezvolt acum nu are să aducă înaintea D-voastre nici o recriminare, nu are să vorbească de nici o răspundere din trecut; din contra, tinde să contribuiască pentru mica sa parte la acea liniștire între diferitele pături sociale, îndeosebi între proprietari și țărani, la ce conlucrați toți, – dați-mi voie să zic: dorim să conlucrăm cu toții.

Căci interpelarea mea vrea să dobândească o explicare de la d. ministru al cultelor, asupra „direcțiunii ce o dă D-sa activității învățătorilor rurali în afară de școală", și fără îndoială, nu a fost și nu va fi aici nici o surprindere pentru d. ministru, care a înțeles pe deplin și motivele cari au dat naștere interpelării, întemeiată, când am anunțat-o, pe scrierile D-sale relative la chestia țărănească, iar astăzi întemeiată și pe declarările D-sale făcute în răspunsul ce l-a dat interprelării dlui Dissescu. De altmintrelea era de așteptat că un om de valoarea și convingerea dlui Haret nu va ascunde un moment ceea ce este la D-sa o tendință manifestă, și, după părerea D-sale, patriotică – după părerea mea patriotică numai în scopul ce-l urmărește, dar greșită în mijloacele ce le alege pentru acest scop.

Ne-a spus d. ministru de culte ieri: învățătorii sunt – după convingerea D-sale – un element de progres al săteanului, nu numai ca învățătură mărginită în școala de copii, ci și pentru partea economică a dezvoltării țăranilor în vârstă și pentru îndeobște partea culturală luată în înțelesul larg al cuvântului – și cum se exprimă în interesanta broșură a D-sale de acum doi ani, – *Chestia țărănească* – la pagina 71: *„Campania culturală și economică pe care am dus-o în acești din urmă 4 ani cu ajutorul învățătorilor și succesele ce au avut, ne-a dovedit ce element minunat de luptă sunt învățătorii când sunt bine întrebuințați"*. Și alături de aceasta, broșura dlui Haret vorbește de tocmelile agricole, de legea monopolului alcoolului, de judecătoriile de ocoale, de Casa rurală, adică tocmai ceea ce a format și formează obiectul dezbaterilor noastre asupra proiectelor de legi aduse de câteva săptămâni încoace și în parte înfăptuite

Nu este dar vorba aci numai de interese economice, de interese numai materiale, ci este vorba ca să contribuiți cu asemenea legi la ceea ce numea onorabilul nostru raportor al Adresei „armonia între proprietari și țărănime". Este deci mai

presus de toate o parte sufletească, care e cuprinsă în chestiile economice, și dacă e vorba de partea sufletească, de pacea și armonia între țărani și proprietari, de readucerea liniștei în locul grozavei turburări din primăvara trecută, este, cred, locul mai ales aici în Senat să se aducă în discuție înaintea D-voastre misiunea ce o pot avea în această privință învățătorii de la sate.

Dlor senatori, noi nu avem să ne ocupăm, noi, cum ne numește d. raportor al Adresei, *„maturul Corp"*, nu avem să ne ocupăm de bugetul țării, și d. Dissescu, ieri, exprima părerea de rău că nu ne ocupăm de buget. Nu știu dacă trebuie să regretăm aceasta, fiindcă Senatul, liberat de asemenea preocupări, are o misiune cu atât mai însemnată în alte priviri. Nu degeaba, constituțional vorbind, sunt în mijlocul nostru înalții prelați, și nu degeaba cele două Universități ale țării sunt datoare să trimeată pe reprezentanții lor anume în acest Senat. Tot ce atinge înălțarea sufletească a națiunii își are locul indicat de Constituțiune, mai ales în dezbaterile D-voastre.

Așa fiind, credeți D-voastre că reprezentând Universitatea din București, am și dreptul și datoria de a vorbi despre misiunea învățătorilor rurali pentru împăciuirea care se dorește de toți – cel puțin așa ni se spune – între țărani și proprietari?

Are cineva motive legitime să împiedice o asemenea interpelare, ca fiind în afară de obiectul preocupărilor D-voastre actuale?

Și acum, pentru a intra îndată în însăși discuția cu d. ministru al cultelor și spre a ne lămuri asupra situației create în Senat, dați-mi voie să vă atrag atenția asupra unui prim simptom caracteristic.

Când am cerut cuvântul pentru interpelare, la sfârșitul dezbaterilor asupra tocmelilor agricole, mă surprinsese aici în Senat deosebirea – cum s-o numesc? – deosebirea de ton între ceea ce vorbise în Cameră și ceea ce se vorbea în Senat cu acest prilej. În Cameră, citații de la socialiști ca Henry George și teorii economice foarte înaintate, cari puteau speria pe mulți

proprietari, la Senat din contră, d. raportor ne vorbea întruna de armonia dintre proprietari și țărani, și toți se întreceau în blândețea cu care se explicau toate dispozițiunile legii. La Cameră fanfară, la Senat surdină.

Dar onorabilii d-nii miniștri? Aceasta nu ni se întâmplă în toate zilele, favoarea aceasta: veneau chiar și se coborau printre noi pe banca opoziției. Am văzut pe d. prim-ministru și pe d. ministru de interne la locul dlui Olănescu și al meu. Puteai crede că era dorința d-lor, că dacă vin d-lor la locul nostru să ne ducem noi la locul d-lor *(mare ilaritate)*, atâta pace și armonie voia să se stabilească între noi, atâta liniște să se lățească peste tot. De! În Senat sunt și marii proprietari! Îți venea să crezi (văd aici mai mulți colegi doctori printre noi), că era vorba de o amputație chirurgicală, era să se taie fiecăruia câte ceva din trupul de moșie, și atunci trebuia să se adoarmă pacientul, să se înlăture tot ce-l putea irita, să fie anesteziat.

Firește, la aceasta aveau să contribuie și miniștrii cu prezența d-lor. Nu vorbesc de d. ministru al justiției. D-sa fusese în mijlocul nostru în toate zilele precedente, când cu legea judecătoriilor de ocoale și acum se dusese la Cameră să și-o apere; dar ceilalți miniștri veneau toți, aproape toți, adică toți câți vă puteau liniști. Mai întâi și în fruntea tuturor neobositul și admirabilul D-voastre ministru-prezident, onor. d. Sturdza, totdeauna la postul D-sale și mai cu seamă aci în Senat stătea colo în stânga în banca ministerială, vis-à-vis de banca înalților prelați, și când vorbea d. Sturdza, nu știai care e banca miniștrilor și care e banca prelaților. (*Ilaritate.*)

Venea al doilea, fiindcă era vorba de liniștire, figura marțială a dlui ministru de război, care n-a lipsit o singură zi de la dezbaterile tocmelilor agricole, era de la sine înțeles d. ministru de interne, dar venea în toate zilele și d. Costinescu, cu toată suferința D-sale fizică. Era de față chiar și d.

ministru... îmi pare de la Domenii, d. Anton Carp, a da! Căci la lucrările publice e d. Morțun...

Știți competințele acestor d-ni sunt așa de mari, încât nu poți ști ușor care e la lucrări publice și care e la domenii. (*Ilaritate.*)

Când am văzut pe toți acești importanți și onorabili d-ni miniștri, în așa împrejurări grele, venind în toate zilele de-a rândul la maturul Corp, ca să ne lămurească și să ne liniștească: cum e curioasă opoziția, eu m-am întrebat, nu cine a venit din d-lor, dar cine n-a venit. Și am constatat cu surprindere, că nu a venit onor. d. Morțun, nu a dat ochii cu noi în toată vremea aceea, era la Roman.

D. V. G. Morțun, ministrul lucrărilor publice: Am fost de multe ori aci: n-am avut însă fericirea să fiu în acel timp când erați d-voastră.

D. Titu Maiorescu: La discuția tocmelilor agricole?

D. V. G. Morțun, ministrul lucrărilor publice: Eram bolnav atunci.

D. Titu Maiorescu: Nu am fericirea să fiu înțeles; deși cred că nu e așa greu de înțeles, pentru un om politic, ceea ce ating acum.

Vreau să zic că atunci anume, când se discutau tocmelile agricole – și când, în deosebire de fanfara de la Cameră, se auzea aici în Senat numai surdina, când se făcea anestezia medicală ca să se calmeze impresiunile proprietarilor, lipsea de pe banca ministerială doi miniștri, și eu mă întreb de ce lipseau?

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: A fost bolnav d. Morțun (*Ilaritate.*)

D. Titu Maiorescu: Ce rău îmi pare că a fost bolnav d. Morțun!

D. V. G. Morțun, ministrul lucrărilor publice: Vă pot aduce și certificat medical că am fost bolnav. (*Ilaritate.*)

D. Titu Maiorescu: Îmi pare foarte rău că erați absent tocmai d-voastră. Eu am oarecare simpatie pentru d. ministru al lucrărilor publice ca literat. Mă ocup și eu cu literatura, sunt om de condei, și-mi aduc aminte de o piesă de teatru într-un act, o cheamă *Hudici*, dar e bine scrisă, are spirit, cu toate că e lăudată de d. Gherea, criticul socialist. Cu atât mai mult mă bucuram să văd la dezbaterea tocmelilor agricole pe eminentul nostru literat și ministru de lucrări publice. Dar nu a venit! Era în discuție maximum și minimum și alte teorii socialiste și D-sa era bolnav tocmai atunci!

Să fi fost bolnav și d. ministru al instrucțiunii publice?

D. Sp. Haret, ministrul cultelor și instrucțiunii publice: Am fost foarte sănătos.

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: D. ministru vă răspunde că a fost foarte sănătos.

D. Titu Maiorescu: Mi-aduc aminte din discuțiunile și luptele noastre parlamentare din vechime. Ce voiți, un om bătrân își aduce aminte de multe.

Ce greu era pentru opoziție – acum e mult mai ușor – când avem un președinte care întrerupe pe vorbitori. Nu știu dacă e obiceiul...

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: Eu nu vă întrerup; vă spun numai ce zice d. ministru.

D. Titu Maiorescu: Nu mă întrerupeți? Atunci să inventăm alt cuvânt pentru această vorbire a D-voastre, când am să vorbesc eu.

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: Am voit să fac să ajungă la urechea D-voastre zisele dlui ministru.

D. Titu Maiorescu: În adevăr, eu am oarecare greutate la auz. D. președinte vrea să facă aluzie la aceasta față de un membru al opoziției?

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: Am voit să vă transmit cuvintele dlui ministru

D. Titu Maiorescu: D. ministru a spus că a fost foarte sănătos și d-voastră mi-ați transmis aceste cuvinte prin procurațiune? (*Ilaritate.*)

Apoi e evident că vorba mea de îmbolnăvire a miniștrilor e o vorbă de oratorie, nu era vorba de o boală fizică, ca să-mi atestați sănătatea dlui ministru al instrucțiunii.

Atâta lucru se poate pricepe de un om care face politică, că e aici vorba de o îmbolnăvire *sui generis*.

Și d. vicepreședinte îmi explică că d. ministru nu era bolnav fizicește.

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: Voiați să știți aceasta.

D. P. Missir: Nu vedeți, dle președinte, că majoritatea vă face semn să lăsați pe d. Maiorescu să vorbească!

D. vicepreședinte, Al. D. Nicolaid: Mă rog, nu aveți să-mi faceți D-voastre observațiuni. Eu sunt aici să conduc ordinea.

D. Titu Maiorescu: Dlor senatori, vă roagă d. vicepreședinte să nu întrerupeți... (*Ilaritate.*)

D. ministru al cultelor, cel sănătos fizicește, fusese la Cameră și vorbise chiar la legea tocmelilor agricole. La noi în Senat n-a venit, nici să vorbească, nici măcar să se arate în tot timpul dezbaterilor asupra acelei legi, deși fusese pus în chestie.

Și cu toată antipatia dlui ministru-prezident în contra avocaților, dar un eminent avocat, coleg al nostru – d. Nacu – a trebuit să intervie pentru apărarea ministrului cultelor, apărare prin procură.

Oare de ce n-a venit în mijlocul nostru d. ministru Haret, când se dezbătea prima lege menită, după credința D-voastre, să restabilească pacea între țărănime și marea proprietate

Iată acum un al doilea simptom asupra căruia îmi permit să vă atrag atenția.

Este surprinzător că după răscoalele acestea din urmă și cu prilejul lor a început să se lățească în lumea noastră vorba,

greaua vorbă, trista vorbă, că printre instigatori au fost mulți învățători. Că vorba a fost lățită este sigur. D. Ministru al cultelor bine a făcut că și a dat ieri osteneala să ne arate că, în cele mai multe cazuri, vorba nu a fost întemeiată.

Foarte bine, însă tot rămâne curios că a fost vorba așa de lățită. Faptul este simptomatic pentru starea lucrurilor.

Au mai fost răscoale țărănești, nu așa de crâncene și întinse, dar tot și întotdeauna foarte regretabil. Au fost răscoale la 1888. Nu am auzit de învățători acuzați atunci!

A fost când cu legea maximului la Bacău, fanatica răscoală de atunci, nu s-a vorbit de învățători.

A fost, ne-a citat onor. d. ministru al cultelor, cazul unor răsculați de la 1898, unde au fost implicați 4 învățători, numai 4, cari în urmă s-au dovedit pe nedrept acuzați.

Pentru prima oară am auzit acest strigăt funest, răspândit cu atâta întindere, că învățătorimea a fost instigatoarea țăranilor la răscoale; și rar dai chiar astăzi de un proprietar pe care să nu-l auzi plângându-se de ceea ce au făcut învățătorii, dacă nu la el, dar în vecinătatea lui. Este evident că prin faptul răspândirii unor asemenea vorbe se discreditează activitatea viitoare a învățătorilor rurali, și situația lor, care este de la sine grea, devine cu atât mai grea, cu cât se naște un abis de neîncredere între marea proprietate și conducători școalei primare, cari ar trebui să meargă mână în mână.

De unde vine aceasta?

D. ministru de culte ne mărturisește, cu toată claritatea și sinceritatea convingerii D-sale, următoarele într-o broșură a D-sale (a început să scrie cam multe):

„Campania culturală și economică pe care am dus-o în acești din urmă 4 ani cu ajutorul învățătorilor și succesele ce a avut, *ne-a dovedit ce element minunat de luptă sunt învățătorii, când sunt bine întrebuințați*".

Broșura este intitulată *Chestia țărănească* din 1905. Și când actualul șef al departamentului școalelor lucrează ca ministru, cum a făcut de la 1901 până la 1904, și când nu mai este la guvern scrie asemenea broșuri cu vederile D-sale politice, devine îndeosebi un șef conducător al învățătorimii de la sate și face *„campanie de luptă"* cu ajutorul acestor asociați.

Ei, atunci, dlor, se pune prima întrebare pentru noi cei de aici: chestia țărănească este o chestie de partid? E bine să fie chestie de partid? Ori este o chestie a țării întregi? E bine să fie a țării întregi? Învățătorul este învățător de partid? Ori este învățătorul tuturor copiilor câți sunt în sat? Să-l ferească Dumnezeu și pe învățătorul din sat și să ne ferească pe toți, și pe cei de la Universitate, să introducem în școală deosebirile de partid în raporturile cu elevii și cu părinții lor.

Învățătorul din sat este un purtător al culturii neamului românesc în genere, și numai acolo nu putem dori întinderea luptelor de partid, nu putem dori cearta partidelor politice la sat, să se mai vorbească și acolo de liberali și de conservatori, de boieri și de democrați și de toate pretextele ce se introduc pentru satisfacerea ambițiilor și pentru a hrăni ura și vrajba între clasele societăți.

Și acum vine și d. ministru de culte, într-un moment când nu mai este ministru, dar când începuse „campania" de care vorbea, cu tovărășia de învățători, vine și publică la 1905 o broșură ca aceasta: *Chestia țărănească* de Spiru Haret.

Incontestabil, dlor senatori, suntem în drept să cerem ca de la o asemenea broșură, venită de la un asemenea bărbat politic și adresată în prima linie, firește, oamenilor politici, dar presupusă citită și răspândită îndeosebi printre învățătorii din „campania D-sale culturală și economică" să cerem ca de la o asemenea broșură să dispară orice spirit de ură de clase, orice spirit de sectarism politic, orice inexactitate pornită din dușmănie, orice ponegrire adresată adversarilor.

Ei, iată cum începe *Chestia țărănească* a dlui Haret la pagina 1, înainte chiar de a intra în materie la pagina scrisă în ziua de „20 ianuarie 1905"... și eu, care am avut, și pentru o

parte păstrez — dar acum pentru o parte foarte redusă — o deosebită considerare pentru d. Haret ca om al școalei, când i-am citit pagina 1, vă mărturisesc că nu-mi venea să cred ochilor mei.

„Chestia țărănească.

Am putut să mă conving de ce mare urgență este ca ea să ia primul loc în preocupările oamenilor noștri de stat.... Din nenorocire, conservatorii sunt încă departe de a-și da seama de gravitatea situațiunei și de împrejurările în cari se află țara și cari nu mai seamănă nici pe departe..."

Cu ce nu mai seamănă? Cu cele de acum 3 ani, când era D-sa la guvern? Ori cu cele de acum 7 ani, când era tot D-sa la guvern?

Sau cu cele de acum 21 de ani, când era tot D-sa cu d. Sturdza la guvern?

Nu, nu mai seamănă, zice broșura „cu cele de acum o sută de ani!" A! Firește! Și apoi urmează:

„Îndărătnicia cu care conservatorii se opun la orice măsură mai însemnată, care ar tinde la luminarea păturii țărănești, la înavuțirea ei și la scoaterea ei de sub robia celorlalte clase ale societății; groaza pe care o manifestează, cu mai multă sau mai puțină sinceritate, ori de câte ori i se vorbește de introducerea țăranului ca factor activ și inteligent în viața noastră de stat, sunt dovezi că Partidul Conservator, rămas în urmă și în această privință, nu a ajuns încă a-și da seama de rostul actual al țării, nici de natura și gravitatea problemelor cari se impun".

Și așa ceva se spune învățătorilor de la sate? Dar ce este aceasta? De la cine vine aceasta? De la omul școalei?

Pentru Dumnezeu, dlor senatori, ne-am deprins, ne deprinsesem (trebuie să o zic în *plus quam perfect*) a vedea în d. Haret omul școalei. Da. Și din toate părțile, fără nici un spirit de partid, precum nu-l arăta nici D-sa la început, i s-a dat concursul cât se putea, la comisiuni de cărți de școală, la revistă, la examene de capacitate, unde se putea.

Fusese în Franța lupta aceea aprigă între liberali și partizanii lui Napoleon III după lovitura de stat. Ce atacuri în contra lui Emil Ollivier, când trecuse la Napoleon! Ce întâmplare sinistră, pe temeiul acestor lupte de partid, cu bietul Prevost-Paradol, care primise un post diplomatic de la partizanii imperiului, și, de remușcare, a ajuns să se sinucidă!

Însă unul din oamenii de școală din Franța nu s-a oprit la luptele de partid, a primit să fie ministrul instrucțiunii publice sub Napoleon III, dar a rămas și ca ministru omul școalei, s-a ocupat de progresul învățământului fără nici un spirit de partid, și astăzi îl amintește cu recunoștință și republicanii și napoleonienii și liberalii și conservatorii. Acest binefăcător al școlilor franceze a fost Duroy și astăzi i se păstrează memoria cu recunoștință. Minunat exemplu!

Aș fi dorit din tot sufletul ca să avem și noi cei din Regatul Român, fiindcă nu am avut o asemenea specialitate în Partidul Conservator (s-au perindat aci prea mulți miniștri de culte, a fost prea mare rezistența în contra unora), să avem cel puțin în Partidul Liberal un adevărat ministru al școalelor. Căci binele ar fi fost al țării întregi. Și mulți din noi, multă vreme credeam că este d. Haret, acest ministru al școalelor. Deodată acest ministru începe a se preocupa și de alte mari probleme ale statului, de problemele generale ale organizării. Nu e vorbă, și școala este o problemă de stat foarte însemnată.

Ei, dar dacă omul tinde mai departe, dacă vrea să-și lărgească orizontul, și dintr-un om de specialitate vrea să devie un om de stat, cu îmbrățișare generală a problemelor!

Foarte bine, ar fi o indiscrecțiune din partea mea dacă aș avea de zis ceva în privința lămuririlor sale personale asupra problemelor de stat. Vrea omul să înainteze.

Întrebarea este numai, dacă înaintarea D-sale pe alte terenuri, amestecul și agitarea D-sale în alte resorturi este compatibilă cu funcționarea normală a unui ministru al

școlelor și îndeosebi cu misiunea ce și-a luat-o de a duce „campania“ cu învățătorii din sate?

Poți foarte bine scrie d-ta broșuri în chestia reformei administrative, a judecătorilor de ocoale, în chestia Casei Rurale, în chestia monopolului alcoolului, în chestia tocmelilor agricole, în chestia dacă e sau nu e uzură, și poți foarte bine lumina și lămuri pe oamenii politici, – politici! cari vor să te asculte. Dar când vreai să fii șeful unei asocieri de învățători rurali, când te-ai folosit de împrejurarea – și cred că nu e bine să se admită o asemenea folosință în întinderea ce i se dă de d. Haret – că ești ministrul unui resort, cu autoritatea acelui resort, cu subordinarea ierarhică oficială din resort, dispunând de învățătorime, cum ne arată în broșură că a dispus, ca să faci o „campanie“... ce fel de campanie! De schimbarea programelor în școală? De abecedare! De metoda de citire și scriere? De atâtea probleme cari sunt în școala primară?

...A nu! o campanie „culturală și *economică*“, pentru ca din această mulțime de învățători din resortul tău, care ți-e dată pentru abecedar și cartea de citire în școală să faci o trupă, o tovărășie; cu care să te amesteci în tocmelile agrare, în băncile rurale, în chestia monopolului; ce ordine mai însemnează aceasta într-un stat constituit și într-o administrație regulată cu deosebitele resorturi ministeriale?

Dar pentru lămurirea noastră asupra tendințelor dlui Haret cu noua D-sale activitate, să vă mai citez câteva rânduri din broșura *Chestia țărănească*, p. 14:

„*Sunt deja opt ani* – (era în anul 1905, va să zică la 1897) – *de când Partidul Liberal a propus înființarea Casei Rurale, idee generoasă, care merita să fie încă de atunci înscrisă în capul programului partidului. dar ideea a fost combătută cu violență* (violență!?) *de către conservatori, pe cari atavismul...*“

Învățătorii învață multe după d. Haret, dar nu știu toate. Parcă-i văd căutând într-un dicționar de neologisme:

Ce e asta *atavism*? Atavism? Oh! degenerare, întoarcere înapoi la formele animalice primordiale, dacă din animale ne coborâm; când e cruzimea dezlănțuită – atavism, degenerare de rasă!

Uneori numai moștenirea pe sărite a unei particularități de la strămoși.

Nu știu dacă toți avem sânge românesc curat la noi în țară *(aplauze din partea minorității);* dar în fine, ar fi *atavism*, dacă sunt fanarioți la noi, redeșteptarea felului fanarioților; dacă sunt de altă gintă, felul altei ginte; dacă este o moștenire de la o anume familie, redeșteptarea vreunui rău obicei, a unor rele apucături, ceea ce numește francezul *la tare*, pata ereditară.

Acest *atavism* îl aruncă d. Haret în fața conservatorilor într-o scriere despre chestia țărănească, și acum am înțeles cu toții ce însemnează acest conducător al învățătorilor de la sate în „campania culturală și economică“!

Dar să termin citirea curioaselor cuvinte ale D-sale de la pag. 14 a broșurii: Așadar, Casa Rurală

„a fost combătută cu violență de către conservatori, pe cari atavismul îi face să se teamă în mod instinctiv de tot ce are aerul că poate duce la emanciparea clasei țărănești. În fața rezistențelor, Partidul Liberal s-a oprit și a lăsat lucrul în părăsire“.

Dar nu este exact!

De mult timp nu am avut plăcerea să fiu între D-voastre, am fost combătut de toată lumea, dar totuși m-am putut strecura uneori la alegeri în opoziție, și tocmai acum opt ani, când cu chestia Casei Rurale citată de d. ministru al cultelor eram aci, mă strecurasem cu o jumătate de vot, și majoritatea liberală m-a admis și așa cu o jumătate de vot, fiindcă alături de mine nu mai intrase din opoziție decât unul singur, onorabilul d. Brabețeanu.

Se începuse era teribilă a unanimităților Ar trebui ca răul precedent al unanimităților să dispară din practica guvernelor,

să se lase mai multă opoziție să se aleagă, căci folosește și țării și însuși partidului care este la guvern

Dar atunci, după alegerile de la 1895 era aci unanimitate, scăpasem numai eu și d. Brabețeanu, și pe d. Brabețeanu chiar un înalt prelat, care acum nu mai este între cei vii, îl lua așa: Brabețeanu, Brabețoiu. *(Ilaritate.)* Vă aduceți aminte? Așa era soarta opoziției conservatoare pe atunci, în mijlocul unanimităților.

Și acești conservatori să fi împiedicat Casa Rurală?

Veniseră pe atunci la guvern așa-numiții „drapeliști" (bine că a dispărut disidența drapelistă, căci fără îndoială s-a întărit Partidul Liberal prin reîntregirea sa) și era răposatul Vasile Lascar la interne și insista aci în Senat pentru admiterea Casei Rurale; dar tocmai aci în Senat s-a poticnit.

Noi am combătut-o cu violență, noi cei doi opozanți? Dar nici un am vorbit despre ea, nici nu am fost în secții la discuție, nici d. Brabețeanu, nici eu.

Se știe din contră că se opunea atunci, la admiterea Casei rurale însuși șeful Partidului Liberal d. Dimitrie Sturdza. Sosise vremea în care D-sa zicea în contra drapeliștilor: „Mitropolitul sus, morala jos". *(Ilaritate.)*

Acesta este de notorietate publică, nu numai politică și parlamentară!

Și acum d. ministru al cultelor le pune toate în spinarea atavismului conservator, că adică noi din opoziție am împiedicat „cu violență", ca unanimitatea Partidului Liberal să-și voteze legea Casei Rurale!

Bine, dlor, vom fi având și noi păcatele noastre, dar să vie d. Haret să ne pue și din păcatele onorabilului președinte al consiliului în spinare aceasta e prea mult, aceasta nu este drept!

Ei, cu asemenea afirmări și tendințe se introduce borșura aceasta despre chestia țărănească în lumea politică, și fiindcă vine de la conducătorul „campaniei" cu învățătorii rurali, și fiindcă neapărat învățătorii rurali au citit-o și o citesc, ne importă efectul lor probabil asupra lor.

Învățătorul la sat o să creadă dar – după d. Haret – că Partidul Conservator nu-i vrea binele și nu vrea luminarea poporului. Care partid conservator? Nu cumva vorba partid conservator sub pana dlui Haret continuă iar nefericita confuzie cu partidul boieresc? Apoi bine, iertați-mă, eu numai boier nu sunt, și nu mi-o luați în nume de rău, fiecare are mândria sa, nici n-aș vrea să fiu. Eu pot admira pe cine are o familie istorică și avere moștenită, dacă le merită; dar sunt și eu la locul meu, fiul unui profesor, profesor și eu, om de condei, iar acel profesor, tatăl meu, fiul unui țăran.

Mă aflu foarte bine la locul meu, fără nici o avere moștenită, cu mica mea poziție, și – dați-mi voie să zic – cu marea mea mândrie că sunt acolo unde sunt. Și fiindcă trăiesc în statul constituțional al nostru de la 1866 încoace, care a înlăturat toate privilegiile de nume, de familie, de castă, și le-au înlăturat, fiindcă au vrut conservatorii din Constituantă ca să primească această înlăturare, nu mai poate fi vorba politicește de nici un fel de boierie în sensul boieriei vechi. Altfel ce aș căuta eu între conservatori? Ce ar căuta între conservatori, fie-i binecuvântată memoria, învățătorul și institutorul popular Creangă, și prieten al nostru politic? Ce ar căuta admirabilul Eminescu, poetul neamului, redactorul ziarului conservator *Timpul*?

Ce ar căuta istoricii cari fac astăzi fala culturii noastre istorice, d. Onciul și alții?

Noi ăștia, și eu de exemplu, nu vrem luminarea poporului?

Creangă nu o vrea? N-a vrut-o Eminescu, pe care am avut fericirea să-l pot numi revizor școlar în Vaslui și care a mers în districtul său din sat în sat, cu desagul pe umeri, și a entuziasmat învățătorii, era adorațiunea lor! O știe aceasta d. ministru Morțun, și când spuneam adineaori că am simpatie

literară pentru D-sa, spuneam tocmai fiindcă știu că și D-sa era amic al lui Eminescu și prețuia valoarea lui.

Aceștia vor să dea îndărăt, să întunece, să înăbușească cultura neamului românesc și a poporului lui? Dar bine, dlor senatori, pentru Dumnezeu, dar cui vorbim așa? Dar pe cine voim să înșelăm?

Dar nu avem și noi aci un glas, care se va auzi de toți cunoscătorii culturii românești?

Se poate însă că d. Haret prin conservatori vrea să înțeleagă numai pe boieri. Dar ce mai însemnează aici boierii? Las'că politicește nu mai există, dar și dacă sunt boieri ca rămășiță de clasă socială, îi putem număra și în Partidul Liberal. Sunt poate tot atâția, cât și în Partidul Conservator, începând cu d. prim-ministru Dimitrie Sturdza, văd aci pe d. Costescu-Comăneanu, pe d. Ghica, pe prințul Brâncoveanu și alții. Ce? avem să numărăm cu cifre statistice, câți boieri sunt la liberali și câți la conservatori? Atunci cum spune d. Haret că boierii nu vroiesc luminarea țăranilor? Dar n-ați aplaudat D-voastre, aci în Senat, pe d. Cantacuzino, bogat boier, dacă este cineva bogat și boier în țara aceasta, când a făcut descrierea stării țăranului? Nu l-ați citat și unii și alții, și d. Nacu și d. prim-ministru, ca pe unul care și-a dat mai bine seamă de suferința țăranului? Credeți că d-nii Filipescu, Carp, Eugen Ghica, pe care îi văd aci, că d-nii Știrbei, Ioan Lahovari sunt dușmanii țăranilor? Nici d. Carp nu a făcut nimic pentru țărani?

Dar d. Ioan Grădișteanu, aici prezent, despre care d. prim ministru întrebuința astăzi un termen de calificare... ce plăcut e să te înțelegi cu d. Sturdza la Academie! Lucrăm acolo împreună la un dicționar și foarte bine ne înțelegem, în politică e ceva mai greu; dicționarul academic nu a ajuns încă la vorba *„ușurel"*. Când va ajunge, poate că se va zice că e un termen cam familiar, care se poate întrebuința în familia cui îi place să-l întrebuințeze, dar în Parlament nu prea...

Acest d. Grădișteanu, fără a face fanfaronadă, are un fel de internat în casa sa cea mare din Podul Mogoșoaei și și aduce tineri de la țară, unii de la moșia sa, alții din Transilvania, îi ajută, îi trimite la studii, îi încurajează.

O fi boier Grădișteanu, familie veche, în genealogie nu sunt prea tare, dar e dintre boierii cari au făcut ceva pentru fiii de țărani.

Încă o dată întreb: ce însemnează vorba, că Partidul Conservator, cu atavismul membrilor săi, e dușmanul luminării poporului? Și ce însemnează când o asemenea vorbă e aruncată printre învățătorii de la sate?

Cred că acum suntem cu toții lămuriți asupra chestiei cu conservatorii și mai cred că și D-voastre din majoritate vă veți învoi ca să ștergem aceste 2 pagini din broșura dlui Haret și să rămână d. Haret omul de stat (sectarismul i l-am înlăturat), convins membru al Partidului Liberal, bărbat influent, cel mai harnic ministru.

Și acum problema se înfățișează astfel, adică problema pusă în broșura despre chestia țărănească.

Nu am luat articolul dlui Haret din *Voința Națională* de la 6 martie 1907, când izbucnise răscoala; era poate scris în aprindere. Din contră, mă ocup numai de broșura compusă în primele săptămâni după ce ieșise din minister și care era scrisă cu sânge rece.

Să ne ocupăm dar de problema în sine, noi toți din „maturul Corp", nu numai eu ca profesor cu pedagogia de școală, dar mai ales și D-voastre, cu experiența D-voastre de oameni practici, de mari proprietari, și să ne întrebăm împreună: e bine cum face d. ministru Haret, să dai învățătorului de la sat, în orice timp, dar deosebi astăzi, rolul de a-și întinde activitatea în afară de școală? Nu pentru lecțiuni de adulți, căci acestea sunt tot învățământ, continuitatea școalei, dar ca în afară de școală, să se ocupe de asociațiuni țărănești, de modul cum să se cumpere moșii?

Să se preocupe acuma, când se va aplica legea tocmelilor agricole, de cum să se stabilească prețurile, căci este omul luminat din sat, să se ocupe poate și cu aplicarea monopolului, sau cu Casa Rurală problemele dlui Haret - discutată astăzi în Parlament și care sunt în atmosfera politică.

„Am întreprins o campanie de cultură și o campanie economică", ne zicea d. ministru al cultelor.

Ce fel de cultură, întreb eu. Vorba *cultură*, cine este mai bătrân în ale literaturii, începe a avea un fel de groază de cuvintele cele mărețe.

Bine zicea Lascar Catargi: *Aieste sunt generalități.*

Cuvinte de acelea generale cari sună foarte frumos, dar cu cât sunt mai generale, cu atâta sunt mai goale de înțeles precis.

Cultură! Dar ce cultură se poate aștepta de la învățătorul din sat?

Ce cultură îi poți da, ca să fie tovarăș la campania aceea de care vorbea d. ministru al cultelor?

Cultura învățătorului rural? A! o foarte însemnată cultură, cultura menită să deștepte inteligența și mai ales inima copilului.

Aceasta da! Să ia copilul mic – poate încă mlădios ca ceara – și să-i imprime un șir de învățături, de deprinderi, mai ales o disciplină sufletească și o înălțare a cugetului pe lângă citire, scriere, noțiuni de gramatică și de aritmetică! Și dacă pe lângă acestea vine programul oficial al școalei primare și mai adaogă oarecari deprinderi practice, ceva lucru de mână, de meserie, ceva agricultură – numai să aibă învățătorii vreme – minunat! Și după ce-l învață pe școlar să citească, să scrie, să socotească dacă îi mai dă noțiuni de geografie și din mica noastră comoară literară, îi înalță sufletul cu descrieri frumoase și cu figuri istorice bine alese, scopul e atins, presupuind mai cu seamă că i deșteaptă și simțimântul național.

Mare misiune a învățătorului rural în marginile acestui program curat școlar!

Are el misiunea , are timpul și puterea de a merge mai departe peste acestea? Cari sunt problemele pe cari i le-ar pune actualul ministru al cultelor mai departe?

Casa Rurală?

Poate nu, poate da.

Formarea de asociațiuni de țărani, ca să cumpere unele moșii?

Aceasta da.

Ne-a citit cazuri, unde s-au plâns în contra învățătorilor arendașii.

Este ceva foarte neplăcut: căci în momentul, în care învățătorul trece peste creșterea școlarilor și începe a se ocupa de interesele părinților și bătrânilor din sat, nu se poate evita ciocnirea de diferite interese din acel sat. Și pe când în vremea când era el numai învățătorul copiilor, putea să aibă sprijinul și toată simpatia oamenilor din sat, adică a tuturor părinților, îndată ce începe a se ocupa de ceea ce numește un adept al dlui ministru al cultelor „să spargă ceața de groasă ignoranță" a celor vârstnici, atunci intră în chestii de controversă, unde nu mai există siguranța programelor școlare.

Atunci competința specială a învățătorului este cu desăvârșire lăsată la o parte, și se naște marea îndoială care este calea cea adevărată și care e calea cea greșită.

Am auzit pe unul din istoricii noștri zicând la Cameră, că preferă să avem soarta Serbiei, că nu e bine să avem proprietate mare, că e mai bine să avem proprietate mijlocie și mică. Sunt însă alții, între cari și eu, cu neînsemnata mea părere, care doresc să ne ferească soarta de a ajunge vreodată la treapta Serbiei și doresc din contră să păstrăm proprietatea cea mare, ca și pe cea mică și să sporim, dacă se poate, pe cea mijlocie.

Sunt unii, cari zic că este foarte rău că s-a introdus sub motiv de uzură un maximum și un minimum în legea

tocmelilor agricole, sunt alții cari zic că foarte bine s-a făcut și așa mai departe. Nu intru deloc în aprobarea vreuneia din aceste multe păreri, dar vreau să zic numai, că toate chestiunile, dar toate, pe cari în afară de școală, de abecedar, de aritmetică, istorie, literatură, câtă se dă în școala primară după program, care se ocupă cu cultura și economia, mai departe, sunt întrebări din cele mai grele și pline de controversele timpurilor moderne, controversele partidelor politice în luptă.

A zice unui învățător: tu ai să luminezi tot poporul de acolo din sat, este o chestie delicată.

A-l scoate din ale școalei și a-l băga în cea mai încurcată controversă de probleme, este foarte riscant.

De ce este așa de rău, de exemplu, dacă sunt studenții universitari amestecați în agitațiile politice? (Și dacă sunt colo pe galerie și studenți cari mă ascultă acum, să asculte.) Studenții sunt chemați la Universitate să învețe științele cărora li s-au destinat și toată vremea și toată mintea lor trebuie să fie atmosferizată în greaua misiune de a pătrunde cât pot în câmpul cunoștințelor agonisite de omenirea cultă și formulate în regulile științei. Nu că nu au și ei dreptul lor de cetățeni, dacă sunt majori, și n-ar avea dreptul să se ocupe de toate problemele lumii, mai ales că sunt și înzestrați cu mai multe cunoștințe, dar pedagogicește nu merge sufletește, nu e compatibil să amesteci preocupările teoretice de știință cu vâlva și cu agitarea, cu emoțiunea, poate și cu ambiția și vanitatea cari predomnesc adeseori în activitatea politică.

Un student pe care l-ai pus pe tribuna publică, este de regulă un student pierdut pentru studiul serios, căruia era să fie destinat *(Aplauze)*

Când își va termina studiile, să facă orice politică va crede, dar nădăjduesc că nu se vor găsi profesori la Universitate, sau la licee, cari să comită sacrilegiul de a face prozelitism politic între studenți și școlari, până când sunt încă studenți și școlari.

Așa stă chestia cu studenții universitari. Cum stă cu învățătorii rurali? Învățătorul din sat a învățat la școlile speciale pentru pregătirea lui, cât a putut învăța; prea multe nu a putut învăța, căci dacă învăța prea multe, dacă este un foarte bun stilist, sau chiar un deosebit de bun mecanic într-o meserie, dacă e un foarte distins matematic, se duce mai departe, la învățământul secundar, și se duce și la Universitate. Cum e țara! Toate sunt relative, noi nu avem mulți profesori universitari, cari să se poată măsura cu cei din Germania, Franța, Englitera, nu avem nici profesori de liceu ca acolo, și nici învățători de sat. Și așa, între toți câți suntem, relativ, învățătorul de sat este un om cu o cultură mărginită și specializat numai pentru școala primară. Este bine să învețe mai multe?

Este *insidios* pusă întrebarea. Mai multe firește, să învețe cât poate, dar *în ale lui*. Dacă învață însă multe altele, așa cam superficial, nu mai vrea să stea la sat, și atunci nu mai avem nici un învățător de sat, sau dacă rămâne în sat, nu mai este omul școalei.

Vasăzică, învățătorul din sat nu se poate – sunt 6000, cum se spune – decât să aibă o cultură specială, mărginită la școala lui primară, căci altfel trece peste sat sau în contra satului.

Dar ceea ce trebuie să aibă este mai întâi de toate o inimă caldă. Iubire de ce? De banca rurală? De chestia uzurii? De chestia tocmelilor într-un fel sau într-altul? Nu, ci iubire de copii. O inimă de creștin în înțelesul primitiv al cuvântului, și atâta iubire încât cu inima lui să încălzească inima copilului, și cu aceasta își atrage simpatia tuturor părinților.

A fost un admirabil exemplu acela pe care ni l-a citat d. ministru al cultelor ieri. Mărturisesc că din toți învățătorii aceia, despre care ne spunea că s-au amestecat în cultura țăranilor cu asocieri financiare sau altele, nu m-a încălzit nici unul, mi-e teamă că nu sunt adevărații oameni de școală. Dar unul m-a încălzit, acel fericit învățător din satul spre care au năvălit răzvrătiții, și el – învățătorul – s-a dus de și-a adunat

copiii și cu copiii s-a pus împotriva răzvrătiților, iar aceștia s-au dat înapoi. Iacă omul școalei! Copiii și iubirea de copii. Și, oricât ar fi atavismul și al nostru și al boierilor, al nefericiților conservatori, ca și al liberalilor, și oricâtă cruzime animală se poate trezi prin atavism și într-o ceată de oameni, există și un alt instinct chiar la animale, iubirea de copii. Așa că la un atavism animalic de cruzime a răspuns învățătorul cu un alt atavism, al iubirii animalice de copii, și înaintea copiilor s-au oprit răzvrătiții!

Cum a lucrat acel învățător pentru cultura neamului? Cum? Cunoscând puterea iubirii. Prin iubire a atras iubirea părinților și așa a făcut liniște în sat.

Ia închipuiți-vă un asemenea învățător cu inima caldă în el, smerit la cuget, ideal în priceperea rolului ce-l are pentru tot neamul, în sate în școala primară, un șir de copii, o generație, a învățat-o și format-o în timp de 5 ani, vine alt șir de copii, alt șir de 5 ani, învățătorul stă acolo, nu-l poate mișca arbitrariul administrativ, stă la școala lui neclintit, vine și a treia și a patra generație de copii.

Ce efect va avea omul acesta după 30 de ani în satul său?

Ce vor fi copiii bine-crescuți de el? Și câți copii s-au perindat înaintea lui, încălziți de încălzirea lui.

Aceștia au ajuns acum să fie ei oamenii satului și vor arăta urmele creșterii ce au primit-o de la învățătorul cel bun.

Și aceasta nu este adevărata misiune a învățătorului în sat și în stat?

Dar această misiune, care reclamă atâta însuflețire, atâta idealism și atâta smerenie, ce mai rămâne din ea, când vine însuși ministrul cultelor și o smintește? Când îl scoate pe învățător din ale școalei și îl pune la problemele sociale, economice și culturale?

Firește, bietul învățător… cu copiii era până atunci, îi mai venea și o carte nouă de școală, îi mai venea și revizorul și alții peste el, multe satisfacții externe nu avea, trebuia să se mângâie cu iubirea copiilor.

Acum vine d. Haret și îl scoate de acolo! Ei, acum stă în raport cu oamenii mari, primește scrisori cu „frate învățător", îi intră în cap alte interese, cumpărări de moșii prin asociație țărănească, 35 milioane la Banca Poporului.

Învățătorul acela nu mai este smeritul dascăl al copiilor, l-ai aruncat de acum înainte în interesele părinților, interesele materiale cu certurile lor. L-ai stricat pentru învățământul public. *(Aplauze.)*

Dar este timp, dlor, să termin această explicație cu d. ministru al cultelor. Nădăjduiesc că îmi veți recunoaște că nu a fost provocată de nici un spirit de partid, ci a fost făcută ca să ne lămurim cu toții în privința educațiunii copiilor de săteni, încredințată învățătorilor. Și ca să termin, trebuie să citez de la d. ministru al cultelor părerea D-sale despre acești învățători, cărora când scrie broșuri politice le dă misiuni economice; iar când face raport oficial către Rege, le atribuie următoarele – vi le citesc din voluminosul D-sale raport (de vreo 800 de pagini), înaintat acum 5 ani (pag. 56 și urm.):

„Înscrierea în legea fundamentală a țării a gratuității învățământului primar a avut de scop să facă ca nici o piedică să nu se afle în calea chiar celui mai sărac copil, pentru a putea căpăta acel învățământ… Dar această dispozițiune salutară ar fi zădărnicită, dacă nu s-ar înlătura și alte piedici, tot așa de grele. Printre acestea, în prima linie, este greutatea pentru copiii săraci de a-și procura cărțile și rechizitele necesare…

Situațiunea este și mai agravată prin faptul că în foarte multe școli pe lângă cărțile și obiectele strict necesare, se impunea copiilor cumpărarea de cărți și de lucruri inutile… Era aci un abuz din cele mai mari, cari se introdusese încet, încet prin *pofta de câștig a autorilor* de cărți și caiete de tot felul, prin conivența multor învățători și institutori, și prin toleranța autorităților școlare. Din cauza lor, gratuitatea învățământului primar nu mai există de fapt. Dar nu trebuie să ne disimulăm, că răul era așa de întins și atingea atâtea

interese, încât va trebui pentru multă vreme o supraveghere de tot momentul și o severitate mare, pentru a nu lăsa ca specula să reînvieze."

Mulți învățători sunt așa de neomenoși și de hapsâni, după raportul dlui Haret, încât și la creioanele și la caietele sărmanului școlar din sat caută să câștige?!

Și pe aceștia îi bagă D-sa în bănci, finanțe și în asocieri pentru moșii?

Și la pagina următoare mai raportează d. ministru Haret Maiestății Sale Regelui despre

„o luptă înverșunată între diverșii autori, căutând fiecare să uzeze de toate mijloacele pentru a introduce cartea sa în cât mai multe școli, cu excluderea cărților rivale; și dacă vreunul se întâmplă să aibă o situațiune oarecum privilegiată față de ceilalți, dacă, spre exemplu, ocupă în învățământ vreun post superior, se întâmplă să se folosească de această împrejurare, pentru a suprima orice concurență. S-au văzut astfel unii realizând în scurtă vreme beneficii foarte însemnate din câte un abecedar, o carte de lectură sau o colecțiune de probleme".

Și atunci d. ministru de culte, și cred că a făcut bine, cu toată critica asupra monopolului, a introdus un singur abecedar ca model și o singură carte de lectură.

Starea învățătorilor, când nu facem cu ei „campanie culturală și economică", ci raportăm Regelui ca ministru al școalelor, e așa după judecata dlui Haret. Acestor învățători le dăm un abecedar oficial, nici la *a, b, c,* nu-i lăsăm să aleagă altul; le dăm o singură carte de lectură, nici pentru lectura copiilor nu-i lăsăm să-și aleagă cartea, și impunem un program precis. Aceasta pentru lucrarea cu copiii mici.

A! Dar dacă facem cu ei campanie „culturală și economică" pentru lucrarea lor cu oamenii mari, pentru care nu sunt pregătiți în școala normală, acolo le dăm zor să se preocupe de tovărășiile țăranilor, de chestia cum trebuie să se facă o

cumpărare de moșie, cum să ajute ca să se aplice legea tocmelilor agricole, poate a monopolului cârciumelor.

La școală, înaintea copilului mic, restrângem programul, dar când e vorba, cum zice un adept al dlui Haret, într-o carte groasă de 3 volume, a încercat d. Haret s-o premieze la Academie, dar n-a izbutit – „să spargă groasa ignoranță" a celor adulți, în această foarte delicată și grea controversă îi dăm, cum zice francezul, *carte blanche!* Carte impusă la copii, vraiște deschisă ușa libertății de agitare la bătrâni!!... Pas atunci și mai așteaptă învățământ elementar cuminte în satele din România! Și apoi vorbim aici la Senat că avem să împăcăm pe proprietarul mare cu țăranul!

Dlor senatori, să scoatem din agitarea țăranilor pe învățător; să-i dăm misiunea de a crește copiii țăranilor și de a avea autoritate asupra satului întreg cu ajutorul copiilor pe care i-a crescut și cu iubirea părinților ce și-a atras prin această creștere.

Aș dori, – o! când aș avea încredere că se poate! – aș dori să iasă din discuția noastră de astăzi buna dispoziție a D-voastre din majoritate ca împreună să îndemnăm autoritatea școlară, să reintre pe calea cea veche și cuminte, a acelei pedagogii, care ne învață că mai înainte de toate trebuie cultivată la copii inima, alături de ea cartea și numai apoi vin interesele materiale ale celor bătrâni, cari ies din programul școalei.

Să contribuim a restabili pacea și armonia între părinții din satul întreg, să lăsăm la o parte misiunile culturale și economice din campania dusă de d. ministru de culte. *(Aplauze prelungite.)*[1]

. . . .

D. Titu Maiorescu: Nu vă voi obosi mult timp, dar fiindcă îmi dă drept regulamentul să răspund dlui ministru, vreau să

[1] În continuare, Spiru Haret, într-o lungă expunere, apără programul său privind activitatea extrașcolară a învățătorilor („Dezbaterile Senatului", 20 februarie 1908, p. 333–338) *(n. ed.)*

mai adaog ceva la preocupările ce le avem unii din noi în privința învățătorilor rurali

Chestia s-a lămurit. D. ministru este pentru activitatea extrașcolară așa cum a arătat-o în broșura despre țărani.

O parte din acea activitate despre care a vorbit astăzi, intră în vederile oricărui om de școală. Nu era aci discuția. Cantinele școlare? Firește se țin de școală. Școala de adulți? e o continuare a datoriei școlare a învățătorului. Să-și facă bibliotecă? dar se-nțelege, aceasta este activitate școlară.

Unde ne deosebim, este asupra următoarelor două puncte:

Nu găsesc, dlor, că d. ministru de culte a avut dreptate când, după ce în broșura răspândită în 1900, cum ziceați, în mii de exemplare, recomandați iubirea aproapelui, veniți în broșura de la 1905 și propagați ura partidelor.

Ce mai poate însemna iubirea aproapelui după rândurile scrise cu atâta dușmănie în contra conservatorilor?

Sunt unii oameni politici care ne vorbesc de iubire de câte ori nu se pot opri de la o izbucnire de ură.

Dar aici vrea să abată d. Haret discuția și face ca avocații cei nu prea iubiți de d. ministru-prezident.

D. Dim. A. Sturdza, președintele Consiliului: Cer cuvântul.

D. Titu Maiorescu: Dar eu nu am dreptul să scriu ce am scris? Întreabă d. ministru de culte.

D. Titu Maiorescu: Cine contestă dreptul dlui ministru de a scrie ce a scris?

Are o părere rea despre conservatori și o spune într-o broșură. Foarte bine.

Dar dacă acest scriitor de broșuri, în calitate de ministru al cultelor, își ia misiunea extraodinară de a fi șeful unei asociațiuni de învățători ca să ducă o campanie culturală și economică la sate, și dacă îndeamnă pe învățători să se ocupe de chestii de bancă și de cumpărări de moșii, atunci manifestarea dușmăniei sale în contra conservatorilor devine incompatibilă

cu acțiunea de împăcare socială la care guvernul actual zice că vrea să contribuie prin măsurile sale.

Dacă nu vedeți această contrazicere, îmi pare rău; sunt convins că mulți din majoritate o văd.

Dar este un al doilea punct, poate trebuie să insist asupra deosebirilor noastre de vederi.

Dle ministru al cultelor, eu nu am pomenit de socialism în toată dezvoltarea interpelării mele. Am citat numai numele lui Henry George ca invocat în Cameră, dar în interpelare am pus chestia pur și simplu ca o chestie de școală, de școlari, de activitate profesională a învățătorilor rurali. D-voastră ați pomenit în răspunsul d-voastră de socialism, nu eu. Vă preocupă socialismul? A! Dacă vă preocupă pe d-voastră, atunci îmi deschideți vorba și mie. Eu nu voiam să dau atâta întindere interpelării; dacă i-o dați d-voastră; eu nu fug de ea.

Vă preocupă gândul că o răzvrătire rurală se poate face pe temeiul de idei socialiste, răspândite prin învățătorii de la sate?

Pentru ce? Este guvernul de astăzi socialist? Sunt convins că nu vrea să fie.

Am auzit pe d. ministru de interne vorbindu-ne aici de socialiști și zicând cu drept cuvânt: dacă oamenii de bună-credință – desigur că erau mulți de bună-credință, nu toți, dar mulți – oameni capabili, oameni de inimă cari înainte aveau idealuri socialiste, vin pe urmă și se supun partidelor constituite, în mod mai firesc Partidului Liberal, nu e aceasta un câștig pentru țară? Da, e un câștig pentru țară, și dacă a izbutit onor. d. Sturdza, or onor. d. Brătianu să aducă pe acești oameni de talent înăuntrul partidului monarhic constituțional liberal, a avut mare merit pentru țara aceasta, a scăpat-o de confuziunea nesfârșită ce s-ar fi continuat în capul unor oameni de talent pe temeiul ambiției din alte țări. Însă cu o condiție: ca să fi intrat fără rezervă și fără reticențe în partidul monarhic liberal.

E o vorbă de rând, în afaceri triviale. Dacă se ceartă două persoane pe bani, unul cere, celalt nu vrea să dea, dar de teama străgănirilor unui proces cad la învoială și se face o chitanță, atunci în chitanță nu se zice numai: am primit atât, ci se mai adaogă drept precauțiune: și nu mai am nici o pretenție. Altfel cu ce a dat unul, se întărește celalt ca de acum înainte să înceapă procesul!

Ce a dat guvernul, am văzut. Dar aș fi așteptat ca nu onor. d. ministru de interne – atunci mai ales îmi lipsea d. ministru al lucrărilor publice și alții de felul D-sale. *(Ilaritate)* – aș fi așteptat pe foștii socialiști să fi venit să ne spue, să dea chitanță lămurită: am obținut atât, numai avem pretenții mai departe.

M-a neliniștit onor. d. Enacovici, și veți vedea îndată cum stă în legătură chestia cu învățătorii noștri. D. Enacovici ne-a vorbit, – i-am admirat vorbirea, fiindcă era cu miez, – în discuția generală a tocmelilor și ne-a spus: Eră nouă ca eră nouă, dar toate cerințele acestea de islaz, de maximum și minimum, erau deja formulate în proiectele de tocmeli agricole de la 1882, când era ministru de interne C. A. Rosetti, iar pentru astăzi a adăogat d. Enacovici: dacă se dă astăzi, islaz, ca hrană pentru vite, consecuent se va cere mâne cedare de pământ ca hrană pentru capete de om. Vasăzică nu s-a liniștit chestia, ci d-abia au început exproprierile?

Dar ce are a face cu învățătorii? Dlor, vedeți ce are a face.

O mare parte a culturei noastre ne vine din Franța; o parte din Germania, dar mai mică.

A fost o așa sete de cultură în neamul acesta pe la începutul secolului al 19-lea, încât s-a făcut o adevărată emigrațiune, un vremelnic exodus a sute și mii de tineri doritori să se adape la izvoarele științei apusene.

Nu este alt popor, care pe această scară întinsă, în proporție cu numărul nostru de locuitori, să fie făcut aceste peregrinațiuni culturale, firește cele mai multe spre Franța, unde și limba ne era mai înrudită și civilizația mai reprezentativă și eleganță mai mare. Din Franța am copiat limba oficială, legile, moravurile, felul de a fi, chiar și vestmintele.

A fost pentru noi un mare noroc că a venit în această Franță, de la care am luat atât de multe, un timp al evoluțiunii sale istorice, când a avut în cap pe Napoleon al III-lea. Noul împărat ne-a fost favorabil, după vederile sale politice, ne-a dat sprijinul și prilejul de a ne arăta dorințele naționale în Divanurile *ad-hoc*. Mai ales de atunci ne-am dus mulți în Franța să studiem, am fost și eu la facultatea de drept din Paris și zeci de mii alții. A rămas și astăzi obiceiul de a merge pentru studii la Paris, de a primi influența de tot felul de la Paris. Numai să nu uităm un lucru: pe atunci, între 1852 și 1870, Franța era monarhică, acum Franța e republicană. E admirabilă misiunea Franței de a fi, poate cu jertfirea ei, prototipul celorlalte națiuni de cultură pentru toate fazele unei evoluțiuni politice.

Și monarhie absolută cu cea mai mare centralizare, și monarhie cu „drepturile omului“ și republică cu teroare, apoi un strălucit despotism militar urmat de monarhie legitimistă, apoi monarhie constituțională, republică, lovitură de stat, imperialism și acum republică ocupată cu încercări de socialism. E de palpitant interes experiența istorică ce se face înaintea noastră, și aș lipsi de la cea mai elementară modestie dacă m-aș încerca să critic aceste aplecări spre un socialism, uneori atât de generos. Evident că sunt oameni cari au un ideal înalt despre omenire, cari sunt adânc mișcați de mizeria cea mare ce domnește în lume. Cine ar putea, în contra acestei compătimiri umanitare, să întâmpine ceva din punct de vedere al intențiilor ideale? Când vedeți eminenți oameni de știință, ca Elisée Reclus, marele geograf, că din socialism a ajuns până la anarhism, „academic“, cum zice el; când vedem chiar pe prințul Kropotkin, care descrie viața lui de familie cu atâta sinceritate și atâta căldură, trebue să ne zicem: ce molipsitoare, ce captivantă trebuie să fie o asemenea tendință pentru unii oameni de cea mai înaltă cultură! Și să nu ne mai mirăm că, din cunoscuți de ai noștri, prieteni de ai noștri, fii ai prietenilor

noștri politici, atât la noi conservatorii, cât și la D-voastre liberalii, din asemenea prieteni de ai noștri, ne trezim cu fii din cei mai distinși, cu inteligențe deosebite, cu dispoziții sufletești pentru jertfă, însă jertfa muncii lor pentru știință, dar jertfă de tot felul, ne trezim că acești fii se arată hotărâți socialiști în ale politicei Aceasta nu poate fi decât repercutarea celor ce se petrec în mișcarea spiritelor din Franța de azi.

Și dacă mă întreb acum: este cu putință ca socialismul așa reprezentat să se infiltreze cu putere crescândă și la noi? Mi-e teama că răspunsul trebue să fie *da!*

Dar ce este de zis în contra lui? Eu, bietul de mine, ce am de zis? Am următoarele de zis: Nici nu mă preocup dacă are dreptate *Henry George,* sau are dreptate, cum zicea aici d. Xenopol, americanul *Carey,* or economistul național german *List* în materie de capital și muncă.

Un lucru știu, și aici sper să fiu de acord, dlor, cu mai mulți din majoritate, căci împreună suntem monarhiști constituționali, fie liberali, fie conservatori, știu că o țară mică precum este a noastră, cu un capital restrâns de oameni și de averi, când s-a luptat ea să iasă din valurile timpului la un liman de ceva asigurare a existenței sale de stat, și-a formulat în Divanul *ad-hoc* (în această privință este o fericire, că stă în mijlocul nostru unul din acei cari au lucrat încă în Divanul *ad-hoc*, d. Dimitrie A. Sturdza), și-a dobândit de atunci încoace asigurarea existenței sale în *monarhia constituțională ereditară,* și, dați-mi voie să adaog, așa după cum este situațiunea adevărată a țării noastre, într-o monarhie militară, după adânca vorbă a dlui Carp *Regele și Dorobanțul.*

Constituțiunea noastră a prevăzut și religia ortodoxă ca religie de stat tot pentru asigurarea etnică, drept scut al naționalității în contra cotropirei ce putea să vie din partea Apusului imediat vecin cu noi Noi stăm aci monarhici, dinasticiș constituționali, militari, și cu religie de stat ortodoxă ca scut al naționalității.

Dar socialiștii? Socialiștii sunt esențial și fundamental antireligioși, esențial și fundamental republicani, esențial și fundamental antimilitariști, și e caracteristic faptul că de la un profesor, anume de la un profesor socialist, a ieșit în Franța antimilitarismul, și că un om de stat de chiar valoarea lui Jaurés, socialistul francez, îl ocrotește. Să vedem unde va ajunge Franța cu asemenea frământări.

Nu e chemată țara noastră să servească drept câmp de experiențe politice. O fi socialismul minunat, să-l aplice cine îl poate aplica.

Și după ce se va fi aplicat undeva cu succes, să-l examinăm și noi.

Dar nu începuturi de aplicări republicane, nici aplicări de peste oceane, ci aplicări undeva, unde să semene cu noi, în Belgia, nu în Franța republicană, în Olanda, în Norvergia, undeva mai aproape de noi, mai comparabil cu noi. Atunci vom vedea și noi. Până atunci nu se potrivește, nu ne privește socialismul. Nu avem dreptul să riscăm, nu avem decât să mergem pe căile istoricește știute și asigurate, și dacă a fost o țară europeană, care a înaintat în vremurile noastre ca Savoia de la 1854 încoace, ca Prusia de la 1864 până acum și dacă vedem că aceste state au înaintat așa de mult sub forma monarhii militare, avem aci o siguranță că putem înainta și noi cu formele de stat ale Constituției de la 1866.

Aici baloane de încercare, cum le pomenea d. ministru prezident, cred că nu ne sunt iertate Degeaba s-a referit D-sa și la Aristotel, care zicea că sclavia este firească, și astăzi s-a părăsit.

Era firească pentru vremea lui Aristotel sclavia și dacă ar fi părăsit-o Macedonia, Atena sau Roma de pe atunci, s-ar fi năruit cultura greco-romană cu sute de ani mai înainte de epoca efectivă a pierderii lor .

Și noi să ne apucăm să anticipăm formule sociale pe cari nu le vedem realizate în nici un stat monarhic de felul nostru!

De aceea când veniţi în legea tocmelilor agricole cu maximum şi minimum, cari sunt cerinţe socialiste, lumea e cuprinsă de nelinişte. Şi aici este nepotrivită compararea cu socialismul de stat al dlui Carp sau cu socialismul de stat din Germania. În toată istoria Angliei moderne, aşa de constituţional interesantă, se poate constata următorul fapt: ideile mari, de reformă economică sau electorală, sunt agitate de liberali şi radicali, dar sunt efectuate de conservatori. Pentru ce? Pentru că de la conservatori le primeşte ţara cu mai mare linişte, ştiind că nu au să meargă mai departe.

Sunt şi unii conservatori intervenţionişti de stat? Da, Bismarck a vorbit de expropriere la 1881, prinţul de Bülow o care astăzi în contra polonezilor. D. Carp a interpretat ideia proprietăţii la legea minelor. Era teamă în Germania că prinţul Bülow va ajunge la socialism?

Este teamă că d. Carp se va pierde în socialism? Nu.

Este simţit şi ştiut în ţară la noi, ca şi în Germania, că oamenii de principii conservatoare, dacă înfăptuiesc unele idei ale aşa-numitului socialism de stat, sunt antagoniştii cei mai hotărâţi ai socialiştilor colectivişti şi că lucrează aşa cum lucrează tocmai ca să ia din mâna socialiştilor agitatori drapelul primejdios al acelor îmbunătăţiri legitime pe care socialiştii vor să le îndeplinească pe calea răsturnării, iar conservatorii pe calea ordinei monarhice constituţionale.

De aceea nu este la noi multă încredere faţă de D-voastre, cei din actualul guvern, fiindcă ne este teamă că nu puteţi rezista nouei impulsiuni care vi se dă, şi tendinţele cari s-au manifestat în Cameră şi le-a arătat aici în Senat d. Enacovici – ne duc mult mai departe decât ar trebui să ne ducă progresul normal în ţara aceasta.

Dar, dlor, nu am să intru în chestia aceasta mai departe. Am voit numai să scot la iveală repercutarea ideilor republicano-socialiste din Franţa asupra tinerei generaţii de la noi.

Aş vrea să ştiu dacă ar fi liniştit d. ministru de răsboi când ar fi ca toţi ofiţerii noştri să-şi formeze ideile lor de disciplină din Franţa de astăzi şi nu din alte state, cum ar fi Germania de pildă?

Dacă la noi mai mulţi fii ai familiilor avute, culte, când au venit din Franţa, au venit convinşi – îmi daţi voie să zic îmbuibaţi de socialism, – ce putem crede că are să mijoteze şi să mişune prin imitare sau molipsire în capul semi-culţilor din oraşe şi al semi-culţilor din sate? Periculoşii proletari intelectuali din oraşe, semi-culţii pretenţioşi de la sate, toţi semi-culţii sunt închipuiţi şi pretenţioşi, vor fi prada epidemiei socialiste. Activitatea extraşcolară? Cantine – da, câte voiţi! biblioteci – fireşte, – şcoală de adulţi; se înţelege, o preţioasă activitate! Toate acestea le admitem şi noi, şi intră în sfera programului oficial pentru cărţi de citire şi celelalte materii de învăţământ primar.

Când, însă, vedem că învăţătorii rurali se îndeletnicesc cu alte ocupaţiuni, fie şi numai cu cercurile culturale şi şezătorile la care îi îndeamnă d. ministru Haret şi pe care ni le-a citat numai aşa în treacăt ca lucruri inofensive, şi când mai cu seamă aflăm că învăţătorii la acele cercuri culturale adună din toate părţile bătrâni şi tineri şi le vorbeşte de interesele lor: ne putem închipui ce fel de vorbe se schimbă între învăţători şi ţărani, dacă vor să intereseze pe ţărani.

De pământ se interesează ţăranii şi pământ cer. Şi cine le promite pământ?

Socialiştii.

Apoi sunteţi siguri că, dacă li se dă zbor învăţătorilor, între cari sunt mulţi semi-culţi, să iasă din şcoală şi să însufleţească cercurile de adulţi, sunt sigur, – zic – că în acele pretinse cercuri culturale nu vor face propagandă socialistă sub forma cererii de pământ?

O vor face, au făcut-o mi-e teamă.

Şi de aceea aş dori ca activitatea extraşcolară a dlui ministru al cultelor să fie înfrânată, pentru că ea poate constitui un pericol naţional pentru viitor. *(Aplauze din partea minorităţii).*

139

DISCURS LA PROIECTUL ADRESEI DE RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI

(Ședința Senatului de la 1 decemvrie 1908)

D. T. Maiorescu: Dlor senatori, este o mulțumire pentru un membru al opozițiunii, de câte ori se poate uni, fie și numai în parte, cu un act al majorității, în cazul de față cu o parte a proiectului de Adresă, pe care vi l-a citit onorabilul D-voastre raportor.

Ne unim, dlor, cu aliniatul I, pe care cu drept cuvânt îl pune d. raportor în fruntea proiectului, acela prin care Senatul își exprimă fericirea de a fi văzut în mijlocul său pe M.S. Regele în persoană, ca o dovadă vie, cum zice d. raportor, a bunei sănătăți a M. Sale.

Ne unim, mai departe, cu aliniatul din proiectul de Adresă, care se referă la „întinderea regimului constituțional peste Dobrogea".

Cred că suntem cu toții uniți asupra chestiunii și suntem chiar așa de uniți, încât ne am mirat că această unire nu și-a găsit o exprimare mai de demult.

Nu este lucru serios de a face aci înaintea D-voastre, ceea ce am văzut că s-a făcut prin unele ziare, o discuțiune de prioritate asupra ideii de a da Dobrogei regimul constituțional.

Nu este aci vorba de o invențiune, care trebuie să fie patentată ca prioritate, și se poate zice că ideea acestei întinderi constituționale s-a născut odată cu faptul stăpânirii Dobrogei din partea noastră acum 30 de ani. Atunci, din primul moment, era în capul tuturor că trebuie să vie cât mai curând împrejurarea favorabilă de a întinde Constituțiunea întreagă și asupra Dobrogei.

Era vorba numai de măsuri administrative pentru o prealabilă asimilare, era vorba, dacă vroiți, și de prestigiu pentru administrațiunea țării noastre, ca această asimilare să fie mai grăbită.

În orice caz, acum cinci ani, trecuseră 25 de ani de la incorporarea fizică a Dobrogei, acum cinci ani dobrogenii, cu mare bunăvoință și bucurie, au voit să serbeze jubileul acesta de 25 de ani al incorporării lor fizice către noi și, foarte firește, un dobrogean zelos a cerut și regimul constituțional la banchetul oficial de atunci, la care asista și onorabilul nostru ministru-prezident, și exprim părerea noastră de rău că nu vedem astăzi pe d. ministru-prezident în mijlocul nostru; îi dorim o grabnică însănătoșire, în toate privințele. (Ilaritate.)

D. ministru-prezident, prezent atunci la acel banchet în Dobrogea, când a auzit vorbele zelosului dobrogean, care cerea nu numai incorporarea fizică – aceea o serbau atunci, – ci incorporarea constituțională cu România cea mare, d. ministru-prezident, cu amabilitatea d-sale cunoscută și recunoscută, l-a dojenit cam aspru. Și am asistat la spectacolul neobișnuit ca șeful unui guvern și unui partid liberal să dojenească pe un biet dobrogean, care cerea aplicarea sistemului constituțional, cu libertățile lui, după 25 de ani, asupra Dobrogei.

Tot este bine, dlor, dacă nu după 25 de ani, că cel puțin după 30 de ani s-a putut îndeplini vechea cerință. Se vede că în ultimii cinci ani s-au făcut enorme progrese în Dobrogea, câte nu s-au făcut mai înainte în 25 de ani, și astfel a venit fericitul moment să aplicăm și acelor compatrioți ai noștri, regimul constituțional.

Foarte bine. Suntem extraordinar de uniți cu acest paragraf din proiectul de Adresă.

Se înțelege, dlor, că suntem uniți și cu acele părți mai anodine, unde se exprimă dorințe și asigurări generale.

Ne bucurăm și noi că este solidă starea financiară; și noi voim ca justiția să-și aibă prestigiul său cât se poate de înălțat, și vom examina, dacă noul proiect al dlui ministru de justiție va contribui la aceasta; și noi păstrăm cea mai mare dragoste pentru oștirea noastră; și noi – dar aci cu ceva rezervă, voi vorbi îndată de ce – ne bucurăm că industria și comerțul sunt puse de curând „sub veghierea unui departament nou", cum zice d. raportor și, îmi dați voie să adaog eu, felicitându-vă: și sub veghierea noului ministru. Sunt acum 9 locuri ministeriale, nici nu încap încă în acea bancă, fiziceste vorbind, așa s-a sporit lista ministerială acum.

Se vede cât de mare trebuie să fie influența dlui ministru de finanțe actual, dacă acuma se crede industria așa de înaintată și de însemnată, încât s-a defalcat comerțul de la vechiul Minister al Agriculturii și Domeniilor și s-a unit cu noua industrie, spre a forma un departament deosebit.

Dați-mi voie să vă amintesc aci un precedent constituțional, întâmplat în Camera liberală. D. ministru-prezident, care nu a voit să țină seamă de jubileul de 25 ani al dobrogenilor acum 5 ani, a ținut seamă de jubileul de 25 ani al înființării Ministerului de Agricultură, Comerț și Domenii, și i-a adăogat astăzi Ministerul Industriei.

Sunt, în adevăr, tocmai 25 de ani de când s-a introdus pentru prima oară acel minister al domeniilor, până atunci fuseseră numai 7 ministere, atunci deveneau 8.

Cel dintâi ministru al acelui nou minister de la aprilie 1883 a fost răposatul Câmpineanu.

Vă aduceți aminte? Se zicea pe atunci de către malițioasa opoziție că prin acel nou portofoliu se acoperise un abis între nu știu cine și nu știu ce.

Sunt convins că de data aceasta, cu înființarea jubiliară a acestei defalcări, cu acest nou portofoliu ministerial nu s-a acoperit nici un alt abis, nici nu poate fi vorba de abis în mijlocul majorității de astăzi.

Așadar, acum 25 de ani, în acea Cameră liberală, era Camera revizionistă, președinte al Camerei C. A. Rosetti, iar ministru-președinte Ioan Brătianu, s-a întâmplat ca în comisia pentru Adresă, majoritatea să aleagă și doi membri ai opozițiunii, pe d. Negruzzi și pe mine.

Neștiind ce vrea să însemneze această alegere, am spus majorității că noi suntem antirevizioniști hotărâți, și ca să punem majoritatea la largul ei, ne dăm demisiunea. Majoritatea ne-a respins demisiunea, și ne-a dat a înțelege că ne-a ales ca opozițiune. Atunci noi am primit să lucrăm în comisia Adresei de la 1883.

Vă citez aceasta, dlor senatori, ca un precedent care în unele împrejurări are folosul său.

În cazul de față însă d-voastră, majoritatea liberală de astăzi, nu v-ați gândit la așa ceva. Foarte bine. Dar așa fiind, noi din opoziție nu știm, nu avem nici o formă, nu am fost chemați să știm, ce s-a petrecut în comisiunea Adresei între cei trimiși de d-voastră și guvern, ce explicări s-au dat acolo, după cum este obiceiul a se cere și a se da. Suntem dar siliți și datori să cerem unele deslușiri aici, în ședință publică a Senatului.

Da, onor. dle ministru al industriei, defalcat de la colegul D-voastre al domeniilor, da, aveți „veghierea" unui departament nou, și sunteți chemați, cum zice d. raportor, a „îngriji mai de aproape, de dezvoltarea comerțului și industriei noastre"

În momentul de față, comerțul și industria noastră sunt preocupate de o chestiune însemnată la ordinea zilei, de convențiunea comercială cu Austro-Ungaria, despre care proiectul Adresei nu pomenește nimic. Am citit cu toții că tratările se urmează, că au fost, nu întrerupte, dar să zicem numai amânate, și că vor fi reluate îndată după Anul Nou

După informațiunile de alături ce le avem fiecare dintre noi – le am și eu – este speranță că în adevăr vor fi reluate în ianuarie stil nou, și că, având noi a face cu un stat nu numai vecin, ci și amic, ele vor duce la un rezultat mulțumitor, pe cât se poate vorbi de mulțumiri în asemenea convențiuni, unde trebuie să se dea avantagii reciproce și să se facă și sacrificii reciproce.

Da, se vor relua tratările în curând!

Dar, dacă este vorba de îngrijiri pentru industrie și comerț, nu mă îndoiesc că d. ministru cel nou o să-și dea toate silințele să cunoască și grijile tutulor comercianților și industriașilor, nu numai la noi, ci poate și în Austro-Ungaria: grija lor cea mare este starea nehotărâtă a situațiunii internaționale, creată comerțului și industriei.

Cel mai mare rău în asemenea afaceri este nehotărârea, – așa de mare rău încât în toate convențiunile de comerț, timpul intermediar, timpul de nehotărâre asupra tarifelor și celorlalte amănunte este mărginit la un an.

Suntem azi după stilul nou la 14 decembrie; mai sunt 17 zile și expiră anul stilului nou. Expiră și termenul prevăzut pentru suspendarea tratărilor, care au să fie reluate cu începerea noului an. În acest interval de 17 zile credem că trebuie să fie denunțată convențiunea existentă.

Mai este un an când convențiunea poate lucra și după această denuntare. Dar dacă nu se denunță în aceste 17 zile, atunci nesiguranța, nelămurirea, situațiunea precară în care ne aflăm – trebuie să mai dureze cu mult peste un an, poate și doi ani, dacă nu se va face altă convențiune, și aceasta este o stare de precaritate pe care nu se cuvine să o aibă nici comerțul și industria noastră, nici comerțul și industria din Austro-Ungaria.

Suntem dar de părere că trebuie denunțată în intervalul de suspendare până la sfârșitul acestui an, convențiunea comercială existentă cu Austro-Ungaria, adăogând speranța – și este timpul pentru realizarea ei, suntem la largul nostru – că în anul care vine să ducem la un bun sfârșit tratările comerciale cu statul vecin și amic.

Trec acum, dlor, la alte aliniate ale proiectului de Adresă. În toate adresele sunt două mari părți caracteristice: partea politicii externe și partea politicii interne.

Vă puteți închipui, că mai ales la partea politicii externe am dori să fim cu desăvârșire uniți – țara întreagă – pentru a da tot sprijinul guvernului la caz de trebuință.

Dar aici, înainte de a vorbi mai departe, trebuie să invoc un alt precedent, întâmplat tot într-o Cameră liberală.

La anul 1881, în 15 noeimvrie, la deschiderea Parlamentului, era ministru-președinte Ion Brătianu, și – cum rareori a fost – era ministru de interne C. A. Rosetti. În Mesajul de deschidere al sesiunii parlamentare de atunci se aflau grele vorbe: „îngrijările ce a deșteptat în țară chestiunea libertății Dunării, sunt legitime", și atunci Camera a ales în comisiunea pentru elaborarea răspunsului la Mesajul Tronului doi membri ai opozițiunii: pe răposatul Vernescu și iarăși pe cel ce vă vorbește acum – se vede că era chestie de princip pe acele vremuri ca la momentele importante să fie reprezentată și opozițiunea în comisiunea Adresei.

D. Vernescu și cu mine am și început să lucrăm în comisiune, însă când majoritatea a propus la vorbele „îngrijări legitime", o accentuare tot așa de tare față de Austro-Ungaria, noi cei din opoziție am cerut în comisiune explicări și comunicare de acte de la d. ministru de externe – era atunci răposatul Stătescu, – și, fiindcă nu ni s-a comunicat nici un act, am demisionat. Până atunci însă lucrasem în comisiune.

Dlor, cum vedeți, și un membru al opozițiunii vă poate aduce aminte, sper pentru mulțumirea D-voastre, de precedentele liberale din vremea lui Ioan Brătianu și a lui C. A. Rosetti.

Întru aceasta cred să fiu aprobat de majoritatea D-voastre, de acea majoritate, care în prima zi a lucrărilor parlamentare

cerute de noua sesiune legislativă a procedat la constituirea biroului.

De astă dată unii vicepreședinți aleși de D-voastre au ținut să amintească anume memoria lui Ion Brătianu și [a] lui C. A. Rosetti.

Începutul actualei sesiuni parlamentare a fost foarte interesant cel puțin pentru noi din opoziție.

În chiar prima ședința, când s-a ales onoratul și excelentul nostru președinte, d. Aurelian, D-sa începe sesiunea cea nouă cu următoarele cuvinte; – le citesc, dlor, din *Monitor*: „D. președinte: P.S. Aurelian a întrunit 54 voturi și e proclamat președinte al Senatului. Mă iertați că sunt nevoit să proclam eu singur votul, deoarece nici unul din d-nii vicepreședinți nu au voit să prezideze".

Ce e asta? Grevă al biurou?

Dlor, să nu fie într-un ceas rău! Acum 4 ani a mai fost o grevă în Cameră, cam pe vremea asta, și s-a întâmplat, ferească Dumnezeu, căderea de guvern! (Ilaritate.)

Sunt convins că nu e nici un pronostic în cazul de față. Dar, în fine, așa au fost începuturile sesiunii...

D. președinte, P.S. Aurelian: Dle Maiorescu, vă înșelați, nu m-am plâns că d-nii vicepreședinți nu au voit să-mi țină locul; eu am voit să însărcinez în timpul votului pe un d. vicepreședinte ca să despoaie scrutinul și să proclame votul pentru alegerea președintelui, dar lipseau în momentul acela din sala ședințelor, și atunci am fost nevoit să rămân eu la locul de președinte și să proclam alegerea mea de președinte. Atât și nimic mai mult.

D. Titu Maiorescu: Înțelegeți bine că un om așa de disciplinat cum sunt eu, față de întreaga autoritate a dlui președinte, trebuie să iau act de explicarea d-sale. Dar îl rog, dacă se poate, să dispună ca să se șteargă din *Monitor* cuvintele citite, fiindcă vine foarte curios ca să se înceapă sesiunea

parlamentară a unei țări cu o asemenea controversă asupra atitudinii biuroului.

Vrea să zică, aceasta am șters-o. (*Ilaritate*.)

Dar atunci tot rămân cuvintele – nu știu dacă nu le veți șterge și pe acestea; dacă le ștergeți s-a simplificat discuțiunea – rămân cuvintele onor. d-ni dr. Râmniceanu și N. Lupașcu, aleși vicepreședinți, – nu mă îndoiesc; cu buna înțelegere a tutulor senatorilor din majoritate: se vedea cât de colo că era perfectă bună înțelegere asupra persoanelor; a cam tărăgănit ceva alegerea, dar nu face nimic, asa a întârziat și numirea titularului la noul minister, de la aprilie până nu știu când, dar aceasta nu face nimic. (*Ilaritate.*)

Unii ziceau: nu cumva sunt două suflete la guvern și în majoritate? Nu știu ce crede onor. excelent matematic de pe banca ministerială, despre cifra 2; aritmeticește 2 e mai mult decât 1, dar politicește nu e așa; 2 suflete sunt mai slabe decât 1, și 2 suflete la guvern nu dau un rezultat îndoit, ci îndoios. (Ilaritate.)

Dar în sfârșit, vicepreședinții aleși în aceste împrejurări, onor. d-ni dr. Râmniceanu și N. Lupașcu, au crezut de trebuință, mulțumindu-vă pentru onoarea ce le-ați făcut de a-i alege vicepreședinți ai Senatului, să vă declare că ei sunt nestrămutați discipoli ai școalei lui Ioan Brătianu și a lui C. A. Rosetti, cum zicea d. Râmniceanu, iar d. Lupașcu, ca moldovean, mai adaoga pe Kogălniceanu. Dar și d. Lupașcu zicea: *eu sunt un membru devotat al partidului, sub figura măreață a lui Ioan Brătianu și C. A. Rosetti, și n-am tergiversat niciodată.*

Pentru cine au zis onor. vicepreședinți acestea? În contra cui le-au zis?

În contra noastră?

Noi n-am fost niciodată sub figura măreață a lui Ioan Brătianu și C. A. Rosetti – noi, din opozițiunea conservatoare. Nu cumva sunt alții de la D-voastre cari au tergiversat și cărora trebuie să li se aducă aminte memoria lui Ioan Brătianu și C. A. Rosetti?

Dar dacă D-voastre aduceți aminte de I. Brătianu și C. A. Rosetti, să vă aduc și eu aminte că atunci când era Ioan Brătaianu ministru-președinte și C. A. Rosetti ministru de interne, și când se vorbea de greutatea deosebită a situației externe, se alegeau și membrii opoziției în comisia Adresei.

Astăzi situația nu este îngrijitoare ca atunci. Cu toate acestea atât Mesajul, cât și proiectul Adresei de astăzi ne vorbesc de împrejurările grele prin care trec statele.

Toate statele, zice Mesajul. Si statul nostru? În privința acestor împrejurări Mesajul și proiectul de Adresă introduc un cuvânt, până acum nou în aceste formule solemne, cuvântul că relațiunile internaționale ale țării noastre sunt *normale*.

Îmi aduc aminte de un alt act însemnat al unui stat străin din Centrul Europei, unde în Mesaj se zicea: relațiunile noastre cu celelalte puteri – enumera câteva – sunt amicale, iar cu Anglia sunt corecte. Amicale, corecte! Noi am zis normale. Se nemerește să fie mijlociu între amicale și corecte.

Vasăzică, relațiunile noastre în mijlocul greutăților sunt normale.

Ce fel de greutăți? Și aci să-mi permită onor. raportor al D-voastre să mă plâng că proiectul de Adresă al d-sale este foarte stins; proiectul de la Cameră, deja publicat în *Monitor*, e mai accentuat, și bine face că e accentuat. Căci, dlor senatori, e vorba de autoritatea, de prestigiul Corpurilor legislative. Ce suntem noi aci?

Vine în mijlocul nostru Regele, ca personificare a suveranității țării, vine în mijlocul cui? Nu în mijlocul a câtorva funcționari supuși, nu a câtorva figuranți de paradă, ca decorul unui sistem numit constituțional, ci vine în mijlocul reprezentanților națiunii.

Fiecare din noi reprezintă țara întreagă și țara are dreptul să ceară de la noi a fi reprezentată în interesele și preocupările ei, și noi avem datoria de a da un glas acestor preocupări, sau atunci nu mai suntem și nu mai însemnăm nimic.

În momentul când Tronul ne vorbește de împrejurările grele prin care trec toate statele și de veghearea ce trebuie să o avem toți pentru ca să nu ni se întâmple nimic, de la raportorul D-voastre nu ne vine nici o explicare, nici o vorbă în Adresă, care să indice într-un mod oarecare obiectul preocupărilor.

Împrejurări grele? Două întrebări se impun atunci Senatului: întâi, dacă în aceste împrejurări grele este vreun punct care să atingă autoritatea noastră suverană? Și al doilea, fiindcă suntem de acord cu guvernul, că trebuie cu toții *să păstrăm și să ridicăm neîncetat situațiunea ce am căpătat-o între state*, a făcut guvernul, îndeosebi d. ministru de externe, tot ce trebuie pentru aceasta?

Am citit prin gazete despre o ipoteză pe care a pus-o ministrul unui stat vecin și amic, baronul Aerenthal, în delegațiunea austro-maghiară, ipoteza că ar putea să dea, nu știu ce compensație, la nu știu ce pretenții a unui alt stat străin, compensație relativă la Dunăre.

Nu veți aștepta, dlor senatori, de la o vorbire ținută în acest matur corp, ca să pronunțe cuvinte imprudente, nepotrivite cu situația noastră internațională. Nu este misiunea noastră, nu avem cădere de a ne amesteca în chestiunile Europei celeilalte.

Dar dacă se pun ipoteze, în cari se menționează și Dunărea noastră, apoi asemenea ipoteze le discutăm și noi ipotetic. Întru cât o ipoteză rămâne ipoteză, nu are valoare practică, și nimic nu indică vreun început de realizare a ipotezei în chestie. Și, așadar, tot ipotetic răspundem:

Noi nu putem admite nici o atingere a autorității noastre suverane; nu putem admite – și nu cred că se va găsi vreun guvern român care să admită – ca acolo unde Dunărea curge între țărmuri, supuse amândouă stăpânirii noastre, să se poată amesteca prin participare la Comisiunea Europeană a Dunării, un al stat neriveran (*aplauze*) și drepturile Comisiunii

Europene să fie acordate altor state, decât celor ce le exercită astăzi. *(Aplauze.)*

Dlor senatori, şi despre aceasta nu este nimic în Adresa raportorului d voastră. Lumea întreagă este preocupată de chestiunea care mi-am permis a o atinge, şi nici un reflex în Senat?

Trebuie opoziţia conservatoare să aducă într-o majoritate liberală şi înaintea unui guvern liberal, oarecum în dezbaterile ţării legale asemenea cestiuni? La ce mai este sistem constituţional atunci? Şi dacă îmi daţi voie, am să trec de la gravitatea materiei atinse la niste lucruri uşoare, să mă plâng şi de mici forme externe, care sunt totuşi caracteristice pentru regimul de astăzi.

Nu s-a mai pomenit de când este la noi sistem constituţional, şi este cel puţin de 42 de ani, dar putem zice că este de 50 de ani, ca dezbaterile parlamentare să fie publicate cinci, şase, şapte, opt luni după ce au fost ţinute în Parlament.

Dar bine, cui vorbim noi, ce, şi pentru ce vorbim, şi pentru cine vorbim? Cine să ducă mişcarea opiniei publice? Întrunirile fără răspundere la sala Orfeu ori de la băile Eforiei? Ori gazetele zilnice, unele te miri ale cui?

De-abia în *Monitorul Oficial*, de la 16 octomvrie, se publică dezbaterile Camerei de la 16 februarie 1908 a şedinţei deputaţilor şi de atuncea încoace zi cu zi dezbaterile următoare.

Văd că în acea şedinţă de la 16 fevruarie, onor. d. Pompiliu Eliad ţine o lungă vorbire. Poate va fi dorit D-sa să i se dea o redacţiune perfectă cu lunile. Dar aşa ceva nu poate ţine pe loc publicitatea oficială a dezbaterilor unui Parlament.

Îmi aduc aminte de *Monitorul Oficial*, când era Rosetti presedinte al Camerei, a doua zi, totdeauna a doua zi, apăreau discursurile în *Monitorul Oficial* in extenso, şi anume când era o chestiune importantă, cum a fost aceea a Tratatului de la Berlin; despre art 7, am vorbit atunci şi eu din partea opoziţiei conservatoare şi am stat o noapte întreagă să-mi corectez

stenogramele, alături cu Eminescu, care copia discursul pagină cu pagină pentru gazetă; căci la 12 ore a doua zi trebuia să apară şi în *Monitor*. Aşa era la d-voastră pe vremea lui C. A. Rosetti, căci atunci mai exista o autoritate, un respect pentru prestigiul reprezentării naţionale.

Ce se petrece în atmosfera politică de astăzi pentru ca dezbaterile din fevruarie, să apară în *Monitor* la sfârşitul lui octomvrie şi la începutul lui noiemvrie?

Nu cumva este aceasta o imagine a întregei administraţii a ţării?

Şi nici măcar un edificiu 'n-are Camera unde să se adăpostească! Se fac planuri şi reparaţii, şi nu ştiu ce paraplanuri şi parareparaţii o vară întreagă ca să avem tribune pentru nu ştiu cine, şi edificiul nu e gata nici până la 15 noiemvrie, nici până la 1 decemvrie, şi ne împărţim 3 zile pentru noi şi 3 pentru Dlor, ca nişte chiriaşi fără locuinţă. *(Ilaritate.)*

Şi Senatul a luat locul Universităţii, care nu încape ea în sălile ei! şi nici Senatul nu încape cu secţiile lui! Acum vine peste noi şi Camera, care încape şi mai puţin!

Asta devine acum în adevăr o imagine a administraţiei noastre generale, pentru ca să nu zicem că este deconsiderarea specială a guvernului pentru reprezentanţa naţională.

Da! Ne uităm la epoca lui Ion Brătianu, tatăl, şi C. A. Rosetti şi vedem unde au ajuns epigonii lui Rosetti şi Brătianu!

Înţelegeţi, dlor senatori, că într-o situaţie aşa – cum să o numesc? – lâncedă, slăbită, – slăbită ca publicitate, slăbită ca edificiu, slăbită ca explicări ce se dau sau nu se dau reprezentanţilor ţării în chestiunile grave care preocupă lumea – este ca un act de conservare ce un membru al opoziţiei îl face, încercând să vă deştepte atenţia, să dea un răsunet îngrijirilor, care preocupă ţara.

Dacă trebuie să dorim ca în chestiunile externe să ne găsim cu toţii uniţi, cel puţin pentru a asigura guvernul, oricare ar fi, că poate conta pe sprijinul nostru al tutulor întru apărarea

demnității țării este cu atât mai de trebuință ca această unire *in externis*, să nu fie săpată, să nu fie turburată prin dezuniri provocate în cele interne.

În acestă privință îmi pare rău că nu mai pot fi deloc în unire cu *D-voastre*, dacă aprobați așa cum este formulată Adresa ce v-o propune d. raportor, și mai ales dacă aprobați o parte a administrației acestui guvern, care nu este atinsă nici în Mesagiu nici în Adresă, dar care este cu atât mai gravă în împrejurările de față.

În Adresă, îmi vine să zic *nenorocita* cestiune a reformelor agrare ocupă iar un loc de căpetenie în proiectul propus, deși nu știu dacă mulți din d-voastră mai au iluziile de acum un an.

Dar iată ce ne spune d. raportor:

„Senatul nu va lipsi să dea Guvernului Maiestății Voastre nețărmuritul său concurs…"

Aș dori să fie ceva mai țărmurit.

„…pentru a înlesni întreaga aplicare a reformelor agrare, precum va studia cu toată luarea-aminte, măsurile ce i se vor prezenta pentru a asigura pe deplin ființa acestei mari reforme…"

Până aci este parafrază. Și acum vine ceva adaos de d. raportor:

„…menită să *transforme* și să îmbunătățească starea economică și *socială* a țării".

Să transforme starea socială a țării!

Care stare socială?

Să se îmbunătățească starea economică, aceasta este observațiune anodină.

Dar, ca să se transforme starea socială, cu prilejul unor legi pentru islaz? Ce stare socială de transformat mai este aci?

Mi-am permis în anul trecut, în dezvoltarea unei interpelări, să-mi arăt bucuria, dacă cei ce erau socialiști militanți înainte, intră într-o administrație regulată a statului monarhic, și să exprim speranța că li s-a dat ce li s-a dat, și ca să fie destul cu concesiile făcute socialiștilor. Și acum Senatul

vine și, în mijlocul unei adrese numai de parafrază, aruncă vorbele: *să fie transformare socială a neamului nostru!!*

Bine, dlor senatori, ori cuvintele nu au nici un înțeles – și atunci să binevoiască d. raportor să șteargă aceste vorbe nefericite; ori cuvintele au înțeles într-un act constituțional solemn, și atunci înțelesul este o plină intrare în socialism așa cum cred că nu-l admiteți nici D-voastre, – nu-l dorim noi în orice caz.

Dlor senatori, egalitate înaintea legilor statului, slavă Domnului! că aceea o avem de mult! Iar în privința socială s-a întâmplat la noi cu Constituțiunea de la 1866 ce nu s-a întâmplat cu nici o altă Constituțiune monarhică; nu numai că s-au abolit privilegiile de castă, dar s-au abolit chiar și titlurile de noblețe cari continuă a exista și în Anglia și în Italia și în Germania și chiar în republicana Franță, în statele monarhice străine chiar cu oarecari prerogative politice. Dar noi așa am democratizat societatea cu ocaziunea unei întinderi a egalității politice, încât nu a rămas din partea Constituțiunii și prin Constituțiune nici umbră de o altă diferențiere de clase.

Și acum, cu prilejul unei reforme agrare, voim să mai *transformăm starea socială a României*?! Adică nu e numai vorba de islazuri – se va vorbi de aceasta mai mult din partea noastră, unde se cuvine să se vorbească cu temei, adecă în Camera soroă – nu numai de nefericitul maximum și minimum care s-a introdus, dar de o întreagă mai departe transformare… A cui? A averilor?! Maximum și minimum de proprietăți? Egalizare pe acest teren? Câțiva mai îmbogățiți și toți împreună săraciți pentru nivelare? Oare aceasta vrea să spună vorbele din paragraful în chestie?

Nu v-aș pune aceste întrebări, dacă nu s-ar vedea în legătură cu ele un alt pasagiu care cuprinde iar una din cerințele socialiste.

În Adresă și în Mesagiu, se vorbește de fericirea ce se așteaptă de la acel colegiu unic, care e îndrumarea spre faimosul

vot universal, care este una din cunoscutele pretenții socialiste, pentru ca apoi, cu ajutorul aparatului nostru constituțional, să ajungă la stăpânirea mulțimii, cu care speră să ajungă la stăpânirea statului. Va veni proiectul în discuțiune, se va vorbi atunci mai cu de-amănuntul de colegiul unic și cel puțin vom arăta desăvârșita iluziune a celor ce își închipuiesc că prin asemenea formalisme goale va înainta starea culturală a țării.

Și încă alături de aceste apucături socialiste indicate în proiectul de Adresă, mai este o întreagă lucrare administrativă, de care nu pomenește Mesajul, dar care constituie din toate câte am văzut până acum o adevărată primejdie socială.

Vă rog pentru această ultimă parte a vorbirei mele, să-mi dați atenția D-voastre, nu ca oameni de partid politic, ci ca cetățeni ai acestui stat, ca părinți de familie, ca români.

Dlor senatori, acum aproape un an, într-o interpelare adresată onor. dlui ministru al cultelor, am vorbit de activitatea extrașcolara a învățătorilor. Mi-am exprimat teama că învățătorul prin activitatea extrașcolară, va fi dus în ispita de a se ocupa de atâtea alte lucruri și a neglija școala. D. ministru al cultelor – și aceasta face onoare sincerității d-sale – ne-a declarat că D-sa crede sistemul d-sale bun și va continua pe calea începută. Evident, omul este convins, dar și guvernul și majoritatea par a împărtăși convingerile d-sale, fiindcă l-au lăsat să și le aplice mai departe; așa că de acum înainte nu mai poate fi vorba de o tendință a dlui ministru al cultelor numai, ci de a guvernului și a D-voastre din majoritate.

D. ministru al cultelor, încurajat, se vede, de aprobarea declarațiunilor d-sale, a continuat acum această activitate cu îndoită, întreită stăruință, și am aci v-o arăt, o întreagă condică... vedeți ce hipertrofie fizică, ce grandomanie de broșură *in folio* este aceasta! Nu știu cine se bucură de ea, fabrica de la Letea trebuie să se bucure desigur de atâta consumare de hârtie, fiindcă această broșură-condică este trimisă în vreo 7 mii de exemplare, la toți învățătorii și

institutorii din sate și din orașe. Ea poartă titlul: *Chestionar privitor al activitatea extrașcolară a membrilor corpului didactic primar de la 1907 până la 1 iulie 1908*, adică numai pentru un an și jumătate acest monstru de chestionar cuprinde întrebări relative la instituțiile auxiliare de școli primare (în 10 paragrafe), mijloacele pentru ridicarea stării culturale (5 paragrafe), ridicarea stării morale (5), a stării economice în vreo 16 paragrafe, și alte forme de activitate extrașcolară; toate împreună le-am numărat, căci îmi place și mie câteodată statistica, și am găsit 567 de întrebări adresate învățătorilor din sate și din orașe. 576 întrebări! Și oamenii aceia în loc să stea să învețe la școala lor, au să dea răspunsuri la activitatea extrașcolară! Printre aceste răspunsuri, și după cele dezbătute aci în Parlment de d. Dissescu, și atinse și de mine, ne trezim că la 575 de întrebări se adaogă a 576-a întrebare, adică un fel de concesiune făcută nouă. Știți care e întrebarea cea din urmă? „Silințele depuse de învățători pentru evitarea ori potolirea răscoalelor țărănești“, și după aceste vorbe e o virgulă, și apoi vin literele etc., etc., și încă un etc. (*Ilaritate.*)

Acest *etc.* după „potolirea răscoalelor țărănești“, nu cumva o fi pregătirea, ațâțarea răscoalelor țărănești? (*Ilaritate.*) Că parcă s-a întâmplat și așa ceva pe alocurea.

Dar nu de aceasta voiam să vă vorbesc, aceasta e chestia cea veche, care a luat astăzi hipertrofia papirică ce v-o arăt. (*Ilaritate.*)

E una mai nouă, și realizarea ei se face tot cu acea grandomanie de hârtie care caracterizează actele administrațiunii actuale a școalelor.

S-a publicat un tablou, și a fost însoțit de o circulară, – o voi ceti din *Viitorul* de la 22 noiemvrie a.c. – Cred că aveți pretențiunea că *Viitorul* este al d-voastră. Vrea să zică pot cita din acest organ un act al dlui ministru al cultelor. Viitorul îi dă titlu foarte frumos: *O anchetă a ministrului instrucțiunei publice;* și așa începe circulara dlui ministru:

„Munca generoasă a corpului profesoral în afară de școli nu-și poate da toate roadele, dacă nu este mai întâi ajutat de o deplină și exactă cunoaștere a tărâmului de lucru".

Tărâmul învățătorilor din școlile de la sate, dar și din orașe; cei mulți sunt în sate, dar și în orașe e cestiunea gravă.

„Cunoașterea tărâmului trebuie să fie în rândul întâi. Acest tărâm poate fi societatea întreagă română, care are destule nevoi, pe cari nimeni nu caută a le mulțumi".

Ei, eu credeam, dle ministru al noului minister, că o să căutați a mulțumi și d-voastră unele nevoi, vor căuta și alți colegi ai d-voastră, dar colegul de la culte zice că nimeni nu caută decât D-sa.

„Ca mijloc de cunoaștere este ancheta pe care fiecare institutor și diriginte în clasă o va face cu elevii săi".

„Ministerul a tipărit tablourile statistice și instrucțiile necesare; o săptămână cel mult ajunge pentru fiecare anchetă, care nu va trece pragul școlii".

Atât ar mai fi lipsit ca să trimită pe învățători și pe institutori să inspecteze familiile pe acasă! (*Ilaritate.*)

„Fiecare elev va da deslușirile ce i se vor cere cu toată stăruința și mai ales cu toată dorința de a afla adevărul, fără exagerare și fără acoperire".

Elev, control, elev, tărâm de anchetă pentru toate situațiunile sociale ale țării, dar îndeosebi pentru ceea ce știu elevii despre părinți, patroni, rude.

Vă mărturisesc că nu-mi venea să cred când mi-a atras cineva atențiunea asupra acestei enormități: învățătorul cu copii mici să facă anchetă asupra stării culturale a părinților?

Nu se poate. Cui i-a trecut prin cap așa ceva?! O fi cercetare, se poate, îngrijire părintească, poate, cu ce se hrănește copilul, să i vină în ajutor învățătorul cu cantina școlară; cum

locuiește, prin ce mijloace e îmbrăcat; bună îngrijire. Dar mai mult decât așa ceva nu se poate; starea generală și culturală a părinților și patronilor, nu se poate. Iată însă acum formularul cu instrucțiunile cari se țin de acea circulară. Vedeți enorma coală iar o grandomanie de format al hârtiei, – sunt aici 39 de rubrici, pe cari nefericitul învățător să le împlinească într-o singură săptămână cu toți școlarii, așa cere ministrul.

Când nu avea atâta practică, cum o are astăzi d. Haret, este printre noi cunoscut de acum 20 de ani, când era secretar general sub d. Dimitrie Sturdza, pe la 1886 și din activitatea desfășurată de D-sa atunci, se vedea că este adeptul dlui Sturdza, cu amănuntele migăloase până la extrem; pe atunci dar D-sa, voind să știe cum se fac temele în școală – scriptele băieților, – a cerut într-o bună zi să i se trimită la minister toate caietele cu temele cari se lucrează în școlile din țară, și conform acestui ordin, au sosit la minister câteva vagoane cu lucrările băieților, de se speriase administrația căilor ferate.

Și se vor fi plimbat toate acele caiete din magazii în magazii până ce au putrezit. (*Ilaritate.*)

Aceasta, dlor, era – după cum vedeți – o curioasă exagerare încă de pe atunci. Ei! acum vine alta; atâtea exemplare, vreo 14 mii, de formatul cel mai mare, încât să poată încăpea toți elevii, trimise la toți învățătorii în sate și orașe. O întreagă catagrafie, care să se isprăvească într-o săptămână cu școlarii din întreaga țară.

Într-o rubrică e scris numele și pronumele școlarului, în altă rubrică numele și pronumele părinților, în paranteză *tutorilor*, remarcați mai departe *patronilor* și *stăpânilor*, apoi domiciliul, strada, profesiunea, numărul total al copiilor, copii de la atâția până la atâția ani, știutori de carte, neștiutori, reprezentantul legal, dacă el știe carte; dacă copilul nu domiciliază acasă, unde? la atelier, la fabrică. Acestea sunt

câteva din cele 39 de rubrici pe cari să le împlinească învățătorul.

Rubrica 28 până la 31 întreabă dacă părintele sau patronul e sărac, fruntaș, e mijlocaș, e bolnav. Să spuie elevul să rămâie adică ancheta înăuntru școalei tatăl meu este fruntaș, tatăl meu este mijlocaș, tatăl meu este sărac. Cei mai mulți or fi așa, – tatăl meu este sau nu este bolnav. Cum bolnav? influență ca la d. prim-ministru? Bolnav trecător? Friguri? Și rubrica 31 îl mai întreabă, dacă e împovărat de familie. Să dea Dumnezeu, să fie mai mulți, ca populațiunea să crească.

Și acum rubrica 32 întreabă: „Vițios"? (*Ilaritate.*)

Vițios?? (Mare ilaritate.)

Și la instrucții pentru rubrica 32 citim:

„În coloanele 28–32 se va arăta dacă reprezentantul legal din coloana 3 se află în vreuna din aceste categorii: adică părintele, tutorul, patronul sau stăpânul.

V-ați lămurit?

În chiar momentul când vorbim noi aici, în școalele primare din țară, cu această namilă de hârtie, stă învățătorul și întreabă pe copiii cei mici, dacă au părinții, patronii sau stăpânii lor și celelalte rude avere sau sunt săraci, dacă sunt fruntași, mijlocași, bolnavi sau împovărați de familie. Și până aici e o enormitate de adminsitrație școlară. Dar când va veni învățătorul cu întrebările la rubrica 32, cea cu însemnarea *„vițios"*?

Și mai întâi ce e vițios? Bețiv? Da, chestia gravă a alcoolismului Hoți? Da, sunt hoți de cai pe la sate. Bătăios? Bătăușii electorali sunt firește exceptați, aceștia au privilegiu; dar bătăioșii din obicei, își bat nevestele? Asta e vițiu?

Și acum scenă în școală; ar fi vorba de vițiul beției:

Mă Ioane, tată-tău...? (*Ilaritate.*)

Sau e vorba de hoți de cai.

Mă Ioane, tată-tău...? (*Ilaritate.*)

Vă închipuiți monstruozitatea unor asemenea scene într-o școală?

Va da învățătorul și peste câțiva școlari care sunt ucenici la un negustor, sau lucrători la o fabrică, și-i va întreba: Stăpânul fabricii ce este? Vițios e? Bate? Bea? Nu face altele? (*Ilaritate.*)

Dlor senatori, am citit cu toții despre cele ce vor socialiștii în scopurile lor din urmă. Eu unul eram abia de 19 ani (sunt acum aproape 50 de ani de atunci), când am ținut o conferință publică la Sf. Sava, era atunci jos de vale, unde sunt acum casele Prager, contra socialismului și comunismului. Am dat acum peste o menționare a acelei conferințe într-o foaie a răposatului Valentineanu. Eu veneam de la universitățile străine și îmi părea ceva așa de primejdios în teoriile socialiste, încât mi-am permis să vorbesc din vreme ca să ne ferim de ele. Între cererile extreme formulate teoretic de socialiști era și înlăturarea legăturilor actuale de familie și punerea copiilor de timpuriu sub tutela exclusivă a statului. Știu că d. ministru de culte actual nu se gândește la așa ceva; dar, vă rog, când în societatea noastră, în starea noastră, cu școalele așa cum sunt, cu învățătorii așa cum sunt; când se pun întrebări de acestea, cari le pot numi dinamitarde, subversive, destructive a oricărei ordini de familie și de disciplină, pentru ca să se alcătuiască pretinsa statistică de cultură a dlui ministru al cultelor: suntem în drept să ne întrebăm aici în Senat – și aș fi mulțumit dacă s-ar asocia și cineva din d-voastră la această întrebare unde ne poate duce administrația actuală a școalelor cu asemenea procedări?

V-am atras atențiunea încă din rândul trecut, – și chestia e importantă pentru organizarea noastră politică – că este inadmisibil ca să se dea o hipertrofie excesivă unei părți a aparatului nostru administrativ, fără ca celelalte să sufere este cu neputință ca, fiindcă un întâmplător ministru de culte are la dispoziția sa vreo șase mii de învățători rurali, să vrea să

facă din ei agenții unei administrații generale pentru reforma părinților, a patronilor și a țării întregi. Aceasta nu se poate.

Când vedeți cestionarul, cu suma de întrebări ce se impun acum învățătorilor, ca să-i facă să se îngrijească nu în prima linie de învățătura copiilor, ci de starea financiară, și de ogorul, și de partea traiului, și de partea moravurilor părinților și patronilor, trebuie să recunoașteți că încercarea actualului ministru al cultelor nu se poate face fără să nu periclitеze viitorul școlar al tinerimii și viitorul social al țării întregi. Poate să fie d. Haret inspirat de bune intenții, dar, după convingerea mea, a apucat pe povârnișul celor mai primejdioase exagerări.

Dlor, sunt reprezentantul unei Universități în mijlocul D-voastre și mi-am îndeplinit datoria de a vă atrage atenția asupra unui punct îngrijitor din administrația țării. Ce bine ar fi, dacă D-voastre, cu mai multă autoritate decât mine, ați pune odată frâu calamității publice, care se ascunde sub administrația noastră culturală!

Veți vedea sământa încolțită pe urma învățătorilor astfel conduși; o veți vedea D-voastre, cari sunteți mai tineri, când eu nu voi mai avea nefericirea de a fi față la rezultatele unor asemenea aberațiuni.

De aceste nu vorbește proiectul de răspuns al raportorului D-voastre; am vorbit eu ca membru al opoziției, și iată un motiv mai mult, pentru care noi, din opoziția conservatoare, nu putem vota Adresa D-voastre. *(Aplauze.)*

140

RECTIFICARE LA DISCURSUL ANTERIOR

(Ședința Senatului de la 2 decembrie 1908)

D. Titu Maiorescu: Dle președinte, un senator are totdeauna dreptul să ceară cuvântul pentru rectificarea înțelesului celor zise de el.

Am cerut cuvântul în privința sumarului ședinței de ieri, fiindcă deși în regulamentul nostru se zice că sumarul trebuie să fie pe cât se poate *in extenso*, aceasta nu se poate executa îndată, dar constat, cu mare mulțumire, că din partea biuroului nostru stenografic s-au dat toate silințele, așa încât ieri – eu care terminasem vorbirea pe la 4 ore și jumătate – am primit, după regulament, spre revizuire, stenogramele vorbirii mele la 6 ore și jumătate.

Citind aceste stenograme, vreau să înlătur o neînțelegere ce mi-a părut că poate rezulta, și n-aș vrea să rămâie nici o confuzie.

Este prea importantă materia ce tratăm aici, pentru ca să nu dorim cu toții ca să fie o deplină lămurire, mai ales în chestiunea internațională.

E vorba, văd din stenograme, de un singur cuvânt, e vorba de denunțarea convenției de comerț cu Austro-Ungaria. Eu zisesem și mențin, ca atitudine din partea noastră, că noi dorim ca în aceste zile câte mai rămân până la sfârșitul anului, după

calendarul nou, să se denunțe convenția comercială cu Austro-Ungaria, și aceasta o regăsesc în stenograme.

Am zis că nu este vorba de o întrerupere trecătoare, ci, cum ziceam, de o suspendare sau amânare. Și am citit în gazete, d. e., în *Neue Freie Presse*, că este vorba să fie reluate tratativele îndată după Anul Nou. Voi să zic, gândul meu, intenția noastră este de a zice că între 14 ieri, 15 decemvrie azi și 31 decemvrie stil nou, presupunând că la 2 ianuarie vor porni delegații noștri la Viena, convențiunea comercială cu Austria să fie denunțată de aici, așa încât atunci când vor sosi delegații noștri la Viena, să fie situația clară și lămurită, din acest punct de vedere mi-a părut a vedea că s-a înțeles de unii că este vorba aici de un termen legal, ca și cum nu s-ar putea denunța decât la sfârșitul anului. Eu știu că se poate denunța oricând și, începând de la denunțare, convenția mai merge un an.

D. E. Costinescu, ministrul finanțelor: Nu doi.

D. Titu Maiorescu: Firește, nu doi, afară numai dacă se întârzie denunțarea. Tocmai de aceea, credem că este necesar să se facă denunțarea de îndată, adică înainte de epoca care e prevăzută pentru reluarea tratativelor la Viena, căci tot interesul comerțului și industriei, nu numai la noi, ci și la ei este ca această situație să fie clară, căci nu se poate continua o situațiune precară, nehotărâtă. Dacă s-ar lăsa însă fără denunțare, atunci continuă tratările nu știu cât, și s-ar prelungi acel an de denunțare cu atât cu cât ar continua tratările, un an și jumătate, doi ani, doi ani și mai mult, căci încercările de tratări durează deja de peste doi ani și nu am înaintat până acum.

În orice caz, dle președinte, acesta este înțelesul celor ce am vorbit ieri, și țineam să l precizez încă o dată.

Nu vrem ca asupra unei chestiuni de oarecare însemnătate să se facă o dezbatere laterală, care să ocolească singurul punct însemnat politicește

Am terminat.

D. președinte, P. S. Aurelian: Senatul ia act.

Guvernul Ion I. C. Brătianu
(27 decembrie 1908 – 28 decembrie 1910)

141

ATENTATUL ÎMPOTRIVA LUI ION I. C. BRĂTIANU

(Ședința Senatului de la 2 decembrie 1909)

D. Titu Maiorescu: Dlor senatori, Partidul Conservator, reprezentat în Senat, se asociază din toată convingerea la cuvintele rostite de cel mai autorizat organ al majorității, întrucât prin el se exprimă indignarea în contra atentatului comis și înalta simpatie pentru d. prim-ministru.

În zilele de durere, ca și în zilele de entuziasm, au fost totdeauna momente în care țara întreagă, fără nici una din obișnuitele deosebiri ale vieții publice, s-a arătat stăpânită de unul și acelaș cuget. Și astăzi ne întâlnim cu toții întru a veșteji fapta criminală și a ne exprima cele mai sincere dorințe pentru grabnica și deplina însănătoșire a dlui Ion I. C. Brătianu

Ca un semn al acestei unanimități de simțіminte, sunt autorizat din partea oratorilor conservatori, înscriși la ordinea zilei pentru a vorbi în contra Adresei majorității, să declar în numele lor că renunță la cuvânt.

142

PROIECT DE REFORMĂ A LEGII ÎNVĂŢĂMANTULUI SUPERIOR

(Şedinţa Senatului de la 26 martie 1910)

D. T. Maiorescu: Dle preşedinte, fusesem însărcinat de câtiva membri ai Senatului Universităţii din Bucureşti, pe care îl reprezint aci în Senat, ca să adresez dlui ministru al cultelor şi instrucţiunii publice întrebarea pe care a adresat-o adineaori onor. nostru coleg, d. Căpitanovici.

Îmi pare bine că a venit mai curând din partea unui membru al majorităţii această întrebare.

Eu îmi fac numai datoria de a răspunde la invitaţiunea pe care mi-au adresat-o colegii din Universitate şi de a lua act de răspunsul ce a binevoit a-l da guvernul.

D. vicepreşedinte, C. Climescu: D. preşedinte al consiliului are cuvântul.

D. I. I. C. Brătianu, preşedintele consiliului: Dle preşedinte, sunt mulţumit că d. Maiorescu a exprimat clar că întrebarea o făcea în numele Senatului universitar şi că D-sa a fost satisfăcut de răspunsul pe care l-a dat d. ministru al instrucţiunii publice, fiind dat că D-sa a invocat opiniunile exprimate de organele naturale ale Universităţii. Apăs niţel asupra acestor cuvinte, căci ţin să fiu bine înţeles, că d. Maiorescu, senator al Universităţii, vorbeşte astăzi în Senat

în numele Senatului universitar, iar nu ca reprezentant al adunării care s-a ţinut ieri într-o chestiune universitară, dar într-un mod care cred că nu este cel mai prielnic pentru ca să facă să se dezvolte Universităţile aşa cum este de dorit de către toţi aceia cari se interesează de înalta cultură românească.

D. T. Maiorescu: Cer cuvântul, dle preşedinte.

D. vicepreşedinte, C. Climescu: D. T. Maiorescu are cuvântul.

D. T. Maiorescu: Evident, dle preşedinte, în acest Senat sunt reprezentantul Universităţii din Bucureşti, ales conform Constituţiunii. Sunt însă fost ministru al şcoalelor şi eu, şi sunt momente în cari, în această calitate de om public al ţării – în limitele foarte modeste ale unei personalităţi, dar în aceste limite şi eu, om public al ţării – sunt momente în cari datoria acestui om public este de a se adresa – într-un stat constituţional – cetăţenilor, ca să-i pună la curent şi să le pună interesul în mişcare pentru chestiunile cari cred că merită să le atragă atenţiunea lumii şi să nu rămână mărginite în limite speciale. Aşa este convingerea mea, aşa a fost convingerea mai multora din noi, foşti miniştri ai cultelor, aşa este tradiţia pe care au lăsat-o, mai ales unii membri conducători ai Partidului Liberal, în această privinţă, aprobaţi şi de mulţi conservatori. Îmi aduc aminte de vorba lui C. A. Rosetti, adresată când eram eu în Cameră: „De ce nu vă coborâţi mai deseori în sânul naţiunii?"

M-am coborât, sau, dacă voiţi, m-am urcat şi ieri în sânul naţiunii.

Şi asupra unei chestiuni a învăţământului public, tocmai asupra înfiinţării catedrelor universitare, am lucrat şi altă dată, acum 3 ani, cu gândul la întruniri publice, şi atunci eram împreună cu şeful trecut al D-voastre, cu d. Sturdza, şi cu actualul ministru al cultelor, atunci membru al opoziţiunii, d. Haret, şi atunci s-a hotărât o întrunire publică tot la „Dacia".

D. Sp. C. Haret, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice Cer cuvântul.

D. T. Maiorescu: Dar mai înainte s-a ținut la 11 fevruarie 1907 o întrunire publică la „Dacia" prezidată de d. Dimitrie Sturdza, și a fost alimentată acea discuțiune violentă de către onor. d. Haret și s-a citit acolo o moțiune de d. Sturdza, care a crezut de cuviință să citească în acea întrunire de la „Dacia" și întregul memoriu de atunci al profesorilor universitari. Cred că era mai bine să nu se facă aceasta, pentru că memoriul Universității era o lucrare specială adresată guvernului și nu era de domeniul întrunirilor de la „Dacia". Dar s-a făcut, zicându-se atunci de către d. Sturdza: acesta este un mare act național al profesorilor! Nu-i vorba, atunci era opoziția d-sale, cu noi împreună, în contra unui proiect de lege al dlui Dissescu; dar se vede că pentru D-voastre se schimbă situația când este vorba de un proiect de lege al unui ministru liberal. Dar nouă, cari am luptat atunci alături de D-voastre contra proiectului de lege propus de d. Dissescu, ne cereți să părăsim lupta pentru că se face din partea noastră ceea ce ați făcut D-voastre atunci? Din contră, eu am dreptul să vă spun: vă călcați tradiția pe care o aveți din trecut, dar mie nu aveți să-mi imputați nici o inconsecvență.

Voi lucra întotdeauna așa și mai departe, și sunt mândru de câte ori îmi pot ridica glasul înaintea țării pentru ceea ce cred că este bine pentru Universitatea din București și cea din Iași.

....[1]

D. T. Maiorescu: Cer cuvântul în chestie de regulament.

D. vicepreședinte, C. Climescu: Aveți cuvântul.

[1] Urmează dezbateri în contradictoriu pe marginea proiectului de lege privind învățământul superior la care participă Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, C. C. Arion, N. Xenopol, T. Stelian, ministrul Justiției, Ion I. C. Brătianu, primul-ministru, C. Nacu, I. Grădișteanu

D. T. Maiorescu: Dle președinte, cred că ar fi bine pentru dezbaterile Parlamentului ca să se acorde regulamentului oarecare lărgime, foarte firească într-un Corp înalt parlamentar.

D. vicepreședinte C. Climescu: A fost o mare lărgire a regulamentului.

D. T. Maiorescu: Neapărat, dlor senatori, că se poate face o întrebare scurtă la început.

Ce este aceasta?

O interpelare?

Nu, ci este deocamdată numai o întrebare; dar se poate ca ministrul să răspundă la această întrebare și se poate ca, după felul răspunsului și în atmosfera care este în Senat și în țară, să se nască asupra acestui lucru o dezbatere.

Bine, cum voiți să ziceți că este în contra regulamentului?

Nu este anume prevăzut în regulament, dar rog referiți-vă la toate parlamentele din lume.

Se face o întrebare.

Firește că trebuie ferită banca ministerială de surprize de acest fel, și banca ministerială poate să zică:

Nu găsesc oportun de a răspunde la această întrebare; faceți o interpelare.

Aceasta se poate, și atunci intrăm în calea normală prevăzută de regulament, a interpelării: se anunță interpelarea, se depune în scris, ministrul are faimoasele 3 zile ca să răspundă, și după răspunsul ministrului trebuie neapărat, conform regulamentului nostru, să se dea cuvântul interpelatorului.

Dați-mi voie cu această ocaziune să fac o paranteză, pentru că chestiunea ne interesează și pentru viitor.

Am văzut – și cu părere de rău – că se interpretează lucrul acesta așa încât tot dreptul senatorului interpelant este înlăturat.

Să vă dau un exemplu.

Se dezvoltă, o interpelare. A răspuns ministrul interpelatorului și în urmă se dă cuvântul interpelatorului ca să vorbească, după cum spune regulamentul.

Se întâmplă însă, că mai vine în urmă un alt ministru și ia din nou cuvântul după răspunsul final al interpelatului. Înțelegeți D-voastră bine, că așa petrecându-se lucrurile, tot vorba din urmă a ministrului rămâne, căci în urmă se cere închiderea discuției, care de regulă se aprobă de majoritate.

Maniera aceasta de a închide discuțiunea după vorbirea ministerială este un semn de degradare a Parlamentului. *(Aplauze.)*

Și de câte ori se interpretează regulamentul așa, se produce o situațiune turburată, și nu se face un bine pentru drepturile Parlamentului în genere.

Este o țară în care parlamentarizmul este mai puțin dezvoltat decât la noi, este Rusia.

Acolo se declară pe față ca sistem constituțional: ministrul nu este din încrederea Camerei, ci numai din încrederea Coroanei. Și veți pricepe vorba foarte sinceră și lămurită a lui Bismarck: „Sunt aici din încrederea Coroanei, și îmi dați ori nu-mi dați încrederea D-voastre, aceasta nu atinge situația mea".

Dar la noi nu se poate așa. Noi am introdus sistemul anglo-belgian. La noi se zice că toate puterile emană de la națiune. Ca reprezentanți ai națiunii în Parlament avem să dăm guvernului încrederea noastră care vine să se adauge la încrederea dată de Rege, și numai cu această îndoită încredere poate sta un minister înaintea Parlamentului.

De aceea, când se face o interpelare, se zice în regulamentul nostru: că are cuvântul după ministru senatorul interpelant. Înțelesul nu poate fi decât acesta. Se dă Senatului cuvântul din urmă, iar dacă mai vorbește un ministru – este un regulament că poate vorbi oricând – apoi sensul regulamentului cred că ar fi, trebuie să fie, că după acesta trebuie să se dea din nou cuvântul interpelantului.

Aceasta este părerea mea individuală. Înțeleg că sunt mulți, și pot fi foarte mulți, cari sunt de alte păreri, dar dați-mi voie ca să-mi exprim mirarea că tocmai un minister liberal nu

admite interpretarea care este mai liberală. Este mai liberală interpretarea, când în regulament stă că se dă cuvântul după miniștrii interpelantului, ca să se înțeleagă că senatorul are cuvântul din urmă.

Dar vroiți să ziceți: apoi nu, tot guvernul să aibă cuvântul din urmă. Vroiți ca D-voastre, liberalii, să faceți într-un stat liberal ca al nostru ceea ce nu s-a făcut nici măcar în Prusia, mai puțin liberală prin Constituția ei, să nu lăsați să aibă cuvântul din urmă senatorul interpelant, ci totdeauna guvernul? Să nu ne lăsați, cum se lasă în Germania, că de câte ori vorbește un ministru să se dea, ca de la sine înțeles, cuvântul tuturor reprezentanților partidelor, dacă îl cer? Voiți să continuați obiceiul, după mine foarte rău, de a se închide discuțiunea totdeauna după vorbirea miniștrilor și să votați cu bile numai cu entuziasmul ușor, care se deșteaptă la cuvintele miniștrilor, într-o majoritate cum sunt ale noastre?

Foarte bine, d-lor, să faceți așa; dar va veni poate timpul când cineva va mai căuta prin analele parlamentare ceea ce s-a zis aici din când în când și va citi și vorba unuia care este conservator ca mine și care a cerut pentru onoarea parlamentarizmului, ca să se lase din principiu cuvântul din urmă interpelatorului după orice ministru care se mai amestecă în vorbă.

Dar revin la obiectul discuției. Am cerut cuvântul pentru a răspunde dlui Nacu în chestie de regulament.

În cazul D-voastre de față, dle președinte, erați de părere că discuțiunea asupra întrebării, pe care o făcuse d. Căpitanovici și eu în urmă nu se mai putea continua. Eu cred că s-ar fi putut.

D-voastre însă, cu autoritatea ce o aveți ca președinte, ziceți: nu. Și în strict regulament puteați să ziceți: nu admit asemenea discuție. Dar apoi ați zis că o discuțiune sub forma de interpelare s-ar putea face. Și atunci d. Arion a declarat interpelare fac, și findcă la interpelare era în drept ministrul să zică: răspund îndată; la interpelarea dlui Arion, d. ministru

a răspuns îndată. Prin urmare, interpelare avem. După regulament, interpelare fiind, are cuvântul interpelatorul, d. Arion, după d. ministru?

Voci: Da.

D. T. Maiorescu: Altă întrebare: avea cuvântul onor. d. Nacu? Ca ce, în ce calitate?

D. vicepreşedinte, C. Climescu: Pentru ca să dezvolte chestiunea.

D. T. Maiorescu: Şi vedeţi ce se naşte? Vine d. Nacu şi introduce alte chestiuni. Şi vedeţi în ce situaţiune sunt acum puşi senatorii.

Eu, îndeosebi, ca reprezentant al Senatului universitar, aci, în majoritatea D-voastre, la afirmarea d-sale că este de părere ca studenţii să nu fie amestecaţi la întrunirile politice, la manifestările politice şi opoziţiunile politice, eu să nu răspund? Ei bine, mă grăbesc, profit de această ocaziune a regulamentului şi răspund.

Sunt perfect de acord cu D-sa.

Blamez orice fel de manifestare de partid politic din partea studenţilor. Eu unul, totdeauna aşa am zis şi am blamat întotdeauna, şi după catedra universitară şi de aci, amestecul partidelor politice printre studenţi. Nici un cuvânt nu a ieşit vreodată în vieaţa mea din gura mea, care să încurajeze aşa ceva, şi nici răzvrătirea studenţilor contra autorităţilor. Dacă vi s-a raportat că a fost asta vorba mea, rău vi s-a raportat. Sper că nu fac efectul unui om care de ieri până azi spune altceva. Ceea ce am vorbit eu ieri, m-am grăbit să şi public, şi veţi găsi cuvintele mele publicate în *Epoca*. A! Au putut să o zică alţii - Stratagemă - stratagemă şi acum când vorbesc în chestiune de regulament...

D. vicepreşedinte, C. Climescu: D-voastre vorbiţi la chestiune de regulament?

D. T. Maiorescu: Apoi, d. Nacu vorbea fără-regulament, şi senatorul Universităţii să tacă?

D. vicepreşedinte, C. Climescu: D-voastre aţi precizat că vorbiţi în chestiune de regulament.

D. T. Maiorescu: Senatorul Universităţii să tacă, şi D-voastre să interpretaţi mai pe urmă: *qui tacet, consentire videtur?* Aceasta vreau să o împiedic şi de aceea declar: *non consentit.* Nu sunt de părere să amestecăm studenţii în luptele politice.

Stratagema adversarilor o cunosc, era să zic manoperă, dar cuvântul e prea tare, să întrebuinţez mai bine un cuvânt grecesc, pe care l-am auzit de la răposatul Stătescu, *tropos.*

Au convocat cinci oameni din diferite partide la întrunirea de ieri, şi eu unul am insistat ca să fie şi un liberal printre noi, pentru ca să nu fie chestiune de partid, ci toate partidele să fie împreună. D. ministru de justiţie se îndoieşte...

D. T. Stelian, ministrul justiţiei: Nu erau toate partidele din opoziţie.

D. P. Brătăşanu: Râzi, fiindcă ai scăpat de contencios. *(Ilaritate.)*

D. T. Maiorescu: Ce interesante sunt uneori şi întreruperile! M-am adresat dlui Nacu, aci prezent, ca să vină împreună cu noi, ca să nu fie vorba numai de partide de opoziţie, ci de toate împreună. Dar D-sa n-a voit. Şi atunci am convocat întrunirea publică a cetăţenilor, nu a studenţilor, numai noi 5 foşti miniştri conservatori de amândouă nuanţele. Vă închipuiţi că nu puteam să cerem unui coleg ca mai de înainte să ne spuie ce are să vorbească; fiecăruia i se respecta libertatea de a vorbi. Şi *tropos*-ul de a pune în răspunderea unui om sau unui partid, ceea ce ar fi zis te miri care alt om, aceasta, o resping din capul locului, este inadmisibil. Sunt de acord cu d. ministru al instrucţiei şi cu d. Nacu că nu este bine să ne adresăm la studenţi în întruniri politice. Şi îl felicit pe d. ministru dacă nu va face niciodată aceasta. Am relevat chestia, pentru că cine ştie cât de curând veţi trece în opoziţie.

D. Dr. Gr. Râmniceanu: Eu cred că repede repede! Suntem ...ta! *(Ilaritate.)*

D. T. Maiorescu: Și atunci este bine-înțeles că nu a fost vorba aci din partea vreunui ministru de a ne amenința cu agitările studenților provocate de el în viitor. Suntem de acord cu toții că nu sunt bune turburările politice în studențime.

Vă mulțumesc, dle președinte, că mi ați permis să vorbesc în chestie de regulament! *(Ilaritate.)*

143

CONSTITUȚIONALITATEA GUVERNULUI LIBERAL

(Ședința Senatului de la 8 aprilie 1910)

D. T. Maiorescu: Dlor senatori, am anunțat dlui ministru-prezident o interpelare asupra situațiunii constituționale a guvernului, pe care noi membrii opozițiunii conservatoare o credem în momentul de față precară, constituțional inadmisibilă și în privința căreia credem că se cere o deplină lămurire. Căci raportul între guvern și Parlament și mai ales raportul între Parlament și țară, trebuie să fie totdeauna de cea mai perfectă claritate, fără nici un echivoc.

Din numeroasele interpelări și chestiuni personale cari vi s-au adus în ultimele zile (așa s-a întâmplat totdeauna, când este agitație în opiniunea publică) mi-a rămas un cuvânt caracteristic, întrebuințat de onor. d. Dissescu; a fost cuvântul „ipocrizie politică". Și pentru a nu vi-l aduce numai din partea unui adversar, să mi dați voie să vă aduc din partea unui amic al guvernului un alt termen, dar cu același înțeles.

Un înalt funcționar al actualului guvern, onor. d. director geneal al serviciului sanitar, dr. I. Cantacuzino, într-o demisie ce a înaintat-o dlui ministru al cultelor din comisia judecătorească a profesorilor, arăta că ceea ce îi cerea ministrul, adică să pronunțe o condamnare, ar fi fost, cum zice D-sa,

„ar fi constituit în cazul de față din partea mea o manifestare de *fariseism pur și simplu*".

Această hârtie ar fi rămas în actele ministerului, dar a fost cerută și adusă ca act de consultare la Senat, a intrat în domeniul public. Ea mai cuprinde și o lung motivată rezoluție a dlui ministru.

D. ministru al cultelor se vede că are obiceiul de a face monoloagele administrative, sunt sigur spre cea mai mare utilitate a funcționarilor cari le înregistrează la arhivă.

Vorba de „fariseism" îl atinge pe d. ministru, și D-sa răspunde și rezolvă: *„Cele petrecute în această afacere vor avea cel puțin această parte bună, că urmașii mei vor încerca să facă să înceteze fariseismul"*, care, prin urmare, există în momentul de față.

Un apel la sinceritate trebuie să aibă întotdeauna un răsunet în conștiința noastră.

Și cu atât mai mult, dlor senatori, cu cât noi, cei bătrâni, multă vreme am suferit la priveliștea unor evenimente constituționale în decursul acestor 50 ani, unde ne îngrijea tocmai lipsa de sinceritate în operațiile constituționale cele mari.

Din capul locului primind o Constituțiune de la țări mult mai înaintate, ne așteptam că nu va fi îndată înfăptuită la noi; dar doream ca încetul cu încetul, între poporul electoral, între aleșii națiunii – Cameră și Senat – și între reprezentanța acestora la guvern, să fie cu vremea o mai hotărâtă, mai sinceră situațiune. Și știți cu ce îngrijire priveam cu toții la slăbiciunea elementului electoral. Regula ar fi fost ca țara, prin libere și constiente alegeri, să dea reprezentanții ei, și aceștia, cu autoritatea lor de liberi aleși, să dea acea parte de încredere constituțională, care să completeze încrederea ce o dă Regele unui guvern

Acest acord, încrederea Regelui și încrederea țării, era adeseori lipsit de claritate. Încrederea Suveranului firește că se vedea era în *Monitorul Oficial* publicat ministerul numit de Maiestatea Sa. Dar acum încrederea țării, care trebuia să completeze această încredere? Ministerul făcea alegerile, și multă vreme – o știți, nu avem să ne ascundem adevărul – multă vreme nu Camera și Senatul aveau să dea încrederea lor candidaților pentru Cameră și Senat: guvernele făceau Camerele și nu Camerele guvernul.

Era dar aici un fel de ipocrizie constituțională, că sub aparența de o încredere manifestată a țării era numai încrederea puterii executive, care dicta țării ceea ce voia.

Opintirea tuturor partidelor, tuturor oamenilor serioși din partide, a fost: dacă este să avem sistem constituțional, să întărim libera manifestare a țării, să facem pe cât se poate de independent în judecata sa pe alegătorul chemat să dea și el prin votul său o expresiune marelui drept ce-l recunoaște colegiilor electorale Constituția noastră de la 1866, de a fi o parte a suveranității naționale.

Sunt foarte mulțumit că la o vârstă înaintată, după ce de atâtea ori văzusem atâta slăbiciune a corpului electoral am ajuns să văd și eu începutul independenței alegătorilor români.

Grație măsurilor legale pentru asigurarea secretului votului – un merit al partidelor poate, desigur, un merit al Partidului Liberal – grație culturii crescânde, acelor mii și mii de studenți pe cari îi dau universitățile în societatea noastră, oameni deprinși de a cugeta și de a-și forma părerea după judecată, grație opiniei publice trezită prin toate întrunirile, prin toată libertatea presei... pentru Dumnezeu! suntem și noi românii un popor vioi și inteligent, doritori de lumină; lupta care se duce în țară de vreo 50 ani încoace a trebuit să trezească odată o licărire de pricepere a drepturilor alegătorului!

A început să răsară această pricepere, s-a arătat în câteva fenomene.

Și acum întrebarea pe care o punem guvernului, și care ar fi fost o naivitate dacă o puneam acum 10 ani: „Care este raportul între guvern și Parlament și care este raportul între Parlament și țară" acum se poate pune și se poate discuta.

Dlor senatori, după Constituțiunea noastră, Parlamentul este ales pe patru ani, dar Regele are dreptul să-l dizolve în acest răstimp. Ce însemnează aceasta?

De ce pe 4 ani este ales Parlamentul?

Putea să fie pe 7, pe 5, pe 3.

În Belgia este pe 4 ani, dar la 2 ani la 2 ani se alege o jumătate din deputați.

În această privire este sensul liberal mai înaintat în Belgia, căci, în ideile liberale, cu cât te pui mai des în contact cu țara, cu atât ești mai sigur că ai adevărata expresiune a ei.

Când Constituțiunea noastră – și eu o găsesc mai prudentă – a zis: din 4 în 4 ani să se facă consultațiunea normală a țării, nu a putut înțelege decât aceasta că, în împrejurări obișnuite, putem admite că, ceea ce a exprimat țara prin mandatarii săi odată la alegerile generale este valabil pentru vreo 4 ani.

Nu este de prevăzut în forma normală schimbare.

Și Coroana desemnând ministerul sub care să se facă alegerea are să primească de la țară: un răspuns valabil pentru 4 ani.

Regele are dreptul de dizolvare, dar dacă nu uzează de acest drept, după 4 ani vine însăș prin aplicația Constituțiunii din nou, momentul în care se pune chestiunea încrederii împreunate a Coroanei și a țării, când a expirat mandatul de 4 ani, în acea clipită ministerul e lipsit de consfințirea care îi trebuiește din cealaltă parte, din partea țării. Trebuie atunci să se vadă cine este presupus că poate mai bine să prezideze la noua operație electorală. Constituțiunea obligă dar Coroana din 4 în 4 ani să se pronunțe anume prin verdictul său, prin decizia sa, în privința unui guvern.

Cu toate acestea, o repet, Regele are dreptul de dizolvare. Când? Când este conflict între Parlament și guvern. Firește a încetat dubla încredere, trebuie restabilit echilibrul. Atunci ministerul își dă demisia ori cere dizolvarea, cum crede oportun, și Coroana hotărăște.

Numai atunci, dlor? Numai când este conflict între Parlament și guvern în răstimpul acestor patru ani?

Dar dacă nu este conflict? Ia să ne închipuim o stare de lucruri cu atât mai... cum s-o numesc? mai neliniștitoare, când în decursul acestor 4 ani s-ar întâmpla o schimbare de împrejurări, așa încât pe orice om de constiință care se interesează de mersul statului fără pasiune de partid, să-l preocupe întrebarea: mai reprezintă acest Parlament, așa cum a fost ales, țara cu interesele ei în momentul de față, nu în câteva închipuiri de gazete, nu în pasiunile unei minorități, nu, ci în chiar convingerea majorității țării.

Dacă s-ar întâmpla ca prin schimbări de împrejurări să se poată dovedi că un Parlament nu mai reprezintă majoritatea țării legale, vă întreb: ce ar trebui să se facă atunci? Tot folosul sistemului parlamentar este că poate manifesta în libertate țara păsurile și dorințele ei, și în al doilea rând, și minoritatea, opozițiunea, are o răsuflătoare pentru nemulțumirile ei. Acest folos încetează din momentul în care chiar reprezentanța acestei majorități presupuse ar înceta de a mai fi reprezentanța adevăratei majorități a țării, fiindcă atunci majoritatea țării s-ar găsi încătușată și înăbușită de o formă de stat constituțională, care era tocmai constituită pentru a-i garanta exprimarea ei exactă.

Un simpatic și inteligent funcționar al dlui ministru președinte, pe care l-am cunoscut aci în Parlament, și știutor în ale dreptului, îmi zicea: Apel la țară? Sunt numai două cazuri: Coroana are să se pronunțe din patru în patru ani – o fi dizolvare cu o lună ori cu două mai înainte este tot, bineînțeles, relativ la cei patru ani – sau conflict între Parlament și guvern

Nu, simpaticule funcționar, este și al treilea caz, cel mai interesant, poate cel mai grav: conflict între țară și Parlament. Conflict între simțimintele țării, manifestate astăzi în mod neîndoios, și între cei presupuși pentru patru ani reprezentanți ai ei după o alegere generală din trecut.

A! evident, când vine un membru al opoziției și afirmă: s-a schimbat simțimântul țării, D-voastre, guvern liberal și majoritate liberală, nu mai reprezentați în momentul de față adevărata majoritate a țării: înțelegeți că, dacă nu este prea juvenil, nu poate să facă o asemenea afirmare numai dintr-o iluziune sau pasiune politică de partid; el trebuie să fie foarte tare documentat și pe cât se poate, omenește, nepărtinitor pentru a o dovedi înaintea aceluiași Parlament, înaintea căruia își permite să o discute.

Dlor senatori, care ar fi criteriul, semnul după care să se poată judeca o asemenea întrebare? Ce trebuie să se fi întâmplat în decursul celor patru ani înainte de expirarea lor, pentru ca o asemenea întrebare să fie numai pusă? Evenimente însemnate, ceva caracteristic, un lucru care vi se poate dovedi în fapt, nu prin interpretări. Unde poate să fie între noi deosebire este: dacă faptele ce le aduc sunt exacte numai în interpretarea lor, D-voastre o puteți găsi exagerată într-o parte, sau insuficientă în cealaltă parte. Dar, în orice caz, acum să nu mai avem a face cu ipoteze, ci în prima linie cu fapte de natură politică, dacă este să se dovedească – ceea ce cred că se poate dovedi – că în momentul de față situațiunea constituțională a guvernului este admisibilă.

Dlor, a venit guvernul acum trei ani sub împrejurări grele, nu mai revin asupra lor. Primul său act ni s-a înfățișat sub forma extraordinară a unui manifest regal, care, mi se spune, a fost citit în sate, la clopotele bisericilor, ca unul din mijloacele de a liniști țărănimea agitată; în manifest s-au arătat căile de îmbunătățire a stării țărănești mai ales, pe care guvernul le-a supus aprobării M.S. Regelui. Nu se terminase această operă, care, după împrejurări, putea dura 2 ani, 3 ani, 4 ani, putea reclama și mai mult, atârna de la modul în care vroiați să tratați măsurile, dar, în orice caz, nu se împlinise termenul prevăzut pentru aceste măsuri, când se întâmplă în situațiunea constituțională a partidului un eveniment grav, care ne-a atras atenția asupra întrebării ce vreau să o pun acum.

Se făcuse alegerile generale de la 1907 sub auspiciile dlui Dimitrie Sturdza. D-sa formase un minister, unde pentru prima oară – chestia se mai discută între noi, până unde primise ideile socialiste și până unde puteți să asimilați o parte din socialiști, ca să devie de acum înainte constituționali monarhici, sau vă asimilează ei pe D-voastre – se introdusese pentru prima oară în minister onor. d. Morțun, interesantă figură din acest punct de vedere; nu știu dacă d. Morțun, în viața d-sale anterioară, visase vreodată că va deveni o figură interesantă în dezvoltarea constituțională a statului român. Așa s-a format ministerul sub bătrânul d. Dimitrie Sturdza, care reprezenta unitatea partidului, cum se zicea vechile cadre, cu noile cadre, tinerii generoși cu bătrânii negeneroși, din când în când ceva discuții între unii și alții, între onorabilul d. Dr. Râmniceanu și onorabilul dr. Sion; între onorabilul d. Stoicescu și onorabilul d. Radovici, și așa mai departe. Dar d. Sturdza, vechiul șef al Partidului Liberal, venise înaintea țării cu un cabinet de o amicală împreunare și întrețesătură a tutulor membrilor Partidului Liberal.

Deodată bătrânul Sturdza dispare la decembrie 1908. Vedem în *Monitorul Oficial* că i se dă un concediu până la 10 fevruarie 1909.

Concediul dat unui om bolnav până la 10 fevruarie de M.S. Regele este un concediu dat până la 10 fevruarie. Dar de abia trec câteva zile de la plecarea dlui Sturdza, se răstoarnă concediul, nu mai este concediu, a dispărut. Partidul, în absența președintelui de consiliu, care oficial este în concediu până la 10 fevruarie, îl înlocuiește, nu știu cu care din onor. d-nii miniștri, de pe această bancă; desigur nu a fost nici o gelozie între miniștri cine să fie președinte. Cel mai vechi, mi se pare, era d. Haret, dumnealui prezida, dar nu pentru multă vreme.

Deodată, alt decret în *Monitor, Habemus Papam novum.* Nu mai este concediu. I s-a revocat în absență. Alt președinte de consiliu. Și mă rog, cu proces-verbal în regulă. Dar d-nii miniștri știu cum l-au făcut. Iscălit de onoratul consiliu! Se putea fără iscălituri!

Toate iscăliturile împreună? Sau una după alta? Dar, în fine, s-a iscălit.

Ei, dar șeful? Oh, cât despre ministrul-președinte, dumnealui e cu proces-verbal. Dar șeful partidului? Șef în opoziție... e alta! Acolo, libera discuțiune se impune. Șeful? Firește, în cazul de față ministrul-președinte a devenit șeful partidului, aclamat cu entuziasm. Ba bine că nu! Ești la guvern, și să nu fie entuziasm!

Eu mi-am zis: Ei poate sunt interese superioare ale țării (firește, ale țării) cari reclamă această pripă curioasă. Poate țara așteaptă să vadă cum merge mai departe chestiunea liniștirii agrare. A mers mai departe! Și am înțeles că în mijlocul lucrării nu putea Partidul Liberal, ori sub ce formă pripită, ori cu ce proces-verbal, nu putea să lase situațiunea fără o conducere, conducerea experimentată, recomandată de afluența Partidului Liberal. Și astfel am avut mulțumirea și plăcerea să vedem pe d. *Ion I. C. Brătianu* mai întâi președinte al consiliului și apoi șef al Partidului Liberal.

S-a continuat lucrarea anunțată în Mesajul Regal de la 1907 fără d. Sturdza, – o nefericire; partidul însă nu putea să dea în lături, – înainte! înainte! până când, la încheierea sesiunii a doua a regimului D-voastre, la 24 martie 1909, în Mesajul de închidere al Maiestății Sale – convenisem cu d. Marghiloman ca această parte să fie pusă în vederea Camerei și din partea d-sale – când în Mesajul de închidere al celei de a doua sesiuni se zice anume:

„Asemenea ați legiferat ca proprietățile statului, ale așezămintelor de binefacere și de cultură națională să fie pe viitor căutate în regie sau arendate de-a dreptul asociațiunilor țărănești, *îndeplinind astfel ultimul punct din manifestul de la 12 martie 1907.*

Am priceput. Nu era încă îndeplinit programul manifestului la decemvrie 1908; nu putea Partidul Liberal să nu ajungă la îndeplinirea lui, și la sfârșitul sesiunii a doua, în 24 martie 1909, declară că s-a îndeplinit programul.

A! s-a îndeplinit; de acum îndoită atențiune asupra noului ministru-prezident!

Dacă întrebați: pentru ce timp de doi ani opoziția noastră a fost blajină, și trebuie să știți, dle ministru-prezident, că foarte mulți partizani de-ai noștri ne-au imputat blândețea opozițiunii (cum sunt partizanii, au mai multă pasiune decât conducătorii) noi am recunoscut că în fața împrejurărilor grave o astfel de atitudine se impune, și am păstrat-o până la martie 1909.

Dar de atunci încoace? Un guvern ales în împrejurările de la 1907, cu acel manifest concretizat, după doi ani și-a îndeplinit misiunea primită. Urmează de aci că acest guvern trebuia numaidecât să demisioneze, să facă un apel nou la țară? Desigur că nu.

Chiar o Constituantă, care în prima linie aleasă cu un program mărginit ca să lucreze ce i se limitează după Constituțiune, după ce a terminat lucrarea, continuă ca o Cameră, ca un Senat obișnuit și lucrează ceea ce crede guvernul că mai e necesar să lucreze. Desigur că putea cu atât mai mult să continue și Parlamentul nostru. Numai vedeți, dlor senatori, față de gravitatea chestiunii care fusese pusă acum trei ani, față de schimbarea prezidentului consiliului intervenită din nefericire, întrebarea: ce face de acum înainte guvernul? Guvernul nou constituit sub d. Ion Brătianu ce încredere inspiră țării? Cu ce nou program de lucrări vine? Aceste întrebări, veți recunoaște mai ales după acele vorbe din Mesaj, se puneau înaintea oricărui om politic conștiincios, cu o îndoită intensitate.

Și acum ce se întâmplă? Se întâmplă mai întâi (și putea să nu se întâmple, dar se întâmplă) un șir de alegeri parțiale;

se întâmplă apoi (și putea să nu se întâmple, s-ar fi cuvenit să nu se întâmple), un șir de proiecte de legi de mare importanță, în privința cărora se arată o lipsă desăvârșită de principii hotărâte, de acea înțelegere în guvern, de acea armonie cu care trebuia noul șef al partidului să se prezinte înaintea țării și cel puțin înaintea partidului său. Iacă două elemente, pe cari le voi examina în fapt, rămânând ca interpretările să le dăm fiecare din noi.

Neapărat, dlor, ar fi trebuit să aibă cineva rafinarea simțului de dezvoltare constituțională, cum este în Anglia, țară de așa vechi constituționalism, pentru ca la fiecare alegere parțială să examineze, cum se examinează acolo, chestiunea oarecum termometrică a încrederii țării, se urcă termometrul, sau scade? La noi nu se poate.

La noi sunt atât de puțin lămurite interesele și atât de puțin deprinse cu alcătuirile constituționale, încât ar fi o nedreaptă exagerare dacă am da la una, la două, trei... la patru alegeri parțiale o mare importanță.

Dar una a fost totuși foarte caracteristică, ca o prevestire în contra guvernului. La 21 decemvrie 1908 se declarase balotaj pentru cele trei locuri ale colegiului al doilea din Capitală, și tocmai în săptămâna până la alegerea definitivă de la 10/23 decemvrie se face schimbarea prezidentului de consiliu, înlăturarea bătrânului Sturdza și numirea onor. d. Ion Brătianu. Ei acum aclamarea țării, bucuria alegătorilor?

Cel dintâi răspuns al țării la numirea noului ministru-prezident a fost: opoziția în Capitală, în colegiul II, unde nu se mai pomenise, de când este țara românească, ca să izbutească opoziția; opoziția conservator-democrată a ieșit triumfătoare cu mai multe voturi ca duminica precedentă.

Voci: A! A! A!

D. T. Maiorescu. Da, opoziția conservatoare-democrată cu d. Fleva în cap, nu opoziția conservatoare proprie, cum zicem noi.

Vă puteți închipui că nu va fi nici o iotă alterată din exactitatea faptelor pe cari întemeiez o afirmare așa de gravă, precum este aceea despre inadmisibilitatea unui guvern în momentul de față. Vasăzică, opozițiunea conservator-democrată! Se mai întâmplă o alegere în a doua capitală a țării, în Moldova... Opozițiunea conservator-democrată! Se mai întâmplă a treia, a patra, a cincea alegere; mai vine o alegere în București, de astă dată la colegiul I, izbutește opoziția conservatoare proprie cu d. Rosetti. Mai vine o alegere în Capitală. Balotaj! După balotaj voturi aproape egale, vreo 20-25 mai mult conservatorii-democrați. Dlor senatori, când aproape toate alegerile parțiale, de când avem mulțumirea de a vedea pe banca ministerială ca ministru-prezident pe onor. d. Ion Brătianu, sunt în contra Partidului Liberal, vă întreb: credeți că aceasta este un simptom constituțional?

Dacă ar fi numai atât!

Vă atrag atențiunea asupra a două fenomene cari mi-au părut cu deosebire grave în această ordine de idei:

S-a întâmplat în vicisitudinile vieții parlamentare ca un onor. reprezentant al armatei, ministrul de război cel dintâi, cel numit încă de d. Sturdza, se retrage și vine un nou ministru de război, sub președinția onor. dlui Brătianu!

Ei! suntem regim parlamentar, vrea să fie și acela ales undeva.

Îl trimite guvernul la Câmpulung – parcă era greutate electorală și la Vaslui! În fine, îl trimite la Câmpulung. Ei! un ministru la Câmpulung! Pentru ministrul cel nou – prima creațiune a dlui ministru-prezident cel nou – balotaj.

M-au interesat voturile, că era în joc un ministru!

La Câmpulung:

100 voturi ministrul.

85 d. Vlădescu, acela era conservator.

Vreo 20–30 un colonel, acela era conservator democrat

85 cu 23, vreo 108 voturi la primul scrutin, pronunțate în contra ministrului celui nou și ministrul cel nou rămas în balotaj cu o minoritate de voturi.

O altă manifestare a încrederii țării.

Ba bine că n-o să treacă un ministru în balotaj!

Ei, a trecut la balotaj; a avut victorie noul ministru de război!...

Vă convine, dlor membri ai Partidului Liberal, să aveți conștiința că ministrul d-voastră este expresiunea evidentă a minorității în colegiul său electoral?

Majoritatea s-a pronunțat contra lui..., dar hai! să trec peste aceasta și să trec, fiindcă un ministru de război nu are multă experiență în ale Parlamentului, la război trebuie să fim mai indulgenți în această privință. Haide! dar vin ultimele alegeri în Capitală, alegeri în cari a ieșit deputat onor. d. Moruzzi și n-a ieșit onor. d. Deșliu, cu o diferență mică de voturi, dar n-a ieșit!...

În Capitala țării partidul de la guvern a trebuit să-și pună candidatul său la alegeri; firește că și l-a pus.

Parcă era un membru al consiliului comunal, parcă – iertați-mă – nu sunt orientat în toate figurile politice ale partidului de la guvern.

Dar candidatul guvernului și al Partidului Liberal rămâne iar în minoritate și vine iar în balotaj. Nici nu vă așteptați la altceva. Dar acum vine ce vine. La balotaj se retrage candidatul guvernului. D. vicepreședinte Costescu-Comăneanu confirmă; nu știu dacă a aprobat această retragere. Nu? Ei, atunci suntem de acord, căci dați-mi voie să fac o întrebare, dlor reprezentanți ai majorității liberale în Senat. Peste ceea ce era d. Sturdza, bătrânul, aveți pe d. Ion Brătianu, tânărul, care reprezintă aspirațiile mai moderne ale Partidului Liberal și raporturile cu elementele foste socialiste, acum de ordine monarhică, fără a mă mai gândi la vorbele de la începutul interpelării „ipocrizie, farisеism", elementele socialiste acomodate cerințelor burgheze

constituționale; sub acest nou ministru prezident cum lucrați D-voastre în materie electorală? Nu este numai o cerință votarea, după teoria liberalilor înaintați, nu este numai un drept, ci este o *datorie* cetățenească. Și se întâmplă că un minister liberal în Capitala țării noastre la balotaj își retrage candidatul, și unii alegători pe cari îi întrebam – fiecare din noi ne interesam de candidatul nostru – răspundeau: „aveam *ordin* de a nu merge la alegeri". Partidul Liberal cu ordin de a nu merge la alegeri?

Dar unde trăiți, dlor senatori? Mai aveți principii liberale? Mai sunteți în tradiția liberală, mai este încrederea între guvern și țară, când o asemenea enormitate se poate întâmpla în Capitală?...

După ce retrageți candidatul, retrageți legile, și acum viu la a doua parte a demonstrării.

Am căutat să vă arăt, dlor senatori, pentru ce ne-au impresionat pe noi aceste serii de alegeri parțiale din diferite districte. O treime a țării o aveți, două treimi sunt evident contra D-voastre.

Simpaticului funcționar de la prezidenția consiliului, care a întrebat și se interesa de chestiunea constituțională, îi citez autorul englez, care rezumă partea aceasta a dezbaterilor noastre, este Th. Erskine May, care, în clasica istorie constituțională a Angliei, zice: situația guvernului este în prima linie în mâna Camerei, adică la noi a Parlamentului, dar în ultimă instanță este în mâna țării. (Vol. I, cap. 7.)

Și aceasta o zice, discutând întrebarea: poate să fie legitimă o cerință a țării, ca în decursul unei legislaturi să fie dizolvat Parlamentul? Evident, fiindcă, dacă ministerul stă în mâna Parlamentului, Parlamentul stă în mâna țării care se exprimă legal prin alegătorii săi.

Din acest punct de vedere se arată că astăzi Parlamentul și ministerul liberal nu mai reprezintă majoritatea țării. Gravă situație, căci un parlament care nu mai este al majorității țării

este o creatiune hibridă, și toate voturile de încredere pe cari i le dă unui guvern în această situație, nu înseamnă decât nedreptatea unei treimi și înăbușirea celorlalte două treimi ale țării, o minoritate în contra voinței țării! Numirile la Curtea de Casație, înaintările în armată, zilnica administrație, se face de o treime în contra a două treimi. Ce mai înseamnă sistemul constituțional atunci într-o țară?

Cu datoria ce o am și cu dorința ce o am de a fi cât se poate de nepărtinitor și de a vorbi, nu cu pasiunea de partid, ci cu convingerea unui om politic, care vrea să chibzuiască, împreună cu alți oameni politici, asupra intereselor țării, trebuie să mă întreb și eu: bine, da adică guvernul de astăzi nu și-a pus și el această întrebare? Se poate să nu-și fi zis, îndemnat din atâtea părți, în propria-i conștiință: sunt o minoritate, de ce mai stau pe acea bancă?

Cunosc răspunsul, cum să nu-l cunosc într-o chestie, care de un an de zile ne preocupă pe toți: opoziția nu este pregătită ca să ia guvernul.

Opoziția este împărțită în două: o parte are și ea o treime, ceva mai mult, cealaltă – dacă judecăm numai după alegerile de până acum, are și ea o treime, ceva mai puțin.

O voce: Mai puțin de o treime.

D. Titu Maiorescu: Da, mai puțin; dar și cu aceasta s-a redus autoritatea guvernului. Are și el o biată treime, dar el figurează pe banca aceea, și celelalte două treimi pe băncile opoziției.

Bine dlor, poate guverna un minister cu o treime? *Aceasta este întrebarea pe care o punem.* Încă o dată, numirile pe cari le faceți – că doar nu le facem noi – administrația ce o faceți, o faceți în numele a unei treimi din țară. Ați adus într-una din formele clare ale sistemului constituțional situațiunea aceasta precară, șubredă, tremurătoare, la cunoștința Coroanei și a țării?

Care este forma sub care un minister în minoritate trebuie să arate această situațiune... dacă nu vrea să exploateze ca minoritate, parcă ar fi majoritate, bugetul țării și numirile?

Care este forma? Apel la țară! Demisia la Maiestatea Sa! Una sau alta pe față!

Afirmări de alături, conversațiuni de cabinet nu merg. Actele de raport între Capul Statului și miniștri, între miniștri și Parlament, între Parlament și țară, trebuie să fie de o limpezime de cristal. De aceea avem suveranitate națională, libertatea întrunirilor și libertatea presei. Ceia de acolo, din tribuna presei, toți cari ne ascultă de sus și dimprejur, toți cari ne citesc în *Monitor*, trebuie să știe în mod precis situația constituțională, și dacă e aici un moment turbure al vieții noastre publice, trebuie lămurit fără întârziere: demisie sau dizolvare. Nu-i una, nu-i cealaltă, și continuați cu o treime?

Noi, opoziția, suntem împărțiți, dar oare noi guvernăm? Noi facem numiri? Noi administrăm? Ce vă importă în viața practică diviziunea noastră? Ce credeți, că dacă va veni acest moment, opoziția conservatoare de toate nuanțele nu poate să aibă fie atâta patriotism, fie atâta abilitate, ea cu cele două treimi câte le are, să se înțeleagă? *(Mare ilaritate.)*

Ei! Și dacă se va înțelege, măcar pentru alegeri?

D. C. Nacu: Asta e declarație de dragoste pe față!

D. Titu Maiorescu: Dar chiar dacă nu s-ar înțelege și s-ar încerca să se arate acum cu ocaziunea unor alegeri generale, dacă nu se poate obține o majoritate bine definită cu actuala împărțire a partidelor, tot va rezulta consolidarea situației, poate cu oarecare greutate, poate după un șir de prefaceri, se poate și aceea. Dar ce nu se poate este: ca o treime de țară să ducă cârma țării. Asta nu se poate!

Grijile opoziției vă rog să nu le aveți D-voastre, grijile conducerii țării, da! acelea sunt datoria D-voastre, și pe acestea nu le puteți îndeplini cu o treime.

M-a surprins la citirea din *Monitorul* de azi (ce bine face d. președinte al Camerei că insistă cum insistase și răposatul C. A. Rosetti, ca să apară a doua zi în *Monitorul Oficial* discuțiunile din Parlament, spre a se clarifica autentic situația politică!).

M-a surprins surprinderea dlui ministru-prezident, care a întrebat la Cameră: bine, acum ridicați deodată această chestiune constituțională?

Da, acum, dle ministru-președinte. Până la închiderea sesiunii din anul trecut ați văzut pentru ce nu se punea chestia: erați încă în executarea manifestului.

La 15 noiemvrie 1909 s-a deschis sesiunea aceasta, în care suntem încă. Și la Cameră a avut și a îndeplinit misiunea d. Carp, șeful partidului nostru, să dezvolte programul de guvern al opozițiunii conservatoare.

La Senat aș fi pus cu chestiunea constituțională, pe care am avut onoare să v-o pun acum.

De ce? Fiindcă Constituțiunea noastră, care admite patru ani de legislatură ordinară, zice că la 15 noiemvrie se deschide sesiunea Parlamentului cu un Mesaj, în care Regele expune *„starea țării"*, din an în an, se examinează starea țării; eu interpretez că din an în an se pune chestiunea de încredere.

Și atunci, când era tocmai Adresa la ordinea zilei a Senatului, s-a întâmplat odiosul atentat în contra dlui ministru-prezident. O știți cu toții: Ne-am asociat unanim la exprimarea indignării în contra atentatului, și la exprimarea simpatiei pentru victima acestui atentat. Și din întâmplare am fost însărcinat eu însumi, și am avut mulțumirea de a îndeplini această sarcină în numele opoziției conservatoare.

De ce n-am pus chestiunea atunci?

Fiindcă am declarat că renunțăm la discuțiunea Adresei în fața omagiului ce trebuia să vi-l aducem d-voastră, ca reprezentant al guvernului în asemenea împrejurări.

Acum că nu mai sunteți surprinși de întârziere, reluăm chestiunea. Punctul cel mai grav este *minoritatea D-voastre în țară.* Totuși D-voastre continuați a guverna. Este o parte din noul program liberal de o gravitate deosebită, care vă face să continuați?

Era deocamdată bugetul; dar acesta s-a trecut la Cameră. Știți cum s-a trecut... și știți ce s-a trecut. V-a relevat d. Xenopol aci un singur punct, cu prilejul discutării legii industriei.

Sub acest regim de 3 ani s-a umflat bugetul cu 60 milioane, din care peste 20 milioane numai pentru funcționari, din partea unui guvern care venise ca să ușureze situațiunea țăranilor. Și acu o apasă cu peste 20 milioane ale funcționarismului!

Și încolo? Ce justifică prelungirea acestei situațiuni precare? Ce lege importantă? Ce interese superioare discutate de D-voastre în nou înjghebatul consiliu de miniștri cu importantele trei personalități, introduse în el sub actualul ministru-prezident, onor. general Crainiceanu, onor. d. Constantinescu și onor. d. Orleanu? *Quid novi* cu acești trei d-ni? Ce lucru important? La Cameră noul ministru de război (o! acela e totdeauna cel mai sigur de a nu întâmpina opozițiune de partid, armata! interesul tuturor!) prezintă o lege de înaintare care vine și la Senat. Ce o fi cu ea? Fără de veste am văzut pe d. ministru de război sculându-se de colo, de pe bancă – locul îl ocupă acum, partea războinică, onor. d. Haret – d. ministru de război se ridică și ne spune, foarte puțin războinic (parcă venea de la Câmpulung! *(Ilaritate)*, nu-mi aduc bine aminte ce ne spune: retrage?... Parcă nu a retras legea? „A retras-o?" sau a „amânat-o?!" D. Dissescu zicea: cum stă cu hipo... dar nu mai repet cuvântul.

Să zicem că a amânat-o! Dar bine, noul minister nu mai are un consiliu de miniștri, cum știam noi cei bătrâni din vechime? Forma nouă a conducerii partidului merge așa fără chibzuire comună, fără hotărâre asupra situației și admite ca

un nou ministru să prezinte un important proiect de lege în Senat și a doua zi să-l retragă? N-are vreme omul, așa ni se explică. Dacă n-are vreme, ce să-i faci!

Ce altă lege gravă justifică situația guvernului? Mai vine deodată d. Haret la *Cameră*. După Constituțiune, în Parlamentul țării trebuie să figureze anume în Senat doi reprezentanți ai celor două Universități, unul de la Iași, unul de la București. Nu știu ce are Partidul Liberal cu Senatul de nu-l consultă cum și când se cuvine. A! ba știu! Când e vorba să retragă o candidatură și să oprească pe alegători de la vot, nu este liberal înaintat! Dar liberalii înaintați în alte țări ar dori să suprime Senatul. Ce e Senatul! Numai Camera de dincolo reprezintă bine țara! Dar după Constituțiunea noastră Universitățile sunt reprezintate obligator în Senat. Nu v-ar părea convenabil, dlor... nu pentru noi aleșii Universității personal, aceasta este indiferent, dar pentru regula constituțională – ca o lege a instrucțiunii publice să vină întâi în Senat? Și o lege relativă la catedrele universitare să vie întâi în Senat? Bine, știu eu (cu vorba dlui Dissescu de ipocrizie) că se poate interpreta că e în legătură cu bugetul țării, și atunci vine întâi la Cameră. Ba bine că e vreo lege care, din nefericirea noastră și a ei, nu ar fi în legătură cu bugetul țării! Toate vin să ne apese cu câte o cifră în buget!

...Atunci n-ar mai veni niciodată o lege mai întâi în Senat! Legea instrucțiunii, aceea care era fala ministrului actual acum 12 ani, s-a discutat întâi la Cameră și când a venit aci, vă aduceți aminte, ni s-a cerut să nu mai modificăm nici o iotă, căci ar fi urgentă, și s-a discutat și votat într-o zi în Senat, unde sunt reprezentanții Universităților. După acest precedent nu m-am mai mirat – eu am mai puține surprinderi decât d. ministru prezident – că a venit și legea catedrelor, tot întâi la Cameră și a venit cerându-se intervertirea ordinei zilei, iute, iute, căci zicea d. ministru că este de doi ani în cartoane. Doamne, ce lege o fi fost și aceea care stătea de doi ani, mijotea

pe acolo în ascuns. Dar cum a ieșit la iveală, a stârnit indignarea celor două Universități. Ce bine era dacă venea mai întâi la Senat, bine și pentru guvern.

Dlor, dacă venea la Senat, credeți-mă, în materie de școală, chiar din considerațiunea ce aveam pentru fostul om de școală, onor. d. Haret (cred că nu mai este astăzi omul școalei, dar era mai înainte), i-aș fi atras atențiunea din capul locului: nu vezi că este același lucru care a fost acum trei ani, și ai să ridici și astăzi Universitățile în contra d-tale? Eu însă nu m-am putut amesteca în toată această chestie și dacă nu mă întreba d. ministru-prezident, atunci după vorbele dlui Căpitanovici: ce am căutat la Dacia? Nu era să fie lungile discuțiuni în chestii personale vreo cinci ședințe de-a rândul. Întrebarea pusă de d. ministru-președinte: ce căutam la Dacia? nu era la locul ei. Se vede că mare dreptate avea John Stuart Mill... Dați-mi voie să vă citez un filosof englez, eram și eu odată profesor de filozofie contimporană și cel puțin Mill e un liberal foarte înaintat. Acest filozof zicea: nu este lucru bun a fi stăpân, nu face bine omului, adică omul care se simte prea deasupra devine... nu știu cum.

Așadar, d. ministru-prezident a stârnit aici în Senat lungile discuții asupra catedrelor universitare de acum și de la 1907, și bietul ministru al cultelor căuta să se apere atacând legea dlui Dissescu de acum trei ani și acuzând pe raportorul ei de atunci, d. Bădărău. Ei, dar acum când la D-voastre era raportor d. Stere! Și dacă este vorba de țară și de interesul culturii ei superioare, ce-mi este Bădărău și ce-mi este Stere! Universitatea trebuie apărată în contra influențelor de partid politic dintr-o parte și din cealaltă. Aceeași problemă era pusă în 1907 ca și la 1910.

V-am amintit din nou faptele pentru ca să întreb pentru astfel de legi stăruie să șadă pe banca ministerială guvernul de astăzi? Ca să revoltați din nou Universitățile și după ce ați trecut legea catedrelor prin Cameră, ca și legea militară, să le

retrageţi pe amândouă la Senat? Rămâne curios lucru, ca un vechi profesor şi vechi ministru, care a trecut prin câte a trecut d. Haret, cel mai vechi acum din minister, în noua alcătuire şi ne-a spus, şi o pricep, cu oarecare amărăciune – care a fost ministru peste 9 ani, iar la instrucţie încă de la 1885; dacă tocmai el, cel mai experimentat ministru, vine cu o asemenea lege şi în asemenea condiţiuni, darmite ceilalţi miniştri! Fireşte că atunci încep la „Dacia" şi la „Eforie" întrunirile de protestare, fiindcă Parlamentul nu mai ştie ce reprezintă şi nici ministrul-prezident. Când ai simţimântul că Parlamentul nu mai este reprezentantul majorităţii ţării, trebuie să ai recurs la izvorul viu al suveranităţii naţionale, şi de câte ori sunt situaţiuni turbure în Parlament, aveţi să vedeţi că sporesc întrunirile publice în dreapta şi în stânga, că se face apel la ţară. Când s-a uscat ramura, când s-a uscat craca, cauţi la rădăcina copacului seva dătătoare de viaţă. Cetăţenilor alegători trebuie să te adresezi ca să vezi dacă mai eşti reprezentantul *real* al lor, nu după hârtie...

După cele două retrageri sau „amânări", a venit a treia lege foarte interesantă, aceasta vine din partea unuia din miniştrii cei mai noi, din partea onor. dlui Orleanu. Vreau să vorbesc, dlor, de legea industriei.

Dar ştie cineva ce mai este legea industriei? Ştie cineva dintre D-voastre care e adevărata părere a guvernului asupra legii industriei?

Este părerea dlui Orleanu, ori e părerea dlui Costinescu?

Şi vine noul ministru şi introduce, prin discursuri de pe la Galaţi, o notă particulară – un fel de poporanism declamatoriu în materie financiară şi de industrie –, după cum voia onor. d. Stere să ne introducă la Universităţi nota sa particulară. Şi după ce mai experimentatul ministru Djuvara, predecesorul său, alcătuise un proiect şi consultase organele, ce trebuiau consultate, – noul ministru, d. Orleanu, se închide în cabinetul său şi, cu sinceritatea ce-l caracterizează, pretinde că acel consult pentru proiectul fostului ministru de industrie Djuvara era bun şi pentru proiectul d-sale

Şi d. ministru al industriei, cel nou, se declară în contra industriei mari şi capitalurilor străine, şi sileşte pe mai priceputul ministru de finanţe să vină aci, alaltăieri – era alături d. Orleanu, mă sfiam să mă uit la D-sa la faţă – şi-l dezminte ca pe un nepriceput, cu drept cuvânt, şi apără pe acei cari au avut încrederea în instituţiunile ţării şi şi-au adus din străinătate capitalurile aci...

Ei! Şi această lege stă ori cade?

Ministrul care a introdus-o stă ori cade cu ea? Sau, toate sunt bune, numai să stăm pe acea bancă?

Cum se exprimă această stăruinţă pe româneşte?

Ei! Ce greu este – limba noastră nu este încă deprinsă cu toate învârtiturile parlamentare –, cum să numesc această delicată situaţie a unui ministru?

Se agaţă!

Aş, cum se agaţă!

Agăţarea poate fi o expresiune poetică; se agaţă o floare, o floare „grempantă", o floare plăpândă de un trunchi solid şi se urcă în sus. Dar banca ministerială este lemn brut; ea nu te înalţă dacă nu o înalţi tu; ea te coboară adeseori. Se agaţă? În franţuzeşte este un termen, dar să mai introducem iar neologisme? Cu un nou franţuzism s-ar zice: *se cramponează* Nu; e prea tare termenul. Va veni în viitor cu dezvoltarea celor mai tineri, se va introduce un cuvânt parlamentar, care să arate că cineva stă pe acea bancă ca pe o bancă de lemn, stă pe acea bancă numai de fapt, dar nu este ministrul ţării cu ideile lui şi cu concepţiile lui pentru cari a venit la guvern, ci primeşte să fie dezminţit de colegul său înaintea noastră a tuturora. Dar ce mai însemnează a fi ministru în ţara românească? Ce mai însemnează onoarea convingerilor în politică?

Cu acest fel de proiect de legi se acoperă minoritatea de care v-am vorbit? Acestea sunt interesele cele mari, cari vă fac să continuați o situațiune precară, inadmisibilă?

Îndărătul D-voastre este pornirea socialistă. După ce ați împăcat cum ați știut chestia industrială, deodată vine acum celălalt nou ministru, introdus de d. Ion Brătainu, onorabilul d. Constantinescu, vine la Cameră cu o lege de păduri și în pădurăria aceea se vâră un amendament: moșnenii cu proprietate colectivă fie în pădure, fie în ses, să nu poată ieși din indiviziune, ci să fie nu știu ce organ al statului, care să le administreze averea. Idee socialistă, vârâtă în contrabandă la o lege de păduri. Ministrul cel nou la Cameră, când e prins cu o contrabandă la vamă de un membru al opozițiunii, d. Take Ionescu, îi zice: articolele cu moșnenii nu sunt în proiectul guvernului, le-a introdus comitetul delegaților (cum introdusese d. Stere catedrele), dar „cu asentimentul meu". Iar ne ascundem după deget? Și când suntem prinși la vamă, atunci retragem toată această parte cu moșnenii.

D. ministru-prezident spunea: vom îndeplini programul la toamnă. Aceasta ne așteaptă la toamnă? Marea fericire pentru țară la toamnă!

Mai este în cartoane o lege sanitară; se mai discută ori nu se discută? Dlor senatori, poate sunt prea bătrân, D-voastre, tinerii, aveți mai mult curaj, dar când mă uit la noianul acesta de legi mă apucă groaza. De ar da Dumnezeu momentul în care să se legifereze mai puțin și să se administreze mai mult, mai cinstit și mai drept, să se mai liniștească oamenii cu atâta tevatură legislativă. Dar acestea sunt reflecții de bătrân. Legea sanitară vine de la excelentul, simpaticul meu fost coleg de la Universitate, director general profesor dr. Cantacuzino, om foate ideal – nu am avut ocazie să văd cum este ca administrator, – dar foarte ideal în concepții...

D. Dr. Gr. Râmniceanu: E cam des în concedii.

D. T. Maiorescu: Care și-a luat ca subdirector pe onor. d. Sion, tot coleg la Universitate. Noi, profesorii, vorbim adeseori de-ale țării și, cum sunt teoretici la Universități și de ale omenirei. Impresia ce o am din asemenea vorbiri este că d. dr. Cantacuzino este un convins socialist, impresia ce o avem despre d. dr. Sion este de asemenea că era un socialist, și impresia care este în țară de numirile făcute de aceștia este că sunt asemenea socialiști cei care sunt trimiși la sate. O fi, nu o fi, dar știți că la noi, tocmai în confuziunea cea mare a legilor, persoanele hotărăsc. Și când se vede în capul serviciului un convins socialist, și când vedeți aci în Senat, căci aceasta nu mai este o chestiune personală – colegi ca onor. d. Petrini, onor. d. dr. Romniceanu, ridicându-se contra acestor apucături, mă întreb: fără bătrânul Sturdza, care împreună în acest partid vechile cadre și noii generoși, mai poate continua împreunarea? O fi putând, dar neliniștea țării este mare. Legea aceasta, stă ca o amenințare la pândă, mai stă la pândă o altă lege, tot spre înaintarea socialismului: este colegiul unic la județ, apropierea de votul universal, la care vor să ajungă d. profesor Cantacuzino, d. profesor Voinov și alți câțiva, nu mulți. Foarte bune convingerile lor pentru ei, lor le stă bine dacă le păstrează, dar aci în Parlament și la guvern le admiteți?

Dlor, aceasta este situațiunea pe care guvernul dlui Brătianu, rămas în minoritate în țară, vrea să ne spună că are datoria și dreptul să o continue, fără concepție unitară de legiferare, care să liniștească lumea, cu crâmpeie de proiecte schimbate, retrase sau amânate cu amenințări la toamnă, pândind momentul în care să vie cu intervertiri de ordine de zi, cu duiumul de legi din ultimele zile și cu un buget dezastruos ca acel care l-ați văzut.

Dlor senatori, am ajuns la sfârșit. Nouă, Partidului Conservator, ne pare că aceasta nu este situațiunea demnă sau măcar admisibilă pentru un guvern constituțional. De aceea,

dacă nu faci tu guvern, prin actele știute constituționale, ceea ce trebuie să faci, să pui Coroana în cunoștința acestei situațiuni, căutăm noi, ..într-o interpelare, să vă atragem atenția! Și ne facem datoria de a merge la izvorul viu al puterilor noastre, la întrunirile publice ale cetățenilor și a ne plânge în contra acestei stări de lucruri. Noi numai? Toate partidele au făcut totdeauna așa. Din rărunchii națiunii pretindea C. A. Rosetti că ieșea Partidul Liberal... astăzi este o treime de rărunchi! *(Ilaritate.)*

S-a uscat craca! Recurgem la rădăcină! N-am să fac istoria trecutului – de altminterea sunt gata să o fac, eu sunt mai teoretic decât d-voastră; d-voastră nu aveți vreme, eu o am și caut să-mi aduc aminte de ce s-a întâmplat. Ultima manifestare publică a Partidului Liberal, când era în toiul lui, acum trei ani, cu trei săptămâni înainte de a veni la guvern, a fost adunarea de la „Dacia" prezidată de d. Sturdza, în care a vorbit și d. Haret – chestia universitară, de la 1907; d. Dimitrie Sturdza a făcut atunci apel la țară în contra „nelegiuirii inguvernului", a citit moțiunea de indignare; am copiat-o noi acum două săptămâni. Și tocmai astăzi, joi, sunt două săptămâni de când am avut onoarea și mulțumirea de a vorbi la „Dacia" în chestia universitară. Căci dacă nu mai este siguranța reprezentațiunii reale în Parlament, ești silit să cauți pulsul țării acolo unde îl găsești, în întrunirile publice. *(Aplauze.)*

....[1]

D. președinte, General C. Budișteanu: Conform regulamentului, d. Maiorescu are cuvântul pentru replică.

[1] Ia cuvântul, în continuare, Ion I.C. Brătianu care apără guvernul liberal într-un lung discurs (p. 1376–1379), în care insistă și asupra disensiunilor din Partidul Conservator. Textul cuvântului îl redăm în Note *(n. ed.)*

D. T. Maiorescu: Dlor senatori, o mică chestiune personală la început, pentru a înlătura partea care ar slăbi, ca toate chestiunile personale, interesul general al însemnatei discuțiuni între d. ministru-prezident și interpelatorul de astăzi: de ce era să vorbească d. Cantacuzino la Senat și de ce la Cameră a vorbit d. Marghiloman și nu d. Carp?

Nu-și aduce aminte d. ministru-prezident.

Dar pentru noi însemna anume această formă ceva.

Când am crezut, noi conservatorii, într-o vreme din trecut, la 1899, situațiunea dlui ministru-prezident liberal Sturdza incompatibilă cu demnitatea țării, au făcut o declarare identică în contra d-sale în Senat d. Gheorghe Cantacuzino și în Cameră d. Marghiloman.

Astăzi credem că este inadmisibilă situațiunea guvernului liberal Brătianu și am fi dorit ca aceleași persoane să facă o interpelare identică: în Senat d. G. Cantacuzino, în Cameră d. Marghiloman.

Acesta era sensul procedării.

A doua chestiune personală. Dacă ați citit din discursurile mele parlamentare declararea că nu se poate contesta *legalitatea* Camerei și a Senatului fără a cădea în anarhie, să știți că o repet și astăzi, dar n-are a-face cu interpelarea.

Dle ministru-prezident, se vede că sunteți matematic, inginer excelent veți fi fost, însă în materie de drept public nu vi se poate cere cunoștințe speciale...

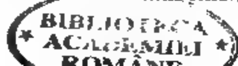
D. I. I. C. Brătianu, președintele consiliului. După cum v-ați înșelat D-voastre la cifre, erați foarte scuzabil...

D. T. Maiorescu: Ne vom lămuri îndată. Legalitate? Dar cine o contestă?

Oare credeți că aș putea eu susține că legile cari se trec și se promulgă de D-voastre sunt legi nelegale?!

D. I. I. C. Brătianu, președintele consiliului. Ați spus că n-au autoritate.

D. T. Maiorescu: ~~Aci este mal entendu~~; alta e autoritate, alta e legalitate.

Legalitatea Parlamentului o apăram eu odată tocmai în contra liberalilor, cari, după obiceiul de atunci, ziceau că alegerile nu reprezintă nimic, că nu dau imaginea țării; că alegerile de la început sunt abuzive și, prin urmare, liberalii de câteva ori au părăsit Parlamentul, în contra acelora am adus eu legalitatea. Alegerile Camerei și ale Senatului nu pot fi puse în contestare legală, pentru că ele pot singure să se valideze.

Se poate merge mai înainte cu contestațiunea listelor electorale până la casațiune. Nu avem altă formă. Alegerea, însă, e alegere legală îndată ce e recunoscută de Cameră și de Senat.

Părăsirea Parlamentului, prin urmare, pe motiv că alegerile n-au fost valabile, este anarhie! Aceasta am zis-o odată în contra liberalilor și altă dată în contra opozițiunii unite, care asemenea părăsea Parlamentul; o zic și acum.

În ultimul timp atitudinea dlui Dissescu, care își dase demisiunea din Senat, și bine că a revenit în urma intervenirii onor. prezident al Senatului, a făcut să se discute chestiunea ieșirii din Parlament.

Noi – d. Carp și eu îndeosebi – nu am fi admis niciodată acest lucru.

Parlamentul este reprezentanța legală a țării.

Dar aceasta discutăm noi aci? O hotărâre a Curții de Casație, o hotărâre în adevăr definitivă a Curții de Apel sunt hotărâri definitive.

A contesta legalitatea unor astfel de hotărâri este o anarhie! A te plânge de răutatea ei și a cere prin urmare mijloace de îndreptare pe viitor, aceasta e altă chestie.

Vasăzică nu este vorba de legalitate, este vorba de restabilirea autorității parlamentare înaintea țării prin mijlocul constituțional!...

Premisa pentru aceasta era alegerile parțiale în totalitatea lor, v-au lăsat în minoritate și am supus această afirmare aprecierii D-voastre.

A! dacă premisa e inexactă, atunci concluziunea este inadmisibilă, foarte adevărat.

Dacă nu e exactă, că alegerile parțiale în totalitatea lor au dovedit minoritatea partidului, atunci evident că se răstoarnă toată argumentarea.

V-am citat un caz: am ales alegerea de la Câmpulung. A fost d. ministru de război în balotaj. Reprezintă generalul Crăiniceanu majoritatea alegătorilor cari și-au exprimat voturile? Alegătorii, în majoritatea lor, compuși din cele două partide de opoziție împreunate s-au arătat conservatori și nu liberali. În balotaj ați izbutit; dar peste jumătate din alegători erau contra D-voastre.

Aici nu suntem, cum să zic, ca să ascundem adevărul de fapt; suntem aici ca să-l lămurim. Majoritatea de două treimi aproape în toate alegerile parțiale au fost pentru opoziție, și numai minoritatea numărului total al alegătorilor au fost ale Partidului Liberal.

Dacă această notare statistică este exactă, concluzia este exactă și rămâne în putere.

Atunci este adevărat că Partidul Liberal în alegerile făcute în tot anul în țară a dovedit că nu mai are pentru sine majoritatea alegătorilor cari și-au exprimat voturile.

Așa fiind, cum se pune chestiunea că d. prim-ministru crede că are răspunderea și pentru mai departe. Întrucât? Întrucât d. prim-ministru are să contrasemneze decretul prin care va fi numit, când va fi numit alt ministru-prezident din alt partid? Dar niciodată nu s-a interpretat aceasta așa, că alt partid care vine la guvern răsturnând pe cel care este în ființă, este prin aceasta o dependență a ministrului-președinte căzut, care contrasemnează decretul. Și dacă a contrasemnat d. Sturdza decretul prin care a venit la guvern d. Iorgu Cantacuzino, sau dacă a contrasemnat d. Iorgu Cantacuzino ca ministru prezident, decretul pentru ca să vie la guvern d. Dimitrie Sturdza, nu s-a interpretat și nu se poate interpreta că d. Dimitrie Sturdza era o dependență a dlui Iorgu Cantacuzino, sau că d. Cantacuzino a fost o dependență a dlui Sturdza. Din acest

fapt că D-voastre veți avea a contrasemna decretul pentru numirea urmașului D-voastre la guvern, *întru nimic* nu puteți constituționalicește deduce că aveți să vă amestecați în viitorul guvern. Este un act de expediție, o formă care trebuie să acopere un principiu constituțional, că Regele nu este responsabil, ci e inviolabil, și de aceea trebuie semnătura D-voastre; dar Regele va hotărî și nu d-voastre, întru nimic D-voastre. Vasăzică așa va fi pe viitor.

D. ministru-prezident făcea un adevărat tablou al situațiunii Partidului Conservator și rostea lauda unirii pe care a dovedit-o Partidul Liberal.

Partidul Liberal, de la început, cu toate disensiunile cari au fost și în el, s-a arătat mai disciplinat și mai unit decât Partidul Conservator. Adeseori, în adevăr, în decursul istoriei noastre parlamentare, în Partidul Conservator erau disensiuni, discuțiuni și lupte pentru șefie. Da, și cred că erau naturale, și poate vor mai dura câtva timp. Lăsând la o parte chestiunile personale cari s-au pronunțat prea tare în unele momente, este o cauză mai adâncă a întregii situațiuni care explică aceasta.

Partidul Liberal, ca *tiers état*, cum era în Franța, nu exista în România la promulgarea Constituției noastre de la 1866. Era un fel de reprezentare a lui prin eminentele capacități liberale de atunci, dar nu era în putere în masa alegătorilor. Acea burghezie care trebuia să susție sistemul nostru cenzitare lipsea și trebuia creată, și a fost în parte creată prin ocupațiuni la Banca Națională, prin ceva industrii, prin instituții de credit, de la început însă și în foarte mare parte nu a putut fi creată decât cu ajutorul bugetului statului. Încurajare, îndemn, bonificări, toleranțe bugetare, iacă o parte primejdioasă a activității Partidului Liberal.

Când în Occident a venit Partidul Liberal și democrația la cârma statelor europene, cu alte culturi mai înaintate decât a noastră și de la cari învățăm și noi, a venit fiindcă burghezia avea puterea dobândită de fapt - deși nu o avea încă de drept pe banca ministerială. Avea avuția acumulată, pe când aristocrația își pierduse averea; avea știința dobândită și industria efectuată, pe când clasele de sus în neglijența lor lăsau să li se ducă activitatea și puterea. *Le tiers état*, având știința, bogăția, comerțul și industria evident că trebuia să aibă și guvernul, sub o formă sau alta, în mâna lui. Unde pe continent s-au introdus proceduri constituționale ele au găsit burghezia în această stare puternică. Dar când am introdus noi Constituția, de ce s-a zis că era prematură? Fiindcă nu erau la noi în țară acele elemente destul de puternice; și atunci au năvălit liberalii pe cale de ajutor de stat, de funcționarism, de – uneori licite, alteori ilicite – înlesniri, preocupări pentru îmbogățirea cu orice preț. Ce a rămas de acolo? Pe când în streinătate, *tiers état*, puternic și bogat, putea avea în grija sa reprezentarea intereselor ideale ale statului, fiindcă nu trebuia să se îngrijească de pâinea de toate zilele, la noi, lipsa de avere și mizeria în care se găsea clasa mijlocie, a cărei preocupare era pâinea de toate zilele, a făcut ca grija de căpătuire să predomine peste interesele generale și să devie o primejdie pentru dezvoltarea mai departe anume a Partidului Liberal.

S-a întâmplat la noi ceea ce nu s-a întâmplat nicăieri în statele culte; acolo *le tiers état* avea bogăția, independența, prin urmare putea să aibă și îndeletniciri intelectuale. De aceea vedem că istoricii, literații, oamenii cari duc mai departe cultura ideală, erau acolo mai ales între liberali, iar între conservatori era un fel de lâncezeală, se căuta cu lumânarea un mare istoric conservator, un mare poet conservator, un mare literat conservator, un mare jurnalist conservator. La noi toată suflarea literară a renașterii este conservatoare, istoricii au devenit conservatori, chiar penele de valoare ziaristică, pe cari le-ați avut mai înainte printre liberali, s-au dus, v-au părăsit; Banca, Creditele, întreprinderile, industria protejată și afacerile v-au consumat și se ascund dedesubtul activității

politice. Această preocupare exclusivă a partidului este moartea partidului pe viitor, numai acolo unde este suflarea ideală, acolo este viitorul țării. Toate împreună nu se pot; ori este accentul pe Bancă, ori este accentul pe partea ideală a țării.

Firește că cine umblă după buget, se strânge la un loc și e disciplinat. Ba bine că nu!

Păi, dacă vă stricați majoritatea, s-a dus ceea ce se urmărește. Dar dacă din întâmplare într-un alt partid, de exemplu în cel conservator, preocuparea bugetului nu este lucrul principal, se nasc mai ușor alte preocupațiuni, se produce zâzanie și separare; pe noi nu ne ține bugetul, ci mai sunt și alte aspirațiuni cari ne pot separa.

Evident, dlor, că din aceste explicări și cuvinte nu putem scoate concluzii mai departe decât este înțelesul lor general.

Ce? Nu este și printre conservatori trivialitatea intereselor zilnice? Ba e, și o veți găsi destul de des, prea des. Dar în totalitate preocupările exclusiv bugetare sunt mai puține în Partidul Conservator. Foarte natural, pentru că ei au fost proprietari cu averi mai mari din trecut; iar preocupările bugetare au trebuit să fie mai numeroase în Partidul Liberal, pentru că acesta aștepta să fie creat prin subvențiile statului. De aici vine fenomenul, că D-voastre sunteți grozav de disciplinați, pe când conservatorii sunt deocamdată mai divizați. Dacă am fi fost nevoiți să umblăm după buget, ne-am fi împăcat a doua zi. *(Ilaritate.)*

Nu avem nevoie, și de aceea discuția între generalul Manu cu d. Carp, între d. Take Ionescu cu d. Iorgu Cantacuzino etc. Rău! Rău! Dar este un rău *sui generis*.

Bine că sunteți disciplinați! Foarte bine!

Și să dea Dumnezeu să rămâneți disciplinați și în toate chestiile ideale. Mie mi s-a întâmplat, dar eu n-am însemnătate politică, eu sunt un privitor teoretic, care vorbește numai din când în când în Parlament, mi s-a întâmplat să discut ca ministru o idee a mea de lege și să nu găsesc

asentimentul partizanilor. Da, de două ori mi s-a întâmplat și m-am retras liniștit de pe acea bancă.

Ce? n-aș fi putut să mă agăț și eu de banca ministerială? Să zic și eu: nu este albă, e neagră; nu este neagră, e albă.

Dacă ne-ar fi iertat cugetul să facem și noi jocul dintre d. Orleanu și d. Costinescu, cum l-ați văzut aici alaltăieri, stăteam și noi pe banca aceea ca și d-voastră.

Dar fiindcă ne gândeam la ideea pe care voiam s-o întrupăm în lege, dacă aceasta nu triumfa, noi nu stăteam pe o bancă brută și cădeam cu legea.

De aceea am venit mai rar la guvern, și nu ne-am acomodat cerințelor de tot felul. Și nu ne-am plecat, eram să zic, ploconit, și am pus înainte idealul, așa cum l-am conceput mai bine pentru interesul țării.

Dacă se poate cu noi, da; dacă nu, va lucra mai departe binele în viitor, căci la el ne gândeam, iar nu ca să avem bugetul țării la dispoziție.

Ei, se poate întâmpla, și d. Petre Carp o dovedește, ca cineva, cu aceste convingeri și idei, să aducă servicii reale țării fie și în opoziție. Și când nu va mai fi d. Carp își va aduce aminte țara aceasta că pentru dezvoltarea ei adevărată a făcut mai mult d. Carp, chiar în opoziție, decât 10 miniștri de la guvern, din cei pe cari îi vedem perindându-se și schimbându-și ideile după cum suflă vântul.

Vă rog, nu ne vorbiți prea mult de disensiunile dintre conservatori. Căci, deși vă recunoaștem, dar nu vă lăudăm prea tare disciplina și împleticirea pentru banca ministerială.

XV. GUVERNAREA CONSERVATOARE

A doua guvernare P.P. Carp
(28 decembrie 1910– 28 martie 1912)

144

DISCURS DE APĂRARE ÎMPOTRIVA UNOR ACUZAŢII

(Sedinţa Camerei de la 3 decembrie 1911)

D. Titu Maiorescu, ministrul afacerilor străine: Dlor deputaţi, din respectul ce trebuie să-l am – şi îl am – pentru această Cameră şi din respectul ce trebuie să-l am – şi îl am – pentru regulamentul ei, sunt dator să răspund într-un mod normal *(Ilaritate, aplauze)* la o interpelare, care, după dezvoltarea ei, mi-a părut anormală. *(Ilaritate, aplauze)*

Răspund normal, şi am să răspund la cele patru întrebări ce mi s-au făcut, în ordine inversă, fiindcă aşa se înlătură de la început amplificările de prisos. Ţin, însă, mai întâi să mă asociez la părerea de rău a dlui interpelator că nu i s-au pus la dispoziţie actele de cari zice că avea trebuinţă; deşi mărturisesc că, după cum a dezvoltat interpelarea, cred că nu avea trebuinţă de nici un act. *(Ilaritate, aplauze.)* Actele din partea ministerului au fost trimise chiar în ziua în care mi s-a adus la cunoştinţă cererea.

D preşedinte: Nu au sosit încă la Cameră.

O voce: Dosarele nu se găsesc niciodată sub acest regim! *(Întreruperi)*

D. Titu Maiorescu, ministrul afacerilor străine: După răspuns veţi vedea că, în adevăr, nimeni nu avea interes ca să fie ceva ascuns în această chestie, ci din contra. Dar voi dispune să se cerceteze cine e de vină pentru regretabila întârziere.

„A avut d. ministru măcar cunoştinţă de donaţiunea dlui Cantacuzino-Paşcanu?"

Nu am avut cunoştinţă de donaţiunea dlui Cantacuzino-Paşcanu *(Întreruperi)* şi cred că onoratul interpelator exagerează importanţa ce a putut să o aibă pentru toată ţara un mic incident electoral de la Suceava. Vă mărturisesc că nu am avut nici o cunoştinţă.

„A avut d. ministru în vedere această donaţiune, când a făcut avansarea?"

Fiindcă nu am avut cunoştinţă de ea, nu am avut-o nici în vedere.

Am înlăturat, dar, două întrebări şi acum vin la celelalte două:

„Cari sunt normele după cari se conduce D-sa când propune Maiestăţii Sale Regelui acordarea Ordinelor?"

Normele sunt cele legiuite. Este o lege a acestor decoraţiuni şi un regulament.

Cel din urmă regulament este de la octombrie 1906, publicat fireşte în *Monitorul Oficial*, şi dacă toţi suntem presupuşi că cunoaştem legile şi regulamentele, mai ales deputaţii sunt presupuşi că cunosc legile şi regulamentele *(Aplauze)* şi mai ales d. interpelator trebuie să cunoască regulamentul despre care interpelează. *(Aplauze.)*

Acest regulament de la 1906 modifică un regulament de la 1885. Modificarea este făcută de generalul Lahovari, predecesorul meu, şi este făcută de acest ministru conservator cu oarecare înăsprire a condiţiilor, înăsprire care D-sale i s-a părut necesară, fiindcă i s-a părut că se făcuse abuz cu darea de asemenea distincţii, mai ales din partea miniştrilor liberali *(Aplauze)*, cari au fost mai darnici. *(Râsete.)*

Generalul Lahovari a restrâns pe cât a putut dreptul decorărilor. În limitele așa restrânse, s-a conferit decorațiunea dlui Al. Cantacuzino-Pașcanu, și fiindcă tot mă întreabă d. interpelator cari sunt normele i le voi arăta și veți constata că au fost foarte strict observate în cazul ce ne procupă.

Pentru 10 Mai, mai ales, se trimit liste de propuneri pentru decorațiuni din partea diferitelor ministere.

Veți găsi în art. 2 al regulamentului, pe care îl cunoaștem împreună cu d. interpelator, regulele după cari vin listele de la resorturi cu formularul tabloului prevăzut în regulament.

Am alăturat la actele trimise aci originalul propunerii, venite în cazul de față de la d. ministru de interne, de la care și trebuia să vină.

Ministrul de externe nu propune decorațiuni decât pentru ministerul său, pentru legațiunile noastre din străinătate, pentru străini, iar celelalte îi vin de la diferitele ministere după formularul de care am vorbit.

Așadar, un asemenea formular, cu multe propuneri, mi-a venit pentru 10 Mai de la Ministerul de Interne, ca și de la celelalte ministere.

Vă interesează câteva amănunte?

Propunerile acestea vin foarte numeroase de la interne, precum e și natural; foarte numeroase de la culte, sunt mulți membri ai învățământului; foarte numeroase de la lucrările publice, sunt mulți funcționari acolo; de la comerț și industrie multe; mai puține de la răsboi; foarte puține mi-au venit de la președintele nostru de consiliu, d. P. P. Carp *(Râsete)*, și foarte puține, dați mi voie să adaug, au pornit de la Ministerul de Externe. În total au fost peste 1000 de propuneri, ca și în alți ani, nu am ajuns însă cu decorațiunile date la cantitatea la care s-a ajuns uneori de guvernele liberale *(Râsete, aplauze)*; dar, în fine, am ajuns și noi la o mare cantitate de decorațiuni.

Propunerea făcută îndeosebi pentru d. Al. Cantacuzino-Pașcanu ne-a venit așadar pe o listă de la Ministerul de Interne.

Ce face atunci Ministerul de Externe? Direcțiunea protocolului examinează legalitatea propunerii față cu regulamentul stabilit pentru acea decorațiune. S-a observat întâi, după regula prescrisă în regulament, dacă au trecut cel puțin patru ani de când d. Cantacuzino-Pașcanu a mai primit vreo decorațiune, fiindcă, în acest caz, regulamentul cerea o relevare specială de fapte meritorii. S-a mai examint dacă nu este o sărire peste grad, așa încât să fie iarăș necesitatea unei propuneri speciale de merit.

Vedeți, sunt numeroase chestiuni personale, anevoioase, migăloase, ce se cercetează cu asemenea prilejuri la direcțiunea protocolului. În cazul de față s-a găsit că cel care este propus pentru decorațiune, pentru înaintare în ierarhia Ordinului „Coroana României", d. Al. Cantacuzino-Pașcanu fusese numit Comandor al Coroanei la 30 decembrie 1899, și, prin urmare, trecuseră 11 ani, nu 4 după cum se cere, iar de când nu mai fusese decorat cu un alt Ordin trecuseră 5. Atunci i s-a admis înaintarea D-sale în Ordinul „Coroana României", la gradul imediat superior.

Dlor, este un obicei de „conveniență" – îmi dați voie să întrebuințez cuvântul mai vechi românesc, de curtenie – ca în ordinea aceasta a distincțiilor, cineva, care este un fruntaș al districtului său, fie ca industriaș, fie ca profesor distins, fie ca mare agricultor sau proprietar, ori membru credincios al unui partid, ca acesta să fie înaintat după formele prevăzute în regulament. Totdeauna s-a făcut așa și cred că tot așa se va face. Este recunoașterea unei purtări publice, care este apreciată, fie de un ministru al partidului, fie chiar de Maiestatea Sa, dacă o face *proprio motu*; nimic extraordinar, nici în cazul dlui Cantacuzino-Pașcanu, care a fost decorat cu păzirea tuturor normelor regulamentare, și chestiunile lăturalnice amestecate de d. interpelator nu au avut nici cel mai mic rol în darea acestei decorațiuni. *(Aplauze.)*

Îmi va permite acum d. interpelator să ating o altă întrebare pusă de D-sa, pentru a o elimina, și să mai ating

încă o expunere a D-sale, asemenea pentru a o elimina și a protesta în contra ei. Întrebarea ce mi-a mai adresat-o direct, și pe care vreau să o elimin întâi, este: Dacă știu eu că, atunci când s-a comis ceea ce a numit D-sa „cruzimile", a zis și cuvântul „ororile".

D. Ștefan C. Ioan: L-am zis.

D. Titu Maiorescu, ministrul de externe: Așadar „ororile" de la Rucăr, dacă am știință că s-ar fi comis și asupra unor oameni decorați? Adică aceasta ar fi legătura – îmi dă voie fostul coleg cu mine în profesorat, să zic, – legătura logică între interpelare și așa-numitele orori de la Rucăr, panglica unei decorațiuni?

Dacă aș fi avut să mă ocup de „ororile" de la Rucăr, cum zic D-voastre, de nelegalitatea ce pretindeți a fi fost comisă, vă rog să credeți că cea din urmă preocupare a mea ar fi fost, dacă acei cari au fost, cum ziceți, răniți sau schingiuiți, au fost sau nu decorați. *(Aplauze.)*

D. Ștefan C. Ioan: Admiteți să se numească tinichele decorațiile? *(Întreruperi.)* A fost ancheta presei, care a stabilit aceasta.

D. Titu Maiorescu, ministrul afacerilor străine: Aș fi fost mai preocupat de legalitate și de omenie în sine, decât de un semn de distincție al cuiva, care se pretinde că a fost victimă a nu știu ce; și e caracteristic interesul ce-l arată un democrat liberal pentru decorații.

Și acum, a doua înlăturare și totodată o protestare vedeți, dle interpelator, eu un fost profesor, d-ta actual profesor, cum suntem aici, deputați, senatori, eu și pe banca ministerială, din întâmplare nu putem uita că avem onoarea de a fi oameni, mai ales chemați să aducem tinerimii un exemplu, o educațiune, să i punem înainte un fel de ideal, după care să urmeze.

Oricum am întoarce-o noi, în generațiunea de astăzi avem, față de toată țara, un fel de misiune. Îmi iertați expresiunea profesorală-pedagogică; trebuie să contribuim cu toții ca să

se facă o înălțare în viața politică, o mai mare conveniență a [illegible]

Apoi, onorate dle interpelator, când veniți D-voastre și aduceți aci în Parlament, dați mi voie să zic: sub *pretextul* unei interpelări, chestiuni exclusiv personale, certuri locale ce poate le-ați avut unii cu alții în districtul Suceava, și atacați un bărbat cunoscut după numele său în țară, tocmai pe unul din aceia pe cari M.S. Regele, în ale cărui înalte atribuțiuni e mai ales și acest atribut de curtenie, l-a decorat la 10 Mai, ce exemplu ne dați?

Se înțelege că Regele este totdeauna acoperit de iscălitura unui ministru, care este responsabil, dar anume la decorațiuni i se dă dreptul Regelui, cum ați zis-o și d-voastră, să hotărască *proprio motu*.

Dar în cazul de față a fost inițiativa ministerială.

Așadar, unui cetățean de-ai noștri, pe care Maiestatea Sa, acum câteva luni, a încuviințat să-l distingem cu o înaintare în gradul Ordinului „Coroana României", veniți D-voastre și-l aduceți aici la bara Camerei, a ziariștilor, a lumei care ne ascultă, și începeți a-i adresa cuvinte – nu vreau să zic de insulte, fiindcă au aerul să fie literare, ca de exemplu „Shylock" *(Ilaritate, aplauze prelungite)*, și ziceți că nu știu ce interese a avut, la nu știu care izvoare, pentru nu știu care întreprindere (vă rog să credeți, că dacă zic nu știu care, nu o zic în frazeologie obișnuită, ci zău: nu știu care) și veniți D-voastre și-l tractați, cum l-ați tractat de la tribuna neresponsabilă a unei Camere, menită să se consacre numai intereselor țării, pe un om care la alegerea de care vorbiți a căzut și nu-i aici ca să se apere. *(Aplauze prelungite)*; Mă întreb ce educațiune facem noi împreună cu D-voastre, dle deputat și actual profesor? *(Aplauze îndelung prelungite, bravo!)*

Și cu aceasta am terminat, dle președinte. *(Aplauze prelungite.)*

Guvernul Titu Maiorescu
(28 martie – 14 octombrie 1912)

145

CONSTITUIREA GUVERNULUI SUB CONDUCEREA SA

(Şedinta Camerei de la 2 aprilie 1912)

– *D. Titu Maiorescu, preşedintele consiliului*, dă citire următorului Decret regal:

Domnilor deputaţi,

Primind demisiunile dlui P. P. Carp, preşedintele consiliului meu de miniştri şi ministru secretar de stat la Departamentul Finanţelor, şi ale dlor: Al. Marghiloman, N. Filipescu şi B. Delavrancea, miniştrii mei secetari de stat la Departamentele de Interne, Răsboi şi Lucrări Publice,

prin decretele mele no. 1.972 şi 1.973 din 28 martie 1912, am dispus următoarele:

D. Titu Maiorescu, ministrul meu secretar de stat la Departamentul Afacerilor Străine, a fost numit preşedinte al consiliului de miniştri. *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate, ovaţiuni);*

D. C. C. Arion, ministrul meu secretar de stat la Departamentul Cultelor şi Instrucţiunii, a fost trecut la Departamentul Internelor, fiind însărcinat şi cu interimul Ministerului de Culte şi Instrucţiune.

În acelaş timp am numit miniştrii mei secretari de stat, pe dnii:

Theodor Rosetti, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri, la Departamentul Finanţelor. *(Aplauze.)*

General I. Argetoianu, la Departamentul Răsboiului *(aplauze)*, şi

Profesor Ermil A. Pangratti, la Departamentul Lucrărilor Publice. *(Aplauze.)*

Eu fac aceasta cunoscut D-voastre.

CAROL

Preşedintele Consiliului de Miniştri,
T. MAIORESCU

Bucureşti,
1 aprilie 1912

D. preşedinte: Camera ia act.

D. T. Maiorescu, preşedintele consiliului şi ministru de externe: Vă rog să-mi daţi cuvântul, dle preşedinte, pentru a citi onoratei Camere o declaraţiune.

D. preşedinte: Aveţi cuvântul.

D. T. Maiorescu, preşedintele consiliului şi ministru de externe: Dlor deputaţi, în urma demisiei dlui ministru-preşedinte Petre P. Carp, M.S. Regele a binevoit a mă însărcina cu preşedinţia Consiliului de Miniştri.

Şi-au dat asemenea demisia d-nii: Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu şi Barbu Delavrancea, şi atunci, cu deplinul consimţimânt al şefului partidului nostru *(aplauze prelungite şi îndelung repetate)* şi – în absenţa D-voastre – după prealabila încunoştiinţare din partea mea a dlui preşedinte al acestei Adunări, am supus Maiestăţii Sale şi Maiestatea Sa a binevoit a aproba decretul cu numirile ce am avut onoarea a vi le comunica.

Ministerul care se înfăţişează înaintea D-voastre, nu este un minister nou, este o modificare a acelui guvern conservator, care în scurta sa durată a putut înfăptui, cu luminatul D-voastre concurs, atâtea legi de cea mai mare însemnătate. *(Aplauze prelungite.)*

Dar fie și numai modificat, precum este, acest minister nu poate dăinui decât pe temeiul sprijinului hotărât al D-voastre. La acest sprijin facem apel, pentru ca împreună cu D-voastre să rezolvăm, spre satisfacerea generală, chestiile la ordinea zilei și să ducem înainte opera începută de Partidul Conservator, ale cărui rădăcini puternice și organizare trainică se dovedesc o dată mai mult cu prilejul acestei modificări. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

D. Al. Marghiloman: Dle președinte, cer cuvântul.

D. președinte: Aveți cuvântul.

D. Al. Marghiloman: Dle președinte, onorată Cameră, declarațiunea onorabilului președinte al Consiliului de Miniștri v-a dovedit că guvernul a fost remaniat într-o înțelegere completă cu șeful Partidului Conservator, d. Carp. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Între colegii cari au ieșit din minister și miniștrii cari au rămas în minister, precum și noii miniștri cari au intrat în minister, domnește o legătură sufletească și de principii atare, încât cred că sunt astăzi interpretul tuturor zicând că acest guvern, în toate circumstanțele, poate conta pe concursul absolut al acestei Adunări. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Punctele cardinale a ceea ce a caracterizat acțiunea noastră de partid în opera pe care am întreprins-o, punctele cele mai luminoase a ceea ce a fost programul nostru, rămân întregi și trecând în mâinile onoratului domn Maiorescu și a colegilor săi, sunt convins că vor găsi tot așa de buni slujitori și tot așa de buni apărători cum le aveau și în persoana noastră, când eram în guvern.

În asemenea condițiuni, rămâne – între guvern și majoritate – o continuitate de acțiune, care a făcut mărirea, îndrăznesc să o afirm, a operei pe cari am îndeplinit-o. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

D. Sabba Ștefănescu: Dle președinte și dlor miniștri, remanierea guvernului este un act politic a cărui însemnătate, pentru partid, este evidentă. Patru miniștri, printre cari fostul președinte al consiliului, șeful Partidului Conservator, au depus portofoliile.

(D. P. P. Carp, apărând în incinta Camerei, este primit cu aplauze prelungite și îndelung repetate și cu ovațiuni nesfârșite.)

Majoritatea deputaților relevează acest act politic și, conștientă de rolul ei, îl aprobă.

Guvernul prezidat de d. prim-ministru Maiorescu, continuând rodnica activitate a ministerului Carp, găsește în majoritate tot sprijinul necesar împlinirii misiunii sale. Majoritatea, statornică în convingeri și în atitudine, continuă să acorde guvernului conservator aceeași desăvârșită încredere. *(Aplauze prelungite.)*

Dlor deputați, actuala sesiune este ajunsă la capăt. Activitatea guvernului va fi productivă în timpul marei vacanțe parlametnare. Cred că exprim cu preciziune sentimenele D-voastre, accentuând, ca guvernul, căruia îi acordăm deplina noastră încredere, să lucreze în interesul țării și pentru binele obștesc, menținând sus demnitatea și prestigiul Partidului Conservator. *(Aplauze prelungite.)*

D. președinte: D. Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri, are cuvântul.

D. T. Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, dați-mi voie să cedez cuvântul șefului Partidului Conservator, care văd că l-a cerut. Însă vă rog ca după aceasta să ne permiteți, dintr-un simțimânt de înaltă conveniență, să ne ducem la celălalt Corp legiuitor, la Senat, pentru a prezenta pe noii miniștri.

Înțeleg foarte bine că mai sunt și alți deputați – am văzut că a cerut cuvântul d. Grădișteanu – cari, firește, vor să ceară explicațiuni mai întinse asupra situațiunii. Suntem cu desăvârșire la dispozițiunea dumnealor. Dar vă rog ca atunci să binevoiți a amâna discuțiunea pe mâine, spre pildă, căci noi avem îndatorirea să mergem la Senat. *(Aplauze.)*

146

„JUNIMIȘTII" ȘI CONSERVATORII

(Ședința Camerei de la 3 aprilie 1912)

D. T. Maiorescu, președinte al consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, nu se putea ca șeful Partidului Conservator să înceteze de a fi președintele unui minister conservator și ca șeful statului să încredințeze președinția ministerului unui alt membru al partidului fără ca în această Cameră o largă discuțiune, o întinsă explicare, să se întâmple. Din acest punct de vedere, eu mulțumesc dlui Grădișteanu că, prin întrebarea D-sale, a dat prilejul la o așa mare dezbatere, la frumoasa cuvântare a dlui Cantacuzino și la admirabila vorbire a șefului nostru, d. Carp. *(Aplauze prelungite.)*

Este un punct, însă, pe care nu l-am înțeles, nu-l pot aproba deloc, în vorbirea dlui Grădișteanu.

Din partea unui conservator experimentat ca D-sa, nu înțeleg accentul ce l-a pus asupra deosebirei între junimiști și conservatori. Am auzit și eu că la manifestările opozițiunii, la una faimoasă de la 8 ianuarie, când s-au plimbat steaguri, embleme, bastoane și pietre pe străzile Bucureștiului *(Ilaritate)*, a fost și un steag cu inscripția „jos junimiștii". Aceasta o înțeleg din partea adversarilor partidului nostru. Dar ce caută vorba „junimist" în opoziție cu „conservator", în gura unui conservator, precum este d. Grădișteanu? Bine, dlor

deputați, nu se poate ca în țara aceasta să discutăm chestiunile politice cu exactitate?

Să dăm fiecăruia ce i se cuvine și să criticăm la fiecare ceea ce în adevăr susține el? Dar să nu ne luptăm cu închipuiri, cari nu au nici o ființă?

Dlor, niciodată vorba „junimist" n-a fost întrebuințată de vreunul din noi în înțeles politic. *Junimea* este o amintire literară, de care nu este locul, nici trebuința de a vorbi aici. Din întâmplare, unii membri din acea întrunire literară care și-a avut rostul pe vremea ei și de la care a rămas o revistă redactată de unul din membrii aici prezenți în mijlocul nostru *Convorbiri literare*, zic unii membri din acea societate literară, după invitarea lui Lascar Catargiu, la 1871, în momente grele pentru viața conservatoare, s-a hotărât să intre în politică. Între noi literații de atunci unul singur făcea politică mai de mult, d. Carp. Noi ceilalți, eu, d. Teodor Rosetti, Pogor, Negruțeștii și alții, făceam literatură, și unii din noi eram profesori. Ca profesori aveam regula: să nu ne amestecăm în tribulațiunile politice. Așa era *Junimea* literară, o societate cu desăvârșire depărtată de orice preocupare politică.

Dar atunci, la 1871, după îndemnul lui Lascar Catargiu și după o convorbire a lui Costa-Foru, ministrul său de atunci, cu noi, cu mine îndeosebi, ne-am hotărât să intrăm în luptele politice. Și am intrat ca susținători ai guvernului conservator. De atunci, noi toți cei ce i-am citat cu numele am fost, suntem și am rămas conservatori, și au trecut peste 40 de ani de la acel început.

Ce deosebire era a acestor prieteni ieșiți dintr-o înțelegere literară, ce notă caracteristică era a lor, când au intrat în politică? Precum venisem din preocupări literare și din cercetări teoretice, așa, într-un mod firesc, principiile conservatoare erau punctul de căpetenie al preocupărilor noastre, și când vorbesc de ale noastre, dați-mi voie să vorbesc de mine îndeosebi.

Pe vremea aceea tinerimea, profesorimea, scriitorimea era în cea mai mare parte liberală; suflarea liberală trecea drept identică cu suflarea națională și rar ai fi găsit vreun student, vreun profesor, vreun scriitor care să se zică și să fie conservator.

Se confunda pe atunci – era încă prea tânăr sistemul constituțional la noi – conservatismul politic cu boieria și liberalismul cu emanciparea lumei moderne de sub vremea veche de tristă amintire, întru cât e vorba de epoca fanariotă, eu adaug, de fericită amintire, întru cât e vorba de vechile familii românești, cari au susținut trăinicia acestei țări. *(Aplauze prelungite.)*

Dar aducerea-aminte despre epoca fanariotă predomina, și de aceea boierime, aristocrație, conservatism erau confundate întruna și erau rău primite în tinerime și în profesorime.

Dar noi teoreticii, eu îndeosebi, fiul unui profesor, profesor eu însumi, care nu aveam cu aristocrația socială nimic a-face, ne-am întrebat de la început: ce însemnează într-un stat constituțional – și stat constituțional eram acum – ce poate însemna ideea conservatoare în deosebire de ideea liberală în România ca stat constituțional?

Mai întâi, evident, de boierime nu putea fi vorba, boierime ca instituție de stat se desființase anume prin Constituțiunea de la 1866; și nimeni nu poate zice în țara aceasta că nașterea lui, dacă este de altminteri român, l-a împiedicat de a ajunge oriunde l-a putut duce activitatea sa, ori simpatia amicilor, ori talentul său propriu, și ce aș căuta eu în capul unui minister conservator dacă democratizarea societății românești nu ar fi perfectă în momentul de față, încorporată înaintea D-voastre? *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Ce confuzie în denumirea partidelor noastre? Partid „Conservator Democrat"?

Dar eu sunt în chiar ființa mea democrat, eu conservatorul! Partid „Național Liberal"?

Dar cine este mai național decât Partidul Conservator de astăzi *(Aplauze prelungite)*, din sânul căruia a ieșit toată mișcarea etnică și culturală a vremilor din urmă? Eminescu, Alecsandri, Creangă, Caragiale, scriitori însemnați și caracteristici ai renașterii noastre literare, au ieșit împreună cu noi din însuflețirea conservatoare a României constituționale. *(Aplauze prelungite.)*

Așadar noi, cari intram din acea societate teoretică în politică, am devenit și am rămas conservatori. România, prin contactul necesar cu Europa cultă, în urma Tractatului de la Paris, a primit sistemul constituțional.

Greu lucru ca să deprinzi poporul tău cu noul vestmânt de mare cultură occidentală; trebuie vreme îndelungată pentru ca să iei țara de unde ai găsit-o și să o aduci treptat, treptat la nivelul urcat al unei vieți constituționale cinstite.

Pe cine găseai atunci care să priceapă și să adapteze haina cea nouă?

Găseai familiile boierești vechi, găseai țărănimea, amândouă fundamentul de existență a țării, dar lipsea clasa de mijloc: *le tiers état*, comerțul român, meseriașii români, cari să lupte pentru a menține libertățile câștigate de-a gata sub o formă străină.

O mare primejdie era atunci pentru țara noastră: perpetua imitare a străinătății în frământările ei contimporane, înainte de a fi lăsat țării noastre răgazul de a-și însuși noua Constituție monarhică. Soarta să ne ferească și cumințenia noastră de a merge în val-vârtejul imitărilor prea departe, a tututor acelor schimbări cari se mai petrec în Europa occidentală, și pentru care noi nu avem încă pregătirea și adaptarea cerută. *(Aplauze prelungite.)*

Să păstrăm acum, să ne însușim capitalul de cultură cât ni s-a dat intelectual, să deșteptăm școalele noastre, să deșteptăm literatura noastră, să deșteptăm istoria noastră, să

însufleţim religia noastră şi cu ele împreună să deşteptăm poporul ca să priceapă situaţia cea nouă aşa cum ne-a fost dată.

Şi când noi, conservatorii teoretici, eram aşa, adeversarii noştri liberali, d. Rosetti C. A., Brătienii, erau entuziaşti imitatori ai ideilor occidentale în partea lor cea mai înaintată. Noi de abia fundasem o dinastie monarhică ca să putem întemeia sistemul constituţional, şi ei se gândeau poate deja la o republică înaintată! *(Ilaritate, aplauze.)* Şi chiar de la 1881 încoace, ... asta e deprinderea liberală, veşnica imitare a frământărilor străine, ba o reformă a Constituţiei, ba idei socialiste, ba vot universal. *(Ilaritate.)* Iar noi ne luptăm şi ne luptăm ca să pricepem încă ceea ce am dobândit prin Constituţie că cel puţin să înfăptuim un corp electoral cu demnitatea sa şi cu independenţa sa politică. *(Aplauze prelungite.)*

Aceasta era concepţiunea noastră, a celor ce veneam de la teorie.

Până la 1881 lupta era ca un abis între partide. Ne era teamă de imitaţiunile republicane ale liberalilor: republică la Ploieşti în 1870 *(Ilaritate)*; manifestaţiuni ca cea de la sala Slătineanu în 1871, şubreda situaţie ce voiau să o creeze Tronului; conspiraţiunea de la Mazar-Paşa în 1875. Toate aceste veleităţi imitative ne-au găsit adversari hotărâţi; până când, slavă Domnului, Ioan Brătianu, marele om de stat, a priceput, din nevoia răsboiului de la 1877 şi 78, din durerea ce au simţit-o el şi Kogălniceanu la Congresul de la Berlin, când s-a reluat din trupul nostru Basarabia, ce deosebire mare este între declamarea liberală numită patriotică şi lupta înţeleaptă a celor ce vor să întemeieze ţara aceasta pe fundamente mai sigure. *(Aplauze prelungite.)*

Atunci Ioan Brătianu a devenit om de stat, marele om de stat, cu atât mai mare om de stat, cu cât, dintr-un partid turbulent ca al său, a făcut un partid de guvernământ monarhic; mare om de stat, tot aşa de mare ca Lascar Catargi, care, prin acţiunea sa de la 1871, dând principelui Carol un guvern conservator temeinic, i-a dat putinţa de a continua mai departe opera sa domnească şi de a aduce gloria, pe care a adus-o ţării şi dinastiei sale. Prin acea atitudine Lascar Catargi a făcut posibilă toată răsplata ce şi-o dau astăzi liberalii *(Aplauze, ilaritate)*, în fiecare coroană ce o împletesc liberalii memoriei lui Ioan Brătianu e o frunză de laur a lui Lascar Catargi... *(Aplauze prelungite.)*

La 1881 liberalii au proclamat Regatul. Bine au făcut. Onoare lor. Dar de atunci încoace s-a născut întrebarea: care e acum diferenţiarea între noi conservatorii şi între liberali? Până atunci ne luptam cu adversari de teama de încurcături republicane, aduse peste ţara noastră. *(Ilaritate.)* De atunci încoace aveam a-face cu un partid monarhic constituţional liberal. Şi am întrebat atunci, noi, foarte natural, noi teoreticianii, mai întâi care este diferenţiarea? Atunci, dlor, a fost un fenomen foarte firesc în evoluţiunea lucrurilor, noi eram mai tineri, în capul conservatorilor erau mai bătrâni. Bătrânii, cu experienţa lor, aveau vederile timpului lor; noi, cu teoria noastră, totdeauna conservatoare, aveam însă vederile timpului nostru. Şi asupra chestiunii: trebuia acum, ori nu trebuia un program de idei distinctive ale partidului, după proclamarea Regatului? A fost discuţiune în comitetul conservator, din care făceam şi eu parte. Da, dlor, făceam parte din restrânsul comitet conservator, precum fusesem şi acuzat, avusesem onoarea să fiu acuzat, alături de Lascar Catargi, de Mavrogheni, de Florescu, de Alexandru Lahovari şi de ceilalţi şi să fiu adus aici, la Cameră, şi examinat de comitetul Camerei, care întreba atunci pe acuzaţi. Din acel comitet de acuzare este încă în viaţă d. Costinescu şi d. Nicolae Fleva.

Asta era pe la 1876 şi 1877.

Dar apoi în comitet nu ne-am înţeles asupra programului la 1881. Bătrânii ziceau: în opoziţiune nu ai să afirmi idei. Să vedem la guvern. Noi ziceam: trebuiesc afirmate ideile de

pe acum. Și dintre noi, cel mai energic, cel mai inteligent în ale politicii, cel mai clar ca minte și ca hotărâre era Petre Carp *(Aplauze prelungite și îndelung repetate)*. L-ați văzut, îl cunoașteți de atunci încoace; l-ați auzit și acum, știți cu toții ce fel de om este, când este vorba de energie și de convingere politică. *(Aplauze prelungite.)* Și ne-am grupat în jurul lui. Cât pentru ideile conservatoare, idei și chiar proiecte de legi conservatoare elaborate și opuse în contra lâncezirei de atunci a Partidului Liberal, care știa să zică frazele cele mari și știa să facă, atunci nimic, nimic, nimic pentru organizarea țării, au făcut numai o sterilă reformă constituțională, ca în loc de patru colegii să fie trei, și ei sunt astăzi cei dintâi să zică: nu este bună nici aceasta; să vie alta. *(Aplauze, ilaritate.)*

Dar două lucruri trebuie să le constatăm acum, onorabile domn Grădișteanu: întâi, spre onoarea bătrânilor, că ei au simțit în curând valoarea programului de idei conservatoare, formulat de d. Petre Carp, și o glorie mai mult a lui Lascar Catargi este că el, bătrânul din vremurile vechi, a venit la 1891 și a zis lui Carp, Marghiloman, Ghermani: veniți cu mine și eu sunt cu voi; și împreună au format marele minister conservator de la 1891 și 1895, cu acel apel electoral, care cuprindea o parte esențială din programul elaborat de d. Carp.

Și al doilea lucru trebuie relevat, dle Grădișteanu: niciodată cei grupați în jurul dlui Carp, rămași totdeauna conservatori, deși nu totdeauna în organizarea de partid, niciodată, nici unul din ei nu a făcut o chestie de persoană, ci numai idei. Niciodată n-au zis acești oameni: „să ne fie șef cutare sau cutare"; niciodată n-a fost vorba, ba d. Carp trebuie să fie șeful nostru, ba d. Rosetti trebuie să fie șeful nostru, ba altcineva. D. Carp a lucrat ca ministru sub d. Teodor Rosetti, noi am lucrat ca miniștri sub generalul Manu, d-nii Carp și Marghiloman au lucrat ca miniștri sub Lascar Catargi. Și vedeți și acum exemplul: dl Carp părăsește ministerul și un alt coleg al său, după îndemnul său, primește președinția de consiliu, și d.

Teodor Rosetti, însuși fost președinte de consiliu, lucrează *aequo animo* cu mine. În activitatea noastră conservatoare niciodată nu a fost vorba: cutare persoană trebuie să fie anume pusă în capul unui guvern sau unui partid conservator. *(Aplauze prelungite.)*

Și când, sunt acum 12 ani, ne-am contopit cu desăvârșire cu Partidul Conservator de sub conducerea dlui Cantacuzino, și când la 1907, d. Cantacuzino a cedat șefia dlui Carp, a fost o așa contopire în organizarea conservatoare, încât – să mă ierte d. Grădișeanu – nu înțeleg ce vrea să zică D-sa cu vorba junimist și conservator? Nu există junimiști între d-voastră, există numai conservatori împreună cu d-voastră toți, și precum a trecut vremea nefericită, în care la numirile în casație și la alcătuirea de ministere se întreba lumea câți moldoveni și câți munteni, și s-a sorbit apa Milcovului, cât Dumnezeu trebuie să treacă pentru ca și din convingerea dlui Grădișteanu să dispară cu desăvârșire orice urmă de deosebire între junimiști și conservatori? *(Aplauze.)*

Nu este exact că există vreo deosebire între noi; nu s-a gândit la așa ceva Capul Statului, al cărui drept este de a numi miniștri, când a numit pe miniștrii de azi; nu s-a gândit d. Carp, șeful Partidului Conservator, când a propus această numire; nu s-a gândit respectatul președinte al acestei Adunări și președintele Senatului, când i s-a comunicat; nu ne-am gândit noi, când am primit numirile, și vine d. Grădișteanu, al cărui cald patriotism, de altminteri, îl cunosc în alte priviri, și vrea să introducă între noi o zâzanie *(ilaritate)* și o deosebire care nu este nici de interesul, nici de onoarea, nici de adevărul Partidului Conservator. *(Aplauze.)*

Dlor deputați, pentru ce s-a făcut schimbarea de guvern, v-a spus-o foarte lămurit, șeful nostru. Era o înăsprire prea tare a vieții politice între partidele opuse; se pretindea de adversari că sunt personalități, cari prin felul lor, prin redacțiunea cuvintelor, ori prin tendințele cari le ar avea, ar

însemna nu o adversitate politică de principii, ci și o inimiciție politică, devenită personală.

Cu cea mai mare liniște și seninătate de cuget șeful nostru și colegii săi și-au zis: „aceasta vă trebuie? Persoane schimbate? Dar ideea conservatoare și tendința să rămână? Poftim persoane schimbate; ideile rămân" *(Aplauze.)* Și acesta nu o pricepe onor. d. Grădișteanu? *(Mare ilaritate; aplauze prelungite.)*

D. Ion Grădișteanu: Pricep mai bine decât credeți.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministrul afacerilor străine: Vă rog să binevoiți ca, în urma acestor explicări, să ne continuați încrederea d-voastră. *(Aplauze prelungite.)*

Guvernarea Titu Maiorescu – Take Ionescu
(14 octombrie 1912 – 4 ianuarie 1914)

147

SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ ȘI DEZBATERILE PARLAMENTARE

(Ședința Camerei de la 15 noiembrie 1912)

D. T. Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, am cerut cuvântul pentru a aduce la cunoștința dlor deputați că ieri în Senat, cu prilejul Adresei de răspuns la Mesajul Tronului, după învoirea reprezentanților autorizați ai partidelor, atât de la guvern cât și din opoziție, s-a renunțat la dezbatere și s-a procedat îndată la aprobarea proiectului de Adresă cu unanimitatea voturilor exprimate.

Acest fapt s-a produs în vederea situației internaționale și a marilor interese pe cari le are România la dezlegarea unora din problemele cari s-au deșteptat în urma crizei balcanice.

Este evident, dlor deputați, că onorabila Cameră nu este ținută a adopta procedarea Senatului. Adunarea Deputaților e suverană în procedarea ei și va decide cum va crede de cuviință. Trebuie însă să adaug că, după informațiile ce le avem, efectul produs prin acel act al Senatului a fost foarte mare și că unanimitatea sentimentelor exprimate din partea reprezentanților țării din maturul corp față de străinătate a devenit un act de însemnătate națională. *(Aplauze prelungite.)* Așa fiind, mă cred în drept a vă ruga, a vă ruga atât pe D-voastre membrii din majoritate, cât mai ales pe membrii

din opoziția național liberală, ca să și însușească acel precedent creat de Senat. Este bineînțeles, o declar și aci, precum am declarat-o în Senat, că o asemenea manifestare de unire în cugete pentru apărarea intereselor superioare ale țării nu implică întru nimic un vot de încredere politică în guvernul actual. Guvernul actual are răspunderea și își ia întreaga răspundere pentru modul cum a știut și știe să apere interesele țării față de străinătate *(Aplauze prelungite)*. Vom fi fericiți în ziua în care vom putea, fără inconvenient pentru țară, să vă supunem actele săvârșite în această privință. *(Aplauze.)*

....[1]

D. I. Lahovari: Dle președinte, declar că renunț la cuvânt.

D. președinte: Se ia act. D. prim-ministru are cuvântul.

D. T. Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, vă rog să-mi îngăduiți a mai adăuga câteva cuvinte la cele zise mai înainte.

Guvernul ia act cu mulțumire de declarația citită de onor. d. Costinescu în numele Partidului Național Liberal.

Dlor deputați, la guvern sunt în colaborare două partide, aș vrea să zic două ramificări ale aceleiaș idei conservatoare. În opoziție, între partidele istoricește mai cunoscute e Partidul Național Liberal. Poate să mai fie în germen și alte partide, și probabil că în viitorul dezvoltării sociale la noi se vor mai arăta; dar pentru actualitate, față de situațiunea care ne preocupă, pot afirma că partide cu răspundere de guvern nu sunt decât partidele din cari se compune însuș ministerul actual și Partidul Național Liberal. *(Aplauze.)* Numai aceste au răspunderea efectivă sau acum sau într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

[1] Emil Costinescu, în numele PNL, citește declarația, pe care o redăm în Note și comentarii *(n. ed.)*.

Dacă reprezentanții autorizați ai acestor partide au declarat că, față cu însemnătatea pentru România a situațiunii internaționale, aduc Maiestății Sale Regelui, cu prilejul Adresei de astăzi, omagiul unanimității cugetelor acestei țări întru apărarea intereselor ei față de străinătate, renunțând la discuțiune, guvernul se crede în drept a renunța și din partea lui să mai ia parte la dezbaterea Adresei, dacă se va mai face. Vă rog să nu interpretați renunțarea guvernului ca o lipsă de deferență pentru deputații cari ar fi hotărâți să vorbească. Guvernul întreg are și eu personal am cea mai mare considerație pentru fiecare deputat în parte.

Sunt în drept a zice, din micul și neînsemnatul meu trecut politic, că, de câte ori a fost vorba de dreptul deputaților, de exemplu la o interpretare de regulament, am fost totdeauna pentru cea mai largă interpretare în favoarea lor; și, dacă va veni vreo interpelare a vreunuia din D-voastre, – căci mai ales la interpelare se arată dreptul oarecum individual al deputatului – atunci îi voi răspunde în modul cel mai larg, care va fi compatibil cu interesele țării. Dar când este vorba de o manifestare a partidelor cu răspundere de guvern, să îmi dați voie să zic că atunci individualitățile, oricât de însemnate ar fi, luate în ele însile, nu pot să modifice atitudinea guvernului, și astfel, din cauzele arătate, guvernul se abține de a lua parte la aceste dezbateri, dacă dezbateri vor fi. *(Aplauze.)*

148

ELOGIEREA LUI P. P. CARP

(Ședința Camerei de la 9 decembrie 1912)

Dl Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Când dar cu toții am fi mulțumiți să-l vedem pe dl Carp în mijlocul nostru *(Aplauze prelungite)*, ipocrizie ar fi dacă crezând așa, am zice totuși: să-i primim demisiunea! Cuvântul dar nu era potrivit, onor. dle Miclescu.

A mai fost un cuvânt pe care nu l-am găsit potrivit: „bastonul de mareșal". Bastonul de mareșal se câștigă în lupta contra dușmanilor din afară; nu se câștigă în luptele din lăuntru.

Bastonul de mareșal? Dar de mult și l-a câștigat dl Carp. Și l-a câștigat atunci, când pentru toată țara, la 1881, a propus acea admirabilă serie de reforme spre organizarea României *(Aplauze prelungite)* reforme cari au fost o sământă din cele mai roditoare pentru viața noastră publică, și cari, întru cât au fost realizate, au pus România, economicește și moralicește întărită și organizată, în stare să lupte într-o legitimă concurență cu dușmanii din afară și să-și câștige rangul pe care îl are astăzi. *(Aplauze.)* Acesta este baston de mareșal.

A mai fost baston de mareșal al dlui Carp, când sub un guvern, nu din partidul său, ci sub guvernul liberal al repauzatului Ion Brătianu, a primit să reprezinte România la Viena și a putut să contribuie a imprima țării o direcție

politică, care i-a dat iarăși puterea de a lupta și de a fi la înălțimea oricărei situații. Acestea sunt bastoane de mareșal!

Bastonul de mareșal nu se câștigă în luptele interne! Și, iertați-mă, dle Miclescu, știu că aveți admirațiune pentru dl Carp; o am și eu – și este veche la mine, e de 50 de ani – nu cred că se înalță dl Carp dacă i se atribuie un baston de mareșal pentru o discuțiune între partidele interne *(Aplauze prelungite.)*

Voci: Bravo! Bravo!

Dl Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Sunt momente în cari interesul țării reclamă unirea tuturor românilor, și nu cred că, în asemenea momente, este indicat ca să împrospătăm discuțiunile interne.

Va veni vremea să le reluăm, le vom relua. Nu este timpul venit acuma, și dlui Carp nu i se aduce un serviciu cu aceasta.

Dar ce? Dl Carp este omul a cărui valoare atârnă întrucâtva de la pozițiunea pe care o are în stat?

Pot să fie oameni cari sunt așa de mici încât, pentru a se înălța, trebuie să se urce pe o bancă ministerială; dl Carp nu are nevoie de așa ceva! Poate, uneori, s-ar coborî, când s-ar sui pe banca ministerială. *(Aplauze.)*

Dl Carp? Dar dl Carp era omul însemnat al țării și când era simplu deputat în opozițiune, la 1881!

Dar, dl Carp este acelaș dl Carp care a adus servicii țării și când era trimis extraordinar, foarte extraordinar, la Viena.

Și a fost dl Carp folositor și când era ministru și când era șef de partid, și va fi folositor și când nu e ministru și când nu ar fi șef de partid, fiindcă dl Carp este o valoare în sine și nu atârnă de situațiunea întâmplătoare pe care o ocupă.

Și, prin urmare, dacă toți dorim ca să nu fie împiedicată auzirea glasului autorizat al dlui Carp, este cea mai elementară datorie de bună cuviință, și chiar de patriotism, pe care o avem cu toții, de a i lăsa putința să fie în mijlocul nostru, și nădăjduiesc că va veni. Când va vedea că unanimitatea

Camerei îi respinge demisiunea, va ști că țara vrea să auză glasul său, și glasul său nu poate să fie auzit decât în incinta aceasta.

Așadar, când vine d. Arion și, în admirabila-i vorbire, ne sfătuiește să nu primim demisiunea, cred că este glasul cuminte al așteptărilor țării. *(Aplauze.)*

Ne asociem și noi la rugămintea ca să nu primiți demisiunea dlui Carp. *(Aplauze prelungite.)*

149

RĂSPUNS LA INTERPELAREA LUI I. C. GRĂDIȘTEANU PRIVITOR LA TRATATIVELE ROMÂNO-BULGARE

(Ședința Camerei de la 16 ianuarie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, este incontestabil că, după regulamentul nostru și după bunul uz parlamentar de la noi, un deputat poate să dezvolte o interpelare asupra oricărui obiect va crede de cuviință, și Camera este datoare, cel mult, într-un mic termen de întârziere prevăzut de regulament, să-l asculte și guvernul este dator să răspundă.

La noi nu este ca în Franța, unde majoritatea are putința ca sub propunerea de amânare să înlăture o interpelare. La noi interpelările nu se pot înlătura.

Vasăzică, la interpelarea pe care o anunță onor. d. Grădișteanu guvernul e dator să răspundă, și fiindcă felul interpelării anunțate este așa încât răspunsul se cuvine să fie dat fără întârziere, rog pe d. Grădișteanu să își dezvolte interpelarea chiar acum.

Fac, însă, de mai înainte o rezervă în privința răspunsului meu. Dacă – fiindcă eu nu cunosc despre ce va fi vorba în amănuntele acestei interpelări, nici direct, nici indirect nu mi s-a adus la cunoștință – dacă modul cum va trata D-sa obiectul

va atinge chestiuni cari sunt încă pendinte în relațiunile noastre internaționale și va cere lămuriri și amănunte a căror publicitate nu va fi în interesul țării, firește că voi fi dator ca asemenea puncte și lămuriri să le trec sub tăcere. Cu această rezervă, însă, voi asculta cu luare-aminte pe d. interpelator și-i voi răspunde imediat. *(Aplauze prelungite.)*

....[1]

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, sunt fericit că mă pot uni cu o parte a interpelării cetite de onorabilul d. Grădișteanu, este partea finală, la care pot răspunde îndată, fiindcă sună astfel: – Dacă nu crede guvernul, în cazul în care ar simți că-i lipsește, fie tăria, fie bărbăția cuvenită, că ar fi o datorie de patriotism de a se retrage pentru a lăsa altui guvern sarcina de a aduce la izbândă cererile României, cari nu pot rămânea neîmplinite în întregimea lor, pentru că slăbiciunea unui guvern nu poate să fie și slăbiciunea țării.

Da, dle Grădișteanu, cred și eu că slăbiciunea unui guvern nu poate să fie și nu trebuie să fie slăbiciunea țării. Un guvern care, bănuind că poate să fie altul care să ducă sarcina, să îndeplinească datoria față de țară, cu mai bun succes, ar sta o clipită mai mult pe aceste bănci, ar fi un guvern mizerabil, care ar merita disprețul țării întregi. Sunt de acord. *(Aplauze.)*

Numai cine judecă aici, pe lângă conștiința oamenilor cari sunt la guvern? Păreri individuale? Accente literare sau patetice, oricât de populare ar părea?! Dacă în privința miniștrilor, cari sunt aici, s-ar întâmpla să nu fie încrederea cerută pentru a le da și țăria de a lucra, atunci sunt două organe constituționale, slavă Domnului, cari pot lămuri îndată o asemenea situațiune: e Regele, a cărui încredere se cere; e Parlamentul care, prin majoritatea sa, are să arate încredere sau neîncrederea țării legale.

[1] Urmează interpelarea lui I.C. Grădișteanu (p. 99–101), contra politicii prudente a guvernului în criza balcanică *(n. ed.)*.

Dar păreri individuale, cari se pun înaintea D-voastre în împrejurări ca cele de față, și pun guvernului întrebarea, „nu crezi că ești prea slab?" Credeți că asemenea întrebări – fiindcă vorbiți de demnitatea țării – sunt de demnitatea țării? *(Bravo, aplauze prelungite.)*

Cum? Cereți de la mine ca să tratez cu bulgarii; aveți despre bulgari o părere așa de rea – contra căreia am să protestez îndată în modul cum ați afirmat-o – și în fața unui asemenea adversar, voiți d-voastră printr-un cuvânt, cum l-ați întrebuințat, să atingeți autoritatea guvernului care tratează? Și credeți că aceasta poate fi spre binele lucrului?

Dar ce fel de interpelare este aceasta: „Dacă crede guvernul că lungirea tratativelor cu Bulgaria, datorite tărăgănirii voite a acesteia, mai este compatibilă cu demnitatea României?" La asemenea întrebări anodine se dau și răspunsuri anodine. Dacă aș crede că sunt tărăgănări *voite*, atunci aș zice și eu că nu sunt compatibile cu demnitatea României. *(Ilaritate.)* Acestea sunt vorbe ca la cărțile de cetire din clasele primare. *(Aplauze)*

Apoi mai întreabă d. Grădișteanu: „Dacă îmi închipui că aceste tratative vor putea ajunge la un rezultat mulțumitor, când Bulgaria, prin propunerile ei, nu numai neînsemnate, dar chiar neserioase, arată limpede că nu are de gând să satisfacă dreptele noastre cereri".

Onorabile dle deputat, nădăjduiesc că în Bulgaria de dincolo, cu care tratăm, nu se vor judeca aptitudinele României, de a trata chestii internaționale, după momentul de eclipsă stilistică, care va figura în *Monitorul Oficial* cu asemenea cuvinte. *(Aplauze.)* Dar de unde știi d-ta ce spui aici în mod așa de hotărât? Și cum un reprezentant al țării în România, copată și ea la viața constituțională, de care se bucură de la 1862, sau, în orice caz, de la 1866 încoace, vine aici în mijlocul Parlamentului și afirmă țării și străinătății, fără nici o probă, un lucru, despre care îți spun îndată că este fals, ai fost rău informat? Și înainte de a fi fost informat, era de

cuviință și de demnitatea țării să vii în Parlament și să arunci asemenea cuvinte. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Noi, cu bulgarii? Apoi să ne arătăm demni de situațiunea noastră și să nu întrebuințăm expresiuni ca acestea, cari trebuie acum să vă fie dezmințite de pe banca ministerială. Nu este adevărat că propunerile Bulgariei sunt neserioase, și cu această simplă vorbă am înlăturat o parte însemnată a interpelării dumitale.

Când sunt două state în tratări unul cu altul, și vine un deputat de greutatea dlui Grădișteanu, fost ministru al acestei țări, ce este drept, cum zicea d. Iorga adineaori, cam independent *(Râsete)*... bine că este independent și că nu e din majoritate, cel puțin cu atât putem să ne apărăm, că este foarte independent... Și acest independent deputat vine aci în Parlamentul țării, după atâta așteptare din vremea vacanței despre ce o să se zică în Cameră, și declară: „Bulgaria tratează ca la un bazar oriental"!

Eu răspund: Nu este exact și nu știți cum tratează.

D. I. Grădișteanu: Trebuia să o spuneți mai dinainte.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: E foarte regretabil ca cineva, la asemenea afirmări, să se bizuie numai pe informații din ziare. Trăim în mijlocul unei mari libertăți a presei; din parte-mi am fost un apărător al libertății presei totdeauna, dar libertatea presei are foloasele și inconvenientele ei, și uneori sunt atâtea inconveniente încât oameni cu cea mai mare bunăvoință pentru presă se întreabă dacă mai rămân multe foloase. Mai ales în vremea din urmă și mai ales în chestiunea aceasta a tratărilor bulgaro-române s-a umplut lumea de atâtea neadevăruri, de atâtea născociri, de atâtea idei false, fantastice, absurde, încât e regretabil dacă din asemenea izvoare un deputat serios vine să afirme înaintea țării lucruri de felul celor afirmate de onor. d. Grădișteanu.

Protestez în contra cuvântului: „Bulgaria tratează ca într-un bazar oriental". Protestez în contra cuvântului că „România se face de râs în fața Europei". România se face așa de puțin de râs în fața Europei, încât vorba zisă de M. S. Regele în Mesaj: „Glasul României va fi ascultat", va fi o realitate. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Suntem în tratări cu Bulgaria, și ați citat numele dlui Danef. Nădăjduiesc că avem toți, și deputații mai dependenți ai partidelor politice, și deputații independenți, sper că avem toți simțimântul că nu se poate aduce la bara unui Parlament o însemnată personalitate străină ca acea a dlui Danef, important om politic al statului vecin, cu care am fost și căutăm să rămânem în bune relațiuni de vecinătate.

Președintele Sobraniei a trecut prin București, a fost aci în Cameră la deschiderea Parlamentului, la 26 noiemvrie. Despre ce a vorbit d. Danef la București nu s-a spus nimic în vileag și nu se poate spune încă nimic alta decât că D-sa, fără a lua nici un angajament, fără a avea atunci misiune specială de a începe tratativele cu noi, a stat de vorbă despre ceea ce interesa amândouă statele. Nu de atuncea au început tratările. Se poate însă zice ceva din vorbirea avută între d. Danef, de exemplu, și între mine. D-sa dorea ca să fie tratări între aceste două state, voia să ajungem la o înțelegere, dar era de părere că pentru statul bulgar... și, dlor, să fim, cum să zic, destul de prudenți, să avem destulă pricepere pentru a ne pune puțin și pe punctul de vedere al adversarului, fiindcă este vorba să ne înțelegem unii cu alții..., așadar, d. Danef, era de părere, și aceasta se poate pricepe din punctul său de vedere, ca tratativele cu noi să se facă după ce vor fi terminat ei tratativele cu Turcia, ca să știe și ei ce pot câștiga de la alții și apoi să vadă ce ne pot oferi nouă. Nu e ceva care să pară nerațional.

Noi însă am zis: se poate să fie așa în interesul Bulgariei, dar cum sunt împrejurările și la noi și la d-voastră, tot e mai bine ca tratativele cu noi să fie făcute înainte de a fi terminat d-voastră cu Turcia și în timpul în care se tratează cu Turcia.

Acest punct de vedere al nostru a fost primit de guvernul bulgar; s-au început tratativele și se continuă, se continuă fără jignirea demnității cuiva. Sper că în timpul cel mai scurt voi fi în stare, va fi guvernul întreg în stare să vă semnaleze ziua fericită în care să fiți puși în cunoștință de tot ce s-a petrecut și pentru tot ce s-a petrecut, precum v-am declarat de la început, o declar și azi, guvernul ia toată răspunderea.

Mai mult nu pot spune după interpelarea de față. *(Aplauze prelungite.)*

....

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: La întrebarea pusă de onorabilul d. Virgil Arion am onoare a răspunde: nu cred că este momentul astăzi venit de a face comunicarea care o dorește D-sa[1]; dar fiindcă stăruim ca tratativele să ajungă cât mai curând la un rezultat care să se poată comunica, îndată ce va fi acest rezultat sosit voi avea onoarea să aduc la cunoștința Adunării, fie într-o ședință secretă, fie într-o ședință publică, toate actele urmate în această chestiune. *(Aplauze prelungite.)*

[1] Interpelarea lui C. C. Arion se referea la „chestiunea rectificării graniței dobrogene" și „asigurarea unei vieți naționale autonome a românilor din Macedonia" (*n. ed.*).

150

APĂRĂ POLITICA PRUDENTĂ A GUVERNULUI FAȚĂ DE SITUAȚIA DIN BALCANI

(Ședința Camerei de la 23 ianuarie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, aceasta este o întrebare și nu o interpelare; numai o întrebare. Este o nuanță, firește: întrebarea poate admite uneori un răspuns scurt, dacă este de natură a primi un răspuns, ea nu este o dezvoltare mai departe, și din parte-mi la o scurtă întrebare sunt gata să dau un răspuns scurt. Aș vrea numai să mă apăr în contra precedentului ce s-ar putea stabili.

Dlor, în rândul trecut, când am avut onoarea să răspund dlui Grădișteanu, am relevat mulțimea de știri inexacte cari se răspândesc prin diferitele ziare și la noi și mai ales în străinătate.

Acum ce așteaptă onorabila Cameră de la mine sau dl deputat care m-a întrebat?

Ca la orice asemenea inexactitate, sau ca la orice inexactitate care vine din străinătate, și care este primită într-un ziar de la noi, de exemplu un ziar care reprezintă opozițiunea, să răspund?

Apoi atunci, dlor, nu mai este sfârșit pentru asemenea întrebări și pentru necesitatea de a răspunde la ele. Fiindcă vedeți ce se poate întâmpla: din momentul în care, spre pildă,

aș face eu un fel de categorie de ziare la cari este sau nu a se răspunde, și în această categorie aș trebui să zic: organul unui partid însemnat al țării, mai ales organul unui partid de opozițiune, cum este Partidul Național Liberal, este un organ la care se răspunde când un deputat mă întreabă despre el; din acel moment toată activitatea parlamentară a guvernului și toate ocupările D-voastre ar fi dependente de ceea ce o foaie de opozițiune ar binevoi sau nu să insinueze ca necesitate de a răspunde. *(Aplauze prelungite.)*

Unde mergem pe această cale? Mi s-a spus că va fi astăzi vorba de *Viitorul*; iertați-mă, dlor, să vă fac o mărturisire, care nu vorbește în favoarea mea; nu am citit *Viitorul* de când sunt și nu-l cetesc. *(Ilaritate.)* Recunosc că este o lipsă din partea mea, regretabilă, și că ar fi trebuit să cetesc cu cea mai mare luare-aminte tot ce stă în *Viitorul*. Mă rog, un bătrân ca mine trebuie să se gândească la *Viitor* cu mare bucurie, dar de, s-a întâmplat un defect al meu, că nu l-am cetit și nu-l cetesc. *(Ilaritate.)*

Dar își însușește un d. deputat o notiță din *Viitorul*. Aceasta este altceva. Acum devine notița *Viitorului* „parlamentară".

În împrejurările de față mi s-au adus mai multe gazete – și acum când e vorba să răspund la informațiuni din ziare – pot să vă spun că într-una se zice că am telegrafiat eu, eu omul rezervat care nu dau nici un interviu niciodată la nimeni, și care se ferește ca indiscrețiunile să nu se strecoare așa în public, că eu aș fi telegrafiat unui ziarist la Constantinopol, eu lui *(Ilaritate)*, care e atitudinea noastră față de turci, că adică nu avem nici o legătură cu turcii și că acel domn a telegrafiat de la Constantinopol la Roma! Sunt sigur, dlor, că nu e nimeni în țara aceasta care a crezut asemenea notiță.

Tot în numărul acela e o altă notiță că un ministru de aci ar fi telegrafiat tot la Constantinopol, că, din contră, noi avem o legătură cu turcii și că turcii s-au bucurat de aceasta *(Ilaritate.)*

Ei, iată două notițe. Acum se mai vine cu notița aceasta din *Viitorul*.

Doriți să știți, dle deputat, dacă la Londra am renunțat la Silistra? Sau dacă e vorba să se renunțe acum? Ori dacă era cineva autorizat să zică că s-a renunțat?

Nu s-a renunțat, cum nu e vorba să se renunțe; n-a fost nimeni autorizat să renunțe! *(Aplauze unanime prelungite și îndelung repetate. Ovațiuni.)*

Vă mulțumiți cu această declarațiune? *(Aplauze unanime prelungite și îndelung repetate.)*

....[1]

Dl Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, onor. d. interpelator a zis, la sfârșitul vorbirii D-sale, un cuvânt, care pe mine unul m-a mișcat: a zis că D-sa fiind profesor, datoria profesorală l-a chemat la Iași și poate în această calitate știe mai bine că patriotismul este o legătură cu strămoșii, că este o tradiție, că nu generațiunea de azi a făcut România, ci au făcut-o părinții și părinții părinților. Eu, care am fost și eu profesor și care am speranța că miile, că zecile de mii de studenți își aduc aminte de mine cel puțin cu jumătate din mulțumirea cu care mi-aduc eu aminte de ei *(Aplauze)*, că eu, care sunt poate cel mai bătrân dintre D-voastre, pot și eu vorbi de părinții și de părinții părinților noștri *(Aplauze)*, și de tatăl meu *(Aplauze prelungite)*, și de părinții tuturor celorlalți, și de generațiunea cu care îmi aduc încă bine aminte că am putut lucra, dacă nu ca s-o ajut, dar ca să pricep și să contribui a răspândi învățătura lor.

[1] Interpelarea lui Virgil Arion despre chestiunea românilor macedoneni și rectificarea graniței româno-bulgare (*Ibidem*, p. 128–132) *(n. ed.)*.

Vă mărturisesc, dlor, că mie îmi convine totdeauna mai bine a căuta ceea ce mă poate uni cu cineva și nu ceea ce mă desparte.

Da, dle Arion, mă găsesc unit cu d-ta în aceasta, așa este patriotismul, și aveai dreptate; patriotismul este chestiune de conștiință, de conștiința fiecăruia, și bine ziceai că nu poate să primească nimeni lecțiune de patriotism de la nimeni altul, de la nimeni altul... *(Aplauze)*. Chestiune de conștiință, firește. Dar sunt și conștiințe intolerante, cari își închipuie că numai conștiința lor este conștiința cea adevărată *(Ilaritate, aplauze)*.

Cum? Veniți aci în mijlocul reprezentanților țării și vorbiți de conștiința D-voastre parcă ar avea o altă esență decât conștiința noastră *(Aplauze, ilaritate)*, și vorbiți cu un fel de ton de polemică, de adversitate? Ne spuneți, spre pildă, că românii din toate părțile, și din Bucovina și din Transilvania, necum la noi în țară, s-au întrunit și au făcut moțiuni și cu unanimitate s-au pronunțat pentru drepturile românilor macedoneni.

Ei și? Aceasta o spuneți contra noastră? Dar sunt încântat, tot guvernul e încântat că au fost întruniri cari s-au pronunțat cu unanimitate pentru drepturile macedonenilor *(Aplauze)*, fiindcă, dle Arion, vorba dumitale: macedonenii au drepturi istorice în Peninsula Balcanică.

Și ai mai zis al doilea, că granița noastră către Dobrogea e un drept care decurge din Tratatul de la Berlin, e un drept al nostru să cerem o rectificare. *(Aplauze prelungite.)*

Dar aceste două afirmări ale dumitale le subscriu și eu cu desăvârșire, suntem cu toții de acord. *(Aplauze prelungite.)*

Dar dacă suntem de acord, de ce atâta opoziție?

Se prezintă chestiunea, după onoratul d. Arion, așa: a fost o criză balcanică; la mijlocul ei, la 14 octomvrie, Maiestatea Sa Regele a chemat la cârma țării o nouă formațiune de guvern, și atunci a rostit Regele cuvinte pline de energie: că, în fața evenimentelor, face apel la țara noastră.

Da. Tot Maiestatea Sa, când a deschis Parlamentul, a zis vorba însemnată: „glasul țării va fi ascultat" și a pus în legătură cu aceasta valoarea armatei române. Da. Adaog că Mesajele sunt contrasemnate de toți miniștrii. Dar, în fine, e mai ales vorba Maiestății Sale Regelui, pe care o accentuează d. interpelator; D-sa vrea să zică: apoi Regele a fost așa în cugetul său, este așa, dar miniștrii nu corespund acestui cuget! Adică, onorabilul domn Arion vrea să se pună între Maiestatea Sa și noi și să facă să se înțeleagă – unde? În țară sau altundeva? – *(Aplauze)* că Maiestatea Sa are oarecari gânduri pe cari noi nu știm să le executăm!

Dar cine i-a dat mandat dlui Arion să ridice o asemenea bănuială? *(Aplauze.)* Este un lucru elementar, că până când suntem pe aceste bănci, ne bucurăm de încrederea Maiestății Sale, întreagă și deplină! *(Bravo! Aplauze prelungite)*. Când va fi îndoiala asupra acestui lucru, atunci cunoașteți forma constituțională, cu care se dezleagă imediat o asemenea îndoială. Vasăzică, diferențiere nu poate fi între gândul regal și acțiunile guvernamentale, în sensul că guvernul nostru nu ar fi în înțelegere cu ceea ce vrea Maiestatea Sa Regele, într-o chestie așa de însemnată.

Aceasta nu este o discuție potrivită într-o Cameră constituțională, și mai puțin potrivită când este vorba de a trata, ori de a ajunge la un rezultat cu un popor vecin, despre care onorabilul d. Arion nu pare a avea opinie bună.

A doua încercare: deosebirea între primul-ministru – dar cu mine tot este mai indulgent d. Arion, eu sunt numai slab – și între d. ministru de interne Take Ionescu!

Am mai văzut încercări de acestea, pe la întruniri de cluburi și adunări publice. Acolo merg alte vorbe! Acolo nu este deosebire între d. Take Ionescu și mine! Acolo eu cu d. Take Ionescu și ai D-sale suntem aruncați de o parte, și de cealaltă d-nii Marghiloman și Filipescu! *(Ilaritate.)* Dlor! Sunt autorizat să declar din partea colegilor mei, a tuturor și a

fiecăruia în parte, că atitudinea guvernului, în ceea ce privește relațiunile externe, oficial reprezentate prin mine ca ministru de externe, această atitudine este luată în deplină înțelegere cu toți miniștrii de pe această bancă. *(Aplauze.)* Toate încercările mai mult sau mai puțin potrivite cu împrejurările de față, de a produce impresiunea că ar fi deosebire între noi, sunt zadarnice *(Aplauze)*, dar nu mă îndoiesc că sunt patriotice – după conștiința fiecăruia. *(Aplauze prelungite.)*

Ei, acum, care este plângerea dlui interpelator?

S-a întâmplat criza balcanică. Guvernul român, ...dar aci se pare că sunt numai eu răspunzător, fiindcă s-a întrebuințat un calificativ literar, la care trebuie să fiu mai ales accesibil; s-a vorbit de o liniște *olimpiană*, amintire clasică care mă înveselește. O liniște „olimpiană"! apoi cu un cuvânt mai puțin erudit, o „nepăsare", cu care guvernul s-a uitat la desfășurarea lucrurilor.

Nu este exact, dle Virgil Arion; nici o clipită nu a fost nepăsare. Din primul moment până în ultimul, zi cu zi, a fost acțiune și o veți vedea; căci am luat angajamentul să vă comunic toate actele.

Dar zici d-ta că, după vorba Regelui, a venit unul de la *Times* cu altă vorbă. Ei! dacă a venit unul de la *Times*? Mare autoritate! Și remarcați, lucru grav, după *Times* s-a reprodus în *Figaro*! *(Ilaritate.)* Ei! dacă este în *Figaro* ne-am prăpădit! *(Ilaritate.)* Și apoi s-a mai reprodus și în *Le Temps*. *(Ilaritate.)*

Le Temps și *Figaro* au spus că guvernul și-a schimbat atitudinea; au spus o vorbă mare. Ce eleganți redactori sunt unii ziariști, mai ales în străinătate! Îmi pare rău că nu pot zice acelaș lucru despre toți ziariștii noștri. De unii da!

Dar la cei din străinătate ce eleganță de stil! S-a zis că suntem învinși fără a ne fi luptat! Aceasta în *Times*, în *Temps* ori în *Figaro*! *(Ilaritate.)*

Ei și? Dacă zice *Times* și *Temps*, și chiar *Figaro*, aceasta este un adevăr exct al politicei noastre? La Ministerul de Externe îmi culeg din jurnalele streine toate articolele relative la noi; dar sunt sute de gazete și rusești și germane, sunt foarte favorabile pentru noi. Pe acestea de ce nu le citați?

Dar, dați-mi voie să arunc încolo toate aceste colecțiuni de știri inexacte, cu cari s-a îngreuiat, s-a falsificat, s-a otrăvit atmosfera publică și unde alte interese decât interesele adevărate, și în orice caz alte interese decât interesele României au avut rolul cel mare! *(Aplauze.)*

Le resping pe toate și toate citările de acest fel! Rămâne însă ceva, și aci are oarecare însemnătate vorba dlui interpelator: sunt interviurile acordate de miniștri. Eu unul nu acord nici un interviu, dar nu am în gând de a impune altuia modul meu de a vedea.

Eu nu am natură de despot; sunt accesibil la părerea altcuiva, nu accesibil ca să mi-o schimb pe a mea totdeauna, dar accesibil să ascult totdeauna cu atenție pe a altuia.

Recunosc că sunt mulți oameni de stat cari acordă interviuri și recunosc că sunt interviuri cari au fost folositoare. Impresia mea personală este că, în majoritatea cazurilor, interviurile sunt stricăcioase. Aceasta este părerea mea individuală. *(Aplauze, ilaritate.)*

Uneori însă interviul poate fi folositor, dacă este dat de cineva în legătură – și în legătură firească – cu opinia publică, chiar în limita unei răspunderi ministeriale, ca să se lămurească publicul cu privire la unele fapte. Atunci interviul poate să fie folositor.

Ce i-ați imputat dlui ministru de interne? Că, sau într-un interviu sau în ziarul *La Roumanie*. . dar, dați mi voie pentru *La Roumanie* să fac îndată o rezervă; nu se poate pune în răspunderea unui ministru tot ce apare într-o foaie, fie ea chiar oficioasă.

Îmi aduc aminte din discuțiunile pe cari le aveam și eu, ca membru al opoziției, acum vreo 30 de ani, în contra guvernului lui Ion Brătianu, am citat ceva din *Voința Națională*

sau din *Românul*. Cu drept cuvânt, de pe banca ministerială, mi s-a spus: cine poate lua răspunderea pentru tot ce apare într-o foaie, fie chiar a partidului? Foarte adevărat. Şi de atunci, eu unul, n-am mai făcut asemenea citaţii contra cuiva din guvern.

Aţi imputat dlui Take Ionescu de ce a zis că naţiunea bulgară este o naţiune valoroasă, că s-a purtat cu curaj şi că armata a dovedit o disciplină şi o putere de recunoscut.

Eu cred că a avut mare dreptate d. Take Ionescu şi că ar sta foarte urât românilor să arate invidie ori gelozie. *(Aplauze prelungite; foarte bine; bravo!)*. Fiindcă Bulgaria este un stat de valoare şi fiindcă s-a arătat armata ei curajoasă şi tare în cuceririle ei, de aceea şi cu atât mai mult stă puternică înaintea lumei România, care fără invidie şi fără gelozie a păstrat astăzi încă rolul pe care-l are în această parte a Orientului. *(Aplauze prelungite.)*

România a cărei armată – fiindcă d. Take Ionescu a recunoscut tăria armatei celeilalte – se poate zice astăzi, cu îndoită autoritate, că este tare, bine disciplinată, egală cu oricare alta şi superioară multor altora. *(Aplauze prelungite.)*

Vă întreb: în asemenea vorbe vedeţi D-voastre o scădere a noastră? Scădere ar fi din contră, dacă vecinii noştri ar fi slabi, ori barbari, ori, după expresia dlui Virgil Arion, nişte vecini care „nu sunt la înălţimea morală a jertfelor făcute", ar fi foarte trist. Nădăjduiesc însă pentru acest stat, pentru acest popor, pentru aceşti vecini bulgari, că vor fi şi vor rămâne la înălţimea morală a jertfelor lor şi că împreună cu ei, alături de ei România îşi va face drumul ei înainte în viitor ca şi în trecut totdeauna în capul civilizaţiunii. *(Aplauze prelungite.)*

Noi am fi scăzuţi dacă ar fi aşa de înapoiaţi vecinii noştri încât să nu fie nici un merit de a fi noi mai înaintaţi. Meritul este de a fi tu într-un continuu progres în comparare cu un alt popor care îşi arată şi el valoarea lui. *(Aplauze.)*

Reviu, dlor, ca să termin, la singura parte din vorbirea dlui Arion care vă poate interesa. D-sa, cu o siguranţă apodictică, spunea că din partea guvernului nu a fost decât nepăsare, nu a fost decât linişte, atitudine pasivă care a adus nelinişte în ţară.

Dlor deputaţi, eu înţeleg, nu numai înţeleg, dar sunt mulţumit că este o mare mişcare în opinia publică a ţării, că în fiecare cuget de român se agită problema de astăzi, care trebuie dezlegată. Este un ferment de mişcare sufletească de cea mai mare intensitate. Şi bine face fiece român că aşa se simte mişcat. Trist ar fi pentru ţara românească când nu ar fi însufleţită de această înălţare de cuget şi de această solidaritate. *(Aplauze.)*

Fireşte, toată această însufleţire din opiniunea publică, din poporul român îşi are şi trebuie să-şi aibă repercutarea ei în d-voastră. Şi ce Cameră ar fi aceasta, ce Senat, ce reprezentanţă naţională, care n-ar vibra când e în mişcare inima şi cugetul unei naţiuni? *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate.)*

Vasăzică, cu luare-aminte, cu încordată luare-aminte, sunt aţintite privirile la tot ce se întâmplă: o adâncă emoţiune e în ţara întreagă. Ar fi grozav de trist când n-ar fi aşa.

Numai vă rog, dlor deputaţi; îşi închipuie unul ori altul dintre d-voastră că numai el simte această repercutare a opiniunii publice? Ce? Credeţi că noi, când avem, – cum să zic? – nefericirea sau fericirea de a fi astăzi pe banca ministerială, suntem mai puţin accesibili? Dar noi avem un lucru mai mult: avem răspunderea întreagă pe care am luat-o înaintea d-voastră; ca români, fiecare din noi, egali *(aplauze)*, dar dacă mai avem şi răspunderea situaţiunii, vorbiţi de indiferenţă şi de nepăsare? *(Aplauze prelungite.)*

Dar ce a dat drept dlui Arion să ne creadă nepăsători, pasivi şi indiferenţi? *(Aplauze)*. N-a fost o clipită în care drepturile macedonenilor să nu fi fost reprezentate, să nu fi fost relevate, scoase la iveală, aşa încât drepturile lor etnice să fie un articol

de cunoștință generală, nu știu dacă și la articolele din *Figaro* și *Times*, dar de cunoștință generală la toate acele autorități, la acei bărbați politici, cari au ceva de zis în această chestiune. *(Aplauze.)*

Nu a fost o clipită în care chestiunea Tratatului de la Berlin și a urmării modificării Tratatului de la Berlin și, prin urmare, a necesității unei alte rectificări de limită decât aceea care a fost impusă de Tratatul de la Berlin, nu a fost o clipită în care această chestiune să nu fi fost obiect de activitate, de explicare, de insistență, de lucrare, de apărare națională. *(Aplauze.)*

Bine, dlor, acum o săptămână v-am spus, și o repet încă o dată: vorba Maiestății Sale Regelui: *Glasul țării va fi ascultat*, va fi o realitate. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Ați aplaudat cuvintele acestea și atunci, și atunci ați votat o moțiune și opoziția liberală, care firește că nu o putea vota, căci era un vot de încredere politică în guvern, opoziția liberală, a avut atitudinea demnă de a zice: Nu am voit să turburăm printr-o bilă neagră impresiunea unui asemenea vot, ne-am abținut. Și ați votat-o cu unanimitate.

S-a întâmplat ceva de acum o săptămână?

D. I. Grădișteanu: A trecut o săptămână.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Schimbarea la Constantinopol, reluarea ostilităților? Dar, onorate dle Arion, în urma acestora nu e exact că a avut loc vreo schimbare de cerințe a noastră în urma ruperii tratativelor de pace; aceasta ne-ar fi pus într-o lumină foarte odioasă.

A fost neschimbată atitudinea României, consecventă, cum o veți vedea, și a continuat să fie. *(Aplauze.)*

Ce s-a întâmplat de atunci o săptămână încoace? Conștiința patriotică? Fac apel la conștiința patriotică a fiecăruia dintre d-voastră, și sper că veți crede că și noi avem o conștiință patriotică, dacă la fiecare șapte zile reprezentanții țării, unul din ei, vin la tribună și aruncă acuzări de acestea

guvernului, după ce în unanimitate votaseră încrederea, dacă revine fiecare și zice: ați fost de o liniște olimpiană; ați fost nepăsători; e un guvern care nu știe să respecte vorba Regelui; e o deosebire între ministrul de externe și ministrul de interne, sau între aceștia și alți miniștri, e cineva dintre D-voastre care crede că prin astfel de procedare întărim acțiunea guvernului român față de statul bulgar și față de toate celelalte Puteri? *(Aplauze prelungite.)*

Vă rog, dlor, v-am spus-o, v-am repetat, am insistat cât am putut de lămurit și asupra cuvintelor Regelui, cari rămân totdeauna valabile *(aplauze)* și asupra neîntreruptei, necurmatei activități pe care o are guvernul și care vi se va arăta în toate amănuntele ei.

Ce voiți mai mult? Dacă voiți mai mult, vă rog formulați într-un mod clar ca să știm constituționalicește de ce e vorba. Dacă însă rămânem tot la ceea ce fusese săptămâna trecută, atunci fac apel, încă o dată, la conștiința fiecărui patriot din mijlocul nostru ca să cugete în ce mod se va putea menține demnitatea României și țăria României în fața străinătății. (Aplauze prelungite și îndelung repetate.)

151

ATITUDINEA DE REZERVĂ A PARTIDULUI LIBERAL ÎN SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ. PROBLEMA ADOPTĂRII BUGETULUI

(Ședința Senatului de la 21 martie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului de miniștri și ministru al afacerilor străine: Dlor senatori, am luat act, la timpul său, de declararea ce o făcuse Partidul Național Liberal, prin organele sale autorizate, în ceea ce privește rezerva ce-și impunea față de situațiunea externă a țării, *rezervă* în privința criticelor de la cari s-a abținut, câtă vreme această situațiune părea că îi dictează rezerva.

În momentul de față situațiunea externă este aproape de a ajunge la limpezirea ei, și, precum v-am spus-o de la început, va fi o adevărată mulțumire sufletească a noastră de a ne putea explica. *(Aplauze prelungite.)*

Căci este datoria constituțională – și chiar abstracție făcând de Constituțiune, ca o formă specială a vieții unui stat – este datoria națională ce o avem ca români de a pune țara și în prima linia reprezentanța legală a țării în cunoștință de toate amănuntele actelor internaționale petrecute. *(Aplauze.)*

Nu a venit încă momentul. Dar cred că nu va mai trece mult până când va veni fericita pentru noi zi în care să ne putem îndeplini această datorie.

De altmintreli, șeful Partidului Național Liberal o știe tot așa de bine ca fiecare din noi, că termenul de 1 aprilie este un termen obligatoriu pentru terminarea bugetelor, și, odată cu bugetele, trebuia să fie prezintate și acele legi, mai mult sau mai puțin organice, cari stau în legătură cu bugetele.

Ce este drept, critici s-au făcut adeseaori, că bugetele se prezintă prea târziu la cercetarea Camerei. Sunt însă uneori împrejurări cari justifică această întârziere, precum altcori se poate ca critica, în privința întârzierii, să fie legitimă.

În cazul de față toate împrejurările explică întârzierea.

Era un guvern care a venit el însuș târziu la cârma țării, era un guvern care de la început a avut să se lupte – abstracție făcând de inițiarea a două grupări la mersul afacerilor – care a avut să se lupte tocmai cu greutăți internaționale excepționale, cari au trebuit să-i ia o mare parte din activitatea sa.

În aceste împrejurări bugetul este alcătuit și vine în timpul cel mai scurt posibil.

Și dezbaterea mai departe asupra ceea ce este important sau neimportant, asupra ceea ce este grav sau nu, în alcătuirea aceasta, va rămânea să se facă în cunoștință de cauză acolo unde se dezbate bugetul, adică la Cameră, și nu la Senat, unde nu se dezbate bugetul. Bugetul se discută în cealaltă Adunare, precum știm cu toții, și discuția generală a bugetului are tocmai obiectul de a vedea până unde bugetul este incisiv și în bună legătură cu legile organice, dar o discuțiune asupra acestui lucru în Senat este o discuțiune nelegitimă, asupra unor cercetări cari trebuiesc făcute dincolo; iar nu aci. *(Aplauze.)*

Fiecare din noi, îndeosebi d. șef al Partidului Liberal și aceia cari sunt mai în vârstă decât D-sa, știu să judece la adevărata lor valoare generalitățile criticilor.

Generalitățile de critică n-au nici un folos pentru nici o discuțiune, în nici o materie; în orice caz nu se poate da în Senat răspunsul la o asemenea critică; el se va da la discuțiunea

generală a bugetului și se va da în decursul acestei săptămâni, cel mai târziu săptămâna viitoare, la Cameră.

Este adevărat ce a zis d. șef al Partidului Național-Liberal, că împrejurările externe, cele petrecute în Peninsula Balcanică, mai ales acum, impun României atențiunea cea mai încordată asupra tuturor izvoarelor sale de energie și de dezvoltare.

Fără îndoială ni se impune aceasta, și este bine-venită și această declarație. Va fi bine-venită critica amănunțită, în cunoștință de cauză, ce o așteptăm din partea opozițiunii și la care vom căuta să răspundem.

Vasăzică, primesc mai dinainte, cu mulțumire pentru folosul țării, toată atențiunea D-voastre la lucrările noastre. Vom fi mândri să arătăm țării ce vrem să facem și să putem răspunde la tot ceea ce adversarii noștri vor avea de zis în această privință. *(Aplauze.)*

152

SCHIMBĂRI ÎN GUVERN, PRELUNGIREA SESIUNII PARLAMENTARE ȘI DEZBATERI PRIVIND POLITICA GUVERNULUI FAȚĂ DE SITUAȚIA DIN BALCANI

(Ședința Camerei de la 6 aprilie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, aș voi să știu cărei întrebări îi dați prioritate: Eu răspund îndată și dlui Fleva și dlui Grădișteanu. Căruia îi dați prioritate? Hotărâți, vă rog!

D. I. Grădișteanu: Aceasta este o simplă întrebare. Dacă voiți să o transformăm într-o interpelare, sunt gata; dar dacă voiți să răspundeți la o întrebare, cred că are precădere.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Să răspund mai întâi la ea, primiți?

Dlor deputați, noi suntem un stat constituțional care în comparare, mai ales cu statele vecine de la sud, suntem cel dintâi stat constituțional și acela de la care vecinii, mulți din cetățenii acestor state...

Voci: Mai tare! Nu se aude.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Voi căuta să vorbesc mai tare.

Suntem un stat constituțional și un stat constituțional de la care statele vecine de la sud tocmai au învățat și știința

politică și alte științi. Nouă ni se cuvine mai ales să dăm exemplul că cunoaștem convențiunile internaționale și regulile la cari ne referim.

Așa-numitul tratat, dar să-l numesc cu termenul tehnic, „Convențiunea de la Haga", nu este numai unul, ci sunt numeroase. Noi am primit și am promulgat 11 din ele; în una din acestea se vorbește de mediațiune.

Nu este exact că mediațiunea de care se vorbește acum în privința noastră, și care ne privește, prevede un termen de 30 de zile. Termenul de 30 de zile este prevăzut pentru alt caz de mediațiune, iar nu pentru cazul în care ne aflăm.

Chestiunea cu 30 de zile este prevăzută în Convențiunea de la Haga când este vorba de a se alege numai doi mandatari, câte unul din fiecare stat și cărora să li se încredințeze încercarea de împăcare. Acest mandat pentru *două* Puteri intermediare, oarecum două procurațiuni, este cel limitat la 30 de zile; mediațiunea celor șase Puteri, așa cum se face în cazul nostru, nu este limitată la un termen. Vasăzică, mediațiunea se află încă astăzi în deplină conformitate cu Convenția de la Haga, la care se referă.

Dar înțeleg interesul pe care-l are onoratul domn care m-a întrebat. Cred că aceasta este esența întrebării:

Interesele noastre, siguranța noastră este, nu zic periclitată, dar este micșorată prin această întârziere?

S-a întâmplat până acum ceva, care să ne pună într-o situație de inferioritate din cauzele acestei prelungiri?

Am onoarea a răspunde că, după convingerea mea, nimic nu s-a întâmplat care să ne pună într-o stare de inferioritate. Suntem încă în aceeaș situațiune relativă în care am fost și cred că prestigiul României, datoria României, autoritatea României este aceeaș, ba cred că a crescut în vremurile din urmă. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, onorabilul domn Fleva a început explicările, pentru a se face această întrebare, cu câteva pasaje relative la chestiunea externă, pe cari vi le-a cetit din interviul dat de fostul nostru coleg d. Niculae Filipescu. Voi începe și eu tot așa. În adevăr, dlor, răspunsul meu trebuie să vă aducă aminte, din capul locului, împrejurările cari domină și trebuie să domine încă toate discuțiile noastre, relațiunile internaționale în cari se află România azi, caracterizate prin continuarea încă a ședințelor Conferinței reprezentanților Marilor Puteri la Petersburg. Sper că aceste conferințe vor fi terminate în curând. S-a anunțat încă o ședință pentru săptămâna viitoare. E cu putință să fie cea din urmă. Și una din cauzele principale pentru care noi am prelungit sesiunea, și vă rugăm să veniți și după Paști, și să continuați ședințele până la 11 mai, e tocmai fiindcă avem speranța că în acest timp va veni ziua binecuvântată pentru noi, și ne vom folosi de cea dintâi zi posibilă, în care să putem da Parlamentului toate deslușirile, să-i înfățișăm toate actele petrecute în diferendul româno-bulgar.

Aceasta, dlor, domină fără îndoială situațiunea.

Nu vă așteptați dar de la mine să vă dau vreun răspuns, care în conștiința tuturor ar putea să pericliteze, să jignească, să atingă cât de puțin interesele țării, însă în limitele acestea voi să mă explic înaintea D-voastre cu toată lămurirea.

Dlor, interviul pe care ni l-a citit în parte onoratul d. Fleva, mai mult încercarea de a arăta o deosebire de vederi, de procedări, în sânul acestui minister de colaborare, este îndeosebi încercarea de a arăta deosebirea de vederi și de procedări între colegul meu d. Take Ionescu și între mine.

Nu pentru întâia oară se face asemenea încercare. A mai venit în Parlament, cu prilejul interpelării onorabilului d. Virgil Arion, sunt acum două luni și ceva, a mai venit vorba de aceasta. Și atunci, dlor, dați-mi voie să vă cetesc din

răspunsul meu, ceea ce a fost zis aci, în Parlament, în fața D voastre și în fața tuturor colegilor mei de atunci, în ședința de la 23 ianuarie Cetesc din *Monitorul Oficial* dezbaterile de atunci:

„A doua încercare – deosebirea între primul-ministru – dar cu mine tot este mai indulgent d. Virgil Arion"... Era pe atunci mai indulgent, acum cred că este mult mai puțin indulgent. *(Ilaritate, aplauze.)* O constat cu părere de rău, dar, în fine, trebuie să mă împac și cu aceasta, „cu mine tot este mai indulgent d. Arion; eu sunt numai slab – și între d. ministru de interne Take Ionescu".

„Am mai văzut încercări de acestea, pe la întruniri de cluburi și adunări publice. Acolo merg alte vorbe! Acolo nu este deosebire între d. Take Ionescu și mine! Acolo eu cu dl Take Ionescu și ai D-sale suntem aruncați deoparte, și de cealaltă dnii Marghiloman și Filipescu! *(Ilaritate)*..."

Văd aci însemnat „ilaritate". Cred că acum nu mai e vorba să aruncăm pe d. Marghiloman de partea aceea; d. Marghiloman rămâne în partea aceasta. *(Aplauze prelungite, ilaritate.)*

Și acum, dlor, iată declarația pe care vă cer voie, nu este plăcut de a-mi repeta cuvintele mele proprii, dar vă cer voie a le scoate anume la iveală, fiindcă sunt caracteristice pentru toată situațiunea.

„Dlor, sunt autorizat să declar din partea colegilor mei, a tuturor și a fiecăruia în parte...", și când am făcut declarațiunea aceasta, am întrebat personal pe fiecare în parte, și pe d. Filipescu *(aplauze prelungite și îndelung repetate)*, „că atitudinea guvernului în ceea ce privește relațiunile externe, oficial reprezentate prin mine, ca ministru de externe, această atitudine este luată în deplină înțelegere cu toți miniștrii de pe această bancă. *(Aplauze.)* Toate încercările mai mult sau mai puțin potrivite..." – firește, mai mult sau mai puțin potrivite *(ilaritate)* „cu împrejurările de față de a produce impresiunea că ar fi deosebire între noi, sunt zadarnice *(aplauze)*, dar nu mă îndoiesc că sunt patriotice – după conștiința fiecăruia. *(Aplauze prelungite)*..." Văd aici că d-nii stenografi însemnează aplauze prelungite ale Camerei. *(Aplauze prelungite.)*

Dlor, când a fost făcută această declarație? La 23 ianuarie. Protocolul de la Londra, despre care se vorbește, e de la 16 ianuarie.

Toată atitudinea noastră, neschimbată de atunci până acuma, era hotărâtă între noi miniștrii, știută de noi și nimic nu a intervenit ca să o schimbe de atunci încoace.

De, dlor, ne-a fost un coleg al nostru d. Filipescu, foarte prețuit de noi, foarte iubit de mine. Vă constat faptul politic așa cum se petrece. Ce voiți să spui mai departe? Să intru în amănunte relevate de onorabilul d. Filipescu?

Să intru, dacă sunt silit, dar să intru cu toată sobrietatea de cuvânt, cu toată reținerea sentimentală a unui om, căruia d. Niculae Filipescu i-a fost unul din cei mai dragi oameni din generația sa.

Prima întrebare a dlui Fleva – și aici evident nu mai sunt chestiuni personale, sunt chestiuni de interes general – prima întrebare: se afirmă aici că în ultimul consiliu de miniștri, ținut la Sinaia, sub precedentul Cabinet – nu făcea parte din el d. Niculae Filipescu – sub precedentul cabinet Maiorescu, s-a hotărât formarea unui guvern „cu un program foarte neted de participare activă la evenimentele din Balcani".

Dacă sub: „participarea activă" – precum punea accent la citire onoratul d. Fleva – s-ar înțelege – căci altfel nu prea știu ce însemnează aici participare activă – dacă s-ar înțelege, or dacă cineva ar înțelege că program neted de participare activă vrea să zică participare „răsboinică", atunci notița este cu desăvârșire inexactă. Eu nu știu de un asemenea consiliu Nu cunosc consiliu în care să se fi hotărât așa ceva, acel ultim consiliu a fost la 22 septemvrie, la Sinaia, nici nu începuse ostilitățile în Balcani; era război între Turcia și Italia, dar nu

cu Statele balcanice O participare activă, în sens de răsboi? Nu a existat un asemenea consiliu de miniştri. Dar d. Filipescu nici nu pretinde că a fost faţă acolo; va fi fost aşa informat. A fost inexact informat. *(Aplauze prelungite.)*

Al doilea punct relevat de d Fleva din interviu: „În primele consfătuiri ce am avut cu prilejul formării noului cabinet, am hotărât să cerem rectificare de graniţă Turtucaia-Balcic şi cu prilejul deschiderii Corpurilor legiuitoare etc.". Nu pot să intru în prea multe amănunte aci, le veţi afla, cum am avut onoarea să vă spun, foarte exact pe toate în prima zi posibilă, şi sper că va fi în curând, înaintea închiderii acestei sesiuni extraordinare. Nu s-a cerut aşa simplu rectificare de graniţă Turtucaia-Balcic, ci era cerută numai în certe împrejurări, de cari nu a mai fost vorba pe urmă. Vasăzică, aşa spusă afirmarea are trebuinţă încă de o rectificare. Până la rectificarea graniţei, să ne rectificăm afirmaţiunile proprii. *(Aplauze prelungite, ilaritate.)*

Nu este nimic pierdut, numai „puţintică răbdare", cum zice unul din scriitorii noştri cei mai buni, şi veţi constata cu toţii amănuntele şi condiţiunile în cari a fost vorba de aşa ceva.

Şi acum pasajul principal, acela care în adevăr constituie o învinuire adusă la adresa colegului meu d. Take Ionescu: „N-am mai putut însă spera nimic – zice d. Filipescu – din momentul ce d. ministru de interne spunea făţiş, şi spunea chiar şi străinilor că, orice ar fi, nici într-un caz nu vom face răsboi".

Dlor, eu nu pot bănui şi nu voi bănui buna-credinţă a dlui Nicolae Filipescu, dar bănuiesc buna-credinţă a izvoarelor de la cari a putut lua asemenea informaţiuni. Căci informaţiunea este cu desăvârşire greşită *(Aplauze prelungite)*, daţi-mi voie să spun, este aşa de absurdă, încât cade de la sine. Nu este exact că d. Take Ionescu ar fi zis vreodată, nu străinilor, aceasta ar fi fost în orice ca caz imposibil de admis, dar în cerc intim, nouă, mie, că nici într-un caz nu vom face

răsboi. Dar nu o dată, de câteva ori, de câte ori a fost prilejul, mi a spus mie: eu, Take Ionescu, cred că este mult mai cuminte, mult mai în folosul ţării, mult mai prevăzător, pentru o bună politică în viitor, dacă diferendul româno bulgar se va putea dezlega pe cale paşnică. Dar dacă ar fi cumva demnitatea sau onoarea României atinse şi puse în joc, se înţelege că şi eu, ca oricare român, voi recurge la toate rezistenţele şi la cea răsboinică. *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate.)*

Nu ştiu din ce izvoare a putut avea d. Nicolae Filipescu că ar fi zis d. Take Ionescu contrariul străinilor. D. Take Ionescu aşa mi-a zis-o mie şi colegilor săi, şi nu puteţi să admiteţi unui om de inteligenţa, de însemnătatea dlui Take Ionescu, alienaţia mintală ca să spuie străinilor altfel. *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate; strigăte de bravo.)*

„Dar noi eram reduşi..." – relevă onorabilul d. Filipescu mai departe – „nici măcar la simplele resurse ale diplomaţiei; toate discuţiunile, toate hotărârile din consiliul de miniştri erau cunoscute la Sofia".

Insinuări?! D. Nicolae Filipescu nu poate insinua; este un *lapsus linguae*. Dacă cumva s-ar putea interpreta aci că ar fi vorba să se zică, că d. Take Ionescu spunea la Sofia ce se discuta între noi; dlor, enormitatea unui asemenea gând îl distruge de la sine. Dar sunt convins că nu a fost aceasta intenţiunea dlui Nicolae Filipescu şi că acela care i-a reprodus interviul a comis o inadvertenţă stilistică. *(Ilaritate, aplauze.)*

Este în acest interviu un pasaj pe care nu l-a citit d. Fleva, dar pe care vă cer voie să l cetesc eu, la sfârşit, fiindcă îl aprob zice d. Nicolae Filipescu: „Şi când te gândeşti - da, dlor, când ne gândim – „că trecem printr-un moment suprem, printr-o ocaziune unică". Daţi-mi voie să zic şi eu că trecem încă printr un moment suprem, printr o ocaziune unică *(Aplauze prelungite)*. „Că se creează o situaţiune internaţională care are să apese în cursul secolilor".

Nu, dlor, iertaţi mă, asta nu o aprob ca stil; eu sunt un adversar al frazelor pompoase; aici trebuie să fie reporterul care a copiat. *(Aplauze)!* Cine ştie ce va fi în secolele viitoare! Să ne mărginim a constata că e foarte grea situaţiunea acum, pentru ziua de azi, care apasă asupra destinelor noastre! Da, dlor, când te gândeşti că trecem printr-un moment unde în adevăr situaţiunea externă apasă asupra destinelor noastre! *(Aplauze.)* Atunci ce mai vreţi să răspund eu dlui Fleva la un interviu?

Am avut prilejul, dlor, să spun, tot atunci când îmi permiteam să răspund onorabilului dlui Virgil Arion, ce cred eu despre interviuri. Cred că în cele mai multe cazuri nu sunt bune, şi poate interviul din urmă nu e de natură a-mi schimba această părere asupra interviurilor. *(Aplauze prelungite, ilaritate.)* Eu unul găsesc că majoritatea lor e defavorabilă. Interviurile au inconvenientul că, dacă vor să fie îndreptate contra cuiva, rănesc de regulă pe acela care le face şi fac bine aceluia contra căruia se îndreaptă *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate)*

În orice caz, în ceea ce ne priveşte pe noi, pe noi toţi de pe banca ministerială şi pe mine îndeosebi, alături de d. Take Ionescu, dacă acest interviu a avut gândul să arate sau să producă deosebiri între D-sa şi mine, şi noi, acest gând nu s-a realizat. Legătura ce ne uneşte a devenit şi mai strânsă. *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate; ovaţiuni nesfârşite.)*

Şi sunt fericit, împreună cu D-sa, că putem cu toţii colabora la o operă care este în conştiinţa tuturor destul de însemnată pentru ca să poată trece peste toate chestiunile şi peste toate afecţiunile personale. Şi cu aceasta am încheiat. *(Aplauze repetate, îndelung prelungite; mari ovaţiuni.)*

153

AUTORITATEA GUVERNULUI ÎN PARLAMENT ŞI ÎN ŢARĂ

(Şedinţa Camerei de la 29 aprilie 1913)

D. Titu Maiorescu, preşedintele consiliului şi ministru de externe: Dlor, am să răspund îndată la o întrebare, care este în legătură cu autoritatea ce o poate avea guvernul în Parlament şi în ţară.

Întrebarea pusă de onorabilul d. Greceanu este: dacă cred că prin cele ce s-au petrecut – căci nu e numai discursul dlui Carp – prin cele ce s-au petrecut la clubul conservator, cu prilejul unui congres, este slăbită autoritatea guvernului.

Dlor deputaţi, o chestiune prealabilă: ce însemnătate poate avea în viaţa noastră constituţională un congres de partid şi cum se raportă o hotărâre de congres, sau o hotărâre de club, faţă de un Parlament deschis?

Şi fiindcă suntem un stat constituţional, foarte viu în viaţa sa politică, vă rog să-mi permiteţi a discuta împreună cu D-voastre mai întâi această chestiune, căci, după cum o vom înţelege, dacă se poate, cu toţii, aşa vom ajunge şi la o concluziune care să răspundă la întrebarea onorabilului d. Greceanu.

Dlor, cluburi de partid, congrese de partid, statute de club de partid, comitete centrale şi comitete executive de partid,

sunt acestea lucruri esențiale pentru viața constituțională așa cum este obișnuită în Europa?

Partidele sunt esențiale pentru viața constituțională, da; însă o anume formă, sub care partidele între ele se alcătuiesc și-și alcătuiesc viața, o regulă stabilită nu există, și cu atât mai puțin vreo legalitate în această privință, sunt numai obiceiuri, sunt tradițiuni, sunt convenții voluntare.

La noi în țară, și poate sunt între d-voastră cel mai bătrân parlamentar, nu știu dacă mai este altcineva, afară de d. Fleva – să mă scuze d. Fleva, dacă vorbesc de vârsta D-sale – nu știu dacă mai este altcineva de vârsta mea în această Cameră acum; la noi în țară, pentru oameni cari au trecut, ca mine, o viață îndelungată prin multe forme ale partidului la care aparțin, diferitele forme li s-au prezentat ca lucruri indicate conform evoluțiunii acelui partid într-un anumit timp.

Când am venit eu în țară, și am început ca profesor de universitate să mă interesez de acea parte politică cel puțin care mă privea, când mi se cerea un vot (și de atunci sunt peste 50 de ani) am găsit Partidul Liberal, adversar convingerilor mele, fără club și fără o constituire sub un șef anume ales, ori anume recunoscut; în conducerea Partidului Liberal erau figuri politice însemnate, cunoscute de toată țara, dar nu sub formă de club ori de alegere, ori de șefie.

Era familia Golescu, generalul Golescu, Ștefan Golescu, erau frații Brătainu, era C. A. Rosetti.

Pe atunci unui liberal i-ar fi fost greu să spună, cine este șeful partidului său.

Era unul din Golești? Era unul din frații Brătieni? Era C. A. Rosetti, care trecea de adevăratul inspirator al ideilor liberale? Pe atunci nici nu se vorbea de șef.

Iar când venea partidul la guvern, se punea la început în capul guvernului unul din familia Golescu: generalul Golescu, Ștefan Golescu. Pe urmă, când a venit lunga stăpânire a lui I. Brătianu, și mai ales când a venit deosebirea de vederi politice, la revizuirea Constituției, între I. Brătianu și C. A. Rosetti, necum mai pe urmă când a venit lupta aprinsă între I. Brătianu și Dumitru Brătianu, atunci s-a stabilit ideea de un șef – nu știu dacă spre binele partidelor și ale vieții politice, ori spre inconvenientul lor – șefia de partid a ajuns de atunci să fie la ordinea zilei.

La noi, conservatorii, ba era vorba de Manolache Costache Epureanu, ba era vorba de Lascar Catargi, ba de generalul Florescu.

Era foarte variată și această alcătuire.

Dar după ce în partea adversă, s-a stabilit ideea de șefie în persoana lui I. Brătianu, s-a formulat și la noi ideea de șefie, și cel mai respectat șef conservator și mai cu autoritate a fost Lascar Catargi, cum știți.

În vremea lui Lascar Catargi noi nu aveam comitete la început.

Primele statute au fost de la 1880 și atunci era Epureanu președinte. La moartea lui statutele au cam rămas în părăsire, sub Lascar Catargi ca șef.

Au mai fost pe urmă statute ale unui club conservator dizident, clubul Constituțional.

Am mai văzut statutele celorlalți conservatori de la 1902. S-au modificat aceste statute printr-o alcătuire scrisă între dl Carp și răposatul Iorgu Cantacuzino, când i-a trecut șefia la 1907.

Cum vedeți, sunt forme evoluționare, schimbătoare ale vieții de club.

La liberali: după moartea lui Ioan Brătianu, s-a făcut un fel de triumvirat de șefie: Dumitru Brătianu, Dimitrie Strudza și Eugeniu Stătescu. Și a stat așa câtva timp pe urmă s-a ales un singur șef: Dimitrie Sturdza; și după el, actualul șef, d. Ioan Brătianu.

Vasăzică: șefii, alegerile de șefi, statutele alcătuirii de partid… Toate acestea au fost variabile și n-au avut nimic

precis; nici un precedent sigur, nici unul, este așa de stabilit, încât să zici: aceasta este norma vieții constituționale care se manifestă în cluburi.

Acum la noi! La noi, în vremea din urmă, este un club; și, ca în orice club politic, este un comitet, care se numește când central, când executiv, și care are direcțiunea partidului.

Nu știu cum este la Partidul Național Liberal. Presupun, însă, că și acolo, alături de un club mai mare, este – firește – un comitet, ori cum s-ar numi, central, dirigent, care este compus din oameni considerați ca hotărâtori pentru direcția politică ce trebuie dată partidului.

Tot așa și la conservatori: e un comitet dirigent, în mijlocul clubului și alături de club.

Clubul? Acesta primește membri cât se poate de mulți. Nu este acolo mare considerațiune de greutate politică pentru fiecare individ.

Este o cotizațiune – de regulă mică – care se pune pentru a avea o formă, după care să se știe cine s-a declarat înscris în partid.

Cluburile acestea au o mare însemnătate la alegeri. Se înțelege, trebuie să răspândești ideile tale politice, să ai oameni cari îți sunt aderenți; o să fie alegeri de deputați și senatori; cu cine lucrezi în aceste alegeri?

Nu este bine să lucreze guvernul, trebuie să lucreze partidul și comitetele electorale din partid, și cu cât poate să fie mai mare în toate clasele numărul aderenților, cu atât mai bine pentru acel partid. Și o spun aceasta eu, membrul unei grupări de oameni, cari mai înainte erau numiți junimiști și cari apoi au intrat cu totul în Partidul Conservator, o spun aceasta, pentru că noi junimiștii eram foarte puțin electori, eram mai ales un club cu principii și de teorii. Cât pentru marea masă a alegătorilor, aceea nu prea era în partea noastră. Și, pot judeca cu nepărtinire activitatea acelor cluburi cari erau mai

practice și știau să se înfiripeze mai bine printre alegători, sub orice formă ar fi făcut-o.

Dar, o legalitate, o formă autentică, vreo hotărâre de direcțiune a politicii?

Totdeauna s-a dat de câțiva oameni, în comitet dirigent, executiv – oricum s-ar numi – prin încrederea dată lor. Chestiunile importante de partid politic nu pot fi hotărâte decât într-o asemenea mai restrânsă și mai liniștită meditațiune și discuțiune.

Vasăzică, la noi, pe lângă acel club, și dorim să fie foarte numeros, cu contribuțiunea 3 lei pe lună – poate și ea prea mare – la noi în Capitală, pe lângă acest club de extensiune și de valoare electorală, este un comitet executiv de partid și un comitet central în club, vreo 14 la unul, vreo 24 la celălalt. Aceștia hotărăsc și vorbesc despre ale partidului. Vorbesc mai ales când? Și hotărârea lor e mai ales valabilă când?

Mai ales când partidul e în opoziție. S-a întâmplat în viața noastră constituțională de atâtea ori eroarea guvernelor de a voi să aibă unanimitate în Cameră și în Senat, cred că astăzi ne-am lecuit de această eroare, și că acum toate partidele, toate guvernele înțeleg că e bine ca în Parlament să fie reprezentată o opozițiune mai însemnată în număr, firește nu așa de numeroasă încât să împiedice majoritatea de a lucra, dar însemnată, așa încât să aibe un control efectiv, și să poată aduce folosul ce trebuie să-l aducă vieții constituționale.

În vremuri în cari era altfel, se putea întâmpla să nu pătrundă decât 2 sau 3 din opozițiune în Parlament. Și, fiindcă liberalii au guvernat mai multă vreme în țara aceasta decât conservatorii, a fost mai de multe ori vremea în care conservatorii erau foarte puțini. Eu știu o Cameră în care eram numai 2 deputați, la 1878, mai pe urmă 4 conservatori în tot Parlamentul liberal!

Știu o vreme când am vrut să fac o moțiune și nu aveam 5 ca să mi-o iscălească, în vremuri de acestea comitetele

partidelor au deosebită valoare. Dar firește că partidele sunt mai bine reprezentate în acțiunea lor prin deputații și senatorii cari au pătruns mai numeroși în Parlament.

Căci ei atunci reprezintă partidul lor în forma mai legală și autentică pe care o au dezbaterile și voturile Parlamentului.

Dar apoi când vine un partid la guvern, chiar numai când se prevede că va veni la guvern, căci aceasta se simte mai dinainte, în comitetul restrâns se pregătește alcătuirea guvernului și, în orice caz, în clubul central și în cluburile din provincie se pregătesc reprezentanții partidului cari au să fie reprezentanții țării, expresiunea legală a țării în Parlament.

Dacă acum vine propunerea Regelui ca un membru al acelui partid să formeze guvernul și dacă în urma acelor lucrări pregătitoare și convenite între membrii partidului se aleg deputații și senatorii și dacă e o majoritate a partidului în Parlament, ne întrebăm ce mai e viața clubului?

D. I. Miclescu: Cer cuvântul.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Da, e bine să se mai adune. Dar odată ce este desemnat guvernul partidului și odată ce acest partid, după alegeri, a ajuns la o reprezentare în Parlament, la o majoritate în Cameră și în Senat, unde este atunci ființa politică a partidului? E în Parlament și în guvern.

Se poate oare ca, dacă prin alcătuirea partidului de mai înainte, s-a hotărât formarea unui guvern, dacă Regele s-a adresat la acest partid pentru cârmuirea țării; se poate, oare ca, dacă guvernul așa format de Rege, se prezintă înaintea țării, și pentru a fi guvern valabil, pe lângă încrederea Coroanei, caută încrederea țării prin alegeri constituționale, și dacă obține această încredere printr-o majoritate în Cameră și în Senat, se mai poate ca te miri prin ce întâmplare, într-un club, ori într-un comitet, la spatele reprezentanței legale să se facă, te miri ce s-ar face, un congres, o încercare, o întrunire, o adunare, o moțiune, se poate oare ca să înlocuiască o asemenea moțiune de club, o moțiune propusă de oricine vreți voi, hotărârea aceea ce este acum format și constituit în reprezentanța legală a țării, care este guvernul și majoritatea lui? *(Aplauze.)*

Firește, dlor, că relația personală a fiecăruia, relația lui cu cine vrea să o aibă, ca să-i lămurească conștiința, e de mare însemnătate pentru el, și firește, nu o dată, ci de multe ori, sunt ocaziuni în cari fiecare din noi, miniștrii, pe lângă reprezentarea legală, care este Camera și Senatul, și pe lângă autoritatea hotărâtoare, care este Regele, caută să-și lămurească conștiința în convorbiri și sfătuiri cu oameni în cari avem încredere. Iată o deprindere omenească, prea naturală, prea elementară pentru a mai fi discutată. Dar acestea sunt lucruri ale conștiinței, oarecum private ale fiecăruia. Se lămurește, se sfătuiește cu cine vrea și cu cine crede. Dar în fața țării și a străinătății e Regele Capul Statului, care dă încredere guvernului; e Camera și Senatul, care reprezintă țara legală și dă or nu dă încrederea sa guvernului, și nimeni altul. *(Aplauze.)*

Când un guvern are încrederea Regelui și câtă vreme o are, când un guvern are încrederea majorității Parlamentului și câtă vreme o are, acest guvern e singura expresiune legală într-un stat constituțional. *(Aplauze.)*

A voi, a încerca să substitui alături o convocare oarecare, ar fi club, congres, adunare la „Dacia", la „Băile Eforiei"...

D. Dr. Gianni: E convocare făcută de șeful partidului, d. Petre Carp.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: A voi aceasta, dlor, înseamnă a distruge ființa constituțională... *(Întreruperi.)*

D. V. G. Morțun: Nu am auzit ce ați spus acum

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: A voi, ca alături de funcționarea legală a guvernului cu încrederea Regelui și cu încrederea majorității parlamentare, odată acestea dobândite și publicate în oficialitatea lor cum

sunt totdeauna publicate în *Monitorul Oficial*, a mai voi, ca alături de acestea, pe lângă acestea, afară de acestea, ori în contra acestora, să faci o convocare de club, de comitet, de orice ar fi, și să zici că aceasta are să aibă acum o influență asupra a ceea ce se hotărăște legal de D-voastre, aceasta, dlor, ar fi zdruncinarea, nimicirea legalității sistemului constituțional. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Legea militară este o lege foarte severă, acolo este disciplina condiție elementară; acolo e o ierarhie stabilită. Când este organizare normală în țară, această disciplină trebuie să fie simțită pretutindeni, până la cel din urmă grad, până la cea din urmă regiune, în care este o formă militară localizată.

Când dă un ordin ministrul de răsboi, și ne putem închipui că numai un colonel să fie ministru de răsboi, și când ar veni un general comandant al unui corp de armată undeva și ar zice: nu țiu seamă de porunca care mi-a venit de la ministrul de răsboi și mă pronunț cu altfel, aceasta ar fi un pronunciamento militar, și nu e unul dintre D-voastre care să nu simtă că pronunciamentele militare sunt ruina unui stat. *(Aplauze prelungite.)*

Vrea aceasta majoritatea Partidului Conservator, care este în prima linie un partid de ordine?

Dar fie și Partidul Național Liberal, care este acum un partid constituțional monarhic. În lunga mea, de altminteri neînsemnată viață politică, am avut prilejul, ca opozant conservator, să relev marile merit ai lui Ioan Brătianu, care dintr-un partid, care la început ne părea nouă, după diferitele manifestări ale lui, ba republican, ba dispus la revoluțiune, a făcut un partid de disciplină monarhică, constituțională, partid național-liberal, dar partid constituțional legal și monarhic. Doamne! sunt și oameni cari cred că numai printr-o mișcare revoluționară se poate aduce adevărata îndreptare. Dar cel puțin în Parlament nădăjduiesc că nu avem un anarhist în mijlocul nostru. Nu știu, poate că cei cari sunt mai anarhici nici nu vin în mijlocul nostru. *(Ilaritate.)*

Repet întrebarea: se poate ca un partid conservator, fie conservator democrat, fie conservator sadea, dar se poate ca și un partid liberal-național, dacă recunoaște că un pronunciamento militar este distrugerea vieții statului, să admită un pronunciamento civil? *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Aceasta, dlor, nu se poate.

Iertați-mă că v-am făcut o așa de lungă digresiune, dar sunt chestiuni de principii constituționale cari trebuia întâi să le hotărâm aici, împreună, și în privința cărora trebuia să ne spunem părerile.

Odată acestea zise, mă întreabă onorabilul d. Greceanu: dar d. Carp a spus că reia șefia partidului, cu două condiții: să înceteze colaborarea, ca urmare a unei prime condiții: să nu primim protocolul de la Petersburg.

D. Carp e deputat? D. Carp e șef al Partidului Conservator? Permiteți-mi, dlor, și iertați-mi o mică explicare, care nu e nici măcar vreo mare destăinuire; dar fiindcă s-a adus chestiunea în Parlament, trebuie spus tot ce o poate lămuri pe deplin și cu întreagă sinceritate. D. Carp era șef activ foarte respectat, foarte însemnat, cu cea mai mare autoritate în Partidul Conservator. Îndeosebi eu îi eram un coleg, dar nu un coleg de egalitate, ci un coleg, care în libera mea voință de disciplinat membru al partidului, îi primeam de buna mea voie superioritatea lui în conducerea partidului. Așa am voit eu să trăiesc în viața politică, câtă vreme am admis eu și am contribuit și eu de la început, ca să fie admis așa de noi, d. Carp ca șef de partid. La un moment dat, e acum peste un an, la 28 martie 1912 d. Carp însuși, șeful nostru de partid și încă șeful guvernului, a stăruit pe lângă mine ca să viu în locul D-sale la guvern, nu la șefia partidului, la care nu m-am gândit niciodată, și nu mă gândesc, dar la guvern, și a format D-sa – i-am dat eu această autoritate, am primit-o de la

D-sa – a format o listă de miniştri, miniştri cari să vie să înlocuiască ministerul Carp, s-au adăugat 3 miniştri noi şi eu să fiu preşedinte. Am primit aceasta, după cum a stăruit d. Carp, am primit-o în interesul partidului. Era vorba să se înlăture dificultăţile cari se iviseră. Speranţa, năzuinţa mea era ca, după înlăturarea acelor dificultăţi să revie d. Carp la cârma ţării. Eu mă consideram – să-mi dea voie adversarii naţional-liberali să le aduc aminte de evenimente din partidul dlor şi să fac o comparare – eu mă consideram ca un fel de minister Aurelian. Vă aduceţi aminte, venise d. Aurelian în locul dlui Sturdza, din cauza unor dificultăţi, mi se pare, metropolitane, şi era ştiut de toată lumea că d. Aurelian este un locţiitor al dlui Sturdza. Când a socotit d. Sturdza că prea mult ţine interimatul Aurelian, a convocat o întrunire publică la Craiova, unde D-sa, ca şef al partidului în activitate, a început să atace pe d. Aurelian cu vorbele: „Mitropolitul sus, morala jos". Era celebră atunci formula aceasta, cel puţin, printre noi; ştiţi răutatea oamenilor din opoziţie! *(Ilaritate)*. S-au mai întâmplat, deci, de acestea. Aşadar eu mă consideram ca un minister Aurelian, şi după ce una din chestiunile iritante mersese pe calea tribunalului, mai era a doua chestiune care era în spiritul şi în atmosfera de atunci: înţelegerea cu partidul care se chema conservator-democrat. Am fost dator s-o încerc şi am încercat-o cu mulţumire, fiindcă din partea mea – dar vedeţi ce neînsemnată era influenţa mea politică – de 18 ani, nu de 2 ani, este visul meu şi fac tot ce pot, – dar ce puţin pot! – ca să văd odată Partidul Conservator întărit, unit şi puternic. *(Aplauze prelungite)*.

O doream sub Lascar Catargi la 1895, am dorit-o şi sub Cantacuzino, o voiam sub Carp, sub oricine din aceştia, numai să se facă odată! Să înceteze fricţiunea, care numai bine nu poate să aducă partidului şi ţării. Şi să luăm un exemplu: sunt teribili pentru noi, în această privinţă, d nii aceia din Partidul Naţional Liberal; ei se ceartă, se fac drapelişti, „mitropolitul sus, morala jos", dar la adică se găsesc iar împreună, şi au tăria de a lucra împreună, şi dau exemplu de disciplină!

Şi nu ştiu cum se face că nu-i imităm; aş dori să-i imităm Aurelian era – pardon dlor, cred că nu scad memoria lui Aurelian dacă îndrăznesc a mă compara cu el – era numai interimar. Aşa mă consideram şi eu. Am vorbit de multe ori cu colegul meu de astăzi d. Take Ionescu, în vara trecută, şi ştie dumnealui că în toate vorbele noastre: compunerea ministerului, program, eu ziceam ca bătrânul acela de la Roma: „*equidem censeo*, Carp trebuie să fie în fruntea guvernului de colaborare, de contopire cu d-voastră".

D. Take Ionescu, ministru de interne: Exact.

D. Titu Maiorescu, preşedintele consiliului şi ministru de externe: Şi aici era greutatea.

D. Take Ionescu, ministru de interne: Exact.

D. Titu Maiorescu, preşedintele consiliului şi ministru de externe: Nu credea d. Take Ionescu că va fi bună, ori trainică, ori puternică, o alcătuire sub conducerea dlui Carp, aşa încât pe la sfârşitul lui septembrie – de la aprilie până atunci a ţinut discuţia – la o vorbă ultimă a dlui Take Ionescu: „nu pot în aceste condiţiuni să intru în minister cu d-voastră, sub conducerea dlui Carp", eu m-am dus şi mi-am dat demisiunea Maiestăţii Sale Regelui.

Nu am putut împlini sarcina a doua de a face fuziunea, colaborarea, conlucrarea cu partidul dlui Take Ionescu, sub conducerea dlui Carp. Foarte clar: nu se putea face sub d. Carp, eu nu mai aveam ce căuta la minister. Aşa înţelegeam eu misiunea mea, primită la 28 martie, anul trecut.

Deodată a izbucnit criza balcanică, neaşteptata criză balcanică. La noi omul cel mai respectat, mai cu autoritate şi mai cu greutate, alături de d. Carp, era, cum ştiţi, d. Iorgu Cantacuzino. Şi D-sa ceruse mai înainte condiţii pentru conlucrarea cu conservatorii-democraţi, pe cari nu le primea dl Take Ionescu, însă cum a izbucnit criza balcanică, amândoi

aceşti oameni au avut îndată simţul firesc al necesităţii patriotice! Şi răposatul Iorgu Cantacuzino – fericită să-i fie memoria pentru acest gest! – ca şi d. Take Ionescu, aci prezent, aceştia amândoi mi-au zis, Iorgu Cantacuzino direct mie la Zamora; şi pe urmă, după ce m-am dus eu la d. Take Ionescu, acesta la rândul său: „acum trebuie să înceteze greutăţile ce le făceam înainte". Şi dl Take Ionescu mi-a admis: „să-mi fie ministru-preşedinte d. Carp!". Iar d. Iorgu Cantacuzino mi-a zis: „primesc să fie d. Take Ionescu la interne". *(Aplauze prelungite şi îndelung repetate.)*

Dlor, pot zice că la vârsta la care am ajuns nu a ieşit vreodată în Parlament şi nu a ieşit pe catedra universitară din gura mea un cuvânt, care să nu fi fost cântărit ca să fie exact şi să nu comit vreodată o abatere de la adevărul de fapt. Nu am trebuinţă să vă spun! Aţi putut fi martori! În rarile momente în cari am vorbit eu şi aţi ascultat D-voastre, niciodată nu a ieşit din gura mea o observare ofensătoare pentru cineva, pentru viaţa cuiva publică, necum pentru viaţa privată. Eu nu fac personalităţi cu nimeni; nu am făcut niciodată şi nu afirm lucruri necontrolate.

Mie mi-ar fi ruşine, dacă ar putea vreodată cineva să-mi arate: nu ai spus adevărul. Şi dacă s-ar întâmpla să fiu greşit asupra unei date, o lipsă de memorie, m-aş grăbi să rectific îndată. Până acum nu mi s-a întâmplat, fiindcă vorbesc rar şi caut să nu iasă de la mine un cuvânt care să fie în contra faptelor exacte.

În ziua în care a fost un consiliu de miniştri la Rege, la Sinaia, la 22 septembrie, şi când am auzit din gura Regelui: „Partidul conservator ca să fie la guvern trebuie să fie în aceste împrejurări cât se poate de tare. D. Carp este chemat să formeze ministerul cu d. Take Ionescu împreună, ca cea mai tare expresiune conservatoare; iar dacă d. Carp nu o va face, în al doilea rând să se încerce de d. Maiorescu". Fericirea mea

în acel timp era să văd că de la Rege, până la d. Take Ionescu, se stabilise acord ca să se facă ministerul Carp–Take Ionescu.

Am spus-o îndată dlui Carp. În prezenţa mea a cerut audienţă la Rege. S-a dus la Sinaia. Îmi era sufletul uşurat. Aspiraţiunea, visul meu şi, dlor, iertaţi mă, ştiţi cum sunt bătrânii, *laudatores temporis acti*. Mi se pare că în generaţiunea mai tânără – poate că este o părere greşită a mea – se iveşte mai multă accentuare a personalităţii decât înainte; mi se pare că este ceva mai mult arivism decât era înainte, mai multă alergare după situaţii externe; ceva mai multă aspirare la banca aceasta ministerială, care numai cine nu a ocupat-o crede că este o bancă de mulţumire sufletească. Faţă cu această situaţie a generaţiei care vine acum după mine, e poate greu să afle cineva crezământ dacă spune că era fericirea lui în ziua în care a văzut că este chemat d. Carp la Sinaia, ca să facă ministerul unit al Partidului Conservator cu d. Take Ionescu.

Dlor, un om ca mine – vă vorbeam de neînsemnata mea viaţă politică, şi să nu credeţi că o făceam aşa ca oratorie, *ad captandam benevolentiam*, prin modestie. Deloc, deloc un om teoretic, un om a cărui viaţă principală nu era politica, ci era catedra universitară, a cărei activitate de căpetenie era scrierea şi literatura şi urmărirea problemelor de ştiinţă, al cărui dor de viaţă este să-şi isprăvească odată începutele 4 volume de publicare ale discursurilor parlamentare (e gata al cincilea volum în manuscris, n-am vreme să-l tipăresc) şi să scrie – acesta îmi e visul – istoria României sub Carol I, aşa cum o pot face, cât mă taie capul să o fac, credeţi-mă, dlor, că un asemenea om, cu asemenea deprinderi şi asemenea ideal, şi care a fost amestecat în ale politicii numai fiindcă ţara e mică, nu te lasă să trăieşti cu o specialitate, în toate te bagă, în literatură, academie, politică, am mai fost şi advocat. Câte n-am fost? Un asemenea om, a cărui viaţă principală era cealaltă, cea literară şi ştiinţifică, pentru un asemenea om, în intermitenta sa viaţă politică, a fi contribuit şi el cu ceva,

pentru ca visul acela al său: *unirea și întărirea Partidului Conservator* să se îndeplinească, vă puteți închipui că toată ambițiunea lui era satisfăcută, și că la 72 de ani puteam zice cu cea mai adâncă mulțumire: slobozește pe robul tău, Doamne! Am văzut pe d. Carp în capul Partidului Conservator unificat și îndreptând greșeala care s-a făcut la club, când a ieșit d. Take Ionescu cu amicii săi, reunificat Partidul Conservator și întărit. Și are trebuință Partidul Conservator de întărire, fiindcă adversarii național-liberali, după convingerea lor, vor să introducă votul universal. Eu îl cred o calamitate pentru România. – Pardon! eu personal, după neînsemnata mea convingere. – Ei umblă după modificări ale proprietății, eu o cred și mai mare calamitate în această țară. Mai umblă după te miri ce alte idei socialiste; să ne ferească Dumnezeu să mergem acum pe această cale mai departe decât am mers deja. *(Aplauze prelungite.)*

Cu această credință teoretică, dacă voiți, și despre care eu sunt convins de când mă știu în viața politică, să văd Partidul Conservator întărit și unificat cu d. Take Ionescu și cu d. Cantacuzino și cu d. Carp, fie și cu cea mai mică ajutare din partea mea, vă puteți închipui că aceasta era încoronarea vieții mele politice.

A venit d. Carp seara de la Sinaia, a venit îndată la mine acasă, vorbind ca un bărbat de stat de primirea sa la Rege, vorbind de condițiunile în cari ar admite să facă acest guvern de conlucrare cu d. Take Ionescu, rămânând să se îndeplinească condițiile sub cari să se facă conlucrarea. D. Take Ionescu mi-a declarat din nou atunci: da, primesc să intru în guvern sub d. Carp, numai trebuie să fie îndulcite relațiunile între partide.

Cred și eu că e bine să fie îndulcite relațiunile între partide. Am spus-o și aci, dlor; nu sunt om al dușmăniilor, eu vreau mai mult ceea ce îmbină decât ce dezbină oamenii; și voi fi totdeauna gata să lucrez cât pot la împăcare.

Vorba mare: să ne aducem aminte de faptele bătrânilor, ce frumos o zice d. Carp la congres! D. Carp este totdeauna interesant când vorbește, are o concepțiune mare, este o individualitate puternică, care spune convingerile sale cu tot curajul și cu toată sinceritatea. Ce frumos a zis la... ce era? *(Ilaritate)* la congresul acela de la Club, ce frumos a zis, indiferent unde a zis: să ne aducem aminte de pilda bătrânilor; cum făceau bătrânii noștri, să facem și noi! Da, să ne aducem aminte de pilda bătrânilor, mai ales el bătrân și eu bătrân, și dacă e ceva de la bătrânii noștri, mai presus de toate, e vorba: „la vreme de grea cumpănă, românii se unesc cu toții". *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Aceasta este vorba bătrână a noastră, aceasta este adevărata mare vorbă, căci multe vorbe umblă, dar mai presus de toate vorbele pentru istoria neamului e aceasta.

Când s-a făcut minunea că s-a ales la 24 ianuarie 1859 Cuza-Vodă în București, după ce fusese la 5 ianuarie ales în Iași, când în preziua alegerii era vrajbă, orbire, aspirări, ademeniri – în tot cazul, dlor, când văd ce se face astăzi pentru aspirarea la șefie, ce trebuie să fi fost aspirările la domnia țării? *(Ilaritate; aplauze prelungite.)*

E mare lucru să fii șef; poate e tot așa de mare lucru să nu vrei să fii șef. *(Ilaritate; aplauze prelungite.)*

Dar când era vorba să fii Domn! Poate să fie mai mare lucru decât să renunți de a fi Domn, când interesele țării reclamă renunțarea ta? Și atunci, în preziua lui 24 ianuarie, s-a întâmplat acea minune de renunțare, s-a făcut unirea tuturor aspiranților la domnie; a tuturor, așa încât Cuza Vodă, aproape necunoscutul colonel din Moldova, fiindcă fusese ales în Iași, pentru ideea Unirii Principatelor, măcar unirea personală, a fost în unanimitate ales și aici la București. Așa e? La vremuri mari, la grea cumpănă s-au unit românii cu toții. *(Aplauze.)*

Era o grea cumpănă și când cu răsboiul balcanic. Era bine ca să nu fie vrajbă personală între partidele politice; era chiar posibil ca la un moment dat să conlucreze toate partidele împreună la guvern. Dacă Regele a dat acest sfat, cuminte a fost Regele, ca de atâtea ori în viața lui politică. Dacă d. Take Ionescu a fost și el de această părere, cuminte a fost Take Ionescu că a insistat asupra acestui lucru. *(Aplauze prelungite.)*

D. Carp nu a crezut de cuviință să primească împăcarea în condițiunile cari i se păreau D-sale că se pun. Dar condițiunile nu au fost clar stabilite, – nu s-a comunicat în formă nici o condiție pusă de Partidul National Liberal. Multe se scriau prin gazete. Ei, ce interesante sunt gazetele! Și unele cu bine și altele cu otravă, – sunt și otrăvitoare, acritoare, dezbinatoare, de tot felul, și îndată, firește, cei care nu vreau să se facă unirea, au început să spună o sumă de lucruri cari nu știu dacă erau autentice! D. Carp nu a crezut că poate să facă ceea ce i se părea D-sale că era cerut pentru a restabili pacea cu Partidul Național Liberal. I se poate imputa dlui Carp ceva din acest refuz? Dlor, cred că nu; căci aci este o chestiune curat personală a fiecăruia.

Și dacă d. Carp, precum îl cunoaștem, în mândria sa – și bine că e mândru – în energia sa de fier – și bine că este energic și de fier – în simțimântul demnității sale, oricât de înălțată și-ar pune-o, a crezut că este mai bine pentru demnitatea sa personală, oricât ar fi fost simțimântul său de demnitate chiar exagerat: cine ar avea dreptul să-i facă o imputare din aceasta?

Și toți aveți simțimântul că d. Carp, consecvent acestui sentiment al său, rămânea omul întreg, omul sus, care a fost totdeauna. *(Aplauze prelungite.)*

Este foarte curios, la noi în țară, fie în chestiuni mai grele, cum este acesta a dlui Carp, fie în chestiuni mai mici, când cineva comite o greșeală, de exemplu când ține un discurs nepotrivit într-o întrunire publică, când de pildă, întrebuințează cuvinte recunoscute de toată lumea ca greșite, se face mai pe urmă parcă nu ar fi fost rostite cuvintele cele greșite. Greșeala se constată, dar se face parcă nu ar fi fost. Însă, dlor, ceea ce a fost, a fost, și este o vorbă veche latină: *„facta infecta fieri non possunt"*; cele făcute, cele rostite, cele publicate sunt, au ființa lor și nu se pot face parcă nu ar fi fost. Au fost și au urmările lor mai departe. Când a zis d. Carp în comitetul Partidului Conservator: nu pot, nu vreau; aceste vorbe au trebuit să aibă efectul lor.

Și acum o altă mică cercetare între noi.

Sunt tot felul de șefi: sunt șefi autoritari, autoritari cu vorba, autoritari cu gestul *(Ilaritate)*; sunt șefi – cum a zis un onorabil coleg al D-voastre, d. Mehedinți – „hamidiani", adică de felul fostului sultan Abdul Hamid, șefi despotici. Și este controversată întrebarea cum merge mai bine un partid: cu discuțiuni libere într-un comitet sau cu autoritatea disciplinară, oarecum despotică a șefului? Se poate și una, se poate și alta, cum primește conducerea partidului. La conservatori, cu d. Carp, s-a întrunit atunci comitetul executiv al partidului, foștii și actualii miniștri conservatori, la răposatul Iorgu Cantacuzino acasă, el șeful clubului, Carp, șeful partidului, noi miniștrii și foștii miniștri, și s-a discutat greaua problemă. Se oferea Partidului Conservator, în vremuri din cele mai importante pentru țară, să lucreze unit cu cealaltă ramură conservatoare: o facem ori nu o facem? O facem chiar cu jertfa de a vedea că șeful nostru d. Carp, din considerările arătate, nu vrea să ia frânele guvernului? Ce se putea întâmpla atunci? Dacă ar fi fost disciplină despotică, unde numai șeful dictează, s-ar fi cerut supunerea oarbă. Nu e așa alcătuit Partidul Conservator, în comitetul său dirigent se discută, se dezbate, apoi se hotărăște. Așa s-a discutat și s-a dezbătut, și nici un moment, nici însuș d. Carp n-a zis: „Sunt șef, trebuie să mă urmați" Eram acolo 13, ar zice cineva că e număr fatal, căci s-a și întâmplat încetarea din viață a unuia din cei mai importanți membri ai Partidului Conservator de atunci încoace

Din cei de față, 10 au fost de părere că nu se poate ca Partidul Conservator înaintea problemei puse să se dea în lături, pentru că atunci încetează de a mai fi un partid serios pentru țara aceasta; trebuia să meargă înainte cu orice sacrificii. Bine s-a făcut? Rău s-a făcut? Urma va alege; dar așa s-a făcut! Și atunci d. Carp a zis: eu nu iau această răspundere și mă retrag; faceți ce credeți, eu nu o fac! Și și-a dat demisiunea în scris dlui Cantacuzino.

Cum trebuia să hotărască partidul? Vă rog, puneți-vă fiecare din d-voastră în situațiunea politică de atunci. Controversă, firește! Câteva păreri opuse, doi pentru retragere, unul îndoios, 10 pentru continuare și cei mai energici pentru continuare, răposatul Cantacuzino și d. Nicolae Filipescu. Aceasta ne-a determinat pe noi. Nehotărât, stând pe gânduri, cu durere d. Marghiloman; cu îngrijorare d. Cantacuzino Mihail, cu cea mai mare îngrijorare cu care eram acolo neaspirantul șef de guvern (căci numai arivist nu am fost în viața mea).

Așadar, d. Carp și-a dat demisiunea din șefie și a trimis după două zile – comitetul fusese într-o vineri, la 6 octombrie – a trimis sâmbătă ori duminică pe d. Ianovici la *Epoca*, care atunci era o foaie apropiată de noi, acum, cum ați simțit, este o foaie de crâncenă opoziție în contra noastră... adică, pardon, numai de opoziție contra noastră, până la „crâncenă" mai va. *(Ilaritate.)*

Noi, câți rămăseserăm la d. Cantacuzino după plecarea dlui Carp am zis, firește, că nu se poate să primim demisia dlui Carp, să rămână șeful partidului și chiar dacă în momentul de față este supărat, va reveni; să rămână. Dar la această hotărâre a noastră – adică, după cum am declarat toți că nu se poate primi demisia – d. Carp prin d. Ianovici a trimis la *Epoca* declarația că, nevoind să ia răspunderea, persistă în demisia din șefia Partidului Conservator.

De atunci d. Carp n-a mai venit între noi, nu a făcut nici un act de șef, nici măcar de membru al partidului, dar noi nu am voit să-l considerăm demisionat, ci am voit să-i lăsăm putința de a reveni. Cum, într-o țară ca a noastră, nu prea mare și fără mulți oameni de valoare politică, cum să se lipsească un partid, o Cameră, de un sfat, de o vorbă bună a unui bărbat de valoarea dlui Carp?

Nu am primit demisia, și se înțelege, toți conservatorii au insistat ca să fie ales d. Carp deputat, să vină aici în sfatul țării. D-sa a fost ales, dar și-a dat demisia și din Cameră, dar d-voastră ați respins-o în unanimitate, afară de unul... eram să vă uit, dle Ioan Miclescu, și cum se poate să vă uit pe d-voastră, care în acel moment ați vorbit așa de frumos în favoarea dlui Carp? Când a vorbit d. Miclescu așa de frumos în favoarea dlui Carp și când a zis că este o ipocrizie dacă îi respingem demisia, eu am răspuns că este o nepotrivire de expresiuni, căci era evidentă sinceră dorința tuturor, ceruse chiar d. Costinescu în numele Partidului Național Liberal să se respingă demisiunea dlui Carp; toți voiam să vină aici, era sinceră dorința, incontestabil, a tuturor să vină d. Carp în mijlocul nostru, și vă puteți închipui ce animate și interesante ar fi fost ședințele Camerei, în cari d. Carp ar fi luat cuvântul să vorbească fie contra noastră, fie pentru noi, probabil contra noastră!

Ce important și ce folositor pentru toți ar fi fost să te măsori cu asemenea păreri contrarii înaintea Parlamentului!

Evident, era bine să vină în mijlocul nostru. Nu a venit, și atunci noi, guvern, am lucrat cum am trebuit să lucrăm în colaborare. S-a ales Parlamentul, v-ați format d-voastră în majoritate.

Nu a dat semne de viață d. Carp.

Eu, vechiul său prieten de 50 de ani, nu l-am mai văzut; am fost la el acasă de două ori, îndată după acel 6 octombrie, dar el nu a mai venit pe la mine, nu mi-a mai scris, nu am

primit nici un semn de la el. Deodată, dlor, noi eram acum guvern constituit, miniștrii numiți de Rege, și după alegerea făcută, sustinuți de majoritatea D-voastre; acum, în așa situație oficială, mă trezesc deodată cu o invitație tipărită, iscălită de d. Carp, ca să vin la un congres, fără să știm noi, guvernul, de ce va fi vorba, *„de qua re agitur“*, cum eram obișnuit să întrebuințez cu d. Carp expresii latine. – Prin *Epoca* – încetase de a fi în relații cu noi – se spunea că se va vorbi de politica externă la acel congres. Apoi mai cetesc în *Epoca* de la 25 aprilie: „Membrii clubului conservator din București…“, adică toți membrii clubului, cei importanți la alegeri! *(Ilaritate)* „…membrii clubului conservator din București sunt convocați, joi 25 aprilie, orele 3 și jumătate…“, în convocarea cea dintâi se spunea 2 și jumătate; s-a corectat apoi cu condeiul și s-a pus 3 și jumătate, fiindcă joi la 2 ore și jumătate se deschidea tocmai Parlamentul! Și atâta lucru doar vom fi fost datori noi miniștrii conservatori, oricât eram membrii acelui club, ca să venim cel puțin la deschiderea Parlamentului și, prin urmare, nu puteam să venim în nici un caz la orele 2 și jumătate, la interesanta Adunare, a tuturor membrilor clubului conservator de la 25 aprilie.

Și *Epoca* zice mai departe: „Membrii clubului, cari din eroare nu vor fi primit o invitație personală, sunt rugați să primească prezentul aviz drept invitație“.

Vasăzică, politica externă? Să ne interpeleze pe noi amicul și de noi consideratul șef d. Carp, înaintea tuturor membrilor clubului din București, chemați ca să discute politica externă, fără a fi schimbat prealabil cu mine o singură vorbă?

Eu sunt legat, spre marea mea părere de rău, de considerațiuni de onestitate internațională, de a nu vă comunica încă protocolul de la Petersburg, de a vă ruga să mai aveți răbdare câteva zile – sper puține; fac tot ce atârnă de la mine ca să vină mai iute posibilitatea comunicării.

Și când așa stau lucrurile față de D-voastre, reprezentanții legali ai țării, să mă tălmăcesc la club în chestiunea externă față de amicul meu de 50 de ani, d. Petre Carp, șeful unui partid conservator?!

Dlor deputați, trebuia să mă duc și să mă tălmăcesc la acel club, ori nu trebuia? Eu, șef de guvern, răspunzător D-voastre, răspunzător Regelui, să mă duc acolo să dau explicațiuni relative la politica externă? Și d. Carp să nu vină să mă întrebe întâi și d-nii aceia de la club, cari au convocat, să nu vie să spuie întâi cuiva ce vor să facă? Să nu fie chemat comitetul executiv al partidului, să ne înțelegem și să vedem dacă este ori nu este bine să fie convocat acel congres? Dar ce este asta? Pronunciament civil? Să vie o moțiune a clubului și să afirme ceva în contra Parlamentului și nu mai știu în contra cui? Dar avea cineva la acel club mandat de la Rege să-mi ceară mie schimbarea guvernului, așa cum e alcătuit în colaborare? Sau dat-ați d-voastră Parlament, d-voastră majoritate, cuiva mandat ca să-mi ceară mie schimbarea guvernului? Ori modificarea lui? O anume atitudine în chestiunea externă? Căci aceasta presupune o înțelegere cu acei factori hotărâtori ai vieții constituționale, cari sunt Regele și Parlamentul. Și așa ceva face d. Carp?!…

Dlor, v-am obosit prea mult cu vorba mea, dar trebuia o explicare. D. Carp e o personalitate însemnată, foarte însemnată și căuta un prilej ca să spue și părerea D-sale înaintea Țării și a Europei; vorba sa a mers în toată lumea politică. Și el! a căutat cea dintâi ocazie, ca să spună ce gândea, fie și la un asemenea congres; căci indiferent unde vorbește d. Carp. Dar nu e indiferent ca să vie pe urmă cineva în acel club și îmi pare rău că era un deputat așa stimat de noi, pe care nu-l văd aci, – și să zică: „a vorbit șeful, urmați“. Cum urmați? Pe o vorbă de acolo să se schimbe un guvern? Pe o vorbă de acolo să se ia o atitudine în chestia internațională! Dar D-voastre ce sunteți aici? Dar M.S. Regele ce este acolo? Și cine poate

să mi zică mie, ministru constituțional, să-mi zică mie după o vorbă spusă acolo, oricât de interesantă și extraordinară: ai să urmezi? Aceasta, dlor, ar fi ruinarea vieții regulate și legale în statul nostru și aceasta n-o pot admite. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

. . . . [1]

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, onoratul reprezentant al Partidului Național Liberal, care a vorbit acum, trebuia să vorbească așa cum a vorbit.

Că am căpătat prin dumnealor prestigiul moral, asta o contest. *(Aplauze îndelung prelungite; strigăte de bravo.)*

D. I. G. Duca: Ingratitudinea a fost totdeauna apanajul d-voastră.

D. D. N. Comșa: Nu ne datoriți nimic D-voastre nouă? *(Aplauze prelungite; zgomot).* Aceasta nu e ingratitudine? Ce faceți D-voastre este o ingratitudine a D-voastre, a Partidului Liberal și aceasta trebuie să o constatăm cu toții. *(Aplauze; mare zgomot.)*

O voce: E ingratitudine modul cum s-a comportat d. Maiorescu față de d. Carp.

Altă voce: Tare te mai doare sufletul după d. Carp! *(Zgomot.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: De ce nu lăsați pe d-nii membri ai Partidului Național Liberal să fie nerăbdători? Nu știți D-voastre, majoritate parlamentară, că nervozitatea opozițiunii este un semn rău pentru ea. *(Aplauze prelungite.)*

Dlor, mi-am permis să mai iau cuvântul numai pentru câteva vorbe, căci e târziu

[1] În continuare, au vorbit Ioan Miclescu, conservator, și V. G. Morțun din partea Partidului Liberal, care a apreciat situația creată de conservatori în Parlament ca o „pagină dureroasă în istoria țării de astăzi".

Onor. d. Miclescu, cred că a dat prea puțină importanță dlui Carp! Și cred că onor. d. Greceanu, un spirit adevărat conservator, din respect atât pentru noi cât și pentru d. Carp, trebuia să aducă această chestiune înaintea Parlamentului.

Apoi, dle Miclescu, vreai să ne spui d-ta că este indiferent când vorbește d. Carp? Nu! Nu este!

D. Carp este una din personalitățile cunoscute, recunoscute în țară și în străinătate, cunoscute și cu autoritate, mai ales într-o chestiune internațională.

Când d. Carp a vorbit în public, toată presa europeană a reprodus vorbele sale; și când atacă guvernul partidului său în public, toată presa europeană a luat act de acest atac. Prin urmare, a făcut un serviciu țării și partidului d. Greceanu, și îi sunt recunoscător că a adus chestiunea în dezbaterile publice, căci se va lua act în străinătate și de ce spun eu aci. *(Aplauze prelungite.)*

Dacă ar fi rămas vorbele dlui Carp nerelevate în Parlament, ar fi scăzut autoritatea guvernului chemat de a reprezenta țara în străinătate. D-voastre sunteți în drept și datori de a da sau de a refuza încrederea și autoritatea D-voastre guvernului acestuia.

Voci: O dăm întreagă.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Și vedeți, dle Miclescu, dacă ar fi d. Carp primul venit, și dacă vorbele lui nu ar trece peste graniță, atunci ar fi indiferent ce vorbește la cei cu 3 franci din club *(ilaritate)*; bun literat sunteți, bun scriitor sunteți, dar aci facem politică. Politicește este așa de însemnată și cunoscută persoana dlui Carp, încât nu pot să rămână vorbele D-sale de atac în contra noastră, fără ca să fie îndreptate, dacă se pot îndrepta. *(Aplauze.)*

Dar trebuie mai întâi să te întrebi, care este vorbirea exactă a dlui Carp? Aci în Cameră sunt d-nii aceștia cari își dau osteneala să stenografieze ce vorbim, și vorbele noastre apar în *Monitorul Oficial.* Vasăzică aici este vorbire oficial

constatată Dar eu știu ce a vorbit d. Carp în mod exact la acel club, fără nici un control?

Nu mi s-a comunicat nici vorbirea, nici moțiunea. Dar am văzut că a apărut discursul dlui Carp o dată în *Epoca*, și pe urmă a mai apărut încă o dată în *Epoca*, adică azi, proaspăt, pentru că e azi discuția la Cameră. *Epoca* zice: „Fiindcă la discursul dlui Carp, pe care l-am publicat în grabă, s-au strecurat erori, publicăm din nou textul lui". O fi acum acesta textul autentic? Să-l admitem. În acest text stau câteva cuvinte curioase. Deja d. Filipescu, când a dat interviul, a încercat ceva analog, – și mi-a părut rău, căci m-a lăudat pe mine atacând pe d. Take Ionescu. Dar ce sunt eu? Să stau eu pe bancă cu acești colegi și să primesc laude, când ei sunt atacați?

Dacă sunt om de cea mai elementară bună-cuviință, chiar dacă nu aș fi avut de mai înainte intențiunea de a vorbi cald, m-ar fi silit să vorbesc cald, pentru amicul meu politic și colegul meu de aci d. Take Ionescu. Ce fel de om aș fi fost eu dacă primeam să mă laude cineva, când ataca pe cei alături cu mine? *(Aplauze.)* Insinuări, zâzanii?

O voce: Sfori.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Ce fel de politică e aceasta?

Dar să citez textual din *Epoca*: „Oricât aș avea să mă plâng de amicii mei" – d. Carp zice aceasta – „le dau în public testimoniu că, dacă erau singuri nu făceau ce s-a făcut".

Resping acest testimoniu. Nu e exact. Nu am făcut nimic în chestiunea internațională, pentru că m-ar fi îndemnat d. Take Ionescu, ori cineva din ai săi să fac astfel; am făcut-o după întreaga mea convingere, împărtășită întreagă de d. Take Ionescu și de toți colegii mei, și orice încercare de a vârî aici o sciziune în solidaritatea guvernului față de chestiunea internațională e zadarnică. *(Aplauze prelungite; strigăte de bravo.)*

Dle Miclescu, d-ta ești om de inimă. Adeseori cu ideile d-tale politice nu ne am întâlnit, dar am recunoscut

totdeauna un fel de generozitate a inimei d-tale, care o știu cât e de sus-pusă. Dle Miclescu, d-ta vrei ca așa lucru și așa vorbe să stea nerelevate? Și te miri că vine un conservator și vrea în mod cinstit să lămurească lucrul când avem a face cu străinătatea?

Dle Miclescu, nu te scobori pe d-ta, căci ești mai sus; dar în orice caz, nu scobori pe d. Carp, și nu face să se treacă peste vorbele lui parcă ar fi fost nimic.

Omagiul ce putem aduce dlui Carp este că dacă vorbele lui sunt adevărate, să le aprobați. Dacă D-voastre majoritatea voiți să desfacem guvernul și nu voiți să luptăm mai departe în chestiunea internațională și în altele, atunci vă rog să o spuneți!

Nu putem sta sub insinuări și îndoieli, cari vor să se strecoare întâi într-un congres și apoi să producă la momentul hotărâtor efectul lor în Parlament. Vă rog să vă pronunțați. *(Aplauze prelungite, îndelung repetate.)*

154

RĂSPUNS LA O ÎNTREBARE ADRESATĂ DE ION I. C. BRĂTIANU

(Ședința Camerei de la 2 mai 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, am aflat despre întrebarea ce vrea să-mi adreseze onor. d. Brătianu, și am cerut stenogramele de la Cameră. Le am aci.

Iată ce constat că s-a petrecut la Cameră din stenograme; vă cetesc din ele, fiindcă nu vreau să fie lucrul lăsat numai la reproduceri din memorie, ci să fie autentic.

Veți putea constata, din stenogramele cari le am aci, ce am vorbit eu la Cameră, și anume, așa cum sunt reproduse aci cuvintele mele, și așa cum le confirm eu că le-am zis. Ceea ce nu vă pot da așa autentic, este ceea ce a vorbit deputatul căruia i-au răspuns cuvintele mele, adică onor. d. Mortun.

Cuvintele D-sale nu le am autentic, le are D-sa în stenograme. Nu le pot, dar – dacă va fi chestiunea mai departe de dus – nu le pot reproduce decât din memoria mea – ceea ce nu este lucru autentic pentru D-voastre – și din câteva reproduceri de prin ziare, și cari, probabil, dacă confirmă ceea ce îmi aduc și eu aminte că a fost spus, sunt o confirmare mai mult, un fel de autenticitate, pentru ceea ce a spus D-sa.

Vasăzică, dacă mă întrebați numai ce am zis eu, atunci iată cuvintele mele așa cum sunt reproduse în stenograme:

„D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, onor. reprezentant al Partidului Național Liberal care a vorbit acum – era onor. d. Mortun – *trebuia să vorbească așa cum a vorbit.* (Adică ne-a atacat oratoricește.) *Că am căpătat, prin dumnealor, prestigiul moral, aceasta o contest".*

Văd aci: „aplause îndelung prelungite și strigăte de bravo"; nu-mi aduc aminte de ele, pentru că mai aveam altele de spus.

Urmez cu cetirea stenogramelor ca să vedeți toată scena din Cameră:

„D. I. G. Duca: Ingratitudinea a fost totdeauna apanajul d-voastre".

Mărturisesc că apanagii multe nu am avut în viață, dar chiar să fi avut vreunul, nu-mi aduc aminte de acesta. *(Ilaritate.)* Dar, în sfârșit, părerea dlui Duca.

„D. N. D. Comșa: Nu ne datorați nimic D-voastre nouă?"

Văd și aci: *„Aplauze prelungite, zgomot".*

„Aceasta nu este ingratitudine? Ce faceți d-voastră, este o ingratitudine a d-voastră, a Partidului Liberal, și aceasta trebuie să o constatăm cu toții. *(Aplauze, mare zgomot. Nu se aude.)*"

„O voce: E ingratitudine modul cum s-a comportat d. Maiorescu față de d. Carp".

„Altă voce: Tare te mai doare sufletul după d. Carp. *(Zgomot)*"

Acestea nu le auzisem nici eu în acel zgomot.

Iată ce s-a petrecut în Cameră după notele stenografilor. Vi le-am cetit, ca să vedeți că trebuie să fi fost un moment de excitare mare în Cameră, pentru ca să fie așa aplauze prelungite, strigăte de bravo, zgomot, o asemenea scenă, pentru un lucru așa mic.

Vreți să continui eu să explic mai mult? Eu sunt gata s-o fac.

D. Ion I. C. Brătianu: Vă provoc.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Vă interesează, presupun, să știți, dle șef al Partidului Național Liberal, dacă prin aceste cuvinte „că am primit prestigiul moral prin d-voastră, o contest", dacă prin aceste cuvinte am înțeles a schimba ceva, a lua ceva înapoi, a modifica ceva din ceea ce am zis la începutul sesiunii noastre și din ce am zis cu prilejul discuțiunii Adresei, care era pusă la ordinea zilei și care nu s-a făcut.

Nu am să iau înapoi nimic din ce am zis: constat, confirm aceleași cuvinte.

Cari cuvinte?

Am luat cu mine aci dezbaterile acelea, de data asta autentic reproduse în *Monitor* nu numai stenograme, cum sunt de la Cameră cele din ședința de luni, ci dezbaterile, cuvintele autentic publicate în *Monitor* asupra celor petrecute atunci relativ de chestiune.

Au fost, pentru prima oară, în discuțiune raporturile dintre d-voastră și noi, în ședința Camerei de la 4 decemvrie, înainte încă de dezbaterea Adresei; atunci onoratul d. Miclescu Ioan a cerut cuvântul asupra demisiunii dlui Petre Carp; și în cuvântarea D-sale, prin care susținea, firește, pe d. Carp, D-sa a întrebuințat niște expresiuni de critică la adresa Partidului Național Liberal. Fără a fi răspuns încă guvernul ceva, d. Emil Costinescu ia cuvântul și zice:

„Ședința este de la 4 decemvrie, Camera s-a deschis la 26 noemvrie, vasăzică de abia după 8–9 zile:

«Dlor deputați, onoratul d. Miclescu a avut trebuință să pună o pauză destul de mare între prima parte a discursului D-sale și a doua parte...

În a doua parte a ridicat chestiuni iritante și provocatoare, despre cari speram că, cel puțin pe cât va mai dura situațiunea politică periculoasă în care se află țara, nu vor mai fi ridicate în acest Parlament.

În momentul când s-a ales acest Parlament și când aleșii se întruneau aci, Orientul era în flăcări și în sânge și de jur împrejurul nostru, la nord, la răsărit, la apus, se făceau concentrări și mobilizări de sute și de mii de ostași.

Atunci ne-am întrebat: bine e să păstrăm atitudinea de opozanți, pe care o avusesem până atunci?

Și am adoptat o linie de purtare pe care credeam că ne-o impune o datorie patriotică.»

Înainte de a fi făcut d-voastră aci declararea asupra provocării mele, cum vedeți, o face d. Costinescu aproape analoagă.

Și D-sa continuă:

«Ne-am hotărât să nu facem nici o dificultate guvernului. Mai mult, ne-am hotărât ca în chestiunile importante, în chestiunile naționale, să-i dăm tot concursul nostru.

Bine e, dlor, acum să fim provocați a ieși din această rezervă? Schimbatu-s-a situațiunea? Dacă s-a schimbat să ni se spună, ca să luăm și noi atitudinea la care ne provoacă unii membri ai majorității. Să ni se spună, însă nu de către d. Miclescu; d. Miclescu nu are autoritatea să ne asigure dacă s-a schimbat sau nu situațiunea *(Aplauze)*, să ne-o spună bărbații politici, cari au răspunderea situațiunii.

«*D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe:* La întrebarea onorabilului d. Costinescu, dacă, de când s-au făcut alegerile pentru această Cameră și până azi, s-a schimbat ceva în situația care a dictat partidelor ca, în fața crizei externe, să-și amâne orice discuție ar fi avut între ele și să se prezinte, pentru întărirea țării în afară, unite, răspund: nu s-a schimbat nimic și azi situația este aceeaș și vom fi cu toții mulțumiți să recunoaștem spiritul adesea dovedit al țării, că la nevoi mari și la zile mari toți românii se găsesc uniți»"

Aceasta a fost prima explicațiune între noi asupra situațiunii externe.

După cum vedeți, era o reciprocă declarare că, față de situațiunea externă, e bine să păstrăm rezerve.

Al doilea caz de o asemenea discuțiune publică e la Adresă. În ședința Senatului de la 14 decemvrie, după 10 zile, venind la ordinea zilei proiectul de Adresă al Senatului, eu cer cuvântul înainte de discuțiune și zic:

„Dlor senatori, Adresa vine la ordinea zilei în împrejurări excepționale.

Criza balcanică, a cărei aplanare preocupă în momentele de față guvernele mai tuturor statelor europene, atinge și însemnate interese ale României. Oricare ar fi guvernul chemat a le susține..."

– Oricare guvern, nu în particular noi – „... el nu poate să aibă tăria necesară decât cu convingerea că, de câte ori este vorba de interesele superioare ale țării, țara întreagă, toți reprezentanții ei, sunt uniți în acelaș cuget și în aceeaș hotărâre. *(Aplauze.)*

Pentru a manifesta într-un chip mai vădit acest cuget de unire, mă cred dator a vă propune nu numai d-voastră, dlor membri ai majorității, ci mai ales și opozițiunii, care aci, în Senat, este reprezentată prin chiar șeful Partidului Liberal – zic mă cred dator a propune ca de această dată să nu se facă dezbatere la Adresă, ci să se aducă la cunoștința Tronului numai simțimântul de unire față de străinătate. *(Aplauze.)*

Este bine înțeles, dlor senatori, că o asemenea manifestare nu implică un vot de încredere politică în guvern, care nici nu se poate cere de la opozițiune.

Din contra, guvernul are conștiință de toată răspunderea sa constituțională și, la primul moment oportun, vă va prezenta, spre o largă și liberă dezbatere, toate actele sale în această privință. *(Aplauze.)*"

Și după aceasta d. Ion I. C. Brătianu, urcându-se la tribună, cetește o declarațiune care se află de asemenea publicată în acel *Monitor* și pe care v-o cetesc în parte:

„Guvernul socotind că, în faza actuală a situației internaționale, o discuție asupra răspunsului la Mesajul Tronului n-ar fi prielnică, declarăm că ne abținem de la această discuțiune, deoarece în momentul de față nu voim prin nimic să îngreuiem acțiunea internațională a guvernului.

Credincioși tradițiunii noastre statornice, rămânem străini de orice preocupare lăturalnică, și, într-un ceas de cumpănă al dezvoltării noastre politice, voim – făcând abstracție de judecata noastră asupra zilei de ieri – ca prin unirea tuturor să se înlesnească soluția greutăților prezente și să se asigure interesele superioare și permanente ale țării".

Și la sfârșit:

„Pentru a înlesni guvernului îndeplinirea acestei datorii, pentru ca el să poată apăra în afară cu cât mai multă autoritate și cu cât mai multă tărie interesele și prestigiul Regatului, noi..."

Noi? Noi ce?!

„...Ne vom călăuzi leal și fără șovăire de conștiința marilor răspunderi ce incumbă generațiilor noastre spre a asigura menirea istorică a României în această parte a Europei".

Firește, se va călăuzi Partidul Național Liberal de toată răspunderea pentru a asigura menirea istorică a României.

Această declarare a fost tot așa cetită a doua zi la Cameră; căci nemaifiind discuțiune la Mesaj aici, ne-am dus îndată la Cameră, unde era la ordinea zilei proiectul de Adresă al Camerei. Și atunci tot eu am luat inițiativa și am spus:

„Am cerut cuvântul, dle președinte, pentru a aduce la cunoștința dlor deputați că ieri în Senat, cu prilejul Adresei de răspuns la Mesajul Tronului, după învoirea reprezentanților autorizați ai partidelor, atât de la guvern, cât și din opoziție, s-a renunțat la dezbatere și s-a procedat îndată la aprobarea proiectului de Adresă cu unanimitatea voturilor exprimate.

Acest fapt s-a produs în vederea situației internaționale și a marilor interese pe cari le are România la dezlegarea unora din problemele cari s-au deșteptat în urma crizei balcanice. Este evident, dlor deputați, că onorabila Cameră nu este ținută a adopta procedarea Senatului. Trebuie însă să adaug că, după informațiunile ce le avem, efectul produs prin acel act al Senatului a fost foarte mare și că

unanimitatea sentimentelor exprimate din partea reprezentanților țării din maturul corp față de străinătate a devenit un act de însemnătate națională"

Și am conchis în rezumat:

„Imitați și d-voastră acel act, dacă credeți de cuviință".

D. Costinescu, în numele Partidului Național Liberal, citește atunci aceeaș declarare ca în Senat și zice la sfârșit:

„Pentru a înlesni guvernului îndeplinirea acestor datorii, pentru ca el să poată apăra în afară cu cât mai multă autoritate și cu cât mai multă tărie interesele și prestigiul Regatului, noi ne vom călăuzi etc...."

Iar eu răspund:

„Dle președinte, vă rog să-mi îngăduiți a mai adăuga câteva cuvinte la cele zise mai înainte. Guvernul ia act cu mulțumire de declarația cetită de onor. d. Costinescu în numele Partidului Național Liberal".

Așa s-au petrecut lucrurile la 14 și 15 decemvrie. A mai venit odată ceva analog în dezbaterea Camerei și dacă vă citesc și aceasta, avem toate antecedentele complete. La 16 ianuarie – trecuse vasăzică o lună de atunci – m-a interpelat d. Grădișteanu asupra chestiunii externe. Am răspuns: Camera a votat o moțiune de încredere:

„Adunarea Deputaților, ascultând pe d. președinte al Consiliului, încredințată de înțelepciunea și de patriotismul guvernului, trece la ordinea zilei"

În decursul dezbaterilor urmate atunci, au vorbit dnii Virgil Arion, Iorga, Bacalbașa; nici un membru al Partidului Național Liberal nu a luat parte. Dar după ce s-a votat acea moțiune, d. Costinescu a rostit următoarele cuvinte:

„Dlor, noi, opozițiunea liberală, am asistat la dezbaterile cari au urmat însă n am putut să asistăm fără mâhnire..."

De ce? Mărturisesc că am împărtășit și eu acea mâhnire. Aș fi preferit atunci și aș i fi preferit și acum ca să nu se dea prilej, să nu fie necesitate de asemenea discuțiuni, până când nu s-a terminat și adus la cunoștința d-voastră rezolvirea într-un fel sau într-altul a chestiunii internaționale. Dar poate să regrete cineva cât vrea, deputații și senatorii sunt liberi și suverani în acțiunea lor.

D. Costinescu zice:

„Nu am putut să asistăm fără mâhnire; în situațiunea în care se află țara, în împrejurările în cari ne găsim, socotim că asemenea dezbateri numai bine nu pot să facă".

Socot și eu așa.

„La vot însă nu am luat parte, căci am considerat că este o socoteală care se regulează între majoritate și guvern, și că noi nu avem nici un rol în această socoteală".

Nu mai zic eu nimic, pe cât văd aci, după aceste cuvinte. Dar am înțeles perfect și cred că era consecința hotărâtă de conducătorul Partidului Național Liberal.

Nu s-au petrecut lucrurile întocmai așa în ședința de luni a Camerei.

A venit o interpelare anunțată și dezvoltată de un amic al nostru, al guvernului, care din împrejurările acolo arătate, era necesar pentru lămurirea situațiunii și pentru păstrarea întreagă a autorității guvernului, după părerea sa, în țară și în străinătate.

Era o penibilă răfuială, penibilă pentru noi.

S-a propus și luni o moțiune de încredere în Cameră. De astă dată, însă, reprezentanții Partidului Național Liberal din Cameră – d. Costinescu era absent – nu au păstrat aceeaș linie de conduită ca atunci. Firește, erau în deplina dumnealor libertate. Dar constat faptul. A luat cuvântul în decursul încă al dezbaterii onor. d. Morțun. Este inadmisibil, după uzurile

foarte bine stabilite ale constituționalismului, ca aci, în Senat, să fac o critică despre ceea ce a zis un deputat în Cameră. Vreau numai să constat, pentru lămurirea situațiunii, ce s-a petrecut în decursul acelei vorbiri la Cameră. D. Morțun și-a exprimat mâhnirea sa pentru ceea ce a auzit. Ne-a dat nouă sfatul ce ar fi trebuit să facem între noi.

Liber era D-sa.

Și acum, pentru cuvintele d-sale, nu mai am stenogramele, am numai reproducerea prin gazete. Este *Conservatorul*, care îl citesc mai mult, mai am aici și *Minerva*.

Amândouă aceste gazete se întâlnesc în reproducerea acelor cuvinte, și eu îmi aduc aminte de ele cam tot așa.

Ni se zice între altele:

„Avem durerea de a vă spune toată părerea de rău; de 6 luni de zile v-am dat tot concursul nostru, ne-am abținut de la orice manifestație, ca să vă dăm tot prestigiul moral, de care aveați atâta nevoie. *(Aplauze la liberali.)*

Când după 6 luni de zile sunteți mai dezbinați ca înainte, noi vă retragem concursul nostru și blamăm acțiunea d-voastră ca dăunătoare prestigiului țării".

Mărturisesc că nu-mi aduc aminte de aceste din urmă cuvinte cu retragerea concursului. Probabil că așa au înțeles numai reporterii.

Cealaltă foaie e cam în aceeaș notă, este dar acelaș reporter la amândouă. Trebuie să fi fost însă vorba de „prestigiul moral ce vi l-am dat", fiindcă văd că în răspunsul meu zic: *„că am căpătat prin dumnealor prestigiul moral, aceasta o contest!"*

Evident o contest!

Nu pot admite ca să vie un deputat din opoziție cu asemenea cuvinte într-o discuție aprinsă ca aceea care vedeți că a trebuit să fi fost, după stenograme, în Cameră. Într-o situație în adevăr penibilă aveam să ne explicăm pentru a menține, tocmai în ultimele zile ale chestiunii acesteia internaționale, care sper, în ceea ce privește relațiunile cu

Parlamentul, că va înceta după câteva zile, tocmai acum, spre sfârșit, aveam să ne luptăm în contra unui procedeu care voia să atingă autoritatea și puterea de a lucra, neștirbită, a guvernului.

Într-un asemenea moment când, într-adevăr, cum zicea d. Costinescu cu patru luni în urmă, era penibilă situațiunea în sânul majorității și când Partidul Național Liberal de la sine avea situația favorabilă de a asista la o ceartă între membrii Partidului Conservator, într-un asemenea moment un deputat „mai tânăr", pentru că nu am dreptul de a stabili nici aceasta față de un deputat din Cameră, când, dar, d. Morțun, tânăr ori bătrân, vine să ne spună:

„V-ați certat cum v-ați certat. N-ați fost în stare să o duceți înainte..., noi v-am dat prestigiul moral și voi iată ce faceți cu acest prestigiu"; atunci eu eram dator să răspund dlui Morțun: Prestigiul moral? Acela nu-l putem căpăta de la D-voastre. *(Aplauze prelungite.)*

Nu în sensul că nu ar putea, ori nu ar fi în stare, ori nu ar fi chemat un partid să aibă prestigiul pe care îl poate avea, dar în sensul că nu este chemat un partid să dea unui guvern din alt partid advers prestigii sau neprestigii cari nu le-ar avea acel guvern de la sine.

Prestigiul nostru moral stă în propria noastră acțiune de guvernământ. *(Aplauze prelungite.)*

A da, față de străinătate, unitatea țării, aceasta da, aceasta o puteți da D-voastre, ați dat-o, și cred că vă va fi recunoscătoare istoria pentru că ați dat-o... până lunea trecută. *(Ilaritate, aplauze.)*

Dacă credeți că este momentul acum pentru a nu mai da această unitate, aceasta vă privește.

Vasăzică, mențin în întregime cuvintele ce le zisesem atunci, când, în urma propunerei mele, ați cetit acea declarare patriotică la Adresa către Tron.

Ne-ați dat nu nouă, ca guvern, că nu era vorba de noi; noi, ca guvern, luăm – am declarat-o – toată răspunderea față de D-voastre și față de țara întreagă; dar ați dat țării, Tronului, și numai întru atât guvernului întru cât se găseau din întâmplare pe aceste bănci reprezentanți din acest partid, și nu din altul, și oricare partid ar fi fost la guvern, aceeaș declarație se impunea; ați dat, zic, față de străinătate, impresia unei unități și unei mari tării a țării. Foarte bine!

Dar de aci, a veni, la orice moment și chiar într-un moment când tot pentru scăparea acestei autorități ne luptăm, și a ne spune: „Vă certați? Atunci prestigiul moral pe care vi l-am dat noi nu vi-l mai dăm" Cum vreți s-o primesc? *(Aplauze.)*

Chestiunea este prea importantă. Nu este vorba de interpretări de cuvinte, ce este prestigiu, ce este autoritate; dar pentru țară, pentru Tron, pentru ceea ce reprezintă țara trebuie toată tăria și toată autoritatea și unitatea. Acestea aveam de spus. *(Aplauze.)*

.... [1]

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, într-o chestiune așa de însemnată, a cărei dezbatere se urmează acum între noi, trebuie să mai adaug câteva cuvinte după cele rostite de onor. d. Ion Brătianu.

Aceeaș vie nerăbdare – vedeți încep cu partea finală – pe care o arăta D-sa, o are și guvernul, de a vă da, îndată ce va fi posibil, toate explicările și toate lămuririle. Sper că va fi foarte curând posibil să fac aceasta.

Primesc cu desăvârșire acea parte frumos exprimată în vorbirea d-sale, în care spunea, relativ la Partidul Național Liberal, că prestigiul moral și autoritatea unui partid, ca al d-sale, nu atârnă de la ceea ce zice un adversar, că răfuiala, când va fi necesară, va veni, dar că autoritatea partidului și prestigiul stau în el însuș, în ideile sale, în trecutul său, în aspirațiunile sale. Subscriu cu desăvârșire; așa este, firește, pentru Partidul Național Liberal și așa este și pentru Partidul Conservator. *(Aplauze.)*

D. Ion I. C. Brătianu: Nu este așa pentru acțiunea unui guvern; când un guvern are pentru sine, după cum singur ați spus, asentimentul unanim, are cu totul altă autoritate, mai ales în chestiunea internațională.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dar e vorba: ce rămâne din cuvintele d-voastră despre prestigiul unui partid? Rămâne că acest prestigiu atârnă de la valoarea proprie a partidului, însă nu de la ceea ce zice adversarul său. *(Aplauze prelungite.)*

Suntem de acord.

Acum, în adevăr, este o deosebire între ceea ce s-a petrecut atunci când d. Costinescu a declarat că se abține și ceea ce s-a petrecut luni în Cameră. În discuțiunea din urmă de la Cameră nu era pusă în joc numai chestiunea internațională, ci era vorba și de separare, de încetarea colaborării și avea aer că e vorba și de chestiunea internă. Și atunci eu – aci nu este politică ascunsă de făcut, înaintea țării trebuiesc lucrurile spuse fără înconjur și cu deplină sinceritate, în ceea ce privește relațiile interne – eu am voit să zic Partidului Conservator:

„Uniți-vă, fiindcă partidul advers, Partidul Național Liberal, este unit".

Și v-am citat, ca un exemplu dureros pentru noi, că sunteți uniți, chiar când sunteți deosebiți; după cum ziceam atunci: d. Sturdza era în contra dlui Aurelian, vă aduceți aminte „Mitropolitul sus, morala jos?" Chiar atunci, după câtva timp, s-a regăsit partidul întreg și a fost tare în această unire a sa și este în unire.

Prin aceste cuvinte voiam să sfătuiesc pe amicii mei conservatori să imiteze și ei exemplul. Și ca să le arăt pentru ce este cu atât mai necesară și oportună această unire a lor

[1] Urmează discursul lui Ion I. C. Brătianu (*n. ed.*).

acum, le puneam în vedere programul D-voastre, în ceea ce privește votul universal, sau, cum ziceți acum, reforma electorală, de exemplu, și alte idei înaintate, cari intră în programul socialist și pe cari eu, vechi conservator, le găsesc rele pentru țară și cred că vor trebui să fie combătute. Și aș vrea ca conservatorii să fie uniți și tari ca să poată rezista când asemenea reforme nepotrivite vor fi aduse de D-voastre. *(Aplauze.)*

Aceasta este luptă de principii și de partid, și în acest mod de a vedea al D-voastre recunosc că trebuie să ne combatem unii pe alții.

Dar în ceea ce privește declarația dlui Brătianu că în chestiunea internațională opozițiunea nu-și va spune cuvântul până nu va vedea toate actele, eu iau act de această declarare a d-sale.

În această privință suntem de acord și eu îmi mențin tot ce am spus în privința atitudinei D-voastre patriotice în chestiunea internațională. Și îmi mențin acestea cu atât mai mult, cu cât D-voastre de altminteri ați votat în contra noastră numai în chestia internă. Acum, mai mult ca oricând, este nevoie ca Partidul Conservator să fie unit pentru a putea rezista în contra D-voastre cari sunteți uniți. *(Aplauze.)*

155

DEZBATERI PRIVIND DIFERENDUL ROMÂNO-BULGAR

(Ședința Camerei de la 3 mai 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Este interpelare sau întrebare?

D. Dr. G. Gianni: O întrebare.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, am venit la Cameră fiindcă mi s-a spus că onor. d. Săulescu are să-mi pună o întrebare asupra acestei chestiuni. Aș vrea să întreb: onor. d. Gianni este înlocuitorul?

D. Dr. G. Gianni: Nu, dle ministru de externe.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Este dar, independentul întrebător asupra unei chestiuni identice cu aceea pe care a pus-o, ori voia s-o pună onor. d. Săulescu. *(Mare ilaritate.)*

D. Dr. G. Gianni: Identică nu.

D. Victor Ionescu: Este o asemănare completă, fără să fie identitate! *(Ilaritate.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Am onoarea a răspunde că nu este exact că guvernul a pus vreo condițiune la primirea mediațiunii. Informațiunea d-voastră e greșită. Când s-a propus mediațiunea, mediațiunea a fost primită cu o declarare, consimțită personal și individual

de fiecare ministru, precum toată mediațiunea, așa cum era formulată, a fost, din partea noastră, acceptată într-un chip după consimțimântul fiecărui ministru în parte, necondiționat.

D. Dr. G. Gianni: Comunictaul era cu termen scurt.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: S-a admis sub o formă ce am să v-o comunic în parte; toată chestiunea va veni înaintea D-voastre odată cu comunicarea actelor relative la întregul diferend româno-bulgar. Am nădejdea, întemeiată, că aceasta se va putea face în cel mai scurt timp, adică comunicarea actelor către D-voastre.

D. I. Grădișteanu: Să nu fie ca soluționarea diferendului. *(Protestări; zgomot.)*

Voci: Lăsați pe d. prim-ministru să vorbească. *(Aplauze.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Iată partea de răspuns care privește întrebarea în privința modului, cum am primit noi mediațiunea:

„Dans le choix qui lui est laissé par la proposition anglaise"…

Din partea Angliei venise prima propunere, la care s-au asociat apoi reprezentanții celorlalte cinci Mari Puteri.

„…la Roumanie s'est décidée à accepter la médiation de toutes les six grandes puissances".

Propunerea engleză zicea: „una sau mai multe Puteri", iar noi primim:

„Le médiation de toutes les six grandes puissances et l'accepter sans autre condition, en ajoutant seulement le désir, justifié par les circonstances, et du reste pouvant s'appuyer sur l'article 8 de la dite convention (de la Haye) *qui, bien que prévoyant une autre hypothèse, contient l'idee d'un terme nécessaire à prévoir pour les médiations*

Ce désir est que les grandes puissances médiatrices veuillent bien limiter elles mêmes la duree de leur action et communiquer à la Roumanie le terme jusqu'auquel elles croient que leurs bons offices seront arrivés à un résultat."

Să ne înțelegem, sunt oameni de cunoștință politică.

Voci: O! da, da!

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dacă se spune: fără altă condițiune, cine v-a informat că sunt condițiuni, v-a informat greșit.

D. Dr. G. Gianni: Era comunicarea oficială, dle ministru de externe.

O voce: Comunicarea din *Epoca* nu e oficială.

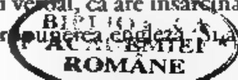
D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Și redactarea primirii cuvânt cu cuvânt a fost cetită, discutată și primită de fiecare ministru în parte, în consiliul de miniștri.

D. I. Grădișteanu: Acum venim acasă!

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Această a noastră dorință, și nu condiție, a fost adusă, firește, la cunoștința Puterilor.

Acum, ce vă interesează în această chestiune? Pentru ce s-a întârziat atât de mult rezultatul? S-a întârziat pentru multe împrejurări. Toată această chestiune cred că o pot comunica de pe acum, ca să ne scurteze prea lunga comunicare ce va trebui să o facem într-o ședință, fie publică, fie secretă, înaintea Camerei și Senatului și unde va trebui să explicăm ore întregi ce s-a petrecut. Pentru a scurta acea comunicare, cred că pot o mică parte s-o comunic acum și s-o comunic în public, fiindcă nu are nimic nici secret, nici compromițător.

Răspunsul nostru s-a comunicat sub forma sub care venise și propunerea, adică prin o notiță scrisă, nici măcar notă verbală care de regulă se consemnează pe hârtie oficială. Propunerea de mediațiune fusese deocamdată numai un fel de sfat ce mi a fost comunicat de ministrul englez; dar el a câștigat o altă însemnătate, prin faptul că 2 zile după comunicarea din partea ministrului englez, comunicare făcută la 1 februarie al nostru, a venit ministrul german și mi-a spus tot așa, numai verbal, că are însărcinare de la guvernul său să sprijinească propunerea engleză. Și a 3-a zi a venit ministrul

italian să-mi zică că şi el este însărcinat s-o sprijinească; şi a patra şi a cincea zi au venit ceilalţi. Cel din urmă a fost ministrul Rusiei. Vasăzică, era un sfat care, nu tocmai sub forma unei note colective, sau a unui demers colectiv, dar sub forma unei adeziuni succesive devenise o propunere de mediaţiune din partea celor 6 Mari Puteri europene.

Eu luasem – şi sunt mulţumit că am luat-o – din primul moment precauţiunea de a cere şi de a păstra notiţa scrisă cu creionul de d. ministru englez, prin care D-sa tradusese în franţuzeşte depeşa englezească primită de la Sir Eduard Grey. Comunicările din partea Angliei ne vin nouă, ca şi mai tuturor statelor, în limba engleză. Eu pricep ceva englezeşte, dar la orice chestie mai însemnată, rog să mi se dea – şi se face din partea dlui ministru englez Sir George Barclay cu cea mai mare amabilitate – traducerea franceză.

Iată, vă arăt hârtia cu acea propunere engleză scrisă aci cu creionul în traducere franceză şi vă citesc din ea partea care vă poate interesa acum.

Sir Eduard Grey, ministrul de externe al Angliei, comunica ministrului englez de aci o conversaţiune a sa cu ministrul nostru de la Londra, d. Mişu, şi zice, după traducerea ce mi s-a dat:

„J'ai fait observer au ministre de Roumanie que, bien qu'un réglement du différend actuel par moyen de négociations directes entre la Roumanie et la Bulgarie serait la meilleure solution", aşa e scrisă traducerea în franţuzeşte, *„pourtant, si ce moyen échouait, il serait beaucoup préférable d'avoir recours à la médiation des puissances ou à la médiation d'une des puissances que d'avoir recours à la guerre. Une guerre entre la Roumanie et la Bulgarie serait très serieuse et pourrait bien avoir pour résultat l'immixtion de quelques unes des grandes puissances, immixtion qui résulterait inévitablement au préjudice des puissances secondaires de quelque coté que la victoire se declarât. En cas de défaite, elle perdrait du territoire et en cas de victoire, elle subirait une perte d'influence politique."*

Cum am mai spus, această comunicare a Angliei făcută vineri, 1/14 februarie, a fost sprijinită de ministrul Germaniei, d. de Waldthausen, duminică 3 februarie; apoi de ministrul Italiei, baronul Fasciotti, la 4 februarie; şi în aceeaşi zi, spre seară, ministrul Austro-Ungariei, prinţul Fuerstenberg, cu deosebire, că acolo unde ministrul englez îmi spusese: *„la médiation d'une des puissances"*, dânsul mi-a pus: *„la médiation de plussieurs puissances" („mehrere Mächte")*. Apoi, marţi, la 5 februarie, d. Blondel, din partea Franţei, cu îndoieli asupra înţelesului mediaţiunii, şi la 6 februarie, d. Schebeko, din partea Rusiei, mi-au făcut comunicări analoage.

Vineri, 7 februarie, am avut consiliu de miniştri şi în acel consiliu un coleg al nostru a venit cu volumul convenţiilor de la Haga şi ne-a citit câteva articole din prima convenţie, mie foarte cunoscută. Eu mi-am permis în decemvrie 1911 a propune Camerei ratificarea acestor convenţiuni din anul 1907, pe cari le găsisem în cartoanele ministerului, stând acolo de 3 ani, deşi iscălite de noi la Haga, deşi ratificate de Franţa, de Germania, de Rusia, de Austro-Ungaria, de Anglia, de Belgia, dar nu de Bulgaria, Grecia, Japonia, Serbia, Muntenegrul, Turcia, şi ce e drept nici de Italia.

Căci mă întrebasem atunci, la 1911: în ce campanie suntem noi, românii? În ce campanie e bine să fim? Când s-au semnat convenţiile la Haga, la cari am luat şi noi parte, şi unde ni s-a primit chiar un amendament al nostru, şi când vedem că mai toate Puterile au ratificat, iar bulgarii, grecii, serbii şi muntenegrenii n-au ratificat, şi au subscris, românii ce să facă? Şi am propus să ratificăm şi Parlamentul a ratificat

Această, mie astfel foarte cunoscută serie de convenţiuni, a fost adusă la consiliul de miniştri de un coleg. Şi s-a specificat să primim mediaţiunea, conform articolelor 3-7 din prima convenţiune. Şi aşa, la mediaţiunea propusă pe hârtia ce v-am

arătat-o, am dat un răspuns pe o hârtie cam tot așa, cu textul ce vi l am citit în partea esențială, comunicat de mine personal a doua zi după hotărârea consiliului, adică sâmbătă, 9 februarie, fiecăruia din cei 6 miniștri ai celor 6 Mari Puteri.

Vasăzică: am primit mediațiunea tuturor Puterilor, am primit-o fără condițiune dar exprimând dorința ca să fie făcută în termen cât se va putea de scurt, adică să ne comunice Puterile termenul în care se vor crede în stare să ne dea un rezultat.

După aceasta a mea comunicare, firește, miniștrii Marilor Puteri au înștiințat guvernele lor că România primește mediațiunea în forma propusă.

Peste câteva zile ne vine însă întrebarea dacă România înțelege o mediațiune fără declararea de mai înainte că se supune hotărârii acelor Puteri? Căci, pe când nouă, precum v-am citat textual, ni se propusese de Anglia o mediațiune, ni se spune acum că la Sofia propunerea nu s-a făcut așa, ci s-a făcut sub forma de întrebare, dacă Bulgaria vrea să se supuie unui *arbitrage de l'Europe*. Ei, *arbitraj* e altă chestiune, prevăzută în alte articole, de la 37 înainte, ale acelei prime convențiuni, și firește, dlor, nu vreau să zic că noi cunoaștem mai cu de-amănuntul toate articolele din convențiunile de la Haga, dar e foarte natural ca un stat mai mic, cum e al nostru, care avusese mulțumirea să ia parte la acel areopag al lumii întregi, adunat la Haga, să studieze cu mai mult amănunt, cu mai multă luare-aminte, toate dispozițiunile.

În orice caz, noi le cunoaștem exact, și dacă e ceva bun ce a făcut acel areopag, este că în privința unora din întrebările așa de controversate ale dreptului public internațional, acel faimos drept al ginților care prea sta în nori și nu avea nici o precizune și adeseori nici o aplicare practică zic în privința unora din întrebările controversate s-a hotărât o formulare juridică precisă, așa încât astăzi, cel puțin la Puterile semnatare ale convențiunilor de la Haga, nu ar mai trebui să mai fie discuție, ce însemnează „mediațiune", ce însemnează „mediațiune de mai multe Puteri" sau „de două Puteri", cum e prevăzută la art. 8 al acelei prime convențiuni, și ce însemnează „arbitrajul internațional", prevăzut la art. 37 și următorii.

Acestea sunt chestiuni clar deosebite și, acum stabilite, în acea parte a dreptului public internațional care a fost fixată la Haga.

Prin urmare, când mi s-a spus că la Sofia se vorbește de arbitraj, eu am răspuns: nu știu ce se vorbește la Sofia, nouă ni s-a vorbit de mediațiune, și când ni s-a lăsat alegerea între mediațiunea „des puissances" sau „d'une des puissances" și când am răspuns, primim „les puissances", anume toate cele 6 Mari Puteri, aceasta este o situațiune foarte clar stabilită între noi.

Vasăzică, iată o primă cauză de întârziere, cum vedeți importantă ca formă. Nu este încă începută operațiunea mediațiunii, care doream noi să fie scurtă.

A ținut mai mult timp acea corespondență între Puteri și Sofia. La un moment dat, la 17 februarie – prima comunicare, de care vă vorbeam, a ministrului englez era de la 1 februarie – așadar, după 17 zile chestiunea nu era înaintată încă, și chiar ministrul Franței, ca cel mai vechi dintre miniștrii acreditați aci din partea Marilor Puteri – a venit în numele tuturor colegilor săi, împuternicit de ei, și ei toți însărcinați întru aceasta de guvernele lor, să-mi propună ca România să primească, cum a primit Bulgaria, ca de mai înainte să declare că se supune părerii care va fi formulată de cele șase Puteri, în acest diferend, oricare ar fi ea.

La această propunere am răspuns negativ: aceasta nu o pot primi! *(Aplauze prelungite și îndelung repetate, ovațiuni.)* Dacă, văzând unanimitatea colegilor din minister, am putut primi mediațiunea, mediațiune în limitele Convențiunii de la Haga, nu m-am crezut în drept fără a putea...

D. I. Grădișteanu: Așa e.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: …fără a putea avea împuternicirea Parlamentului de a primi de mai înainte, că ne vom supune soluțiunii oricare ar fi ea! *(Aplauze prelungite și îndelung repetate; strigăte de bravo.)*

Aceasta la 17 fevruarie stilul nostru, 2 martie stil nou. Acum altă corespondență între Puteri. Ce să facă cu răspunsul nostru, care, cum vedeți, se putea întemeia pe textele precise ale Convențiunii de la Haga, cari de altminteri le și invocasem în răspunsul meu de atunci, de la 9 fevruarie.

În sfârșit, Puterile au admis mediațiunea, așa cum o primisem noi. S-a admis din amândouă părțile așa, firește nu puteau să fie nici bulgarii într-o situație alta decât a noastră, în ceea ce privește mediațiunea.

Iată o primă cauză de întârziere, onorate dle întrebător.

De altminteri, eu nu mă pot plânge și nu mă plâng; toate raporturile noastre cu Puterile străine, cu cele mari, au fost pline de cea mai mare, de cea mai reciprocă curtenie internațională, firește, și pot adăuga, că dorința noastră de a accelera lucrarea era împărtășită de toți!

Vă puteți însă închipui că e complicată operația când ai a face cu 6 Mari Puteri! Căci acum venea alt lucru: unde să aibă loc această consfătuire a reprezentanților celor 6 Puteri?

Întrebarea era de oarecare importanță. Se părea că ar fi trebuit să fie la Londra. Dar noi nu am dorit-o la Londra; întâi, fiindcă la Londra se adunase, se aduna ceea ce se numește și lucrează încă: „reuniunea celor 6 ambasadori ai Marilor Puteri", care reuniune de ambasadori se ocupă de conflictul celor 4 beligeranți balcanici cu Turcia.

Noi nu voiam să fim implicați în relațiunile dumnealor cu Turcia, cari nu sunt în legătură directă cu diferendul româno-bulgar.

Mai era un motiv. Fără cererea noastră, după propunerea unei Mari Puteri, era vorba ca ministrul român de la Londra

să fie invitat și admis ca să ia parte împreună cu reprezentanții celor 6 Mari Puteri la discutarea punctelor cari privesc pe românii macedoneni. Pentru prima oară o Putere mai mică – cum este a noastră – e vorba să fie invitată și admisă la discuție în areopagul european al Marilor Puteri, glasul României era să fie acolo auzit, și era misiunea ministrului nostru ca în această parte a intereselor noastre să fie și ascultat. Această posibilitate s-a realizat în parte de atunci încoace. *(Aplauze prelungite.)*

Ministrul nostru a fost invitat și a participat la una din ședințe, și i s-a pus în vedere că va mai lua parte, când va mai fi vorba de regularea intereselor macedo-române. *(Aplauze prelungite.)*

Dlor, în orice caz este cu neputință, fie și celui mai mare dușman al guvernului nostru, de a vedea în aceasta o umilire a României *(Aplauze.)*

Fiindcă era dar vorba ca la acea reuniune de ambasadori de la Londra să fie invitat și reprezentantul României, nu era bine ca noi să prejudecăm acest fapt, dând diferendul româno-bulgar să se judece tot la acea reuniune. Căci atunci nu se mai putea chema reprezentantul României acolo; ar fi fost oarecum și parte și judecător într-o chestiune. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Și așa, pentru noi, trebuia să fie altă alegere. Atunci, noi, guvernul român, am propus să fie întrunirea conferinței de ambasadori, pentru mediațiunea româno-bulgară, la Petersburg. Propunerea aceasta am făcut-o și pentru considerațiunea tehnică, că presupuneam anume în arhivele de la St. Petersburg cele mai complete și exacte date referitoare la o chestie orientală și funcționari mai cunoscători; în al doilea rând, mai voiam ca prin alegerea aceasta să arătăm din partea noastră dorința ca, fără să fim implicați în acea deosebire a situațiunii internaționale din Europa, care se caracteriză prin cuvintele „Tripla Alianță", „Tripla Înțelegere", și abstracție

făcând de acest conflict de interese ale Marilor Puteri europene, să obținem, pe cât se va putea, o apreciere nepărtinitoare și pe cât se va putea dezinteresată, bazată numai pe dreptatea cauzei, în diferendul româno-bulgar.

Această a noastră propunere a fost comunicată Bulgariei, care a primit-o și ea. Acum s-a produs între cele 6 Puteri un nou schimb de vederi, și au trecut iarăși câteva zile, până când toate Puterile s-au înțeles și au primit Petersburgul ca loc de întâlnire.

Nu este așa? Toate acestea nu au nimic a face cu vreo intenționată întârziere a soluțiunii diferendului; sunt proceduri ce rezultă din natura lucrului, în răstimp mai intervine la una din Marile Puteri, în Franța, o schimbare de ambasador; chiar o schimbare de guvern și cu o zi mai înainte Franța a trimis la Petersburg pe d. Delcassé.

Aceasta nu era în legătură cu diferendul nostru, dar nu se putea ca conferința pentru noi să se întrunească fără ca Franța să fie reprezentată.

A venit d. Delcassé, probabil din curtenie față de Rusia, foarte iute la Petersburg, dar în curând a trebuit să plece înapoi în Franța și de abia de vreo câteva zile s-a reintors la Petersburg.

Iată dar motive de întârziere, cari nu aveau a face cu buna voință sau cu rea voință. Îndată ce ambasadorii s-au întrunit definitiv, au mers lucrările iute și s-au terminat iute.

Noi am prezintat în ziua dintâi un memoriu asupra diferendului nostru cu Bulgaria. Firește, vi se va aduce la cunoștință.

După noi a prezintat și Bulgaria memoriul său. Nu vă ascund că față cu ce mi s-a părut a vedea din cele petrecute în Cameră, din întrebarea onor. d. Miclescu, din lunga interpelare a onor. d. Virgil Arion, care începea prin a cita că „Rusia poate – n-ați citat Rusia, dar așa a rezultat din împrejurări – că a insistat la 1878, după Tratatul de la Berlin, ca să nu ni se dea Silistra; să rămâie la bulgari" „Dar Silistra e cheia Dobrogei", ziceați dumneavoastră și adăugați că Regele a numit „Silistra cheia Dobrogei". Mi-a părut, m-am înșelat, dlor? Mi a părut *„optima fide"*, că Silistra este una din cerințele principale, este cerința populară care se arată în toată țara, după chiar stăruința d-voastră. Silistra să fie a României, nedreptatea făcută odinioară, să fie reparată! *(Aplauze îndelung prelungite.)*

Nu vă veți mira, dar, că acest memoriu al nostru, pe lângă altele, îl veți cunoaște, și nu vor trece multe zile și-l veți cunoaște, că, pe lângă alte cerințe ale României, acest memoriu a pus accentul principal asupra Silistriei și asupra motivelor istorice, morale, naționale, cari reclamă o asemenea cerință din partea noastră. *(Aplauze prelungite.)*

S-au prezentat memoriile, s-au cercetat și, în sfârșit, conferința ambasadorilor de la Petersburg a ajuns la un rezultat. Dlor deputați, vă închipuiți d-voastră că poate să fie vreunul din d-voastră mai nerăbdător decât noi, cari avem răspunderea și am luat-o înaintea țării și înaintea d-voastră de a vă comunica actele petrecute în această chestiune? Răspunderea e a noastră; critica e a d-voastră, și de când e lumea, nimeni nu și-a închipuit că e critica mai grea decât răspunderea *(Aplauze prelungite și îndelung repetate; strigăte de bravo).*

În sfârșit, cu mari discuțiuni, probabil acolo, fiindcă la veșnica mea întrebare către ministrul nostru din St. Petersburg, la veșnica mea întrebare către miniștrii de aci ai țărilor streine, cum merge? Când se sfârșește? Când ne dați avizul mediațiunii? Mi se răspundea: este încă o ședință; va mai fi una, va mai fi încă una, în sfârșit mi se răspunde că este o prealabilă formulare, care mi se poate comunica, dar mi s-a comunicat sub condiție că e secretă. Mi s-a comunicat la 11 aprilie al nostru, azi avem 3 mai și ultimele cuvinte ale comunicării sunt: *„Le protocole final n'étant pas encore signé, cette comunication ne peut avoir qu'un caractère strictement confidentiel".* Ce era să fac eu față de Parlament? Dorința mea de a vă comunica tot era permanentă, numai nu o puteam realiza. Este curioasă închipuirea acelora cari vor să facă

opoziție cu orice preț, că guvernul întârziază, că știe, că a aflat, dar că nu vrea să spună! Dar, dlor, ar trebui să fiu lipsit de cea mai elementară prudență, dacă aș sta un ceas mai mult, îndată ce aș avea puterea de a vă comunica protocolul, fără a vi-l comunica. Dar ce? Își închipuiește cineva în țara aceasta că un om la vârsta mea, că noi toți, colegii cari suntem aci, nu avem și noi în noi simțiminte de patriotism *(Aplauze prelungite și îndelung repetate)*, pentru ca să facem cât omenește este posibil, ca să facem tot ce se poate face pentru țara aceasta?

Doamne! Dlor! Că fiecare din d-voastră este mai inteligent decât mine, o admit din toată inima!

Sunt toți români inteligenți; și cei cari mă critică, sunt mult mai inteligenți decât mine! *(Aplauze prelungite, mari ilaritate.)*

Știu d-nealor mai bine ce este patriotism în înțelesul d-nealor și ce este istorie, și eu nu o știu îndestul să le admit acest lucru. Dar, că nu simt și eu și că nu sunt și eu român, ca fiecare din d-lor, ei! Aceasta nu o pot acorda! *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Să vii în fiecare articol de ziar de opoziție, ori de aci la tribună, și să vorbești tu, în numele României, că numai tu ești român? *(Strigăte de bravo, aplauze prelungite.)* Și că fiecare din ai tăi este glasul țării, iar noi nu avem parte din țara aceasta? *(Bravo; aplauze prelungite.)*

Închipuirea, ușurința cu care fiecine crede că dacă-i trece lui ceva prin cap!... *(Aplauze prelungite.)*

Recunosc că d-nii aceștia totdeauna – din cel mai curat patriotism – lucrează cum lucrează. Ferească-mă Dumnezeu de a bănui că sunt la unii, din cei cari ne atacă, alte considerațiuni ori ceva interese personale. A! Nu! Aceasta nu există! este cel mai curat patriotism. Și în privința aceasta nu mi-aș permite vreodată de a avea sau de a exprima o îndoială.

Dar critica mea nu merge contra curatului d-lor patriotism. Merge numai contra închipuirii că ei, și numai ei, reprezintă tot glasul țării. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate; strigăte de bravo.)*

Eu unul, în smerenia mea – și credeți-mă, dlor, că atunci când vă spun, că vorbesc cu inima smerită, este așa. Mă gândesc totdeauna: oare părerea mea este o părere împărtășită de mulți oameni cumsecade, de oameni nepărtinitori? Am nemerit-o?

Toate chestiunile politice sunt controversate! Toate o fi așa? Ori este mai bine altfel? Și când știu care este lupta de conștiință, dar este nedomerirea, care este grija ce ne cuprinde și cu ce luare-aminte dezbatem adeseaori în consiliul de miniștri chestiunile, și când văd cu ce deplină încredere în sine se scoală cel dintâi opozant și spune: Țara? Eu sunt Țara! Țara zice ca mine și nu altfel; atunci, dlor, mă cuprinde admirație... *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

D. Dr. G. Gianni. Dle prim-ministru, mie îmi faceți onoarea acestei critici?

Voci: Pe urmă; lăsați să termine. *(Întreruperi.)*

D. Dr. G. Gianni: Ori vreți să loviți în șeful nostru, în d. Petre Carp, prin mine? *(Întreruperi.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Pardon, dle Gianni, vorbeam de altceva. *(Ilaritate, aplauze; întreruperi.)*

O voce: Nu a înțeles chestiunea. *(Ilaritate.)*

D. Dr. G. Gianni: Cred că este în mintea tuturor că d. Carp este acela care a ridicat chestiunea modului cum a fost rezolvit diferendul nostru extern. *(Întreruperi.)*

Sunt în dreptul meu să o fac ca deputat, și o fac în limitele textului mediațiunii.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: A, voiți să vorbiți de d. Carp. Atunci dați mi voie să adaug că cea mai mare dorință a mea ar fi fost și este să vină d. Carp în mijlocul nostru, căci este deputat, să vină aci și să discute cu noi spre lămurirea noastră, această mare controversă

a chestiunii diferendului româno-bulgar. Vedeți, dle Gianni, noi suntem o țară, acum, pusă în vederea Europei. Nu exagerez. S-a făcut abuz de vorba aceasta cu Europa, dar acuma nu este abuz.

Sunt ochii lumii europene ațintiți asupra noastră în diferendul acesta.

Noi însă suntem stat constituțional.

Noi ne-am dat Constituția și trebuia s-o respectăm față de noi și față de străinătate. Și când avem Constituție și avem o Cameră, un Parlament răspunzător și un Rege constituțional, ce însemnează aceasta, că cineva nu vrea să vină în Parlament să se explice? Să disprețuim noi Parlamentul nostru? Noi să ne ducem, Camera, în afară? Nu sunteți reprezentanți ai țărei? Nu este legalitate la noi? Suntem o masă amorfă, fără regulă, fără ordine? Se poate aceasta, dle Gianni? Dar să dea Dumnezeu să inspire pe d. Carp să vină aci în mijlocul nostru să discutăm. Dar ce credeți că acestea sunt lucruri cari se hotărăsc așa, cu un dictat? Nu, se hotărăsc cu o discuțiune liberă, clară, conștiincioasă, la locul potrivit, la locul legal.

Cu scrisori prin jurnale, cari arată dispreț pentru Cameră, nu se poate hotărî, față cu autoritatea constituțională în lumea civilizată a Europei. *(Aplauze prelungite.)*

Dar mulțumesc dlui Gianni pentru întreruperea care mi-a făcut-o. Poate mi-a arătat că sunt prea lung; ca de! Îmi vine și mie odată prilejul să spun și eu unele lucruri; că multe și multe mi s-au spus și mie, și am tăcut din considerațiuni nu pentru mine, ci din considerațiuni pentru interesul țării. Dar să n-o mai lungim să așteptăm momentul comunicării. El va veni în curând, veți vedea toate actele și veți avea să vă pronunțați în toată libertatea. Nu s-a făcut nici o întârziere intenționată, dle Gianni, și sper că din explicările ce v-am dat până acum ați luat oarecari elemente pentru a vedea de unde a venit întârzierea.

Dar acum în sfârșit s-a luat hotărârea, adică s-au întrunit ambasadorii la Petersburg, într-o ultimă ședință și s-a fixat părerea lor în diferendul româno-bulgar, tot cam așa precum era fixat deja la 11 aprilie.

Vă mai comunic și cea din urmă depesă pe care am primit-o în chestiunea aceasta.

Iat-o:

E de la ministrul nostru din Petersburg, d. Nanu: Ea mi-a sosit aici duminică, 28 aprilie. Astăzi este 3 mai, va să zică au trecut acum 5 zile:

„Le ministre des affaires étrangères m'a remis ce soir, en même temps qu'au ministre de Bulgarie, le protocole de la médiation avec prière de le tenir encore secret".

Vasăzică ministrul nostru d. Nanu a primit protocolul; ministrul Bulgariei din Petersburg l-a primit; eu nu l-am primit încă.

Să vă cetesc și sfârșitul telegramei dlui Nanu. Nu e un mister.

„Vu l'extrême fragilité des chachets...“ pecețile *(Ilaritate)* *„...et l'importance du document, je prie Votre Excellence...“*, cum vedeți noi suntem tratați cu „Excelență“. Nu e prevăzut aceasta nici în Constituțiune, nici în vreo lege a noastră *(Ilaritate)*, dar se vede că miniștrii noștri din străinătate se iau după obiceiurile de acolo. Dați-mi voie să adaug că eu nu țin deloc la acest titlu... *„...de vouloir bien m'accorder la permission de quelques jours, pour l'apporter moi-même à Bucarest"*.

Eu, care vă mărturisesc, nu sunt mare amator de locomoțiuni de acestea ale miniștrilor noștri *(Ilaritate)* și care îmi închipui că în momentul de față sunt mai importanți la locurile lor, i-am răspuns:

„Veuillez garder copie pour votre légation et envoyer immédiatement à Bucarest l'original par...“, dar n am să vă spun prin ce mijloc, pentru că aș vrea să sosească mai curând și fără nici o piedică. Toți voim să se accelereze lucrurile și

nimeni nu vrea să aducă o întârziere în chestiunea aceasta. Am făcut tot ce am putut să accelerez. Se va accelera, îl voi avea, în sfârșit, documentul în mână, originalul! Nu este așa, dlor? Înainte de a avea însuși actul, nu vă pot comunica nimic, nu pot provoca părerea d-voastră; vreau ca să știți autentic: de aceasta e vorba. Ei, va veni! *(Aplauze.)*

Caut diferite mijloace ca să scap cu bună-cuviință de vorba care v-am cetit-o, că sunt invitat să țiu încă „secret". Nădăjduiesc că voi putea scăpa de această vorbă, dacă nu pentru o ședință publică, cum aș fi dorit-o... oh! Cum aș fi dorit-o! O ședință publică, să audă toată lumea, toată a noastră, deputații, ziariștii și tribunele, că mai sunt și alte argumente și alt punct de vedere decât acelea cari le auzim în criticele nesfârșite cari ni se fac. Vom avea dreptul și prilejul să vorbim și noi, fiindcă vom fi având și noi motive. Să vie numai odată dezbaterea, și veți vedea atunci ce e în chestiune, dacă nu în ședință publică, cum aș dori, dar cel puțin și în orice caz în ședință secretă, în care toți deputații, toți senatorii să fie chemați să audă, să cunoască, să-și dea părerea, să-și dea verdictul? Va fi în curând, fără îndoială. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

D. Dr. G. Gianni: Dlor, iau act cu mulțumire de declarațiunile dlui ministru de exerne. Recunosc că în întrebarea mea am întrebuințat un termen impropriu, zicând: „condițiunile cari le-am fi pus noi", fireste când vorbim cu Marile Puteri ar fi fost natural să spui: *dorințele noastre*. Sunt satisfăcut deplin că tratativele s-au urmat în cadrul unei mediațiuni cuprinsă în cele 7 articole din Convenția de la Haga și rog pe d. ministru de externe să mi legitimeze și nerăbdarea, să-mi legitimeze și buna intențiune, numai prin cetirea art. 5.

Art 5 spune: „Funcțiunile mediatorilor încetează îndată ce se constată, fie de către una din părțile în litigiu (noi, ori bulgarii), fie de către însuși mediatorul, că mijloacele de împăcare propuse de el nu sunt primite". Recunosc cu deplină

mulțumire că partea interesată, adică noi, în tot timpul acestei mediațiuni am fost ținuți în curent, fie prin prezența repezentantului nostru, fie prin comunicări, și nu am avut niciodată motiv să fim nemulțumiți, dovadă că mediațiunea nu a încetat și sper astfel că mijloacele de împăcare propuse de noi sunt primite.

D. președinte: D. Mortun are cuvântul.

(Aci urmează discursul dlui V.G. Mortun, discurs care nu s-a trimis.)

D. președinte: D. presedinte al consiliului are cuvântul.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, dați-mi voie să exprim mai întâi aci marea mea mulțumire...

Voci: Nu se aude.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: De! dlor! Cu acustica acestei frumoase săli nu am să mă lupt prea tare, fiindcă nu pot. Cât voi putea mă voi lupta și cu ea! *(Ilaritate.)*

Mai nainte de toate, așadar, vreau să exprim mulțumirile mele onor. dlui Mortun pentru tonalitatea amabilă a vorbirii D-sale de astăzi, care este asa de deosebită de tonalitatea de luna trecută. *(Aplauze prelungite.)*

D. V. G. Mortun: Dle prim-ministru, să-mi dați voie să dau o explicațiune.

În situația de atunci, în atmosfera de atunci, față cu discuțiunea de atunci, nu puteam să răspund decât asa cum am răspuns. În discuțiunea de azi ar fi fost o greșeală să discut și să iau alt ton. Sunt și eu un vechi parlamentar și știu să-mi cântăresc și vorbele și frazele pe care le spun. *(Aplauze.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Tonalitatea de azi este mai conformă cu tonalitatea șefului D-voastre, care am auzit-o ieri la Senat *(Aplauze prelungite.)*

Așadar, suntem pe acea cale...

D. I. G. Duca: Dar și dezbaterea de ieri... *(Voci, întreruperi.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe... Suntem pe acea cale de reciprocă respectare și de reciprocă bună – nu vreau să zic bună-cuviință, aceasta nu a fost călcată – dar de reciprocă bună dispoziție, cum se cuvine față de chestiile importante ce le dezbatem.

Onorabile d. Morțun, nu a fost intențiunea mea de a slăbi ceva din ceea ce am declarat mai înainte. Consecvența este, poate, o însușire mai ușoară pentru un om așa de deprins cu cele teoretice, precum am fost eu o lungă viață; dar ușoară, ori nu, vă rog să urmăriți și să constatați că nu veți găsi contraziceri – așa cred – nici în vorbirile pe cari îmi iau curajul de a le rosti înaintea Parlamentului, precum nu au fost – așa cred – nici în cele pe cari mi-am luat curajul de a le rosti de pe catedra universitară. Va fi absolut și în fiece moment aceeași tendință, aceeaș sinceră expunere a întregei convingeri. Dacă azi am spus un amănunt mai mult, a fost – precum am mai arătat – ca să scurtez lunga, prea lunga parte de destăinuiri care va veni în acea mult așteptată ședință, secretă sau publică, în care vă voi putea aduce la cunoștință toate actele câte se pot da, fără nici un inconvenient. Și, dlor, când am zis, repetând o frază din Mesaj, „Glasul țării va fi ascultat", am înțeles atunci ca și acum același lucru: „Glasul țărei", așa cum rămâne să-l constate reprezentanța țărei, iar nu cum trece prin capul fiecăruia, care își închipuește că ar fi glasul țărei. Și la întrebarea specială a d-voastră, dacă prin faptul că ministrul român la Londra a fost chemat să ia parte la reuniunea ambasadorilor în chestia macedo-română, dacă prin aceasta am înțeles că s-a istovit oarecum ceea ce voiește glasul țărei? Răspund: nu am înțeles că s-a istovit. Recunosc că glasul țărei merge mai departe, a mers mai departe, și veți constata înșivă cât de departe a mers. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

156

RĂSPUNS LA INTERPELAREA LUI I. T. GHICA

(Ședința Camerei de la 3 mai 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor, mulțumesc dlui deputat că atrage atențiunea asupra a două puncte cari merită să fie discutate înaintea D-voastre.

Încep cu cel din urmă: sunt mai mulți miniștri plenipotențiari prevăzuți în buget decât sunt legațiuni.

Iată de unde vine aceasta: funcționarii cei mai buni din administrațiunea centrală, tocmai fiindcă sunt cei mai buni și sunt neapărat trebuincioși, nu pot fi trimiși la legațiunile din afară, fiindcă atunci administrațiunea centrală nu mai poate funcționa bine. Sunt câțiva, nu vreau să aduc aci nume proprii, cari se poate zice că sunt coloana administrațiunii Ministerului de Externe. Când aceștia, în loc să înainteze în cariera diplomatică, în cadrurile în cari sunt, cu vechimea lor, ar rămâne fără să li se dea vreodată înaintarea de miniștri plenipotențiari, faptul că sunt cei mai buni funcționari, ar fi tocmai o cauză pentru care n-ar putea să înainteze, adică să aibă și titlul de miniștri.

Iată din ce motiv foarte legitim al unei bune administrațiuni ei au înaintat pe loc.

Viu la a doua întrebare: Pentru ce nu e o legațiune la New York, care ar fi fost prevăzută în anul trecut? Onor, dle deputat, n-a fost prevăzută în anul trecut, n-a fost încă niciodată prevăzută.

D. I. Th. Ghica: Niciodată?

D Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Ar fi dar vorba să se facă o creațiune nouă.

Ei, în momentele de față nu era necesitatea acestei creațiuni, și eu n-am crezut necesar să o fac din următorul motiv: în America sunt în adevăr mulți români; sunt însă și mulți ovrei. Eu nu sunt antisemit; dar relațiunile dintre israeliții din America trebuie să fie mai înainte cercetate, sunt foarte mulți israeliți cari reclamă dreptul de a fi români, sunt și mulți români. Am pus să se încerce o constatare statistică, cam greu de făcut cu mijloacele ce avem, dar se va încerca să se facă, ca să ne dăm seama mai întâi câți sunt români, de unde sunt românii aceia, câți sunt români de la noi, câți sunt români din Transilvania și Banat, căci sunt mulți de acolo; câți sunt ovrei, câți sunt, în fine, aceia cari reclamă romanitatea noastră, ca stat. Dar trebuie să fie mai întâi o statistică făcută și cred, dacă voi mai avea prilejul de la această bancă, să vorbesc cu d-voastră, la anul – într-un stat constituțional nu se știe niciodată cu siguranță de mai înainte – dar dacă va fi așa, cred că, la anul, vom putea vorbi despre aceasta la un paragraf anume prevăzut în buget. *(Aplauze.)*

157

MĂSURI GUVERNAMENTALE

(Ședința Senatului, 3 iulie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe, citește Mesajul regal prin care se aduce în dezbaterea Senatului proiectul de lege, votat și adoptat de Adunarea Deputaților, prin care se dispune ca, până la demobilizarea totală a armatei, starea de asediu să poată fi declarată prin decret regal.

Dlor senatori, permiteți-mi a vă ruga să binevoiți a lua de urgență în dezbatere acest proiect. Toate proiectele ce vi se prezintă acum sunt de urgență, dar acesta este de o deosebită urgență.

. . . .

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: D. ministru de interne, precum vă puteți închipui, a și luat de îndată măsuri în această privință. Îi voi comunica și părerea onor. dlui senator Iorgulescu exprimată aici.[1]

. . . .

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor senatori, onorabilul și tânărul membru al

[1] Se referă la măsurile ce trebuiesc luate pentru a se lucra câmpurile familiilor mobilizaților *(n. ed.)*.

Partidului Liberal a întrebuințat o expresiune, pe care îl rog să o păstreze pe seama D-sale și să nu o generalizeze; a zis că s-a răspuns la apelul de mobilizare cu o însuflețire de care nici unul din noi nu ne dam seama!

Poate că nu-și dădea seama D-sa, tânărul reprezentant al Partidului Liberal! *(Aplauze repetate.)*

Noi, guvernul, ne-am dat seama, și eu, care am trecut prin vremea de la 1877–78, știu ce este însuflețirea românului când se face apel la vitejia lui! *(Aplauze.)*

Și când veneau acuzări – dar nu este momentul de a înăspri discuțiunea! – prin ziare de ale d-voastră, că noi întârziem, că adică și adică...

D. Al. Gussi: Aci nu este chestie de partid!

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Nu vă însușiți cele zise în contra noastră?

Pardon, și cu atât mai bine!

Când se zicea din partea unora că este prea târziu, că ar merge mobilizarea prea încet, noi știam ce este administrația actuală de răsboiu și înzestrarea pe care a făcut-o Partidul Conservator pentru armata țării! *(Aplauze.)*

Și tocmai momentul oportun ales de noi a fost acela care a dat ocaziunea să se vadă că putem lucra iute, că putem lucra cu toată însuflețirea și că la răsboiu suntem în adevăr descendenții lui Traian. *(Aplauze.)*

Acum 6 ani era, cum ziceați cu drept cuvânt, o mișcare internă.

Numai, dați-mi voie să vă aduc aminte: Partidul Conservator, care atunci forma majoritatea în Cameră și în Senat, a avut și el câțiva reprezentanți tineri și nerăbdători; dar totuși, nici unul n-a luat cuvântul ca să se ridice în contra unei legi pe care a prezentat-o d. Sturdza și pe care a subsemnat-o apoi d. Stelian. Și a fost destul simțimânt politic și patriotic la acei opozanți conservatori ca să se ducă toți și să voteze acea lege.

S-a găsit un singur vot negru! Bine că a fost și acela, ca să se distingă și mai exact aproape unanimitatea voturilor albe

Ce vă cerem noi acum? Ca să proclamăm îndată starea de asediu?! Nu. Vă cerem autorizațiunea pentru ca îndată să putem promulga această lege în *Monitorul Oficial*?! Nici aceasta. Vă cerem, dlor senatori, numai ca să dați guvernului puterea de a o face când necesitatea se va ivi.

Necesitate internă? Sperăm că nu, onor. dle senator. *(Aplauze.)*

Să ne ferească Dumnezeu să avem nevoie de așa ceva.

D. Leonte Moldovanu: Dar noi nu votăm legi pentru țări străine.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Cum sunt dator să răspund fiecărui onor. d. senator, țin să explic că noi avem tot felul de naționalități prin Dobrogea și avem pe malul Dunărei tot felul de încercări posibile.

Apoi, dacă așa stau lucrurile, d-voastră vă închipuiți cât de mare e răspunderea noastră, mai întâi față de soldații noștri pe cari i-am trimis peste Dunăre.

Ce fericit lucru că sunteți tânăr...

D. Leonte Moldovanu: Aceasta este a face zeflemea, nu a legitima proiectul. *(Întreruperi.)*

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Prin urmare, nu în contra pașnicei populațiuni românești de dincoace de Dunăre am făcut noi această lege, ci am făcut-o – să ferească Dumnezeu să avem trebuință de ea – pentru a putea la vreme de nevoie să facem față oricărei eventualități în 24 de ore.

Acestea sunt motivele pentru care am crezut de a noastră datorie să dăm tot concursul nostru dlui ministru de răsboiu care ne-a cerut legea, și vă rog să o votați, dacă se poate, în unanimitate. *(Aplauze.)*

158

ACȚIUNEA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI ÎN CURSUL EVENIMENTELOR BALCANICE

(Ședința Senatului de la 4 decembrie 1913)

Domnilor Senatori,

Este o adevărată mulțumire pentru întreg Parlamentul nostru, când asistă la o discuțiune de idei ca aceea pe care a început-o, pentru dezbaterile asupra Adresei, onor. d. Brătianu.

Eleganță de formă, cuviință în expresii, foarte importantă și aceea, – fără a face aluzie la state vecine mai vechi în civilizație, unde pare a lipsi – comparări vioaie, chiar complimente la adresa adversarului: filosof, filolog, Napoleon I *(ilaritate)*, opozițiunea se arată îmbrăcată în formele cele mai ademenitoare. Foarte bine că în România, devenită matură cum este, se păzesc aceste bune raporturi între partide.

Să încep cu observările din urmă ale onor. dlui Brătianu. Nu este exact că guvernul ar fi avut de la început impresiunea că Turcia va fi victorioasă, și nu este exact că n-am fi avut știință de înțelegerile stabilite în iunie al anului trecut între Bulgaria și Serbia. În România, ca stat constituțional, alternarea guvernelor se întâmplă așa, încât nu cred că poate să se plângă vreun partid că nu are în curând prilegiul de a

controla în toate amănuntele acțiunea unui minister precedent. Când veți veni la guvern, și poate veți fi D-voastră, domnule Brătianu, la Externe, veți găsi în minister toate actele și asemenea veți afla cum eram în cunoștință despre ce se pregătise în iunie 1912 și între numeroasele acte cari nu era prudent să se publice în *Cartea Verde*, dar cari sunt la Ministerul de Externe, veți găsi un indiciu despre prevederea că Turcia va fi bătută.

Ei, atunci ce era cu pretinsa noastră temere de răsboi? Nu era atât temerea de un răsboi european; mai era altceva la mijloc. Noi știam ceea ce se alcătuise în iunie 1912, între Bulgaria și Serbia, și aceasta era pentru noi o primejdie.

Înțelegerea făcută – astăzi se poate vorbi, căci s-au revelat actele, – obliga pe sârbi să vie în ajutorul bulgarilor contra noastră și obliga pe bulgari să vie în ajutorul sârbilor contra Austriei, iar toată această alcătuire era pusă sub ocrotirea Rusiei. Noi nu aveam aface numai cu Bulgaria; aveam aface cu un bloc balcanic. Acei cari strigau la noi: cu sârbii și cu grecii contra bulgarilor! nu-și dedeau seama că aceasta nu se putea nici la octomvrie, nici la februarie, nici la aprilie. Trebuia așteptat momentul când să se poată. Iată o explicare a atitudinei noastre de așteptare.

Care era trenul României? Trenul sosit la momentul, în care blocul balcanic se desfăcea efectiv și nu era expusă România ca, atacând pe bulgari, să atace și pe sârbi și pe ceilalți și să-și compromită toată situațiunea.

Acesta era trenul României *(aplauze)*.

Dar ne zice d. Brătianu, că prea multă vreme la început n-am ținut seamă de voința națională, de opinia publică a țării, care și-a avut expresia în Partidul Liberal

Însă, dlor, nu știu cum să mă exprim, cu eleganța dlui Brătianu: Nu e cam juvenil? Nu e vremea să înlăturăm această frazeologie, peste care ar fi bine să trecem, anume că numai

Partidul Național Liberal este reprezentantul națiunei și aspirărilor ei? *(Aplauze).*

Dar ce, și-a închipuit cineva că noi, cei 7, 8, 9 oameni, câți suntem pe banca ministerială, ne-am putea despărți de curentul întreg al mișcării naționale? *(Aplauze).*

A fost o mișcare națională puternică de care am ținut seamă, care ne-a dat și nouă tăria de a ne lupta, pe care am fost în stare să ne rezemăm.

Dar cum vă închipuiți că putea să fie un ministru așa de abătut de la orice judecată, ca să creadă că singur poate începe o luptă cu statul vecin?

Însă d. Brătianu ne impută că am fost surprinși de evenimente, că nu eram pregătiți, că a fost numai o simplă întâmplare, o greșală a adversarului, care ne-a dat succesul.

Vorba franceză, *qui trompe-t-on ici?*

Pe cine voim să inducem în eroare?

Dar bine, dlor, sub guvernul dlui Carp, cu d-nu Filipescu la Răsboi, s-a votat pentru armată, fiindcă rămăsese sub guvernul precedent foarte neglijată în trebuințele ei *(aplauze prelungite)* – se vede că este mai ușor să faci declamațiuni în favoarea armatei, decât să o îngrijești – sub ministerul Carp s-au votat 59 milioane pentru armată.

Mare țifră.

Sub ministerul intermediar și fără valoare al meu, de la martie până la 14 octomvrie 1912, când am făcut colaborarea, am cam stat pe loc.

Era precară situația și aveam și un coleg care, în întreaga sa convingere de pace, nu voia să se cheltuiască mai mult pentru armată.

Dar, cum a venit colaborarea, acea colaborare, în privința căreia o parte din conservatori ridică acuzarea că ar fi vrut cu orice preț pacea, iar liberalii o acuză, că nu știa ce vrea, s-a cerut și s-a votat într-o singură iarnă, enorma sumă de peste 270 de milioane pentru armată *(aplauze).*

Dar ce însemnează când faci o sforțare, aș zice supraomenească, pentru o țară ca a noastră, ca într-o singură iarnă să iei acestei țări 270 milioane pentru armată? Parcă însemnează pregătirea imediată, cât mai grăbită, a armatei. Pentru ce? Ca să așteptăm? Ca să vorbim numai de oarecare pretenții și apoi să nu le realizăm? Pretenții, pe cari d. Brătianu să le citeze pe urmă în parlament, atribuind autoritate cuvintelor dlui Kalinkoff: *la petite note.*

Apoi, onor. dle Brătianu, ai avut bunăvoința să zici că eram un om care m-am ocupat mai ales de literatură; firește, viața d-tale politică este mult mai însemnată decât a mea *(aplauze prelungite).* Crede cineva din această țară, că eu aș fi zis vreodată unui ministru străin că România va prezenta *la petite note,* această expresiune de hoteluri? *(Aplauze prelungite.)* Și dl Brătianu o pune în sarcina mea.

Mă grăbesc să adaog, dlor, că am fost cu acest onorabil reprezentant de atunci al guvernului bulgar, cu d. Kalinkoff, în cele mai bune relații personale și păstrez un fel de recunoștință pentru modul moderat, în care D-sa a susținut totdeauna interesele patriei d-sale și evident n-am să-i cer eu d-sale socoteală de expresiunile stilistice ce le întrebuințează. Dar, în fine, este vorba despre ce-am zis eu, nu despre ce-a spus altul că a înțeles că aș fi zis; căci așa am merge prea departe. Vasăzică, eu am declarat: cuvântul României va trebui să fie și el ascultat, dacă faceți vreo schimbare teritorială!

Așa am vorbit, și nu cu *petite note.*

De ce însă, dlor, cu atâta prudență? De ce la început așa domol? De ce așteptând, cu atâtea greutăți interne, momentul oportun? Mai întâi, pentru a pregăti armata mai bine, fiindcă știam că era posibilitatea să se lupte nu numai cu unii, ci și cu alții, și prin urmare să poată face față la toți, al doilea, pentru că erau greutăți și în guvern, așa este, dlor, și trebuia să ne strecurăm printre greutățile colaborărei; lucru foarte anevoios, nu pentru noi personal, căci n-am avut nici un moment de

greutate cu vreun ministru, îndeosebi cu d. Take Ionescu, ba îmi vine să zic că mai multă greutate am avut de la alţii cari ar fi trebuit să-mi fie prieteni *(aplauze)* şi încă şi mai mare greutate am avut din cauza unei convingeri a dlui Carp, care era contrară convingerii mele în acel moment, şi această greutate era cu atât mai mare pentru mine, cu cât i se adăoga şi atitudinea unui fost coleg al nostru care acum ne atacă. Foarte mari greutăţi! Ei, dlor, dar ce putere trebuie să aibă Partidul Conservator, dacă, prin toate aceste greutăţi, a fost în stare să ajungă la Pacea de la Bucureşti? *(Aplauze prelungite).*

Aşa încât, cu toate regretabilele ambiţii personale şi lupte intestine, în aceste momente istorice ale statului român, acţiunea Partidului Conservator a fost hotărâtoare pentru salvarea ţărei *(aplauze)*, acum, ca şi la 1871.

Dar, pe lângă pregătirea armatei, trebuia aşteptată şi o expresie mai lămurită, o manifestare clară a simţimântului ţărei, a adevăratei opinii publice.

Încrederea aceea, pe care alţii o au, că ceea ce este convingerea lor particulară, este şi glasul ţărei, aceasta nu o am. *(Aplauze.)*

Aroganţa de a-mi închipui că părerile mele trebuie să fie ale ţărei, aceasta îmi lipseşte *(aplauze).*

Foarte smerit, vreau să ascult, să mă informez, să încerc şi eu a răspunde la greaua întrebare: ce vrea naţiunea?

La 1870, la Paris, era opinia publică franceză cea adevărată sau numai o adunătură de pe uliţă, care striga *à Berlin, à Berlin!* şi care a dus Franţa la Sedan?

Dar la noi?

Întrunirile de la Dacia! Aceasta este opinia publică? Violentele articole din ziare?

Credeţi că în frazeologie stă patriotismul? şi credeţi că dacă înjurăm pe bulgari, dacă strigăm că ne mai trebuie şi altele, ca să luăm Rusciucul, Varna şi celelalte, că acesta este adevăratul patriotism?

Pentru mine este cea mai ieftină speţă de fals patriotism. *(Aplauze prelungite.)*

Ce voia naţiunea în adevăr, ce era interesul ei real, nu era aşa uşor de constatat, fiindcă a fost oarecare şovăire mai nainte şi în Partidul Liberal.

Onorabilul dl Brătianu are fericirea de a fi tânăr, şi eu am mulţumirea de a fi bătrân *(aplauze).*

Dl Brătianu ne-a citit ieri, – aveam cu mine aci circulara pe care a citit-o, mă aşteptam la această citire, era una din micile mele prevederi *(aplauze)* – nota circulară a d-sale de la ianuarie 1903.

O notă trimeasă la legaţiuni, prin care se spune că primim pacea cu toţii, dar că „en particulier les affaires de Macédoine font l'objet de nos préoccupations incessantes, car elles intéressent l'avenir d'une nombreuse population de race roumaine et l'équilibre politique dans la Peninsule. Je n'ai pas besoin d'insister ni de développer les raisons pour lesquelles rien de ce qui touche à cet équilibre ne saurait laisser la Roumanie indifférente".

Aşa zice d. Ioan Brătianu fiul.

Însă Ioan Brătianu tatăl expune, nu într-o notă circulară uitată, ci într-un act solemn citit aci, în Parlament, programul Partidului Liberal în cestiunea balcanică din anul 1885.

Ce se întâmplase? Tratatul de la Berlin hotărâse limitele Bulgariei şi separase Bulgaria de Rumelia Orientală, pe care o lăsase sub suzeranitatea Turciei, iar nouă ne dase Dobrogea cu acea rea limitare, lăsând Silistria la bulgari.

Dar la 8 septemvrie 1885, prinţul Bulgariei Alex. Batenberg trece peste tratat, intră în Rumelia Orientală şi o anexează. Prima, foarte importanta călcare a Tratatului de la Berlin şi atingerea echilibrului balcanic.

Atunci ministrul nostru de la Belgrad, Emil Ghika, telegrafiază la 9 septemvrie 1885, a doua zi, dlui Câmpineanu, ministrul afacerilor străine:

„Roi de Serbie est arrivé. Avant d'aller Le recevoir à la gare, le Président du Conseil est venu m'entretenir de la gravité des événements et me demander les intentions du gouvernement roumain.

Il a appuyé pour une action commune...

J'ai prié Président du Conseil de me dicter lui-même le texte de ses demandes, voici ce texte: «Considérant, que par graves événements de Roumélie traité de Berlin est sur le point de disparaître et qu'il est à prévoir un nouvel état de choses sur la Péninsule des Balkans, gouvernement serbe désirerait connaître attitude du gouvernement roumain, afin de se rendre compte de la possibilité d'une entente commune pour des intérêts communs et particuliers aux deux pays». Je crois, adaugă Emil Ghika, qu'une demande identique a été faite auprès du gouvernement grec".

Propunea Serbia ca să se înțeleagă cu noi, o alianță cu noi – nu o alianță ca cea de acum între Serbia și Bulgaria, care era contra noastră, – propunea o înțelegere cu noi contra Bulgariei, și era știut că Serbia era susținută de Austria, și era asemenea știut, că Principele de Batenberg fusese părăsit de Rusia – Și ce face guvernul liberal?

Iată depeșa dlui Câmpineanu din 17 septemvrie la toate legațiunile: „Veuillez démentir de la façon la plus formelle toute alliance ou entente avec la Grèce ou la Serbie. Les bruits répandus par l'Agence Havas ont évidemment une intention malveillante".

Și acum sârbii atacă singuri pe bulgari și ajung la bătălia de la Slivnița, unde sunt bătuți la 7 noemvrie 1885, iar Austria intervine în favoarea lor

Ei bine, guvernul național liberal – și aici nu este o notă obscură, este chiar Mesagiul Tronului de la 15 noemvrie 1885, document care îl puteți găsi în vol., II pag. 536 din importanta lucrare, publicată sub îngrijirea dlui D. Sturdza – meritele d-sale sunt cunoscute pentru asemenea publicații – *Regele Carol I al României. Cuvântări și scrisori* – guvernul național-liberal zice prin acel Mesaj: „Având o pozițiune tare și bine lămurită, am urmărit cu liniște, însă cu mare băgare de seamă, evenimentele ce se desfășură dincolo de Dunăre. Neamestecul nostru într-un conflict, în care mai înainte de toate trebuiau să se pronunțe puterile semnatare Tractatului din Berlin, era de la sine indicat. Cu toate acestea nu am putut să nu simțim o vie părere de rău, când îngrijiri s-au ivit că pacea generală ar putea fi turburată, acea pace atât de trebuincioasă".

Semnat este acest mesaj de președintele Consiliului și ministru *ad-interim* la afacerile străine I. C. Brătianu, ministru Cultelor D. A. Sturdza, al Domeniilor Stolojan, al Finanțelor Nacu etc.

Dlor senatori, noi nu suntem în secretele zeilor, noi când vedem un act solemn iscălit Ion Brătianu și o circulară iscălită Ion Ion Brătianu, nu prea știm pe care s-o alegem ca mai hotărâtoare.

Ei bine, dlor, trebuie să fi fost atunci puternice motive – și cine a cunoscut pe bătrânul Brătianu, și vede iscălit lângă numele lui pe Sturdza, Nacu, Stolojan, va fi convins că au fost puternice motive de concepțiune național-liberală, care i-au adus să hotărască așa.

Departe de mine cea mai mică observare critică în contra acelei atitudini! Dar atâta îmi veți permite să vă întreb: ce fel de convingeri a pregătit Partidul Liberal, în opinia publică a României, cât pentru chestia balcanică, prin acel act solemn de la 1885? Dacă atunci când Serbia ne cerea ajutor contra Bulgariei, nu l-am dat, ce să facă România, când vede Serbia cu Bulgaria, chiar și cu Grecia unite? Să le atacăm pe toate? *(Aplauze.)*

După această amintire istorică dați-mi voie să vin la critica foarte interesantă pe care a făcut-o onor. dl Brătianu în contra *Cărții Verzi*. Aici, dlor, ne-a citit un act, alt act, a găsit într-unul șovăire, în altul lipsă de prevedere, în al treilea lipsă

de preciziune, și a scos când una când alta, din amestecul numeroaselor documente publicate.

Domnule Brătianu, dv. ați binevoit a aduce aminte că v-ați făcut educația ca inginer la căile ferate și ați binevoit a aminti că eu m-am ocupat de filosofie, de literatură, dar ați uitat că m-am ocupat – eram să zic din păcate – și de advocatură... necesitățile vieții. Știți cu toții, cum este cu advocatura, dar știu îndeosebi și eu cum fac unii advocați; dacă au un singur act de discutat înaintea tribunalului, îl interpretează, îl sucesc, îl învârtesc, vor cu orce preț să scoată din el numai ce le convine. Darmite când sunt două, trei acte; darmite când ar fi, cum e în *Cartea Verde*, o sumă de aproape 300 de acte!

Câte învârtituri, câte interpretări nu sunt posibile! Însă îndărătul orcăror interpretări trebuie să stea o realitate, și aceasta hotărește.

Orce ați tălmăci și răstălmăci d-voastră din acte împotriva acțiunei noastre, realitatea este că acțiunea aceasta a adus ca rezultat Pacea de la București *(aplauze puternice, mult repetate)*. Firește, după proverbul francez, multe căi duc la Roma, poate ar fi fost și alte mijloace de succes. Dar ce-ar fi fost dacă n-ar fi fost ce a fost *(ilaritate)*? ce ar fi fost, dacă ar fi fost ce n-a fost? *(ilaritate)*. Aceasta duce la nesfârșitul posibilităților omenești.

Realitatea se mărginește în ceea ce este și nu în ce ar fi putut fi; realitatea este Pacea de la București *(aplauze)*, realitatea este că am ajuns la acest rezultat, fără a fi primejduit țara, și înălțând prestigiu României, astfel cum recunoașteți toți că este înălțat *(aplauze)*.

Cartea Verde? *Cartea Verde* e izvorâtă din simțimântul de răspundere ce-l aveam înaintea țării pentru acțiunea noastră, răspundere pe care de mai multe ori o luasem întreagă înaintea Parlamentului.

Am publicat dar toate, dar absolut toate acele acte, care să vă pue în stare să înțelegeți întreaga acțiune și să ne judecați, fără însă a compromite întru câtva interesele superioare ale țării. Și degeaba zice d. Brătianu, că publicarea este trunchiată și este făcută numai în folosul guvernului; ați putut constata din discursul d-sale că actele sunt destul de complet publicate pentru a-i fi dat d-sale putința de a ne aduce, pe temeiul lor, feluritele învinuiri care ni le-a adus.

Numai, onorate domnule Brătianu, să ne înțelegem asupra unui punct.

Ați fost, poate veți mai fi ministru de externe. Nu pot lăsa să treacă vorba d-voastră ca o normă, că trebuie să fie publicate toate actele.

Dl I. I. C. Brătianu: Toate actele necesare pentru a lămuri chestiunea, fără a compromite vreun interes.

Dl Președinte al Consiliului: Toate actele cari nu compromit interesele țării?

Dar cine are să le aleagă? *(Ilaritate.)*

Eu! Îmi pare rău: eu, nu d-ta. *(Aplauze puternice și repetate. Ilaritate.)*

Firește; eram eu pe banca aceasta.

Dar ce vroiți să ziceți?

Că era mai bine, dacă aș fi fost mai inteligent, mai prevăzător, mai cuminte?

Da, ce dreptate aveți, dle Brătianu! *(Ilaritate.)*

Și de ce folos ar fi fiecăruia din noi, când ar fi mai cuminte! *(Aplauze îndelung repetate. Ilaritate.)*

Am făcut și eu cât am putut. Și mi-am pus toată sârguința, căci eu sunt cel puțin om sârguitor. Mi-am pus toate puterile, de cari dispun, slabe cum sunt! Un fel de simțimânt de datorie, ca să împlinesc sarcina ce mi-era pusă de împrejurări; atâta am putut face!

Dar oare cere Adresa să ne exprimați recunoștință?

Este vorba, cum era în alte state, de dotațiuni, *(ilaritate)* pentru ca să vă ridicați astfel în contra noastră?

A cerut d. raportor dr. Istrati – şi-i mulţumesc pentru această rezervă – să se voteze vreo singură vorbă de laudă pentru noi?

D-sa zice la sfârşit numai: «Recunoscători Tronului şi Naţiunei, încrezători în guvern.»

Nici măcar recunoştinţă nu ne arată!

Şi bine face! Căci atunci când vorbesc faptele, trebuie să tacă cuvintele. *(Aplauze.)*

De! Am iscălit câţiva din noi tractatul din Bucureşti, pentru că eram aci, pe aceste bănci; l-am iscălit, dacă voiţi, ca nişte simpli grefieri! Trebuia să-i dăm autenticitatea. Dar alţii l-au făcut? D-voastră l-aţi făcut? *(Ilaritate.)* Opinia publică l-a făcut? Nu este supărare pentru aceasta! Mişcarea naţională l-a făcut? Foarte bine!

Sunteţi mulţumiţi cum s-a făcut?

Ei, să ne fie de bine! *(Mare ilaritate. Aplauze îndelung repetate. Ovaţiuni.)*

Dar este o inovaţie în această *Carte Verde.*

În alte state se publică numai notele preschimbate, fireşte, nu toate.

În Germania nu se publică nici atât. Acolo este stat cu Constituţie, dar nu este stat parlamentar. În Germania sunt rapoarte scrise de la ministru la rege, de la cancelar la împărat. Toată acţiunea internaţională mai importantă, conversaţii diplomatice de oarecare însemnătate sunt scrise şi raportate suveranului.

Şi când era vorba să alcătuiesc *Cartea Verde,* se punea întrebarea, cum s-o fac pentru ca să îndeplinească scopul de a înfăţişa toate elementele, după care să se poată pricepe şi judeca acţiunea guvernului. Răspunderea o luasem întreagă şi trebuia să dăm Parlamentului ocaziunea să constate clar cele ce s-au petrecut

Dacă ne mărgineam numai la notele preschimbate, ar fi rămas necunoscută tocmai partea cea mai importantă a relaţiunilor, şi atunci ce sens mai avea publicarea?

M-am consultat cu funcţionarii Ministerului de Externe, printre cari sunt câţiva foarte pricepuţi, şi am căutat mijlocul cel mai potrivit ca din peste una mie de acte să putem alcătui o expunere aşa de clară în ceea ce priveşte acţiunea guvernului, încât şi cei ce ar dori să ne atace, ca onor. dl Brătianu, şi cei ce ar vrea să ne susţină, să-şi scoată de acolo armele necesare.

Trebuie să recunosc, cu această ocaziune, că unul din cei mai inteligenţi colaboratori ai mei a fost directorul politic din minister, dl Ioan Filitti, şi cred că unui bătrân ca mine îi va fi îngăduit să laude înaintea d-voastră pe un funcţionar tânăr, cu care a lucrat împreună.

Domnul Filitti, cu o muncă neobosită, a aşezat, a coordonat, a îngrijit tiparul şi a mai avut încă o misiune de care vom vorbi îndată, pentru ca să răspund la o critică a onor. dlui Brătianu. Dar mai întâi explicarea actelor trecute în *Cartea Verde* ca raportate M. S. Regelui. S-a petrecut o dată, s-a mai petrecut a doua oară, s-a petrecut de multe ori câte un fapt, o comunicare, o conversaţie, o cerere verbală de o capitală importanţă, care nu venea sub forma scrisă, nu putea fi exprimată în note, dar care trebuia adusă la cunoştinţa Regelui şi apoi a Parlamentului.

Spre pildă la pagina 97, cu data de 6 aprilie, găsiţi următorul fapt raportat către Majestatea Sa:

A venit la mine d. Ristici, ministrul Sârbiei, şi mi-a vorbit de neînţelegerile sârbilor cu bulgarii, că bulgarii nu s-au ţinut de angajamentul luat în tratatul de alianţă cu sârbii şi d. Ristici m-a întrebat – însărcinat fiind de d. Pasici – care ar fi atitudinea noastră şi dacă am fi dispuşi să încheiem cu Sârbia o alianţă defensivă contra Bulgariei. Această comunicare hotărâtoare, când vine Serbia, încă de formă aliată cu Bulgaria, şi cere confidenţial ministrului român alianţa contra Bulgariei, înţelegeţi ce însemna pentru atitudinea noastră!

Este acest fapt, un fapt important pentru tot mersul politicei? Era bine să vi-l ascundem? Să nu figureze în *Cartea Verde*? Dar ce folos ar fi dacă l-aş ascunde?

Pagina 102: Vine ministrul Greciei la 2 mai şi face întrebarea, în numele guvernului elen, dacă suntem dispuşi a încheia o alianţă cu Grecia, „fiindcă pretenţiunile bulgarilor devin amenintătoare".

Vasăzică, vine şi Grecia odată cu Serbia.

Eu am răspuns evaziv, fiindcă îmi era teamă că dacă le ziceam îndată: poftim, se foloseau de această bună dispoziţie a noastră spre a căpăta de la bulgari ceea ce le trebuia; şi noi să rămânem la o parte *(aplauze)*. Şi aceasta era o mândrie, dle Brătianu, de a ne ţine în rezervă.

Faptul acesta nu trebuia să vi-l aduc la cunoştinţă? Un fapt caracteristic pentru mersul politicei noastre?

El era pe atunci aşa de confidenţial, încât nu putea fi comunicat prin notă legaţiunilor noastre; el nu putea fi comunicat decât Regelui.

Sunt state, cari nu sunt parlamentare, ca al nostru, în cari rapoartele despre asemenea lucruri importante se fac în scris către capul statului. M-am hotărât să le fac şi eu în scris, şi fiindcă n-am făcut un act cu *„Sire, Am onoarea. Sunt al Măriei Voastre prea plecat şi supus servitor"*. ., ci am făcut un rezumat scris, l-am numit un fapt *raportat*, franţuzeşte *référé*, şi acum când nu mai e pericol, l-am introdus în *Cartea Verde* şi l-am publicat.

Dar cine vine să-mi impute aceasta? Este oare Regele care zice: prea devii parlamentar? S-a mirat Regele de publicare? Din contră, publicarea e făcută cu autorizarea lui.

Vine un deputat, un senator, şi încă liberal, şi-mi impută mie, că într-o *Carte Verde* nu m-am mărginit la notele care se preschimbă între diplomaţi, ci am spus mai mult, am spus şi acele convorbiri ale mele cu diplomaţii străini, cari au fost importante pentru mersul politicei noastre. Eu nu v-am ascuns lucrurile, v-am dat mai mult decât se dă de obicei, de ce aveţi să vă plângeţi?

A! dar se pune o altă întrebare: Care e sinceritatea şi autenticitatea acestor acte? Apoi toate rapoartele publicate în *Cartea Verde*, şi altele cari nu sunt publicate, sunt în mâna M. S. Regelui.

Pe cele nepublicate (sunt numai două) le veţi găsi în arhiva confidenţială a ministerului.

Vasăzică: aceste rapoarte, făcute în scris de la ministru la rege, sunt menite să vă arate tot firul dezvoltării politicei noastre externe şi să vă explice, între altele, pentru ce mi-am putut permite să întrerup în Senat pe d. Brătianu şi să-i spun: Acum vine Trenul! adică, acum vine spargerea blocului! Nu puteam până atunci, credeţi-mă, fără cea mai mare primejdie pentru ţară, să atacăm şi pe bulgari, şi pe sârbi şi poate şi pe greci împreună, ci aşteptam să ne vină momentul de a intra în Peninsula Balcanică ca introducători de ordine şi pace. *(Aplauze.)*

Dar se face şi altă întâmpinare împotriva publicării celor raportate, că adecă prin ele aş fi pus persoana Regelui în joc.

Ştiu că onor. d-nu Brătianu este tot aşa de convins ca şi mine, ca şi din norocire celălalt şef de partid, d-nul Take Ionescu, că nici unul din noi, niciodată, prin nici un act, prin nici un gând, nu a voit să atingă întru câtva prestigiul sau inviolabilitatea Coroanei.

Vasăzică fundamentul acesta, pe care v-aţi întemeiat argumentarea, ne este comun, şi aici nu încape multă discuţie.

Am publicat un raport al meu către Rege Dar nu am publicat şi rezoluţiunea Regelui, care nici nu e pusă pe asemenea acte. Prin urmare ele nu angajază şi nu pot angaja decât propria mea răspundere înaintea Parlamentului.

Din contră, aş dori ca oricine din miniştrii, cari vor veni după noi, să-şi dea osteneala de a formula în scris şi de a raporta Maiestăţii Sale, ceea ce vorbeşte cu miniştrii străini.

Dar d. Brătianu a mai făcut și a treia obiecțiune, și aceasta era cea mai tare

Când a venit d. Șebeko la 26 decemvrie să-mi vorbească de intervenirea Rusiei, eu public în raport că i-am răspuns: trebuie să iau întâiu ordinile Majestăței Sale Regelui. Părea ca un paravan, care să mă acopere pentru a nu da un răspuns imediat.

Nu este destul de bine citat de d. Brătianu acel raport, trebuie completat. Însuș d. Brătianu ne zicea: „Noi naționalii liberali la Corabia, când a venit Regele în fruntea armatei, l-am aclamat".

(Dați-mi voie să adaog, că la Corabia erau și ai noștri cari l-au aclamat, căci armata este a țării întregi, și nu a unui partid.)

Așadar la Corabia l-ați aclamat fiindcă este adevăratul cap al armatei. Foarte bine.

Dar din aceeași cauză am introdus și eu persoana Regelui în cele relatate despre întrevederea de la 26 decemvrie cu d. Șebeko, fiindcă în acel raport arăt tocmai comunicarea făcută dlui Șebeko, că Regele era hotărât să ordone trecerea armatei peste Dunăre, ca să ocupe teritoriul reclamat, dacă d. Daneff nu relua tractările la Londra. De aceea am citat pe Rege, era aci vorba de un ordin militar.

De altmintrelea recunosc, împreună cu d-nul Brătianu, că orice amestec al Regelui în discuțiile partidelor este rău și sunt gata a recunoaște că ori în ce parte veți găsi un asemenea amestec provocat de mine, aveți dreptate să-l condamnați. Dacă nu este bine să fie în cestiunile externe, unde M. S. Regele este cel mai cu autoritate reprezentant al statului, necum în cestiunile interne *(aplauze)*. Spre pildă, la 1907, când liberalii au propus niște măsuri pentru țărani, poate nu era bine să tragă clopotele prin sate, în numele Regelui *(aplauze)*. Regele este inviolabil și trebuia să stea în afară de luptele noastre!

Trec acum, dlor, la observarea despre sinceritatea acestor acte.

Este în *Cartea Verde* publicată, la data de 8 fevruarie, o mică notă în care se vorbește de însărcinarea ce mi-o dase Majestatea Sa de a vorbi cu fostul președinte al Senatului Iorgu Cantacuzino și pe care am lăsat-o ca un omagiu adus unui bărbat, a cărui însemnătate s-a arătat nu numai cât a trăit, ci și după moartea lui, fiindcă multe greutăți nu s-ar fi ivit în partid dacă ar fi continuat să trăiască *(aplauze)*.

Nemaifiind în viață ilustrul fost președinte al Senatului, actul de la 8 februarie nu-l poate controla decât M. S. Regele.

Dar în afară de acest act, nu mai este nici un alt raport către Rege în care să nu fie dat și altora controlul autenticității. Convorbirile de o importanță oarecare cu miniștrii străini pot fi controlate prin raporturile acestor miniștri către șefii lor, încât ceea ce stă aci raportat se găsește și în arhivele politicei internaționale europene, prin urmare se poate controla. Oare, vă închipuiți că se va găsi vreun ministru român, oricine ar fi el și oricât de nepriceput ar fi, care să publice într-o *Carte Verde* că, spre pildă, a venit dl Șebeko și mi-a zis cutare lucru care n-ar fi așa, sau să spună că Prințul de Fürstenberg a zis așa și să nu fie adevărat?

Dar s-ar expune să fie a doua zi dezmințit de acești diplomați.

Însă d. Brătianu îmi mai impută, că am publicat convorbiri confidențiale.

Apoi, dle Brătianu, în privința convorbirilor intime și confidențiale, vă închipuiți dv. că eu am publicat *Cartea Verde* fără a fi întrebat pe aceia, despre cari este vorba într-însa? Atunci vă înșelați.

Tocmai pentru acest scop, înainte de publicarea *Cărței Verzi*, dl Lahovari, ministrul nostru la Paris, a revăzut împreună cu funcționarii de la Externe toate actele destinate publicării, mai ales propriele sale rapoarte relative la politica

franceză față de noi (căci d. Blondel era în congediu). Apoi am vorbit eu, personal, cu unii din diplomații străini și am însărcinat pe d. Filitti să vorbească cu alții, și astfel au fost puși în curent cu tot ce s-a publicat în *Cartea Verde* relativ la ei, prințul de Furstenberg și baronul Haymerle, dl Schebeko, d. de Waldthausen, baronul Fasciotti, d. Ristici. Și ministrul englez, Sir George Barclay a avut cunoștință de această *Carte Verde*, înainte de a fi publicată, și unele pasagii, cari le au părut lor incomode, au fost șterse. Astfel a rămas numai ceea ce era necesar pentru pricepere și judecată.

Ce dovedește *Cartea Verde*? și cu aceasta am terminat. Care era politica guvernului?

La început, speram că bulgarii vor înțelege că trebuie să fie și cu România o înțelegere stabilită, îndată ce vor să facă schimbări teritoriale în Balcani.

Dar de ce nu ați spus clar ce vreți? Pentru că dacă spuneam bulgarilor noi mai întâi ce vrem, și ei refuzau, trebuia să mobilizăm îndată și să-i atacăm, adecă să atacăm întregul bloc balcanic cu dezaprobarea întregei Europe și fără o pregătire suficientă a armatei.

Preferam dar ca propunerile să vină de la ei. Alții poate ar fi făcut altfel; dar ce puteți cere de la noi este că ceea ce am făcut, să fie o concepțiune clară și consecventă, un gând, care dacă nu este unicul posibil, dar să aibă o noimă de priceput.

Aici ne-a vorbit d. Brătianu despre o confuzie periculoasă cu cererea noastră de intervenire adresată altor Puteri. Confuzia se face de cei ce nu deosebesc epocele și obiectele cererii de intervenire.

Cum v-am spus, era în interesul nostru ca bulgarii să înceapă fără ca să cerem noi, și în acest sens am vorbit cu ministrul Rusiei și cu ministrul Austro-Ungariei pentru ca prin intervenirea lor, să se priceapă la Sofia că bulgarii trebuie să ia inițiativa.

Pe ce motiv? nu din complezență, nu ca drept de compensație sau din motive strategice. Dar pentru că Tratatul de la Berlin era desființat; în locul graniței stabilite de acest tractat, ne trebuia altă graniță stabilită prin liberă înțelegere între noi și bulgari și ne mai trebuia asigurarea macedo-românilor. Dacă o făceau bulgarii de la sine, aceasta era o dovadă pentru noi, că este ascendența României destul de tare, pentru ca, fără să fi amenințat și numai cu simpla noastră autoritate, să fi făcut pe un popor victorios să cedeze un teritoriu și să ne recunoască drepturi în privința macedo-românilor. Ce erau câteva sute de chilometri mai mult sau mai puțin, în comparare cu această recunoaștere a prestigiului României, făcută de la început, de bunăvoie și fără nici un sacrificiu din partea noastră? Aceasta era în orice caz, la octomvrie-noemvrie, așteptarea; la unii din noi, poate speranța, la mine nu tocmai, dar posibilitatea unei înțelegeri pașnice între noi și bulgari, din inițiativa lor.

Așadar, enigma cu cele două feluri de intervenții pe care nu o poate deslega d. Brătianu, se explică ușor din chiar *Cartea Verde*. Pentru a face pe bulgari să înceapă ei cu propunerile, ne-am adresat, pe temeiul bunelor noastre relații atât cu Austro-Ungaria cât și cu Rusia, la intervenirea lor, pe lângă guvernul din Sofia, pentru a sonda terenul. Dar odată ce, în urma acestor și poate a altor interveniri, bulgarii au și intrat în tratative cu noi pentru graniță și pentru macedo-români, aceste tratative n-am voit să fie conduse cu amestecul vreunei puteri străine, ci hotărâte numai după interesele proprii ale noastre, ca state independente. Vasăzică, intervenție pentru a ajunge la tratări între noi și bulgari, dar nici o intervenție pentru a se amesteca cu interese heterogene în aceste tratări.

A, că unele puteri vreau să învârtească termenii și să afirme că, dacă au intervenit pentru ca să facă pe bulgari să înceapă, asta însemnează ca să intervină și să hotărască cum să ne înțelegem cu bulgarii, după ce au început, asta se poate! Dar

noi n am admis acest lucru, și când asemenea încercări s-au făcut, le-am abătut

Începând bulgarii vorba, – îmi pare rău să o spui – delegatul bulgar, care nu mai este acum la guvern și este așa de combătut în propria sa țară dar trebuie să o spui - era lipsit de sinceritate.

Dacă un reprezentant autorizat al unui partid adversar, poate, aici de pe tribună, să-mi spue mie în termeni parlamentari că este lipsă de sinceritate în *Cartea Verde*, veți admite să pot zice și eu un asemenea lucru despre un adversar din altă țară.

Da, lipsă de sinceritate la d. Daneff! Și când dl Daneff a început a se codi, aceasta era o atingere adusă României, și atunci imediat Regele hotărăște să treacă Dunărea (26 decembrie). În fața acestei hotărâri bulgarii au dat îndărăt și au început tratativele la Londra.

Și au adăogat și vorba «Convention des plus larges»... Adică dl Gheșoff se juca de-a abilitatea.

Apoi noi în România suntem mai abili! *(Aplauze.)*

Firește aveam să răspundem și noi cu vorbe. Ne ziceau ei „convention des plus larges", ziceam și noi: ba bine că nu, avantage comerciale, pod peste Dunăre, împrumut ieftin.

Dar până când aceste tratări? Până când ne-am convins, după raportul dlui Ghika de la Sofia (4 februarie 1913), că d. Gheșoff și Daneff umblă cu subterfugii și tergiversări și nu se pot hotărî a da României ceea ce i se cuvine.

Atunci, într un moment critic, a intervenit mediațiunea Europei, îndestul explicată în *Cartea Verde* și mai nainte în dezbaterile Parlamentului Rezultatul ei a fost protocolul de la St Petersburg.

Însă când s-a iscălit protocolul de la Petersburg la 26 aprilie, și când vi l-am propus spre aprobare, aveam propunerea sârbo-greacă de alianță cu noi, în contra Bulgariei, aceea care d. Brătianu n-ar fi voit să figureze în *Cartea Verde (aplauze).*

Petersburg, Marile Pateri și România! da! România nu este o mare Putere, dar este și ea o putere, o putere, care are conștiința de sine, putere care se reazimă pe un avânt național, care a uimit lumea; și este o mai mare putere în micul său teritoriu decât unele Puteri în marele lor teritoriu *(aplauze).*

Protocolul de la Petersburg! Avem să ne felicităm încă o dată că Partidul Național Liberal a făcut actul politic însemnat de a ne ajuta, a da adeziunea parlamentară la acel protocol. Astfel ne-am putut continua drumul până în momentul când a sosit trenul pe care îl așteptam *(aplauze)*, spargerea blocului balcanic, înalta misiune ca România să pună ordine și să aducă pacea în Balcani, de astă dată aprobată de Europa întreagă în acțiunea sa.

Dlor senatori, atât aveam de zis și dacă admiteți politica noastră și rezultatul ei, atunci, vă rog, votați proiectul de Adresă, așa cum vi s-a prezentat *(aplauze prelungite).*

159

RĂSPUNS LA MAI MULTE INTERPELĂRI

(Ședința Camerei de la 10 decembrie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dle președinte, aș răspunde de îndată la această întrebare.

D. președinte: Aveți cuvântul.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, am cunoștință de unele incidente de acest fel, nu numai din părțile ocupate de sârbi, ci și în unele părți ocupate de greci. În starea de tranziție, de azi, vă puteți închipui din capul locului că merge greu până când să-și organizeze noii stăpânitori administrația în teritoriile câștigate, să știe ce fel de funcționari să trimeată acolo și cum să-i găsească. Vor fi având și ei o mai mare greutate decât noi; și pentru noi nu este ușor să găsim funcționarii cei mai nemeriți pentru noul teritoriu; trebuie să ne dăm toată osteneala, dar pentru toți este greu. Așa încât la plângeri, la incidente de acestea trebuia să ne așteptăm de la început. Ceea ce importă este că din partea guvernelor cu cari stăm în bune raporturi, din partea guvernului sârbesc, din partea guvernului grecesc, să nu fie tolerate asemenea incidente. Îndată ce le-am aflat, sunteți, sper, de mai înainte convinși, le-am comunicat miniștrilor noștri la Belgrad, la Atena. Au fost aduse și se aduc

incidentele la cunoștința guvernelor. Avem de la Belgrad și de la Atena declarare formală, că înțeleg să respecte cu sfințenie ceea ce au convenit cu noi prin Pacea de la București, că se va face pentru macedo-români.

Vasăzică, din partea guvernelor sârbesc și grecesc avem tot sprijinul și nădăjduiesc că încetul cu încetul asemenea incidente vor dispărea.

. . . .

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, dacă un onorabil deputat se crede dator să mă interpeleze, eu – firește – sunt dator – trebuie să mă cred dator – să-i răspund. Nu am ce face!

Dar vă mărturisesc, că așteptam cu oarecare curiozitate să pricep, din dezvoltarea interpelării, ce caută interpelarea la adresa mea?! *(Ilaritate.)*

Interpelare ministrului-președinte și ministrului de externe asupra unei licitațiuni de la Ministerul Lucrărilor Publice? *(Ilaritate.)*

Aci, să-mi dați voie să fac de la început – căci nu trebuie să lăsăm să se introducă tot felul de precedente – rezervele mele asupra a două chestiuni introduse de onor. domn interpelator.

Să întreb întâi pentru ce interpelează pe ministrul-președinte?

Il interpelează, zice D-sa, fiindcă într-o lege care s-a votat deunăzi există un articol că întrebuințarea cheltuielilor la Ministerul Lucrărilor Publice să treacă prin consiliul de miniștri; și d. Fleva crede că prin aceasta s-a pus ministrul lucrărilor publice sub un fel de tutelă.

Nu este exact, dlor. După modul nostru de a vedea nu este vorba de așa ceva. Și eu aș fi cel dintâi care nu aș fi admis.

Nu primesc ca D-voastre să faceți între mine și colegii mei o așa deosebire, încât să prezentați pe colegii mei întrucâtva într-o inferioritate față de mine, și să mă faceți pe mine

oarecum pedagogul colegilor cari sunt pe această bancă. *(Aplauze.)* Aceasta nu o primesc.

Dlor, eu am o mare idee, foarte sinceră, de priceperea politică, dați-mi voie să zic de tactul politic al reprezentanței naționale române în majoritatea ei. Suntem în privința aceasta foarte înaintați ca viață constituțională. De câte ori este o discuție mai importantă în Parlament, am avut impresia că se simt cu o mare finețe toate nuanțele.

Ei! ce vreți, onorabile dle Fleva, și alții cari au interpelat în felul acesta? Vreți să introuceți de la D-voastre la noi o separare, o deosebire în ministerul de colaborare, pe care acest minister nu o admite, și pe care nu o poate admite câtă vreme este pe această bancă? Este în orice minister la noi alcătuită o colaborare colegială, care până când există trebuie să fie menținută la înălțimea și la demnitatea ei *(Aplauze)*. Și nu pot primi să mă întrebuințezi pe mine ca minge ca să dați în capul celorlalți. Această naivitate și această necuviință vă rog să nu mi-o atribuiți. *(Aplauze prelungite.)* Când va fi să înceteze colaborarea – și aceasta este un act de guvern – se va aduce la cunoștința D-voastre, este datoria noastră să arătăm și împrejurările în cari se va face, când se va face. Dar cu interpelări de tuneluri *(Ilaritate)*, cu asemenea lucruri nu se poate face una ca aceasta. *(Aplauze.)*

Și fiindcă ați binevoit a vă adresa la ministrul de afaceri străine, în acelaș timp, dați-mi voie să fac a doua rezervă la interpelarea d-voastră.

Dlor deputați, cred că suntem toți uniți că este o mare dovadă de vitalitate a poporului nostru, dacă din ce în ce mai mult își arată destoinicia de a-și face el singur treburile lui. În comerț, în industrie, la bancă, în toate activitățile este o parte în tendința Partidului Național Liberal, care trebuie să aibă răsunet simpatic la noi toți; dorința de a face ca din ce în ce mai mult românul să ia parte la activitatea industrială, comercială, la toate activitățile economice.

Dorința aceasta este legitimă și înaltă; o împărtășim cu toții, dacă e în interesul obștesc. Un lucru însă trebuie bine deosebit: până unde te duc puterile și unde nu

Noi nu suntem despărțiți de lumea cealaltă cu un zid chinezesc, și slavă Domnului! Tocmai noi românii ne-am distins de multă vreme de aproape un secol, prin setea manifestată cu care ne-am dus să ne adăpăm la izvoarele de cultură, oriunde le-am găsit, și migrațiunea aceasta de studenți ai noștri în Franța, în Germania, în Italia, a fost extraordinară, și nu cred să fie popor în Orientul european care să fi dat atâtea dovezi strălucite de voința de a-și însuși cultura occidentală. Vasăzică, foarte bine deosebim ce putem face noi singuri și ce nu, și recunosc în această privință că este mai bine să exagerăm puțin ce putem face, ce avem curajul de a face, dar încă este o limită la toate aceste lucruri.

Eu mi-aduc aminte de vremea când s-a introdus pentru întâia oară poșta românească sub mult criticatul, bietul Liebrecht, și cum până atunci erau consulatele străine cari aveau poșta și cum era teamă că nu vom fi în stare să susținem administrația poștei și telegrafelor, dar am fost foarte bine în stare. Mai îmi aduc aminte când sub liberali s-a luat administrația căilor ferate, și recunosc că a fost o greșeală a Partidului Conservator anterior că n-a luat el cu mai multă energie și cu mai mult curaj chestiunea Strussberg în mână și s-o fi rezolvat. Era poate teamă la început că nu vom putea să administrăm bine căile ferate. Le-am administrat foarte bine. Iată 2 exemple mari și recunosc că și mai departe putem să mergem în partea aceasta, să ne încumetăm de a lua mai multe asupra noastră. Dar este o limită, sunt lucrări cari nu le putem face încă, la cari trebuie să tindem, dar la cari cred că nu putem încă să răspundem cu propria noastră industrie, de exemplu, la cerințele cari vor veni acum ale dezvoltării noastre navale, mașini de drum de fier, locomotive, construcțiuni de tuneluri. Iertați-mă, dle Fleva, m-ați pus într-o situație foarte

grea, vă declar că mă simt aproape inferior față de d-voastră *(Ilaritate)*, la toate amănuntele ce mi le-ați dat, dar judec și eu, cum judecă orice om public asupra situațiunii; este ceva care trebuie să o cunoască mai bine specialiștii. *(Ilaritate)*. Dacă pentru vagoane de drum de fier, pentru construcțiuni navale, pentru pipe line, pentru perforări de tuneluri mai avem încă trebuință de ajutoare, de o cultură industrială mai înaintată decât a noastră, atunci ar fi o mare greșeală – și ne-ar pune pe noi într-o situațiune pe care nu o merităm – dacă, spre pildă, din interpelările noastre, am îngreuia asemenea raporturi cu industria străină. Să mă ierte d. Fleva – este și D-sa într-o vârstă așa încât putem vorbi amândoi ca oameni în vârstă *(Ilaritate)* – crede d. Fleva însuș că folosește ceva statului, căilor ferate, dacă... să nu întrebuințez o vorbă tare, nu vreau să zic dacă *insultăm*, dar dacă *vătămăm* reputațiunea și onorabilitatea unor antreprenori străini cari vin aici la licitație? Vedeți, dle Fleva! Oamenii aceștia nu se pot apăra, și, fiindcă v-ați adresat și la Ministerul de Externe, iertați-mă, dar eu trebuie să-i apăr în acest sens. *(Aplauze.)*

Erau patru, ziceți, la licitație, și de acolo au mers până acolo... va să zică, aceasta dovedește că este unul care vrea numai să ne „exploateze". Apoi cine să mai vină în țara aceasta, când noi ne adresăm străinătății ca să vină la o concurență, dacă se așteaptă a fi așa... oratoricește prelucrați la tribuna Parlamentului? *(Mare ilaritate, aplauze.)*

După aceste două rezerve, pe cari trebuia să le fac, acum că v-ați adresat la mine, să vă răspund mai pe scurt.

Am cunoștință – nu de toate amănuntele d-voastră – dar că în consiliul de miniștri s-a prezentat o asemenea licitațiune?

Da, am cunoștință și eu. S-a petrecut următorul fapt: a venit d. ministru al lucrărilor publice, ne-a prezentat rezultatul unei licitațiuni relativă la acel tunel și ne-a arătat că au ieșit ca prețuri, cel mai avantajos, prețul și oferta unei case – nu vreau să o numesc – și un preț, o ofertă mai scăzută cu 1 200 000 lei a unei alte case.

Și era însoțit acest raport de câteva explicări ale oamenilor tehnici din minister, în care ni se spunea că, după cum se va găsi la lucrările tunelului, care aduce uneori surprize, un izvor de apă, o stâncă, prețurile acestea pot încă varia și că diferența de la 1 200 000 poate să fie coborâtă la cutare și cutare altă cifră, dar că, după cum se prezintă aceste două oferte, este asupra uneia o obiecție de făcut: că acela care a prezentat-o, s-a aflat în dificultăți cu ministerul, anterior.

Între Ministerul Lucrărilor Publice și între direcțiunea căilor ferate nu e totdeauna identitate de vederi și de regulă, până acum, din vechea experiență parlamentară a rămas vorba repauzatului Stătescu: „Cu bomba trebuie să dai odată în cetățuia de la căile ferate". A lui Stătescu e vorba. *(Ilaritate.)*

Parlamentaricește până acum se cam zicea. Ministrul lucrărilor publice, care el are răspunderea înaintea Parlamentului, trebuie să aibă mâna mai strânsă în privința căilor ferate, cari n-au imediată răspundere înaintea Parlamentului. Astăzi, o întoarcem în contra Ministerului de Lucrări Publice.

Ministrul lucrărilor publice, colegul nostru, ne-a spus, erau greutăți, discuțiuni între unul din acești ofertanți și ministrul anterior. Și mai era ceva, dle Fleva, ceva ce nu ați menționat. Era – mi s-a spus – un proces între acest ofertant și un funcționar de la lucrările publice. Acest ofertant a spus: „Am mituit pe un funcționar cu o cifră de..." Acel funcționar l-a tras la răspundere și procesul este pendinte.

Dle Fleva, ați fost ministru, chiar ministru de interne, vă mai doresc să fiți ministru; dacă ați fi fost în locul nostru, d-voastră, cum judecați nu ca ministru al resortului, ci ca un coleg ministerial? Dacă se aduce faptul la cunoștință – și e fapt – că unul de la licitațiune a spus – și este proces pendinte – că a mituit, îl mai primești la licitație, până nu s-o sfârși acest

proces? Noi am fost de părere că nu mai trebuie primit la licitație până la sfârșitul procesului de mituire.

D. Vintilă Brătianu: Nu trebuia primit, căci ministerul știa

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Eu am adeseaori altă părere, decât mulți din aceia pe cari îi aud vorbind în asemenea chestii. Între un funcționar care primește mită, și un mituitor, cred că trebuie că toată rigoarea și tot disprețul trebuie îndreptat în contra mișelului de funcționar care a primit mită, și mai puțin în contra aceluia care i-a oferit-o; rău și acela, dar mai rău funcționarul.

În orice caz, când un asemenea lucru se petrece într-o administrație, trebuie terminat și clarificat, și nu e bine ca să se invite la licitație un om care a spus și recunoscut că a mituit funcționarii. Aceasta nu se cădea să se facă și atunci consiliul de miniștri a hotărât să anuleze licitațiunea din această cauză Atâta s-a făcut, atâta am votat, și eu atâta aș mai vota încă o dată în consiliu, dacă s-ar aduce chestiunea. Și alta nu am ce să mai spun. *(Aplauze.)*

160

DISCUȚII LA ADRESĂ. PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA GUVERNĂRII SALE

(Ședința Camerei de la 20 decembrie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, aș fi dorit, și cunoașteți toți stăruințele ce am întrebuințat pentru ca să ajungem la acest rezultat, aș fi dorit să putem termina această lungă discuție asupra Adresei chiar astăzi. La orele însă foarte înaintate – sunt 7 fără 20 – și după obosirea atențiunii ce trebuie să vă fi cuprins pe toți într-o așa lungă și importantă vorbire ca acea a dlui Vintilă Brătianu și după o așa scurtă și strălucită vorbire ca a dlui Titulescu *(aplauze)*, nu se poate aștepta, omenește, luarea-aminte care trebuie să vă rog să-mi dați pentru ceea ce are să declare guvernul.

Voi începe azi, eu sunt scurt de regulă, vă voi ruga să mi acordați și mâine vreo trei sferturi de oră ca să putem termina.

Maiestatea Sa, căruia i-am comunicat că vom lua parte la un *requiem* mâine la biserică, la care am fost invitați, a încuviințat, ne-a invitat chiar ca să nu întrerupem dezbaterile Parlamentului, așa încât mâine va urma continuarea lucrărilor

noastre. În ceea ce mă privește, nu voi abuza de D-voastre după cele câteva minute cari ne mai rămân până la ora 7.

Sunt în orice caz, două chestii la cari trebuie să răspund.

Este una în privința situației constituționale a guvernului, de la începutul crizei balcanice și imediat înaintea ei, așa cum a spus-o d. Brătianu, și alta observările făcute nu numai de onor. d. Grădișteanu, fiindcă atunci, cu toată considerarea ce o merită D-sa, aș fi putut zice că este în momentul de față o individualitate fără partid, prin urmare mă pot dispensa de a-i răspunde; dar ceea ce a vorbit D-sa a fost reluat și aprobat de un membru conservator-democrat al majorității, de onor. d. Comșa. Amândoi au adus învinuiri Austro-Ungariei, pe care eu trebuie să le relev de pe banca ministerială.

Aceste două datorii mă silesc a vă ruga să-mi acordați atenția d-voastră.

Mai întâi situația noastră ca guvern.

Onor. d. Brătianu, cu mare cuviință parlamentară, vorbea de persoana mea în capul guvernului ca de o victimă politică, că eu aș fi fost victima unor împrejurări, victima situației Partidului Conservator, și acum victimă ca șef ales al partidului și că, în loc să am o apoteoză, aș fi un ministru care trebuie să-și dea seama de ceea ce a făcut.

Dar, dlor deputați, nu poate fi vorba nici de victimă, nici de apoteoză, nici de toate aceste chestiuni personale, nici de a se aduce vreo învinuire Partidului Conservator.

Mi-am permis să spun, în Senat, fratelui d-voastră dacă în mijlocul grelelor sale împrejurări, Partidul Conservator a putut totuși – acest partid cu amândouă nuanțele sale – să ajungă la Pacea de la București, trebuie să aibă o putere și o vigoare de a trăi, încât e foarte îmbucurător pentru țară că este așa de puternic. *(Aplauze prelungite.)*

Și fiindcă d-voastră reveniți asupra situației partidului, voi căuta să vă explic astăzi că ceea ce a făcut Partidul Conservator, ceea ce s-a întâmplat în Partidul Conservator

și în acțiunea partidului în colaborare, este unul din meritele cele mari ale acestui partid. Doresc să fiu nepărtinitor, precum caut să fiu și pentru D-voastre și pentru noi, doresc ca această nepărtinire să fie conformă adevărului, și vă spun din întreaga mea convingere că mare merit a avut Partidul Conservator în toate aceste faze și în colaborare, că a lucrat așa cum a lucrat. *(Aplauze prelungite.)*

Ați început cu ministerul meu de la 28 martie 1912.

Cuminte a fost d. Carp că a format acel minister. Căci D-sa l-a format. Pe mine numai m-a invitat, dați-mi voie să zic, m-a rugat, fiindcă nu prea voiam să iau conducerea acelui minister, și m-am supus din disciplină de partid.

Ce se întâmplase? Politica noastră internă era preocupată de chestia tramvaiului, nu era încă criza balcanică. În această chestie a tramvaiului, șeful nostru de atunci, ministrul-președinte Carp, vedea o apucătură primejdioasă a vieții noastre publice și a căutat să o îndrepteze.

În această acțiune, ministrul de interne, d. Marghiloman, a luat măsurile ce le credea necesare ca ministru de resort. D. Carp a întrebuințat o expresie în Senat care era foarte tare și care a produs, după părerea mea, o prea mare dezbinare între partide. Dar eram ministru cu ceilalți și iau toată răspunderea ce solidaritatea ministerială o impune. Eu, personal, nu am prea luat, de altminteri, parte la chestia tramvaielor, și nici la consfătuirile juridice ce se făceau în privința ei; nu am luat parte, deși am fost invitat; o consideram de la început mai mult ca o chestie politică și mi-era teamă că acea chestie politică va aduce o situație care nu era de dorit pentru țara aceasta.

Așa era credința mea personală.

Onorate dle Brătianu, eu am fost aci, în Parlament, unul din aceia care v-am recunoscut, și ați repetat-o și azi de la tribună, că este un merit al Partidului Liberal de a îndemna poporul nostru, societatea noastră, să ia parte la lucrările

economice, industriale, și să ducă dezvoltarea aceasta cât se poate de departe cu tot curajul.

Da, o recunosc. Numai, vedeți, ce este cu citarea frazelor altuia... O recunosc; dar, dacă mă citați, dați-mi voie să fac și o imediată rezervă: cu o condiție, ca acest admirabil avânt național din partea acelora care-l conduc să fie dezinteresat. *(Aplauze îndelung prelungite.)* Nu dezinteresat în sensul platonic, teoretic, ca să nu fie interesele multor oameni în joc aduse, solicitate și împreună cu ele să se facă lucrul, căci altfel nu s-ar putea. De acord. Și că mulți să ia parte, dintre toți aceia cari se pot interesa și să fie solicitați de a se interesa la o asemenea lucrare. Desigur. Dar nu conducătorii! *(Aplauze îndelung prelungite.)* În momentul în care conducătorii partidului politic se amestecă și-și fac sieși o parte, s-a piedut idealul, s-a pierdut și folosul public ce putea să-l aibă o stare ca aceasta. *(Aplauze prelungite.)* În acest sens, da.

S-a întâmplat ca această acțiune a dlui Carp și a dlui Marghiloman – a dlui Marghiloman accentuată oratoricește de d. Carp la Senat – să aibă drept urmare o hotărâre a Curții de Casație, consfințind o sentință de tribunal, care voia să judece constituționalitatea unei legi ce acel guvern se crezuse în drept să o supună Corpurilor legiuitoare. Atunci Partidul Conservator, sub conducerea dlui Carp, s-a găsit izbit de o hotărâre a Curții de Casație. Era un conflict între justiția țării și între Parlamentul și guvernul țării.

Ce trebuia să facă, patriotic, Partidul Conservator atunci? Ori să ceară, ca reformă constituțională, o schimbare a situației judecătorilor, ori să înceapă pedepsiri disciplinare contra lor; or, dacă nu voia să ajungă la acest extrem, să se retragă.

Nu voiam să ajungem la acest extrem.

Conflictul între puterea judecătorească și cea parlamentară și guvernamentală voiam să-l evităm, voiam să ne plecăm înaintea justiției țării și ne-am plecat.

Și atunci ar fi trebuit să se zică: să vină la guvern ... cine? Și aș întreba toată țara nepărtinitoare: putea să vină la guvern cei implicați în chestia tramvaielor pendinte la tribunal? Nu se putea!

Putea să vină la guvern apărătorii celor implicați în chestia tramvaielor pendinte la tribunal? Nu se putea.

Atunci trebuia să vină la guvern altcineva, ce e drept în situație șubredă.

Eu am fost cel dintâi care am zis că era slab guvernul meu de la 28 martie, dar era necesară formarea lui în situația de atunci. Și nu pentru prima oară în mișcările constituționale ale unei țări se întâmplă momente când trebuie să introduci ministere de acest fel, și când ministere de acest fel iau asupra lor o asemenea sarcină, personal neplăcută, ele își îndeplinesc o datorie față de țară și de partidul lor.

Slabă era situația, dar era necesară. Și cu cât era mai slabă, cu atât e mai mare meritul acelora, nu al meu, cari au primit să facă parte dintr-un asemenea minister. Ați avut și d-voastră și alte țări asemenea situații. D. Aurelian a venit la guvern în împrejurări, constituțional vorbind, cam de acelaș fel: un conflict religios nu se putea tolera și s-a retras guvernul Sturdza. Și vedeți ce este ironia soartei: tocmai sub președinția celui mai evlavios dintre liberali, a aceluia care mergea cu evlavia atât de departe, încât eu, filozoficește vorbind, mă întrebam uneori: bine, până acolo merge partidul cu evlavia, încât devine cu desăvârșire eclesiastic, pe când de regulă la liberali este mai mult libera cugetare? Tocmai sub d. Sturdza, a trebuit să se retragă o parte din miniștri. A venit d. Aurelian și a îndeplinit datoria constituțională de a scăpa situația Partidului Liberal, care a continuat mai departe. Tot așa a venit ministerul meu de la martie 1912, și a îndeplinit datoria de a trece chestia tramvaiului, dintr-o situație politică, într-o situație curat juridică. Așa s-au dat hotărârile pe cari le a dat

justiția noastră, precum se afla în anul 1912. Nu avem decât să contatăm că asta este a treia putere în statul nostru.

D. Marghiloman s-a retras de la guvern, d. Carp s-a retras de la guvern, celelalte schimbări erau schimbări din alte considerații, cari nu ne privesc acum. Partidul Conservator a încercat – era de datoria lui să încerce – să trăiască mai departe și, după ce mărginise chestia tramvaielor la tribunale, a trebuit să încerce să trăiască mai departe, fiindcă Partidul Liberal tot mai suferea de acea meteahnă, meteahnă, dle Duca, este o vorbă dintre acelea cari se întrebuințau când eram eu mai tânăr, ca și vorba de la Senat: „să ne fie de bine", vorbă populară cum se întrebuința în vremea mea, nu acolo unde în saloanele parfumate se învăța mai bine franțuzește decât românește. *(Aplauze.)*

Meteahnă se zicea pe atunci, însă este vorbă străină; „să ne fie de bine" este neaoșă românească, deși d-voastră nu vă părea elegantă. *(Aplauze.)*

Cu această meteahnă Partidul Liberal nu putea să vie la guvern atunci; declara că nici nu vrea să vie la guvern, și bine făcea. *(Ilaritate.)*

Odată ce scăpaserăm de chestia tramvaielor, tribunalicește, Partidul Conservator, prin mine, s-a adresat dlui Take Ionescu, conservator-democrat, ca să ne fuzionăm; foarte constituțională și foarte normală preocupare; nu văd până acum nici o victimă, nici un martir. *(Ilaritate).* Condițiile dlui Take Ionescu, și condițiile conservatorilor pe cari îi reprezentam eu, nu s-au putut întâlni, și la septemvrie, imediat înaintea izbucnirii crizei balcanice, am prezentat demisiunea mea Maiestății Sale Regelui, fiindcă nu am putut să fac acea întărire a Partidului Conservator pe care o credeam necesară.

Când, însă, tot în septemvrie, a izbucnit criza balcanică, atunci – și iar nu e vorba de nici o victimă – d. Take Ionescu a declarat că renunță la unele din cerinele D-sale; iar d. Cantacuzino, răposatul Iorgu Cantacuzino, cu comitetul

Partidului Conservator, au renunțat asemenea la unele cerințe, și foarte patriotic și cuminte, amândouă ramurile conservatoare s-au unit față de primejdia cea mare, înaintea căreia se afla țara. Îmi pare rău, și cu aceasta termin azi, că Partidul Național Liberal, la care noi ne-am adresat, după ce s-a făcut mobilizarea, ca să ia și el parte împreună cu noi la conducerea țării în acele mari momente, a refuzat această invitare și nu a luat parte; iar acum se află în necesitatea, în loc de a fi fost un colaborator, al treilea, spre mărirea țării, să caute tălmăciri prin *Cartea Verde*, ca să se găsească nu știu ce cusururi numai pentru ca să micșoreze situația ce și-a dobândit-o înaintea țării – și nădăjduiesc și înaintea istoriei – Partidul Conservator de amândouă nuanțele, fără liberali. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

161

ÎNCHEIEREA DEZBATERILOR ASUPRA ADRESEI DE RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI

(Ședința Camerei de la 21 decembrie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dlor deputați, onorabilul domn Vintilă Brătianu, în vorbirea D-sale de ieri, despre care trebuie să recunosc că era de o perfectă urbanitate față de banca ministerială, e un partizan convins al bunelor relațiuni între partide, și e totdeauna mulțumitor ca să relev asemenea lucruri, pe cari le împărtășesc și eu. Așadar, d. Brătianu, în discursul de ieri, atingând, precum se cuvenea să o facă la o discuție a Adresei, situația succesivă a guvernelor conservatoare, a ajuns la formarea guvernului de colaborare de la 14 octombrie 1912.

Am explicat într-o altă ședință, în Camera de acum un an, cum s-au petrecut lucrurile cu demisiunea șefului nostru de atunci, a dlui Carp, și cu formarea ministerului actual, și nu am să mai revin acum; stă în actele Parlamentului.

Știți că această înțelegere între noi, vechii conservatori – și sunt încântat să mă pot numi vechi conservator, cu vechea tradiție conservatoare, pe care să dea Dumnezeu să o păstrăm neatinsă și de acum înainte vechii conservatori cu conservatorii democrați, a insistat mai ales d. Nicu Filipescu, să se facă, au insistat și Cantacuziniștii. D. Marghiloman și

cu mine doream să se facă fuziune; d. Filipescu și Cantacuziniștii, fără de cari nu se putea forma ministerul cu d. Take Ionescu, nu au admis fuziunea, și atunci am fost pus în necesitatea – fiindcă un guvern trebuia, era criza externă care nu mai permitea întârziere – să fac ceea ce am numit „colaborare" cu speranța – nu și siguranța și încrederea, dar cu posibilitatea – că va ajunge la o fuziune: în orice caz era cel puțin o colaborare.

Trebuie să știe onor. domn Brătianu, că în acest minister de colaborare, în ceea ce privește politica externă, nu a fost nici un moment cea mai mică greutate, cea mai mică dezbinare, cea mai mică discuție aprinsă între d. Take Ionescu și mine. Am mers de acord cu D-sa pe toată linia, așa cum este trasă de actele guvernului și, precum cu D-sa am fost înțeles până azi, așa și partizanii D-sale din Parlament au dat tot sprijinul, ca oameni bine disciplinați în materie politică, acțiunii guvernului. *(Aplauze.)*

Încercările unora și altora de a ne dezbina au fost și rămân zadarnice, trebuie să constat acest fapt pentru onoarea acestui act de colaborare care s-a făcut la 14 octomvrie 1912. *(Aplauze.)*

Dar onor. d. Brătianu (recunosc într-o binevoitoare solicitudine pentru persoana mea) vorbea de o apoteoză care mi s-ar fi putut cuveni după Pacea de la București, și că după acea pace ar fi trebuit să demisionez.

Dle Brătianu, cred că nu aveți dreptate, și că, după puțină reflecție, veți admite că nu puteam să fac altfel decât să rămân până în acest moment, în care vorbesc înaintea Parlamentului. Căci era oare vorba de persoana mea? Pentru Dumnezeu, individualitatea mea? Dar v-o las expusă la toate criticele și o dau la o parte, ca absolut fără valoare. Și să mă ferească Dumnezeu ca vreodată să am, când este vorba de interesele țării, cel mai mic gând de ambiție sau de interes personal, care să intervie acolo și să determine vreo acțiune. Era o simplă

datorie să viu astăzi înaintea Camerei, dle Brătianu, și anume următoarea datorie: în toată vremea crizei am cerut de la majoritatea Parlamentului să aibă încredere în noi, că nu-i pot comunica actele, dar că le voi comunica la timp oportun și că iau toată răspunderea. Câți m-au atacat că de ce nu se spune Parlamentului mai înainte ce se petrece la noi în diplomație! Am răspuns: nu pot, însă aștept cu nerăbdare momentul în care să pot. Dar ce eram eu acolo? Un ieftin îngrijitor de glorie, de reputațiune? De reclamă? De părerea altora despre mine? Eram acolo un ministru cu datoria constituțională de a da seama reprezentanților națiunii de ceea ce am făcut. Prin urmare, după Pacea de la București, încheiată la sfârșitul lui iulie, a venit ratificarea întâmplată de abia la 17 august. Nu puteam lăsa pacea fără ratificare. Și în septemvrie, la sfârșit de abia, ratificarea acelor adrese convenite între miniștrii-președinți în privința școalelor și bisericilor macedonene, ratificare făcută de consiliile de miniștri ale acelor state cu aprobarea regilor lor. Vasăzică, ca o obligațiune internațională contractată și valabilă, la sfârșitul lui septemvrie. Și atunci să nu mai explic Parlamentului ce s-a făcut? După ce am luat toată răspunderea, să nu fiu dator să arăt reprezentațiunii naționale cari au fost actele guvernului cari au adus Pacea de la București? Dar se putea aceasta, dle Brătianu? Dar aș fi înșelat reprezentațiunea națională! Când am luat răspunderea înaintea ei pentru toate actele, trebuia să-i prezint toate actele și să mă supun la judecata ei.

D. Vintilă Brătianu: Nu am cerut aceasta, nu m-ați auzi.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Ce ați voit? Să mă fi retras după Pacea de la București?

D. Vintilă Brătianu: Să nu fi făcut nici statutele, nici *Cartea Verde* cea de a doua, ci să vă fi făcut testamentul politic pentru Partidul Conservator.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Statutelor Partidului Conservator, d-voastră le purtați grija?

Pardon, dle Brătianu, vedeți: era atâta urbanitate în vorba d-voastră, atâta discreție politică, încât, să mi dați voie să vă rog, ca chestia Partidului Conservator, el pentru el, cu statutele lui, să o lăsați Partidului Conservator. *(Ilaritate.)* Aceasta n-are a face cu ceea ce vorbim aci.

Cartea Verde? Tocmai *Cartea Verde* era datoria mea constituțională. De îndată ce s-a făcut ratificarea, cu autoritatea regilor Greciei și Serbiei pentru școalele și bisericile macedo-române, am început să lucrez la *Cartea Verde* a doua, și fără preget, de la sfârșitul lui septemvrie, în octomvrie și până la 15 noiemvrie am terminat-o.

Dle Vintilă Brătianu, știu că sunteți un om activ, un muncitor; poate îmi ziceți că și eu sunt muncitor *(Aplauze)*, și să dorim cu toții ca să fie oameni sârguitori la cârma statului cari își îndeplinesc în conștiință datoria zilnică, precum sârguitori au fost în trecut Lascar Catargi, Ioan Brătianu-tatăl, Dimitrie Sturdza. Pe ei să-i imităm întru aceasta.

V-am făcut în șase săptămâni *Cartea Verde*. Eram dator să o fac. Trebuia să arăt Parlamentului ce s-a făcut. Era o datorie constituțională. Nu este admisibil să dispensați pe un ministru de externe de a aduce înaintea Parlamentului actele ce s-au petrecut în privința relațiilor internaționale. Nu cred, dle Brătianu, nu cred să fie mulți în această Cameră cari să vă aprobe dacă ziceți contrariul. Sunt încredințat că imensa majoritate a Parlamentului, a țării, a tuturor Parlamentelor din lume va zice: era o datorie elementară a unui ministru constituțional de a prezenta înaintea țării ceea ce a făcut, ca să fie supus judecății și verdictului țării. *(Aplauze prelungite.)*

Ați avut și alt punct de vedere? Vorbeați că, atunci când s-a adus tratatul de pace în Cameră, nu era solemnitate.

Dar, dle Brătianu, aici nu e vorba de solemnitate, nu e vorba de laude, sau de reclamă. Când am văzut un articol de laudă pentru mine în *Conservatorul*, eram să dau afară pe redactor. Să mă laude pe mine foile noastre? Era vorba mai întâi de toate de răspundere, şi bine au făcut deputaţii cari m-au tras la răspundere, şi erau în drept s-o facă. Procesul acesta trebuia dus înaintea ţării cu toată lămurirea posibilă. Acestea sunt eu dator să le provoc şi să le admit ca ministru constituţional. *(Aplauze)*. De aceea este o *Carte Verde* adusă înaintea D-voastre. Vasăzică, critică întreagă si liberă, şi aci sunt dator să răspund.

Critica *Cărţii Verzi*? Mulţumesc dlui Brătianu şi dlui Duca – chiar şi dlui Duca – că n-au mai reeditat una din criticile de la Senat, că adică *Cartea Verde* nu ştiu cum trebuia să mai fie, că nu spune tot, că ascunde acte. În *Cartea Verde* aţi găsit toate actele cari se puteau publica, fără a periclita interesele ţării, şi cari să vă permită a judeca în bine şi rău acţiunea guvernului. Aţi şi făcut-o; era în dreptul D-voastre să o faceţi.

Cel dintâi care a făcut-o a fost onorabilul domn Grădişteanu, şi revin la vorbirea D-sale, fiindcă e o parte a acelei vorbiri, adică acea critică în contra Austro-Ungariei, pe care şi-a însuşit-o şi un membru al majorităţii conservator-democrat, onorabilul domn Comşa, şi în contra căruia trebuie să mă ridic, fiindcă o găsesc cu desăvârşire nedreaptă şi greşită. Dle Grădisteanu, se vede îndată din *Cartea Verde* direcţia ministerului.

Ce vă aşteptaţi de la mine, ca să-mi fie teamă de acţiunea care am avut-o? Ca să ascund ceva din ale ministerului? Aci sunt păreri şi convingeri, şi-mi veţi da voie să am şi eu părerea şi convingerea mea

Prima „greşeală", cum zice d. Grădişteanu, primul „punct necesar", cum zic eu: am răspuns ministrului Turciei (pag. 1): „România nu poate uita că ea însăş a câştigat independenţa în lupta contra turcilor; prin urmare strictă neutralitate, întru cât nu va fi vorba de schimbări teritoriale".

Dar cita D-sa, îndată după aceea: „Când a venit Turcia şi la Viena ca să ceară un fel de ameninţare la adresa Serbiei (No. 2 al *Cărţei Verzi*), guvernul din Viena nu i-a admis cererea".

Vasăzică nu am admis-o noi, şi nu a admis-o nici Austro-Ungaria.

Aş vrea să completez citarea dlui Grădişteanu pentru clarificarea deplină a direcţiei politice în septemvrie 1912. Adaug din *Cartea Verde* de la no. 3. Vorbeam cu d. ministru al Rusiei: „Am adăogat că trebuie să exprim mulţumirea noastră de câte ori vedem Rusia şi Austro-Ungaria înţelese asupra unei direcţiuni comune în criza balcanică".

Şi mai termin cu a patra citare ce se cuvenea să fie adusă aci pentru caracterizarea deplină a atitudinii; depeşa mea No. 22, către d. Mişu: „Si vous êtes admis à la réunion des ambassadeurs, soutenez exclusivement les intérêts roumains. La Roumanie à Londres ne doit pas paraître à la remorque d'une autre puissance".

D. Grădişteanu zicea: Eram sub înrâurirea austriacă. Nu eram, dle Grădişteanu, precum o vedeţi. Din capul locului spun că vream ca Austria şi Rusia să fie pe cât se poate împreună, fiindcă nu vream, în luptele dintre Tripla Alianţă şi Tripla Înţelegere, să fim noi în necesitatea de a ne pronunţa pentru o parte sau pentru alta. Şi de aceea ziceam dlui Mişu: Interesele exclusiv româneşti, fără a fi „a la remorque"; aceasta este lămurit.

Dar de ce am spus îndată că şi Austria refuză Turciei cererea de amestec ca şi noi? Fie zis în treacăt, eu găsesc că Parlamentul român are în majoritatea lui o mare fineţă politică şi e foarte accesibil la nuanţe. Ştiţi pentru ce este pusă aceasta? Ca să vă arăt că atunci, la septemvrie, noi ştiam ce se petrecuse între Bulgaria şi Serbia va afla Partidul Liberal, când va veni la guvern, de unde ştiam. Poate sunt în drept a vă o spune acu: Regele o aflase, era unul din cei dintâi care a ştiut ce se

petrece. Regele mi-a spus-o și mie; d. Brătianu, sau oricare va veni după noi la externe, o va afla și va afla și izvorul de unde o știa Regele. Izvorul era așa încât se ceruse ca nu cumva să meargă vorba mai departe, fiindcă s-ar fi astupat prețiosul izvor. Eu am primit această încunoștiințare cu obligația ca să nu o spun mai departe la nimeni; n-am spus-o, dar eu o știam. Ce știam? Că se făcuse între Bulgaria și Serbia o alcătuire, care, fiind îndreptată în contra noastră și în contra Austriei, obliga Serbia să vie în ajutorul Bulgariei și să ne atace pe noi, dacă atacam noi pe bulgari, și obliga Bulgaria să vie în ajutorul Serbiei, dacă aceasta era atacată de Austro-Ungaria.

Așa încât, în acel moment al crizei balcanice, România avea a face cu posibila dușmănie și a Serbiei și a Bulgariei.

Vă puteți închipui cu ce simțiminte auzeam eu acele vorbe, acele declamațiuni din ziare și de la întruniri: cu sârbii în contra bulgarilor! Să fim noi cu sârbii în contra bulgarilor! Dar sârbii și bulgarii erau împreună, cu obligația de a fi în contra noastră. Și știind aceasta, când am aflat că Austria a răspuns tot așa Turciei, precum am răspuns noi, m-am simțit pe o cale relativ sigură, nu fiindcă eram sub influența austriacă, dar fiindcă eram sub considerarea siguranței și intereselor noastre.

Dar zicea d. Grădișteanu: nu ne-a fost destul de amică Austria. Nu este exact, dle Grădișteanu, și nu veți găsi nici un rând în *Cartea Verde* care să autorize aceasta. Veți găsi, din contră, o declarație formală, nu v-o mai citesc, e de la 5 iulie, căutați și d-voastră la pagina 165. Vedeți acolo o notă a contelui Berchtold la Sofia, și știu că este directa manifestare a împăratului Franz Iosef către regele Ferdinand, în care se spune: „V-am sfătuit întotdeauna să vă înțelegeți cu România; greșeala d-voastră și pericolul d-voastră este că nu ați făcut-o, și așa cum ați lucrat, ne paralizați și pe noi, fiindcă nu avem libertatea de acțiune în favoarea voastră, până când nu vă înțelegeți cu România".

Sunteți oameni politici, dlor, și vă puteți închipui pentru ce Austro-Ungaria a căutat să atragă Bulgaria în sfera ei de acțiune.

Ba bine că nu! Era dreptul și datoria ei. Iar încercarea ei, ce ne importă nouă? Aceasta numai ne importa: ca în momentul în care interesele bulgare erau în conflict cu interesele noastre, să se pronunțe Austro-Ungaria între amândoi. Și atunci s-a pronunțat pentru noi. Și dovada stă aci, la pagina 165; dacă este vorba de conflict de interese între România și Bulgaria, eu prefer România și sunt sprijinul ei în contra Bulgariei. Ce voiți mai mult de la o Putere vecină decât aceasta?

E un lucru caracteristic, dlor din majoritate, finețea politică! N-ați remarcat ceva din vorbirea onorabililor adversari liberali, de la d. Duca, de la d. Vintilă Brătianu, și la Senat de la d. Ion Brătianu?

Onoratul d. Duca: ce laude lui Bismarck! Adică să fiu eu copleșit de personalitatea lui Bismarck? Dar mă dau dinainte bătut, dle Duca! *(Ilaritate.)* Ba bine că o să mă compar cu Bismarck. Dar, în fine, d. Duca lăuda pe Bismarck. Apoi onoratul domn Vintilă Brătianu: Germanii, la Jena, Fichte, adică Fichte era filozof ca și mine, mai mare, firește, dar în fine, filozof. Fichte a îmbărbătat Germania, de la germani să învățăm. Remarcați: Germania este cea mai bună prietenă a Austriei, alianța s-a reînnoit ostensibil chiar în 1912 cu Austria, și nici o vorbă în contra Austriei la liberali, deși simt ce se încearcă pe aici. Văd și eu foi cari zic „în contra Austriei"! Erau și pancarte cu „Jos Austria!" Ce nechibzuință în asemenea încercări!

Însă unii zic: d-apoi ungurii! Cari unguri? Cei din opoziție? Nu cumva aveți să invocați în contra guvernului austro-ungar, pe membrii opozițiunii din Ungaria, pe Andrassy, pe Appóny, necum pe Visontay? Dar ce ar fi de guvernul românesc dacă ar invoca alt guvern în contra noastră, ceea ce zice aici onoratul..., dar să nu-l mai citez *(Ilaritate)* Noi

lucrăm de la guvern la guvern, și nu de la opoziția ungurească, – care e tot așa de tare contra contelui Berchtold, – la guvernul românesc. Aceasta nici nu se cade, nu e politic. Dar nu remarcați că liberalii, cari – precum este și interesul lor – caută să prindă, pentru a-și înainta barca, pentru a-i umfla pânzele orice mic vânt de popularitate, nu prin vântul acesta, care e în atmosferă contra Austro-Ungariei? Un vânt în contra Austro-Ungariei și liberalii se feresc de el? *(Aplauze, râsete.)*

Onor. d. Grădișteanu e foarte independent – dar și onorabilul domn Comșa să înceapă a vorbi contra Austriei? Să mă ierte; protestez! Aceasta nu e în atitudinea guvernului.

A! Dar revizuirea Tratatului de pace de la București! Dlor, să mă scuzați, dacă vorbesc câteva minute mai mult decât presupuneam ieri; dar revizuirea e o chestiune prea importantă: va fi bine să ne lămurim în privința ei. Ceteam tocmai ieri, de ieri până astăzi, că e un stat vecin care iarăș o agită. Atunci să știm unde ne aflăm, să ne explicăm aici.

Dle Grădișteanu, nu este așa? Trebuie, înainte de toate, în asemenea critici, să fim și drepți. Ei, dar, dreptatea e o însușire rară la noi. Întâi, nu numai Austro-Ungaria a cerut revizuirea, ci și Rusia. De ce nu o citați?

D. I. C. Grădișteanu: Fiindcă nu aveam acelaș drept.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Ce însemnează când eu mă ostenesc în toată *Cartea Verde* să arăt că interesele României reclamă, pe cât se poate, să mergem împreună și cu o parte și cu cealaltă, căci aceasta însemnează că mergem împreună cu atmosfera Europei întregi. D-voastră, când aveți amândouă intervenirile, ne vorbiți numai despre una? Apoi cu aceasta cade valoarea argumentului pe care l-ați auzit și la d. Comșa.

Cartea Verde este în două volume, o *Carte Verde* a Tratatului de pace de la București, care face parte integrantă din al doilea volum, din cartea diplomatică, dar care l-am publicat înainte pentru votarea legii de anexiune.

Chestiunea stă în protocolul de la pag. 48 al volumului cu tratatul de pace. Acolo cetiți:

„Monsieur Maioresco prend la parole et dit: «Messieurs, j'ai reçu Lundi dernier, 22 Juillet (4 Août) de la part de S.E. le ministre d'Autriche Hongrie à Bucarest, la communication que la monarchie Austro-Hongroise, quelle que soit la décision de notre Conférence sur Cavalla, se réserve de soumettre ce point aussi à une revision, étant donné qu'il appartient à l'ensemble des questions sur lesquelles l'Autriche-Hongrie s'est réservé le droit de révision.

Deux jour aprés, le 24 Juillet (6 Août), avant que tous les délégués des Etats représentés ici soient tombés d'accord sur les points principaux de leur différend, S.E. le Ministre de Russie à Bucarest m'a informé «que le gouvernement Impérial, ayant appris que la question de Cavalla risque de compromettre le succés des travaux de la Conférence, déclare qu'il se réserve la liberté de réviser, conjointement avec les autres Puissances, les décisions qui seraient prises par la Conférence".

Dar și în Anglia, într-un raport care ni-l face d. Mișu la pagina 199 al *Cărții Verzi*, Sir Edward Grey declară formal:

„În ce privește revizuirea Tratatului de la București, ministrul mi-a spus că, negreșit, în principiu, Marile Puteri au dreptul de a examina acest tratat, întru cât el poate atinge interesele europene.

Anglia se va asocia la propunerile provenind din partea unanimității Puterilor în această chestiune

În practică însă D-sa crede că această unanimitate nu se va obține."

Văd pe onorabilul d. Iorga acolo; dle Iorga, ați făcut o imputare miniștrilor noștri din străinătate.

D. N. Iorga: Mai multe.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Pe care să-mi dați voie s-o contest din experiența mea. Eu găsesc pe diplomații noștri în majoritate buni, la locul lor și foarte folositori funcționari ai statului. Vorbeați despre

modul cum scriu diplomații; în special, era vorba despre d. Ghica.

D. N. Iorga: Am găsit o franțuzească inadmisibilă într-o corespondență diplomatică.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Cred că d. Ghica știe mai bine franțuzește decât... mine, în orice caz. *(Ilaritate, aplauze.)*

D. N. Iorga: Dar d-voastră nici nu aveți nevoie să cunoașteți franțuzeasca specială în care sunt scrise acele rapoarte și care nu este cea diplomatică.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: D. Iorga mai zice că ar fi bine ca diplomații noștri în dicționarul cifrat să se folosească de limba română. Nu ați zis aceasta? Mi-a părut că doreați să fie românească.

D. N. Iorga: Da. Firește, cum întrebuințează toate statele în corespondența lor limba lor națională.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Cred că ar fi un inconvenient și nu este încă bine să fie aceasta la noi deocamdată.

Miniștrii noștri din străinătate au datoria să ne comunice nouă exact ceea ce spun miniștrii străini de acolo pentru noi și să spuie miniștrilor străini exact ceea ce vrem noi ca să fie spus.

Când mă voi pune să le spun pe românește și să-i las pe ei să traducă – Dumnezeu știe cum – spre pildă, când va fi d. Duca ministru în străinătate și va traduce cum va putea din franțuzește în românește, poate mai bine din românește în franțuzește, lucrurile se pot încurca.

Mie îmi importă să-mi spuie textual ceea ce s-a spus ministrului nostru și când o veni un ministru străin și va zice de exemplu ministrului nostru de acolo: „On m'a fait des ouvertures“, cum să pun pe ministrul nostru să traducă în românește? Mi s-a făcut deschizături? *(Ilaritate, aplauze.)*

Și iată de ce cifrarul nostru este în limba franceză! Aceasta va fi până când limba românească va ajunge să fie așa de diplomaticește perfecționată încât să putem zice în românește toate nuanțele cari până acuma sunt în singura limbă internațională, care este limba franceză.

D. Mișu mi-a scris însă în românește – ce este drept, Sir Edward Grey se exprimă cam greu în franțuzește și cred că d. Mișu, care știe englezește, a vorbit englezește cu d. Grey și atunci trebuia să-mi traducă mie în românește, deși știu și eu ceva englezește și poate aș fi priceput, dar am priceput mai bine românește. Altfel e babilonie de limbi. Scria d. Mișu dar: Sir Edward Grey zice că în principiu Marile Puteri au dreptul de a examina tratatul nostru.

Eu am vrut să se evite acest drept și am căutat să lucrez așa încât să nu poată fi chestie de drept european și de interese europene pentru acest tratat. Tratatul de la Paris, de la 1856, căci de acolo începe chestia cu dreptul și cu interesele europene, nu voi cita texte, căci nu mai este vreme, Tratatul de la Paris de la 1856 introduce pentru prima oară Turcia în ceea ce se numește acolo textual, la art. 7 „Concertul european“ și declară integritatea Turciei pusă sub garanția Puterilor celor mari europene. Așa cere Tratatul de la Paris. Când este dar vorba de atingerea integrității teritoriale a Turciei, aceasta este pusă sub scutul Puterilor mari, este de un interes european. De aceea, când puternica Rusie, nu numai noi, statele mai mici, după un război glorios la care am luat și noi o parte glorioasă (dar când s-a făcut tratările de la San-Stefano, d. Ignatiew nu a vrut să ne admită să vorbim și noi, la luptă am făptuit, la vorbă însă nu am fost admiși să conlucrăm), la San-Stefano a făcut o alcătuire de pace a numit-o „*Les préliminaires* de paix de San Stefano“, fiindcă se dezmembra o parte din teritoriul turcesc și de aceea a și supus pacea preliminară de la San-Stefano Congresului european de la Berlin.

Vă rog cetiți preambulul Tratatului de la Berlin din 1878, care începe:

„Fiindcă prin Tratatul de la Paris, din 1858, s-au făcut oarecari stipulațiuni «dans une pensée d'ordre européen...» am hotărât cele ce urmează în privința Tratatului preliminar de la San-Stefano".

Așadar orice atinge teritoriul european al Turciei este de interes european, ceea ce nu atinge această dezmembrare turcească, nu mai poate fi de interes european, fiindcă Puterile mici ori mari din Balcani, nici nu sunt puse, nici nu vor fi puse sub tutela Europei; vom fi în concert cu Europa, în înțelegere cu Europa, dar sub tutela Europei, în afacerile noastre proprii, aceasta niciodată. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Dle Grădișteanu, trebuia să ne ferim de tot ceea ce ar fi implicat chestiuni teritoriale de la turci, fiindcă acestea sunt declarate de interesul Europei; și când ai cerut d-ta, că ar fi trebuit ca în Pacea de la București să vorbim și de granița sudică a Albaniei, pentru macedo-românii de la Pind, cred că ai cerut ceva, care ne-ar fi expus direct la primejdia de a veni sub revizuirea Europei, fiindcă Albania, dezmembrată acum de la turci, este pusă sub scutul Europei, reuniunea ambasadorilor din Londra se ocupă de ea. Să ne ferim de a intra în sfera de acțiune a reuniunii ambasadorilor cu Pacea de la București, fiindcă atunci când tu, un stat mic, dai unui stat mare un deget, își apucă toată mâna. *(Aplauze.)*

Și acum vom înțelege mai bine ce am raportat M.S. Regelui la no. 246 al *Cărții Verzi* (pag. 181).

A mai venit ministrul Turciei la 10 iulie, cu 7 zile înaintea conferinței: „Ministrul turc Sefa bey, mi-a făcut astăzi propunerea ca să ia și Turcia parte al conferință". Atât ne-ar fi trebuit, pentru ca să ne punem direct sub revizuirea europeană!

Am răspuns că nu pot primi propunerea, de vreme ce tratările ce se vor urma la București, fie pentru preliminare, fie pentru pacea definitivă, nu vor privi decât schimbările teritoriale dintre statele creștine și nu în relațiunile lor cu turcii. De aceea s-a făcut așa.

Ei bine, dlor, când a venit Austria și Rusia înainte de încheierea păcii definitive din București, să ne vorbească de posibilitatea revizuirii, au făcut un act legitim din punctul de vedere al dreptului european, căci nu se știa ce va ieși de acolo. Noi înșine ne-am găsit odată la conferință cu o propunere ca să exprimăm dorința ca Pacea de la Londra, din mai, care regula sub președinția lui Sir Edward Grey, între statele balcanice, luarea teritoriilor de la turci, să fie executată. Era tocmai vorba de Adrianopol! Și, firește, că ne-ar fi plăcut, ca un fel de ironie, ca noi, statele mici, să exprimăm și noi dorința ca statele mari să-și execute mai întâi Pacea lor de la Londra, căci noi o vom executa pe a noastră de la București. Da, era foarte ademenitor lucru, dar n-am făcut-o, pentru că din momentul în care ne amestecam în Pacea de la Londra și în reuniunea ambasadorilor, ne puneam iar sub tutela Marilor Puteri și n-o voiam. Nu e așa, dle Grădișteanu, că nu se putea altfel? Când au afirmat Austro-Ungaria și Rusia la Conferința din București dreptul lor de revizuire, nu puteam ști ce va ieși din conferința noastră și dacă ar fi ieșit din Pacea de la București, amestecul cu Turcia, ori dacă ar fi ieșit, ceea ce ne sfătuiau unii, să vorbim de granița Albaniei, ne expuneam într-adevăr să fim revizuiți și n-aveam ce zice; dar așa cum am făcut-o, nu ne-am expus. Astăzi, toată chestia revizuirii este înlăturată și nu pot Marile Puteri s-o facă.

Dar a avut un folos pentru noi acea vorbă austriacă și rusească, adusă la conferință. A înlesnit încheierea păcii, a permis bulgarilor să se prezinte înaintea patriei lor cu marile sacrificii ce au trebuit să le facă, le-a dat o mângâiere și au putut să zică la ei acasă: am luat act de ceea ce propun Puterile

că este un interes european; vor mai şti ele să ne acorde ceva mai mult, şi astfel, cum o şi spune nota formală „pour faciliter la paix", s-a înlesnit bulgarilor iscălirea tractatului de pace, li s-a uşurat conştiinţa.

Aşadar, pentru revizuire am dreptate să zic: că nu se mai poate acuza Austro-Ungaria, iar astăzi chestiunea este, în ceea ce priveşte Marile Puteri, înlăturată.

Dlor, nădăjduiesc că explicarea este destul de lămurită, şi acum, înainte de a termina, sunt dator să mai adaog câteva cuvinte în privinţa atitudinii întregi a guvernului. *Cartea Verde* arată linia noastră de purtare, la început paşnică pe cât se poate, afişând neutralitatea conform dorinţei de pace a Europei.

Ce nedreptate şi nepolitice sunt criticile cari se aduc dlui Take Ionescu! Câtă vreme eram pe pace, nu trebuia să facem ameninţări cu răsboi şi cu mobilizare, dar trebuia să ne întărim, să sporim puterea armatei cât mai mult, şi, paralel cu aceste încercări, să fim în relaţii binevoitoare cu Bulgaria, în atmosfera Europei întregi.

Ce voiţi să ziceţi, onorabile dle Grădişteanu, că eu atunci, când am declarat la septemvrie 1912 neutralitate până când va fi o schimbare teritorială, am părăsit tradiţia din trecut în materie balcanică? Care tradiţie, dle Grădişteanu? Dar nu există o asemenea tradiţie, mai ales nu de la Partidul Liberal. Eu sunt, nu e aşa, dle Duca? un om bătrân, dar pe banca ministerială sunt alţi oameni de o recunoscută inteligenţă în ţara noastră: d. Take Ionescu, d. Marghiloman şi ceilalţi. Vă închipuiţi d-voastră că nu ne vom fi gândit şi noi şi nu ne vom fi înţeles cu admirabilul nostru coleg de la răsboi, d. general Hârjeu, a cărui muncă neobosită şi onestitate absolută erau cunoscute de toată ţara? *(Aplauze prelungite).* Nu ne vom fi înţeles cu foarte inteligentul şi energicul şef al Statului-Major, general Averescu *(Aplauze)*, care a condus mobilizarea aşa cum a condus-o, fiindcă o pregătise aşa cum a pregătit-o în admirarea lumii? Dar din ziua întâia a crizei

balcanice, masa mea era plină de hărţile de la Statul-Major; a mai adus multe alte notiţe importante d. Take Ionescu, şi studiam împreună graniţele. Iertaţi-mă, dlor, aşa este: nu se poate ignora banca ministerială, ca să-şi facă reclamă întâiul venit şi să spuie, că dumnealui a inventat linia Turtucaia Balcik, şi că noi ceilalţi nu ştiam nimic şi nu lucram nimic. Mi-e teamă, cu toate declaraţiile în ziare, întruniri şi congrese, că linia Turtucaia-Balcik s-a lăţit în public numai după ce am stabilit-o noi cei din guvern, că mai înainte o sumă din acei cari fac azi patriotism, habar nu aveau de ea. *(Aplauze.)* Om fi lucrat şi noi ceva!

Tradiţia? Care? Ah! e foarte important să analizăm odată chestia. Ne-a luat curentul popular? Care? Întrunirile publice ale dlor Policrat şi Bogdan-Duică? Dar bine, dlor, alegerea parlamentară s-a făcut după izbucnirea crizei balcanice, şi după victoriile strălucite ale bulgarilor contra turcilor, s-a făcut asupra acestui răsboi şi toată colaborarea nu are sens decât faţă de criza balcanică.

Care era opinia ţării atunci?

Reprezentanţa ţării, aleasă *ad-hoc* sub impresia şi în momentul crizei balcanice, e expresia legală a ţării în această materie. La prima greutate, la demisiunea dlui Carp din Cameră în decemvrie şi la faimosul congres pretins conservator de la sfârşitul lui aprilie şi la vorbele onoratului d. Virgil Arion, pe care îl văd acolo, şi la întrunirile publice ale D-sale cu d. Bogdan-Duică, ce trebuia să facă un minister constituţional? Să facă apel la reprezentanţa ţării, la adevărata opinie legală! Şi Camera ne-a dat încrederea în această linie politică a noastră care ne-a adus, din norocire, la Pacea de la Bucureşti, ne-a dat-o întreagă şi deplină.

Cui nu i-a plăcut şi-a dat demisia din Parlament. *(Aplauze prelungite.)*

Iar Partidul Liberal unde era atunci? Şi ce treabă are opoziţia într-un Parlament? Ca să sofisticăm acum situaţiile?

Nu se mai poate, dlor, este o parte foarte slabă a liberalilor de astăzi. Ne-ați dat adeziunea d-voastră ca să primim protocolul de la Petersburg. Ne-ați dat-o cu rezerve? Dar eu nu am făcut și eu rezerve? *(Aplauze prelungite.)*

D. Vintilă Brătianu: Cerute de noi... (Ilaritate.)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Cerute de d-voastră? Dle Brătianu, eu nu sunt refractar ca să recunosc că partidele de opoziție sunt foarte folositoare în mersul constituțional și, credeți-mă, am cea mai mare mulțumire să recunosc totdeauna ceea ce ați putut d-voastră să ne aduceți ca contribuție la mersul nostru înainte, însă în cazul de față aș vrea să o fac, dar nu cred că o pot face. *(Ilaritate.)*

La Senat d. Brătianu, șeful partidului, mi-a zis: Ați scăpat trenul. Și eu i-am răspuns: Vă înșelați, acuma vine trenul! Ei bine, pentru mintea omenească, aceasta înseamnă: în ochii guvernului protocolul de la Petersburg este numai o fază de trecere spre mai departe. Dar s-a făcut aceeași constatare aci în Cameră, – și sunt recunoscător dlui Gheorghe Știrbey (să nu se supere național-liberalii, căci nu am zis: principele Gheorghe Știrbey) *(Ilaritate)*, d. Gheorghe Știrbey a accentuat în ședință publică și eu am raportat-o M.S. Regelui, stă aci în *Cartea Verde*, la pagina 103:

„Față de declarațiunea dlui prim-ministru că chestiunea graniței dobrogene nu este închisă și că ne rezervăm întregul viitor, declar că votez pentru".

Ce mai fraze multe! Lucrurile nu le mai puteți răstălmăci în favoarea liberalilor și a conservatorilor disidenți.

Era un dezastru protocolul, zice d. Duca. Dar de ce l ați votat atunci? Nu se poate să scăpați din aceasta: dacă era o rușine, un dezastru, nu trebuia să-l votați. D-voastră dați din cap, trebuia să vă abțineți pentru un dezastru și o rușine, dar nu să veniți cu votul d-voastră să întăriți ceea ce s-a făcut.

Atunci era o încercare din partea conservatorilor disidenți de a ne răsturna pe această chestie, dar a fost înlăturată prin disciplina majorității, și înlăturată și prin asentimentul d-voastră la protocolul de la Petersburg. Nu știu ce se întâmpla, dacă și d voastră făceați opoziție împreună cu ceilalți, cei cu faimoasa intrigărie politică, care se întâmplă de multe ori în momente grave ale istoriei! Dar ne-ați dat asentimentul, ați făcut act public de primirea protocolului. După ce v-am recunoscut acest merit patriotic, nu trebuie să veniți să-l desfaceți cu declamațiunile dlui Duca, că era un dezastru. *(Aplauze)*.

Este lucru evident: dacă era un dezastru, nu trebuia să primiți, ci trebuia măcar să vă abțineți, dacă nu voiați să faceți greutăți guvernului, dar nu să aprobați, să dați aproape unanimitatea țării pentru aceasta. Bine ați făcut că ați dat-o, fiindcă era numai o fază de trecere spre mai departe.

Viu în sfârșit la opinia, la tradiția de mai înainte a țării. Dar v-a arătat dl Titulescu că Partidul Liberal era mut în ziarele sale încă în decemvrie. Atunci când spuneam eu dlui Șebeco deja la 27 octomvrie: Turtucaia-Balcik, nu se spunea nimic de la d-voastră. Mut a rămas și în Parlament Partidul Liberal. Am arătat la Senat că nu numai mut a rămas, dar că tradiția liberală era contra ceea ce voiți să spuneți azi. Era pentru neamestec în chestiile balcanice.

Așa au spus-o în Mesaj Ion Brătianu și Dimitrie Sturdza.

Când am citat aceasta, onor. d. Duca a vorbit de „eclipsă mintală", citez exct.

D. I. G. Duca: Dacă expresiunea vă jignește, sunt gata să o retrag; mă importă argumentul, termenul nu.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Nu numai că nu mă jignește, dle Duca, dar îmi convine grozav. *(Ilaritate.)* Veți înțelege îndată de ce. Vedeți, dle Duca, eu sunt om de 73 aproape 74 de ani.

Voci: Mulți înainte.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: La vârsta aceasta se poate să am absențe mintale. D-voastră, tinerii, nu le aveți. Și știu o sumă de tineri din generația de astăzi, cărora le place să releve absențele mintale ale bătrânilor, așteptând nu cumva le fac mai curând locul? O știu. Vezi, dle Duca, eu nu sunt așa: eu învăț de la cei tineri. Și câte zile voi mai avea doresc să continuu să fiu cum sunt, ca să învăț eu de la cei tineri, iar cei tineri cari sunt de felul d-voastră să continue să fie cum sunt, să releve absențele mintale ale celor bătrâni. Fără nici o supărare. *(Aplauze prelungite.)*

Și nu numai că nu mă supără, ci mi-e politicește de folos.

E o regulă, dle Duca; din când în când bătrânii aceștia au câte o experiență pe care o rezumă. Nu folosește la mulți, da tot poate folos cuiva *(Ilaritate, aplauze)*. E o regulă de experiență: când întrebuințează cineva din opoziție un cuvânt violent, a fost lovit unde îl doare, fiindcă e o meteahnă a partidului său. Vorba cu „absența mintală" dovedește că vă doare amintirea din trecutul Partidului Liberal. Veți vedea îndată că nu era absență mintală, ci o argumentare foarte strânsă.

La 1885 se întâmplă întâia izbire a Tratatului din Berlin. Tratatul din Berlin stabilise o anume stare de lucruri în Balcani. Acolo era începutul faimosului echilibru. S-a făcut o Bulgarie nouă și s-a dat României o Dobroge cu o limită în corelațiune cu ceea ce se da Bulgariei. Mică Bulgarie, mică Dobroge. Fiindcă era așa mică Bulgaria, i s-a dat Silistra, ca mângâiere că i s-a luat Rumelia. Așa trebuie să fi calculat Puterile la Berlin, în 1878. Deodată la 1885, oricare ar fi fost situația cealaltă a Europei... firește diferită de cea de azi; ba bine că o să am naivitatea să cred că la 1912 sunt absolut aceleași împrejurări ca la 1885! Nu, nu! Dar în Balcani era situația cu desăvârșire analogă în privința punctului care ne importă.

D. I. G. Duca: Nu.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Ba da, vezi, dle Duca, partea aceasta e slabă, de aceea erai violent cu mine.

D. I. G. Duca: Contestăm absolut.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Atât vă mai rămâne. La Berlin se crease Bulgaria fără principatul Rumeliei și s-a creat independența Serbiei și ni s-a dat nouă Dobrogea așa de mică.

Iată, de aci înainte, pentru noi o chestie balcanică. Intram și noi în Balcani. Și deodată, la 1885, Bulgaria de la sine răstoarnă Tratatul de la Berlin și Serbia simte atingerea echilibrului și ne cere nouă ajutor fiindcă începe supremația bulgarilor. Și ce răspunde guvernul național-liberal? Într-un Mesaj solemn declară: „*Neamestecul nostru dincolo de Dunăre era indicat* fiindcă această chestiune aparține Marilor Puteri". Iată tradiția care a rămas de la Ion Brătianu și de la d. Sturdza în 1885. *(Aplauze.)*

Aceasta nu o ștergeți d-voastră cu vorbe violente. A! dar în ianuarie 1903 a făcut d. Ion Brătianu-fiul o circulară. Este pe de o parte un Mesaj solemn și pe de alta d. Brătianu-fiul face o circulară! Oh, Doamne! Și în acea circulară, de la 1903, spune: „ne interesează echilibrul în Balcani (parcă nu fusese zdruncinat la 1885) și ne interesează și macedo-românii". Parcă la 1885 nu erau 21 de ani de când cheltuiam pentru școalele macedo-române, și ar fi trebuit să preocupe și atunci soarta lor. O simplă circulară! Și ce a făcut d. Ion Brătianu după această circulară, când într-un moment de agitație în Balcani, vine și zice: „mă interesează echilibrul?"

A pregătit armata ca să dea autoritate circulării D-sale, sau a rămas numai cu circulara? Ne-a arătat d. Pascal Toncescu: chiar la 1910 a refuzat dlui general Averescu 75 milioane pentru armată, și d. general Crăiniceanu a zis că banii trebuie pentru școale, nu pentru armată. Cu asemenea procedări

pregăteați rolul României în criza balcanică, când refuzați 75 milioane cari le cerea ministrul de răsboi? *(Aplauze prelungite.)*

Imputați pe nedrept dlui Take Ionescu pacifismul, când D-sa în ministerul de colaborare a dat 325 milioane, împreună cu d. Filipescu și cu d. general, care este aici pe bancă, pentru înzestrarea armatei. *(Aplauze prelungite.)*

Aceasta însemnează a fi atent la ceea ce se petrece peste Balcani! D-voastre liberalii ați zis și nu ați făcut, noi am făcut fără a zice și am zis numai la momentul oportun. *(Aplauze prelungite).*

Cât pentru Pacea de la București a trebuit ceva ca să fie la București; o mică deprindere diplomatică. Până acum se țineau conferințele și congresele la Londra, la Petersburg, la Berlin, Viena, Paris. Ca să ajungem noi să se țină la București, nu mergea așa de la sine; trebuia dibuit. Firește, după cum spunea onorabilul d. Ion Brătianu la Senat, poate și d-ta, dle Duca, eu nu știam nimic, un filozof acolo, nedeprins cu ale diplomației! *(Ilaritate.)*

Dar vezi, cu filozofia aia am ajuns ca să fie Pacea la București. Era mai nainte vorba de Niș. Noi propusesem în fevruarie, noi aceștia nepricepuții, ca la Petersburg să fie mediațiunea. Aceasta a fost una din trăsăturile premergătoare ca să ajungem și din partea Triplei Înțelegeri, atunci când ne va veni la adică, să avem un fel de bună primire. Căci de Tripla Alianță eram mai siguri. În orice caz, voiam să scăpăm de Londra, care ne-ar fi băgat direct în revizuire. Și atunci încercam, nu cumva o vom aduce conferința păcii încoace, cu toate că un rege al unuia din statele balcanice spusese cu două zile înainte că pacea se va încheia pe câmpul de război. Noi, în contra vorbei aceleia, am adus conferința păcei la București, și am început-o cu un armistițiu, pardon, supără vorba armistițiu, hai să-i zicem o „suspensiune de arme" (parcă suspensiune de arme ori armistițiu nu ar fi fost tot una), trebuia să înceteze carnajul în Balcani ca prim omagiu adus acestei

țări de civilizație care este România *(Aplauze prelungite și îndelung repetate).* La Petersburg protocolul mediațiunii, o prealabilă condițiune pentru ca să fie la București pacea. Nu se putea altfel.

Dar ce să mai lungim vorba, domnilor? Am semnat la 28 iulie Pacea de la București. Toate interpretările, că altfel trebuia făcut decât cum a fost făcut, nu pot rezista realității. Cum a fost făcut, a fost spre mulțumirea d-voastră a tuturor *(Aplauze)* și a fost făcut de Partidul Conservator, și nu putea Partidul Conservator, și la octomvrie 1912, să facă alta decât să primească sarcina cea mare, cu marea răspundere pe care a primit-o.

Dar să viu la Mesaj și la Adresă, pentru a termina.

Mi-am permis la noiemvrie 1912, cu redacțiunea mea, să supun Maiestății Sale Regelui un text de Mesaj, în care Regele, cu vechea sa experiență de a introduce cuvinte de acelea neaoșe românești, cu răsunet în inima poporului peste care domnește, a introdus vorbele, El, nu noi: „glasul României va fi ascultat". El este în drept să zică astăzi: „Vedeți? A fost ascultat glasul României. Eu cunoșteam prestigiul țării și aveam eu mai mare dreptate decât toți acei cârtitori". *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Și Regele a primit în fruntea Mesajului de astăzi amintirea de la '77–'78, firește, cum o poate primi Regele, ca amintire militară pentru lauda armatei, atunci ca și acum. Dar și aci filozofia este bună la ceva, ceva psihologie, ceva asociație de idei. Se poate asocia ideea celor răsboinice de atunci cu cele petrecute în politica internă; nu cu cele diplomatice. Vor fi făcut la 1878 Brătianu și Kogălniceanu cât au putut ca să scape Basarabia și nu voi avea vreodată gândul de a mă încerca să reduc meritul acestor antemergători ai politicei românești.

Nu! dar altceva vreau să zic, și aci stă învățământul cel mare pentru generația de astăzi. S-a întâmplat la 1877 ceva

enorm: începe răsboiul de la 1877, la care participă România, și Partidul Liberal ține Partidul Conservator sub judecată, sub un comitet de acuzare, care vrea să trimită la Văcărești pe Lascar Catargi, pe generalul Florescu, pe Mavrogheni, pe Alexandru Lahovari, pe Boerescu și pe neînsemnata ființă care vă vorbește în acest moment, eu, care am rămas singur în viață ca martor al celor acuzați *(Aplauze prelungite.)* Ce soartă curioasă! Știți cine era acuzatorul, care în acea zi a luat, cum se zicea în vremea veche, a luat „taclirul" lui Lascar Catargi și al meu? Al meu a fost scurt, căci am răspuns că nu le recunosc autoritatea. *(Aplauze prelungite.)* Era d. Nicolae Fleva, al liberalilor atunci, astăzi nu știu al cui.

La discuția Adresei de astăzi, după atâția ani, se întâmpla că cea din urmă rămășiță din acele vremuri, dintre cei definitiv acuzați, neînsemnata mea persoană, să fie aci pe banca ministerială și onorabilul d. Fleva să fie acolo la tribună și să aducă drept omagiu Coroanei într-o lungă vorbire, în aceste momente solemne, pe Juster și pe Loebel.

S-a făcut deplină dreptate, în ceea ce privește istoria: d. Fleva acolo cu vorba care ați auzit-o; și guvernul conservator cu mine aci. *(Aplauze prelungite si îndelung repetate.)*

Guvernul conservator astăzi nu numai că n-a dat în judecată Partidul Liberal, nu numai că a căutat ca chestia tramvaiului să iasă din aprinderea politică si să meargă pe calea liniștită a tribunalelor, ci a invitat Partidul Liberal să ia parte la guvern după mobilizare și pentru Pacea de la București. În acest chip ne-a răzbunat istoria neamului nostru de ceea ce s-a întâmplat la 1877. *(Aplauze prelungite și îndelung repetate.)*

Să ne fie de bun augur pentru viitor!

Împărtășesc cu desăvârșire părerea domnului Vintilă Brătianu, este în interesul țării de a îndulci relațiunile dintre partide, și dacă am amintit acel trecut, este ca nu cumva vreun alt partid să cadă în aceeaș ispită, fiindcă nu persecutări

reciproce, ci cu respectări reciproce spre binele țării, putem lucra mai departe, nu eu, dar d. voastră mai tineri, pentru a menține România în starea înaltă la care a ajuns acum, mulțumită muncii tuturor partidelor. *(Aplauze prelungite si îndelung repetate, ovațiuni nesfârșite.)*

162

DESPRE DIZOLVAREA PARLAMENTULUI ȘI RETRAGEREA GUVERNULUI DE COLABORARE

(Ședința Camerei de la 23 decembrie 1913)

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe. Dlor deputați, soluțiunea propusă de onor. interpelator, aceea că ar fi loc pentru o nouă colaborare între conservatori-democrați și liberalim, care s-ar întemeia pe gândul comun al unei revizuiri a Constituțiunii, așa încât această Cameră să continue a lucra, o cred neconstituțională și nu aș putea da sfaturi nimănui de a o urma; în orice caz, eu unul nu aș propune așa ceva Camerei.

În expunerea D-sale, de la început, era o parte despre formarea guvernelor, care cred că lipsea de preciziune.

Pentru ce s-a retras d. Carp la martie 1912 și cum a venit guvernul meu atunci și cel de colaborare la 14 octomvrie 1912?

Dlor, poate nu am fost clar, dar nu mai târziu decât alaltăieri am explicat.

D. B. M. Dimitropol. Eu nu eram aci.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: Dar eu am explicat Camerei. O veți citi în *Monitor*.

Și țin la aceasta, fiindcă sunt prea convins partizan al sistemului constituțional și parlamentar. Din parte-mi nu aș

vrea niciodată să se aducă o scădere cât de mică întregului drept, întregei prerogative a Parlamentului.

De aceea am și dat explicațiuni în rândul trecut. Acum, ce mai vreți în momentul de față? Ca să se explice dacă mai stă guvernul de colaborare așa cum este, iar dacă trebuie să se retragă, pentru ce se retrage? Dar cu cine vă luptați pentru aceasta? Cu mine? Evident, și eu sunt de aceeaș părere; nu mi-a trecut un moment prin cap că avem să ne retragem fără a spune Parlamentului pentru ce. Și când la o întrunire a majorităților, acum câteva zile, m-ați întrebat D-voastre: Avem să ne explicăm? V-am spus: da, firește, avem să ne explicăm! Nu pricep, prin urmare, tonul D-voastre de opoziție. Când trebuia dată această explicare? Tocmai acum și acum o și dau.

Ministerul de colaborare a fost format fiindcă o criză în Balcani, care atingea interesele României, izbucnise. În vederea ei s-a format actuala combinare. Și fiindcă nu se putea numi „coaliție", am inventat, în înțelegere cu d. Take Ionescu, vorba de „colaborare".

D. Take Ionescu, ministru de interne: Exact.

D. Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe: O coaliție este făcută numai pentru un anume scop și după îndeplinirea lui trebuie să se desfacă; pe când o colaborare este în adevăr făcută și ea pentru un anume scop între părți încă diferite, dar mai poate avea speranța să ajungă la contopire. Această speranță voiam să o las. S-a făcut, dar, un minister de „colaborare", s-a dizolvat Camera conservatoare, s-a făcut un nou apel la țară. Acest apel trebuia să se facă în orice caz, fiindcă veniseră împrejurări fundamental deosebite de acelea în cari fusese aleasă Camera și fusese ales Senatul conservator, la 1911.

Prin urmare, ați fost aleși asupra crizei balcanice, nimeni nu mai poate zice azi că țara era în necunoștință de cauză, pentru ce își alegea reprezentanții ei în acel moment. Nu există altă adevărată opinie legală într-o țară constituțională decât

aceea care e reprezentată prin Cameră și Senat, dacă acea Cameră și acel Senat au fost alese anume în privința chestiunii de care este vorba. Se poate întâmpla ca să fie aleasă o Cameră și un Senat în certe împrejurări și, în decursul funcționării lor, în cei patru ani ai legislaturii, să se întâmple schimbări de evenimente și împrejurări cari să pună la îndoială dacă mai este efectivă reprezentanța țării. Dar când s-a deschis Camera și Senatul la 26 noiemvrie 1912 și imediat după aceasta au decurs evenimentele cari s-au terminat cu Pacea de la București, această Cameră și acest Senat erau reprezentanța efectivă și singura legală a adevăratei opiniuni a țării, și încă o dată vă aducem toată recunoștința noastră pentru votul de încredere în această chestiune.

Când trebuia să se termine această fază a existenței noastre constituționale?

Îndată ce s-a terminat fondul chestiunii externe, îndată ce s-a încheiat Pacea de la București și s-a dat ocaziune Parlamentului de a-și da părerea asupra acestei păci și de a se pronunța în privința răspunderii guvernului care a dus cârma statului până la acel moment.

Spre marea mea mirare, am auzit un reprezentant al Partidului Național Liberal, care ar trebui să fie mai înaintat în privința drepturilor și prerogativelor unui Parlament, decât aș fi eu vechiul conservator, zicându-mi că, după Pacea de la București, eu, ministrul constituțional, trebuia să plec. Să nu aduc țării *Cartea Verde*? Să mă sustrag de la răspundere și de la control? Dar aceasta ar fi ruinarea sistemului constituțional. Eu nu puteam, ca ministru constituțional, să plec de aici fără a vă supune D-voastre actele de pe cari să judecați ce s-a făcut și să îndeplinesc acea promisiune solemnă și datorie solemnă de a pune sub controlul reprezentanței naționale toată acțiunea guvernului în chestiunea internațională.

Aceasta era evident, și astfel *Cartea Verde*, la 15 noiemvrie, când ați fost convocați, vi s-a prezentat. Sesiunea s-a

deschis cu un Mesaj care nu a atins întru nimic – fiind contrasemnat de un minister de colaborare – chestiuni de altă natură decât cele relative la rezolvirea crizei balcanice.

Revizuirea Constituției? Cestiunea agrară? Nu veți găsi un cuvânt în Mesaj și nici un cuvânt în Adresa de răspuns la acel Mesaj. Vasăzică, e numai îndeplinirea datoriei constituționale, relativă la ceea ce a fost în trecut.

Când era terminată această misiune a guvernului de colaborare? După ce ați votat anexiunea și după ce ați luat act, cu prilejul discuțiunii Adresei de răspuns la Mesaj, de activitatea guvernului, în privința crizei balcanice pe temeiul *Cărții Verzi*.

Onorabile dle interpelator, când s-a terminat discuțiunea Adresei?

Alaltăieri. Și alaltăieri, dar cu nici un sfert de ceas mai mult, exact, nici un sfert de ceas... nu ca jumătatea de ceas a dlui Fleva, care nu s-a sfârșit nici în trei ceasuri, nu ca jumătatea de ceas a dumitale, care dintr-o jumătate de ceas a ieșit un ceas, nu știu dacă într-un ceas bun sau într-un ceas rău, dar în sfârșit un ceas *(Râsete)*..., nici un sfert de ceas nu am stat să aștept, m-am dus la Senat și am răspuns aceluia care m-a interpelat acolo. Asupra aceleiași cestiuni viu acum să vă răspund d-voastră. Ce voiți mai constituțional corect?

Așadar, observațiunea d-voastră, care avea aerul de a zice că noi am fi vrut să ne sustragem sau să întârziem explicarea constituțională nu este dreaptă. Suntem dar în situațiunea cerută de d-voastră.

Am avut oare gândul să se facă o schimbare de guvern în ascuns? Din contră, vrem să se explice înaintea Parlamentului. E cu termen, cum zice d. Dimitropol? Ce termen? Termen este că ați terminat Adresa, dar d. Dimitropol observă că în *Berliner Tageblatt* se spune ceva. Ce are a face, cum se spune la gazete?! Dar la gazete ce nu se spune! Aceasta vă sperie pe d-voastră? Gazetarii au să interpreteze ca totdeauna: cine vine,

când vine, cum vine, la ce dată. Am avut impresiunea că notițele sunt greșite.

D. B. M. Dimitropol: Numai data căderii.

D. Titu Maiorescu, presedintele consiliului și ministru de externe: Data vă importă. Am auzit data că ne ducem la septemvrie, am cetit data că ne ducem în octombrie, am cetit data că ne ducem la 15 decemvrie, și acum am cetit data că ne ducem la 28 decemvrie· nu a fost nici la septemvrie, nici la octomvrie, nu va fi nici la 28 decemvrie. Cum se poate ca publicul român să înghită atâtea născociri ale jurnaliștilor? Și le înghite. A! dar va cădea guvernul la 15 decemvrie; a venit 15 decemvrie și nu a căzut. Ce fac jurnaliștii? Am întrebat și eu: bine, dlor, cum de spuneți atâtea lucruri închipuite? Publicul nu vă ia la răspundere? Aș! zic ei, ca oameni pricepuți, publicul la noi vrea să aibă dimineața câte o știre. Ei! dar nu se adeverește. Nu face nimica; vine a doua zi și vede că știrea aceea este îndreptată și se bucură că are o altă știre. *(Ilaritate.)* Și atunci din știre falsă în știre falsă merge așa ca un fel de picanterie, care nu știu dacă este folositoare.

În această stare de lucruri, să-mi permită onorabilul interpelator, ceea ce spune *Berliner Tageblatt*, o foaie nici măcar a guvernului german, ca să zici că este ceva autorizat, nu merită să fie adus în dezbaterile noastre, unde avem să regulăm situația între Cameră și noi. Nu are a face *Berliner Tageblatt* aici; noi avem a face.

Așadar, cum este situația guvernului după ce s-a terminat în sfârșit dezbaterea Adresei? Este următoarea: guvernul de colaborare a fost alcătuit pentru un anume scop. Mare scop: apărarea intereselor țării în criza balcanică. D-voastră ați fost aleși asupra acestui scop și în alte împrejurări. S-au terminat împrejurările. După părerea mea ar fi constituțional necorect ca să mai continue acest Parlament. Este constituțional corect ca acest Parlament să fie dizolvat, fiindcă au intervenit cu totul alte împrejurări de mare importanță decât acelea în cari a fost

ales. Când ați fost aleși nu se pomenea de marea proprietate care ar trebui să fie izbită printr-o reformă a Constituțiunii, și nu era la ordinea zilei colegiul unic sau votul universal. Era la ordinea zilei numai criza balcanică. Pe ce temei onor. domn interpelator, cu ce drept mai poate să zică azi unul din d-voastră: eu reprezint apărarea țării, când nu a fost deloc ales pentru reforma constituțională?

Dacă ne-am mai aroga dreptul azi de a vorbi în numele țării și al alegătorilor noștri, cărora în ziua alegerii nu le-am spus nici o vorbă de asemenea lucru, am comite o subtilizare a mandatului țării, și aceasta nu este iertat. Vasăzică, constituțional corect nu mai poate să continue acest Parlament: nu are mandat de la țară asupra întrebărilor foarte grave puse la ordinea zilei și fără mandat nu poate lucra. Aveți să vă prezentați la alegeri, să spuneți alegătorului: aceasta este acum marea chestiune: să se atingă Constituția în privința proprietății, să se facă colegiul unic, poate și votul universal, sau să mai rămânem cum eram mai înainte și să zicem: un mare lucru l-a făcut țara aceasta cu mobilizarea, a dat un avânt până în ultimele pături ale ei încât a făcut uimirea lumei, și a făcut-o țăranul român sub legile de azi, cu forma care am avut-o până acum, cu organizația pe care am avut-o.

Și d-voastră, de ce vreți să ziceți: trebuie să schimbăm forma în care a trăit țara aceasta până acum? *(Aplauze.)* Am înțeles eu, de la întruniri de acelea, că este un fel de modă, iertați-mi expresia, poate prea populară, un fel de „văicăreală" la adresa țăranului; fiecare crede că este mare patriot, dacă zice bietul țăran, sărac prăpădit... *(Aplauze prelungite.)*

Țăranul român, care în iunie 1913 a mers peste Dunăre? Dar a fost minunat țăranul român, și firește, toată clasa mai cultă decât el și proprietarii cei mari au să îngrijească ca să-i meargă și mai bine, din zi în zi și mai bine. Dar ce vă autoriză pe d-voastră să credeți că nu mai poate să urmeze sub formula veche, când din această formulă veche a ieșit acea manifestare

minunată? Prin urmare, se poate zice: așteptați îndreptarea încă sub formula care v-a dat rezultatele cunoscute și nu ziceți: vrem mai bine ameţeala unor gândiri până acum neexperimentate, și să stricați ceea ce s-ar putea face sub legile de până acum, cu cari ne-am deprins.

Dar mandat nu aveți pentru inovațiile pretinse, trebuie să-l căpătați de acum înainte.

Prin urmare, la întrebarea pusă de d-voastră, dle interpelator, dacă în această Cameră să se facă o nouă colaborare, răspund: nu se poate, nu este constituțional, nu poți subtiliza un mandat pe care nu l-ai primit de la țară. De altminteri, reformele colegiilor electorale de la 1864 încoace toate au fost o decepție, și dacă se așteaptă acum că printr-un panașeu are să iasă altceva, va fi o nouă decepție. În lumea noastră cum este, nu se poate alt extract decât acela care sunteți d-voastră. Aceștia sunt oamenii țării, că îi scoateți cu o formă ori cu alta, cu un singur colegiu, cu 2, cu 3, cu 4, tot aceștia sunteți și tot aceștia veți fi. Cea mai mare iluzie a fost la 1884 reforma electorală, care promitea că au să vină de acum înainte oamenii cei noi. S-a întâmplat numai ruptura între Brătianu și C. A. Rosetti și toată decadenta guvernului liberal de la 1884 la 1888. Nu putem scăpa de datoria de a munci zilnic, aplicând legile cari sunt – numai de le-am aplica bine – și respectând ceea ce avem, înainte de a voi să reformăm.

Așadar: Apel la țară! Cine să-l facă, guvernul acesta sau alt guvern? Guvernul acesta a fost alcătuit pentru apărarea țării în criza balcanică. N-a avut în toată vremea aceasta decât să-și concentreze atenția lui spre rezolvirea crizei în modul cel mai folositor pentru țară. Ați recunoscut cel puțin rezultatul: veți recunoaște că în asemenea vremuri de alte probleme nu ne putem ocupa. Capete de acelea cari să împrăștie atenția când la una, când la alta nu dau adevărată concentrare problemei principale de rezolvit. N-am avut răgaz să o facem până acum, și o colaborare care să ducă la fuziune nu s-a întâmplat. Cunoașteți împrejurările pentru cari nu s-a întâmplat: au fost atâtea glasuri importante cari au combătut când o parte, când alta din aceste două ramuri, a fost chiar aici în Cameră în ultimele zile atâta critică în contra unora din miniștri, atâtea manifestări de dezbinări, încât nu e momentul de a face acum pe banca ministerială fuziunea.

Așa fiind, dlor, ce așteptați? Ca să zic eu – am auzit și vorba aceasta – colegilor mei colaboratori: duceți-vă să rămân eu? Această lipsă de bună-credință rog să nu mi-o atribuie nimeni, nu aș fi admis-o niciodată. Am lucrat împreună, împreună ne retragem. De intrigi între noi ne-a ferit Dumnezeu, și nu am decât să exprim recunoștința mea colegilor de pe această bancă pentru perfecta unitate cu care am lucrat împreună în politica externă și să vă exprim și d-voastră majorității toată recunoștința pentru sprijinul ce ni l-ați dat.

Și, prin urmare, ne retragem și o să propun Maiestății Sale Regelui – are să-mi ceară constituțional părerea – am să propun să aducă la guvern celălalt partid care a rămas neîntrebuințat în colaborare. Ce bine făcea să fie întrebuințat după mobilizare într-o coaliție de câteva luni! Dar nici pentru aceasta nu a putut să fie întrebuințat. *(Râsete.)*

Vasăzică, sosește foarte neîntrebuințat la cârma țării și să-i dea Dumnezeu succes, și mai ales să-i dea, de a nu fi deșteptat gânduri, pofte și iluziuni cari după un an, poate – și e prea mult – dar haide, după doi, să se prefacă într-o grozavă decepție a lumei care s-a luat după ei.

Eu am impresia că lumea cugetătoare de la noi în curând își va aduce aminte că a fost un partid conservator cu rădăcini în țară, care cu chibzuială și cu minte a zis în aceste momente: să aplicăm ce avem recunoscut ca de bun, înainte de a ne avântura în lucruri necunoscute. Aceasta e speranța mea în momentul când îmi iau ziua bună de la D-voastre.

Se va da vacanță pentru sărbători, ca de obicei, până la 10 ianuarie. În acest răstimp, pentru motivele arătate, voi avea

onoarea să prezint Maiestății Sale demisiunea acestui guvern de colaborare și să rog pe Maiestatea Sa să încredințeze conducerea țării, spre noi alcătuiri, spre noi speranțe – nu știu dacă spre noi realizări – Partidului Național Liberal.

Încă o dată, vă mulțumesc pentru sprijinul ce ne-ați dat. *(Aplauze.)*

163

ROMÂNIA ȘI POLITICA DE NEUTRALITATE ÎN CONFLICTUL EUROPEAN DIN 1914–1917[1]

Îndată după declararea răsboiului din partea Germaniei către Rusia (la 19 iulie/1 august 1914) și în chiar ziua, în care s-a declarat răsboiul și Franței (adică la 21 iulie/3 august), regele Carol a convocat la Sinaia câțiva oameni politici români, cu care vroia să se sfătuiască în privința atitudinii României

---

[1] Cu prilejul trecerii sale prin București, doamna Livia de Dymsza, fiica neuitatului nostru Titu Maiorescu, ne-a predat, cu autorizație de a-l publica, acest articol al ilustrului său părinte.

Deși scris în 15/27 februarie 1917, studiul fostului sfetnic al regelui Carol și autor al Păcii din București își păstrează tot interesul din punct de vedere nu numai al argumentării politice, dar și ca document al atitudinii, în timpul ocupației, a Partidului Conservator de sub șefia lui Al. Marghiloman, alături de care se afla și autorul studiului de față.

O dare de seamă a aceluiași Consiliu de Coroană se găsește și la Marghiloman, în ale sale *Note Politice*, vol. I, p. 230–236

Direcția revistei exprimă vii mulțumiri doamnei de Dymsza pentru această prețioasă contribuție la istoria noastră contimporană. În curând va urma și publicarea altora dintre ineditele rămase de la marele nostru T. Maiorescu, în special rezumate din *Notele sale zilnice*, care vor contribui nu numai la desăvârșirea personalității și rolului însemnat al lui Maiorescu, dar și la lămurirea dezvoltării culturale și politice a epocii de renaștere a României (*n.* C.L.).

față de grava situație. Au fost chemați, pe lângă toți miniștrii Cabinetului Ion Brătianu de atunci, și foștii prezidenți de Consiliu adică dd. Teodor Rosetti si P. P. Carp (d. T. Maiorescu lipsea din țară, fiind reținut la Heidelberg), prezidentul Camerei liberal, d. M. Pherechide, șefii de partide politice: dd. Alexandru Marghiloman și Take Ionescu, fiind autorizați să mai aducă fiecare din ei câte doi membri ai partidului lor, și astfel cu d. Marghiloman au mai asistat dd. Ion Lahovari și Ion Grădișteanu, care se aflau la Sinaia (pe când alți membri ai Partidului Conservator, ca dnii C. C. Arion, Nicu Filipescu și Dimitrie Grecianu, erau absenți), iar cu d. Take Ionescu au venit dd. Dissescu și C. Cantacuzino-Pașcanu (deși se afla și d. Bădărău în Sinaia). Acestei întruniri, la care a luat firește parte și principele moștenitor Ferdinand, i s-a dat numele de Consiliu de Coroană, instituție neprevăzută în pactul nostru fundamental și fiind în fapt numai o adunare consultativă, convocată fără nici o normă prescrisă, după libera chibzuință a Regelui. Despre cele ce s-au discutat cu acest prilej am primit de la d. Alexandru Marghiloman o dare de seamă amănunțită pe care o rezum aici.

Așa-numitul Consiliu de Coroană s-a întrunit la Castelul Peleș în salonul de muzică al Reginei, la ora 2 d.a, și a ținut până pe la ora 6. Mai înainte de începerea lui se aflase, prin stăruința ministrului italian, baronul Fasciotti (un dușman al Austro-Ungariei), că Italia, deși aliata cunoscută a Austro-Ungariei și a Germaniei, s-a declarat neutră în războiul de față.

Dezbaterile Consiliului încep cu o declarație scrisă în limba franceză și citită de Rege, prin care Regele zice că neutralitatea României ar face să piardă țara înalta situație pe care o are și că „il y aurait honneur et profit" să ne pronunțăm îndată în favoarea Germaniei și a Austro-Ungariei, cu care ne leagă și tractatele noastre.

Acum Regele aduce la cunoștința membrilor prezenți cuprinsul acestor succesive tractate încheiate cu Tripla Alianță, care se aflau pe masă și care de altminteri au toate în partea lor esențială același text, adică stabilirea unei alianțe cu Austro-Ungaria, la care Germania și Italia își declară accesiunea lor, așa încât la fiecare reînnoire se alcătuiesc trei acte, prin care se constată acest legământ între România si cele trei Mari Puteri. El a fost de la 1883 și 1888 încoace confirmat și reînnoit de toate guvernele atât liberale cât și conservatoare, cea din urmă dată la 23 ianuarie/5 februarie 1913 cu semnătura regelui Carol contrasemnată de minstrul-prezident T. Maiorescu. După art. 5, tractatul avea să rămâie secret, deosebindu-se prin aceasta de tractatele analoage încheiate între Marile Puteri ale Triplei Alianțe, a căror existență era cel puțin adusă la cunoștința Parlamentelor lor. Deoarece însă acum România avea să se pronunțe asupra chiar executării tractatului, după declarările de răsboi întâmplate, Regele nu mai avea motiv să păstreze secretul și a pus pe membrii acelei adunări în cunoștința stipulațiunilor convenite.

Articolele de căpetenie sunt cele două dintâi, care au următoarea cuprindere:

„*Art. 1.* – Les Hautes Parties contractantes se promettent paix et amitié et n'entreront dans aucune alliance ou engagement dirigés contre l'un de leurs États. Elles s'engagent à suivre une politique amicale et à se prêter un appui mutuel dans les limites de Leurs intérêts.

Art. 2. – Si la Roumanie, *sans provocation aucune de sa part*, venait à être attaquée, l'Autriche-Hongrie est tenue à lui porter en temps utile secours et assistance contre l'agresseur. Si l'Autriche-Hongrie était attaquée dans les mêmes circonstances dans une partie de ses Etats limitrophes à la Roumanie, le *casus foederis* se présentera aussitôt pour cette dernière."

După cetirea acestor dispoziții ale tractatului, începe discuția, în care d Teodor Rosetti e de părere că Țara să rămâie în liniște, d. P. P. Carp cere din contră intrarea imediată în răsboi alături de Germania în contra Rusiei, d. Marghiloman este pentru neutralitate, d. Take Ionescu asemenea, iar ministrul-prezident I. Brătianu rezumă dezbaterile prin cuvintele: „să ne armăm și să nu ne declarăm neutri, ci în stare de apărare a fruntariilor, și eu voi avea timp să pregătesc opinia publică".

Ca rezultat, dezbaterile Consiliului lasă situația destul de nehotărâtă, fiecare sperând și căutând să o întoarcă în direcția dorită de el. Împotrivirea Regelui la propunerea de a se declara de îndată neutralitatea noastră, conform art. 1 al tractatului de alianță, pare a fi provenit din dorința lui de a aduce ministerul Brătianu la hotărârea să intre în răsboi alături de Germania și Austro-Ungaria[1] și din convingerea ce a exprimat-o în acea zi, că trupele germane vor intra în scurt tip în Paris, ca la 1870, și că astfel România va înțelege interesul ei de a lua o asemenea atitudine.

Oricum ar fi fost, Regele n-a găsit în acel prim moment la nici una din partidele constituite putința de a forma un guvern dispus pentru un răsboi imediat (d. Carp era pe atunci cu desăvârșire izolat) și a și declarat la sfârșit: „Sunt Rege constituțional și nu pot face război numai cu singur".

Nehotărârea lăsată de Consiliul de la Sinaia a permis guvernului Brătianu de la început o duplicitate contrară intenților Regelui. La Sinaia părea că înclină spre Puterile Centrale, la București se arăta francofil. Despre miniștri se zicea, că d. Morțun e germanofil, pe când doctorul Anghelescu era ostensibil francofil, iar d. Costinescu, care la Consiliul de Coroană din Sinaia zisese, ce e drept, „că a merge astăzi alături de Austria ar fi a dezlănțui răsboiul civil", recunoscuse totodată

[1] Vez. declararea Regelui către contele Czernin în *Cartea Roșie austriacă*, no 7

pe față, că ar fi „o imposibilitate morală să mergem alături de Rusia", devenise în curând cel mai aprig rusofil. D. Brătianu își da aerul de a ținea cumpăna dreaptă între aceste două tendințe opuse ale membrilor guvernului, spunând, că în interesul disciplinei și unității partidului nu se poate despărți deocamdată nici de unii nici de alții din miniștrii săi.

Însă cu toleranța guvernului o violentă agitare a opiniei publice se întreține în favoarea Franței și a Rusiei. Mai ales d. Take Ionescu, care la Consiliul de Coroană fusese de părerea dlui Marghiloman pentru neutralitate și o declarase chiar „leală și definitivă", se arată acum cel mai hotărât și cel mai nestăpânit în expresii adversar al Germaniei și al Austro-Ungariei, gazeta sa *La Roumanie* și de el inspiratul *Adevărul* se întrec în atacuri în contra Puterilor Centrale, lor li se asociază *Epoca* dlui Nicu Filipescu, și acest neastâmpărat membru influent al Partidului Conservator începe totodată o acțiune destructivă în contra organizării partidului, își exprimă din ce în ce mai violent ura în contra șefului său Alexandru Marghiloman și ajunge a produce o disidență, care în decursul anului 1915 își proclamă de șef pe d. Ion Lahovari și după încetarea sa din viață, pe însuș d. Nicu Filipescu. Toate felurile de agitare sunt întrebuințate. Numeroase întruniri publice, împărecheri a așa-numiților naționaliști și federaliști, în cap cu dnii Take Ionescu, Nicu Filipescu și un biet profesor Mândrescu, ajutați de niște transfugi din Transilvania, ca părintele Lucaci și poetul Goga, manifestări de studenți și de profesori, instigați de chiar rectorul Universității dr Toma Ionescu, atacuri în contra Regelui întrucât nu dă imediată satisfacție pornirilor răsboinice antimaghiare, toate acestea produc într-o parte a societății din țară cea mai nesocotită fierbere, pe când țăranii și negustorimea rămân cu totul străini de această mișcare, arătând astfel o mare deosebire de entuziasmul general, cu care salutase România mobilizarea de la 20 iunie 1913 în contra Bulgariei.

După moartea regelui Carol (27 sept./10 oct. 1914) agitarea franco-rusofilă nu mai are margini, ea se infiltrează și în armată și cuprinde o mare parte a ofițerimii. Iar la Palat aproape toți funcționarii Curții Regale, mai ales cei nou-numiți, de la mareșal până la cel mai tânăr aghiotant, și deasupra tutulor însăși regina Maria cu damele ei de onoare se pronunță în favoarea unei participări răsboinice a României în contra Puterilor Centrale.

Miniștrii noștri plenipotențiari la Petrograd și la Paris lucrează fățiș ca repezentanții unui stat aliat, și Sazonow, ministrul de externe al Rusiei, declară într-o ședință publică a Dumei (februarie 1916), că dușmanii Rusiei sunt și dușmanii României și că Rusia se află cu România în cele mai intime relații de prietenie, fără ca d. Brătianu să admită în Parlamentul român vreo explicare asupra acestei curioase afirmari. Cu toate acestea I. Brătianu, urmând mai departe cu politica sa nelămurită, asigură pe miniștrii german și austro-ungar din București, că el păstrează neutralitatea. Aceeași asigurare o dă regele Ferdinand, care într-o audiență dată mie (29 februarie/13 martie 1916), declară de la sine, fără nici o provocare a mea, că tractatul nostru de alianță cu Austro-Ungaria și Germania, chiar după ruperea lui din partea Italiei, rămâne pentru noi o obligație morală.

Starea spiritelor în țară la începutul lui august 1916 se înfățișează dar astfel: O mare parte a ofițerimei și majoritatea politicienilor împingând tot mai tare spre declararea de răsboi în contra Austro-Ungariei, câțiva oameni politici, puțini la număr, împărtășind convingerea dlui Carp, că răsboiul trebuie din contra declarat Rusiei; Partidul Conservator propriu, sub șefia dlui Alexandru Marghiloman, exprimând din ce în ce mai hotărât necesitatea neutralității. În mijlocul acestor curente deosebite guvernul întreg e pe tăcute hotărât să intre cât mai curând în răsboi în contra Austro-Ungariei și, după toate influențele puse în acțiune, izbutește în sfârșit să aducă și pe

Rege la aceeași hotărâre. Vroind însă să surprindă pe dușman, d. Brătianu, tocmai în zilele de la 1/14–14/27 august, înmulțește declarările de prietenie față de ministrul german baronul von dem Bussche, pe care îl ademenește în acelaș sens prin prințul Barbu Stirbey, iar ministrului austro-ungar contelui Czernin îi repetă întruna asigurările de neutralitate. Dar ceea ce este mai regretabil decât această fățărnicie în contra celor două Mari Puteri, cu care fusesem aliați, este faptul că însuși regele Ferdinand ia parte la o asemenea manoperă și la 11/24 august, printr-o telegramă către împăratul Wilhelm II ca răspuns la felicitarea acestuia de ziua nașterii, și prin cuvintele zise contelui Czernin la o audiență de sâmbătă 13/26 august[1], caută să producă asupra acestora impresia că el rămâne credincios neutralității, pe când textul declarării de război în contra Austro-Ungariei era deja expediat ministrului Edgar Mavrocordat la Viena și se făcuse convocarea unui nou Consiliu de Coroană la Rege pe ziua de 14/27 august, în care să se anunțe numai hotărârea luată.

Noul Consiliu de Coroană s-a ținut la Palatul Cotroceni duminică 14/27 august 1916 de la ora 10 a.m. până spre ora 1, sub prezidența regelui Ferdinand și în prezența Principelui moștenitor Carol, a tuturor miniștrilor, a prezidentului Camerei M. Pherechide, a vicepprezidentului Senatului C. F. Robescu (prezidentul Vasile Missir absent în Svițera), a foștilor miniștri-prezidenți: Teodor Rosetti, P. P. Carp și T. Maiorescu a foștilor prezidenți de Cameră C. Olănescu și C. Cantacuzino-Pășcanu, precum și a șefilor de partid Alexandru Marghiloman, Take Ionescu și Nicu Filipescu. Regele începe prin a declara hotărârea guvernului de a intra în răsboi în contra Austro-Ungariei și că el – Regele – „învingându-se pe sine însuș“ e dispus să aprobe hotărârea guvernului său. Vorbesc contra acestei hotărâri: d nii Carp,

[1] Vezi *Cartea Roșie austriacă*, no. 108

Teodor Rosetti, Marghiloman și Maiorescu, vorbesc pentru: Take Ionescu, Nicu Filipescu, Costinescu și în sfârșit ministrul-prezident Brătianu, pe care d-nii Pherechide și Robescu îl asigură (fără autorizare) de încrederea majorității Parlamentului liberal pentru politica lui. Ministrul-prezident Brătianu, în decursul lungei sale vorbiri, în care pomenește de Mihai Viteazul și de Tudor Vladimirescu, face, la o întrerupere a d-lui Marghiloman, curioasa declarare, că România se află și speră să rămână în bune raporturi cu Bulgaria.

Tot în ziua aceea duminică 14/27 august 1916, la 8 3/4 ore seara, ministrul nostru plenipotențiar dl Edgar Mavrocordat înmânează la Ministerul de Externe din Viena declarația de război; în aceeaș noapte trupele noastre năvălesc prin toate trecătorile în Ungaria, iar trupe rusești auxiliare intră pe teritoriul nostru spre a se arăta în Dobrogea. Admițând guvernul Brătianu o asemenea trecere a unei trupe străine pe teritoriul României fără o anume lege, violează pe față art. 122 din Constituție, după glăsuirea și în înțelesul căruia ar fi trebuit la 14 august să fi convocat Parlamentul, fie și numai pentru o zi și să fi obținut de la el legea prescrisă de Constituțiune, iar nu să se mulțumească cu discuțiile neoficiale ale unui așa-numit Consiliu de Coroană.

Ținând seamă de toate împrejurările relative la țara noastră, suntem încredințați că neutralitatea definitivă și leală, în înțelesul art. 1 din tratatul nostru de alianță, a fost de la început și a rămas până la 14/27 august 1916 singura politică indicată pentru România. Intenția regelui Carol de a ne arunca din ziua dintâi în luptă alături de Austro-Ungaria și de Germania nu putea fi realizată pentru binele țării decât ca o participare mai mult de valoare politică, cum a fost de exemplu participarea Italiei la răsboiul Crimeei în 1854. Căci de altminteri, în bună interpretare a art. 2 din tractatul de alianță, se putea zice, că față de ultimatul Austro-Ungariei către Serbia și de modul cum s-a efectuat *fără prealabila noastră consultare și consimțire*[1], nu era pentru România *„casus foederis"* și noi ne puteam declara ca fiind în situatia art. 1, adică a unei neutralități binevoitoare, și prin aceasta respectam cu lealitate tratatul nostru de alianță, lealitate, care mai ales din partea unui stat mic în relațiile sale cu Marile Puteri este și moralicește și politicește de un interes capital pentru existența și dezvoltarea lui mai departe[2].

Iar participarea activă a României la răsboi din primele zile ale dezlănțuirii lui nu era indicată, fiindcă odată ce Anglia intrase și ea în luptă cu Germania, conflictul devenise, cum se și numește astăzi cu un termen nou adoptat: „mondial", prin urmare trebuia să se prevadă cu necesitate, că va fi de lungă durată, și în acest caz participarea României nu mai putea rămânea o demonstrare politică, ci se prefăcea în cea mai riscată și daunatoare întreprindere militară. Mai întâi pregătirea noastră atât ca ofițerime, cât și ca material și ajutor medical era cu desăvârșire insuficientă pentru o asemenea mare acțiune. Administrația liberală, totdeauna mai rea decât cea conservatoare, nu lucrase nimic pentru a mai spori puterea armatei în cele șase luni de când era atunci la guvern, și s-a dovedit mai pe urmă, că chiar după o opintire de doi ani, făcută anume cu intenția unei intrări în acțiune, n-a fost în stare să procure armatei condițiile elementare pentru un răsboi „mondial". Și aici analogia cu participarea Italiei de la 1854 încetează. Italia putea să facă atunci numai o demonstrație politico-militară, fiindcă războiul se petrecea departe în Crimeea. Dar participarea României, în situația geografică

[1] Bismarck, cu tot tractatul militar secret de la 22 august 1866, consultă *prealabil* guvernul bavarez în conflictul pentru Luxemburg din primăvara anului 1867 asupra unui eventual războí cu Franța. Vezi *Denkwürdigkeiten Hohenlohe-Schillingsfurst*, vol. I, p. 226

[2] Lealitatea unei *neutralități* a noastre o recunosc anume amândouă Puterile Centrale. Vezi *Cartea Roșie austriacă*, no. 2, 5, 6 și 79

dată, nu putea să fie concepută în limitele unei demonstrații, fiindcă se ivea îndată primejdia ca însăși țara noastră să devie câmpul de luptă, precum s-a întâmplat după intrarea dlui Brătianu în răsboi, ca peste puține săptămâni germanii, bulgarii, austro-maghiarii și turcii să năvălească și să rămâie în Muntenia și în Dobrogea, producând și din partea lor, dar și prin nechibzuitele măsuri din partea noastră, grozava devastare a țării, așa s-ar fi întâmplat în altă direcție, dacă începeam în august 1914 răsboiul în contra Rusiei. Ca un Rege cu judecată politică, precum era Carol I, să fi avut o asemenea intenție se explică numai prin iluzia unei grabnice izbânde a trupelor germane în Franța, iluzie împărtășită la început de multă lume în Germania și Austro-Ungaria. Dacă s-ar fi întâmplat așa, atunci primejdia de a vedea România devenită câmp de luptă era micșorată, fiindcă o grabnică ocupare a Parisului prin trupele germane ar fi hotărât situația în favoarea lor și a noastră și ar fi împiedicat cu totul sau în parte o devastare a țării. Dar după intrarea Angliei în luptă și după întorsătura ce a luat-o războiul mondial în urma acestui fapt de mare gravitate, durata acum inevitabilă a conflictului punea România într-o situație dezastruoasă.

De altminteri, însuș regele Carol își modificase după câteva săptămâni părerea sa dintâi și la 17/30 septembrie 1914, cu zece zile înaintea morții sale, scria contelui Czernin: „Peste câteva zile se întrunește un (al doilea) Consiliu de Coroană. Este speranță că se va obținea o declarare de neutralitate. Aceasta este pentru moment cea mai bună soluție" (*Cartea Roșie austriacă*, no. 17)

Mai trebuie considerat că, dacă declaram noi răsboi Rusiei la începutul lui august 1914, o armată rusească ar fi intrat tot așa de iute sau poate mai iute în Moldova precum a intrat cea germano-austriacă în Muntenia, și poate că în locul inundării Galiției de trupele rusești ar fi fost inundată și devastată Moldova. Fără îndoială trupele austro-ungare (de cele germane nu putea fi vorbă în primele luni ale răsboiului, ele fiind cu desăvârșire ocupate pe cele două fronturi belgo-francez și rusesc) ne-ar fi venit în ajutor, dar s-a văzut și în luptele de la Belgrad și în pierderea Galiției, ce neîndestulătoare era acțiunea acestor trupe. Și apoi să nu uităm, că dorința secretă a ungurilor ar fi fost să lase să se slăbească România cât mai tare, înainte de a i se prezenta ca salvatori. Ceva analog se zice că s-a petrecut din partea prietenilor englezi față de Belgia, când după stăruința prezentului ministru Churchill puternica fortăreață belgiană Anvers, în contra voinței locuitorilor și fără nici un folos pentru mersul mai departe al răsboiului, a fost expusă celei mai crâncene bombardări și distrugeri din partea germanilor. Nimicirea Anversului era tot așa în interesul Angliei pentru mai târziu, ca și slăbirea României libere pentru politica șoviniștilor maghiari.

La aceasta trebuie adăogat, că în luna lui august 1914 și chiar câteva luni după aceasta, adică în toată faza începătoare a răsboiului mondial, atitudinea Bulgariei nu era sigură. Ce e drept, la 22 iulie 1914 st.v., contele Czernin a comunicat dlui Brătianu, că s-a încheiat între Bulgaria și Austro-Ungaria un legământ și că prin urmare Bulgaria va fi prietena României, întru cât România rămâne prietenă cu Austro-Ungaria. Dar față de cunoscuta șovăire și duplicitate a regelui Ferdinand al Bulgariei, dovedită în mai și iunie 1913 prin atacarea aliaților săi sârbi și greci, și față de întârzierea intrării sale în acțiune alături de Puterile Centrale, precedată de anevoioase tratări și pretenții financiare, care puteau să izbutească sau să nu izbutească, nu e exclusă teama ca regele Bulgariei, dacă intram noi în război în contra Rusiei la august 1914, să fi fost accesibil ademenirilor rusești și, împins mai ales de pornirea opiniei publice a întregii sale țări, să fi trecut în partea Rusiei, justificând neobservarea legământului cu Austro-Ungaria, de care vorbea contele Czernin, prin neputința

de a rezista atotputernicului curent dezlănţuit în ţara sa în favoarea redobândirii Dobrogei.

Credem dar, că astăzi, după cele pătite prin intrarea în război a României la august 1916, cei mai mulţi oameni cu cugetare politică vor admite, că şi intrarea noastră în război contra Rusiei în august 1914 ar fi expus ţara aproape la aceleaşi nefericiri.

Câtăva vreme după acel Consiliu de Coroană de la Sinaia dl P. P. Carp, cu tenacitatea şi sinceritatea sa fără înconjur, a înfiinţat ziarul *Moldova* „sub direcţiunea unui Comitet, presedinte P. P. Carp". Ziarul avea de scop să facă propagandă pentru intrarea în acţiune a României în contra Rusiei, chiar după încetarea din viaţă a regelui Carol şi după violenta răscolire a opiniei publice în favoarea Franţei şi Rusiei, răscolire întreţinută de aşa-numiţii naţionalişti de felul domnilor Take Ionescu şi Nicu Filipescu, sporită prin ruperea Partidului Conservator în două, vizibil încurajată de guvern şi – ceea ce era mai grav – infiltrată în majoritatea ofiţerimii. Propaganda dlui Carp n-a avut şi nu putea avea mare răsunet în ţară. Dacă pasiva lăsare în odihnă şi desconcentrare a armatei era încă posibilă în prima jumătate a anului 1916, întoarcerea spiritului armatei în favoarea Austro-Ungariei nu era cu putinţă, şi precum în iulie 1914 regele Carol n-a găsit un guvern, cu care să intre în război alături de Austro-Ungaria, dl Carp fiind cu totul izolat, tot aşa regele Ferdinand la iulie 1916 n-ar fi găsit un guvern, care să înceapă războiul în contra Rusiei, d. Carp fiind tot aşa de izolat.

Din cele expuse mai sus rezultă din nou concluzia, că numai o neutralitate onestă a fost de la început şi s-a arătat din ce în ce mai mult în decursul războiului ca singura atitudine cuminte pentru România. Ea se justifică şi prin greutatea crescândă a raporturilor între românii din Ungaria şi politica iritantă a guvernului din Budapesta. Ce e drept, după regula bine chibzuită a relaţiilor internaţionale, un stat

n-are să se amestece în raporturile supuşilor altui stat cu propriul lor guvern. Dar când sunt la mijloc simpatiile fireşti între oameni de aceeaşi naţionalitate, aflaţi în state diferite, e o cerinţă a celei mai elementare prudenţe ca aceste state, dacă vor să stea în relaţii de prietenie reală, să cruţe pe cât se poate susceptibilităţile naţionale. Ce să ne mirăm de mica şi slaba Românie faţă de românii din Ungaria şi din Bucovina, dacă însuş împăratul Wilhelm I în fruntea statului celui mai disciplinat din lume în ceea ce priveşte armata şi administraţia, a putut zice ministrului austriac Beust în anul 1871 la Gastein: „Am asigurat pe împăratul Franz Iosef la Ischl, că nimeni nu se gândeşte la noi să anexeze provinciile germane din Austria. Dar, ce e drept, am spus totodată împăratului Austriei, ceea ce am spus şi împăratului Alexandru al Rusiei, că nu doresc nimic mai mult, şi sunt silit să o doresc, decât ca germanii din Austria, ca şi germanii din Rusia să se simtă mulţumiţi şi să nu fie aduşi în situaţie de a-şi îndrepta privirile spre noi şi de a ne turbura astfel relaţiile" (*uns damit Verlegenheit bereiten*[1]).

În privinţa aceasta toată politica ungară de la moartea lui Andrassy tatăl şi a lui Deak încoace, cu tendinţa ei de deznaţionalizare a românilor, ca şi prea mare încurajare a rutenilor din partea administraţiei austriace din Bucovina în paguba românilor nu era de natură a cimenta alianţa. Curioasa încercare a unui serviciu religios în limba greacă, la care să se supună românii uniţi din Hajdudorog, şi chiar acum în urmă, când era vorba să se evite mai ales orice iritare, presiunea guvernului maghiar la alegerea de mitropolit în favoarea lui Mangra, care fusese silit să plece de la Academia Română din Bucureşti din pricina purtării sale echivoce în chestia naţională din Ungaria, sunt câteva dovezi regretabile din multe

[1] Vezi Beust, Bericht ueber die Audienz bei Kaiser Wilhelm (Aus *Drei Viertel Jahrhunderten*, vol. II, p. 496).

altele ce se pot aduce. Ele sunt în ochii unei judecăți nepărtinitoare o explicare pentru atitudinea mai rezervată a României față de Austro-Ungaria, și după sfârșitul războiului, la reluarea relațiilor normale între state, când interesul permanent al României o va obliga din nou să stea în bune relații cu Germania și Austro-Ungaria, punctul vulnerabil al situației românilor din Ungaria și din Banat va trebui cu atât mai mult să fie luat în băgare de seamă, și putem avea speranța că de astă dată Germania va fi mai puțin părtinitoare pentru națiunea maghiară, care și fără de aceasta e ușor înclinată a-și exagera ființarea în paguba altor neamuri, și va ține seamă de cerințele legitime ale feluritelor naționalități într-o monarhie poliglotă, precum este Austro-Ungaria.

Și fiindcă am vorbit de reluarea relațiilor internaționale după mult dorita pace, să terminăm această expunere cu o perspectivă asupra situației actuale a României, șase luni după intrarea ei în război, și asupra soartei ei probabile după încheierea păcii. Astăzi 15 februarie 1917, toată Muntenia până dincolo de Focșani și de Brăila și toată Dobrogea sunt ocupate de armatele germano-bulgare. Regele Ferdinand al României, guvernul Brătianu și crâmpeiul de Parlament sunt refugiați la Iași și gata să fugă și în Rusia, dacă armata inamică va alunga trupele ruso-române până la Prut. Armata română e aproape distrusă. Rămășițele ei, poate de-abia 200 000, cu noul contingent cel mult 300 000 de oameni sunt intercalate între trupele rusești din Moldova și poate din Basarabia, iar Rusia se poartă ca stăpână în partea României ocupată de ea. Regele și guvernul român pot fi considerați în acest moment ca prizonierii rușilor, și la o pace separată, chiar dacă ar vroi-o, nu se mai pot gândi. În Muntenia armata germană cu ceva adaus austro-maghiar, bulgar și turcesc, sub conducerea militară a lui Mackensen, stăpânește țara.

În această parte ocupată de armata germană, noi, Partidul Conservator, sub conducerea dlui Marghiloman, cu toată convingerea noastră despre necesitatea permanentă a reînnoirii și întăririi bunelor relații economice și politice cu Puterile Centrale, ne păstrăm rezerva față de armata și administrația străină și ne abținem de la orice manifestare politică până după încheierea păcii. Căci până la o schimbare eventuală, care în orice caz va trebui să se petreacă pe cale regulată, fie prin Parlamentul nostru constituant revenit la București, fie prin propria renunțare a regelui Ferdinand, fie printr-o hotărâre a congresului european, România legală este actualul Rege, actualul guvern și actualul Parlament, iar modificarea lor se cuvine să se facă după legile statului român sau după dreptul european la un congres.

Alta este părerea dlui P. P. Carp și a adeptului său dl Lupu Kostaki, despre care nu știu cum împacă atitudinea sa cu primirea numirii de reprezentant al guvernului român la Ministerul de Interne. Dl Carp vrea să înfăptuiască vechia sa concepție generală asupra descentralizării chiar acum sub stăpânirea armatei germane, pe care și-o închipuiește poate de lungă durată chiar după pace, să numească prin dl Lupu Kostaki pentru Muntenia guvernatori, care la rândul lor să numească prefecți și să îngrijească de primari și apoi (probabil numai după ce și Moldova va fi ocupată de germani și Regele cu guvernul său fugit în Rusia) să proceadă, poate în înțelegere cu Mitropolitul-primat, poate de la sine, împreună cu câțiva oameni politici, în orice caz printr-un caz revoluționar, la o convocare de adunare națională *sui generis*, sau la un plebiscit, sau la vreo altă formă, care să declare înlăturarea dinastiei Hohenzollern-Sigmaringen și proclamarea unei alte dinastii germane.

Eu sunt cu desăvârșire în contra acestei procedări, care presupune mai întâi deplina și definitiva victorie a Puterilor Centrale asupra „Înțelegerii". Însă nimeni nu poate prevedea astăzi, dacă vreuna din cele două grupări dușmane, și care din ele, va avea o victorie așa de hotărâtoare, sau dacă, cum e mai

probabil, pacea finală se va reduce la o cumpănire pe cât se va putea de echitabilă între feluritele interese, și atunci România înjumătățită prin acțiunea dlui Carp ar fi pierdut atât sprijinul „Înțelegerii" din cauza sa, cât și sprijinul Puterilor Centrale din cauza părții rămase în jurul regelui Ferdinand și a guvernului Brătianu. Din contră, în starea noastră de astăzi, fără ideile de răsturnare ale dlui Carp, Anglia, Franța și Italia, chiar dacă Rusia ar avea alte gânduri, vor trebui, de rușinea lumii, să susție pe nefericita lor aliată România la congresul de pace și să împiedice cea mai mare primejdie, adică anexarea Moldovei la Rusia, a Olteniei la Austria și a Dobrogei întregi la Bulgaria.

La aceasta mai adăugăm că încercarea dlui Carp presupune o putere armată, care să o sprijinească, iar propria noastră armată fiind în Rusia, puterea executivă a dlui Carp ar consista numai în armata germano-austro-ungară, și o nouă alcătuire națională subt scutul unei armate străine ar fi de la început compromisă, presupuind chiar că Germania și Austria ar adopta vederile dlui Carp.

De aceea noi, care suntem adversarii guvernului Brătianu în toată atitudinea lui și-l facem răspunzător pentru starea de astăzi a țării, nu putem decât să așteptăm cu răbdare și fără frământări nechibzuite sfârșitul răsboiului și convocarea congresului păcii. În acel moment fiecare din noi va fi dator să întrebuințeze toate facultățile lui, relațiile lui personale, autoritatea de care poate dispune, spre a lucra pentru scăparea țării din prăpastia, în care se vede astăzi aruncată.

La pacea finală (și poate după ultima tensiune ce a căpătat-o conflictul european prin înăsprirea luptelor submarine, prin ruperea relațiilor dintre Statele Unite ale Americii cu Germania, și prin ultima sforțare a Angliei și a Franței spre ofensiva așteptată în primăvara acestui an, nu e temerar a se prevedea că sufletele omenești își vor fi sleit pretutindeni pornirile sălbatice și vor ajunge spre luna lui

septemvrie a anului curent să primească vreo intervenție în favoarea păcii), Austro-Ungaria va trebui mai întâi de toate, conform imediatei cauze care a dezlănțuit răsboiul, să stăruie a face din vecina ei Sârbie un stat micșorat prin mărirea Bulgariei și supus prin legături economice influenței austro-ungare. Însă aceasta ar fi o prea mare umilire a Rusiei și chiar a celorlalte aliate, cel puțin a Franței și a Angliei, în fața cărora eroica luptă a Sârbiei i-a câștigat simpatiile opiniei publice. Aici stă pericolul ca Austro-Ungaria, mai ales împinsă și de guvernul maghiar, precum și Germania, mai ales împinsă de resentimentul firesc al împăratului Wilhelm în contra regelui Ferdinand de Hohenzollern, să înlesnească Rusiei sacrificarea sârbilor și să o ademenească cu propunerea de a-și anexa Moldova.

Dar în această complicare a intereselor orientale să nu uităm singura parte favorabilă ce o poate avea intrarea în răsboi a României alături de Rusia, adică simțimântul firesc al unui fel de solidaritate a Franței, Angliei și Italiei cu această aliată și sfiala lor de a-și dezminți într-un mod așa de cinic declarările solemne în favoarea dreptului naționalităților. Poate să pierdem ceva din Dobrogea, dar din Moldova și Muntenia nu. Situația României înaintea unui congres european ar deveni atunci ceva mai înlesnită, dacă nu ar mai fi reprezentată nici prin guvernul Brătianu, prea dușmănit cu Puterile Centrale, nici printr-un guvern Carp, prea dușmănit cu Rusia și aliatele ei, printr-un guvern al Partidului Conservator, rămas organizat sub șefia dlui Alexandru Marghiloman, care, fără a indigna pe ruși și pe francezi, ar permite totodată Germaniei și Austro-Ungariei să prevadă reluarea bunelor relații de sub domnia regelui Carol, de astă dată cu atât mai asigurate, cu cât o grea experiență va fi dovedit țării întregi, unde a condus-o politica contrară

Oricum va fi însă, România va ieși micșorată din congresul european al păcii finale, micșorată nu numai materialicește,

ci mai ales și moralicește. Părăsirea nelealã din partea dlui Brătianu-fiul a unei alianțe vechi de peste treizeci de ani înjghebată de Brătianu-tatăl, izbirea memoriei și tradiției regelui Carol din partea nepotului său Ferdinand, frazeologia cu „România Mare" și pretențiile teritoriale asupra Ungariei și Bucovinei alături de o neînchipuită lipsă de pregătire diplomatică, etnică și militară, favoritismul de partid la ocuparea celor mai importante locuri în armată, alături de corupția în administrație și de îmbogățirea unor fruntași liberali: toate aceste împreună au sfâșiat deodată vălul care acoperea metehnele țării și au înfățișat România în cea mai tristă lumină, scoțându-i la iveală rămășițele decadenței fanariote și alungând în umbră elementele de îndreptare. Dacă mai înainte te puteai mândri cu numele de român, acuma nu-ți rămâne decât să-l șoptești cu sfială. Așa de rău se arată țara în fața lumii, tot așa de rău se află în starea ei dinăuntru: pierderile de oameni, suferințele tuturor locuitorilor rămași în viață, ruinarea averilor private, distrugerea bogățiilor publice, petrol, orașe, poduri, căi ferate și – mai primejdios decât toate – neîncrederea soldatului în ofițerime, ura săteanului în contra ceea ce numește el boier, abisul adâncit între țărănime și clasa conducătoare.

Nu e vorbă, pământul rămâne pământ și binecuvântata rodnicie a lanurilor românești va produce iar belșugul de hrană, care să-i susțe locuitorii și să vie și altora în ajutor. Dar ce folosește pământul, dacă oamenii, care îl cultivă, nu sunt potriviți cu împrejurările!

Schimbarea sufletelor, premenirea cugetelor în noua generație, după groaznica experiență prin care a trecut: iată adevăratul element, care va hotărî despre viitorul României. Conștiința publică trebuie revizuită, scepticismul, înaintea căruia cinste sau necinste, adevăr sau înșelăciune, capacitate sau mediocritate erau privite și primite cu aceeaș indiferență, trebuie să dispară, judecata ageră și nepărtinitoare trebuie să

se înființeze, și odată cu înlăturarea frazeologiei, a necinstei și a neadevărului, să se deștepte și să se întărească *regenerarea cugetelor* în toate păturile poporului românesc

Dacă se va întâmpla așa, atunci nepilduita suferință nu va fi pătruns în zadar inimile românilor, amarul învățământ ne va putea fi de folos, și se va adeveri și pentru noi vechea vorbă venită de la țărmurile cele mai îndepărtate ale Asiei: Lasă anii să treacă peste o nefericire și se va schimba în binefacere.

București, 15/28 februarie 1917 T. MAIORESCU

NOTE ȘI COMENTARII

VOLUMUL IV
(1888–1894)

(p. 7) PREFAȚĂ
[„În Precuvântarea…"]

Publicată în „Convorbiri literare", XXXVII, nr. 12, 1 decembrie 1903, p. 1073–1075.

În volum: Titu Maiorescu *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I.* Volumul IV *(1888–1895)*. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1904, p. 1–4; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*. București, Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă, 1925, p. 285–287.

Maiorescu împărtășește opinia lui Lessing potrivit căreia „cineva nu poate scrie bine decât istoria propriului său popor". Aduce în discuție numele adepților acestei teze, precum și al adversarilor ei. Arată că acceptă principiul „obiectivității", în măsura în care aceasta este omenește posibil și delimitează aria întâmplărilor în funcție de discuțiile din Corpurile legiuitoare și în cadrul „mișcării constituționale".

(p. 11) VII. SUB REGIMUL CONSERVATOR

De la Ministerul Theodor Rosetti–Carp până la formarea Ministerului Lascar Catargi–Carp
(23 martie 1888–17 decembrie 1891)

Publicat în „Convorbiri literare", XXXVII, nr. 12, 1 decembrie 1903, p. 1076–1109.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 5–61; *Istoria contemporană a României*, p. 66–285. Cu o scrisoare a lui Maiorescu, datată: „Sinaia 3/16 octomvrie 1903" (p. 285–287).

Consacră această introducere la volumul IV al discursurilor parlamentare guvernării „junimiste"din perioada 22 martie 1888–17 decembrie 1891. Guvernul se constituie din fruntaşi ai acestei grupări politice din cadrul Partidului Conservator: Th. Rosetti, P. P. Carp, Al. Marghiloman, Menelas Ghermani. Maiorescu intră şi el în acest guvern ca ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice.

Guvernul Rosetti–Carp, cum este numit în presă, prezintă programul său în 12 septembrie 1888 şi Maiorescu îl reproduce integral. Se elogiază activitatea politică a predecesorilor care obţinuseră recunoaşterea internaţională a independenţei şi proclamaseră Regatul. Meritele nu aparţineau însă conservatorilor, ci liberalilor.

Programul enumera obiectivele noii guvernări: situaţia economică a ţăranilor şi meseriaşilor, reforma administrativă prin organizarea comunelor rurale, măsuri în justiţie, restrângerea şi desfiinţarea unor impozite, îmbunătăţirea situaţiei clerului şi organizarea eparhiilor.

Programul putea fi realizat prin stabilitate. Aceasta nu se întâmplă. Se schimbă componenţa guvernului între 1888 şi 1891 de cinci ori, iar unii miniştri sunt menţinuţi doar 21 de zile.

Cabinetul conservator al lui Gheorghe Manu, venit la conducerea ţării în 5 noiembrie 1889, ia în discuţie trimiterea în judecată a miniştrilor din guvernarea liberală, cum procedaseră şi aceştia cu miniştrii din guvernarea conservatoare de la 1876. Camera este ocupată cu aceste dezbateri mai multe zile, pentru ca, în final, punerea sub acuzare a miniştrilor liberali să fie respinsă.

Lascar Catargi citeşte în cadrul acestor dezbateri privind punerea sub acuzare a miniştrilor liberali memoriul politic pe care îl adresase regelui Carol I sub formă de scrisoare la 9 februarie 1878, fără să dea alte informaţii. Memoriul este întocmit de Eminescu şi numai semnat de Lascar Catargi, care îl face public într-o dezbatere parlamentară.

Maiorescu aminteşte de declaraţia lui P.P. Carp, personalitatea cu cel mai mare prestigiu în guvernarea „junimistă", făcută în şedinţa Camerei din 28 martie 1888: „În politică greşelile se îndreaptă, dar nu se răzbună"

În finalul acestei prezentări introductive caracterizează câteva dintre personalităţile Partidului Conservator care se impun în viaţa politică după 1866. „Manolache Kostaki era mult mai cult ca educaţie, generalul Florescu mult mai distins ca apariţie, Petru Mavrogheni mult mai fin ca inteligenţă. Dar Lascar Catargi îi întrecea pe toţi cu puterea sa de muncă."

(p. 48) VIII. CONTINUAREA REGIMULUI CONSERVATOR

Ministerul Lascar Catargi–Carp
(18 decembrie 1891–3 octombrie 1895)

Publicată în „Convorbiri literare", XXXVIII, nr. 1, ianuarie 1904, p. 1–28.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 62–114; *Istoria contemporană a României*, p. 288–328.

În această a doua prezentare generală a discursurilor sale parlamentare din perioada regimului conservator, se ocupă de guvernul Lascar Catargi–P.P. Carp. Reproduce integral *Apelul către alegători*, semnat de miniştrii acestui guvern. Se expun aici „principiile care vor însufleţi activitatea sa". Figurează: organizarea administrativă, legislaţia agrară, schimbări în justiţie, situaţia învăţământului. Programul se înscrie în promisiunile făcute electoratului pentru alegerile parlamentare din februarie 1892.

Problema principală în această prezentare generală este apărarea programului său propus în studiul *Zur politischen Lage Rumaniens*, publicat în „Deutsche Revue" din ianuarie 1881, în care pleda, cum am văzut, pentru apropierea României de Imperiul austro-ungar, ignorând situaţia românilor de sub dominaţia acestuia. Orientarea politicii externe propusă de Maiorescu este contestată de Societatea „Carpaţii", la care se alătură şi Liga Culturală pentru unitatea tuturor românilor, înfiinţată în 1890. Îl aminteşte pe împăratul Franz Joseph, dar nu menţionează atitudinea acestuia faţă de delegaţia celor 300 de români care îi prezintă *Memorandul* cu revendicările lor. De

asemenea, Maiorescu nu găsește necesar să se ocupe de procesul memorandiștilor, judecat la Cluj în mai 1894, și trece cu vederea declarația lui Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, semnatar al *Memorandului*, în fața instanței judecătorești maghiare: „Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român. Existența unui popor nu se discută, se afirmă"[1]. Nu menționează nici condamnarea memorandiștilor la ani grei de temniță, însă ține să specifice că ei fuseseră grațiați, după ce ispășiseră o parte din pedeapsă. Grațierea nu se datora generozității guvernului maghiar sau a împăratului, ci ecoului defavorabil stârnit de această condamnare în cercurile politice și în presa internațională.

Maiorescu avea dreptate să susțină că Partidul Național Liberal folosea „chestiunea națională" în interesul său. Nu era însă motivată nici trecerea cu vederea a politicii guvernelor de la Budapesta față de românii din Transilvania.

Enumeră câteva situații care vor forma obiectul dezbaterilor parlamentare: conflictul cu Grecia, alegerea mitropolitului, căsătoria principelui Ferdinand, viitorul rege al României etc. Acordă mare atenție frământărilor din sânul Partidului Național Liberal și îl urmărește pretutindeni pe D. A. Sturdza în care vede principalul adversar al programului său de apropiere de Imperiul austro-ungar, căutând să-l compromită prin dezvăluirea unor contradicții în atitudinea sa față de mișcarea națională a românilor transilvăneni după realizarea dualismului austro-ungar.

Partea introductivă la acest volum se îndepărtează de promisiunea din *Prefață* privind prezentarea evenimentelor politice cu „obiectivitate". Nu spune nici un cuvânt despre opinia lui Eminescu, cu privire la programul său politic, făcută publică în „Timpul" din 20 ianuarie 1881, la o lună după apariția studiului maiorescian în revista germană. „Maiorescu examinează niște ipoteze viitoare și problematice – scrie Eminescu – și la un pericol ce s-ar putea ivi, a arătat și modul de scăpare, tot așa de *ipotetic*, ca și *pericolul*"[2]. Eminescu trecea programul lui Maiorescu între retoriile politice.

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 389. Acțiunea memorandistă, cu documente și informații din presă (p. 379–395).

[2] M. Eminescu, *Opere XII. Publicistica*, p. 37 (subl. autorului).

Discursuri parlamentare (1888–1894)

78

(p.83) RESTAURAREA BISERICILOR. DR. ASAKI. MONOPOLUL PULBERELOR

(Ședința Camerei de la 2 aprilie 1888)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 28, 13 aprilie 1888, p. 394, 396, 397.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 115–126.

Maiorescu răspunde la aceste trei interpelări în calitatea sa de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Prima interpelare și ultima se refereau la chestiuni financiare. Interpelarea a doua, făcută de un doctor, Dumitru Cantemir (1848–1906) se referea la situația doctorului Gheorghe Assaky, profesor la Facultatea de Medicină din București. Maiorescu nu pune la îndoială pregătirea profesională a doctorului Assaky, însă observă că, fiind apropiat de guvernul liberal, acesta îi putea asigura situația la care aspira. Ar fi dorit ca și acest profesor, care practica medicina, în particular, să-și consacre timpul numai laboratorului și pregătirii studenților, cum făcea V. Babeș, căruia i se crease și un institut. Problema acestui doctor și a demisiei sale revine, cum vom vedea mai departe, în dezbaterile parlamentare.

Cu acest discurs inaugurează seria interpelărilor care i se adresează în legătură cu gestionarea departamentului pe care îl conducea în guvernarea conservatoare.

79

(p. 90) VALIDAREA ALEGERII UNUI SOCIALIST

(Ședința Camerei de la 7 noiembrie 1888)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 2, 10 noiembrie 1888, p. 36–37.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 127–129.

Susține validarea alegerii lui Ioan Nădejde, argumentând că era mai bine ca socialiștii să fie reprezentați în Parlament decât să facă agitații în afara Corpurilor legiuitoare.

80

(p. 92) ASUPRA GRADAȚIUNII SALARIILOR CORPULUI DIDACTIC
(Ședința Camerei de la 26 noiembrie 1888)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 12, 30 noiembrie 1888, p. 167–168.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 130–136.

Mărirea salariilor corpului didactic nu se putea face în situația bugetului în exercițiu. Deputații să găsească fondurile necesare, cu ocazia corelării bugetului.

81

(p. 97) RĂSPUNSURI DUPĂ O INTERPELARE RELATIVĂ LA CLERUL MIREAN
(Ședința Camerei de la 26 noiembrie 1888)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 12, 30 noiembrie 1888, p. 176–179.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 37–146.

Problema restrângerii parohiilor și a reducerii numărului de preoți ținea de Sfântul Sinod și îi dă lui M. Kogălniceanu un răspuns dur, nu lipsit de-o anume stare de enervare, întâlnită rar în discursurile sale parlamentare.

82

(p. 104) DESPRE NUMIREA PROTOIEREILOR
(Ședința Camerei de la 12 decembrie 1888)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 20, 17 decembrie 1888, p. 332–333.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 147–150.

83

(p.107) RĂSPUNS LA O INTERPELARE DESPRE ȘCOALA ROȘCA-CODREANU DIN BÂRLAD
(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 18, 17 ianuarie 1889, p. 185–188.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 151–162.

Răspuns foarte documentat la o interpelare asupra acestei fundații și a școlii din Bârlad. Apreciază ca primejdios amestecul partidelor politice în activitatea fundațiilor culturale.

84

(p. 114) RĂSPUNS LA O INTERPELARE ASUPRA CLĂDIRII GIMNAZIULUI DIN TÂRGOVIȘTE
(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 18, 17 ianuarie 1889, p. 189.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 163–165.

Enumeră câteva din măsurile luate în privința localurilor pentru școli.

85

(p. 116) ASUPRA RESTAURĂRII MITROPOLIEI DIN TÂRGOVIȘTE. NEPREVEDERE FINANȚIARĂ
(Ședința Senatului de la 12 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 18, 17 ianuarie 1889, p. 190.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 166–170.

Se pronunță împotriva restaurării vechilor monumente fără un studiu prealabil asupra cheltuielilor. Ar conveni să se facă deturnări de fonduri în favoarea restaurărilor, însă numai cu aprobarea Corpurilor legiuitoare.

86 și 87

(p. 119) DESPRE PROFESORII SOCIALIȘTI ȘI LIBERTATEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

(Ședința Senatului de la 14 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 19, 21 ianuarie 1889, p. 194–197.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 171–185.

Apără convingerile personale, indiferent de natura lor, dar se declară împotriva propagandei socialiste în școli. Răspunde și la acuzația care i se aducea că împărtășea ideile lui Schopenhauer. Amintește de confuzia pe care o face un deputat liberal între Schopenhauer și un alt filozof. Deputatul liberal era, cum știm, Alexandru Holban, criticat de Eminescu în trei articole în „Timpul" din 1878 și tot el insista asupra confuziei pe care o face deputatul liberal între Schopenhauer și Max Stirner.[1]

Profesorul Dimitrie A. Teodoru, acuzat că făcea propagandă socialistă în școală, trece cu întregul grup la liberali, este numit sub Spiru Haret director al învățământului secundar și secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice. Moare într-un accident de automobil în propaganda electorală din 1910.[2]

[1] M. Eminescu, *Opere X. Publicistica*, p. 43–46, 75–76. Amintim acele articole: *Contestarea alegerii dlui Maiorescu, Domnul Holban și Arthur Schopenhauer* și [*„În afacerea Holban–Schopenhauer..."*], după care nu se mai aduc în discuție problemele filozofice în dezbaterile parlamentare.

[2] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, III, p. 128.

88 și 89

(p. 128) RĂSPUNS LA O INTERPELARE DESPRE ADMINISTRAREA MĂNĂSTIRII NEAMȚU

(Ședința Senatului de la 20 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 21, 26 ianuarie 1889, p. 237–240.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 186–198.

Arată măsurile pe care le ia pentru întocmirea inventarului averii acestor mănăstiri, cum nu se făcuse la secularizarea lor. Poziția sa față de biserică.

90

(p. 136) ASUPRA DREPTULUI DE INTERPELARE

(Ședința Camerei de la 21 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 28, 25 ianuarie 1889, p. 546.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 187–202.

Relevă importanța proiectului de lege propus de P. P. Carp pentru vânzarea moșiilor statului în loturi către țărani. Se pronunță împotriva amânării interpelărilor în această problemă socială esențială.

91

(p. 138) STATISTICA. BISERICA IONAȘCU DIN SLATINA. ȘCOALA COMERCIALĂ DIN PLOIEȘTI ȘI NORMALĂ DIN CÂMPULUNG. PROGRAMUL ȘCOALELOR SĂTEȘTI

(Ședința Camerei de la 24 ianuarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 29, 28 ianuarie 1889, p. 547–550, 554–555.

În volum *Discursuri parlamentare*, IV, p. 203–213.

În ședința Camerei din 24 ianuarie 1889 se depun 27 de interpelări, dintre care unele sunt adresate lui Maiorescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:

1 – C. C. Dobrescu cere statistici privind învățământul:

Nu are personal pentru asemenea lucrări.

2 – Deleanu, cere bani pentru repararea unei biserici din Slatina:

Nu poate acorda fondurile cerute de biserică, nefiind prevăzut în bugetul cheltuielilor pentru reparații.

3 – Radu Sterian cere ca școala comunală din Ploiești să fie preluată de stat:

Acest lucru să-l ceară guvernul și Parlamentul să-l aprobe, în limita bugetului.

4 – Sache Ștefănescu se interesează de clădirea școlii din Câmpulung:

Va lua măsuri să înceapă construirea clădirii acestei școli.

5 – C. Popovici reia discuția despre unele reforme pe care le propune în programul școlilor sătești:

Programul școlilor sătești cădea în sarcina Consiliului General al Instrucțiunii.

(p. 145) CONTRA DĂRII ÎN JUDECATĂ
A MINISTERULUI ION BRĂTIANU
(Ședințele Camerei de la 31 ianuarie și 1 februarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 32, 4 februarie 1889 p. 650–652; nr. 33, 7 februarie 1889, p. 653–656.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 214–238.

Maiorescu este împotriva punerii sub acuzare a miniștrilor din guvernul liberal, cum procedase Partidul Liberal față de guvernul conservator din 1876. Își menține criticile la adresa lui I. C. Brătianu în privința politicii sale externe. Discursul stârnește reacții, Gh. Panu, de pildă, apreciind că guvernul liberal săvârșise o eroare politică prin faptul că nu finalizase punerea sub acuzare a miniștrilor din guvernarea conservatoare.

„În Cameră propunerea Blaremberg–Panu–Apostoleanu–Găbunea–E. Sturdza–Vlădoianu–Th. Calmaki–Col[onel] Roznovanu etc. – notează Maiorescu în 31 ianuarie/12 februarie 1889 – pentru darea în judecată a Ministeriului I. Brătianu. Lume enormă de dame etc. Lectura plicticoasă de 2 1/2 ore a propunerii de acuzare, citită de la tribună de Blaremberg. Vorbirea lui Panu. Îndată apoi eu la tribună. Tumult la vorba «infamie». Întreruperea lui Vernescu, de pe banca ministerială. Ședința ridicată la 6 ore. Eu cam deprimat"[1].

93

(p. 164) ASUPRA DĂRÂMĂRII PARȚIALE A
TURNULUI GOLIEI ȘI ASUPRA RESTAURĂRII BISERICEI
SF. NICOLAE DIN IAȘI DE LECOMTE DU NOUY
(Ședința Camerei de la 14 februarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 42, 18 februarie 1889, p. 803–806.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 239–251.

Problema restaurării monumentelor istorice stă în atenția lui Maiorescu în discursul său din 12 ianuarie 1881, când se ocupă de biserica de la Curtea de Argeș. Aceleași chestiuni se pun și în legătură cu monumentele istorice din Iași și sunt aduse în discuție nume întâlnite și în discursul privind restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș

94

(p. 174) ASUPRA PROFESORULUI DR. ASSAKY
(Ședința Camerei de la 24 fevruarie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 51, 2 martie 1889, p. 967–969.

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, III, p. 129–130

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 252–266.

Maiorescu spera ca Gheoghe Assaky să preia clinica medicală de la Scoala naţională de medicină şi farmacie, la încetarea din viaţă a lui Gheorghe Polizu, titularul ei. Îi recunoaşte meritele profesionale şi înscrie sumele necesare în buget, însă Gheorghe Assaky preferă să practice medicina şi în particular. Este readus în discuţie exemplul lui Victor Babeş, care îşi consacra tot timpul muncii din laborator şi pregătirii studenţilor.

Doi dintre profesorii de la Şcoala naţională de medicină şi farmacie: Gheorghe Polizu şi Emanoil Severin, profesorul de Patologie medicală, sunt şi profesorii lui Ilie, fratele mai mic al lui Eminescu, în anii şcolari 1861/1862 şi 1862/1863.[1]

95

(p. 185) AMĂNUNTE DIN ADMINISTRAŢIA ŞCOALELOR ŞI A CULTELOR
(Şedinţa Camerei de la 10 martie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaţilor", nr. 63, 21 martie 1889, p. 1157–1167.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 267–285.

În acest răspuns la o interpelare privind administrarea şcolilor şi salariilor preoţilor comunali, apără respectarea legilor în administraţia de stat. Exemplifică cu mai multe cazuri încălcarea lor şi măsurile pe care le ia pentru înlăturarea abuzurilor ca urmare, cel mai adesea, a amestecului oamenilor politici. Impresionează buna cunoaştere a situaţiei învăţătorilor, institutorilor şi profesorilor, deşi numărul acestora se cifra la mai bine de trei mii, răspândiţi pe tot întinsul ţării.

[1] D. Vatamaniuc, *Eminescu şi Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 204–210.

96

(p. 199) CHESTIE PERSONALĂ ÎN PRIVINŢA „PETIŢIEI DE LA IAŞI"
(Şedinţa Camerei de la 1 aprilie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaţilor", nr. 72, 4 aprilie 1889, p. 1301–1302.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 286–294.

Explică împrejurările în care Grigore Sturdza întocmeşte „Petiţia de la Iaşi" şi arată că el, V. Pogor şi I. Negruzzi nu o semnară întrucât se înscrisese în ea pedeapsa cu moartea. Caracterizarea lui Gr. Sturdza: intelectual cu bună pregătire, însă inconsecvent în tot ce întreprindea. Aceasta se dovedi a fi atitudinea lui şi în privinţa „Petiţiei de la Iaşi", care rămase uitată în arhiva Camerei Deputaţilor.

97

(p. 206) INTERPELARE ÎN PRIVINŢA DEPUTAŢILOR PREFECŢI ÎN PERSPECTIVĂ. INTERESE PRIVATE ŞI IDEI POLITICE
(Şedinţa Camerei de la 19 mai 1889)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaţilor", nr. 82, 26 mai 1889, p. 1475–1479.
În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 295–316.

În răspunsul la interpelare relevă importanţa programelor de guvernare şi formulează critici la adresa lui Lascar Catargi care considera că le putea suplini prin autoritatea sa ca om politic, recunoscut de toată lumea. Arată neajunsurile din administraţie chemată să pună în practică programele de guvernare.

98

(p. 222) LA ADRESĂ. DESPĂRŢIREA „JUNIMIŞTILOR" DE „LIBERAL-CONSERVATORI". ATACUL LUI TAKE IONESCU. REGATUL. ŞEFIA LUI LASCAR CATARGI
(Şedinţa Camerei de la 14 decembrie 1889)

Publicat în „Dezbaterile Camerei Deputaţilor", nr. 16, 22 decembrie 1889, p. 184–190.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 317–356.

Expunere retrospectivă: poziția „junimiștilor" în cadrul guvernelor conservatoare și liberale; atitudinea rezervată a lui Lascar Catargi față de ei, prin care contribuie la scindarea Partidului Conservator; activitatea parlamentară a lui P. P. Carp, V. Pogor, Th. Rosetti și I. Negruzzi și a oamenilor politici liberali în frunte cu Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti. Reia discuția în legătură cu programul său din articolul *Zur politischen Lage Rumäniens* publicat în „Deutsche Revue" în 1881 și ecoul defavorabil din cercul „junimiștilor". Articolul fusese tradus, cum am arătat, de Eminescu și publicat în „Timpul", însă Maiorescu nu face nici acum mențiune despre acest lucru.

Trimite și la activitatea sa și sunt de reținut două aspecte mai importante: arată că a condus „Timpul" o vreme și reproduce din articolele sale publicate în cotidianul conservator, după cum a practicat intens avocatura. Găsim informații privind aceste probleme în jurnalul său „De la sfârșitul lui ianuarie până la ultima aprilie (3 luni) – notează în 5 iulie 1877 –, am redactat „Timpul"; mai toate articolele de fond ale mele, din acest interval. Aveam pe lună 800 [de] franci. M-am retras din cauza invaziunii rușilor, în contra politicei cărora sunt absolut, pe când mulți conservatori (Florescu, Philipescu, Lahovary etc.) sunt rusofili."[1]

Maiorescu răspunde și la acuzația lui Lascar Catargi că făcuse diferite afaceri în detrimentul statului român. Invocă în apărarea sa procesele ca avocat ale lui Nicolae Hurmuzachi privind proprietățile sale în Bucovina. Sunt în jurnalul lui Maiorescu și câteva scrisori pe care le adresează lui N. Hurmuzachi în 1883[2]. Lascar Catargi avea în vedere și alte legături ale lui Maiorescu, în calitatea sa de avocat. „Încasat relativ multe parale – notează Maiorescu în 20 ianuarie/1 februarie 1878 – supraocupat de dimineața până târziu, mai mult de la evreii rusești: acum aproape 5000 de franci deja pentru plasat. Advocat cu luna al lui Warschawsky (acum à 2000 de franci), Raffalovich (à 1000 de franci), Boboritz (à 800 de franci), Hessen și Kalinowsky (à 600 de

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 276.
[2] *Ibidem*, II, p. 188–191.

franci), Rubinstein (à 600 fr.), Hirschler (à 800 de fr.)"[1]. Nu este singura mențiune de acest fel, o găsim și în altă parte.[2]

Maiorescu își încheia lunga expunere cu o declarație de sprijin față de guvernul generalului G. Manu și cu un elogiu la adresa lui P. P. Carp pentru conduita sa exemplară în activitatea politică.

(p. 252) LA ADRESĂ. ALINEATUL RELATIV LA ȘCOALE
(Ședința Camerei de la 12 decembrie 1890)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 25, 19 decembrie 1890, p. 221–222.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 357–364.

Expune problemele care puteau fi introduse în Mesajul Tronului privind învățământul. Face asemenea precizări în calitatea sa de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

(p. 258) ÎN PRIVINȚA BUGETULUI CĂILOR FERATE PE ANUL 1891
(Ședința Camerei de la 18 și 19 decembrie 1890)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 30, 1 ianuarie 1891, p. 284–286, 289–294, 388.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 365–390.

Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Maiorescu preia și conducerea, ca ministru *ad-interim*, a Ministerului Lucrărilor Publice. Merită să se rețină buna informare în domeniul pe care îl

[1] *Ibidem*, I, p. 291.
[2] *Ibidem*, p. 284.

prelua să-l gestioneze. Stau în atenția sa măsurile de bună funcționare a căilor ferate și găsirea modalităților pentru reducerea cheltuielilor la trenurile de călători și la cele de marfă.

101

(p. 277) ÎN CONTRA AMÂNĂRII PROIECTULUI DE MODIFICARE A LEGII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

(Ședința Senatului de la 16 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 26, 20 ianuarie 1891, p. 141–143.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 391–396.

Se declară împotriva amânării discutării proiectului de reformă a legii învățământului pe motiv că nu se încheiase stabilirea parohiilor. Propunerea de amânare se respinge.

Senatul primește rău acest discurs.[1]

102

(p. 282) ASUPRA DRUMULUI DE FIER GALAȚI–BÂRLAD. CONTRA CHELTUIELELOR CERUTE FĂRĂ STUDII PREALABILE

(Ședința Camerei de la 21 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 39, 27 ianuarie 1891, p. 395–396.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 397–403.

Ministerul Lucrărilor Publice, pentru care gira, se pronunța împotriva alocării unor sume de bani în construirea căilor ferate fără studii prealabile.

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, III, p. 283.

103

(p. 287) ASUPRA DRUMULUI DE FIER GALAȚI-BÂRLAD CONTRA SPORIRII CHELTUIELILOR DIN PARTEA PARLAMENTULUI

(Ședința Senatului de la 22 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 31, 1 februarie 1891, p. 257.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 404–407.

Același subiect al discuțiilor din Camera Deputaților și același răspuns. Motivează cu boala lui Al. Marghiloman, absent de la ședință.

104

(p. 290) ASUPRA NUMIRII ȘI ÎNAINTĂRII UNOR PROFESORI CU APLICAREA MAI EXTENSIVĂ A LEGII CONCURSULUI

(Ședința Camerei de la 28 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Camerei Deputaților", nr. 43, 5 februarie 1891, p. 471–476.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 408–430.

Maiorescu pune în evidență unele deficiențe din legislația învățământului privind numirea și acordarea de gradații profesorilor precum și organizarea concursurilor pentru ocuparea posturilor vacante din școli. Anunța prin asemenea explicații reforma în învățământ, pe care o pregătea.

105

(p. 307) ASUPRA RESTAURĂRII CAPELEI ROMÂNE DE LA PARIS

(Ședința Camerei de la 29 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 44, 6 februarie 1891, p. 479.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 431–434.

Explicații privind situația Capelei române din Paris, înscrisă în lista monumentelor istorice ale Franței. Atitudinea ostilă a lui Vasile Alecsandri privind preluarea acestei biserici de către statul român.

106

(p. 310) ASUPRA RESTAURĂRII BISERICII SF. NICOLAE DIN IAȘI ȘI ÎN PRIVINȚA ARHITECTULUI LECOMTE DU NOUY

(Ședința Camerei din 29 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 44, 6 februarie 1891, p. 482–484.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 435–444.

Maiorescu se ocupă de problema restaurării monumentelor istorice și în discursul său din 14 februarie 1889, în care arată lipsa de temei a oricăror rezerve asupra competenței arhitectului Lecomte du Nouy. De la rezerve se trece la atacuri împotriva acestuia. De aceea, acum, Maiorescu reia apărarea arhitectului francez, amintind și pe ceilalți arhitecți pe care îi consultă. Dă informații și despre constituirea Comisiei documentelor istorice, care va desfășura o activitate remarcabilă. Secretar al acestei comisii va fi, mulți ani, Ioan Slavici, care se va îngriji și de tipărirea documentelor lăsate de Eudoxiu Hurmuzachi.

107

(p. 318) ASUPRA LINIEI DE DRUM DE FIER GALAȚI–BÂRLAD ȘI ÎN CONTRA SPORIRII CHELTUIELILOR DIN INIȚIATIVA PARLAMENTARĂ

(Ședința Camerei de la 28 ianuarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Camerei Deputaților", nr. 44, 6 februarie 1891, p. 489–490.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 446–454.

Construirea liniei de cale ferată Galați–Bârlad mai fusese discutată în ședința Camerei din 21 ianuarie 1891 și a Senatului din 22 ianuarie 1891. Atunci Maiorescu se pronunță împotriva alocării de noi fonduri înainte de a se face studii prealabile pe teren. Își reafirmă această propunere.

108

(p. 325) RĂSPUNS LA O INTERPELARE A D-LUI DIMITRIE STURDZA DESPRE ȘOSELELE DIN MOLDOVA ȘI MERITELE PARTIDULUI LIBERAL ȘI LIPSA DE MERIT A PARTIDULUI CONSERVATOR

(Ședința Senatului de la 5 februarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 39, 15 februarie 1891, p. 329–332.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 455–473.

Răspunsul analizează: șoselele din Moldova; stagnațiunea liberalilor de la 1882 la 1888; atitudinea lui D. A. Sturdza față de războiul de independență, pierderea Sudului Basarabiei; căile ferate și șoselele în cele trei părți ale României.

109

(p. 339) ASUPRA PROIECTULUI DE REFORMĂ PARȚIALĂ A LEGII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC

(Ședința Senatului de la 12, 13 și 14 februarie 1891)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 41, 8 martie 1891, p. 356–360, 361–369; nr. 42, 9 martie 1891, p. 371–378.

În volum, *Discurs asupra reformei Instrucțiunei Publice rostit în Senat de Titu Maiorescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunei Publice.* În *Anexă* (p. 157–196): *Proiectul de lege pentru modificarea unor articole din legea asupra instrucțiunei...*, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, 1891; Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, IV, p. 474–562, fără Anexă.

Maiorescu prezintă în Senat, în ședințele din 12, 13 și 14 februarie 1891, proiectul său de reformă parțială a legii învățământului public. Răspunde la observațiile lui Constantin Boerescu, D. A. Sturdza și Petru Poni, foști miniștri la acest departament. Se întemeiază, în răspunsurile sale, pe o documentare exhaustivă și arată măsurile concrete pe care le ia ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Propunerea sa este respinsă cu o diferență de numai 2 voturi. Situația aceasta determină retragerea cabinetului condus de G. Manu și formarea unui nou guvern conservator prezidat de Lascar Catargi.

Ca document, reproducem *Proiectul de lege pentru modificarea unor articole din legea asupra instrucțiunei:*

„PROIECT DE LEGE

pentru modificarea unor articole din legea asupra instrucțiunei de la 25 noemvrie 1864, din legea pentru numirea profesorilor de la 17 martie 1879 și din legea pentru fixarea și gradarea remunerariilor de la 6 martie 1883

Art. I

Articolele 4 și 5 din legea instrucțiunei se modifică astfel:

Art. 4. Instrucțiunea secundară cuprinde liceele și gimnaziile clasice și reale, seminarele, școalele normale primare pentru prepararea învățătorilor și învățătoarelor, a institutorilor și a institutoarelor, școalele profesionale și externatele secundare de fete.

Art. 5. Instrucțiunea superioară coprinde facultățile de teologie, de filosofie și litere, de științe, de drept și de medicină.

Art. II

Articolele 22, 23 și 25 din legea instrucțiunei se modifică astfel:

Art. 22. Consiliul general se compune:

1) De un presedinte care va fi ministrul, iar în absența acestuia unul din membrii Consiliului general delegat de ministru;

2) De trei învățători rurali numiți de rege dupe propunerea ministrului;

3) De trei delegați ai învățământului primar numiți de rege dupe o listă de nouă institutori, aleși câte trei de corpul didactic al școalelor primare din București, Iași și Craiova;

4) De doi delegați ai școalelor normale primare numiți de rege din lista delegaților acestor școale, aleși de corpul profesoral al lor, câte unul de fiecare școală normală primară;

5) De un revizor școlar din Dobrogea numit de rege;

6) De doi delegați ai liceelor reale numiți de rege din lista delegaților acestor licee, compuse din câte doi profesori aleși din corpul profesoral al fiecărui liceu real;

7) De trei delegați ai liceelor clasice numiți în modul prevăzut la No. 6;

8) De trei delegați ai universităților numiți de rege din o listă de șase profesori, aleși de corpul profesoral al celor două universități, câte trei de fiecare universitate.

Art. 23. La împlinirea fiecărui period de șapte ani se vor face alegeri și numiri nouă, conform celor prescrise prin articolul precedent.

Aceleași persoane vor putea fi alese și numite pentru următorul period septenal.

Încetând a funcționa vreunul din membrii Consiliului general în decursul perioadei septenale, regele îl va înlocui cu un alt membru din listele prevăzute la articolul precedent, sau prin numire directă în cazul prevăzut la No. 2 și 5 de mai sus.

Art. 25. Consiliul General de Instrucțiune se va aduna în sesiune ordinară o dată pe an, timp de cel mult 3 săptămâni, cu începere de la a 4-a Duminecă înaintea Duminecei Paștelor

El mai poate fi convocat de ministru în sesiune extraordinară la orice altă epocă. Durata unei sesiuni extraordinară nu va fi mai mare de două săptămâni

Art. III

Articolele 31, 45, 47, 49, 50, 53, 60, 62, 66, 71, 75 şi 76 de la capitolul II al părţei I din legea instrucţiunei se modifică astfel:

Art 31. Instrucţiunea elementară este obligatoare pentru toţi copii de amânduoă sexele începând de la opt până la doisprezece ani împliniţi ai etăţei în comunele urbane, iar în comunele rurale de la nouă până la cincisprezece ani.

Art. 45. Şcoala primară urbană are 4 clase. Când numărul şcolarilor va trece peste 60 în o clasă se va putea înfiinţa o clasă divizionară. Vor fi atâţi institutori câte clase sunt.

Art. 47. În loc de: «institutorul clasei superioare», să se zică: Directorul şcoalei primare.

Art. 49. Vacanţe vor fi: la Crăciun de la 24 decembre până la 7 ianuarie inclusiv; la Paşti 15 zile; vacanţele mari iulie şi august.

Această dispoziţiune se aplică şi la toate şcoalele secundare.

Art. 50. Se va ţine în fiecare clasă un examen general la sfârşitul anului şcolar, adecă în luna lui iunie.

După examenul clasei a patra, trecut cu succes, se va da un certificat absolutoriu. Toate certificatele despre absolvirea unei şcoale, atât primare cât şi secundare, vor cuprinde nota medie a fiecărui obiect de studiu din ultima clasă, nota purtărei, precum şi numărul de clasificare al elevului sau elevei.

La art. 53 se suprimă alineatul din urmă.

La art. 60 se adaugă următoarele alineate:

Religiunea se va putea preda la şcoalele primare de un preot numit de minister dupe recomandarea chiriarchului.

Dumineca şi sărbătorile cele mari toţi şcolarii se vor aduna dimineaţa la şcoală şi se vor conduce la biserică de director sau de câte un institutor.

Pe cât se va putea, şcolarii vor forma corul bisericesc.

Art. 62. Fiecare şcoală va avea patru clase şi tot atâtea institutoare, dintre cari una va fi directoare.

La art. 66 se adaugă alineatul:

Cursul în aceste şcoale va fi de cinci ani.

Art. 71. Cursul obligatoriu în şcoalele rurale va fi de la St. Dumitru până la St. Petru. Însă în acest timp învăţătorul, în afară de vacanţele de la Crăciun şi de la Paşte, va mai da vacanţă de câte 10 zile pentru fiecare fel de muncă a pământului dupe regiuni, peste tot maximum 30 de zile.

Art. 75. Se va face un examen general la sfârşitul anului şcolar.

Art. 76. Dispoziţiunile art. 51. etc.

Art. IV

Art. 93, 94, 116, 117, 121, 133, 134, 135, 136, 138, 140–153, 154, 185, 186, 190–206, 208–215, 219, 220–222 de la cap. III părţei I din legea instrucţiunei se modifică astfel:

Art. 93. Se vor institui gradat gimnazii clasice sau reale în fiecare capitală de judeţ.

În capitalele mai mari vor fi licee clasice şi reale.

Art. 94. Liceele clasice vor fi de opt clase. Gimnaziele vor cuprinde patru clase.

SECŢIUNEA I

Despre gimnazii şi licee clasice

§ I

Administraţiunea specială

La art. 116 se adaugă la rândul I «în liceul clasic».

La «istoria naturală, elemente de fizică şi chimie» se adaugă şi de igienă.

Se suprimă «elemente de economie politică şi dreptul administrativ».

Art. 117. Programa specială a studielor din liceele clasice este determinată de Consiliul General al Instrucţiunei

Înăuntrul acestei programe, fiecare profesor, va forma programa analitică a materiilor ce le propune, pe clasă și pe an școlar notând în registrul de prezență subiectul fiecărei lecțiuni.

Art. 121. Școlarii cu atestate de la școalele publice vor fi înscriși fără alt examen. Pentru înscrierea celorlalți școlari se va dispune prin regulament.

Art. 133. La sfârșitul anului școlar, în iunie, se va face în fiecare din clasele I–VII un examen, asupra căruia directorul va da școlarilor certificate de clasă.

Art. 134. În clasa a VIII-a a fiecărui liceu clasic, se va face la sfârșitul anului școlar, în iunie, un examen general, dând școlarului, care l-a trecut cu succes, dreptul de a primi diploma de bacalaureat al liceului clasic.

Comisia examinatoare va fi compusă din profesorii clasei a VIII-a sub prezidența unui profesor de universitate delegat de minister și care va primi din fondul prevăzut la art. 331 o diurnă de 25 lei și la trebuință bilet de liber parcurs.

Un regulament va determina celelalte condiții ale acestui examen de bacalaureat.

Pentru orice diplomă de bacalaureat clasic sau real se va plăti o taxă de 40 lei.

Articolele 135, 136, 198, 140–153 se suprimă.

Art. 154, devenit 137. Pe lângă unele licee clasice pot fi și internate puse sub privighiarea directorului liceului.

Art. 185 se suprimă.

La art. 186, devenit 168, se suprimă alineatul din urmă.

Art. 190–198 se suprimă.

SECȚIUNEA II

Despre gimnaziele și liceele reale

Art. 199, devenit 172. Gimnaziile și liceele reale au scopul de a pregăti tinerimea pentru carierele practice și pentru studiul superior al științelor exacte.

Art. 200, devenit 173. Învățământul real se predă în 7 clase. Școala reală cu patru clase se numește gimnaziu real, cea cu șapte clase liceu real.

Art. 201, devenit 174. Obiectele de studiu în liceele reale sunt religiunea, limba și literatura română cu noțiuni de limba latină, limba și literatura franceză (în cele trei clase superioare se va face cursul și examenul acestui obiect în limba franceză), limba și literatura germană (în cele trei clase superioare se va face cursul și examenul acestui obiect în limba germană), istoria universală și istoria patriei, geografia, aritmetica, algebra și noțiuni asupra funcțiunilor și asupra calculului diferențial și integral, geometria, trigonometria plană și sferică, geometria descriptivă, geometria analitică cu două dimensiuni, elemente de mecanică și de astronomie, fizica, chimia anorganică și elemente de chimie organică cu aplicări industriale, mineralogia și geologia, botanica cu aplicări la agricultură, zoologia cu elemente de anatomie, de fiziologie comparată și de igienă, comptabilitatea și ținerea registrelor, caligrafia, desemnul liniar, technic și artistic, gimnastica cu exercițiul militar, muzica vocală.

Art. 202, devenit 175. Programa specială a studielor din liceele reale este determinată de Consiliul General al Instrucțiunei. Înăuntrul acestei programe fiecare profesor va forma programa analitică a materielor ce le propune pe clasă și pe an școlar, notând în registrul de prezență subiectul fiecărei lecțiuni.

Art. 203, devenit 176. Corpul didactic al gimnaziilor reale (cu 4 clase) se compune din 7 profesori și 2 magistri, adică un magistru de gimnastică cu exercițiele militare și un magistru de muzica vocală.

Corpul didactic al liceelor reale se compune din 7 profesori și 2 magistri.

Art. 204, devenit 177. La sfârșitul anului școlar, în iunie, se va face în fiecare din clasele I–VI un examen, asupra căruia directorul va da școlarilor certificate.

Art. 205, devenit 178. În clasa VII a fiecărui liceu real se va face în iunie un examen general, dând școlarului, care l-a trecut cu succes, dreptul de a primi diploma de bacalaureat al liceului real.

Comisia examinatoare va fi compusă din profesorii clasei a VII a sub prezidența unui profesor de universitate delegat de minister și care va primi din fondul prevăzut la art. 331 o diurnă de 25 lei și la trebuință bilet de liber parcurs.

Condițiile acestui examen se vor determina prin regulament

Bacalaureații liceelor reale au dreptul de a fi înscriși ca studenți regulați la facultățile de științe și de medicină, precum și la Școala națională de poduri și șosele

Ei au același drept cu bacalaureații liceelor clasice, în ceea ce privește legea recrutării în armată.

Art. 206 devenit 179. Dispozițiile relative la administrațiunea specială, la admiterea și disciplina școlarilor în liceele clasice se aplică și la cele reale.

Art. 208–215, 219, 220–222 se suprimă.

Art. 224 se suprimă.

Art. V

Articolele 249, 250, 251, 252–3, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 270, 271, 272, 273 și 287 de la cap. IV al părței I din legea instrucțiunei se modifică astfel:

Art. 249, devenit 209. Sunt 5 specii de facultăți: de teologie, de filosofie și litere, de drept, de medicină și de științe.

Universitatea din București coprinde toate 5 facultățile; Universitatea din Iași pe cele 4 din urmă.

Art. 250, devenit 210. Facultatea de teologie va cuprinde: științele exegetice, istorice, sistematice și practice relative la teologie.

Specificarea catedrelor se va determina prin un regulament al acestei facultăți, dupe mijloacele țărei.

Profesorilor în funcțiune la facultatea de teologie în momentul promulgărei legei de față, li se recunoaște titlul provizoriu.

Pentru numirea profesorilor viitori se vor observa dispozițiile respective ale legei de față

La art. 251, devenit 211, se adaugă următorul alineat final:

Studenții facultăței de drept vor fi obligați să urmeze, timp de un an, cursul de medicină legală și cursul de logică și să dea examenul anual la aceste cursuri.

Fără prezintarea certificatelor asupra trecerei acestor două examene, nu vor fi admiși la examenul de licență în drept.

Art. 252 și 253 se suprimă.

Art. 254, devenit 212. Facultatea de medicină va cuprinde:

Anatomia descriptivă și topografică;
Anatomia generală (histologia și embriologia);
Fiziologia umană;
Anatomia patologică;
Patologia generală și terapia medicală,
Patologia internă;
Patologia externă și chirurgicală;
Patologia experimentală și bacteriologia:
Medicina operatorie;
Terapeutica și materii medicale;
Igiena;
Medicina legală;
Clinica oftalmologică;
Clinica și patologia infantilă;
Clinica chirurgicală;
Clinica medicală;
Ginecologia și clinica obstetricală;
Clinica sifilitică și dermatologia;
Clinica mintală și boalele nervoase.

Studenții facultăței de medicină sunt obligați să urmeze la facultatea de științe cursurile generale de fizică, de chimie, de zoologie, de botanică și de fiziologie generală.

Art. 255 se suprimă,

Art. 258, devenit 215. Facultatea de științe va coprinde:

Algebra superioară;
Geometria analitică;
Geometrie descriptivă;
Calculul diferențial și integral;
Teoria funcțiunelor;
Mecanica teoretică;
Astronomia și aplicațiunile ei;
Fizica generală;
Chimia generală (anorganică și organică),
Chimia analitică și tehnologică;
Botanica;
Zoologia și anatomia comparată,
Mineralogia și geologia;

Fiziologia generală și comparată.

Ca accesorii se vor putea propune cursuri de: *a)* fizică matematică; *b)* biologie, *c)* tehnică microscopică, morfologia generală și embriologia.

La fizică, chimie, botanică și zoologie se vor face cursuri generale și cursuri speciale. Cursurile generale vor servi și pentru studenții de la facultatea de medicină, iar cursurile speciale se vor face numai pentru studenții facultății de științe.

La art. 259, devenit 216, se adaugă: istoria și literatura română;

Limba paleoslavică și diplomatică veche română;

Filologia comparativă;

Arheologia și antichitățile.

Ca accesorii se vor putea propune cursuri de: *a)* limba și literatura franceză; *b)* limba sanscrită și zend; *c)* literatura germanică.

Art. 260, devenit 217. Cursurile universitare prevăzute mai sus se vor înființa dupe mijloacele țării; ele se vor putea completa și cu alte cursuri, conform progresului științei. Numărul catedrelor pentru predarea acelor cursuri se fixează dupe trebuință.

Art. 261, devenit 218. Durata studielor universitare variază între 3 și 5 ani, dupe trebuințele fiecărei facultăți.

Fiecare facultate se organizează prin regulamente speciale, date în forma regulamentelor de administrare publică. Ele vor prevedea și dispozițiuni pentru numirea și funcționarea agregaților la cursurile accesorii.

Art. 262, devenit 219. Pe lângă facultățile de științe și de medicină sunt alăturate laboratoriele de fizică, chimie generală, zoologie și anatomie comparată, botanică, mineralogie și petrografie, precum și institutele speciale pentru cercetări științifice.

Aceste institute speciale sunt:

a) Institutul de chimie cuprinzând laboratoriul de chimie analitică și tehnologică și laboratoriul de chimie organică;

b) Institutul de fiziologie generală și comparată;

c) Institutul de clinică chirurgicală;

d) Institutul de patologie experimentală și bacteriologie.

Directorii acestor institute sunt profesorii catedrelor respective. Ei vor primi ca directori o diurnă. Celălalt personal se numește de minister după propunerea directorilor respectivi, care au dreptul de a corespunde direct cu ministerul pentru tot ce privește aceste institute.

Art. 263, devenit 220. Cursurile universitare vor începe la 1 octomvrie și se vor termina în luna iunie.

Art. 264, devenit 221. Vor fi primiți ca studenți regulați în facultatea de teologie absolvenții seminariilor de gradul II și bacalaureații liceelor clasice. Vor fi primiți ca studenți regulați în celelalte patru facultăți bacalaureații liceelor clasice, iar în facultățile de medicină și de științe și bacalaureații liceelor reale.

Art. 266 și 270 se suprimă.

Art. 271, devenit 226. Regulamentele fiecărei facultăți hotărăsc gradele și diplomele ce le conferă facultatea.

Pentru orice diplomă universitară se va plăti o taxă de 100 lei.

Art. 272 se suprimă.

Art. 273, devenit 227. Diplomele câștigate la universitățile străine nu vor fi valabile în România înainte de a fi fost declarate de ministrul instrucțiunei publice echivalente cu diplomele analoage din țară. Pentru declararea unei asemenea echivalențe, ministrul va lua mai întâi avizul facultăței respective din țară.

Echivalența diplomelor și atestatelor școlelor străine secundare și primare se va declara de minister cu avizul consiliului permanent.

Art. 287, devenit 241. Consiliul fiecărei facultăți formează programa generală a studielor și împărțirea pe zile și ore.

Art. VI

Articolele 311, 313–317, 319, 328, 330–342, 343– 351 de la cap. I al părții II a legei instrucțiunei se modifică precum urmează:

Cap. I

DESPRE PREPARAREA PERSONALULUI DIDACTIC

SECȚIUNEA I

Despre școalele normale superioare

Art. 311, devenit 264. Se institue în București și în Iași școale normale superioare pentru prepararea specială la profesorat.

Art. 313, devenit 266. Directorul și maeștrii de conferință vor fi numiți de minister dintre profesorii facultăților de litere și de științe. Repetitorii pot fi numiți și dintre profesorii de licee.

Art. 314, devenit 267. Directorul va avea locuința în școală.

Art. 315–317, 319 și 328 se suprimă.

Secțiunea II, art. 330–342, se suprimă.

Secțiunea III devenită,

SECȚIUNEA II

Despre școalele normale primare

În loc de articolele 343–351 vor fi:

Art. 278. Pentru prepararea specială a institutorilor va servi școala normală de institutori din București.

Art. 279. Elevii regulați vor fi interni, bursieri sau solvenți, admiși în internat în urma unui concurs. Vor fi admisibili la concurs numai absolvenții a 4 clase de gimnaziu clasic sau real, sau a 4 clase de seminariu.

Art. 280. Programa învățământului se va stabili conform art. 20 din lege. Cursul studielor va fi de 4 ani. Însă pedagogia și didactica vor forma un curs special, la care să poată asista ca externi și bacalaureați ai liceelor clasice sau reale și absolvenții unui seminariu de gradul II, având dreptul să depună examen din aceste obiecte speciale și să primească certificat asupra examenului trecut cu succes.

Art. 281. Se va înființa pe lângă această școală o școală primară cu 4 clase ca școală de aplicațiune, care va fi ținută de internii normaliști sub priveghiarea profesorilor.

Art. 282. Pentru prepararea specială a învățătorilor vor servi școalele normale de învățători. Ele vor fi stabilite în Iași, Craiova, Bârlad, Galați, Câmpulung și unde trebuința va mai cere.

Pentru fiecare școală normală de învățători se va fixa, prin decizie ministerială, câte o circumscripție de județe apropiate.

283. Cursul învățătorilor va fi 4 ani. Elevii regulați vor fi interni bursieri. Programa studielor se va stabili conform art. 20 din lege. Însă pedagogia și didactica vor forma un curs special, la care să poată asista cel puțin 1 an ca externi absolvenții a 4 clase gimnaziale, clasice sau reale, sau a 4 clase seminariale, având dreptul să depună examen din aceste obiecte speciale și să primească certificat asupra examenului trecut cu succes.

Art. 284. Nu se vor admite ca interni în școalele normale de învățători decât fii de săteni, născuți și crescuți în o comună rurală, deplin sănătoși, având cel puțin 16 ani împliniți și posedând atestatul adsolutoriu al unei școale primare rurale.

Art. 285. La sfârșitul anului școlar, directorul școalei normele de învățători se va adresa de-a dreptul la revizorii școlari din circumscripția sa, arătând fiecărui revizor locurile vacante în internat și invitându-l a trămite, la începutul anului școlar viitor, din județul cercului său de revizie, un număr hotărât de elevi în condițiile articolului precedent. La hotărârea acestui număr se vor avea în vedere trebuințele fiecărui județ.

Revizorii vor alege pe elevii ce sunt a se trimite în internatul școalei normale după recomandarea învățătorilor rurali din cercul lor de revizie, pe temeiul celor mai bune note la învățământ și la purtare.

Art. 286. Directorii școalelor normale de învățători au dreptul de inspecție asupra școalelor rurale și asupra revizorilor din circumscripția lor.

Art. 287. În una sau mai multe școale primare ale orașului, în care se află școala normală de învățători, clasa I și după trebuință clasa II vor fi ținute de elevii normaliști din anul al patrulea sub priveghiarea profesorilor lor.

Art. 288. Pentru prepararea specială a institutoarelor vor servi școalele de institutoare din București, Iași, Craiova și Galați.

Art. 289. Elevele acestor școale vor fi toate interne, bursiere sau solvente, admise în internat în urma unui concurs.

Art. 290. Vor fi admisibile la concurs numai elevele absolvente ale unei școale primare.

Însă prima premiată a clasei IV de la fiecare școală urbană de fete din Dobrogea este de drept admisă în vreunul din internatele școalelor normale de institutoare.

Directoarele școalelor primare de fete din Dobrogea vor aduce la cunoștința ministerului în primele zile ale lui iulie numele acestor prime premiate, dacă vor să fie admise în internatele normale.

Ministerul va încunoștința pe directoarele din Dobrogea la timp, în care internat normal sunt admise elevele.

Art. 291. Cursul învățământului în aceste școale va fi de șase ani. Programa lui se va stabili conform art. 20 din lege.

Art. 292. Direcțiunea școalei normale de institutoare va fi încredințată unei profesoare a ei, care va trebui să locuiască în edificiul școalei.

Art. 293. Elevele clasei VI vor face lecțiuni în clasa I a școalei normale, în care se află sub priveghiarea profesorilor și profesoarelor lor.

Art. VII

Articolele 352–363 din partea II, cap. II, al legei instrucțiunei se modifică precum urmează:

SECȚIUNEA I

Despre personalul de inspecție al școalelor primare și secundare

Art. 294. Afară de persoanele însărcinate cu inspectarea unor școale prin dispoziții speciale ale acestei legi, vor fi inspectori generali și inspectori pentru învățământul secundar și primar, revizori și subrevizori pentru învățământul primar. Numărul lor se va fixa după trebuință.

Art. 295. Inspectorii generali și inspectorii vor fi numiți cu decret regal dintre actualii sau foștii profesori de universitate și școale secundare.

Art. 296. Revizorii vor fi numiți cu decret regal dintre profesorii școalelor secundare, dintre institutori cu preferința celor ieșiți din școala normală de institutori și dintre alte persoane cu cunoștințe pedagogice.

Art. 297. Subrevizorii se vor numi prin decizie ministerială dintre învățătorii definitivi.

Art. 298. În fiecare județ, prefectul va pune la dispoziția revizorului cancelaria necesară administrărei școlare, pe cât se poate în chiar localul prefecturei, precum și un copist.

Art. 299. Atribuțiunile personalului de inspecție se vor hotărî prin regulamente, cari vor prevedea și adunarea învățătorilor în conferințe.

Art. VIII

Articolele 364–383 de la cap. II al părței II din legea instrucțiunei, precum și art. 1–17 și 19–22 din legea pentru numirea profesorilor de la 17 martie 1879, cari se vor intercala în legea instrucțiunei, se modifică precum urmează:

SECȚIUNEA II

Despre numirea membrilor corpului didactic

Art. 300. Directorii și directoarele școalelor primare și secundare se vor numi dintre membrii corpului didactic al școalei.

Numirea lor se face prin decizie ministerială.

Art. 301. Românii, cari ocupă o catedră în învățământul public al altor state, pot fi numiți de-a dreptul la o catedră similară în România. O asemenea numire se va face prin decret regal după propunerea ministrului instrucțiunei publice cu avizul conform al consiliului permanent. Cei numiți în aceste condiții se vor primi cu titlul provizoriu sau definitiv, după cum l-au avut în statul străin, și li se va ține seamă de timpul servit acolo la fixarea gradațiunei.

Art. 302. Toți membrii corpului didactic vor face o singură dată, la intrarea lor în învățământul public, jurământ de supunere la Constituțiune și de fidelitate Regelui.

Acest jurământ se va face la București înaintea ministrului sau a directorului ministerului, la Iași înaintea rectorului Universităței, în județe înaintea prefectului.

Art. 303. Devenind vacantă o catedră rurală, revizorul numește îndată un suplinitor sau o suplinitoare pentru timpul până la sfârșitul

anului şcolar de preferinţă normalişti, şi încunoştiinţează ministerul despre aceasta

Art. 304. Ministerul publică prin *Monitorul oficial* o dată pe an, şi anume în primele opt zile din iunie, toate catedrele rurale vacante, cu avizul că aspiranţii calificaţi pentru a le ocupa conform articolului următor să prezinte cererea lor revizorului respectiv până la ultima zi din iunie. Cererea va fi însoţită de certificatele şcolare, pe cari revizorul le va înapoia îndată aspirantului, după ce va fi însemnat, în dosul fiecărui certificat, „văzut şi trecut în listă la No...", cu data şi cu subscrierea sa.

Revizorul va forma o listă, în care va trece numele fiecărui aspirant, vârsta şi locul lui de naştere, certificatele lui şcolare cu data lor şi cu numărul de clasificare sau cu media generală a notelor ultimei clase. Această listă se va forma în două exemplare, din cari unul va rămâne în arhiva revizorului, iar celălalt va fi trimis ministerului, în primele zece zile din iulie, cu un raport colectiv în care revizorul va propune persoanele ce merită să ocupe catedrele vacante din circumscripţia sa pe temeiul superiorităţei certificatelor trecute în listă şi a altor observări, ce revizorul este în drept a face în privinţa aspiranţilor.

Asupra acestui raport al revizorului, consiliul permanent încheie avizul său, şi ministrul decide numirea învăţătorilor şi învăţătoarelor cu titlu provizoriu, publicând, cel mai târziu până la 5 octomvrie în *Monitorul oficial*, deciziunea sa, însoţită de avizul consiliului permanent cu însemnarea certificatelor.

Art. 305. Nu pot fi numiţi învăţători cu titlul provizoriu decât:

1) Absolvenţii unei şcoale normale;

2) Preoţii cu certificat despre examenul din pedagogie şi didactică prevăzut la art. 280 şi 283,

3) Absolvenţii a patru clase gimnaziale şi cu certificatul examenului de pedagogie şi didactică.

Nu pot fi numite învăţătoare cu titlul provizoriu decât absolventele unei şcoale normale de institutoare sau ale unui externat secundar de fete

Art. 306 După trei ani de bună funcţionare, învăţătorii şi învăţătoarele provizorii pot cere de la minister numirea definitivă, însoţind cererea de o copie a tutulor observărilor din registrul de

inspecţiune. Numirea definitivă se dă prin deciziune ministerială, după ce se va fi luat avizul revizorului.

Art. 307. Devenind vacantă o catedră primară urbană, revizorul circumscripţiei respective numeşte îndată un suplinitor sau o suplinitoare şi încunoştiinţează ministerul despre aceasta.

Art. 308. Ministerul publică prin *Monitorul oficial* o dată pe an, şi anume în primele 8 zile din mai, toate catedrele urbane vacante, cu avizul că aspiranţii calificaţi a le ocupa conform art. următor să prezinte cererea lor revizorului respectiv până la ultima zi din mai. Cererea va fi însoţită de certificatele şcolare, pe cari revizorul le va înapoia îndată aspirantului, după ce va fi însemnat, în dosul fiecărui certificat, «văzut şi trecut în listă la No...», cu data şi subscrierea sa.

Revizorul va forma o listă, în care va trece numele fiecărui aspirant, vârsta şi locul lui de naştere, certificatele lui şcolare cu data lor şi cu numărul de clasificare sau cu media generală a notelor ultimei clase. Această listă se va forma în două exemplare, din care unul va rămânea în arhiva revizorului, iar celălalt va fi trimis ministerului, în primele 4 zile din iunie, cu un raport colectiv în care revizorul va propune persoanele ce merită să ocupe catedrele vacante din circumscripţia sa, pe temeiul superiorităţei certificatelor trecute în listă şi a altor observări, ce revizorul este în drept a face în privinţa aspiranţilor.

Asupra acestui raport al revizorului consiliul permanent încheie avizul său, ministrul decide numirea institutorilor şi institutoarelor cu titlul provizoriu, publicând, cel mai târziu până la 1 iulie prin *Monitorul oficial*, deciziunea sa, însoţită de avizul consiliului permanent şi de lista tutulor aspiranţilor cu însemnarea certificatelor lor.

Art. 309. Nu pot fi numiţi institutori cu titul provizoriu decât:

1) Absolvenţii şcoalei normale pentru institutori;

2) Absolvenţii cursului superior de seminar, dacă au şi certificat despre examenul de pedagogie şi de didactică prevăzut la art. 280 şi 283;

3) Bacalaureaţii liceelor clasice sau reale, dacă au şi certificat de examenul de pedagogie şi didactică.

Nu pot fi numite institutoare cu titlul provizoriu decât absolventele unei şcoale normale de institutoare

Art. 310. După patru ani de bună funcționare cu titlul provizoriu, institutorii și institutoarele pot cere numirea lor definitivă, însoțind cererea de o copie a tutulor observărilor din registrul de inspecțiune. Numirea definitivă se dă prin deciziune ministerială, după ce se va fi luat avizul unui inspector școlar.

Art. 311. Devenind vacantă o catedră secundară, directorul școalei respective încunoștiințează îndată ministerul și, până la numirea profesorului provizoriu conform dispozițiilor următoare, îngrijește de suplinirea cursului prin unul sau doi din profesorii acelei școale, cari primesc pe timpul suplinirei salariul prevăzut în budget pentru acea catedră, cu scădere de 30 la sută.

Art. 312. Ministrul numește în cel mai scurt timp profesorul provizoriu la catedra vacantă cu avizul conform al consiliului permanent. Acest aviz trebuie să fie motivat și să se întemeieze pe superioritatea notei medie generale de la concursul pentru specialitatea respectivă prevăzut în articolele următoare. Deciziunea de numire împreună cu avizul consiliului permanent se publică prin *Monitorul oficial*.

Art. 313. Se institue două comisiuni permanente, una în București și una în Iași, pentru concursurile de profesorat la gimnaziile și liceele clasice și reale, la seminariele inferioare și superioare și pentru limbele franceză și germană la orice școală secundară. Fiecare comisiune va fi compusă din șapte membri, dintre care unul va fi președinte. Membrii comisiunei se numesc pe cinci ani cu îndeplinirea formelor prevăzute mai jos. La expirarea terminului de cinci ani, se procede la o nouă compunere a celor două comisiuni. Aceiași membri pot fi aleși și numiți din nou.

Art. 314. Profesorii facultăței de litere din București și din Iași aleg din sânul lor câte patru profesori. Profesorii facultăței de științe din București și din Iași aleg asemenea din sânul lor câte patru profesori. Alegerile se vor face în vederea specialităților prevăzute la *Art. 318*, lit. *a–e*.

Profesorii fiecărui liceu clasic sau real aleg din sânul lor câte patru profesori, doi pentru partea literară și doi pentru partea științifică. Aceste alegeri se vor face după cererea ministerului la începutul fiecărui period de cinci ani

Art. 315. Din listele profesorilor astfel aleși, ministerul numește șase membri pentru comisiunea permanentă din București și șase membri pentru cea din Iași, câte trei din partea literară și câte trei din partea științifică. Al șaptelea membru se numește de-a dreptul de ministru.

Numirile membrilor comisiunei permanente se fac prin decret regal.

Încetând a funcționa vreunul din membri în decursul perioadei de cinci ani, ministrul îl va înlocui cu un alt profesor din lista celor aleși conform art. precedent.

Art. 316. Secretarul universităței servește și ca secretar al comisiunei permanente de concurs.

El ține o cancelarie deosebită pentru comisiune și primește în cele trei luni ale acestui serviciu al său (aprilie–iunie) o diurnă de 150 lei pe lună din fondul prevăzut la art. 331.

Art. 317. O dată pe an, și anume de la 2–31 mai, comisiunile permanente țin în localul universităței concursurile pentru profesoratul școalelor secundare, după specificarea de mai jos.

Această epocă a concursurilor se va publica prin *Monitorul oficial* în ianuarie al fiecărui an, cu invitare pentru aspiranții calificați de lege ca să prezinte cererile lor de înscriere în decursul lunei lui aprilie la secretariatul comisiunei permanente, înaintea căreia vor să treacă concursul, arătând și specialitatea concursului.

Art. 318. Concursurile se țin pentru următoarele specialități:

a) Limba latină, limba română, istoria cu geografia și filosofia împreună;

b) Limba greacă, limba română, istoria cu geografia și filosofia împreună;

c) Matematicele, mecanica, comptabilitatea și noțiuni de astronomie împreună;

d) Științele fizico-chimice și științele naturale cu higiena împreună;

e) Limba și literatura franceză;

f) Limba și literatura germană;

g) Caligrafia, desemnul liniar, tehnic și artistic,

h) Muzica vocală;

i) Gimnastica și exercițiul militar.

Art. 319. Este permis unui aspirant să se înscrie și să se supună la concursul a două din specialitățile prevăzute la *lit. a–f* din articolul precedent.

Art. 320. Concursurile primelor patru specialități *(a–d)* se țin înaintea comisiunei permanente; ele consistă în două probe în scris și două probe orale pentru fiecare obiect.

Art. 321. Aspiranții cari n-au întrunit la probele în scris nota medie 7 minimum, nu sunt admiși la probele orale.

Art. 322. Concursurile pentru ultimele cinci specialități *(e–i)* se dau înaintea unui juriu deosebit pentru fiecare specialitate și pentru fiecare sesiune anuală, în care s-a înscris vreun aspirant. Aceste jurii se compun din câte un președinte delegat de comisiunea permanentă dintre membrii săi și din câte alți doi membri desemnați pentru acea sesiune anuală de comisiunea permanentă dintre membrii corpului didactic din București și din Iași, competenți în specialitatea respectivă.

Art. 323. Concursurile pentru limba și literatura franceză și germană consistă în trei probe în scris și trei probe orale, din cari câte una va trebui să fie făcută în limba respectivă.

Art. 324. Programa concursurilor pentru specialitățile *g, h* și *i* și condițiele de admisibilitate se hotărăsc de consiliul permanent al instrucțiunei și se publică prin *Monitorul Oficial* în ianuarie odată cu publicarea epocei anuale a concursurilor.

Art. 325. Aspiranții, pentru a putea fi admiși la concurs, trebuie să întrunească următoarele condițiuni, și anume:

1) Pentru vreuna din specialitățile *a–d* la gimnaziile și liceele clasice sau reale și la seminarele inferioare sau superioare:

Să fie români;

Să fie licențiați sau doctori ai facultăței respective.

2) Pentru limba franceză sau pentru limba germană la oricare școală secundară:

Aspiranții să aibă cel puțin diploma de bacalaureat sau o diplomă echivalentă.

Aspirantele să fi absolvit cel puțin o școală secundară de fete în țară, sau să producă un certificat din străinătate, declarat echivalent de minister.

Străinii sunt admiși la concursurile pentru limba franceză și cea germană.

Art. 326. Concurentul, care a întrunit nota medie generală de cel puțin 7, primește un brevet de capacitate. Acest brevet va fi subsemnat de toți membrii comisiunei permanente și de secretarul universității. El va menționa nota medie generală și obiectele specialității, pentru propunerea cărora declară capacitatea.

Pentru fiecare brevet de capacitate se va plăti o taxă de 40 lei.

Art. 327. Brevetul de capacitate este valabil pentru cinci ani.

Dacă la expirarea acestui termen, cel brevetat nu a fost numit profesor provizoriu, el va trebui să treacă un nou concurs pentru a obținea un nou brevet fără plată de taxă.

Art. 328. Pentru fiecare lucrare în parte din sesiunea anuală a concursurilor, comisiunea permanentă și juriele deosebite încheie procese-verbale semnate de membrii prezenți. La citirea probelor în scris și la probele orale trebuie să asiste membrii în complet și să dea fiecare o notă de clasificare. Celelalte lucrări se pot face cu majoritatea membrilor.

Art. 329. În primele zile ale lui iunie, președintele comisiunei permanente trimite ministerului un raport amănunțit asupra tutulor concursurilor din acea sesiune. Numele celor brevetați cu însemnarea specialităței lor, a notei medie generale și a epocei concursului se vor trece la minister într-un registru ad-hoc, care se va avea în vedere la ocuparea catedrelor vacante în decursul celor cinci ani următori după ordinea clasificărei, conform art. 312.

Art. 330. Membrii comisiunilor permanente și ai juriilor deosebite primesc, pentru fiecare ședință la care au luat parte în sesiunea anuală a concursurilor, un jeton de prezență de 25 lei.

Președintele comisiunei și secretarul formează lista jetoanelor cuvenite fiecărui membru, conform proceselor-verbale subscrise de el și o înaintează ministerului spre achitare.

Art. 331. Jetoanele de prezență se vor achita dintr-un fond deosebit, ținut în casa de depuneri și consemnațiuni la dispoziția ministerului și compus din:

1. Taxa brevetelor de capacitate, a diplomelor de bacalaureat și a diplomelor universitare;

2. Reținerea de 30 la sută prevăzută prin lege la retrebuirea suplinitorilor;

3. Jumătatea salariului primei luni de funcționare a profesorului numit în urma brevetului său de capacitate. Această sumă se va vărsa de minister la casa de depuneri cu destinarea specială de a alimenta fondul prevăzut aici.

Art. 332. Prisosul anual după plata jetoanelor de prezență, a diurnei secretarilor și a diurnelor prevăzute la art. 134, 178 și 339 se va întrebuința la înființarea de școale nouă, mai ales rurale.

Art. 333. Profesorii de religiune vor fi numiți dintre preoții absolvenți ai unui seminar superior, după recomandarea chiriarchului, sau dintre absolvenții facultăței de teologie, după recomandarea decanului acestei facultăți.

Art. 334. Programa și condițiile cursurilor pentru catedrele de la externatele secundare de fete, la școalele normale pentru învățători, învățătoare, institutori și institutoare, precum și la școalele profesionale (afară de catedrele limbei franceze și germane, pentru care s-a dispus mai sus) se vor hotărî de consiliul permanent de instrucțiune.

Art. 335. Art. 18 din legea pentru numirea profesorilor de la 1879.

Art. 336. După 4 ani de bună functionare, profesorii și profesoarele cu titlul provizoriu de la școalele secundare pot dobândi, în urma recomandărei directorului școalei respective și cu avizul inspectorului școlar, numirea lor definitivă prin decret regal.

Art. 337. Devenind vacantă o catedră universitară, ministerul poate numi un suplinitor, luând mai întâi avizul consiliului profesoral al facultăței respective.

Art. 338. Pentru ocuparea unei catedre vacante la universitate prin un profesor cu titlu provizoriu, consiliul profesoral al facultăței respective va propune ministerului pe candidatul ce-l va crede mai capabil. Această propunere va trebui să fie motivată și să se întemeieze: 1. Pe diploma candidatului de licențiat sau doctor în specialitatea respectivă, sau pe o diplomă echivalentă cu aceasta; 2. Pe scrierile lui literare sau științifice; 3. Pe alte merite ce ar fi având.

Art. 339. Dacă ministerul aprobă propunerea facultăței, va numi îndată candidatul propus ca profesor provizoriu la catedra vacantă. Dacă ministerul nu aprobă propunerea facultăței, catedra se va publica la concurs, cu cel puțin 6 luni înaintea epocei fixate pentru ținerea lui, împreună cu condițiile concursului ce se vor stabili de consiliul profesoral al facultăței respective.

Concursul se va ține la facultatea respectivă. Juriul concursului se va compune din 5 membri, dintre cari doi profesori aleși de consiliul facultăței respective din București, doi profesori aleși de consiliul facultăței din Iași și al 5-lea membru numit de ministru. Juriul își alege președintele dintre membrii săi.

Membrii juriului, cari nu au reședință la locul concursului, primesc 25 lei diurnă din fondul prevăzut la art. 331 și bilet de liber parcurs.

Art. 340. După 3 ani de funcțiune cu titlul provizoriu, profesorii de universitate pot dobândi, asupra recomandărei rectorului universităței, numirea lor definitivă prin decret regal.

Art. IX

Articolele 384–394, 395, 396, 398, 404, 405 și 418 de la secțiunea III, cap. II al părței II din legea instucțiunei și art. 1, 3, 6–8, 11–13 din legea pentru fixarea și gradarea remunerariilor, cari se vor intercala în legea instrucțiunei, se modifică precum urmează:

Art. 384 și 385, devenite art. 341. Institutorii și institutoarele, profesorii și profesoarele cu titlul definitiv sunt inamovibili. Ei nu vor fi revocați decât pentru motivele și după formele determinate prin această lege.

Art. 386, devenit art. 342. Profesorii și profesoarele cu titlul definitiv nu pot fi permutați, fără a lor expresă învoire, decât conform art. 360 și 362.

Art. 343. Învățătorii și învățătoarele cu titlul definitiv nu pot fi permutați (afară de expresa lor învoire) și destituiți decât în urma unei deciziuni a consiliului permanent aprobată de ministru. Consiliul permanent, înainte de a da deciziunea, va cita pe învățători sau învățătoare înaintea sa la o zi anume fixată, și, dacă cei citați se prezintă, va asculta justificarea lor și apoi va pronunța deciziunea.

Dacă cei citați nu se prezintă, deciziunea se va pronunța în lipsă fără drept de opoziție.

La art. 387, devenit art. 344, se suprimă aliniatul din urmă.

La art. 1 din legea de la 6 martie 1883, devenit art. 345:

a) 80 lei pe lună pentru învățătorii și învățătoarele rurale;

c) 280 lei pe lună pentru profesorii și profesoarele la școalele normale de învățători, învățătoare și institutoare, la seminarii cursul inferior, la externatele secundare și la școalele profesionale;

d) 360 pentru profesorii de gimnazii și licee clasice și reale, de seminarii cursul superior, de școala normală pentru institutori și de școala de farmacie;

f) Remunerarea profesorilor și profesoarelor de limbi străine moderne se fixează la 200 lei pe lună, cu excepția gimnaziilor și liceelor reale, unde vor avea 360 pe lună;

g) Remunerarea profesorilor, de religiune la școalele laice se fixează la 150 lei pe lună; asemenea a profesorilor și profesoarelor de desemn și caligrafie la școalele secundare, afară de gimnaziile și liceele reale și de școalele profesionale, în cari acești profesori vor fi remunerați conform lit. *c* și *d;*

k) Institutorii și profesorii astăzi în activitate nu vor suferi reduceri din actualele remunerări.

Art. 3, devenit 347. După 7 ani de serviciu de la numirea provizorie, remunerariile prevăzute la art. 1 se sporesc cu 15 la sută; după 14 ani cu 40 la sută; după 21 ani cu 60 la sută; asa încât după acest ultim termen de gradațiune remunerariile vor fi cu 60 la sută mai mari decât cifra fiecăruia prevăzută la art. 1, care va servi de normă la calcularea gradațiunei.

Art. 8 din legea de la 6 martie 1883, devenit art. 350. Anii de gradațiune se socotesc de la numirea provizorie în învățământ, și sporul provenit din gradațiune se calculează după remunerarea ce se plătește, conform art. 344, în momentul ajungerei termenului de gradațiune

Sporul provenit din un termen de gradațiune atins în decursul anului budgetar se plătește cu începere de la 1 aprilie al anului budgetar următor

Art. 7 din legea de la 6 martie 1883, devenit art. 351. Membrii corpului didactic de la școalele comunale sau județene trecute în

sarcina statului se vor bucura de același drept la gradațiune cu cei de la școalele statului, și li se vor ține în seamă anii serviți la școalele comunale sau județene cu începere de la numirea lor provizorie, conform legei instrucțiunei.

Art. 8 din legea de la 6 martie 1883, devenit art. 352. Membrii corpului didactic cari vor fi ajuns anii de pensie întreagă, prevăzuți în legea pensiilor, pot fi obligați de minister să-și valoreze dreptul la pensie pentru 1 aprilie al anului următor. Dacă la acea epocă sunt trecuți în lista pensionarilor, sau dacă refuză a-și cere dreptul la pensie, ei pot fi considerați ca demisionari la sfârșitul anului școlar.

Art. 11, 12 și 13 din legea de la 6 martie 1882 se suprimă.

Art. 388 din legea instrucțiunei, devenit art. 355. Toți membrii corpului didactic sunt datori a frecuenta regulat clasa lor în orele determinate prin regulament. Profesorii de universitate sunt îndeosebi datori să ia parte la examanele prevăzute în regulamentul facultăței lor.

Art. 389, devenit art. 356. În caz de contravențiune la articolul precedent, ministerul va reține pentru orice absență nemotivată partea corespunzătoare din salariul lunar. Această parte se va calcula după numărul orelor de clasă pe lună în raport cu retribuirea și gradarea lunară. Pentru fiecare absență nemotivată de la examene, se va face o reținere corespunzătoare cu 2 ore de lecțiuni.

La art. 390, devenit art. 357, se înlocuește aliniatul din urmă cu următorul aliniat:

Orice congediu al rectorilor și decanilor de la universități și al directorilor școalelor secundare se cere de la minister.

Orice congediu al celorlalți membri ai corpului didactic, dacă trece peste 10 zile se cere de la minister.

Congediul până la 10 zile se cere și se obține:

Pentru directorii școalelor primare și pentru învățători și învățătoare, de la revizorul școlar respectiv;

Pentru institutori și institutoare, pentru profesorii și profesoarele școalelor secundere, de la direcțiunea școalei respective,

Pentru profesorii de universitate, de la decanul facultăței lor

Cererea de congediu al fiecărui membru din corpul didactic al școalelor primare și secundare va trebui să cuprindă și propunerea unui suplinitor pe răspunderea titularului.

Profesorii universitari, cari cer un congediu de peste 10 zile, trebuie asemenea să propună un suplinitor pe răspunderea lor.

La art. 391, devenit art. 358, se suprimă cuvintele: «atât la intrare cât și la eșire»

Art. 392 393 și 394 se suprimă.

La art. 395, devenit art. 359, să se zică în loc. de «institutorii și profesorii»: membrii corpului didactic.

La art. 396, devenit art. 360, să se zică asemenea: membrii corpului didactic, și să se introducă între penalități și permutarea.

La art. 398, devenit 362, să se zică: Permutarea, cesura, suspendarea și destituirea instutitorilor, institutoarelor, profesorilor și profesoarelor cu titlul definitiv se vor pronunța etc.

La art. 404, devenit art. 368, să se zică în loc de «învățătorul» membrul corpului didactic, și în loc de «învățător» învățământ.

La art. 405, devenit art. 369, se adaugă alineatul:

Când un membru al corpului didactic este urmărit de o acțiune publică, ministerul îl poate suspenda de-a dreptul din funcțiune până la terminarea acțiunei publice. După terminare, el poate fi trimis în judecata corpului profesoral, conform dispozițiilor precedente, sau poate fi reintegrat, restituindu-i-se remunerarea în timpul suspendărei.

Art. 418, devenit art. 382. Se va face o nouă ediție a legei asupra instrucțiunei din 25 noembre 1864 cu modificările aduse prin legea de față.

27 februarie 1889

Ministrul Instrucțiunei Publice și al Cultelor,
TITU MAIORESCU"

110

(p. 427) LA ADRESĂ. PREROGATIVELE COROANEI ȘI PARTIDUL LIBERAL

(Ședința Camerei de la 6 martie 1892)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 16, 13 martie 1892, p. 96–98.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 563–571.

Maiorescu începe să redacteze în numele guvernului conservator condus de Lascar Catargiu adresele către Tron. Subliniază ideea că regele își poate exercita prerogativele numai în cadrul prevederilor din Constituție. Mai redactează, cum vom vedea mai departe, încă trei adrese către Tron.

111

(p. 434) LA ADRESĂ. PENTRU LASCAR CATARGI ȘI CONTRA MANIFESTULUI NAȚIONAL-LIBERAL DE LA IAȘI

(Ședința Camerei de la 26 noiembrie 1892)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 8, 1 decembrie 1892, p. 48–51.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 572–591.

Manifestul de la Iași conținea atacuri la adresa conservatorilor. Maiorescu ripostează, arătând, totodată, că într-un stat constituțional – și încă unul tânăr – se impunea colaborarea dintre partidele politice.

112

(p. 449) LA ADRESĂ. BUN PRECEDENT CONSTITUȚIONAL. CONTRA ATITUDINII DLUI STURDZA ÎN CHESTIA TRANSILVANIEI

(Ședința Camerei de la 11 decembrie 1893)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 17, 22 decembrie 1893, p. 160–165.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 592–624

Problema cea mai importantă privește poziția sa în chestiunea Transilvaniei care se reflectă și în acest discurs parlamentar. Maiorescu publică articolul *Zur politischen Lage Rumäniens* în „Deutsche Revue"

în 1881, în care pledează, cum am văzut, pentru o apropiere a României de Imperiul austro-ungar, pe care Eminescu o califica, la acea dată, o utopie politică atâta vreme cât guvernele de la Budapesta nu-și schimbau politica de stat față de românii din Transilvania. Maiorescu evită să aducă în discuție această problemă, ocupându-se de politica Curții din Viena față de românii din monarhia habsburgică. Exemplifică cu Styrcea, Hurmuzachi și alți deputați în Parlamentul din Viena.

Curtea din Viena luă, între alte măsuri, la ocuparea Țării de Sus a Moldovei, pe care avea să o numească Bucovina, și pe cea a disfiintării titlurilor de boier și mazil și înlocuirea lor cu titlurile de baron și cavaler. Asemenea titluri date de Curtea din Viena dețineau și bucovinenii amintiți de Maiorescu și care le înlesneau în bună măsură intrarea în Parlamentul de la Viena.

Maiorescu îl amintește pe Alexandru Mocsony – îi spune Mocioni – „care prin situația sa socială" și „moderația sa" putea contribui la apropierea dintre români și unguri. Familia Mocsony intra în rândul nobilimii maghiare și nu s-a dovedit atașată luptei românilor transilvăneni pentru revendicările lor.[1]

Maiorescu nu răspunde la întrebarea care i se pune cu privire la absența deputaților români din Dieta de la Budapesta. Alegeri se făceau și în Transilvania, însă candidații românilor se confruntau cu multe dificultăți din partea autorităților maghiare, astfel că foarte greu și, mai ales, foarte puțini puteau ajunge în Parlamentul de la Budapesta. La alegerile din iunie 1887, izbutește să fie ales la Caransebeș Traian Doda, însă nu prin vot, ci prin aclamații. Acesta adresează Dietei din Budapesta o scrisoare în care arată că nu putea participa la lucrările ei atâta vreme cât nu era loc și pentru români „în cadrul Constituțiunii maghiare".[2] Ioan Slavici susține declarația lui Traian Doda în „Tribuna" și este trimis de justiția maghiară pentru un an la temnița din Vaț.

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 290, 359, 362, 363, 371, 382, 581.

[2] *Ibidem*, p. 320.

Maiorescu întocmește un răspuns la Mesajul Tronului ce reflectă orientarea sa politică, care însă nu era a tuturor membrilor Partidului Conservator cum s-a putut vedea la publicarea articolului său în „Deutsche Revue" în 1881.

113

(p. 473) LA ADRESĂ. LEGISLATURA DE 4 ANI. DISCIPLINA MAJORITĂȚII. IDEILE „JUNIMISTE". CONTRA DEMAGOGIEI

(Ședința Camerei de la 3 decembrie 1894)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 12, 14 decembrie 1894, p. 207–212.

În volum: *Discursuri parlamentare*, IV, p. 625–656.

Maiorescu deschide discursul său cu declarația prin care guvernul conservator se considera obligat, în virtutea tradiției, să aducă omagii regelui și dinastiei și să arate care era situația financiară a țării. Mai departe răspunde la observațiile care se fac cu privire la răspunsul la *Adresă*, reia discuția în legătură cu disensiunile din Partidul Conservator și relevă meritele lui P. P. Carp în activitatea sa politică.

VOLUMUL V
(1895–1899)

IX. SUB NOUL REGIM LIBERAL.

(p. 499) **Primul minister Sturdza și Ministerul Aurelian**

(4 octombrie 1895–31 martie 1897)

Publicată în „Convorbiri literare", XLIX, nr. 4, aprilie 1915, p. 349–380.

În volum: Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*. Volumul V *(1895–1899)*. București, „Minerva", 1915, p. 5–54. Titu Maiorescu,

Istoria contemporană a României. 1866–1900. București, Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă, 1925, p. 329–368.

Guvernul condus de D. A. Sturdza stă la conducerea țării între 4 octombrie 1895 și 10 noiembrie 1896. Maiorescu face portretul miniștrilor care formează acest cabinet, numiți, după aprecierea lui, la ministerele respective ca „răsplată" pentru serviciile aduse Partidului Liberal și pentru lipsa lor de relevanță în viața politică a țării. D. A. Sturdza este caracterizat prin declarația pe care o face privind neamestecul „în afacerile interioare ale statelor vecine", prin care se dezicea de activitatea sa anterioară pentru sprijinirea luptei naționale a românilor de sub stăpânirea austro-ungară.

Evenimentul politic cel mai important din timpul guvernării D. A. Sturdza dintre octombrie 1895 și noiembrie 1896 îl constituie vizita împăratului Franz Joseph în România, în septembrie 1896. Împăratul de la Viena este oaspetele regelui Carol I la București și la Sinaia și vizitează fortul de la Chitila unde asistă la exerciții de tragere. Maiorescu notează cu satisfacție faptul că pledoaria sa pentru o apropiere de Imperiul austro-ungar începea să dea roade.

Guvernul lui D. A. Sturdza se confruntă cu probleme grave economice, însă nu se poate ocupa de ele din cauza disensiunilor din sânul cabinetului și a conflictului pe care îl provoacă cu conducerea Bisericii Ortodoxe Române. Programul promis la instalarea sa la guvern privind „restabilirea pactului fundamental al țării" prin introducerea respectului pentru lege nu este îndeplinit. Nu este îndeplinită nici promisiunea de „stăruință mai energică" în sprijinul românilor transilvăneni. Politica guvernului liberal duce la luptele de stradă și la asaltul Palatului Universității unde își avea sediul și Senatul. Au loc ciocniri între manifestanți și poliție și sunt implicați și studenții. D. A. Sturdza se vede silit să-și dea demisia, fiind urmat de un nou guvern liberal sub conducerea lui P. S. Aurelian.

Guvernul lui P. S. Aurelian se constitui în 11 noiembrie 1896 și durã până în 31 martie 1898. I se recunoaște un singur merit, acela de a stinge conflictul dintre guvern și conducerea Bisericii Ortodoxe Române.

Maiorescu face în această parte a introducerii sale istorice un portret fizic și moral al lui Dimitrie Ghica, cu care ne întâlnim foarte des în discursurile sale parlamentare, numit, uneori „Beizadea Mitică". „Era mai înainte de toate – arată Maiorescu – reprezentativ. Născut la 1816, înalt la trup, larg de piept, oacheș și rotund la față, cu obrajii rumeni, înfățișarea sa fizică, deși cam greoaie, era de-o vădită eleganță militară." Totodată, îi face și portretul moral. „Crezându-se prin originea sa mai presus de obișnuitele partide politice, întrebuințând adeseori cuvintele pompoase «Țara mea». Beizadea Mitică trecea fără multă greutate dintr-un partid în altul și a prezidat cu aceeași încredere în sine atât Adunări conservatoare, cât și Adunări liberale, căci în aceste vicisitudini el își păstra pururi ideea sa de căpetenie de a fi un sprijin Dinastiei." Dimitrie Ghica putu deveni cu însușirile sale „o figură istorică".

X. TOT SUB REGIMUL LIBERAL

(p. 530)

Al doilea Minister Sturdza
(31 martie 1897–30 martie 1899)

Publicată în „Convorbiri literare", XLIX, nr. 5, mai 1915, p. 478–507.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 55–109; *Istoria contemporană a României*, p. 369–408.

Maiorescu se ocupă în deschiderea prezentării sale istorice de disidența din sânul Partidului Liberal formată în jurul ziarului „Drapelul", ziar care apare de la 10 mai 1897 și își încetează apariția la 1 decembrie 1900. Cotidianul bucureștean grupează în jurul său câteva personalități cu rol important în viața noastră literară, ca Barbu Ștefănescu Delavrancea, sau în cea culturală, ca V. Alexandrescu Urechia. Asistăm la frământări și în sânul Partidului Conservator, iar P. P. Carp se dovedi și în aceste împrejurări consecvent în orientarea sa politică.

Personalitatea cea mai controversată era, în opinia lui Maiorescu, Gheorghe Panu, ziarist nu lipsit de talent, fondator al ziarului „Lupta" apărut la Iași (1884–1885) și la București (1886–1895). Este și autorul cunoscutei lucrări memorialistice *Amintiri de la „Junimea" din Iași* (București, 1908, 1910). „Lipsa sa de caracter – arată

Maiorescu - l-a purtat prin toate partidele și l-a făcut să slujească rând pe rând cauzele cele mai contradictorii, cu același aparat de argumentare logică, *omnia pro pecunia*". Criticul nu uită să aducă în discuție și atitudinea lui Gh. Panu la lectura poeziei lui Eminescu *Scrisoarea III*, la „Junimea" ieșeană în 29 martie 1881[1]. Reproduce o parte din poezie și îl identifică pe C. A. Rosetti în versul „pocitura bulbucații ochi de broască", însă greșea când credea că prin versul: „Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri" îl viza pe Ion Ghica. Eminescu îl satiriza, în realitate, pe Pantazi Ghica.

Încheia caracterizarea lui Gheorghe Panu cu un avertisment pentru posteritate: „Astăzi figura acestui om politic multicolor, se vede turnată în bronz și așezată în grădina populară a Cișmegiului pentru edificarea trecătorilor".

Aspectul cel mai grav pentru guvernarea lui D. A. Sturdza îl constituie decorarea de către regele Carol I, la Budapesta, a lui Jeszenszky cu „placa de Mare Ofițer al Coroanei" în septembrie 1897, iar D. A. Sturdza contrasemnează decretul regal în calitatea sa de ministru de externe. Acest Sándor Jeszenszky nu era altul decât procurorul care instrumentase procesul memorandiștilor judecat la Cluj în mai 1894[1].

Face o paralelă între Desideriu Banffy, ministrul ungur care mijloci acordarea distincției acestui procuror, și D. A. Sturdza, șeful guvernului român care confirmă acordarea ei prin semnătura sa ca ministru de externe. Al. Marghiloman citește în Camera Deputaților de la 17 martie 1899 și G. Gr. Cantacuzino în Senatul României la 18 martie 1899 declarația de „obstrucționism parlamentar" în contra rămânerii lui D. A. Sturdza la conducerea guvernului. Declarația este semnată de un mare număr de oameni politici din cele două partide – liberal și conservator. Activitatea acestora se mută din Parlament la Cluburile politice, care pregătesc demonstrațiile de stradă, soldate cu ciocniri violente între manifestanți și forțele de ordine. D. A. Sturdza se vede silit să-și dea demisia în 30 martie 1899. Maiorescu consideră demisia ca „o binefacere a soartei" prin care D. A. Sturdza fu înlăturat de pe scena vieții politice și lăsat să se ocupe de activitatea științifică.

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 11.

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 386–392.

Ca susținător al apropierii României de Imperiul austro-ungar, Maiorescu se găsea într-o situație aparte. Se ocupă de condamnarea memorandiștilor – nu putea evita o realitate istorică – însă găsea o atenuare a ei în faptul că memorandiștii fură grațiați. Găsea o justificare și pentru acordarea distincției procurorului maghiar, în faptul că ea fusese obținută prin șantaj. Era o explicație. Guvernul român nu o retrage, să șteargă măcar în parte umilința adusă poporului român. Se dovedește încă o dată că programul lui Maiorescu de apropiere a României de Imperiul austro-ungar, cu ignorarea revendicărilor românilor din Transilvania, era o utopie politică. Aderarea secretă a României la Alianța Puterilor Centrale în 1883 și deci apropierea de Imperiul habsburgic era un act politic-diplomatic de mare complexitate, impus de o anumită conjunctură internațională, dar care nu angaja drepturile naționale ale românilor. Evenimentele istorice sunt cele care au descifrat sensul unor opțiuni în asemenea momente.

Discursuri parlamentare (1895–1899)

114

(p. 561) CONTRA ADRESEI. „MINISTER PERSONAL". DESPRE IEȘIREA DIN PARLAMENT. PRETINSELE ALEGERI LIBERE. OPOZIȚIA NIMICITĂ. VIOLAREA LIBERTĂȚII PRESEI. BATJOCORIREA MINISTRULUI DE INTERNE FLEVA. PROGRAM DE MISTIFICARE, ÎNDEOSEBI ÎN CHESTIA NAȚIONALĂ

(Ședința Senatului de la 21 decembrie 1895)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 10, 24 decembrie 1895, p. 30–36.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 105–150.

Maiorescu inaugurează ultima serie din discursurile parlamentare pe care le tipărește sub supravegherea sa, cu prezentarea situației conservatorilor intrați în Parlament sub regimul liberal. Nu putură

intra în Senat decât doi reprezentanți ai Partidului Conservator, situație în care aceștia nu aveau posibilitatea să propună proiecte de legi, să facă interpelări ci numai să ia parte la dezbaterile înscrise pe ordinea de zi.

Discursul cuprinde, prin natura lucrurilor, interpretarea scolastică a unor expresii parlamentare, comunică încălcări ale *Constituției* și respinge aprecierea liberalilor că Partidul Conservator era un „partid al boierilor". Nu-i fu greu să demonstreze că și Partidul Liberal era reprezentat prin boieri, în frunte cu D. A. Sturdza, primul-ministru al guvernului liberal.

Problema care interesează privește interpretarea pe care o dă Maiorescu raporturilor statului român cu Imperiul austro-ungar. Se desprinde de aici că în opinia sa aceste raporturi aveau în vedere relațiile între guvernul român și Curtea din Viena, și nu relațiile între guvernul român și guvernul de la Budapesta.

115

(p. 589) ÎN CONTRA VIOLĂRII INAMOVIBILITĂȚII LA CURTEA DE CASAȚIE

(Ședința Senatului de la 10 aprilie 1896)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 51, 18 aprilie 1896, p. 542–545.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 151–171.

Se declară, cum face în repetate rânduri, pentru respectarea principiului separării puterilor în stat și scoaterea lor de sub influența partidelor politice. Susține principiul inamovibilității în magistratură. Avea în vedere modificările aduse de Eugeniu Stătescu, ministrul Justiției, în funcționarea Curții de Casație pentru promovarea partizanilor săi.

Ministru al Justiției în 1900, Maiorescu înlătură aceste schimbări arbitrare introduse în legea de funcționare a instituțiilor judecătorești.

116

(p. 602) CONTRA ADRESEI – UN ANAHRONISM. RĂUL UNANIMITĂȚILOR. PARLAMENTUL LIBERAL NU MAI REPREZINTĂ ȚARA, CĂCI APLANAREA CONFLICTULUI MITROPOLITAN S-A FĂCUT ÎN AFARĂ DE EL

(Ședința Senatului de la 13 decembrie 1896)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 18, 19 decembrie 1896, p. 69–73.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 172–201.

Califică răspunsul guvernului liberal la Mesajul Tronului o lucrare anacronică, întrucât nu amintea de manifestațiile de stradă care au condus la căderea guvernului Sturdza. Reia discuția în legătură cu conflictul dintre guvernul liberal și Biserica Ortodoxă Română.

Declarația sa că va vota împotriva răspunsului guvernului liberal la Mesajul Tronului nu avea nici o urmare practică, fiind în Senat singura voce a opoziției conservatoare.

117

(p. 620) CONTRA ADRESEI. SIMȚIMÂNTUL DINASTIC ÎN POPOR. ATITUDINEA DLUI STURDZA ÎN CHESTIA NAȚIONALĂ. CARE CUVINTE ALE REGELUI SE POT DISCUTA? SLĂBIREA AUTORITĂȚII DLUI STURDZA

(Ședința Senatului de la 4 decembrie 1897)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 9, 10 decembrie 1897, p. 61–66.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 202–239.

Maiorescu se ocupă pe larg de situația politică a lui D. A. Sturdza în fruntea guvernului liberal. Acordă o importanță aparte, în acest context, conduitei contradictorii a liderului liberal în chestiunea românilor din Transilvania și o ilustrează cu extrase din discursurile acestuia.

118

(p. 643) ASUPRA LEGII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR ȘI SUPERIOR PREZENTATĂ DE MINISTRUL SPIRU HARET. ÎMPIEDICAREA UNEI DISCUȚII FOLOSITOARE ÎN SENAT. DORINȚA DE MAI MULTĂ DESCENTRALIZARE ȘI INDEPENDENȚĂ

(Ședința Senatului de la 17 martie 1898)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 49, 27 martie 1898, p. 547–552.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 240–284.

Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cunoscut ca o personalitate familiarizată cu problemele școlii, vine cu propuneri importante prin proiectul său de reformă în sistemul de învățământ. Dintre propunerile sale de reformă două erau mai importante. Reducerea numărului de specialități și pregătirea profesorilor în măsură să predea trei specialități. A doua propunere importantă prevedea limitarea numărului elevilor la 50 pe fiecare clasă. Exemplifica cu situația de la Liceul „Matei Basarab" unde figurau într-o singură clasă 123 de elevi.

Maiorescu – și el om al școlii – demonstrează că aceste prevederi esențiale pentru învățământul românesc nu puteau fi puse în aplicare într-un timp prea apropiat.

119

(p. 669) INTERPELARE ÎN CHESTIA ȘCOALELOR ROMÂNE DIN BRAȘOV ȘI REPLICA

(Ședința Senatului de la 23 noiembrie 1898)

Publicată în „Dezbaterile Senatului României", nr. 4, 28 noiembrie 1898, p. 9–14, 20–21.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 285–333.

Expunere foarte documentată, cu multe informații privind sprijinul acordat de statul român școlilor din Brașov și Bisericii Sf Nicolae din Schei. Menționează inițiativa lui Ioan Maiorescu, tatăl său, în acordarea acestui sprijin și contribuția sa, ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, în sprijinirea instituțiilor brașovene.

Discursul ia înfățișarea unui studiu în această problemă cu implicații și în viața politică.

120

(p. 698) INTERPELARE ASUPRA LIPSEI DE DIRECȚIE ÎN POLITICA GUVERNULUI STURDZA. ALEGERILE COMUNALE ȘI ALIANȚA GUVERNULUI CU SOCIALIȘTII. REPLICĂ

(Ședința Senatului de la 15 februarie 1899)

Publicată în „Dezbaterile Senatului României", nr. 32, 28 februarie 1899, p. 289–296, 300–301.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 334–394.

Maiorescu întreprinde cel mai amplu rechizitoriu din discursurile sale parlamentare împotriva guvernării liberale de sub conducerea lui A. D. Sturdza. Readuce în discuție conflictul guvernului cu conducerea Bisericii Ortodoxe Române, iar în plan extern, conduita inconsecventă a primului-ministru liberal în raporturile cu guvernele de la Budapesta.

121

(p. 734) RĂSPUNS DLOR GENERAL CATARGI, GENERAL BUDIȘTEANU ȘI GHEORGHE MÂRZESCU ÎN CHESTIE PERSONALĂ

(Ședința Senatului de la 16 februarie 1899)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr 33, 2 martie 1900, p. 310–311.

În volum *Discursuri parlamentare*, V, p. 395–402.

Consideră că intervențiile celor doi generali în dezbaterile parlamentare nu se ridicau la nivelul așteptat și aduceau prejudicii imaginii armatei române în opinia publică. Dezaprobă comunicarea de informații privind unele discuții private cu șeful statului.

122

(p. 739) CONTRA ÎNCHIDERII DISCUȚIUNII. EXPLICAREA OBSTRUCȚIONISMULUI
(Ședința Senatului de la 20 martie 1899)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 51, 4 aprilie 1899, p. 676–677.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 402–410.

Explicații privind împrejurările întocmirii „declarării" cetite de Al. Marghiloman în ședința Camerei din 17 martie 1899 și de G. Gr. Cantacuzino în Senat la 18 martie 1899.

Documentul este prezentat și în prefața la acest volum (p. 552–559, ediția de față) și ea pregătește căderea guvernului liberal.

123

(p. 749) OBSERVĂRI ASUPRA SUMARULUI ȘI ASUPRA REGULAMENTULUI (DISCURS OBSTRUCȚIONIST)
(Ședința Senatului de la 21 martie 1899)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 51, 4 aprilie 1899, p. 700–701.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 411–415.

Protestează împotriva schimbării datei de ținere a ședințelor Senatului fără respectarea prevederilor din regulamentul de funcționare

124

(p. 747) PROPUNEREA DE AMÂNARE (DISCURS OBSTRUCȚIONIST)
(Ședința Senatului de la 21 martie 1899)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 51, 4 aprilie 1899, p. 701–702.

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 416–426.

Propune amânarea discutării proiectului de lege privind învățământul profesional. Proiectul de lege nu era cunoscut de senatori și nu se puteau pronunța asupra importanței învățământului profesional.

125

(p. 754) INTERPELARE ÎN CONTRA SCRIERII UNEI ISTORII, ÎNDEOSEBI A LUI CUZA-VODĂ, DIN ORDIN GUVERNAMENTAL. REPLICĂ
(Ședința Senatului de la 23 martie 1899)

Publicat în „Dezbaterile Senatului României", nr. 53, 7 aprilie 1899, p. 729–733.

Republicat, fragmentar, cu titlul *Cuza, premergătorul lui Carol I*, în „Convorbiri literare", XLIII, nr. 1, ianuarie 1909, p. 7–13. (Textul în ediția de față la p. 758–768.)

În volum: *Discursuri parlamentare*, V, p. 427–452.

Maiorescu pune în discuție întocmirea unei *Istorii române* pentru Expoziția de la Paris din 1900. Amintea numele istoricilor chemați să realizeze această lucrare de interes național. Aprecia însă că ea va fi o succesiune de studii personale, fără o viziune unitară. Aprecia greșită încredințarea prezentării istoriei moderne a României unui ziarist, numai pentru faptul că activa în presa liberală.

Academia Română tipărea, în schimb, o colecție de documente care reunea mesajele și alocuțiunile regelui Carol I, în realitate o istorie a României pe întinderea a două decenii. Critică în termeni severi prefața lui D. A. Sturdza, pentru prezentarea lui Al. I. Cuza și a domniei sale într-un mod incalificabil și în spirit sectar

DISCURSURI PARLAMENTARE[1] *(1900–1913)*

[VOLUMUL VI]

Din „Monitorul Oficial" și „Convorbiri literare"

INTRODUCERE ISTORICĂ

XI. GUVERNAREA CONSERVATOARE

(p. 771) **Primul minister G. Gr. Cantacuzino** *(11 aprilie 1899 – 6 iulie 1900)*

Publicată în „Convorbiri literare", anul al 56-lea, [nr. 1–2], ianuarie-februarie 1924, p. 12–24; nr. [3], martie 1924, p. 163–169.

În volum: Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, București, Editura Librăriei Socec & Co, Societate Anonimă, 1925, p. 409–435.

Maiorescu prezintă situația din Partidul Conservator după încetarea neașteptată din viață a lui Lascar Catargi în 30 martie 1899, care lasă în urma sa o moștenire grea pentru conservatori. Conflictul permanent, sub diferite forme, între vechii conservatori și conservatorii din gruparea „junimistă" devine deschis și toate demersurile regelui Carol de a găsi o cale de împăcare nu sunt încununate de succes.

Constituirea cabinetului Gheorghe Gr. Cantacuzino era expresia, arată Maiorescu, a lipsei de pricepere în alegerea oamenilor

[1] Tipărirea discursurilor parlamentare se face după „Monitorul oficial" din 1900–1913 și după „Convorbiri literare".

Reproducem numai discursurile lui Maiorescu, cu titluri date de noi, cum procedează și el în volumele anterioare. Marcăm omisiunea discursurilor sau intervențiilor parlamentare, între care sunt integrate cele ale lui Maiorescu, cu scurte comentarii ale noastre. Nu reproducem și replicile întâmplătoare în discursurile altor deputați și senatori.

Numerotarea discursurilor o dăm în continuarea celei din volumele I–V, editate de autor *(n. ed.)*

politici. G. Gr. Cantacuzino, foarte bogat, „patriarh în viața privată și patriot în viața publică", putea juca un rol important în acel moment dacă nu-și asuma și preluarea Ministerului de Interne. Se încălca legea prin introducerea în cabinet a doi frați: Iacob și Ion Lahovari. Se înfăptuia o greșeală prin introducerea în cabinet a lui N. Fleva, „tribunul", care va aduce mari prejudicii economice țării, și a lui C. Istrati, care se compromisese prin circularele sale.

Problema cea mai grea o constituia situația financiară a țării. Maiorescu se ocupă de demersurile guvernului pentru contractarea de împrumuturi în străinătate care se dovediră ruinătoare pentru economia țării. Se făcură și unele importuri, gestionate de N. Fleva, care agravară și mai mult situația, și așa destul de grea, a economiei românești.

XII. CONTINUAREA GUVERNĂRII CONSERVATOARE

(p. 792) **XII. Primul Minister P. P. Carp** *(7 iulie 1900–13 februarie 1901)*

Text publicat în „Convorbiri literare", anul al 56-lea, [nr. 3], martie 1924, p. 169–181.

În volum: Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, 1925, p. 436–455.

Expunere recapitulativă privind situația din Partidul Conservator pe care Maiorescu o elaborează, după cum precizează, în anul 1917. Dintr-o notă din final aflăm că ar reprezenta testamentul său politic și că ar fi redactat cu câteva săptămâni înainte de încetarea sa din viață la 18 iunie/1 iulie 1917.

O primă problemă privește fuziunea celor două ramuri ale Partidului Conservator: vechii conservatori și gruparea „junimistă", fuziune declarată de G. Gr. Cantacuzino, care rămâne, în continuare, șef al partidului în noua formație. Maiorescu se oprește

pe larg asupra acestei fuziuni și evidențiază aspectele prin care ea se dovedea, încă de la început, precară și va conduce la căderea guvernului condus de P. P. Carp.

Maiorescu ocupă, cum se vede din lista guvernului fotoliul Ministerului de Justiție. Importantă este și ordinea în care sunt trecuți miniștrii din această guvernare conservatoare. Maiorescu ocupă primul loc după P. P. Carp, președintele Consiliului de Miniștri, și înainte de Al. Marghiloman, iar N. Filipescu, mai cunoscut în viața politică decât C. Olănescu ori I. C. Grădișteanu, încheie lista. De altfel, i se încredințează și un minister, cel al Domeniilor, fără relevanță în viața politică.

Maiorescu se ocupă, prima dată, în *Introducerile istorice la discursurile parlamentare* de activitatea rețelei de spionaj care activa în Bulgaria și în țara noastră și de săvârșirea de atentate și amintește și de asasinarea regelui Umberto al Italiei în 16/29 iulie 1900.

Ministerul lui P. P. Carp se caracterizează printr-o mare dinamică în domeniul legislativ, cum se vede din „Dezbaterrile Adunării Deputaților" și din „Dezbaterile Senatului României". Maiorescu răspunde, în calitatea sa de ministru de justiție, la interpelări și propune două proiecte de legi, mai importantă fiind cea privitoare la inamovibilitatea magistraturii.

Întocmește o *Expunere de motive* bine documentată, iar *Raportul* și *Proiectul de lege* sunt întocmite de Ion C. Mitilineu, jurist cu autoritate în materie de legislație[1].

O a doua problemă importantă în această introducere istorică o constituie pledoaria în favoarea monarhiei, de care leagă viitorul țării. „Un popor care în diferitele sale straturi – arată Maiorescu – a dat aceste dovezi de bună cugetare și bună simțire este un popor de viitor; va găsi în el și tăria de a-și forma partide politice mai sănătoase, care să-și aleagă conducători destoinici și de caracter și aceasta va deschide era adevăratei monarhii constituționale".

[1] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 31, 30 decembrie 1900, p. 155–156

I. A. Rădulescu-Pogoneanu alătura la publicarea acestei introduceri în volum, notița explicativă, amintită mai sus, cu privire la data elaborării textului. Această notiță nu se găsește la publicarea expunerii în „Convorbiri literare", cu un an mai înainte.

Discursuri parlamentare
(1900–1913)

126
(p. 807) RĂSPUNS LA O INTERPELARE ȘI O CIRCULARĂ

(Ședința Camerei de la 6 octombrie 1900)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 8, 22 octombrie 1900, p. 79–81.

Maiorescu răspunde, în calitatea sa de ministru de justiție, la interpelarea deputatului Aurel Eliescu cu privire la acuzațiile aduse unui judecător, D. Axente, din Râmnicu Vâlcea pentru raporturi bănești incorecte cu președintele și cu grefierul tribunalului. Răspunde pe bază de documente și conchide că, cu toată pledoaria interpelantului în favoarea judecătorului, el nu putea fi absolvit de toată vina pentru practica sa.

Anunță că se iau măsuri pentru eliminarea abaterilor și stării de lâncezeală din sânul magistraturii. Ridică și o problemă de interes general și arată cum un amendament, foarte important, introdus în lege, ca magistrații să fie sancționați dacă „joacă cărți de noroc" nu este pus în aplicare și nimeni nu era îngrijorat că se ajunsese la „enormitatea unor magistrați cartofori" care stăteau „nopțile întregi în promiscuitatea aceea detestabilă cu împricinații la o masă de joc"

Considerând că venise vremea să se pună capăt acestor stări de lucruri, emite o circulară către toate instanțele judecătorești

Circulara este prima măsură luată ca ministru de justiție, dar ea nu putea suplini nerespectarea legii în spiritul și prevederile ei

127

(p. 817) MIȘCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI
ȘI MĂSURILE GUVERNULUI
(Ședința Camerei de la 23 noiembrie 1900)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 3, 30 noiembrie 1900, p. 16–17, 19–21.

Maiorescu este interpelat de deputatul G.D. Pallade cu privire la măsurile pe care le-a luat pe calea justiției împotriva generalului Comăneanu, vinovat de maltratarea țăranilor răzvrătiți în două localități din Râmnicu Sărat, Bordești și Gura Caliției. Pentru a nu fi învinuit de evitarea discuției în această chestiune, foarte supărătoare pentru Partidul Conservator, cere să se dea cuvântul tuturor deputaților, înainte de a da răspunsul său. Cel dintâi ia cuvântul Gheorghe Panu, care dezvoltă o adevărată disertație despre răscoalele țărănești din 1888, 1894, 1898–1899 și 1900. Se pronunță împotriva măsurilor represive înainte de a se stabili cauzele care le-au determinat. Orientează discuția în această direcție fără legătură cu interpelarea.

În prima parte a răspunsului, Maiorescu se ocupă de discursul lui G. Panu, pe care îl acuză că propagă „revoluția permanentă" și anarhia prin susținerea dreptului de răzvrătire împotriva legilor stabilite ale țării.

Pe baza declarației unui martor ocular, încearcă să infirme acuzațiile formulate de G. D. Pallade.

128

(p. 831) TOT DESPRE SITUAȚIA ȚĂRANILOR
DIN RÂMNICU SĂRAT

(Ședința Camerei de la 25 noiembrie 1900)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 5, 6 decembrie 1900, p. 30–31.

Deputatul G. D. Pallade nu este satisfăcut de răspunsul lui Maiorescu la interpelarea sa și reia discuția cu privire la situația țăranilor din Râmnicu Sărat.

Maiorescu nu-i recunoaște, în calitatea sa de deputat, dreptul de a întreprinde anchete, care cad în sarcina organelor abilitate ale statului.

129

(p. 836) DEZBATERI LA PROIECTUL
DE LEGE PRIVIND INAMOVIBILITATEA
ÎN MAGISTRATURĂ
(Ședința Camerei de la 8 decembrie 1900)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 13, 30 decembrie 1900, p.164–167.

Discursul răspunde la obiecțiile lui G. Panu și N. Rășcanu față de modificările propuse de Maiorescu în legea de organizare judecătorească. De fapt, era vorba de modificarea articolului 75 din legea de la 26 aprilie 1896 (legea E. Stătescu) pentru restabilirea și respectarea principiului inamovibilității în magistratură.

Ca urmare a modificărilor aduse legii în aprilie 1896, Henry Catargi fusese înlăturat de la Curtea de Apel, iar Prodan și Populeanu de la Curtea de Casație. De aceea, proiectul de lege avea un caracter reparatoriu.

Întrucât acest proiect reprezintă actul său cel mai important ca ministru de justiție, redăm aici documentele legate de Proiectul de lege prezentate în ședința Camerei de la 8 decembrie 1900:

„PROIECTUL DE LEGE PRIVIND
INAMOVIBILITATEA ÎN MAGISTRATURĂ
(Ședința Camerei de la 8 decembrie 1900)

EXPUNERE DE MOTIVE

Prin legea de la 26 aprilie 1896, pentru modificarea art. 75 al legii de organizare judecătorească, s-au mai

introdus, în privința numirii magistraților înrudiți și aliați, câteva dispoziții prohibitive, cari, deși în sine admisibile, au avut rezultatul de a știrbi principiul inamovibilității magistraturii.

În adevăr, prin aplicarea retroactivă a citatei modificări din partea guvernului de atunci, s-au văzut eliminați, fără nici o vină și fără nici o prevestire, doi membri ai Curții de Casație și un membru al Curții de Apel din București.

Dacă o asemenea zguduire a siguranței personale a judecătorilor este în sine regretabilă, în orice parte a magistraturii inamovibile s-ar întâmpla, ea constituie un pecedent absolut inadmisibil când e vorba de Curtea de Casație.

Căci pe când la noi inamovibilitatea membrilor Curților de Apel și a președinților de tribunale s-a introdus printr-o lege ordinară, târziu și prea târziu după înfăptuirea Constituțiunei de la 1866, Curtea de Casație era deja inamovibilă prin chiar legea ei constitutivă de la 24 ianuarie 1861, vasăzică înainte de Constituțiune. Astfel cuprinderea Curții de Casațiune în art. 104 al Constituțiunei și misiunea constituțională dată ei de a judeca pe miniștri ca membri responsabili ai puterii executive, se poate interpreta că implică de la sine inamovibilitatea membrilor acelei Înalte Curți ca principiu constituțional; și așa a și fost interpretată în prima și unica relațiune solemnă de la 20 ianuarie 1877.

Spre a îndrepta, pe cât se mai poate, greșeala comisă la 1896 și a reda magistraturii încredere în neatârnarea ei, am onoare a supune deliberării D-voastre alăturatul proiect de lege, prin care cei trei magistrați inamovibili, pe nedrept eliminați prin legea din 26 aprilie 1896, se readuc *in statum quo ante*, păstrându-se de altminteri pentru viitor dispozițiile prohibitive în privința înrudirei și alianței.

Stricta consecvență a acestei restabiliri ar fi: ca celor trei magistrați, precum li se recunoaște vechimea neîntreruptă, să

li se plătească și onorariile cuvenite pe tot timpul de la nedreapta lor înlăturare până astăzi. Am primit, însă, de la fiecare din ei, declararea expresă că renunță la asemenea pretenție, precum și în alte priviri s-au arătat dispuși a înlesni deplina realizare a legii de față, numai în scop de a se întări și mai mult principiul inamovibilității în magistratură.

Ministrul de justiție,
T. MAIORESCU

Domnilor deputați,
Comitetul delegaților, compus din dnii:
Al. Bădulescu pentru secția I;
Costache Lupu pentru secția III;
Gr. Triandafil pentru secția IV;
Gr. Manu pentru secția V, și subsemnatul pentru secția VI, în lipsa dlor N. Coandă și Al. Bădărău, delegații secțiunilor II și VII, întrunindu-se astăzi, 1 decembrie 1900, sub președinția dlui Gr. Triandafil, a admis, în unanimitatea delegaților prezenți, proiectul de lege privitor la modificarea art. 75 din legea pentru organizarea judecătorească, cu schimbările mai jos notate, făcute în deplin acord cu d. ministru de justiție, și a numit raportor pe subsemnatul.

Domnilor deputați,

Știți cu toții că guvernul de la 1896, prin modificările aduse dispozițiunilor art. 75 din legea pentru organizarea judecătorească, a întins până la al patrulea grad de rudenie incapacitățile ce existau în legea din 1890, privitor la numirile membrilor aceleiași Curți, tribunal sau judecătorie și a creat o nouă incapacitate pentru judecătorii cari țin în căsătorie două surori; – iar prin aplicarea retroactivă a citatelor

modificări, a eliminat, fără nici o vină din partea lor și fără nici o prevestire, doi magistrați de la Înalta Curte de Casație și un consilier de la Curtea de Apel din București, care de ani de zile ocupau posturile inamovibile ce li se încredințase prin decret regal.

Utilitatea dispozițiunilor prohibitive, introduse în legea de la 1896, este cu totul discutabilă. Ele nu erau necesare pentru garantarea unei mai bune și mai impartiale distribuiri a justiției. Legiuitorul din 1890 înlăturase pe cea rezultând din al 4-lea grad de rudenie, iar noua prohibițiune creată pentru judecătorii cari țin în căsătorie două surori constituia o inovațiune care nu există în nici o țară, care nu-și găsea justificarea într-o cestiune de înrudire și care fusese criticată în Senat și în Cameră chiar de membrii ai partidului atunci la putere.

Cu totul altul era scopul legii; modul cum ea a fost prezentată, mai ales că la aceeași epocă același guvern elimina în mod violent un alt magistrat inamovibil – efectul retroactiv ce se dădea legii pentru a lovi în anume persoane au deșteptat impresia unei legi personale sau de partid.

Ceva mai grav: prin aplicarea retroactivă a legii, zguduindu-se siguranța personală a judecătorilor inamovibili, se aducea o inexplicabilă și inadmisibilă lovitură principiului inamovibilității, atingându-se chiar – când e vorba de Înalta Curte de Casație – esența unui principiu constituțional

Proiectul de față, pe care vă rog să binevoiți a-l vota, este alcătuit în scop de a repara lovirea dată de guvernul din 1896 principiului inamovibilității magistraturii, de a readuce în spiritul judecătorilor sentimentul de siguranță în neatârnarea lor, de a reda țării credința în justiție. El abrogă dispozițiunile art. 75, create prin legea din 1896, revine la starea de lucruri anterioară acestei legi și prevede că magistrații eliminați își vor relua locurile lor și vor fi numiți la instanțele respective, la primele vacanțe ce se vor ivi, în ordinea vechimei lor la acele instanțe.

Raportor,
ION M. MITILINEU

PROIECT DE LEGE
pentru modificarea art. 75 din legea pentru organizarea judecătorească

Cum s-a prezentat de guvern

Art. 1. – Din articolul 75 al legii pentru organizarea judecătorească, modificat prin legea de la 26 aprilie 1896, se suprimă aliniatul cu dispoziția retroactivă, se suprimă asemenea aliniatul din urmă, iar articolul rămâne astfel:

„Art. 75. Rudele și afinii, până la al 4-lea grad inclusiv, nu pot fi numiți membri ai aceleiași Curți, tribunal sau judecătorie.

De asemenea și judecătorii cari țin în căsătorie două surori.

Aceeași incompatibilitate se aplică și advocatului care este chemat a suplini pe judecător."

Art. 2. – Magistrații inamovibili, cari au fost atinși prin dispoziția retroactivă ce se abrogă acum, sunt considerați ca magistrați, continuând a păstra situația lor anterioară legii de la 16 aprilie 1896.

Art. 3. – Ei vor exercita și în fapt funcțiunea lor, îndată ce se vor ivi locuri vacante la instanțele judecătorești respective, când atunci le vor ocupa de drept prin efectul legii, fără nou decret de numire.

Art. 4 - Fiind doi din acești magistrați la aceeași instanță și devenind locurile succesiv vacante, va reintra mai întâi în funcționare efectivă cel mai vechi numit la acea instanță.

Ministru de justiție,
T. MAIORESCU

Cum s-a modificat de comitetul delegaților

Art. 1. – Se abrogă modificarea adusă art. 75 al legii pentru organizarea judecătorească prin legea din 26 aprilie 1896.
Art. 2. – Magistrații inamovibili, care au fost atinși prin dispozițiunea ce se abrogă, vor relua locurile lor și vor fi numiți la primele vacanțe la instanțele judecătorești respective, în ordinea vechimii la acele instanțe.

Raportor,
ION M. MITILINEU"

130

(p. 852) CONTINUAREA DEZBATERILOR LA PROIECTUL DE LEGE PRIVIND INAMOVIBILITATEA ÎN MAGISTRATURĂ
(Ședința Camerei de la 9 decembrie 1900)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 14, 3 ianuarie 1901, p. 182-183

Proiectul de lege propus de Maiorescu întâmpină, cum am văzut, opoziția deputaților liberali. Se convine să se adopte un *Amendament*, pe care îl reproducem.

„Art. 1. – Art. 75 din legea de organizare judecătorească din 1896 va rămâne astfel: rudele și afinii, până la al patrulea grad inclusiv, nu pot fi numiți membri ai aceleiași Curți, tribunal sau judecătorii. De asemenea și judecătorii care țin în căsătorie două surori.

Aceeași incompatibilitate se aplică și advocatului care este chemat a suplini pe un judecător".

Guvenul P. P. Carp pleacă de la conducerea țării la 14 februarie 1901 în urma unui vot de blam primit în Cameră cu o diferență de un singur vot. „Scenele din Cameră în care Carp își apără proiectele financiare – arată E. Lovinescu –, discursurile sale vehemente, ostilitatea conjuraților, ce nu voiau să aprobe o mică sporire de potențe, au rămas încă în amintirea generației noastre. Din ele figura lui Carp iese mărită și elocvența lui împinsă la un patetism impresionant ne zguduie și acum dintre foile timpului."

Maiorescu își încheie activitatea ca ministru de justiție și odată cu aceasta și pe cea parlamentară până în mai 1907.

XIII. INTERLUDIU PARLAMENTAR
(14 februarie 1901 – 12 martie 1907)

În intervalul februarie 1901–martie 1907 urmează la conducerea țării un guvern liberal condus de D. A. Sturdza (14 februarie 1901 – 20 decembrie 1904) și un guvern conservator condus de G. Gr. Cantacuzino (20 decembrie 1904 – 12 martie 1907).

Partidul Conservator nu trimite în Parlament în timpul guvernului D. A. Sturdza nici un reprezentant. Nu sunt aleși G. Gr. Cantacuzino, G. Manu, Take Ionescu. Se aleg numai doi „junimiști" Alexandru Marghiloman și P. P. Carp. Fuziunea dintre vechii conservatori și „junimiști", încheiată în 12 februarie 1901, este denunțată de G. Gr. Cantacuzino, șeful Partidului Conservator, în 30 septembrie 1901. Susținătorii lui P. P. Carp se constituie în „Partid Conservator", sub conducerea acestuia, la 7 octombrie 1901

Procesul-verbal este semnat de P. P. Carp, T. Maiorescu, N. Filipescu, Al. Marghiloman, Ion C. Grădișteanu și C. C. Arion[1]. Conservatorii de sub conducerea lui P. P. Carp înființează și un „Club politic" și trec la organizarea de întâlniri publice. Ziarul „Epoca" devine organul lor de presă și publică dări de seamă și cuvântările care se rostesc.

Cea dintâi întrunire are loc la București în 7 octombrie 1901, când se dă publicității și o *Declarare* semnată de foștii miniștri din guvernarea conservatoare:

P. P. Carp, președinte de consiliu și fost ministru de finanțe,
C. Olănescu, fost ministru de interne,
T. Maiorescu, fost ministru de justiție,
N. Filipescu, fost ministru la Domenii,
Ion C. Grădișteanu, fost ministru de lucrări publice,
C. C. Arion, fost ministru de culte[2].

Guvernul liberal este acuzat de criza politică și trebuia să plece de la conducerea țării.

Partidul Conservator, sub conducerea lui P. P. Carp, organizează a doua întrunire publică la Brăila la jumătatea lunii octombrie 1901. „Epoca" îi consacră un editorial, *Întrunirea Partidului Conservator de la Brăila*[3]. De aici aflăm că la această întrunire participă delegați ai organizațiilor Partidului Conservator din județele limitrofe: Focșani, Buzău, Râmnicu Sărat și Galați. Articolul prezintă organizarea întrunirii, desfășurarea ei și „dejunul" dat în onoarea lui P. P. Carp[4]. La întrunirea de la Brăila țin discursuri și P. P. Carp și N. Filipescu, care se publică în „Epoca", împreună cu cele ale lui T. Maiorescu și Ion I. C. Grădișteanu[5].

Partidul Conservator organizează a treia întrunire publică la Craiova și „Epoca" dă informații despre ea într-o prezentare, *Marea întrunire de la Craiova*, unde găsim numele vorbitorilor[6], publicând și cuvântările rostite[7]. Maiorescu nu participă la această întrunire. Se remarcă Barbu Ștefănescu Delavrancea cu oratoria sa potrivită întrunirilor publice[8].

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 329.
[2] „Epoca", VII, nr. 1821, 9 octombrie 1901, p. 1.
[3] *Idem*, nr. 283, 16 octombrie 1901, p. 1.
[4] *Ibidem*, p. 1–2.
[5] *Idem*, nr. 1822, 10 octombrie 1901, p. 1; nr. 1831, 19 octombrie 1901, p. 1.

A patra întrunire politică a conservatorilor conduși de P.P. Carp are loc la Iași la sfârșitul lui octombrie 1901. Țin discursuri Matei Cantacuzino, C. C. Arion, Al. Marghiloman, Barbu Ștefănescu Delavrancea, P. P. Carp și T. Maiorescu[9]. Cuvântările se tipăresc succesiv, cu titlul general, *Marea întrunire conservatoare de la Iași*[10]. Maiorescu aduce în discursul său o notă personală în contextul acestor cuvântări politice, prin evocarea „Junimii" de la începuturile ei.

La București, în Sala „Dacia", Partidul Conservator organizează a cincea întrunire publică. „Epoca" publică o dare de seamă asupra ei, *Marea întrunire conservatoare*, în 12 noiembrie 1901, și a doua, cu titlul *Marea manifestație conservatoare*, în 13 noiembrie 1901[11]. Sunt ovaționați fruntașii Partidului Conservator, se aprecia întrunirea ca una de elită și se inaugurează „Clubul politic". Țin cuvântări D. A. Laurian, N. Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea și P. P. Carp[12]. Discursul lui Maiorescu îl prezentăm mai departe. Face impresie asupra auditoriului cuvântările rostite de N. Filipescu și Barbu Ștefănescu Delavrancea prin patos și mare libertate în construirea discursului politic.

[6] *Idem*, nr. 1835, 23 octombrie 1901, p. 1, 2.
[7] *Idem*, nr. 1836, 26 octombrie 1901, p. 1 (N. Filipescu), nr. 1836, p. 1 (P. P. Carp).
[8] *Idem*, nr. 1839, 27 octombrie 1901, p. 1.
[9] *Idem*, nr. 1842, 30 octombrie 1901, p. 1–2.
[10] *Idem*, nr. 1844, 1 noiembrie 1901, p. 1–2 (Al. Marghiloman), 1846, 3 noiembrie 1901, p. 1 (Matei Cantacuzino), nr. 1847, 4 noiembrie 1901, p. 1 (C. C. Arion)
[11] *Idem*, nr. 1855, 12 noiembrie 1901, p. 3; nr. 1856, 13 noiembrie 1901, p. 1.
[12] *Idem*, nr. 1856, 13 noiembrie 1901, p. 1–2, nr. 1857, 14 noiembrie 1901, p. 1–2; nr. 1859, 16 noiembrie 1901, p. 1–2, nr. 1861 18 noiembrie 1901, p. 1–2.

În zilele de 23 și 24 iunie 1902, se desfășoară la București congresul Partidului Conservator, sub conducerea lui P. P. Carp.[13] Propunerea ca acesta să se țină în capitala țării o face Dimitrie G. Rosetti (1830–1903), președintele organizației de Iași a Partidului Conservator, printr-o scrisoare care se publică în „Epoca" la 9 iunie 1902[14]. Găsim, tot aici, informații bogate despre pregătirea Congresului, organizarea lui și importanța care i se acordă în campania întreprinsă împotriva Partidului Liberal și a guvernării liberale.

Programul Partidului Conservator este prezentat la Congres de P. P. Carp și el era cunoscut de mai înainte: moralitatea publică, înlăturarea politicianismului din administrație prin inamovibilitatea tuturor funcționarilor, impunerea mai mare a claselor avute, înzestrarea armatei[15].

La Congresul de la București participă, alături de P. P. Carp, T. Maiorescu, N. Filipescu, C. C. Arion, cu rol important în Partidul Conservator, și alte personalități: Matei Cantacuzino, Ion Bogdan, S. Mehedinți, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, Ion C. Miclescu, Al. C. Florescu, P. Missir, C. Hiotu, Barbu Ștefănescu Delavrancea. N. Iorga publică un articol, *Congresul conservatorilor de azi*, în care arată importanța acestei acțiuni politice[16].

Cuvântările ținute la Congres se publică în „Epoca", importanța discursurilor fiind reliefată prin inserarea lor pe prima pagină, iar unele, de mai mare extindere, cu o continuare și în pagina următoare.[17]

Congresul aducea în viața politică nume noi, dar care se vor consacra, în bună parte, activității științifice.

---

[13] „Epoca", VIII, nr. 2070, 24 iunie 1902, p. 1.

[14] *Idem*, nr. 2055, 9 iunie 1902, p. 1.

[15] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 330.

[16] „Epoca", VIII, nr. 2070, 24 iunie 1902, p. 1.

[17] *Idem*, nr. 2074, 28 iunie 1912 (Matei Cantacuzino), nr. 2075, 29 iunie 1912 (S. Mehedinți), nr. 2076, 30 iunie 1912 (Ion Bogdan), nr. 2077, 2 iulie 1912 (C. Hiotu), nr. 2079, 4 iulie 1912 (C. Rădulescu Motru), nr. 2080, 5 iulie 1912 (Al. G. Florescu), nr. 2081, 6 iulie 1912 (P. P. Negulescu),nr. 2083, 8 iulie 1912 (Barbu Ștefănescu Delavrancea), nr. 2084, 9 iulie (P. Missir), nr. 2085, 10 iulie 1912 (N. Filipescu), nr. 2086, 11 iulie 1912 (Ion G. Miclescu), nr. 2087, 12 iulie 1912 (P. P. Carp)

Maiorescu își continuă activitatea, când nu face parte dintre parlamentari, la Academia Română. Întocmește între 1901 și 1907 rapoarte pentru premierea unor lucrări trimise de N. Rădulescu-Niger, Dimitrie I. Nenițescu, H. Sanielevici, Vasile Bologa, Ana Conta-Kernbach, G. Silvan, Gh. N. Costescu[18]. Întocmește rapoarte referitor la poeziile lui Octavian Goga, povestirile lui M. Sadoveanu și nuvelele lui I. Al. Brătescu-Voinești[19].

Lucrarea lui Maiorescu cea mai importantă din anii când nu era parlamentar ține tot de activitatea sa din cadrul acestei instituții. Avem în vedere studiul *Oratori, retori și limbuți*, publicat în „Convorbiri literare" în 1902–1903[20]. Maiorescu întreprinde aici o execuție magistrală a oratoriei parlamentare reprezentată de George Brătianu, N. Blarenberg și N. Ionescu. Aici găsim și o împărțire pe faze a oratoriei parlamentare românești. O primă fază ar fi reprezentată de cei amintiți mai sus; în cea de a doua sunt trecuți: C. C. Arion, C. Dissescu, Al. Djuvara, Take Ionescu, Al. Marghiloman; în cea de a treia îi vedem pe A. Brătescu, N. Fleva, P. Grădișteanu, Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Interludiul parlamentar se înscrie în biografia și activitatea lui Maiorescu ca un capitol nou între prezența sa ca senator într-o guvernare liberală și deputat și ministru într-o guvernare conservatoare. Își continuă activitatea cărturărească, dar acum și sub un aspect nou, foarte îndepărtat de structura personalității sale. Angajat în lupta politică în afara Parlamentului este un propagandist la întrunirile publice ale Partidului Conservator, dar este întrecut prin cuvântările lor, la întruniri publice, de N. Titulescu și Barbu Ștefănescu Delavrancea.

---

[18] Titu Maiorescu, *Opere I. Critice*. Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de D. Vatamaniuc. Studiu introductiv de Eugen Simion. București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă și Univers Enciclopedic, 2005, p. 1085–1112, 1434–1445.

[19] *Ibidem*, p. 747–768, 1358–1365.

[20] *Ibidem*, p. 686–724, 1348–1352.

131
(p. 857) DISCURSUL
LA ÎNTRUNIREA DE LA BRĂILA

Publicat în „Epoca", VII, nr. 1832, 20 octombrie 1901, p. 1. Cu titlul: *Discursul Dlui T. Maiorescu ținut la întrunirea publică a Partidului Conservator din Brăila în ziua de 14 octombrie 1901.*

Tipărit în broșură, cu același titlu, București, Tipografia G. A. Lăzărescu, 1901, 16 p.

Cu discursul de la Brăila, Maiorescu își începe activitatea de propagandist în slujba Partidului Conservator, de scurtă durată, de altfel. Critică, cum fac și ceilalți vorbitori la această întrunire, guvernarea liberală, faccistoricul Partidului Conservator, partid de alternanță la guvern.

132
(p. 872) DISCURSUL
LA ÎNTRUNIREA DE LA IAȘI

Publicat în „Epoca", VII, nr. 1848, 5 noiembrie 1901, p. 1–2. Cu titlul: *Discursul Dlui T. L. Maiorescu ținut la întrunirea conservatoare din Iași.*

Maiorescu ține discursul în 30 octombrie 1901 și partea mai importantă a alocuțiunii sale o formează evocarea activității Societății „Junimea", care se situa în afara vieții politice. Găsim aici explicații pentru intrarea „junimiștilor" în Parlament.

133
(p. 878) DISCURSUL
LA ÎNTRUNIREA DE LA BUCUREȘTI

Publicat în „Epoca", VII, nr. 1862, 19 noiembrie 1901, p. 1–2. Cu titlul: *Discursul Dlui T. L. Maiorescu ținut la întrunirea conservatoare din „Dacia".*

Maiorescu ține discursul la 12 noiembrie 1901 în Sala „Dacia" și „Epoca" prezintă întrunirea, cum am arătat mai sus, în două articole, *Mare întrunire conservatoare de la Dacia* și *Marea manifestație conservatoare.*

Țin discursuri, alături de Maiorescu, N. Filipescu, D. A. Laurian și Barbu Ștefănescu Delavrancea. Se bucură de o audiență mai mare discursul lui P. P. Carp prin declarațiile sale împotriva guvernării liberale.

134
(p. 890) DISCURSUL
LA CONGRESUL PARTIDULUI CONSERVATOR

Publicat în „Epoca", VIII, nr. 2078, 3 noiembrie 1902, p. 1–2. Cu titlul: *Discursul Dlui T. L. Maiorescu ținut la Congresul conservator în ședința de la 24 iunie 1902.*

Maiorescu are, probabil, un rol important în atragerea de partea Partidului Conservator, condus de P. P. Carp, a unor intelectuali cu preocupări cărturărești.

XIV. GUVERNAREA LIBERALĂ

Guvernul D. A. Sturdza
(13 martie 1907– 27 decembrie 1908)

135
(p. 902) DECLARAȚIA
OPOZIȚIUNII CONSERVATOARE
(Ședința Senatului de la 29 noiembrie 1907)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 9, 12 decembrie 1907, p. 21.

Maiorescu citește o declarație, în numele opozițiunii conservatoare, în legătură cu închiderea discuțiilor pe marginea Adresei de răspuns la Mesajul Tronului.

136

(p. 903) ÎMPOTRIVA ÎNCHIDERII DEZBATERILOR

(Ședința Senatului de la 21 decembrie 1907)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 17, 15 ianuarie 1908, p. 213–214.

Maiorescu se pronunță împotriva închiderii discuției, când sunt în dezbateri acte legislative importante, precum legea tocmelilor agricole.

137

(p. 907) INTERPELARE ADRESATĂ MINISTRULUI CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE

(Ședința Senatului de la 22 decembrie 1907)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 18, 16 ianuarie 1908, p. 217

Adresează o interpelare lui Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în legătură cu dispozițiile date învățătorilor cu privire la „activitatea lor în afară de școală".

138

(p. 911) PROBLEME ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR

(Ședința Senatului de la 25 ianuarie 1908)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 27, 20 februarie 1908, p. 328–333, 338–340.

Pornind de la broșura lui Spiru Haret, *Chestia țărănească* (1905, 1907)[1], Maiorescu dezvoltă interpelarea adresată ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice în problema activității învățătorilor în afară de școală de a conlucra la restabilirea „împăciuirii între țărani și proprietari". Consideră ideea dăunătoare învățământului și periculoasă în plan social-politic.

Spiru Haret publică discursul său de răspuns la criticile lui Maiorescu într-o broșură din 1908[2]. El era un autor cu o bogată activitate în literatura didactică pentru învățământul primar.

139

(p. 944) DISCURS LA PROIECTUL DE RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI

(Ședința Senatului de la 1 decembrie 1908)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 6, 5 decembrie 1908, p. 15–20.

[1] Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, Tipografia „Voința Națională", 1905 (ed. a II-a, 1907).

[2] *Activitatea extra-școlară a învățătorilor*. Răspunsul dlui Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice, la interpelarea dlui senator Titu Maiorescu. Rostit în ședința Senatului de la 25 ianuarie 1908. București, Tipografia „Voința Națională", 1908

Maiorescu își dezvoltă discursul pornind de la raportul asupra Adresei de răspuns la Mesajul Tronului, prezentat de Al. Constantinescu. Salută, în numele Partidului Conservator, monarhia, integrarea Dobrogei în regimul constituțional din România, ridică chestiunea dunăreană, problemă a suveranității naționale, precum și denunțarea convenției comerciale cu Imperiul austro-ungar și pledează pentru reînnoirea ei.

O problemă importantă pe care o readuce în discuție privește intrarea socialiștilor în Parlament. Își reafirmă punctul său de vedere că era preferabil ca aceștia să participe la dezbaterile parlamentare decât să facă agitații în afara lui. Raportul la Adresă, după părerea sa, dă un loc important legii de reformă agrară și colegiului unic care ar duce la votul universal. Caracterizează aceste elemente ca „apucături socialiste".

Apoi, supune unei critici severe concepția și activitatea lui Spiru Haret la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii. Aici stă și explicația pentru solicitările repetate să i se acorde cuvântul pentru interpelări. Invocă în discursul său lucrarea lui Spiru Haret, *Chestionar privitor la activitatea extra-școlară a membrilor corpului didactic primar de la 1907 până la 1 iulie 1908*, pe care o discută paragraf cu paragraf, pentru ca să concluzioneze că cele 576 de întrebări ale *Chestionarului* sunt „dinamitarde, subversive și distructive".

Maiorescu aduce un elogiu lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, pentru modul responsabil cum tratau lucrările Parlamentului și le publicau, fără întârziere, în „Monitorul oficial", cum nu făcea guvernul lui D. A. Sturdza.

Discursul maiorescian cuprinde informații foarte importante în legătură cu activitatea publicistică a lui Eminescu. „Când era o chestiune importantă – ne informează Maiorescu –, cum a fost aceea a Tratatului de la Berlin, despre art. 7, am vorbit atunci și eu din partea opoziției conservatoare și am stat o noapte întreagă să-mi corectez stenograma, alături cu Eminescu care copia pagină cu pagină pentru gazetă" Avem explicația acum pentru faptul că discursurile parlamentare ale unor personalități politice apar în „Timpul", prin îngrijirea lui Eminescu, în aceeași zi în care se publică și în „Monitorul oficial". Maiorescu numește Senatul „corpul matur", cum face și Eminescu ironic, inversând cuvintele în „maturul corp", formă întâlnită în articolele sale din „Timpul" din 1877–1883.

140

(p. 965) RECTIFICARE

(Ședința Senatului de la 2 decembrie 1908)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 7, 12 decembrie 1908, p. 25.

Explică înțelesul celor expuse în *Discurs la proiectul de răspuns la Mesajul Tronului*, din 1 decembrie 1908, cu privire la respectarea termenilor în încheierea noii convenții comerciale cu Austro-Ungaria.

Guvernul Ion I. C. Brătianu
(27 decembrie 1908 – 28 decembrie 1910)

141

(p. 967) ATENTATUL ÎMPOTRIVA LUI ION I.C. BRĂTIANU

(Ședința Senatului de la 9 decembrie 1909)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 15, 13 decembrie 1909 p. 70.

Atentatul săvârșit împotriva lui Ion I. C. Brătianu, cu rănirea sa, cu gloanțe de revolver, este condamnat de deputați și senatori. Se invocă, pentru explicarea atentatului, declarațiile lui Ion I. C. Brătianu că va lua măsuri energice împotriva „relelor sociale și economice".

Maiorescu condamnă atentatul în numele opoziției conservatoare, pe care o reprezintă în Senat.

142
(p. 968) PROIECT DE REFORMĂ A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR
(Ședința Senatului de la 26 martie 1910)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 67, 2 aprilie 1910, p. 969–970, 974–975.

Ședința Senatului este consacrată dezbaterii proiectului de reformă a învățământului superior, propus de Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Proiectul trece prin Adunarea Deputaților și se oprește la Senat. Prevedea sporirea semnificativă a numărului catedrelor universitare pentru promovarea unor partizani ai Partidului Liberal. Proiectul este întâmpinat cu ostilitate de opoziția conservatoare și dezbaterile se poartă cu o violență rar întâlnită, care se extinde din dezbaterile parlamentare și în presă. Se dă publicității *Memoriul Senatului Universitar în chestia noilor catedre universitare* în care se pune în discuție situația profesorilor care practicau și avocatura, modul cum se organizau comisiile de examinare și, firește, salarizarea cadrelor didactice în învățământul superior[1]. Foștii miniștri din guvernarea conservatoare la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice organizează o întrunire publică în Sala „Dacia", din București, la 25 martie 1910, sub președinția dr. C. Istrati, la care participă, alături de foștii miniștri, și profesori din învățământul superior. Țin discursuri împotriva proiectului lui Spiru Haret: Const. Istrati, Em. Antonescu, C. C. Arion, C. Dissescu. Maiorescu citește *Moțiunea* adoptată la întrunirea publică pe care o reproducem:

„MOȚIUNE

Cetățenii Capitalei întruniți astăzi 25 martie 1910 în Sala «Dacia», având în vedere că proiectul de lege care modifică actuala organizare a învățământului superior răstoarnă reforma instrucțiunii publice, desăvârșită în ultimii ani; având în vedere că acest proiect caracterizează regimul bunului-plac și pentru a capta niște partizani politici fără merit, atinge grav autonomia universitară:

Declarăm

Proiectul în chestie devenind lege ar înrâuri generații întregi asupra dezvoltării inteligenței și a caracterului tinerimei universitare, prin urmare se impune înlăturarea lui".[2]

Dezbaterile din Senat se poartă în legătură cu adunarea publică în care Maiorescu citește *Moțiunea* reprodusă mai sus. Senatorii liberali prezintă întrunirea publică ca o întrunire politică cu scopul de a răsturna guvernul liberal și că la acea întrunire participă și studenții. Iau cuvântul în aceste dezbateri Ion I. C. Brătianu, Spiru Haret, I. Grădișteanu, N. Xenopol, C. Budișteanu, T. Stelian, C. Nacu, Gr. Râmniceanu, M. G. Orleanu. Personalitatea politică din partea conservatorilor, care participă la aceste dezbateri cu mai multă autoritate se vede a fi fost C. C. Arion, ministru la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul lui P.P. Carp, care ține, cum am văzut, o cuvântare și la întrunirea publică din 25 martie 1910. La apărarea lui Maiorescu învinuit de senatorii liberali că nu era suficient de bine informat în tot ce susținea privind activitatea lui Spiru Haret legată de școală. „Dar pe d. Maiorescu nu-l servea numai memoria sa – informează C. C. Arion Senatul – ; d. Maiorescu are un obicei demult, de când era student, ca în fiecare zi să însemneze într-un album, într-o carte, evenimentele principale la care a luat parte" și i s-a pus la dispoziție acea carte „să o consulte", împreună cu alți apropiați ai lui Maiorescu, pentru evenimentele din 1907[3]. Se desprinde de aici că Maiorescu pune *Însemnările zilnice* la dispoziția oamenilor politici cu care colabora în activitatea parlamentară.

Maiorescu respinge acuzația senatorilor după care întrunirea din Sala „Dacia" nu fusese una publică, ci una politică, la care participă și studenții. Se ocupă de respectarea regulamentului în dezbaterile

[1] „Epoca", an. XVI, nr. 65, 20 martie 1910, p. 2.

[2] *Idem*, nr. 71, 27 martie 1910, p. 2.

[3] *Idem*, nr. 67, 2 aprilie 1910, p. 971.

parlamentare. Merită să rețină atenția și declarația sa prin care condamna amestecul studenților în viața politică.

Spiru Haret retrage proiectul său de lege în speranța că îl va readuce în discuție într-o conjunctură politică mai favorabilă. Legea învățământului superior se va vota în 1912 și va suferi modificări cu începere din 1925.

Maiorescu are o orientare politică ostilă lui Spiru Haret atât în dezbaterile parlamentare, cât și la întrunirile politice. Spiru Haret rămâne, dincolo de aceste dispute politice, o mare personalitate a învățământului românesc.

Reproducem în continuare rezumatul discursului lui Maiorescu ținut la adunarea de la Sala „Dacia“ în 25 martie 1910:

„Discursul dlui T. Maiorescu la
ÎNTRUNIREA UNIVERSITARĂ
Un rezumat

Dăm aci rezumatul admirabilului discurs rostit de d. T. Maiorescu la întrunirea de ieri contra legei dlui Haret.

D. T. Maiorescu aclamat, după propunerea dlui dr. Istrati, prezident al adunării, mulțumește mai întâi numerosului auditor, care a răspuns la convocarea foștilor miniștri ai Școalelor, și apoi arată scopul întrunirii.

Guvernul prezentând proiectul de lege, votat de Cameră, dar nu încă de Senat, pentru înființarea a peste 20 de catedre universitare, a înșelat țara. *(Aplauze prelungite.)*

A înșelat țara, 1. zicând că a îndeplinit condiția legală pentru înființarea catedrelor, fiindcă toate îi sunt cerute de facultăți, pe când art. 67 al legii învățământului superior nu prescrie numai cererea facultăților, ci mai prescrie o a doua condiție fundamentală «avizul Senatului universitar unit cu colegiul profesorilor facultății respective». Acest aviz a fost dat numai pentru cele 12 catedre ale doctoratului în drept, asupra cărora nu este discuție; dar n-a fost cerut la alcătuirea proiectului cu celelalte catedre furișate de guvern și de majoritatea deputaților săi, și tocmai aceste sunt în discuție.

A înșelat țara, 2. fiindcă, introducând în același proiect schimbarea condițiilor de recomandare și de numire a profesorilor la catedrele nou înființate, justifică această răsturnare a reformei universitare desăvârșite în ultimii 12 ani, pretinzând că ar fi prea greu să păzești condițiile legii, când este vorba de o mulțime de catedre deodată. La acest pretext răspunde unanimitatea Senatului universitar din București că nu este prea greu, ci că poate îndeplini perfect această însărcinare conform legii în vigoare. Prin urmare, pretextul guvernului nefiind valabil, rămâne numai adevăratul motiv al modificării încercate, care este de a lua recomandările pentru profesură din competența profesorilor universitari în ființă, și de a le da unor comisii mixte compuse în parte din magistrați numiți de-a dreptul de ministru, cu alte cuvinte de a face din viitorii profesori o dependență a partidului politic de la putere. *(Aplauze furtunoase, ovațiuni.)*

A înșelat țara, 3. fiindcă modificarea recrutării profesorilor așa cum o propune acum, o declară valabilă numai pentru această dată, iar pe viitor cere să dispară și să rămână în vigoare tot legea veche. Cu alte cuvinte: când este vorba să se numească peste 20 de profesori fiind noi liberalii la guvern, guvernul nostru să aibă mai multă înrâurire la alegerea noilor profesori; iar după aceasta, când vor fi conservatorii la guvern, noi le luăm puterea discreționară din mână și ei să reintre în legalitate. Asta e o ipocrizie nemaipomenită. *(Aplauze prelungite și repetate.)*

Dar ceea ce este mai grav și ce ne-a făcut să ne adunăm cu toții pentru a sprijini acțiunea curagioasă și demnă de toată lauda a Senatului Universității din București, este primejdia ce o vedem în proiectul guvernului pentru formarea caracterului tinerimei universitare. Un profesor stă pe catedră înaintea studenților atât pentru știința sa, cât și pentru caracterul său. Cine ajunge la catedra universitară cu fruntea sus, pe poarta cea mare, deschisă de sufragiul colegilor săi competenți în ale științei, are pentru sine câștigată judecata prealabilă, că știe carte și că se urcă pe catedră cu demnitate *(Aplauze prelungite și repetate.)* Rămâne să mai dovedească în decursul activității sale, dacă merită această favorabilă prezumție

Dar cine se furișează pe ușa din dos, prin protecția celor de la putere, cu micșorarea condițiilor de admisibilitate de hatârul lui, acela deșteaptă din capul locului presupunerea defavorabilă, că nu știe

destulă carte, şi se urcă pe catedră lipsit de demnitate. Pe uşa din dos intră slugile şi slugarnicii, şi nu aceştia sunt chemaţi a servi de model generaţiilor viitoare. (*Furtunoase aplauze, aclamaţiuni.*)

Şi iată că ne-am adunat cu toţii spre a ne împotrivi la atentatul ce se comite în contra Universităţei noastre. (*Aplauze prelungite.*)"

143

(p. 977) CONSTITUŢIONALITATEA GUVERNULUI LIBERAL

(Şedinţa Senatului de la 8 aprilie 1910)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 76, 12 aprilie 1910, p. 1371–1381.

Reprodus în „Epoca", XVI, nr. 85, 22 aprilie 1910. Supliment cu titlul: *Interpelarea Dlui Titu Maiorescu. Şedinţa Senatului de joi, 8 aprilie.*

Discursul face parte din acţiunea întreprinsă de Partidul Conservator de sub conducerea lui P. P. Carp, pentru înlăturarea guvernului Ion I. C. Brătianu. Maiorescu îşi construieşte discursul, căutând să demonstreze neconstituţionalitatea guvernării liberale. Susţine că, după schimbările în conducerea Partidului Liberal şi a guvernului prin înlocuirea lui Dimitrie A. Sturdza cu Ion I. C. Brătianu, s-a creat un dezechilibru între guvern şi ţară, chiar dacă nu este un conflict între parlament şi guvern.

Conservatorii anticipează acest discurs prin elogierea personalităţii lui Maiorescu, cu trimitere specială la activitatea sa politică. Sărbătorirea lui Maiorescu, în februarie 1910, la împlinirea vârstei de 70 de ani se încadrează în acest context. „Epoca" consacră acestui eveniment un număr special, *Aniversarea dlui Titu Maiorescu*, cu articole care acoperă toate domeniile sale de activitate. Suita articolelor se deschide cu *Note biografice*, bine informate, după care urmează: *Maiorescu la Academia Română, Maiorescu orator, Maiorescu critic, Maiorescu în politică, Maiorescu învăţător al neamului, Personalitatea lui Maiorescu*[1]. N. Filipescu aprecia că activitatea politică a lui Maiorescu merită cea mai mare atenţie. Publică în „Epoca" un articol în trei părţi, *D. Titu Maiorescu în politică* în care susţine că opiniile sale sub acest aspect se impunea să fie luate în considerare[2]. Să mai notăm că „Epoca" într-un editorial, *Interpelarea dlui T. Maiorescu. O magistrală execuţie a guvernului dlui Brătianu*, reliefează teza lui Maiorescu cu privire la absenţa bazei legale a guvernului liberal, la raporturile sale cu parlamentul şi cu ţara[3].

Ion I. C. Brătianu răspunde la aceste acuzaţii şi arată că şi în Partidul Conservator existau disensiuni. N. Xenopol, reprezentant al Partidului Conservator-Democrat, respinge în termeni violenţi opinia lui Maiorescu potrivit căreia guvernul liberal nu reprezenta ţara:

Replica lui Ion I.C. Brătianu:

„*D. I. I. C. Brătianu, preşedintele consiliului:* Domnilor senatori, s-ar fi putut crede că d. interpelator vrea să stabilească astăzi un nou precedent în moravurile noastre parlamentare, făcând să se termine sesiunile aşa cum până aci se începeau, adică printr-o discuţiune generală a situaţiunii politice, care altădată se făcea la discuţiunea Mesajului. Dar D-sa a binevoit a ne explica cauzele pentru cari nu a făcut această discuţiune la Mesaj. Ele sunt de asemenea natură, încât desigur eu sunt cel din urmă care aş putea să protestez contra faptului amânării acestei discuţiuni.

D-sa, examinând situaţiunea generală, a insistat asupra raporturilor dintre guvern şi Parlament, dintre Parlament şi ţară.

Pentru a le examina, a început prin a face istoricul formaţiunii noastre de când suntem la guvern, insistând asupra retragerii dlui Sturdza şi trăgând concluziunile pe cari le-a crezut posibile din modul cum am venit eu la prezidenţia guvernului şi a partidului.

Dlor, dacă n-ar fi vârsta, trecutul şi talentul dlui Maiorescu, care m-ar sili să ascult cuvintele sale cu toată atenţiunea şi cu toată liniştea,

[1] Epoca, XVI, nr. 37, 16 februarie 1910, p. 1

[2] N. Filipescu, *D. Titu Maiorescu în politică*, Schiţa. În „Epoca", XVI, nr. 51, 4 martie 1910, p. 1; nr. 52, 5 martie 1910 p. 1, nr. 53, 6 martie 1910, p. 1–2.

[3] „Epoca", XVI, nr. 83, 10 aprilie 1910, p. 1.

un alt sentiment uman m-ar face să fiu foarte dulce cu D-sa în această chestiune, fiindcă înțeleg ușor cu câtă melancolie un om, făcând parte din Partidul Conservator, trebuie să fi privit cum în Partidul Liberal se rezolvă asemenea chestiuni. *(Aplauze.)*

Câtă durere trebuie să fie în sufletul unui om care, în cursul unei vieți politice de mai bine de 40 ani, a constatat în partidul din care făcea parte o fermentație continuă, care nici în timpul lui Lascar Catargiu nu încetase!

Odată mort Lascar Catargiu, s-a recunoscut, fără discuție, că el fusese șeful, dar în timpul vieții sale la grele încercări a fost el supus tocmai din partea formațiunii reprezentată atunci de d. Maiorescu și amicii săi.

De atunci, de la moartea lui Lascar Catargiu, ați asistat la o neîncetată luptă de șefie. În cursul ultimilor trei ani, trei șefi deosebiți au vorbit în numele acestui partid. Iar astăzi, când ne vorbește de posibilități de guvern conservator, d. Maiorescu vede două formațiuni politice revendicând cu doi șefi deosebiți dreptul de a reprezinta Partidul Conservator și chiar D-sa abia îndrăznește să emită speranțe că ar putea să colaboreze.

Ca contrast, în partidul nostru se constată că un șef cu autoritatea lui Ion Brătianu poate să dispară și că în locul lui vine Dimitrie Sturdza, urmat de întregul partid; iar când d. Sturdza, cu trecutul, cu autoritatea, cu serviciile istorice pe cari le-a făcut Regatului, se retrage, un om mai tânăr, ca mine poate să-i ia succesiunea politică, fără cea mai mică turburare și disensiune.

Din această scurtă comparațiune reiese foarte clar pentru ce cred că este uman ca asupra acestei chestiuni să nu insist față de d. Maiorescu. *(Aplauze.)*

Și atunci, dlor, viu nu la modul cum s-au numit șefii, ci la activitatea Partidului Național Liberal de când e la guvern. Această activitate noi nu o împărțim în activitatea guvernului dlui Sturdza și activitatea guvernului Brătianu

Vedeți, aici constă tocmai secretul tăriei Partidului Național Liberal. este că la el e o continuitate de tradițiuni, de principii, un organism care trăiește nu în afară, bineînțeles, de acțiunea persoanelor cari îl compun, dar, desigur, nu în dependința unei singure personalități. Aceasta face că Partidul Național Liberal are

un guvern național-liberal, cu un program unic și continuu cât acest guvern rămâne, oricine ar avea onoarea să fie în capul lui

De aceea, noi nu considerăm că am venit la guvern la 1909, noi am venit la guvern la 1907. Chiar modul cum am luat președinția l-am voit astfel, încât chiar din partea lui materială să reiasă clar că nu e decât o continuitate. Atât de clar am făcut să reiasă această continuitate, încât am fost interpelat de ce ne prezentăm ca urmare a unui guvern, iar nu ca un guvern nou: fiindcă am vrut ca forma să fie identică cu fondul, adică să rămânem acelaș guvern; nu eram un guvern nou.

Prin urmare, n-am să răspund la chestiunea care mi s-a pus: care vă este noul program? N-avem program nou; avem de îndeplinit programul cel vechi, pe care l-am exprimat și ca program de partid, pe care l-am exprimat și ca program de guvern.

Avem de înfăptuit restul legilor cari de altfel în cea mai mare parte sunt deja prezentate, și avem de asigurat completa aplicare a legilor deja în curs de aplicație. *(Aplauze.)*

Dar d. Maiorescu zice: N-aveți putere să înfăptuiți! D-sa, după un moment de ezitare, când a căutat să arate că chiar în sânul majorității ar fi voci discordante, s-a oprit însuș înaintea evidenței, a realității, și a zis:

Nu pot nega că între guvern și Parlament există acord și că guvernul găsește în Parlament tot concursul de care are nevoie pentru a avea viață de guvern, cum se cuvine într-o țară constituțională. Dar Parlamentul nu mai reprezintă țara. Și pentru a proba aceasta, D-sa a dezvoltat o îndoită argumentare: întâi a arătat că din alegerile parțiale s-a dovedit că nu mai reprezintă Parlamentul și Partidul Național Liberal decât o treime din țară, pe când celelalte treimi merg, cu mici nuanțe, la cele două fracțiuni conservatoare.

Modul cum d. interpelator a legat argumentarea sa, mărturisesc că mă impresionase chiar pe mine.

A trebuit ca, în fața arhitecturii logicei sale, să mi aduc aminte că eu n-am avut onoarea să fiu profesor de filozofie – că, ca o modestă compensație, am făcut studii de matematici și de științe exacte cari dezvoltă respectul realităților. De aci m-am repezit la țifre pentru ca să verific la bazele lor afirmațiunile dlui. Maiorescu înainte de a judeca dacă concluziunile sunt juste. Și ce am constatat? Am constatat

că din alegerile parțiale - nu mai vorbesc de cele generale – pentru Cameră 8 au fost câștigate de liberali, 1 de conservatori – pe cari îi numiți acum «proprii», altădată d. Lahovari îi numea în Cameră «curați» – și cinci conservatori-democrați. Prin urmare, total: conservatori 5 și cu 1, în matematici nu fac decât 6. Rămân în față 8 liberali. Din cele ce am învățat eu, nu pot să deduc din aceste țifre că liberalii sunt o treime.

Dar mi-am zis poate că la Senat să fie altfel, fiindcă d. Maiorescu netrăind în Cameră – ați văzut că-i scăpase din vedere și nume de persoane și situațiuni politice – a putut deci să se înșele și asupra acestor rezultate.

Să examinăm deci Senatul. La alegerile parțiale au reușit 8 liberali, 2 conservatori proprii și 3 conservatori-democrați; deci liberali 8, iar ceilalți 2 și cu 3 fac 5.

N-am cunoștință că 8 este o jumătate din 5.

Prin urmare, în ce privește rezultatele constituționale, chiar dacă luăm pentru moment tărâmul ales de d. Maiorescu, că nu trebuie să mai ținem seama de întreaga reprezentațiune națională și să nu ne uităm decât la alegerile parțiale, tot constat că aceste alegeri parțiale nu ne dau minoritate în țară.

A! poate că este o teorie nouă, că rezultatele generale din țară nu trebuiesc luate în considerațiune, că trebuie luat în considerațiune numai numărul alegătorilor de la colegiul al II-lea din Capitală! Ar fi o teorie nouă pe care poate să se găsească oameni, cari, vrând să facă ipoteze s-o susțină; dar dacă-i convine dlui Maiorescu această teorie, eu cer s-o spună formal și hotărât: dacă toată situațiunea politică a țării trebuie să fie stabilită numai după ce voiește colegiul al II-lea din Capitală, sau dacă, și mai general, toată situațiunea politică a Regatului trebuie să fie determinată numai de ceea ce voiește opiniunea publică din Capitală? Oricum s-ar manifesta ea, această teorie n-am auzit o încă precizată de către d. Maiorescu și de aceea mă mărginesc pentru moment a o sublinia fără a discuta mai departe.

În cazul când ar adopta această teorie: a mulțimii locale, atunci aș întreba în primul rând: cum mai stă D-sa față cu colegiul unic și cu votul universal?

Prin urmare, dlor, din partea întâi a cuvântării dlui Maiorescu reiese că D-sa ne deneagă puterea de a fi la guvern pe baza acestor alegeri parțiale.

Îmi voi permite să constat că dacă argumentarea sa a fost considerabilă, bazele de la cari a plecat nu pot să suporte această construcție.

Rămâne atunci partea cea de a doua a cuvântării sale: Cum stăm noi cu puterea noastră de legiferare?

Ni se zice: N-aveți puterea de a legifera, pentru că legea universității, legea sanitară și legea industriei au fost votate numai de unul din Corpurile legiuitoare și nu le-ați trecut în aceeaș sesiune și în corpul celălalt!

Dacă am fi la sfârșitul legislaturii, argumentarea dlui Maiorescu ar avea oarecare fundament, deși am pus în aplicare alte legi destul de însemnate și de numeroase.

Dar toată clădirea logică a dlui Maiorescu se dărâmă, când înaintea noastră avem încă o sesiune și când d. interpelator însuș recunoaște că între Parlament și guvern sunt raporturi astfel încât sunt șansele cele mai serioase că legile votate de una din adunări, cu oaricari modificări bineînțeles, să-și găsească o primire amicală și în cealaltă adunare. Se vede deci în mod cert că *amânare* nu înseamnează *retragere*.

Am crezut, dlor senatori, că e bine ca în general legile cari provoacă oarecare îndoială, chiar în spiritul adversarilor sau chiar în spiritele ațâțate de către adversarii noștri, să nu le trecem, cum tot D-sa zicea că noi le trecem, nu numai prin surprindere, dar nici măcar cu grabă.

Și aici, noi suntem consecvenți cu o tradițiune veche a partidului nostru, stabilită de un om căreia desigur d. Maiorescu va binevoi să nu-i conteste că a avut calitatea de om de guvern și puterea de a guverna.

Ion Brătianu zicea: Eu nu țiu seamă numai de obiecțiunile drepte, eu țiu seamă și de prejudecăți și caut să-mi dau timp de a le lămuri și de a le lumina. *(Aplauze.)*

Și dacă nu mă duc așa de departe, dacă mă opresc mai aproape în trecutul nostru, constat că am fost continuu în această tradițiune Astfel, de exemplu, am procedat cu legea Casei Rurale.

După cum ştiţi cu toţii, în urma agitaţiunii făcută de amicii dlui Maiorescu, am amânat legea Casei Rurale. Oare a însemnat acest lucru că am renunţat la dânsa?

Şi nu aţi văzut D-voastră că în timpul din urmă această lege şi-a găsit fiinţă şi că actualmente nu mai e nimeni care să nu recunoască că această lege este una din numeroasele legi binefăcătoare făcute de Partidul Naţional Liberal?!

Ei bine, fiecare cu importanţa ei, dar pentru fiecare lege modul nostru de a proceda rămâne acelaş.

Suntem un partid care nu ne considerăm ca un ce vremelnic, ne considerăm ca un organism permanent şi, prin urmare, ne este dat nouă să avem o răbdare care organismelor slabe şi nesigure de ziua de mâine nu le este dată. *(Aplauze prelungite.)*

Iată, dlor, de ce considerăm liniştea cu care legiferăm ca o probă de putere şi de siguranţă, iar nu ca o probă de slăbiciune.

De aceea, nici pe acest tărâm nu sunt admisibile concluziile dlui Maiorescu.

Dar, d. Maiorescu încheia zicând: Parlamentele nu mai ştiu ce reprezintă, şi într-o altă frază: Nu mai este siguranţa reprezentanţei naţionale în Parlament.

Să invoc autorităţi contra autorităţii dlui Maiorescu? Cred că nu pot să aleg mai bine decât tot pe a d-sale însuş.

Reamintesc că dacă D-sa, după spusele amicilor săi politici, constituie astăzi însăş istoria ţării şi că ce se va găsi în notele sale este adevărul istoric, apoi cred că cu atât mai mult ceea ce găsim în cuvântările sale publicate trebuie în ochii amicilor săi să constituie adevărul. În discursurile d-sale găsesc următoarea frază: «A tăgădui legalitatea Camerei şi a Senatului este, după convingerea mea – vorbeşte d. Maiorescu, istoricul – un început de anarhie şi nu poate se existe stat regulat din momentul ce aceasta se pune în discuţiune».

Întreb pe d. Maiorescu: oare D-sa găseşte că nu mai este nevoie ca acest sfat să fie urmat şi crede că a venit astăzi momentul anarhiei? *(Aplauze prelungite.)*

Dlor, D-sa zice: *nu*, şi în fundul conştiinţei D-sale cred că *nu*.

Astfel sunt nevoile permanente ale statului, sunt în drept să examinez de ce judecă şi vorbeşte astăzi d. Maiorescu şi amicii săi altfel decât vorbeau acum 15 zile. Să mi permită, cu tot respectul ce îl am pentru persoana D-sale, să nu iau în serios motivul pe care mi l-a dat, că trei ani de zile a tăcut pentru că s-a spus în Mesaj că acesta era ultimul punct al manifestului regal. Dacă atâta respect era pentru manifestul regal, nu-mi explic atitudinea partidului dlui Maiorescu în momentul legiferării asupra acelui manifest, când se agitau la societatea agrară şi când aproape era să facă, după o agitaţiune ţărănească agrară, o agitaţiune de proprietari. *(Aplauze.)*

Alte cauze trebuiesc căutate nouei atitudini luate după o tăcere de trei ani.

S-au schimbat oare împrejurările? Când privesc situaţia constat că nimic în acţiunea noastră nu s-a schimbat, nimic în formaţiunea şi modul nostru de a proceda. Totuş modul de a privi lucrurile al dlui Maiorescu şi amicilor săi s-a schimbat. S-a schimbat, deci, nu situaţiunea, dar punctul de vedere din care d-lor privesc această situaţie.

Am legiferat şi am guvernat trei ani şi din partea tocmai a acestei părţi conservatoare am constatat în genere, afară de momentul agitaţiunii agrare, opoziţiunea cea mai moderată. Deodată – cum ziceam la Cameră – la sfârşitul unei şedinţe de primăvară, acum 15 zile, fără ca nimic esenţial să fi intervenit în viaţa noastră socială sau politică, deodată atitudinea s-a schimbat. Şi de atunci, ieşiri violente în Parlament, declaraţii vehemente din partea oamenilor pe cari ne învăţasem aproape de o generaţie să-i considerăm ca foarte moderaţi, cel puţin în expresiunile lor; întruniri publice anunţate prin placarde cari erau plimbate în birji, afişe anunţând căderea guvernului şi chemarea dlui Carp la guvern şi în urmă anunţarea interpelărilor la Cameră şi la Senat.

Dar fapt caracteristic, d. Maiorescu ne-a explicat că această interpelare trebuia să fie făcută aci de un fost şef al Partidului Conservator, de d. Gh. Cantacuzino, care a găsit de cuviinţă că este mai bine să n-o facă D-sa. Asemenea la Cameră, fără ca să ni se dea aceste explicaţiuni, d. Petre Carp, care era vocea cea mai autorizată ca să vorbească în numele tuturor în momentul unei situaţiuni atât de decisive, este la ţară.

Astfel, aceste declaraţii s-au făcut – desigur prin voci foarte importante – dar nu prin vocile cari erau autorizate să le facă.

Și atunci vă întreb: este sănătoasă situațiunea unui partid care procedează astfel și nu reiese chiar de aci cu ce autoritate poate el în numele intereselor generale să revendice guvernul? *(Aplauze prelungite.)*

Dar d. Maiorescu zicea: nu am oare dreptul ca în cursul Parlamentului să dau petițiuni la Rege? Desigur. D-sa însă adaugă, că Parlamentul este o cracă uscată – și făcea astfel, după propria sa judecată, un act de anarhie. Iar apoi, ca consecință, declară, într-o formă mai vie, că se va cobori la puterea vie a întrunirilor publice. Dacă n-ar fi decât cuvintele dlui Maiorescu în această chestiune, ar putea rămâne oarecare îndoială, dar în Camera soră tovarășul de luptă al dlui Maiorescu ne reamintea pe 1888. Cu această evocare, declarația dlui Maiorescu își dobândește întregul înțeles.

Sunt 22 de ani de la 1888, și în experiența și în educațiunea politică a tuturor factorilor politici a intervenit mari schimbări de la 1888 până astăzi. La 1888 era un guvern care durase deja 12 ani, la 1888 era o opoziție într-adevăr unită, iar nu numai ca un desiderat ipotetic.

În particular, partidul dlui Maiorescu trebuie să-și amintească de 1888 cu o oarecare plăcere, pentru că d-lui atunci, având o atitudine constituțională, n-a urmat pe aceia cari au făcut actele de dezordine și au profitat și au venit la guvern, și era în drept ca atunci deja guvernele țării să nu vină în dezordini de stradă. Nu este vorba, că acum ar fi o ipoteză imposibilă.

Dar după 1888, în perioada în care trăim, au trecut 11 ani, în care schimbările de guvern nu s-au făcut decât pe căile liniștite, singurele compatibile cu interesele generale pe cari pretindem cu toții că le servim. Și, dlor, un tovarăș de luptă al dlui Maiorescu a exprimat așa de frumos aceste necesități, încât îmi veți permite că în loc să le dezvolt eu, să-l citesc pe dânsul. Este tocmai oratorul care a dezvoltat interpelarea surorä la Cameră.

«Dacă o spun aceasta că s-a coborât în strada Enei nu e ca să-mi fac o gloriolă, ci că îmi mărturisesc greșala. Este, d-nii mei, într-aceasta un interes superior, viitorul are în pântecele său destule primejdii. Chemarea pe fiecare zi mai largă, dar legitimă, a maselor la lumină și la o viață nouă, opera agitatorilor, un câmp de conștiințe abia deșteptate și lesne de amețit; industria care vine cu cortejul ei de greve; problemele sociale cari în fiecare zi pot deveni convulsiuni, dacă o mână inteligentă nu le ajută să devină evoluțiuni; toate aceste prezintă destule perspective de ciocnire între mulțime și autoritate, pentru ca conducătorii politici să n-aibă nevoie să sufle asupra cenușilor stinse și să țină vie flacăra care le va lumina.

Fac apel, d-nu mei, nu la o reciprocă amnestie, dar la o comună prevedere.»

După ce aceste cuvinte au fost pronunțate, s-au mai întâmplat evenimente cari ar fi trebuit chiar pe aceia cari nu pricepuse aceste adevăruri, să-i facă să le înțeleagă adânc și clar. Am asistat la convulsiunile de la 1907. Mai este admisibil ca într-o conștiință limpede, cum trebuie să fie a unui om de stat care se declară gata să ia răspunderea de guvern în Regat, mai poate fi îndoială că sunt procedeuri cari nu numai că sunt nepermise, dar sunt în adevăr criminale?

Dlor, cum se poate ca legile pe cari le-a citat d. Maiorescu, amânarea până la toamnă a unor proiecte de legi, să poată să aducă o astfel de stare sufletească într-o grupare politică atât de serioasă ca aceea a dlui Maiorescu?

De la cauză la efect e atâta distanță încât se impune să examinez și eu un proces de ipocrizie politică, și să arăt cari pot să fie adevăratele cauze cari au motivat o asemenea atitudine.

Dlor, realitatea stă într-un proces intern al Partidului Conservator.

Realitatea stă într-o luptă intestină în care două fracțiuni conservatoare se tem ca cealaltă să-i ia înainte.

În Cameră s-a dat o formă lapidară a acestei preocupări, și s-a spus: «V-am ajutat chiar la legi pe cari le consideram nefaste, putem să mergem până la abnegațiune, nu ne cereți să mergem până la imolare».

Există un proces în Partidul Conservator, asupra căruia nu am eu să mă pronunț.

Veți ajunge, cum aveați aerul să spuneți acum de la tribună, la pace, la alianța de guvern? Veți considera, din contră, că precum anul trecut a declarat unul din cei mai autorizați din D-voastre, că este un abiz moral între D-voastre și cealaltă fracțiune, care vă permite

să dați mână de ajutor Partidului Național Liberal, dar care nu vă permite să vă întruniți între D-voastre?

La cari din aceste soluțiuni veți ajunge?

Afacere de conștiință conservatoare!

Ne interesează și pe noi soluția și voi arăta pe urmă din care punct de vedere, dar, D-voastre aveți s-o hotărâți.

În orice caz însă nu este bine ca în lipsa unei hotărâri să faceți să sufere interesele generale prin preocuparea D-voastre de partid. *(Aplauze.)*

În treacăt constat că vă întrebați care este părerea guvernului asupra proiectului industriei și găseați revoltătoare contraziceri, pentru că d. Orleanu și d. Costinescu în apărarea aceluiaș proiect nu întrebuințaseră aceleași cuvinte.

Iar D-voastre de la tribună ne vorbiți că de ce să se preocupe și guvernul și țara și Regele de dezbinările adânci din Partidul Conservator. Să-l cheme la guvern și pe urmă are să vadă cum are să se poată împăca.

Este aceasta o acțiune prudentă, realizabilă, în situațiunea acestei primăveri?

Din partea mea, care am și eu răspunderea, nu numai a guvernului pe care îl prezidez, dar și de ceea ce se va întâmpla după mine...

D. T. Maiorescu: Da, întru cât ajut.

D. I. I. C. Brătianu, președintele consiliului: Da, dle Maiorescu, nu trebuie să protestați.

Mă iertați. Voi cita un cuvânt al dlui Carp, care a zis că *există o solidaritate între șefii celor două partide.* Eu am căutat să o mai lărgesc *între toți oamenii politici mai de seamă din țară.*

În lupta care o duceți, dacă constatați că fracțiunea cealaltă v-a luat la alegerile parțiale înainte, pentru aceasta nu trebuie să vă enervați și să vă impacientați, ci să vă ziceți: să căutăm pe alt tărâm să restabilim echilibrul. Și singurul tărâm priincios este acela al unei autorități morale mai mari, a unei mai directe reprezentări tocmai a spiritului de ordine și a intereselor de stat. Vă era cu atât mai ușor a o face, cu cât aveați în capul D-voastre un om care vieața sa întreagă a vrut să reprezinte mai clar și mai continuu decât alții tocmai această idee de ordine. Să nu credeți că vreau să mă refer la cuvintele cari

știu că pe urmă s-au negat «Regele și dorobanțul», nu, dar mă vo. mărgini să vă citesc ceea ce d. Carp zicea, vorbind de aceia cari vor să facă manifestări de stradă. D-sa zicea.

«D. Stere (despre care se vede că nu avea aceeaș idee pe care o are d. Maiorescu) s-a plâns și de împrejurarea cum că în diferite rânduri guvernele n-au fost răsturnate nici prin retragerea încrederei Regelui, nici prin retragerea încrederei țării în alegeri, singurele lucruri ce ar putea-o justifica, ci au căzut prin uliță. Și D-sa se ridică, cu drept cuvânt, și având întreaga mea aprobare în contra acestui mod de a indica M. S. Regelui (adică izvorul cel viu), cum că sfetnicii săi nu mai sunt adevărați reprezentanți ai țării.

Ziceam că-l aprob – pe d. Stere – și-l aprob cu atât mai mult cu cât trebuie să-mi dați testimoniu că dintre toți oamenii noștri politici în vază sunt singurul care nu m-am coborât niciodată pe uliță.

Dar un om politic nu se coboară numai pe picioarele lui, un om politic care vrea să-și menție autoritatea sa de șef se coboară pe picioarele oricăruia dintre partizanii săi.

Poate că prezența mea în capul Partidului Conservator *vă dă o asigurare pentru viitor.*»

Iată ce țara era în drept să aștepte, în primul rând, dela prezența dlui Carp în capul Partidului Conservator. Și poate că pe acest tărâm era o luptă între cele două direcțiuni conservatoare, în care partidul ce se bucură de autoritatea trecutului dlui Carp n-avea nevoie să se creadă primejduit.

Dlor, cred că din cele ce am spus am făcut să răsară îndestul de clar care e adevărata situațiune a guvernului în fața acuzărilor pe cari le-a adus d. Maiorescu. Noi avem conștiința clară a datoriilor de îndeplinit. Sunt termeni constituționali cari exprimă datoriile guvernului și felul în care izvoarele vii se manifestă conform Constituțiunii. Și termenele și procedeurile sunt prescrise de Constituțiune.

Avem în capul statului un regulator al acestui joc constituțional, a cărui experiență și înțelepciune nu o contestă nici unul din noi

În asemenea împrejurări cred rău venită interpelarea dlui. Maiorescu, cred nefundate premisele de la cari a plecat, cred inadmisibile concluziunile la cari a ajuns.

Noi avem conștiința unei îndoite datorii de îndeplinit, ca guvern. Trebuie, pe de o parte, să asigurăm progresul și dezvoltarea statului și a societății și cred că din întreaga noastră legiferare am probat dacă avem puterea de a legifera și de a asigura acest progres. *(Aplauze.)* De altă parte, datoria esențială a guvernului este ca în oarecari împrejurări, tocmai pentru ca acest progres să se poată îndeplini, să asigure ordinea. Să fiți sigur că în convingerea hotărâtă pe care o avem a unei datorii de îndeplinit vom găsi toată energia necesitată de interesele cele mari pentru ca nimic să nu știrbească din mersul normal și regulat al Regatului Român."

Ion I. C. Brătianu, cu o poziție nesigură în Partidul Liberal, amenințat de succesele electorale ale conservatorilor-democrați și de campania de presă a conservatorilor, se văzu silit să prezinte demisia guvernului la 28 decembrie 1910.

XV. GUVERNAREA CONSERVATOARE

Al doilea guvern P. P. Carp
(28 decembrie 1910 – 28 martie 1912)

Guvernul condus de Ion I. C. Brătianu pleacă de la conducerea țării ca urmare a situației interne, când au loc mișcări în lumea satelor, însă și datorită activității conservatorilor pe care am prezentat-o în *Interludiu parlamentar*. Guvernul lui P. P. Carp se formează după cum urmează: Petre P. Carp, președintele consiliului și ministru de finanțe; Titu Maiorescu, ministru de externe; Al. Marghiloman, ministru de interne; Ion N. Lahovari, ministrul Agriculturii și Domeniilor; C. C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii; Nicolae Filipescu, ministru de război; Barbu Ștefănescu Delavrancea, ministrul Lucrărilor Publice; D. S. Nenițescu, ministrul Industriei și Comerțului; M. G. Cantacuzino, ministrul Justiției.

În calitate de ministru de externe, Maiorescu prezintă *Bugetul Ministerului de Externe* în ședința Camerei din 31 martie 1911[1], lucrare foarte importantă, plină de cifre.

[1] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 21, 8 aprilie 1911, p. 511–513.

Activitatea lui Maiorescu în timpul guvernării Carp nu se impune prin discursurile ținute în Parlament, ci prin activitatea sa de ordin administrativ. Stau mărturie cele zece *Comunicări și propuneri*, pe care le face în ședințele Senatului între 30 martie 1911 și 9 martie 1912[2].

Maiorescu citește *Mesajele Regale* și informează asupra programului desfășurării dezbaterilor parlamentare.

144
(p. 1008) DISCURS DE APĂRARE
(Ședința Camerei de la 3 decembrie 1911)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 9, 8 decembrie 1911, p. 52–54.

Maiorescu răspunde la o lungă interpelare, dezvoltată de deputatul Ștefan C. Ioan, cu privire la acordarea unei decorații lui Al. Cantacuzino-Pascanu, mare proprietar în județele din nordul Moldovei, învinuit de ilegalități și abuzuri față de săteni. În susținerea actului guvernului face referire la Regulamentul din octombrie 1906 privind acordarea de ordine și decorații.

Guvernul Titu Maiorescu
(28 martie 1912–14 octombrie 1912)

Guvernul Titu Maiorescu se constituie la 28 martie 1912, în urma demisiei lui P. P. Carp. *Decretul regal* privind formarea guvernului său este citit de Maiorescu în ședința Adunării Deputaților din 2 aprilie 1912 și în aceeași zi și în ședința Senatului[1].

[2] „Dezbaterile Senatului", nr. 12, 5 aprilie 1911, p. 16, nr. 18, 28 aprilie 1911, p. 365; nr. 20, 1 mai 1911, p. 449; nr. 4, 20 noiembrie 1911, p. 10; nr. 11, 3 decembrie 1911, p. 77; nr. 42, 16 februarie 1912, p. 719; nr. 50, 4 martie 1912, p. 964; nr. 51, 6 martie 1912, p. 967, nr. 53, 9 martie 1912, p. 993.

Potrivit *Decretului regal*, guvernul se constituie astfel: Titu Maiorescu, președintele consiliului și ministru de externe; C.C. Arion, ministru de interne și *ad interim* la Culte și Instrucțiune; Theodor Rosetti, ministru de finanțe; general I. Anghelescu, ministru de război; Ermil Pangrati, ministrul Lucrărilor Publice.

Decretul regal face mențiune despre demisia a trei miniștri din guvernul P. P. Carp: Al. Marghiloman, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea. Sunt omiși trei miniștri care figurau în guvernul P. P. Carp: Ion N. Lahovari, D. S. Nenițescu și M. G. Cantacuzino.

Activitatea parlamentară a guvernului Titu Maiorescu va fi de scurtă durată. Îndată după constituirea sa, se intră în vacanță parlamentară, iar la reluarea lucrărilor, în octombrie 1912, se formează un guvern prezidat tot de el, în colaborare cu Take Ionescu.

Guvernarea sa, deși de scurtă durată, prezintă o importanță aparte prin schimbarea statutului său de parlamentar. De aici înainte participă efectiv la actul de guvernare și poartă toată răspunderea pentru hotărârile care se iau în viața politică internă și externă.

Ține în Adunarea Deputaților un singur discurs intitulat *„Junimiști" și „conservatori"*. Ca ministru de justiție și, apoi, de externe, Maiorescu a prezentat mai multe convenții internaționale semnate de România: Convenția de la Geneva[2], Proiectul de lege în materie de abordaj[3], Convenția de pace de la Haga[4], Convenția internațională de drept privat[5], Convenția radiotelegrafică[6] și Protocolul de la St. Petersburg, privind medierea Marilor Puteri în diferendul româno-bulgar[7].

Maiorescu face trimiteri la aceste documente în ultimele sale discursuri din Parlament și le trece printre realizările de seamă ale guvernării sale.

[1] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 63, 4 aprilie 1912, p. 1609–1910, „Dezbaterile Senatului", nr. 61, 4 aprilie 1912, p. 1375.

[2] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 21, 8 aprilie 1911, p. 545.

[3] *Idem*, p. 565–566.

[4] „Dezbaterile Senatului", nr. 25, 17 ianuarie 1912, p. 261–265.

[5] *Idem*, nr. 2, 16 februarie 1912, p. 699–703.

[6] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 30, 27 februarie 1913, p. 293.

[7] *Idem*, nr. 67, 11 iunie 1913, p. 1701.

145

(p. 1014) CONSTITUIREA GUVERNULUI SUB CONDUCEREA SA

(Ședința Camerei de la 2 aprilie 1912)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 63, 4 aprilie 1912, p. 1609–1610.

Maiorescu anunță componența guvernului său pe care îl prezintă ca o continuare a celui condus de P. P. Carp. Merită să rețină atenția cuvântarea lui Al. Marghiloman privind legătura „sufletească și de principii" între miniștrii din guvernarea lui P. P. Carp, căreia i se atribuie un rol important, și din guvernarea lui Maiorescu, o guvernare de tranziție.

146

(p. 1018) „JUNIMIȘTI ȘI CONSERVATORI"

(Ședința Camerei de la 3 aprilie 1912)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 64, 7 aprilie 1912, p. 1624–1628.

Maiorescu răspunde lui I. Grădișteanu care, într-un lung discurs, socotea că era o mare deosebire între „junimiști" și conservatori. Se pronunță împotriva acestei separări și face un istoric de la intrarea sa și a „junimiștilor" de formație și orientare literară în viața politică la îndemnul lui Lascar Catargi, „om de modă veche", dar cu deschidere largă față de noua generație care împărtășea ideile conservatoare. Susține că politicii conservatoare aparțineau și marile personalități ale vieții literare din țara noastră. Îi citează pe Eminescu, Alecsandri, Creangă, Caragiale. Ar putea surprinde elogiul la adresa lui I. C. Brătianu făcut și în alte discursuri parlamentare, aici însă mult mai explicit. I. C. Brătianu se impune în viața noastră politică, arată Maiorescu, ca un „om de stat, mare om de stat" prin marile sale acte politice de interes național, dar și prin faptul că a izbutit să facă din Partidul Liberal, „partid turbulent", un „partid

de guvernământ monarhic". P. P. Carp este elogiat pentru elaborarea programului de guvernământ al lui Lascar Catargi din 1891–1895 și că s-a impus în viața politică printr-o activitate fermă și intransigentă.

Maiorescu își construiește discursul narativ, cu momente autobiografice importante pentru trasarea drumului de la „junimiștii literari" la conservatorii politici.

Guvernarea Titu Maiorescu–Take Ionescu (10 octombrie 1912 – 4 ianuarie 1914)

Guvernul se constituie în urma demisiei guvernului Titu Maiorescu, guvern de tranziție (28 martie 1912 – 4 octombrie 1912). Conservatorii la guvern, cu o poziție slabă prin numărul mic de reprezentanți în Corpurile legiuitoare, acceptă colaborarea cu Take Ionescu, reprezentantul Partidului Conservator-Democrat. Cu un program radical, obținuse rezultate importante în alegeri și putea veni la conducerea țării. Această situație nu era în asentimentul regelui Carol I, care era împotriva înființării unui al treilea partid cu aspirații la guvernarea țării. În pofida repetatelor declarații ale lui Maiorescu despre spiritul de înțelegere din cadrul guvernului de colaborare, Take Ionescu va contribui, prin unele acțiuni ale sale, la instabilitatea guvernului.

Constituirea guvernului Titu Maiorescu – Take Ionescu este anunțată prin citirea *Mesajului regal* în Senat și în Cameră în ședința din 17 octombrie 1912. Se dă și componența guvernului:

Titu Maiorescu, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru secretar de stat la Departamentul Afacerilor Străine,

Alexandru Marghiloman, ministru secretar de stat la Departamentul Finanțelor,

Take Ionescu, ministru secretar de stat la Departamentul de Interne,

Nicolae Filipescu, ministru secretar de stat la Departamentul Agriculturii și Domeniilor,

Constantin C. Dissescu, ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii,

Alexandru Bădărău, ministru secretar de stat la Departamentul Lucrărilor Publice,

Mihail G. Cantacuzino, ministru secretar de stat la Departamentul Justiției.

General C. Hârjeu, ministru secretar de stat la Departamentul Războiului,

Nicolae Xenopol, ministru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului[1].

Guvernul constituit în această formație anunță prin același *Decret regal* organizarea de alegeri spre a respecta prevederile constituționale. Alegerile pentru deputați sunt programate la cele trei colegii în: 8 noiembrie 1912 (Colegiul I), 10 noiembrie 1912 (Colegiul II), 12 noiembrie 1912 (Colegiul III). Alegerile pentru Senat sunt fixate la 14 noiembrie 1912 (Colegiul I), 16 noiembrie 1912 (Colegiul II). Aici nu figurează Colegiul III, ci Colegiul Universităților din București și Iași, programat să țină alegerile în 18 noiembrie 1912.

Maiorescu candidează pentru alegerea de deputat în județul Ilfov, care făcea parte din Secțiunea IV, împreună cu județele Vlașca, Neamț, Muscel, Mehedinți, Dâmbovița, Ialomița și Vaslui[2]. La Colegiul I din județul Ilfov se înscriu 2821 de alegători și votează 1412, 54 de buletine fiind anulate.

Se dă următorul rezultat:

C. Istrate – 983 voturi,
T. Maiorescu – 947 voturi,
Chr. Buicliu – 444 voturi,
Vasile Missir – 396 voturi.

Sunt declarați aleși T. Maiorescu și C. Istrati[3].

[1] Dezbaterile Senatului, nr. 1, 18 octombrie 1912, p. 1, Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 1, 10 octombrie 1912, p. 1

[2] „Dezbaterile Senatului", 29 noiembrie 1912, p. 1

[3] *Ibidem*, p. 8.

Guvernul Titu Maiorescu – Take Ionescu se constituie în împrejurări deosebit de grele pentru țară. În ședința din 3 iulie 1913 a Corpurilor legiuitoare reunite Maiorescu citește *Mesajul regal* prin care anunța izbucnirea războiului în Balcani. Senatorii și deputații erau informați despre mobilizarea armatei la 20 iunie 1913 și despre trecerea Dunării de către primele trupe românești la 28 iunie 1913[4].

Mesajul regal citit de Carol I în ședința de la 15 noiembrie 1913 a Corpurilor legiuitoare aducea laude guvernului pentru pregătirea armatei, pentru intrarea unităților militare românești în Bulgaria la timpul potrivit și pentru bunele rezultate obținute la încheierea Păcii de la București. Guvernul era felicitat și pentru publicarea protocoalelor privind conflictul din Balcani și activitatea diplomației române[5].

Protocoalele și *Procesele-verbale* se tipăresc în franceză și în română de Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri și ministru la Departamentul Afacerilor Străine,

Alexandru Marghiloman, ministru la Departamentul Finanțelor,

Take Ionescu, ministru la Departamentul Internelor,

C. Dissescu, ministru la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice,

C. Coandă, general, inspector de artilerie.

C. Christescu, general, de la Marele Stat Major.

Comisia avea ca secretar pe A. Pisoski și I. C. Filitti, secretar ajutor[6]

Maiorescu supune dezbaterii Corpurile legiuitoare mai multe proiecte de lege privind unele convenții internaționale.

[4] *Ibidem*, 5 iulie 1913, p. 1.

[5] *„Dezbaterile Adunării Deputaților"*, 16 noiembrie 1913, p. 1–2.

[6] *Ministère des Affaires Etrangères. Documents Diplomatiques – Les Evénements de la Péninsule Balkanique. L'action de la Roumanie. Septembre 1912 – Août 1913*. Bucarest, Imprimérie de L'État, 1913, 199 p. Sunt 31 de documente semnate și de Titu Maiorescu, intercalate printre alte documente diplomatice

Dintre aceste convenții internaționale cea mai importantă era în acel moment *Convenția de pace de la Haga*, însoțită de alte 11 convenții, semnată în 18 octombrie 1907. Prevedea o serie de reglementări în legătură cu deschiderea ostilităților, desfășurarea lor pe uscat și pe apă, situația prizonierilor de război. Guvernul român readucea în discuție această convenție în perspectiva desfășurării evenimentelor din Balcani.

E. Lovinescu întocmește un tablou asupra activității lui Maiorescu în ultima sa guvernare și își scoate informația din lucrarea amintită mai sus, în care se găsesc o parte din documente semnate de el, și din lucrarea lui Alexandru Marghiloman, *Note politice*, cu relatări importante privind disensiunile dintre Maiorescu și P. P. Carp în anii conflictului din Balcani și de mai târziu[7]. Informații importante pentru acești ani se găsesc în *Însemnări zilnice* publicate, cu titlul *Încordare politică înaintea conflictului din Bulgaria*, în „Convorbiri literare" în anii 1931–1932[8].

Documentele invocate de E. Lovinescu, însemnările din „Convorbiri literare" și alte mărturii, care trimit la acte oficiale, importante pentru activitatea diplomatică a lui Maiorescu, nu se încadrează în discursurile parlamentare. Acestea sunt, cum vom arăta mai departe, destul de puține, mai mult răspunsuri la interpelări. Politica externă prudentă a guvernului în chestiunea Dobrogei stârnea nemulțumiri și în sânul cabinetului său și N. Filipescu își dădu demisia, fiind înlocuit cu C. C. Arion în 6 aprilie 1912[9]. Maiorescu era îndreptățit să procedeze în acest fel în condițiile situației internaționale și ale tratativelor, dificile, cu Bulgaria. După

[7] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 346–371

[8] „Convorbiri literare". Anul al 64–lea: ianuarie 1934, p. 53–71, februarie, p. 135–153, aprilie, p. 338–349, mai, p. 448–457, iunie, p. 558–567, iulie-august, p. 636–654, septembrie, p. 746–757, octombrie, p. 818–828, noiembrie-decembrie, p. 920–954 anul al 65–lea: ianuarie-februarie 1932, p. 102–112.

[9] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 60, 19 mai 1913, p. 1479

ce le face cunoscute, citează din ele, cu vădită satisfacție din volumul editat de Ministerul de Externe, sub conducerea sa. Ultimul discurs pe care îl ține în Adunarea Deputaților la 23 decembrie 1913 este un mesaj pentru colaborare între partide în lupta politică.

Activitatea parlamentară a lui Maiorescu se încheie cu discursul din 23 decembrie 1913, însă va transmite puterea, prin Mesaje regale, guvernului liberal de sub conducerea lui Ion I. C. Brătianu, în 4 ianuarie 1914[10]. În acest ultim discurs va declara că o colaborare, în continuare, cu Take Ionescu, nu o vedea posibilă întrucât nu era constituțională.

Maiorescu se retrage din viața politică în plină glorie, cum arată E. Lovinescu, dar ea nu se datora discursurilor parlamentare, ci activității sale ca președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe într-un moment de răscruce din istoria noastră națională.

147

(p. 1027) SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ ȘI DEZBATERILE PARLAMENTARE

(Ședința Camerei de la 15 noiembrie 1912)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 11, 21 decembrie 1912, p. 49.

Maiorescu cere, ca prim-ministru, să se renunțe la dezbaterile pe marginea Adresei de răspuns la Mesajul Tronului.

La această cerere, Emil. Costinescu, în numele Partidului Liberal citește următoarea declarație

„Guvernul socotind că în faza actuală a situației internaționale o discuție asupra răspunsului la Mesajul Tronului n-ar fi prielnică, declarăm că ne abținem de la această discuțiune, deoarece în

[10] „Dezbaterile Senatului", nr. 14, 14 ianuarie 1914, p. 267; „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 18, 23 ianuarie 1914, p. 408.

momentul de față nu voim prin nimic să îngreuiem acțiunea internațională a guvernului.

Credincioși tradițiunii noastre statornice, rămânem străini de orice preocupare lăuntrică, și, într-un ceas de cumpănă al dezvoltării noastre politice, *voim* – făcând abstracție de judecata noastră asupra zilei de ieri – ca prin unirea tuturor să se înlesnească soluția greutăților prezente și să se asigure interesele superioare și permanente ale țării.

Evenimentele cari se desfășoară în Balcani vor hotărî viitorul Orientului european. Ele nu se pot dezlega fără să se țină seamă de temeinicele noastre drepturi și de legitimele noastre interese.

Ni se impune, deci, o îndoită datorie:

Aceea de a menține situația politică pe care am dobândit-o prin jertfele vitejești și prin stăruința înțeleaptă a trecutului și care corespunde cu energiile și cu însușirile de cultură și de muncă ale neamului nostru, cu puterea și cu demnitatea acestui stat, precum și aceea de a chezășui viața națională a românilor din Peninsula Balcanică, a căror soartă ne este atât de scumpă.

Pentru a înlesni guvernului îndeplinirea acestor datorii, pentru ca el să poată apăra în afară cu cât mai multă autoritate și cu cât mai multă tărie interesele și prestigiul Regatului, noi ne vom călăuzi, leal și fără șovăire, de conștiința marilor răspunderi ce incumbă generațiilor noastre, spre a asigura menirea istorică a României în această parte a Europei. *(Aplauze prelungite.)*"

148

(p. 1030) ELOGIEREA LUI P. P. CARP

(Ședința Camerei de la 4 decembrie 1912)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 6, 9 decembrie 1912, p. 30.

Maiorescu deschide sesiunea Parlamentului ca prim ministru și ministru de externe cu elogiul adus lui P. P. Carp și cu solicitarea să nu se admită demisia acestuia din Cameră.

149

(p. 1033) RĂSPUNS LA INTERPELAREA LUI I. C. BRĂTIANU PRIVIND TRATATIVELE ROMÂNO-BULGARE

(Ședința Camerei de la 16 ianuarie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 13, 19 ianuarie 1913, p. 99–103.

Maiorescu apără politica prudentă a guvernului față de situația din Balcani, pentru care este criticat de I.C. Grădișteanu într-un lung discurs (p. 99–101), de N. Iorga (p. 101) și de alți deputați.

150

(p. 1039) APĂRĂ POLITICA PRUDENTĂ A GUVERNULUI FAȚĂ DE SITUAȚIA DIN BALCANI

(Ședința Camerei de la 23 ianuarie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 17, 29 ianuarie 1913, p. 128–134.

Apără, în continuare, politica prudentă a guvernului față de situația din Balcani și răspunde lui Ioan G. Miclescu, care își întemeiază acuzațiile la adresa guvernului pe o notiță din ziarul „Viitorul" (p. 123) și lui Virgil Arion care reia discuția privind granița din Dobrogea (p. 123–132). Important era, arată Maiorescu, să se mențină „demnitatea României și tăria României în fața străinătății".

151

(p. 1050) ATITUDINEA DE REZERVĂ A PARTIDULUI LIBERAL ÎN SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ. PROBLEMA ADOPTĂRII BUGETULUI

(Ședința Senatului de la 21 martie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 45, 27 martie 1913, p. 549.

Discursul reflectă conduita lui Maiorescu în orientarea sa politică și lasă să se înțeleagă că nu toate măsurile guvernului puteau fi aduse la cunoștința publicului. Promite să facă și acest lucru și va tipări, cum am arătat în *Introducerea istorică...* principalele documentele în *Cartea Verde*.

152

(p. 1053) SCHIMBĂRI ÎN GUVERN. PRELUNGIREA SESIUNII PARLAMENTARE

(Ședința Camerei de la 6 aprilie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 60, 19 mai 1913, p. 1479–1484.

N. Filipescu, ministru la Departamentul Agriculturii și Domeniilor, este înlocuit cu C. C. Arion, iar sesiunea parlamentară se prelungește până la 11 mai 1913. Se continuă dezbaterile privind politica guvernului față de situația din Balcani.

Maiorescu răspunde la întrebarea lui I. Grădișteanu: „Dacă, în urma prelungirii conferinței de la Petersburg cu mult peste termenul prevăzut de tratatul de la Haga pentru rezolvirea mediațiunilor, nu crede D-sa că această întârziere ar putea înrăutăți situația politică și militară a României în cazul în care rezultatul ei ar fi inadmisibil pentru ea".

153

(p. 1061) AUTORITATEA GUVERNULUI ÎN PARLAMENT ȘI ÎN ȚARĂ

(Ședința Camerei de la 29 aprilie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 62, 29 mai 1913, p. 1563–1568, 1570.

Maiorescu apără, într-un discurs amplu, cu o bogată informație istorică, prestația și autoritatea guvernului său în Parlament și în țară.

154

(p. 1086) RĂSPUNS LA INTERPELAREA LUI ION I. C. BRĂTIANU

(Ședința Senatului de la 2 mai 1913)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 56, 9 mai 1913, p. 995–998.

Maiorescu apără conduita sa politică în fruntea guvernului conservator, atacată de senatorii liberali și mai înainte în Camera Deputaților. Ion I. C. Brătianu, președintele Partidului Liberal, remarca neconsecvența lui Maiorescu în declarațiile din Camera Deputaților și în cele din Senat. Maiorescu răspunde cu citarea disensiunilor din Partidul Liberal.

155

(p. 1104) DEZBATERI PRIVIND DIFERENDUL ROMÂNO-BULGAR

(Ședința Camerei de la 3 mai 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 64, 1 iunie 1913, p. 1624–1628

Abordează mediațiunea Marilor Puteri în diferendul dintre România și Bulgaria, conflictul din Balcani și dezbaterile în plan internațional. Declară că demersurile României nu s-au încheiat și anunță tipărirea în volum a documentelor oficiale.

156

(p. 1117) RĂSPUNS LA INTERPELAREA LUI I. T. GHICA

(Ședința Camerei de la 13 mai 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", 8 mai 1913, p. 1045.

Răspunsul este dezvoltat pe cele două întrebări ale interpelatorului: 1 – dacă exista în Ministerul de Externe mai mulți miniștri plenipotențiari decât legații; 2 – de ce nu este o legație a României în S.U.A.

157

(p. 1119) MĂSURI GUVERNAMENTALE

(Ședința Camerei de la 3 iulie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 1, 5 iulie 1913, p. 3, 6.

Maiorescu citește *Mesajul Regal* la deschiderea sesiunii extraordinare, în care se arată că izbucnise din nou conflictul din Balcani. Măsurile guvernului în noua situație, printre care, eventuala declarare a stării de asediu până la demobilizarea armatei.

158

(p. 1122) ACȚIUNEA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI ÎN CURSUL EVENIMENTELOR BALCANICE

(Ședința Senatului de la 4 decembrie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Senatului", nr. 6, 12 decembrie 1913 p. 37–42.

Tipărit în broșură: Titu Maiorescu, *Acțiunea diplomatică a României în cursul evenimentelor balcanice.* Discursul rostit în ședința Senatului de la 4 decembrie 1913, 40 p.

Retipărit în ediția de față, după broșură.

Răspuns la discursul lui Ion. I.C. Brătianu, ținut în ședința din 3 decembrie 1913, în care critică guvernul conservator pentru politica sa externă[1].

Discursul lui Maiorescu reprezintă o sinteză a dezbaterilor din Parlament cu privire la acțiunea diplomatică și militară a României pe durata conflictului balcanic până la încheierea Păcii de la București.

159

(p. 1142) RĂSPUNS LA MAI MULTE INTERPELĂRI

(Ședinta Camerei de la 10 decembrie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 9, 20 decembrie 1913, p. 73, 76–77.

Maiorescu explică incidentele din sudul Dunării prin instabilitatea administrației. Va înființa o Curte de Apel la Constanța și se va preocupa de deschiderea de tuneluri, de materialul rulant la căile ferate și construcțiile maritime. Țin discursuri I. Th. Florescu, C. Xeni, N. Fleva, însă și unii membri ai guvernului: M. G. Cantacuzino, ministrul justiției, și A. A. Bădărău, ministrul lucrărilor publice.

160

(p. 1149) DISCUȚII LA ADRESA DE RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI. PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA GUVERNĂRII SALE

(Ședința Camerei de la 20 decembrie)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 15, 15 ianuarie 1914, p. 240–242.

[1] „Dezbaterile Senatului", nr. 5, 11 decembrie 1913, p. 16–32.

Maiorescu prezintă situația constituțională a guvernului său și reamintește de conflictul din Balcani cu încheierea Păcii de la București. Schimbările în guvern și elogiul lui P. P. Carp, mare personalitate a vieții politice din România.

161

(p. 1156) ÎNCHEIEREA DEZBATERILOR ASUPRA ADRESEI DE RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI

(Ședința Camerei de la 21 decembrie 1912)

Publicat în „Dezbaterile Adunărei Deputaților", nr. 16, 19 ianuarie 1914, p. 243–248.

Față de afirmațiile lui I. C. Grădișteanu și Ioan Comșa privitoare la atitudinea Austro-Ungariei în diferendul româno-bulgar, Maiorescu susține că atitudinea guvernului de la Viena a fost destul de corectă. De asemenea, demonstrează faptul că așa cum a fost încheiată Pacea de la București nu putea fi supusă unei eventuale revizuiri de către Marile Puteri. Conduita guvernului său în perioada conflictului balcanic este dovedită de *Cartea Verde*, publicată în două volume.

162

(p. 1180) DESPRE DIZOLVAREA PARLAMENTULUI ȘI RETRAGEREA GUVERNULUI DE COLABORARE

(Ședința Camerei de la 23 decembrie 1913)

Publicat în „Dezbaterile Adunări Deputaților", nr. 18 23 ianuarie 1914, p. 406–408.

Ultimul său discurs în Parlamentul României.

Răspunde la problema ridicată de B. M. Dimitropol privind necesitatea retragerii guvernului de colaborare și formarea unui nou

guvern care să prezideze la revizuirea Constituției pentru rezolvarea chestiunii agrare și a reformei electorale.

Considera corect din punct de vedere constituțional ca Parlamentul ales pentru o problemă internațională rezolvată să fie dizolvat și să se formeze un nou guvern. Anunța retragerea guvernului său pe care o va propune Regelui. Sfârșitul acestui ultim discurs este în stilul său. Va recomanda Regelui să cheme la guvern Partidul Liberal pentru că „a rămas neîntrebuințat în colaborare. Ce bine era să fie întrebuințat după mobilizare într-o coaliție de câteva luni! Dar nici pentru aceasta nu a putut să fie întrebuințat!".

Maiorescu își încheia activitatea parlamentară cu un mesaj memorabil privind importanța colaborării între partidele politice în slujba idealurilor naționale.

În ședința Camerei de la 11 ianuarie 1914, noul prim-ministru Ion I. C. Brătianu citește cele două decrete regale din 4 ianuarie 1914: primul prin care Regele acceptă demisia guvernului Titu Maiorescu și însărcinează pe liderul liberal cu formarea unui nou guvern; al doilea, prin care anunță componența noului guvern liberal: Ion I. C. Brătianu, președinte de consiliu și ministru de război, Em. Porumbaru, ministru de externe, Emil Costinescu, ministru de finanțe, Vasile G. Morțun, ministru de interne, Al. Constantinescu, ministrul Agriculturii și Domeniilor, Al. Radovici, ministrul Industriei și Comerțului, dr. C. Anghelescu, ministrul Lucrărilor Publice, Victor Antonescu, ministru de Justiție, I. G. Duca, ministrul Cultelor și Instrucțiunii.

163

(p. 1189) ROMÂNIA ȘI POLITICA DE NEUTRALITATE ÎN CONFLICTUL EUROPEAN DIN 1914–1917

Publicat în „Convorbiri literare", anul al 63-lea, iulie-august 1930, p. 737–752.

Un fragment apare mai înainte tot în „Convorbiri literare", anul LII, nr. 2, februarie 1924, p. 81–84.

Textul este datat de Maiorescu: „București, 15/28 februarie 1917" și a fost pus la dispoziția redacției, cum se arată în nota care însoțește publicarea lui, de Livia de Dymsza, fiica lui Maiorescu, care dă și autorizația să se tipărească în revista bucureșteană.

Fragmentul se publică cu același titlu și cu precizarea că era reprodus „dintr-un memoriu încheiat în 15 februarie 1917". Începe cu cuvintele: „Ținând seama de toate împrejurările..." și se încheie cu alineatul care sfârșește cu cuvintele: „...sunt câteva dovezi regretabile din multe altele, ce se pot aduce..."

Maiorescu nu participă la Consiliul de Coroană ținut la Sinaia în 21 iulie/3 august 1914 și prima observație pe care o face privește neconstituționalitatea Consiliului de Coroană, căruia îi recunoaște numai caracterul de reuniune consultativă. De altfel, nici nu era mult

Expunerea lui Maiorescu se întemeiază, cum singur spune, pe darea de seamă, foarte amănunțită, pe care i-o pune la dispoziție Alexandru Marghiloman, participant la primul Consiliu de Coroană. De aici aflăm numele celor care participă la Consiliu, al celor care absentează, precum și despre orientările politice din cadrul discuțiilor. P. P. Carp se pronunță pentru intrarea în război împotriva Rusiei, N. Filipescu pentru alăturarea României la Antantă, iar Al. Marghiloman pentru neutralitate, în fond pentru o alianță cu Puterile Centrale. Maiorescu se alătura lui Marghiloman cu care este de acord în tot ce întreprinde în anii neutralității.

E. Lovinescu oferă un tablou destul de complet, asupra orientării politice a lui Maiorescu din ultimii ani ai vieții sale, fără să cunoască însemnările din manuscrise[1]. Se întemeiază în expunerea sa pe lucrarea lui Al. Marghiloman, *Note politice*, primele trei volume, din cele cinci, tipărite în 1927 și în care se prezintă evenimentele politice și de altă natură din anii 1897–1920. Informațiile cele mai neașteptate privesc conflictul lui Maiorescu cu P. P. Carp și desfacerea, în condiții tragice, a unei vechi prietenii.

Maiorescu elaborează această lucrare sub ocupația germană și ea are și un subtext moralizator, alături de relatarea evenimentelor

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 365–371.

politice. Dezastrul ţării se datora, lăsa Maiorescu să se înţeleagă, faptului că guvernanţii români au renunţat la tratatul de alianţă secretă cu Imperiul austro-ungar şi au intrat în război împotriva Austro-Ungariei, şi implicit împotriva celorlalte Puteri Centrale. Maiorescu avea în vedere programul său politic expus în studiul *Zur politischen Lage Rumäniens*, publicat în revista „Deutsche Revue" în 1881, tradus de Eminescu cu titlul *Despre situaţia politică a României*, care îl tipăreşte în „Timpul" în 31 decembrie 1881[2]. Programul politic al lui Maiorescu de apropiere a României de Imperiul austro-ungar avea, în acei ani, importanţa sa în contextul vieţii politice internaţionale. Dar situaţia a evoluat de aşa natură încât poziţia sa nu mai concorda cu realitatea. Maiorescu se stinge din viaţă în 18 iunie/1 iulie 1917 şi nu mai asistă la evenimentele din 1918 care au consfinţit unirea tuturor românilor într-un stat unitar naţional, proces în care războiul de întregire naţională din anii 1916–1918 a reprezentat un efort material şi moral semnificativ.

[2] M. Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, p. 458–459, 594–595.

INDICE

J

K

L

CUPRINSUL

VOLUMUL IV
(1888–1894)

INTRODUCERE ISTORICĂ

Discursuri parlamentare (1888–1894)

Discursuri parlamentare (1895–1899)

DISCURSURI PARLAMENTARE
(1900–1913)
[Volumul VI]
[INTRODUCERE ISTORICĂ]

Discursuri parlamentare (1900–1913)